

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 26, Sayı: 4, Aralık–2024

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume: 26, Issue: 4, December–2024

	<p>Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 26, Sayı: 4, Aralık-2024</p>	
	<p><i>Afyon Kocatepe University</i> <i>Journal of Social Sciences</i> Volume:26, Issue:4, December-2024</p>	
<p>ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894</p>		

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE

Editörler / Editors

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Doç. Dr. Osman USLU

Alan Editörleri / Field Editors

Coğrafya

Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR
Doç. Dr. Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat

Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ
Prof. Dr. Celal DEMİR

Eğitim

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Doç. Dr. Mehmet KOÇYİĞİT

Felsefe

Doç. Dr. Murat KELİKLİ
Doç. Dr. Mustafa KAYA

Halkla İlişkiler-İletişim

Doç. Dr. Ümit DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ÖZYAKIŞIR

İktisadi ve İdari Bilimler

Prof. Dr. Yusuf KARACA
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

İlahiyat

Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ
Doç. Dr. Eyüp KURT

Psikoloji

Doç. Dr. Pınar DURSUN KARSLI
Doç. Dr. Timuçin AKTAN

Sanat-Tasarım

Doç. Dr. Şerife Ebru OKUYUCU
Prof. Dr. Çağhan ADAR

Sosyoloji

Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU

Tarih

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN
Doç. Dr. Selim KAYA

Turizm

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Ahmet BAYTOK

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Osman USLU (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ (Türkçe)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Jacek JAWORSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Prof. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ayhan URAL	Gazi Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hasan KORKUT	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkan Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Cihat ATAR	Sakarya Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ALTIN	University of Central Florida	ABD
Doç. Dr. Mutlu KAYA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yasin KELEŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Naringül MARGAZİYEVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan

* Danışma Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ACARINDEX**
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCO Essentials**
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **İDEALONLINE**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255– **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

Sıra No	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr Havise Güleç	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
2.	Prof. Dr Suphi Aslanoğlu	Kırıkkale Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Abdülkadir Pehlivan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Ali Dönmez	Çankaya Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Ali Fuat Örenç	İstanbul Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Aslı Tunç	İstanbul Bilgi Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Çağıl Hale Özel	Anadolu Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Ebru Gülbuğ Erol	Iğdır Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Ercan Özen	Uşak Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Eti Akyüz Levi	Dokuz Eylül Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Faik Çelik	Kocaeli Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Fatih Sakallı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Filiz Tavşan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Harun Bal	Çukurova Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Hacı Ahmet Arslantürk	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
16.	Prof. Dr. Mehmet Sağlam	İnönü Üniversitesi
17.	Prof. Dr. Necla Şahin Fırat	Dokuz Eylül Üniversitesi
18.	Prof. Dr. Nejat İra	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
19.	Prof. Dr. Nurettin Ayaz	Karabük Üniversitesi
20.	Prof. Dr. Osman Kabakçılı	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
21.	Prof. Dr. Ömer Faruk İşcan	Atatürk Üniversitesi
22.	Prof. Dr. Selahittin Özçelik	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
23.	Prof. Dr. Serap Durukan Köse	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
24.	Prof. Dr. Sevilay Şahin	Gazi Antep Üniversitesi
25.	Prof. Dr. Zülfiye Acar Şentürk	Yozgat Bozok Üniversitesi
26.	Doç. Dr. Abdullah Mert	Uşak Üniversitesi
27.	Doç. Dr. Adilhan Adiloğlu	Akdeniz Üniversitesi
28.	Doç. Dr. Ahmet Erdem	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
29.	Doç. Dr. Ahmet Tan	Iğdır Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Ahmet Yılmaz	Amasya Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Alper Tazegül	Kafkas Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Asım Topaklı	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Aydın Kudat	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Bekir Şakir Konyalı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Bilgen Kiral	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
36.	Doç. Dr. Bünyamin Ağalday	Mardin Artuklu Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Çiğdem Kan	Fırat Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Dilek Erenoğlu Ataizi	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
39.	Doç. Dr. Dudu Melek Er	Atılım Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Elif Boyraz	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
41.	Doç. Dr. Emel Güvey Aktay	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
42.	Doç. Dr. Erhan Alabay	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
43.	Doç. Dr. Fatma Özlem Yılmaz	Selçuk Üniversitesi
44.	Doç. Dr. Fehime Yeşim Gürani	Çukurova Üniversitesi

45.	Doç. Dr. Gaye Aslı Sancar Demren	Galatasaray Üniversitesi
46.	Doç. Dr. Gözde Yangınlı	İstanbul Ticaret Üniversitesi
47.	Doç. Dr. Hacer Ulu Bilim	Afyon Kocatepe Üniversitesi
48.	Doç. Dr. Hakan Yüksel	Kafkas Üniversitesi
49.	Doç. Dr. Halil Şengül	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
50.	Doç. Dr. Hüseyin Gül	Kocaeli Üniversitesi
51.	Doç. Dr. İlhan Çiçek	Batman Üniversitesi
52.	Doç. Dr. Meryem Gürbüz	Kocaeli Üniversitesi
53.	Doç. Dr. Muammer Yılmaz	Bartın Üniversitesi
54.	Doç. Dr. Muhammet İbrahim Akyürek	Selçuk Üniversitesi,
55.	Doç. Dr. Murat Zengin	İnönü Üniversitesi
56.	Doç. Dr. Nasip Bolatoğlu	Hacettepe Üniversitesi
57.	Doç. Dr. Nazan Torun	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
58.	Doç. Dr. Nihat Dursun	Beykent Üniversitesi
59.	Doç. Dr. Nuran Akyurt	Marmara Üniversitesi
60.	Doç. Dr. Okan Celal Güngör	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
61.	Doç. Dr. Recep Koyuncu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
62.	Doç. Dr. Sefa Erbaş	Gümüşhane Üniversitesi
63.	Doç. Dr. Sevilay Ulaş	Çankaya Üniversitesi
64.	Doç. Dr. Şule Öztürk Birim	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
65.	Doç. Dr. Yelda Ülker	İstanbul Gelişim Üniversitesi,
66.	Doç. Dr. Zeki Özen	İstanbul Üniversitesi
67.	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Turan	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
68.	Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Balkaya Çetin	Anadolu Üniversitesi
69.	Dr. Öğr. Üyesi Canan Albez	Atatürk Üniversitesi
70.	Dr. Öğr. Üyesi Engin Eker	İstanbul Aydın Üniversitesi
71.	Dr. Öğr. Üyesi Engin Eker	İstanbul Aydın Üniversitesi
72.	Dr. Öğr. Üyesi Ersin Uzman	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
73.	Dr. Öğr. Üyesi Eşref Nas	Dicle Üniversitesi
74.	Dr. Öğr. Üyesi Evrim Koç	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
75.	Dr. Öğr. Üyesi Gökçe Güvercin Seçkin	Maltepe Üniversitesi
76.	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Demirhan	Uşak Üniversitesi
77.	Dr. Öğr. Üyesi Hülya Kodan	Bayburt Üniversitesi
78.	Dr. Öğr. Üyesi Musab Talha Akpınar	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
79.	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydın Başar	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
80.	Dr. Öğr. Üyesi Neşe Börü	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
81.	Dr. Öğr. Üyesi Nevra Bedriye Baker Arapoğlu	İstanbul Aydın Üniversitesi
82.	Dr. Öğr. Üyesi Nuri Sezer	İstanbul Gelişim Üniversitesi
83.	Dr. Öğr. Üyesi Nursel Aydıntug Myrvang	Biruni Üniversitesi
84.	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Çağrı Yavuz	Trabzon Üniversitesi
85.	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Yurtseven	Afyon Kocatepe Üniversitesi
86.	Dr. Öğr. Üyesi Selden Çepni	Işık Üniversitesi
87.	Öğr. Grv. Dr. Selma Doğanalp Çoban	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Dil ve Edebiyat / Language and Literature				
1	Unutulmuş Bir Cumhuriyet Dönemi Kadın Şairi İffet Halim Oruz /A <i>Forgotten Republic Period Female Poet İffet Halim Oruz</i>	Dr. Bilal Kas	Araştırma <i>Research</i>	1396- 1415
2	Karaçay Malkar Türkçesi Atasözlerinde Eski Türkçe İzler / <i>Old Turkish Traces In Karacay Malkar Turkish Proverbs</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aydın	Araştırma <i>Research</i>	1416-1448
Eğitim / Education				
3	Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki / <i>The Relationship Between School Principals' Paternalistic Leadership Behaviors and Teachers' Job Satisfaction</i>	Uzm. Tayfur Sarı, Doç. Dr. Yüksel Gündüz	Araştırma <i>Research</i>	1449-1464
4	Birinci Sınıfı Uzaktan Öğretimle Tamamlayan İkinci Sınıfı Öğrencilerinin Okuma Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi / <i>The Evaluation Of Second Grade Students' Reading And Writing Skills Who Completed First Grade Through Distance Education</i>	Caner Kartal, Prof. Dr. Mehrali Calp	Araştırma <i>Research</i>	1465-1485
5	Examination of Self-Leadership and Self-Management Perceptions of Vocational and Technical Anatolian High School Administrators / <i>Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Yöneticilerinin Özliderlik ve Özyönetim Algılarının İncelenmesi</i>	Dr. Muammer Değirmendere, Dr. Halime Güngör	Araştırma <i>Research</i>	1486-1503

6	The Problems Faced in Primary-level Reading and Writing Teaching to Students whose Mother Tongue is not Turkish / <i>Ana Dili Türkçe Olmayan Öğrencilere Verilen İlkokuma Yazma Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar</i>	Dr. Hamdi Karaman, Prof. Dr. Ömer Yılar	Araştırma Research	1504-1526
7	Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyinin Üniversiteye Uyumu Yordayıcı Gücü / <i>Predicting Power of Academic Motivation and Academic Self Level of Adjustment to University</i>	Doç. Dr. Evren Erzen, Sefa Cumali MERDİVENLİ	Araştırma Research	1527-1547
8	Özel Okul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / <i>Examining the Relationship Between Organizational Justice and Organizational Commitment According to Private School Teachers' Perceptions</i>	Dr. Tuncay ŞAMDAN	Araştırma Research	1548- 1582
9	Özel Gereksinimli Mülteci Çocukların Sınıf içi Durumlarına İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşleri / <i>Opinions of Preschool Teachers on the Classroom Situation of Refugee Children with Special Needs</i>	Doç. Dr. Şule Erden Özcan, Rumeysa Şanal	Araştırma Research	1583- 1604
10	Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Düzeyleri ve Girişimciliğe İlişkin Görüşleri / <i>Entrepreneurship Levels of Pre-service Teachers and Their Opinions on Entrepreneurship</i>	Prof. Dr. Tuğba SELANİK AY, Prof. Dr. Nil YILDIZ DUBAN, Prof. Dr. Bülent AYDOĞDU	Araştırma Research	1605-1627
11	Öğretimsel Liderlik, Öğretmen İş birliği ve Okul Etkililiği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / <i>Investigation Of the Relationship Between Instructional Leadership, Teacher Collaboration And School Efficiency</i>	Tuba YÜCEL, Doç. Dr. Berna YÜNER	Araştırma Research	1628-1646
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences				
12	Sağlık Hizmetleri Meslek	Arş. Gör. Dr. Dolunay Özlem ZEYBEK, Öğr.	Araştırma Research	1647-1662

	Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Sağlık Kavramına Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi / <i>Examining Vocational School of Health Services Students Cognitive Structures towards Concept of Digital Health</i>	Gör. Mustafa ZEYBEK, Doç. Dr. Yasemin Aslan		
13	Zorunlu Şartlarda Tele Çalışmaya İlişkin Tutum ve İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki: Pandemi Süreci Örneği / <i>The Relationship Between Attitudes Towards Teleworking Under Necessary Conditions and Work Life Balance: An Example of the Pandemic Process</i>	Arş. Gör. Furkan AKCEBE, Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI	Araştırma Research	1663-1689
14	Algılanan Kıtık Durumunun Ve Demografik Özelliklerin Tüketicinin Panik Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi / <i>The Effect Of Perceived Scarcity And Demographic Characteristics On Consumer's Panic Buying Behavior</i>	Arş. Gör. Tuğçe TOPÇU, Prof. Dr. Tülay YENİÇERİ	Araştırma Research	1690-1707
15	Yöneticilerin Kurumsal Sürdürülebilirlik Kararlarında Etkili Olan Motivasyonlar / <i>The Motivations of Affecting Manager's Decisions on Corporate Sustainability</i>	Doç. Dr. Emine ŞARDAĞI, Prof. Dr. Mesude Canan ÖZTÜRK	Araştırma Research	1708-1726
16	Türkiye'de Sağlık Kurumlarının Performansının VZA ile Ölçülmesi / <i>Measuring the Performance of Health Institutions in Turkey with DEA</i>	Doktorant Ziya ÇEÇEN, Doç. Dr. Fevzi AKBULUT	Araştırma Research	1727-1745
17	Adli Muhasebecilik Mesleği Bağlamında Royal Ahold Skandalının İncelenmesi / <i>Examination of the Royal Ahold Scandal in the Context of the Forensic Accounting Profession</i>	Dr. Öğr. Üyesi Aslı KESKİN	Araştırma Research	1746-1757
18	Havayolu Yolcu/Yük Taşımacılığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Asimetrik Davranışının İncelenmesi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama / <i>Examining the Asymmetric Behavior of Air Passenger/Freight</i>	Arş. Gör. Emre KILIÇ, Arş. Gör. Şevket PAZARCI Arş. Gör. Sıla KALE, Mustafa KIZIL	Araştırma Research	1758-1774

	<i>Transportation on Economic Growth: An Empirical Application for Türkiye</i>			
19	Sağlık Alanında 1986-2022 Yılları Arasında Türkiye’de Yayınlanmış Muhasebe İçerikli Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi / <i>Bibliometric Analysis of Accounting Graduate Theses Published in Turkey Between 1986-2022 in the Field of Health</i>	Doç. Dr. Aydın ŞENOL	Araştırma Research	1775-1788
20	The Relationship Between Public Expenditures and Openness in the MIST Countries / <i>MIST Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki</i>	Doç. Dr. Şaduman YILDIZ	Araştırma Research	1789-1800
21	K- En Yakın Komşu (KNN) ve MLP Yöntemi ile Hibrit Bir Sistem: Trafik Akış Tahmini / <i>A Hybrid System With K-Nearest Neighbor (KNN) and MLP Method: Traffic Flow Estimation</i>	Dr. Yavuz Selim BALCIOĞLU, Prof. Dr. Bülent SEZEN	Araştırma Research	1801-1816
İlahiyat				
22	el-Kâria Sûresinde Kırâat-Anlam İlişkisi / <i>The Relationship-Meaning In Sûre al-Qaria</i>	Doç. Dr. Ferit DİNÇER	Araştırma Research	1817-1831
İletişim- Halkla İlişkiler				
23	Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Reklamlara Yansıması / <i>Reflection Of Consumption On Advertisements In The Postmodern Period</i>	Yasin BOZDEMİR, Prof. Dr. Cengiz ERDAL	Araştırma Research	1832-1854
24	Müzakereci Demokrasi Bağlamında Türkiye Gençlik Zirvesi Konuşma Metinlerine Kavramsal Bir Bakış / <i>A Conceptual Examination of Turkish Youth Summit Speech Texts in the Context of Deliberative Democracy</i>	Ali Fuat KUYUMCU	Araştırma Research	1855-1870
Psikoloji / Psychology				
25	Romantik İlişkilerde Bağlanma Stilleri ile Algılanan İlişki Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / <i>Investigation of the Relationship Between Attachment Styles and Perceived Relationship Satisfaction in</i>	Melis ÖZER, Prof. Dr. Ece E. MÜEZZİN	Araştırma Research	1871-1880

<i>Romantic Relationships</i>				
26	Psikoloji ve Edebiyat: Gelişim Psikolojisi Perspektifinden Yaşlılık Döneminin Bir Edebi Eser Üzerinden Analizi / <i>Psychology and Literature: An Analysis of the Old Age Period from a Developmental Psychology Perspective Through a Literary Work</i>	Doç. Dr. M.Siyabend KAYA	Diğer <i>Other</i>	1881-1892
27	The Mediating Role of Empathy in the Relationship between Forgiveness Level and Psychological Symptoms among Psychological Counselor Candidates. / <i>Psikolojik Danışman Adaylarının Affetme Düzeyleriyle Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Empatinin Aracılık Rolü</i>	Arş. Gör. Dr. Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN, Prof. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR	Araştırma <i>Research</i>	1893- 1908
28	Covid-19 Deneyiminde Bilişsel Çarpıtmalar ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi / <i>Examination Of Cognitive Distortions And Life Satisfaction In The Covid-19 Experience</i>	Uzm. Psik. Dan. Beyza ÖZKAN, Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA	Araştırma <i>Research</i>	1909-1931
Sanat – Tasarım /				
29	Kurumsal İllüstrasyon Alan Uygulamaları, Sille Baraj Parkı Uygulama Örneği / <i>Corporate Illustration Field Practices, Sille Dam Park Practise Example</i>	Prof. Birsen ÇEKEN, Öğr. Gör. Ahmet FUTTU	Araştırma <i>Research</i>	1932-1948
30	Mekân ve Bellek: Çocukluk Evi / <i>Space and Memory: The Childhood House</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mine SUNGUR	Araştırma <i>Research</i>	1949-1972

31	Kültürel Miras Farkındalığının Oluşmasında Düğün Fotoğraflarının Rolü, (Kütahya Örneği) / <i>The Role of Wedding Photographs in the Formation of Cultural Heritage Awareness, (The Case of Kütahya)</i>	Tuğçe BAYER, Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ	Araştırma Research	1973-1992
Tarih / History				
32	Tarihi Kaynaklar ile Mevcut Araştırmalara Göre Oğuz Adının Anlamı ve Kökenleri / <i>The Meaning and Origins of the Name Oghuz According to Historical Sources and Current Researches</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt GÜNLER	Araştırma Research	1993-2002
33	Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Sularında Sivil Deniz Taşıtlarının Yasadışı Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler / <i>Illegal Activities of Civilian Vessels and Measures Taken in Ottoman Waters in the First World War</i>	Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR	Araştırma Research	2003-2015
34	Afyonkarahisar Kadınana Suyu Vakıfları / <i>Afyonkarahisar Kadınana Water Waqfs</i>	Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK	Araştırma Research	2016-2038
Turizm / Tourism				
35	Benlik-Kavramı Temelinde Bir Turist Tipolojisi Önerisi / <i>A Tourist Typology Proposal Based upon the Self-Concept</i>	Dr. Öğr. Üyesi Çağrı ERDOĞAN, Prof. Dr. Said KINGİR	Araştırma Research	2039-2062

Unutulmuş Bir Cumhuriyet Dönemi Kadın Şairi İffet Halim Oruz

A Forgotten Republic Period Female Poet İffet Halim Oruz

Dr. Bilal KAS ¹

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında dünyaya gelen İffet Halim Oruz, edebiyat tarihlerinde dikkate alınmamış kadın şairlerdendir. Modern kadın tipinin genç Türkiye’de kök salması için çalışan İffet Halim, erkek iktidarıyla kimi zaman anlaşamasa da şiirleriyle, yazılarıyla, sivil toplum örgütlerindeki faaliyetleriyle Türk kadınının sosyal haklarını kazanım mücadelesinde etkili bir isim olmuştur. İffet Halim’in Atatürk Devri’ndeki siyasi-sosyal hadiseler ve ciddi değişimlerden hem şahsi hayatı hem de şiirleri etkilenmiştir. Yeni Türk devleti, yirminci yüzyılın değişen siyasi ve iktisadi şartlarına uyum sağlama sürecinde halkı, ulusçu ve sınıfsız, organik bir bütün olarak görmüştür. Bu siyasi ve iktisadi anlayış; devrin siyasi ve sosyal hayatına tesir ettiği gibi sanat anlayışını ve Türk kadınının toplumdaki konumunu da etkilemiştir. Edebiyat tarihlerinde, antolojilerde kendine pek yer verilmeyen İffet Halim; şiirleri, şahsi hayatı ve devrin siyasi-sosyal özellikleri beraber değerlendirildiğinde ortaya bir Cumhuriyet kadın şairinin portresi çıkar. Hiçbir çalışmada feminist çerçeve dâhilinde şahsiyeti ve edebî kişiliği incelenmeyen şairin eserleri bu doğrultuda değerlendirilerek ve adının geçtiği kimi çalışmalarda biyografisinde yapılan hatalar düzeltilerek edebiyat tarihine bir katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Cumhuriyet Dönemi Şiiri, feminist eleştiri, kadın, millî romantizm.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

İffet Halim Oruz, who was born at the beginning of the twentieth century, is one of the women poets who have not been taken into account in the history of literature. İffet Halim, who works for the modern woman type to take root in young Turkey, has been an influential name in the struggle for the social rights of Turkish women with her poems, writings and activities in non-governmental organizations, although she sometimes disagrees with the male power. İffet Halim's personal life and poems were affected by the political-social events and serious changes in the Atatürk Era. The new Turkish state, in the process of adapting to the changing political and economic conditions of the twentieth century, saw the people as an organic whole, nationalist and classless. This political and economic understanding; It affected the political and social life of the period as well as the understanding of art and the position of Turkish women in society. İffet Halim, who is not mentioned much in literary histories and anthologies; When her poems, personal life and the political-social characteristics of the period are evaluated together, a portrait of a female poet of the Republic emerges. A contribution to the history of literature has been made by evaluating the poet's works, whose personality and literary personality have not been examined within a feminist framework in any study, and by correcting the mistakes made in his biography in some studies where his name is mentioned.

Keywords: Biography, Republic Period Poetry, feminist criticism, woman, national romance.

Paper Type: Research

¹Millî Eğitim Bakanlığı, bkas2322@gmail.com.

Giriş

Yirminci yüzyılın başlarında dünyaya gelen birçok aydın gibi Osmanlı Devleti'nin çöküşünü müşahede eden İffet Halim Oruz, ailesindeki çağdaş fikirlerin tesiriyle küçük yaşlarda bu çöküşün acılarını ruhunda çok da yara almadan atlatır. Aile üyelerinin devrin ileri fikirlerinden sayılan Batılılaşma, Meşrutiyet gibi demokrasinin öncül düşüncelerini savunuyor oluşları çocukluğundan itibaren İffet Halim'i gençlik senelerinde ilan edilecek Cumhuriyet'e hazırlar. Çocuk yaşlarda aldığı terbiye ve II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren kadının sosyal haklarının görece hürriyet havasında konuşulup tartışılarak çeşitli aşamalara gelişi İffet Halim'i güçlü bir kadın kimliğine kavuşturur. Ancak erkek egemen iktidarın kadın üzerindeki hâkimiyeti Cumhuriyet senelerinde de bazı açılardan Osmanlı'dan tevarüs eden kadının sınırlanışını devam ettirir. Osmanlı sosyal hayatında dinî yaptırımlarla şekillenen kadının konumu, aileden kamusal alana kadar ilerleyen çeşitli otorite figürleriyle belirlenmiştir. Tanzimat'tan itibaren kadının eğitimi konusunda başlayan sosyal hakları hakkındaki tartışmalar devir aydınlarının gündeminden uzun süre eksilmemiştir. Batılılaşma hamleleriyle kadının üniversitede eğitim hakkı kazanmasına kadar genişleyen bir dairenin içinde kadın "görünür" olmaya başlar, çeşitli meslek gruplarında çalışır; ancak bir yandan dinî kabuller öte yandan eski toplum yapısının nüveleri birçok aydın kadının yetişmesine rağmen erkek cinsinin birkaç adım gerisinde durmasına sebep olur.

İffet Halim, Cumhuriyet senelerinde inkılapların sağladığı hür hava içerisinde dinî her türlü yaptırımdan uzaklaşmış bir toplumda yazar, şair ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin bir parçası olarak kadın hakları üzerinde kafa yorar, çalışmalar yapar. İffet Halim, her ne kadar Atatürk ve onun kadınlara sunduğu hakları önemse de modern dünyada kadının tam manada erkekle eşit olması için uğraşını sürdürür. Bu uğraş, Osmanlı'da dinî yaptırımlarla kadına sınır çizen fikir dünyasıyla savaş hâlindeyken birbiri ardına Batılılaşma hamlelerinin yapıldığı genç Türkiye'de ise dinî kıyafetini yitiren erkek egemen iktidar ve onun uzantılarıyla yapılır (Berktaş, 2010, s. 100). İffet Halim, uzun ömründe Atatürk'ü bir "baba" ve hami olarak görmekten vazgeçmeyerek Cumhuriyet kadını kimliğini muhafaza eder; ancak bir erkek liderden çok daha fazlası olarak gördüğü Atatürk'ün dışında şekillenen kadına dair geri düşüncelerle savaşırken bir genç kızın babasına duyduğu sevgiyi hiç durmadan büyütür.

Batılılaşmaya çalışan bir Osmanlı'dan "muasır devletler" in seviyesine yetişmeye uğraşan yeni Türk devletinin kadın vatandaşı İffet Halim, içine doğduğu ülkenin şartlarından fazlasıyla etkilenir. Hatta devrin siyasi-sosyal hayatıyla yakından ilgilenen şair, şiirlerinde çeşitli toplumsal meseleleri işlemekten geri durmaz. İffet Halim'i anlamak, şiirlerini çözümlemek, kadın hakları konusundaki duyarlılığını kavrayabilmek için hem Atatürk Devri'nin koşullarını hem de bu devir şiir özelliklerini şairin şahsi ve edebî kişiliğiyle ilişkilendirmek doğru olur. Atatürk'ün bir daha geriye, Osmanlı'nın dinî unsurlarla bezeli, monarşiyle yönetilen zamanlarına dönülmeyeceğini bilhassa dünyaya kanıtlamak için on beş sene gibi kısa bir sürede yaptığı çalışmalar edebiyatı da yakından etkilemiştir.

Siyaset, toplum ve edebiyat münasebeti çift taraflı tesir dairesi içinde birbirlerini değiştirip dönüştürür. Toplumun bir parçası olan sanatçı kimi zaman siyasi iktidarın müdahaleleriyle karşılaşabildiği gibi iktidarın sözcüsü konumuna da erişebilir. Hatta bir sanatçı kimi zaman toplumda ayyuka çıkmış yozlaşmaları, adaletsizlikleri görmezden gelip susuşuyla toplumla olan ilişkisini bir başka boyuta taşıyabilir. Öte yandan bir sanatçı siyasi iktidarın tesiri altına aldığı toplumun dinamiklerine yansıyan her türlü unsur eserinde eleştiri düzlemine çekebilir. İffet Halim, Batılı ve kentsoylu kadın bir şair olarak iktidarın hiçbir zaman karşısında durmadan bilhassa kadına dair farklı fikir ve tenkitlerini aileden biri gibi samimiyetle dizelerine ya da düzyazı eserlerine yansıtır. Bu çalışmada devrin siyasi, sosyal ve edebî hayatının özellikleriyle İffet Halim'in şahsi ve sanatçı cephesi bir arada değerlendirilerek daha önce bu şekilde hiçbir çalışmada üzerinde durulmamış bir Cumhuriyet Devri kadın şairinin anlaşılması sağlanmıştır.

1. Cumhuriyet Kadını İffet Halim Oruz

İffet Halim, anne ve baba tarafından şair, aydın ve bürokrat soydan gelmektedir. 1904 senesinde İstanbul'da varlıklı bir ailenin en küçük kızı olarak dünyaya gelen şair, 1993 senesinde vefat etmiştir² (Yazar, 1999: s. 157). Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in temel kuşağı sayılabilecek neslin modern kadını İffet Halim, her ne kadar II. Meşrutiyet'ten sonra Türk sosyal hayatına sirayet eden kadının hürriyetine dair çeşitli çalışma ve girişimlerden olumlu manada etkilense de eğitim hayatında önüne çıkan teklif ve telkinler onu bu mevzuda bazı ertelemelere yöneltir. Osmanlı'nın çok yönlü Batılılaşma sürecinin önemli bir unsuru olan dünyada değişen ve gelişen iktisadi yeni düzen, tüm toplum katmanlarını etkilediği gibi devir kadınlarının konumunu da tesiri altına almıştır. Batılı ülkelerde, kapitalizmin tüketim ve üretim döngüsünde- bilhassa tüketimde- önemli bir yer işgal eden kadın, pazar ekonomisinin önemli bir öznesi olduğundan sosyal hayatta da faal olması istenmiştir. Batılı ülkelerde yüksek sesle konuşulan kadının sosyal haklarına dair her türlü tartışma mevzuu devir Osmanlı'sının aydınları tarafından modernleşmenin bir parçası olarak dergilerde, gazetelerde ve gündemi işgal eden her sahada yazılır ve tartışılır. İffet Halim yirminci yüzyılın ilk çeyreğine rastlayan gençlik senelerinde, Fatma Aliyelerin başlattığı Ulviye Mevlanların, Nezihe Muhittinlerin, Şükufe Nihallerin devam ettirdikleri kadının erkekler dünyasında var olma mücadelesinin hemen ardından gelir. "Ben annemin Hukuku Nisvan Cemiyetinde bulunmasından dolayı dokuz yaşından itibaren kadın hakları davasını benimsemiştim. Ve bir ömrü bu davaya adanmış bulunuyorum" (Oruz, 1986, s. 12). İffet Halim, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar gelen çok da uzun olmayan zaman diliminde kadının sosyal haklarının konuşulmaktan yavaş yavaş çıkıp uygulama sahası kazandığı bir kuşağın mensubudur.

Dinî temelli Osmanlı'dan başlayarak milliyetçi Cumhuriyet'i kapsayan Türk feminizm tarihi üç aşamada ele alınır. 1868- 1908 seneleri erken dönem, 1908- 1922 seneleri II. Meşrutiyet Dönemi feminizmi ve 1923- 1935 yılları ise Cumhuriyetçi feminizm olarak adlandırılır (Zihnioğlu, 2016, s. 21). İffet Halim'in çocukluk ve ilk gençlik seneleri Osmanlı feminizmi içerisinde geçmiş, onun asıl faal olduğu, siyasi ve sosyal çevrelerde adını duyurduğu seneler Atatürk'ün "Gazi Baba" sıfatıyla Cumhuriyet'in kızlarını etrafında topladığı erkek ve kadının cinsiyetsiz organik bir bütünün parçası olduğu ilk dalga feminizm döneminde başlamış ve diğer dönemlerde de devam etmiştir. "Yeni Türk devleti Mustafa Kemal'in başında olduğu büyük bir ailedir" (Kas, 2022, s. 53). Bu ailede ülkenin Gazi Paşa'sı monarşinin padişah babasına yeni ve millî bir seçenекten padişahın kulları konumundaki ümmetin kadın kısmı ise yeni ve millî Türk devletinin çalışkan, itaatkâr ve modern kadınlarıdır. İffet Halim, ömrü boyunca Atatürk'e bağlılığından ödün vermez, onu kimi devir sanatçıları gibi ulvi bir konuma yerleştirir. Milliyetçi, organik bütünün bir parçası olan çağdaş Türk kadını Ziya Gökalp'in "Hak yok, vazife var!" düsturunu Cumhuriyet'in ilk on beş yılında fazlasıyla benimser. İffet Halim, bu korporatist sloganı ve ödev bilincini tüm yaşamında muhafaza eder. Ayrıca İffet Halim, içine doğduğu Osmanlı feminizmini, Cumhuriyet feminizminden derin bir çizgiyle ayırır. "Bu idealci kadınlarımızın görüşü Dünya Süfrajete hareketlerine dayanır. Atatürk kadın devriminin görüşü ise Türk milletinin varlığına, tarihteki Amazon kadınlarından Nene Hatunlara kadar çok eski tarihlerin varlığı görüşünü içine almaktadır" (Oruz, 1986, s. 16).

² İffet Halim Oruz'un kendisi ve ailesi hakkında en toparlayıcı öz ve temel bilgileri Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyat Âlemi* başlıklı eserinde verir. Murat Uraz da *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*'de şair hakkındaki bilgileri M. Behçet Yazar'a dayandırarak sunar. Erdal Köse'nin İffet Halim'in hayatı ve şairliğini merkeze alarak oluşturduğu yüksek lisans tezi de bu yolu izlemiştir. Ancak İhsan Işık'ın 2013 senesinde yayımlanan *Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi Ünlü Kadınlar, Cilt 6*'da İffet Halim'in annesi, Süleyman Nazif'le kardeş gösterilir, şairin kökeni Diyarbakır'a dayandırılır. Araştırmacının yaptığı bu hata yüksek ihtimalle İffet Halim'in dayı oğlu şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in babası Süleyman Nafiz Bey'in adından kaynaklanmıştır. Araştırmacı tarafından Servetifünun şairi Süleyman Nazif'le karıştırılan Süleyman Nafiz'in ismi sayesinde Morali Molla Muratzade Rifat Efendi ailesine mensup olan İffet Halim'in anne soyu bir anda bir başka şair ailesiyle ve Diyarbakır'la ilişkilendirilir. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* başlıklı eserinde İffet Halim'i Süleyman Nazif'in kız kardeşi olarak gösterir. İffet Halim'in Diyarbakır'la tek bağı, eşi Halim Oruz'un bu şehirde bir süre görev yapıyla ve ailenin Diyarbakır'da bir süre ikamet edişyle alakalıdır. Şairin biyografisi hazırlanırken kimi araştırmacılar, asıl kaynakları görmediklerinden, referans olarak kullandıkları kaynaklardaki bilgileri teyit etmediklerinden çeşitli hatalar oluşmuş, bu kısa değiniyle İffet Halim Oruz'un biyografisindeki küçük ama önemli hata düzeltilmiştir.

Yeni Türk devleti Osmanlı'yla olan her türlü kültürel bağını kopararak Batılı bir ulus devleti kurma yolunda ilerlerken Türk feminizmi de köklerini eski Türk atalarında arar. Cumhuriyet'in Osmanlı'dan farklı ve millî bir feminizmi seçişinin yanında iktisadi manada kalkınmanın peşinde ilerleyen fedakâr ve inkılapçı bir fikir zemini yaratılarak her türlü düşünce ve yaklaşım bu zeminde ilerletilir. Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan hemen önce Kadınlar Halk Fırkasının kurulmak istenmesi karşısında yeni Türk devletinin erkek iktidarı bu devrimci ve feminist hareketi ayrılıkçı bir eylem olarak algılar. İffet Halim, Şeyh Sait İsyanı sebebiyle bölgenin asayişini için görevlendirilen eşiyile beraber gittiği Diyarbakır'da fırkadan birliğe dönüşen Türk Kadınlar Birliği'nin bir şubesini kurar. Devrin iktidarının söylem ve fiillerinin dışına çıkmayarak vazifenin farkında Kemalist bir kadın hakları savunucusu olarak ülkenin doğusunda bir kadın şuru yaratmaya çalışır. İffet Halim, ulus-devlet anlayışının ve korporatist nizamın bir uygulayıcısı olarak devrin siyasi iktidarının söylemleriyle uyumlu, itaatkâr ancak modern bir kadın imajını hep korur.

Millî devletlerin mazisi çok eskilere dayanan tarihleri, erkeklerin güçlü iradeleri ve savaşçı tavırlarıyla ilişkilendirilirken kadınlar, ulus-devletlerde birer yardımcı konumunda kalmışlardır. Vatan ve onun kutsiyeti kadın imajıyla desteklenmesine, “anayurt”, “anavatan”, “gelin”, “hürriyetin güzel yüzü” gibi kadın cinsiyetiyle vatan ve özgürlük kavramları ilişkilendirilmesine rağmen vatan toprağının koruyucusu, sahibi erkek iktidarı olmuştur. Erkekleri vatan savunmasına hazırlayan “anne”ler millî ve korporatist nizamın önemli; ancak ikincil sırada kalan unsurdurlar (Sancar, 2014, s. 54- 55). İffet Halim de Gazi Paşa'nın kurduğu ulus-devletin korporatist ve eril otoriter yapısını büyük ve geniş bir aile sıcaklığında tasavvur etmiş, devletin kurucusu Gazi Paşa'yı ulvi bir konuma yükselterek onun devrimlerinin yılmaz bir savunucusu olmuştur.

ŞEKİL 1. Şairin gençlik yıllarına ait bir fotoğraf.

ŞEKİL 2. Şairin temsili bir resmi.

Kendini ulus-devletin bir neferi, devrimlerin ve kadın haklarının savunucusu olarak gören İffet Halim, şair, hatip, gazeteci yazar ve sivil toplum örgütü üyesi sıfatlarıyla savunduğu değerleri, cinsiyeti ön sıraya çıkartılmamış kadın kimliğiyle yapar. Geniş bir aile olarak tasavvur edilen yeni Türk devletinin bir parçası olan kadın, erkeklerle beraber çalışırken “erkeksi” bir görüntüyle millî devletin ana unsurlarından biri olur (Kondiyoti, 2019, s. 159). Kılık kıyafetinden tavırlarına, yazı ve konuşma üslubuna kadar belli ölçülerde erkeksi bir buyurgan ton ve sertliğin gözlemlendiği Erken Dönem Cumhuriyet'in kimi kadın aydınları içinde İffet Halim de sayılabilir. Kendini bir Cumhuriyet kadını olarak gören şair, iktisadi buhranlar içinde modernleşmeye ve kalkınmaya çalışan yeni Türk devletinde “vazife”nin kutsiyetine sıkı sıkıya bağlanır. “Kadın-erkek konusu yoktur, hep beraber devrimlere yönelme vardır. Halkevlerine giriniz ve Cumhuriyet devrimleri için çalışınız” (Oruz, 1986, s. 30). Çağdaş devletlerin eriştiği her türlü sahadaki refah seviyesine kavuşmak isteyen yeni Türk devletinin siyasi idaresi eril ve millî düzeni bozacak her türlü ayrılıkçı harekete karşı durur. Türk Kadın Birliği'nin erkek idaresine akıl verir ya da yol

gösterir tavırları, Nezihe Muhittin'in erkek sesini bastıran güçlü duruşu devrin devrimci iktidarı tarafından pek de hoş görülmez. İffet Halim ise siyasi idarenin politikalarına rahatlıkla uyum sağlar, kendilerine sunulan sınırlar içerisinde çeşitli sosyal hakların peşine düşer. İffet Halim, firkanın ileri gelenlerinden Vasfi Çınar'ın kadınların milletvekili seçilmeleri hususundaki kaba çıkışını nezaketle değiştiren Atatürk'ün tavrını anlattığı satırlar, saygı sınırlarında kadın haklarının peşinde koşan bir Türk kadını gösterir niteliktedir: “Yüce Gazi, Vasıf Bey'i arattırdı ve buldurdu. Atamızın bu jestinden çok mutlu olduk ve inandık ki Mustafa Kemal bu hakkı bizlere verecektir” (Oruz, 1986, s. 33). Ülkenin kurtarıcısı Gazi Baba, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi için henüz erken olduğunu bildirir ve köylü kadınlarına inkılap değerlerinin kazandırılması konusunda aydın kadınları vazifelendirir. Erkek köylülerin doğuştan hakları farz edilen seçme ya da seçilme özgürlüğü, erkeklerle aynı ortamda yaşayan kadınlar için erken bir adım olarak görülür. İffet Halim gibi birçok kentsoylu veya eğitilmiş kadın eğitilmiş ya da eğitimsiz tüm erkeklerden daha üstün olmadıklarını anladıkları bu toplantıdan inkılaplara ve vazifeye daha bağlı olarak çıkarlar ya da bağlı olduklarını düşünerek hayatlarını sürdürürler. Zaten birkaç sene sonra seçme ve seçilme hakkı modern bir ülkenin siyasi iktidarından beklendiği gibi ülke kadınlarına bir hediye gibi sunulur. Devrin eğitilmiş kadınlarının ve İffet Halim'in Atatürk'ü konumlandıkları yeri görmek açısından şu sözlerine dikkat etmek doğru olur: “Koca inkılap ve onun başındaki büyük adam, kadın meselesini de ihmal edemezdi. [...] Türk inkılabının esasları ise en yüksek manada insanlık mefhumuyla birleşir. Kadınlık, erkeklik davasında değil!” (Oruz, 1933, s. 14- 15).

ŞEKİL 3. Şairin yaşlılık dönemine ait bir fotoğraf.

İffet Halim'in hayatı özelinden hareketle bazı devir kadınlarının Atatürk'le ve siyasi iktidarla kurdukları münasebette şu sonuca varmak mümkündür: Karizmatik ve güçlü bir liderin kurduğu millî devlette “Cumhuriyet kadınları” ya da “Cumhuriyet kızları” inkılap için canla başla çalışmalı, kendilerine verilen ödevleri harfiyen yerine getirmeli ve siyasi iktidarın uygun gördüğü her türlü hakkı sahiplenmelidir. İffet Halim, inkılapların korunması ve uygulanması mevzuunda geri adım atmaz; ancak şairin eğitim hayatına bakıldığında inkılaplar bir kadın olarak İffet Halim'in üniversite mezunu olmasının önünü açarken yakın çevresindeki erkek figürleri kimi noktalarda şairin eğitimini devam ettirmek konusunda ısrarcı olmaya iter.

Hastalığı sebebiyle lise tahsilini yarım bırakmak zorunda kalan İffet Halim, bir süre sonra evlenip çocuk sahibi olur. Aklında inkılap değerlerine layık olmak fikrini taşıyan şair, eğitim hayatına devam etmenin yollarını arar. Lise diplomasını aldıktan sonra İktisat Fakültesini tamamlar, doktora da yapmak, erkeklerin ulaştığı en üst seviyeye erişmek ister. İffet Halim'in eşi Halim Oruz'un asker oluşu da şairin hem eğitim hem de iş hayatını çeşitli şekillerde etkiler. Genç Türk devletinin isyanlarla uğraştığı gergin bir siyasi ortamda asker Halim Oruz da Doğu bölgesine, Diyarbakır'a gitmek zorunda kalır. Bu sırada İffet Halim, lise bitirme imtihanlarını

geçmiş, gözünü Ankara ya da İstanbul'daki üniversitelere dikmiştir. İffet Halim, henüz eşinin Doğu'daki vazifesinden gelmeyişi üzerine Fevzi Çakmak'a ulaşır ve İffet Halim'in eşinin tayini şairin talebiyle İstanbul'a çıkarılır. Evli bir kadının eşi olmadan ya da güçlü bir erkek otoritesinin yardımları olmadan üniversiteye giremeyişi, güçlü Türk kadınlarının erkeklerle henüz tam manasıyla eşit seviyeye ulaşamadığını gösterir niteliktedir. Erken Dönem Cumhuriyet'inde İffet Halim gibi Atatürk'ün karizmatik şahsiyetiyle uyum içinde ilerleyen modern ve itaatkâr kadın tipi "Türkiye Cumhuriyeti'ne yararlı olacağını düşünerek ideal yolunda" (Oruz, 1986, s.45) ilerler. Bu idealler şahsi çıkarlar için değil, tam tersi genç Türkiye'nin kalkınması içindir. "Devam ettiğim İktisat Fakültesinin ilk mezunlarından olmam, hep Atamızın yolunda yürüme amacını kapsar" (Oruz, 1986, s.50).

İffet Halim, modern hayatın gereklerine kavuşma noktasında kimi erkek iktidar unsurları tarafından engellenir. Bu engeller, alt ya da orta sınıf kadınlara uygulanan maddi baskılarla karşılaştırılmayacak kadar hafif olsa da devrindeki erkeklerle çoğu sahada eşit olan İffet Halim için can sıkıcıdır. Şair, Fakülteden mezun olduktan sonra doktora yapma isteğiyle yardım istediği ve aynı zamanda edebî bir şahsiyet de olan devrin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'den sırf kadın olduğu için olumsuz bir yanıt alır. Çalışmak istediği alanda, Fiyat Murakabe Teşkilatında, yine çevresindeki yakın ilişkileri kullanarak bir vazife almayı başarır. 1940'lı senelerde eğitilmiş bir kadın için dahi erkeklere ait iş sahalarında görünür olmak çok kolay değildir; bu sebepten İffet Halim de kadın memur alınmayan bir erkek alanını ihlal etmekle devri için ileri denebilecek bir adım atmış olur. Belli bir süre II. Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisini etkileyen kötü neticelerini ortadan kaldırmak için kurulan Fiyat Murakabe Teşkilatında çalışan İffet Halim, bu görevinden ayrılmak zorunda bırakılır. Eşinin general rütbesine yükselişinin ardından bir generalin eşinin bu alanda çalışmasına hoş bakılmaz ve İffet Halim, vazifesinden istifa eder. "Kadınısı" bir meslek olan eğitimciliğe yönelir, bir taraftan da çeşitli yardım derneklerinde faal olarak görev alır. Türk kadınlığının Atatürk Devri'nde yükselişinin zamanla geriye doğru gidişini engellemek amacıyla yazılar yazar, dergi çıkarır.

1935 senesindeki seçimlerde meclise giren kadın milletvekili sayısının 1946 seçimlerinde azalışı üzerine kadın milletvekillerinin CHP'de sayılarının artırılması üzerine çeşitli tekliflerde, çalışmalarda bulunan İffet Halim, partiden istifasına sebep olacak bir kabalıkla karşılaşır. "Ancak bu isteğe karşı bana sonradan bir aracı ile gelen cevap en kaba ifadesi ile 'Karılar da kazanmayıversin' sözüdür. Bunun üzerine derhal partiden istifayı düşündüm" (Oruz, 1986, s.53). Partiden istifa eden İffet Halim, gazeteci kimliğini daha da belirginleştirir ve 1947 senesinde *Kadın Gazetesi*'ni çıkarmaya başlar. Şair ve yazar İffet Halim, Atatürk'ün vefatından sonra çoğu siyasetçinin şahsi çıkarları için inkılap değerlerini yozlaştırmaları ve kadın haklarında geriye doğru gidişlerin yaşanması üzerine ömrünün çoğunu inkılapları anlatmakla, savunmakla ve yaşatmakla geçer. "İhlamur Ağacı" şiiri Atatürk'ün kazanımlarından kopuşun acısını içerir:

"Doğaya tutkunum ihlamur ağacı

Toprağın altı da üstü de birdir demişler

Böyledir yurdunu sevenlerin inancı

Bu canı adamışız bir kez bu toprağa

Öyle ya kimi yolcu kimi hancı

Böyle değil mi ihlamur ağacı..." (KB, s.59).

İffet Halim, şiirlerinde Atatürk'ün inkılaplarına olan bağlılığını kimi zaman birleştirmiştir. Karizmatik liderin vefatının üzerinden geçen her on yılda İffet Halim'in devrime, inkılaplara ve bilhassa kadın haklarına ilişkin kazanımlara dair olumsuz gidişe eleştirileri olmuştur. Bu eleştirilerini kimi zaman derin bir acı hâlinde dizelerine de aktarmıştır:

"Anlamadılar Oruz, bağrındaki yüreği,

Kulaklar ki işitmez kime söylersin, neyi?

Bir yüzün çevresinde beliren çizgilerde

Gömülen her gölgeyi görececek gözler nerde...

Eğilmeyen başlara dik diye sırtanlar

Bir kanın çağlayarak akışından ne anlar?" (KB, 1965).

Erkeklerle ait olduğu düşünülen iktisadi meselelerin tam da merkezinde yer alan, halkevlerinde, yardım derneklerinde ve kendi çıkardığı dergide senelerce kadın hakları ve inkılap kazanımları üzerine konuşan, yazan, tartışan modern Cumhuriyet kadını İffet Halim, inkılapların ömrü boyunca yılmaz bir savunucusu olmuştur. Şahsi hayatından örneklerle kadın haklarına bakışı açıklanan İffet Halim, şiirlerinde de devrinin sosyal ve siyasi hadiseleri etrafından inkılaplara, Atatürk'e, yeni Türk devletine ve kadın haklarına modern kadın kimliği çerçevesinden bakmıştır. Şiirleri belli başlıklar altında açıklandığında modern ve kentsoylu bir kadının Türkiye'nin geçirdiği çeşitli sosyal ve siyasi hadiseleri nasıl gördüğü, yorumladığı anlaşıldığında toplumsal cinsiyet tanımlamalarının unsurları ortaya çıkarılmış olur.

2. Kentsoylu ve Modern Bir Kadın Şair

1904 senesinde dünyaya gelen İffet Halim'de edebiyata ilgisi olan bir ailenin içinde büyümesinden kaynaklı olarak zamanla şiire ve yazı yazmaya karşı bir meyil gelişir. Osmanlı'nın son senelerinde bilhassa Balkanlarda birbiri ardına yaşanan felaketler ve toprak kayıplarının tesiriyle hızlanan ve Türk sanatçılarının ellerinde hayat bulan millî edebiyat, İffet Halim'in sanatçı tavrının gelişmesinde ve karakteristik özelliklerin oluşmasında etkili olur. Kuzeni Faruk Nafiz'in [Çamlıbel] millî edebiyatın ilk kuşak şairlerinden oluşu, devrin ön sıradaki kadın şairlerinden Halide Nusret [Zorlutuna] ve Şükufe Nihal'le [Başar] yakın dostluklar kurduğu İffet Halim'i sade dille, hece ölçüsüyle sosyal içerikli şiirler yazmaya yöneltir. İffet Halim'le beraber adları geçen bu "dört şair"ın buluşmaları, edebî sohbetlerinin canlılığı Şükufe Nihal'in "Bozma Odanı" başlıklı şiirine yansır. "Dört köşesinde vardır dört şairin hayali" dizeleri mekân, zaman ve hassas ruhların bir araya gelişindeki ahengi yansıtır niteliktedir (Argunşah, 2002, s. 139). İffet Halim'in eşinin görevi sebebiyle Diyarbakır'a gidişi üzerine Şükufe Nihal'in yazdığı bu şiir, "dört şair"ın dostluklarını gösterdiği kadar isimleri geçen bu şairlerin birbirlerini çeşitli yönlerden etkilediklerine dair yorumlara da açık kapı bırakır.

İffet Halim, edebiyat tarihlerinde yer almak ve unutulmamak noktalarında arkadaşları Şükufe Nihal ve Halide Nusret kadar şanslı değildir. Her biri farklı karakter yapılarında olan bu üç kadın şairin en önemli ortak özellikleri Batılılaşma yolunda ilerleyen ulusal bir devletin sanatçıları ve kadın hakları savunucuları olmalarıdır. Ayrıca kadın haklarına, modernliğe ve Batılılaşmaya yaklaşımlarında çeşitli farklılıklar olsa da ortak paydaları kadının erkekle eşit konumda olması gerektiği fikridir. Atatürkçülük fikrini bayraklaştıran İffet Halim, bu iki kadın şairden Atatürk'le kurduğu gönül ve ülkü bağıyla da ayrılır. Her ne olursa olsun Osmanlı'nın yıkılışından yeni Türk devletinin doğuşuna giden sürecin yakın tanıkları olan bu üç kadın şair millî romantizmin sınırlarında hisli şiirler yazmışlardır. Üretkenlik ve sanatsal yetkinlik noktalarında diğer iki kadın şairden geride kalan İffet Halim'in *Fusun* (1928), *Tul Daireleri* (1931), *Kışın Bahar* (1965) başlıklı üç şiir kitabı vardır. Son şiir kitabı önceki şiirlerinin bir kısmını da içeren yeni bir şiir kitabı olmasına rağmen hem söyleyiş hem tema bakımlarından diğer şiirlerinin devamı niteliğindedir.

1923 senesinde ilan edilen Cumhuriyet'le yeni Türk devletinin rejimi kesinleşmiş, İttihat ve Terakki hükümetinin hazırlıklarını başlattığı ulus devlet anlayışıyla bu rejim Osmanlı'nın son yüzyılının Batılı değerler manasında bir devamcısı olmuştur. II. Meşrutiyet'in yarattığı görece özgürlük havasıyla şekillenen ve 1911'de Selanik'te *Genç Kalemler* dergisinin yaktığı millî edebiyat meşalesiyle güçlenen millî edebiyat sanat anlayışı, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin temel unsurlarındandır. 1923- 1940 seneleri arasında millî edebiyat anlayışıyla bir "memleket edebiyatı" yaratan şairler kaynak olarak halk şiirini kabul etmiş, farklı anlayış ve yaklaşımlarla memleket insanına yönelmişlerdir (Enginün, 1992, s. 568). Mehmet Emin Yurdakul'un dizeleriyle

ilk örneklerini veren millî şiir, Cumhuriyet'in ilanı, Atatürk inkılaplarının coşkusu, Anadolu'ya ve köye yönelme hareketleriyle hız kazanır; ancak siyasi erkin teşvikleriyle de sayısı artan bu türden şiirler, çok da realist olamazlar.

Memleketin inkılaplarla kalkındığı ve daha da çok kalkınacağı fikrinin halkevlerindeki kültürel hareket ve çalışmalarla kuvvetlenmesi Anadolu'nun sıklıkla şiirlere mekân olmasını sağlar. Ancak 1940'lı yıllarda ve sonrasında toplumcu ve realist bir gözle eser veren sanatçılar, "memleket edebiyatçıları"nın çoğu eserini ciddi bir şekilde eleştirirler. "Her tarafı toz pembe gören ve gösteren anlayışları" (İnan, 2017, s. 44) kıyasıyla tenkit edilen romantik millî şairlerin içerisinde adı hep unutilan İffet Halim'i de saymak gerekir. İffet Halim, 1928'den 1965 senesine kadar üç şiir kitabında "her tarafı toz pembe gören" romantik bakışını hiç kaybetmez. Atatürk devrimleri, kadın hakları, vatani ilgilendiren her türlü mesele şiirlerinin ana temalarını oluştursa da İffet Halim, kimi zaman sosyal yönü ağır basan mücadeleci kadın kimliğinden sıyrılarak hisli şiirler de yazar. İffet Halim, *Kışın Bahar* başlıklı şiir kitabında kendi şiirlerini lirik, epik, pastoral ve egzotikler olmak üzere üç başlık altında tasniflemiştir. İffet Halim'in devrinin siyasi ve sosyal hadiseleriyle sıkı bağlar kurulu şiirlerini sadece türlerine göre sınıflamak yeterli olmayacağından şairin şiirlerini; Batılı bir Türk kadını olarak gözlemlediği seyahatlerini içeren, millî romantik tınıları içeren sosyal şiirler olmak üzere iki başlıkta incelemek ve değerlendirmek kadın hakları savunucusu şairin eserlerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

3. İffet Halim'in Seyahatlerinden Yansıyan Âlemler

Batılılaşmaya çalışan Osmanlı ve ardından kurulan yeni Türk devleti modernleşme serüvenleri sırasında Batılı devletlerle bir yandan kültürel alışverişe girerken öte taraftan cepelerde savaşmıştır. Kurtuluşun coşku ve sevinci, Türk kültürünün ve askerî başarısının övülmesine, ihmal edilen halka doğru yönelişe, sanatçılar ve siyasetçilerin Anadolu'ya yaklaşmasına sebep olur. Zaten II. Meşrutiyet'ten sonra "halka doğru" anlayışı, güçlü ve kesintisiz olmamakla beraber devrin sanatçılarınca hep canlı tutulmuş, zaferle beraber "memleket edebiyatı" ivme kazanmıştır. Faruk Nafiz Çamlıbel, Kemalettin Kâmi Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı, Halide Nusret Zorlutuna, Şükufe Nihal gibi isimler çeşitli sebeplerle Anadolu'yu görme, tanıma ve müşahede etme şansı bulmuşlardır. Bu isimlerden biri de İffet Halim olmuştur. Eşi Halim Oruz'un Şeyh Sait İsyanı sebebiyle Diyarbakır'a gönderilmesi ardından şair de eşinin yanına gider ve bu şehri müşahede etme şansı bulur. Yine eşinin görevi sebebiyle Afganistan'a da giden şair, Atina da dâhil bazı ülkeleri ve yabancı şehirleri görme fırsatı bulmuş, şiirlerinde modern bir kadın şair olarak tabiata, mekâna ve bu coğrafyaların insanlarına açılmıştır. İffet Halim, bu tavrıyla devrindeki diğer memleketçi şairlerle aynı duyuş ve bakışa sahiptir.

3.1. Kentli Kadın Şairin Anadolu'su

İffet Halim'in şair kuzeni Faruk Nafiz Çamlıbel'in âdeta millî edebiyatın ilkelerini bayraklaştıran şiiri "Sanat'ta ifade ettiği gibi "yazılmamış bir destan gibi" Anadolu, Atatürk Devri Türk aydınlarının önünde durmaktadır. Ulus devlet anlayışını temsil eden Cumhuriyet idaresinin sanatçıları teşviki, sanatçıların yakın tarihte yaşanan ıstırapları müşahedeleri belli ölçülerde çoğu sanatçıyı kendi sanat ve siyaset anlayışına uygun olarak memleketi ve memleket insanını eserlerinde dile getirmeye sevk eder (Çamlıbel, 1969, s. V). Faruk Nafiz'in şiir serüveninde, İstanbul'dan Kayseri'ye ve Ankara'ya doğru ilerleyen yolu senelerce ihmal edilmiş Türk köylüsünün Anadolu'sundan geçer. Faruk Nafiz tesirlerinin şiirlerinde fazlaca hissedildiği Ömer Bedrettin Uşaklı da imkânsızlıklar içinde hayata tutunmaya çalışan Türk köylüsünün Anadolu'sunda çeşitli görevlerde bulunduğundan çoğu şiiri Anadolu manzaralarını içerir. Ancak bu devrin çoğu şairi şiirlerinde yoksulluk içinde hayatını sürdüren Türk köylüsünü bir kenara bırakarak kendi görmek istedikleri ya da gördükleri bir Anadolu manzarası yaratırlar. İffet Halim, 1920- 1940 seneleri arasında memleket çıkırını anlayışıyla şiirlere aktarılan canlı, renkli ve sevimli Anadolu'yu diğer şairlerde olduğu romantik bir duyuş ve sezikle dizelerine yansıtır.

Cumhuriyet Dönemi şiirinin ilk edebî topluluğu olarak bilinen Yedi Meşaleciler devrin edebiyatını "renksiz, dar Ayşe, Fatma terennümü" içerisinde yenilikten ve samimiyetten uzak

olarak nitelendirirler (Doğan, 2012, s. 3). İffet Halim'in şiirleri, 1923- 1940 seneleri arasında canlılıklarını koruyan Saf Şiir, Memleket Şiiri ve Toplumcu Şiir anlayışları içerisinde Memleket Şiiri'nin özelliklerini taşıyan (Aktaş, 2015, s. 240- 307) ancak Anadolu'yla kentsoylu bir kadının karşılaşmasını canlılık ve samimiyetle veremeyen özellikler gösterir. Bu özellikler devrinin diğer memleketçi şairleriyle aynıdır.

İffet Halim'in eşinin vazifesi sebebiyle Diyarbakır'a gidişi ve belli bir süre orada yaşayışı kimi şiirlerine malzeme teşkil etmiştir; nitekim *Kışın Bahar*'daki "Diyarbakır Şarkısı" başlıklı şiir bu dönemin mahsulüdür. Şiirde halk şiirini kaynak tutan bir üslup fazlaca hissedilir.

"Aya ben, ana hayran,

Aya ben, ana kurban,

Aşığım ta gönülden!..

Ay, ben sana verdim can!

Ay yüzünü öpmüşem!

Ay gözünü öpmüşem!" (KB, s. 53).

Türkülerdeki söyleyişi, halkın yöresel konuşma tarzını ve türkülerdeki kavuştak dizelerini hatırlatan tekrar dizeleri şiiri, memleket şiirlerinin örneklerinden biri yapar. Diyarbakır'a, bilindiği kadarıyla Anadolu'ya da ilk kez giden kentli kadın şair, halk şairlerinin tabiat unsurlarıyla kurdukları münasebete benzer bir şekilde "ay" ve "insan" arasında doğal ve basit bir anlam ilişkisi yaratır. Kendi benliğini ve muhitin hakikatlerini canlı bir şekilde şiire yansıtamayan şair, başarılı bir pitoresk de meydana getiremez. Bu durum neredeyse tüm şiirlerinde tekrar eden bir noksanlıktır.

Aynı şiir kitabında yine Diyarbakır'da ve 1928 senesinde kaleme alınan "Dersim'i Özleyiş" benzer teknik sıkıntıları taşır. Bu şiir de söyleyici, yeni Türk devletinin savunduğu doğusu ve batısıyla ulusal ve merkezîyetçi devlet anlayışının savunucusu konumundadır.

"Oralarda bilsen daha neler var,

Yamaçlardan akan şen çağlayanlar,

Yazın yeşillenen, yemyeşil bağlar,

Kışın beyazlanan karlı dik dağlar" (KB, s. 54).

Söyleyici, Anadolu'yu renklerden, dağlardan, tepelerden ve çağlayan ırmaklardan ibaret görmektedir. Dersim'de (Tunceli) henüz Şeyh Sait Ayaklanması'nın izleri silinmemiş, yakın tarihteki sıkıntılar hem iktidar hem de yerel halk tarafından canlılığını korumaya devam etmektedir. Siyasi iktidarın tüm vatani kucaklayan milliyetçi tavrı, şiirin geneline hâkimdir. "Yanık gönüllü" söyleyici, bilmediği tanımadığı Anadolu'nun bu kentini tanımak istemektedir. Tabiatın çetin şartlarının kışla beraber nihayete erişti ardından gelen baharın verdiği kolaylıkla söyleyici de vatanın bu güzel köşesini gezmeyi tasarlar.

"Ben de girseydim ah! Gelse de bahar,

Onları görmeye ne çok arzum var!

Doyulmaz toprağım, doyulmaz sana,

Görmek de sevmek de az gelir bana..." (KB, s. 55).

Söyleyici bilmediği, görmediği bu Anadolu kentini "toprağı" olarak hissetmektedir. Bu hissi ve aidiyet fikrini halka yansıtmak, devir sanatçıların vazifesidir. Ulus devletin siyasi iktidarı, bir yandan kalkınma hamlelerini öte yandan "tek vatan" siyasetini, ülkenin bölünmez bütünlüğünü halka duyuracak eserlerin yazılmasını ister. Bunun en güzel örnekleri Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü sebebiyle siyasi iktidarın birçok edebî türde tüm dünyaya ve ülke içindeki

muhafif kesimlere rejimin kuvvetli duruşunu göstermek amacıyla sipariş ettiği eserlerdir (Çıkla, 2006, s. 55).

“Çıkıyor aklımdan şimdi bu isim
Karlı Elaziz’le dik dağlı Dersim
Öz vatanım bunlar... benim vatanım
Sevginle yanıyor içimde kanım!..” (KB, s. 55).

Söyleyici, Anadolu’nun bu uzak şehirlerinde vatani görmekle kalmaz, oralara “öz” vatanım diye hitap etmek gereğini duyar. Siyasi iktidarın çok uluslu Osmanlı’ya seçenek olarak savunduğu milliyetçilik ilkesinden isyan sonrasında herhangi bir kopuşun yaşanmaması, milliyetçilik ilkesinin hasar görmemesi için sanat eserlerinin Anadolu’yu kucaklayan müşfik dizelerine ihtiyaç vardır. “Dersim’i Özleyiş” bu ihtiyacın karşılanmaya çalışıldığı şiirler arasında sayılabilir.

Kışın Bahar başlıklı şiir kitabındaki “Rize” şiirinde söyleyici tabiata âşıktır ve dizelerdeki Karadeniz’le özdeşleşen yeşil rengi, sadeliğin ve Anadolu’nun bir parçası olarak sunulur. Dizelerde sıklıkla tekrar eden “yeşil” sözcüğü şiire bir ahenk katsa da söyleyici hakiki bir Anadolu manzarası yaratamaz. Bunun sebebi de Anadolu’yu keşfetmeye çıkan söyleyicinin kendi hayat tarzından ve şehir görüntüsünden çok uzak bir doğallık, basitlik ve kentleşmenin tüm unsurlarından azade bir mekânı karşısında gördüğünde yüzeysel bir hayranlıkla yetinmesidir. Bu karşılaşmada söyleyicinin kent-taşra çatışması dizelere aksettirilememiş, şiirin yazıldığı 1936 senesine göre bir azınlık teşkil eden kent nüfusunun parçası olan söyleyici Anadolu’yu tüm gerçekleriyle idrak edememiştir.

“Yeşil kaftan giyinmiş sıra sıra dağların,
Yeşil püskül deriyor sırtlarında bağların,
Sende yaşanan günler en yeşili çağların...” (KB, s. 52).

Söyleyicinin Anadolu topraklarında gördüğü, uçsuz bucaksız bir yeşilliktir. “Yerler yeşil, gök yeşil, Allah yeşil” (s. 52) diyerek mübalağa sanatından faydalanan söyleyicinin bir kentli olarak Rize şehrinde ruhuna yansıyanlar bir renk peyzajından ibaret kalır.

Kışın Bahar başlıklı kitabındaki “Bahar Yolculuğu” şiirinde İffet Halim’in sözü teslim ettiği söyleyici yeni Türk devletinin senelerce övündüğü demiryollarının üzerinde giden Anadolu Ekspresi’nden Anadolu’yu izleyerek bir kompozisyon yaratır. Şiirin yazıldığı tarih, şairin aldığı nota göre 1949’dur. Ancak dizelerine yansıttığı Anadolu peyzajı, görüntüsü samimiyet taşımaktan çok uzaktır.

“Kucak kucak papatyalar,
Şeftali çiçeği pembe
Canımın içi kara
Demek böyle çıktık bahara

Kırlar yeşil
Sırlar gizli” (KB, s. 11).

Baharın gelişi, şiirin tüm dizelerinde akla ilk gelen bahar unsurlarıyla beraber verilir. Şiiri lirizme kavuşturacak, konuşma dilinden çok ayrı bir imge âlemini çağrıştıracak kelimelerin dizelerde bulunmayışı şiirin bütününe şairaneliğin yolunu kapatırken trenden bir Anadolu manzarası gören söyleyici, kendi iç dünyasını “kara” olarak nitelemek dışında Anadolu ve kendi beni arasında bir zıtlık yaratamaz. Bu tezadın sebebinin ne olduğu “sırlar gizli” gibi anlatımda bozukluk yaratan bir ifadeyle tekrar edilse de yinelenen dizeler ne bir ahenk yaratabilir ne de söyleyicinin “içi kara”lığına dair okuru bir sonuca ulaştırır. Kentsoylu İffet Halim’in Anadolu’yla

ilk karşılaşması 1949 senesinde değildir. Mehmet Kaplan (2013, s. 24) şiiri “itibarilikten” kurtaran unsurun söyleyicinin hakiki dünyayla temasa geçmesiyle meydana geleceğini ifade eder. Söyleyicinin şiirin muhataplarına geçmesi istenen samimiyetin kaynağı yaşantının gerçeklikle kurduğu bağdadır. Bu bağ, İffet Halim’in dizelerinde bir türlü kurulamaz, bunun sebebinin de tabiat aracılığıyla yaratılan manzaraya söyleyicinin kentli ve uzaktan bakışında aramak doğru olur.

3.2. Kentli Kadın Şairin Dünya’sı

Yeni Türk devletini, karizmatik lider Atatürk’ü ve onun savunduğu ilkeleri Batılı devletler kadar Doğulu devletler de yakından izler. Nitekim İffet Halim’in eşi vazifeli olarak Afganistan’a gönderildiğinde kökü mazide kalan kültürel ve siyasi bağların hâlâ bazı ülkelerde devam ettirildiği şair tarafından bizzat gözlemlenir. Kendine yabancı olan Anadolu tabiatıyla daha önceden karşılaşan İffet Halim; Afganistan, Hindistan ve Mısır seyahatlerinde bir başka âlemin tabiat ve kültürüyle karşılaşır. Anadolu’nun hakikatlerine nüfuz edemeyen şair, dizelerinde yarattığı hayal evreninde başarısız ve çok yüzeysel peyzajlar oluşturmuştur. Üzerinde düşünülmeden sathi bir empresyonizmin etkisinde dizelere yansıyan Anadolu, söyleyicinin ruhuyla şiirsel bir evrende birleşmemiştir. Bu kez çok başka bir dünyanın kültürü, tabiatı ve yaşayış tarzıyla karşı karşıya gelen şair, Abdülhak Hamit Tarhan’ın Hindistan ilhamlı şiirlerindeki his ve fikir dengesini dahi yakalayamasa da Batılı üst bir konumdan baktığı Doğulu ülkelerdeki geriliği, hayatın insanlar için bir hayli zor olduğunu bulunduğu konumun yarattığı zıtlıkla dizelere yansıtabilmiştir. Doğu manzaralarını imgelerle, hayallerle bezeyemese de sosyal bazı hakikatleri basit müşahedeler neticesinde yakalayan şair, Anadolu’yu mesken tutan şiirlerindeki samimiyetsizlik ve yüzeysellikten kendini kurtarır.

Mehmet Kaplan (1949, 349) Tanzimat şairi Abdülhak Hamit’in *Sahra*’sında tabiatla kurduğu bağı zayıf bulur ve dış dünyayı idrak edemediği ve dizelerde kelimelerle beliren intibalarını sınırlı ve yüzeysel aktardığı için şairin bu şiirini eleştirir. J. J. Rousseau tabiatı, köyü medeniyetin temsil mekânı kentlere tercih eder. Bu fikir Hamit’te de vardır. Öte yandan şairde Mehmet Kaplan’ın bulunduğu bir diğer eksiklikse şairin resim eğitiminin olmayışındır. Bireyin keşfi, bireyin kendi ruhunu ve şahsiyetini mekânla, tabiatla ilişkilendirmesi Hamit’le başlayıp Cenap Şahabettin’de belli aşamalardan geçerek yirminci yüzyıl şairlerine kadar gelmiştir. İffet Halim, Hamit’in el yordamıyla yakalayıp şiirlerine yansıttığı tabiat peyzajlarına erişemediği gibi onun savunduğu şehir hayatına karşı köy hayatının üstünlüğü fikrini, millî edebiyat şiirinin bir temsilcisi olmasına karşın samimi bir düzleme çekememiştir. Medeniyete ve kente alışmış ve bu mekânlarda mutlu olmuş söyleyicinin tabiat peyzajı yaratmaya çalıştığı Hindistan ve diğer Doğu ülkelerini ele aldığı şiirlerinde Anadolu manzaralarında yakalanamayan tavır, Batılı üst bir kimlikle medeniyetin kutsallığı fikrinin başarılı bir şekilde aksettirilmesine evrilir.

İffet Halim, son iki yüzyılı Batılılaşma gayretleriyle geçmiş bir devletin sınırlarında doğup büyümüş ve belli ölçülerde modernliği yakalayan o devletin yıkılması üzerine kendine Batı kültürünü referans almış yeni Türk devletinin Batılı her tür atılımının bir kadın ve vatandaş olarak savunuculuğunu yapmıştır. Yeni Türk devleti hür, modern ve Batılı kimliğiyle İffet Halim’in sokaklarında gezineceği Doğu ülkelerinden farklıdır. Şair İffet Halim, Batılı emperyalist güçleri dize getiren bu yeni Türk devletinin bir parçası olarak mağrur bir duruş içinde Batı medeniyetinin temsilcisi gibidir.

Tul Daireleri başlıklı şiir kitabı şairin Batılı kadın kimliğinin gururunu fazlasıyla hissettiği Doğulu ülkelerin mekânlarını ve insanlarını yansıtır. “Kuetta Çarşısı” şiiri İngilizlerin sömürgesi olan Hindistan’da yaşamının zorluğunu açıkça dile getirir. Sosyal içerikli bir şiir olarak ele alınabilecek “Kuetta Çarşısı”nda yerlilerin yaşam alanlarıyla İngilizlerin hayat sürdürdükleri yerlerin farklılığı, yeni Türk devletinin hür kadını İffet Halim’in gözlerinden kaçmaz:

“İngiliz’in caddesi bir noktada tükendi

Sefilleşti sokaklar, sivrildi kaldırımlar

Hindistan’da Hintlinin yolu diken dikendi” (TD, s. 23).

Kurtuluş Savaşı, aynı zamanda sömürge düzenine karşı yapılmış özgürlük mücadelesi olduğundan İffet Halim, Pakistan'ın bir şehri olan Kuetta'da Atatürk Türkiye'sine öykünen Afganistan, Pakistan, İran gibi İslam ülkelerindeki özgürlük dışı uygulamalara, İngilizlerin sömürgesi olan Hindistan'daki vaziyete kayıtsız kalmaz. Eski, kırık dökük bir arabada oraya ait olmadıkları her hâllerinden belli olan söyleyici ve yanındakilerin şehir merkezindeki seyahatlerini ifade eden dizelerde birbiri ardına seçilmiş kelimeler söyleyicinin kendi yakın tarihinde unutmak istediği bir hayat tarzını ve geriliği anımsatır. "Sarıklı", "kavuklu", "şalvarlı" kelimelerinden anlaşılmaktadır ki Hindistan'da 1929 senesindeki giyim tarzı Osmanlı'nın giyim kuşam şekline çok da farklı değildir. Bir kadın şair olarak peçeyi, feraceyi ve kaçgöçü birkaç sene evvel terk eden İffet Halim'in söyleyicisi şiirin sonunda çarşının tam ortasında gördüğü resimle bugünü için kime şükredeceğini hatırlatır. "Bu çarşının karanlık toprakların içine sokulmuş binasında bizlere ışık salan iki fotoğrafla karşılaştık. Bu fotoğraflardan biri Mustafa Kemal Paşa'ya, diğeri de Enver Paşa'ya aittir" (Oruz, 1986: s. 37). İffet Halim için Atatürk tam manasıyla bir şükür konusudur, mazlum halkların yüce varlığıdır ve Atatürk, çok yüce ve manevi bir âlemin parçasıdır.

"Sonra yolcular durdu, bir resmin karşısında,
Dünyanın bir ucunda o varlığı duydular,
Türk olmak ne hoş şeydi Kuetta çarşısında!" (TD, s. 24).

Batılı bir Türk kadınının övündüğü Türklük, Gazi Paşa'nın büyük bir ailenin parçası olarak gördüğü güçlü ve birbirine kenetlenmiş, sınıfsız Türk halkının övünç kaynağıdır. Gazi Paşa'nın iradeleriyle sömürge olmaktan kurtulan Türk halkının bir parçası olan söyleyici Türkiye'den çok uzakta bir yerde, Pakistan'da, hür olduğu için, Türk olduğu için şükretmektedir.

Hindistan'a yapılan yolculuk sırasında yazılan şiirler, Hamit'in büyük ruh ürperişinden eser taşımaz. "Hint Denizi'nde" şiiri fırtınaya yakalanan bir geminin güvertesindeki yolcuların korkularını sığ ve yüzeysel şekilde, konuşma dilinin imkânlarıyla dile getirmekten ileri gidemez. "Hint Bilmecesi"nde ise söyleyici Hindistan toplumuna basit de olsa değinerek sosyal muhtevalı bir şiir yazar.

"Sızlıyor kemik başlar, sızlıyor kemik kollar,
Tam üç yüz milyon insan bu sızıyı duyuyor
Ve sonra bu hastalar uyanıyor, uyuyor..." (TD, s. 28).

Sızı içinde inleyen, sağlıksız ve fakir insanlar olarak tasvir edilen Hindistan halkının kötü vaziyetini dillendiren söyleyici, sömürge olmaktan kurtulmuş bir halktan olmanın gururuyla bir türlü uyanamayan Hint halkına acır.

Tul Daireleri başlıklı kitapla aynı adı taşıyan "Tul Daireleri" şiiri İffet Halim'in Batılılaşmaya çalışan Türkiye'den dünyanın çeşitli ülkelerine baktığı, onları anlamaya çalıştığı bir şiir olarak değerlendirilebilir. Tul sözcüğü, eski Türkçede boylam manasını taşımaktadır (OTS, s. 455). Şiirde Greenwich, Çat Gölü, Leningrad, Aden, Hindistan, Çin, Osaka, Meksika, New York, kutup bölgeleri gibi ülke ve yer isimleri ardı sıra anılarak dünyanın düzenine dair birtakım hisler ve fikirler sıralanır. Coğrafya biliminde boylamlarla, koordinatlarla yerleri belirlenen ülkeler ve kentler şiirde başka türlü bir tanımlamaya tabi tutulur. Boylam gibi matematiksel karşılığı olan coğrafi ifadelerin kullanılışıyla şiirde söyleyicinin algıladığı çeşitli dünya şehirlerindeki gerçeklikler dünyanın yirmi dört saati dâhilinde dizelere aktarılır.

İffet Halim'in iktisat alanında eğitim gördüğü, bu alanda ülkesine faydalı olmayı istediği bilinmektedir. Bu manada şiirin kimi dizelerinde, adı geçen şehirlerdeki sosyal nizam, iktisadi unsurlar dikkate alınarak ifade edilmiştir:

"Bu saatte bu masa, bu çevrilen oyun ne?
Üç yüz milyon kafayla fiş gibi oynuyorlar,
Bu sanki adamca iş gibi, oynuyorlar..." (TD, s. 6).

Kim oldukları açık olmasa da “üç yüz milyon kafa” ile oynayan bir grup insan, dünya iktisadi ve siyasi hayatına yön veren kişiler olarak yorumlanabilir. Dünyayı yöneten bu insanların çok uzaklarında Çad Gölü çevresindeki yerel halkın vaziyeti ise pek de iç açıcı olarak tasvir edilmez:

“Ortalıkta tarçınla aç mideler kokuyor,
Gündüz çakan kamçılar bu anda uyuyorlar,
Meşinler bu saatte ıstırap duyuyorlar” (TD, s. 7).

Halk kendisine dayatılan ve sınırları belirlenmiş bir hayatı yaşıyor olarak sunulur. Aden Körfezi tasvirinde halkı sömüren bir grup insan yine dizelerdedir:

“Kolonyal kasketli iri dişli herifler,
Bunların bu saatte burda da bir işi var,
Ve sonra karanlıklar ve daha karanlıklar” (TD, s. 8).

“Kolonyal” kasketli insanların dişleri “iri”dir. Buldukları yerler karanlıktır. Şiirde “karanlık”, “kolonyal” ve “iri dişler” sömürü düzenini tasvir eden sözcüklerdir. Bu insanlar yerel halkı her manada sömürmektedirler. 1930 senesi tarihinin düşüldüğü şiir, Marksist bir bakışla yazılmasa da sınıfsal bir bilinci içerisinde taşımaktadır. 1928 senesinde Nâzım Hikmet, *Güneşi İçenlerin Türküsü* başlıklı şiir kitabını yayımlamış, serbest nazım, toplumcu ve sınıfsal temalar şiire girmiştir. İffet Halim’in “Tul Daireleri” şiiri devrindeki Nâzım Hikmet ve Ercüment Behzat [Lav] şiirlerini tema bakımından hatırlatır niteliktedir.

“Gırınıviç’te saat varsın da beşi vursun
Varsın masa üstünde insanlar pusu kursun!” (TD, s. 10).

“Masa başı”ndaki insanlarla dünyanın çeşitli yerlerinde acı çeken, aç kalan, ölen insanlar aynı değildir. Aynı dünyada yaşamaktadırlar; ancak mekânları, yedikleri, içtikleri ve söyledikleri hep farklıdır. Bir türlü söyleyicinin bu farklılığın sebebini açıkça dile getiremediği sınıfsal tezat, dizelerde basitçe sömürüyü uygulayan karanlık ve kötü insanlar olarak tasvir edilip geçilir ve meselenin üzerinde durulmaz. Ancak sömürülen ülkelerde bir gün bahar geleceği müjdesi sunulsa da aynı dönem sosyal içerikli şiirler yazan Nâzım Hikmet’in dizelerindeki açıklık bu şiirde görülmez. Amerika’nın tasvir edildiği kısımlar, sömürünün acımasızlığını ve sınır tanımazlığını açıkça dile getirir:

“Göklerde tel örgüden bir şebeke kurulmuş,
Bu tel örgü Nuyork’ta saklıyor kasaları,
Bu kasalar dünyada ölüm yarasaları” (TD, s. 19).

Şiirin tamamında genel bir karamsarlık hâkimdir ve şiirde dünya üzerindeki çatışmaların, sömürünün ve acımasızlığın bir kısır döngü biçiminde sürekliliğinin altı çizilir.

1930 notunun düşüldüğü “Zenci Aşk” ötekileştirilen, yok sayılan ya da köle olarak görülen siyahi bir kızın bedeninin ve hayatının “beyaz tenli” erkekler tarafından nasıl sömürüldüğünü anlatır. Manzum hikâyeleri andıran şiir, İffet Halim’in kendi ülkesinin sınırları dışındaki kadın hakları ihlalini ele alışı bakımından önemlidir. Şiirin ilk dizeleri kadının metalaştırılmasını, insan dışında bir zevk nesnesi hâlinde algılanışını ifade eder:

“Yandılar, yalvardılar, göğsünde kıvrandılar,
Bu zevki de içtiler bundan da usandılar,
Abanozdan sandılar, abanozdan sandılar...” (TD, s. 29).

Zenci kızın bedenine sahip olmak için yalvaran, yakaran erkekler, onu siyah bir nesneden, abanozdan, zannedecek kadar insanlık dışı bir alana çekerler. Sömürücüler, zihinlerinde onu

hissetmeyen, duymayan bir nesneye dönüştürdüklerinde zenci kıza istediklerini yapabileceklerini düşünürler. Zenci kıza reva görülen sömürü, masallara konu edilecek süslü, zengin ve lüks mekânlarda yapılmaktadır. Bu mekânlara sahip erkekler, istedikleri her şeye, tabii zenci kıza da sahip olabileceklerini düşünürler:

“Masal gibi saraylar, şeytan gibi adamlar,

Üstünde başka bir zevk taşıyan mermer damlar” (TD, s. 30).

Zevk arayışı; adaletin olmadığı, paranın tek değer olarak görüldüğü bir dünyada zayıfları, fakirleri ve kimsesizleri sömürü düzeninin bir nesnesi hâline kolaylıkla dönüştürebilir. Kadınlar, sosyal hakları dahi konuşulmadığı zamanlarda erkeklerin tesis ettikleri sömürü düzeninde kendilerine dayatılan rolleri oynamaktan başka bir çare bulamamışlardır. Yeni dünya düzeniyle, kapitalizmin kendine eğlence dünyası gibi bir alan açmasıyla kadın da bedeni ön plana atılarak yeni bir sömürü düzeninin içinde kendini bulur. Eğitilmiş, modern ve sosyal hakları korunan eğlence yıldızları bir kenara bırakıldığında teninden ötürü köle olarak algılanan bir zenci kıza, özgürlüğü sıklıkla satılan canlılardan farksızdır.

“Bu yepyeni zevklerden doğan sahne yıldızı,

Bu işte zenci kıza, bu işte zenci kıza” (TD, s. 31).

Şiirde teni ve kadınlığı ön plana çıkartılan zenci kıza, her gün kendine yeni bir heyecan arayan erkek iktidarının bir nesnesi olarak tasvir edilir. İffet Halim, sınır ötesi bir meseleyi, evrensel bir alana çekerek işler.

Yeni dünya düzeninin eğlence anlayışlarına eleştiriler getirilen bir başka şiir de “Sigan”dır. “Sigan” şiirinde sömürülen kadın bedeni ve ötekileştirilen bir ırk “Zenci Aşk” şiirindekine benzer bir doğrultudadır. Zengin erkeklerin zevk ve eğlenceleri uğruna sömürdükleri zenci kızın yerini bu kez çingene kıza alır.

“Ve daha bir gün geldi, bu bir talih oyunu,

Zencilerin tahtını çingeneler kaptılar” (TD, s. 37).

Şiirde, taht olarak nitelenen eğlence dünyasının yeni öznelere olan çingenelerin danslarıyla ve gizemli hareketleriyle yeni dünyanın hırslı, sömürücü ve buyurgan erkeklerine malzeme olmaları işlenir.

“Karnı aç bir çocuktan bir yıldız doğabili,

Talih denilen yumak bahtları sarıyordu,

İnsan denilen mahluk yenilik arıyordu” (TD, s. 37).

Şiirde yenilik arayan insanlardan biri olan Kont adlı erkek, çingene kızını bir mevsimliğine kontesi yaptıktan sonra ondan bıkar.

“Kış sonu ne kont ne de kontes kalmıştı,

Çingene’yi sevmek de moda olan bir işti” (TD, s. 38).

Eğlence anlayışları, eğlence unsurları yeni dünyanın değişme hızına ayak uydurmaya çalıştıkça zenci kızlar, çingene kızları birbiri ardı sıra bir yıldız dönüşür, kimisi ışığını kaybederek söner ve bedenini, hayallerini, umutlarını yitirir. Söyleyici, “Zenci Aşk” şiirinde olduğu gibi zevk ve eğlence nesnesi olan kızların isimleri değişse de yeni dünyanın sömürsünün bir kısır döngü içinde devamlılığının altı çizilir.

Atina- 1931 notunu taşıyan “İlahlar Arasında” şiiri Batı uygarlığının kökenlerinin Eski Yunan’da olduğu fikrinden esintiler taşıyan dizeleriyle şairin diğer şiirlerinden farklıdır. Batı kültürünün çoğu unsuru Atatürk Devri’nde belli programlar dâhilinde ülkeye girdiğinden söyleyici, Atina’daki heykellerle karşılaştığında kendini Batılı biri gibi hisseder.

“Bu taştan adamlara karışıyor varlığım,

İçimde heyecanlar, istekler, ihtiraslar,

İçimde sevmek için, tapmak için istek var” (KB, s. 67).

Hümanizma denilen fikirden daha çoğunu kendinde hisseden söyleyici, İslam dairesinden çok uzaklara gitmiş, insanın yaratma ve üretme gibi eylemlerine ayrı bir hayranlık duyar. Sanattan, estetikten anlayan söyleyici, bir Yunan heykelinin karşısında hayranlık içindedir.

“Bir mermer bakış bana yap diyor, yarat diyor,

Ötede bir taş dudak gülüyor için için;

İçimde kıvranımlar dudağı öpmek için” (KB, s. 67).

Haz, arzu ve cinsellik; yaratma eylemiyle birleştiğinde kendini medeniyetin merkezinde gören “birey” İffet Halim’in şiirinde de beliriverir. Batı sanatına duyulan bağlılık diğer şiirlerine göre “İlahlar Arasında” da fazladır. Bunun sebebi şairin modernleşme sürecinden geçen eğitilmiş bir kadın oluşunda ve Eski Yunan kültürünün başkenti Atina’da anlık bir tesir dairesinde bulunuşunda aranabilir.

4. İffet Halim’in Seyahatlerinden Yansıyan Âlemler

Millî Mücadele’nin nihayete eriştiği yeni Türk devletinin resmen tanınmasını sağlamış; ancak tüm milletçe övünülecek bu gurur vesilesi, emperyalist devletlerin karşısında dik durmak için bir güdülenme unsuru olmanın çok da ilerisine gidememiştir. Osmanlı’dan tevarüs eden iktisadi bozuk düzenin unsurları ve dünyadaki genel ekonomik ve siyasi dengesizlik yeni devletin idarecilerini kazanan büyük savaşın gururu kullanılarak “dışarı”ya karşı “bir” olmaya, kolektif bir şuurla korporatist, organik bütün şeklinde kenetlenmeye zorlar. Yeni Türk devleti; Osmanlı’dan kalan borçlar, dünyadaki büyük ekonomik buhranın kötü neticeleri ve sanayisi kurulmadan kapitalist devletlerle baş etmesi beklenen siyasi bir ortamın içinde kendini bulur. Topyekûn bir kalkınmayı hedefleyen siyasi iktidar, iktisattan kültürün tüm unsurlarına kadar sirayet edecek Batılı kalkınma hamlelerini “millî kalkınma” şemsiyesi altında yapar. Millî sanat, millî kültür, millî iktisat, millî terbiye gibi başlıklarla Ziya Gökalp’in bayraktarlığını yaptığı “Hak yok, vazife var!” sloganının başı çektiği akıllara kazınan korporatizm, ülke insanlarını sınıfsız ve cinsiyetlerin önemsenmediği bir kalkınma sürecinin içine çeker.

Kadınlar, Batılı olmanın gereği dâhilinde giyimi kuşamıyla, tavrıyla, sosyal hayattaki konumuyla, en çok da ailenin temel direği vasfıyla devrin iktidarı tarafından önemsenmiştir. Erkeklerin siyasi iktidarında kadınlara da yer vardır; halk, cinsiyetlerine göre çeşitli iş bölümlerine yönlendirilmiştir. Erkekler ve kadınlar her ne kadar cinsiyet odaklı bir ayırım yapılmadan “büyük aile”nin üyeleri olarak görülse de vazifelerin mahiyetine bakıldığında şeklen kadının sosyal konumunda ciddi değişimler yapılmış gibi görünse de kadın, eninde sonunda “ana” olmak, iffetli ve marifetli davranmak gibi sıfatların içinde erkek iktidarının uygun gördüğü ölçülerde haklarına kavuşur. “Kemalist erkeklerin hayalindeki ‘yeni kadın’, ‘ailevi, içtimai, millî vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan’ bir varlık (Berktay, 2010: s. 109) olmaktan pek de ileri gidemez. Türkiye, kazanmış olduğu millî savaşı büyük bir aile gibi kenetlenmesine ve ailenin reisi, yeni Türk devletinin kurucu lideri Gazi Paşa’ya borçludur. Bu büyük ailede fedakârlık, kendi haklarından feragat etmek gibi davranışlar, en çok Türk kadınına düşmektedir. Atatürk, “Kadınlarımızın [...] kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktır” (ASD, 1997, s. 156) diyerek büyük ailenin “millî” vasıflarını muhafaza etmenin en etkili yolunu işaret eder. Atatürk, aynı konuşmasında kadınların en büyük faziletini Türk tarihine hizmet etmiş kıymetli evlatlar yetiştirmek olarak yineler ve her meslek grubunda erkeklere yardımcı sıfatıyla zikredilen kadınların temel vazifesinin altını çizer. Devletin kurucu liderinin Türk kadınına biçtiği rol annelikle sınırlı değildir; her türlü meslekte, işte ve mekânda öne zamanla açılan kadın, “Gazi baba”nın sözlerine itibar ederek yeni nesilleri millî amaçlara uygun yetiştirmeye, çağın hükümlerine ayak uydurmaya gayret eder.

İffet Halim; kolektif şuurla hareket eden, milletini kalkındırmak için kendine gösterilen vazifelerle sorumlu olan bir vatandaş sıfatını hiç bırakmaz. *Yeni Türkiye’de Kadın* başlıklı eserinde İffet Halim, Gazi Paşa’nın inkılaplarının bir parçası olarak tanımladığı Türk kadınlığını şahsiyetten memleket kalkınmasına ilerleyen, cinsiyetçi açılımlardan uzak durarak erkeği, çocuğu ve yaşlısıyla bir kaynaşma neticesinde dünyaya açılan vasıflarıyla sunar (İffet Halim, 1933: s. 54). Atatürk’ün vefatı ardından yazdığı *Kışın Bahar* başlıklı şiir kitabındaki “Ata” şiirinde, İffet Halim, Türkiye’yi büyük bir aile, Gazi Paşa’yı da bu ailenin “baba”sı olarak nitelendirirken aslında korporatizmin yarattığı geleneksel ve otoriter bağların ve rollerin yansımaları dile getirir:

“Demek şimdi yurdunda ocağında babasız

Bir millet yetim kaldı bu toprakta Atasız” (KB, s. 31).

Atatürk’ün vefatı, Türk devleti için bir son teşkil etmez; ancak milliyetçi ve sınıfsız bir toplumun dinamiklerini uzun süre devam ettirmek çok da olası değildir. Baba’nın kaybı bilhassa Cumhuriyet kızlarında üzüntüye neden olsa da ailenin liderine verilen sözler, antlar unutulmayarak kalkınma, tekrar geriye dönmeme ve çağdaş medeniyetler seviyesine yükselme ülküsü hep canlı tutulur. Atatürk ve inkılapları, büyük liderin vefatı ardından tekrar dirilmesinden korkulan Osmanlı’yı da akıllara getirir. Atatürk Devri’nde Osmanlı kültürü içinde önemli bir yer işgal eden İslam dinine dair bazı semboller ve kültürel unsurlar kimi sanatçılarca tahrip edilmeye çalışılmıştır. Atatürk Devri’nde Osmanlı’yla kültürel bağlarını koparmaya çalışan yeni Türk devletinin yarattığı maziden kopuş bağlamında bazı sanatçılar Atatürk’ü ve Ankara’yı dinî bir simge hâline getirmeye çalışırlar. Bunun bir yansıması “Ata” şiirinde de görülür:

“İmanınla yolarak, sıyrılarak rütbeden

En yüksek yere varan halk peygamberisin sen!” (KB, s. 32).

Türk kadını, Atatürk Devri’nde seçme ve seçilme hakkıyla sosyal konumunun en üst noktasına ulaşır. Batılılaşmada, millî tasarrufta, yerli malı kullanmada, yeni nesilleri millî ülküyle yetiştirmede önemli vazifeler üstlenen kadın, âdeta çalışmayı bir arınma, kendini ispat gibi görür. Atatürk’ün vefatı üzerinden yirmi beş yıl geçtikten sonra yazdığı “Atamla Baş başa” şiiri elli dokuz yaşındaki Cumhuriyet kadınının ilk günkü gibi Atatürk ilkelerine bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

“Şimdi gençlik yolunda, güvendiğin kuşaklar,

Kadınlar benliğinde sana minnetler saklar;

Yoluna varmayanlar, bil ki kahrolacaklar!” (KB, s. 33).

Söyleyiciye göre Cumhuriyet kadınları, atalarına hâlâ minnettardır; bunun sebebi de inkılap coşkularını ve kadınların sosyal ve siyasi manada, nereden nereye geldiklerini bizzat müşahade etmelerindedir. Şiirde, Atatürk’ün yolu, mistik bir yol gibi sunulur, doğru yoldan ayrılanların sonu semavi bir dinin cümleleri kadar kesinlik taşır: Kahrolacaklar!

İffet Halim, üniversite eğitimi almış, erkeklerin çalışamaz dedikleri iktisadi sahalarda çalışmış bir kadın sıfatıyla sosyal haklarını borçlu olarak bildiği Atatürk’ü “baba” gibi idrak eden nesildendir. İffet Halim, şair sıfatıyla yeni nesle Atatürk sevgisini, inkılaplara bağlılık duygusunu ve Türk kadınlığının yüceliği fikrini aşılamaı önemser. Bu fikirle yazdığı şiirlerini kendisi “epik şiirler” başlığıyla ele alır. Bu türden şiirleri, millî romantizmin tesirlerini taşır. Nihat Sami Banarlı (2007: s. 29) millî romantizmi; milletlerin tarihlerindeki zaferlerin, faziletlerin ve sanat eserlerinin farkına varmak, bu idrakte gururlanmak olarak açıklar. İffet Halim, yeni nesillere Kurtuluş Savaşı’nın gazisi, devletin kurucusu Atatürk’ü ve kahraman Türk kadınının cesaretini millî değerler kapsamında önemle işler. “Türk Kadını” şiiri, Millî Mücadele’nin önemli kahramanlarından Anadolu kadınına yüceleştirir.

“Bağırdaki ocağın ateşini sen yaktın.

Ana dili konuşan her oğula sen baktın.” (KB, s. 35).

Yeni nesillerin Türklük şuuruyla donanmasını sağlama vazifesi anne olan Türk kadınlarındır. Ancak bu yeni nesil hem İffet Halim'in şiirinde hem de devrin siyasi sosyal hayatında erkekle ilişkilendirilir. Vatan ve yeni nesillerin eğiticisi "anne" vasfını taşıyan Anadolu kadınıdır. Devrin edebî eserlerinde şehir ve kadın yerine köy ve kadın ilişkisi sıklıkla kurulmuştur. İffet Halim bu manada şiirlerinde Türk kadını olarak güçlü, cesur, savaşçı ve cinsellikten arındırılmış bir kadın tasvir eder.

"Beşiğinin çulunu namluya saran kadın,
Kağnyı köyden alıp cepheye süren kadın,
Bağrına taşlar basıp oğullar veren kadın,
Böyle tuttu dünyayı senin mübarek adın!" (KB, s. 35).

Köy kalkınması, Atatürk Devri iktidarının önem verdiği kalkınma ayaklarından biridir. Halkevleri kanalıyla kültürden iktisada kadar her alanda modernleşmenin Anadolu'ya yayılmasını isteyen siyasi iktidar, nüfusun neredeyse tamamı köylü olan bir milletin kalkınmasının sadece kentlerle olamayacağını farkındadır. Bu idrak, İffet Halim'in şiirlerine Kurtuluş Savaşı'nda cansiperane çalışmış, yiğit, korkusuz bir Anadolu kadını şeklinde yansır. Anneliği ve cesareti ön plana çıkarılan bu kadın-annenin cinsî özellikleri budanmış, yiğitliği erkeklerle benzeştirilen özellikleri dikkat çekicidir. Bu husus Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki kadın şahsiyetlerinde de görülmektedir (Adak, 2011, s. 170). İffet Halim, şiirlerinin genelinde cinsiyetten arınmış duygu dünyası yaratır. Türk kadını, erkekle bir potada eriyen ve vatani için "ödevli" korporatist, organik bütünün parçası şeklinde gören şair, kadını asker doğmuş milletin unsuru biçiminde ifade eder (İffet Halim, 1933, s. 41).

Fusun başlıklı şiir kitabında 1928 notuyla yazılı "Kadınlığımıza" şiiri hem İffet Halim'in Türk kadınına yaklaşımını hem de devrin kadına bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Kadın şair olarak İffet Halim'in Türk kadınlığından beklediği sorumluluklar ve vazifeler devrin siyasi iktidarının korporatist yaklaşımıyla örtüşür.

"İnsanın annesi yaşama sönük!
İnsaniyet senin omzunda bir yük!
Günahın çekersin aciz olursan,
Yuvanın, yurdunun, cihanın büyük!" (F, s. 39).

Devrin siyasi iktidarı tarafından toplumun en küçük birimi olarak düşünülen aile ve nesillere Türklük şuurunun aktarıcısı vazifesi yüklenen kadın-anne beraber düşünülmüş, her ikisine de kutsallık atfedilmiştir. Ancak bu kutsallığın devamı, annenin yuva-yurt-cihan şeklinde genişleyen bir düzlemde vazifelerini yerine getirmesinde yatar.

"Yuvanda yavrunu büyüten sensin!
Her ferde seciye verdiren sensin!
Vazifen büyüktür müdrük olmalı...
Cihanda insanı yürüten sensin!" (F, s. 50).

Türk kadını, yeni nesilleri yuvasında büyütüp vatan ve millet için yararlı vatandaş konumuna getirir. Buna göre ilk vazife annelik, vazgeçilmez mekân ise yuvadır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde birbiri ardına girilen savaşlar yeni Türk devletine iflas etmiş bir ekonomi bırakırken bir yandan da dünyadaki iktisadi buhran devrin siyasi iktidarını millî tasarrufa yöneltmeye, yerli mallarını kullandırtmaya ve en önemlisi de milleti kendi servetleri için değil ülke menfaati için çalıştırtmaya sevk eder. İffet Halim'in dizelerinde emperyalist devletlere karşı tekrar yenilmemek maksadıyla Türk milletinin çalışmaktan başka bir yolunun olmadığı vurgulanır:

"Çok çalış; çalışmak Türk'e şairdir!

Yükselmemek senin için bir ardır!

Türk annesi... Yüksel! Yüksel sen; çünkü

Neslinin şanlı bir tarihi vardır” (F, s. 50).

Yeni Türk devleti, milleti için kolektif bir şuurla hareket eden vatandaşlara ihtiyaç duyar. Bu vatandaşların millî bir şuurla yetişmesinde aile kurumu ve anne çok önemli bir yer tutar. Bu “makbul vatandaş”ların yetişmesi için ulus devlet siyasetçilerinin sanatı ve sanatçıyı yönlendirmesi, tüm resmî kurumları seferber etmesi İffet Halim’in millî romantik anlayışla yazılmış şiirlerinden de anlaşılmaktadır (Aksakal, 2019, s. 17).

“Er” şiirinde millî romantik tavrı sürdüren İffet Halim; anne, vatan toprağı ve erkek-asker nesil üzerinden devrin siyasi iktidarının söylemlerine uygun bir tavır geliştirir.

“Her ananın bağrında vatan sevdası tüter

Türk oğlu bu bağrıdan sağılan kanı emer

Bu bağır ki ilk önce ona olmuştur siper,

Böylece Türk çocuğı bir anadan doğma er...” (KB, s. 36).

Kadının sosyal hayattaki konumu tartışılarsun Türk modernleşmesinin her aşamasında kadının ilk vazifesinin annelik olduğu millî ve geleneksel fikir savunucuları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Kendini Atatürkçü ve modern bir kadın olarak tanımlayan İffet Halim, her alanda erkekle eşit gördüğü Türk kadını annelik vazifesinden ayırmaz; aksine bu görevi önemser. Bu millî romantik fikri şiirlerine de yansıtan İffet Halim, ister istemez Türk kadını anne kavramıyla ilişkilendirirken Türk erkeğini asker, yeni neslin tam karşılığı şeklinde tasvir eder. İffet Halim’in şiirlerinde ve devrin genel eserlerinde annelik konumundaki Türk kadını cinsiyetinden uzaklaştırılmış; hatta cesaret, yiğitlik, savaşçılık gibi meziyetlerle erkekleştirilmiştir. Şair, kadın meselesinde birbirine zıt gibi görülen iki fikre sahiptir. Bunlardan birincisi Türk kadınının erkekle eşit sosyal haklara sahip olması ve her alanda kendini ispat edebilmesi hedefini taşır. İkincisi ise devrin siyasi iktidarının milliyetçi yaklaşımla hareket ederek kadını önce yeni ulusçu nesilleri yetiştiren bir anne olarak görüşü ve korporatist bütünün parçası olan Türk kadınının cinsiyetini törpülemek suretiyle milletin çıkarları için fedakârca çalışması gereğidir. Bu iki fikir İffet Halim’in hem şiirlerinde hem de şahsi hayatında kendine bir denge yakalamıştır. Bu dengeyi tutarlı bir düzleme çeken Atatürk’ün Batılılaşmaya sıkı sıkıya bağlı oluşu ve ülkede milletin istikbali için art ardına çağdaşlaşma yolunda adımlar atılmasıdır.

Sonuç

Yirminci yüzyılın başlarında yıkılmak üzere olan Osmanlı’nın başkentinde doğan şair İffet Haliz Oruz, Batılılaşma ve milliyetçilik akımlarının tesirinde büyür. Bu iki akımın önce İttihat ve Terakki hükümeti, ardından yeni Türk devleti tarafından önemsenmesi şairin edebî ve şahsi cephelerinin gelişmesinde tesiri olur. II. Meşrutiyet’ten sonra siyasi ve sosyal sebeplerin neticesinde “halka doğru” hareketinin başlaması, 1911’de millî edebiyat anlayışının sistemli hâle gelişi, feminizm bağlamında kabul edilecek kadın hareketlerinin başlaması şair bir kadın olarak İffet Halim’in modern ve milliyetçi taraflarının güçlenmesini sağlar. Sade dil ve hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde; Türk kadınının erkek vatandaşlarla eşit bir konuma yükselmesi fikrini, Anadolu’yu kalkındırmak isteyen siyasi iktidarın hedefleriyle örtüşen memleket edebiyatının tesiriyle Anadolu’yu, modern bir kadın olarak yurtdışındaki hayatları ele almıştır.

Atatürk’ün iktisadi ve siyasi zor şartlar altında kalkındırmaya çalıştığı yeni Türk devletini; sınıfsız, cinsiyetsiz ve her türlü bölünmeden ve ayrışmadan uzak tutmayı hedefleyen anlayışına İffet Halim ömrünün sonuna kadar bağlı kalmıştır. Devrin erkekler iktidarında kadın kimliğiyle varlığını kanıtlamak için önce yarım kalan öğretim hayatını tamamlayan ve iktisat gibi erkeklerin kendilerine kadınları mesai arkadaşı olarak görmedikleri bir alanda çalışan İffet Halim; ancak eşinin generallik rütbesine yükselmesiyle “kadını” bir meslek olan öğretmenliğe ve daha

sonra gazeteciliğe geçiş yapmak zorunda kalır. Buna rağmen eğitim hayatındaki ilerleyişi, belli bir süre erkeklerle beraber devrin iktisadi hayatında önem taşıyan çeşitli vazifeler alışı İffet Halim'i ısrarcı ve savaşçı bir kadın konumuna yükseltir. Aile bütünlüğü için yoğun ısrarlar sebebiyle çekildiği iktisat mesleğini edebiyata kaydıran şair; eşinin askerlik mesleği sebebiyle görme imkânı bulduğu Diyarbakır, Tunceli, Afganistan, Mısır, Paris, Atina gibi şehirlerde farklı sosyal şartlarda yaşamaya çalışan kadınları ve insanları şiirlerine aktarır.

Aldığı iktisat eğitimi, Atatürk'ün ilkelerine bağlılığı, millî edebiyatın Cumhuriyet Dönemi'nde bir takipçisi oluşu İffet Halim'in kadına ve genel olarak insanın dâhil olduğu sosyal tüm meselelere yaklaşımını etkiler. Korporatizmin sınıfsız yapısı, Kurtuluş Savaşı'yla bayraklaşan sömürgecilğe karşı duruş, Atatürk'ün kadın haklarını önemseyişi gibi konular, İffet Halim'in şiirlerinde kendine yer bulur. "Tul Daireleri" şiirinde sınıfsız yapıyı ve sömürgeciliğin her türlü şeklini eleştiren şair, Amerika ve İngiltere gibi devletleri sömürgeci tutumlarından ötürü tenkit eder. Kapitalizmin kadın cinsini çeşitli alanlarda kendine bir sömürge hâline getirişi ve "zenci", "çingene" gibi ötekileştirilmiş sıfatlarla hayata tutunmakta zorluk çeken kadınların eğlence sektörlerinde erkeklerin zevk nesnesine dönüştürülüşleri "Zenci Aşk", "Sigan" başlıklı şiirlerde işlenir.

İffet Halim'in şiirlerinde Türk kadını; Anadolu ve köy kadınıyla, annelik sıfatıyla ve korporatizmin tesiriyle yeni nesilleri yetiştirmekle ilişkilendirilerek verilir. "Atam'la Baş başa", "Türk Kadınlığına", "Kadınlığımıza" başlıklı şiirlerde cinsî manada kadınlığından koparılan vatan için vazifeli bir anne tasviri yapılır. Kurtuluş Savaşı'nda canını hiçe sayarak yiğit, cesur ve atılgan sıfatlarıyla donanan Türk kadını, erkekleştirilir. Bir arada vatan için çalışacak kadın ve erkek kümeleri hiçbir ayırım yaşanmaması adına "tek tip"leştirilir. Öte yandan Anadolu'yu kalkındırmak isteyen siyasi iktidar, aydınları bir vesileyle köye gönderirken inkılapların geniş bir coğrafyaya yayılmasını hedefler. İffet Halim, aydın ve modern kadın sıfatıyla Anadolu'yla ilk karşılaşmasını Diyarbakır şehriyle yapar. Bu topraklar, birkaç yıl evvel Şeyh Sait İsyanı'yla ayaklanmış insanların yaşadığı yerlerdir. Şair; "Diyarbakır Şarkısı", "Dersim'i Özleyiş" başlıklı şiirlerinde büyük bir aşkla tutulduğunu ifade ettiği bu uzak Anadolu topraklarını bilhassa Türk vatanının kopmaz bir parçası olarak sunar. Ulus-devlet anlayışının tüm etkileri ve memleket edebiyatının tüm özelliklerinin görüldüğü Anadolu temalı şiirlerinde her ne kadar gerçekçi manzaralar, hayatlar ve peyzajlar yakalamasa da İffet Halim, memleket edebiyatının tipik örneklerini vermiştir.

Kendini modern, Atatürkçü ve milliyetçi sıfatlarıyla tanıtan İffet Halim'in şahsi ve edebî hayatının temelleri Atatürk'ün ilkelerine bağlıdır. Batılılaşma merkezinde kadın haklarına yoğunlaşan şair, ömrünün öğretmenlikten sonraki kısmını gazeteciliğe ve yardım derneklerinde kadınlara yardım etmekle, onları aydınlık fikirlerle tanıştırmakla geçer. Edebiyat tarihlerinin şair olarak feminist araştırmaların kadın hakları savunucusu olarak genellikle adına yer vermediği İffet Halim Oruz, memleket şiirinin tipik örneklerini meydana getirmiş, Anadolu ve dünya kadınları hakkında çağının çok ötesinde fikirler sunmuş, çıkardığı *Kadın Gazetesi*'yle Türk kadınlarının sosyal hakları ve yaşamlarına dair kamuoyu oluşturmuş önemli bir kişidir.

Kaynakça

- Adak, Hülya (2011). Otobiyografik benliğin çok-karakterliliği: Halide Edib'in ilk romanlarında toplumsal cinsiyet. S. Irzık, J. Parla (Der.). *Kadınlar dile düşünce* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksakal, H. (2019). *Türk politik kültüründe romantizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2015). *Şiir tahlili, teori ve uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

- Argunşah, H. (2002). *Şükûfe Nihal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri (1997). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çamlıbel, Faruk N. (1969). *Han duvarları*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Çıkla, S. (2006). Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü anısına edebî yayınlar. *Turkish Studies*. 1/1, 45- 67.
- Doğan, Mehmet C. (2012). *Yedi meş'ale*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Enginün, İ. (1992). Cumhuriyet dönemi Türk şiiri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. Türk Şiiri Özel Sayısı IV, 481- 482, 565- 617.
- İnan, A. (2017). *Cumhuriyet'ten sonra Türk şiiri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaplan, M. (1949). Tabiat karşısında Abdülhak Hamid I. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3), 333-349.
- Kaplan, M. (2013). *Şiir tahlilleri-II, Cumhuriyet devri Türk şiiri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kas, Bilal (2022). Cumhuriyet'in onuncu yıl münasebetiyle yazılan romanlarda Cumhuriyet bayramı ve rejime methiye: Aka Gündüz örneği. 4. Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu, *İksad Publications*, 29- 30 Ekim 2022, Adana, 47- 57.
- Kondiyoti, D. (2019). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul: Metis yayınları.
- Köse, E. (2006). *İffet Halim Oruz, hayatı, eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Osmanlıca- Türkçe Sözlük* (1983). Ferit Devellioğlu (Haz.). İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi.
- [Oruz] İffet H. (1928). *Fusun*. İstanbul.
- [Oruz] İffet H. (1931). *Tul daireleri*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- [Oruz] İffet H. (1933). *Yeni Türkiye'de kadın*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Oruz, İffet H. (1965). *Kışın bahar*. Çolakoğlu Matbaası.
- Oruz, İffet H. (1986). *Türkiye'de kadın devrimi*. İstanbul: Gül Matbaası.
- Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazar, Mehmet B. (1999). *Edebiyat âlemi*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Zihniöğlu, Y. (2016). *Kadınsız inkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100

Karaçay Malkar Türkçesi Atasözlerinde Eski Türkçe İzler

Old Turkish Traces In Karachay Malkar Turkish Proverbs

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aydın ¹

Öz

Dünya coğrafyasında büyük bir alana yayılmış olan Türk Dili, birbirleriyle mukayese ettiğimizde çeşitli fonetik ve ekleşme bilgisi özellikleri bakımından morfo-fonetik denkliklerle takip edebildiğimiz şive ve lehçeleri içine alan, cihet olarak Doğu, Batı ve Kuzey; kavmi olarak Karluk, Oğuz ve Kıpçak diye adlandırılan gruplardan oluşur. Türk dilinin Kuzey diğer bir ifadeyle Kıpçak şive grubu içerisinde yer alan Karaçay Malkar Türkçesi karakteristik bir Kıpçak şivesi olduğunu *d/>>y/* geçişi, *tag(dağ)> taw* sızıcılaşması, *bolmak* kelimesinin başındaki *b*'yi koruması, *-GAn* sıfat fiil ekli ve *+GA* ekli kullanımlar, *ben>men* süreklileşmesi ve en önemlisi de *#y>#c* dişlileşmesi ile gösterir. Bir dilin söz varlığının farklı açılardan ele alınması toplumların kültürel ve sosyolojik hayatlarını gözler önüne sermek bakımından tanıtıcı nitelikte olabilir. Bu sebeple, bu çalışmada sözlü edebiyat ürünü olarak milletlerin en önemli hazinelerinden biri olan, milletlerin kültürel ve toplumsal değerlerini yansıtan, millî olup nesilden nesile aktarılan öğüt verici, didaktik, özlü, hikmetli sözler olan atasözlerinin Karaçay Malkar Türkçesindeki örnekleri geçmişten günümüze değerlendirilip, bu özdeyişlerde muhafaza edilen Eski Türkçe ses bilgisi, ekleşme bilgisi hususiyetleri ve ayrıca arkaik kelimeler tespit edilerek kültürel bağın izlenmesi amaçlanmaktadır. Yer yer bu bağın Anadolu ağızlarındaki uzantıları da dikkatlere sunulacaktır. Bazı kelimelerin Anadolu ağızlarındaki birebir varlıkları (*tübe-*, *bay*, *süyek*, *ürmek*, *tab-*) sayesinde de *türkü*, *mani* gibi sözlü edebiyatın pek çok ürünü gibi atasözlerinin de farklı coğrafyalarda da olsa Türk boyları arasında söylenirken sınır tanımadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karaçay Malkar Türkçesi, atasözü, Eski Türkçe, Kıpçak

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Turkish Language, which has spread over a large area in the world geography, includes the dialects and dialects that we can follow with morpho-phonetic equivalences in terms of various phonetic and agglutinative features when we compare them with each other, in terms of East, West and North; It consists of groups called Karluk, Oghuz and Kipchak. The Turkish language is a characteristic Kipchak dialect of Karachay-Balkar Turkish, which is included in the Northern Kipchak dialect group, *d/>>y/* transition, *tag(dağ)> taw* leaking, preserving the "b" at the beginning of the word *bolmak*, *-GAn* adjective attached and *+GA* suffixed usages, *ben>men* continuation and most importantly *#y>#c* dentition, show that. Addressing the vocabulary of a language from different perspectives can be introductory in terms of revealing the cultural and sociological lives of societies. For this reason, in this study, the examples of proverbs, which are one of the most important treasures of the nations as a product of oral literature, reflect the cultural and social values of the nations, and are didactic, concise and wise words that are national and passed down from generation to generation, in Karachay Malkar Turkish have been evaluated from past to present and preserved in these idioms. It is aimed to monitor the cultural bond by identifying Turkish phonetics, suffix information and also archaic words. From time to time, the extensions of this vineyard in Anatolian Dialects will also be presented to attention. Thanks to the literal existence of some words in Anatolian dialects (*tübe-*, *bay*, *süyek*, *ürmek*, *tab-*), it will be tried to show that proverbs, like many products

¹Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayse@sakarya.edu.tr.

of oral literature such as folk songs and mani, know no boundaries when spoken among Turkish tribes, even in different geographies.

Keywords: Karachay Malkar Turkish, proverb, Old Turkish, Kipchak

Paper Type: Research

Giriş

Milletlerin kültürel ve sosyolojik değerlerini yansıtan atasözleri, millî olup nesilden nesile aktarılan öğüt verici, didaktik, özlü, hikmetli sözlerdir. Bir milletin dilinde ve günlük yaşamında önemli yer tutan atasözleri ve deyimler, o milletin tarihî zenginliğini, estetik ve güzellik anlayışını, değerlerini ve anlayışlarını yansıtan birikimleridir. İnsan kendini ve kendi dışındaki her şeyi nasıl algılıyorsa onları atasözlerine ve deyimlere yansıtır (Okray, 2015: 94).

Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir (Çobanoğlu, 2004: 1).

Halk topluluklarının yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve deneyimlerden hareketle ortaya koydukları ve gelecek nesillere devrettikleri atasözleri, atalarımızdan birer armağandır (Güllüdağ, 2003: 329).

“Atasözü” terimi, Eski Türkçede sav, daha sonra da darb-ı mesel, mesel, emsâl, hikmet, hisse, pendnâme, nasihatnâme adları ile karşılanmıştır (Erenoğlu, 2007: 1151). Atasözü kelimesinin Türk şive ve lehçelerinde de farklı şekillerde adlandırıldığı görülmektedir:

Azerbaycan Türkleri: Atalar sözü, Başkurtlar: Makal, eytim, atalar hüzi, Kazaklar: Makal, metel, nakıl, Kırgızlar: Makallakap, Özbekler: Makal, Tatarlar: Atalar süzi, makal, eytim, Türkmenler: Atalar sözi, nakıl, Uygurlar: Makal, Kumuklar Atalar sözü, Çuvaşlar: Vattisin semahi (yaşlılar sözü) gibi adlar vermektedirler (Alkaya, 2001: s. 58). Karaçay Malkarlılar atasözlerine kendi dillerinde “Nart Söz” adını verirler. “Nartlar” Kafkas halklarının mitolojilerinde, Kafkasyalıların ataları olduklarına inanılan efsanevi bir halktır. Abhaz, Adige, Oset, Çeçen gibi halklarla birlikte Karaçay Malkar folklorunda da Nart efsaneleri geniş bir yer tutar. Başlıca kahramanları Örüzmek, Sosurka, Batirez, Kara Şavay, Alavgan, Fuk, Satanay Biyçe gibi adlar taşıyan Nart halkının, günümüzdeki Kafkasya halklarının ataları olduğuna dair inanç Kafkas halkları arasında oldukça yaygındır. Karaçay Malkarlılar bu sebeple çok eski devirlerden beri atasözlerine “Nart söz” adını vermektedirler (Tavkul, 2001: 5). Çalışmamızda, biz de kültürel aktarımın en güzel örneklerinden olan atasözlerinden hareketle, Eski Türkçeden Karaçay Malkar Türkçesine uzanan arkaik unsurların, bu şivenin atasözlerinde fonetik unsurlar, morfolojik değişimler ve kelime olarak yansımaları ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü biliyoruz ki, Türk boyları, tarihî süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı isimlerle adlandırılmalarına rağmen atasözlerindeki ortaklıklar kendini muhafaza etmektedir. Türk dili yaş alsada boylardan oluşan milletimizin farklı diyalekt özellikleri bazen bir arada tabakalaşmış olarak varlığını korumuş, bazen ek ise şekle yeni fonksiyonlar eklenmiş; kelime ise de kelimenin anlam alanı daraltılmış ya da genişletilmiş veya kelimenin eski şekli korunmuş, bazen de eski unsur yerini ödünçlenen ya da alıntılanan yenisine bırakmış ve Türk boyları arasındaki kültürel ve millî bağ kendisini çeşitli yollarla göstermiştir.

Yöntem

Çalışmamızda arkaik unsurlar, ekler ve kelime tabanlarına bakılarak iki ayrı açıdan değerlendirilmiştir. Bu amaçla, makale **1. Eklerde görülen eski Türkçe izler** ve **2. Kelime tabanlarında görülen eski Türkçe izler** olmak üzere iki üst başlığa ayrılmıştır. Kelime tabanlarındaki arkaik unsurlar tabanda görülen fonetik eski izler ve bizzat arkaik kelimenin muhafazası şeklinde izah edilmiştir. Kelime tabanlarında görülen arkaik leksikolojik izler ya da korumalar ise isim ve fiil olmak üzere yine iki alt başlıkla sıralanmıştır. Korunan ek şekillerinin

Oğuz Türkçesinde geçirdiği morfo-fonetik değişimler sonucunda karşılaşılabilecek yaygın karşılığı yanında gösterilmiştir. Burada maksat, arkaik kelime ve eklerin daha yeni şekillerini barındıran Oğuz Türkçesiyle, Kıpçak Türkçesinin bir mensubu olan Karaçay Malkar Türkçesi arasındaki ses, ekleşme bilgisi ve leksikolojiye dayalı karşıtlıkları gözler önüne sermektir. Bu sayede, Eski Türkçe ile yapılan kıyaslamalarda Karaçay Malkar Türkçesinin Oğuz Türkçesine göre daha muhafazakar yönünün dikkatlere sunulması amaçlanmaktadır. Karaçay Malkar atasözlerinin tespitinde Ufuk TAVKUL'un "Karaçay- Malkar Atasözleri" (2001) adlı çalışması ve Erdal AYDOĞMUŞ'un "Karaçay Malkar ve Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması" (2018), adlı makalesinden, Türkiye Türkçesi atasözlerinin tespitinde, başka bir ifadeyle atasözlerinin eş zamanlılaştırılmasında ise Ömer Asım AKSOY'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"nden (1988) faydalanılmıştır. Arkaik kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

1. Eklerde Görülen Eski Türkçe İzler

Türk dilinin ekleşme düzeni yavaş ve yavaşlık arasındaki karşılıklı ilişkiye göre işler. Sistemin iki ana unsurundan biri olan ekler, ekleşme dizisindeki görevlendirmeye işlev kazanırlar. Bunun neticesi olarak eklerin ana işlevleri yüklenen on çeşidi ile, onların, ana işlevleri oluşturan ve sayısının sınırı sabitlenemeyecek olan alt türleri bulunmaktadır (detaylı bilgi için bkz. Turan, 2018: 97-110). Bu düşünceden hareketle çalışmamızda Eski Türkçede varlık gösterip Karaçay Malkar Türkçesi atasözlerinde de karşılaştığımız ekler üst işlevleriyle başlıklandırılmış, tekrara girmemek adına her bir atasözünde kazanabileceği yeni alt işlev (işaretleme, belirtme vb....) düşünülerek atasözleri Türkiye Türkçesi ile eş zamanlılaştırılarak verilmiştir.

1.1. "+nI" Hâl Eki

İşaretleme, belirtme gibi alt işlevlerle karşılanan bu şekil, Eski Türkçede daha çok zamir görevli kelimelere (bizni, sizni...) eklenirken, Karaçay Malkar Türkçesinde yaygın şekil haline gelmiştir. Eski Türkçedeki yaygın şekil "+(I)G" a "*ğoy lağzın ulatı tınlırlarığ ölürür*" (Hamilton, 2020: I-IV) atasözlerinde rastlanmamıştır.

Açça **açhamı** tartadı.

Para parayı çeker.

Azını almağan köbden kıru alır.

Azı bulamayan çoğu bulamaz.

Ayrılganı ayü aşar, **bölüngenni** börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Bügüğü **işni** tamblağa kaldırma.

Bügünün işini yarına bırakma.

Curtundan **çıkganı** börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Çabağını suvdan alsan da suvğa kaçar.

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer, kürkçü dükkâmıdır.

Çıçanı acalı cetse, **kiştikni** kıyruğundan kabarı.

Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır.

Neni bittirseñ anı cıyarsa.

Ne ekersen onu biçersin.

Sabiyni cumuşha iy ızından kesin bar.

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git. Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider.

Sütten avzu küygen **suvnu** ürüb urtlar.

Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer.

Bergen **kolnu** kişi kesmez.

Veren el alan elden üstündür.

Gitçe ciltin ullan **elni** candırır.

Ummadığın taş baş yarar.

Koznu sındırmay için aşamazsa.

Emek olmadan (emeksiz) yemek olmaz.

Üydegi **onovnu** bazarnı bağası buzar.

Evdeki hesap (pazara) çarşıya uymaz.

1.2. +GA “+ğa, +ge, +ha” Hâl Eki (>+(y)A, yutulma, “y” türemesi Oğuz Türkçesi)

Yaygın işlevi “yönelme” olan bu hâl eki atasözlerinde *işaretleme, sebep sonuç hâli* fonksiyonlarıyla da karşılaşılır: *Açuwlanıp örge turğan, zaran alıp oturur. (yönelme), Bugüngü işni tamblağa kaldırma. (işaret), İt ürgenlikge colovçu çolundan kalmaz. (sebeb-sonuç).*

Açuwlanıp **örge** turğan, zaran alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

Birewge kazğan **urunğa** kesin tüşerse.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Börüge koylanı amanat etgença.

Kedinin boynuna ciğer asılmaz.

Bügüngü işni **tamblağa** kaldırma.

Bügünün işini yarına bırakma.

Cılamagan **caşha** anası emcek salmaz.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

Eki harbız bir **uvuçha** sıyınmaz.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz.

Çabaqnı suvdan alsan da **suvğa** kaçır.

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer, kırkçü dükkâmdır.

Çegetge örten tüşse, kurgığı çiyi da canar.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Eçki uruğa tüşse, **börüğe**: karnaşım dey edi.

Denize düşen yilana sarılır.

Eki sadakaçı bir **elge** sıyınmaz.

İki cambaz bir iptе oynamaz.

İt **itge** aytır ol da kuyruğuna aytır.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna.

İt **ürgenlikge** colovçu çolundan kalmaz.

İt ürür, kervan yürür.

Sabiyni **cumuşha** iy ızından kesij bar.

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git. Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider

Şoğun **başınğa** karar, cawuñ **ayağınğa** karar.

Dostun başına bakar, Düşmanın ayağına bakar.

Taw **tawğa** tübemeydi, adam **adamğa** tübeydi.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Telige har künde da bayram.

Deliye (göre) her gün bayram.

Awuzdan çıkğan **başha** tiyer.

Korktuğun şey başına gelir.

Börü tüğün **alışındırğanlıkğa** kılığın koymaz.

Can çıkar, huy çıkmaz.

Caradan kırkğan **sermeşüvge** kirmez.

Hamama giren terler.

Colovçuğa it ürgen aruw körünür.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Çabak **cuklağanlıkğa** suv cuklamaz.

Su uyur düşman uyumaz.

Konak toysa **eşikge** karar.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

Külme **karthā**, kelir **başha**.

Gülme komşuna gelir başına.

Menge caramağan kazanda ne da kaynasın.

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yıl yaşasın.

Suvğa kirgen kurgak çıkmaz.

Hamama giren terler.

Suvğa tüşgen taş karmar.

Denize düşen yılana (yosuna) sarılır.

Tuwmağan **sabiye** ât atamaydıla.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez.

1.3. +(I)n Vasıta Hâli Eki

Açuwlanıp örge turğan, **zaran** alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

1.4. –GAN “-ğan,-gen,-han” Sıfat Fiil Eki (>-(y)An, yutulma, “y” türemesi Oğuz Türkçesi)

Şekilce eksilteli olan fiilleri, anlamını değiştirmeden isim gibi aktarılabilen şekle sokan fiilimsi kategorisinin üç ana alt işlevinden biri olan sıfat fiillerin bir alt şekli olan bu ek (-GAN), Eski Türkçede olduğu gibi ek başı ünsüzünü Karaçay Malkar atasözlerinde de korumaktadır. Oğuz Türkçesinde bu ekin başındaki “G” ünsüzü yutulur ve çevre şartlarına göre “gedik dolduran “y” (-(y)An) ünsüzü türer.

Atıñ amança **çıķğandan** ese, canıñ tamağınđan çıksın.

Adın çıkacağına, canın çıksın.

Açuwlanıp örge **turğan**, zaran alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

Ayrılgannı ayü aşar, **bölüngenni** börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Aznı **almağan** köbden kuru alır.

Azı bulamayan çoğu bulamaz.

Bal **tutħan** barmağın calar.

Bal tutan parmağınđı yalar.

Birewge **kazğan** urunğa kesin tüşerse.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Cılamagan caşha anası emcek salmaz.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

Curtundan **çıkgan**nı börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Çıkmağan candan umut kurumaz.

Çıkmayan candan umut kesilmez.

Ertde **turğan** col alır, ertde **üylengen** töl alır.

Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır.

Çanatlıdan **korğgan** tarı sebmez.

Kuştan korkan darı ekmez.

Közden **ketgen** kölden keter.

Gözden irak (uzak) olan gönülden de irak (uzak) olur.

Ot **bolmağan** cerden tütün çıkmaz.

ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Ölgen eşek börüden korkmaz.

Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.

Ölgenni ızından saw ölmeydi.

ölenle (birlikte) ölünmez.

Sütten avzu **küygen** suvnu ürüb urtlar.

Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer.

Acir bla **talaşhan** alaşanı sırtı cavur bolur.

Körle yatan şaş kalkar.

Adamnı adamlığın kıyınlık **cetgen** kün bilirse.

Dost kara günde belli olur.

Avuzdan **çıkgan** başha tiyer.

Korktuğun şey başına gelir.

Bergen kolnu kişi kesmez.

Veren el alan elden üstündür.

Bir **bergen** on alır.

Bir veren on alır. Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez.

Birew **bergen** kıyruktan caw çıkmaz.

Birisinin verdiği kıyruktan yağ çıkmaz. Emeksiz yemek olmaz.

Börü tügen **alışındırğanlıkğa** kılığın koymaz.

Can çıkar, huy çıkmaz.

Caradan **korğın** sermeşüvge kirmez.

Hamama giren terler.

Cay **asırmağanı**nı, kış tabmazsa.

Sakla samanı gelir zamanı.

Colovçuğa it **ürgen** aruw körünür.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Çabak **cuqlağanlıkğa** suv cuqlamaz.

Su uyur düşman uyumaz.

Menge **caramağan** kazanda ne da kaynasın.

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yıl yaşasın.

Suvğa **kirgen** kurgak çıkmaz.

Hamama giren terler.

Suvğa **tüşgen** taş karmar.

Denize düşen yılan (yosuna) sarılır.

Tuwmağan sabiyge ât atamaydıla.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez.

1.5. +nI İlgı eki

İsim tamlaması kuran eklerden biri olup belirtme fonksiyonlu isim tamlaması yapısında tamlayana eklenen bu şekil, isim ile fiil arasındaki işlevi yüklenen ekler olan hâl eklerinden farklı olarak değerlendirilmiştir. Atasözlerinde bu sebeptendir ki, bu yapıdaki tamlananın tamlayıcısını belirten, iki isim arasında “ilgi...iyelik(şahıs)” ilişkisi kuran bu eke “ilgi eki” denmiştir.

Tarihi şivelerden Çağatay Türkçesinde de +nIᅇ yanında +nI ilgi eki de vardır: *afrasiyābnı oğlı* (Ercilasun 2004: 431)

Baynı malı **carlını** avuzun avrutur.

Zenginın malı züğürdün çenesini yorar.

İtni tilegi kabıl bolsa, kökden süyek cawar edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı).

Kabırğanı da boladı kulağı.

Yerin kulağı var.

Ölgenni ızından saw ölmeydi.

Ölenle (birlikte) ölünmez.

Acir bla talaşhan **alaşanı** sırtı cavur bolur.

körle yatan şaşu kalkar.

Adamnı adamlığın kıyınlık cetgen kün bilirse.

Dost kara günde belli olur.

Ağaçımı üyü otunsuz kalır.

Terzi kendi söküğünü dikemezmiş.

Amannı sözü taş carrır.

Kötü söz baş yarar.

Üydegi onovnu **bazarnı** bağası buzar.

Evdeki hesap (pazara) çarşıya uymaz.

1.6. –GAK yapım eki (>-AK, yutulma, Oğuz Türkçesi)

Çegetge örten tüşse, **kurğağı** çiyi da canar.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Suvğa kirgen **kurğak** çıkmaz.

Hamama giren terler.

2. Kelime Tabanlarında Görülen Eski Türkçe İzler

2.1. Kelime Tabanlarında Görülen Eski Türkçe Fonetik İzler

Bir dilin söz varlığının farklı açılardan ele alınması toplumların kültürel ve sosyolojik hayatlarını gözler önüne sermek bakımından tanıtıcı nitelikte olabilir düşüncesinden hareketle çalışmamızda kelime tabanları da Eski Türkçe izler bakımından ayrıca ele alınmıştır. Türk dilinin Kıpçak şive grubu içerisinde yer alan Karaçay Malkar Türkçesi karakteristik bir Kıpçak şivesi olduğunu *d/>>y/* geçişi, *g#>w#* sızıcılılaşması, *bolmak* kelimesinin başındaki b”yi koruması, *#b>#m* süreklileşmesi ve en önemlisi de *#y>#c* dişlileşmesi ile gösterir. Aşağıda bu fonetik eğilimler dikkate alınarak kelimelerin geçtiği atasözleri bizzat dizilmiştir. Kelimelerin Eski Türkçedeki şekilleri *isim* ve *fiil* tasnifiyle “Kelimelerde Görülen Eski Türkçe Leksikolojik İzler” alt başlığında bizzat tartışılacağından burada tekrara düşmemek adına verilmemiştir.

d/>>y/, geçişme hadisesi

Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçilirken meydana gelen en önemli ses değişmesi olup geçişme ses olayı sonunda meydana gelmiştir. Orta Türkçe döneminde süreçlere bağlı ve aşamalı olarak gerçekleşen bu değişme, lehçe birliğini yansıtan en önemli değişmedir. Karahan (*d/>d/ ~ z/*) ve Harezmi Türkçelerinde (*d/>z/ ~ y/*) şeklinde devam eden bu aşamalı değişim, Kıpçak grubunda Oğuz grubunda olduğu gibi “sızıcılılaşma > dudak damaklılaşma > damaklılaşma” süreçlerini tamamlamıştır.

Bay carlığa **kaygı**rmaz.

Tok açın hâinden anlamaz.

Ayrılğannı **ayü** aşar, bölüngenni börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Ayünü ayü aşamaz.

Deli deliyi görünce çomağını saklar.

Çıçhannı acalı cetse, kiştikni **kuyruğ**undan kabar.

Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır.

Birew bergen **ku**yrukdan caw çıkmaz.

Birisinin verdiği kuyruktan yağ çıkmaz. Emeksiz yemek olmaz.

İt itge aytır ol da **ku**yruğuna aytır.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna.

Börü tüğün alışındırğanlıkğa kılığın **ko**ymaz.

Can çıkar, huy çıkmaz.

Konak **to**ysa eşikge karar.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

Sabiyni cumuşha **iy** ızından kesin bar.

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git.

Bir örnekte Eski Türkçe *udı-* fiilinden türemiş şekil olan *uyuklamak* fiilinin *d/>>y/* geçişme hadisesinin son merhalesindeki “y” sesinin dişlileştirilerek “c” olarak değiştiğini görüyoruz. Ayrıca kelimenin başındaki ünlü de yutulmuştur:

Çabak **cu**ğlağanlıkğa suv **cu**ğlamaz.

Su uyur düşman uyumaz.

G#>w, sızıcılaşma-Ø, erime, Kıpçak Türkçesi

Bu değişme, Eski Türkçe dönemi kelime sonu G’sinin, varlığını, Orta Türkçe döneminde Bilinmeyen Orta Asya Türkçesi, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde korunarak ya da ötümsüzleşme olayına uğrayarak, Eski Anadolu Türkçesinde eriyip yokluğuyla alternanslı hâle gelerek ve Kıpçak Türkçesinde sızıcılaşıp dudaklılaşarak yer yer de eriyerek sürdürmesidir. Bir Kıpçak grubu şivesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde de kelime sonu “G” sesinin bu doğrultuda sızıcılaşıp dudaklılaştığı, yer yer de eridiği görülür:

Açuwlanıp örge turğan, zaran alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

Ölgenni ızından **saw** ölmeydi.

Ölenle (birlikte) ölinmez.

Aşığış işde **tatuw** çok.

Acele işe şeytan karışır.

Birew bergen kıyruktan caw çıkmaz.

Birisinin verdiği kıyruktan yağ çıkmaz.

Bu kelime Eski Türkçe ‘biregü’ kelimesinden değişmiştir. Kelimenin sonundaki “ü” sesi düşmüş, kelime sonunda kalan “g” ünsüzü ise dudaklılaşıp sızıcılaşıp “w” olmuştur.

Birew bergen kıyruktan **caw** çıkmaz.

Birisinin verdiği kıyruktan yağ çıkmaz. Emeksiz yemek olmaz.

Colovçuğa it ürger **aruw** görünür.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Toñuzdan toñuz **tuwar**.

Domuzdan toklu doğmaz.

Tuwmağan sabiyge at atamaydıla.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez.

Aznı almağan köbden **ķuru** alır.

Azı bulamayan çoğu bulamaz.

Gitçe ciltin **ullu** elni candırır.

Ummadığın taş baş yarar.

Ullu söyleşme da **ullu** kab.

Büyük lokma ye (de) büyük söyleme.

Ayünü ayü aşamaz.

Deli deliyi görünce çomağını saklar.

Sabır túbü, **sarı** altın.

Sabrın somu selamettir.

Atasözlerinde “g#” sesini koruyan arkaik kelime örnekleri (**tüg** (>tüv>tüw>tüy, **sızıcılaşma**)) de tanıklanır:

Börü **tügün** alışındırğanlıkğa kılığın kıymaz.

Can çıkar, huy çıkmaz.

#b (>#v, sızıcılaşma, Oğuz Türkçesi)

Oğuz grubu Türk şivelerinde sızılılaşarak “v” olan kelime başı “b” sesi, bir Kıpçak Türkçesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur.

Sabiyni cumuşha iy ızından kesin **bar**.

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git. (çocuğu işe sal, ardınca sen var).

Bergen kolnu kişi kesmez.

Veren el alan elden üstündür.

Bir **bergen** on alır.

Bir veren on alır. Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez.

Birew **bergen** kıyruktan caw çıkmaz.

Birisinin verdiği kıyruktan yağ çıkmaz. Emeksiz yemek olmaz.

#t (>#d, ötümlüleşme, Oğuz Türkçesi)

Oğuz grubu Türk şivelerinde ötümlüleşerek “d” olan kelime başı “t” sesi, bir Kıpçak Türkçesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur.

Açuwlanıp örge **turğan**, zaran alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

Ayıbsız **ten** izlegen **ten**siz kalır.

Kusursuz arkadaş arayan (isteyen) arkadaşsız kalır.

Birewge kazğan urunğa kesin **tüşerse**.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Atıñ amanğa çıkğandan ese, canıñ **tamağın**dan çıksın.

Adın çıkacağına, canın çıksın.

Çegetge örten **tüşse**, kurgığı çiyi da canar.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Eçki uruğa **tüşse**, börüğe: karnaşım dey edi.

Denize düşen yılanı sarılır.

Ertde **turğan** col alır, ertde üylengen **töl** alır.

Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır.

İşde **temir** tot bolmaz.

İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar).

İtni **tilegi** kabıl bolsa, kökden süyek cawar edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydi) gökten kemik yağar (-dı).

Ƙanatlıdan ƘorƘğan **tarı** sebmez.

Kuştan korkan darı ekmez.

Kerti **teñ** kıynlıkda tabılır.

Dost (iyi dost) kara günde belli olur.

Tama tama köl bolur.

Damlaya damlaya göl olur. (aka aka sel olur)

Köl da **tama tama** boladı.

Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur)

Taw tawğa tübemeydi, adam adamğa tübeydi.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Teli şohuñdan aƘıllı cawuñ aşhı.

Deli dostundan aƘıllı düşmanın iyidir. Deli dostun olacağına aƘıllı düşmanın olsun.

Telige har künde da bayram.

Deliye (göre) her gün bayram.

Acir bla **talaşhan** alaşanı sırtı cavur bolur.

Körle yatan şaşu kalkar.

Avuzdan ƘıƘğan başha **tiyer**.

Korktuğun şey başına gelir.

Biletursañ da soratur.

AƘıl aƘıldan üstündür.

Börü **tügün** alışındırğanlıkğa kılığın Ƙoymaz.

Can Ƙıkar, huy Ƙıkmaz.

Ciltin cetmey ot **tüşmez**.

Ateş olmayan yerden duman Ƙıkmaz.

Ƙonak **toysa** eşikge Ƙarar.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

Sabır **tübü**, sarı altın.

Sabrın sonu selamettir.

Suvğa **tüşgen** taş Ƙarmar.

Denize düşen yılanı (yosuna) sarılır.

Tatlı tilli kozu eki anamı emer.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

Terekni kögeti **tübüne tüşer**.

Armut dalının dibine düşer.

Toğuzdan toğuz tuwar.

Domuzdan toklu doğmaz.

“t” sesinin Oğuzcadan ödünçlenerek ötümlüleşme sonucu “d” olduğu örnekler de görülür:
Eçki uruğa tüşse, börüğe: karnaşım **dey** edi.

Denize düşen yılanı sarılır.

#k (>#g, ötümlüleşme, Oğuz Türkçesi)

Oğuz grubu Türk şivelerinde ötümlüleşerek “g” olan kelime başı “k” sesi, bir Kıpçak Türkçesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur.
artık mal **köz** çıkarmaz.

Fazla mal göz çıkarmaz.

İtni tilegi kabil bolsa, **kök**den süyek cawar edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydu) gökten kemik yağar (-dı).

Közden ketgen kölden keter.

Gözden irak (uzak) olan gönülden de irak (uzak) olur.

Tama tama **köl** bolur.

Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur)

Telige har **künde** da bayram.

Deliye (göre) her gün bayram.

Adamnı adamlığın kıyınlık cetgen **kün** bilirse.

Dost kara günde belli olur.

Caradan kırkğan sermeşüvge **kirmez**.

Hamama giren terler.

Caz sürseñ **küz** orursa.

Ne ekersen onu biçersin.

Colovçuğa it ürgeñ aruw **körünür**.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Kök caşnamay **kök küküremez**.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Köl da tama tama boladı.

Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur)

Külme kartha, **kelir** başha.

Gülme komşuna gelir başına.

Suvğa **kirgen** kurgak çıkmaz.

Hamama giren terler.

t/ (>d/ ötümlüleşme)

Ağaççını üyü **otunsuz** qalır.

Terzi kendi söküğünü dikemezmiş.

g/ (>Ø yutulma, Oğuz Türkçesi)

Oğuz grubu Türk şivelerinde yutulan kök ünlüsünden sonraki “g” sesi, bir Kıpçak Türkçesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur.

Adam bolluk atlamından **belgili**.

Adam olacak çocuk bokundan bellidir.

#y>#c, dişlileşme

Bal tuthan barmağın **calar**.

Bal tutan parmağını yalar.

Bay **carlığa** kaygırmaz.

Tok açın hâlimden anlamaz.

Cañız taşdan kıala bolmaz.

Yalnız taştan duvar olmaz.

Cılamagan caşha anası emcek salmaz.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

Curtundan çıkğannı börü aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Çegetge örten tüşse, kurgığı çiyi da **canar**.

kurunun yanında yaş da yanar.

Çıçhannı acalı **cetse**, kiştikni kıuyrugundan kıabar.

Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır.

Ertde turğan **col** alır, ertde üylengen töl alır.

Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır.

İt ürgenlikge **colovçu** çolundan kalmaz.

İt ürür, kervan yürür.

İtni tilegi kabil bolsa, kökden süyek **cawar** edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı).

Neni bittirsen anı **cıyarsa**.

Ne ekersen onu biçersin.

Ot bolmağan **cerden** tütün çıkmaz.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Şoñ başınğa karar, **cawuñ** ayağınğa karar.

Dostun başına bakar, düşmanın ayağına bakar.

Adamnı adamlığın kıynlık **cetgen** kün bilirse.

Dost kara günde belli olur.

Altın **cerinde** sıylı.

Taş yerinde ağırdır.

Aşığış işde tatuw **coķ**.

Acele işe şeytan karışır.

Atlı at bla, **cigit** kılıç bla.

At binenin, kılıç kuşananın.

Birew bergen kıyrukdan **caw** çıkmaz.

Birisinin verdiği kıyruktan yağ çıkmaz. Emeksiz yemek olmaz.

Caradan kırkğan sermeşüvge kirmez.

Hamama giren terler.

Cay asıramağanını, kış tabmazsa.

Sakla samanı gelir zamanı

.Caz sürsen küz orursa.

Ne ekersen onu biçersin.

Ciltin **cetmey** öt tüşmez.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Colovçuğa it ürger aruw körünür.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Gitçe ciltin ulla elni **candırır**.

Ummadığın taş baş yarar.

Menge **caramağan** kazanda ne da kaynasın.

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yıl yaşasın.

Sabiy **cılay cılay** öser.

Çocuk düşe kalka büyür.

Torgay **cañız cırlamaz**.

Yalnız öküz, çifte (boyunduruğa) koşulmaz.

āt (>at>ad, nitelik nicelik dengelemesi)

Ātın amanağa çıkğandan ese, canın tamağından çıkısın.

Adın çıkacağına, canın çıkısın.

Er ölse da **ātı** ölmez.

At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şanı (namı) kalır.

Tuwmağan sabiyge **āt** atamaydıla.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez.

öt (>ot>od, nitelik nicelik dengelemesi)

Öt bolmağan cerden tütün çıkmaz.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Ciltin cetmey **öt** tüşmez.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

#k>#h, sızıcılaşması

Arbaz saylama da **honşu** sayla.

Avlu seçme de komşu seç. Ev alma komşu al.

Eki **harbız** bir uvuğa sığınmaz.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz.

k/>h/, sızıcılaşması

Açha açhanı tartadı.

Para parayı çeker.

Kelime, Dede Korkut Hikâyelerinde (Ergin 2009:8) de “akçe, para” anlamıyla tanıklanır. Atasözlerinde de metatez ve sızıcılılaşma ses olaylarının aracılık etmesi sonucu yine “para” anlamıyla *açha* olarak görülmektedir.

#b (>Ø, yutulma, Oğuz Türkçesi)

Oğuz grubu Türk şivelerinde yutulan kelime başı “b” sesi, bir Kıpçak Türkçesi olan Karaçay Malkar Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi korunmuştur.

Bir bürütükden aş **bolmaz**.

Yalnız taştan duvar olmaz.

Cañız taşdan kıla **bolmaz**.

Yalnız taştan duvar olmaz.

İgi **bolsun** da az bolsun.

Az olsun, uz (öz) olsun.

İşde temir tot **bolmaz**.

İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar).

İtni tilegi kıabil **bolsa**, kökden süyek cawar edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı).

Kabırğanı da **boladı** kulağı.

Yerin kulağı var.

Ot **bolmağan** cerden tütün çıkmaz.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

.Tama tama köl **bolur**.

Damlaya damlaya göl olur. (aka aka sel olur)

Acir bla talaşhan alaşanı sırtı cavur **bolur**.

Körle yatan şası kalkar.

Kara laçin kıart **bolsa**, kıargalaşa aş **bolur**.

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.

Köl da tama tama **boladı**.

Damlaya damlaya göl olur. (aka aka sel olur)

#b-n>#m-n, süreklileşme

Köktürk metinlerindeki kelime başı “b” sesinin, Orta Türkçe döneminde Eski Anadolu Türkçesi metinleri hariç, kelime sonu ya da kök ünlüsünden sonra sürekli patlayıcı ünsüz

bulunduran kelimelerde gerilek yarım benzetme ses olayı aracılığıyla süreklileştiğini ve bu olayın modern şivelerde tanıklandığını görürüz:

Menge caramağan kazanda ne da kaynasın.

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yıl yaşasın.

ñ ayrışması

“ny” ünsüzlerinin kaynaşık hâli olan ve Eski Türkçede “*koñ, añıg, çıgañ*” gibi kelimelerde tanıkladığımız “ñ” sesi Uygur Türkçesi döneminde “n” ve “y” ünsüzlerine ayrışarak iki ayrı ağız oluşturur. Uygur Türkçesinde Budist metinlerinde ses hece dengelemesi teşvikiyle görülen ünsüz tekleşmesi(ñ>ny>y) ve iki farklı ağza ayrışma neticesinde ortaya çıkan “y” ağzının uzantısının tercihi atasözlerinde de karşımıza çıkmaktadır:

Börüğe **ko**ylanı amanat etgença.

Kurda koyunları emanet etmek gibi. Kedinin boynuna ciğer asılmaz.

b/>v/, sızıcılışma

Çabaknı **su**vdan alsañ da **su**vğa kaçır.

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer, kürkçü dükkâmıdır.

Suvğa kirgen kurgak çıkmaz.

Hamama giren terler.

Suvğa tüşgen taş karmar.

Denize düşen yılana (yosuna) sarılır.

Bu kelime günümüz Oğuz şivelerinde kelime sonu sesini eriterek “su” olarak yaşar. “suyu ııandı” cümlesinde “suyu” ekleşmesinde görülen “y” sesi ise Eski Türkçe “b” (b/>v/>w/>y/) sesinin kalıntısıdır. Aksi halde 3. Şahıs ekli tamlama ekleşmelerinde “susı” şekli beklenir.

2.2. Kelimelerde Görülen Eski Türkçe Leksikolojik İzler

2.2.1. İsimler

aman

Aman adam **aman** ölür.

Su testisi su yolunda kırılır.

Amannı sözü taş carır.

Kötü söz baş yarar.

Uyg. VIII, Hak. XI, Çağ. XV'te ‘kötü, güçsüz’ (Seng.), Harz. XIII'te (?) (1) (hayvan için) ‘saldırgan’ Oğ. 24; (2) (savaş için) ‘şiddetli, kanlı’ do. 165: XIV'te *yaman* ‘kötü’, pek çok anlam alanında yaygın (HŞ); (MN); (Nehc)., Osm. XIV'te *yaman* ‘kötü’, sık sık *eyü/yaşşı* ile zıt; bütün dönemlerde yaygın (Clouston 1972: 937). Dil tarihimizde bu izahlarla yakın anlamlarla *anlam genişlemesi* yaşadığını gördüğümüz kelimenin, atasözlerinde de yine ‘kötü’ anlamıyla kelimenin “#y” sinin yutulmuş hâliyle tanıklandığını görüyoruz.

anı

Neni bittirsen **anı** cıyarsa.

Ne ekersen onu biçersin.

“ol” zaiminin hâl ekli şekli olan “anı” yapısı Eski Türkçeden beri tanıklanan zamir görevli bir kelime örneğidir (bkz. Ergin 1998:84).

artık

Artık mal köz çığarmaz.

Fazla mal göz çıkarmaz.

“artık” kelimesi “artuk” şeklinde ve “fazla, ziyade, artık” anlamlarıyla Köktürk metinlerinden beri metinlerimizde tanıklanır (bkz. Ergin 1998:85).

aş

Ƙara laçın Ƙart bolsa, Ƙargalaşa **aş** bolur.

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.

Kelime, Köktürk metinlerinden bu yana “yemek” anlamıyla görülür (Ergin 1998:85). Gülensoy, kelimeyi *aş> aş gelişimiyle “aş, çorba” anlamlarıyla Orta Türkçe (DLT) ile tanıklar (2007:83)

aşlı

teli şohuñdan aƘıllı cawuñ **aşlı**.

Deli dostundan aƘıllı düşmanın iyidir. Deli dostun olacağına aƘıllı düşmanın olsun.

Dil tarihimizde “yaƘşı : yaƘşı : caħşı : aşlı” (EUTS: iyi, ala; DLT: iyi, güzel, her şeyin güzeli) denkliliyle tanıklanabilecek ve atasözlerinde göçüşme ile “aşlı” olarak karşımıza çıkan kelimeyi; Clauson, “edgü” kelimesi ile arasındaki anlam ilişkisine (hatta *yaƘşı*’nın *edgü*’nün sahip olmadığı ‘yaƘışıklı, güzel’ gibi anlamlara sahip olduğunu belirterek) dikkati çekerek *yaƘış*-‘tan türemiş bazı anlam alanlarına sahip olduğunu ve alışıldık fonetik değişmelerle bütün modern şivelerde yaşadığına değinir (1972:908).

bay

Bay carlığa kayğırılmaz.

Tok açın hâlden anlamaz.

Baynı malı carlını avuzun avrutur.

Zengin malı züğürdün çenesini yorar.

Köktürk yazıtlarından beri tanıklanan bu kelime, *bāy>bay (Talat Tekin) değişimiyle, kelimedenden türemiş *bayu-* fiili ve “zengin, zengin olmak ve ağa” gibi anlamlarla modern şivelerden Anadolu ağızlarına (DS. II, 574) kadar birçok yerde örneklenir (bkz. Gülensoy 2007:121).

bla

Acir **bla** talaşhan alaşanı sırtı cavur bolur.

Körle yatan şaşu kalkar.

Atlı at **bla**, cigit kılıç **bla**.

At binenin, kılıç kuşananın.

Deny, *bile*'nin Eski Türkçenin *birle* 'bir, beraber olmak' kelimesi olduğunu, sonradan – r'sinin eriyerek *bile* şeklinde kaldığını söyler (1941:437). Clauson da bir son edat olarak *birle*., İngilizcedeki "with" ile çok benzer anlamlara sahiptir der ve *ile*, bazen *ilen*, *birle* XIV-XVI'da yaygın idi, *ile*'yle birlikte ikileme olarak 'beraber' anlamında bir zarf olarak ve daha seyrek olarak da 'da/de' veya 'hatta' anlamında bir zarf olarak ortaya çıkıyor, şeklinde izah eder (1972:364-365)... **Bi(r)le(n)** (*ilä* (Azerbaycan, Başkurt, Özbek, Tatar), *bile(n)* (Türkmen), *bilän* (Uygur, Tatar, Özbek), *minän* (Baskurt), *menen* (Kırgız)) şekillerinde modern şivelerde görülen kelime, atasözlerinde de kelimenin "r" ve "n#" sinin erimiş hali ile tanıklanmaktadır.

börü

Börüge koyulanı amanat etgença.

Kedinin boynuna ciğer asılmaz.

Ayrılgannı ayü aşar, bölüngenni **börü** aşar.

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Eçki uruğa tüşse, **börü**ge: karnaşım dey edi.

Denize düşen yılanı sarılır.

Ölgen eşek **börü**den korkmaz.

Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.

Börü tügen alışındırğanlıkğa kılığın koymaz.

Can çıkar, huy çıkmaz.

böri, büri ve bürü" şekillerinde Eski Türkçe (Ergin 1998:91) (Caferoğlu 1993:33) metinlerden bu yana tanıklanır. Anadolu ağızlarında da "börü" şeklinde yine "kurt" anlamıyla karşımıza çıkar: **börü**: Kurt [TYA s.41].

carlı(ğ)

Bay **carlı**ğa kaygırmaz.

Tok açın hâlimden anlamaz.

Baynı malı **carlı**nı avuzun avrutur.

Zengin malı zügürdün çenesini yorar.

Dilimizde; kelime, "sefil, fakir, acınacak durumda olan" anlamından hareketle "vaaz, dinî eser" anlamını kazanmış, sonra da bunun üstüne "emir, hüküm, ferman" anlamını da alarak anlam alanını soyuttan somuta doğru genişletmiştir (Erol 2018:600) Karaçay Malkar atasözlerinde *carlı*ğ şeklinde ve "fakir" anlamıyla tespit edilen kelime Uygur metinlerinde (Caferoğlu 1993:187), Kâşgarlıda (DLT) da bu anlamıyla tanıklanır.

caş

Cılamagan **caş**ha anası emcek salmaz.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

Clauson, “Moğolca’da *nasu* “birinin hayatının bir yılı” olarak eski bir alıntı kelime olmaması için hiçbir mantıklı sebep yok... der ve Çağatayca XV’te (1) “küçük çocuk” (2) “gözyaşları” (3) “hayat, yıllar, yaş” (4) “taze, kuru’ya zıt (Senglah) anlamlarına geliyor” diyerek de anlam genişlemesine işaret eder. Yukarıdaki atasözünde ve hatta birçok modern şivede yine “genç” anlamıyla #y:#c denkliğinde karşılanır.

caw(u)

Şohuñ başınğa karar, **cawuñ** ayağınğa karar.

Dostun başına bakar, düşmanın ayağına bakar. Dost başa bakar, düşman ayağa.

(*yağı>*) *caw(u)* değişimiyle atasözlerinde “düşman” anlamında karşımıza çıkan kelime, Eski Türkçe metinlerden bu yana tanıklanır (Ergin 1998:120).

cay/caz

Cay asıramanıñı, kış tabmazsa.

Sakla samanı gelir zamanı.

Caz sürseñ küz orursa.

Ne ekersen onu biçersin.

yaz kelimesi, atasözlerinde bugün Türkçe sözlükte verilen “İlkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim” anlamında değildir. Bu manayı karşılamak üzere #y>#c değişimiyle “yay>cay” kelimesi kullanılmıştır. *Yaz* ise, kelime olarak “bahar mevsimi, ilkbahar” anlamını verir. Clauson, bu kelimeyi şu şekilde izah eder: Orjinalinde ‘yaz’, daha sonra bazen ‘bahar’, Macarca’da *nyar* olarak çok eski bir alıntı kelimedir. XVII’ye doğru pek çok metinde ‘bahar’ anlamında kayıtlıdır (1972: 982): ETG: İlkbahar, EUTS: yaz, ilkbahar, DLT: İlk yaz, yaz, Tar. S. Bahar mevsimi, ilkbahar.

ert

Ertde turğan col alır, **ertde** üylengen töl alır.

Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır.

Erol, “erte” maddesi altında kelimenin Eski Türkçeden beri kullanıldığını hem anlam değişmesine uğradığını hem de zıt anlama geçtiğini açıklar (2018:274) ve bunu Clauson’ın şu açıklamalarından çıkarabileceğimizi ifade eder: ‘sabah erken’; erken dönemde genellikle tağ’la ‘seher’ ilişkili; orta dönemde iki zıt anlam geliştirmiş; (1) ‘yarın sabah erken; yarın; (2) ‘bundan daha erken’ yani geçmişte....bütün modern şivelerde yaşıyor. Gülensoy, *krş.* kutucuğuyla *ert- ‘geçmek’ (DLT) +-e; irt- ‘devam etmek, sürmek’ şeklinde kelimeye farklı bir izahat getirir (2007:340). Kelimenin modern şivelerde *er~ir* ‘erken’ (Azerbaycan ve Türkmen), *yerte* (Özbek, Kıpçak), *erteñ(gi)* (Kazak, Kırgız) şekilleri de mevcuttur.

honşu

Arbaz saylama da **honşu** sayla.

Avlu seçme de komşu seç. Ev alma komşu al.

İgi **hoşunu** satıb al.

Ev alma komşu al.

Kelime, Uygur metinlerinden itibaren (Caferoğlu 1993: 20) yaygın olarak birçok metinde tanıklanır: KB'te *koşm* ve *koşnılık* türevleriyle “komşu” ve “komşuluk” anlamlarında 9 yerde (Arat 1979: 272), NF 'te ise *koşı*, *koşı* ve *koşılık* şekillerinde yine aynı anlamlarıyla yer alır (Ata 1998: 254). *koN-* kelimesinden türemiştir.

kart

Ƙara laçın **kart** bolsa, Ƙarğalaşa aş bolur.

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.

Külme **karth**a, kelir başha.

Gülme komşuna gelir başına.

Clauson, kelimenin “yaşlı” anlamında ilk önce orta dönemde Batı ağızlarında ortaya çıktığını ve hâlâ bu anlamla modern şivelerde yaşadığını, bu anlamının yanında “ülser, yara üzerindeki kabuk” gibi anlamlarda da tanıklandığını, tarihi metinlerde de “yaşlı” anlamının yanında bir metinde (TTS I; XVIII Rumi'de) “çirkin, anlaşılması zor görünüş için” kullanıldığını belirtir (1972: 321). Bu açıklama ve tespit edilen anlamlar kelimenin anlam alanındaki genişlemeyi gösterir.

kılık

Börü tügen alışındırğanlıkğa **kılığın** Ƙoymaz.

Can Ƙıkar, huy Ƙıkmaz.

Ƙıl-‘tan türemiş ismin anlamı ‘tavır, davranış, karakter’ ve benzeridir. Kelimenin anlam alanı zamanla genişlemiştir (Erol 2018: 348). Kelime atasözlerinde de tarihi metinlerde olduğu gibi “huy” anlamıyla yaşar.

kıyın

Kerti teñ **kıyınlık**da tabılır.

Dost (iyi dost) kara günde belli olur.

Adamnı adamlığın **kıyınlık** cetgen kün bilirse.

Dost kara günde belli olur.

Köktürk kitabelerinde ve Eski Uygur bitiglerinde “*ceza, tenbih, ceza kararı, karar*” (Ergin 1998:101) (Caferoğlu 1993:118) gibi anlamlarla karşılanan kelime, Karaçay Malkar atasözlerinde *+lık* yapım ekinden türemiş *kıyınlık* şekliyle “kara gün” anlamıyla tanıklanır.

konak

Ƙonak toysa eşikge Ƙarar.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

‘yerleşmek, dinlenmek’ anlamındaki *kon-* kelimesinden *-ak* ekiyle türemiş olan ve anlamlarını, Clauson’ın “1. Misafir kalmaya gelen kişi, 2. Birinin (genellikle kısa bir süre için) yerleştiği yer, geçici konut” (1972:637) şeklinde verdiği kelime, ilk olarak Uygur metinlerinde karşımıza çıkar (EUTS, 120). Atasözlerinde de “misafir” anlamıyla karşılanır.

köy

Börüğe **köylanı** amanat etgença.

kurda koyunları emanet etmek gibi. Kedinin boynuna ciğer asılmaz.

Eski Türkçe “koñ” kelimesinden gelen bu kelimenin Uygur Türkçesinde ayrışan ünsüzü “ñ”nin Budist metinlerinde görülen “y” ağzının uzantısının tercihi atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır.

köb

Aznı almağan **köbden** kuru alır.

Azı bulamayan çoğu bulamaz.

köp, Uygur Türkçesi döneminde “çok, bol” gibi anlamlara sahip olduğunu gördüğümüz kelime, Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Dede Korkut’ta “şişme, şişkinlik” ve benzeri anlamlara geçer. Clauson (1972:686), orjinalinde “bol, bereketli” ve benzeri anlamına geldiğini, ancak “çok, büyük miktar, birçok” için GB dışında bütün modern şivelerde yaşadığını kaydetmektedir (Erol 2018:382). *ked(>gey)*, *çok*, *üküş*, *işen* gibi kelimelerin anlam ailesinde yer alan kelimelerimizdendir.

kurğak

Çegetge örten tüşse, **kurğağı** çiyi da canar.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Suvğa kirgen **kurğak** çıkmaz.

Hamama giren terler.

1.(Hava, mevsim, yıl için) yağışsız; 2. (toprak için) nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak anlamlarıyla =Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde (DLT: kur, kurug, kuruk “kuru”) < *kuri-ğ-(a)k*, Modern Türk şivelerinde de *kurğak*, *kurğâk*, *ğurak*... gibi şekillerde tanıklanır... (bkz. Gülensoy 2007:570). Karaçay Malkar atasözleri de eski şekil olan –GAK ekinin ek başı “G”sinin korunduğu örneklerle kelimeyi karşılar.

suv

Çabağını **suvdan** alsañ da **suvğa** kaçar.

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer, kürkçü dükkânıdır.

Sütten awzu küygen **suvnu** ürüb urtlar.

Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer.

Çabak cuğlağanlığa **suv** cuğlamaz.

Su uyur düşman uyumaz.

“su”; bütün dönemlerde yaygın... VIII. yüzyılda Eski Türkçede pek çok defa ortaya çıkan *yér suv* mistik veya dinî anlamı olduğunu gösteriyor, fakat bu ve diğer şivelerdeki metinler gösteriyor ki sadece “toprak” anlamına geliyordu, yani hem toprak hem de nehri, gölü içinde bulunduran saha vs. (Clauson 1972:783). Clauson’ın bu açıklamalarından hareketle kelime anlam daralması olduğunu düşünebiliriz. Çünkü kelime daha sonraki dönemlerde yalnızca “su”

anlamında kullanılmıştır, eski mistik veya dinî anlamını yitirmiştir (Erol 2018:103). *sub>suv>suv>suy>su*, *damaklılaşma*, *aşırı sızıcılaşma*, *erime* yönünde bir fonetik değişme ile gelişimini takip edebildiğimiz kelime, Karaçay Malkar atasözlerinde Eski Türkçede Uygur metinlerinden sonra görülmeye başlanan Karahanlı metinlerinde *suv* olarak izlenen ara merhaledeki (geçişme) şekliyle (*suv*) tanıklanır.

süyek

İtني tilegi kabıl bolsa, kökden **süyek** cawar edi.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı).

Eski Türkçeden beri ilk *sünük* şekliyle ve “kemik” anlamıyla tanıklanan kelime, modern şivelerde *süök~süyök* (Kazak), yine *süyek* (Türkmen) (Gülensoy 2007: 820), halk ağzında da *sümüh*, *sümük*, *sügük*, *sümüyh* (DS X., 3713) şekillerinde görülür. Bu atasözünde *süyek* şeklinde, ilk şekil “sünük” ten hareketle “ñ” nin ayrışarak ve sızıcılaşarak “y” olduğu söylenebilir.

tot

İşde temir **tot** bolmaz.

İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar).

“tot” kelimesi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “bütün, hep, tekmil” anlamlarıyla yer alır (EUTS 1993:162). Bu Karaçay Malkar Türkçesi atasözünde “pas” anlamıyla anlam kötüleşmesi yaşadığını görüyoruz.

töl

Ertde turğan col alır, ertde üylengen **töl** alır.

Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır.

Clauson, kelimeyi “temelde ‘soy, torun’ anlamlarına gelir. Bu anlamla bütün modern şivelerde yaşar, fakat bazı genişlemiş anlamlara da sahiptir. Mes. GB Osm. da *döl* ‘cenin, doğmamış çocuk’; Osm. XIV.’te *döl* ‘soy, torunlar; (hayvanlar için) yavru’ anlamındadır (1972:490) açıklamasını yaparken, Eren (1999:121), (1) canlıların üremesi sonucu ortaya çıkan yeni birey, (2) ‘yavru’ şeklinde, Gülensoy ise *döl*, *nesil*, *yavru* anlamlarını vererek; Anadolu ağızlarında ‘soy, soyun devamını sağlayan çocuk’ anlamına dikkati çeker (2007:302). Kelime Eski Türkçeden beri tanıklanır. Oğuz grubu şivelerinde kelime başı ünsüzü ötümlüleşiir.

urun

Birewge kızğan **urunğa** kesing tüşerse.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Clauson kelimenin ilki “yer” gibi açık, ikincisi “herhangi bir şeyin yeri” gibi terkipte soyut olarak kullanıldığını belirtir, Moğolca’dan alıntı bir kelime *oron* “taht” olarak, daha sonra “yer, ülke, il” ve diğer anlamlarda da diyerek anlam genişlemesine işaret eder ve kelimenin bütün modern şivelerde yaşadığını belirtir (1972:233). Yukarıdaki atasözünde kelimenin spesifik (çok özel) olarak “kuyu” için kullanıldığını görüyoruz.

2.2.2. Fiiller

(āt) ata-

Tuwmağan sabiyge **āt** atamaydıla.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez.

İlk olarak Uygur Türkçesinde “adlandırmak, ad vermek” (Caferoğlu 1993: 16) anlamıyla karşılaştığımız kelime, dil tarihimizde “çağırma, seslenmek, bir şeye ait olmak, görevlendirmek” gibi anlamlarla anlam genişlemesi yaşamış kelimelerdendir. Kutadgu Bilig’te bizatihi “āt ata-“ şeklinde ve “isim vermek” anlamıyla görülür: *ķayu kend uluř ordu ķarřı yire / kitābķa öñin āt atamışlara* (Arat 1999:6)

asıra-

Cay **asıramaganı**nı, kış tabmazsa.

Sakla samanı gelir zamanı.

Dillerin fiil varlığı kendini daha fazla korur ve isim varlığından daha yavaş değişir, çünkü kültür ilişkileri ve tesirleri sonucu olarak bir dilden bir dile alınan sözcükler arasında isimler çoğunluktadır. Eski Uygurca’da *ā*’yle başlayan tek bir ödünç çekimli fiile rastlanmamaktadır. *a*’yla başlayan tek alıntı fiil ‘birine veya bir şeye ihtimam göstermek, bakmak, eğitmek’ anlamındaki **asıramak** fiilidir ki Moğol hâkimiyeti altında Moğolcadan alınmıştır (Erdal, 2018: 141)

aşa-

Ayrılğannı ayü **aşar**, bölüngenni börü **aşar**.

Sürüden ayrılamı kurt kapar.

Ayünü ayü **aşamaz**.

Deli deliyi görünce çomağımı saklar.

Ķoznu sındırmay için **aşamazsa**.

Emek olmadan (emeksiz) yemek olmaz.

“aşa-“ kelimesi “aşanmak” (yemek yemek, yemek yenilmek) veya *aşa-* şekillerinde Köktürk metinlerinden bu yana tanıklanır (bkz. Ergin 1998:85).

ayt-

İt itge **aytır** ol da kıyruğuna **aytır**.

İt ite buyurur, it de kıyruğuna.

Köktürk yazıtlarından bu yana *ay(t)-* şeklinde tanıklanan kelime, dil tarihimizde anlam daralması yaşamıştır ve 11. yy.dan itibaren Batı Türkçesinde yerini *te-(>de-)* ve *sözle-(>söyle-)* almış gibi görünmektedir. İlk metinlerde “söylemek, demek, konuşmak, haber vermek, hükmetmek, idare etmek” anlamlarına gelen kelime, Orta Türkçe döneminden itibaren anlam alanını daraltarak “söylemek” anlamıyla yaşar hale gelir ve bu anlamıyla birlikte kullanımdan düşer. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *ayıt* şeklinde “öğüt, vaaz” anlamıyla bir şekil de dikkati çeker.

cıla-

Cılamagan caşha anası emcek salmaz.

Ağlamayan çocuğa meme yok.

ıgla- ve işteş çatı ekli türevi *ıglaş-* şekillerinde Uygur metinlerinden (Caferoğlu 1993:57) bu yana tanıklanan kelime, Karaçay Malkar atasözlerinde de “ağlamak” anlamıyla #y:#c denklığında karşılaşılır.

cıy-

Neni bittirsen anı **cıy**arsa.

Ne ekersen onu biçersin.

Atasözünde geçen “cıy-“ kelimesi Eski Türkçeden beri #y:#c denklığıyle ve “yığ-“ şekliyle “yığmak, toplamak, kazanmak; alıkoymak, engel olmak” (Ergin 1998:122) anlamlarıyla metinlerde tanıklanır. Atasözlerinde kelimenin “(ğ/)>ğ” ünsüzü de aşırı sızıcılaşarak “y” olmuştur.

iy-

Sabiyni cumuşha **iy** ızından kesin bar.

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git. Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider.

Eski Türkçe metinlerde *ı(D)-* (*ı-, ıd-, ıt-*) ve “göndermek, sevk etmek, yollamak” (Ergin 1998:94-95) anlamlarıyla tanıklanan kelime, Karaçay Malkar atasözlerinde kelimenin *d/* sesinin geçişme hadisesi sonucu *y/sesine* değiştiği şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

ķara-

şoñuñ başıñga **ķarar**, cawuñ ayağıñga **ķarar**.

Dostun başına bakar, Düşmanın ayağına bakar. Dost başa bakar, düşman ayağa.

Anasına **ķarap** kızın al.

Anasına bakıp kızını al.

Konaķ toysa eşikge **ķarar**.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

‘bakmak’, tam olarak bak-‘la eş anlamlı. 13. yy.a kadar giden bu yaygın Moğolca alıntı kelime ilk defa Türkçede, Çağataycadaki alternatifleri *ķaraş-/karala-*‘la birlikte kayıtlı. GB dışında bütün modern şivelerde yaşıyor (Clauson 1972:645). *ķara-* (*bak-*) fiili yine aynı şekil veya türevleri ile tarihî ve çağdaş Türk lehçe ve şivelerinde görülmektedir. Kutadgu Bilig’te *ķara-* fiilinin birer türevi olarak *ķarağu* (*kör*) ve *ķarak* (*göz, göz bebeği*) kelimeleri geçer.

ķayğır-

Bay carlığa **ķayğır**maz.

Tok açın hâlimden anlamaz.

Soyut bir anlama sahip olan kelime; Eski Türkçe döneminden itibaren yaygın olarak tanıklanır. Anlamı, Clauson (1972:599) tarafından “üzülmek, kederlenmek, endişelenmek” olarak verilmiş olup “ķayğı” kelimesinden türemiş (**ķad-gür-*) geçişsiz bir fiil olup yer yer dönüşlü yer yer de ettirgen çatıda kullanılmıştır. Orta Türkçe döneminden itibaren *d/*, *z/*, (**w/*), *y/* değişimleriyle ve –*GUr* ekindeki “G” yutulmasına bağlı olarak tarihî ve modern şivelerde görülür.

küy-

Sütten avzu **küygen** suvnu ürüb urtlar.

Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer. Sütten ağzı yanan, ayrıntı üfleyerek içer.

Eski Türkçede köy- (<*küñ-;g-) şeklinde tanıklanan kelime, atasözlerinde *küy-* ve yine tarihî metinlerde olduğu gibi (EUTS, DLT) “yanmak, kavrulmak, yakmak” anlamlarıyla karşılanır.

Bu atasözünde görülen “**ürmek**” fiili de “üfürerek şişirmek” anlamıyla Anadolu ağızlarında karşılanır (Uşak; Ürküt * Sandıklı- Afyon; * Eğridir köyleri –Isparta; *Çerçin-Burdur; *Çal- Denizli; Kütahya) (DS XI:4070).

örge tur-

Açuwlanıp **örge turğan**, zaran alıp oturur.

Öfkeyle kalkan, zararla oturur.

“örge tur-“ eyleminde geçen “ör” kelimesi, Köktürk yazıtlarında “yukarı çıkmak, yükselmek, kopmak, belirmek, ayağa kalkmak, ayaklanmak” anlamlarıyla “ör-“ şeklinde yer alırken (Ergin 1998:108), Uygur metinlerinde “yukarı, dik” anlamlarıyla “örü” olarak yer alır (Caferoğlu 1993:102). “örü tur-“ şeklinde ve “ayağa kalkmak” anlamında ise Kutadgu Bilig’te 7 yerde tanıklanır (Arat 1979:364). Karaçay Malkar Türkçesine ait bu atasözünde “örge < örüge” şeklinde “ü/” yutulmasına bağlı bir değişme olduğu düşüncesindeyiz.

ös-

Sabiy cılay cılay **öser**.

Çocuk düşe kalka büyür.

Kelime ilk olarak “*üfleme, şişirmek ve kabartmak*” anlamlarıyla Uygur Türkçesinde görülür (Caferoğlu 1993:102). “*Şişmek, kabartmak*” anlamından hareketle anlam alanını genişleterek “insanın yaş alması, büyümesi” gibi bir anlamı da karşıladığını atasözlerinden gözlemliyoruz.

sayla-

Arbaz **saylama** da hoşnu **sayla**.

Avlu seçme de komşu seç. Ev alma komşu al.

“sayla-“ kelimesi Köktürk metinlerinde “sayu” (sayarak, her bir) (bkz. Ergin 1998: 109) ve KB’te “saylanmak” (söylenmek) (Arat 1979:384) şekillerinde tarihî metinlerde tanıklanır.

seb-

Çanatlıdan kırkğan tarı **sebmez**.

kuştan korkan darı ekmez.

Eski Türkçe kaynaklarda ‘hazırlamak, donatmak’ gibi anlamlarla karşımıza çıkan kelime, Kaşgarlı’da türemiş şekil *septür-* ‘ceyizlemek, ceyizle güveyin evine göndermeği emretmek’ olarak kayıtlıdır. Görüldüğü gibi burada anlam biraz farklılaşmaya başlamıştır. Belki de bu dönemde başka bir anlama geçişten ziyade anlam genişlemesinden söz etmek daha doğrudur. Ancak daha sonraki metinlerde kelime eski anlamından tamamen sıyrılmış, ona yakın olan başka bir anlamla yaygınlaşmıştır. Bu da ‘serpmek, saçmak, atmak’tır (Erol 2018:745). Atasözlerinde

ise kelime, Eski Türkçede olduğu gibi “r” sesi türemeden ve “p” sesinin “ötümlü karşıtı “b” li şekliyle, “donatmak” anlamından gelişmiş “saçmak, serpmek” anlamıyla karşılanır.

sındır-

Koznu **sındırmay** için aşamazsa.

Emek olmadan (emeksiz) yemek olmaz.

“kırılmak” anlamındaki *sın-* fiilinin ettirgen şeklidir. Kelime *sı-* ve *sın-* ile aynı ailedendir. Clauson, Osm. XIV’te ‘*kır-* (asıl anlam veya mecazi); fethetmek’ anlamında kullanıldığını belirtmiştir. İlk defa Kâşgarlı’da karşımıza çıkan kelimedeki anlam genişlemesi bilhassa Eski Anadolu Türkçesinden sonra gerçekleşmiştir (Erol 2018:688).

süyel-

Kuru tuluğ **süyelmez**.

Boş çuval ayakta (dik) durmaz.

Kelime, Anadolu ağızlarında “ayakta durmak” (Çilehane *Reşadiye-Tokat) anlamıyla tanıklanır (DS.X-3728).

tab-

Kerti teñ kıynlıkda **tabılır**.

Dost (iyi dost) kara günde belli olur.

Cay asıramaganıñı, kış **tabmazsa**.

Sakla samanı gelir zamanı.

Eski Uygur Türkçesinde ‘hizmet etmek, kazanmak’ anlamlarıyla tanıklanan (Caferoğlu1993: 225) kelime Anadolu Ağızlarında *bulmak, kapmak, bir şeye tutkun olmak, başa kakmak, yapı, köprü vb. şeyler selden çökmek* (DS. X., 3828) gibi anlamlarda karşımıza çıkar. Atasözlerinde de *bulmak* anlamıyla dikkati çeker.

tübe-

Taw tawğa **tübemeydi**, adam adamğa tübeydi.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Atasözünde geçen “tübemek” fiili Anadolu ağızlarında “karşılaşmak” anlamıyla (Kadıçifliği * Yalova) görülür (DS X: 4003).

Tablo 1: Karaçay Malkar Türkçesi Atasözlerinde Eski Türkçe İzler Dizini

Fonetik tespitler	Eklerde Eski Türkçe İzler	Eski Türkçe Kelimeler	
		İsimler	Fiiller
d/>>y/, geçişme hadisesi	+nI” hal eki		
G#>w, sızıcılaşma~Ø, erime	-GAN sıfat fiil eki	aman	(āt) ata-
#b (>#v, sızıcılaşma, EAT)	+GA hal eki	anı	asıra-
#t (>#d, ötümlüleşme, EAT)	+nI İlgî eki	artık	aşa-
#k (>#g, ötümlüleşme, EAT)	+(I)n vasıta hal eki	aş	ayt-
g/ (>Ø yutulma, EAT)	-GAK yapım eki	aşlı	cıla-
t/ (>d/ ötümlüleşme)		bay	cıy-

#y:#c		bla	iy-
āt (>at>ad, nitelik nicelik dengelemesi)		börü	ķara-
öt (>ot>od, nitelik nicelik dengelemesi)		carlı	ķaygır-
#ķ>#ĥ, sızıcılaşması		caş	ķüy-
k/>h/, sızıcılaşması		caw(u)	örge tur-
#b (>Ø, yutulma, Oğuz Türkçesi)		cay/caz	ös-
#b-n>#m-n, süreklileşme		ert	sayla-
ñ ayrışması		ĥonşu	seb-
b/>v/, sızıcılaşma		ķart	sındır-
		ķılık	süyel-
		ķıyın	tab-
		ķonak	tübe-
		ķoy	
		ķöb	
		ķurgak	
		suv	
		süyek	
		tot	
		töl	
		urun	

Sonuç

Milletlerin kültürel değerlerinin yansıtıcısı olan atasözleri millîdir ve bu didaktik ifadeler nesilden nesile aktarılan özlü sözler olup hikmetli söyleyişe örnek teşkil ederler. Türk dilinin tarihî süreci içerisinde farklı coğrafyalarda farklı isimlerle adlandırılan Türk boylarının atasözlerindeki ortaklıklar kendini muhafaza etmekle beraber yer yer atasözlerinin farklı bölgelerde değişik varyantları da kendisini gösterir. Bu, atasözünün bozulması demek değildir. Dolayısıyla anlatıcı, eski söze yeni unsurlar katabilir. Sözlü gelenekte bir sözlü ürünün değişik varyantları, en az tekrarı kadar boldur ve tekrar sayısının sınırı yoktur (Ong, 1995; 58). Bugün yakın anlamdaki atasözlerinin Türkiye'de ve Türk dünyasında pek çok varyantının bulunması bunu göstermektedir. Karaçay Malkar Türkçesini esas alarak Eski Türkçe izleri aradığımız çalışmamızda atasözlerini Türkçe ile eş zamanlılaştırarak sunduğumuzda bu bir farklılık değil bir zenginlik olarak dikkatimizi çekmiştir. Eski Türkçe yazı diliyle karşılaştığımızda bu şivedeki atasözleri standart Oğuz Türkçesine göre fonetik ve leksikolojik açıdan daha eski şekilleri ve sesleri barındırır. Kelime başı ötümsüzleri (#t ve #k), kelime başı patlayıcıları (#b), kelime sonu G# sesinin durumu, kök ünlüsünden sonraki ünsüzlerin durumu (b/, g/), bol- kelimesinin başındaki “b” nin korunması, ek başı ünsüzlerin muhafazası (+GA, -GAN, -GAK) ve diğer arkaik ek ve fonetik değişimlerdeki ara merhaleler bunu örnekler. Ayrıca bugün standart Türkçemizde yerini yerli ya da alıntı pek çok kelimeye bırakmış olan örnekler de incelendiğinde, bu tarihî kelimelerin de bu modern şivede ve atasözlerinde hâlâ yaşaması köklü dilimizin yazı dilleri arasındaki kültürel bağın izlenmesi açısından da önem arz etmektedir. Atasözlerinde tespit edilen arkaik 26 isim, 18 fiil bunu göstermektedir. Arkaik fiillerin isimlere göre daha az olması fiillerin isimlere göre standart Türkçe açısından daha ortak olduğunu yani değişimin eskiden yeniye fiiller dikkate alındığında daha az olduğunu gösterir. Bu beklenen bir durumdur. Çünkü dil alıntılama ya da ödünçlemeyi daha çok isimlerde yapar. Fiiller bu konuda daha tutucudur, yerlidir. Atasözlerinde de alıntı arkaik tek fiil olarak “asıramak” fiili görülür. Clauson tarafından Moğolca olarak gösterilen *ķara-* fiilinin, Moğolcanın bu kelime açısından öncesinin bilinmemesi **kar-* ya da **ka-* kökenli birçok kelimenin Türkçedeki varlığı (*ķargu*, *ķarguy* (nöbetçi kulesi, dağ tepelerinde düşmanı ihbar için yapılan kule, düşmanı haber vermek için yapılan ateş kulesi, nöbetçi, muhafız) *ķaraġu* (*ķör*) ve *ķarak* (*ġöz*, *ġöz bebeġi*) gibi) bize bu fiilin Türkçe olma ihtimalini düşündürmektedir. Moğolca'ya dayandırılan pek çok kelime yine bu bakış açısıyla tekrar izahı gerektirir.

Atasözlerindeki Eski Türkçe izleri araştırırken Oğuzca ile senkronize etme sürecinde gördüğümüz yakın anlamlı benzer ifadelerdeki bazı kelimelerin Anadolu ağızlarındaki birebir varlıkları (*tübe-*, *bay*, *süyek*, *ürmek*, *tab-*) *türkü*, *mani* gibi sözlü edebiyatın pek çok ürünü gibi

atasözlerinin de farklı coğrafyalarda da olsa Türk boyları arasında söylenirken sınır tanımadığını bize göstermiştir.

İşaretler Listesi

+ İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.

<, > Bir sese ya da şekle ait gelişmenin istikametini gösterir veya okun ucu istikametinde kalan yeni, okun arkasında kalan eski sesi ya da şekli gösterir.

Ø Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

Bir sesin önünde ise, o sesin kelime başında, sonunda ise kelime sonunda bulunduğunu gösterir.

K/ Kök ünlüsünden sonraki ünsüzü gösterir.

* Hipotetik, farazi

Kısaltmalar

bkz. Bakınız

DLT Divan ü Luğati't Türk

DS Derleme Sözlüğü

EAT Eski Anadolu Türkçesi

EUTS Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

NF Nehcü'l Ferâdis

KB Kutadgu Bilig

Tar. S. Tarama Sözlüğü

TYA Trabzon ve Yöresi Ağızları

Kaynakça

Aksoy, Ömer Asım (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Alkaya, Ercan (2001). Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, s. 55- 76

Arat, R. Rahmeti (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu, İstanbul.

-----(1985). *Kutadgu Bilig II Çeviri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

-----(1979). *Kutadgu Bilig III İndeks* (Neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

Ata, Aysu (1998). Nehcü'l Ferâdis, III Dizin-Sözlük, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

Atalay, Besim (2006). *Divanü Lugat-it- Türk (Çeviri)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

- II, Atalay. Besim (2006). *Divanü Lugat-it- Türk (Çeviri)*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
- III, Atalay. Besim (2006). *Divanü Lugat-it- Türk (Çeviri)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- IV, Atalay. Besim (2006). *Divanü Lugat-it- Türk (Dizin)* Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- Aydoğmuş, Erdal** (2018). Karaçay Malkar ve Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), 513-524, Kasım.
- Caferoğlu, Ahmet** (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Clauson, Sir G.** (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.
- Çobanoğlu, Özkul** (2004), Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- Deny, Jean** (1941). Türk Dili Grameri, Tercüme: Ali Ulvi Elöve, Maarif Vekâleti.
- Derleme Sözlüğü** (DS). *I-XII* (1963-1982), Türk Dil Kurumu Yayınları: 211, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican** (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican** (2007). Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ yayınları, Ankara.
- Erdal, Marcel** (2018). ‘Eski Uygurca’nın Fiil Varlığı’, Mustafa S. Kaçalın (ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştay Bildirileri. 4-6 Haziran 2011, Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 145-152.
- Eren, Hasan** (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Erenoğlu, Dilek** (2007) “Güvâhî’den Günümüze Atasözleri ve Deyimler”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 2/4, Fall., s. 1150-1167.
- Ergin, Muharrem** (1998). Orhun Abideleri, Boğaziçi yayınları, 22. Baskı, Ekim.
- (2009). Dede Korkut Kitabı II : Giriş-Metin-faksimile- İndeks- Gramer , Türk Dil Kurumu yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Erol, Hülya Arslan** (2018). Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer** (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C. 1-2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güllüdağ, Nesrin** (2003). Nogay Atasözleri, s. 329- 352, Diriozler Armağanı, Prof. Dr. Meserret Dirioz ve Haydar Ali Dirioz Hatıra Kitabı, Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. San. Tic. Ltd. Şirketi.
- Hamilton, James** (2020). Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası, Prens Kalyanankara ve Papankara Hikâyesi, (Çev. Ece Korkut-İsmet Birkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Okray, Zihniye** (2015). Türk Atasözleri Ve Deyimlerinde Kadın İmgesi, EUL Journal of Social Sciences (VI-I) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi s.93- 102.
- Ong, Walter J.** (1995). Sözlü ve Yazılı Kültür Sözümlerinin Teknolojileşmesi (Çev. Sema Postacıoğlu Banon),Metis Yay., İstanbul.
- Tarama Sözlüğü**, (2009), Ankara: TDK Yayınları.
- Tavkul, Ufuk** (2000). Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 770.

----- (2001). Karaçay- Malkar Atasözleri, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turan, Zikri (2018). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları, Türk Bilig /35: 97-110.

Türkçe sözlük (2011). Türk Dil Kurumu yayınları, 11. Baskı, Ankara.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin İş Doymu Arasındaki İlişki *

The Relationship Between School Principals' Paternalistic Leadership Behaviors and Teachers' Job Satisfaction

Uzm. Tayfur SARI¹, Doç. Dr. Yüksel GÜNDÜZ²

Öz

Alanyazında yapılan tarama sonucu müdürlerin sahip oldukları paternalist liderlik ya da öğretmenlerin iş doymu konulu çalışmaların sonuçlarının yaşanılan çevre ve kültürle doğrudan ilişkisi görülmektedir. Paternalist liderliğe ulusal ölçekte bakıldığında farklılıklar olduğu görülmüştür. Bundan dolayı paternalist liderliğin öğretmenlerin iş doymu üzerindeki etkisi ulusal ve kültürel çerçevede değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmanın amacı, müdürlerin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doymu arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Sinop ilinin tamamında görev yapan 2517 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemi ise evrenden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 717 öğretmen oluşturmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada “Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği” ve “Minnesota İş Doymu Ölçeği” olmak üzere iki ölçme aracı kullanılmıştır. Verilerin analizinde, frekans, yüzdeler dağılım, aritmetik ortalama, t-testi, korelasyon ve regresyon analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Öğretmenlerin algılarına göre, müdürlerin paternalist liderlik davranışları “orta” seviyede değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin iş doymu ise ortalamanın üzerinde ve “memnun” olarak belirlenmiştir. Müdürlerin paternalist liderlik tutumlarına ilişkin öğretmen algıları ile iş doymu algıları arasında anlamlı ve pozitif yönde orta seviyede bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, müdürlerin paternalist liderlik davranışlarının, öğretmenlerin iş doymunu anlamlı bir şekilde öngördüğü tespit edilmiştir. Müdürlerin sahip olduğu ahlaki ve yardımsever liderlik alt boyutları öğretmenlerin sahip oldukları iş doymunu artırmaktadır. Bu liderlik vasfına sahip olmayan okul müdürleri gerek literatür taraması ile bilgi edinerek gerekse böyle bir müdürü kendilerine rol model olarak kendilerini geliştirmeli bu sayede de kurumlarındaki öğretmenlerin iş doymularına katkı sağlayabilirler.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, müdür, liderlik, paternalist lider, iş doymu

The Relationship Between School Principals' Paternalistic Leadership Behaviors and Teachers' Job Satisfaction

Abstract

As a result of the survey conducted in the literature, the results of studies on paternalistic leadership of principals or teachers' job satisfaction have a direct relationship with the environment and culture

* Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında ilk yazar tarafından yazılan ‘Okul yöneticilerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doymu arasındaki ilişki’ isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Avukat Hasan Hüsnü Kılıç İlkokulu, tayfursari.855@gmail.com.

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yukseलगunduz0735@gmail.com

experienced. Since paternalistic leadership has been looked at on a national scale, it has been seen that there are differences. Therefore, the effect of paternalistic leadership on teachers' job satisfaction varies within national and cultural framework. In this context, the aim of this study is to determine the relationship between principals' paternalistic leadership behaviours and teachers' job satisfaction. The population of the study consists of 2517 teachers working in the entire province of Sinop in the 2019-2020 academic year. The sample consisted of 717 teachers selected from the population through random sampling. Relational screening model was used in the research. In the study, two measurement tools, namely "School Principals' Paternalistic Leadership Behaviours Scale" and "Minnesota Job Satisfaction Scale" were used. Frequency, percentage distribution, arithmetic mean, t-test, correlation and regression analysis techniques were used to analyse the data. According to teachers' perceptions, the paternalistic leadership behaviors of principals are rated as "moderate." Teachers' job satisfaction levels are above average and described as "satisfied." A significant and positive medium-level relationship has been found between teachers' perceptions of principals' paternalistic leadership behaviors and their job satisfaction perceptions. Additionally, it has been determined that principals' paternalistic leadership behaviors are a significant predictor of teachers' job satisfaction. Moral and benevolent leadership sub-dimensions of principals increase teachers' job satisfaction. School principals who do not have this leadership quality should improve themselves both by obtaining information through literature review and by taking such a principal as a role model for themselves, thus they can contribute to the job satisfaction of teachers in their institutions.

Keywords: Teacher, manager, leadership, paternalist leader, job satisfaction

Giriş

Okul örgütleri girdisi ve çıktısı insan olan sosyal bir örgüt özelliğine sahiptir. Dolayısıyla sistem doğrudan insanla ilgilenir. Sistemin hiyerarşik yapısında yöneten okul müdürleri, yönetilenler ise öğretmenler ve diğer personeldir. Okul müdürleri ilk atandıklarında yönetici sıfatıyla görev yaparlar. Ancak yönetici zaman içinde, bilgi, beceri, tutum ve davranış bakımından öğretmenlerce takip edilen ve yararlanılan bir konuma geldiğinde, o artık lider konumundadır. Okul müdürlerinin sergileyecekleri değişik liderlik stilleri bulunmaktadır. Bu stillerden biri de paternalist liderliktir. Paternalist lider, işgörenlerin ailedeki baba figürü gibi koruyup kollaması bir özelliğe sahiptir. Paternalist liderin bu özelliği ile işgörenlerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yardımcı olması, onları işe motive etmesi ve böylece okulun başarısını artırması beklenir. Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının bir yansıması olarak, öğretmenlerin iş doyumları üzerinde bir etkisinin olabileceği düşünülebilir. Bu etki olumlu olursa, öğretmenlerin daha yüksek performans göstermeleri, düşük olursa daha düşük performans göstermeleri beklenir. Bu bilinçle hareket etmesi gereken müdürler, daha çok öğretmenleri ve diğer eğitim işgörenlerin iş doyumunu yönünden destekleyecek liderlik davranışlarında bulunmalıdırlar. Bu durum okul, okul müdürleri, öğretmenler ve diğer eğitim iş görenleri açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda okul müdürlerinin yönetim sürecinde gösterdiği paternalist liderlik davranışlarının ve bu davranışların öğretmenlerin iş doyumları üzerindeki etkilerin ne olduğu incelemeye değerdir.

1. Paternalist Liderlik

Paternalist liderlik kavramı, "baba" figürünün otoritesi, koruyuculuğu ve sağladığı güvenlik hissiyle özdeşleştirilerek farklı kültürlerde ve dönemlerde çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Bu liderlik tarzının Batı'dan ziyade Doğu kültürlerinde daha yaygın olarak görülmesi, ataerkil yapının ve hiyerarşik düzenin bu kültürlerde daha belirgin olmasından kaynaklanmaktadır. Burada paternalist liderlik güç ve koruyuculuğu temsil etmektedir. Bu bağlamda Batılı düşünürler paternalizmi otorite ve yetki kavramlarıyla (Ayca ve Kanungo, 2000) ifade etmektedirler. Batı dünyasında yetki ve otorite kavramlarına duyulan güvensizlik, paternalizm gibi üstünlükçü yaklaşımlara karşı da bir direnç yaratmaktadır. Bu bağlamda paternalist liderlik, liderlik niteliğine sahip kişinin

çalışanlarına bir baba figürü gibi koruyucu yaklaşması ve bunun karşılığında onlardan kendisine saygı gösterip itaat etmelerini beklemesi olarak tanımlanır (Köksal, 2011). Paternalizm üzerine yapılan tüm çalışmalar, bu kavramı aile yapısına benzeterek, lideri otoriter bir baba figürü, çalışanları da itaatkar aile üyeleri olarak tanımlamaktadır. Aycan'a (2001) göre paternalizm, liderin çalışanlarını koruyup kollamasına, çalışanların ise liderin söylediklerini sorgulamadan kabul etmelerine dayanan bir yaklaşımdır. Liderin baba figüründen ayrıldığı nokta, babanın ailesine koşulsuz eşit yaklaşmasına karşın, liderin kendi çıkarları doğrultusunda çalışanları arasında ayırım yapabilesidir. Paternalist bir lider, çalışanlarına bir ebeveyn gibi yaklaşarak sorunlarını çözmeye, onları motive etmeye ve çalışma arzularını artırarak örgütün başarısını olumlu bir şekilde devam ettirmeye çalışır (Aycan ve Fikret Pasa, 2000). Burada, paternalist lider, çalışanları koruyup kollarken, aynı zamanda onların kendine bağımlı olmalarını ve isteği doğrultuda hareket etmelerini istemektedir. Bu durum, ilk etapta olumlu gibi değerlendirilse de yarattığı bağımlılık, çalışanların inisiyatif kullanmalarını ve girişimciliklerini engelleyebilir. Bu yönüyle paternalist liderli, otokratik liderlik gibi değerlendirilip, pek tasvip edilen bir liderlik olarak görülmez. Ancak, paternalist liderlik ile otokratik liderlik arasında farklar mevcuttur.

Paternalist liderlik modeli, otokratik liderlik modeliyle birçok açıdan benzerlik gösterse de, aralarında belirgin farklılıklar da vardır (Erben, 2004). Paternalist lider, çalışanlarının mutluluğu ve şirketin başarısı için çaba sarf ederken, bu beklentiyi karşılıksız saygı ve itaatle birleştirir. Bu durum, çalışanların kişisel sorunlarıyla yakından ilgilenme gibi olumlu yönleriyle birlikte, otokratik liderlikten farklı kılar. Paternalist liderlik, çalışanlardan saygı ve itaat bekler ama onların tüm sorunlarıyla da ilgilenir. Bu konuda bencil ve çıkarıcı davranmaz.

Paternalist liderlik yaklaşımı, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde faydalar sunmaktadır. Çalışanlar, bu liderlik tarzı sayesinde daha az stres ve daha yüksek iş bağlılığı yaşarken, örgütler de çalışanların artan performansı sayesinde daha başarılı olmaktadır. Bununla birlikte, örgüt içinde kurum kimliği gelişecek ve böylece bireysellik yerine biz bilinci ön plana çıkacaktır (Yaman, 2011). Bu açılarından bakıldığında paternalist liderliğin olumlu yansımaları görülmektedir.

Paternalist liderlik modeli, kültürel olarak benimsenmeye başlansa da, uygulama aşamasında farklı boyutlar barındırdığı ortaya çıkmıştır (Aycan, 2001). Bu boyutlar incelendiğinde, en yaygın ve uygulanabilir olanının Farh ve Cheng (2000) tarafından geliştirildiği belirlenmiştir. Buna göre, paternalist liderlik üç boyutta ele alınmıştır. Bunlar, otoriter, yardımsever ve ahlaki liderliktir. Bunların da her birinin kendine göre özellikleri bulunmaktadır.

Otokratik lider, tüm yetkiyi elinde tutan ve aldığı kararların sorgulanmadığı, çalışanlarına yalnızca talimat veren bir liderlik modelidir (Farh ve Cheng, 2000). Bu modelde lider, çalışanlarından koşulsuz itaat bekler ve saygı ile bağlılık, liderin öncelikli değerleri arasındadır. Örgütteki astlarını sıkı bir denetim altında tutar ve kararlarına uyulmasını zorunlu kılar.

Yardımsever lider, astlarının mutluluğunu, motivasyonunu ve aidiyet duygusunu geliştirmek ve sürdürebilmek amacıyla onlara destekleyici tutumlar sergiler (Tetik ve Köse, 2015). Bu liderlik tarzında, lider çalışanlarına sadece iş hayatında değil, aynı zamanda özel yaşamları ve ailevi meselelerinde de çözüm bulmaya yönelik yardımcı olur.

Ahlaki lider: Lider, çalışanların sadece bireysel olarak iyi olmalarını değil, aynı zamanda örgütün de başarılı ve sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlamayı amaçlamaktadır (Farh ve Cheng, 2000). Burada kurum ve çalışanın gözetilmesi esas alınmıştır. Olması gereken de kurumun ve çalışanın amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı bir sistemin kurulmasıdır.

Aycan ve Kanungo (2000) tarafından 10 ülkede müdürler ve çalışanlar üzerinde yapılan araştırmada, paternalist liderliğe ulusal kültürel bazda bakıldığını ve bundan dolayı paternalist liderliğe bakış açılarındaki farklılıkların olduğu görülmüştür. Paternalist liderliği en çok benimseyen ve bu liderlik tarzına yakın hisseden ülkeler arasında Türkiye, Hindistan, Pakistan ve Çin yer almaktadır. Bu ülkelere kıyasla, Almanya, Rusya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri paternalist liderliği orta seviyede benimsemektedir. Öte yandan, paternalist liderlikle ulusal kültürlerini en az ilişkilendiren iki ülke İsrail ve Romanya'dır. Türkiye gibi paternalist liderlik tarzını ulusal ve örgütsel kültürle en çok bağdaştıran ülkelerde, çalışanlar yöneticilerinden bu tarz bir liderlik sergilemelerini beklemektedir. Paternalist liderlik, genellikle kolektivist yapıya sahip ve güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda yaygındır. Buna karşın, bireycilik odaklı ve güç mesafesinin düşük olduğu toplumlarda nadiren görülmekte ve olumsuz bir yaklaşımla değerlendirilmektedir (Çalışkan, 2019).

Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışı göstermeleri, öğretmenlerin sahip oldukları kültüre göre, kendilerini aile ortamında hissetmelerine, daha çok motive olmalarına, daha az gerilim ve sinirlenmelerine, işine daha sıkıca bağlanmalarına yardımcı olabileceği gibi, aksi bir durumda söz konusu olabilir. Burada öğretmenlerin sahip oldukları kültürel değerlerin ana belirleyici olduğunu düşünmek mümkündür. Mesleki yönden yeterliği ve problem çözme becerisi yüksek olan öğretmenlerin paternalist bir lidere duydukları ihtiyacın düşük olması beklenirken, mesleki yönden yeterliği ve problem çözme becerisi düşük olan öğretmenlerin paternalist bir lidere duydukları ihtiyacın yüksek olması beklenir. Olması gereken de, öğretmenlerin mesleki yönden yeterliklerinin ve problem çözme becerilerinin yüksek olmasıdır.

Yapılan araştırmalar, okul müdürlerinin genel olarak orta düzeyde paternalist liderlik davranışı gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Ekmen, 2020; Delice, 2020; Hofstede, 2011; Köse, 2020; Saylık, 2017;). Bu durum okul müdürlerinin hala baba figüründe bulduklarını, çalışanlarını sarıp sarmaladıklarını ve çalışanların da liderin söylediklerini sorgulamadan yaptıklarını göstermektedir.

2. İş Doyumu

Endüstri devrimiyle birlikte iş hayatına katılan insanların sayısındaki artış, iş doyumu kavramının 1940'lı yıllarda daha fazla ilgi görmesine neden olmuştur. Çünkü insanlar artık tek başlarına çalışmak yerine, organizasyonların bir parçası olarak çalışmaya başlamış ve bu durum iş hayatındaki ilişkilerin ve deneyimlerin karmaşıklaşmasına yol açmıştır. Burada İş görenin işten memnun olması işten doyum sağlaması önemli bir durum olarak görülmektedir. İş doyumu, işgörenin yaptığı işin ve elde ettiği sonuçların, bireysel beklenti ve ihtiyaçlarıyla uyum sağlaması durumunda hissettiği memnuniyet ve mutluluk olarak tanımlanır (Barutçugil, 2004). İş doyumu, bir çalışanın işini veya iş hayatını değerlendirmesi sonucunda ulaştığı tatmin ve olumlu duygusal durumu ifade eder (Başaran, 1991).

Hayatımızın büyük bir kısmını işte geçirdiğimiz göz önüne alındığında, iş doyumu kavramının önemi daha da belirginleşmektedir. 30-40 yıl gibi uzun bir süreyi kapsayan iş hayatında, bireylerin işlerinden aldıkları tatmin, yaşam kalitemizi doğrudan etkilemektedir. İş görenin işine karşı duyduğu olumlu tutum düzeyi ne kadar yüksekse, tatmin düzeyinin de o kadar yüksek olduğu bilinir (Özkalp, 2013). Buna karşın, iş görenin işine karşı duyduğu olumlu tutum düzeyi ne kadar düşükse, tatmin düzeyinin de o kadar düşük olacaktır. Süreçte önemli olanın işgörenlerin yaptıkları işten ve çalıştıkları kurumlarından dolayı yüksek düzeyde bir iş doyumu yaşamalarıdır. Bu durumun işgören ve kurum açısından olumlu yansımaları olacaktır. Dolayısıyla işgören işinden ve kurumundan memnun olduğunda bu durum onun performansına olumlu yansıyacaktır. Bundan hem kendi hem de kurumu olumlu etkilenecektir.

İş doyumunu, tıpkı bir parmak izi gibi her bireyde farklılık gösterir. Çünkü her bireyin motivasyon kaynakları, beklentileri ve değerleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle, başarılı yöneticiler, çalışanlarının bu farklılıklarını göz önünde bulundurarak, onlara özel motivasyon yöntemleri geliştirmelidir. Her çalışanın farklı bir anahtarının olduğu bir kilit gibi düşünebiliriz; doğru anahtarı bulmak, iş doyumunu artırmanın ve dolayısıyla kurum başarısını sağlamanın temelini oluşturur. Bu etkenler, kişinin kendisinden kaynaklanabileceği gibi, çalıştığı örgütten de kaynaklanabilir (Tanrıverdi ve Paşaoğlu, 2014). Burada kişisel ve örgütsel faktörlerin kısaca açıklanmasında fayda görülmektedir (Lahm, 1995; akt. Öztürk, 2019).

2.1. Kişisel Faktörler:

Her bireyin dünyayı algılama biçimi, beklentileri ve değerleri farklı olduğundan, işten beklendikleri de farklılık gösterir. Bu nedenle, iş doyumunu sağlayan faktörler kişiden kişiye değişir. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi demografik özellikler, bireyin iş hayatındaki deneyimlerini ve beklentilerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Örneğin: Araştırmalar, yaş faktörü ile iş doyumunu arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır (Öztürk, 2019).

2.2. Örgütsel Faktörler:

İş doyumunu etkileyen örgütsel faktörler incelendiğinde, ücret genellikle en temel etken olarak öne çıkar. Çalışanın maaşı, yaptığı işin niteliğine, performansına ve piyasadaki benzer pozisyonlarla uyumlu olmalıdır. Çalışan, maaşının uygunluğu doğrultusunda motivasyon kazanır ve daha yüksek ücret teklif eden başka bir iş fırsatına yönelme eğiliminde olabilir (Gergin, 2006). Denetim, iş doyumundaki bir başka örgütsel faktördür. Çalışanlar, sadece maddi kazanç değil, aynı zamanda kariyerlerinde ilerleme ve takdir edilme gibi psikolojik ihtiyaçları da karşılanmasını beklerler. Adil bir terfi sistemi, bu ihtiyaçları karşılayarak çalışanların motivasyonunu artırır. Bunun yanı sıra, çalışanların fiziksel ve psikolojik olarak iyi hissetmelerini sağlayan çalışma koşulları ve olumlu iş ilişkileri, iş doyumunu için vazgeçilmezdir. İş doyumunu artırmaya yönelik çaba gösteren ve bu konuda başarılı olan örgütler, genellikle işgücü sıkıntısı yaşamazlar. Buna karşılık, çalışanların iş doyumunu önemsemeyen ve bu konuya yeterince dikkat etmeyen işletmeler ise işgücü problemleri yaşar ve personel verimliliğinde düşüş gözlemler (Sur ve Palteki, 2013).

Okulların iş görenleri öğretmenlerin daha yüksek performans göstermeleri ve daha etkin eğitim öğretim yapabilmeleri için işinden büyük bir memnuniyet duyması gerekmektedir. Burada okul yönetimine önemli görevler düşmektedir. Okul müdürlerinin yapacakları etkinlikler, oluşturacakları okul iklimi ve öğretmenlerin katılımlarını sağlama, öğretmenlerin güdülenme seviyelerini artıracak bu da yüksek iş tatmini sağlayacaktır. Bu bağlamda, müdürlerin öğretmenlerini iyi tanımaları ve iş doyumlarını sürekli olarak destekleyecek uygun iş ortamlarını sağlamaları ön planda olacaktır. Bu yaklaşım, sürecin sorunsuz bir şekilde yürütülmesine yardımcı olur (Karaköse ve Kocabaş, 2006). Müdürleri tarafından desteklenen, sorunları çözülen, okul ikliminde kendini huzurlu hisseden öğretmen, kendini öğrencilerine adanarak öğrencilerinin kendilerini gerçekleştirmeleri yolunda elinden gelen tüm gayreti gösterecektir.

Yapılan araştırmalar, öğretmenlerin iş doyumlarının gel olarak ortalamasının üzerinde, yükseğe yakın olarak göstermiştir (Akgül, 2019; Akı, 2020; Bilir, 2007; Çoban, 2019; Ekmen, 2020). Bu durum, öğretmenlerin mesleki hayatlarında, yaptıkları işten genelde memnun olduklarını göstermektedir. Bunun da doğal sonuçlarından biri ve en önemlisi, öğretmenlerin işlerinde yeter düzeyde performans göstermeleridir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan alan araştırmasında, okul müdürlerinin paternalist liderliği ile ilgili (Arslan, 2016; Chen vd., 2014; Dağlı ve Ağalday, 2018; Delice, 2020; Kılıç, 2019; Pakistan Anwar, 2013; Wang, Tang, Naumann ve Wang, 2017) ve öğretmenlerin iş doymu ile ilgili (Chamundeswari, 2013; Erbek, 2017; İdi, 2017; Köse, 2020; Usop vd., 2013; Werang vd., 2019) birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak, yazarların ulaşabildiği kaynaklarda okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doymu arasındaki ilişki konulu bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu açıdan çalışma alana ilişkin yeni bir çalışma olarak değerlendirilip, alana katkı yapacağı umulmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin paternalist liderlik tutumları ile öğretmenlerin iş doymu arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu hedef doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- 1-Okul müdürleri paternalist liderlik davranışlarını ne düzeyde sergilemektedir?
- 2-Öğretmenlerin iş doymu ne düzeydedir?
- 3- Müdürlerin paternalist liderlik yaklaşımları ile öğretmenlerin iş doymu düzeyleri arasında anlamlı bir bağlantı var mıdır?
- 4- Müdürlerin paternalist liderlik tutumları, öğretmenlerin iş doymalarını anlamlı bir şekilde öngörmekte midir?

4.Yöntem

4.1.Araştırmanın Modeli

Çalışmada, hedefle örtüşmesi sebebiyle ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. İlişkisel tarama modeli, değişkenler arasındaki birlikte değişimin varlığı ve derecesini belirlemek için kullanılır (Karasar, 1991). Bu yöntemde, bir değişkenin değişimine karşılık gelen diğer değişkenin değişimi izlenir. Gözlemlenemeyen bir değişkenin değerleri, tanımlanan gözlemlenebilir değişkenlerin kullanımıyla tahmin edilmeye çalışılır. Bağımsız değişkenin etkisi altında kalan, etkilendiği ve tahmin edilmeye çalışılan değişken, öngörülen değişken olarak değerlendirilir (Şen, 2015).

4.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Sinop ili merkez ve ilçelerinde ilkökul, ortaokul ve lise kademelerinde görevde bulunan 2517 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 717 öğretmen oluşturur. Basit tesadüfi örnekleme, evreni oluşturan tüm unsurların eşit seçilme olasılığına sahip olduğu bir örnekleme tekniğidir (Karasar, 1991). Farklı büyüklükteki evren için kuramsal boyutta örneklem büyüklüğü %95 kesinlik düzeyine göre, 2517 kişilik evrenden, 333 kişilik örneklem yeterli görülmektedir(Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2015).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Dağılımı

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	384	53.6
	Erkek	333	46.4
Medeni durum	Bekar	213	29.7
	Evli	504	70.3
	1-5 yıl	146	20.4
Kıdem	6-10 yıl	176	24.5
	11-15 yıl	188	26.2
	16-20 yıl	88	12.3
	21 yıl ve üstü	119	16.6
Branş	Sınıf Öğretmeni	256	35.7
	Branş öğretmeni	461	64.3
Eğitim	Lisans	650	90.7
	Lisans üstü	67	9.3
Okul Tür	İlkokul	304	42.4
	Ortaokul	248	34.6
	Lise	165	23.0
Toplam		717	100.0

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki, yöneticilerin paternalist liderlik davranışlarını ölçmeye yönelik olan "Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği"dir. İkinci ölçek ise, katılımcıların işlerinden ne kadar memnun olduklarını belirlemek için kullanılan "İş Doyumu Ölçeği"dir. Katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, medeni durum, kıdem, eğitim düzeyi, okul türü, branş gibi) belirlemek için kişisel bilgi formu da uygulanmıştır.

4.3.1. Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği

Ölçek, Dağlı ve Ağalday (2017) tarafından geliştirilmiştir ve yapı geçerliliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, ölçeğin 22 maddeden ve yardımsever liderlik, ahlaki liderlik, otoriter liderlik ve çıkarıcı liderlik olmak üzere dört faktörden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Ölçekteki 10, 12, 15 ve 16. maddelere ters kodlama yapılmıştır. Faktörler bazında bakıldığında, birinci faktörde %38,568, ikinci faktörde %4,800, üçüncü faktörde %6,730 ve dördüncü faktörde %9,842 olmak üzere, açıkladığı varyans oranlarını göstermektedir. Toplamda %59,939 olan varyans oranı, dört faktörün bir arada açıkladığı varyans oranıdır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin yeterli uyum indeks değerlerine sahip

olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları ise şu şekildedir: "yardımsever liderlik" için .926, "ahlaki liderlik" için .872, "otoriter liderlik" için .610, "çıkarıcı liderlik" için .619 ve ölçeğin genelinde .898 olarak tespit edilmiş ve bu değerlerin güvenilirliği belirlediği ortaya konmuştur.

Bu araştırma çerçevesinde, "Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği"nin güvenilirlik analizleri yeniden gerçekleştirilmiştir. Elde edilen Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları şöyle bulunmuştur: "yardımsever liderlik" için .943, "ahlaki liderlik" için .939, "otoriter liderlik" için .777, "çıkarıcı liderlik" için .762 ve ölçeğin genel güvenilirlik değeri ise .833'tür. Ölçeğin örneklem grubuna uygulanışında elde edilen güvenilirlik sonuçları Dağlı ve Ağalday (2018) 'ın orjinal sonuçları ile benzerlik göstermiştir. Ölçeğin derecelendirilmesi aşağıdaki gibidir.

1.00- 1.79	Hiç katılmıyorum
1.80- 2.59	Az katılıyorum
2.60- 3.39	Orta düzeyde katılıyorum
3.40- 4.19	Çok katılıyorum
4.20- 5.00	Tamamen katılıyorum

4.3.2. İş Doyumu Ölçeği

Akkamış (2010) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği sınanmış 'Minnesota İş Tatmini Ölçeği 20 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Aracın geçerliliği ve güvenilirliğini test etmek için araç, 50 kişilik bir öğretmen grubuna uygulanmıştır. Veri analizi sonucunda, ölçme aracının güvenilirliğinin 0.83 ve geçerliliğinin 0.80 olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçme aracının güvenilirliği ve geçerliliği açısından kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak amacıyla, kullanılan ölçeğin psikometrik özellikleri yeniden incelenmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri, .909 olarak bulunmuştur. Analizlerin sonucunda, ölçeğin yalnızca bir faktörden oluştuğu ve özdeğerinin 8.693 olduğu ortaya konmuştur. Bu faktör, evrenin toplam varyansının %43.464'ünü açıklamaktadır. Ayrıca, ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha yöntemiyle test edilerek .92 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin derecelendirilmesi aşağıdaki gibidir. Tüm maddeler düz bir şekilde kodlanmış olup ters madde yoktur.

1 –1.80	Hiç katılmıyorum
1.81- 2.61	Katılmıyorum
2.62- 3.42	Orta düzeyde katılıyorum
3.43 – 4.21	Çok katılıyorum
4.22 - 5	Tamamen katılıyorum

Verilerin istatistiki değerleri incelenmesi sonucunda, "Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği Toplam" ve "Minnesota İş Doyum Ölçeği"nden elde edilen merkezi eğilim ölçüleri aritmetik ortalamaya ve medyana göre benzer sonuçlar vermiştir. Ayrıca, çarpıklık basıklık değerleri +1 ile -1 arasındadır, Bu durum dağılımın normal olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, merkezi eğilim ölçüleri benzer ve dağılım normaldir (Büyüköztürk, 2009; Can, 2013).

Tablo 2. Ölçek Analizleri

	Paternalist Liderlik Ölçeği	İş Doyum Ölçeği
N	717	717
A.Ortalama	3,27	3,81
Ortalamanın st.hatası	,015	,024
Medyan	3,20	3,85
Std. sapma	3,00	3,45
Yüzdellikler	Q1	3,20
	Q2	3,55
	Q3	3,27

4.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın ilk iki amacına ulaşmak için, kullanılan ölçeklerin her bir maddesi için toplam puanlar, ortalama değerler ve standart sapmalar hesaplanmıştır. Bu sayede, ölçeklerin ne ölçüde tutarlı sonuçlar verdiğine dair bir fikir edinilmiştir. Üçüncü amaç doğrultusunda ise, farklı ölçekler veya ölçeklerin alt boyutları arasındaki ilişkilerin gücü, Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın son amacı olan yordama ilişkisini test etmek için ise basit ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Tüm bu analizlerde, sonuçların tesadüfi olma olasılığını belirlemek için anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiş ve elde edilen sonuçlar tablolarda detaylı olarak sunulmuştur.

5. Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen verilerin analizi yapılmış, ulaşılan sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Müdürlerin paternalist liderlik davranışları ölçeği alt boyut ve toplam puanlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği Alt Boyutlarının Aritmetik Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri

Ölçek	n	\bar{x}	ss
Yardımsaver Liderlik	717	3,73	,99
Ahlaki Liderlik	717	4,03	1,07
Otoriter Liderlik	717	2,65	1,08
Çıkarıcı Liderlik	717	2,69	1,04
Toplam	717	3,27	,4

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin müdürlerinin paternalist liderlik davranışları hakkındaki genel algılarının "orta düzeyde katılıyorum" olarak değerlendirildiğini göstermiştir. Ancak, alt boyutlara bakıldığında, öğretmenler müdürlerinin "ahlaki liderlik" ve "yardımsaver liderlik" gibi olumlu özelliklerini daha belirgin bulmuşlardır. Özellikle "ahlaki liderlik" boyutunda öğretmenlerin büyük bir kısmı, müdürlerinin bu özelliği sergilediğini düşünmektedir. Öte yandan, "çıkarcı liderlik" ve "otoriter liderlik" gibi olumsuz algılanan boyutlarda ise öğretmenlerin değerlendirmeleri daha ılımlı olmuştur. Bu durum, öğretmenlerin müdürlerinin genel olarak olumlu bir paternalist liderlik profili çizdiğini göstermektedir.

Minnesota İş Doyum ölçeği maddelerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Minnesota İş Doyum Ölçeği Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Maddeler	\bar{x}	ss
Toplam	3.81	1.01

Öğretmenlerin iş doyumunu algıları “memnunum” değerlemesi içine girmiştir. Bu sonuca bakıldığında öğretmenlerin sahip oldukları iş doyumlarını ortalama düzeyin üstünde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, öğretmenler, hem yaptıkları işten hem de çalıştıkları kurumdan ve yöneticilerinin davranışlarından memnuniyet duymakta ve bu durum onların iş doyumunu olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği'nin toplam ve alt boyut puanları ile Minnesota İş Doyumu Ölçeği'nin toplam ve alt boyut puanları arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson çarpım momentleri korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Analizin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarını Algılama Ölçeği İle İş Doyum Ölçeğinin Toplam ve Alt Boyut Arasındaki İlişkileri (n:717)

Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeği	İş Doyum Ölçeği
Yardımsaver Liderlik	.47***
Ahlaki Liderlik	.36***
Otoriter Liderlik	-.32***
Çıkarıcı Liderlik	-.26***
Toplam	.14***

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin algıladığı paternalist liderlik davranışları ile iş doyumunu arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (r=.146, p<.001). Bu bulgu, öğretmenlerin müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarını daha olumlu değerlendirdikçe iş doyumlarının da arttığını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin algıladığı müdürlerin yardımsaver liderlik davranışları ile iş doyumunu arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (r=.475, p<.001). Bu bulgu, öğretmenlerin müdürlerinin yardımsaverlik özelliklerini daha belirgin olarak algılamaları durumunda iş doyumlarının da arttığını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin algıladığı müdürlerin ahlaki liderlik davranışları ile iş doyumunu arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (r=.367, p<.001). Bu bulgu, öğretmenlerin müdürlerinin ahlaki değerlere verdiği önemi ne kadar yüksek algılayorsa, iş doyumlarının da o kadar yüksek olma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin algıladığı müdürlerin otoriter liderlik davranışları ile iş doyumunu arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (r=-.320, p<.001). Bu bulgu, öğretmenlerin müdürlerinin otoriter davranışlarını ne kadar sık gözlemledikçe iş doyumlarının da o kadar azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin algıladığı müdürlerin çıkarıcı liderlik davranışları ile iş doyumunu arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (r=-.260, p<.001). Bu bulgu, öğretmenlerin müdürlerinin kişisel çıkarlarını işin ve çalışanların

menfaatlerinin önüne koyduğunu düşünmeleri durumunda iş doyumlarının da azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Paternalist liderlik ölçeğinin toplam puanları ile iş doyumunu ölçeğinin toplam puanlarını karşılaştırmak amacıyla basit regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Paternalist Liderlik Ve İş Doyumu Ölçeğinin Toplam Regresyon Analizi Sonuçları

(a)

Değişken	B	Std Hata	β	t	p
Sabit	3,07	,18		16,24	,000
PaternalistLid. Top.	,22	,05	,14	3,95	,000***

R: .146 R²: .021 F=15,649p=.000***

Yapılan regresyon analizi, paternalist liderlik ile iş doyumunu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (R=.146, p<.001). Paternalist liderlik, öğretmenlerin iş doyumunu varyansının yaklaşık %2.1'ini açıklamaktadır. Bu, paternalist liderliğin öğretmenlerin iş doyumunu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir.

Paternalist liderlik ölçeğinin alt boyut puanlarıyla iş doyumunu ölçeğinin toplam puanlarını karşılaştırmak amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Paternalist Liderlik Ölçeği Alt Boyutları İle İş Doyumu Ölçeği Toplam Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (b)

Değişken	Standart olmayan regresyon katsayısı		Standart regresyon katsayısı	t	p
	B	Std. hata	β		
(Sabit)	2,91	,17		16,64	,000
Yardımsever Liderlik	,26	,028	,39	9,31	,000***
Ahlaki Liderlik	,028	,030	,046	,92	,35
Otoriter Liderlik	-,036	,030	-,059	-1,17	,24
Çıkarıcı Liderlik	-,035	,029	-,056	-1,20	,23

R: .490 R²: .240 F=56,156p=.000***

Çoklu regresyon analizi sonuçları, paternalist liderlik ölçeğinin tüm alt boyutlarının birlikte ele alındığında öğretmenlerin iş doyumunu varyansının %24'ünü açıkladığını göstermektedir. Ancak, bu boyutlar arasında sadece yardımseverlik boyutunun iş doyumunu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Yardımsever liderlik puanlarındaki her bir birimsel büyüme, iş doyumunu puanlarında ortalama 0.262 birimsel yükselişe karşılık gelmektedir.

6. Tartışma

Araştırma sonucuna göre, okul müdürlerinin orta düzeyde bir paternalist liderlik davranışı gösterdikleri görülmüştür. Müdürlerin paternalist liderlik sonuçları, Arslan (2016), Aydınoglu

(2020), Cerit (2012), Delice (2020), Dursun (2019), Ekmen (2020), Özkacar (2020), Saylık (2017) ve Taşdemir'in (2021) çalışma sonuçları ile benzeşme gösterirken, Ağalday ve Dağlı (2021) ile Kılıç'ın (2019) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermemektedir. Çalışmada yer alan okul müdürleri sahip oldukları paternalist liderlik karakterlerinden en çok ahlaki ve yardımsever yönlerini mesai arkadaşlarına yansıtmışlardır. Müdürler verdikleri kararlar ve davranışları ile sahip oldukları ahlaki yönlerini öğretmenlerine pozitif bir şekilde yansıtmışlardır. Buna ek olarak öğretmenlerin ihtiyaç duydukları an da onlara el uzatarak yardımsever kişiliklerinin de öğretmenlerde yer etmesini sağlamışlardır. Paternalist bir lider, çalışanlarına ebeveyn benzeri bir yaklaşımla destek olur, onların sorunlarına çözüm arar ve onları motive ederek iş arzularını artırır, böylece örgütün başarısını olumlu yönde sürdürmeye çalışır (Aycan ve Fikret Pasa, 2003). Paternalist liderlik, otoriter bir yaklaşımla birlikte çalışanların duygusal ihtiyaçlarına da önem veren bir liderlik tarzıdır. Otokratik liderlik ise tamamen otoriteye dayalı olup, çalışanların kişisel gelişimine pek önem vermez.

Yapılan araştırmada öğretmenlerin ortamın üzerinde yüksek düzeyde iş doyumunu yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin iş doyumunu seviyelerinin sonuçları, Akgül, (2019); Akı ve Çoruk, (2020); Aydınoglu, (2020); Azimi ve Akan, (2019); Bilir, (2007); Çoban, (2019); Doğan, (2021); Ekmen, (2020); Köse, (2020); Özsüer, (2016); Şahin, (2020); Tekin, (2019); Uçar'ın, (2019) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bir çalışanın işine veya iş yaşamına yönelik değerlendirmeleri sonucunda hissettiği memnuniyet veya elde ettiği olumlu duygusal durum olarak tanımlanan iş doyumunu Başaran (1991), iş gören tarafından yaşıyorsa, bu durum iş göreni mutlu ve işinde de başarılı kılar. İş doyumunu, çalışanın yaptığı işin ve bu işteki çıktılarının kişisel istek ve ihtiyaçları ile örtüşmesi durumunda yaşadığı haz ve mutluluk duygusu artar (Barutçugil, 2004). İş, sadece geçim kaynağı değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, kişisel gelişim ve kimlik duygusu sağlayan bir platformdur. Bu nedenle, işten alınan doyum, bireyin genel mutluluğu için kritik öneme sahiptir. Bir çalışanın işine karşı olumlu bir tutum sergilemesi, tatmin düzeyinin yüksek olduğunu; işine karşı olumsuz bir tutum sergilemesi ise tatmin düzeyinin düşük olduğunu ifade eder (Özkalp, 2013). Yapılan çalışmada, öğretmenler memnuniyet yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu iş doyumunu yaşamalarında liyakat sahibi müdürlerle çalışmaları, öğrencileri ve velileriyle olan diyalogları ve buldukları okul ikliminde rahat hissetmeleri büyük rol oynamıştır. Bu taşlardan herhangi biri ya da birilerinin oynaması yaşanan iş doyumunu ortadan kaldıracak ve mutsuz bir öğretmen camiası ortaya çıkaracak, buna bağlı olarak ta eğitimin kalitesinde negatif bir ivme yaşanacaktır.

Öğretmen görüşlerine göre, müdürlerin “paternalist liderlik davranışları ölçeği” toplam ve alt boyutları ile “Minnesota iş doyum ölçeği” toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı ve orta düzey bir ilişki bulunmuştur. Paternalist liderliğin öğretmenlerin iş doyumuna etkilerinin sonuçları, Aydınoglu'nun (2020), Ekmen'in (2020), Tekin'in (2019) ve Uçar'ın (2019) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, öğretmenlerin kendini aile ortamında ki gibi rahat hissedene, problemlerinin müdürleri tarafından dinlenilerek çözüme kavuşturulduğu ve kendini önemli hissettikleri okullarında iş doyumunu yaşadıklarını vermektedir. Bu öğretmenler mutlu olduklarını okullarında daha verimli çalışacaklar ve yüksek performanslar sergileyeceklerdir. Genellikle Doğu Asya tipi karaktere ve kültürüne sahip ülkelerde, paternalist liderlik kabul gören bir liderlik tipi olduğundan, öğretmenlerin müdürlerinden paternalist liderlik davranışı görmeleri onları olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla bu olumlu durum onların iş doyumlarını da olumlu yönde etkilemektedir.

Paternalist liderlik ölçeği ile öğretmenlerin iş doyumunu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Paternalist liderlik, öğretmenlerin iş doyumunu varyansının %2.1'ini açıklamakla birlikte, bu ilişkiyi inceleyen araştırmaların sayısı henüz sınırlıdır. Bu bulgu, paternalist liderlik tarzının öğretmenlerin iş doyumunu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde, paternalist liderliğin iş doyumunu üzerindeki etkisini ele alan çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak, paternalist liderliğin iş doyumunu üzerindeki olumlu

etkilerini gösteren örneklerle daha sık karşılaşılmaktadır (Ekmen, 2020; Tekin, 2019; Uçar, 2019). “Paternalist liderlik ölçeği”nin tüm boyutları, öğretmenlerin iş doyumunu toplam varyansının %24’ünü açıklamaktadır. Genel olarak bakıldığında, öğretmenlerin iş doyumları üzerinde okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının olumlu ve önemli etkisinin olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle, müdürlerin paternalist liderlik davranışlarınının öğretmenler için önemli olduğu söylenebilir.

7.Sonuç ve Öneriler

Öğretmenler, müdürlerinin paternalist liderlik tarzını orta seviyede değerlendirmişlerdir. Alt boyutlar arasında ise en yüksek ortalama “ahlaki liderlik” boyutuna aittir iken bunu ikinci sırada “yardımsever liderlik” üçüncü sırada “çıkarıcı liderlik” ve son sırada ise “otoriter liderlik” yer almıştır. Öğretmenlerin müdürlerinin sahip olduğu ahlaki liderlik ve yardımsever liderlik yönlerini daha çok benimsemiş ve bu liderlik vasıflarına sahip müdürler ile çalışan öğretmenlerin iş doyumunu seviyeleri daha yüksek bulunmuştur.

Öğretmenlerin iş doyumları orta ve ortanın üstü düzeyde olmuştur. Çalışmaya katılan öğretmenler yaptıkları işten, buldukları kurumdan, okul ikliminden ve mesleğin kendilerine olan getirilerinden memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.

Öğretmen görüşlerine göre, müdürlerin “paternalist liderlik davranışları ölçeği” toplam ve alt boyutları ile “Minnesota iş doyum ölçeği” toplam puanları arasında pozitif yönde anlamlı ve orta düzey bir ilişki bulunmuştur.

Paternalist liderlik ölçeğinin toplam puanları ile öğretmenlerin iş doyumunu puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Paternalist liderlik toplam puan değişkeni, öğretmenlerin iş doyumunu toplam puanlarındaki varyansın %2.1’ini açıklamaktadır.

Bu bağlamda aşağıdaki öneriler ileri sürülebilir:

1-Müdürlerin paternalist liderlik davranışları öğretmenlerin iş doyumunu üzerinde olumlu etki yaptığı için, müdürler sahip oldukları paternalist niteliklerini geliştirebilir, olmayanlar ise bu konu hakkında araştırmalar yapabilir ve bu liderleri kendilerine rol model alabilirler.

2-Öğretmenler iş doyumunu ölçeğinde en düşük ortalama ücret konusundaki yetersizlik maddesini göstermişlerdir. Yani öğretmenler yetersiz maaşların iş doyumlarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Maaşlar da yapılacak iyileştirmeler bu konudaki negatif yargıyı ortadan kaldırabilir.

3- Öğretmenler müdürlerinin ahlaki liderlik ve yardımsever liderlik boyutlarını ön plana çıkararak bu temellerden memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Okul müdürleri bu alanlardaki vasıflarına yönelerek öğretmenlerin iş doyumlarına daha da katkı sağlayabilirler.

4-Nicel veriler üzerinden ölçekler vasıtasıyla yapılan bu çalışma, hazırlanacak sorular ile daha detaya inilerek ve konunun odağındaki öğretmenler ile bire bir ve yüz yüze çalışılırsa daha verimli sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Ağalday, B. & Dağlı, A. (2021). The investigation of the relations between paternalistic leadership, organizational creativity and organizational dissent. *Research in Educational Administration & Leadership*, 6(4), 748-794.
- Akgül, D. (2019). *Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerini gerçekleştirme düzeyleri ile iş doyumunu arasındaki ilişki*.Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

- Akı, G. ve Çoruk, A. (2022). Ortaöğretim kurumlarına görülen bilgi ifşası (whistleblowing) ve iş doyumunu arasındaki ilişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 93-122.
- Akkamış, O. (2010). *İlköğretim I. ve II.kademe öğretmenlerinin iş tatmini üzerine bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, Ö. (2016). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik düzeyleriyle öğretmenlerin örgütsel sinizm alguları arasındaki ilişki*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Aycan, Z. ve Kanungo, R.N. (2000). *Toplumsal kültürün kurumsal kültür ve insan kaynakları uygulamaları üzerine etkileri. Türkiye’de yönetim, liderlik ve insan kaynakları uygulamaları*. (ss. 25-53). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Aycan, Z. (2001). Paternalizm: yönetim ve liderlik anlayışına ilişkin üç görgül çalışma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-26.
- Aycan, Z. ve Fikret Paşa, S. (2003). Career choices, job selection criteria, and leadership preferences in a transitional nation: The case of Turkey. *Journal of Career Development*, 30(2), 1-17.
- Aydinoğlu, N. (2020). *Müdürlerin otantik ve paternalist liderlik davranışlarının öğretmenlerin motivasyon, iş tatmini ve örgüt bağlılığına etkilerinin incelenmesi (Ankara Özel Okullar Örneği)*. Doktora Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Azimi, M. ve Akan, D. (2019). Öğretmenlerin iş doyumunu düzeyleri. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 3(2), 126-138.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (1991). *Örgütsel davranış*. Ankara: Gül Yayınevi Yayıncılık.
- Bilir, M. E. (2007). *Öğretmen algularına göre ilköğretim okul müdürlerin dönüşümcü liderlik özellikleriyle öğretmenlerin iş doyumunu ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cerit, Y. (2012). Paternalistik liderlik ile müdürden ve işin doğasından doyum arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 35-56.
- Çalışkan, S. (2019). *Öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Çoban, O. (2019). *Okul müdürlerinin hizmetkâr liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Dağlı, A. ve Ağalday B. (2017). Developing a headmasters’ paternalistic leadership behaviours scale in Turkey. *Journal of Education and Practice*, 8(30), 190-200.
- Dağlı, A. ve Ağalday B. (2018). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 518-534.

- Delice, A. (2020). *Müdürlerin paternalist liderlik özellikleri ile okulların etkililiği arasındaki ilişki: Kahramanmaraş ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Doğan, A. (2021). *İlköğretim kurumu öğretmenlerinin okul yaşam kalitesi ile iş doyumu arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, İ.E. (2019). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının okul kültürü oluşturmadaki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekmen, F. (2020). *Okul müdürlerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumu arasındaki ilişki (Batman ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Erben, G.S. (2004). Toplumsal kültür aile kültürü etkileşimi bağlamında paternalizm boyutuyla işletme kültürü: Türkiye örneği. *1. Aile İşletmeleri Kongresi, 17-18 Nisan 2004, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları Kongre Kitabı*, 345-356.
- Farh, J.L.,& Cheng, B.S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. *Management and Organizations in the Chinese Context*.(ss.84-127). London: Macmillian Press LTD.
- Gergin, B. (2006) . *İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyum düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karaköse, T. ve Kocabaş, İ. (2006). Özel ve devlet okullarında öğretmenlerin beklentilerinin iş doyumu ve motivasyon üzerine etkileri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2(1), 3-14.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, E. (2019). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin örgütsel destek algıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Köksal, O. (2011). Bir kültürel liderlik paradoksu: paternalizm. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 101-122.
- Köse, R. (2020). *The relationship between occupational professionalism and job satisfaction of efl teachers: Kilis sample*. Master Of Arts Thesis. English Language Teaching Program, Gaziantep University, Gaziantep.
- Özkalp, E. (2013). *Duygular, tutumlar ve iş tatmini*. Kirel, Ç. A., ve Ağlargöz, O. (Eds.), *Örgütsel adalet içinde* (pp. 71-80). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Öztürk, İ. (2019). *Ortaokul öğretmenlerinin iş doyum düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Özsüer, V.S. (2016). *Occupational motivation and job satisfaction of Turkish secondary school teachers of English and other subjects*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Saylık, A. (2017). *Okul müdürlerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile Hofstede'nin kültür boyutları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sur, H., ve Palteki, T. (2013). *Hastane yönetimi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Şahin, A.R. (2020). *Eğitim kurumlarında örgüt kültürü ve iş doyumunu arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Şen, Ş. (2015). The effects of process oriented guided inquiry learning environment on students' self-regulated learning skills. *Problems Of Education In The 21(66)*, 54-66.
- Tanrıverdi, H., ve Paşaoğlu, S. (2014). Dönüşümcü liderlik, örgütsel adalet ve iş tatmini arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 274-293.
- Taşdemir, İ. ve Atalmış, E. (2021). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile yaratıcı liderlik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 84-103.
- Tekin, E. (2019). Paternalist liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisi üzerine bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 178-204.
- Tetik, H. T., Köse S. (2015). Örgüt çalışanlarının paternalistik liderlik algıları ve öğrenilmiş güçlülük düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 29-56.
- Uçar, Z. (2019). Lider üye etkileşimi lensinden paternalist liderlik ve iş tatmini ilişkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 4(1), 28-49.
- Yaman, T. (2011). *Müdürlerin paternalist (babacan) lider davranışlarının çalışanların örgütsel özdeşleşmelerine, iş performanslarına ve işten ayrılma niyetlerine etkisi: Özel sektörde uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimler Fakültesi Etik Kurulu

Tarih: 10/09/2019

No: 2019-256

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Birinci Sınıfı Uzaktan Öğretimle Tamamlayan İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi¹

The Evaluation of Second Grade Students Reading and Writing Skills who Completed First Grade Through Distance Education

Prof. Dr. Mehrali CALP ², Caner KARTAL ³

Öz

Bu çalışmada ,,,,,, ili Merkez ilçesindeki ilkokulların ikinci sınıflarına devam eden öğrencilerin okuma ve yazma becerileri ele alınmıştır. Bilindiği üzere pandemi döneminde öğrencilerin birçoğu, uzaktan öğretime katılmadıkları için kritik dönemde kazanmaları gereken birçok temel beceriyi kazanamamıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında ,,,,,, ili Merkez ilçesindeki ilkokulların ikinci sınıflarında kayıtlı öğrencilerin Covid-19 salgınından dolayı yüz yüze gerçekleştirilmeyen öğretim eksikliklerini tamamlamak için yapılan uzaktan öğretimde öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinin tamamlanıp tamamlanmadığı, tamamlanmışsa ne ölçüde tamamlandığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı bir durum çalışmasıdır. Çalışmada gözlem ve görüşme yöntemleriyle veriler toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, ,,,,,, ili Merkez ilçesindeki 10 ilkokulun ikinci sınıflarına kayıtlı 20 kız, 20 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyoekonomik durumları benzeşik olduğu için amaçlı örnekleme (olasılık dışı örnekleme) yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Veriler, çalışma grubundaki öğrenciler 9 hafta boyunca gözlemlenerek toplanmıştır. Eş zamanlı olarak ikinci sınıf öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucunda öğrencilerin süreç içerisinde kazanmış olduğu okuma ve yazma becerileri belirlenmiştir. Sonuç olarak uzaktan öğretim sürecinde çeşitli teknolojik araçlar kullanarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılan öğrencilerin okuma ve yazma becerileri, uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler uzaktan öğretime katılmadıkları için bu kritik dönemde kazanılması gereken birçok temel beceriyi kazanamamıştır. Öğrencilerin yetersiz kaldıkları temel becerileri kazanması için yeni eğitim öğretim döneminde öğrencilere yeteri kadar zaman ayrılması ve öğrencilerle ek çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okuma becerileri, yazma becerileri, ikinci sınıf öğrencisi, uzaktan öğretim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research discusses reading and writing skills of second grade students in Central District of Province. As is known, many of the students couldn't acquire lots of necessary basic skills in pandemic period because they couldn't attend distance education in this critical period. In 2021-2022 educational year, it is aimed to determine whether or not second grade students in Central District of Province completed writing and reading skills in distance education which couldn't be carried out face to face because of Covid-19 and to decide how much of it was managed if it was completed. The research is a case study which is based on qualitative research approach. Data was collected by the way of observation and interview for 9 weeks. Study group of research consists of 20 female and 20 male students from 10 primary school in Central District of ,,,,,, Province. As the students have homogeneous socioeconomic backgrounds, homogeneous sampling method which is one of purposeful sampling methods is used. Reading and writing skills of students within the process were determined as by means of synchronous meetings with second grade students' teachers. Consequently, it is confirmed that reading and writing skills of students who attended distance education by using various technological devices are superior to skills of

¹ **Atf için (to cite):** Calp, M., Kartal C. (2024). Birinci Sınıfı Uzaktan Öğretimle Tamamlayan İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1465-1485.

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, mehralicalp@hotmail.com

³ Şeyh Edebalı İlkokulu, canoevin04@gmail.com

those, not attending distance education. Students couldn't succeed at many basic skills which should be acquired at that critical period. It is suggested to spare enough time for students and to study additively with them in new educational year to make students acquire those skills that they are inadequate.

Keywords: Reading skills, writing skills, second grade student, distance education

Paper Type: Research

Giriş

İlkokul birinci sınıf okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri başta olmak üzere birçok temel becerinin kazanıldığı kritik bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde kazanılan beceriler çocuğun sonraki dönemlerini olumlu etkilediği gibi kazanılmayan beceriler de çocuğun sonraki dönemlerini olumsuz etkilemektedir (Calp, 2014). Birinci sınıfta kazanılan bu beceriler çocuğun diğer derslerdeki başarısını arttırdığı gibi hayatında da çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu dönem hem çocuk hem de ailesi için önemli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Pandemi, 2020-2021 eğitim öğretim döneminde birinci sınıfa kayıtlı öğrencilerin, farklı bir eğitim öğretim dönemi geçirmesine sebep olmuştur. Dünyada ilk defa Aralık 2019'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan şehrinde tespit edilen ve Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından (DSÖ) pandemi olarak kabul edilen bulaşıcı korona virüs salgını 2019 (COVID-19) (WHO, 2020) dünyada birçok alanda olduğu gibi eğitimde de çeşitli problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu problemler günümüzde halen devam etmektedir (Yip ve Chau, 2020). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) verilerine göre COVID-19 pandemisi sebebiyle Nisan 2020'de 194 ülkede, ülke genelinde eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten tüm kurumların pandemi süresince kapatıldığı ve dünya genelindeki bu kurumlarda eğitim ve öğretim gören öğrencilerin %91,3'ünün etkilendiğini belirtmiştir (UNESCO, 2020a). Pandemiden etkilenen ülkeler eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmek için çeşitli teknolojik araçlar kullanarak televizyon ve internet aracılığıyla birçok farklı platform kullanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2020; UNESCO, 2020). Pandemi döneminde eğitim öğretimin kesintiye uğramasının önüne geçilmek için çözüm yolları aranmıştır. Bu dönemde öğretmenler ve öğrenciler arasındaki fiziksel uzaklığı teknoloji yardımıyla ortadan kaldırıp eğitim öğretiminin devamını sağlanabileceği savunulmuştur (Bozkurt ve Sharma, 2020).

2020-2021 eğitim öğretim yılında dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de COVID-19 salgınının etkisi devam etmektedir. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı 18 Kasım 2020 tarihinde almış olduğu kararla 20 Kasım 2020 Cuma gününden itibaren tüm resmî, özel, örgün ve yaygın eğitim ve öğretim kurumlarında eğitim öğretim faaliyetlerine uzaktan öğretim ile devam edileceğine karar vermiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020a). Tüm eğitim kademelerinde olduğu gibi ilkokulların birinci sınıflarında kayıtlı öğrenciler de uzaktan öğretim yoluyla öğretim faaliyetlerine katılmışlardır. Uzaktan öğretim, genel anlamıyla öğretmen ve öğrencilerin farklı yerlerde ve farklı zamanlarda derslerin işlenmesi ve öğretimin kolay hale getirilmesi amacıyla teknolojiyi daha işlek bir şekilde kullanılmasına dayanan bir öğretim metodu olarak tanımlanmaktadır (Valentine, 2002). Bir başka tanıma göre öğrenme ve öğretme sürecinin çoğunluğunda öğrenci ve öğretmenlerin birbirlerinden uzak kaldığı, derslerin içeriklerine uygun ders materyallerinin ve dokümanlarının tercih edildiği bir öğretim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Uşun, 2006). Eğitim öğretimi sınıf ortamlarında gerçekleştiremeyen birinci sınıf öğrencilerine, uzaktan öğretim yoluyla okuma ve yazma becerileri kazandırılması hedeflenmiştir. Böylece yer ve zaman sınırlaması olmadan bilgiye ulaşmaya yardımcı olan, öğrenme sürecinde engelleri aşarak esnek ve bağımsız bir öğrenme imkânı sunan uzaktan öğretim, öğrencilere katkı sağlamıştır (Bakioğlu ve Can, 2014, 16; Torkul, 2012, 42). Bu süreçte birinci sınıf öğrencilerine okuma ve yazma becerileri kazandırmak için uzaktan öğretimin önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Ancak uzaktan öğretimde önemli olan gelişmiş teknolojik araçları tek başına kullanmak yeterli değildir, bu teknolojik araçları planlı ve programlı bir biçimde kullanarak teknolojik araçlardan olabildiğince faydalanmaktır (Erdem, 2016).

Okuma ve yazma becerileri dâhil, ilkökul birinci sınıfın 2019 Türkçe dersi öğretim programında bulunan kazanımların bu yolla kazandırılması hedeflenmiştir. Okuma ve yazma becerileri, ilkökul birinci sınıfta kazanılması beklenen önemli becerilerdendir. İnsanlar gün içerisinde yapmış olduğu faaliyetlerin büyük bir bölümünü okuma ve yazma becerileri sayesinde gerçekleştirir. Okuma, insanın düşünce dünyasına genişlik ve derinlik kazandırmada, bilgi birikimini arttırmada, eğitim edinme yönünden ihtiyaçlarımızı gideren önemli bir faaliyettir (Calp, 2002). Bu beceriler sayesinde yeni bilgiler edinerek hayatımızı kolaylaştırırız.

İlkokul yıllarında kazanılan okuma becerileri daha sonraki yıllarda gerçekleşecek olan öğrenmelerin birçoğunu etkilemesi beklenir (Bloom, 1979). Okuma yazma öğretimi döneminde birinci sınıf öğretmenlerinin önemli hedeflerinden biri çağın gerekliliklerine uyan, akıcı, eleştirel ve kurallara uygun bir şekilde, estetik, güzel, okunaklı, düzenli ve işlek yazma bilgi ve becerisi kazandırmak olmalıdır (Yılar, 2015). İlkokulda okuma ve yazma öğretilirken birinci sınıf öğrencilerinden hem okunaklı ve güzel yazı yazmaları hem de bulunduğu sınıfa uygun yazılı ürünler oluşturmaları beklenmektedir (Tok ve Erdoğan, 2017). Bu beceriler kazanıldıktan sonra yazma becerilerinin istenilen oranda hızlandırılması beklenmektedir. Yazı yazma becerisi için ayrılan süre yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlar vermektedir. Okunaklı, kurallara uygun ve hızlı yazı çalışmalarında 60 saniyede (Erdoğan, 2012), 90 saniyede (Weintraub, Graham and Berninger, 1998, Weintraub Graham, Schafer and Berninger 1998, Weintraub, Graham and Berninger, 2001), 120 saniyede (Elkins and Ziviani 1984, Watson-Will and Ziviani 1998), 300 saniyede (Hamstra-Beltz, Blöte 1991; Hamstra-Bletz and Blöte, 1993; Morin and Bara, 2013; Roston, Hinojosa, and Kaplan, 2008) gibi ölçütler konularak, öğrencilerden bu süreler dâhilinde yazı yazmaları beklenmektedir. Yapılan araştırmalarda ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin bir dakikada ortalama 46,8 harf yazdığı tespit edilmiştir (Höbek ve Taşkaya, 2018). Birinci sınıfta problem yaşanması durumunda ilerleyen yaşlarda yazma hızında düşüklük, kendini yazılı olarak ifade edememe gibi konularda çeşitli problemler yaşamalarına sebep olabilmektedir.

Öğretmenler, eğitim öğretimin yüz yüze yapıldığı dönemlerde bile öğrencilere okuma becerileri kazandırırken çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Okumanın değerlendirildiği araştırmalarda ilkökul birinci sınıf öğrencilerinin yavaş ya da hızlı okuma, takip ederek okuma, okurken nefesini iyi ayarlayamama, öne eğilerek ya da arkaya yaslanarak okuma, tekrarlayarak okuma, harf veya hece atlayarak okuma gibi birçok okuma hataları yaptıkları görülmüştür. (Hoffman ve Clements 1984). Yazma becerilerinin temelinde öğrencilerin yazı yazma kurallarına, tekniğine, hızına uygun, okunaklı ve doğru yazı yazmaları gerekir. Okunaklılık; harflerin biçimi, eğimi, aralarındaki boşluk, yazının boyutu ve satır çizgisine göre konumu, harflerin yazım şekilleri, yönleri, geometrisi, dikliği, kelimeler arasına uygun boşlukların bırakılması olarak kabul edilmektedir (Erdoğan ve Tok, 2017). Yazı yazma becerileri kazandırılırken de okuma becerilerinde yaşanan problemlere benzer problemler yaşanmaktadır. Öğrencilerin yazılarında en çok görülen sorunlardan biri yazılarının okunaklı olmayışıdır (Coşkun, 2013). Yazının güzel olması kadar okunaklı olması da beklenir. Güzel yazılmış bir yazı okunaklı bir yazı örneği olarak kabul edilebilir fakat okunaklı yazılar güzel yazılmış bir yazıya örnek olmayabilir (Arslan, Özer ve Bağcı, 2018).

2021-2022 eğitim öğretim yılında hem dünya genelinde hem de ülkemizde alınan kararlarla tüm eğitim kademelerinde olduğu gibi ilkökul birinci sınıf öğrencileri de eğitimlerinin büyük bir bölümünü uzaktan öğretim yoluyla tamamlamıştır. Millî Eğitim Bakanlığının almış olduğu kararlar gereği birinci sınıfı uzaktan öğretim yoluyla tamamlayan öğrencilerin ikinci sınıftaki okuma ve yazma becerilerinin araştırılmasını gerekli kılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, korona virüs hastalığı nedeni ile 2020-2021 eğitim öğretim yılında, yüz yüze gerçekleştirilemeyen eğitim öğretimi uzaktan öğretimle tamamlayan ilkökul birinci sınıf

öğrencilerinin ikinci sınıftaki okuma ve yazma becerilerini ele almaktır. Çalışmada; bilgisayar, telefon, tablet, televizyon gibi teknolojik araçlarla öğretim faaliyetine katılan/katılmayan ikinci sınıf öğrencilerinin okuma ve yazma becerilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 2020-2021 eğitim öğretim yılında uzaktan öğretime katılan ikinci sınıf öğrencilerinin okuma becerilerinin düzeyi nedir?
2. 2020-2021 eğitim öğretim yılında uzaktan öğretime katılmayan ikinci sınıf öğrencilerinin okuma becerilerinin düzeyi nedir?
3. 2020-2021 eğitim öğretim yılında uzaktan öğretime katılan ikinci sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin düzeyi nedir?
4. 2020-2021 eğitim öğretim yılında uzaktan öğretime katılmayan ikinci sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin düzeyi nedir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Deseni (Modeli)

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Durum çalışması, dar alanlı bir sistemin nasıl çalıştığı ve işlediği ile ilgili sistemli bir şekilde bilgi elde etmek için birden fazla veri toplama yöntemleri kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren bir yaklaşımdır (Chmiliar, 2010). Bu bölümde çalışma grubu, veri toplama süreci ve araçları, verileri analiz adımları açıklayıcı bir şekilde sunulmuştur.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu,, ili Merkez ilçesindeki 10 ilkokulun ikinci sınıflarına kayıtlı 20 kız, 20 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyoekonomik durumları benzeşik oldukları için amaçlı örnekleme (olasılık dışı örnekleme) yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemine başvurulmuştur ili Merkez ilçesinde bulunan 10 ilkokulda eğitim görmekte olan 20 kız ve 20 erkek ikinci sınıf öğrencisi ve onların öğretmenleri çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada öğrenciler arasında yapılan karşılaştırmada uzaktan öğretime katılan/katılmayan önemli bir ölçüt olduğundan sınıftaki öğrenciler seçilirken öğrencilerin uzaktan öğretime katılıp/katılmadığına özellikle dikkat edilmiştir. Öğrencilerin bir grubu uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan 20 öğrenciden oluşurken, diğer grubu uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrenciden oluşmaktadır.

Çalışmada öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini etkileyebilecek öğretmen deneyimi, ilgi, beceri, zekâ, öğrenme biçimi, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, ailenin eğitim-öğretime ilgisi gibi faktörler göz ardı edilmiştir. Sınırlılıklardan kaynaklanan yanlılığı en aza indirmek için öğrenciler seçilirken standart bir form aracılığıyla öğrencilerin kendisi ve ailesi ile ilgili demografik bilgiler elde edilmiş ve çalışma grupları bu özellikler bakımında birbirlerine benzer özellikte öğrencilerden oluşturulmuştur. Hem uzaktan öğretime katılanlar hem de uzaktan öğretime katılmayanlar arasından öğrencilerin kız ve erkek bakımından sayıların eşitliği gözetilmiştir.

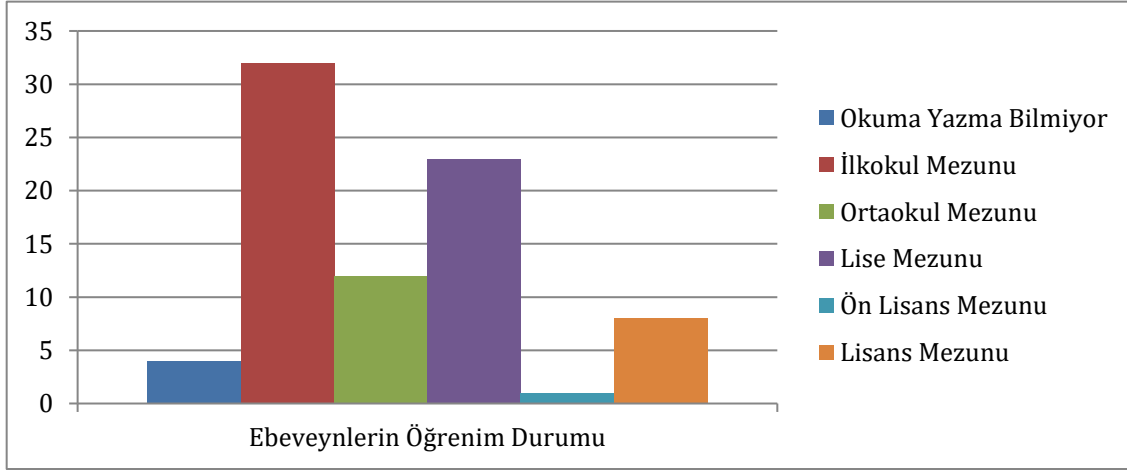
Gözlemin daha kolay yapılması için her okuldan bir sınıf seçilmiş olup o sınıfın öğrencilerinden uzaktan öğretime katılan 1 kız, 1 erkek; uzaktan öğretime katılmayan 1 kız, 1 erkek seçilmiştir. Bu yolla toplam 40 öğrenci seçilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf öğretmenleri (10) de katılmıştır. Tablo 1’de araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin birinci sınıf okutma tecrübesi, meslek kıdemi, yaş aralığı, öğrenim durumuyla ilgili istatistik bilgiler verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencilerin isimleri baş harfler kullanılarak kodlanmış, yeri geldiğinde bu kodlardan yararlanılmıştır. Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri yaş aralıkları, birinci sınıf deneyimleri, öğretmenlik deneyimleri ve öğrenim düzeyleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Sınıf öğretmenlerinin akademik ve kişisel özellikleri

Öğretmenler için kullanılan kodlar	Cinsiyet		Yaş Aralığı	Birinci Sınıf Deneyimi	Öğretmenlik Deneyimi	Öğrenim Durumu
	Kadın	Erkek				
GS	x		45-50 yaş	5 ve daha fazla	21 ve üzeri yıl	Lisans
EP		x	30-35 yaş	Üçüncü kez	11-15 yıl	Lisans
KE	x		30-35 yaş	Üçüncü kez	6-10 yıl	Y.Lisans
SÇ		x	45-50 yaş	5 ve daha fazla	21 ve üzeri	Lisans
VK		x	30-35 yaş	Üçüncü kez	6-10	Lisans
DA	x		25-30 yaş	İlk kez	1-5 yıl	Lisans
SA	x		25-30 yaş	İlk kez	1-5 yıl	Lisans
MK		x	45-50 yaş	5 ve daha fazla	16-20	Lisans
EA		x	30-35 yaş	İkinci kez	6-10 yıl	Lisans
EOB	x		40-45 yaş	5 ve daha fazla	16-20 yıl	Lisans

Tablo 1’de öğretmenlerin 5 kadın, 5 erkek olduğu; çoğunluğun 30-35 ve 45-50 yaş aralığında olduğu; SA ve DA isimli öğretmenler hariç diğerlerinin daha önce en az iki ve daha fazla birinci sınıf deneyimi olduğu; SA ve DA isimli öğretmenler dışında diğerlerinin en az altı yıl ve daha fazla süredir öğretmenlik yaptıkları, KE isimli öğretmenin öğrenim durumunun yüksek lisans, geri kalan öğretmenlerin tamamının öğrenim durumunun lisans olduğu görülmektedir.

Araştırmaya söz konusu öğrencilerin ailelerinin eğitim öğretime olan ilgisi de araştırılmış olup ebeveynlerin öğrenim durumu ile ilgili araştırma yapılmıştır. Grafik 1’de araştırmaya katılan öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir.

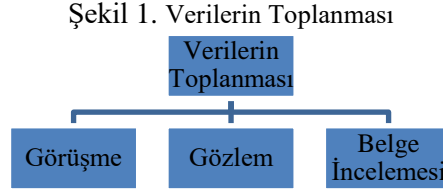

Grafik 1. Ebeveynlerin öğrenim durumu grafiği

Grafik 1’de ebeveynlerin öğrenim durumuna ilişkin verilere bakıldığında ebeveynlerden 4’ünün okuma yazma bilmediği, 32’sinin ilkököl, 12’sinin ortaokul, 23’ünün lise, 1’inin ön lisans, 8’inin ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. En büyük grubu ilkököl mezunu olan ebeveynler oluşturmaktadır. Bu sayı tüm ebeveynlerin %40’na denk gelmektedir. En küçük grup ön lisans mezunu olan ebeveynlerin olduğu gruptur. Lisans mezunları ise 8 kişiyle araştırmaya dâhil olan ebeveynlerin %10’unu oluşturmaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler görüşme, gözlem ve belge incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

Öğrencilerin okuma ve yazma becerileri gözlenmiş; yazma becerileri, araştırmacı tarafından alınan defterler aracılığıyla her hafta; okuma becerileri ise iki haftada bir hazırlanan okuma metinlerinin okunması sırasında telefonların ses kayıt özelliği aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda okuma ve yazma becerilerine etkisi olduğu düşünülen sınıf öğretmenlerinin akademik, kişisel ve mesleki özelliklerini içeren bilgiler de toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluştururken öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler dikkatli bir şekilde ele alınmıştır.

Telefonların ses kayıt özellikleri aracılığıyla okumaları, önceden çalışma grubuna dâhil olan öğrenci sayıları kadar alınan yazı defterleri aracılığıyla da yazma çalışmaları kayıt altına alınmıştır. Öğrencilerin cinsiyeti, kardeş sayısı, ebeveyn eğitim durumu gibi demografik bilgiler sınıf öğretmeni ve e-okul sistemine kayıtlı bilgilerden yararlanarak elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler araştırmaya tabi tutulmuştur.

Araştırmada verilerin toplanması 9 hafta sürmüştür. Araştırmacı öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini haftada 2 ders saati olmak üzere toplamda 18 saat gözlem yaparak incelemiştir. Gözlem boyunca öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinin değerlendirilmesi için üç maddeden oluşan yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Gözlem yapılan becerilerin değerlendirilmesi bu formlar aracılığıyla yapılmıştır.

Çalışma grubunun yazma becerileri araştırmacı tarafından alınan yazı defterleri ve öğrencilerin ders kitaplarındaki yazılar incelenerek değerlendirilmiştir. Öğrencilere çalışma boyunca her hafta dikte etme ve kopya çalışmaları yaptırılmıştır. Okuma becerilerini değerlendirmek için öğrencilere iki haftada bir seçilen örnek metinlerle okuma yaptırılmış ve okumaları telefonların ses kayıt özelliği aracılığıyla kaydedilmiştir. Bununla birlikte araştırmacı çalışma grubunun sınıf öğretmenleriyle de görüşme yapmıştır. Öğrencilerin gözlemlenen becerilerine ait fotoğraflar ve ses kayıtları kayıt altına alınmıştır. Araştırmacı tarafından toplanan veriler, gözden geçirmek ve değerlendirme yapmak için Google hizmetlerinden bir olan Google Drive aracılığıyla depolanmıştır.

Çalışmada araştırmacıların geliştirdiği veri toplama aracı, paydaşların demografik bilgilerini içeren ve araştırmanın amacına uygun olan soruların sorulduğu anket formu kullanılmıştır. Bu form araştırmanın hedeflerine uygun olarak hazırlanmıştır. Anket formları demografik bilgiler, öğrencilerin uzaktan eğitime erişimi, verilen eğitimin değerlendirilmesini içeren 2 bölümden oluşmaktadır.

1.4. Veri Toplama Süreci

Çalışmanın veri toplama süreci 20.09.2021 tarihinde başlanmıştır. Veriler toplanmadan önce araştırmayı yapmak için ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, İ Millî Eğitim Müdürlüğünden alınması gereken resmi izinler alınmıştır. Çalışmanın izni ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, İ Millî Eğitim Müdürlüğünün Araştırma ve Geliştirme biriminin aracılığıyla ile alınmıştır. Hem pandeminin getirmiş olduğu zorluklar nedeniyle hem de para ve zaman tasarrufu sağlayabilmek için çalışmada teknolojik araçlar kullanılmıştır. Çalışmalar gönderilmeden önce İ Millî Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla ,, ,, ,, ,, ,, ,, Valiliğinden alınan araştırma izninin resmi yazısı okullara gönderilmiştir. Veri toplama sürecinde hazırlanan anketler seçilen okulların ikinci sınıfını okutan öğretmenleri tarafından doldurulmuştur. Anketlerin

doldurulması 20 dakika sürmüştür. Anket formları yardımıyla elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

1.5. Veri Analizleri

Araştırma kapsamında toplanan veriler, nitel araştırma modeline uygun biçimde incelenmiştir. Bu araştırmanın veri analizinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde gözlemlenen veya görüşülen kişilerin düşüncelerini etkileyici bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sıklıkla başvurulur. Bu tür çalışmalarda amaç ortaya çıkan bulguların yorumlanması ve düzenlenmesi esasına dayalı olarak okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256). Çalışma grubuna uygulanan anketin sonunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu sayede 2020-2021 eğitim öğretim yılında ,,,,,,, ili Merkez ilçesindeki ilkokulların birinci sınıfını uzaktan öğretimle tamamlayan ikinci sınıf öğrencilerinin okuma ve yazma becerileri ele alınmıştır.

1.6. Etik İzin

Yapılan bu araştırmanın 08.11.2022 tarih ve E-95531838-050.99-56081 sayılı karar numarasıyla etik izni alınmıştır. Çalışma, etik izin içeriğine uygun olarak yürütülmüştür.

2. Bulgular

2.1. Öğrencilerin Okuma Becerilerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular, çalışmanın alt problemlerine yönelik sunulmuştur. Çalışmada 2020-2021 eğitim öğretim yılını uzaktan öğretim ile bitiren ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinin okuma becerilerine ilişkin bulgular karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

2.1.1. 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılında Uzaktan Öğretime Katılan İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Becerilerine İlişkin Bulgular

2021-2022 eğitim öğretim yılında ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin okuma becerileri 9 hafta boyunca gözlemlenmiştir. Gözlem sonuçları ses kayıt özelliği olan telefonlar aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Öğrencilerin okuma becerilerine katkı sağlamak için 2019 Türkçe dersi öğretim programına uygun bir şekilde her hafta düzenli olarak ses temelli okuma yönteminin 1. grubunun sesleri olan e, l, a, k, i, n grubundan başlayarak 5. grubun sesleri olan h, v, ğ, f, j seslerine kadar 29 sesin tamamıyla ilgili okuma metinleri düzenlemiştir. Düzenlenen bu metinler öğrencilere haftalık dağıtılmıştır. Öğrenciler, okulda sınıf öğretmenleri gözetiminde akıcı okuma becerilerini geliştirmek için düzenli bir şekilde okuma çalışmaları yapmıştır. Bu çalışma ile öğrencilerin akıcı ve hatadan arınık bir okuma yapabilmesi amaçlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan 20 öğrencinin 9 hafta boyunca gözlemlenen okuma becerilerinin gelişimi ve puanlanması verilmiştir. Puanlama yapılırken öğrencilerin gözlemlenen davranışı 1 ile 3 puan arasında değerlendirilmiştir. Puanlama aralığı belirlenirken Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde bulunan ölçme ve değerlendirmenin genel esaslarının 20. maddesine göre değerlendirilmiştir. İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflarda öğrencilerin başarısı, gelişim düzeyleri dikkate alınarak öğretmen rehberliğinde gerçekleştirilen ders etkinliklerine katılımları ile öğretim programlarında belirtilen ölçme ve değerlendirme ilkelerine göre tespit edilir. Karnede “(1) Geliştirilmeli”, “(2) İyi”, “(3) Çok iyi” şeklinde gösterilir (MEB-İÖKY, 2019). Araştırmada öğrencilerin okuma becerileri değerlendirilirken geliştirilmeli, iyi ve çok iyi kriterleri esas alınarak puan verilmiştir. Yapılan gözlem sonucunda okuma becerileri düşük olan öğrencilere

geliştirmeli (1), orta düzeyde olan öğrencilere iyi (2), ileri düzeyde olan öğrencilere ise çok iyi (3) şeklinde puan verilmiştir.

Tablo 3'te 9 hafta ve 18 ders saati süresince gözlemlenen öğrencilerin okuma becerilerine ilişkin bulgular verilmiştir.

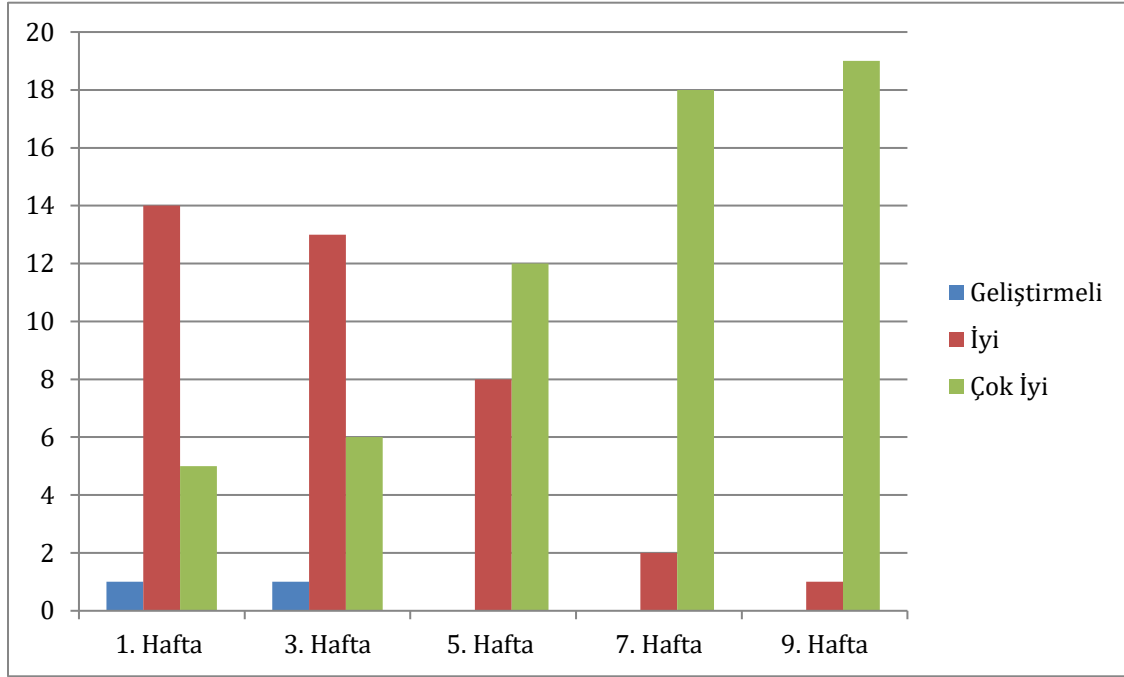
Tablo 3. Uzaktan öğretime katılan öğrencilerin okuma becerilerine ilişkin sayısal veriler

Öğretmenler	Öğrenciler	Okumanın Hatadan Arınıklığı					Okumanın Akıcılığı					Noktalama İşaretlerine Dikkat Ederek Okuma					Dikkatini Okumaya Yoğunlaştırma					Toplam Puan
		Haftalar					Haftalar					Haftalar					Haftalar					
		1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	
E.O.B.	H.O.	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	54
E.O.B.	D.T	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
G.S.	M.B.L.	2	2	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	51
G.S.	M.E.B	2	3	3	3	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	56
M.K.	İ.K.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	52
M.K.	İ.A.Ü.	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	56
S.Ç.	M.U.	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	52
S.Ç.	E.T.	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	54
E.P.	Z.K.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
E.P.	M.Ş.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
K.E.	M.A.P.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
K.E.	B.E.K.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
V.K.	B.K.	2	2	2	3	3	2	2	2	2	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	50
V.K.	H.A.	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	53
E.A.	M.S.Ö.	2	2	2	2	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	2	3	3	3	3	52
E.A.	Y.A.	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	52
S.Y.	E.D.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	52
S.Y.	H.K.	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	53
D.A.	M.Ç.	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	52
D.A.	H.S.	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	32

Tablo 3'te öğrencilerin okuma becerilerine ilişkin verilere bakıldığında 1. sınıfta pandemi dönemi boyunca uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan 20 öğrenciden sadece HS adlı öğrencinin 'okumanın hatadan arınıklığı', 'okumanın akıcılığı', 'noktalama işaretlerine dikkat ederek okuma' ve 'dikkatini okumaya yoğunlaştırma' becerilerinde ilk haftalarda geliştirilmeli seviyesinde olduğu, daha sonraki haftalarda ise iyi seviyesine çıktığı görülmektedir. Alınabilecek en yüksek puanın 60 olduğu bu tabloda değerlendirmede HS adlı öğrenci toplam 32 puan almıştır. Geri kalan 19 öğrencinin hepsi de ilk haftadan itibaren gözlemlenen bu becerilerde en düşük iyi seviyesinde puan almış olup toplamda ise 50 ve üzeri puan aldıkları tespit edilmiştir.

Grafik 2'de uzaktan öğretime katılan öğrencilerin 'okumanın hatadan arınıklığı' becerilerine ilişkin sayısal bulgular verilmiştir. Öğrencinin gözlemlenen davranışın 9 haftalık süreçteki değişimine ilişkin sayısal veriler toplanmış ve grafikteki sayılar elde edilmiştir. Bu veriler uzaktan öğretime katılan 20 öğrencinin 'okumanın hatadan arınıklığı' becerilerine ilişkin verilerden oluşmaktadır.

Grafik 2. Uzaktan öğretime katılan öğrencilerin okumanın hatadan arınlığı grafiği

Grafik 2’de öğrencilerin ‘okumanın hatadan arınlığına’ ilişkin verilere bakıldığında değerlendirmenin yapıldığı 1. haftada öğrencilerden 1’inin geliştirmeli, 14’ünün iyi, 5’inin ise çok iyi, seviyesinde olduğu gözlenmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi haftalar ilerledikçe geliştirmeli seviyesinde öğrencinin olmadığı, çok iyi seviyesinde olan öğrencilerin sayısında artış olduğu görülmektedir. Özellikle değerlendirmenin son haftasında yani 9. haftaya bakıldığında 19 öğrencinin çok iyi seviyesinde, 1 öğrencinin iyi seviyesinde olduğu, geliştirmeli seviyesinde ise öğrencinin olmadığı tespit edilmiştir.

2.1.2. 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılında Uzaktan Öğretime Katılmayan İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Becerilerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrencinin 9 hafta boyunca gözlemlenen okuma becerilerinin gelişimi ve puanlaması verilmiştir.

Tablo 4’te 9 hafta ve 18 ders saati süresince gözlemlenen öğrencilerin okuma becerilerine ilişkin bulgular verilmiştir.

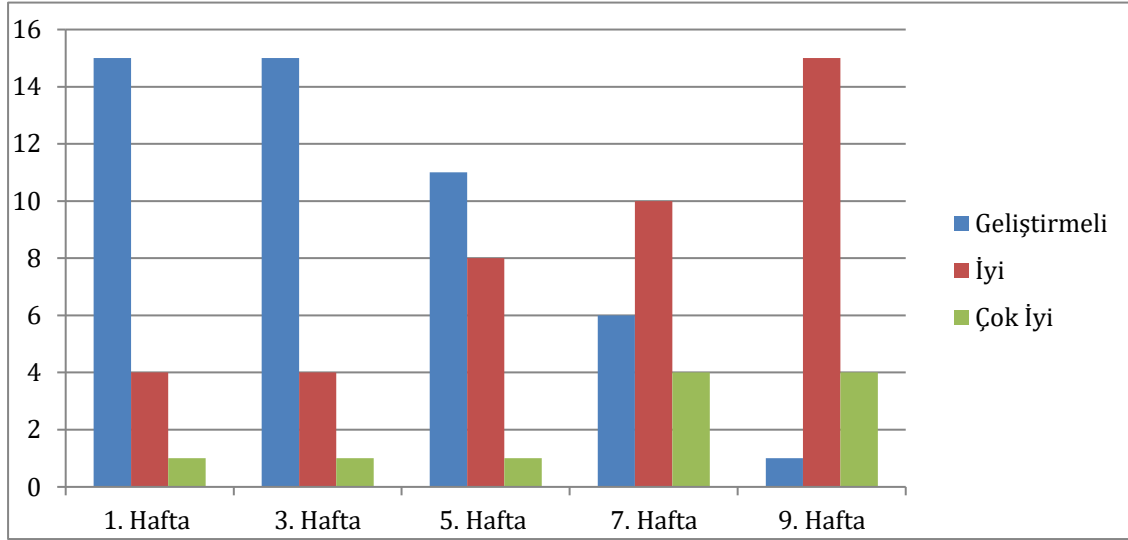
Tablo 4. Uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin okuma becerilerine ilişkin sayısal veriler

Öğretmenler	Öğrenciler	Okumanın Hatadan Arınıklığı					Okumanın Akıcılığı					Noktalama İşaretlerine Dikkat Ederek Okuma					Dikkatini Okumaya Yoğunlaştırma					Toplam Puan
		Haftalar					Haftalar					Haftalar					Haftalar					
		1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	1	3	5	7	9	
E.O.B.	O.B.	1	1	1	2	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	28
E.O.B.	S.K.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	20
G.S.	T.Ö.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	48
G.S.	A.E.Ç.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	49
M.K.	O.P.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	23
M.K.	H.Ç.	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	28
S.Ç.	F.E.	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	2	2	29
S.Ç.	A.B.	1	1	1	2	2	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	31
E.P.	İ.B.Z.	1	1	2	2	2	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	32
E.P.	İ.D.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	27
K.E.	A.K.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	40
K.E.	A.O.D	1	1	1	2	2	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	31
V.K.	E.B.	1	1	1	1	2	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	30
V.K.	H.Y.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	24
E.A.	E.G.	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	33
E.A.	Ü.Ç.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	23
S.Y.	Z.B.	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	1	2	2	2	2	34
S.Y.	Ü.S.	1	1	1	2	2	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	30
D.A.	B.B.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60
D.A.	E.A.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	3	2	2	2	3	48

Tablo 4'te uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin okuma becerilerin ilişkin verilere bakıldığında 20 öğrenciden sadece BB adlı öğrencinin 'okumanın hatadan arınıklığı', 'okumanın akıcılığı', 'noktalama işaretlerine dikkat ederek okuma' ve 'dikkatini okumaya yoğunlaştırma' becerilerinde ilk haftadan itibaren çok iyi seviyesinde olduğu; TÖ, AEÇ, AK, AE adlı öğrencilerin okuma seviyelerini iyi; geri kalan 15 öğrencini ise geliştirmeli seviyesinde olduğu gözlenmiştir. Alınabilecek en yüksek puanın 60 olduğu bu tabloda BB adlı öğrenci değerlendirmede 60 puan almıştır. TÖ adlı öğrencinin toplamda 49, AEÇ ve EA adlı öğrencilerin 48, AK adlı öğrencinin toplam 40 puan aldığı ve geri kalan 15 öğrencinin 34 ve altında puan aldıkları görülmektedir. İkinci sınıftan itibaren eğitim ve öğretime yüz yüze olarak devam eden öğrencilerden SK adlı öğrencinin değerlendirme boyunca 'okumanın hatadan arınıklığı', 'okumanın akıcılığı', 'noktalama işaretlerine dikkat ederek okuma' ve 'dikkatini okumaya yoğunlaştırma' ölçütlerinde tüm haftalarda hep geliştirmeli seviyesinde kalmıştır. Bu öğrenci dışındaki diğer tüm öğrencilerin ilerleyen haftalarda 'okumanın hatadan arınıklığı', 'okumanın akıcılığı', 'noktalama işaretlerine dikkat ederek okuma' ve 'dikkatini okumaya yoğunlaştırma' becerilerini en az iyi seviyesine çıkardıkları tespit edilmiştir.

Grafik 3'te uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin 'okumanın hatadan arınıklığı' becerilerine ilişkin sayısal bulgular verilmiştir. Öğrencinin gözlemlenen davranışın 9 haftalık süreçteki değişimine ilişkin sayısal veriler toplanmış ve grafikteki sayılar elde edilmiştir. Bu veriler uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrencinin 'okumanın hatadan arınıklığı' becerilerine ilişkin verilerden oluşmaktadır.

Grafik 3. Uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin okumanın hatadan arınıklığı grafiği

Grafik 3'te öğrencilerin 'okumanın hatadan arınıklığına' ilişkin verilere bakıldığında değerlendirmenin yapıldığı 1. ve 3. haftalarda öğrencilerden 15'inin geliştirmeli, 4'ünün iyi, 3'ünün ise çok iyi seviyesinde olduğu görülmektedir. Haftalar ilerledikçe özellikle 5. haftada 'okumanın hatadan arınıklığına' bakıldığında geliştirmeli seviyesinde bulunan öğrencilerin 1'e düştüğü, iyi seviyesindeki öğrenci sayısının 8'e yükseldiği, çok iyi seviyesinde ise 1 öğrencinin olduğu; gözlemin 9. haftasına bakıldığında ise geliştirmeli seviyesinde 1, iyi seviyesinde 15, çok iyi seviyesinde ise 4 öğrencinin olduğu tespit edilmiştir. Gözlemin yapıldığı ilk haftalarda 'okumanın hatadan arınıklığı' dikkatte alındığında geliştirmeli düzeyinde çok fazla öğrencinin olduğu, haftalar ilerledikçe geliştirmeli düzeyindeki öğrencilerin azalarak 1'e kadar düştüğü saptanmıştır. Büyük bir değişim de iyi seviyesindeki öğrenci sayısında görülmektedir. 1. haftada sadece 4 öğrenci iyi seviyesindeyken 9. haftanın sonunda 15 öğrenci iyi seviyesine çıktığı gözlenmektedir. Değerlendirmenin 1. haftasında çok iyi seviyesinde 1 öğrenci bulunurken değerlendirmenin 9. haftasında bu sayının 4'e çıktığı görülmektedir.

2.2. Öğrencilerin Yazma Becerilerine İlişkin Bulgular

Aşağıda 2020-2021 eğitim öğretim yılını uzaktan öğretim ile tamamlayan ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin yazma becerilerine ilişkin bulgular karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

2.2.1 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılında Uzaktan Öğretime Katılan İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan 20 öğrencinin 9 hafta boyunca gözlemlenen yazma becerilerinin gelişimi ve puanlaması verilmiştir.

Tablo 5'te 9 hafta ve 18 ders saati süresince gözlemlenen öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin bulgular verilmiştir.

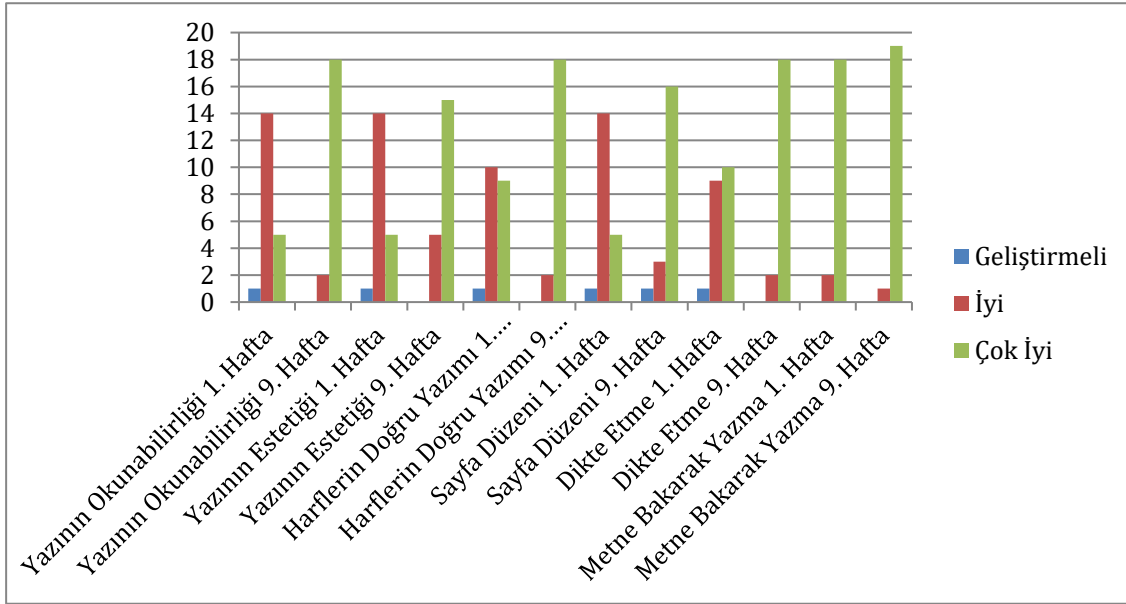
Tablo 5. Uzaktan öğretime canlı katılan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin sayısal veriler

Öğretmen	Öğrenciler	Yazının Okunabilirliği		Yazının Estetiği		Harflerin Doğru Yazımı		Sayfa Düzeni		Dikte Etme		Metne Bakararak Yazma		Toplam Puan
		1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	
E.O.B	H.O.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	36
E.O.B	D.T.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	36
G.S.	M.B.L.	2	3	2	2	3	3	2	2	2	3	3	3	30
G.S.	M.E.B.	2	3	2	3	3	3	2	3	2	3	3	3	32
M.K.	İ.K.	2	3	2	2	3	3	3	3	2	3	3	3	32
M.K.	İ.A.Ü.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	25
S.Ç.	M.U.	2	3	2	3	3	3	2	3	2	3	3	3	32
S.Ç.	E.T.	2	3	2	3	2	3	2	2	2	3	3	3	30
E.P.	Z.K.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	36
E.P.	M.Ş.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	36
K.E.	M.A.P.	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	3	3	33
K.E.	B.E.K.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	36
V.K.	B.K.	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	3	3	33
V.K.	H.A.	2	3	2	3	2	3	3	3	2	3	3	3	32
E.A.	M.S.Ö	1	2	1	2	1	2	1	1	1	2	2	2	18
E.A.	Y.A	2	3	2	3	2	3	3	3	2	3	3	3	32
S.Y.	E.D.	2	3	2	2	2	3	3	3	2	3	3	3	31
S.Y.	H.K.	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	3	3	33
D.A.	M.Ç.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	31
D.A.	H.S.	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	32

Tablo 5’te uzaktan öğretime katılan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin verilere bakıldığında 20 öğrenciden sadece MSÖ adlı öğrencinin ‘yazının okunabilirliği’, ‘yazının estetiği’, ‘harflerin doğru yazımı’, ‘sayfa düzeni’, ‘dikte etme’ ve ‘metne bakarak yazma’ becerileri, gözlemin yapıldığı 1. haftada geliştirilmeli seviyesinde, metne bakarak yazma becerilerinin ise iyi seviyesinde olduğu; HO, DT, ZK, MS, BEK adlı öğrencilerin ilk haftadan itibaren ‘yazının okunabilirliği’, ‘yazının estetiği’, ‘harflerin doğru yazımı’, ‘sayfa düzeni’, ‘dikte etme’ ve ‘metne bakarak yazma’ becerilerinin çok iyi seviyesinde olduğu; diğer 14 öğrencinin ise gözlemlenen bu becerilerin tamamında en az iyi seviyesinde olduğu gözlenmiştir. Alınabilecek en yüksek puanın 36 olduğu bu tabloda en düşük puanı alan MSÖ adlı öğrenci, değerlendirmede toplam 18 puan almıştır. Geri kalan 19 öğrenci ise ilk haftadan itibaren en az iyi seviyesinde puan almış olup toplamda ise 50 ve üzeri puan aldığı tespit edilmiştir.

Grafik 4’te uzaktan öğretime katılan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin sayısal bulgular verilmiştir. Söz konusu gözlemlenen davranışların 9 haftalık süreçteki değişimine ilişkin sayısal veriler toplanmış ve grafikteki sayılar elde edilmiştir. Bu veriler uzaktan öğretime katılan 20 öğrencinin yazma becerilerine ilişkin verilerden oluşmaktadır.

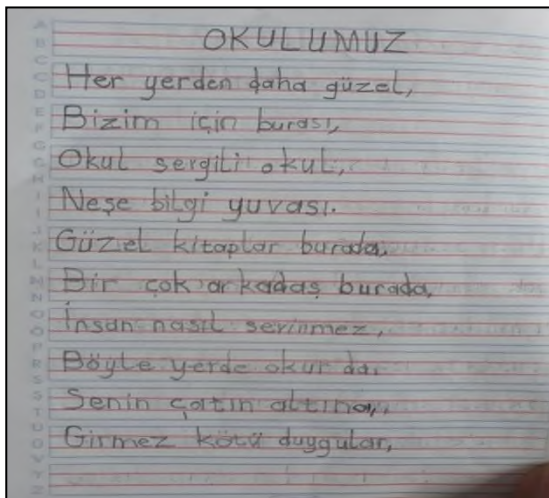
Grafik 4. Uzaktan öğretime katılan öğrencilerin yazma beceriler grafiği

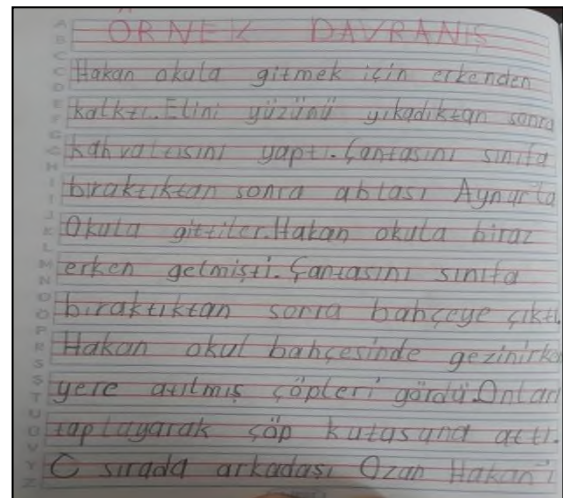
Grafik 4'te uzaktan öğretime katılan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin verilere bakıldığında gözlemin 1. haftasında öğrencilerin çoğunun iyi seviyesinde olduğu, 9. haftada ise tüm ölçütlerde çoğunluğunun çok iyi seviyesinde olduğu gözlenmiştir. 'Yazının okunabilirliği' ölçütüne bakıldığında 1. haftada geliştirilmeli seviyesinde 1, iyi seviyesinde 14, çok iyi seviyesinde ise 5 öğrencinin olduğunu; yine aynı ölçütün 9. haftasına bakıldığında ise geliştirmeli seviyesinde öğrencinin olmadığı, iyi seviyesinde 2 öğrencinin olduğu, çok iyi seviyesinde ise 18 öğrencinin olduğu görülmektedir. Dikte etme ölçütünün 1. haftasına bakıldığında 1 öğrencinin geliştirmeli, 8 öğrencinin iyi, 9 öğrencinin ise çok iyi seviyesinde olduğunu; aynı ölçütün 9. haftasına bakıldığında ise geliştireli seviyesinde öğrencinin olmadığı, iyi seviyesinde 2 öğrencinin olduğu, çok iyi seviyesinde 18 öğrencinin olduğu tespit edilmiştir.

Resim 1'de uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan iki öğrencinin yazılarından örnekler alınmıştır. Bu örnekler yazma becerilerinde yüksek puan alan öğrencilerin yazılarından oluşmaktadır.

Resim 1. Uzaktan öğretime katılan E.T. ve D.T. adlı öğrencilerin yazılarından örnekler

(a) E.T. Adlı Öğrenci

(b) D.T. Adlı Öğrenci

Resim 1’de nitelik bakımında iyi kabul edilebilecek iki öğrencinin yazılarından örnekler alınmıştır. Bu örnekler uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan iki öğrencinin yazılarına aittir. Resim 1 (a)’daki fotoğraf karesi yazma becerilerinde toplam 30 puan alan ET adlı öğrenciye, (b)’deki fotoğraf karesi ise yazma becerilerinde toplam 36 puan alan DT adlı öğrenciye aittir.

(a)’daki yazı düzenli, okunaklı, imla ve noktalama işaretlerine dikkat edilerek yazılmış, harfler ve kelimeler arasındaki boşluklar uygun bir şekilde yazmıştır. Bazı yerlerde yazının yazılması gereken alanların dışına çıkmıştır. Bu konuda düzeltme gerekiyor.

(b)’deki yazı imla ve noktalamaya dikkat edilerek yazılmış; harfler, kelimeler ve cümleler arasındaki boşluklara dikkat edilmiş, yazıyı yazılması gerektiği satırlara yazılmış, okunaklı bir yazı olarak kabul edilebilir. Her iki öğrencinin yazısı 2019 Türkçe dersi öğretim programında bulunan harflerin yazım şekilleri, yönleri, geometrisi, eğimi dikliği, kelimelerin arasına uygun boşlukların bırakılması, büyük harflerin kullanımı, cümlelere büyük harfle başlama, noktalama işaretlerini kullanımı gibi ölçütlere yakın olduğu görülmektedir.

2.2.2. 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılında Uzaktan Öğretime Katılmayan İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrencinin 9 hafta boyunca gözlemlenen yazma becerilerinin gelişimi ve puanlaması verilmiştir.

Tablo 6’da 9 hafta ve 18 ders saati süresince gözlemlenen öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 6. Uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin sayısal veriler

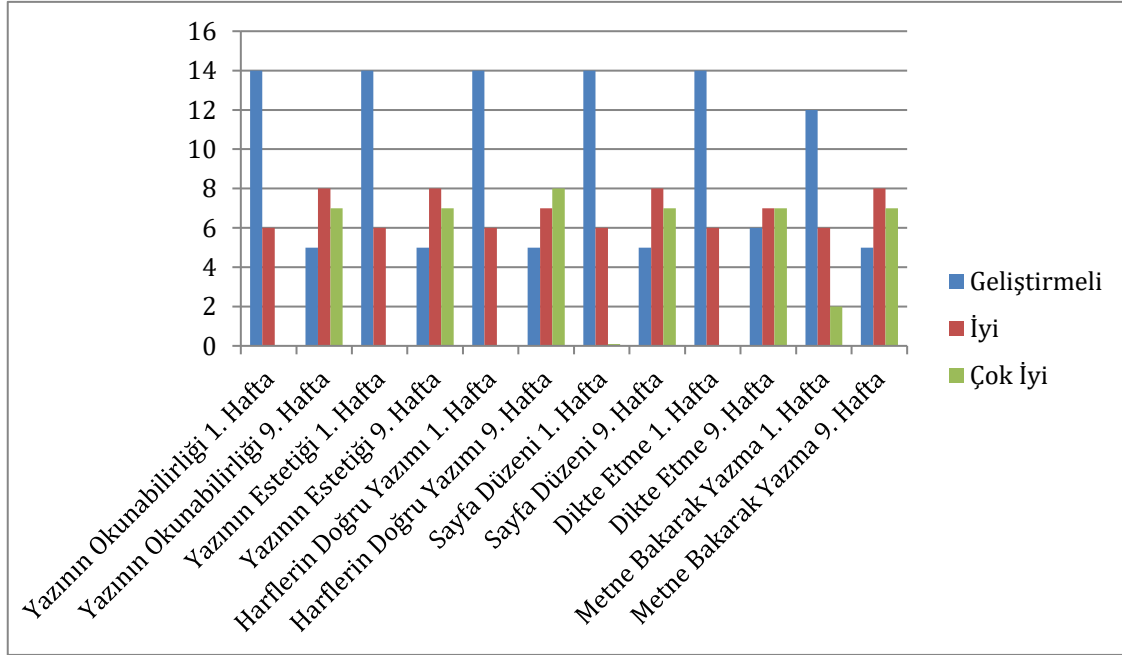
Öğretmen	Öğrenciler	Yazının Okunabilirliği		Yazının Estetiği		Harflerin Doğru Yazımı		Sayfa Düzeni		Dikte Etme		Metne Bakararak Yazma		Toplam Puan
		1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	1. Hafta	9. Hafta	
E.O.B.	O.B.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
E.O.B.	S.K.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
G.S.	T.Ö.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	31
G.S.	A.E.Ç.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	31
M.K.	O.P.	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1	1	2	17
M.K.	H.Ç.	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	18
S.Ç.	F.E.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
S.Ç.	A.B.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
E.P.	İ.B.Z.	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	18
E.P.	İ.D.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	30
K.E.	A.K.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
K.E.	A.O.D	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	2	2	19
V.K.	E.B.	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	2	2	19
V.K.	H.Y..	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	18
E.A.	E.G.	1	2	1	2	1	3	1	2	1	2	1	2	19
E.A.	Ü.Ç.	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	18
S.Y.	Z.B.	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	24
S.Y.	Ü.S.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	30
D.A.	B.B.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	30
D.A.	E.A.	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	30

Tablo 6’ya ilişkin verilere bakıldığında 1. sınıfta uzaktan öğretime katılmayıp ikinci sınıfın ilk 9 haftasını yüz yüze eğitimle devam eden 20 öğrenciden TÖ, AEÇ, İD, ÜS, BB, EA adlı öğrencilerin ‘yazının okunabilirliği’, ‘yazının estetiği’, ‘harflerin doğru yazımı’, ‘sayfa düzeni’,

'dikte etme' ve 'metne bakarak yazma' becerilerine bakıldığında gözlemin yapıldığı 1. haftada iyi seviyesinde oldukları gözlenmiştir. Aynı ölçütlerin 9. haftasına baktığımızda ise TÖ, AEÇ, İD, ÜS, BB, EA adlı öğrencilerin çok iyi seviyesine çıktıkları tespit edilmiştir. Geri kalan diğer öğrencilerin 1. haftasına bakıldığında tüm alanlarda geliştirmeli seviyesinde oldukları görülmektedir. OB, SK, FE, AB, AK adlı öğrencilerin 1. hafta ve 9. haftada gözlem yapılan tüm becerilerde herhangi bir gelişme göstermeyip geliştirmeli seviyesinde kaldıkları görülmektedir. Alınabilecek en yüksek puanın 36 olduğu bu tabloda en düşük puanı alan OB, SK, FE, AB, AK adlı öğrencilerin değerlendirmede toplam 18 puan almış oldukları görülmektedir. Gözlem sürecinde en büyük değişim ZB adlı öğrencide görülmektedir. Gözlemin yapıldığı ilk haftada gözlem yapılan tüm alanlarda geliştirmeli seviyesindeyken gözlemin tamamlandığı 9. haftada yine aynı becerilerin tamamında çok iyi seviyesine çıktığı tespit edilmiştir.

Grafik 5'te uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin sayısal bulgular verilmiştir. Söz konusu gözlemlenen davranışların 9 haftalık süreçteki değişimine ilişkin sayısal veriler toplanmış ve grafikteki sayılar elde edilmiştir. Bu veriler uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrencinin yazma becerilerine ilişkin verilerden oluşmaktadır.

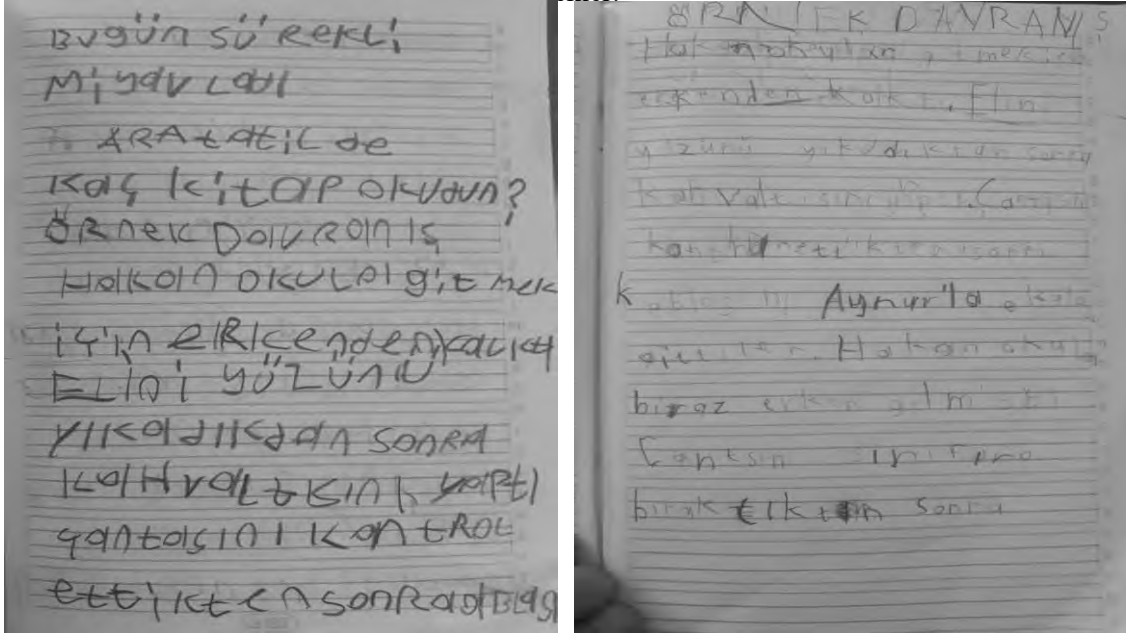
Grafik 5. Uzaktan öğretim sürecine katılmayan öğrencilerin yazma beceriler grafiği

Grafik 5'te uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin verilere bakıldığında gözlemin yapıldığı 1. haftada öğrencilerin çoğunun geliştirmeli seviyesinde olduğunu, 9. haftasında ise geliştirmeli seviyesindeki öğrenci sayısının azaldığı gözlenmiştir. 'Yazının okunabilirliği' ölçütüne bakıldığında 1. haftada geliştirilmeli seviyesinde 14, iyi seviyesinde 6 öğrencinin olduğunu, çok iyi seviyesinde ise hiç öğrencinin olmadığı; yine aynı ölçütün 9. haftasına bakıldığında ise geliştirmeli seviyesinde 5, iyi seviyesinde 8, çok iyi seviyesinde ise 7 öğrencinin olduğu tespit edilmişti. 'Dikte etme' ölçütünün 1. haftasına bakıldığında 14 öğrencinin geliştirmeli, 6 öğrencinin iyi seviyesinde olduğu; aynı ölçütün 9. haftasına baktığımızda ise geliştireli seviyesinde 6 öğrenci iyi seviyesinde 7 öğrenci, çok iyi seviyesinde 7 öğrencinin olduğu görülmektedir. 'Harflerin doğru yazımı' ölçütüne bakıldığında 1. haftada geliştirmeli seviyesinde 14, iyi seviyesinde 6 öğrencinin olduğunu, çok iyi seviyesinde ise öğrencinin olmadığı; aynı ölçütün 9. haftasına bakıldığında ise geliştirmeli seviyesinde 5 öğrenci, iyi seviyesinde 7 öğrencinin olduğu, 8 öğrencinin ise çok iyi seviyesinde ulaştığı gözlenmiştir.

Resim 2’de uzaktan öğretime katılmayan iki öğrencinin yazılarından örnekler alınmıştır. Bu örnekler yazma becerilerinde düşük puan alan öğrencilerin yazılarından oluşmaktadır.

Resim 2. Uzaktan öğretime katılmayan O. B. ve F. E. adlı öğrencilerin yazılarından örnekler.

(a) O. B. Kod Adlı Öğrenci

(b) F.E. Kod Adlı Öğrenci

Resim 2’de nitelik bakımında iyi kabul edilemeyecek iki öğrencinin yazılarından örnekler alınmıştır. Bu örnekler uzaktan öğretime katılmayan OB ve FE adlı öğrencilerin yazılarından alınmıştır.

Resim 2 (a)’daki fotoğraf karesi yazma becerilerinde toplam 12 puan alan OB adlı öğrenciye, (b)’deki fotoğraf karesi ise yazma becerilerinde toplam 12 puan alan FE adlı öğrenciye aittir. İki yazı da birçok açıdan düzeltilmeye muhtaçtır.

OB adlı öğrencinin yazısına bakıldığında imla ve noktalamaya dikkat edilmediği, harfler ve kelimeler arasındaki boşluklara uyulmadığı, hizalama olmadan yazılmış olduğu görülmektedir. Sayfa düzeni, yazının okunaklılığı ve estetiği bakımından da birçok eksiği olduğu tespit edilmiştir.

FE adlı öğrencinin yazısına bakıldığında ise hizalamaya, imla ve noktalamaya; harfler, kelimeler ve cümleler arasındaki boşluklara dikkat edilmeden yazıldığı görülmektedir. Harflerin yazılışına bakıldığında el kaslarının yeterli olgunluğa ulaşmadığı, sayfanın düzenine ve estetiğine de dikkat edilmediği görülmektedir.

İki öğrencinin yazısı da 2019 Türkçe dersi öğretim programında bulunan harflerin yazım şekilleri, yönleri, geometrisi, eğimi dikliği, kelimelerin arasına uygun boşlukların bırakılması, büyük harflerin kullanımı, cümlelere büyük harfle başlama, noktalama işaretlerini kullanımı gibi ölçütlere uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ili Merkez ilçesindeki ilkokulların ikinci sınıflarında kayıtlı öğrencilerin Covid-19 salgınından dolayı yüz yüze gerçekleştirilmeyen öğretim eksiklikleri belirlemeye çalışılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın sonuçları, sonuçlara göre gözlemlenen problemler ve problemlerin çözümüne yönelik sunulan öneriler bulunmaktadır.

Karbeyaz ve Kurt (2020)’un çalışmalarında, EBA’nın olumlu yönleri olarak; soyut konuları somutlaştırma, konu tekrarı, kalıcı öğrenme, eğitim materyali faydası, bol etkinlik, öğrenci ilgisini çekme, öğrencilere dönüt verme, içerikte görsellik, bireysel farklılıklara saygı,

öğrencilere sorumluluk yükleme, eğitimde süreklilik, bireyselleştirilmiş öğrenme ifadeleri ortaya çıkmıştır. Birkök (1998) yaptığı araştırmada, uzaktan eğitim yoluyla ilkököl birinci sınıf öğrencilerinin bireysel de olsa öğretim faaliyetlerine katıldıklarını ve olumsuz durumun etkilerini en aza indirdiklerini belirtmiştir. Aktay (2002), eğitimin tüm kademesindeki öğrencilerin öğretim hayatına devam etmeleri için uzaktan eğitime ihtiyaç duyduklarını ileri sürmektedir. Reimers, Schleicher, Saavedra, & Tuominen (2020) ise uzaktan eğitimin küresel salgın sürecinde öğretmenleri ve öğrencileri Covid-19'un etkilerinden olabildiğince koruduğunu, böylece eğitimde süreklilik sağlanmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir. Harvard Eğitim Enstitüsü ve Dünya Bankası iş birliği ile uluslararası düzeyde yapılan araştırmanın sonucuna göre Covid-19 döneminde yapılan eğitim faaliyetleri sayesinde öğretimde süreklilik sağlandığı, yaşanan olumsuzlukların en aza indirmek ya da ortadan kaldırmak için öğretmenlere büyük bir sorumluluk düştüğü; uzaktan eğitim sürecinde motivasyon değişkeni bakımından yüz yüze öğretim etkinlikleri yürüten öğrenci motivasyonunun uzaktan öğretim etkinlikleri yürüten öğrenci motivasyonundan daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Wheeler, 2002). Arora, Srinivasan (2020)'un ise sosyoekonomik seviyesi ortalamanın altında olan ailelerin bilgisayar, tablet vb. araçların olmaması; internetlerinin olmamaları veya internet alt yapı sorununun olması; çok sayıda kardeşlerinin olması gibi sebepler uzaktan öğretime katılımı olumsuz etkilemiştir. Türkçe bilmeyen öğrencilerin olması uzaktan öğretim yoluyla öğrenci ve öğretmen arasında iletişim sorunu yaşanmasına sebep olmuştur. Yapılan araştırmalarda okula başlarken Türkçe bilmeyenlerin yaşamış olduğu en önemli problem ilk okuma yazma sürecinde akranlarından geri kalmasıdır (Susar Kırmızı, Şencan ve Özcan, 2017). Bunun yanında Covid-19 salgını nedeniyle yapılan uzaktan öğretim; çok sayıda kişiye aynı anda erişim imkânı sağlaması, zaman ve mekânda esneklik sağlaması, fırsat eşitliği sağlamsı, pandemi riskini en aza indirerek eğitimde devamlılığı sağlanması, bu yolla okuma ve yazmaya katkı sağlaması gibi olumlu sonuçlar barındırır (Yılmaz, 2020; Akyavuz ve Çakın, 2020; TEDMEM, 2020; Chandrima, Griffiths ve Mamun, 2020; Yıldız, Öztürk ve Kuru, 2020; Reimers ve Schleicher, 2020; Gökcan ve Usta, 2020; Daniel, 2020; Goldemberg, Hasan, Azevedo, Geven ve Iqbal, 2020; Yılmaz, Doğanay ve Mutlu, 2020; Almanthari, Maulina ve Bruce 2020).

Diğer başka araştırmalarda da uzaktan öğretimde yaşanan bu problem ve olgular çalışmamızı destekler niteliktedir. Araştırmanın birinci alt problemin sonucu olarak uzaktan öğretime düzenli bir şekilde katılan öğrencilerin okuma becerileri ile uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin okuma becerileri arasında çok ciddi farklar olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin okuma becerilerinden elde edilen veriler karşılaştırıldığında aradaki farkın çok büyük bir şekilde uzaktan öğretime katılan öğrencilerin lehine olduğu tespit edilmiştir. Uzaktan öğretime katılan 20 öğrenciden sadece bir öğrencinin almış olduğu toplam puan düşüken, uzaktan öğretime katılmayan 20 öğrenciden 15 tanesinin bu becerilerde almış olduğu puanların düşük olduğu görülmektedir. BB adlı öğrenci, uzaktan öğretime katılmadığı halde gözlemin yapıldığı ilk haftadan itibaren gözlem yapılan tüm ölçütlerde çok iyi seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Bu öğrencinin anne ve babasının öğrenim durumuna baktığımızda her ikisinin de lise mezunu oldukları tespit edilmiştir. Ebeveynler, BB adlı öğrencinin okuma ve yazma becerilerindeki eksikliklerini uzaktan öğretim olmadan tamamlayabilmişlerdir. TÖ, AEÇ, AK ve EA adlı öğrenciler de uzaktan öğretime katılmadıkları halde ilk haftalarda itibaren tüm becerilerde iyi seviyesinde oldukları gözlenmiştir. Bu öğrencilerin ailelerinin öğrenim durumlarına baktığımızda TÖ adlı öğrencinin anne ve babasının ilkököl, AEÇ adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ilkököl, AK adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ilkököl ve EA adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ise ilkököl mezunu oldukları tespit edilmiştir. Bu ebeveynlerin de çocuklarının öğrenme eksikliklerini gidermeye çalıştıkları gözlenmiştir. Uzaktan öğretime katılmasına rağmen okuma becerilerinde düşük puan alan HS adlı öğrencinin ebeveynlerin eğitim bilgilerine bakıldığında babanın lise, annenin ise ortaokul mezunu olup okuma ve yazmada bir sıkıntılarının olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencinin okuma becerileri verilerinde toplamda düşük puan almasının başka nedenleri olabileceği düşünülmektedir Bu verilere bakıldığında uzaktan

öğretime katılmanın bile tek başına okuma becerilerini arttırmada önemli bir faktör olduğu sonucuna varılabilir.

Uzaktan öğretime katılan öğrenciler ile uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin yazma becerilerine bakıldığında yine aralarında çok ciddi farkların olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yazma becerilerinde almış oldukları puanlara bakıldığında aralarındaki farkın yine çok büyük bir şekilde uzaktan öğretime katılan öğrencilerin lehinde olduğu görülmektedir. Uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin gözlemlenen becerilerine bakıldığında gözlemin yapıldığı ilk haftada 14 öğrenci geliştirmeli seviyesindeyken uzaktan öğretime katılan öğrencilerden sadece 1 öğrencinin geliştirmeli seviyesinde olduğu gözlemlenmiştir. Uzaktan öğretime katılmadığı halde yazma becerileri iyi seviyesinde olan TÖ, AEÇ, İD, ÜS, BB, EA öğrencilerin ailelerinin öğrenim durumlarına bakıldığında TÖ adlı öğrencinin anne ve babasının ilkokul, AEÇ adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ilkokul, İD adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ilkokul, BB adlı öğrencinin anne ve babasının lise ve EA adlı öğrencinin babasının lise, annesinin ise ilkokul mezunu oldukları, ÜS adlı öğrencinin babasının ilkokul mezunu olduğu annesinin ise okuma ve yazma bilmediği tespit edilmiştir. Uzaktan öğretime katılmasına rağmen ilk haftalarda yazma becerilerinde geliştirmeli seviyesinde olan MSÖ adlı öğrencinin babasının lise, annesini ise ilkokul mezunu oldukları tespit edilmiştir. Uzaktan öğretime katılan öğrencilerin ölçülen becerilerde almış oldukları toplam puanlar ile uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin almış oldukları toplam puanlara bakıldığında bir teknolojik aracın aracılığıyla bile olsa kendi sınıf öğretmenleriyle etkileşim ve iletişimde bulunmanın yazma becerilerini geliştirebileceği saptanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde aniden görülen ve neredeyse tüm dünyada etkisini hissettiren Covid-19 salgını başta eğitim alanında olmak üzere tüm alanlarda teknolojik araçlara ve gelişmelere olan ihtiyacı ortaya çıkardı. İnsanlar yüz yüze gerçekleştiremedikleri faaliyetlerini teknolojik araçlar aracılığıyla uzaktan da olsa devam ettirdiler. Eğitim alanındaki aksamları ve kesintileri gidermek için de teknolojik araçlara başvuruldu.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde karşılaşılan sorunların ortadan kalkmasında veya azalmasına katkı sağlayacak öneriler aşağıda verilmiştir:

Uzaktan öğretime katılmadıkları için okuma ve yazma becerilerinde eksiklik tespit edilen öğrencilerin sınıf öğretmenleri, eğitim öğretimin yüz yüze yapıldığı dönemde bu durumdaki öğrencilere daha fazla zaman ayırarak öğrencilerin öğrenme eksikliklerini tamamlamasına yardımcı olabilir. Covid-19'un sebep olduğu pandemi salgınının devam etme ihtimaline karşı gerek internet gerekse teknolojik araçların eksikliği sebebiyle uzaktan öğretime katılmayan öğrencilerin ihtiyaçları giderilerek öğrencilere uzaktan öğretime katılabilecek şekilde imkân sağlanmalıdır.

Öğrenme eksiklikleri bulunan öğrencilerin velilerine, sınıf öğretmenleri veya okul rehber öğretmenleri aracılığıyla öğrencilerin eksikliklerinin tamamlanması konusunda velilerin sorumluluk alması sağlanabilir. Uzaktan öğretime karşı ön yargıları olan ebeveynlere eğitim verilerek uzaktan öğretimin eğitim ve öğretimin devamı niteliğinde olduğu hususunda veliler bilgilendirilebilir.

Araştırmacı, çalışmayı 2021-2022 eğitim öğretim yılının birinci yarısında 9 haftalık zaman diliminde yapmış olduğu gözlem ve görüşmeler kapsamında ele almıştır. İlerleyen haftalarda ve sonraki eğitim öğretim dönemlerinde uzaktan öğretime katılan ve katılmayan öğrenciler arasında okuma ve yazma becerileri değişebileceğinden daha uzun süreli yeni araştırmalar yapılması yararlı olabilir. Aynı öğrencilerle ilkokulu bitirecekleri dördüncü sınıfın ikinci döneminde tekrar gözlem ve görüşme yoluyla benzer bir araştırma yapıp öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinin araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Aktay, Y. (2002) Eğitimde küresel imkânlar küreselleşen dünyada eğitimde fırsat eşitliği ve özgürleşim fırsatları üzerine. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 2 (1) Mayıs 2002 EDAM, İstanbul.

- Akyavuz, E. K. & Çakın, M., (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsser/issue/55748/747901>.
- Almanthari, A., Maulina, S., & Bruce, S. (2020). Secondary School Mathematics Teachers' Views on E-learning Implementation Barriers during the COVID-19 Pandemic: *The Case of Indonesia*. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), em1860.
- Arora, A. K. & Srinivasan, R. (2020). Impact of pandemic COVID-19 on the teaching-learning process: A study of higher education teachers. *Prabandhan: Indian journal of management*, 13(4), 43-56.
- Arslan Özer, D. & Bağcı, H. (2018). İlköğretim öğrencilerinin (2-7. Sınıf) yazı okunaklılığı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (11), 2148-2314.
- Bakioğlu, A. & Can, E. (2014). Uzaktan eğitimde kalite ve akreditasyon, Ankara: Vize Yayıncılık.
- Bara, F. & Morin, M. F. (2013). Does the handwriting style learned in first grade determine the style used in the fourth and fifth grades and influence handwriting speed and quality? A comparison between French and Quebec children. *Psychology in the Schools*, 50 (6), 601-617.
- Birkök, (1998) Uzaktan eğitimin sosyolojik kavramlarla analizi. Türkiye 2. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu. Ankara.
- Bloom, B. S. (1979). İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme. Çeviren: D.A. Özçelik. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Blöte, W. A. & Hamstra-Bletz, L. (1991). A longitudinal study on structure of handwriting. *Perceptual Motor Skills*, 72, 983-994.
- Bozkurt, A. & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1)
- Calp, M. (2002). İlkokuma Yazma Öğretimi. Erzurum: Bakanlar Matbaası.
- Calp, M. (2014). *EKEV Akademi Dergisi* 18-60.
- Chmiliar, I. (2010). Multiple-case designs. In A. J. Mills, G. Eurepas and E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp 582-583). USA: SAGE Publications.
- Coşkun, İ. (2013). Türkiye ve Bulgaristan'da ilk okuma yazma sürecinde öğrencilerin ürettikleri yazıların okunaklılık bakımından incelenmesi. *International Periodical For The Languages*, 8 (8), 357-378.
- Daniel, S.J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. Prospects <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>.
- Erdoğan, T. (2012). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin bitişik eğik yazı yazma gelişimlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37 (165), 93-103.
- Goldemberg, D., Azevedo, J. P., Hasan, A., Iqbal, S. A., & Geven, K. (2020). Simulating the potential impacts of COVID-19 school closures on schooling and learning outcomes: *A set of global estimates. June 2020 conference edition*. <http://pubdocs.worldbank.org/en/798061592482682799/covid-and-education-June17-r6.pdf>.
- Gökcan, H.N. ve Usta, S.Y. (2020) Çocukların ve annelerinin gözünden Covid-19. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6.2: 187-206.
- Hamstra-Bletz, L. & Blöte, W. A. (1993). A Longitudinal study on dysgraphic handwriting in primary School. *Journal of Learning Disabilities*, 26 (10), 689- 699.
- Hoffman, J. V. & Clements, R. (1984). Reading Miscues and Teacher Verbal Feedback. *The Elementary School Journal*, 84(4), 423-439.
- Höbek, G. & Taşkaya, S. M. (2018) *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2433-2445.
- Chandrima, R. M., Griffiths, M. D. & Mamun, M. A. (2020). "Mother and son suicide pact due to COVID-19-related online learning issues in Bangladesh: An unusual case report", *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-4.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020a). Bakan Selçuk, korona virüs'e karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitimalaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr>, web adresinden 03 Nisan 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020b). Bakan Selçuk, 23 Mart'ta başlayacak uzaktan eğitime ilişkin detayları anlattı. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-23-Martta-baslayacak-uzaktanegitime-iliskin-detaylari-anlattihaber/20554/tr>, web adresinden 05 Nisan 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı. İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği, Madde 29–(Değişik:RG-25/6/2015-29397)
- Reimers, F., Schleicher, A., Saavedra, J., & Tuominen, S. (2020). *Supporting the continuation of teaching and learning during the COVID-19 Pandemic. Oecd I*(1), 1-38.
- Roston, K. L., Hinojosa, J., & Kaplan, H. (2008). Using Minesota Handwriting assessment andhand writing checklist in screening first and second graders' handwriting legibility. *Journal of Occupational Therapy, Schools & Early Intervention, 1* (2), 100-115.
- Susar Kırmızı, F., Özcan, E. & Şencan, D. (2016). Türkçenin az konuşulduğu bölgelerde ilk okuma yazma sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 5 (1), 412-445.
- TEDMEM. (2020). Covid-19 sürecinde eğitim: Uzaktan öğrenme, sorunlar ve çözüm önerileri (TEDMEM Analiz Dizisi 7). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Tok, R. & Erdoğan, Ö. (2017). İlkokul 2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty)*, 14 (1), 1003-1024.
- Torkul, O. (2012). Uzaktan eğitim ve Türkiye'de yaygınlaşması önündeki engeller, Eğitime Bakış, *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi. 8* (23): 42-44.
- UNESCO (2020). COVID-19 Educational disruption and response, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> web adresinden 08 Haziran 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Uşun, S. (2006). Uzaktan eğitim. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Weintraub, N., Graham, S. & Berninger, V.W. (1998). The relationship between handwriting style and speed and legibility. *Journal of Educational Education, 91* (5).
- Weintraub, N., Graham, S. & Berninger, V. (2001). Which manuscript letters do primary grade children write legibly? *Journal of Educational Psychology, 93* (3), 488-497.
- Wheeler, S. (2002). Student perceptions of learning support in distance education. *Quarterly Review of Distance Education, 3* (4), 419.
- Yılar, Ö. (2015). İlk okuma ve yazma öğretimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilgilerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, C. D., Öztürk, Ö., ve Kuru, G. (2020). COVID-19Pandemi Günlerinde Anneler Ne Düşünür Çocuklar Ne İster? Anne ve Çocuklarının Pandemi Algısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(5), 204-220.
- Yılmaz M. (2020). Uzaktan eğitimin iyileştirilmesi: Salgın kaynaklı eğitim krizini aşmak için öneriler (Politika Notu: 2020/12). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Yılmaz, E., Doğanay G. ve Mutlu, H. (2020) Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği. Palet Yayınları.
- Yip, P.S.F. & Chau,P.H. (2020). *Physical Distancing and emotional closeness amidst COVID-19, Crisis, 41*(3),153-155.
- Ziviani, J. & Elkins, J. (1984). *An evaluation of handwriting performance. Educational Review, 36*(3).
- Ziviani, J. & Watson-Will, A. (1998). Writing speed and legibility of 7-14 –year –old school students using modern cursive script. *Australian Occupational Therapy Journal, 45*.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 10.11.2022

No: E-95531838-050.99-56081

Examination of Self-Leadership and Self-Management Perceptions of Vocational and Technical Anatolian High School Administrators

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Yöneticilerinin Öz-Liderlik ve Öz-Yönetim Algularının İncelenmesi

Dr. Muammer DEĞİRMENDERE ¹, Dr. Halime GÜNGÖR ²

Öz

Bu araştırmanın amacı Bursa ilindeki resmi mesleki ve teknik Anadolu liselerinde görev yapan yöneticilerin öz-liderlik ve öz-yönetime ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırma tarama modelinde olup, betimsel bir araştırmadır. Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Millî Eğitim Bakanlığı 2021-2022 istatistiklerine göre Bursa ilinde eğitim öğretime devam eden 115 resmi mesleki ve teknik Anadolu lisesinde görev yapan 94 yöneticiden oluşmaktadır. Araştırma verileri Öz-Liderlik Ölçeği ve Öz-Yönetim Ölçeği kullanılarak araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Araştırma sonucunda yöneticilerin öz-yönetime ve öz-yönetimin kendini ayarlama boyutuna ilişkin algularının cinsiyete göre farklılaştığı, öz-yönetimin kendini değerlendirme ve kendini pekiştirme boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Yöneticilerin öz-liderliğe, öz-liderliğin alt boyutlarında algularının cinsiyete göre farklılaşmadığı, sadece öz-liderliğin kendi kendine konuşma boyutunda farklılaştığı, kadın yöneticilerin erkek yöneticilere göre algularının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yöneticilerin öz-yönetime ve öz-yönetimin alt boyutlarında ve öz-liderliğe ve öz-liderliğin alt boyutlarına yönelik görüşlerinin göreve, bransa, mesleki kıdeme, yöneticilik kıdemine, eğitim durumuna ve yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Okul yöneticileri tarafından öz-liderlik ve öz-yönetim becerilerinin bilinmiyor ve uygulanıyor olmasının hem öğrencilere, hem öğretmenlere, hem de örgüte olumlu katkılar sağlayacağı söylenebilir. Bu anlamda, okul yöneticilerinin bu becerilerini geliştiren eğitim, danışmanlık, atölye ve farkındalık çalışmalarının yapılması yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki ve teknik Anadolu lisesi, yönetici öz-yönetim, öz-liderlik, öz-değerlendirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this research is to examine the views of the administrators working in the public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa on self-leadership and self-management. The research is descriptive research in survey model. A quantitative research design was used. The study group consists of 94 administrators working in 115 public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa, according to the 2021-2022 statistics of the Ministry of National Education. Personal Information Form, Self-Leadership Scale, Self-Management Scale were used as data collection tools in the research and research data was gathered by researchers. As a result of the research, it was seen that the perceptions of the administrators on self-management and self-adjustment dimension of self-management differed statistically significantly according to gender, but did not differ statistically in the dimensions of self-evaluation and self-reinforcement of self-management. As a result, we can say that the perceptions of the administrators on self-leadership and the sub-dimensions of self-leadership did not differ statistically according to gender, only differed in the dimension of self-talk of self-leadership, and the perceptions of

¹Bursa Provincial Directorate of National Education, mdegirmendere@gmail.com.

²Aydın Söke Guidance and Research Center, gungor.halime@gmail.com.

female administrators were higher than male administrators in self-talk. The views of the administrators on self-management and the sub-dimensions of self-management and self-leadership and the sub-dimensions of self-leadership do not differ statistically significantly according to the task, branch, professional seniority, managerial seniority, educational status and age. Knowing and applying self-leadership and self-management skills by school administrators will contribute positively to both students, teachers and the organizations. In this sense, it would be beneficial to conduct training, consultancy, workshops and mindfulness studies that develop these skills of school administrators.

Keywords: Vocational and technical Anatolian high school, administrator, self-management, self-leadership, self-evaluation.

Paper Type: Research

1. Introduction

Although the concepts of self-leadership and self-management are necessary skills for every person, it is essential for managers to have these skills. It is possible that the managerial skills of administrators who are able to manage and lead themselves will also be positively affected. The self-leadership was first conceptualized by Manz as “the process of self-motivation and self-orientation in order to achieve individual and organizational success”. Self-leadership concept emerged in the mid-1980s first with the extension of self-management, influenced by Kerr and Jermier’s (1978)'s idea of leadership substitutions (Neck and Houghton, 2006). Self-leadership (Lovelace et al. 2007), which forms the basis of shared leadership, is based on the idea that people can share this process with others if they can lead themselves (Houghton et al. 2003, Manz 1992). The aim of self-leadership is for individuals to more effectively manage themselves to improve their lives or jobs by learning and applying certain behavioural and cognitive processes (D’Intino et al. 2007, Uğurluoğlu, 2011).

Self-leadership is the ability to act spontaneously within predetermined standards against environmental variables (Godwin et al. 1999), an alternative perspective to traditional structures where the power of control and influence lies with appointed leaders (Pearce & Manz, 2005), the process of self-influence in which individuals regulate their own behaviour, rewards, and thoughts to achieve their own set goals and objectives, the process of motivating individuals themselves to achieve individual and organizational success, controlling their behaviour and directing them by influencing themselves (Manz, 1986). Self-leadership is an effort to regulate the individual's own living space and responsibilities within the organization, to raise the level of social awareness, to increase the level of motivation towards work, life and the organization (Georgianna, 2007).

Generally, three strategies are used in self-leadership (Houghton & Neck 2006, Manz 1992, Manz & Sims 1980, Neck & Houghton, 2006, Doğan & Şahin 2008, Anderson & Prussia 1997):

- Behaviour-focused; goal setting, self-reward, self-punishment, self-observation, setting self-reminders,
- Natural reward; the individual frequently exhibits behaviours that he/she likes, and avoids doing the things he/she dislikes,
- Constructive thought pattern; imagining successful performance, self-talk, evaluating thoughts and ideas.

Self-leadership includes self-management behaviours and directs individuals' self-influencing systems (Manz, 1986) and combines behavioural dimensions suggested in self-control and self-management theories with intrinsic motivation and cognitive dimensions based on constructive thinking theories (Houghton & Neck, 2002). Self-control of employees in the organization is define "self-control" (Manz & Sims, 1980) or "self-management" in the field of management and is generally grouped under three headings as self-leadership, self-regulation, and mindfulness. Self-leadership has a three-stage structure based on self-control, social learning

and self-management theories; these stages are self-control, self-management and self-leadership (James, 2009). It is stated in the studies that self-leadership is closely related to self-regulation, social cognitive, self-control, intrinsic motivation, self-efficacy, self-confidence, self-management and self-influence theories (Neck & Houghton, 2006, Manz, 1986, Doğan & Şahin, 2008, Palmer, 2012). Therefore, it can be said that self-management and self-leadership are closely related and intertwined concepts.

Self-management is based on the theory of self-control and includes individuals' self-control (Manz & Sims, 1980), setting individual goals, self-education to achieve goals, and self-direction to achieve goals (Neck & Houghton, 2006). Self-management helps employees to create their own work environment and self-motivation, and ensures the development of appropriate behaviours that will facilitate minimizing deviations from the standards established within the organization (Kör, 2015). Self-management helps both leaders and followers to develop the necessary skills to perform their duties in the most effective way and to control behaviours that hinder the effectiveness of individuals (Pearce and Manz., 2005).

Self-control and self-management skills which is developed by Kanfer (1970) and Bandura (1991) designed as a three-component model that consist of three interrelated processes as “Self-Monitoring”, “Self-Evaluation” and “Self-Reinforcement”. Self-monitoring phase includes the individual follows some behaviours that he or she intends to change or maintain; self-evaluation phase includes the individual's self-evaluation by comparing the intended behaviour with the internalized standard; self-reinforcement phase involves rewarding or punishing oneself according to the result of self-evaluation.

Although self-leadership includes self-management behaviour, there is a difference between them (Neck & Houghton, 2006). Self-management consist of a set of strategies that facilitate behaviour which serve to reduce deviations from existing standards so that an individual can manage their behaviour and combine cognitive strategies based on constructive intrinsic motivation and thought patterns concepts with behavioural strategies suggested by self-management and self-control (Manz, 1986). In order to cope with difficulties they face, individuals need to observe themselves very well, have self-management, and be able to influence and control themselves (Kör, 2015). Because self-leadership is related to individuals' ability to take their own responsibilities, make decisions and be willing to implement these decisions (Neck & Houghton, 2006). Especially in times of crisis, people who can make quick decisions, are competent in problem solving, can calm the people around them, have high creativity, and use their performance at the maximum level can become leaders not only on their own but also on their environment, and by using this power for the organization, they increase the success of the organization (Duran, 2022).

Concepts of self-leadership and self-management are close and supportive of each other. They can be explained with the concepts of managing and controlling one's own life, motivating oneself, and directing oneself in a correct and healthy way. In the study carried out by Gürbüz (2014) to evaluate primary and secondary school administrator behaviours according to leadership types, self-leadership was determined as the least applied leadership type by principals. As a matter of fact, since today's leaders exist in complex working environments characterized by rapid technological developments, decreasing resources and increasing costs, it is no longer practical or possible for contemporary leaders to have answers to increasing demands and make all decisions (Abaoğlu, 2021). Therefore, organizations have begun to focus their attention on the skills of their employees, where they can reveal their differences in qualifications, where each employee can assume their own leadership, and provide internal motivation (Sarı, 2021). On the other hand, while the leadership behaviors of the school principal may be effective on the performances of the teachers, academic achievement levels of the students and the attitudes of the parents of the students about participation in education (Şık & Atik, 2023). Since the effect area

of the leadership behaviors of the school principals is extensive, it is important to reveal how the self-leadership and self-management skills are perceived by the administrators in terms of the school and the school to achieve their goals. On the other hand, the importance of vocational education, and the efforts to improve vocational education are taken into account; it is undeniable that the managerial competence of vocational and technical Anatolian high school administrators must be high, because the need for intermediate staff in Turkey, the employment of graduates, the difficulties experienced in participation in higher education for vocational and technical Anatolian high school students. In this sense, it is thought that this research, which was carried out on the skills of vocational high school administrators to manage their own lives and themselves, will also be exploratory in terms of school management responsibilities.

The aim of this research is to examine the views of the administrators working in the public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa on self-leadership and self-management. The problems and sub-problems of the research can be listed as follows. What are the views of the administrators working in public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa on self-leadership? What are the views of the administrators working in public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa on self-management? Do these views differ according to the demographic characteristics of the administrators? Is there a statistically significant relationship between the views of administrators working in public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa on self-leadership and self-management?

2. Method

The research is a descriptive research in survey model. A quantitative research design was used. Survey models aim to describe a past or present situation as it is (Karasar, 1999). In this research, it is aimed to reveal perceptions of administrators working in the public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa regarding self-leadership and self-management.

2.1. Study Group

The study group consists of 94 administrators from approximately 354 administrators working in 115 public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa, according to 2021-2022 statistics of the Ministry of National Education. Simple random sampling method, which is one of the non-probability sampling methods, was used in the selection of the sample and was based on voluntariness.

2.2. Data Collection Tools

As data collection tools Personal Information Form which was prepared by the researchers, Self-Leadership Scale which was developed by Anderson and Prussia (1997) and adapted into Turkish by Tabak, Sıgır and Türköz (2013); Self-Control and Self-Management Scale, which was developed by Mezo (2009) and adapted into Turkish by Ercoşkun (2016), was used in this research.

The Self-Leadership Scale consists of 8 sub-dimensions and 29 items; self-punishment, self-observation, setting reminders, evaluating thoughts/ideas, self-rewarding, self-talk, focusing thought on natural rewards, setting goals for oneself, and imagining successful performance. 5-point Likert-type rating was used in the scale by using "never, rarely, occasionally, usually, always" terms. Items of negative sub-dimension "Self-Punishment" are reverse coded (Tabak, Sıgır & Türköz, 2013). Getting high score indicates a high level of self-leadership. When the averages are considered, scores between 1-2.5 indicate low, scores between 2.5-3.5 indicate medium and scores between 3.5-5 indicate high levels (Tabak, Sıgır & Türköz, 2013). In the validity-reliability study of the scale, the internal consistency coefficients were found between .61 and .80, and the test-retest reliability coefficients were between .51 and .90. In this study, the Cronbach Alpha Coefficient was calculated as .92. In the Confirmatory Factor Analysis

conducted for this study, the 8-dimensional structure of the scale was obtained, and it was observed that these 8 factors explained 70% of the variance of the scale, and the variances defined for the items ranged between .421 and .8677. The fit indices of the model were examined and the chi-square value ($\chi^2 = 1720.952$, $sd=406$, $p=.00$, $\chi^2 / sd=4.24$) was found to be significant.

The Self-Control and Self-Management Scale consists of 3 sub-dimensions and 16 items: self-adjustment, self-evaluation and self-reinforcement. 6-point Likert-type rating was used in the scale by using “doesn't describe me at all, doesn't describe me mostly, doesn't describe me much, describes me a little, describes me highly, describes me completely” terms. The total score that can be obtained from this scale ranges from 0 to 80, and items 7, 8, 9, 10 and 11 are reverse items (Ercoşkun, 2016). Items of the negative sub-dimension “Self-Evaluation” are reverse coded, the scores of the items belonging to each sub-dimension are summed up and divided by the number of items of the relevant sub-dimension, and the average of the relevant item is found. The average of the total score of the Self-Control and Self-Management Scale of all items. It is found by adding the scores and dividing by the total number of items, which is 16 (Mezo, 2009; Mezo & Heiby, 2011). Getting high score on the scale means that the administrator has high self-control-self-management skills, and a low score means low. When the arithmetic averages are considered, scores between 1.00-2.67 indicate low levels, scores between 2.68-4.33 indicate medium levels, and scores between 4.34-6.00 indicate high levels (Ercoşkun, 2016). In the validity-reliability study of the scale, the internal consistency coefficients were found between .74 and .81, and the test-retest reliability coefficients were between .62 and .75. In this study, the Cronbach Alpha Coefficient was calculated as .72. In the Confirmatory Factor Analysis conducted for this study, the 3-dimensional structure of the scale was obtained, and it was observed that these three factors explained 61.78% of the variance of the scale, and the variances defined for the items ranged between .416 and .777. The fit indices of the model were examined and the chi-square value ($\chi^2 = 538.821$, $sd=120$, $p=.00$, $\chi^2 / sd=4.49$) was found to be significant.

2.3. Data Analysis

The data were collected by the researchers. The data was processed into the table in the excel program and then analyzed using the SPSS 23 program. First, it was checked whether the data were normally distributed. As a result of the Kolmogorov Smirnov Test, it was measured as $p = .200$ ($p > .005$). According to results of the skewness and kurtosis test are examined, kurtosis value is $-.362$, the skewness value is $-.638$, and the 5% confidence interval is within the expected interval (statistical value interval for the 5% confidence interval is ± 2.58). Since the data showed a normal distribution, the data was analyzed with parametric test statistics. The characteristics of the participant administrators to research are shown in Table 1.

Table 1. The characteristics of the participants

Duty	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Principal	40	42,6	42,6	42,6
Vice Principal	54	57,4	57,4	100,0
Total	94	100,0	100,0	

Gender	Female	26	27,7	27,7	27,7
	Male	68	72,3	72,3	100,0
	Total	94	100,0	100,0	
Branch	Vocational Courses	57	60,6	60,6	60,6
	Culture Courses	37	39,4	39,4	100,0
	Total	94	100,0	100,0	
Educational Status	Graduate	73	77,7	77,7	77,7
	³ Master D. in Ed. Ad.	11	11,7	11,7	89,4
	Master D. in Other Science	10	10,6	10,6	100,0
	Total	94	100,0	100,0	
Managerial Seniority	1-5	26	27,7	27,7	27,7
	6-10	24	25,5	25,5	53,2
	11-15	13	13,8	13,8	67,0
	16-20	13	13,8	13,8	80,9
	21-25	9	9,6	9,6	90,4
	26 and over	9	9,6	9,6	100,0
	Total	94	100,0	100,0	
Professional Seniority	6-10	7	7,4	7,4	7,4
	11-15	9	9,6	9,6	17,0
	16-20	10	10,6	10,6	27,7
	21-25	24	25,5	25,5	53,2
	26 and over	44	46,8	46,8	100,0
	Total	94	100,0	100,0	
Age	31-35	2	2,1	2,1	2,1
	36-40	11	11,7	11,7	13,8
	41-45	14	14,9	14,9	28,7
	46-50	30	31,9	31,9	60,6
	51 and over	37	39,4	39,4	100,0
	Total	94	100,0	100,0	

According to Table 1, 42.6% of the administrators participating in the research are principals, 57.4% are vice principals, 27.7% are female, 72.3% are male, and 77.7% have undergraduate degree. 27.7% of them have managerial seniority of 1-5 years, 46.8% of them have a professional seniority of 26 years and above, and 39.4% are administrators aged 51 and over. Ethical approval was obtained with the decision of Bursa Uludağ University Research and Publication Ethics Committee dated February 25, 2022 and numbered 16.

2. Findings

The findings regarding views of the administrators on self-management and self-leadership are shown in Table 2.

Table 2. Views of administrators on self-management and self-leadership

Variables	n	\bar{X}	ss	Min	Max	Level
Self-Management	94	2.79	10.61	9.00	61.00	medium
1. Self-Adjustment	94	5.28	4.05	12.00	36.00	high
2. Self-Evaluation	94	2.59	5.88	5.00	29.00	low
3. Self-Reinforcement	94	4.83	4.88	6.00	30.00	high

³ Master Degree in Educational Administration

Self-Leadership	94	3.08	13.19	29,00	115,00	medium
1. Self-Punishment	94	2.99	3.62	4,00	19,00	medium
2. Self-Observation	94	4.24	2.38	7,00	20,00	high
3. Setting Reminders	94	4.06	1.75	2,00	10,00	high
4. Evaluating Thoughts/Ideas	94	4.21	2.46	4,00	20,00	high
5. Self-Rewarding	94	3.48	3.01	3,00	15,00	medium
6. Self-Talk	94	3.69	2.88	3,00	15,00	high
7. Focusing Thought on Natural Rewards	94	4.28	1.32	3,00	10,00	high
8. Setting Goals for Oneself and Imagining Successful Performance	94	4.17	4.43	12,00	35,00	high

According to Table 2, it is seen that the administrators' perceptions of self-management are medium, with an average value of $\bar{X}=2.79$. In sub-dimensions of self-management, self-adjustment ($\bar{X}=5.28$) and self-reinforcement ($\bar{X}=4.83$), the perceptions of the administrators were high, and the self-evaluation dimension ($\bar{X}=2.59$), which is the reverse scored dimension of self-management, was low. Administrators' perceptions of self-leadership are moderate ($\bar{X}=3.08$) and also high in self-observation ($\bar{X}=4.24$), setting reminders ($\bar{X}=4.06$), evaluating thoughts/ideas ($\bar{X}=4.21$), self-talk ($\bar{X}=3.69$), focusing thought on natural rewards ($\bar{X}=4.28$), setting goals for oneself and imagining successful performance ($\bar{X}=4.17$), medium in self-reward ($\bar{X}=3.48$) and self-punishment ($\bar{X}=2.99$), which is negatively scored sub-dimension of self-leadership. t-test results of administrators' views on self-management and self-leadership by gender are shown in Table 3.

Table 3. T-test results of administrators' views on self-management and self-leadership by gender

Variables	Gender	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Self-Management	Female	26	3.05	8.02	92	2.454	.016*
	Male	68	2.68	11.08			
1. Self-Adjustment	Female	26	5.54	2.44	92	2.263	.026*
	Male	68	5.19	4.40			
2. Self-Evaluation	Female	26	1.90	5.04	92	-1.856	.067
	Male	68	2.40	6.07			
3. Self-Reinforcement	Female	26	5.02	3.94	92	1.154	.251
	Male	68	4.76	5.18			
Self-Leadership	Female	26	3.21	11.85	92	1.836	.070
	Male	68	3.02	13.44			
1. Self-Punishment	Female	26	3.04	3.28	92	.306	.760
	Male	68	2.97	3.76			
2. Self-Observation	Female	26	4.42	1.69	92	1.848	.068
	Male	68	4.17	2.55			
3. Setting Reminders	Female	26	4.23	1.21	92	1.142	.256
	Male	68	4.00	1.92			
4. Evaluating Thoughts/Ideas	Female	26	4.35	1.63	92	1.480	.142
	Male	68	4.15	2.69			
5. Self-Rewarding	Female	26	3.77	3.04	92	1.779	.079
	Male	68	3.36	2.95			
6. Self-Talk	Female	26	4.15	2.02	92	2.985	.004*
	Male	68	3.52	2.99			
7. Focusing Thought on Natural Rewards	Female	26	4.44	.99	92	1.470	.145
	Male	68	4.22	1.41			
8. Setting Goals for Oneself and Imagining Successful P.	Female	26	4.16	4.65	92	-.088	.930
	Male	68	4.17	4.38			

* $p < .05$

According to Table 3, the perceptions of administrators regarding self-management [$t(92) = 2.454, p < .05$] and self-adjustment dimension of self-management [$t(92) = 2.263, p < .05$] differ statistically according to gender. There is no significant difference in dimensions of self-evaluation [$t(92) = -1.856, p > .05$] and self-reinforcement [$t(92) = 1.154, p > .05$]. It was observed that female administrators ($\bar{X}=3.05, \bar{X}=5.54$) had higher perceptions of self-management and self-regulation than male administrators ($\bar{X}=2.68, \bar{X}=5.19$). There is no significant difference according to gender on self-leadership [$t(92) = 1.836, p > .05$], self-punishment [$t(92) = .306, p > .05$], self-observation [$t(92) = 1.848, p > .05$], setting reminders [$t(92) = 1.142, p > .05$],

evaluating thoughts/ideas [t (92)= 1.480, p>.05], self-reward [t (92)= 1.779 , p>.05], focusing thought on natural rewards [t (92)= 1.470, p>.05], setting goals for oneself and imagining successful performance [t (92)= -.088, p>.05]. It was observed that the perceptions of the administrators differed significantly due to gender in self-talk [t (92)= 2.985, p<.05] dimension of self-leadership, and the perceptions of female administrators (\bar{X} =4.15) were higher than male administrators (\bar{X} =3.52). t-test results of administrators' views on self-management and self-leadership by duty are shown in Table 4.

Table 4. T-test results of administrators' views on self-management and self-leadership by duty

Variables	Duty	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Self-Management	Principal	40	2.74	9.24	92	-.528	.599
	Vice P.	54	2.82	11.59			
1. Self-Adjustment	Principal	40	5.24	3.33	92	-.531	.596
	Vice P.	54	5.32	4.53			
2. Self-Evaluation	Principal	40	2.25	5.30	92	-.068	.946
	Vice P.	54	2.26	6.33			
3. Self-Reinforcement	Principal	40	4.73	4.40	92	-.790	.432
	Vice P.	54	4.90	5.23			
Self-Leadership	Principal	40	3.08	10.63	92	-.001	.999
	Vice P.	54	3.08	14.91			
1. Self-Punishment	Principal	40	3.07	3.84	92	.764	.447
	Vice P.	54	2.93	3.46			
2. Self-Observation	Principal	40	4.31	2.11	92	.988	.326
	Vice P.	54	4.19	2.56			
3. Setting Reminders	Principal	40	4.02	1.71	92	-.368	.714
	Vice P.	54	4.09	1.80			
4. Evaluating Thoughts/Ideas	Principal	40	4.27	1.58	92	.951	.344
	Vice P.	54	4.15	2.95			
5. Self-Rewarding	Principal	40	3.46	2.94	92	-.139	.889
	Vice P.	54	3.49	3.08			
6. Self-Talk	Principal	40	3.51	3.09	92	-1.638	.105
	Vice P.	54	3.83	2.67			
7. Focusing Thought on Natural Rewards	Principal	40	4.40	1.02	92	1.507	.135
	Vice P.	54	4.19	1.48			
8. Setting Goals for Oneself and Imagining Successful P.	Principal	40	4.20	3.56	92	.411	.682
	Vice P.	54	4.15	5.00			

*p<.05

According to Table 4, administrators' perceptions didn't differ significantly due to task on self-management [t (92)= -.528, p>.05] and self-adjustment [t (92)= -.531, p>.05], self-evaluation [t (92) = -.068, p>.05] and self-reinforcement [t (92)= -.790, p>.05] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly due to task on self-leadership [t (92)= -.001, p>.05], self-punishment [t (92)= .764, p>.05], self-observation [t (92)] = .988, p>.05], setting reminders [t (92)= -.368, p>.05], evaluating thoughts/ ideas [t (92)= .951, p>.05], self-rewarding [t (92)= -.139, p>.05], self-talk [t (92)= -1.638, p>.05], focusing thought on natural rewards [t (92)= 1.507, p>.05]], setting goals for oneself and imagining successful performance [t (92)= .411, p>.05]. t-test results of administrators' views on self-management and self-leadership by branch are shown in Table 5.

Table 5. T-test Results of administrators' views on self-management and self-leadership by branch

Variables	Branch	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Self-Management	Vocational C.	57	2.73	10.75	92	-1.029	.306
	Culture Courses	37	2.87	10.39			
1. Self-Adjustment	Vocational C.	57	5.25	4.51	92	-.719	.474

	Culture Courses	37	5.35	3.25	92		
2. Self-Evaluation	Vocational C.	57	2.34	6.24		.825	.412
	Culture Courses	37	2.14	5.30	92		
3. Self-Reinforcement	Vocational C.	57	4.78	4.96		-.641	.523
	Culture Courses	37	4.91	4.80	92		
Self-Leadership	Vocational C.	57	3.97	13.90		-.104	.918
	Culture Courses	37	3.08	12.21	92		
1. Self-Punishment	Vocational C.	57	2.95	3.66		-.534	.595
	Culture Courses	37	3.05	3.59	92		
2. Self-Observation	Vocational C.	57	4.21	2.36		-.546	.586
	Culture Courses	37	4.28	2.43	92		
3. Setting Reminders	Vocational C.	57	4.08	1.86		.326	.745
	Culture Courses	37	4.02	1.60	92		
4. Evaluating Thoughts/Ideas	Vocational C.	57	4.20	2.66		-.059	.953
	Culture Courses	37	4.21	2.15	92		
5. Self-Rewarding	Vocational C.	57	3.51	3.01		.401	.689
	Culture Courses	37	3.42	3.04	92		
6. Self-Talk	Vocational C.	57	3.64	3.06		-.720	.473
	Culture Courses	37	3.78	2.59	92		
7. Focusing Thought on Natural Rewards	Vocational C.	57	4.27	1.49		-.182	.856
	Culture Courses	37	4.29	1.01	92		
8. Setting Goals for Oneself and Imagining Successful P.	Vocational C.	57	4.15	4.49		-.299	.766
	Culture Courses	37	4.19	4.38	92		

* $p < .05$

According to Table 5, administrators' perceptions did not differ significantly due to the branch on self-management [$t(92) = -1.029, p > .05$] and self-adjustment [$t(92) = -.719, p > .05$], self-evaluation [$t(92) = .825, p > .05$] and self-reinforcement [$t(92) = -.641, p > .05$] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly due to the branch on self-leadership [$t(92) = -.104, p > .05$], self-punishment [$t(92) = -.534, p > .05$], self-observation [$t(92) = -.546, p > .05$], setting reminders [$t(92) = .326, p > .05$], evaluating thoughts/ ideas [$t(92) = -.059, p > .05$], self-rewarding [$t(92) = .401, p > .05$], self-talk [$t(92) = -.720, p > .05$], focusing thought on natural rewards [$t(92) = -.182, p > .05$], setting goals for oneself and imagining successful performance [$t(92) = -.299, p > .05$]. ANOVA results of administrators' views on self-management and self-leadership by professional seniority are shown in Table 6.

Table 6. ANOVA Results of administrators' views on self-management and self-leadership by professional seniority

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Squares	F	p	Difference
Self-Management	B.Groups	297.842	4	74.461	.651	.628	-
	W. Groups	10183.136	89	114.417			
	Total	10480.979	93				
1. Self-Adjustment	B.Groups	31.757	4	7.939	.473	.756	-
	W. Groups	1494.595	89	16.793			
	Total	1526.351	93				

2. Self-Evaluation	B.Groups	172.504	4	43.126	1.260	.292	-
	W. Groups	3047.155	89	34.238			
	Total	3219.660	93				
3. Self-Reinforcement	B.Groups	22.253	4	5.563	.225	.924	
	W. Groups	2196.949	89	24.685			-
	Total	2219.202	93				
Self-Leadership	B.Groups	440.206	4	110.052	.622	.648	
	W. Groups	15752.954	89	176.999			-
	Total	16193.160	93				
1. Self-Punishment	B.Groups	69.392	4	17.348	1.345	.259	
	W. Groups	1147.513	89	12.893			-
	Total	1216.904	93				
2. Self-Observation	B.Groups	9.959	4	2.490	.429	.788	
	W. Groups	516.945	89	5.808			-
	Total	526.904	93				
3. Setting Reminders	B.Groups	7.361	4	1.840	.587	.673	
	W. Groups	279.107	89	3.136			-
	Total	286.468	93				
4. Evaluating Thoughts/Ideas	B.Groups	5.112	4	1.278	.204	.936	
	W. Groups	558.814	89	6.279			-
	Total	563.926	93				
5. Self-Rewarding	B.Groups	48.986	4	12.247	1.376	.249	
	W. Groups	791.993	89	8.899			-
	Total	840.979	93				
6. Self-Talk	B.Groups	36.772	4	9.193	1.114	.355	
	W. Groups	734.548	89	8.253			-
	Total	771.319	93				
7. Focusing Thought on Natural Rewards	B.Groups	5.102	4	1.276	.728	.575	
	W. Groups	156.015	89	1.753			-
	Total	161.117	93				
8. Setting Goals for Oneself and I. Successful P.	B.Groups	36.849	4	9.212	.458	.766	
	W. Groups	1789.077	89	20.102			-
	Total	1825.926	93				

* $p < .05$

According to Table 6, administrators' perceptions didn't differ significantly due to the professional seniority on self-management [$F_{(4,89)}=.651$, $p > .05$] and self-adjustment [$F_{(4,89)}=.473$, $p > .05$], self-evaluation [$F_{(4,89)}=1.260$, $p > .05$] and self-reinforcement [$F_{(4,89)}=.225$, $p > .05$] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly due to the professional seniority on self-leadership [$F_{(4,89)}=.622$, $p > .05$], self-punishment [$F_{(4,89)}=1.345$, $p > .05$], self-observation [$F_{(4,89)}=.429$, $p > .05$], setting reminders [$F_{(4,89)}=.587$, $p > .05$], evaluating thoughts/ideas [$F_{(4,89)}=.204$, $p > .05$], self-rewarding [$F_{(4,89)}=1.376$, $p > .05$], self-talk [$F_{(4,89)}=1.114$, $p > .05$], focusing thought on natural rewards [$F_{(4,89)}=.728$, $p > .05$], setting goals for oneself and imagining successful performance [$F_{(4,89)}=.458$, $p > .05$]. ANOVA results of administrators' views on self-management and self-leadership by managerial seniority are shown in Table 7.

Table 7. ANOVA Results of administrators' views on self-management and self-leadership by managerial seniority

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Squares	F	p	Difference
Self-Management	B.Groups	259.983	5	51.997	.448	.814	-
	W. Groups	10220.996	88	116.148			
	Total	10480.979	93				
1. Self-Adjustment	B.Groups	111.616	5	22.323	1.389	.236	-
	W. Groups	1414.735	88	16.077			
	Total	1526.351	93				

2. Self-Evaluation	B.Groups	210.442	5	42.088	1.231	.302	-
	W. Groups	3009.218	88	34.196			
	Total	3219.660	93				
3. Self-Reinforcement	B.Groups	27.040	5	5.408	.217	.954	
	W. Groups	2192.162	88	24.911			-
	Total	2219.202	93				
Self-Leadership	B.Groups	950.984	5	190.197	1.098	.367	
	W. Groups	15242.175	88	173.207			-
	Total	16193.160	93				
1. Self-Punishment	B.Groups	130.131	5	26.026	2.107	.072	
	W. Groups	1086.774	88	12.350			-
	Total	1216.904	93				
2. Self-Observation	B.Groups	22.907	5	4.581	.800	.553	
	W. Groups	503.997	88	5.727			-
	Total	526.904	93				
3. Setting Reminders	B.Groups	25.125	5	5.025	1.692	.145	
	W. Groups	261.343	88	2.970			-
	Total	286.468	93				
4. Evaluating Thoughts/Ideas	B.Groups	38.407	5	7.681	1.286	.277	
	W. Groups	525.518	88	5.972			-
	Total	563.926	93				
5. Self-Rewarding	B.Groups	21.180	5	4.236	.455	.809	
	W. Groups	819.799	88	9.316			-
	Total	840.979	93				
6. Self-Talk	B.Groups	82.170	5	16.434	2.099	.073	
	W. Groups	689.150	88	7.831			-
	Total	771.319	93				
7. Focusing Thought on Natural Rewards	B.Groups	3.295	5	.659	.368	.870	
	W. Groups	157.822	88	1.793			-
	Total	161.117	93				
8. Setting Goals for Oneself and I. Successful P.	B.Groups	153.173	5	30.635	1.612	.165	
	W. Groups	1672.752	88	19.009			-
	Total	1825.926	93				

According to Table 7, administrators' perceptions didn't differ significantly due to the managerial seniority on self-management [$F_{(5,88)}=.448$, $p>.05$] and self-adjustment [$F_{(5,88)}=1.389$, $p>.05$], self-evaluation [$F_{(5,88)}=1.231$, $p>.05$] and self-reinforcement [$F_{(5,88)}=.217$, $p>.05$] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly due to the managerial seniority on self-leadership [$F_{(5,88)}=1.098$, $p>.05$], self-punishment [$F_{(5,88)}=2.107$, $p>.05$], self-observation [$F_{(5,88)}=.800$, $p>.05$], setting reminders [$F_{(5,88)}=1.692$, $p>.05$], evaluating thoughts/ ideas [$F_{(5,88)}=1.286$, $p>.05$], self-rewarding [$F_{(5,88)}=.455$, $p>.05$], self-talk [$F_{(5,88)}=2.099$, $p>.05$], focusing thought on natural rewards [$F_{(5,88)}=.368$, $p>.05$], setting goals for oneself and imagining successful performance [$F_{(5,88)}=1.612$, $p>.05$]. ANOVA results of administrators' views on self-management and self-leadership by educational status are shown in Table 8.

Table 8. ANOVA Results of administrators' views on self-management and self-leadership by educational status

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Squares	F	p	Difference
Self-Management	B.Groups	135.085	2	67.542	.594	.554	-
	W. Groups	10345.894	91	113.691			
	Total	10480.979	93				
1. Self-Adjustment	B.Groups	34.143	2	17.072	1.041	.357	-
	W. Groups	1492.208	91	16.398			
	Total	1526.351	93				
2. Self-Evaluation	B.Groups	.564	2	.282	.008	.992	-

	W. Groups	3219.095	91	35.375			
	Total	3219.660	93				
3. Self-Reinforcement	B.Groups	35.851	2	17.925	.747	.477	
	W. Groups	2183.351	91	23.993			-
	Total	2219.202	93				
Self-Leadership	B.Groups	703.452	2	351.726	2.066	.133	
	W. Groups	15489.707	91	170.217			-
	Total	16193.160	93				
1. Self-Punishment	B.Groups	9.947	2	4.973	.375	.688	
	W. Groups	1206.957	91	13.263			-
	Total	1216.904	93				
2. Self-Observation	B.Groups	5.831	2	2.916	.509	.603	
	W. Groups	521.073	91	5.726			-
	Total	526.904	93				
3. Setting Reminders	B.Groups	11.378	2	5.689	1.882	.158	
	W. Groups	275.090	91	3.023			-
	Total	286.468	93				
4. Evaluating Thoughts/Ideas	B.Groups	17.309	2	8.654	1.441	.242	
	W. Groups	546.617	91	6.007			-
	Total	563.926	93				
5. Self-Rewarding	B.Groups	9.688	2	4.844	.530	.590	
	W. Groups	831.291	91	9.135			-
	Total	840.979	93				
6. Self-Talk	B.Groups	17.092	2	8.546	1.031	.361	
	W. Groups	754.227	91	8.288			-
	Total	771.319	93				
7. Focusing Thought on Natural Rewards	B.Groups	3.243	2	1.622	.935	.396	
	W. Groups	157.874	91	1.735			-
	Total	161.117	93				
8. Setting Goals for Oneself and I. Successful P.	B.Groups	52.387	2	26.193	1.344	.266	
	W. Groups	1773.539	91	19.489			-
	Total	1825.926	93				

* $p < .05$

According to Table 8, administrators' perceptions didn't differ significantly due to the educational status on self-management [$F_{(2,91)}=.594$, $p > .05$] and self-adjustment [$F_{(2,91)}=1.041$, $p > .05$], self-evaluation [$F_{(2,91)}=.008$, $p > .05$] and self-reinforcement [$F_{(2,91)}=.747$, $p > .05$] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly due to the educational status on self-leadership [$F_{(2,91)}=2.066$, $p > .05$], self-punishment [$F_{(2,91)}=.375$, $p > .05$], self-observation [$F_{(2,91)}=.509$, $p > .05$], setting reminders [$F_{(2,91)}=1.882$, $p > .05$], evaluating thoughts/ ideas [$F_{(2,91)}=1.441$, $p > .05$], self-rewarding [$F_{(2,91)}=.530$, $p > .05$], self-talk [$F_{(2,91)}=1.031$, $p > .05$], focusing thought on natural rewards [$F_{(2,91)}=.935$, $p > .05$], setting goals for oneself and imagining successful performance [$F_{(2,91)}=1.344$, $p > .05$]. ANOVA results of administrators' views on self-management and self-leadership by age are shown in Table 9.

Table 9. ANOVA Results of administrators' views on self-management and self-leadership by age

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Squares	F	p	Difference
Self-Management	B.Groups	105.332	4	26.333	.226	.923	-
	W. Groups	10375.647	89	116.580			
	Total	10480.979	93				
1. Self-Adjustment	B.Groups	8.143	4	2.036	.119	.975	-
	W. Groups	1518.208	89	17.059			
	Total	1526.351	93				
2. Self-Evaluation	B.Groups	97.576	4	24.394	.695	.597	-

	W. Groups	3122.083	89	35.080		
	Total	3219.660	93			
3. Self-Reinforcement	B.Groups	49.708	4	12.427	.510	.729
	W. Groups	2169.494	89	24.376		-
	Total	2219.202	93			
Self-Leadership	B.Groups	718.631	4	179.658	1.033	.395
	W. Groups	15474.529	89	173.871		-
	Total	16193.160	93			
1. Self-Punishment	B.Groups	75.177	4	18.794	1.465	.220
	W. Groups	1141.727	89	12.828		-
	Total	1216.904	93			
2. Self-Observation	B.Groups	8.512	4	2.128	.365	.833
	W. Groups	518.392	89	5.825		-
	Total	526.904	93			
3. Setting Reminders	B.Groups	4.044	4	1.011	.319	.865
	W. Groups	282.424	89	3.173		-
	Total	286.468	93			
4. Evaluating Thoughts/Ideas	B.Groups	15.197	4	3.799	.616	.652
	W. Groups	548.728	89	6.165		-
	Total	563.926	93			
5. Self-Rewarding	B.Groups	76.557	4	19.139	2.228	.072
	W. Groups	764.422	89	8.589		-
	Total	840.979	93			
6. Self-Talk	B.Groups	44.222	4	11.055	1.353	.257
	W. Groups	727.097	89	8.170		-
	Total	771.319	93			
7. Focusing Thought on Natural Rewards	B.Groups	8.043	4	2.011	1.169	.330
	W. Groups	153.074	89	1.720		-
	Total	161.117	93			
8. Setting Goals for Oneself and Imagining Successful P.	B.Groups	19.726	4	4.932	.243	.913
	W. Groups	1806.199	89	20.294		-
	Total	1825.926	93			

* $p < .05$

According to Table 9, administrators' perceptions didn't differ significantly according to the age on self-management [$F_{(4,89)}=.226, p>.05$] and self-adjustment [$F_{(4,89)}=.119, p>.05$], self-evaluation [$F_{(4,89)}=.695, p>.05$] and self-reinforcement [$F_{(4,89)}=.510, p>.05$] dimensions. Administrators' perceptions didn't differ significantly according to the age on self-leadership [$F_{(4,89)}=1.033, p>.05$], self-punishment [$F_{(4,89)}=1.465, p>.05$], self-observation [$F_{(4,89)}=.365, p>.05$], setting reminders [$F_{(4,89)}=.616, p>.05$], evaluating thoughts/ ideas [$F_{(4,89)}=.319, p>.05$], self-rewarding [$F_{(4,89)}=2.228, p>.05$], self-talk [$F_{(4,89)}=1.353, p>.05$], focusing thought on natural rewards [$F_{(4,89)}=1.169, p>.05$], setting goals for oneself and imagining successful performance [$F_{(4,89)}=.243, p>.05$]. The Pearson product moment correlation coefficient analysis results of administrators' views on self-management and self-leadership are shown in Table 10.

Table 10. The pearson product moment correlation coefficient analysis results of the administrators' views on self-management and self-leadership

Variables		Self-Management	Self-Leadership
Self-Management	Pearson Correlation	1	.633**
	p		.000

	N	94	94
Self-Leadership	Pearson Correlation	.633**	1
	p	.000	
	N	94	94

$p < .01$

According to Table 10, it is seen that there is a moderate positive correlation ($r = .633$, $p < .01$) between self-management and self-leadership. An absolute correlation coefficient between 0.70-0.30 as a moderate level relationship (Büyüköztürk, 2004). When administrators' self-management skills increase, their perceptions of self-leadership skills also increase.

4. Results, Discussion and Recommendations

Results and recommendations of research, which was carried out to examine relationship between administrators' self-management and self-leadership perceptions with the participation of 94 administrators working in public vocational and technical Anatolian high schools in Bursa are given below.

It was observed that the perceptions of the administrators regarding self-management were medium, the perceptions of the administrators were high in sub-dimensions of self-management, self-adjustment and self-reinforcement, and low in the self-evaluation dimension, which was the reverse scored dimension of self-management. Administrators' perceptions of self-leadership are medium and high in self-observation, setting reminders, evaluating thoughts and ideas, self-talk, focusing thought on natural rewards, setting goals for oneself, and imagining successful performance, and medium in self-rewarding sub-dimensions and self-punishment sub-dimension, which is the negative-scored sub-dimension of self-leadership.

It is noteworthy that while perceptions of the administrators are high in sub-dimensions of self-management and self-leadership, they think differently in the dimensions of self-evaluation, self-reward and self-punishment. Considering that self-rewarding and punishment are not common attitudes of individuals, so increasing these skills in administrators may require awareness, training and work. As a matter of fact, in research carried out by Ay (2017) to determine self-leadership levels of managers and executive assistants working in organizations in the public and private sectors in Gaziantep; managers' and executive assistants' views are very high in the dimensions of setting reminders, self-observation, evaluating thoughts, setting goals, imagining successful performance, and focusing on natural reward; high in self-reward and self-talk dimensions. In the self-punishment dimension, it was determined to be at a moderate level.

It is seen that the perceptions of administrators regarding self-management and self-adjustment sub-dimensions of self-management differ significantly due to gender, while it does not differ statistically in sub-dimensions of self-management and self-reinforcement. Female administrators have higher perceptions of self-management and self-adjustment than male administrators. As a result, perceptions of administrators towards self-leadership, sub-dimensions of self-leadership such as self-punishment, self-observation, setting reminders, evaluating thoughts and ideas, self-rewarding, focusing on natural rewards, imagining successful performance by setting goals for oneself, did not differ statistically according to gender. It was observed that the perceptions of the administrators differed significantly in self-talk sub-dimension of self-leadership due to gender, and perceptions of female administrators were higher than male administrators. When results of studies in the literature are examined, some studies support research findings, while some studies differ. While findings researchs show that there is significant difference in women's favour (Uğurluoğlu, 2010, Akkuş, 2018) and men (Covarrubias & Stone, 2015) according to gender, there are also findings revealing that there is no significant difference between them in self-management strategies (Carmeli et al 2006; Kazan, 1999;

Kurman, 2001; Razieh et al 2013; Türköz, 2010). In a study conducted by Kör (2015) with the participation of personnel working in the finance sector in Istanbul to investigate innovative business behavior, entrepreneurial orientation and self-leadership of organizations, and the relationships between these concepts, it was found that self-leadership differs significantly in favor of women according to gender. In research conducted by Yavuz and Ayan (2019) to determine the self-leadership level of the staff in public institutions operating in Ankara, significant difference was found in favor of women in self-talk dimension of self-leadership.

Furthermore, views of administrators on self-management and sub-dimensions of self-management and self-leadership and sub-dimensions of self-leadership do not differ statistically according to the duty, branch, professional seniority, vocational seniority, educational status and age. According to results of research conducted by Yavuz and Ayan (2019) and Ay (2017) differ from the research findings, but study by Erdoğan (2019) supports the research findings. In the research conducted to determine the self-leadership level of staff in public institutions, significant difference was found between the total working time and the self-punishment dimension, self-rewarding and self-observation dimensions with the age, and the educational status and self-observation dimension. (Yavuz & Ayan, 2019). Significant difference was found between education level of administrator and self-leadership, the age of administrator and executive assistant and the sub-dimensions of self-leadership (Ay, 2017).

In research conducted by Erdoğan (2019) the prominent qualities of school administrators in context of self-leadership were found that to focus on their work and produce analytical solutions in crisis situations. It was determined that self-leadership qualities of the school administrators participating in the research did not change according to age, gender, marital status, education level, total managerial time, total managerial time in the institution, type of job, monthly income status, residence status and co-working status; it has been determined that there is a difference according to the total tenure, and that the self-leadership qualities of the administrators with low tenure are higher. Furthermore, in the study conducted with teachers by Akkuş (2018), a significant difference was found in favor of new teachers and teachers close to retirement in terms of professional seniority.

As a conclusion, there is a moderate positive relationship between self-management and self-leadership, and as administrators' self-management skills increase, perceptions of self-leadership skills also increase. Self-leadership includes self-management behaviors and directs the self-influencing systems of individuals (Manz, 1986), and self-management and self-leadership are conceptually intertwined and closely related concepts.

Self-leadership and self-management are concepts that also have organizational effects. The behavior and management style of school principals affect all stakeholders, including parents, employees and students of the school. In addition, school administrators are a model in the organization in terms of managerial competence and leadership behaviors. Therefore, employees learn to think not only of themselves but also of the organization and can direct their behavior at the right time, place and subject in order to serve the organization (Duran, 2022). So, knowing and applying self-leadership and self-management skills by school administrators will contribute positively to both students, teachers and the organizations. In this sense, it would be beneficial to conduct training, consultancy, workshops and mindfulness studies that develop these skills of school administrators. In addition, designing another research on self-leadership and self-management skills with participation of teachers and students can contribute to the subject in the literature.

References

- Abaoğlu H. (2021). The relationship between self-leadership skills and work-related quality of life among occupational therapists. *Arch Health Sci Res.*8(3), 169-174.
- Akkuş, M. (2018) İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin öz-liderlikleri ile sınıf yönetimi öz yeterlik algıları arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Anderson, J. S. ve Prussia, G.E. (1997). The Self-Leadership Questionnaire: Preliminary Assessment of Construct Validity. *The Journal of Leadership Studies*, 4 (2), 119-143.
- Ay, G. (2017). Yönetici ve Yönetici Asistanlarının Öz-Liderlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 52, 929-940.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Carmeli, A., Meitar, R., & Weisberg, J. (2006). Self-leadership skills and work innovative behavior at work. *International Journal of Manpower*, 27(1), 75–90.
- Covarrubias, R., & Stone, J. (2015). Self-monitoring strategies as a unique predictor of Latino male student achievement. *Journal of Latinos and Education*, 14, 55–70.
- D'Intino, Robert S., Michael G. Goldsby, Jeffery D. Houghton, and Christopher P. Neck: "Self-leadership: A process for entrepreneurial success." *Journal of Leadership & Organizational Studies*, Vol. 13, No. 4, 2007, pp. 105-120.
- Doğan, Selen ve Faruk Şahin (2008). "Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 26(1): 139-164.
- Duran, O. A. (2022). Kendi kendine liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracı rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Ercoşkun, M. H. (2016). Adaptation of Self-Control and Self-Management Scale (SCMS) into Turkish culture: A study on reliability and validity. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16, 1125-1145.
- Erdoğan, M. (2019). Eğitim Sektöründeki Yöneticilerin Değerleri, Öz-Liderlik Nitelikleri ve İş Tatminleri Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi
- Georgianna, S. (2015). Assessing and developing entrepreneurs' self-leadership and super-leadership. *Journal of Entrepreneurship and Organization Management*, 4(3), DOI: 10.4172/2169-026X.1000146.
- Godwin, J. L., Neck, C. P., & Houghton, J. D. (1999). The impact of thought self-leadership on individual goal performance: A cognitive perspective. *The Journal of Management Development*, 18(2), 153–169. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/02621719910257738>.
- Gürbüz, Y. (2014). İlk ve Ortaokul Yönetici Davranışlarının Liderlik Türlerine Göre Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yedi Tepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Houghton, J. D. ve Neck, C. P. (2002). The revised self-leadership questionnaire. *Journal of Managerial Psychology*, 17(8), 672-691.

- Houghton, J. D., Neck, C. P., & Manz, C. C. (2003). We think we can, we think we can, we think we can: The impact of thinking patterns and work team sustainability. *The Performance Management: An International Journal*, 9(1/2), 31–41.
- James, A. M. (2009). *Self-leadership and self-regulated learning: An investigation of theoretical relationships* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Kanfer, F. H. (1970). Self-regulation: Research, issues, and speculations. In C. Neuringer & J. L. Michael (Eds.), *Behavior modification in clinical psychology* (pp. 178–220). New York, NY: Appleton-Century-Crofts.
- Bandura, Albert (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Karasar, N. (1999) Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kazan, A. L. (1999), *Exploring the concept of self-leadership: Factor impacting self leadership of Ohio AmeriCorps members* (Doctoral dissertation, The Ohio State University, Ohio).
- Kerr, S., & Jermier, J. M. (1978). Substitutes for leadership: Their meaning and measurement. *Organizational behavior and human performance*, 22(3), 375-403.
- Kör, B. (2015). Öz Liderlik, Örgütlerin Girişimcilik Yönelimi ve Çalışanların Yenilikçi İş Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi
- Kurman, J. (2001). Self-regulation strategies in achievement setting: culture and gender differences. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(4), 491–503.
- Lovelace, Kathi J., Charles C. Manz, ve Jose C. Alves (2007). “Work Stress and Leadership Development: The Role of Self-Leadership, Shared Leadership, Physical Fitness and Flow in Managing Demands and Increasing Job Control”. *Human Resource Management Review* 17: 374-387.
- Manz, C. C. (1992). *Mastering self-leadership: Empowering yourself for personal excellence*. New Jersey, NJ: Prentice Hall.
- Manz, C. C. (1986). Self-leadership: Toward an expanded theory of self-influence processes in organizations. *Academy of Management Review*, 11(3), 585-600.
- Manz, C. C. & Sims, H. P. (1980). Self-management as a substitute for leadership: A social learning theory perspective. *Academy of Management Review*, 5(3), 361-367.
- Mezo, P. G. (2009). The self-control and self-management scale (SCMS): Development of an adaptive self-regulatory coping skills instrument. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 31(2), 83-93.
<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10862-008-9104-2.pdf>.
- Mezo, P. G., & Heiby, E. M. (2011). Proposed cut-off scores for self-management questionnaires. *Clinical Psychologist*, 15(2), 78–84.
- Neck, C. P., & Houghton, J. D. (2006). Two decades of self-leadership theory and research. *Journal of Managerial Psychology*, 21(4), 270–295.
- Palmer, Robert B. "The relationship between self-leadership and effective leadership behaviors." PhD diss., Capella University, 2012, p. 113.
- Pearce, C. L., & Manz, C. C. (2005). The new silver bullets of leadership: The importance of self- and shared leadership in knowledge work.
- Razieh, A., Reza, H., & Saeid, R. (2013). The analysis of relationship between self-leadership strategies and components of quantum organization at universities. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 2(5), 192–203.

- Sarı, C. (2021). Pozitif psikolojik sermayenin öz-liderlik becerileri üzerindeki rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Şık, E. & Atik, S. (2023). Öz (kendi kendine) Liderlik Ölçeği kısa versiyonu: Okul müdürlerine uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. İçinde Y.L. Mert (Ed.) *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar –II*. 6. Bölüm, ss 137-154. İstanbul: Karadeniz Kitap
- Tabak, A.; Sığırı, U. & Türköz, T. (2013). Öz Liderlik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması çalışması. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 213-246.
- Türköz, T. (2010). Çalışanların öz liderlik algısının izlenim yönetimi taktiklerini kullanımlarına olan etkileri: Savunma sanayinde uygulamalı bir araştırma [The effects of employees' self-leadership perceptions on impression management tactics: An applied research in Turkish defense industry] (Master's thesis, Turkish Military Academy Defense Sciences Institute Department of Defense Management, Ankara, Turkey).
- Uğurluoğlu, Özgür: "Kendi Kendine Liderlik Stratejileri Üzerine Bir Araştırma." *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Vol. 24, No. 1, 2011, ss. 175-191.
- Yavuz, E. ve Ayan, B. (2019). Kamu örgütlerinde öz liderlik düzeyinin belirlenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1002-1029. DOI: 10.26466/opus.513433.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Bursa Uludağ Üniversitesi, Araştırma ve Yayın Etik Kurulları, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Tarih: 25 Şubat 2022

No: 16

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Bu çalışma herhangi bir kurum tarafından desteklenmemiştir. Bir projenin parçası değildir. Destekleri için araştırmaya katılan Bursa ilinde görev yapan mesleki ve teknik Anadolu lisesi yöneticilerine teşekkür ederiz.

The Problems Faced in Primary-level Reading and Writing Teaching to Students whose Native Language is not Turkish

Ana Dili Türkçe Olmayan Öğrencilere Verilen İlkokuma Yazma Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar

Dr. Hamdi KARAMAN¹, Prof. Dr. Ömer YILAR²

Öz

Bu çalışma ana dili Türkçe olmayan öğrencilere ilkökuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunları öğretmenlerin bakış açılarına göre değerlendirmeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma Ağrı ili Patnos ilçesinde gerçekleştirilmiş ve 205 sınıf öğretmeni katılmıştır. Sınıf öğretmenleri en az bir kere birinci sınıf okutmuş öğretmenlerden seçilmiştir. Çalışmada ana dili Türkçe olmayan ilkökul öğrencilerine ilkökuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlar ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde normal olmayan dağılımlar için Kruskal Wallis Testi normal dağılımlar için Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ilkökuma yazma öğretimi sürecinin bazı aşamalarında mesleki kıdemi düşük öğretmenler mesleki kıdemi yüksek öğretmenlere göre, öğrencinin ana dilini bilmeyen öğretmenler bilen öğretmenlere göre ve bir defa birinci sınıf okutmuş öğretmenler üç defa okutmuş öğretmenlere göre daha fazla sorunla karşılaşmışlardır. Ayrıca ölçeğe göre sınıf öğretmenleri ilkökuma yazma öğretiminin bütün aşamalarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sonuçlara göre özellikle okul öncesi eğitime verilen değerin artırılmasının ve ailelerin bilinçlendirilmesinin önemi ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ana dil, Türkçe, İlkokuma ve yazma öğretimi, Sınıf öğretmeni, İlkokul

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The study had a quantitative design and aimed to evaluate the problems faced in primary reading and writing teaching to students whose mother tongue is not Turkish from the perspectives of teachers. The general survey model, which is one of the quantitative study methods, was used in the study. The study was carried out in Patnos district of Ağrı province and 205 classroom teachers participated. Classroom teachers were selected from those who had taught first grade at least once. The scale of problems faced in teaching primary reading and writing to primary school students whose mother tongue is not Turkish was used in the study. The obtained data were analyzed by using the SPSS 24 package program. In the analysis of the data, Kruskal Wallis Test for non-normal distributions and One Way Analysis of Variance (One Way Anova) Test for normal distributions were used. According to the findings, teachers who had low professional seniority in some stages of the primary literacy teaching process faced more problems than teachers with higher professional seniority, teachers who did not know the mother tongue of the student when compared to the teachers who knew the student's mother tongue, and teachers who taught first grade once compared to

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı doktora tezinin bir kısmı kullanılarak oluşturulmuştur. Bu çalışma Atatürk Üniversitesi BAPK tarafından desteklenmiştir, proje no: SDK-2021-9017

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Ezine Pazar Atatürk İlkokulu, hamdi.karaman@hotmail.com.

²Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, omery@atauni.edu.tr

teachers who taught it three times. Also, according to the scale, classroom teachers faced various problems at all stages of primary reading and writing teaching.

Keywords: Mother tongue; Turkish; Primary reading and writing teaching, Classroom teacher, Primary school

Paper Type: Research

Introduction

Turkey has been a country where many languages are used because of the togetherness of different cultures for centuries (Susar Kırmızı, Özcan & Şencan, 2016). There is more than one region in Turkey and different languages can be spoken in each of these (Yılmaz & Şekerci, 2016). Some needs must be met for people to live socially. One of these needs is communication, which is a process that begins before birth and continues until the end of life. The most important communication tool is language (De Casper & Fifer, 1980, cited by İlhan, 2005). There are many specialist definitions of language.

“Language is a natural communication tool among people, a living entity with its own laws developing only within the framework of these laws, a system of secret agreements with foundations laid at unknown times as a social institution formed by sounds” (Ergin, 2000, p. 3).

Language is so versatile that it is not possible to think of it all at once, a magical entity whose secrets cannot be solved today when we look at it from different angles, as an institution related to all fields such as science, art, and technique, which cannot be considered apart from human and society, and that also creates them (Aksan, 2000, p.10).

Language is a living and natural system formed by the symbols of sound without a direct relationship with the entities and concepts it refers to, providing an understanding and exchange of feelings and thoughts among people, formed in an unknown time and way, expresses the society it belongs to in every aspect, and does not have a direct relationship with the entities and concepts it refers to (Bayraktar, 2006), p. 15).

When the definitions are examined, it was determined that language is the main communication tool. It is one of the most important channels of all beliefs, perspectives, traditions, customs, etc. transferred to the next generations. Every person has their own culture and society, as well as their own language (Gülyüz, 2004). In the literature, this language is the mother tongue. The mother tongue, as the name suggests, is the language that was first taken from the mother and developed with the family and shaped by the environment (Koç, 1992; Topaloğlu, 1989). It was determined that the mother tongue is the communication tool that people use after their births.

Different languages can be spoken in many regions of Turkey. For this reason, children face a second language when they come to school in some regions. Children whose education language is not their mother tongue may face problems in schools. These difficulties are mostly experienced in the field of primary reading and writing teaching (Gözüküçük, 2015). Generally, communication problems increase when the mother tongues of teachers and students are different (Gözüküçük & Kıran, 2018). Children whose mother tongue is Turkish face a language they already know when they first start school. However, children whose mother tongue is not Turkish either do not know the language they face when they come to school or they know little (Çolakoğlu, 2019). According to Yıldız (2013), reading comprehension and fluent reading skills affect the academic life of children positively by 61%. It is already known that some most important problems of children whose mother tongue is not Turkish are the inability to read fluently and understand what they read (Aslan & Yılar, 2023; Çolakoğlu, 2019; Emeç, 2011; Gözüküçük, 2015). In light of this information, it was determined that students whose mother tongue is not Turkish have a disadvantage. Also, teachers are left alone in finding solutions. For

the solution of these problems, there are not enough data on Turkish education programs, educational institutions, or related sources (Yılar, 2019, pp. 225-232).

Primary reading and writing teaching is not just about reading and writing practices. Also, it is expected to develop some skills such as using Turkish accurately and effectively, problem-solving, and communication (Akyol, 2013). It is very difficult to acquire these skills for students who do not communicate in Turkish and do not use Turkish effectively and accurately before starting school. In the present study, the problems of primary school teachers who taught reading and writing to students whose mother tongue is not Turkish were investigated. For this reason, uncovering the problems of classroom teachers who teach reading and writing to students whose mother tongue is not Turkish can eliminate the problems of both students and their families whose mother tongue is not Turkish, and provide a more detailed and specific implementation of education and training activities by the Ministry of National Education.

1. The Purpose of the Study

The study aimed to uncover the problems faced in primary reading and writing teaching to students whose mother tongue is not Turkish from the perspectives of teachers. For this purpose, answers to the following questions were sought in the study.

1. What are the problems faced in teaching primary reading and writing to students whose mother tongue is not Turkish? Do these problems differ
 - according to the teachers' professional seniority,
 - if the students know their mother tongue,
 - according to the number of teaching first graders?

2. Method

The general screening model was used to conduct the study as a study approach aiming to describe a past or present situation as it is, without making any changes to the whole population or a sample to be taken from the population to form a general judgment about a population in a universe where the number of elements is high (Karasar, 2007).

2.1 Universe and Sample

The population of the study consisted of classroom teachers working in Patnos County of the city of Ağrı, and the sample consisted of 205 classroom teachers who taught first grade at least once. It was chosen with the convenient sampling method, which is easy to reach and practical in selecting the participants and determining the sample (Yıldırım & Şimşek, 2016). With the appropriate sampling method, the participants who were suitable for the purpose of the research were studied. Demographic information of the participants participating in the research is shown in Table 1.

Table 1. The Demographic Data of the Teachers who Participated in the Study

Variables		N	Percentage (%)
Gender	Male	83	40.5
	Female	122	59.5
Professional seniority	1-3 Years	81	39.5
	4-6 Years	88	42.9
	7-10 Years	29	14.1

	11+ Years	7	3.4
Grade	1. grade	34	16.6
	2. grade	57	27.8
	3. grade	59	28.8
	4. grade	40	19.5
	Multigrade class	15	7.3
Knowing the Mother Tongue of the Student	Yes	48	23.4
	No	141	68.8
	Partly	16	7.8
Teaching first graders	Once	114	55.6
	Twice	67	32.7
	Three times	24	11.8

Among the teachers who participated in the study, 83 were male and 122 were female, 81 had 1-3 years of experience, 88 had 4-6 years of experience, 29 had 7-10 years of experience, and 7 had 11+ years of experience. A total of 34 of the teachers worked in the first grade, 57 in the second grade, 59 in the third grade, and 40 in the first grade. Although 48 of the teachers knew the students' mother tongue, 141 did not know the students' mother tongue. 114 taught first grade only once, 67 taught first grade twice, and 24 taught first grade three times.

2.2 Data Collection Tools

Personal information form and “The Scale of Problems Faced in Primary Reading and Writing Teaching to Primary School Students whose mother tongue is not Turkish (SPFBRWTPSS)” was used to collect the study data (Gözüküçük, 2015). The personal information form consists of 5 demographic questions. The scale was prepared in a 5-point Likert style. The reliability value of the scale was 0.966 and in this respect value, the scale was found reliable (Alpar, 2000). Also, the result of Cronbach's Alpha analysis for the study was 0.965. The scale has four dimensions. The second dimension of the scale consists of three sub-dimensions. These dimensions were created to identify the problems encountered in all of the primary reading and writing stages. The scale is prepared as a five-point Likert type and there are options such as “1-Strongly Agree, 2- Agree, 3-Partly Agree, 4- Disagree, 5- Strongly Disagree”.

2.2 Analysis of Data

The SPSS 24 package program was used for the analysis of the data obtained in the study. In normality analyses, skewness and kurtosis values, Kolmogorov-Smirnov test values and histogram graphs were examined. Normality analyzes were performed to see if the data were normally distributed and it was decided to perform the Kruskal Wallis Test for the first dimension of the scale and the One-Way Analysis of Variance (One Way ANOVA) Test for the other dimensions.

3. Results

The quantitative and qualitative findings of the study are given respectively in this part through tables and figures.

3.1 Descriptive Statistical Findings

The statistical findings regarding the problems faced by classroom teachers who teach primary school students whose mother tongue is not Turkish are shown in Table 2.

Table 2. The Descriptive Statistical Findings

Item No	Items	n	\bar{X}	SD	Participation Level
1	Students whose mother tongue is not Turkish have difficulty adapting to school during the preparation period.	205	4.47	.813	I definitely agree
2	Students have difficulty understanding what is being said because of language problems.	205	4.57	.686	I definitely agree
3	Students whose mother tongue is not Turkish cannot express what they listen to.	205	4.46	.770	I definitely agree
4	The necessity of learning a new language causes students to prolong the preparation stage.	205	4.58	.656	I definitely agree
5	Students whose mother tongue is not Turkish fall behind in the stage of sensing and recognizing sounds.	205	4.40	.820	I definitely agree
6	Students whose mother tongue is not Turkish have difficulty recognizing sounds.	205	4.16	.945	I agree
7	Students whose native language is not Turkish forget sounds very quickly.	205	3.98	1.02	I agree
8	Students whose native language is not Turkish confuse the “ö” and “ü” sounds.	205	4.42	.851	I definitely agree
9	It is necessary to emphasize the place of the sound in words because students whose mother tongue is not Turkish have difficulty recognizing sounds.	205	4.41	.685	I definitely agree
10	The stages of forming syllables, words, and sentences, which are the products of the language, do not develop sufficiently because students whose mother tongue is not Turkish do not know Turkish sufficiently.	205	4.24	.793	I definitely agree
11	Students whose mother tongue is not Turkish cannot produce words from syllables.	205	3.93	.929	I agree

12	Students whose native language is not Turkish cannot understand words formed from syllables.	205	3.93	.931	I agree
13	Students whose mother tongue is not Turkish have difficulty in making up sentences because their vocabulary is not enhanced enough.	205	4.41	.785	I definitely agree
14	Students whose mother tongue is not Turkish do not understand sentences formed from words.	205	4.04	.900	I agree
15	Students whose native language is not Turkish cannot remember the words while dictating because they cannot make sense of them.	205	4.19	.850	I agree
16	The reading speed of students whose mother tongue is not Turkish is slow.	205	4.05	.935	I agree
17	Students whose mother tongue is not Turkish write incomplete letters or syllables when writing.	205	4.21	.853	I definitely agree
18	Since students whose mother tongue is not Turkish cannot make sense of the words, they write some words adjacent while doing dictation work.	205	4.10	.867	I agree
19	Students whose native language is not Turkish have trouble writing words with more than three syllables.	205	4.10	.898	I agree
20	Students whose mother tongue is not Turkish, who are constantly absent, cannot produce syllables because they cannot fully comprehend the sounds.	205	4.50	.704	I definitely agree
21	Students whose native language is not Turkish decrease letters while reading words with more than three syllables.	205	4.07	.868	I agree
22	Students whose mother tongue is not Turkish cannot establish meaningful relationships between sentences.	205	4.22	.811	I definitely agree
23	Students whose mother tongue is not Turkish have difficulties because they learn Turkish later and when they switch from sentence to text, the text is longer.	205	4.27	.818	I definitely agree
24	Students whose mother tongue is not Turkish cannot create meaningful texts on their own.	205	4.12	.893	I agree

25	The slow reading of students whose mother tongue is not Turkish causes them to be unable to understand the text.	205	4.36	.808	I definitely agree
26	The writing phase takes a long time when students whose mother tongue is not Turkish do not want to learn Turkish.	205	4.08	.986	I agree
27	Students whose mother tongue is not Turkish cannot understand what they read when they do not want to learn Turkish.	205	4.10	.984	I agree
28	Students whose native language is not Turkish write slowly because they cannot make sense of words.	205	4.21	.845	I agree
29	Parents whose mother tongue is not Turkish do not want their students to learn Turkish.	205	2.56	.976	I do not agree
30	Students whose mother tongue is not Turkish do not want to learn Turkish.	205	2.20	.944	I do not agree
31	Students whose mother tongue is not Turkish cannot communicate with their teachers because they do not know enough Turkish.	205	3.70	.986	I agree
32	Students whose mother tongue is not Turkish have difficulty expressing themselves because of language differences.	205	4.19	.811	I agree
33	Students whose mother tongue is not Turkish are shy because they do not know Turkish adequately.	205	4.00	.941	I agree
34	Students whose mother tongue is not Turkish are not able to comprehend simple instructions in the first days of school.	205	4.00	.952	I agree
35	Students whose mother tongue is not Turkish cannot be understood.	205	3.60	1.05	I agree
General		205	4.10	.594	I agree

According to Table 2, the general mean of the scale was found to be 4.10 (“I agree”). In this respect, the level of facing problems of the classroom teachers who taught primary reading and writing to students whose mother tongue was not Turkish was in the form of “I agree”. The item that had the highest average on the scale ($\bar{X} = 4.58$) was “The necessity of learning a new language causes the students to prolong the preparation stage”. Based on this point of view, it can be argued that one of the most important problems of primary school teachers who teach primary reading and writing to students whose mother tongue is not Turkish is the prolongation of the primary reading and writing process, especially the preparation period, because of the language differences of the students. The item that had the lowest mean of the scale ($\bar{X} = 2.20$) was

“Students whose mother tongue is not Turkish do not want to learn Turkish”. In this regard, it was found that primary school teachers thought that the problems faced by students whose mother tongue is not Turkish are not because they do not want to learn Turkish during the primary reading and writing teaching process.

3.2 Variability Analysis Findings on the Primary Literacy Readiness Dimension

The Kruskal Wallis test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first dimension of the scale differed according to the variable of professional seniority. The results are shown in Table 3.

Table 3. The Results of the Kruskal Wallis Test of the Scores Received from the First Dimension of the Scale According to the Variable of Professional Seniority

Variable	Groups	n	Rank mean	X ²	SD	p
Facing difficulties in the preparation stage for primary literacy	1-3 years	81	101.68	.194	3	.979
	4-6 years	88	104.94			
	7-10 years	29	100.90			
	11+ years	7	102.57			

*p>0.05

No significant differences were detected according to the Kruskal Wallis Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority ($X^2 = .194$, $p = .979$). In this regard, it can be argued that classroom teachers who had different professional seniority face similar problems in the preparation stage for primary reading and writing.

The Kruskal Wallis Test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first dimension of the scale differed according to the variable of knowing the mother tongue of the student. The results are shown in Table 4.

Table 4. The Kruskal Wallis Test Results of the Scores Received from the First Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Native Language of the Student

Variable	Groups	n	Rank mean	X ²	SD	p
Facing difficulties in the preparation stage for primary literacy	Yes	48	98.80	1.561	2	.458
	No	141	105.93			
	Partly	16	89.78			

*p>0.05

No significant differences were detected according to the result of the Kruskal Wallis Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers in the first dimension of the scale differed according to the variable of knowing the mother tongue of the

student ($X^2 = 1.561$, $p = .458$). In this regard, it can be argued that classroom teachers who know or do not know the mother tongue of the student and who partially know face similar problems at the stage of preparation for primary reading and writing.

The Kruskal Wallis Test was used to determine whether the scores of the primary school teachers from the first dimension of the scale differ according to the variable of the number of first-grade lecturers. The results are shown in Table 5.

Table 5. The Kruskal Wallis Test Results According to the Variable of Number of First Grade Instruction of Scores Received from the First Dimension of the Scale

Variable	Groups	n	Rank mean	X^2	SD	p
Facing difficulties in the preparation stage for primary literacy	Once	114	108.61	3.376	2	.185
	Twice	67	92.89			
	three times	24	104.60			

* $p > 0.05$

No significant differences were detected according to the Kruskal Wallis Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers in the first dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders ($X^2 = 3.376$, $p = .185$). In this regard, it can be argued that primary school teachers who have taught first grade for 1, 2, and 3 times face similar problems during the preparation for primary reading and writing.

3.3 The Variability Analysis Findings of the Sub-Dimension of Sensing and Recognizing the Voice of the Initial Reading, Writing, and Progress Dimension

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers received from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority. The results are shown in Table 6.

Table 6. The Mean Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale by Professional Seniority Variable

Variables	n	\bar{X}	SD
1-3 years	81	4.3679	.53334
4-6 years	88	4.3750	.64456
7-10 years	29	3.7448	.83477
11+ years	7	4.2000	.83267
Total	205	4.2771	.67280

Table 7. The Differences in the Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Professional Seniority Variable (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	P	Significant difference
Intergroup	9.769	3	3.256			
Intragroup	82.573	201	.411	7.927	.000	1-3 years, 4-6 years> 7-10 years
Total	92.342	204				1-3 years> 4-6 years

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority ($F_{(3, 201)} = 7.927, p = .000$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference is, teachers with 1-3 years of experience and 4-6 years of experience ($\bar{X} = 4.3679, \bar{X} = 4.3750$) compared to teachers with 7-10 years of experience ($\bar{X} = 3.7448$), and teachers with 1-3 years of experience ($\bar{X} = 4.3679$) had more problems than teachers with 4-6 years of experience ($\bar{X} = 4.3750$). The effect size value of these results was found to be $\eta^2 = .106$.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers received from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differed according to the variable of knowing the mother tongue of the student. The results are shown in Table 8.

Table 8. The Averages of the Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Student's Native Language

Variables	n	\bar{X}	SD
Yes	48	4.0458	.73135
No	141	4.3660	.62790
Partly	16	4.1875	.73926
Total	205	4.2771	.67280

Table 9. The Differences in Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Student's Mother Tongue (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	P	Significant difference
Intergroup	3.809	2	1.904			
Intragroup	88.533	202	.438	4.345	.014	No>Yes
total	92.342	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student ($F_{(2-202)} = 4.345$, $p=0.014$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference was, it was seen that the teachers who did not know the mother tongue of the students ($\bar{X}= 4.3660$) faced more problems than the teachers who knew the students' mother tongue ($\bar{X}= 4.0458$). The effect size value of these results was found as $\eta^2=.041$.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders. The results are shown in Table 10.

Table 10. The Averages of the Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of the Number of Teaching First Graders

Variables	n	\bar{X}	SD
Once	114	4.4158	.58364
Twice	67	4.1851	.67178
Three times	24	3.8750	.87041
Total	205	4.2771	.67280

Table 11. The Differences in the Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Number of Teaching First Graders Variable (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	6.641	2	3.320			
Intragroup	85.702	202	.424	7.826	.001	Once > three times
Total	92.342	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One Way ANOVA test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the first sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders ($F_{(2-202)} = 7.826$, $p=0.001$). According to the multiple comparison test conducted to see among which groups the significant difference was, it was seen that teachers who taught first grade once ($\bar{X}= 4.4158$) faced more problems than teachers who taught first grade 3 times ($\bar{X}= 3.8750$). The effect size value of these results was found as $\eta^2=.072$.

3.4 The Variability Analysis Findings for the Sub-Dimension of Forming Syllables, Words, Sentences, and Text from Sounds of the Initial Reading, Writing, and Progress Dimension

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority. The results are shown in Table 12.

Table 12. The Averages of the Scores Received from the First Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale by Professional Seniority Variable

Variables	n	\bar{X}	SD
1-3 years	81	4.2076	.63244
4-6 years	88	4.2756	.62913
7-10 years	29	3.8922	.79442
11+ years	7	3.7500	.70434
Total	205	4.1765	.67023

Table 13. The Differences in the Scores Obtained from the Second Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Professional Seniority Variable (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	of SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	4.558	3	1.519			
Intragroup	87.081	201	.433	3.507	.016	4-6 years >7-10 years
Total	91.639	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One Way ANOVA test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority ($F_{(3, 201)} = 3.507, p=.016$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference is, it was seen that teachers of 4-6 years ($\bar{X}= 4.3750$) faced more problems than teachers of 7-10 years ($\bar{X}= 3.7448$). The effect size value of these results was found as $\eta^2=.050$.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student. The results are shown in Table 14.

Table 14. The Averages of the Scores Received from the Second Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Mother Tongue of the Student

Variables	n	\bar{X}	Ss
Yes	48	3.9089	.76307

No	141	4.2673	.62201
Partly	16	4.1797	.60591
Total	205	4.1765	.67023

Table 15. The Differences in the Scores Received from the Second Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Student's Mother Language (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	4.601	2	2.300			
Intragroup	87.039	202	.431	5.339	.006	No>Yes
Total	91.639	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student ($F_{(2-202)} = 5.339, p=.006$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference was, it was seen that the teachers who did not know the mother tongue of the students ($\bar{X}= 4.2673$) faced more problems than the teachers who knew the mother tongue of the students ($\bar{X}= 3.9089$). The effect size value of these results was found as $\eta^2=.050$.

The One-Way ANOVA Test was used to see if the scores of the primary school teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of the number of first graders. The results are shown in Table 16.

Table 16. The Averages of the Scores Received from the Second Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of the Number of Teaching First Grade

Variables	n	\bar{X}	SD
Once	114	4.2396	.62094
Twice	67	4.1278	.67739
Three times	24	4.0130	.84779
Total	205	4.1765	.67023

Table 17. The Differences in the Scores Received from the Second Sub-Dimension of the Second Dimension of the Scale According to the Variable of Number of First Grade Instruction (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	P	Significant difference
Intergroup	1.254	2	.627			
Intragroup	90.385	202	.447	1.401	.249	-
Total	91.639	204				

*p>0.05

No significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the primary school teachers from the second sub-dimension of the second dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders ($F(2-202) = 1.401, p=.249$). In this regard, it was determined that teachers with different first-grade teaching numbers in the second sub-dimension of the second dimension of the scale face similar problems.

3.5 Variability Analysis Findings for the Dimension of Literacy Achievement

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the primary school teachers from the third dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority. The results are shown in Table 18.

Table 18. The Averages of the Scores Received from the Third Dimension of the Scale by Professional Seniority Variable

Variables	n	\bar{X}	SD
1-3 years	81	3.5235	.52590
4-6 years	88	3.5864	.63810
7-10 years	29	3.1379	.67845
11+ years	7	3.0000	.67330
Total	205	3.4780	.62352

Table 19. The Differences in the Scores Received from the Third Dimension of the Scale According to the Variable of Professional Seniority (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	6.154	3	2,051			1-3>7-10
Intragroup	73.157	201	.364	5.636	.001	4-6>7-10
Total	79.311	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers from the third dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority ($F_{(3-201)} = 5.636, p=.001$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference is, teachers with 1-3 years of experience ($\bar{X} = 3.5235$) compared to teachers of 7-10 years ($\bar{X} = 3.1379$) and teachers of 4-6 years ($\bar{X} = 3.5864$) 7- It was observed that they faced more problems than teachers of 10 years ($\bar{X} = 3.1379$). The effect size value of these results was found as $\eta^2 = .078$.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores obtained by the classroom teachers from the third dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student. The results are shown in Table 20.

Table 20. The Averages of the Scores Received from the Third Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Native Language of the Student

Variables	n	\bar{X}	SD
Yes	48	3.2167	.72503
No	141	3.5816	.57615
Partly	16	3.3500	.45314
Total	205	3.4780	.62352

Table 21. The Differences in the Scores Received from the Third Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Mother Language of the Student (One Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	5.052	2	2.526			
Intragroup	74.259	202	.368	6.872	.001	No>Yes
Total	79.311	204				

* $p < 0.05$

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers in the third dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student ($F_{(2-202)} = 6.872, p=.001$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference was, it was seen that the teachers who did not know the mother tongue of the students ($\bar{X} = 3.5816$) faced more problems than the teachers who knew the mother tongue of the students ($\bar{X} = 3.2167$). The effect size value of these results was found as $\eta^2 = .064$.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores obtained by the classroom teachers from the third dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders. The results are shown in Table 22.

Table 22. The Averages of the Scores Received from the Third Dimension of the Scale According to the Variable of the Number of Teaching First Graders

Variables	n	\bar{X}	SD
Once	114	3.5789	.57829
Twice	67	3.4358	.62564
Three times	24	3.1167	.70010
Total	205	3.4780	.62352

Table 23. The Differences in the Scores Received from the Third Dimension of the Scale According to the Variable of Number of First Grade Instruction (One Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	4.414	2	2.207			
Intragroup	74.897	202	.371	5.953	.003	once> three times
Total	79.311	204				

*p<0.05

Significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers in the third dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders ($F(2-202) = 5.953, p=.003$). According to the multiple comparison test used to see among which groups the significant difference was, it was seen that teachers who taught first grade once ($\bar{X} = 3.5789$) faced more problems than teachers who taught first grade 3 times ($\bar{X} = 3.1167$). The effect size value of these results was found as $\eta^2=.056$.

3.6 Variability Analysis Findings of the Communication Dimension

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the classroom teachers from the fourth dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority. The results are shown in Table 24.

Table 24. The Averages of the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale by Professional Seniority Variable

Variables	n	\bar{X}	SD
1-3 years	81	3.8938	.73694
4-6 years	88	3.9864	.76462
7-10 years	29	3.6759	.76981
11+ years	7	3.9143	.84741
Total	205	3.9034	.75838

Table 25. The Differences in the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale According to the Variable of Professional Seniority (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	of SD	Mean Value of Squares	F	P	Significant difference
Intergroup	2.115	3	.705	1.230	.300	-
Intragroup	115.212	201	.573			
Total	117.328	204				

*p>0.05

No significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers from the fourth dimension of the scale differ according to the variable of professional seniority ($F(3-201) = 1.230, p=.300$). In this regard, teachers with different professional seniority face similar problems in the fourth dimension of the scale.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores obtained by the classroom teachers from the fourth dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student. The results are shown in Table 26.

Table 26. The Averages of the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Mother Language of the Student

Variables	n	\bar{X}	SD
Yes	48	3.7583	.83433
No	141	3.9589	.73154
Partly	16	3.8500	.73937
Total	205	3.9034	.75838

Table 27. The Differences in the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale According to the Variable of Knowing the Mother Language of the Student (One Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	of SD	Mean Value of Squares	F	P	Significant difference
Intergroup	1.490	2	.745	1.299	.275	-
Intragroup	115.838	202	.573			
Total	117.328	204				

*p>0.05

No significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers in the fourth dimension of the scale differ according to the variable of knowing the mother tongue of the student ($F_{(2-202)} = 1.299$, $p=.275$). In this regard, teachers who do not know, know, and partially know the mother tongue of the students face similar problems in the fourth dimension of the scale.

The One-Way ANOVA Test was used to see whether the scores of the classroom teachers from the fourth dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders. The results are shown in Table 28.

Table 28. The Averages of the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale According to the Variable of the Number of Teaching First Graders

Variables	n	\bar{X}	SD
Once	114	3.9860	.76180
Twice	67	3.8000	.74671
Three times	24	3.8000	.75757
Total	205	3.9034	.75838

Table 29. The Differences in the Scores Received from the Fourth Dimension of the Scale According to the Variable of Number of First Grade Instruction (One-Way ANOVA)

Source of variance	Sum of Squares	SD	Mean Value of Squares	F	p	Significant difference
Intergroup	1.750	2	.875			
Intragroup	115.578	202	.572	1.529	.219	-
Total	117.328	204				

* $p>0.05$

No significant differences were detected according to the One-Way ANOVA Test, which was used to see whether the scores of the classroom teachers in the fourth dimension of the scale differ according to the variable of the number of teaching first graders ($F_{(2-202)} = 1.529$, $p=.219$). In this regard, teachers who have taught first grade once, twice, and three times face similar problems in the fourth dimension of the scale.

Discussion Conclusion and Recommendations

According to classroom teachers who teach students whose mother tongue is not Turkish, the most important problem they face during the preparation stage of primary literacy teaching is that the necessity of learning a second language prolongs the preparation stage. According to Susar Kırmızı, Özcan & Şencan (2016), the literacy process is prolonged because students who cannot speak Turkish effectively and fluently focus on learning a new language in the first stages of primary reading and writing teaching. In the study, it was determined that the students switched to reading and writing later than the students whose mother tongue was not Turkish. These results are in agreement with the results of the present study. Based on this point of view, it was determined how important it is for students whose mother tongue is not Turkish to use Turkish

effectively and accurately before starting school. Ensuring that students whose mother tongue is not Turkish can speak Turkish effectively and fluently can be solved by raising awareness of families and eliminating the problem of attendance at preschool education.

According to the classroom teachers, it was found that the most important problem in the stage of sensing, recognizing, and distinguishing sounds is that students whose mother tongue is not Turkish confuse the “ö” and “ü” sounds. This result was found to be similar to that of some other studies (Gözüküçük, 2015; Karadaş, 2017). According to previous studies, students’ confusion about these sounds may be because of mother tongue differences and local dialects. Classroom teachers should pay more attention to the letters and sounds confused in this way, which can help to eliminate the problems.

According to the classroom teachers, the most important problem faced in the process of creating syllables from letters, words from syllables, and sentences from words is that students whose mother tongue is not Turkish and who are constantly absent from classes are unable to understand sounds and have difficulty in producing syllables. It was determined that the addition of problems such as absenteeism to the problems faced because of the difference in mother tongue significantly affects the reading and writing process negatively. It is considered that the main source of the absenteeism problem is the indifference of the family (Yılar, 2019, pp. 225-232).

The most important problem that is identified for the independent reading and writing phase is that students whose mother tongue is not Turkish cannot make sense of words, and for this reason, write slowly. According to Nguyen & Astington (2014), the working memory of individuals with more than one language is supported. Bilingual individuals store information from both languages in their memory. For this reason, they can use any language they need in any situation. However, individuals whose mother tongue is not Turkish and who do not use Turkish effectively enough have difficulty in thinking in Turkish because of the weaknesses in their vocabulary. For this reason, they have difficulty thinking in Turkish and therefore write slowly (Gözüküçük, 2015; Öztepe, 2019).

In the communication dimension of the scale, the opinions in the items “Students whose mother tongue is not Turkish do not want to learn Turkish” and “Parents whose mother tongue is not Turkish do not want their students to learn Turkish” were in the form of “I do not agree”. Gözüküçük (2015) and Aslan (2018) reached the same conclusion in their studies by using the same scale. This shows the consistency of our results. Also, according to these results, it was found that the source of the problems was not the reluctance of the students and parents.

In the communication process of primary reading and writing teaching, the most important problem is that students with different mother tongues who cannot use Turkish effectively enough cannot express themselves adequately. According to Yılmaz & Şekerci (2016), students whose mother tongue is different in the primary reading and writing teaching process have problems expressing themselves. Sarı (2001) reported that bilingual individuals do not express themselves in Turkish. Gözüküçük (2015) and Aslan (2018) found that the biggest problems of teachers are the communicative problems they face with students whose mother tongue is not Turkish. The results are consistent with the results of previous studies. It is already known from both the present study and similar studies that the most important reason for communication problems in the process of primary reading and writing teaching is the difference in the mother tongue. It can be argued that the elimination of this problem depends on the students’ becoming individuals who use Turkish effectively and accurately before starting school. For this reason, studies to be conducted with families regarding the communication process and preschool education are extremely important.

In the stage of sensing, recognizing, and distinguishing the sound of primary reading and writing teaching, teachers with 1-3 years of experience had more problems compared to teachers with 7-10 years and 4-6 years of experience, and teachers with 4-6 years of experience had more problems compared to teachers with 7-10 years of experience. It was also found that teachers with

4-6 years of experience in reading and writing letters, syllables from letters, words from syllables, creating sentences from words, and reading texts had more problems than teachers with 7-10 years of experience. According to these results, it can be argued that teachers with less experience had more problems. According to Gözüküçük (2015), as the professional seniority of classroom teachers teaching students whose mother tongue is not Turkish increases, the problems they face during the primary reading and writing teaching process decrease. Karaman, Yılar & Aslan (2022) and Öztepe (2019) reported in his study that the problems increased with the addition of inexperience on top of the mother tongue difference. It is already known that individuals who teach students whose mother tongue is not Turkish are generally in the first years of their profession. For this reason, teachers working here are generally inexperienced. For this reason, teachers who face problems have difficulty knowing how to act (Yılar, 2019, pp. 225-232). Teachers who faced these problems before and knew how to act had fewer problems.

It was found that teachers who do not know the mother tongue of their students face more problems than teachers who know their mother tongue in the stages of feeling, recognizing and distinguishing sounds, reading and writing letters, syllables from letters, making up words from syllables, forming sentences from words, and reading text and independent reading and writing in primary reading and writing teaching. According to these results, it can be considered that the communication between the students who know the mother tongue and the teachers who do not know the students is different. Gözüküçük (2015) and Aslan (2018) reported that the reason for communication problems with students is the difference in the mother tongue. The communication established by the teacher who knows the mother tongue of students, and also by the teacher who does not know, depends on the student's ability to speak Turkish effectively enough.

It was found that the teachers who taught the first grade for once in the stages of sensing, recognizing, and distinguishing the voice and independent reading and writing of the primary reading and writing teaching faced more problems than the teachers who taught the first grade three times. It was determined that the problems of classroom teachers decreased as their experience with first graders increased. Generally, newly appointed classroom teachers first start to work in the first grades in regions where the mother tongue is not Turkish. For this reason, teachers who have not yet gained experience try to cope with many problems in the first years of their profession because of the difference in the mother tongue. Because of these problems, they sometimes panic, worry, and try to make students literate as soon as possible (Yılar, 2019, pp. 225-232). Newly appointed teachers should not start teaching the first graders in the first year, and start their profession with more experienced teachers in regions where the mother tongue is not Turkish to make use of their experiences.

Recommendations

In line with these results,

- Studies can be conducted to strengthen the communication of teachers with families,
- Training and courses can be organized to raise awareness of families,
- Home trips can be made to achieve maximum efficiency in preschool education,
- Large-scale studies can be conducted to enable students to speak Turkish effectively and fluently before they come to school.

References

- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim* (6. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyol, H. (2008). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi* (6. Baskı) Pegem A Yayıncılık.
- Alpar, R. (2000). *Spor Bilimlerinde Uygulamalı İstatistik*. GSGM Yayınları.
- Aslan, A. (2018). *Türkçenin yeterince etkin ve güzel konuşulmadığı yerlerde ilkokuma yazma öğretiminde öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar* (Yüksek lisans tezi). İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı
- Aslan, O., & Yılar, Ö. (2023). Etraflı (Peritekstual) Okuma Yapmanın Okuma Motivasyonuna Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 34-55.
- Bayraktar, N. (2006). *Dil bilimi*. Nobel Yayınları.
- Bialystok, E. Craik, F. I. M. Green, D. W. & Gollan, T. H. (2009). Bilingual minds, A Journal of the Association for Psychological Science. *New York: Cambridge University Press*. 10(3), 89-129. doi: 10.1177/1529100610387084.
- Costa, A., Hernández, M. & Sebastián-Gallés, N. (2008). Bilingualism Aids Conflict Resolution: Evidence From The Ant Task. *International Journal Of Cognitive Science*, 106(1), 59–86. Doi: 10.1016/j.cognition.
- Çolakoğlu, S. (2019). *Anadili Türkçe Olmayan ilkokul Öğrencilerine ilkokuma Yazma Öğretiminde Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Şanlıurfa ili Örneği)* (Yüksek lisans tezi). On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Emeç, H. (2011). *Türkçenin yeterince etkin ve güzel konuşulmadığı yerlerde ilkokuma yazma öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar (Erzurum ili örneği)* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ergin, M. (2000). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayıncılık.
- Gözüküçük, M. (2015). *Anadili Türkçe olmayan ilkokul öğrencilerine ilkokuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri* (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Gözüküçük, M. & Kıran, H. (2018). İkinci dili Türkçe olan ilkokul öğrencileriyle iletişim kurmada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 225-236. Doi: 10.30794/pausbed.424365
- Gülyüz, H. (2004). *Türkçe ilkokuma yazma öğretimi kuram ve uygulamaları*. (7. Baskı) Pegem A Yayınları.
- İlhan, N. (2005). Çocukların dil edinimi, gelişimi ve dile katkıları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13, 155-160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49971/640597>
- Karaman, H., Yılar, Ö., & Aslan, O. (2022). Covid-19 salgını sürecinde Türkçeyi Yeterince etkin kullanamayan ilkokul öğrencilerinin uzaktan Türkçe öğretiminin değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(31), 101-120.
- Karasar, N. (2007), *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı dilbilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Nguyen, T. K. & Astington, J. W. (2014). Reassessing the bilingual advantage in theory of mind and its cognitive underpinnings. *Bilingualism: Language and Cognition*, 17(2), 396-409. Doi: 10.1017/S1366728913000394.

- Öztepe, D. (2019). *Anadili Farklı Olan İlkokul Öğrencilerine Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Trabzon Üniversitesi, Trabzon.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Portes, A. & Hao, L. (1998). E pluribus unum: Bilingualism and loss of language in the second generation. *Sociology of Education*, 71(4), 269-294. <http://www.jstor.org/discover/2673171>
- Sarı, M. (2001). *İki dilli çocukların çözümleme yöntemiyle okuma- yazma öğrenirken karşılaştıkları güçlükler* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sarioğlu, B. (2021). *Türkçenin yeterince etkin ve güzel konuşulmadığı sınıflarda öğretmenlerin ilkokuma yazma öğretimi sürecinde yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Susar Kırmızı, F., Özcan, E. & Şencan, D. (2016). Türkçenin az konuşulduğu bölgelerde ilk okuma yazma sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 412-445. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227862>
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tulu, Y. (2009). *Ana dili Türkçe olan ve ana dili Türkçe olmayan (iki dilli) 4-7 yaş çocukların dil düzeyine etki eden faktörlerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılar, Ö. (2019). *İlkokuma Yazma Öğretimi* (2. Baskı). Ömer Yılar (Ed.). "Türkçenin Etkin ve Güzel Konuşulmadığı Yerlerde İlkokuma ve Yazma Öğretimi" (ss. 225-232). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılar, R., (2019). Ses esaslı ilkokuma ve yazma öğretimi. Ö. Yılar (Ed.), *İlkokuma ve yazma öğretimi* içinde (2. baskı, ss. 156-174). Pegem Akademi.
- Yıldırım, Ali & Simsek, Hasan. 2016. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2013). Okuma motivasyonu, akılcı okuma ve okuduğunu anlamanın beşinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarındaki rolü. *Electronic Turkish Studies*, 8(4).
- Yılmaz, F. & Şekerci, H. (2016). Ana dil sorunsalı: Sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine göre ilkokul öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 4(1), 47-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/32029/354378>
- Yiğit, V. (2009). *Ses temelli cümle yöntemi ile ilkokuma yazma öğretim sürecinde karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerle baş etme stratejilerinin belirlenmesi: Şırnak ili örneği* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Birim Etik Kurulu

Tarih: 21.08.2020

No: 14

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Bu çalışma Atatürk Üniversitesi BAPK tarafından desteklenmiştir, proje no: SDK-2021-9017.

Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyinin Üniversiteye Uyumu Yordayıcı Gücü

Predicting Power of Academic Motivation and Academic Self Level of Adjustment to University

Doç. Dr. Evren ERZEN¹, Sefa Cumali MERDİVENLİ²

Öz

Bireyler yeni bir eğitim hayatına başladıkları üniversite yıllarında çeşitli uyum problemleri yaşamaktadırlar. Araştırmacılar bu uyum problemlerinin etkilerini azaltmak için çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada akademik motivasyon ve akademik benlik değişkenlerinin üniversiteye uyum becerisini yordama düzeyinin belirlenmesi ve üniversiteye uyum ile çeşitli kategorik değişkenler (cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf düzeyi) arasındaki fark durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Korelasyonel desende yapılan bu araştırmanın örneklemi 253 kadın (%80,8), 60 erkek (%19,2) olmak üzere 318 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır ($\bar{X}_{yaş}=21,09$, $SS=12$). Araştırmanın örneklem grubu, basit rastgele örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Bulgular, %59'luk açıklanan varyans oranıyla akademik motivasyon ve akademik benlik değişkenlerinin üniversiteye uyum becerisini yordayıcı gücü olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın alt amaçları doğrultusunda yapılan analizlerde ise kadın üniversite öğrencilerinin akademik uyum düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek olduğu, arkadaş ilişkilerinde uyum için ise cinsiyetin farklılaşmaya sebep olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca öğrenim görülen bölüm ve sınıf düzeylerinin de üniversiteye uyumda farklılaşma yaratmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyleri yüksek olan öğrencilerin üniversiteye daha fazla uyum sağladıklarını akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyleri düşük olan öğrencilerin ise üniversiteye uyum sağlamada zorlandıkları anlamına gelmektedir. Bu bağlamda okul psikolojik danışmanlarının okula uyum programı hazırlarken öğrencilere olumlu akademik benlik kazandırma ve motivasyon artırma konusuna odaklanmaları yararlı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversiteye Uyum, Akademik Motivasyon, Akademik Benlik, Üniversite Öğrencisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Individuals experience various adaptation problems during their university years when they start a new education life. Researchers are working to reduce the effects of these adaptation problems. In this study, it was aimed to determine whether academic motivation and academic-self variables predict the ability to adjustment to university. The sample of this study, which was conducted in a correlational design, consisted of 318 university students, 253 females (80.8%) and 60 males (19.2%) ($\bar{X}_{age}=21.09$, $SD=12$). The findings reveal that academic motivation and academic self-variables are predictive of the ability to adapt to university, with a explained variance rate of 59%. In the analyzes made in line with the sub-objectives of the study, it was determined that the academic adjustment level of female university students was higher than that of males, and gender did not cause any differentiation in terms of adjustment in friendships. In addition, it was determined that the level of education and class did not make any difference in adaptation to the university. The findings mean that students with high academic motivation and academic self-levels adapt to university more, while students with low academic motivation and academic self-levels have difficulty in adapting to university. In this context, it may be beneficial for school counselors to focus on

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e-mail adresi: evrenerzen@hotmail.com

²Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail adresi: sefamerdivenli@gmail.com

Bu çalışmanın ilk hali 13.06.2022 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 23. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atf için (to cite): Erzen, E. ve Merdivenli, S.C. (2024). Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyinin Üniversiteye Uyumu Yordayıcı Gücü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1527-1547.

gaining a positive academic self and increasing motivation for students while preparing a school adjustment program.

Keywords: Adjustment to University, Academic Motivation, Academic Self-concept, University Student

Paper Type: Research

Giriş

İnsan, çevresiyle iletişim kuran, çevresinden etkilenen sosyal bir varlıktır. Sosyal bir canlı olan insanın yaşamında en önemli dönemlerden biri ise üniversite yıllarıdır (Özel, 2006). Bireyler üniversite yıllarında yeni bir şehre ve yeni bir eğitim hayatına başlarken, aynı zamanda yeni bir sosyal çevre ile bütünleşirler. Bu dönem, anne ve baba kontrolünden bağımsız bir biçimde yaşanan bir keşif dönemi olarak kabul edilmektedir (Kuang ve diğ., 2023). Öğrencilerin üniversite yaşamı, özellikle üniversiteye yeni başlayan öğrenciler açısından duygusal, sosyal ve akademik olmak üzere birçok alanda değişikliği beraberinde getirmektedir (Martin, 2000; Brown ve Lent, 2008). Bu değişim çoğunlukla bireylerin hayatlarında ilk defa bir destek olmadan kendi problemleri ile tek başlarına çabalamaları sonucunu doğurmaktadır. Fakat bu çabalar her zaman olumlu sonuçlanmayabilmekte ve krizlere neden olabilmektedir. Öyle ki başarısızlıkla sonuçlanan bazı çabalar üniversiteye uyum sağlamada zorluk yaratabilmektedir. Uyum genel anlamda, kişinin çevresinin isteklerine cevap verecek uyarılama davranışı ortaya koyması olarak tanımlanmaktadır (Rao, 2017). Üniversiteye uyum, öğrencilerin üniversite ortamıyla oldukça etkileşimli olduğu ve bireylerin akademik becerilerini geliştirmeye çalıştıkları bir süreçtir ve öğrenciler bu dönemde akademik yeteneklerini geliştirmeye çalışmaktadır (Erzen, 2018). Başka bir tanıma göre ise üniversiteye uyum, öğrencilerin okul ortamında yaygın olan bazı normlara, değerlere ve beklentilere aşina olma durumu olarak ifade edilmektedir (Cole, 2021). Üniversiteye uyum sağlayan bireylerin akademik zorlukların üstesinden gelebilmeleri (Julia ve Veni, 2012), bütün insan ilişkilerini sağlam temeller doğrultusunda idare edebilmeleri (Wohn ve Larose, 2014), kendi iyi oluşlarını fark edebilmeleri (Wintre ve Yaffe 2000) ve üniversite yıllarında belli bir eğitim dalında yetişmekten hoşlanmaları beklenmektedir (Lapoint ve Soysa 2014). Bu dönemde üniversite öğrencileri, üniversite hayatının kendi kişisel ve sosyal gelişimleri için kıymetli olanaklar sağlayacağını öngörmektedirler. Bu nedenle öğrenciler bilişsel bir beklenti içine girmektedirler (Larose ve diğ., 2019).

Bensimon (2007), öğrencilerin akademisyenlerle, öğrenci işleri ve diğer üniversite personeliyle olan ilişkilerinin türü ve yakınlığının öğrencilerin üniversiteye uyum sağlamalarında etkili faktörler olduğunu rapor etmiştir. Üniversite öğrencileri, bu eğitim kademesindeki ilk deneyimlerinin beklediklerinden daha stresli olduğunu ve bazı zorluklarla tek başlarına yüzleşmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu zorluklar; yeni bir çevreye girme, bu çevrenin getirdiği sorumluluklarla yüzleşme, aile bireylerini özleme ve akademik çalışmalar olarak sıralanabilir (Wintre ve Yaffe, 2000). Öğrencilerin karşılaştıkları akademik zorluklar, onların öz-yeterliliklerini ve üniversite hayatına hazır olma durumlarını sorgulamalarına neden olabilmektedir. Bandura (1997) sosyal öğrenme kuramına göre, bireylerin öz-yeterlilik inançları ile motivasyonlarının yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, üniversiteye uyumda kişinin öz düzenleme becerisi ve öz-yeterlilik düzeyinin, bireyin akademik motivasyonunu söylenebilir (Cleary ve Chen 2009; Liew ve Mctigue 2008; Hiller ve diğ., 2022).

Deci ve Ryan (2000), motivasyonu bir şeyi başarma dürtüsü olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanımda ise motivasyon, belirli bir zamanda belirli bir şekilde davranmamıza neden olan farklı psikolojik ve fizyolojik faktörler olarak ifade edilmektedir (Plotnik ve Kouyoumdjian, 2010). Akademik motivasyon ise öğrencilerin öğrenmeye yönelik ilgileri ve öğrenme işinden aldıkları mutluluk olarak tanımlanmaktadır (Wigfield ve Eccles, 2002). Akademik motivasyon,

öğrencilerin okula devam etme isteklerine, ilgilerine ve okuldaki çeşitli stresörlerle baş edebilme becerilerine rehberlik eden bir faktördür (Clark ve Schroth, 2010; Hulleman ve diğ., 2016). Eğitim sürecindeki öğrenme motivasyonunu ifade eden akademik motivasyon kavramı (Woolfolk, 2016) öğrenme ortamlarına uygun davranışlarla büyük ölçüde ilişkilidir (Ahmed ve Bruinsma, 2006). Bu bağlamda akademik anlamda motive olamamış bireylerin öğrenme ortamlarına uygun davranışlar sergileme olasılıklarının azalması şaşırtıcı değildir. Baker (2003), bu sebeple akademik motivasyon ve üniversiteye uyumun sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu savunmaktadır.

Motivasyonu ele alan birbirinden farklı teoriler bulunmaktadır. Bunlar; içgüdü (Plotnik ve Kouyoumdjian, 2010; Wittig, 2001), beyin (Aharon ve diğ., 2001; Holroyd ve Coles, 2002; Kalat, 2015), teşvikler (Little, 1999; Petri ve Govern, 2012) ve bilişsel faktörler (Bandura, 1989; Deci ve Ryan, 1985; Weiner, 1991) olarak sıralanabilir. Bu teoriler akademik motivasyonu farklı alt temalar (merak, kendini kanıtlama, biyolojik ihtiyaç, ödül/zevk, değer, inanç, beklenti, hedef) altında toplamaktadır. Bununla birlikte, en yaygın temalar içsel ve dışsal motivasyon olarak belirlenmiştir. Toplamda akademik motivasyonun, zaman zaman eklenen motivasyonel başlıklarla birlikte üç ana başlıktan (içsel motivasyon, dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk) oluştuğu söylenebilir (Deci ve Ryan, 1985).

İçsel motivasyon, bireyin başka bir motivasyon kaynağı olmasa bile ilgili davranışlara yönelmesi, bir deneyime dahil olması, hayattan memnun olması ve doyumuna ulaşmasını ifade etmektedir (Woolfolk, 2016). Örneğin, öğrencinin dersi ilginç bulduğu için derse katılması ve daha fazla doyum sağlama düşüncesiyle öğrenmeye çalışması içsel motivasyonla ilgilidir (Vallerand ve diğ., 1992). Dışsal motivasyon, bireyin davranışlarını dışsal unsurlara (taktir almak, ödül, ceza, başarı, belge vb.) bağlı olarak ortaya koyma ve somut bir sonuca ulaşmak için bir faaliyette bulunma isteğidir (Deci, Ryan, Vallerand, ve Pelletier, 1991). Dışsal motivasyon kaynakları sosyal boyut (Kişilerarası ilişki, arkadaşlık, yardımseverlik, süpervizörlük, sosyal baskı, sosyal etki) ve organizasyonel boyut (iş ödülleri, cezalar, statü, güvence) (Mottaz, 1985) olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır. *Motivasyonsuzluk (amotivasyon)*, kişinin kendi davranışlarıyla ve ortaya koyduğu bu davranışların sonuçları arasındaki ilişkiyi anlamlandırmadığında gerçekleşmektedir (Reeve, 2018). Diğer bir ifadeyle bireyin eylemleri ve amaçları arasında olası bir ilişki kuramaması nedeniyle bir faaliyeti gerçekleştirmeyi istememe halidir (Deci ve Ryan, 1985; 2000).

Motivasyon düzeyi yüksek öğrenciler üniversiteye yönelik daha pozitif tutum sergileyebilmektedir (Ratelle, Guay, Vallerand, Larose ve Senécal, 2007). Öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlerden biri olan motivasyon (Korkmazer, 2020; Richardson, Abraham ve Bond, 2012) üniversite başarısında önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Abdelrahman, 2020). Bu nedenle akademik başarının artışı hedeflerken motivasyon konularını göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır (Karagüven, 2012). Bloom, akademik başarıyı etkileyen diğer bir faktörün de benlik olduğunu savunmaktadır (Akt: Ülgen, 1994). Akademik başarının akademik benlik düzeyleriyle doğru orantılı olduğuna yönelik bulgular, bu görüşü desteklemektedir (Yavuzer, 1986).

Benlik kavramı, bireyin kendine dair genel değerlendirmelerinden ve farkındalıklarından oluşmaktadır. Benlik kavramı akademik benlik ve akademik olmayan benlik olarak ikiye ayrılmaktadır (Fuat ve Oktay, 2002; Hannula, 2002; Karasakaloğlu ve Saracaoğlu, 2009; Marsh, 1984; Pehlivan ve Köseoğlu, 2010; Subaşı, 2000; Tokmak, Sak ve Akbulut, 2021). ABK, öğrencilerin farklı disiplinler veya genel akademik alanlar hakkındaki benlik algılarını içermektedir (Herbert W. Marsh ve diğ., 2008). ABK, öğrencilerin kendileri hakkındaki genel duygularını (Guay, Marsh ve Boivin, 2003), çeşitli akademik alanlarda ve yeteneklerde kendilerine ilişkin genel algılarını yansıtmaktadır (Trautwein, Lüdtke, Marsh, Köller ve Baumert, 2006). ABK, bir öğrencinin belirli bir akademik arayış karşısında diğer öğrencilere kıyasla ne kadar yetenekli olduğuna dair algısı olarak da değerlendirilmektedir (Arseven, 1986). Başka bir deyişle, kişinin akademik becerilerle ilgili duygu ve düşüncelerinin ifadesidir. Akademik benlik kavramı matematik, fen ve yabancı dil gibi alanlara ayrılmaktadır. Akademik olmayan benlik

kavramları ise sosyal benlik, duygusal benlik ve fiziksel benlik olarak ayrılmaktadır (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976).

ABK, öğrenme düzeyini yordayıcı bir değişken olarak (Saracaloğlu ve Varol, 2007; Saracaloğlu ve diğ., 2014) eğitim alanındaki araştırmalarda önemli bir başlıktır (Jonkmann ve diğ., 2012). Konuyla ilişkili çalışmalara bakıldığında araştırmacılar akademik çabanın (Trautwein vd., 2006), akademik başarının (Skinner, Wellborn, ve Connell, 1990; Guay ve diğ., 2003; Valentine ve Dubois, 2005; Marsh ve Craven, 2006; Awad, 2007), akademik ilginin ve uzun dönemli akademik erişimin (*Bir eğitim programındaki girdiler ile çıktılar arasındaki program hedefleri ile tutarlı fark [TDK, 2022]*) (Marsh ve diğ., 2005; Pinxten ve diğ., 2010) akademik benlikle ilişkili bulunması, olumlu akademik benliğin eğitsel hedeflere ulaşmayı kolaylaştırdığını (Seaton, Marsh ve Craven, 2009), okul yaşamında ve eğitimde önemli olduğunu ve öğrenme çıktılarını etkilediğini ortaya koymuşlardır (Wolff ve diğ., 2018). Sonuç olarak akademik benlik düzeyinin düşük olması, öğrencilerin üniversiteye uyumlarını engellediği rapor edilmiştir (Çoruh, 1989 akt; Sürücü ve Bacanlı, 2010).

Üniversiteye uyum sürecinde kişiler akademik, kişisel, sosyal vb. çeşitli yönlerden bir uyum süreci içerisinde dirler (Baker ve Sıryk, 1984). Yukarıda da belirtildiği gibi gerek bireyin akademik çalışmalar konusunda başarılarını nasıl tanımladığı ve gerek akademik bir çalışma yürütme konusundaki isteği bireyin akademik çalışmalardaki performansını etkilemektedir. Akademik düzeydeki performanstan bağımsız olmayan üniversiteye uyumun bu değişkenlerden etkilenmesi ise beklenen bir durumdur. Bu doğrultuda bireylerin yaşamlarının geçiş dönemine denk gelen üniversitenin ilk yıllarında başlayan üniversiteye uyumun, akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyi ile ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarının, uyum programı hazırlayacak okul psikolojik danışmanlarına yarar sağlaması öngörülmektedir. Bu sebeple araştırmada, bağımlı değişken olarak belirlenen öğrencilerin üniversiteye uyumlarının bağımsız değişkenler olan akademik motivasyon ve akademik benlik arasındaki ilişki düzeyini belirlemek ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordayıcı gücünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte bağımlı değişken ile çeşitli kategorik değişkenler (cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf düzeyi) arasında anlamlı bir fark olup olmama durumunun belirlenmesi alt amaç olarak belirlenmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, verilerin toplanmasına ve verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon ve akademik benlik düzeylerinin, üniversiteye uyum düzeyi açısından incelenmesi amacıyla, değişkenlere müdahale edilmeden birden fazla değişkenin ilişki durumunu incelediği için nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel araştırma modelinde ele alınan betimsel bir çalışmadır. Korelasyonel araştırma modeli, iki veya daha fazla nicel değişkenin ilişkili olma derecesini tanımlayan ve bunu korelasyon kat sayısını kullanarak yapan bir araştırma modelidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Araştırmada üniversiteye uyum bağımlı değişken; akademik motivasyon ve akademik benlik ise bağımsız değişkenlerdir. Öğrencilerin cinsiyet, bölüm ve sınıf düzeylerinin üniversiteye uyum düzeylerinde farklılaşma yaratıp yaratmadığı belirlenmek istenen demografik değişkenlerdir.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu, toplumun her üyesinin eşit aynı zamanda bağımsız seçilme şansına sahip olduğu basit rastgele örneklem yöntemi ile belirlenmiştir (Fraenkel, Norman, & Wallen, 2012). Çalışma grubu 253 kadın (%80,8), 60 erkek (%19,2) olmak üzere 313 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 18 ile 30 arasında değişmektedir [$\bar{X}_{yaş}=21,09$, $SS=12$]. Katılımcılara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum, Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeylerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	n	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	\bar{X}	SS
Üniversiteye Uyum	313	24	55	43.20	6.36
Akademik Motivasyon	313	93	187	140.23	18.79
Akademik Benlik	313	61	138	99.65	15.35

Tablo 1.'de görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin üniversiteye uyum ölçeğinden aldıkları en yüksek puan 55, en düşük puan ise 24'tür. Üniversiteye uyum ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları 43.55, standart sapma ise 6.22 olarak hesaplanmıştır. Üniversiteye uyum ölçeğinden alınacak en düşük puanın 11 olduğu göz önünde bulundurulursa çalışma grubuna katılan öğrencilerin uyum puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Akademik motivasyon ölçeğinden aldıkları en yüksek puan 196, en düşük puan ise 94'tür. Akademik motivasyon ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları 141.11, standart sapma ise 18.65 olarak hesaplanmıştır. Son olarak Akademik benlik ölçeğinden aldıkları en yüksek puan 138, en düşük puan ise 61'dir. Akademik motivasyon ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları 100.97, standart sapma ise 15.11 olarak hesaplanmıştır. Üniversiteye uyum ölçeğinden elde edilecek en yüksek puanın 55 olduğu göz önünde bulundurulursa araştırmaya katılan öğrencilerin uyumlarının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Akademik motivasyon ölçeğinden elde edilecek en yüksek puanın 196 olduğu göz önünde bulundurulursa araştırmaya katılan öğrencilerin akademik motivasyonlarının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Son olarak akademik benlik ölçeğinden elde edilecek en yüksek puanın 140 olduğu göz önünde bulundurulursa araştırmaya katılan öğrencilerin akademik benlik düzeylerinin de yüksek olduğu söylenebilir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Üniversite Uyum Ölçeği (ÜUÖ)

Üniversite Uyum Ölçeği, doktora araştırması kapsamında Erzen, (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, öğrencilerin uyum becerilerini *Arkadaş İlişkisinde Uyum* ve *Akademik Uyum* olmak üzere iki alt boyutta ele almıştır. 5'li Likert tipine sahip olan ölçek 1'den (Asla) 5'e (kesinlikle) kadar derecelendirilmiştir ve 11 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan ölçekte kendilerine en uygun cevabı işaretlemeleri istenir. Üniversiteye Uyum Ölçeğinin yapı geçerliği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, uyum indeksleri iki faktörlü yapı gösterdiğini doğrulamaktadır ($\chi^2/sd= 1.41$, $RMSEA = .04$, $GFI = .95$, $CFI = .98$ ve $NNFI = .97$). Ölçeğin toplam puan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .82 olarak belirlenirken *Arkadaş İlişkisinde Uyum* boyutu için .83, Akademik Uyum boyutu için .82 olarak belirlenmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen geçerlilik ($\chi^2/sd=1,94$, $GFI= .95$, $CFI=.97$, $TLI=.96$, $RMSEA=.05$) ve Cronbach Alpha güvenilirlik değerleri *Arkadaş İlişkisinde Uyum* ve Akademik Uyum için .84, ölçeğin bütünü için .86 ile kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

2.3.2. Akademik Motivasyon Ölçeği (AMÖ)

Ölçek, 1992 yılında Vallerand ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin üniversite düzeyindeki öğrenciler için geliştirilmiş olan İngilizce formunun Karagüven (2012) tarafından Türkçeye uyarlaması kullanılmıştır. Yedili Likert'e göre düzenlenmiş bu ölçeğin 28 maddesi bulunmaktadır. Katılımcılardan uygulama maddelerinde yer alan şıklardan 1 (hiç uyuşmuyor) ile 7 (tam olarak uyuşuyor) derece arasından kendilerine en uygun olan işaretlemeleri yapmaları istenir. Ölçek toplam 7 alt boyuta sahiptir (3 tane içsel motivasyon, 3 tane dışsal motivasyon ve 1 tane motivasyonsuzluk). AMÖ'nin doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre, uyum indeksleri yedi faktörlü yapı gösterdiğini doğrulamıştır ($\chi^2/sd=3.09$, NFI= .91, CFI= .94, RMSEA= 0.073). Ölçeğin toplam puan iç tutarlılık katsayısı .87 olarak belirtilirken alt boyutların iç tutarlılık katsayısı .67 ile .87 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen geçerlilik ($\chi^2/sd=2.66$ GFI= .83, CFI=.89, TLI=89, RMSEA=.07) ve güvenilirlik değerlerinin (.85) kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

2.3.3. Matovu Akademik Benlik Kavramı Ölçeği (ABKÖ)

Liu ve Wang (2005) tarafından geliştirilen ve Matovu (2014) tarafından üniversite öğrencilerine uyarlaması yapılan Matovu Akademik Benlik Kavramı Ölçeği'nin (ABKÖ) Türkçe uyarlaması Cantekin ve Gökler (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin akademik benlik kavramlarını ölçen, 7'li Likert tipine sahip 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 7'ye kadar (kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiş 20 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek, Akademik Güven ve Akademik Çaba olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Matovu ABKÖ'nün doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, geçerlik düzeyinin yeterli olduğunu ($\chi^2/sd=2.04$, GFI=.91, CFI=.90, RMSEA=0.05). Her iki alt boyutun Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları .96'dır. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .93'tür. Bu çalışma kapsamında elde edilen geçerlilik ($\chi^2/sd=2.74$, GFI=.93, CFI=.91, TLI=88, RMSEA=.07) ve güvenilirlik değerleri alt boyutlar için .78 ile 80 ile arasında değişmektedir. Ölçeğin bütününe ilişkin güvenilirlik katsayısı ise .80'dir.

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında öncelikle, bu çalışma kapsamında gerekli izinlerin alınabilmesi için, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (E-51450103-050.01.04-00000417475). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Üniversitesi Rektörlüğünden uygulama izinleri temin edilmiştir (E-15559425-755.02.01-00000418685).

Bununla birlikte veri toplama araçlarını uyarlayanlardan ve geliştirilenlerden gerekli izinler alınmıştır. Uygulamada ölçme araçları katılımcılara çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Veriler 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Anket açıklamasında araştırmacı kendini tanıtmış, ardından çalışmanın amacı, önemi ve ölçeği nasıl cevaplayacakları konusunda katılımcılara bilgi vermiştir. Bireysel değerlendirmeler yapılmayacağını ve bu sebeple öğrenci kimlik bilgilerinin gerekli olmadığını belirtmiştir.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

Katılımcılara uygulaması yapılan ölçeklerden elde edilen veriler IBM SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan kişisel bilgi formu aracılığı ile katılımcılar hakkındaki demografik özelliklerin frekans ve dağılımları belirlenmiştir.

Üniversiteye uyum, akademik motivasyon, akademik benlik arasındaki ilişkinin analizi için çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çoklu regresyon analizi için örneklem büyüklüğünün; $n \geq 104 + m$ (m, bağımsız değişken sayısı) formülü ile kullanılarak belirlenebileceği ifade edilmektedir (Tabachnick ve Fidell 2007). Bu açıdan her üç değişken için de yeterli örneklem sayısına ulaşıldığı görülmektedir ($n=313$). Analiz öncesi çoklu regresyon sayıtları gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak bilgileri eksik olan ve elde edilen verilerden uç değerlere sahip olan toplam 9 veri analiz sürecinden çıkarılmıştır. Bir sonraki

aşamada başka bir varsayım olan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlerin arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Değişkenler arasında pozitif yönlü doğrusal ilişki olduğu görülmüştür (Bkz., III. Bölüm, s.7). Bununla birlikte diğer bir varsayım olan “bağımsız değişkenler birbirleriyle yüksek oranda ilişkili değildir.” varsayımı incelenmiş olup bağımsız değişken olan akademik motivasyon ve akademik benlik değişkenleri arasında .34 düzeyinde bir ilişki oranı ile bu varsayımında karşılandığı bulunmuştur (Taylor, 2020). Son olarak modelde gözlemlerin birbirinden bağımsız olması varsayımı yer almaktadır. Bu varsayımın karşılanıp karşılanmadığını test etmek için Durbin-Watson istatistiği sonucuna bakılmıştır. Durbin- Watson katsayı değerinin 1,5 ile 2,5 arasında olması modelde otokorelasyon olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2010). Test sonucu incelendiğinde değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($Durbin-Watson = 1.94$) Böylece verilerin çoklu regresyon sayıtlarını karşıladığı gözlemlenmiştir.

Üniversiteye uyum düzeyinin, akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla ilk olarak verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Örneklem sayısı 50’den büyük olduğu için ($n = 313$) Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Üniversiteye uyum $p = .00$ ($p < .001$), akademik motivasyon ($p = .00$, $p < .001$) ve akademik benlik ($p = .00$, $p < .001$) puanları için normallik varsayımını sağlamadığı görülmektedir.

Üniversiteye uyum boyutunda normallik varsayımının sağlanmamasından dolayı uyum puanlarının cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek için Mann Whitney U analizinden yararlanılmıştır. Mann Whitney U analizi sonucunda elde edilen verilerin karşılaştırılmasında sıra ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğrencilerin üniversiteye uyum düzeylerinin, öğrenim gördükleri bölüm ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini sınamak amacıyla Kruskal-Wallis Testinden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacı doğrultusunda ele alınan istatistikî analizlere ait çözümlere yer verilmiştir.

3.1. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum, Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyleri Arasındaki İlişki Düzeylerini Betimlemeye İlişkin Bulgular

Araştırmada üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon ve akademik benlik düzeylerinin üniversiteye uyumu yordayıcı gücünü belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda modele dahil edilebilecek değişkenlerin belirlenmesi amacıyla bir ön analiz olarak Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı tekniğinden yararlanılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum, Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyleri Arasındaki İlişki Düzeylerine İlişkin Analiz Sonuçları

Değişken	Üniversiteye Uyum	Akademik Motivasyon	Akademik Benlik
Üniversiteye Uyum	1		
Akademik Motivasyon	.52**	1	
Akademik Benlik	.70**	.34**	1

Tablo 2’de görüldüğü üzere, üniversiteye uyumla; akademik motivasyon ($r = .52$, $p < .01$) ve akademik benlik ($r = .70$, $p < .01$) arasında pozitif yönlü güçlü anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte akademik motivasyon ile akademik benlik ($r = .34$, $p < .01$) arasında

da pozitif yönlü nispeten daha zayıf bir ilişki olduğu söylenebilir. Ele alınan değişkenler arasındaki ilişki anlamlı çıktığı için regresyon analizine uygun olduğu gözlemlenmiştir.

3.2. Üniversite Öğrencilerinin Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyleri, Onların Üniversiteye Uyum Düzeyinin Önemli Bir Yordayıcısı Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Regresyon analizinin ön şartlarının sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesi amacıyla önce çoklu bağıntının varlığı VIF (Varyans büyütme faktörü) ve tolerans (bağımsız değişkenlerin açıklayamadıkları varyans oranı) değerleri incelenerek kontrol edilmiştir. Tolerans değerlerinin .20'den büyük, VIF değerlerinin 10'dan küçük olduğu ve referans değerleri (Field, 2009) karşıladığı belirlenmiştir ($VIF = 1.13$, Tolerans = .89).

Araştırmanın amacına uygun olarak akademik motivasyon ile akademik benlik, öğrencilerin üniversiteye uyum düzeyinin önemli bir yordayıcısı olup olmadığı regresyon analizi ile sınanmıştır. Tablo 3'te regresyon analizine ilişkin sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 3. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum, Akademik Motivasyon ve Akademik Benlik Düzeyleri Arasındaki İlişki Düzeylerine İlişkin Analiz Sonuçları

Değişken	B	SHB	Beta	T	P	F	R	R ²
Sabit	3.47	2.00		1.73	.08			
Akademik Motivasyon	.11	.01	.31	8.16	.00	219.30	.77	.58
Akademik Benlik	.25	.01	.60	15.38	.00			

Bu tabloya bakarak yordayan değişkenler olan “Akademik Motivasyon” ve “Akademik Benlik” yordanan değişken olan “Üniversiteye Uyumu” %58’ini açıkladığı görülmektedir ($F_{(312,1)} = 219.30$; $p < .01$).

3.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Anlamlı Düzeyde Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacına uygun olarak farklı düzeylerdeki üniversiteye uyumun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ortalamalara dayalı analizler gerçekleştirilmiştir.

Analizler öncesinde, edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla Kolmogorov-Smirnov testleri yapılmıştır. Dağılımın belirlenmesine ilişkin bulgular Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4 Üniversiteye Uyum Puanlarının Cinsiyete göre Dağılımını Belirlemek Amacıyla Yapılan Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Boyut	n	Z	p
Arkadaş İlişkisinde Uyum	318	3.12	.00
Akademik Uyum	318	4.35	.00
Üniversiteye Uyum (Toplam Puan)	318	6.42	.00

Tablo 4'te belirtildiği gibi üniversiteye uyum verilerinin normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Arkadaş İlişkisinde Uyum, Akademik Uyum ve Üniversiteye Uyum puanları olmak üzere üç faktörde de normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Bu veriler sonucunda parametrik olmayan verilerin analizinde kullanılan Mann Whitney U testinin uygun olacağı görülmüştür.

Üniversiteye uyum puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır. Teste ilişkin sonuçlar Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Cinsiyete Dayalı Farklılaşmasına İlişkin Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	U	p
Arkadaş İlişkisinde Uyum	Kadın	253	156.83	7547.00	.95
	Erkek	60	157.72		
Akademik Uyum	Kadın	253	162.60	6172.50	.02*
	Erkek	60	133.38		
Üniversiteye Uyum (Toplam Puan)	Kadın	253	161.00	6578.00	.11
	Erkek	60	140.13		

*: $p < .05$

Tablo 5'te görüldüğü üzere üniversiteye uyum alt boyutlarından akademik uyum boyutuna bakıldığında cinsiyetin farklılaşmaya neden olduğu gözükmemektedir [$U = 6172.50$, $p < .05$]. Akademik uyum boyutunda ortaya çıkan anlamlı fark kadınların uyumuna ilişkin sıra ortalamalarının ($\bar{X}_{\text{sıra}} = 162.60$) erkeklerin sıra ortalamalarından ($\bar{X}_{\text{sıra}} = 133.38$) yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.4. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeyleri ile Öğrenim Gördükleri Bölüm Değişkenine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin, üniversiteye uyum düzeylerinin öğrenim gördükleri bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Bölüme Dayalı Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Değişken	Bölüm	<i>n</i>	$\bar{X}_{sıra}$	\bar{X}	SS	<i>p</i>
Arkadaş İlişkisinde Uyum	RPD	244	157.40	20.54	3.12	.66
	Okul Öncesi Eğitimi	16	135.69			
	Matematik Eğitimi	6	191.17			
	Fen Bilgisi Eğitimi	16	172.28			
	Sınıf Eğitimi	31	150.39			
Akademik Uyum	RPD	244	161.43	22.65	4.25	.09
	Okul Öncesi Eğitimi	16	166.59			
	Matematik Eğitimi	6	84.50			
	Fen Bilgisi Eğitimi	16	164.72			
	Sınıf Eğitimi	31	127.26			
Üniversiteye Uyum (Toplam Puan)	RPD	244	160.29	43.20	6.36	.48
	Okul Öncesi Eğitimi	16	154.88			
	Matematik Eğitimi	6	123.25			
	Fen Bilgisi Eğitimi	16	167.50			
	Sınıf Eğitimi	31	133.31			

*RPD; Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Tablo 6’da görüldüğü üzere öğrencilerin üniversiteye uyum toplam puanları ($p > .05$), arkadaş ilişkisinde uyum ($p > .05$), akademik uyum ($p > .05$) puanları ile öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

3.5. Üniversite Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeyleri ile Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin, üniversiteye uyum düzeylerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Dayalı Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Boyut	Sınıf Düzeyi	<i>n</i>	$\bar{X}_{sıra}$	\bar{X}	SS	<i>p</i>
Arkadaş İlişkisinde Uyum	1.Sınıf	81	150.32	20.55	3.12	.58
	2.Sınıf	93	166.74			
	3.Sınıf	70	150.34			
	4.Sınıf	69	158.47			
Akademik Uyum	1.Sınıf	81	163.31	22.66	4.24	.25
	2.Sınıf	93	157.58			
	3.Sınıf	70	138.89			
	4.Sınıf	69	167.18			
Üniversiteye Uyum (Toplam Puan)	1.Sınıf	81	158.04	43.20	6.36	.48
	2.Sınıf	93	161.20			
	3.Sınıf	70	142.66			
	4.Sınıf	69	164.67			

Tablo 7’de görüldüğü üzere öğrencilerin üniversiteye uyum toplam puanları ($p > .05$), arkadaş ilişkisinde uyum ($p > .05$), akademik uyum ($p > .05$) puanları ile öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

4. Tartışma

Bu bölümde, ele alınan çalışmanın bağımsız değişkenlerin (Akademik Motivasyon, Akademik Benlik) öğrencilerin üniversiteye uyum düzeylerini yordayıp yordamadığına ve demografik değişkenlerin (Cinsiyet, Bölüm ve Sınıf Düzeyi) bağımlı değişkende anlamlı farklılığa sebep olup olmadığına ilişkin bulgular alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin üniversiteye uyumları ile akademik motivasyon ve akademik benlik puanları arasında anlamlı, pozitif yönde ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyleri yüksek olan öğrencilerin üniversiteye daha fazla uyum sağladıklarını, akademik motivasyon ve akademik benlik düzeyleri düşük olan öğrencilerin ise üniversiteye uyum sağlamada zorlandıkları anlamına gelmektedir.

Çalışmanın ilk bulgusu akademik motivasyon ve üniversiteye uyumun ilişkili olduğunu göstermektedir. Üniversiteye yaşamının önemli bir parçası olan akademik çalışmalarla ilişkili bir değişkenin bu öğrenim kademesine sağlanan uyum üzerinde etkili olması beklenen bir durumdur. Dolayısıyla akademik motivasyonun uyuma olan etkisi doğaldır (Karahan, Sardoğan, Özkamalı ve Dicle, 2005; Mercan ve Yıldız, 2011). Yapılan araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir. Baker (2003), üniversiteye uyum ile akademik motivasyon arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Uyulgan ve Akkuzu (2014), öğrencilerin akran ilişkisindeki uyum düzeylerinin içsel motivasyonları üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Petersen ve diğ., (2009) öğrencilerin uyumlarının içsel motivasyon, kendine saygı, dışsal motivasyon ve içselleştirme gibi değişkenlerle ilişkili olduğunu rapor etmiştir. Fakat Tüm bu bulgulara rağmen akademik motivasyon ve üniversiteye uyum arasındaki ilişkide etkisi saptanmamış değişkenlerde rol oynuyor olabilir. Örneğin öz-yeterlik ve akademik motivasyon arasındaki doğru orantılı ilişki, bu olasılığın varlığını destekler niteliktedir (Alemdağ, Öncü ve Yılmaz, 2014; Küçükler, 2022; Şeker, 2017). Akademik motivasyonu ve yeterlik algısı yüksek öğrenciler sosyal kimlik ve ilişkilerde daha aktif rol almaktadır (Faye ve Sharpe, 2008). Bu öğrencilerin okulu sevme, öğrenmeye karşı istekli olma düzeylerinin arttığı (Zimmerman, 2000, 2008; Maunder, 2018) göz önüne alınırsa eğitimde akademik motivasyonun ele alınmasının önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir (Wang ve Pomerantz, 2009). Bu bağlamda akademik motivasyonun üniversiteye uyumu artıran bir değişken olduğu ifade edilebilir. Fakat akademik motivasyon ve üniversiteye uyum ilişkisinde varlığı sınırlanmış öz-yeterlik gibi değişkenlerin de aracı rol üstleniyor olma ihtimalinin bulunduğu da söylenebilir. Zira üniversiteye uyum düzeyi arttıkça bireylerin öz-yeterlik algısı da doğru orantılı bir artış sergiliyor olması (Erzen, 2018) bu görüşü desteklemektedir. Elbette bu olasılık, gelecek araştırmalarla sınanması gereken bir araştırma konusudur.

Çalışmanın ikinci bulgusu akademik benlik ve akademik uyumun ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Benlik ve akademik uyum arasında farklı eğitim kademelerinde çalışmalar bulunmaktadır. İlkokul düzeyinde öğrencilerin benlik saygıları ile okula ve sosyal hayata uyumları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Çuhadaroğlu ve Çelik, 2019). Akademik benlik düzeyleri düşük olan öğrencilerin ise okula uyum sağlamakta güçlük çektiğine ilişkin bulgular mevcuttur (Sürücü ve Bacanlı, 2010). Bu durum, akademik benlik ve üniversiteye uyum arasındaki karşılıklı (reciprocal) ilişki olabileceği düşüncesini getirmektedir. Okula uyum sağlayamayan ve sorunlar yaşayan ilköğretim öğrencilerinin akademik benlik saygılarının olumsuz etkilendiğini tespit eden bulgular bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Kerimoğlu, 2014). Araştırmalar yalnızca ilköğretim kademesinde değil farklı eğitim kademelerinde de olumlu benlik algısının okula uyum sağlamaya yardımcı olduğunu göstermektedir (Friedlander ve diğ., 2007; Grant-Vallone ve diğ., 2003; Ray ve Elliott, 2006;

Rushi, 2007). Bu noktadan hareketle olumlu akademik benlik algısının okula uyum düzeyinin artışına katkı sağladığına ilişkin genellemenin üniversite kademesinde de geçerliğini koruduğu söylenebilir.

Ele alınan çalışmada da görüldüğü üzere akademik benlik ile üniversiteye uyum arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmaktadır ve akademik benlik düzeyinin, üniversiteye uyumu yordamada etkili bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında gerek akademik benliğe gerekse üniversiteye uyuma etki eden dışsal faktörler etkin olmuş olabilir. Bunlardan biri akademik başarı faktörüdür. Araştırmalar, akademik başarının önemli bir yordayıcısının akademik benlik algısı olduğunu göstermektedir (İşmar ve Şehitoğlu, 2021). Akademik başarı aynı zamanda okula uyum ile de pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir (Dale ve Zych, 1996; Schwitzer, Griffin, Ancis, ve Thomas, 1999; Strage, 2000; Karahan ve diğ., 2005; Mercan ve Yıldız, 2011). Sonuç olarak, üniversiteye uyum ve akademik benlik değişkenlerinin birbiri ile ilişkili olmasının ardında, bu çalışmada ölçümleri yapılmamış olan fakat her ikisi de doğru orantılı ilişkiye sahip akademik başarı faktörü bulunuyor olabilir. Bu sebeple gelecek araştırmalarda üniversiteye uyum ve akademik benlik değişkenlerini inceleyecek araştırmacıların akademik başarı değişkenini ele almaları faydalı olabilir.

Araştırmanın alt amaçlarından biri üniversite öğrencilerinin üniversiteye uyum puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya sahip olup olmadığını belirlemesiydi. Araştırmanın bulguları üniversiteye uyum ölçeğinin alt boyutlarından biri olan arkadaş ilişkisinde uyum boyutunun ve uyum toplam puanının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Buna karşın üniversiteye uyum alt boyutlarından akademik uyum boyutuna bakıldığında kadınların lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Literatürde, kadınların üniversiteye uyumlarının erkek öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğunu çalışmalar görülmektedir (Erzen ve Özabacı, 2021; Gökkaya, 2016; Shumaker ve Hill, 1991). Bununla birlikte erkeklerin kadınlara göre üniversiteye uyum düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren aksi yöndeki çalışmalara da rastlamak mümkündür (Gökay ve Işık, 1974; O'Conner, 2001; Öztemel 2010; Yüksel ve Öz, 2018). Akademik başarının okula uyumu kolaylaştırdığına ilişkin geçmiş bulgular (Dağ, 2018; Srivastava ve Singha, 2017) göz önüne alındığında akademik uyum ve uyum arasında ilişki çıkması doğal görünmektedir. Bu çalışmada ise kadınların, erkek öğrencilere göre uyum puanlarının daha yüksek çıkmasında etkili faktörlerden birisi; katılımcıların eğitim fakültesi öğrencilerinden ve öğretmen adaylarından oluşması olabilir. Ülkemizdeki birçok eğitim fakültesinde öğrencilerin cinsiyet dağılımlarında bir dengesizlik durumu olduğu ve kadın öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından fazla olduğu görülmektedir (Ahi Evran Üniversitesi Öğrenci İşleri, 2018; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2020; Kırıkkale Üniversitesi Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı, 2022; Cumhuriyet Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 2022). Dolayısıyla eğitim fakültesi öğrenci yapısında kadınların ağırlıkta olması ve akademik başarı açısından kadınların genelde erkeklerden daha yüksek puanlara sahip olması (Horn, 2006; Melendez, 2016; Snyder ve Dillow, 2011; Toews ve Yazedjian, 2007) ortaya çıkan sonucun açıklamalarından birisi olabilir. Bu durumun bir diğer açıklaması da öğretmenlik mesleğinin kadınlara özgü veya kadınlar açısından daha uygun bir meslek olduğuna ilişkin toplumdaki yaygın kanı olabilir. Ekinci'nin (2017) kadın öğrencilerin öğretmenlik mesleğini içselleştirme düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu gösteren bulguları, bu olasılığın gerçek olabileceğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle üniversiteye uyumda kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla uyum sağlayabileceği söylenebilir.

Çalışmanın bir diğer alt amacı üniversiteye uyumun öğrenim görülen bölüm ve sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesiydi. Analizler, üniversiteye uyumun öğrenim görülen bölüm ve sınıf düzeylerine göre farklılaşmaya sebep olmadığını göstermektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında ele alınan örneklem grubunun tamamının eğitim fakültesi öğrencilerinden oluşması ve aynı fakültede öğrenim gören öğrencilerin üniversiteye uyum profillerinin birbirine yakın olması etken olmuş olabilir. Literatürde üniversite öğrencilerinin

okulda geçirdikleri sürenin artışıyla birlikte uyum düzeylerinin arttığı bulgusuna ulaşılmıştır (Nightingale ve diğ., 2013). Birinci sınıf öğrencilerinde diğer sınıf düzeylerine göre üniversiteye uyum puanlarının düşük olduğunu gösteren çalışmaların (Koç, 2020; Park ve Kang, 2022) yanı sıra öğrencilerin üniversiteye uyum düzeyi ile sınıf düzeyinin anlamlı bir fark oluşturmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Gökkaya, 2016; Erzen ve Özabacı, 2021). Bu çalışmada sınıf düzeyi ile üniversiteye uyum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiş olmasının sebepleri; 2019 Mart ayında başlayan ve 2021 yılına kadar süren pandemi döneminde eğitimin uzaktan yapılmış olması, öğrencilerin sınıf arkadaşlarıyla birlikte okulda geçirdikleri sürenin geçmiş yıllara oranla daha az olması ve bu sebeple öğrencilerin üniversite ortamında birlikte yeterince zaman geçirememiş olması olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. İlk olarak çalışmanın verileri 2021-2022 eğitim-öğretim yılında tek bir üniversiteden elde edilmiştir. Bu durum çalışmanın genellenebilirliğine sınırlılık getirmektedir. İkinci olarak, örneklemin büyüklüğü bir sınırlılık olarak kabul edilebilir. Daha geniş bir örneklemden veri elde edilmesi durumunda korelasyonel değerlerin değişebilmesi mümkündür. Bu sebeple gelecek araştırmalarda daha geniş örneklemlemlerle çalışılması yararlı olabilir. Üçüncü sınırlılık ise verilerin kesitsel ve nicel olmasıdır. Nicel çalışmalarda derinlikli bilgi elde edilmesi mümkün olmayıp elde edilen veriler ölçme araçlarındaki sorular ile sınırlıdır. Benzer durum kesitsel araştırmalar için de geçerlidir. Dolayısıyla Nitel yaklaşımla veya boylamsal olarak gerçekleştirilecek çalışmalarda katılımcıların görüşleri daha detaylı şekilde açığa çıkarılabilir.

Bu çalışmanın sonucuna bakıldığında akademik benlik düzeyinin ve akademik motivasyonun öğrencilerin okula uyum düzeyini yordadığı görülmektedir. Bu bağlamda okul psikolojik danışmanlarının okula uyum programı hazırlarken öğrencilere olumlu akademik benlik kazandırma ve motivasyon artırma konusuna odaklanmaları yararlı olabilir. Ayrıca çocukları üniversiteye başlayan ebeveynlerin akademik motivasyon ve olumlu akademik benlik algısını destekleyecek davranışlara yönelmeleri öğrencilerin okula daha rahat uyum sağlamasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Abdelrahman, R. M. (2020). Metacognitive awareness and academic motivation and their impact on academic achievement of Ajman University students. *Heliyon*, 6(9), e04192. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04192>
- Aharon, I., Etcoff, N., Ariely, D., Chabris, C. F., O'Connor, E., & Breiter, H. C. (2001). Beautiful faces have variable reward value: fMRI and behavioral evidence. *Neuron*, 32(3), 537–551. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(01\)00491-3](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(01)00491-3)
- Ahi Evran Üniversitesi Öğrenci İşleri. (2018). *Ahi Evran Üniversitesi Mart ayı mevcut öğrenci durumu*. Kırşehir. 24.08.2022. Tarihinde adresinden erişildi <https://idari.ahievran.edu.tr/oidb/sayilarla>
- Ahmed, W., & Bruinsma, M. (2006). A structural model of self-concept, autonomous motivation and academic performance in cross-cultural perspective. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(10), 551–576.
- Alemdağ, C., Öncü, E., ve Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmen adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlilikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23–35. <https://doi.org/10.17644/sbd.85718>
- Arseven, A. (1986). Çocukta benlik gelişimine ailenin etkisi ve çocuğun okuldaki başarısı. *Eğitim ve Bilim*, 10(60), 11–17.
- Awad, G. H. (2007). The role of racial identity, academic self-concept, and self-esteem in the

- prediction of academic outcomes for African American students. *Journal of Black Psychology*, 33(2), 188–207. <https://doi.org/10.1177/0095798407299513>
- Baker, S. R. (2003). A prospective longitudinal investigation of social problem-solving appraisals on adjustment to university, stress, health, and academic motivation and performance. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 569–591. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00220-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00220-9)
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, Freeman.
- Bandura, Albert. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175–1184. <https://doi.org/10.1109/SCORED.2002.1033040>
- Bensimon, E. M. (2007). The underestimated significance of practitioner knowledge in the scholarship on student success. *Review of Higher Education*, 30(4), 441–469. <https://doi.org/10.1353/rhe.2007.0032>
- Brown, S. D., & Lent, R. W. (2008). *Handbook of counseling psychology* (4th Ed.). New York, John Wiley & Sons, Inc.
- Clark, M. H., & Schroth, C. A. (2010). Examining relationships between academic motivation and personality among college students. *Learning and Individual Differences*, 20(1), 19–24. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.10.002>
- Cleary, T. J., & Chen, P. P. (2009). Self-regulation, motivation, and math achievement in middle school: Variations across grade level and math context. *Journal of School Psychology*, 47(5), 291–314. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2009.04.002>
- Cole, A. M. (2021). High school graduates' perceptions of factors that will impact academic success in college. *Journal of College Orientation, Transition, and Retention*, 28(1), 1–14. <https://doi.org/https://doi.org/10.24926/jcotr.v28i1.2938>
- Çuhadaroğlu, A., ve Çelik, S. (2019). 2012- 2013 yılında 60-66 ay arasında ve 66 ay üzerinde birinci sınıfa başlamış beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal uyum düzeyleri ve benlik saygılarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (March), 109–128. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.435662>
- Cumhuriyet Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı. (2022). Okuyan öğrenci dağılımı. Tarihinde adresinden erişildi <https://www.cumhuriyet.edu.tr/ogrenci/ogrenci-sayilari>
- Dağ, A. (2018). Mesleki ve teknik anadolu lisesi öğrencilerinin okula uyum süreçleri hakkında nitel bir araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1995–2015.
- Dale, P. M., & Zych, T. (1996). A Successful college retention program. *College Student Journal*, 30, 354–360.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Conceptualizations of intrinsic motivation and self-determination. In *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior* (pp.371). Springer, Boston, MA.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Chinese Science Bulletin*, 50(22), 227–268.
- Deci, E. L., Ryan, R. M., Vallerand, R. J., & Pelletier, L. G. (1991). Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational Psychologist*, 26(3–4), 325–346. <https://doi.org/10.1080/00461520.1991.9653137>
- Ekinci, N. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ve alan seçiminde etkili olan motivasyonel etkenler. *Elementary Education Online*, 16(2), 394–405. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.304706>
- Erzen, E. (2018). *Üniversiteye uyum: Ölçek geliştirilmesi ve uyumun kişilik özellikleri, sosyal*

- destek, akademik öz yeterlilik açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Erzen, E., ve Özabacı, N. (2021). Hangi öğrenciler daha uyumlu? Üniversiteye uyumun bazı demografik faktörlere göre incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 447–476. <https://doi.org/10.26466/opus.773534>
- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. (2020). *2019 yılı eğitim fakültesi bilgilendirme raporu*. Eskişehir 24.08.2022.
- Faye, C., & Sharpe, D. (2008). Academic motivation in university: The role of basic psychological needs and identity formation. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 40(4), 189–199. <https://doi.org/10.1037/a0012858>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). California: SAGE Publications.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N.E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. (3rd ed.). New York, Mc Graw Hill.
- Friedlander, L. J., Reid, G. J., Shupak, N., & Cribbie, R. (2007). Social support, self-esteem, and stress as predictors of adjustment to university among first-year undergraduates. *Journal of College Student Development*, 48(3), 259–274. <https://doi.org/10.1353/csd.2007.0024>
- Fuat, M., ve Oktay, B. (2002). Akademik benlik kavramı ve akademik başarı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 27(124), 71–79.
- Gökay, F., ve Işık, I. (1974). *Anadolu'dan gelen öğrencilerle, İstanbul'daki öğrenciler arasında çevreye uyum güçlüğüne doğurduğu nevrotik belirtiler X. Milli Psikiyatri Nörolojik Bilimi Kongresi Çalışmaları*. 107–115. Hacettepe Üniversitesi.
- Gökkaya, M. (2016). *Bir grup üniversite öğrencisinde sosyal kaygı, depresyon ve anne-baba tutumları ile mükemmeliyetçilik eğilimleri ve üniversiteye uyum arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Gökler, Ö. F., ve Cantekin, R. (2019). Matovu akademik benlik kavramı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(4), 1355–1366. <https://doi.org/10.29228/turkishstudies.22993>
- Grant-Vallone, E., Reid, K., Umali, C., & Pohlert, E. (2003). An analysis of the effects of self-esteem, social support, and participation in student support services on students' adjustment and commitment to college. *Journal of College Student Retention*, 5(3), 255–274. <https://doi.org/10.2190/C0T7-YX50-F71V-00CW>
- Guay, F., Marsh, H. W., & Boivin, M. (2003). Academic self-concept and academic achievement: developmental perspectives on their causal ordering theoretical models and methodological guidelines. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 124–136. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.1.124>
- Hannula, M. S. (2002). Attitude towards mathematics: emotions, expectations and values. *Educational Studies in Mathematics*, 49, 25–46. <https://doi.org/10.1023/A:1016048823497>
- Hiller, S. E., Kitsantas, A., Cheema, J. E., & Poulou, M. (2022). Mathematics anxiety and self-efficacy as predictors of mathematics literacy. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 53(8), 2133–2151. <https://doi.org/10.1080/0020739X.2020.1868589>
- Holroyd, C. B., & Coles, M. G. H. (2002). The neural basis of human error processing: Reinforcement learning, dopamine, and the error-related negativity. *Psychological Review*, 109(4), 679–709. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.4.679>
- Horn, L. (2006). Placing college graduation rates in context: How 4-year college graduation rates

- vary with selectivity and the size of low-income enrollment. Postsecondary education descriptive analysis report. *Institute of Education Sciences*, Washington.
- Hulleman, C. S., Barron, K. E., Kosovich, J. J., & Lazowski, R. A. (2016). Student motivation: Current theories, constructs, and interventions within an expectancy-value framework. In *Psychosocial skills and school systems in the 21st century* (pp. 241-278) (ss. 241–278). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28606-8_10
- İşmar, Z., ve Şehitoğlu, G. (2021). Akademik benlik algısı ve akademik başarı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 78–99. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.837873>
- Jonkmann, K., Becker, M., Marsh, H. W., Lüdtke, O., & Trautwein, U. (2012). Personality traits moderate the Big-Fish-Little-Pond Effect of academic self-concept. *Learning and Individual Differences*, 22(6), 736–746. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.07.020>
- Julia, M., & Veni, B. (2012). An analysis of the factors affecting students' adjustment at a University in Zimbabwe. *International Education Studies*, 5(6), 244–250.
- Kalat, J. W. (2015). *Biological psychology*. Belmont, Wadsworth Publishing
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara, Asil Yayın Dağıtım.
- Karagüven, M. H. Ü. (2012). Akademik Motivasyon Ölçeği'nin Türkçeye adaptasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2599–2620.
- Karahan, F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E., ve Dicle, A. N. (2005). Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerinin sosyokültürel etkinlikler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 2(30), 63–72.
- Karasakaloğlu, N., ve Saracaoğlu, A. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının Türkçe derslerine yönelik tutumları, akademik benlik tasarımları ile başarıları arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 343–362.
- Kerimoğlu, F. (2014). *Farklı yaşta çocukların oluşturduğu ilkökul 1. Sınıflara ilişkin öğretmen değerlendirmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kırıkkale Üniversitesi Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı. (2022). Genel öğrenci istatistiği. Tarihinde adresinden erişildi <https://oidb.kku.edu.tr/Idari/Sayfa/Index?Sayfa=GenelOgrIst&AspxAutoDetectCookieSupport=1>
- Koç, A. (2020). Yüksek din eğitimi kurumlarında okuyan öğrencilerin üniversiteye uyum ve stres düzeylerinin incelenmesi (KKTC örneği). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 1(53), 305–330. <https://doi.org/10.29288/ilted.702496>
- Korkmazer. (2020). Üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon algılarının incelenmesi üzerine bir alan çalışması. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 502–515.
- Kuang, J., Zhong, J., Yang, P., Bai, X., Liang, Y., Cheval, B., ... Arnett, J. J. (2023). Psychometric evaluation of the inventory of dimensions of emerging adulthood (IDEA) in China. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 23(1), 100331. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2022.100331>
- Küçükler, K. (2022). *Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akademik başarılarının yordanmasında akademik motivasyon, öz yeterlik ve mükemmeliyetçiliğin etkisinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Lapoint, S. O., & Soysa, C. K. (2014). Great expectations: Perfectionism and residence status

- predict college adjustment. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, 19(3), 98–107.
- Larose, S., Duchesne, S., Litalien, D., Denault, A. S., & Boivin, M. (2019). Adjustment trajectories during the college transition: types, personal and family antecedents, and academic outcomes. *Research in Higher Education*, 60(5), 684–710. <https://doi.org/10.1007/s11162-018-9538-7>
- Liew, J., & Mctigue, E. (2008). Academic and effortful control and academic self-efficacy beliefs on achievement: A longitudinal study of 1st through 3rd graders. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 515–526. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.07.003.Adaptive>
- Little, B. R. (1999). Personality and motivation: Personal action and the conative evolution. İçinde L. A. Pervin & O. P. John (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 501–524). New York: Guilford Press.
- Liu, W. C., & Wang, C. K. J. (2005). Academic self-concept: A cross-sectional study of grade and gender differences in a Singapore secondary school. *Asia Pacific Education Review*, 6(1), 20–27. <https://doi.org/10.1007/BF03024964>
- Marsh, H. W., & Craven, R. G. (2006). Perspectives on psychological science reciprocal effects of self- concept and performance from a multidimensional perspective perspectives. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 133–163. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00010.x>
- Marsh, H. W., Köller, O., Trautwein, U., Lüdtke, O., & Baumert, J. (2005). Academic self-concept, interest, grades, and standardized test scores: Reciprocal effects models of causal ordering. *Child Development*, 76(2), 397–416. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00853.x>
- Marsh, H. W., Seaton, M., Trautwein, U., Lüdtke, O., Hau, K. T., O'Mara, A. J., & Craven, R. G. (2008). The big-fish-little-pond-effect stands up to critical scrutiny: Implications for theory, methodology, and future research. *Educational Psychology Review*, 20(3), 319–350. <https://doi.org/10.1007/s10648-008-9075-6>
- Martin, L. M. (2000). The relationship of college experiences to psychological outcomes in students. *Journal of College Student Development*, (41), 293–301.
- Matovu, M. (2014). A structural equation modelling of The Academic Self-Concept Scale. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 6(2), 185–197.
- Maunder, R. E. (2018). Students' peer relationships and their contribution to university adjustment: The need to belong in the university community. *Journal of Further and Higher Education*, 42(6), 756–768. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2017.1311996>
- Melendez, M. C. (2016). Adjustment to college in an urban commuter setting: The impact of gender, race/ethnicity, and athletic participation. *Journal of College Student Retention: Research, Theory and Practice*, 18(1), 31–48. <https://doi.org/10.1177/1521025115579671>
- Mercan, Ç. S., ve Yıldız, S. A. (2011). Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 135–154.
- Mottaz, C. J. (1985). The relative importance of intrinsic and extrinsic rewards as determinants of work satisfaction. *Sociological Quarterly*, 26(3), 365–385. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1985.tb00233.x>
- Nightingale, S. M., Roberts, S., Tariq, V., Appleby, Y., Barnes, L., Harris, R. A., ... Qualter, P. (2013). Trajectories of university adjustment in the United Kingdom: Emotion management and emotional self-efficacy protect against initial poor adjustment. *Learning and Individual Differences*, 27, 174–181. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2013.08.004>

- O'Conner, E. M. (2001). Student mental health: Secondary education no more. *Monitor on Psychology*, 32(8), 44–47.
- Özel, A. (2006). Dumlupınar Üniversitesi eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 317–336.
- Öztemel, K. (2010). Teknik eğitim fakültesi öğrencilerinin uyum düzeylerinin incelenmesi. *Politeknik Dergisi*, 13(4), 319–325.
- Park, J.-H., & Kang, S.-W. (2022). College life adjustment, life stress, career barriers, and career decision-making self-efficacy of college students who have experienced covid-19 in South Korea. *Healthcare (Switzerland)*, 10(4), 1–11. <https://doi.org/10.3390/healthcare10040705>
- Pehlivan, H., ve Köseoğlu, P. (2010). Ankara Fen Lisesi öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile akademik benlik tasarımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 153–167.
- Petersen, I. H., Louw, J., & Dumont, K. (2009). Adjustment to university and academic performance among disadvantaged students in South Africa. *Educational Psychology*, 29(1), 99–115. <https://doi.org/10.1080/01443410802521066>
- Petri, H. L., & Govern, J. M. (2012). *Motivation: Theory, research, and application*. (6th ed.). Cengage Learning.
- Pinxten, M., de Fraine, B., van Damme, J., & D'Haenens, E. (2010). Causal ordering of academic self-concept and achievement: Effects of type of achievement measure. *British Journal of Educational Psychology*, 80(4), 689–709. <https://doi.org/10.1348/000709910X493071>
- Plotnik, R., & Kouyoumdjian, H. (2010). Introduction to psychology. In J.-D. Hague (Ed.), *Paper knowledge . Toward a media history of documents* (9th ed.). Ohio, Wadsworth.
- Rao, S. L. (2017). Marital adjustment and depression among couples. *International Journal of Indian Psychology*, 4(2), 3442.
- Ratelle, C. F., Guay, F., Vallerand, R. J., Larose, S., & Senécal, C. (2007). Autonomous, controlled, and amotivated types of academic motivation: A person-oriented analysis. *Journal of Educational Psychology*, 99(4), 734–746. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.4.734>
- Ray, C. E., & Elliott, S. N. (2006). Social adjustment and academic achievement: A predictive model for students with diverse academic and behavior competencies. *School Psychology Review*, 35(3), 493–501. <https://doi.org/10.1080/02796015.2006.12087980>
- Reeve, J. (2018). Understanding motivation and emotion. In *John Wiley & Sons* (7th Ed). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203792452-7>
- Richardson, M., Abraham, C., & Bond, R. (2012). Psychological correlates of university students' academic performance: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 138(2), 353–387. <https://doi.org/10.1037/a0026838>
- Rushi, P. J. (2007). Questioning the utility of self-efficacy measurements for Indians. *International Journal of Research and Method in Education*, 30(2), 193–206. <https://doi.org/10.1080/17437270701383339>
- Saracaloğlu, A. S., ve Varol, S. R. (2007). Beden eğitimi öğretmen adaylarının yabancı dile yönelik tutumları ve akademik benlik tasarımları ile yabancı dil başarıları arasındaki ilişki. *Journal of Theory and Practice in Education*, 3(1), 39–59.
- Saracaloğlu, S., Varol, S. R., & Evin Gencil, İ. (2014). Relationship between the level of foreign language learning and the cognitive and affective features of students of physical education and sports school. *Journal of Theory and Practice in Education*, 10(4), 970–998.

- Schwitzer, A. M., Griffin, O. T., Ancis, J. R., & Thomas, C. R. (1999). Social adjustment experiences of African American college students. *Journal of Counseling and Development*, 77(2), 189–197. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1999.tb02439.x>
- Seaton, M., Marsh, H. W., & Craven, R. G. (2009). Earning its place as a pan-human theory: Universality of the Big-Fish-Little-Pond Effect across 41 culturally and economically diverse countries. *Journal of Educational Psychology*, 101(2), 403–419. <https://doi.org/10.1037/a0013838>
- Şeker, S. S. (2017). Müzik eğitimi bölümü öğretmen adaylarının akademik güdülenme ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1465–1484. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.31178-338840>
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J., & Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46(3), 407–441. <https://doi.org/10.3102/00346543046003407>
- Shumaker, S. A., & Hill, D. R. (1991). Gender differences in social support and physical health. *Health psychology: Official journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 10(2), 102–111. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.10.2.102>
- Skinner, E. A., Wellborn, J. G., & Connell, J. P. (1990). What it takes to do well in school and whether i've got it: A process model of perceived control and children's engagement and achievement in school. *Journal of Educational Psychology*, 82(1), 22–32. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.22>
- Snyder, T. D., & Dillow, S. A. (2011). *Digest of education statistics 2010*. Washington, DC, National Center for Education Statistics - Institute of Education Sciences.
- Srivastava, P. S., & Singha, P. (2017). Adjustment problems of high and low academic achievers. *International Journal of Advanced Education and Research*, 2(4), 175–181.
- Strage, A. (2000). Predictors of college adjustment and success: Similarities and differences among Southeast-Asian Americans. *Education*, 120(4), 731-741.
- Subaşı, G. (2000). Verimli ders çalışma alışkanlıkları eğitiminin akademik başarı, akademik benlik kavramı ve çalışma alışkanlıklarına etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 25, 50–56.
- Sürücü, M., ve Bacanlı, F. (2010). Üniversiteye uyumun psikolojik dayanıklılık ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 375–396.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. New York, Pearson.
- TDK. (2022). Büyük Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- Toews, M. L., & Yazedjian, A. (2007). College adjustment among freshmen: Predictors for white and Hispanic male and females. *College Student Journal*, 41(2), 891–900.
- Tokmak, F., Sak, U., ve Akbulut, Y. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin akademik benlik algıları üzerinde büyük balık-küçük gölet etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 91–106. <https://doi.org/10.15390/EB.2021.9303>
- Trautwein, U., Lüdtke, O., Marsh, H. W., Köller, O., & Baumert, J. (2006). Tracking, grading, and student motivation: Using group composition and status to predict self-concept and interest in ninth-grade mathematics. *Journal of Educational Psychology*, 98(4), 788–806. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.4.788>
- Ülgen, G. (1994). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Lazer Ofset
- Uyulgan, M. A., ve Akkuzu, N. (2014). Öğretmen adaylarının akademik içsel motivasyonlarına bir bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 7–32.

<https://doi.org/10.12738/estp.2014.1.2013>

- Valentine, J. C., & Dubois, D. L. (2005). Effects of self-beliefs on academic achievement and vice versa. Separating the chicken from the egg. In H. W. Marsh, R. G. Craven, & D. M. McInerney (Ed.), *International advances in self research: New Frontiers for self research* (2nd ed., pp. 53–78). Greenwich CT, Information Age.
- Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R., Hriere, N. M., Senecal, C., & Vallieres, E. F. (1992). The academic motivation scale; a measure of intrinsic, extrinsic and amotivation in education. *Educational and Psychological Measurement*, *C*, 52, ss. 1003–1017.
- Wang, Q., & Pomerantz, E. M. (2009). The motivational landscape of early adolescence in the united states and china: A longitudinal investigation. *Child Development*, *80*(4), 1272–1287. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01331.x>
- Weiner, B. (1991). Metaphors in motivation and attribution. *American Psychologist*, *46*(9), 921–930. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.9.921>
- Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2002). The development of competence beliefs, expectancies for success, and achievement values from childhood through adolescence. *Development of Achievement Motivation*, 91–120. <https://doi.org/10.1016/b978-012750053-9/50006-1>
- Wintre, M. G., & Yaffe, M. (2000). First-year students' adjustment to university life as a function of relationships with parents. *Journal of Adolescent Research*, *15*(1), 9–37.
- Wittig, A. F. (2001). *Schaum's outline of introduction to psychology* (2nd Ed.). New York, The McGraw-Hill.
- Wohn, D. Y., & Larose, R. (2014). Effects of loneliness and differential usage of Facebook on college adjustment of first-year students. *Computers and Education*, *76*, 158–167. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.03.018>
- Wolff, F., Nagy, N., Helm, F., & Möller, J. (2018). Testing the internal/external frame of reference model of academic achievement and academic self-concept with open self-concept reports. *Learning and Instruction*, *55*, 58–66. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2017.09.006>
- Woolfolk, A. (2016). *Educational psychology (13th Edition)*. Essex, Pearson.
- Yavuzer, H. (1986). Dağılmış ve huzursuz aile ortamlarının çocuklardaki uyum ve davranış bozukluğuna olan etkisi. *Aile ve genç*. İstanbul: Ak Yayınları, konferans ve panelleri.
- Yüksel, A., ve Öz, F. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin üniversiteye uyumunda problem çözmeye dayalı psikoeğitim programının etkinliğinin değerlendirilmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, *4*(2), 242–262.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, *25*(1), 82–91. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1016>
- Zimmerman, B. J. (2008). Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments, and future prospects. *American Educational Research Journal*, *45*(1), 166–183. <https://doi.org/10.3102/0002831207312909>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu

Tarih : 21.04.2022

No : E-51450103-050.01.04-00000417475

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60

2. yazar katkı oranı : %40

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): January/Ocak-2023 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): August/Ağustos-2024

Özel Okul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between Organizational Justice and Organizational Commitment According to Private School Teachers' Perceptions

Dr. Tuncay ŞAMDAN¹

Öz

İlişkisel tarama modeline uygun olarak planlanan bu çalışmanın amacı özel okul öğretmenlerin algılarına göre örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın verileri “Kişisel Bilgi Formu, Örgütsel Adalet Ölçeği ve Örgütsel Bağlılık Ölçeği” ile toplanmış olup araştırmaya İstanbul’un Tuzla ilçesinden 236 özel ilkököl ve ortaokul öğretmeni katılmıştır. Verilerin analizinde şu istatistikî analizlerden yararlanılmıştır: “Bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), non-parametrik Kruskal-Wallis H testi ve doğrusal regresyon analizi”. Araştırmanın sonucuna göre öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arttıkça örgütsel bağlılık düzeyleri de artmaktadır. Yapılan regresyon analizi, öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeyinin örgütsel bağlılık düzeyini pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin “büyük” düzeyde olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeyleri, cinsiyet, medeni durumu, öğrenim durumu, branş ve görev yapılan okul kademesi durumuna göre anlamlı farklılık gösterirken yaş, mesleki kıdem ve okulda çalışma süresine göre ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ise cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, okul kademesi, mesleki kıdem ve okulda çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterirken branşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: örgütsel bağlılık, adalet, örgütsel adalet, özel okul

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of this research is to examine the relationship between organizational justice and organizational commitment according to teacher perceptions. The data of this study were collected through “A Questionnaire, Organizational Commitment Scale” and “Organizational Justice Scale”. 236 private school teachers from Tuzla, Istanbul participated in the research. The following statistical analyzes were performed to analyze the data: “Independent groups t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), non-parametric Kruskal-Wallis H test and linear regression analysis”. According to the results of the study, it was determined that there was a positive, significant and strong relationship between teachers' perception of organizational justice and organizational commitment levels. The regression analysis shows that the organizational justice perception of teachers positively affects the level of organizational commitment at a high level. While teachers' organizational justice perception levels differ meaningfully according to gender, marital status, education level, branch and school there was no meaningful difference according to age, professional seniority and length of working year. Organizational commitment levels of the teachers show a meaningful difference according to gender, age, marital status, level of education, school level, professional seniority and length of working year but there was no meaningful difference according to the branch.

Key Words: Organizational commitment, justice, organizational justice, private school

Paper Type: Research

¹ İstanbul Okan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, tsamdan@gmail.com

Giriş

Okullarda öğretmenler ve işletmelerde çalışanlar ile yapılan araştırma sonuçları örgütsel adalet ve örgütsel bağlılığın, eğitim örgütlerinin ve işletmelerin etkililiği ve verimliliği üzerinde önemli etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bal'ın (2014) 412 öğretmen ile yaptığı bir çalışmada öğretmenlerin örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş, öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arttıkça örgütsel bağlılıklarının da arttığı görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde örgütsel adaletin ve örgütsel bağlılığın iş görenlerin motivasyonlarını, iş tatminlerini, performanslarını ve verimliliklerini olumlu veya olumsuz yönde etkiledikleri görülmektedir. Araştırmalar iş görenlerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel bağlılıkları arttıkça görevlerini yerine getirme çabasının da arttığını ve örgütsel bağlılıkları yüksek düzeyde olan çalışanların örgütü hedeflerine ulaştırma ve örgütte kalma isteklerinin de yüksek olduğunu bu nedenle örgütten ayrılma olasılıklarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Tutar'a (2014) göre bütün çağdaş örgütlerde örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, iş tatmini, örgüt iklimi vb. kavramlar örgütlere rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Hassan'ın (2002) banka ve finans sektöründe yaptığı çalışmaya göre, çalışanların adalet algıları olumlu yönde arttıkça örgütsel bağlılık düzeylerinin de arttığını, bunun tersi durumunda ise çalışanların örgütsel bağlılıklarının zayıfladığını ve örgütten ayrılma taleplerinin arttığını göstermiştir. Yazıcıoğlu ve Topaloğlu'nun (2009) işletmelerde yaptıkları çalışmada da iş görenlerin adalet ve örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bakımdan etkili ve verimli bir eğitim öğretim ortamı ve iyi bir okul iklimi için öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının ve örgütsel bağlılıklarının yüksek olması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle gerek örgütsel adalet gerekse örgütsel bağlılık konuları sıkça çalışılan konulardan olmuşlardır.

Greenberg (1990) örgütsel adaleti çalışanların buldukları örgütte hakkaniyetli bir tavır görüp görmediklerine dair algı diye tanımlar. Folger ve Cropanzano (1998) ise örgütsel adaleti örgütsel çıktılar olan ödül, ceza, statü vb. kazanımların hangi kriterlere göre dağıtılacağına ilişkin prosedürler ve çalışanlar arası uygulamalar, kurallar ve sosyal normlar olarak ifade etmişlerdir. Örgütsel adalet kavramı literatürde dağıtımsal, işlemsel ve etkileşimsel adalet olmak üzere üç alt boyutta yer almaktadır. Dağıtımsal adalet çalışanlara verilen maaş ve yükselmelerin adil olup olmadığına ilişkin algıyı ifade eder (Moorman, 1991). İşlemsel adalet çalışanların karar alma aşamalarında yer almaları ve alınan kararların yansız ve nesnel kriterlere dayanıp dayanmadığına ilişkin çalışan algısıdır (Moon vd., 2008). Etkileşimsel adalet ise kazanımların dağıtımına yönelik olarak belirlenen prosedürlerin çalışanlara nasıl bildirildiğine dair çalışan algısı diye tanımlanır (Cropanzano vd., 2001).

Örgütsel bağlılık; bireyin bulunduğu örgütün örgütsel hedeflerini ve felsefesini özümsemesi, onların gerçekleşmesi için çalışmasını ve örgüte uyum sağlamasını ifade eder (O'Reilly ve Chatman, 1986).

Randall ve Cote'a (1991) göre ise örgütsel bağlılık, iş görenin örgüte sunduğu katkı karşılığında hak ettiği çıktılara bağlı olarak örgütte kalma isteğini ve örgütsel hedef ve beklentileri benimsemesi diye

tanımlanabilir ve duygusal, devam ve normatif bağlılık olarak üç alt boyutta ele alınır. Duygusal bağlılık; bireyin duygusal tercihleri nedeniyle örgütte kalma isteğini, devam bağlılığı, gereksinime dayalı olarak bireyin örgütte kaldığı sürece elde ettiği statü, para vb. kazanımları kaybetmemek için örgütte kalma isteğini; normatif bağlılık ise çalışanların etik, ahlaki gerekçeler nedeniyle örgütte kalma yükümlülüğünü ifade eder.

Araştırmalar örgütsel adalet ve örgütsel bağlılığın çalışanları olumlu veya olumsuz yönde güdülediğini buna bağlı olarak örgütsel verimliliği artırıp veya azalttığını ortaya koymaktadır. Gerek resmi gerekse özel okul yönetici ve öğretmenleri, okulu ve öğrencileri belirlenen hedeflere taşımakla yükümlüdürler. Bu nedenle öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel bağlılık düzeylerinin okulların etkililiğini ve verimliliğini önemli ölçüde etkilediği düşünülmektedir. Evrenin çok büyük olması nedeniyle sadece özel ilköğretim (özel ilkokul ve özel ortaokul) öğretmenleriyle sınırlı olan ve “Özel Okul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”nin amaçlandığı bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmış ve bu yolla alan yazına da katkı sunulacağı umulmuştur.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin,

1. Örgütsel adalet algı düzeyleri nedir?
2. Örgütsel adalet ve adaletin alt boyutlarındaki (dağıtım, prosedür, etkileşim) algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Örgütsel bağlılık düzeyleri nedir?
4. Örgütsel bağlılık düzeyleri ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarında (duygusal, devam ve normatif bağlılık) demografik özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?
5. Örgütsel adalet algılarının örgütsel bağlılık düzeylerine bir etkisi var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın modeli

Özel okul öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır.

2.2. Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Tuzla ilçesinde faaliyet gösteren 13 özel ilkokul ve 15 özel ortaokulda görev yapan 602 öğretmen, araştırmanın örneklemini ise bu evren içinden rastgele yöntemle seçilen 234 öğretmen oluşturmaktadır.

Evreni oluşturan toplam 602 öğretmen için uygun örneklem büyüklüğünün %95 güvenirlilik ve %5 hata payı ile minimum 234 olması gerektiği hesaplanmış ve örnekleminin istatistiksel olarak belirlenen bu sayıdan küçük olmamasına dikkate edilmiştir. Örneklemi oluşturan katılımcıların demografik özellikleri aşağıda, Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin demografik özelliklerine göre dağılım (N=236)

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	184	78,0
	Erkek	52	22,0
Yaş	25 yaş ve altı	14	5,9
	26-35 yaş	76	32,2
	36-45 yaş	96	40,7
	46-55 yaş	40	16,9
	56 yaş ve üstü	10	4,2
Medeni durum	Evli	161	68,2
	Bekâr	75	31,8
Öğrenim durumu	Lisans	145	61,4
	Y. Lisans	91	38,6
Branş	Sınıf Öğretmeni	85	36,0
	Branş Öğretmeni	112	47,5
	Uygulamalı Dersler Ö.	39	16,5
Okul kademesi	İlkokul	140	59,3
	Ortaokul	96	40,7
Mesleki kıdem	1-5 yıl	32	13,6
	6-10 yıl	58	24,6
	11-15 yıl	37	15,7
	16-20 yıl	59	25,0
	21 yıl ve üstü	50	21,2
Okulda çalışma süresi	1-3 yıl	119	50,4
	4-6 yıl	48	20,3
	7-9 yıl	19	8,1
	10 yıl ve üstü	50	21,2
Devlet okuluna atanma	Evet, ama başlamadım/başladım ama ayrıldım	40	16,9
	Hayır, atanmadım	75	31,8
	Hayır, hiç başvurmadım	121	51,3

Öğretmenlerin %78,0'i kadın olup en büyük yaş grubunu %40,7 ile 36-45 yaşındakiler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin %68,2'si evlidir. Öğretmenlerin %61,4'ü lisans mezunu olup %36,0'sı sınıf, %47,5'i branş ve kalan %16,5'i uygulamalı dersler öğretmenidir. Öğretmenlerin %59,3'ü ilkokulda görev yapmaktadır ve en büyük mesleki kıdem grubunu %25,0 ile 16-20 yıldır çalışanlar oluşturmaktadır. Öğretmenlerin büyük bölümü şu anki okullarında 1-3 yıldır (%50,4) çalışmaktadır. Son olarak, öğretmenlerin %16,9'u devlet okuluna ataması yapılmış ancak ya başlamamış veya ayrılmışken, %31,8'i atanmadığını ve kalan %51,3'ü ise hiç başvurmadığını belirtmektedir.

2.3. Veri toplama araçları

Bu araştırmada veri toplama araçları “1- Kişisel Bilgi Formu, 2- Örgütsel Adalet Ölçeği ve 3- Örgütsel Bağlılık Ölçeği” olmak üzere üç bölümden oluşmuştur.

2.3.1. Kişisel bilgi formu

Bu çalışma için araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formunda, öğretmenlerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, branşı vb. değişkenlerin yer aldığı toplam dokuz soru yer almaktadır (Tablo 1).

2.3.2. Örgütsel adalet algı ölçeği

Araştırmaya katılanların örgütsel adalet algılarını belirlemek üzere Niehoff & Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Polat'ın (2007) Türkçe'ye uyarladığı “Örgütsel Adalet Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu ölçeğin 19 soru ve 3 boyuttan oluştuğu görülmüştür. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayısının (α) .96 olduğu, birinci faktörün (dağıtımsal adalet) güvenilirlik katsayısının .89, ikinci faktörün (işlemsel adalet) .95 ve üçüncü faktör (etkileşimsel adalet) .90 olduğu bulunmuştur. 5'li likert tipi ölçeğin maddeleri ‘Hiç katılmıyorum’ (1) ile ‘Tamamen katılıyorum’ (5) arasında değerlendirilmektedir. Maddelerinin tümü olumlu yazılmış olan ölçek ve boyutlarındaki puanın yüksekliği öğretmenin o alana ilişkin örgütsel adalet algı düzeyinin pozitif olduğunu, düşük puan ise negatif olduğunu ifade etmektedir (Polat, 2007). Üç alt boyuttan meydana gelen Örgütsel Adalet Algı Ölçeğinin bu çalışma için hesaplanan güvenilirlik katsayıları Cronbach Alfa (α) katsayıları hesaplanmış ve şu değerler bulunmuştur: Dağıtımsal Adalet 0,926, İşlemsel Adalet 0,955, Etkileşimsel Adalet 0,945, Örgütsel Adalet (Genel) 0,975. Kalaycı'ya (2006) göre güvenilirlik katsayısının .60 üzeri olması durumunda boyut/ölçek güvenilirirdir ve .80'in üzerinde olması halinde ‘yüksek derecede’ güvenilirirdir (Kalaycı, 2006). Buna göre, Örgütsel Adalet Algı Ölçeğinin güvenilirliğinin bu araştırma için de yeterli olduğu görülmektedir.

2.3.3. Örgütsel bağlılık ölçeği

Çalışmaya katılan öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını belirlemek üzere Balay'ın (2000) geliştirdiği, toplam 27 madde ve üç alt boyuttan oluşan “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, *Uyum*, *Özdeşleşme* ve *İçselleştirme* olarak üç boyuttan meydana gelmekte olup ilk boyutun tüm

maddeleri olumsuz yüklümlü (ters madde), diğer boyutların maddeleri ise olumlu yüklümlü yazılmıştır. Ölçeğin üç boyutlu/faktörlü yapısının toplam varyansın %56,7'sini açıkladığı ve güvenilirlik katsayılarının (α) .79 ile .93 arasında olduğu bulunmuştur. 5'li likert tipi ölçeğin maddeleri 'Hiç katılmıyorum' (1) ile 'Tamamen katılıyorum' (5) arasında değerlendirilmektedir. Ölçek ve alt boyutlarında puanın yüksekliği örgütsel bağlılık düzeyinin yüksek, düşük puan bağlılığın düşük olduğunu ifade etmektedir (Balay, 2000). Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin bu araştırma için güvenilirlik düzeyini incelemek üzere Cronbach Alfa (α) katsayıları hesaplanmış ve şu değerler bulunmuştur. Uyum Boyutu 0,839, Özdeşleşme Boyutu 0,906, İçselleştirme Boyutu 0,925, Örgütsel Bağlılık (Genel) 0,945. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin yüksek ve bu araştırma için yeterli olduğu görülmektedir.

2.4. Verilerin toplanması

Araştırma için öncelikle İstanbul Okan Üniversite'sinden 26.10.2022 tarih ve 159 sayılı karar ile etik kurul onayı ve veri toplamada kullanılacak ölçek kullanım izinleri alınmıştır. Katılımcılara daha kolay ulaşabilmek için ölçekler ve kişisel bilgi formu Google forma yoluyla ve katılımcılara gönderildi,

2.5. Verilerin analizi

Araştırma için öğretmenlerden toplanan veriler düzenlenerek, hata ve eksikliklerin incelenmesi sonrası SPSS 26.0 programına aktarılmış ve analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amaçlarına uygun analizlerin seçilmesine yönelik olarak *Kolmogorov-Smirnov* ve *Sahpiro-Wilks* testleri ile toplanan verilerin normallik dağılımları incelenmiş ve bağımsız değişkenlerden cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, branş, okul kademesi ve devlet okullarına atanma durumu için öğretmenlerin ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği ($p>.05$) ancak yaş, mesleki kıdem ve okulda çalışma süresine göre öğretmenlerin ölçek puanlarının normal dağılım göstermediği ($p<.05$) bulunmuştur (Bursal, 2017). Normallik testi sonuçları sonrası aşağıdaki istatistikî analizlerden faydalanılmıştır.

1. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeylerini değerlendirmek üzere ölçek ve alt boyut puanlarının ortalaması ve standart sapma değerleri bulunmuştur.
2. Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılığa ilişkin algı düzeylerinin, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve çalışılan kademelerine göre farklılaşma gösterip göstermediğini araştırmak üzere bağımsız gruplar *t*-testi uygulanmıştır.
3. Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılığa ilişkin algı düzeylerinin, branş ve devlet okullarına atanma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmak üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.
4. Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılığa ilişkin algı düzeylerinin, yaş, kıdem ve okulda çalışma süresine göre farklılaşma gösterip göstermediğini araştırmak üzere non-parametrik *Kruskal-Wallis H* testi uygulanmıştır.

5. Öğretmenlerin örgütsel adalete ilişkin algı düzeylerinin, örgütsel bağlılık düzeyleri üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmak üzere doğrusal regresyon analizi yapılmış ve istatistiksel hesaplamalarda anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Örgütsel adalet algısına ilişkin bulgular

Çalışmaya katılan öğretmenlerin, örgütsel adalet algı düzeylerini belirlemek için üç alt boyuttan oluşan Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Puanın yüksekliği öğretmenin o alana ilişkin örgütsel adalet algısının pozitif, düşük puan ise negatif olduğunu ifade eder (Polat, 2007).

Tablo 2. Öğretmenlerin örgütsel adalete yönelik betimsel istatistikleri (N=236)

Boyut	\bar{X}	ss	Düzye
Dağıtımsal Adalet	3,66	1,05	Yüksek
İşlemsel Adalet	3,67	1,06	Yüksek
Etkileşimsel Adalet	3,44	1,20	Yüksek
Örgütsel Adalet (Genel)	3,59	1,05	Yüksek

Öğretmenlerin, örgütsel adalet algı düzeylerinin tüm boyutlar ve genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmen algılarına göre *işlemsel adalet* en yüksek düzeydeyken ($\bar{X}_{\text{İşlemsel Adalet}}=3,67\pm 1,06$), onu *dağıtımsal* ($\bar{X}_{\text{Dağıtımsal Adalet}}=3,66\pm 1,05$) ve *etkileşimsel adalet* ($\bar{X}_{\text{Etkileşimsel Adalet}}=3,44\pm 1,20$) takip etmektedir. Alınabilecek puan aralığının 1,00 ile 5,00 arasında olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin yüksek ama çok yüksek olmadığı söylenebilir. Öğretmenlerin, genel örgütsel adalet algı düzeyleri de $3,59\pm 1,05$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin örgütsel adalete ilişkin algı düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması

Boyut	Cinsiyet	Betimsel İst.			t-test			Etki (<i>d</i>)
		<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>	
Dağıtımsal Adalet	Kadın	184	3,55	1,10	2,28	234	0,024*	0,36
	Erkek	52	3,92	0,85				
İşlemsel Adalet	Kadın	184	3,63	1,11	1,05	234	0,293	-
	Erkek	52	3,81	0,88				
Etkileşimsel Adalet	Kadın	184	3,41	1,24	0,70	234	0,483	-
	Erkek	52	3,54	1,05				
Örgütsel Adalet (Genel)	Kadın	184	3,50	1,09	2,16	234	0,030*	0,34
	Erkek	52	3,79	0,84				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, cinsiyete göre *dağıtımsal adalet* boyutu [$t_{(234)}=2,28; p=0,024$] ve genel örgütsel adalet algı [$t_{(234)}=2,16; p=0,030$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 3). Erkek öğretmenlerin *dağıtımsal adalet* ($\bar{X}_{Kadın}=3,55; \bar{X}_{Erkek}=3,92$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{Kadın}=3,50; \bar{X}_{Erkek}=3,79$) kadın öğretmenlerden daha yüksektir. Cinsiyetin, öğretmenlerin *dağıtımsal adalet* ($d_{Cohen}=0,36$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($d_{Cohen}=0,34$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının yaşa göre karşılaştırılması

Boyut	Yaş	Betimsel	Kruskal-Wallis <i>H</i>	M-W
-------	-----	----------	-------------------------	-----

		<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>	Etki (η^2)	
Dağıtımsal	25 yaş ve altı (1)	14	120,57	3,40	4	0,493	-	-
Adalet	26-35 yaş (2)	76	116,64					
	36-45 yaş (39)	96	114,47					
	46-55 yaş (4)	40	121,83					
	56 yaş ve üstü (5)	10	155,15					
İşlemsel	25 yaş ve altı (1)	14	140,93	4,07	4	0,396	-	-
Adalet	26-35 yaş (2)	76	117,22					
	36-45 yaş (39)	96	113,77					
	46-55 yaş (4)	40	116,75					
	56 yaş ve üstü (5)	10	149,25					
Etkileşimsel	25 yaş ve altı (1)	14	141,79	5,62	4	0,230	-	-
Adalet	26-35 yaş (2)	76	120,61					
	36-45 yaş (39)	96	115,47					
	46-55 yaş (4)	40	105,56					
	56 yaş ve üstü (5)	10	150,70					
Örgütsel	25 yaş ve altı (1)	14	135,29	3,78	4	0,437	-	-
Adalet	26-35 yaş (2)	76	118,26					
(Genel)	36-45 yaş (39)	96	114,72					
	46-55 yaş (4)	40	113,71					
	56 yaş ve üstü (5)	10	152,20					

Öğretmenlerin, yaşa bağlı olarak örgütsel adalet algı düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$) (Tablo 4). Başka bir ifadeyle farklı yaşlardaki öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeyleri birbirine benzerdir.

Tablo 5. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının medeni duruma göre incelenmesi

Boyut	Medeni durum	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Dağıtımsal Adalet	Evli	161	3,69	1,03	0,68	234	0,496	-
	Bekâr	75	3,59	1,11				
İşlemsel Adalet	Evli	161	3,53	1,05	2,28	234	0,023*	0,32
	Bekâr	75	3,86	1,09				
Etkileşimsel Adalet	Evli	161	3,26	1,22	2,34	234	0,017*	0,33
	Bekâr	75	3,64	1,16				
Örgütsel Adalet (Genel)	Evli	161	3,43	1,04	2,26	234	0,025*	0,32
	Bekâr	75	3,76	1,07				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, medeni durumlarına bağlı olarak *işlemsel* [$t_{(234)}=2,28$; $p=0,023$] ve *etkileşimsel adalet* [$t_{(234)}=2,34$; $p=0,017$] boyutları ile genel örgütsel adalet algı [$t_{(234)}=2,26$; $p=0,025$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 5. Bekâr öğretmenlerin *işlemsel adalet* ($\bar{X}_{\text{Evli}}=3,53$; $\bar{X}_{\text{Bekâr}}=3,86$), *etkileşimsel adalet* ($\bar{X}_{\text{Evli}}=3,26$; $\bar{X}_{\text{Bekâr}}=3,64$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Evli}}=3,43$; $\bar{X}_{\text{Bekâr}}=3,76$) evli öğretmenlerden daha yüksektir. Medeni durumun, öğretmenlerin *işlemsel adalet* ($d_{\text{Cohen}}=0,32$), *etkileşimsel adalet* ($d_{\text{Cohen}}=0,33$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($d_{\text{Cohen}}=0,32$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ düzeyde bulunmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının öğrenim durumuna göre karşılaştırılması

Boyut	Öğrenim durumu	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Dağıtımsal Adalet	Lisans	145	3,71	1,04	0,58	234	0,501	-
	Y. Lisans	91	3,62	1,08				
İşlemsel Adalet	Lisans	145	3,76	1,03	2,15	234	0,036*	0,29
	Y. Lisans	91	3,49	1,12				
Etkileşimsel Adalet	Lisans	145	3,58	1,14	2,16	234	0,034*	0,29
	Y. Lisans	91	3,30	1,29				
Örgütsel Adalet (Genel)	Lisans	145	3,73	1,01	2,12	234	0,038*	0,28
	Y. Lisans	91	3,48	1,11				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, öğrenim durumlarına göre *işlemsel* [$t_{(234)}=2,15$; $p=0,036$] ve *etkileşimsel adalet* [$t_{(234)}=2,16$; $p=0,034$] boyutları ile genel örgütsel adalet algı [$t_{(234)}=2,12$; $p=0,038$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 6). Lisans mezunu öğretmenlerin *işlemsel adalet* ($\bar{X}_{\text{Lisans}}=3,76$; $\bar{X}_{\text{Y. Lisans}}=3,49$), *etkileşimsel adalet* ($\bar{X}_{\text{Lisans}}=3,58$; $\bar{X}_{\text{Y. Lisans}}=3,30$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Lisans}}=3,73$; $\bar{X}_{\text{Y. Lisans}}=3,48$) yüksek lisansa mezunu öğretmenlerden daha yüksektir. Öğrenim durumunun, öğretmenlerin *işlemsel adalet* ($d_{\text{Cohen}}=0,29$), *etkileşimsel adalet* ($d_{\text{Cohen}}=0,29$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($d_{\text{Cohen}}=0,28$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ derecede olduğu bulunmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının branşa göre karşılaştırılması

Boyut	Branş	Betimsel İst.			ANOVA		Tukey HSD	Etki (η^2)
		<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>		
Dağıtimsal Adalet	Sınıf Ö. (1)	85	3,84	1,00	3,81	0,024*	1, 3 > 2	0,032
	Branş Ö. (2)	112	3,42	1,14				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,92	0,78				
İşlemsel Adalet	Sınıf Ö. (1)	85	3,77	1,07	2,88	0,058	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,50	1,12				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,93	0,77				
Etkileşimsel Adalet	Sınıf Ö. (1)	85	3,56	1,22	2,49	0,085	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,26	1,23				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,68	0,96				
Örgütsel Adalet (Genel)	Sınıf Ö. (1)	85	3,73	1,05	3,36	0,036*	1, 3 > 2	0,028
	Branş Ö. (2)	112	3,38	1,11				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,84	0,73				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, branşlarına bağlı olarak sadece *dağıtimsal adalet* [$F_{(2; 233)}=3,81; p=0,024$] düzeyleri ile genel örgütsel adalet algı düzeylerinin [$F_{(2; 233)}=3,36; p=0,028$] farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 7). Hangi branşlar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için yapılan post-hoc Tukey *HSD* testine göre; sınıf ve uygulamalı dersler öğretmenlerinin *dağıtimsal adalet* düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Sınıf Ö.}}=3,84; \bar{X}_{\text{Branş Ö.}}=3,42; \bar{X}_{\text{Uyg. Dersler Ö.}}=3,92$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Sınıf Ö.}}=3,73; \bar{X}_{\text{Branş Ö.}}=3,38; \bar{X}_{\text{Uyg. Dersler Ö.}}=3,38$), branş öğretmenlerinden daha yüksektir. Branşın, öğretmenlerin *dağıtimsal adalet* ($\eta^2=0,032$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\eta^2=0,028$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘küçük’ olduğu bulunmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının görev yapılan okul kademesine göre karşılaştırılması

Boyut	Okul kademesi	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Dağıtımsal Adalet	İlkokul	140	3,82	0,98	2,83	234	0,005**	0,38
	Ortaokul	96	3,43	1,12				
İşlemsel Adalet	İlkokul	140	3,78	1,03	1,90	234	0,058	0,25
	Ortaokul	96	3,51	1,10				
Etkileşimsel Adalet	İlkokul	140	3,55	1,16	1,84	234	0,067	0,24
	Ortaokul	96	3,26	1,24				
Örgütsel Adalet (Genel)	İlkokul	140	3,72	1,00	2,30	234	0,022*	0,30
	Ortaokul	96	3,40	1,09				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Okul kademesine bağlı olarak öğretmenlerin *dağıtımsal adalet* [$t_{(234)}=2,83$; $p=0,005$] ve örgütsel adalet algı [$t_{(234)}=2,30$; $p=0,022$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 8). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin *dağıtımsal adalet* ($\bar{X}_{İlkokul}=3,82$; $\bar{X}_{Ortaokul}=3,43$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{İlkokul}=3,72$; $\bar{X}_{Ortaokul}=3,40$), ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Okul kademesinin, öğretmenlerin *dağıtımsal adalet* ($d_{Cohen}=0,38$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($d_{Cohen}=0,30$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve 'orta' düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının mesleki kıdeme göre karşılaştırılması

Boyut	Mesleki kıdem	Betimsel		Kruskal-Wallis H			M-W	Etki (η^2)
		n	Sıra Ort.	χ^2	sd	p		
Dağıtımsal	1-5 yıl (1)	32	104,13	7,56	4	0,109	-	-
Adalet	6-10 yıl (2)	58	122,55					
	11-15 yıl (3)	37	107,28					
	16-20 yıl (4)	59	112,19					
	21 yıl ve üstü (5)	50	138,74					
İşlemsel	1-5 yıl (1)	32	118,30	5,69	4	0,224	-	-
Adalet	6-10 yıl (2)	58	121,66					
	11-15 yıl (3)	37	100,12					
	16-20 yıl (4)	59	113,87					
	21 yıl ve üstü (5)	50	134,02					
Etkileşimsel	1-5 yıl (1)	32	118,44	3,63	4	0,458	-	-
Adalet	6-10 yıl (2)	58	123,63					
	11-15 yıl (3)	37	102,09					
	16-20 yıl (4)	59	115,53					
	21 yıl ve üstü (5)	50	128,23					
Örgütsel	1-5 yıl (1)	32	113,95	5,32	4	0,256	-	-
Adalet (Genel)	6-10 yıl (2)	58	123,02					
	11-15 yıl (3)	37	101,78					
	16-20 yıl (4)	59	114,16					
	21 yıl ve üstü (5)	50	133,66					

Araştırmaya katılanların mesleki kıdemlerine bağlı olarak örgütsel adalet algı düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>.05$) (Tablo 9).

Tablo 10. Öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin şu anki okulda çalışma süresine göre karşılaştırılması

Boyut	Okulda çalışma süresi	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis <i>H</i>			M-W	Etki (η^2)
		<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>		
Dağıtimsal Adalet	1-3 yıl (1)	119	123,35	2,65	3	0,449	-	-
	4-6 yıl (2)	48	105,18					
	7-9 yıl (3)	19	113,53					
	10 yıl ve üstü (4)	50	121,63					
İşlemsel Adalet	1-3 yıl (1)	119	124,40	4,49	3	0,213	-	-
	4-6 yıl (2)	48	104,78					
	7-9 yıl (3)	19	100,82					
	10 yıl ve üstü (4)	50	124,34					
Etkileşimsel Adalet	1-3 yıl (1)	119	123,41	1,50	3	0,682	-	-
	4-6 yıl (2)	48	110,30					
	7-9 yıl (3)	19	112,42					
	10 yıl ve üstü (4)	50	116,99					
Örgütsel Adalet (Genel)	1-3 yıl (1)	119	124,20	2,77	3	0,429	-	-
	4-6 yıl (2)	48	106,45					
	7-9 yıl (3)	19	108,55					
	10 yıl ve üstü (4)	50	120,29					

Katılımcıların, mevcut okullarında çalışma yılına bağlı olarak da örgütsel adalet algıları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($p>.05$) (Tablo 10).

Tablo 11. Öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin devlet okuluna atanma durumuna göre karşılaştırılması

Boyut	Devlet Okuluna Atanma	Betimsel İst.			ANOVA		Tukey HSD	Etki (η^2)
		<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>		
Dağıtimsal Adalet	♠Evet ama ... (1)	40	3,98	0,97	3,90	0,021*	1 > 2, 3	0,033
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,51	1,08				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,56	1,06				
İşlemsel Adalet	♠Evet ama ... (1)	40	3,73	1,03	0,50	0,605	-	-
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,57	1,11				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,71	1,05				
Etkileşimsel Adalet	♠Evet ama ... (1)	40	3,41	1,19	0,14	0,866	-	-
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,38	1,28				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,48	1,16				
Örgütsel Adalet (Genel)	♠Evet ama ... (1)	40	3,89	1,01	3,82	0,023*	1 > 2, 3	0,032
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,42	1,10				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,47	1,03				

* $p<.05$, ♠Evet ama başlamadım/başladım ama ayrıldım (1)

Öğretmenlerin, daha önce bir devlet okuluna atanmış olma durumlarına bağlı olarak *dağıtimsal adalet* [$F_{(2; 233)}=3,90$; $p=0,021$] düzeyleri ile genel örgütsel adalet algı düzeylerinin [$F_{(2; 233)}=3,82$; $p=0,023$] farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 11).

Hangi grupların arasında anlamlı bir fark olduğunu görmek için yapılan post-hoc Tukey *HSD* testine göre; bir devlet okuluna atanmış ama başlamamış veya atanmış ama ayrılmış öğretmenlerin *dağıtım sal adalet* ($\bar{X}_{\text{Evet ama ...}}=3,98$; $\bar{X}_{\text{Hayır, atanmadım}}=3,51$; $\bar{X}_{\text{Hayır, hiç başvurmadım}}=3,56$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Evet ama ...}}=3,89$; $\bar{X}_{\text{Hayır, atanmadım}}=3,42$; $\bar{X}_{\text{Hayır, hiç başvurmadım}}=3,47$), diğer öğretmenlerden daha yüksektir. Devlet okuluna atanmanın, öğretmenlerin *dağıtım sal adalet* ($\eta^2=0,033$) ve genel örgütsel adalet algı düzeyleri ($\eta^2=0,032$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘küçük’ olduğu bulunmuştur.

Tablo 12. Öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının karşılaştırılmasına ilişkin özet tablo

Değişken	Örgütsel Adalet Algı (Genel)	
	Anlamlı Fark	Etki Düzeyi
Cinsiyet	*	Orta
Yaş	-	-
Medeni durum	*	Orta
Öğrenim durumu	*	Orta
Branş	*	Küçük
Okul kademesi	*	Orta
Mesleki kıdem	-	-
Okulda çalışma süresi	-	-
Devlet okuluna atanma	*	Küçük

Fark * $p<.05$ ve ** $p<.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre örgütsel adalet algılarının karşılaştırılmasına ilişkin yapılan fark analizlerinin neticeleri Tablo 12’de özetlenmiştir. Buna göre; öğretmenlerin (genel) örgütsel adalet algı düzeyleri, cinsiyet, medeni durumu, öğrenim durumu, branş, okul kademesi ve devlet okuluna atanma durumuna göre anlamlı farklılık gösterirken, mesleki kıdem, yaş ve okulda çalışma süresine göre ise anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

3.2. Örgütsel bağlılığa ilişkin bulgular

Çalışmaya katılan öğretmenlerin, buldukları okul kademesine göre örgütsel bağlılığa yönelik algılarını belirlemek için “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin düzeyleri aşağıda, Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yönelik betimsel istatistikleri (n=236)

Boyut	\bar{X}	ss	Düzye
Uyum Boyutu	3,86	0,88	Yüksek
Özdeşleşme Boyutu	3,43	0,99	Yüksek
İçselleştirme Boyutu	3,57	0,91	Yüksek
Örgütsel Bağlılık (Genel)	3,62	0,80	Yüksek

Öğretmenlerin, örgütsel bağlılık düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmen algılarına göre örgütsel bağlılık yönünden *uyumun* en yüksek ($\bar{X}_{\text{Uyum}}=3,86\pm0,88$), daha sonra ise *içselleştirme* ($\bar{X}_{\text{İçselleştirme}}=3,57\pm0,91$) ve *özdeşleşmenin* ($\bar{X}_{\text{Özdeşleşme}}=3,43\pm0,99$) geldiği görülmektedir. Alınabilecek puan aralığının 1,00 ile 5,00 arasında olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek ama çok da yüksek olmadığı söylenebilir. Özellikle, öğretmenlerin, *özdeşleşme* düzeylerinin ‘orta’ düzeye yakın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin, genel örgütsel bağlılık düzeyleri de $3,62\pm0,80$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 14. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması

Boyut	Cinsiyet	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Uyum Boyutu	Kadın	184	3,75	0,92	2,25	234	0,034*	0,35
	Erkek	52	3,99	0,75				
Özdeşleşme Boyutu	Kadın	184	3,43	1,02	0,10	234	0,923	-
	Erkek	52	3,44	0,86				
İçselleştirme Boyutu	Kadın	184	3,47	0,89	2,08	234	0,037*	0,33
	Erkek	52	3,68	0,98				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	Kadın	184	3,52	0,82	2,16	234	0,033*	0,34
	Erkek	52	3,74	0,73				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, cinsiyete göre *uyum* [$t_{(234)}=2,25$; $p=0,034$], *içselleştirme* boyutu [$t_{(234)}=2,08$; $p=0,037$] ve genel örgütsel bağlılık [$t_{(234)}=2,16$; $p=0,033$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 14). Erkek öğretmenlerin *uyum*, *içselleştirme* ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri kadın öğretmenlerden daha yüksektir. Cinsiyetin, öğretmenlerin *uyum*, *içselleştirme* ve genel örgütsel bağlılığa etkisinin anlamlı fakat 'orta' derecede olduğu görülmüştür.

Tablo 15. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin yaşa göre karşılaştırılması

Boyut	Yaş	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis H			M-W	Etki (η^2)
		n	Sıra Ort.	χ^2	sd	p		
Uyum Boyutu	25 yaş ve altı (1)	14	135,32	3,14	4	0,534	-	-
	26-35 yaş (2)	76	111,03					
	36-45 yaş (39)	96	120,83					
	46-55 yaş (4)	40	115,36					
	56 yaş ve üstü (5)	10	141,90					
Özdeşleşme Boyutu	25 yaş ve altı (1)	14	106,25	8,83	4	0,033*	4, 5 > 1, 2	0,038
	26-35 yaş (2)	76	103,74					
	36-45 yaş (39)	96	123,65					
	46-55 yaş (4)	40	145,85					
	56 yaş ve üstü (5)	10	158,95					
İçselleştirme Boyutu	25 yaş ve altı (1)	14	103,86	7,98	4	0,036*	4, 5 > 1, 2	0,034
	26-35 yaş (2)	76	100,15					
	36-45 yaş (39)	96	124,13					
	46-55 yaş (4)	40	144,04					
	56 yaş ve üstü (5)	10	147,90					
Örgütsel Bağlılık (Genel)	25 yaş ve altı (1)	14	100,46	8,06	4	0,034*	4, 5 > 1, 2	0,034
	26-35 yaş (2)	76	104,16					
	36-45 yaş (39)	96	123,27					
	46-55 yaş (4)	40	143,33					
	56 yaş ve üstü (5)	10	154,60					

* $p < .05$

Öğretmenlerin, yaşa göre *özdeşleşme*, *içselleştirme* boyutu ve genel örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 15). Hangi yaş grupları arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için yapılan post-hoc Mann-Whitney U testine göre; 46 yaş ve üstündeki öğretmenlerin *özdeşleşme* düzeyleri yaşı 25 ve altı olanlar ile yaşı 26-35 olan öğretmenlerden daha yüksektir. Yaşın,

öğretmenlerin, *özdeşleşme* alt boyutundaki etkisinin anlamlı fakat ‘küçük’ olduğu görülmüştür. 46 yaş ve üstündeki öğretmenlerin *içselleştirme* düzeyleri, yaşı 25 ve altı olanlar ile yaşı 26-35 olan öğretmenlerden daha yüksektir. Yaşın, öğretmenlerin *içselleştirme* boyutundaki etkisinin de anlamlı fakat ‘küçük’ olduğu görülmüştür. 46 yaş ve üstündeki öğretmenlerin genel örgütsel bağlılık düzeyleri, yaşı 25 ve altı olanlar ile yaşı 26-35 olan öğretmenlerden daha yüksektir. Yaşın, öğretmenlerin, genel örgütsel bağlılık düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘küçük’ olduğu görülmüştür.

Tablo 16. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin medeni duruma göre karşılaştırılması

Boyut	Medeni durum	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Uyum Boyutu	Evli	161	3,86	0,89	0,08	234	0,935	-
	Bekâr	75	3,85	0,88				
Özdeşleşme Boyutu	Evli	161	3,46	0,99	0,61	234	0,544	-
	Bekâr	75	3,37	0,98				
İçselleştirme Boyutu	Evli	161	3,74	0,91	2,92	234	0,003**	0,41
	Bekâr	75	3,36	0,90				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	Evli	161	3,73	0,81	2,27	234	0,024*	0,32
	Bekâr	75	3,47	0,78				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Öğretmenlerin, medeni durumlarına bağlı olarak *içselleştirme* [$t_{(234)}=2,92$; $p=0,003$] ve genel örgütsel bağlılık [$t_{(234)}=2,27$; $p=0,024$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 16).

Evli öğretmenlerin *içselleştirme* ($\bar{X}_{\text{Evli}}=3,74$; $\bar{X}_{\text{Bekâr}}=3,36$) ve genel bağlılık düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Evli}}=3,73$; $\bar{X}_{\text{Bekâr}}=3,47$) bekâr öğretmenlerden daha yüksektir. Medeni durumun, öğretmenlerin *içselleştirme* ($d_{\text{Cohen}}=0,41$) ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri ($d_{\text{Cohen}}=0,32$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 17. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin öğrenim durumuna göre karşılaştırılması

Boyut	Öğrenim durumu	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
		Uyum Boyutu	Lisans	145	3,84	0,85	0,34	
	Y. Lisans	91	3,88	0,93				
Özdeşleşme Boyutu	Lisans	145	3,41	1,01	0,36	234	0,716	0,05
	Y. Lisans	91	3,46	0,95				
İçselleştirme Boyutu	Lisans	145	3,45	0,91	2,75	234	0,009**	0,37
	Y. Lisans	91	3,84	0,89				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	Lisans	145	3,53	0,79	2,19	234	0,028*	0,29
	Y. Lisans	91	3,86	0,82				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Öğretmenlerin, öğrenim durumlarına göre *içselleştirme* [$t_{(234)}=2,75$; $p=0,009$] ve genel örgütsel bağlılık [$t_{(234)}=2,19$; $p=0,035$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 17). Yüksek lisansa mezunu öğretmenlerin *içselleştirme* ($\bar{X}_{\text{Lisans}}=3,45$; $\bar{X}_{\text{Y. Lisans}}=3,84$) ve genel bağlılık düzeyleri ($\bar{X}_{\text{Lisans}}=3,53$; $\bar{X}_{\text{Y. Lisans}}=3,86$) lisans mezunu öğretmenlerden daha yüksektir. Öğrenim durumunun, öğretmenlerin *içselleştirme* ($d_{\text{Cohen}}=0,37$) ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri ($d_{\text{Cohen}}=0,33$) üzerindeki etkisinin anlamlı ve ‘orta’ düzeyde bulunmuştur.

Tablo 18. Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının branşa göre incelenmesi

Boyut	Branş	Betimsel İst.			ANOVA		Tukey HSD	Etki (η^2)
		<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>		
Uyum Boyutu	Sınıf Ö. (1)	85	3,87	0,95	0,30	0,745	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,82	0,87				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,95	0,77				
Özdeşleşme Boyutu	Sınıf Ö. (1)	85	3,51	0,95	0,67	0,513	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,35	1,06				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,49	0,86				
İçselleştirme Boyutu	Sınıf Ö. (1)	85	3,58	0,88	0,04	0,958	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,55	0,94				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,60	0,88				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	Sınıf Ö. (1)	85	3,65	0,80	0,33	0,719	-	-
	Branş Ö. (2)	112	3,58	0,86				
	Uyg. Dersler Ö. (3)	39	3,68	0,64				

* $p < .05$

Öğretmenlerin, branşlarına bağlı olarak örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür ($p>.05$) (Tablo 18).

Tablo 19. Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının okul kademesine göre incelenmesi

Boyut	Okul kademesi	Betimsel İst.			t-test			Etki (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Uyum Boyutu	İlkokul	140	4,00	0,86	2,19	234	0,023*	0,29
	Ortaokul	96	3,68	0,91				
Özdeşleşme Boyutu	İlkokul	140	3,59	0,94	2,23	234	0,024*	0,30
	Ortaokul	96	3,22	1,03				
İçselleştirme Boyutu	İlkokul	140	3,60	0,90	0,64	234	0,525	-
	Ortaokul	96	3,52	0,92				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	İlkokul	140	3,78	0,77	2,26	234	0,021*	0,30
	Ortaokul	96	3,43	0,84				

* $p<.05$

Öğretmenlerin, görev yaptıkları okul kademesine bağlı olarak *uyum* ve genel örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 19). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin *uyum*, *özdeşleşme* ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri, ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Okul kademesinin, öğretmenlerin *uyum* ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine etkisinin anlamlı fakat 'orta' düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 20. Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının mesleki kıdeme göre incelenmesi

Boyut	Mesleki kıdem	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis <i>H</i>			M-W	Etki (η^2)
		<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>		
Uyum Boyutu	1-5 yıl (1)	32	118,45	9,52	4	0,022*	5 > 1, 2	0,041
	6-10 yıl (2)	58	112,97					
	11-15 yıl (3)	37	120,16					
	16-20 yıl (4)	59	120,37					
	21 yıl ve üstü (5)	50	156,31					
Özdeşleşme Boyutu	1-5 yıl (1)	32	113,67	3,60	4	0,463	-	-
	6-10 yıl (2)	58	111,43					
	11-15 yıl (3)	37	108,27					
	16-20 yıl (4)	59	124,29					
	21 yıl ve üstü (5)	50	130,53					
İçselleştirme Boyutu	1-5 yıl (1)	32	108,77	11,52	4	0,014*	5 > 1, 2	0,049
	6-10 yıl (2)	58	108,80					
	11-15 yıl (3)	37	122,61					
	16-20 yıl (4)	59	127,77					
	21 yıl ve üstü (5)	50	156,80					
Örgütsel Bağlılık (Genel)	1-5 yıl (1)	32	111,48	11,05	4	0,017*	5 > 1, 2	0,047
	6-10 yıl (2)	58	110,46					
	11-15 yıl (3)	37	121,04					
	16-20 yıl (4)	59	124,83					
	21 yıl ve üstü (5)	50	157,77					

* $p < .05$

Tablo 21. Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının buldukları okulda çalışma yılına göre incelenmesi

Boyut	Okulda çalışma süresi	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis H			M-W	Etki (η^2)
		<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	χ^2	<i>sd</i>	<i>p</i>		
Uyum Boyutu	1-3 yıl (1)	119	121,07	5,80	3	0,122	-	-
	4-6 yıl (2)	48	104,52					
	7-9 yıl (3)	19	100,00					
	10 yıl ve üstü (4)	50	132,84					
Özdeşleşme Boyutu	1-3 yıl (1)	119	107,13	9,08	3	0,028*	4 > 1, 2, 3	0,039
	4-6 yıl (2)	48	104,26					
	7-9 yıl (3)	19	101,84					
	10 yıl ve üstü (4)	50	151,75					
İçselleştirme Boyutu	1-3 yıl (1)	119	105,96	26,29	3	0,000***	4 > 1, 2, 3	0,112
	4-6 yıl (2)	48	91,99					
	7-9 yıl (3)	19	96,84					
	10 yıl ve üstü (4)	50	168,22					
Örgütsel Bağlılık (Genel)	1-3 yıl (1)	119	107,44	16,54	3	0,001**	4 > 1, 2, 3	0,070
	4-6 yıl (2)	48	96,77					
	7-9 yıl (3)	19	99,18					
	10 yıl ve üstü (4)	50	159,22					

* $p < .05$, ** $p < .01$ ve *** $p < .001$

Tablo 22. Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının devlet okuluna atanıp atanmama durumuna göre incelenmesi

Boyut	Devlet Okuluna Atanma	Betimsel İst.			ANOVA		Tukey HSD	Etki (η^2)
		<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>		
Uyum Boyutu	¶Evet ama ... (1)	40	3,93	0,86	3,08	0,045*	1, 3 > 2	0,029
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,70	0,99				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,93	0,81				
Özdeşleşme Boyutu	¶Evet ama ... (1)	40	3,45	0,96	0,14	0,873	-	-
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,38	1,04				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,46	0,97				
İçselleştirme Boyutu	¶Evet ama ... (1)	40	3,58	0,99	0,01	0,989	-	-
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,58	0,88				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,56	0,90				
Örgütsel Bağlılık (Genel)	¶Evet ama ... (1)	40	3,65	0,82	0,37	0,690	-	-
	Hayır, atanmadım (2)	75	3,55	0,83				
	Hayır, hiç başvurmadım (3)	121	3,65	0,78				

* $p < .05$, ¶Evet ama başlamadım/başladım ama ayrıldım (1)

Öğretmenlerin, daha önce bir devlet okuluna atanmış olma durumlarına bağlı olarak sadece uyum [$F_{(2; 233)}=3,08; p=0,045$] düzeylerinin farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 22).

Hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için yapılan post-hoc Tukey *HSD* testine göre; bir devlet okuluna atanmış ama başlamamış veya hiç başvurmamış öğretmenlerin *uyum* (\bar{X} Evet ama ...=3,98; \bar{X} Hayır, hiç başvurmadım=3,56) düzeyleri, atanmamış öğretmenlerden (\bar{X} Hayır, atanmadım=3,42) daha yüksektir. Devlet okuluna atanmanın, öğretmenlerin *uyum* düzeyi algılarına etkisinin anlamlı fakat ‘düşük’ olduğu bulunmuştur ($\eta^2=0,029$).

Tablo 23. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik özet tablo

Değişken	Örgütsel Bağlılık (Genel)	
	Anlamlı Fark	Etki Düzeyi
Cinsiyet	*	Orta
Yaş	*	Küçük
Medeni durum	*	Orta
Öğrenim durumu	*	Orta
Branş	-	-
Okul kademesi	*	Orta
Mesleki kıdem	*	Küçük
Okulda çalışma süresi	**	Orta
Devlet okuluna atanma	-	-

Fark * $p < .05$ ve ** $p < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcı öğretmenlerinin bazı demografik özelliklerine göre örgütsel bağlılık düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin yapılan fark analizlerinin sonuçları Tablo 23'te yorumlanmıştır. Buna göre; öğretmenlerin (genel) örgütsel bağlılık düzeyleri, cinsiyet, yaş, medeni durumu, öğrenim durumu, görev yapılan okul kademesi, mesleki kıdem ve okulda çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterirken branş ve devlet okuluna atanıp atanmama durumuna göre ise farklılaşmadığı bulunmuştur ($p > .05$).

3.3. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular

İlk aşamada iki değişken arasındaki ilişkiye korelasyon katsayıları ile bakılmış, ikinci aşamada ise öğretmenlerin örgütsel adalet algılarının, örgütsel bağlılık düzeylerini anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığı (etkisi) araştırılmıştır.

Tablo 24. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkilere yönelik korelasyon katsayıları

Boyut/Ölçek		Uyum Boyutu	Özdeşleşme Boyutu	İçselleştirme Boyutu	Örgütsel Bağlılık (Genel)
Dağıtımsal Adalet	<i>r</i>	,616***	,689***	,526***	,707***
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000
İşlemsel Adalet	<i>r</i>	,627***	,712***	,571***	,737***
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000
Etkileşimsel Adalet	<i>r</i>	,596***	,680***	,591***	,721***
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000
Örgütsel Adalet (Genel)	<i>r</i>	,647***	,732***	,596***	,763***
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000

*** $p < .001$

Tablo 24'te de görüleceği üzere, katılımcıların örgütsel adaletle ilişkin algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında örgütsel bağlılık ve bağlılığın alt boyutlarında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır. Boyutlar arasındaki ilişkiler 0,526 ile 0,737 arasında değişmektedir. Jawlik'e (2016) göre "... ilişki katsayısının 0,50-0,70 arasında olması ilişkinin güçlü olduğu ve 0,70-1,00 arasında olması ise ilişkinin çok güçlü olduğunu belirtmektedir" (Jawlik, 2016). Bu durumda tüm boyutlar arasındaki ilişkilerin 'güçlü' ile 'çok güçlü' arasında olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasında da pozitif yönde ve ‘çok güçlü’ bir ilişki vardır ($r=,763$; $p<001$). Başka bir deyişle, öğretmenlerin, örgütsel adalet algı düzeyindeki bir artış onların örgütsel bağlılık düzeylerinde de artışa neden olmaktadır. Öğretmenlerin, örgütsel adalet algı düzeylerinin, onların örgütsel bağlılık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını görmek üzere yapılan doğrusal regresyon analizi sonucu Tablo 24’te sunulmuştur.

Tablo 25. Öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin onların örgütsel bağlılık düzeyleri üzerindeki etkisine yönelik doğrusal regresyon analizi sonucu

Bağımsız Değişken	Model			ANOVA		Katsayı Tablosu		<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>R</i>	<i>R</i> ²	Düz. <i>R</i> ²	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>θ</i>		
Model	0,736	0,582	0,580	87,72	0,000***				
Sabit						1,52		12,56	0,000***
Örgütsel Adalet Algı						0,59	0,76	18,04	0,000***

Bağımlı Değişken: *Örgütsel Bağlılık*

Modelin uygunluğunu görmek üzere yapılan ANOVA testi, öğretmenlerin, örgütsel adalet algı düzeyinin, onların örgütsel bağlılıklarını anlamlı bir şekilde tahmin etmede kullanılabileceğini göstermektedir [$F_{(1; 234)}=87,72$; $p<.001$] (Tablo 25). Regresyon katsayıları incelendiğinde, örgütsel adalet algı düzeyinin, öğretmenlerin, örgütsel bağlılık düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordadığını göstermektedir ($\beta=0,76$; $p<.001$). Örgütsel adalet algı düzeyinin, öğretmenlerin, örgütsel bağlılık düzeyini %58,0 (Düzeltilmiş $R^2=0,580$) oranında açıkladığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucuna göre özel okul öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arttıkça örgütsel bağlılıklarının da arttığı görülmüştür. Araştırma sonuçları öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeyleri, cinsiyet, medeni durumu, öğrenim durumu, branş, çalıştıkları okul kademesi ve devlet okuluna atanma durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterirken mesleki kıdem, yaş ve okulda çalışma süresi değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar göstermediği bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, görev yapılan okul kademesi, mesleki kıdem ve okulda çalışma süresine göre anlamlı

bir farklılık gösterirken branş ve daha önce devlet okuluna atanıp atanmama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Kadın öğretmenlerin hem “örgütsel adalet algılarının” hem de “örgütsel bağlılık düzeylerinin” erkek öğretmenlerden daha düşük olması, kadın öğretmenlerin diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de bazı konularda daha fazla ayrımcılığa uğramasından kaynaklı olabileceği ve bu durumun kadın öğretmenlerin hem örgütsel adalet algılarını hem de örgütsel bağlılık düzeylerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koyan bu araştırma sonuçlarının aşağıda verilen yurt içinde ve yurt dışında yapılan birçok araştırmanın sonuçlarıyla da örtüştüğü ve bu çalışmanın sonucunu doğrular nitelikte olduğu görülmüştür.

Bal’ın (2014) devlet (resmi) ve özel okul çalışanlarının örgütsel adalet ve örgütsel bağlılıklarını inceleyen araştırması sonucuna göre öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ay ve Koç (2014) tarafından kamu ve vakıf okullarındaki öğretmenlerin katılımıyla yapılan bir araştırma sonucuna göre öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık seviyeleri arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Uğurlu ve Kaplan’ın (2023) öğretmenlerin örgütsel adalet davranışlarına ilişkin algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisini incelemeye yönelik yaptıkları çalışmada örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Balcı’nın (2024) öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık seviyelerinin incelenmesine ilişkin yaptığı araştırma sonuçlarına göre de öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Soysal ve Selvi (2023) öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkilerinin incelenmesi başlıklı çalışmalarında, öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yine, Demir ve İnandı (2023) tarafından okul yöneticilerinin örgütsel adalet davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel güven duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik araştırmalarında örgütsel adaletin tüm alt boyutları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişkide olduğu görülmüştür. Yazıcıoğlu ve Topaloğlu (2009) tarafından bir başka meslek grubu ile yapılan çalışmaya göre de örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bernerth vd., (2007) tarafından ABD’de yapılan bir çalışmaya göre örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu, örgütsel adalet düzeyinin arttığı durumda örgütsel bağlılığın da arttığı tespit edilmiştir. Ponnun ve Chuah (2010) tarafından değişik kurumlarda çalışan iş görenlerin katılımı ile yapılan araştırma sonucuna göre özellikle dağıtımsal ve prosedür (işlemsel) adaletin örgütsel bağlılık ve işten ayrılma taleplerinin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Aynı çalışma iş görenlerin adalet algıları arttıkça örgüte olan bağlılıklarının da arttığını ve işten ayrılma taleplerinin azaldığını ortaya koymuştur.

Hassan'ın (2002) farklı hizmet sektörlerinden çalışanların katılımıyla yaptığı çalışmaya göre çalışanların adalet algıları olumlu yönde arttıkça örgütsel bağlılık düzeylerinin de arttığını, bunun tersi durumunda ise çalışanların örgütsel bağlılıklarının zayıfladığını ve örgütten ayrılma taleplerinin arttığını göstermiştir. Araştırmalar adil uygulamalar, atama, işte yükselme, maaş artışları vb. özlük hakların da örgütsel bağlılığı artırdığını göstermiştir. Yine, Dipola ve Guy (2009) tarafından ABD'de yapılan bir çalışmada örgütsel adalet, örgütsel bağlılık ve iş görenlerin verimliliği arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğunu bunun da okulların akademik başarısına etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son söz olarak bu araştırma sonuçları öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymakta ve yukarıda verilen araştırma sonuçlarıyla da büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu bağlamda örgütsel adaletin ve örgütsel bağlılığın önemini kavramakta yetersiz kalan öğretim liderleri ve örgüt yöneticilerinin örgütsel adalet algıları düşük ve örgütsel bağlılıkları zayıf, sinik çalışanlar ile örgütsel değişimleri yönetmekte, dinamik bir örgüt yapısı oluşturmakta ve örgütlerini belirlenen hedeflere taşımakta yetersiz kalacakları düşünülmektedir.

Öneriler:

1. Araştırma evreninin büyüklüğü nedeniyle sadece özel okul öğretmenleriyle sınırlı olan bu araştırmanın Türkiye Özel Okullar Derneği, özel okul kurucuları, yöneticileri ve MEB kanun koyucuları nezdinde “örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık” konularında farkındalık yaratarak alan yazına katkıda bulunabilir ve bu konuları daha detaylı çalışacak olan araştırmacıları cesaretlendirip yol gösterebilir.
2. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arttıkça örgütsel bağlılıklarının da arttığını ortaya koymuştur. Bu nedenle eğitim yöneticilerinin öğretmenlerin örgütsel adalet algılarını artırmaya yönelik olarak daha duyarlı davranmaları, ödül ve yaptırımlar için şeffaf, kabul edilebilir objektif kriterler koymaları ve bunları öğretmenlerle paylaşmaları önerilir.
3. Ülkemizde yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle kamuoyunda sıkça gündeme gelen özel okul öğretmenlerinin taban maaş konusu ve çalışma koşullarının da öğretmenlerinin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılıklarını olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu durum, nitel bir araştırma konusu olarak ayrıca çalışılabilir.

Kaynakça

- Ay, G. ve Koç, H. (2014). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Öğretmenler üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-90.
- Bal, V. (2014). Örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Manisa'daki eğitim kurumlarında bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-9.
- Balay, R. (2000). *Özel ve resmi liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı* (Ankara ili örneği).
- Balcı, İ. (2024). Mesleki eğitim kurumlarında görevli öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık seviyelerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(13), 1-15.
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., & Walker, H. J. (2007). Justice, cynicism, and commitment: A study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.
- Bursal, M. (2017). *SPSS ile Temel Veri Analizleri*. Ankara: Anı.
- Cropanzano, R., Ambrose, M. L., Greenberg, J. ve Cropanzano, R. (2001). Procedural and distributive justice are more similar than you think: A monistic perspective and a research agenda. *Advances in Organizational Justice*, 119, 151.
- Demir, N., ve İnandı, Y. (2023). Okul yöneticilerinin örgütsel adalet davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel güven duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-29.
- Dipaola, M. ve Guy, S. (2009). The impact of organizational justice on climate and trust in high schools. *Journal of School Leadership*, 19(4), 382-405.
- Folger, R. G. ve Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management* (Vol. 7). Sage.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Hassan, A. (2002). Organizational justice as a determinant of organizational commitment and intention to leave. *Asian Academy of Management Journal*, 7(2), 55-66.
- Jawlik, A.A. (2016). *Statistics from A to Z*. New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (2. baskı). Ankara: Asil.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. ve Gellatly, I. R. (1990). Affective and continuance commitment to the organization: Evaluation of measures and analysis of concurrent and time-lagged relations. *Journal of Applied Psychology*, 75(6), 710.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Sage publications.
- Moon, H., Kamdar, D., Mayer, D. M. ve Takeuchi, R. (2008). Me or we? The role of personality and justice as other-centered antecedents to innovative citizenship behaviors within organizations. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 84.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845.
- Niehoff, B. P. ve Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556.

- O'Reilly, C. A., & Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: *The effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. Journal of Applied Psychology, 71*(3), 492.
- Polat, S. (2007). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki.*
- Ponnu, C. H. ve Chuah, C. C. (2010). Organizational commitment, organizational justice and employee turnover in Malaysia. *African Journal of Business Management, 4*(13), 2676-2692.
- Randall, D. M. ve Cote, J. A. (1991). Interrelationships of work commitment constructs. *Work and Occupations, 18*(2), 194-211.
- Redhouse, J. W. (1991). *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük.* IBD Ltd.
- Sager, J. K. ve Johnston, M. W. (1989). Antecedents and outcomes of organizational commitment: A study of salespeople. *Journal of Personal Selling & Sales Management, 9*(1), 30-41.
- Soysal, H., ve Selvi, Ö. (2023). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkilerinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 11*(1).
- Swailles, S. (2004). *Commitment to change: Profiles of commitment and in-role performance.* Personnel Review.
- Şahin, R., ve Kavas, E. (2016). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesinde öğretmenlere yönelik bir araştırma: Bayat örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7*(14), 119-140.
- Şamdan, T., ve Baskan, G. A. (2019). Öğretmenlerin algılarına göre örgütsel adalet ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 47*, 17-40.
- Tutar, H. (2014). *Örgütsel Psikoloji.* Detay Yayıncılık, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Online Sözlük (2022): <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.12.2022)
- Uğurlu, C. T., & Kaplan, İ. (2023). Öğretmenlerin örgütsel adalet davranışlarına ilişkin algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi: bir meta-analiz çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(1), 1-16.
- Yazıcıoğlu, İ., ve Topaloğlu, I. G. (2009). Örgütsel adalet ve bağlılık ilişkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 3-16.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar (lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: İstanbul Okan Üniversitesi Etik Kurulu

Tarih: 26.10.2022

No: 159

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Şubat/February-2023 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2023

Özel Gereksinimi Olan Mülteci Çocukların Sınıf İçi Durumlarına İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşleri

Opinions of Preschool Teachers on the Classroom Situation of Refugee Children with Special Needs

Doç. Dr. Şule ERDEN ÖZCAN¹, Rumeysa ŞANAL²

Öz

Suriye’de 2011 yılında iç savaşın başlaması ile çok sayıda mülteci Türkiye’ye geçiş yapmıştır. Bu popülasyonun büyük bir kısmını on sekiz yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Beş yaş ve altı olan mülteci nüfusun ne kadarının özel gereksiniminin olduğu ise bilinmemektedir. Hem özel gereksinimi olmak hem de mülteci olmak ayrı ayrı bir sosyal sorun olmaktadır. Bu iki durumdan birini bile yaşamak çocukların tüm gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu araştırma, özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarına ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak belirlenmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçütler okul öncesi öğretmenlerinin sınıfında olan çocukların durumlarıyla ilgili olarak şunlardır i) hem özel gereksinim hem de mülteci özelliğinin bir arada bulunması ii) özel gereksinimi olan mülteci çocukların okul öncesi eğitime devam etmesi iii) özel gereksinimi olan çocukların Rehberlik ve Araştırma Merkezi-RAM raporuna sahip olması. Araştırmaya bu öğrencilerle çalışmakta olan bir ve daha önce bu çocuklarla çalışmış iki okul öncesi öğretmeni dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İlk analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin özel gereksinimi olan mülteci çocukların hem dil hem özel gereksinim durumuyla ilgili sorunlar yaşadıklarını, bu durumun zorlukları arttırdığını ifade ettikleri, çocukların yalnız kalma, kendini ifade edememe ve akranlarla anlaşmazlık gibi problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinim, Okul öncesi öğretmeni, Mülteci çocuklar, Okul öncesi eğitim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

With the outbreak of the civil war in Syria in 2011, a large number of refugees have gone to Turkey. It is unknown how many of the population aged 5 and under have special needs as the majority of them are children under the age of 18. Being both a child with special needs and a refugee is a separate social problem. Experiencing even one of the situations negatively affects the whole development of children.

*Bu makale 20-23 Temmuz 2022 tarihlerinde Hatay’da gerçekleştirilen VIII. Uluslararası TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde özet sözel bildiri olarak sunulmuştur.

¹Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sule.erden@gmail.com

²Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, rumeysasanal@gmail.com

Atf için (to cite): Erden Özcan, Ş. ve Şanal. R. (2024). Özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarına ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1583-1604.

This study aims to examine the views of preschool teachers on the class situations of refugee children with special needs. In the research where the phenomenology design was used, the study group was determined using criterion sampling. The criteria are as follows: i) the coexistence of both having special needs and refugee characteristics, ii) continuing preschool education, iii) have the Guidance and Research Center-RAM report. One preschool teacher, working with these students, and two preschool teachers who had previously worked were included in the study. The analysis of the data obtained through demographic information and semi-structured interview form was carried out by content analysis. According to analysis, teachers stated these children had problems with both language and special needs, and this increased the difficulties, and also stated that the children faced problems such as loneliness, inability to express themselves and disagreement with peers.

Keywords: Special needs, Preschool teacher, Refugee children, Preschool education

Paper Type: Research

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine göre 2022 yılı sonunda dünya genelinde 108.4 milyon insan şiddet, zulüm, insan hakları ihlalleri, çatışmalar nedeniyle göç etmek durumunda kalmıştır. Dünya çapında 2021’de mülteci sayısı 27.1 milyondan 2022’nin sonunda 35.3 milyona yükselmiştir ve bu görülen en büyük yıllık artıştır. Türkiye yaklaşık 3.6 milyon kayıtlı Suriyeli mültecinin yanı sıra 320.000 kadar diğer uyruklardan mülteciyi barındırması ile dünyada en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumunda yer almaktadır (UNHCR, 2022, s.2).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın 2016’da (s.76) yayımlandığı Türkiye göç raporuna göre Suriyeli mülteciler içinde on yaş altı 732.506 çocuk bulunmaktadır. Beş yaş ve altı mülteci nüfusun ne kadarının özel gereksinimi olduğu ise bilinmemektedir. Hem özel gereksinimi olmak hem de mülteci olma ayrı ayrı bir sosyal sorundur (Alsancak ve Kutlu, 2020, s.591). Bu iki durumdan sadece mülteci olma durumunu yaşamak bile çocukların tüm gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Can Yaşar, Uyanık Aktulun, Karaca Hamiden ve Teke, 2018, s.346).

Özel gereksinimi olan bireyler toplumda birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların başında sosyal kimliklerine karşı ön yargı, değer verilmeyen ve önemsenmeyen bir tutumla karşılaşmaktadırlar (Ünsal ve Şahan, 2015, s.409). Bunlarla birlikte eğitim, sosyal ve sağlık hizmetlerine erişim sağlamakta, iletişim problemleri, ihtiyaç duyulan malzemelere erişim sorunları, ekonomik sorunlar ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Alsancak ve Kutlu, 2020, s.594; Diğer ve Yıldız, 2021, s.808). Toplumda özel gereksinimi olan bireylerin öteki olarak görülmesi ile devam eden olumsuz tutumlar özel gereksinimi olan bireylerin toplumdan kendilerini izole etmelerine sebep olmaktadır (Üstündağ, Göktay, Kalkanlı ve Gülgün 2023, s.756).

Mülteci bireyler, göç öncesi, göç evresi ve göç sonrası olmak üzere 3 farklı evrede farklı problemlerle karşılaşmaktadırlar. Göç öncesi kendi ülkelerinde kaotik süreç yaşadıkları görülmektedir. Göç evresinde kendi ülkelerinden güvenli bir ülkeye ya da başka bir ortama geçme mücadelesi verdikleri, gelecekleri konusunda belirsizlikler yaşadıkları belirlenmiştir. Göç sonrası süreçte, maddi ve manevi yaslar, sağlık hizmetlerine erişimde problemler, eğitime entegrasyon sorunları, ikinci dil problemleri ve kültürel farklılıklara uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Genel olarak mültecilerin göç deneyimleri travma, işkence, ölüm, kayıp gibi riskli faktörleri içermektedir (Kuru, 2020, s.5). Göçmenler daha iyi bir yaşam kurma amacıyla yerleştikleri ülkede dil, din, ırk, kültür, gelenek ve görenek gibi farklılıklarından dolayı uyum süreçleri olumsuz etkilenmekte ve pek çok riskle karşı karşıya kalmaktadırlar (Kaya ve Öz, 2020, s.1). Bu süreçte göç eden çocuklar davranışsal bozukluklar, travma sonrası stres vb. konularda risk altındadır (Kaya ve Öz, 2020, s. 7). Mültecilik ve özel gereksinimi olma durumu ortak sorunlar barındırmakla birlikte, özel gereksinimi olma ve mülteci olma durumunun ikisini bir arada yaşamak hissedilen olumsuzluğu daha da fazla arttıracaktır (Alsancak ve Kutlu, 2020, s.591; Jørgensen, Dobson, ve Perry, 2021, s.1; Raymond, Clandinin, Kubota ve Caine, 2022, s.83).

Yurtdışında yapılan bir çalışma incelendiğinde, özel gereksinimi olan çocuğa sahip Koreli göçmen annelerin ABD özel eğitim sisteminde özel eğitimle ilgili sınırlı bilgileri ve İngilizce yetersizlikleri sebebiyle ötekileştirildikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte göçmen ebeveynler özel eğitim süreci içerisinde profesyonellerle eşit muamele içinde eşit ortaklar olarak görülmediklerini ifade etmişlerdir (Kim, 2013, s.4). Kanada da yapılmış başka bir araştırmada da okulda çocuğun yaşadığı problemler konusunda ailenin yardımına başvurulmadığı ve sosyal dışlanma yaşadıkları belirlenmiştir (Raymond vd, 2022).

Ürdün'deki Suriyeli mülteci kamplarındaki okullarda engelli mülteci çocuklara sağlanan kapsayıcı eğitim uygulamalarının incelendiği araştırma engelli mülteci çocukların dört öğretmeni ve beş ebeveyn ile yürütülmüştür. Çalışma sonucunda kaynaştırma eğitiminin olmaması velilerin eğitime olumsuz bakmasına ve öğretmenlerin ise engelli çocuklara uygun kapsayıcı eğitim verilmediğini ve daha iyi bir eğitim verebilmek için daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir (Muhaidat, Alodat ve Almeqdad, 2020, s.151). İngiltere'de 2001 ve 2011 yılları arasında birçok farklı ülkeden mültecinin kabul edildiği bir okulda çalışan 28 erken çocukluk eğitimcisinin özel gereksinimi olan mülteci çocuklara yönelik özel eğitim hizmetlerinin uygulamaları ve zorlukları araştırılmıştır. Sonuç olarak öğretmenler değerlendirme yöntemlerinin kültür ve dil engeli sebebiyle ön yargıya neden olduğunu ve değerlendirmeyi doğru yapamadıklarını ifade etmişlerdir (Hurley, Warren, Habalow, Weber ve Tousignant, 2014, 57).

Afganistan’da özel gereksinimi olan Afgan çocuklar için KEP adı verilen bir anaokulu geliştirme projesi kapsamında çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. Özel gereksinimi olan çocuklar için kitapçıklar hazırlanmış ve sahada test edilmiş olmasına rağmen bu çocuklar için ayrıca özel bir Afgan yardım kuruluşu bulunmadığı fark edilmiştir. Zekâ geriliği ve işitme problemlerinin dindar dileklerle sınırlı kaldığı ve özel gereksinimi olan çocukların ilkokula erişiminin %5’ten daha az olduğu belirlenmiştir (Miles, 1997, s.496). Miles’in (1997, s.497) yaptığı çalışmada ise, 12 Afgan mülteci köyünde yaşayan 170.000 bin kayıtlı mülteci arasında özel gereksinimi olan mülteci çocukları belirlemek istemiştir. 9 köyde 147 kişi belirlenmiş (54 kız, 93 erkek), 22 vaka 10 yaş üstü ve fiziksel engele sahiptir. 3 köyden ise herhangi bir bilgi gelmemiştir. Çalışmada zihinsel gerilik yaklaşık 4/1000 olarak bulunmuştur. Çocuklar arasında işitme problemi olan 33 kişi ve serebral palsisi olan 8 kişi rapor edilmiştir. Özellikle hafif zihin engeli ve işitme engeli olan çocukların belirlenmesinde zorluklar olduğu fark edilmiştir. Bu çocuklara sunulan eğitim hizmetleri farklılıklar göstermektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde ise ABD ve Türkiye’de özel gereksinimi olan mülteci çocukların özel eğitime erişimdeki en büyük engellerden birinin yasal statü olduğu belirtilmektedir. Aslında bu çocukların özel eğitim hizmetleri alabilmelerinde yasal bir engel olmamakla birlikte göçmen bir ailenin ev sahibi ülkedeki özel eğitim sürecine ve okul sistemine yabancı olması özel eğitim almalarında bir engel olabileceği düşünülmektedir (Hatipoğlu, 2022, s.410). Ayrıca, Türkiye’de özel gereksinimi olan mülteci çocuklara hizmet veren çok az sayıda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin olması sebebiyle, bu çocuklara bireysel eğitimler sağlayabildikleri belirlenmiştir (Basık, 2018, s.77). Özel gereksinimi olan göçmen öğrencilerin en fazla özel öğrenme güçlüğü tanısı, en az ise üstün yetenek tanısı aldıkları belirlenmiştir (Çetin ve Koç, 2021, s.523). Ülkemizdeki kamplarda kalan Suriyeli özel gereksinimi olan mülteci çocuklara yönelik sınıfların olmasına rağmen bu sınıfların öğretmenler tarafından yetersiz bulunduğu belirlenmiştir. Öğretmenler ve Sivil Toplum Kuruluşu (STK) temsilcileri kamp dışında yaşayan özel gereksinimi olan Suriyeli çocuklar için GEM’lerde (Geçici Eğitim Merkezi) fiziksel yetersizlik sebebiyle sınıf açılmadığını ifade etmiştir. Devlet okullarında ise özel gereksinime ihtiyaç duyan Türk öğrenciler için yeterli kaynaştırma programları uygulanamazken Suriyeli özel gereksinimi olan çocuklar için hiç uygulanmadığı ortaya konmuştur (Coşkun ve Emin, 2016, s.39). Türkiye’de Suriyeli mülteciler içindeki zihinsel engelli çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını belirlemek için 142 çocuğun ailesi ile yürütülen çalışmada ailelerin bilgi ve finansal ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin çoğu için özel eğitim hizmetlerine ulaşmanın mümkün olmadığı belirlenmiştir (Oner, Kahiloğulları, Acarlar, Malaj ve Alataş, 2020, s.644). Geçici özel eğitim kurumlarında uygulanan programlar uluslararası geçerliliğe sahip olmasına rağmen istenilen düzeyde olmadığı ve kullanılan materyallerin sayı ile işlevsellik

konusunda yetersiz kaldığı fark edilmiştir (Basık, 2018, s.77). Dikkat çeken diğer sonuç ise özel gereksinimi olan mülteci çocukların %31,5'nin savaş ve sağlık hizmetlerinden istenilen oranda yararlanamaması nedeniyle özel gereksinimi olan bireyler oldukları tespit edilmiştir (Basık, 2018, s.83).

Okul öncesi dönem özel gereksinimi olan mülteci çocuklar için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle özel gereksinimi olan çocukların erken fark edilmesi ve kaynaştırma eğitimine dâhil olmasıyla gelişimleri hızlanmakta, yaşadıkları engeller ve yetersizlikler önlenebilmektedir (İmrak Çulhaoğlu, 2009, s.18).

Bu çalışma, özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları problemlerin ifade edilmesi, çözüm bulunması ya da eksikliklerin giderilmesine katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Öğretmenlerin yaşadıkları problemlerin fark edilmesiyle daha nitelikli bir eğitim ortamı sağlanması açısından yeni çalışmalar yapılmasına olanak sağlayacaktır. Bu çalışma ile özel gereksinimi olan mülteci çocukların daha iyi eğitime entegre edilmesi için yapılması gerekenler fark edilecektir. Araştırma, özel gereksinimi olan mülteci çocuklara, bu çocuklarla çalışan öğretmenlere ve ailelerinin yaşadıklarının ifade edilmesine fırsat vermesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye'deki duruma bakıldığında özel gereksinimi olan mültecilere yönelik bütüncül yaklaşımların ve sosyal politika bağlamında çalışmalara rastlanmadığı görülmektedir (Alsancak ve Kutlu, 2020, s.591). Kaya ve Öz, (2020, s.6) özel gereksinimi olan mülteci çocukların kaçının bir yetersizlik tanısı olduğuna dair bilgi olmadığını ortaya koymuştur. Türkiye'de okul öncesi dönemdeki özel gereksinimi olan çocuklarla (Keleş, 2019, s.6) ve okul öncesi dönemdeki mülteci çocuklarla (Kardeş, 2018, s.5; Kuru, 2020, s.4) ayrı ayrı çalışmaların yapıldığı, ancak okul öncesi dönemde özel gereksinimi olan mülteci çocuklar ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmadığı saptanmıştır (Çetin ve Koç, 2021, s.519). Yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında Jørgensen ve diğerleri (2021, s.13) Avrupa'da özel gereksinimi olan göçmen çocuklarla ilgili sınırlı bir literatür olduğunu belirlemişlerdir. Özel gereksinimi olan göçmen çocukların kabulü, engellilik ve göç araştırmalarda yeterince keşfedilmemiş bir konudur ve okullarda göçmen çocuklarla ilgili gelişen literatür çok az ilgi görmektedir (Oliver ve Singal, 2017, s.1226). Bununla birlikte özel gereksinimi olan mülteci çocuğa sahip aileler ve deneyimlerine ilişkin şaşırtıcı derece de az çalışma yapıldığı görülmektedir (Malloy, Rogers, Caine ve Clandinin, 2023, s.12). Bu çalışma özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içindeki durumları, yaşadıkları güçlükleri aydınlatmaya çalışması açısından ve literatüre katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Okul öncesi dönemde özel gereksinim ve mülteci olma durumunu yaşayan çocukların eğitim ortamında yaşadıkları yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla incelenecektir. Bu bağlamda özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarının nasıl olduğu sorusu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içinde nasıl iletişim kurdukları, eğitim sürecine katılımları, etkinliklere katılım süreci, öğretmenin yaptığı uyarlamalar ve yaşanan güçlüklerin neler olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Literatüre bakıldığında özel gereksinimi olan mültecilerle ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Alsancak ve Kutlu, 2020, s.591). Bu çalışmada bu eksikliğin kapatılması ve özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi yaşadıkları problemler ifade edilecektir. Bu araştırmanın amacı okul öncesi ortamlarında özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarını öğretmen görüşlerine göre incelemektir.

Alt Amaçlar

Genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

1. Okul öncesi öğretmenlerine göre özel gereksinimi olan mülteci çocuklar eğitim sürecinde neler yaşamaktadır?
2. Okul öncesi öğretmenlerine göre özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde yaşadığı güçlükler nelerdir?
3. Okul öncesi öğretmenlerine göre özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları kolaylaştırıcılar nelerdir?

2.Yöntem

2.1 Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Nitel araştırma; bir durumu, davranışı, fenomeni vb. anlamak ve incelemek için ürün kadar süreci de önemseyen bütünsel bir derinlik ve anlayış geliştirme sürecidir (Ary, Jacobs, Sorensen ve Razavieh, 2009, s.29 ; Johnson ve Christensen, 2014, s.86). Fenomenolojik yaklaşım, kişilerin bakış açılarının çoklu gerçekliği oluşturduğunu varsayar (Ary vd., 2009, s.31). Fenomenoloji, bir veya daha fazla bireyin bir fenomeni nasıl deneyimlediğini anlamaya, deneyimi incelemeye çalışan bir yaklaşımdır (Johnson ve Christensen, 2014, s.102). Bu çalışmada özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarını öğretmen görüşlerine göre anlamak, özel gereksinimi olan mülteci çocukların yaşadıkları güçlükler öğretmenin bakış açısı ile incelenmek istenildiği için fenomenolojik desen kullanılmıştır.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ilinde özel gereksinimi olan mülteci çocukla çalışmış iki ve çalışmakta olan bir okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile kartopu örnekleme kullanılarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada kullanılan ölçütler şunlardır; i) hem özel gereksinim hem de mülteci özelliğinin bir arada bulunması ii) özel gereksinimi olan mülteci çocukların okul öncesi eğitime devam etmesi iii) özel gereksinimi olan çocukların Rehberlik ve Araştırma Merkezi-RAM raporuna sahip olması. Kartopu örnekleme yöntemi, erişimin zor olduğu, bulunması kolay olmayan bir popülasyonla çalışılmak istendiğinde, hassas bir konu olduğunda ve iletişim ağlarının zayıf olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2007, s.116; Johnson ve Christensen, 2014, s.365). Araştırmaya bu koşulları sağlayan ve erişimin kolay olmadığı özel gereksinimi olan mülteci çocuklarla çalışmakta olan bir okul öncesi öğretmeni ve daha önceki senelerde bu çocuklarla çalışmış iki olmak üzere üç kadın okul öncesi öğretmeni dâhil edilmiştir. Katılımcılar devlet okullarında görev yapmaktadır ve sınıfında özel gereksinimi olan mülteci çocukla çalışıp çalışmadıkları dikkate alınarak araştırmaya dâhil edilmişlerdir. Katılımcı 1 Ayşe, Katılımcı 2 Fatma, Katılımcı 3 Sevgi gibi takma isimler ile eşleştirilmiştir.

Ayşe öğretmen lisans eğitimi almış ve şuan Gaziantep'te bir uygulama anaokulunda çalışmakta olan altı senelik bir mesleki deneyime sahip bir okul öncesi öğretmenidir. Üniversite eğitimi sürecinde özel eğitim dersi alan Ayşe öğretmen özel eğitim ile ilgili hizmet içi eğitim çalışmalarına da katılım göstermiştir. Bununla birlikte göç eden çocuklarla ilgili herhangi bir ders almadığı ve hizmet içi eğitime de katılmamış olduğu belirlenmiştir. Ayşe öğretmen öğrencisi Zeynep ile daha önceki bir dönemde çalışmıştır. Zeynep Türkçeyi bilmekte ve işitme engeli bulunmaktadır. Ayşe öğretmen özel gereksinimi olan bir çocukla bir kez çalışmış ve bu çocuk özel gereksinimi olan mülteci bir çocuk olmuştur. Mülteci çocukların olduğu bir sınıfla da ilk kez ve altı ay kadar kısa bir süre çalışmış olduğu belirlenmiştir.

Fatma öğretmen lisans eğitimi almış olan şuan Gaziantep'te bir anasınıfında çalışmakta olan yedi senelik bir mesleki deneyime sahip bir okul öncesi öğretmenidir. Üniversite eğitimi sürecinde hem özel eğitim dersi almış hem de göç eden çocuklarla ilgili bir ders almıştır. Hizmet içi eğitimlerde de bu alanlardaki çalışmalara katılmıştır. Fatma öğretmen öğrencisi Büşra ile daha önceki bir dönemde çalışmıştır. Büşra Türkçeyi biliyor ama hâkim değil ve hafif düzey zihinsel engeli bulunmaktadır. Fatma öğretmen meslek hayatı süresince birden fazla özel gereksinimi olan çocukla çalışmıştır. Aynı zamanda mülteci çocukların bulunduğu bir sınıfla çalışmakta deneyimli olduğu, birkaç sene böyle sınıflarda çalıştığı belirlenmiştir. Özel gereksinimi olan bir mülteci çocuk ile de sadece bir kez çalışmıştır.

Sevgi öğretmen lisans eğitimi almış olan şuan Gaziantep'te bir bağımsız anaokulunda çalışmakta olan altı senelik mesleki deneyime sahip bir okul öncesi öğretmendir. Özel eğitim konusunda üniversitede ders almış ve hizmet içi eğitimlere katılmıştır. Bununla birlikte göç eden çocukların eğitimi ile ilgili herhangi bir ders ve eğitime katılmamıştır. Sevgi öğretmenin öğrencisi Mehmet ile bu dönemde birlikte çalışmaya devam etmektedir. Mehmet Türkçeyi bilmemektedir. Mehmet'in tanılama süreci okulun son zamanlarında gerçekleştiği için Sevgi öğretmen tanısını net olarak hatırlayamadığını, otizm veya zihinsel gerilik tanısı aldığını ifade etmiştir. Sevgi öğretmen meslek hayatı süresince birden fazla özel gereksinimi olan çocukla çalışmış. İlk defa mülteci çocuklarında bulunduğu bir sınıfta çalıştığını ve özel gereksinimi olan mülteci bir öğrenci ile de ilk kez çalıştığını ifade etmiştir.

2.3 Veri Ölçme Araçları

Araştırmada demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Demografik bilgi formunda çalışmaya katılan öğretmenin yaşı, cinsiyeti, mesleki deneyimi, göç ve özel gereksinimi olan çocuklarla ilgili üniversite yıllarında eğitim alıp almadığı, sınıflarında özel gereksinimi olan mülteci çocukla çalışma süresi gibi sorulara yer verilmiştir. Görüşme, görüşmeye katılan kişiye bir konu hakkında soruların sorulduğu bir tekniktir (Johnson ve Christensen, 2014, s.317). Görüşme; katılımcıların görüşlerini, düşüncelerini paylaşmaya, kendi bakış açılarını ortaya koymalarına fırsat tanır (Cohen vd., 2007, s.349). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşme öncesinde bir görüşme sorularının ve konu başlıklarının belirlendiği görüşmedir. Araştırmacı, hazırlanan sorular sayesinde görüşmeyi belirli bir çerçevede tutarak derinlemesine bilgi edinmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s.184). Bu tekniğin kullanılmasının sebebi ise özel gereksinimi olan mülteci çocukların okul öncesi eğitim ortamlarında yaşadıklarının derinlemesine keşfetme ihtiyacıdır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sınıf içerisinde özel gereksinimi olan mülteci bir çocuğun ne gibi problemlerle karşılaştığı, eğitim süreçlerinde neler yaşandığına dair sorular bulunmaktadır. Örneğin; “Özel gereksinimi olan mülteci çocukla nasıl iletişim kuruyordunuz?”, “Özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi yaşadığı güçlükler nelerdir?” gibi sorulara yer verilmiştir.

2.4 Araştırmacının Pozisyonu

Araştırma esnasında araştırmacı katılımcıların görüşlerini rahat ifade edebilmelerini sağlayacak bir görüşme ortamı hazırlamıştır. Araştırmacı katılımcıların ifadelerini, görüşlerini anlamlandırmaya çalışmıştır.

2.5 Etik Önlemler

Araştırmanın etik açıdan uygunluğunun değerlendirilmesi için uygulama öncesi Çukurova Üniversitesi Etik Komisyonundan E-95704281-604.02.02-310246 sayı numarası ile 02.02.2022 tarihinde yazılı izin alınmıştır. Etik komisyondan gerekli izinler alındıktan sonra araştırmaya katılım gösterecek öğretmenler için Millî Eğitim Bakanlığı'nın izni E-34659092-605.01-5077859231 sayı numarası ile 31.05.2022 tarihinde alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra araştırmada kullanılacak olan demografik bilgi formu ve görüşme sorularının uygulanmasına yönelik araştırmanın amacı ve şeklini açıklayan Bilgilendirilmiş Onam Formu ile öğretmenlerin yazılı onamları alınmıştır. Bulguları desteklemek amacıyla kullanılan katılımcı görüşlerinde katılımcıların gerçek isimleri yerine takma isimler (Ayşe, Fatma ve Sevgi gibi) kullanılmıştır. Katılımcıların çalıştığı öğrencilerin isimleri sıra ile Zeynep (Katılımcı1) , Büşra (Katılımcı 2) ve Mehmet (Katılımcı 3) şeklinde kullanılmıştır.

2.6 Verilerin Analizi

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Bu ses kayıtları yazı formatına dönüştürülmüştür. Veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi elde edilen verinin içeriğine odaklanmaktadır (Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2021, s.182). Bu bağlamda veriler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış ardından kodlamalar üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır. Elde edilen kodlamalar aralarındaki ilişki ve yakınlığa göre alt temaları ve sonrasında alt temalar da birleştirilerek temaları oluşturmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde, okul öncesi öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin, öğretmenlerin görüşmeler esnasında aktardıkları bilgiler; demografik bilgiler ve araştırma sorularına uygun olarak eğitim sürecinde yaşananlar, eğitim sürecinde yaşanan güçlükler ve eğitim sürecinde karşılaşılan kolaylaştırıcılar şeklinde üç ana tema şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. Okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumlarına ilişkin görüşleri

Tema	Alt temalar	Kodlar
	Akran boyutu	Bilgilendirme Kabul süreci

Eğitim sürecinde yaşananlar	Öğretmenin kullandığı stratejiler	Beden dili Uyarlama Basitleştirme Bireysel etkinlik Grup etkinliği
Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler	Çocuk boyutu Okul boyutu	Dil ve iletişim İkili engel durumu Okul idaresi Tanı alma sorunu
Eğitim sürecinde karşılaşılan kolaylaştırıcılar	Aile boyutu Okul personeli boyutu	İş birliği Psikolojik danışman

Bu çalışmanın üç ana teması vardır. Bunlar, eğitim sürecinde yaşananlar, eğitim sürecinde yaşanan güçlükler ve eğitim sürecinde karşılaşılan kolaylaştırıcılarıdır. Eğitim sürecinde yaşananlar teması öğretmenin sınıf içerisinde özel gereksinimi olan mülteci çocuğun akranlarıyla olan sürecini ve öğrenciyi sınıfa dâhil edebilmek için kullandığı yöntemleri ifade etmektedir. Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler boyutunda öğretmenlerin özel gereksinimi olan mülteci çocukla yaşadıkları problemlere ve okul boyutunda okul yönetimi ile yaşanan problemler ile çocuğun tanı almasında yaşanan güçlüklerle değinilmektedir. Eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar öğretmenlerin ve ailenin süreçteki iş birliği ile bu süreçte psikolojik danışmanların yardımcı rolünü açıklamaktadır.

3.1 Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özel Gereksinimi Olan Mülteci Çocukların Eğitim Sürecinde Yaşanılanlara İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşananlar teması akran boyutu ve öğretmenin kullandığı stratejilerden oluşmaktadır. Bu çalışmada elde edilen ilk temanın akran boyutu ve öğretmenin kullandığı stratejiler olmak üzere iki alt teması bulunmaktadır.

Akran boyutu alt teması ilk kodu bilgilendirmedi. Bilgilendirme kodu öğretmenlerin sınıftaki diğer tipik gelişim gösteren çocukları özel gereksinimi olan mülteci çocuğun durumu, yapabilecekleri veya yapamayacakları, ona karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair bilgi vermesini içermektedir. Bilgilendirme koduna ilişkin olarak Sevgi öğretmen şu yorumda bulunmuştur:

Ben çocuğu fark ettikten sonra özel gereksinimli olduğunu bunu öğrencilere şöyle anlattım. Bu arkadaşımız bizim gibi düşünmeyebilir bizden farklı düşünebilir, bizden farklı hareket edebilir farklı davranışlarda bulunabilir. Ama biz onu öyle kabul edeceğiz, öyle seveceğiz hepimiz birbirimizden farklıyız aslında dedim. Bak sen işte yeşili seviyorsun o sarıyı seviyor. Herkesin sevdiği farklı, ilgi duyduğu alanları olabiliyor, farklı yönelimleri olabiliyor. Bazısı daha sakın mizaçlı olabiliyor bazısı daha hareketli olabiliyor. Mehmet çok hareketliyken sen çok sakınsin. Bu da böyle bir öğrenci. Bunun kişiliği de böyle. Biz bunu böyle kabul edeceğiz, bu sizden biraz daha küçük dedim (Sevgi).

Akran boyutu alt temasının son kodu ise kabul sürecidir. Çocukların akranlarıyla etkileşimdeyken Fatma ve Sevgi öğretmen herhangi bir problemle karşılaşmadığını, Ayşe öğretmen ise başta problemler olduğunu ama zamanla aştıklarını belirtmişlerdir. Kabul süreci koduna ilişkin olarak Fatma öğretmen şu yorumda bulunmuştur:

Kabul sürecinde ev sahibi ülke çocukları sevecen çocuklardı, herhangi bir kimsede herhangi bir farklılığı görüp onu dışlayacak çocuklar değillerdi. Sınıf ortamı da çok problemlili bir sınıf ortamı değildi çünkü çocuklar bu durumun farkındaydı hazırlardı aslında bu duruma. O yüzden oyun saatinde bir problem yaşamıyorlardı. Birlikte oyun oynayabiliyorlardı çocuklar hani biri oyun kurduğu zaman onu da grubun içine dâhil edebiliyordu (Fatma).

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşananlar temasının öğretmenler tarafından kullanılan stratejiler olan beden dili koduyla birlikte öğretmenlerin çocuklarla iletişim kurabilmek için beden dillerini yoğun bir şekilde kullandıkları belirlenmiştir. Beden dili koduna ilişkin olarak öğretmenlerin yorumu şu şekildedir:

Sürekli bana bakmasını istiyordum. Çok duyamadığı için. Beden dilimi çok aşırı kullanmak zorunda kalıyordum Zeynep'te. Yani anlamadığı şeyleri, renklerde şeylerde böyle görsellerle destekliyordum. Bu şekilde boyanacak, bu şekilde kesilecek diye bir örnek yapıp koyuyordum. Dil problemi olan öğrencilerimde vardı aynı zamanda sınıfta. Görsele çok önem veriyordum o yüzden (Ayşe).

Gün içerisinde günün nasıl geçti, bugün neler yaptın, işte bugün bu etkinlikleri yapacağız, nasılsın yani diğer öğrencilerle nasıl iletişim kuruyorsam konuşuyorsam onunla da aynı şekilde

konuşuyordum, iletişim kurmaya çalışıyordum. O da tek basit cümleler söylüyordu. Öğretmenim, iyiyim böyle gibi basit, karmaşık cümleler kullanmıyordu da. İşte böyle el çarp, selam hareketimiz vardı. Birbirimize ellerimizi vuruyorduk. Böyle yani sınıfa kattık (Sevgi).

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşananlar temasının öğretmenlerin kullandığı stratejiler olan uyarlamalar kodu okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan mülteci çocuğu eğitim sürecine dâhil etmek adına yaptıkları yöntem ve stratejileri içermektedir. Uyarlama koduna ilişkin olarak Fatma öğretmen yorumları şu şekildedir:

İletişim kurarken normal şartlarda zaten mülteci çocuklarıma da aynı şekilde dil bilmeyen çocuklarıma da aynı şeyi yapıyorum. İlk zamanlarda daha basit kelimelerle ifade ediyorum. Kavramları ya da anlatacaklarımı diyebilirim. Sonrasında daha karmaşık cümleler kurmaya başlıyorum ama ilk zamanlar daha basit cümleler kuruyorum daha jest ve mimiklerin ve kavramları görselleştirerek sunuyorum çocuklara. Görsel öğelere daha fazla yer veriyorum diyebilirim görsel materyallere (Fatma).

Öğretmenler genel olarak basitleştirme, bireysel destek sunma gibi yöntemleri kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. *Basitleştirme* koduna ilişkin olarak Sevgi öğretmen şu yorumda bulunmuştur:

Bu çocukla her şeyi daha basit etkinlikleri yaptık. Örneğin; makas çalışması yapamıyordu. Makasa hemen geçmedik zaten. Çizgi çalışmaları, kalem tutma. İlk önce kalem tutma çalışması, daha basit düz çizgilerle başladık. Diğer çocuklar karmaşık çizgilerle resimler yaparken o daha basit çizgi çalışmalarını yaptırmaya çalışıyordum. Onu bile tam anlayamıyordu ya da onunla hızlı koşma değil de zıplama tarzında yani daha basit, daha kolay üç dört yaş düzeyindeki etkinlikler, ona göre uyarlanmış etkinlikler yaptırıyordum. 5 yaş etkinliklerini çok yapamıyordu. Zaten kendisi 3-4 yaşa daha uygundu yapabileceği etkinlikler. 3 yaşa daha uygun (Sevgi).

Bireysel etkinlik sunma koduna ilişkin olarak Ayşe öğretmen şu ifadeyi kullanmıştır:

Etkinliklerde ona en son verip, yanına gidip veya yanıma çağırıp böyle yüksek sesle tane tane anlatıp veya kendim bir örnek yapıp göstererek bu şekilde yapacaksın diyerek beden dilimi de kullanarak etkinliklerde onunla özel ilgi göstererek aşmaya çalıştım o durumu (Ayşe).

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşananlar temasının beşinci kodu olan grup etkinliğine ilişkin olarak öğretmenler şu yorumda bulunmuştur:

Çok hareketli bir çocuktü zaten. O yüzden hani bir müzik etkinliğinde daha neşeliydi bence. Hareket etkinlikleri de aynı şekilde. Türkçe dil etkinliğinde biraz daha problem yaşıyorduk. Türkçe dil etkinliği bir hikâyeye okuduktan sonra onunla ilgili bir soru soruyoruz

çocuğa örneğin. Soruyu anlayıp ona göre cevap vermesi gerekiyor. Orada bir beyin fırtınası yapması gerekiyor çocuğun (Fatma).

Çok yavaş, sakin bir çocuktuk, biraz dalgın bir çocuktuk yani etkinliklere dikkatini vermiyordu. Sanki okulda değil gibiydi yani dalgın bir şekilde yürüyordu, salına salına yürüyordu. Etkinliklere hiç dikkatini vermiyordu ama göz teması kurmuyordu. Etkinliğe bakmıyordu, etkinliği yapmıyordu (Sevgi).

Eğitim sürecinde yaşananlar temasının akran boyutu alt temasının akran boyutunda öğretmenler özel gereksinimi olan mülteci çocuk hakkında tipik gelişim gösteren akranlarını bilgilendirmeyi tercih ettiklerini ve kabul süreci yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenin kullandığı stratejiler boyutunda öğretmenlerin süreç içerisinde beden dili, uyarlamalar, basitleştirme gibi farklı yöntem ve stratejiler kullandıkları fark edilmiştir.

3.2. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özel Gereksinimi Olan Mülteci Çocukların Eğitim Sürecinde Yaşanılan Güçlüklere İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşanan güçlükler teması çocuk boyutu ve okul boyutu alt teması şeklindedir. Çocuk boyutu alt teması dil ve iletişim ile ikili engel durumu ile okul boyutu alt teması okul idaresi ve tanı alma sorunu kodlarından oluşmaktadır.

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının çocuk boyutu alt temasının ilk kodu dil ve iletişimdir. Dil ve iletişim koduna ilişkin öğretmenler şu yorumlarda bulunmuştur:

Kendimi daha çok ifade edemiyordum. Öğrencimin sınırlıydı dili. Beni anlaması da sınırlıydı. Hem onu aşmak hem de dil problemini aşmak ekstra bir zorluk yaşattı (Ayşe).

Dil konuşma konusunda dil problemi yaşıyorduk Türkçe bilmediği için, tam olarak hâkim olmadığı için. Raporu hafif düzeyde zihin engeldi ama gelişim bir bütün ve doğal olarak bunun yansımalarının dile de etkisi vardı. Kendini çok rahat ifade edebilen bir çocuk değildi dil anlamında söylüyorum zihinselden bağımsız (Fatma).

Dil sıkıntısı oluyor. İlk geldiğinde Türkçeyi iyi bilmiyordu ama eğitim sürecinde yani ben şarkularla, müzik etkinliği yaptığımızda müzik etkinliğini çok seviyordu. Oradan dikkatini çeken kelimeleri tekrarlıyordu. Örneğin Hop Hop Uzun Kulaklı Tavşan, o tavşan kelimesi dikkatini çektiyse tavşanı birden fazla tekrarlıyordu. Türkçe kelime öğrenmeye başlamıştı ama bu basit, tek kelimeler yani cümle kuramıyordu. Öğretmenim diyebiliyordu. Gel diyordu, ver diyordu. Böyle katkıları olmuştu dil gelişimine ama uzun cümleler kurmuyordu tabii ki (Sevgi).

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının çocuk boyutu alt temasının ikinci kodu olan iki engel durumu hem mülteci hem özel gereksinimi olmanın öğretmenler için zorlayıcı olduğunu belirtmişlerdir. İki engel koduna ilişkin öğretmenlerin yorumları şu şekildedir:

Zaten mülteci öğrenciyle çalışmak başlı başına bir sorunken bir de engeli olması tabii ki bana daha farklı zorluklar getirdi. Biraz dil problemi biraz da öğrencinin dil problemi işitme kaybı yaşamasından dolayı başta zorlandım. Yüksek sesle konuşmak zorunda kalıyordum her defasında veya yanıma çağırarak anlatmak zorunda kalıyordum. Öğrenci hem dil sıkıntısı yaşıyor hem de işitme sıkıntısı yaşamasından dolayı başta süreç zordu (Ayşe)

Hocam normal şartlarda da bir özel gereksinimli çocukla çalışmanın zorlukları var, güçlükleri de var tabii ki ama zor bir süreç. Aynı zamanda mülteci bir çocukla birlikte olduğu zaman bu durum iki faktör aynı çocukta birleştiği zaman elbette zorluklar oluyordu (Fatma).

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının okul boyutu alt temasının üçüncü kodu olan okul idaresi boyutuna ilişkin Fatma öğretmen şu yorumda bulunmuştur:

Okul idaresinin bir katkısı olduğunu düşünmüyorum. Dediğim gibi okul idaresi bana daha öncesinde sınıfınıza bu şekilde öğrenci gelecek, özel gereksinimli ve mülteci bir öğrenci gelecek gibi bir bilgilendirme yapmadı. Süreçle ilgili hiçbir şey söylemedi. Çocuğun durumuyla ilgili hiçbir bilgilendirme olmadı. Çocuğu gelip benim tabiri caizse sınıfıma bırakmışlardı okul idarecim müdür yardımcım tarafından (Fatma).

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının okul boyutu alt temasının dördüncü kodu olan tanı alma sorunu boyutuna ilişkin öğretmenler şu yorumlarda bulunmuştur:

Şöyle bence bu konuda tanı almalarında problem yaşıyor olabilirler. Çünkü bir mülteci çocuk sadece dil bilmediği için, çünkü bizim yapılan testlerimiz Türkçe üzerine Türkçe yapılan testler, doktorlarımız ya da öğretmenlerimiz, çalışanlarımız Türk insanlar oldukları için çocukları tam değerlendiremiyor olabilirler (Fatma).

Anneye randevu almaya çalıştık doktordan, hastaneden psikiyatri servisinden, çocuk psikiyatrisinden. Oda randevular dolu diyorlar, biraz öyle bir sıkıntı oldu randevu sisteminde (Sevgi).

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının çocuk boyutunda öğretmenlerin dil ve iletişim sürecinde; çocukların Türkçe bilmediği ve kendilerini ifade etmekte zorlandıkları belirtilmiştir. Okul boyutunda ise öğretmenler çocukların hem özel gereksinimi olmanın hem de mülteci olmasını iki engel ya da çift engel olarak görmekte ve bunun süreci zorlaştırdığını düşünmektedirler.

3.3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özel Gereksinimi Olan Mülteci Çocukların Eğitim Sürecinde Yaşanılan Kolaylaştırıcılara İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar teması aile boyutu ve okul personeli boyutlarından oluşmaktadır. Aile boyutu iş birliği kodundan ve okul personeli boyutu psikolojik danışman kodundan oluşmaktadır.

Eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar temasının aile boyutu alt temasının kodu olan iş birliği; özel gereksinimi olan çocukların eğitim sürecinde ailenin rolünün önemini ifade etmektedir. İş birliği koduna ilişkin öğretmenler şu yorumlarda bulunmuştur:

Annesi de babası da Türkçe konuşabiliyordu. Özellikle babası iyi düzeyde konuşuyordu. İletişim kuruyorduk, beni de yönlendiriyorlardı. Yani bir ameliyat süreci de geçirdi. O zaman sürekli irtibat halindeydik. Ödevlendirmeler yaptım. Takip ettik o süreci. Okula gelmediği zamanları da değerlendirdik. Sürekli iletişim halindeydik (Ayşe).

Babasıyla daha çok iletişim kuruyordum Türkçeye daha hâkim olduğu için. Babasıyla çocuğun o dönem yapabileceklerini yapamayacaklarını, bu süreçte neler yapmamız gerektiğini, bizi nasıl bir sürecin beklediğini, aslında her çocuğun birbirinden farklı olduğunu ve bu farka göre devam etmemiz gerektiğini açıklamıştım. İletişim konusunda Türkçeye daha hâkim olduğu için çok fazla problem yaşamadık baba açısından söylüyorum. İş birliğini rahat kuruyordum. Çünkü uyumlu bir aileydi ve çocuklarını önemseyen, çocuklarının gelişmesi için iş birliği yapmaya müsait, daha yatkın olan bir aileydi (Fatma).

Eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar temasının alt teması olan okul personeli boyutu; özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde psikolojik danışmanların rolünün önemini ifade etmektedir. Psikolojik danışman koduna ilişkin öğretmenler şu yorumlarda bulunmuştur:

Beni çocuğun engel durumunu açısından bilgilendirmek anlamında sadece okul idaresi değil ben sınıfa geldikten sonra kendim psikolojik danışmanla görüşerek bilgi edindim (Fatma).

Ben rehber öğretmenimize de bu durumu anlattım. Hocam tanısı nedir ne olabilir bu çocuk. Çünkü hani tekrarlar var ama dikkat eksikliği de var, böyle dalgın yürüyor sarhoş gibi yani bağımsız gibi sınıfta, çocuk tek başına oynuyor zaten, arkadaşlarıyla da iletişim kurmuyor. O da herhangi bir tanı koymadı ama hastane konusunda, ne yapabileceğim konusunda, randevu sisteminde nasıl yardımcı olabileceği hakkında bilgi verdi bize (Sevgi).

Eğitim sürecinde yaşanan güçlükler temasının çocuk boyutunda öğretmenlerin dil ve iletişim sürecinde; çocukların Türkçe bilmediği ve kendilerini ifade etmekte zorlandıkları belirtilmiştir. Okul boyutunda ise öğretmenler çocukların hem özel gereksinimi olan hem de

mülteci olmasını iki engel ya da çift engel olarak görmekte ve bunun süreci zorlaştırdığını düşünmektedirler.

Eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar temasının aile boyutunda öğretmenlerin ailelerle iş birliği içinde olmayı önemli buldukları belirlenmiştir. Okul personeli boyutunda ise öğretmenler özel gereksinimi olan mülteci çocukla çalışma sürecinde kendilerine okuldaki psikolojik danışmanların destek ve yardım sunduklarını ifade etmişlerdir.

4. Tartışma

Bu çalışmada özel gereksinimi olan mülteci çocukların sınıf içi durumları eğitim süreci, eğitim sürecinde yaşanan güçlükler ve eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılar olmak üzere üç ana başlıkta ve soruda ele alınmıştır.

İlk sonuca göre; özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde çalışmaya katılan öğretmenler, bu çocukların akranlarını bilgilendirmiş, bunun sonucunda da bu çocukların kabul sürecinin daha kısa sürdüğünü bildirmişlerdir. Araştırma bulgularından elde edilen bu sonucu literatür de desteklemektedir (Pijl ve Frostad, 2010, s.93; Selimoğlu, 2017, s.89). Eğitimin daha kapsayıcı bir hale gelmesinde öğretmenler ön planda yer almaktadır (Pit-ten Cate, Markova, Krischler ve Krolak- Schwerdt, 2018, s.50; Savolainen, Engelbrecht, Nel ve Malinen, 2012, s.53; Tyagi, 2016, s.115).Çocukların akranları tarafından kabul edilmesi akademik ve sosyal gelişimlerinde önemli bir role sahiptir (Pijl ve Frostad, 2010, s.93). Literatüre bakıldığında özel gereksinimi olan öğrencilerin tipik gelişim gösteren akranları tarafından daha az kabul edildikleri görülmesine rağmen (Pijl ve Frostad, 2010, s.95) tipik gelişim gösteren çocuklar, öğretmenleri tarafından özel gereksinimi olan akranları hakkında bilgilendirildiklerinde daha fazla etkileşimde buldukları, bunun sonucunda da bu uygulamalarının sosyal kabulü arttırdığı belirlenmiştir (Selimoğlu, Fazlıoğlu ve Selvi, 2021, s.598). Bir diğer çalışmada da tipik gelişim gösteren çocuklara uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin özel gereksinimi olan bireylerin sosyal kabulünü arttırmada etkili bulunmuştur (Özkan Yaşaran, Batu ve Özen, 2014, s.176).

Bu çalışmada öğretmenler eğitim sürecinde genel olarak özel gereksinimi olan mülteci çocuklarla iletişim kurmak amacıyla beden dillerini yoğun olarak kullandıkları, sınıf içi etkinliklere dâhil olabilmeleri amacıyla uyarlamalar gerçekleştirdikleri, etkinliklerde basitleştirmeler yapıldığı ve çocukların bireysel ve grup etkinlikleri ile desteklendiği belirlenmiştir. Özoruç ve Dikici Sığırtmaç'ın (2022, s.254) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin mülteci çocuklarla eğitim sürecinde çocuklarla beden dili kullanarak, Arapça bilen bir personelden ya da çocukların desteği ile iletişim kurabildikleri fark edilmiştir. Öğretimsel uyarlamalar; çevresel destek, materyalin uyarlanması, etkinliğin basitleştirilmesi, çocuğun tercihleri, özel ekipman ve araç gereç, yetişkin desteği, akran desteği ve gizli destek vermektir

(Keleş ve Emiroğlu, 2020, s.32). Öğretmenlerin özel gereksinimi olan mülteci çocukları sürece dâhil edebilmek için etkinliğin basitleştirilmesi, yetişkin desteği sunma, materyalin uyarlanması gibi öğretimsel uyarlamaları kullandıkları belirlenmiştir. Özel gereksinimi olan çocukların etkinliklere en iyi şekilde katılımlarını sağlamak amacıyla öğretimsel uyarlamalar yapılarak öğretimin bireyselleştirilmesi ve çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır (Kargın, 2013, s.141).

Çalışmadan elde edilen bir diğer önemli bulgu; özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde yaşanan güçlüklerde çocuk boyutu ön plana çıkmaktadır. Öğretmenler çocuklarla dil ve iletişim, iki engel durumu, okul idaresi ve mülteci çocukların tanı alması ile ilgili problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı iletişim sürecinde çocukların Türkçeyi bilmediğini ve kendilerini ifade etmekte zorlanmaları nedeniyle iletişim kuramadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenlerden biri çocuğun özel gereksiniminin iletişim kurmasını da etkilediği için anlaşmakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Coşkun ve Emin, (2016, s.26) göçmen çocukların uyum sürecinde ve eğitimleri esnasında karşılaşılan en önemli problemin dil olduğunu ifade etmektedir. Mülteci çocukların Türkçe dilini konuşamaması, kendini ifade edememesi okuldaki akademik eğitime dâhil olmalarına engel olmaktadır (Kardeş, 2018, s.7). Mülteci çocukların okul öncesi eğitim almaları dil, bilişsel, sosyal duygusal ve psikomotor becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Can Yaşar vd., 2018, s.360) .

Bu çalışmada öğretmenler özel gereksinimi olan mülteci çocukların durumunu iki engellilik durumu şeklinde ifade etmişlerdir. Öğretmenler iki engellilik durumunu çocuğun mülteci olması ve özel gereksinimi olmasıyla birlikte çift engel yarattığı, bu nedenle daha fazla zorlukla karşı karşıya kaldıkları şeklinde belirtmişlerdir. Literatüre bakıldığında Alsancak ve Kutlu, (2020, s.591) engellilik ve mülteciliğin ayrı ayrı sosyal sorunlar olduğunu ifade etmektedir. Bu iki durumun birleşimi iki kere dezavantajlı olmak ve daha farklı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çetin ve Koç (2021, s.525), yaptıkları çalışmada göçmen öğrencilerin rehberlik ve araştırma merkezlerine geldiklerinde en çok dil problemi yaşadıklarını, kendilerini ifade edemediklerini ortaya koymuştur.

Eğitim sürecinde yaşanan güçlüklerden bir diğeri ise okul idaresi ile yaşanan problemlerdir. Çetin ve Koç, (2021, s.529) çalışmasında okul idarelerinin özel gereksinimi olan mülteci çocuklara ön yargılı yaklaştıklarını, bu öğrencilerin tespiti, velilerin bilgilendirilmeleri ve öğrencilerin yönlendirilmesinde özensiz davrandıklarını belirlemiştir. Eğitim sürecinde yaşanan güçlüklerde tanı alma sorunu ön plana çıkmaktadır. Öğretmenler çocukların dil bilmemesi sebebiyle doğru tanılamada problemler yaşanabileceğini ve çocukların doktor randevusu alamamaları sebebiyle geç tanı aldıklarını belirtmişlerdir. Basık (2018) çalışmasında özel gereksinimi olan mülteci çocukların tanılama sürecinde kurum ve hastanelerle yasal eksiklikler

ve dil nedeniyle zorluklarla karşılaştığını belirlemiştir. Bununla birlikte çocuğun teşhisinde ve tedavisindeki gecikmeler yaşandığını ifade etmektedir. Özel gereksinimi olan mülteci çocukların tanılama sürecinde en fazla dil sorunu yaşanmaktadır (Çetin ve Koç, 2021, s.525; Ünay, Erdem ve Günal, 2021, s.677). Tanılama sürecinde kullanılan ölçme araçlarının uygun olmadığı belirlenmiştir (Çetin ve Koç, 2021, s.525).

Bu çalışmanın son sonucuna göre; özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde yaşanan kolaylaştırıcılarda öğretmenler aile ile iş birliğinin önemini vurgulamışlardır. Çetin ve Koç, (2021, s.524) ebeveynlerin Türkçe bilmemeleri nedeniyle çocuklarının eğitimlerine ilgisiz kaldıklarını ve özel eğitim konusunda bilgi sahibi olmadıkları için problemler yaşandığını belirlemiştir. Kim, (2013, s.152) çalışmasında Koreli göçmen annelerin dil yetersizliği ve ABD özel eğitim süreciyle ilgili bilgi sahibi olmamaları çocuklarının eğitim sürecine aktif katılamamalarına ve bu sebeplerden dolayı daha az sayıda özel gereksinimi olan mülteci çocuğun uygun eğitime dâhil olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar ailelerin süreçte aktif katılımcı olmalarının ve dil bilmelerinin çocukların uygun eğitime dâhil olabilmeleri açısından önemli olduğunu göstermektedir.

5. Sonuçlar ve Öneriler

Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı iletişim sürecinde çocukların mülteci olmaları sebebiyle Türkçe bilmediğini ve kendilerini ifade etmekte zorlandıklarını belirtirken bir öğretmen çocuğun özel gereksinim durumunun iletişim kurmasını engellediğini ifade etmiştir. İletişim süreciyle ilgili öğretmenlerin çocuklarla iletişim kurabilmek için beden dillerini kullandıkları, jest ve mimiklerini yoğun bir şekilde kullandıkları belirlenmiştir. Öğretmenler akranlarla olan süreçte öncesinde çocukları özel gereksinimi olan mülteci çocuğun durumu ve arkadaşlarına nasıl davranmaları gerektiği noktasında bilgilendirmede bulduklarını belirtmişlerdir. Eğitim sürecinde, okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan mülteci çocuğun etkinliklere ve sınıfa dâhil olması adına basitleştirmeler yaptıkları, çocuklara bireysel destek sundukları fark edilmiştir. Öğretmenlerin ifadelerine göre tanılama sürecinde özel gereksinimi olan mülteci çocukların fark edilmesi ve doktor randevusu bulma gibi noktalarda problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Özel gereksinimi olan mülteci çocukların Türkçe bilmemesi, yapılan değerlendirmelerin Türkçe olması bu çocukların doğru yönlendirilmesini etkileyebileceği düşünülmektedir. Okul öncesi öğretmenleri eğitim sürecinde ailenin çok önemli bir role sahip olduğunu, süreçte destek ve iletişimin son derece önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Bu süreçte okul personellerinden okul idaresinin ve psikolojik danışmanın önemine dikkat çekilmiştir. Okul idaresinin bilgilendirme yapması, psikolojik danışmanın yönlendirmesi ve bilgilendirmesi ekstra önem taşımaktadır.

5.1 Uygulamaya yönelik öneriler;

- Özel gereksinimi olan mülteci çocuklara okul öncesi eğitime başlamadan önce, daha erken yaşlarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe edinimi konusunda destek sunulabilir.
- Özel gereksinimi olan mülteci çocukların tipik gelişen akranlarıyla daha çok vakit geçirebileceği oyun grupları ya da yaz kursları düzenlenebilir.
- Özel gereksinimi olan mülteci çocuklarla çalışan okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları güçlükleri en aza indirmek ve sınıf içi süreçteki yeterliliklerini arttırmak amacıyla hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
- Özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitim sürecinde okul idaresinin rolü ve önemi konusunda farkındalık kazanmaları için eğitimler düzenlenebilir.
- Okullara mülteciler konusunda özel eğitim almış tercüman desteği sunulabilir.
- Mülteci ebeveynlerin Türkçe öğrenimi teşvik edilebilir, çocuklar ile katılım sağlayabilecekleri dil kursları verilebilir.

5.2 Akademik Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Bu çalışma daha fazla okul öncesi öğretmenin katılımıyla görüşmelerin yapıldığı, özel gereksinimi olan mülteci çocukların akranlarıyla ve öğretmenleriyle sınıf içi durumlarının gözlemlendiği nitel araştırmalar yapılabilir.
- Bu çalışmadan elde edilen alt temalar olan akran boyutu, öğretmenin kullandığı stratejiler, çocuk boyutu, aile boyutu ve okul personeli boyutunun dâhil olduğu eylem araştırması planlanabilir.
- Özel gereksinimi olan mülteci çocukların ailelerinin çocuklarının okul öncesi eğitim sürecine dâhil olma ve süreçte yaşadıklarına ilişkin deneyimlerine ilişkin nitel araştırmalar yapılabilir.
- Mülteci ailelerin çocuklarının özel eğitim öğrencisi olma sürecinde yaşadıkları, karşılaştıkları güçlükleri ortaya koymak için araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Özel gereksinimi olan mülteci çocukların eğitiminde okul idaresinin rolü ve psikolojik danışmanların rolü üzerine nitel araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alsancak, F. ve Kutlu, İ. (2020). Çifte mağduriyetin özneli olarak engelli mültecilere ilişkin bir

- inceleme. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 590–598.
- Amas, N. ve Lagnado, J. (2010). Early engagement gailing london's disabled refugees. *Forced Migration Review; Oxford*, (35), 27–28.
- Ary, D., Jacobs, C. L., Sorensen, C. ve Razavieh, A. (2009). *Introduction to Research in Educaiton* (8. bs.). Canada: Wadsworth Publishing.
- Basık, R. (2018). *Özel gereksinimli mülteci çocuklar ve ilgili eğitim personelinin durumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.
- Can Yaşar, M., Uyanık Aktulun, Ö., Karaca Hamiden, N. ve Teke, H. (2018). Okul öncesi eğitimin 48-66 aylar arasındaki suriyeli çocukların gelişimine etkisi. *Journal of Turkish Studies*, 13(27), 341–366.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education. Research Methods in Education*. 6: Routledge.
- Coşkun, İ. ve Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde yol haritası fırsatlar ve zorluklar. İstanbul: Seta Yayınları.
- Çetin, A. ve Koç, S. (2021). Özel gereksinimli göçmen öğrencileri tanılama, yerleştirme ve izleme sürecinde yaşanan sorunlar. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(2), 516–536.
- Diğer, H. ve Yıldız, A. (2021). Engelli bireylere yönelik algı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 807-822.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz* (5. bs.). Ankara: Seçkin.
- Hatipoğlu, S. S. (2022). Educational services provided to immigrant children with special needs : comparison of the usa and turkey. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 395–421.
- Hurley, J.J., Warren, R.A., Habalow, R.D., Weber, L.E. ve Tousignant, S.R. (2014). Early childhood special education in a refugee resettlement community: challenges and innovative practices. *Early Child Development and Care*, 184(1), 50-62.
- İmrak Çulhaoğlu, H. (2009). *Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve ebeveyn tutumları ile kaynaştırma eğitimi uygulanan sınıflarda akran ilişkilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Johnson, B.R. ve Christensen, L. (2014). *Educational research* (5. bs.). United States of America: SAGE.
- Jørgensen, C.R., Dobson, G. ve Perry, T. (2020). Migration children with special educational needs in european schools- a review of current issues and approaches. *European Journal of Special Needs Education*, 1-16.
- Kardeş, S. (2018). *Mülteci çocukların psikososyal gelişimine yönelik program uyarlanması* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, S. ve Öz, Ş. A. (2020). *Çeşitli açılardan göç ve eğitim multidisipliner bir çalışma*. (R. Demir, Ed.). Ankara: İKSAD Publishing House.
- Kargın, T. (2013). Okul öncesinde kaynaştırma. Sucuoğlu ve Bakkaloğlu (Ed), *Okul öncesinde öğretimin bireyselleştirilmesi ve öğretimsel uyarlamalar içinde* (ss.141-189). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Keleş, O ve Emiroğlu, T. (2020). Erken çocuklukta özel eğitim ve kaynaştırma. Sığırtmacı Dikici (Ed), *Kaynaştırma ve bütünleştirme uygulamaları içinde* (ss.22-39). Ankara: Pegem Akademi.

- Keleş, O. (2019). *Okul öncesi dönemde erken müdahale programları kapsamında bir kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına ilişkin durum çalışması* (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kim, J. (2013). *Unheard voices: korean immigrant mothers' experiences with the united states special education system* (Doctoral thesis). Columbia University, New York.
- Kuru, N.(2020). *Tamamlayıcı erken müdahale programının mülteci çocukların benlik saygısına, sosyal becerilerine ve psikolojik sağlamlığına etkisi*(Doktora tezi).Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Malloy, A., Rogers, C.M., Caine, V. ve Clandinin, D.J.(2023). Experiences of refugee children living with disabilities: a systematic review. *International Journal of Migration, Health and Social Care*. 1-14.
- Miles, M. (1997). Afghan children and mental retardation: Information, advocacy and prospects. *Disability and Rehabilitation*, 19(11), 496–500.
- Muhaidat, M., Alodat, A.M. ve Almeqdad, O.I.(2020). Inclusive education practices for refugee children with disabilities in jordanian schools. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(2), 147-153.
- Neuman, L. W. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches. Teaching Sociology*. United Kingdom: PEARSON.
- Oliver, C. ve Singal, N.(2017). Migration, disability and education:reflections from a special school in the east of england. *British Journal of Sociology of Education*. 38(8), 1217-1229.
- Oner, O., Kahiloğulları, A.K., Acarlar, B., Malaj, A. ve Alataş, E.(2020).Psychosocial and cultural needs of children with intellectual disability and their families among the syrian refugee population in turkey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64(8), 644-656.
- Özkan Yaşaran, Ö., Batu, S. ve Özen, A.(2014). Özel gereksinimli bireylerin sosyal kabullerini sağlamada normal gelişim gösteren öğrencilere sunulan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 167-180.
- Özoruç, N. ve Dikici Sığırtmaç, A.(2022). Okul öncesi öğretmenlerinin mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*, 51, 237-258.
- Pijl, S.J. ve Frostad, P. (2010) Peer acceptance and self-concept of students with disabilities in regular education, *European Journal of Special Needs Education*, 25 (1), 93-105.
- Pit-ten Cate, I.M., Markova, M., Krischler, M. ve Krolak-Schwerdt, S.(2018). Promoting inclusive education: the role of teachers' competence and attitudes. *Insights into Learning Disabilities*, 15(1), 49-63.
- Raymond, H., Clandinin, D.J., Kubota, H. ve Caine, V.(2022). Bumping places of social inclusion: a narrative inquiry into the experiences of refugee families who have a child who is living a disability. *Equity&Excellence in Education*, 55(1-2), 73-86.
- Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik analizi ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 181–198.
- Savolainen, H., Engelbrecht, P., Nel, M. ve Malinen, O.(2012). Understanding teachers' attitudes and self-efficacy in inclusive education: implications for preservice and in-service teacher education. *European Journal of Special Needs Education*, 27(1), 51-68.
- Selimoğlu, H., Fazlıoğlu, Y. ve Selvi, E. (2021). Bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın normal gelişim gösteren bireylerin özel gereksinimli akranlarına tutumlarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*. 11(2), 588-602.
- Selimoğlu, H.(2017). *Akran aracılı öğretim yöntemlerinin normal gelişim gösteren çocukların*

sosyal kabulüne ve özel gereksinimli bireylerin benlik saygısına etkisi(Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı.(2016). 2016 Türkiye Göç Raporu. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf

Tyagi, G.(2016). Role of teacher in inclusive education. *International Journal of Education and Applied Research*, 6(1), 115-116.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2022). Global Trends Report 2022. available at:<https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>

Ünay, E., Erdem, R. ve Günel, Y. (2021). Geçici koruma statüsündeki özel gereksinimli öğrencilerin eğitsel tanılama süreci. *Milli Eğitim*, 50(1), 661–682.

Ünsal, F. ve Şahan, B. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarının "engelli" kavramına ilişkin görüşleri*. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Üstündağ, A., Göktay, F.S., Kalkanlı, F. ve Gülgün, Z.N.(2023). Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere bakış açılarının incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 3(2), 755-766.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih:02.02. 2022

No: E-95704281-604.02.02-310246

Kurul adı: Gaziantep Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Tarih: 31.05.2022

No: E-34659092-605.01-50778592

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Düzeyleri ve Girişimciliğe İlişkin Görüşleri

Entrepreneurship Levels of Pre-service Teachers and Their Opinions on Entrepreneurship

Prof. Dr. Tuğba SELANİK AY¹, Prof. Dr. Nil DUBAN², Prof. Dr. Bülent AYDOĞDU³,

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının farklı değişkenler açısından girişimcilik düzeylerini ve girişimciliğe yönelik görüşlerini belirlemektir. Karma yöntem ile gerçekleştirilen bu araştırma açımlayıcı sıralı karma desene uygun biçimde yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerini farklı değişkenler açısından belirlemek araştırmanın nicel boyutunu, farklı girişimcilik düzeylerine sahip öğretmen adaylarının girişimciliğe ilişkin görüşleri alınarak derinlemesine bilgi toplamak araştırmanın nitel boyutunu oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak Deveci ve Çepni (2015) tarafından geliştirilen “Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeği” ve araştırmacılar tarafından hazırlanan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Okul Öncesi, Fen Bilgisi, Sınıf Öğretmenliği ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği anabilim dallarından olmak üzere toplam 221 öğretmen adayı oluşturmuştur. Öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri ve öğrenim gördükleri anabilim dalları açısından risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zeka ve yenilikçi olma alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre girişimcilik düzeylerinin risk alma, fırsatları görme, kendine güven ve yenilikçi olma dört alt boyutunda anlamlı fark görülmezken, duygusal zeka alt boyutunda kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının girişimciliğin tanımını finansal okuryazarlık ve girişimcilik özellikleri olarak belirttikleri; çoğunun kendisini düşük düzeyde risk alan bir birey olarak tanımlayıp, gerekçe olarak garantici, çekingen ve üşengeç olduklarını ifade ettikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, girişimci birey, öğretmen adayları.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

A mixed method was used in this research, which aims to determine the entrepreneurship levels of pre-service teachers in terms of different variables and their views on entrepreneurship. In this research process, determining the entrepreneurship levels of pre-service teachers in terms of different variables constituted the quantitative dimension of the research, and collecting in-depth information by taking the opinions of pre-service teachers with different entrepreneurship levels on entrepreneurship formed the qualitative dimension of the research. In this research, the "Entrepreneurship Scale for Teacher Candidates" developed by Deveci and Çepni (2015) and the "Semi-Structured Interview Form" prepared by the researchers were used as data collection tools. The sample of the study consisted of 221 pre-service teachers from Preschool, Science, Classroom Teaching and Social Studies Teaching departments. It has been observed that there is no significant difference between the sub-dimension scores of the pre-service teachers in terms of their grade levels and the departments they enrolled, taking risks, seeing opportunities, self-confidence, and emotional intelligence and being innovative. However, while there was no significant difference in the four sub-dimensions of entrepreneurship levels, taking risks, seeing opportunities, self-confidence and being innovative, there was a statistically significant difference in favor of female teacher candidates in the sub-

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, tsay@aku.edu.tr

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nily@aku.edu.tr

³Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, baydogdu@aku.edu.tr

dimension of emotional intelligence. The pre-service teachers stated the definition of entrepreneurship as financial literacy and entrepreneurship characteristics; most of them described themselves as individuals who took a low level of risk and stated that they were assuring, shy and lazy as the reason.

Keywords: Entrepreneurship, entrepreneurial individual, teacher candidates.

Paper Type: Research

Giriş

Girişimcilik ilk ve orta öğretim programlarında yer alan ortak becerilerden biridir. Gerek 21. Yüzyıl becerileri gerekse yeterlikler bağlamında vurgu yapılan bir beceri olma özelliği göstermektedir. 2018 yılında uygulamaya konulan öğretim programlarında, bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimin, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilediği vurgulanmıştır (MEB, 2018). Bu değişimin bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati kurabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. nitelikteki bireyi tanımladığı görülmektedir (MEB, 2018). Güncellenen öğretim programlarında girişimcilik becerisine yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretim programlarında öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir. Sekiz ana yetkinlikten biri de “İnisiyatif alma ve girişimcilik” olarak programa eklenmiştir. Bu yetkinlik, bireyin düşüncelerini eyleme dönüştürme becerisini ifade eder. Yaratıcılık, yenilik ve risk almanın yanında hedeflere ulaşmak için planlama yapma ve proje yönetme yeteneğini de içerir (MEB, 2018). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde yer alan kavramsal, sosyal ve duygusal becerilerle eğilimlerin mümkün olduğunca ilişkilendirilebilmesi, alanın kendine özgü yapısını ve sosyal bilimlerin metodolojisini yansıtabilmesi ve işe koşulabilmesi önemsenmiştir. Örneğin sosyal bilgiler dersi öğretim programı (2024)'nda girişimcilik sosyal bilimler alan becerileri başlığı altında “İnsanlarla ilişkilerde uyum gösterebilme ve onlarla empati yapabilme, risk alarak toplumda ihtiyaç duyulan herhangi bir alanda bir ürüne olan ihtiyacı sezme, ürünle ilgili planlama yapma, ürün üretme ve pazarlama süreçlerini kapsayan temel bir beceri alanını ifade eder. Girişimcilik becerisi; "sorgulama", "gözleme dayalı tahmin etme", "riskleri değerlendirerek karar verme", "kaynakları yönetme" ve "fikri sonuçlandırma" bütünleşik becerilerden oluşur” biçiminde yerini almaktadır (MEB, 2024). Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre girişim; “bir işe girişme, teşebbüs” olarak ifade edilirken, girişimci “Üretim için bir işe girişen, kalkışan kimse, müteşebbis” olarak tanımlanmaktadır. Girişimciler, günümüz şartlarında rekabetçi, üreten ve en önemlisi yenilikleri hayata geçiren başarılarla imza atabilen bireylerdir (Çavdar, Cumhur, Koç ve Doymuş, 2018). Girişimci bireyler, bir girişimde bulunmadan önce bu girişimin başarılı olmasında etkili olabilecek değişkenleri belirlerler (Baum ve Locke, 2004). Girişimciliğin göstergeleri, girişimciliğe duyulan gereksinim, girişimcilikle ilgili kişilik özelliklerine sahip olma, inovatif fikirlere sahip olma ve bunlardan yola çıkarak girişimcilik niyetine sahip olma biçiminde ifade edilebilir. Bir kişinin girişimci olma niyeti, gelecekte girişimciliğe bağlılığın en iyi göstergelerinden biridir (Kautonen, van Gelderen, Fink, 2015). Kişilerin girişimcilik niyetlerinin ise onlara sunulan eğitim ve öğretim ortamından etkilenebileceğini göstermiştir (Ahmad ve Xavier, 2012).

Girişimcilik, ekonomiyi ve işletmeyi desteklemek veya karşı çıkmakla ilgili değil, özgünlük, eylem yetkinliği ve öğrencilerin kendi kendini düzenleme yeteneğine vurgu yaparak insani gelişme ve büyümenin yolunu açmakla ilgili olmalıdır (Jenssen, 2016). Girişimcilikte yeni bir şeyin fiilen üretilmesinin son derece önemli olduğu, ayrıca bu süreçte öğrenme ve sosyal etkileşimin esas olduğu vurgulanmaktadır (Johannisson, 2005). Girişimcilik eğitimi, bireylerin fırsatları tanıma yeteneği ve bunlara göre hareket edebilecek içgörü, özsaygı, bilgi ve becerileri kazandırma sürecidir (Jones,2007). Girişimcilik eğitiminin söz konusu olduğu öğrenme

ortamlarında bilginin günlük hayatta karşılık bulması ve uygulamaya aktarılması son derece önemlidir (Deveci, 2017). Girişimcilik eğitimi etkili olduğunda, öğrenciler fırsatları belirleyebilir ve böylelikle yaratıcılıklarını, yenilikçi yeteneklerini, inançlarını ve yeniden yapılandırma becerilerini geliştirebilirler (Sofoluwe, 2007).

Girişimcilik eğitiminin başarılı bir şekilde uygulanması, büyük ölçüde öğretmenlerin sınıflardaki müdahalelerine bağlıdır (Gibb, 2005). Bu bağlamda, girişimcilik eğitiminin odak noktalarından birinin, öğretmenlerin kendi girişimcilik becerilerini geliştirmek olduğu vurgulanmaktadır (Redford, 2015). Öğretmenlerin, özellikle yaratıcılık ve yenilikçilik konusunda bilgili olmaları son derece önemlidir (Sipon, Pihie, Rahman & Manaf, 2015). Girişimcilik becerisine sahip olmanın, öğretmenlik mesleği açısından rol model olmak, farklı fikirler üretme, risk almak gibi katkıları olduğu bilinmektedir (Selanik-Ay & Acar, 2016; San-Martín, Fernandez-Laviada, Perez, Palazuelos, 2021). Girişimcilik eğitimi alanında öğretmenler, kendi alanlarında yer alan faaliyetleri mümkün olan en verimli ve etkili şekilde geliştirmek için gerekli becerileri aktarmaya çalışırlar (San-Martín, Fernandez-Laviada, Perez, Palazuelos, 2021). Buna göre, girişimcilik eğitimi daha fazla girişimci ve/veya girişimci fikirli bireyler yetiştirmeye yardımcı olabilir. Bu anlamda girişimcilik eğitimi önem kazanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının farklı değişkenler açısından girişimcilik düzeylerini belirlemenin yanı sıra ve girişimciliğe ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının girişimcilik becerileri alt boyutlar açısından hangi düzeyde yer almaktadır?
- Öğretmen adaylarının girişimcilik becerileri alt boyutlar açısından cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmen adaylarının girişimcilik becerileri alt boyutlar açısından sınıf düzeyi değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmen adaylarının girişimcilik becerileri alt boyutlar açısından öğrenim gördükleri anabilim dalı değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmen adaylarının girişimciliğe yönelik görüşleri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma açılımlı sıralı karma desene uygun biçimde gerçekleştirilmiştir. Açılımlı desende nicel ve nitel veriler iki aşamada ve sıralı olarak toplanmaktadır. İlk olarak araştırma sorularına cevap vermede önceliği olan nicel veriler toplanmakta ve analiz edilmekte, ikinci aşamada ise nicel verileri desteklemek için nitel veriler toplanmaktadır (Creswell, 2009). Bu araştırma sürecinde öncelikle öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerini farklı değişkenler açısından belirlemek için nicel boyut işe koşulmuştur. Ardından farklı branşlara ve cinsiyete sahip öğretmen adaylarının girişimciliğe ilişkin görüşleri alınarak nitel veri seti elde edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeği” ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Aşağıda veri toplama araçlarına yönelik bilgiler verilmiştir.

2.2.1. Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeği: Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeği, Deveci ve Çepni (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, beş alt faktörden oluşmaktadır. Araştırmacılar, beş alt ölçekten oluşan ölçeğin faktör yapısını oluşturmak için açılımlı ve doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) yararlanmışlardır. Alt ölçeklere ilişkin faktör yük değerlerinin .51 ve .79, madde toplam korelasyonların ise .35 ve .68 aralığında değiştiği belirtilmiştir. Alt ölçeklere ilişkin en küçük öz değerin 3.00 olarak ve en küçük varyans oranının

ise % 41 olarak bulunduğu vurgulanmıştır. Beş faktörlü yapının, DFA sonucunda Ki-kare, RMSEA, CFI, NNFI, RMR, NFI, AGFI, GFI ve SRMR uyum indeksleri dikkate alınarak doğrulandığı belirtilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği Cronbach Alpha ve test-tekrar test tekniği ile sağlandığı, analizler sonucunda; en düşük Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının .77, test tekrar test tekniği için ise en düşük korelasyon katsayısının .66 olarak bulunduğu vurgulanmıştır. Bu araştırma için güvenilirlik katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur. Ölçekte, Risk Alma Alt Ölçeği (RAAÖ) 14 madde, Fırsatları Görme Alt Ölçeğinde (FGAÖ) 12 madde, Kendine Güven Alt Ölçeğinde (KGAÖ) 14 madde, Duygusal Zeka Alt Ölçeğinde (DZAÖ) 12 madde ve son olarak Yenilikçi Olma Alt Ölçeğinde (YÜAÖ) 11 madde yer almaktadır. Alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise sırayla 0.77; 0.82; 0.83; 0.81; 0.82 biçimindedir.

2.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu süreç şu şekilde işlemiştir:

2.2.3. Araştırmanın geçerliliği: Alanyazındaki çalışmalar incelendikten sonra girişimcilikle ilgili kuramsal çerçeve alınmış ve buna dayalı olarak sorular hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan görüşme formunun “kapsam geçerliliği” için hazırlanan bu görüşme sorularının araştırmacılar dışında üç uzman (sosyal bilgiler (n=1) ve fen eğitimi (n=2) alanında uzman olup girişimcilik eğitimi konusunda çalışmaları olan) tarafından incelenmesi sağlanmıştır. Uzmanlarının incelemeleri sonucunda belirttikleri noktalar dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uzman incelemeleri sonrasında son şekli verilen görüşme formu örneklem dışındaki bir öğretmen adayına uygulanmış ve ses kaydı transkript edildikten sonra sorulara verilen yanıtlar araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Soruların geçerliliği noktasında görüş birliğine varılarak yarı-yapılandırılmış görüşme formu son biçimini almıştır.

2.2.4. Araştırmanın güvenilirliği: Araştırmacılar, görüşme süreci tamamlandıktan sonra transkript edilen tüm ses kayıtlarını birbirlerinden bağımsız biçimde inceleyerek kodlama yapmışlardır. Ulaştıkları kodları kategorize etmiş ve temalar oluşturmuşlardır. Araştırmacılar elde ettikleri kategori ve temaları inceleyerek görüş birliği ve görüş ayrılıklarını belirlemişler ve gerekli düzenlemeleri yapmışlardır. Araştırmada Miles ve Huberman’ın (1994) uyum yüzdesi formülü (Güvenirlik= [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x100) kullanılarak güvenilirliği hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği % 91 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuç araştırma için güvenilir kabul edilmiştir.

2.3. Çalışma Grubu

Yapılan bu karma yöntem araştırmasının nicel boyutunda amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabılır (elverişli) örnekleme kullanılmıştır. Kolay ulaşılabılır örnekleme araştırmacı, hali hazırda var olan öğeler içerisinde yeterli sayıda öğeyi örnekleme olarak belirler (Baltacı, 2018). Araştırmanın katılımcıları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Okul Öncesi Öğretmenliğinde öğrenim gören 51 öğretmen aday, Fen Bilgisi Öğretmenliğinde öğrenim gören 71 öğretmen aday, Sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören 52 öğretmen aday, Sosyal Bilgiler öğretmenliğinde öğrenim gören 47 öğretmen aday olmak üzere gönüllük esasına dayalı olarak katılım sağlayan toplam 221 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmanın nitel boyutunda ise maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yapılırken incelenen olgu hakkında en fazla bilgi edinmeyi olanaklı kılacak etkenler belirlenmelidir (Baltacı, 2018). Bu noktadan hareketle araştırmanın nicel örnekleminde yer alan öğretmen adaylarından her bir branştan üçer öğretmen aday olacak biçimde olmak üzere ve girişimcilik ölçeğinden aldıkları puanların alt-orta ve üst düzeyi kapsamı dikkate alınarak seçilen toplam 12 öğretmen aday araştırmanın nitel boyutundaki örnekleme oluşturmuştur. 12 öğretmen adayına ait doğrudan alıntılarda katılımcıların gerçek isimleri yerine kod isimler verilerek sunulmuştur. Tablo 1’de katılımcılara ait özellikler sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Erkek	52	24
	Kadın	169	76
	Toplam	221	100
Anabilim Dalı	Fen	71	32
	Sınıf	52	24
	Okul Öncesi	51	23
	Sosyal	47	21
	Toplam	221	100
Sınıf	1	26	12
	2	61	28
	3	98	44
	4	36	16
	Toplam	221	100

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için veriler kontrol edilmiş ve 14 öğretmen adayına ait verinin uç değerler olduğu görülmüş ve temizlenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi ölçeğin her bir alt boyutuna ilişkin “Skewness (Çarpıklık)” ve “Kurtosis (Basıklık)” değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Normal dağılım verileri

Descriptives		İstatistik	Standart Hata
Risk Alma	Skewness/Çarpıklık	,133	,164
	Kurtosis/Basıklık	,290	,326
Fırsatları Görme	Skewness/Çarpıklık	,321	,164
	Kurtosis/Basıklık	-,487	,326
Kendine Güven	Skewness/Çarpıklık	,279	,164
	Kurtosis/Basıklık	-,324	,326
Duyusal Zekâ	Skewness/Çarpıklık	-,154	,164
	Kurtosis/Basıklık	,383	,326
Yenilikçi Olma	Skewness/Çarpıklık	-,278	,164
	Kurtosis/Basıklık	,625	,326

Girişimcilik Ölçeği	Skewness/Çarpıklık	,255	,164
	Kurtosis/Basıklık	-,435	,326

Tablo 2 incelendiğinde, her bir alt boyut (risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zeka ve yenilikçi olma) için çarpıklık (skewness) katsayısının standart hataya (std.error) bölümünden elde edilen verinin mutlak değeri 1.96'dan küçük olduğu için bu dağılımın 0.05 anlamlılık düzeyinde normal dağılım şartını sağladığı görülmüştür (Bursal, 2017: 48). Veriler normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Araştırmanın ikinci boyutunda yer alan nitel veri seti ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde verilerin kodlanması, metnin küçük cümleler ya da paragraflar biçiminde birimlere ayrılması, her bir birime kodların oluşturulması ve bunların kategorileştirilerek temalandırılması aşamaları izlenmiştir (Creswell & Plano Clark, 2014). Araştırmacılar tarafından nitel veri setine ilişkin kodlar oluşturulmuş ve bu kodlardan kategorilere ulaşılmıştır. Daha sonra bu kategoriler oluşturulan alt temalar altında toplanmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda yer alan katılımcılara kod isimler verilmiş ve katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarla elde edilen veriler desteklenerek bulgular sunulmuştur.

3. Bulgular

Ölçekten elde edilen bulguların yorumlanmasında 1.00-1.80 aralığı “Kesinlikle Katılmıyorum”; 1.81-2.60 aralığı “Katılmıyorum”; 2.61-3.40 aralığı “Kararsızım”; 3.41-4.20 aralığı “Katılıyorum”; 4.21-5.00 aralığı ise “Kesinlikle Katılıyorum” sınıflandırması dikkate alınmıştır. Tablo 3’ te öğretmen adaylarının girişimcilik ölçeğine ilişkin betimsel istatistikleri verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının Girişimcilik Ölçeğine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek ve boyutları	n	Ortalama	Standart sapma
Risk Alma	221	4,06	,381
Fırsatları Görme	221	4,16	,344
Kendine Güven	221	4,08	,384
Duygusal Zeka	221	4,14	,385
Yenilikçi Olma	221	3,87	,469
Girişimcilik Ölçeği	221	4.07	.301

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının girişimcilik ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin puanların “katılıyorum” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ölçek alt boyutları bağlamında elde edilen bulgular incelendiğinde, en düşük puanın “Yenilikçi Olma” alt boyutuna ait olduğu; en yüksek puanın ise “Fırsatları Görme” boyutuna ait olduğu görülmektedir. Araştırmanın bu kısmında uygulanan girişimcilik ölçeğinden elde edilen verilere ve öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen adaylarının öğrenim gördüğu anabilim dalına göre girişimcilik ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin MANOVA sonuçları

Bağımlı değişkenler	Anabilim Dalı	N	Ortalama	SS	Sd	F	p	n ²
Risk Alma	Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	4,04	,389	3-217	1.906	0.130	0.026
	Sınıf Öğretmenliği	52	4,02	,393				
	Okul Öncesi Öğretmenliği	51	4,17	,399				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	4,01	,321				
	Toplam	221	4,06	,381				
Fırsatları Görme	Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	4,16	,352	3-217	1.921	0.421	0.013
	Sınıf Öğretmenliği	52	4,11	,291				
	Okul Öncesi Öğretmenliği	51	4,22	,383				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	4,14	,340				
	Toplam	221	4,16	,344				
Kendine Güven	Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	4,14	,407	3-217	1.545	0.204	0.021
	Sınıf Öğretmenliği	52	4,05	,346				
	Okul Öncesi Öğretmenliği	51	4,12	,395				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	4,00	,367				
	Toplam	221	4,08	,384				
Duygusal Zeka	Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	4,11	,415	3-217	1.475	0.222	0.020
	Sınıf Öğretmenliği	52	4,10	,362				
	Okul Öncesi Öğretmenliği	51	4,24	,387				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	4,11	,353				
	Toplam	221	4,14	,385				
Yenilikçi Olma	Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	3,91	,461	3-217	0.367	0.777	0.005
	Sınıf Öğretmenliği	52	3,83	,507				
	Okul Öncesi Öğretmenliği	51	3,87	,429				
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	47	3,86	,488				
	Toplam	221	3,87	,469				

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri anabilim dallarına göre girişimcilik düzeylerinin risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zeka ve yenilikçi olma şeklinde ifade edilen alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 5. Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre girişimcilik ölçeği ait boyutlarına ilişkin MANOVA sonuçları

Bağımlı değişkenler	Sınıf Düzeyi	N	Ortalama	SS	Sd	F	p	n ²
Risk Alma	1	26	4,04	,287	3-217	0.171	0.916	0.002
	2	61	4,04	,471				
	3	98	4,08	,364				
	4	36	4,06	,326				
	Toplam	221	4,06	,381				
Fırsatları Görme	1	26	4,24	,314	3-217	0.810	0.489	0.011
	2	61	4,17	,349				
	3	98	4,13	,350				
	4	36	4,13	,342				
	Toplam	221	4,16	,344				
Kendine Güven	1	26	4,11	,340	3-217	0.189	0.904	0.003
	2	61	4,09	,380				
	3	98	4,08	,390				
	4	36	4,04	,414				
	Toplam	221	4,08	,384				
Duygusal Zeka	1	26	4,16	,434	3-217	0.444	0.722	0.006
	2	61	4,18	,357				
	3	98	4,11	,375				
	4	36	4,13	,428				
	Toplam	221	4,14	,385				
Yenilikçi Olma	1	26	3,90	,575	3-217	0.144	0.933	0.002
	2	61	3,89	,397				
	3	98	3,86	,503				
	4	36	3,84	,416				
	Toplam	221	3,87	,469				

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre girişimcilik düzeylerinde risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zekâ ve yenilikçi olma alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

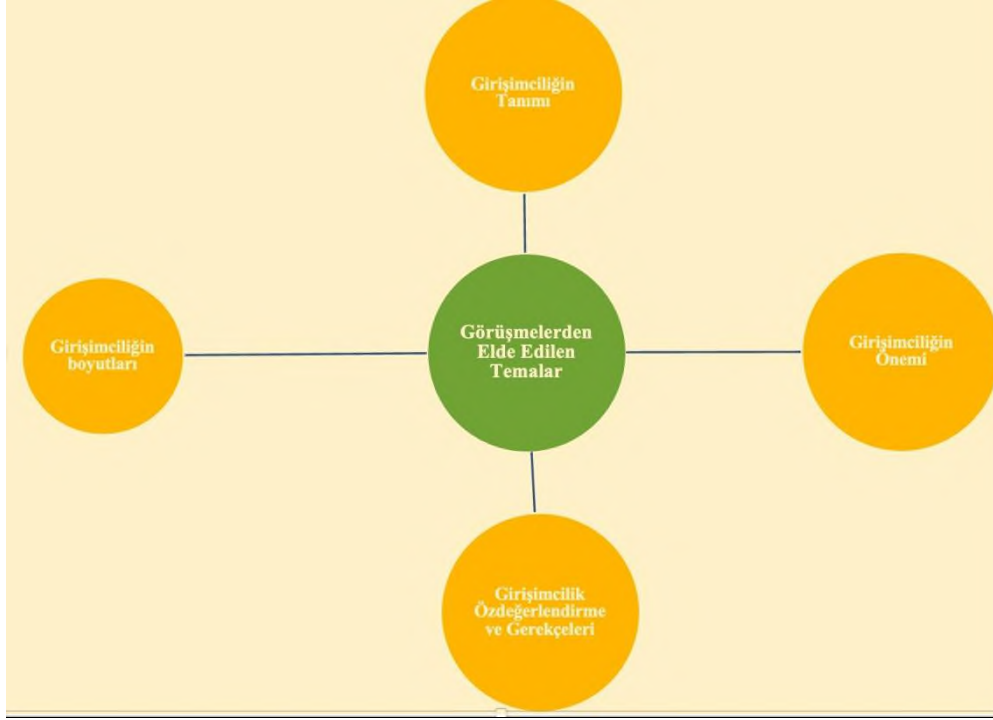
Tablo 6. Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre girişimcilik ölçeği ait boyutlarına ilişkin MANOVA sonuçları

Bağımlı değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	Sd	F	p	n ²
Risk Alma	Kadın	169	4,06	,396	1-219	0.001	0.978	0.000
	Erkek	52	4,06	,331				
	Toplam	221	4,06	,381				
Fırsatları Görme	Kadın	169	4,17	,355	1-219	0.570	0.451	0.003
	Erkek	52	4,13	,307				
	Toplam	221	4,16	,344				
Kendine Güven	Kadın	169	4,10	,391	1-219	0.864	0.354	0.004
	Erkek	52	4,04	,360				
	Toplam	221	4,08	,384				
Duyusal Zekâ	Kadın	169	4,17	,378	1-219	4.934	0.027*	0.022
	Erkek	52	4,03	,392				
	Toplam	221	4,14	,385				
Yenilikçi Olma	Kadın	169	3,87	,476	1-219	0.022	0.883	0.000
	Erkek	52	3,86	,448				
	Toplam	221	3,87	,469				

*p<0.05

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre girişimcilik düzeylerinin risk alma, fırsatları görme, kendine güven ve yenilikçi olma dört alt boyutunda anlamlı fark görülmezken, duygusal zekâ alt boyutunda kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmese de cinsiyet bağlamında kadınların “risk alma” alt boyutu dışındaki diğer alt boyutlarda erkeklere oranla daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizi sonucunda girişimciliğin tanımı, girişimciliğin önemi, girişimciliğin boyutları, girişimciliğe yönelik öz değerlendirmeleri ve gerekçeleri olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır:

Şekil 1. Öğretmen Adaylarıyla Yapılan Görüşmeler Sonucu Elde Edilen Temalar

Şekil 1 de de görüldüğü gibi öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden dört ana tema elde edilmiştir. Bu temalardan “Girişimciliğin tanımı” temasına ilişkin elde edilen alt tema, kategori ve kodlar Tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7. Öğretmen adaylarının girişimciliğin tanımı temasına ilişkin görüşleri

Alt Tema	Kategori	Kodlar
Finansal okuryazarlık	Yeni İş kurmada finansal okuryazarlık	Şirket kurma Fizibilite yapma
	Günlük yaşamda finansal okuryazarlık	Kaynakları etkili kullanma Gelir artışına yönelik girişim
Girişimcilik özellikleri	Kişisel özellikler	Atılım yapma Cesaret Risk alma Planlama Üretkenlik Odaklanma
	Yenilik ve yaratıcılık	İnovasyon Yaratıcılık Ürün geliştirme

Tablo 7’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının girişimciliğin tanımına ilişkin görüşlerinin finansal okuryazarlık ve girişimcilik özellikleri olmak üzere iki alt tema altında toplandığı görülmektedir. Alanyazında girişimcilikle ilgili yapılan araştırmaların daha çok iktisadi idari bilimler alanında yoğunlaştığı görülmekle birlikte son yıllarda eğitim alanında girişimcilikle ilgili araştırmaların ivme kazandığı görülmektedir. Girişimcilik tanımlarında finansal okuryazarlığın bu kadar vurgulanması alanyazındaki (Seyrek ve Gül, 2017; Kıran ve Bozkurt, 2020) bu durum ile açıklanabilir. Finansal okuryazarlık bağlamında daha çok ekonomik

kalkınma ve iş girişimi vurgulanırken; girişimcilik özellikleri teması kişisel özellikler, yenilik ve yaratıcılık alt temaları altında toplanmıştır. Öğretmen adayı Ali'nin girişimcilikle ilgili görüşü “*Bana göre girişimcilik, lider ruhlu olmaktır. Nerede ve ne zaman risk almasını bilmektir.*” şeklindedir. Bir diğer öğretmen adayı Mehmet ise girişimcilikle ilgili “*Bir insanın yeni şeyler denemekten korkmaması ve çekinmemesidir. Mücadele etmekten vazgeçmemesidir. Şartlar ne olursa olsun her türlü peşinden koşmasıdır.*” şeklindedir.

Öğretmen adaylarına kendilerini hangi düzeyde girişimci olarak gördükleri sorulmuş; verdikleri yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %12'sinin kendini yüksek düzeyde girişimci olarak gördüğü, %48'inin orta düzeyde, %40'ı düşük düzeyde gördüğü belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerine ilişkin öz-değerlendirmelerinin yanı sıra neden kendilerini ifade ettikleri düzeyde gördükleri sorularak girişimcilik öz değerlendirilmelerine ilişkin gerekçeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Erişilen bulgular Tablo 8'de şu şekilde verilmiştir:

Tablo 8. Öğretmen adaylarının “girişimcilik öz-değerlendirmeleri ve gerekçeleri” temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Düşük	Ticari zeka eksikliği
	Liderlik vasfına sahip olmama
	Rol model alınacak kişi eksikliği
	Yardım istemekten çekinme
	Zaman yetersizliği
	Kolaya kaçma
Orta	Kariyer yapma
	Çalışkan olma
	Yeterli bilgiye sahip olma
	Cesaret eksikliği
	Lider ruha sahip olma
	Motivasyon eksikliği
Yüksek	Araştırmayı seven
	Yeni fikirlere sahip olma

Tablo 8'de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerine ilişkin öz değerlendirilmeleri incelendiğinde bu durumun gerekçeleri olarak kişisel özelliklerine ve çevrelerindeki girişimcilik olanakları ya da yetersizliklerine dikkat çektikleri görülmektedir. Bu durum bireylerin girişimcilik düzeylerinde kişisel yeterlikler kadar çevresel faktörlerin de etkili olduğu biçiminde yorumlanabilir. Öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerine ilişkin öz-değerlendirmelerinin gerekçelerine ilişkin görüşlerden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“*Ticari zekaya sahip olmadığımı düşünüyorum. Eğer öğretmen olmayacak olsaydım bence hangi işi açarsam kesin batardım. Karşılığında para kazanmak için birilerini ikna etmek, pazarlamak falan çok zor benim için. Bu nedenle kişiliğime uygun bir iş seçtiğimi düşünüyorum*” (Oğulcan)

“*Liderlik özelliğim yok. Birilerini girişimci biri olsam iş yerim olsa yanımda çalıştıramazdım. Bu anlamda okullarda idareci olmayı da düşünmüyorum*” (Yiğit)

“*Girişimci fikirlerim var ama hep fikir olarak kalıyor. Eyleme geçmede sorunum var bence. Cesaretim yok*” (Nil)

“*Araştırmayı seven biriyim. Alanımla ilgili etkinlikleri araştırırım, gider başvuru yaparım, katılırım. Çekinmem. Bu beni bence pek çok öğretmen adayından daha donanımlı yapan bir özelliğim. Girişimci biriyim*” (Suna)

Öğretmen adaylarının girişimci olmanın önemine ilişkin görüşlerinin iki tema altında toplandığı görülmektedir. Bu tema altında elde edilen bulgular Tablo 9'da şu şekilde verilmiştir:

Tablo 9. Öğretmen adaylarının “Girişimci olmanın önemi” temasına ilişkin görüşleri

Alt tema	Kategori
Kişisel gelişim	Sosyalleşme
	Çağa ayak uydurma
	Özgüven
	Planlı olma
	Yeniliklere açık olma
Mesleki gelişim	Öğrenciye katkı sağlama
	Öğrenciye rol model olma
	Ülkesine katkı sağlama

Tablo 9’da görüldüğü gibi öğretmen adaylarının girişimci olmanın önemine ilişkin görüşleri kişisel gelişim ve mesleki gelişim alt temaları altında toplanmıştır. Katılımcılar kişisel gelişim bağlamında girişimci olmanın önemini sosyalleşme, çağa ayak uydurma, özgüven, planlı olma ve yeniliklere açık olma olarak belirtirken; mesleki gelişim bağlamında girişimciliğin önemini öğrencilere katkı sağlama, rol model olma ve ülkesine katkı sağlama alt temaları altında ifade etmişlerdir. Girişimciliğin öneminin kişisel ve mesleki olarak iki alt temada toplanması öğretmen adaylarının hem öğrencileri hem de kendileri açısından girişimciliği önemli gördükleri biçiminde yorumlanabilir. Öğretmen adaylarının girişimci olmanın önemine ilişkin görüşlerden yapılan doğrudan alıntılar:

“Girişimci olmak sosyal bir insan olmak için çok önemli. Mesela diyorlar ki Afyon’da bir şey yok yapacak ama yapmak isteyen kültürel etkinlikler, spor etkinlikleri, mesleğimizle ilgili kurslar... pek çok şey var” (Enlil)

“Girişimci bir öğretmen çocuklara iyi rol model olur. İleride kimisi iş insanı olacak. Hangi işi yaparlarsa yapsınlar girişimci olmak onları daha başarılı ve ülkeye daha yararlı hale getirecek. O yüzden öğretmen mesleği ile ilgili, kişisel ilgi alanları ile ilgili girişimlerde bulunmalı ve örnek olmalı. Çocukları da dâhil ederek onların da girişimcilik deneyimi kazanmalarını sağlamalı” (Ayşe) biçimindedir. “Girişimciliğin boyutları” teması altında ulaşılan alt temalar Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. “Girişimciliğin boyutları” teması altında ulaşılan alt temalar

Şekil 2’de de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının girişimciliğin boyutlarına ilişkin görüşleri risk alma, kariyer planlama, fırsatları fark etme, rekabet, ikna ve işbirliği, gelişmelere uyum sağlama ve mesleki iz bırakma olmak üzere toplam yedi alt tema altında toplanmaktadır. Risk alma alt

temasında yapılan görüşmelerde öğretmen adaylarının çoğu (%58) kendini risk alma bağlamında düşük düzeyde gördüğünü belirtirken, %23'ü kendini orta düzeyde risk alan biri olarak gördüğünü %19'u ise yüksek düzeyde risk aldığını belirtmiştir. Risk alma alt teması bağlamında öğretmen adaylarının görüşleri Tablo 10'da şu şekilde verilmiştir:

Tablo 10. Risk alma alt temasına ilişkin kategoriler ve kodlar

Kategori	Kod
Düşük	Garantici olma
	Çekingenlik
	Üşengeçlik
Orta	Sadece acil durumlarda risk alma
	Belirsizliğin verdiği rahatsızlık
	Birden fazla işe odaklanamama
Yüksek	Yeniliklere açıklık
	Yatırım yapmada cesaret

Öğretmen adaylarının çoğu kendini düşük düzeyde risk alan bir birey olarak tanımlarken bu öz-değerlendirmelerinin gerekçelerini garantıcilik, çekingenlik ve üşengeçlik olarak ifade etmişlerdir. Kendilerini orta düzeyde gören katılımcılar acil durumlarda risk aldıklarını, belirsizlikten hoşlanmadıklarını ve aynı anda birden fazla işe odaklanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğretmenlik mesleğinin daha çok kamu sektöründe kimi zaman da özel sektörde iş bulunabilen bir alan olmasına karşın; bazı diğer mesleklerde girişimciliğin iş bulma, işini sürdürme ve performansa dayalı maaş sistemi sebebiyle girişimcilik özelliklerini daha çok gerektirmesi ile açıklanabilir. Öğretmen adayları risk alma düzeylerinin gerekçelerine ilişkin olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Girişimde bulunmaya üşeniyorum. Aslında başta mesela bir şeyi yapmak istiyorum. Sonra üşenip vazgeçiyorum. Hareketli ve enerjik insanlar daha girişimci olabilir bence” (Aşkım)

“Yeniliklere açık ve takip eden bir insanım. mesela yeni yatırım türleri var sanal para gibi ya da eskiden beri varolan ama çok kişinin dahil olmadığı borsa gibi alanlar var. İleride paramı altın falan yapmam farklı yatırım türlerini kullanırım. Ama bizim insanımız bu konuda tutucu emlak alır parası olursa yastıkaltı yapar. Ben risk alırım. Kaybedersem de bunu göz alırım. Ama iyice araştırırım” (Çınar)

Öğretmen adaylarına kariyer planları sorulmuş, kimi kendi meslekleri ile ilgili kariyer planlarından söz ederken kimi de farklı alanlarda girişimlerde bulunma planlarından söz etmişlerdir. Öğretmen adaylarının kariyer planlarına ilişkin görüşleri Tablo 11'de şu şekilde verilmiştir:

Tablo 11. Öğretmen adaylarının “Kariyer planlama” alt temasına ilişkin kategoriler

Kategori	Kod
Farklı alanlar	Organizasyon şirketi kurma
	İş yeri açma
	Farklı bir meslek
Mesleki alan	Mesleğe odaklanma
	Lisans üstü eğitim
	Deneyim
	Kodlama ve robotik eğitimi
Kişisel Gelişim	Dil öğrenme
	Enstrüman çalma
Sorun Çözme	Objektif olma
	Öz eleştiri yapma

İletişim becerisi
Sorunu analiz etme
Kurum ve kuruluşlara başvurma
Üst birimlerle iletişim
Yasal yollara başvurma
Meslektaşlarla fikir alışverişi

Tablo 11’de görüldüğü öğretmen adaylarının kariyer planları farklı alanlar, mesleki alan, kişisel gelişim ve sorun çözme kategorileri altında toplanmıştır. Farklı alanlar bağlamında öğretmen adayları işyeri açma, organizasyon şirketi kurma ya da farklı bir meslekle uğraşma biçiminde görüşler ifade etmişler; mesleki alanları ile ilgili mesleğe odaklanma lisansüstü eğitim, milli eğitimde farklı pozisyonlarda görev alma, kodlama robotik eğitimi alma biçiminde görüşler belirtmişlerdir. Kişisel gelişim bağlamında öğretmen adayları dil öğrenme ve enstruman çalmayı öğrenme biçiminde görüşler belirtmişlerdir. Sorun çözme kategorisi altında ise sorun çözmeye kullandıkları yollar ve beceriler üzerinde durmuşlardır. Kariyer planlama ile ilgili öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Sosyal Bilgiler öğretmenliğinde atama sayımız çok az. Bir B planım olmak zorunda. Eğer atanamazsam Güvendiğim bir arkadaşım ya da akrabamla organizasyon şirketi açmayı planlıyorum. Bu konuda çok iyi olduğumu düşünüyorum. Pek çok özel gün için genelde insanlar hep fikirlerimi alıyor. Başarılı bir kariyer geçirebilirim diye düşünüyorum bu konuda çalışırsam” (Oğuz)

“Kariyer planımda mutlaka lisansüstü eğitim yapmak var. Belli bir düzeyde ingilizcem var. Arkadaşlarımdan çoğu dil bilmiyor. Bunu fırsata dönüştürmeyi planlıyorum” (Nil)

“Bir enstruman çalmayı öğrenmek istiyorum. Bunu kariyerimde de kullanabilir. Bir öğretmen bilmeli aslında ama şu ana kadar böyle bir olanağım olmadı. Derslerde de müzikten yararlanabilirim bir araç olarak. Ama mesleki gelişimden daha çok bunu kendim için istiyorum. Ben mutlu olursam kariyerimi daha iyi planlayabilirim” (Çınar)

Öğretmen adaylarının kariyerleri ile ilgili yaşayabilecekleri olası sorunlara yönelik çözüm önerileri bireysel ve kurumsal çözümler alt temaları altında toplanmıştır. Öğretmen adayları bireysel olarak sahip oldukları objektiflik, özeleştiri, iletişim, sorun analizi gibi birtakım özelliklerin sorunlara çözüm bulmada etkili olacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kurumsal düzeyde de yasal haklarını ve vatandaşlık haklarını bilme ve kullanmayı kurum kuruluşlara başvurma, üst birimlerle iletişim, yasal yollara başvurma, meslektaşlarla fikir alışverişi biçiminde belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının kariyerleri ile ilgili yaşayabilecekleri olası sorunlara ilişkin çözüm önerileri bağlamında ileri sürdüğü görüşler şu şekildedir:

“Kariyerimde bir sorun yaşarsam öncelikle objektif olma özelliğimi kullanarak bu sorunu aşabileceğimi düşünüyorum. Sorunun kimden, neden kaynaklandığını bularak sorunlara daha kolay çözüm üretip yoluma devam edebilirim” (Zeynep)

“Kariyerim boyunca pek çok farklı insanla ve sorunla karşılaşacağımı düşünüyorum. Bu sorunları çözmek için iletişim becerilerimden yararlanırım. Çoğu sorun insani ilişkilerin düzgün ve olumlu kurulmasıyla çözülebilir. Kariyerimde meslektaşlarım, üstlerim ya da çevresel sorunları iletişimle çözebilirim” (Oğulcan)

“Haklarımı bildiğimi ve kullandığımı düşünüyorum. Dilekçeler yazarak, yasalara dayalı bir şekilde hakkımı arayarak sorunlarımı çözebilirim” (Ali)

Öğretmen adaylarının mesleki yaşamlarında gelişmelere uyum sağlamaya yönelik görüşleri Tablo 12’de şu şekilde verilmiştir:

Tablo 12. Öğretmen adaylarının “Mesleki yaşamlarında gelişmelere uyum” alt temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Formal eğitim faaliyetleri	Resmi seminerlere katılma
	Kurslara katılma
	Lisansüstü eğitim yapma
İnformal eğitim faaliyetleri	Deneyimli öğretmenlerden öğrenme
	Mesleki dernek faaliyetlerine katılma
	Festivallere katılma
	STK faaliyetlerine katılma
Teknolojiyi kullanma ve takip etme	Araştırma yapma
	Eğitim teknolojilerini takip etme

Tablo 12’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının mesleki yaşamlarında gelişmelere uyum sağlamaya yönelik görüşleri formal eğitim faaliyetleri, informal eğitim faaliyetleri, teknolojiyi kullanma ve takip etme kategorileri altında toplanmıştır. Elde edilen kategoriler incelendiğinde gerek formal gerekse informal eğitim olanaklarına mesleki gelişim bağlamında yer verildiği görülmekle birlikte teknolojinin vurgulanan bir boyut olması göze çarpmaktadır. Pandemi sürecinde eğitim teknolojilerinin kullanımında yetkin olmanın öneminin daha da çok anlaşılmış olması ve içinde yaşanan dijital çağ bu bulguyu destekler niteliktedir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Mesleğime başladığımda da öğrenmeye devam etmek isterim. Çünkü etrafımda yeni gelişmeleri bilmeyen ve bu konuda rahatsızlık duymayan öğretmen görmek beni çok rahatsız ediyor. Seminer, kurs falan ilgimi çeken ihtiyacım olan her tür etkinlikle kendimi geliştirmek isterim” (Çınar)

“Bence sosyal yollarla da öğrenme gerçekleşiyor. Kültürlenmek önemli. Festivallere katılmak, insanlarla bir araya gelmek de çağı takip etmek için gerekli. Mesela gönüllü çalışmalarla derneklerle, sivil toplum kuruluşları ile eğitim faaliyetlerine katılmak isterim” (Mehmet)

Öğretmen adaylarının fırsatları fark etme düzeylerine ilişkin öz-değerlendirmeleri incelendiğinde öğretmen adaylarının %55’i kendini yeterli, %20’u kısmen yeterli, %25’i yetersiz düzeyde görmektedir. Öğretmen adaylarının “fırsatları fark etme” alt temasına ilişkin görüşleri Tablo 13’te şu şekilde verilmiştir:

Tablo 13. Öğretmen adaylarının “fırsatları fark etme” alt temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Yeterli	Kendini farklı alanlarda geliştirme
	Daha iyi fırsat bulunca değerlendirme
	Daha iyi ekonomik şartlara sahip olma isteği
	Daha esnek çalışma saatleri
	Özgür çalışma ortamı isteği
Kısmen yeterli	Gelecekteki şartların belirleyici olması
	Hayaller ve gerçek ve yaşamın uyumlu olmaması
Yetersiz	Sadece kendi işine odaklanma
	Gelecek kaygısı sebebiyle fırsatlara kapalı olma
	Derslerin yoğunluğu
	Maddi olanaksızlıklar

Öğretmen adaylarının fırsatları fark etme öz-yeterliliklerine ilişkin görüşleri yeterli, kısmen yeterli, yetersiz biçiminde gruplanmış; öğretmen adayları bu öz-değerlendirmelerinin gerekçelerini gelecek planları, kişisel özellikleri ve mesleklerinin gerektirdiği özellikler ile açıklamaya çalışmışlardır. Öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Öğretmenlik yapıyor olsam da eğer kişiliğime daha uygun ya da bana daha fazla maddi olanak sağlayabilecek bir fırsat yakalarsam bunun üzerinde düşünürüm” (Zeynep)

“Fırsatları fark edebileceğimi düşünüyorum olsam da öğretmenlik mesleğinin fırsatları fark etmeye uygun bir meslek olduğunu düşünmüyorum. Eğer serbest bir meslek olsa pek çok fırsatla karşılaşılabilir. Yani hayallerim ve gerçek yaşamım uyumlu değil” (Yiğit)

“Derslerimin yoğunluğu ve KPSS kaygısı sebebiyle hiçbir fırsatı fark edebilecek durumda değilim” (Nil)

“Rekabet” alt temasına ilişkin olarak görüşülen öğretmen adaylarının %20’si kendini alt düzeyde değerlendirirken, %34’ü orta düzeyde, %46’sı ise üst düzeyde değerlendirmiştir. Öğretmen adaylarının “rekabet” alt temasına ilişkin görüşleri Tablo 14’te şu şekilde verilmiştir:

Tablo 14. Öğretmen adaylarının “rekabet” alt temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Alt düzey	Asabi ruh hali
	Stresle baş edememe
	Kıskançlık
	Hırs
Orta düzey	Azim
	Çalışkanlık
	Rekabetin verimi artırması
	Farklı fikirlere açık olma
Üst düzey	İstekli olma
	Etkili iletişim becerileri
	Rekabetin kaliteyi artırması
	İşleri sonuçlandırmaya katkı sağlaması

Kendini rekabet etme bağlamında alt düzeyde gören öğretmen adayları bunun gerekçelerini daha çok asabi ruh hali, stresle baş edememe, kıskançlık ve hırs gibi kişilik özellikleri ile açıklarken; orta düzeyde gören öğretmen adayları bu durumun gerekçesi olarak azim, çalışkanlık, rekabetin verimi artırması ve farklı fikirlere açık olmayı belirtmişler; üst düzeyde rekabet etme becerisine sahip olduğunu düşünen öğretmen adayları ise isteklilik, etkili iletişim becerileri, rekabetin kaliteyi artırmak ve işleri sonuçlandırmaya katkı sağlaması biçiminde ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Eğer bir rekabetle karşı karşıya isem bu benim performansımı düşürür. stresten yanlış yaparım. Bu boyutta iyi olduğumu düşünmüyorum” (Ayşe)

“Eğer rekabet varsa zamanı iyi kullanırım, iyi düşünürüm, hele bir de grup çalışması ise farklı fikirleri dikkate alırım. Çok daha verimli çalışırım. Başarım artar” (Bülent)

“Haklı ve adil rekabet önemlidir. rekabette de bir adalet olmalı. bu durumda etkili iletişim becerilerimi kullanırım karşımdakini ezmeden üstünlüğümü kabul ettirebilirim. Tabii ki çok çalışarak” (Nil).

Öğretmen adaylarının “ikna ve işbirliği” alt temasına ilişkin görüşleri Tablo 15’te şu şekilde verilmiştir:

Tablo 15. Öğretmen adaylarının “ikna ve işbirliği” alt temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Mesleki bağlam	Kanıt kullanarak ikna etme
	Kuramsal bilgi ile ikna etme
	Gerekliliğine inandırma
	Öneride bulunma
Kişisel bağlam	İkna yeteneğine sahip olma
	Etkili iletişim kurma
	Araştırma
	Uzmanlık alanlarına saygı

Tablo 15’te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının “ikna ve işbirliği” alt temasına ilişkin görüşleri mesleki bağlam ve kişisel bağlam kategorileri altında toplanmıştır. Mesleki bağlam kategorisi altında öğretmen adayları kanıt kullanarak, bilimsel bilgiye dayalı ikna kodları; kişisel bağlamda ikna etme becerilerinde yetenek, iletişim becerileri, araştırma ve uzmanlığa saygı kodları ortaya çıkmıştır.

“Birini ikna etmek istediğimde kanıt kullanırım. Kitaplardan gazete, dergi ne varsa bu konuyla ilgili kaynak gösteririm. Sonunda da genelde başarırım ikna etmeyi” (Zeynep)

“İyi iletişim kurduğumu, fikirlerimi güzel ifade ettiğimi düşünüyorum. İkna etmek için iletişim becerisi gerekli bence. Karşıdakini çok da sinirlendirmeden sakince ikna edebilmek, nezaketle yaklaşmak önemli” (Ahmet)

Öğretmen adaylarının “mesleki iz bırakma” alt temasına ilişkin görüşleri Tablo 16’da şu şekilde verilmiştir:

Tablo 16. Öğretmen adaylarının “mesleki iz bırakma” alt temasına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod
Yöntem-teknik	Eğitim alanındaki yeni yöntemleri uygulama
	Teknolojiyi derslerine entegre etme
Sosyal yaşam	Model olma
	Bilim festivallerine katılma
Akademik yaşam	Alanı ile ilgili bilimsel araştırmalar yapma
	Projeler yapma
	Lisansüstü eğitim yapma
Fiziki şartları iyileştirme	Laboratuvar kurma
	Kütüphane kurma

Tablo 16’da görüldüğü gibi öğretmen adayları “mesleki iz bırakma” alt temasına ilişkin görüşleri yöntem-teknik, sosyal yaşam, akademik yaşam ve fiziki şartları iyileştirme kategorileri altında toplanmıştır. Öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Ben her geçen yıl yeni yöntem-teknik ne varsa yaklaşım alanımla ilgili takip etmeyi planlıyorum. Sıradan bir öğretmen olmak istemiyorum. bunun yolu lisansüstü eğitim ise birkaç yıl deneyimden sonra kendimi yenilemek için yapabilirim” (Tuğba)

“Çalıştığım okullarda gerekli olanları eksikleri gidermek için kaynak beklemek yerine kaynak arama ve bulma yoluna gideceğim. Örneğin kütüphanesi yoksa kuracağım. En iyi hale getirmek istiyorum çalışacağım okulları böylece iz bırakmış olacağım görev yaptığım her yere” (Çınar)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın nicel boyutunda uygulanan “Girişimcilik Ölçeği” sonucunda öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri anabilim dallarına göre girişimcilik düzeylerinin risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zekâ ve yenilikçi olma şeklinde ifade edilen alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Karademir, Balbağ ve Çemrek (2018) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri anabilim dallarına göre girişimcilik düzeylerinin anlamlı farklılaştığını belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre girişimcilik düzeylerinde, risk alma, fırsatları görme, kendine güven, duygusal zeka ve yenilikçi olma alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda da sınıf değişkeninin girişimcilik puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Pan & Akay, 2015; Kılıç, Keklik & Çalış, 2012). Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre ise, girişimcilik düzeylerinin risk alma, fırsatları görme, kendine güven ve yenilikçi olma dört alt boyutunda anlamlı fark görülmezken, duygusal zeka alt boyutunda kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Alanyazında duygusal zeka ve duygusal zekanın pek çok alt boyutunun cinsiyet değişkeni bağlamında incelenmesi sonucu kadınlar lehine anlamlı bir fark olduğunu ortaya koyan

çok sayıda araştırma (İsмен, 2004; Türkekul, Sarıkabak, 2009; Karademir, Balbağ & Çemrek, 2018; Tican, 2020; Yılmaz-Akbaba, 2020) bulunmaktadır.

Araştırmanın nitel boyutunda öğretmen adayları ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda öğretmen adaylarının girişimcilik ile ilgili görüşleri dört tema altında toplanmıştır. Bunlar; girişimciliğin tanımı, girişimciliğin önemi, girişimciliğin boyutları, girişimciliğe yönelik öz-değerlendirmeler ve gerekçeleridir. Araştırmada girişimciliğin tanımında finansal okuryazarlık ve girişimcilik özelliklerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Finansal okuryazarlık bağlamında daha çok ekonomik kalkınma ve iş girişimi; girişimcilik özellikleri kapsamında kişisel özellikler, yenilik ve yaratıcılık vurgulanmıştır. Girişimcilikle ilgili tanımlar farklılıklar içermesine karşın, temel noktalarda bütün araştırmacıların ortak noktalarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu noktalar, yenilikçi düşünme, fırsatları görebilme, yeni bir iş kurma, yeni ürün üretme vb. olarak sayılabilir (Çetinkaya-Bozkurt, Kalkan, Koyuncu ve Alparşlan, 2012). Eroğlu ve Deveci (2021) de sosyal bilgiler öğretmenlerinin girişimciliğin tanımına ilişkin görüşleri bağlamında yatırım yapma, krizi fırsata çevirme, fırsatları değerlendirme, atılımda bulunma, farklı bir iş yapma, bir işi daha büyük kapasitelere dönüştürme, istihdam sağlama, hızlı karar verme, üretme, başarı yönelimli olma, yeni projeler veya fikirler ortaya koyma, toplumsal sorunları çözme, yeniliklere açık olma, öncü olma, insanların kendi işini kurması, insani değerleri taşıma temalarına ulaşmışlardır. Elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmada öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda girişimciliğin boyutları; risk alma, kariyer planlama, fırsatları fark etme, rekabet, ikna ve işbirliği, gelişmelere uyum sağlama ve mesleki iz bırakma olarak ortaya çıkmıştır. Anagün ve Atalay (2017) da girişimcilik becerisini öğretmen adaylarının görüşlerine dayalı olarak inceledikleri araştırma sonucunda girişimciliğe ilişkin olarak öğretmen adaylarının algılarının fırsatları fark etme, kendine güven, yeniliklere açık olma, duygusal zekâ, lider olma ve risk alma boyutları altında toplandığını belirlemişlerdir. Araştırma sonuçları birbiri ile uyumludur. Deveci ve Çepni'ye (2015) göre, girişimci özellikler; motive olma, yenilikçi olma, fırsatları görme ve başarı isteği, risk alma, duyguları kontrol etme, kendine güven, karar verme ve duygusal zekâdır.

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının kendilerini hangi düzeyde girişimci olarak gördüklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde %12'sinin kendini yüksek düzeyde girişimci olarak gördüğü, %48'inin orta düzeyde , %40'ı düşük düzeyde gördüğü belirlenmiştir. Bu öz değerlendirmelelerinin gerekçeleri olarak kişisel özelliklerine ve çevrelerindeki girişimcilik olanakları ya da yetersizliklerine dikkat çektikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin girişimcilik düzeylerini yetersiz ya da orta düzey olarak ifade eden ve bu yetersizliğin giderilmesinde girişimciliğin öğretmen yetiştirme programlarında daha çok vurgulanması gerektiğine dikkat çeken araştırmalar (Berk, 2009; Yelkikalan, Akatay, Yıldırım, Karadeniz, Köse, Koncagül & Özer, 2010; Akyürek & Şahin, 2013; Selanik-Ay & Acar, 2016) alanyazında mevcuttur.

Öğretmen adaylarının girişimci olmanın önemine ilişkin görüşleri kişisel gelişim ve mesleki gelişim bağlamında ortaya çıkmıştır. Kişisel gelişim bağlamında girişimci olmanın önemini sosyalleşme, çağa ayak uydurma, özgüven, planlı olma ve yeniliklere açık olma olarak belirtilirken; mesleki gelişim bağlamında girişimciliğin önemini öğrencilere katkı sağlama, rol model olma ve ülkesine katkı sağlama alt temaları altında ifade etmişlerdir. Selanik Ay ve Acar (2016)' da girişimcilik becerisine sahip bir öğretmen olmanın öğretmenlik mesleğine ilişkin önemi bağlamında görüşlerine ilişkin olarak çevresine rol model olmak, farklı fikirler öne sürmek, kendisi ve öğrencileri için risk almayı sağlamak, öğrencileri yararlı bireyler olarak yetiştirmek temalarına ulaşmışlardır. Araştırma sonuçları birbiri ile uyumludur.

Öğretmen adaylarının çoğunun kendisini düşük düzeyde risk alan bir birey olarak tanımladığı ortaya çıkmıştır. öğretmen adaylarının yaptıkları bu öz-değerlendirmenin gerekçeleri ise garantcilik, çekingenlik ve üşengeçliktir. Kendilerini orta düzeyde gören öğretmen

adaylarının acil durumlarda risk aldıkları, belirsizlikten hoşlanmadıkları ve aynı anda birden fazla işe odaklanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının kariyer planları farklı alanlar, mesleki alan ve kişisel gelişim kategorileri altında toplanmıştır. Farklı alanlar bağlamında işyeri açma, organizasyon şirketi kurma ya da farklı bir meslekle uğraşma; mesleki alanları ile ilgili mesleğe odaklanma lisansüstü eğitim, milli eğitimde farklı pozisyonlarda görev alma, kodlama robotik eğitimi alma ve kişisel gelişim bağlamında ise dil öğrenme ve enstrüman çalmayı öğrenme biçiminde öğretmen adaylarının kariyer planları olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı alanlarda kariyer planlaması yapan öğretmenlerinde bunun temel nedeninin atanamama korkusu olduğunu ortaya koyan araştırmalar (Mutlu, Korkut-Owen, Özdemir & Ulaş-Kılıç, 2019; Akpınar, 2013) mevcuttur.

Öğretmen adaylarının fırsatları fark etme düzeylerine ilişkin öz-değerlendirmeleri incelendiğinde, öğretmen adaylarının çoğunun kendini yeterli gördüğü belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının fırsatları fark etme öz-yeterlikleri yeterli, kısmen yeterli, yetersiz olarak gruplanmıştır. Öğretmen adaylarının bu öz-değerlendirmelerinin gerekçeleri ise gelecek planları, kişisel özellikleri ve mesleklerinin gerektirdiği özellikler olarak ortaya çıkmıştır. Kendini rekabet etme bağlamında alt düzeyde gören öğretmen adayları bunun gerekçelerini daha çok asabi ruh hali, stresle baş edememe, kıskançlık ve hırs gibi kişilik özellikleri ile açıklarken; orta düzeyde gören öğretmen adayları bu durumun gerekçesi olarak azim, çalışkanlık, rekabetin verimi artırması ve farklı fikirlere açık olmayı belirtmişler; üst düzeyde rekabet etme becerisine sahip olduğunu düşünen öğretmen adayları ise isteklilik, etkili iletişim becerileri, rekabetin kaliteyi artırması ve işleri sonuçlandırmaya katkı sağlaması biçiminde ifade etmişlerdir.

Araştırmada öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda, girişimciliğin bir boyutu olarak ikna edicilik kavramına ulaşılmıştır. Mesleki ikna edicilik bağlamında kanıt kullanarak, bilimsel bilgiye dayalı görüşler kullanmanın; kişisel ikna edicilik bağlamında ise iletişim becerilerinin etkin kullanımının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnaltekin, Samancı ve Kirman-Bilgin (2019) tarafından yapılan çalışmada da, fen bilimleri öğretmen adaylarının girişimci bireylerin sahip olması gereken özellikler arasında “İkna Edicidir” koduna yer verdikleri belirlenmiştir. Aktaş (2020) ikna etmede soru sorma, örnekler verme, içerikten haberdar etme, görsellerden faydalanma, ses tonunu etkin kullanma vb. tekniklerini daha sık kullandıklarını ifade etmekle birlikte, inandırma etkinlikleri kapsamında örnekler verme, materyal kullanma, pozitif olma, ses tonu/vurgu ve tonlamayı etkin kullanma, sayısal verilerden yararlanma stratejilerini sıkça tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Görüldüğü gibi Aktaş (2020) tarafından ulaşılan bu sonuçlar iletişim ve bilimsel bilgiye dayalı (kanıta dayalı) ikna etme kapsamındadır. Elde edilen sonuçların birbiri ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Öğretmen adaylarının görüşleri çerçevesinde araştırmada ulaşılan bir başka sonuç ise mesleki anlamda iz bırakmada kullanılan yöntem-tekniğin, sosyal yaşamın, akademik yaşamın ve fiziki şartları iyileştirmenin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şimşek ve Tuzluca (2015) yetişkinlerin düşünce hayatında olumlu iz bırakan öğretmenlerin ortak kişilik ve davranış özellikleri bağlamında gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda öğrenmek ve öğretmekten keyif alan, sevgi dolu, özgüvenli, olgun, mantıklı, iletişime açık, güler yüzlü, aydınlatıcı-yönlendirici gibi öğretmen özellikleri, kişilerin düşünce yaşantılarında iz bırakan öğretmenlerin ortak özellikleri olarak belirlemişlerdir. Özdemir ve Orhan (2019) da öğretmenlerin mesleki imajlarına katkıda bulunmak üzere mesleki alanda yapması gerekenler hakkındaki görüşlerini öğrencileri tanıma ve onları geliştirme, öğretmenliği yalnızca zanaat olarak görmeme, uygun sınıf ortamları oluşturma, alan hakimiyeti, derse hazırlıklı girme, gelişmelere uyum sağlama, hizmet içi eğitimlere katılma, kendi eksik ve hatalarını gözden geçirme, kendini geliştirme-yenileme ile meslek sevgisi ve mesleki bilinç ve sorumluluğa sahip olma biçiminde belirtmişlerdir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Hizmet öncesinde öğretmen adaylarının girişimcilik becerilerini geliştirmeye yönelik sınıfa rol model olabilecek kaynak kişi davet etme ve üniversite dışındaki kurumlarla işbirliği içinde çalışma gibi uygulamalar yapılabilir.
- Öğretmen adaylarına verilecek girişimcilik eğitimlerinde özellikle risk alma boyutunda okul dışı öğrenmeyle bütünleştirilmiş uygulamalara yer verilerek öğretmen adaylarının bu özelliklerini geliştirmeye katkı sağlanabilir.
- Öğretmen adaylarına girişimcilik becerisi kazandırmaya yönelik eylem araştırması gibi farklı yöntemlerle araştırmalar gerçekleştirilebilir. Bu araştırmalardan elde edilecek fikri çıktı bağlamında modüller kamuoyuyla paylaşılabilir.

Kaynakça

- Ahmad, S. Z., and Xavier, S. R. (2012). Entrepreneurial Environments and Growth: Evidence from Malaysia GEM Data, *Journal of Chinese Entrepreneurship*, 4(1). 50-69.
- Akpınar, B. (2013). Öğretmen adaylarının stres nedenleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 147-174.
- Aktaş, E. (2020). Konuşma eğitimi açısından Türkçe öğretmeni adaylarının ikna edici konuşmalarında kullandıkları ikna teknikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21) , 1800-197.
- Akyürek, Ç. & Şahin, Ç. (2013). İlkokul öğretmenlerinin girişimcilik becerisine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 57, 51-68.
- Anagün, Ş. S. ve Atalay, N. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının girişimcilik becerisine ilişkin yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(41), 298-313.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Berk, E.(2009). Girişimcilik dersinin etkililiğinin değerlendirilmesi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı EARGED,
- Baum, J. R. & Locke, E. A. (2004). The relationship of entrepreneurial traits, skill, and motivation to subsequent venture growth. *Journal of applied psychology*, 89 (4), 587-598.
- Bursal, M. (2017). SPSS ile Temel Veri Analizleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çavdar, O., Cumhuri, F., Koç, Y. ve Doymuş, K. (2018). Öğretmen Adaylarının Sosyal Girişimcilik Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (STEMES), 27-33.
- Çetinkaya-Bozkurt, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O. ve Alparslan, A.M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 229-247.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Deveci, İ. (2017). Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Girişimci Özellikler ile İlgili Öz Değerlendirmeleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44, 202-228.
- Deveci, İ., & Çepni, S. (2015). Öğretmen Adaylarına Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. International Journal of Human Sciences, 12(2), 92-112.
- Eroğlu, S. & Deveci, H. (2021). Ortaokul öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri ile girişimcilik becerisinin sosyal bilgiler dersinde kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. Trakya Eğitim Dergisi , 11 (3) , 1190-1211.
- Gibb, A. A. (2005). The future of entrepreneurship education – determining the basis for coherent policy and practice. In P. Kyrö, & C. Carrier (Eds.), The dynamics of learning entrepreneurship in a cross-cultural university context (pp. 44–68). University of Tampere: Research Centre for Vocational and Professional Education.
- İnaltekin, T., Samancı, B. ve Kirman-Bilgin, A. (2019). Fen bilimleri öğretmen adaylarının girişimcilik becerisine yönelik mesleki bilgilerinin tespit edilmesi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 14(20), 1025-1054.
- İsmen, A. E. (2004). Duygusal zekâ ve aile işlevleri arasındaki ilişki. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (11) , 55-75.
- Jenssen, E.S. (2016). Pedagogical entrepreneurship in teacher education – what and why? Icelandic Journal of Education, 25(2), 183–196.
- Johannisson, B. (2005). Entreprenörskapets väsen [The nature of entrepreneurship; in Swedish]. Lund: Studentlitteratur.
- Jones, C. (2007). Developing the Enterprise Curriculum: Building on Rock, Not Sand. Industry and Higher Education, 21(6), 405-413.
- Karademir, E., Balbağ, M.Z., Çemrek, F. (2018). Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Milli Eğitim, 220, 177-200.
- Kautonen, T., van Gelderen, M.& Fink, M. (2015) Robustness of the Theory of Planned Behavior in Predicting Entrepreneurial Intentions and Actions. Entrepreneurship Theory and Practice, 39, 655-674.
- Kılıç, R., Keklik, B., & Çalış, N. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 423-435.
- Kıran, F., Bozkurt, Ö. Ç., & Tunç, H. (2018). Finansal okuryazarlık ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişki: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 1(1), 29-51.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara.

- Mutlu, T., Korkut-Owen, F., Özdemir, S., & Ulaş-Kılıç, Ö. (2019). Öğretmen adaylarının kariyer planları, yaşadıkları kariyer kararsızlıkları ve bununla baş etme stratejileri. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 1-31.
- Özdemir, T. Y., & Orhan, M. (2019). Öğretmenlerin Öğretmenlik mesleğinin imajı hakkındaki görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, Aralık, 824-846.
- Pan, V. L., & Akay, C. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Education Sciences*, 9(6), 125-138.
- Redford, D. T. (2015). Entrepreneurial teacher training in Europe: an overview of European policies and developments. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 6(2), 17-34.
- San-Martín, P., Fernandez-Laviada, A., Perez, A. & Palazuelos, E. (2021). The teacher of entrepreneurship as a role model: Students' and teachers' perceptions. *The International Journal of Management Education* 19, 1-9.
- Seyrek, İ. H., & Gül, M. (2017). Finansal Okuryazarlık Ve Girişimcilik Niyeti: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Management & Economics Research*, 15(2).
- Selanik-Ay, T., & Acar, Ş. (2016). Sınıf öğretmenlerinin girişimcilik becerisi kazandırmaya yönelik görüşleri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58), 960-976.
- Sipon, M., Pihie, Z.A.L., Rahman, F.A. & Manaf, U.K.A. (2015). Teacher's Entrepreneurial Pedagogical Content Knowledge Roles in Human Resource Development. *International Journal of Management and Applied Research*, 2(1), 35-44.
- Sofoluwe, A. O. (2007). University Education and Youth Entrepreneurship in Nigeria, *International Journal of Educational Management*, 5 (1), 117-126.
- Şimşek, C., & Tuzluca, S. (2015). Yetişkinlerin düşünce hayatında olumlu iz bırakan öğretmenlerin ortak kişilik ve davranış özellikleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 131- 141.
- Tican, C . (2020). Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Özellikleri İle Kariyer Streslerine Yönelik Görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2768-2795.
- Türk Dil Kurumu (TDK). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkekul, K. & Sarıkabak, M. (2019). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Duygusal Zeka Düzeyleri ve Akademik Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1) , 52-69.
- Yelkikalan, N., Akatay, A., Yıldırım, H. M., Karadeniz, Y., Köse, C., Koncagül, Ö., ve Özer, E. (2010). Dünya ve Türkiye üniversitelerinde girişimcilik eğitimi: karşılaştırmalı bir analiz. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 2010, 51-59.
- Yılmaz-Akbaba, A. (2020). Öğretmen Adaylarının Mutluluk, Duygusal Zeka ve Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (6) , 179-191.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 17.09.2021

No: 45950

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar makaleye eşit katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adaylarına teşekkür ederiz

Öğretimsel Liderlik, Öğretmen İş birliği ve Okul Etkililiği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation Of the Relationship Between Instructional Leadership, Teacher Collaboration and School Efficiency

Tuba YÜCEL¹, Doç. Dr. Berna YÜNER²

Öz

Mevcut araştırmada öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlikleri, öğretmen iş birliği ile okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evreni 2020-2021 eğitim öğretim yılında Yozgat ili Sorgun ilçesinde ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 565 öğretmendir. Araştırma uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 256 öğretmen ile yürütülmüştür. Araştırmada “Öğretimsel Liderlik Ölçeği”, Etkili Okul Ölçeği” ve “Öğretmenler Arasında Mesleki İş birliğine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma nicel araştırma modelinde desenlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki korelasyonel araştırma modeli ile belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen görüşlerine göre yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarının ve okulların etkililiğinin yüksek düzeyde; meslektaş iş birliğinin ise çok yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğretmenlerin kurumlarındaki çalışma süresi ile yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları ve okul etkililiği arasında anlamlı farklılıklar varken, öğretmenlerin kurumlarındaki çalışma süresi ile mesleki iş birliği arasında anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Öğretmenlerin yöneticileri ile çalışma süresi ile yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları, mesleki iş birliği ve okul etkililiği arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Ancak öğretmenlerin hizmet içi eğitim alıp almaması ile sendika üyeliği olup olmaması, yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları, mesleki iş birliği ve etkili okul hakkındaki algılarında anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Mesleki iş birliği ile etkili okul arasında ve, öğretimsel liderlik ile mesleki iş birliği arasında pozitif yönde orta düzeyde, öğretimsel liderlik davranışları ve okul etkililiği arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ve meslektaşlar arasındaki iş birliğinin okul etkililiğinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu, öğretimsel liderliğin daha güçlü bir yordayıcı olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları ve öğretmenlerin mesleki iş birliğini arttıkça okulların etkililik düzeyinin artacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: öğretimsel liderlik, öğretmen iş birliği, okul etkililiği

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationship between the instructional leadership characteristics of school administrators and teacher cooperation and school effectiveness. The universe of the research is 565 teachers working in primary and secondary schools in Sorgun district of Yozgat province in the 2020-2021 academic year. The research was carried out with 256 teachers determined by convenient sampling method. "Instructional Leadership Scale", "Effective School Scale" and "Attitude Scale Towards Professional Collaboration Among Teachers" were used in the research. The relationship between the variables was determined by the correlational research model. As a result of the research, according to the opinions of the teachers, the instructional leadership behaviors of the administrators and the effectiveness of the schools were found to be high; colleague collaboration was found to be at a very high level. According to the results of the study, while there were significant differences between the working time of teachers in their institutions and the instructional leadership behaviors of the administrators and the

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Ağahefendi İlkokulu, tubay-87@hotmail.com.

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bernayuner@gmail.com.

effectiveness of the school, there was no significant difference between the working time in the teachers' institutions and professional cooperation. Significant differences were observed between the duration of working with the administrators of the teachers and the instructional leadership behaviors of the administrators, professional cooperation and school effectiveness. However, whether teachers receive in-service training and union membership does not make a significant difference in the perceptions of their administrators about instructional leadership behaviors, professional cooperation and effective school. It has been observed that there is a moderately positive relationship between professional cooperation and an effective school, a moderately positive relationship between instructional leadership and professional cooperation, and a high level of positive correlation between instructional leadership behaviors and school effectiveness. It has been determined that the instructional leadership behaviors of school administrators and the cooperation between colleagues are a significant predictor of school effectiveness, and instructional leadership is a stronger predictor. As a result, it can be said that the level of effectiveness of schools will increase as the instructional leadership behaviors of the administrators and the professional cooperation of the teachers increase.

Keywords: instructional leadership, teacher collaboration, school efficiency

Paper Type: Research

Giriş

Günümüz dünyasında eğitimin gerekliliğinin anlaşılmasına paralel olarak okul etkililiği, araştırmalar için öncelikli bir konu olmuştur. Örgütlerde etkililik, “örgütün amaçlarına ulaşma derecesi” olarak tanımlanmaktadır (Barnard, 1938). Etkililik, örgüt üyelerinin ihtiyaçlarının doyum derecesi olan etkinliğin yanı sıra verimlilik ile de ilgilidir (Balcı,1998). Girdi ve çıktısının insan olması okulları diğer örgütlerden ayıran en önemli özelliktir (Arslantaş ve Özkan, 2016). Bu yüzden okulların etkililiği diğer örgütlerden daha farklıdır. Bir okulun örgütsel etkililik seviyesi öğretim işinin ne kadar etkili olduğu ile ilgilidir (Yıldırım ve Özer, 2021). Etkili okullar, her bir öğrencinin hedeflenen bilgi ve becerileri tam anlamıyla öğrenmesini, sosyal yönünün gelişmesini, öğretmen ihtiyaçlarının karşılanmasını ve diğer okullara göre daha yüksek verim almasını amaçlamaktadır (Uğurlu ve Abdurrezzak, 2016; Eren, 2020). Sınıftaki öğretimin etkililiği, sınıf dışındaki diğer mesleki işleri ve dolayısıyla örgütün etkililiğini de etkiler.

1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Coleman Raporu ile etkili okul araştırmalarına başlanmıştır; bu raporda çocukların ailesi ve yaşadıkları çevrenin çocuğun yaşantısını okullardan daha çok etkilediği belirtilmiştir (Kuşaksız, 2010). 1970’lerde yapılan yeni çalışmalar bu tezi çürütmek üzerine yapılmıştır. Bu araştırmalarda, öğrenci başarısının okulların özellikleri ile ilgili olduğu; okul başarısında yöneticilerin liderlik özelliklerinin, öğrenci ve öğretmenlere rehberlik ve destek sağlamasının, öğretmen ve veliler arasındaki iletişimin, öğretmen denetimi ve yönetiminde izlediği süreçle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Edmonds, 1979). Edmonds ve Frederikson (1979) yaptıkları çalışmada okulların etkili okullar olmasının ya da olmamasının öğrencilerin yaşadıkları çevreden ya da ailelerinden kaynaklanmadığı sonucuna ulaşılmışlardır. Bir başka ifade ile etkili okulların çıkış noktasının, öğrenci başarısında, sosyo-ekonomik çevre ve aile faktörlerinden ziyade okullardaki eğitim- öğretim ortamı ve süreci olduğu söylenebilir.

Etkili okullar öğrencilerin her türlü gelişiminin en üst düzeyde gerçekleşmesi için ortam sağlayan okullardır (Klopf, Schelden ve Brennan,1982). Etkili okullarda bütün öğrencilere eşit davranılır, özel öğrenci yoktur (Levin ve Lezotte, 1990). Öğrenme çevresi, her öğrencinin zihinsel gelişimlerine, tutum ve davranışlarına ve fiziki gelişimlerine uygun ihtiyaçlarına göre oluşturulur. Edmonds’a (1979) göre etkili okullar, eğitimle ilgili hedefleri belli olan, düzenli değerlendirme yapan, her öğrencinin iyi öğrenebileceğini savunan, okul ikliminin öğrenmeyi destekleyici olmasına önem veren, güçlü yönetici ve öğretmenlere sahip olan okullardır. Aynı zamanda etkili okullar, öğretimin güçlü olduğu ve her öğrencinin beceriler kazanabildiği okuldur. Şişman (2016)

etkili okulu, eğitimin hedef ve amaçlarını yerine getirebilecek, öğrencilerin her yönden gelişmesini sağlayacak, uygun öğrenme ortamı sunabilecek, sadece öğrencilerin değil tüm paydaşların beklentisini karşılayabilecek okul olarak tanımlamıştır.

Etkili okullarda asıl amaç öğrencilerde fark yaratmaktır. Bunu sağlamak için etkili okulların, tüm öğrencilerin öğrenebileceği inancının olduğu, okul ikliminin başarıyı desteklediği, yönetimden başlayarak herkesin öğrenme sürecine katıldığı, okul kaynaklarının verimli kullanıldığı ve öğretim sonucunda mutlaka değerlendirilmenin yapıldığı okullar olması beklenir. Araştırmalardaki etkili okullar için yapılan tanımlardan yola çıkarak etkili okulların özellikleri; birleştiricilik, yönetici ve öğretmenlerin öğretimsel liderler olması, öğretimin etkili olması, her zaman daha iyisini isteme, okul kaynaklarını verimli kullanma, yönetici ve öğretmenlerin öğrencileri sürekli gözlemlemesi ve gelişimin farkında olmaları, düzenli çevre, öğrencilerin temel becerileri kazanmalarına önem verilmesi şeklinde sıralanabilir (Edmonds, 1979). Baştepe (2009) yaptığı çalışmada etkili okulu diğer okullardan farklı kılan ana özelliğın sadece eğitimsel amaç olmadığını, eğitim-öğretim süreci ve eğitim ortamının da özelliklerinin önemsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğitim öğretim sürecinin etkililiğı için eğitim ortamlarının nitelikli ve eğitim teknolojileri ile donatılmış olması gerekmektedir.

Alanyazında etkili okulların özelliklerinin yanı sıra boyutlarından da bahsedilmiştir. Edmonds (1979) etkili okulun alt boyutlarını; etkili okul liderliğı, yüksek öğrenci başarısı, etkili bir okul ortamı, temel becerilere odaklanma, esnek kaynaklar, öğrenci başarısını izleme olarak sıralamıştır. Balcı (1988), etkili okul değişkenlerini; okul iklimi, öğretime önem verilmesi, yönetim stili, öğretmenlerin öğrencilere yönelik akademik beklentileri ve değerlendirmede öğrenci başarısının temel alınması olarak belirlemiştir.

Etkili okullarda öğretim ön plandadır. Okul müdürü lider olarak görülür. Öğretmenler, tüm öğrencilerin öğrenmesini sağlayacak etkinliklerle en yüksek başarıyı yakalamak için aktif görev alır. Bu okullarda katılımlı yönetim esastır, tüm paydaşlar yönetime katılır, olumlu okul iklimi oluşturur, ortak amaçlar çerçevesinde misyon ve vizyon birlikte belirlenir, üyelerin motivasyonunun ve örgüte bağlıklarının yüksek olması hedeflenir (Oral, 2005). Örgütlerde çalışanların, örgütü maddi kaynak olarak görmek yerine örgütü daha ileriye götürmek için çalışan, sahiplenilen kişiler olması istenir (Aksoy, 2021).

Etkili okullarda kaliteli eğitimi yakalama ve okulu yönetmede okul müdürüne büyük görevler düşmektedir. Bir okul yöneticisi kurumu için gereken insani ve finansal gerekli kaynakların sağlanmasından; öğretmen, öğrenci ve diğer çalışanların performanslarından sorumludur (Bayram ve Aypay, 2012). Okul yöneticilerinin yönetimdeki başarısı, okul etkililiğinde oldukça önemlidir. Okul yöneticilerinin her zaman ulaşılabilen, sorun çözebilen, deneyimleriyle okul üyelerine fayda sağlayan bilgili kişiler olması beklenmektedir. Ancak yönetim işlerine çok zaman ayırmak zorunda kalan yöneticiler öğretmen, öğrenci ve velilerden uzak kalmakta, iletişim kuramamakta, öğrenci başarısını değerlendirememektedir (Özkaya, 2021). Okulun akademik başarısı ile ilgilenemeyen okul yöneticisinin bulunduğu bir okulun ise etkili okul olması beklenemez.

Öğrenci başarısının artırılmasında, öğrencinin ve öğrenme ortamının yanı sıra yöneticilerin etkili öğretimsel liderlik özelliklerinin gerekliliğı alanyazındaki çalışmalarca ortaya koyulmuştur (Özdemir ve Sezgin, 2002). Her okulun öğrenci başarısını artırmak için kullandığı farklı yöntem ve teknikler vardır. Okul yöneticisi öğretimsel lider olarak; okulun amaçlarını öğretmen, öğrenci, veli ve diğer çalışanlara duyurmalı, açıklamalı, amaçların gerçekleştirilmesi için rehberlik etmeli ve okulun amaçları ile öğretmenlerin amaçlarını bütünleştirmeli, ortak çalışma ortamı sağlamalıdır (Kurt, 2020). Öğretimsel lider olarak müdürler, öğrenci başarısı için yüksek beklentileri oluşturarak bu vizyonun öğretmenler, öğrenciler ve velilerce kabul edilmesini sağlamaya çalışır. Öğretim niteliğini artırmak için bir odak oluşturarak okul topluluğundaki herkesin bu ortak amaç için çalışmasını teşvik eder.

Etkili okullarda en önemli sorumluluğun okul müdürlerine düştüğü vurgusu farklı çalışmalarca dile getirilmiştir (Gökçe ve Karaman, 2010, Kuşaksız, 2010; Uğurlu ve Abdurrezzak, 2016). Etkili okul araştırmalarında öğretimsel liderin okulun paydaşları için bir misyon belirleyen, öğrenmeye odaklı ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı okul iklimi yaratan kişiler olduğu belirtilmiştir (Hallinger ve Murphy, 1985). Mayer ve Macmillan'a (2001) göre öğretimsel liderlik, öğretmenlere ilham verecek çalışma ortamları ve öğrencilerin öğrenmesi için gerekli olan şartları sağlamak ve sürekli gelişmeye yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Yöneticiler kurumu yönetirken, personelin kurumu benimsemesi için gerekli çalışma ortamını ve öğrencilerin her bakımdan gelişimine destek olacak öğretim ortamını sağlamalıdır (Kış, 2013; Kösterelioğlu ve Olukçu, 2019). Özetle, okul müdürlerinin öğretim liderliğinin rolü, öğrenci başarısını artırmada çok yönlü ve kritiktir. Net bir vizyon belirleyerek, müfredatı uyumlu hale getirerek, profesyonel gelişim sağlayarak, öğretimi denetleyerek, verileri analiz ederek, pozitif bir okul kültürünü teşvik ederek ve işbirlikçi ortaklıklar kurarak, müdürler etkili öğretim ve öğrenimi teşvik eden ve öğrenci sonuçlarının iyileştirilmesine yol açan bir ortamını oluşturmada çok kritik bir role sahiptir.

Temel amacı eğitim öğretim olan okullarda öğrencileri akademik, sosyal, kültürel açıdan en üst düzeye çıkarmak esastır. Öğrencilerin öğrenme stillerini belirlemek, öğrenmeyi sürekli hale getirmek öğretimsel liderlerin odağıdır. Öğretimsel liderler, öğrencilerini sürekli motive eder, öğretmenlerin ve kendi bireysel gelişimi için çaba gösterir (Altunay, 2017). Öğretimsel liderlik özelliklerine sahip olan bir yöneticiden; okula liderlik yapması, etkili iletişim kurması, iş birliğine önem vermesi, öğrenme ve değerlendirme süreçlerinde etkin rol alması beklenir. Ülkemizde öğretim liderliğine yönelik ilk çalışma Şişman (1997) tarafından yapılmıştır. Öğretimsel liderler, öğrencilerle ilgili olan, onlara güven veren, okul başarısını üst seviyelere çıkarmayı amaçlayan, öğrenme öğretme süreçlerine zaman ayıran, öğretmenlerle iş birliği yapan, değişime ve yeniliklere açık olan, okulu geliştiren, okulun misyonunu belirleyerek öğretmenleri yönlendiren, öğretmenlerin gelişmesine katkı sağlayan, geleceğe yönelik stratejik planı olan yöneticilerdir (Sağır, 2018; Şişman ve Turan, 2004). Okul müdürlerinin sergilediği öğretimsel liderlik davranışları, öğretmenlerin motivasyonuna ve görev odaklılığına, öğrencilerin öğrenme becerilerinin gelişmesine, öğretmenlerin kendileri ve öğrencilerle ilgili öz değerlendirme becerilerine olumlu katkı sağlamaktadır (Öztürk, Özdemir ve Şahin, 2020). Ayrıca öğretmenler arası işbirliğini ve onların okula bağlılıklarını artırabilmektedir (Cansoy, Parlar ve Polatcan, 2022).

Şişman'a (2016) göre öğretim liderliği okulla ilgili kişi ve her türlü durumu etkilemek için kullanılan etkili davranışlardır. Öğretim lideri, etkili öğrenmeyi sağlamak için öğretmen, program, öğrenme süreçleri, öğrenci, sosyal çevre ile ilgilenmelidir (Gümüseli, 2001). Öğretim liderlerinin özelliklerinden yola çıkıldığında onlardan beklenen davranışlar aynı zamanda etkili okul yöneticilerinden beklenen davranışlardır. Etkili okullar için öğretimsel liderler olmazsa olmazdır. Öğrenme-öğretme sürecine yoğunlaşması öğretimsel liderliği diğer liderlik türlerinden ayırmaktadır (Güneş, 2014; Şişman, 2016). Öğretimsel liderliğin davranış boyutlarının farklı araştırmacılar tarafından birçok sınıflandırması yapılmıştır. Hallinger ve Murpy (1985) okulların sosyal çevresini göz önünde bulundurarak öğretimsel liderlik özelliklerini üç boyutta ele almıştır. Bu boyutlar *okul misyonunu tanımlama, eğitim programını ve öğretimi yönetme, olumlu öğrenme iklimi oluşturma* olarak belirlenmiştir.

Okullarda başarıyı yakalayabilmek, etkili bir okul oluşturabilmek için öğretimsel liderlikle birlikte öğretmenlerin kolektif tutumları, meslektaşlar arasındaki iş birliği de önemlidir. Yapılan çalışmalarda okulların işlevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için iş birliğinin önemli örgütsel davranışlardan olduğu görülmektedir. Eğitim-öğretim sürecinin nitelikli bir şekilde yürütülebilmesi, süreçte karşılaşılan problemlerin çözülebilmesi için öğretmenlerin meslektaşları ile iş birliği halinde olmaları gerekmektedir (Connolly ve James, 2006).

Profesyonel bir eğitim ortamı sağlamak isteyen eğitimcilerin, amaçlarına ulaşabilmek için birlikte hareket etmelerinin önemini fark etmeleri gerekmektedir. Dufour (2011) mesleki iş birliğini, öğrenci başarısını daha iyiye taşımak amacıyla öğretmenlerin karşılıklı olarak birbirlerinin mesleki uygulamalarını incelediği bir süreç olarak tanımlamıştır. Birlikte gelişmeye çalışan ve iş birliği içinde olan çalışanların oluşturduğu örgütler mesleki öğrenme topluluklarıdır (Öğdem ve Özdemir, 2021). Eğitim sistemimizde mesleki öğrenme topluluğuna Zümre Öğretmenler Kurulu örnek gösterilebilir. Zümre Öğretmenler Kurulu toplantılarında, aynı alanda uzmanlaşmış öğretmenlerin bir araya gelerek, uyguladıkları yöntem teknikler ile ilgili fikir alışverişinde bulunmaktadır (Altun, Güler ve Türkoğan, 2015). Etkili yapıldığında öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağlayacak toplantılardır.

Araştırma sonuçlarında öğretmenlerin meslektaşları ile iş birliği içinde olmasının, mesleki gelişimleri ve de sonuç olarak okul ve eğitim çıktıları üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2020). Mesleki öğrenme topluluklarının, öğretmen motivasyonunu, örgüt bağlılığını, örgütsel vatandaşlığı, kişisel gelişim için gösterilen çabayı olumlu yönde etkilediği saptanmıştır (Öğdem ve Özdemir, 2021). Etkili okullarda okul müdürleri ile öğretmenlerin iş birliği içinde olması, müdürlerin öğretmenlerin bilgi, beceri ve tecrübelerini kabul etmesi gerekmektedir. Öğretmenler arasındaki iş birliği, uygulamalardaki başarıyı etkilemektedir (Tschannen Moran, 2001). Birbirlerini destekleyen, saygılı ve samimi bir ilişki içinde olan, sürekli üreten öğretmen ve yöneticilerin kurumlarında olumlu bir okul iklimi oluşur (Şahin ve Atbaşı, 2020). Yönetici ve öğretmenlerin birbirlerini mesleki açıdan ve olumlu yönde destekleyen okullarda öğrencilerin akademik başarılarına öncelik verilir. Dolayısıyla etkili okulların oluşması yönünde önemli bir adım atılmış olur.

Okullarda istendik sonuçlara ulaşmak için okul etkililiği ön plana çıkmaktadır. Okulların etkililiğinde ise okul yöneticilerinden beklenen öğretimsel liderlik davranışlarını göstermesi ile öğretmenlerin birbirleri ile iş birliği içinde olması önemli rol oynamaktadır. Yapılan çalışmalar okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarının öğretmenlerin motivasyonunu, bağlılığını ve iş birliğini artırdığını göstermektedir (Blatti, Clinton, & Graham, 2019; Cansoy, Parlar ve Polatcan, 2022; Öztürk, Özdemir ve Şahin, 2020). Örgütse bağlılığı ve motivasyonu yüksek öğretmenler, meslektaşlarıyla bir takım ruhu içinde hareket ederek öğretim hedeflerine ulaşmakta için daha gayretli çalışacaktır (Qadach, Schechter, & Da'as, 2019; Tschannen-Moran & Barr, 2004). Hem ulusal hem de uluslararası yayınlarda kabul edilmiştir nitelikli eğitime ancak öğretmenlerin gayretiyle ulaşılabilir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018; OECD, 2019) bu doğrultuda etkili okullara ulaşılabilmesi için öğretmenlerin iş birliğinin artıracak olan öğretimsel liderliğin benimsenmesi esastır.

Günümüzde okulların etkili, kaliteli, sosyal yönünün kuvvetli olması daha donanımlı öğrenciler yetiştirmek için aranan özelliklerdir. Okul yönetici, öğretmen, veli, öğrenci okulların paydaşlarıdır. Okulları daha ileriye götürmek, toplumumuzu geliştirebilmemiz için bütün paydaşların işin içerisinde olması şarttır. Bunu sağlayabilmek için okul yöneticilerine ve öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenlerin iş birliği içinde çalışması, fikir alışverişinin bulunması, ortak çalışmalar yapması, kurumunu her zaman daha ileriye götürmek için çabalaması etkili okulların oluşmasında önemli etkenlerdir. Okul yöneticilerinin eğitimin içinde olması, öğretmenlere yol göstermesi, veli ve öğrencilerle iletişim halinde olması, paydaşların istek ve şikâyetleri ile ilgilenmesi eğitimin kalitesini artıracaktır. Bu doğrultuda okul müdürlerinin öğretimsel liderlik düzeylerinin, öğretmenler arasındaki iş birliği ve okul etkililiği düzeylerinin belirlenmesi, mevcut durumun tespit edilebilmesi açısından önemlidir. Ayrıca, öğretmenlerin çalıştıkları okulda bulunma süreleri, okul yöneticisiyle çalışma süreleri, hizmet içi eğitimlere katılma durumları ve sendika üyeliklerinin olup olmaması değişkenlerinin, görüşleri üzerinde fark oluşturabileceği düşünülmüştür. Bir öğretmenin kıdemi ve okul yöneticisini tanıma süresi, liderliğe ve okul etkililiğine ilişkin görüşlerini etkileyebilir. Hizmet içi eğitimler öğretmenlerin ideal arayışını artırabilir. Dolayısıyla liderliğe, meslektaş ilişkilerine ve okul etkililiğine ilişkin görüşleri farklılaşabilir. Sendika üyesi olması, öğretmenlerin mesleki haklarına ilişkin bilinç

kazanmasını sağlayabilir. Bu doğrultuda sendika üyeliği, öğretmenin müdürünü, okulunu ve meslektaş ilişkilerini değerlendirirken farklı bakış açısına sahip olmasına neden olabilir. Tüm bu değişkenler düşünüldüğünde mevcut araştırmada öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin gösterdiği öğretimsel liderlik, öğretmenlerin mesleki iş birliği ve okul etkililiği arasındaki ilişkinin ele alınması hedeflenmektedir. Bu araştırma ile okullarımızı nasıl daha kaliteli eğitim merkezleri haline getirilebilir sorusuna cevap bulunması hedeflenmektedir. Okul yöneticisi ve öğretmenlerimizin nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında yol gösterecektir. Bu araştırma çerçevesinde yanıt aranan sorular aşağıdadır. Öğretmen görüşlerine göre,

- Okul yöneticilerinin sergilediği öğretimsel liderlik davranışları, meslektaşlar arasındaki iş birliği ve okul etkililiği ne düzeydedir?
- Okul yöneticilerinin sergilediği öğretimsel liderlik davranışları, meslektaşlar arasındaki iş birliği ve okul etkililiği, öğretmenlerin görevli olduğu okuldaki çalışma süresi, yöneticiyle çalışma yılı, sendika üyeliği ve hizmet içi eğitim alma değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Okul yöneticilerinin sergilediği öğretimsel liderlik davranışları, meslektaşlar arasındaki iş birliği ve okul etkililiği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Okul yöneticilerinin sergilediği öğretimsel liderlik davranışları ve meslektaşlar arasındaki iş birliği, okul etkililiğinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Okul yöneticilerinin gösterdiği öğretimsel liderlik davranışları, öğretmenlerin mesleki iş birliği ve okul etkililiği arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülen bu çalışma; nicel bir araştırmadır. Araştırmada değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını, varsa bu ilişkinin derecesinin ne durumda olduğunu inceleyen korelasyon araştırma modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Korelasyonel araştırma, birden fazla değişken arasındaki ilişkilerin varlığını ve yönlerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Mevcut çalışmada okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile öğretmenlerin iş birliği ve okul etkililiği değişkenleri incelendiği için korelasyonel araştırma modeli tercih edilmiştir.

2.2. Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Yozgat ili Sorgun ilçesinde merkez ilkököl ve ortaokullarında görev yapan 565 öğretmen oluşturmuştur. Evrenin tamamına ulaşılması mümkün olmadığı için çalışma evrenden seçilen örneklem ile yürütülmüştür. Örneklem belirleme formülü kullanılarak örneklem belirlenmiştir (Erkuş, 2017). Buna göre $\alpha = .05$ anlamlılık ve %5 hata payıyla örneklemin 256 katılımcıdan oluşacağı belirlenmiştir. Örneklem uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıya yakın ve erişilebilmesi kolay kişilere ulaşma imkânı sunan ve hız kazandıran bir yöntemdir. Veri toplama aşamasında zamandan, maliyetten etkin şekilde faydalanabilmesi için örneklemin kolay ulaşılabilir ve evreni temsil edebilecek birimlerden seçilmesi esastır (Büyüköztürk, 2012). Verilerin toplanmasında googleforms kullanılmış ve gönüllülük esas alınmıştır.

Araştırmada 256 öğretmene ulaşılmıştır. Katılımcılara ilişkin veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı Verileri

Değişken	N	%
----------	---	---

Cinsiyet	Kadın	149	58.20
	Erkek	107	41.80
Eğitim düzeyi	Lisans	221	86.30
	Yüksek lisans	32	12.50
	Diğer	3	1.20
Görevli olduğu okuldaki çalışma süresi	1-3 yıl	73	28.50
	4-6 yıl	69	27
	7 yıl ve üzeri	114	44.50
Yöneticiyle çalışma yılı	1	59	23
	2	78	30.50
	3 yıl ve üzeri	119	46.50
Sendika üyeliği	Evet	172	67.20
	Hayır	84	32.80
Hizmet içi eğitim	Evet	197	77
	Hayır	59	23
Toplam		256	100

2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Bu araştırmada veri toplamak için Alig Meilcarek (2003) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Şahin (2011) tarafından yapılan “Öğretimsel Liderlik Ölçeği”, Hoy (2009) tarafından geliştirilerek Alanoğlu (2014) tarafından uyarlaması yapılan “Etkili Okul Ölçeği”, Yılmaz ve Çelik (2020) tarafından geliştirilen “Öğretmenler Arasında Mesleki İş birliğine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır.

2.2.1. Öğretimsel Liderlik Ölçeği

Alig Meilcarek’in (2003) geliştirdiği 23 maddeden oluşan ölçek, Şahin (2011) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek beşli likert tipi derecelendirme ile “tamamen katılıyorum”, “katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum”, “hiç katılmıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçek üç boyuttan oluşmaktadır. Boyutlar okul genelinde mesleki gelişmeyi sağlama, paylaşılan amaçları tanımlama ve iletme, öğretme ve öğrenme sürecine geribildirim sağlama ve denetleme şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin okul genelinde mesleki gelişmeyi sağlama boyutunda; “öğretmenlerin görevleri sırasında iş birliği yapabilecekleri zamanları planlar”; paylaşılan amaçları tanımlama ve iletme alt boyutunda; “bütün öğrenciler için yüksek standart ve beklentileri sağlamaya yönelik okul amaçlarını geliştirir”; öğretme ve öğrenme sürecine geribildirim sağlama ve denetleme boyutunda “bütün gün odasında oturur” gibi maddeler bulunmaktadır. Ölçeğin toplam Cronbach Alpha katsayısı .94 olarak saptanmıştır, faktörlerde ise Cronbach Alpha .94 ile .89 arasında değer almıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin güvenilirlik

analizi yinelenmiştir. Toplamda .97 Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış; boyutlar için .95, .96 ve .91 hesaplanmıştır. Mevcut çalışma kapsamında ölçek geçerliğinin belirlenmesi için doğrulayıcı faktör analizi yeniden yapılmıştır. Elde edilen değerler doğrultusunda [$\chi^2 = 1037.305$; $\chi^2 / Sd = 3.15$; CFI= 0.94; TLI= 0.90; RMSEA= 0.07] ölçeğin geçerli olduğu saptanmıştır.

2.3.2. Öğretmenler Arası Mesleki İş Birliği Tutum Ölçeği

Yılmaz ve Çelik (2020) tarafından geliştirilen ölçek, öğretmenler arasında mesleki iş birliği konusunda öğretmenlerin tutumlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçekte 13 madde yer almaktadır. Ölçek beşli likert tipi derecelendirme ile “tamamen katılıyorum”, “katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum”, “hiç katılmıyorum” seçenekleri ile oluşturulmuştur.

Ölçeğin tek faktörlü yapısını açıkladığı varyans %41.10; maddelerin faktör yük değeri ise .53-.76; madde-toplam korelasyonları ise .45 ile .68 arasındadır (Yılmaz ve Çelik, 2020). Ölçekte; “öğretmenlerle yaptığım iş birliği çalışmalarını mesleğime katkı sağlar”, “iş birliği yapınca iletişim becerilerimiz geliyor” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçek geliştirme sürecinde güvenilirlik katsayısı .87 Cronbach’s Alfa olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizi yapılmış, bulgulara göre ölçeğin öğretmenler arasında mesleki iş birliğine yönelik öğretmen tutumlarının ölçümünde kullanılmaya uygun geçerli ve güvenilir bir araç olduğu raporlanmıştır (Yılmaz ve Çelik, 2020). Mevcut çalışma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi yinelenmiştir. Uyum iyiliği değerleri modelin geçerliliğini doğrulamaktadır [$\chi^2 = 55.06$; $\chi^2 / Sd = 1.29$; CFI= 0.94; TLI= 0.94; RMSEA= 0.03]. Güvenirlik için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

2.3.3. Etkili Okul Ölçeği

Hoy (2009) tarafından geliştirilen Etkili Okul Ölçeği Alanoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte 8 madde yer almaktadır. Okuldaki hizmetler ve çıktılar kalitesi yüksektir”, “okulumdaki öğretmenler acil durum ve sorunlar ile başa çıkmada başarılıdır”, “okuldaki öğretmenler sorunları sezer ve önlem alır” gibi maddelerden oluşan ölçek beşli Likert tipi derecelendirme ile “tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum” seçenekleri ile oluşturulmuştur. Ölçek geliştirme sürecinde güvenilirlik analizi kapsamında .85 Cronbach alfa olarak hesaplanmıştır (Hoy, 2009). Söz konusu ölçek toplam varyansın %59.508’ini açıklamaktadır (Alanoğlu, 2014). Mevcut araştırma kapsamında OEÖ’nün geçerlik ve güvenilirlik analizleri tekrarlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır. Yinelenen DFA ile uyum iyiliği değerlerine göre [$\chi^2=78.96$; $\chi^2/Sd=3.06$; CFI= 0.95; TLI= 0.93; RMSEA= 0.03] ölçeğin geçerli olduğu saptanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veri analizi öncesinde çok değişkenli istatistik varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Verilerin basıklık (.697 - 1.317) ve çarpıklık (-1.003 - -.784) değerleri incelenmiş ve verilerin normal dağıldığı saptanmıştır (Kline, 2005). Değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının .80’nin altında olduğu, VIF değerinin 1.179, tolerans değerinin .848 olduğu saptanmıştır.

VIF değerinin 10’dan yüksek olması, tolerans değerlerinin 0.20’den düşük olması çoklu bağlantı problemi işaret etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bu verilere dayanarak verilerin çoklu bağlantı sorunu göstermediği tespit edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Veri analizi için betimsel istatistikler kullanılmıştır. Öğretmen görüşlerinin düzeylerinin incelenmesinde frekans, yüzde ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Hizmet içi eğitim alma ve sendika üyeliğinin fark oluşturup oluşturmadığının tespiti için *t testi*; görev yaptığı okulda çalışma süreci ve yöneticisi ile çalışma süresi değişkenlerinin fark oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi amacıyla ANOVA yürütülmüştür. ANOVA analizi sonucunda

gruplar arasında anlamlı fark oluşması durumunda, farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için *POS HOC* testlerinden *LSD* kullanılmıştır. Anlamlı farklılık oluştuğunda etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Etki büyüklüğünün tespitinde *eta kare* (η^2) kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında .01 küçük düzeyde, .06 orta düzeyde, .14 büyük düzeyde fark oluşturduğu şeklinde yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2011). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları, öğretmenlerin mesleki iş birliği ve okul etkililiği değişkenleri arasında anlamlı ilişkilerin tespiti amacıyla korelasyon analizi yürütülmüştür. Korelasyon değerlerinin yorumlanmasında .30'dan düşük olan korelasyon katsayısı zayıf, .30-.70 arasında olan korelasyon katsayısı orta ve .70'den yüksek olan korelasyon katsayısı yüksek olarak değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2012). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin mesleki iş birliğinin okul etkililiğini yordama durumunun tespiti için çoklu doğrusal regresyon analizi yürütülmüştür. Verilerin değerlendirilmesinde ölçek derecelendirmelerindeki "hiç katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum"a kadar olan dereceleri kullanılmıştır (Alanoğlu, 2014; Şahin, 2011; Yılmaz ve Çelik, 2020).

2.5. Etik Beyan

Çalışma boyunca etik unsurlara önem verilmiştir. Gönüllülük ilkelerine uyulmuştur. Katılımcıların bilgileri gizli tutulmuştur. Ayrıca ... Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izin alınmıştır (17/02/2021 tarihli ve 5941 sayılı).

3. Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin okul yöneticilerinin öğretimsel liderliklerine, öğretmenlerin mesleki iş birliğine ve etkili okula ilişkin görüşlerinin görevli oldukları okuldaki çalışma süresi, yöneticileriyle çalışma süresi, sendika üyesi olup olmama ve hizmet içi eğitim alıp durumu değişkenlerine göre fark gösterip göstermediğine ilişkin bulgular sunulmuştur. Ayrıca öğretmen görüşlerine göre yöneticilerin öğretimsel liderlikleri, öğretmenlerin mesleki iş birliği ve etkili okul arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına ilişkin bulgular raporlanmıştır.

Tablo 2'de öğretmen görüşlerine öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okula ilişkin betimsel sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretimsel Liderlik, Mesleki İş birliği ve Etkili Okula İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

	N	\bar{x}	SS
Öğretimsel liderlik	256	3.77	.86
Mesleki gelişim	256	3.74	.93
Amaç	256	3.76	.92
Geribildirim	256	3.82	.80
Mesleki iş birliği	256	4.28	.49
Etkili okul	256	3.80	.76

Tablo 2'den görülebileceği üzere öğretmenlerin öğretimsel liderlik (\bar{x} =3.77) ve öğretimsel liderliğin mesleki gelişim (\bar{x} =3.74), okulun amaçları (\bar{x} =3.76) ve geri bildirim (\bar{x} =3.82) alt boyutları ile etkili okula (\bar{x} = 3.80) ilişkin görüşleri "katılıyorum" düzeyine yakın düzeydedir. Öğretmenlerin mesleki iş birliğine ilişkin görüşlerinin (\bar{x} =4.28) diğerlerine göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, "katılıyorum" düzeyinden yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 3'te öğretmenlerin görev yaptığı okuldaki çalışma süresi değişkenine göre öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okula ilişkin görüşlerinin incelendiği ANOVA sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretimsel Liderlik, Mesleki İş birliği ve Etkili Okula İlişkin Görüşlerinin Görev Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Görev yaptığı okuldaki çalışma süresi	N	\bar{X}	SS	SD	F	p	η^2	Gruplar arası anlamlı fark
Öğretimsel liderlik	(1)1-3 yıl	73	3.88	.81	2-253	7.688	.001*	.057	1-2
	(2) 4-6 yıl	69	3.43	.87					2-3
	(3) 7 yıl ve üzeri	114	3.91	.84					
Mesleki iş birliği	(1)1-3 yıl	73	4.30	.59	2-253	2.752	.066		
	(2)4-6 yıl	69	4.16	.40					
	(3)7 yıl ve üzeri	114	4.33	.46					
Etkili okul	(1)1-3 yıl	73	3.83	.83	2-253	3.530	.031*	.02	2-3
	(2)4-6 yıl	69	3.60	.82					
	(3)7 yıl ve üzeri	114	3.90	.64					

Tablo 3'ten görülebileceği gibi öğretmenlerin görev yaptığı okuldaki çalışma süresi, öğretimsel liderlik [F(2-253)=7.688, p<.05] ile etkili okul [F(2-253)=3.530, p<.05] görüşlerinde anlamlı fark oluşturan bir değişkendir. Her iki boyutta da görev yaptığı okulda 7 yıl ve üzerinde bulunan öğretmenlerin görüşleri en yüksek ortalamaya sahiptir. Etki büyüklüklerine bakıldığında öğretmenlerin görev yaptığı okuldaki çalışma süresi, öğretimsel liderlik puanların orta düzeye yakın, etkili okul puanlarında ise düşük düzeyde farklılaşma oluşturmuştur. Mesleki iş birliği [F(2-253)= 2.752, p>.05] ile ilgili görüşlerinde ise görev yaptığı okuldaki çalışma süresi değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmamıştır

Tablo 4'te öğretmenlerin öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okula ilişkin görüşlerinin yönetici ile çalışma süresi değişkenine göre karşılaştırıldığı ANOVA sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretimsel Liderlik, Mesleki İş birliği ve Etkili Okula İlişkin Görüşlerinin Yönetici İle Çalışma Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Yönetici ile çalışma süresi	N	\bar{X}	SS	SD	F	p	η^2	Gruplar arası anlamlı fark
Öğretimsel liderlik	(1) 1-3 yıl	59	3.85	.66	2-253	9.210	.000*	.067	1-2
	(2) 4-6 yıl	78	3.44	.96					2-3
	(3) 7 yıl ve üzeri	119	3.96	.82					
Mesleki iş birliği	(1) 1-3 yıl	59	4.30	.43	2-253	5.922	.003*	.04	1-2
	(2) 4-6 yıl	78	4.12	.55					2-3
	(3) 7 yıl ve üzeri	119	4.36	.45					
Etkili okul	(1) 1-3 yıl	59	3.74	.71	2-253	5.722	.004*	.04	2-3
	(2) 4-6 yıl	78	3.60	.90					
	(3) 7 yıl ve üzeri	119	3.96	.64					

Tablo 4'ten görülebileceği üzere öğretmenlerin öğretimsel liderlik [F(2-253)=9.210, p<.05], mesleki iş birliği [F(2-253)=5.922, p<.05]. ve etkili okula [F(2-253)=5.722, p<.05] ilişkin görüşleri, yönetici ile çalışma süresi değişkenine göre anlamlı fark göstermektedir. Etki büyüklükleri incelendiğine, yönetici ile çalışma süresinin öğretimsel liderlik düzeyinde orta düzeyde, mesleki işbirliği ve etkili okul da düşük düzeyde farklılaşma oluşturduğu ifade edilebilir. Tablo 5'te öğretmenlerin öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okula ilişkin görüşlerinin sendika üyeliği değişkenine göre karşılaştırıldığı t- testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretimsel Liderlik, Mesleki İş birliği ve Etkili Okula İlişkin Görüşlerinin Sendika Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Sendika üyeliği	N	\bar{X}	SS	SD	T	p
Öğretimsel liderlik	Evet	172	3.74	.91	254	-.849	.397
	Hayır	84	3.84	.76			
Mesleki iş birliği	Evet	172	4.24	.51	254	-1.601	.111
	Hayır	84	4.35	.44			
Etkili okul	Evet	172	3.79	.73	254	-.267	.790
	Hayır	84	3.82	.81			

Tablo 5'den görülebileceği gibi katılımcıların öğretimsel liderlik [$t(254) = -.849, p > .05$], öğretmenlerin mesleki iş birliği [$t(254) = -1.601, p > .05$] ve etkili okul [$t(254) = -.267, p > .05$] ile ilgili görüşlerinde sendika üyeliği değişkeni anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Tablo 6'da öğretmenlerin öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okula ilişkin görüşlerinin hizmet içi eğitim alma değişkenine göre karşılaştırıldığı t- testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretimsel Liderlik, Mesleki İş birliği ve Etkili Okula İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Hizmet İçi Eğitim Alma Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Hizmet içi eğitim alma	N	\bar{X}	SS	SD	T	p
Öğretimsel liderlik	Evet	197	3.75	.87	254	-856	.393
	Hayır	59	3.86	.84			
Mesleki iş birliği	Evet	197	4.30	.47	254	-1.255	.210
	Hayır	59	4.20	.55			
Etkili okul	Evet	197	3.78	.79	254	-.774	.440
	Hayır	59	3.87	.65			

Tablo 6'dan görülebileceği gibi katılımcıların öğretimsel liderlik [$t(254) = -.856, p > .05$], öğretmenlerin mesleki iş birliği [$t(254) = -1.255, p > .05$] ve etkili okul [$t(254) = -.774, p > .05$] ile ilgili görüşlerinde hizmet içi eğitim alma değişkeni anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Tablo 7'de öğretmenlerin öğretimsel liderlik, mesleki iş birliği ve etkili okul ile ilgili görüşleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7. Pearson Korelasyon Sonuçları

Faktörler	1	2	3
1. Öğretimsel liderlik	1		
2. Mesleki iş birliği	.392**	1	
3. Etkili okul	.719**	.401**	1

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tablo 7'den görülebileceği gibi öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği arasında ($r = .392; p < .01$) ve mesleki iş birliği ile etkili okul arasında ($r = .401; p < .01$) pozitif yönlü orta düzeyli anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Öğretimsel liderlik ile etkili okul arasında ise ($r = .719; p < .01$); pozitif yönlü yüksek düzeyli anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 8'de etkili okul ile ilgili görüşlerin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sunulmuştur.

Tablo 8. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken = etkili okul					
Değişken	B	Standart hata _B	β	t	p

Sabit	.687	.288		2.386	.018
Öğretimsel liderlik	.585	.041	.665	14.246	.000*
Mesleki iş birliği	.212	.072	.138	2.946	.004*

R= .730; R²=.533; F 144.091); p=.000

*p<.01

Tablo 8'den görülebileceği gibi öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği değişkenleri, etkili okulu anlamlı olarak yordamaktadır. (R=.730; R² =.533; p<.01). Bu bulgulara göre öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği, etkili okul görüşünün %53'ünü açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayıları (β), yordayıcı boyutların etkili okulu açıklamadaki önem sırasının öğretimsel liderlik (β =.665) ve mesleki iş birliği (β =.138) şeklinde olduğunu göstermektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin p değerleri incelendiğinde öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği değişkenlerinin her ikisinin de etkili okul değişkeninin anlamlı yordayıcısı olduğu (p<.01), Ancak öğretimsel liderliğin daha güçlü bir yordayıcı olduğu saptanmıştır.

4. Tartışma

Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları, meslektaşlar arası iş birliği ve okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilk olarak değişkenlerin ne düzeyde olduğu incelenmiştir. Mevcut araştırma kapsamında yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuç Derbedek (2008) ve Çelik'in (2010) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. İlgili çalışmalarda okul yöneticilerinin mesajların ilgili bireylere zamanında ve doğrudan iletilmesi gibi öğretimsel liderliğin iletişim boyutu ile ilgili konularda öğretmen algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaya ve Yiğit (2020) ise öğretimsel liderlik davranışlarının orta düzeyde gözlemlendiğini raporlamıştır. Öğretimsel liderlik, eğitim- öğretim süreci vurgusu ve akademik başarıyı artırma hedefi ile dikkat çekmektedir (Aktepe ve Buluç, 2014). Öğretimsel liderlerin görevi kurumlarının etkili okullar olmasını sağlamaktır. Bu nedenle okul yöneticilerinden öğretimsel liderlik davranışlarını çok yüksek düzeyde sergilemeleri beklenmektedir.

Değişkenler açısından incelendiğinde öğretmenlerin okullarındaki çalışma süresi ile yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Görev yaptıkları okuldaki süre 7 yıl ve üzeri olanlar yöneticilerinin öğretimsel liderlikleri ile ilgili diğerlerine göre daha olumlu cevaplar vermiştir. Yine öğretmenlerin yöneticileri ile çalışma süreleri ile yöneticilerinin gösterdikleri öğretimsel liderlik davranışları ile ilgili düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Aynı şekilde yöneticisi ile 7 yıl ve üzeri çalışanlar daha olumlu cevaplar vermiştir. Bu durum yöneticinin kuruma ve çalışanlara çalışma süresi ile ilgili olabilir. Yöneticileri ile uzun süre çalışan öğretmenler yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarını daha iyi gözlemlemiş olabilir. Aynı şekilde yöneticiler uzun süre çalıştıkları kurumlarda ihtiyaç ve isteklere hakim oldukları için öğretimsel liderlik davranışlarını daha net gösteriyor olabilir. Ancak bu bulgu Kurt'un (2020) çalışması ile farklılaşmaktadır. Kurt, öğretmenlerin okul yöneticileri ile çalışma süreleri ile yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla beraber, öğretmenlerin hizmet içi eğitim alıp almama ile sendika üyesi olup olmama durumları, yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları hakkındaki algılarında anlamlı bir fark oluşturmamaktadır.

Araştırmada öğretmen görüşlerine göre okulların etkililik düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç alanyazındaki pek çok araştırma ile paralellik göstermektedir (Eren, 2020; Şenel ve Buluç, 2016; Türker, 2010; Yılmaz, 2010). Öğretmenlerin okullarının etkili olarak algılamaları, eğitsel amaçların gerçekleştiklerine olan inançlarını göstermektedir. Ayrıca etkili okulların bir diğer özelliği okul içi iletişimin olumlu ve yüksek olmasıdır. Eren'nin (2020) ve Yılmaz'ın (2010) etkili okula ilişkin araştırmalarında da okul müdürleri boyutu, öğrenci, veli ve okul ortamı boyutlarına göre daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Okul etkililiği değişkenler açısından incelendiğinde öğretmenlerin sendika üyeliği ve hizmet içi eğitimlere katılıp katılmamasının anlamlı fark oluşturan bir değişken olmadığı gözlenmiştir. Öğretmenlerin görev yaptıkları okuldaki çalışma süreleri ile okul etkililiği arasında anlamlı farklılık gözlemlenmektedir. Yine yönetici ile çalışma süreleri ile okul etkililiği arasında anlamlı bir farklılık vardır. Aynı okulda çalışma süresi ve yöneticisi ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin okul etkililiği ile ilgili görüşleri daha olumludur. Bu bulgu birlikte çalışan öğretmen ve yöneticilerin uyumlu bir iş birliği yakaladıklarındaki başarı ile ilişkilendirilebilir. Birlikte geçirilen süre arttıkça bireylerin birbirini daha iyi anlayacaktır. Bu ise olumlu bir iklim oluşturarak bireyler arasındaki uyumu ve iş birliğini artıracaktır. Ancak bu bulguya ilişkin alanyazında farklı sonuçlar bulunmaktadır. Yılmaz (2010) okullarındaki çalışma süresi 6-10 yıl olan öğretmenler okullarının etkili bulma konusunda daha olumlu düşündüğü; Eren (2020) ve Kuşaksız (2010) ise çalışma süresinin anlamlı bir fark oluşturmadığını ifade etmiştir.

Meslektaş iş birliği incelendiğinde öğretmen görüşlerinin çok yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu sonuç okullar ve öğretmenler açısından olumlu bir sonuçtur. Birlikte çalışan ve iş birliği yapan öğretmenlerle birlikte okul başarısının aynı doğrultuda artması beklenmektedir. Bu bulgu alanyazındaki diğer çalışmalar ile paralellik göstermektedir (Cerit, 2009; Gün, 2021; Kubilay, 2020). Meslektaş iş birliğinin çok yüksek düzeyde olması, öğretmenlerin meslektaşlarını güçlü bir destek faktörü olarak kabul ettikleri, birbirleri ile etkileşim içinde oldukları ve sorumluluk almaya istekli oldukları şeklinde yorumlanabilir. Öğretmenlerin meslektaşlarını rakip olarak görmek yerine birbirlerini desteklemeleri, zümre kararlarını göz önünde bulundurmaları, okullarda daha aktif ve verimli bir eğitim öğretim süreci için önemlidir. Öğretmenler daha etkili bir öğretim ortamı sağlamak için öğrencilerin yararına olacak öğretim stratejilerini birbirleriyle paylaşırlar (Souza, 2003). Ayrıca öğretmenler arası iş birliği göreve yeni başlayan öğretmenler için de mesleki gelişim fırsatı sağlamış olacaktır (Chenoweth, 2009). Öğretmen iş birliği, sınıf yönetimi, yaratıcı problem çözme, olumlu sınıf iklimi oluşturabilme gibi olumlu çıktılarla ilişkilidir (Goddard, 2001; Leithwood, Patten & Jantzi, 2010)

Araştırmada öğretmenlerin mesleki iş birliği ile okuldaki çalışma süresi, sendika üyeliği ve hizmet içi eğitim alıp almaması değişkenlerinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bununla birlikte yönetici ile çalışılan sürenin, öğretmenlerin mesleki iş birliğine ilişkin görüşlerinde farklılık oluşturduğu saptanmıştır. Bu sonuç öğretmenlerinin okul yöneticilerine güven seviyesi ile ilgili olabilir. Cerit (2009) araştırmasında okul yöneticilerine güvenen öğretmenlerin hem yöneticileri ile hem de meslektaşları ile iş birliğinin daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın ikinci araştırma sorusu kapsamında okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları, meslektaşlar arasındaki iş birliği ve okul etkililiği arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öğretimsel liderlik ve mesleki iş birliği arasındaki bu ilişki, Gün'ün (2021) araştırması ile benzerlik göstermektedir. Okulun fiziksel ve eğitim ortamının düzenlenmesinin yanı sıra sosyal boyutunun da olumlu bir şekilde hazırlanması okul yöneticisinin sorumluluğundadır. Öğretimsel lider olarak bir okul yöneticisi, öğretim etkililiğini artırmak için öğretmenlerle her zaman iletişim içerisinde olmalıdır. Onların görüşlerini dikkate alarak, iş birliğini destekler. Dolayısıyla, okul yöneticisinin gösterdiği öğretimsel liderlik davranışları arttıkça okulda meslektaş iş birliği de güçlenmektedir.

Değişkenler arasında saptanan bir diğer ilişki mesleki iş birliği ile etkili okul arasındadır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin mesleki iş birliği ile etkili okul arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunduğu görüşünde olduğu saptanmıştır. Meslektaşlar arası iş birliği, öğrenme etkililiğini artırmak ve ilgili uygulamaları geliştirmek için öğretmenlerin bir takım ruhuyla hareket etmesidir. Öğretmenler arasında yakalanan bu uyum ve motivasyon dolaylı olarak öğrenme çıktılarını bir diğer ifade ile öğrenci başarısını etkilemektedir (Goddard, Goddard ve Tschannen Moran, 2007). Dolayısıyla, meslektaşlar arasındaki iş birliğinin yüksek olması, okul etkililiğini olumlu yönde etkilemektedir.

Saptanan bir diğer ilişki yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları ile okul etkililiği arasındadır. Yöneticilerin öğretimsel liderler olması ile okul etkililiği arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Öğretimsel liderlik ve etkili okul arasında saptanan bu ilişki, Eren (2020) ve Yılmaz (2010) ile paralellik göstermektedir. Buna göre okul yöneticisinin öğretimsel liderlik davranışları ne kadar fazla ise okulun etkililik düzeyinin de o kadar fazla olacağı belirtilebilir.

Etkili okullar ile öğretimsel liderler ayrı düşünülememektedir. Eren (2020) çalışmasında; öğretimsel liderliğin alt boyutları ile etkili okulların alt boyutları arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Bu bulguya göre öğretimsel liderlik davranışları ne kadar yükselse okul o kadar etkili olmakta, okul ne kadar etkili ise öğretimsel liderlik davranışları da o kadar çok görülmektedir. Etkili okul güçlü bir liderlik gerektirmektedir. Etkili okulların özellikleri, öğretimsel liderlerin gerçekleştirmesi gereken görevlerdir. Gümüseli'ne (2001) göre; okul müdürleri etkili okullar için anahtar rol üstlenmektedir.

Araştırmada son olarak okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ve meslektaşlar arasındaki iş birliğinin okul etkililiğinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu; öğretimsel liderliğin daha güçlü bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin liderlik davranışlarının okul etkililiği üzerinde yüksek etkiye sahip olduğu birçok araştırmada belirtilmiştir (Eren, 2020; Gökçe ve Kahraman, 2010; Yılmaz, 2010). Yöneticilerin liderlik özellikleri etkili okulların bileşenlerindedir. Etkili okullarda okul yöneticileri sadece resmi işleri takip eden kişi değil; doğru işler yapan, okul paydaşlarını motive eden, öğrenme süreci ile bizzat ilgilenen, örgüt kültürünün olumlu olmasını sağlayan öğretimsel liderlerdir (Blatti, Clinton, & Graham, 2019; Cansoy, Parlar ve Polatcan, 2022; Öztürk, Özdemir ve Şahin, 2020). Etkili bir okul ortamı oluşturmak için öğretmenlerin meslektaşları, yöneticileri ve velileri ile iş birliği içinde olması gerekmektedir. Okulların etkililik ölçüsü olan öğrencilerin başarısı, bir üst seviyeye çıkmaları ve toplum ile kaynaşmaları ancak okulun paydaşlarıyla gerçekleştirilen iş birliği ile sağlanır (Alanoğlu, 2014). Araştırma sonuçlarına göre okul müdürleri daha çok okul içinde görünüp, öğretmen ve öğrenci ile sık sık bir araya gelerek onlarla etkileşim halinde olduklarında; öğretmenlerde meslektaşları ile daha çok iş birliği yapıp deneyimlerini paylaştıkça; okullar daha etkili, başarılı ve göz önünde olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları Yozgat'ın Sorgun ilçesinde çalışan öğretmenlerle sınırlıdır. Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları, öğretmenlerin mesleki iş birliği ve etkili okul arasındaki ilişki daha geniş örneklerle incelenebilir. Eğitim sürecinin diğer paydaşları olan öğrenciler, okul yöneticileri ve velilerle yapılacak çalışmalarla farklı bakış açıları değerlendirilebilir.

Ülkelerin her açıdan gelişebilmesi ve kalkınabilmesi, gelecek nesillerinin nitelikli bir eğitimden geçmesi ile mümkündür. Nitelikli ve başarılı nesiller için etkili bir eğitim sistemine ve eğitimin uygulama alanı olan etkili okullara ihtiyaç vardır. Mevcut araştırma sonuçları gösteriyor ki okulların daha etkili olmasında yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışları sergilemeleri ve öğretmenlerin meslektaşları ile iş birliği yapması dikkate değer bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda okul etkililiğini artırmak ve eğitimin nihai hedefi olan öğrenci öğrenmelerini en üst düzeye çıkartmak için aşağıdaki öneriler sıralanabilir:

- Okul yöneticilerin öğretimsel liderlik davranışlarını geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitimler alması sağlanabilir. Böylece daha sergileyecekleri liderlik davranışlarının artışı, öğretmen ve öğrenciler üzerinde olumlu bir etki oluşturabilir.
- Okul yöneticileri ile yürütülecek nitel çalışmalar aracılığıyla öğretimsel liderlik davranışlarını engelleyen ve güdüleyen faktörler araştırılabilir.

- Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin, meslektaş iş birliğinin olumlu sonuçları hakkında bilgilendirilmesi, iş birliği hakkında farkındalık oluşturabilir ve onları takım ruhuyla hareket etmeye yönlendirebilir.
- Etkili okul kavramı, okul yöneticisinin benimsediği diğer liderlik türleri, okulun katılımcılık politikası, öğrencilerin sosyoekonomik düzeyi, öğrenci ve öğretmen motivasyonu gibi diğer değişkenlerle ele alınabilir.
- Okul etkililiğini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen unsurların belirlenmesi için nitel çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Aksoy Kürü, S. (2021). Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki: bir meta-analiz çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 678-697. DOI: 10.31592/aeusbed.735373.
- Aktepe, V. ve Buluç, B. (2014). Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul yöneticilerinin öğretim liderliği özelliklerinin değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 227-247.
- Alanoğlu, M. (2014). *Ortaöğretim kurumlarının örgütsel öğrenme düzeylerinin okul etkililiği ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Altun, T., Güler, M. ve Türkdoğan, A. (2015). Matematik öğretmenlerinin zümre öğretmenler kurulunun etkililiği hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(2), 395-406.
- Altunay, E. (2017). Sınıf yönetiminde öğretmenlerin öğretimsel liderlik rolleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 19-44.
- Arslandaş, H. İ. ve Özkan, M. (2014). Öğretmen ve yönetici gözüyle etkili okulda yönetici özelliklerinin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 8(26), 181-193.
- Badavan, Y. ve Çobanoğlu, F. (2016). Başarılı okulların anahtarı: Etkili okul değişkenleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 114-134.
- Balcı, A. (1988). Etkili okul. *Eğitim ve Bilim*, 12(70), 21-30.
- Balcı, A. (1993). *Etkili okul kuram, uygulama ve araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Barnard, C. (1938). *The functions of the executive*. Cambridge: Harvard University Press.
- Baştepe, İ. (2009). Etkili okulun eğitim-öğretim süreci ve ortamı boyutlarının nitelikleri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(29), 76-83.
- Bayram, F. ve Aypay, A. (2012). İlköğretim okullarında müdür etkililiği, okul iklimi ve öğrenci kontrol ideolojileri arasındaki ilişki. *Eğitimde Politika ve Analiz Dergisi*, 1(1), 49-63.
- Blatti, T., Clinton, J., & Graham, L. (2019). Exploring collective teacher efficacy in an international school in Shanghai. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 18(6), 214-235.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Şekercioğlu, G. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2012). *Sosyal bilimler için istatistik* (10. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cansoy, R., Parlar, H. & Polatcan, M. (2022) Collective teacher efficacy as a mediator in the

- relationship between instructional leadership and teacher commitment, *International Journal of Leadership in Education*, 25(6), 900-918, DOI: 10.1080/13603124.2019.1708470
- Cerit, Y. (2009). Öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri ile iş birliği yapma düzeyleri arasındaki ilişki. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 637-657.
- Chenoweth, K. (2009). It can be done, it's being done, and here's how. *Phi Delta Kappan*, 91(1), 38-43.
- Connolly, M. and James, C. (2006). Collaboration for school improvement: A resource dependency and institutional framework of analysis. *Educational Management Administration & Leadership*, 34(1), 69-87.
- Çelik, M. (2010). *Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Derbedek, H. (2008). *İlköğretim okul müdürlerinin öğretimsel liderlik özelliklerinin öğretmenlerin öz yeterlikleri üzerindeki etkileri (Bursa ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Dufour, R (2011). What is a professional learning community? *Educational Leadership*, 61(8), 6-11.
- Edmonds, R. (1979). Effective schools for the urban poor. *Educational Leadership*, 37(1), 15-24.
- Edmonds, R. and Frederickson, J. (1979). *Causes of effective schools*. New York: Board of Education.
- Eren, A. (2020). *İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile etkili okul arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erkuş, A. (2017). *Bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eroğlu, M. ve Özbek, R. (2018). Zümre öğretmenler kurulu toplantılarının mesleki gelişim bağlamında incelenmesi, *Researcher: Social Science Studies*, 6(3), 255-271.
- Goddard, R. (2001). Collective efficacy: A neglected construct in the study of schools and student achievement. *Journal of Educational Psychology*, 93(3), 467-476.
- Goddard, Y. L., Goddard, R. D. and Tschannen Moran, M. (2007). A theoretical and empirical investigation of teacher collaboration for school improvement and student achievement in public elementary schools. *Teachers College Record*, 109(4), 877-896.
- Gökçe, F. ve Kahraman, P. B. (2010). Etkili okulun bileşenleri: Bursa ili örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 173-206.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Çağdaş okul müdürlerinin liderlik alanları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28(28), 531-548.
- Güneş, S.(2014). *Ortaokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarının okulun akademik başarısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Güngör, A.(2018). *Etkili okul özelliklerinin dönüşümsel liderlik ve öğretmen bağlılığı ile ilişkisi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hallinger, P. and Murphy, J. (1985). Assessing the instructional management behavior of principals. *The Elementary School Journal*, 86(2), 217-247.
- Kaya, M. ve Yiğit, B. (2020). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarının incelenmesi. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 3(1), 79-90.
- Kış, A. (2013). *Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşlerine yönelik bir meta-analiz*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kline, R.B. (2005), *Principles and practice of structural equation modeling (2nd Edition ed.)*. New York: The Guilford Press.
- Klopf, G., Schelden, E. and Brennan, K. (1982). The essentials of effectiveness: A job description

- for principals. *Principal*, 61(4), 35-38.
- Kösterelioğlu, M. & Olukcu, E. (2019). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin ilişkisi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 31-45.
- Kubilay, F. (2020). *Yönetici ile öğretmen iş birliği düzeyinin öğretmen öz-yeterlik algıları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kurt, E. (2020). *Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik uygulamaları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kuşaksız, N. (2010). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okullarının etkili okul özelliklerine sahip olma düzeyleri (Üsküdar İlçesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Leithwood, K., Patten, S., & Jantzi, D. (2010). Testing a conception of how school leadership influences student learning. *Educational Administration Quarterly*, 46(5), 671-706
- Levine, D. U. and Lezotte, L. W. (1990). *Unusually effective schools. A review and analysis of research and practice*. UW-Madison: The National Center for Effective Schools.
- Meyer, M. J. and Macmillan, R. B. (2001). The Principal's role in transition: instructional leadership ain't what it used to be. *International Electronic Journal for Leadership in Learning*, 5(13), 451-471.
- Milli eğitim bakanlığı. (2018). *2023 Eğitim Vizyonu*. Retrieved from http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf
- OECD. (2019). *TALIS 2018 results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners*. Paris: Author. doi:10.1787/1d0bc92a-en
- Oral, Ş. (2005). *İlköğretim okullarının etkili okul kavramı açısından değerlendirilmesi Batman ili örneği*. Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Öğdem, Z. ve Özdemir, S. (2021). Mesleki öğrenme toplulukları olarak okullarda rol ve sorumluluklar. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2070-2089.
- Özdemir, S. ve Sezgin, A. G. F. (2002). Etkili okullar ve öğretim liderliği. *Kirgizistan Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 266-282.
- Özkaya, F. (2021). Okul etkililiğinin önündeki engellere ilişkin okul müdürlerinin görüşleri. *Anatolian Journal of Educational Leadership and Instruction*, 9(1), 119-144 .
- Öztürk, N., Özdemir, G., ve Sahin, S. (2020). Teachers' self-efficacy perceptions in terms of school principal's instructional leadership behaviours. *International Journal of Progressive Education*, 16(1), 25-40. doi: 10.29329/ijpe.2020.228.3
- Qadach, M., Schechter, C., & Da'as, R. A. (2019). Instructional leadership and teacher's intent to leave: The mediating role of collective teacher efficacy and shared vision. *Educational Management Administration & Leadership*, 1-18.
- Sağır, M. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ve karşılaştıkları sorunlar*. Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Souza, T. J. (2003). *Collaboration in and of research and teaching*. Retrieved from <http://www.roguecom.com/roguescholar/collaboration.html> in 29.12.2020.
- Şahin, A. ve Atbaşı, Z. (2020). Olumlu okul iklimi oluşturmada öğretmenin rolünün incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 672-689. DOI: 10.31592/aeusbed.742972.
- Şahin, S. (2011). Öğretimsel liderlik ve okul kültürü arasındaki ilişki (İzmir ili örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 1909-1928.
- Şenel, T. ve Buluç, B. (2016). İlkokullarda okul iklimi ile okul etkililiği arasındaki ilişki. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 9(4), 1-12.
- Şişman, M. (1997). *Öğretim liderliği*. Ankara: Pegem A.

- Şişman, M. (2016). Factors related to instructional leadership perception and effect of instructional leadership on organizational variables: A meta-analysis. *Educational Sciences: Theory ve Practice*, 16(5), 1761-1787.
- Şişman, M. (2016). Şişman öğretim liderliği davranışları ölçeği: Geçerlik, güvenirlik ve norm çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(3), 375-400.
- Şişman, M. ve Turan, S. (2004). Dünyada eğitim ve yöneticilerinin yetiştirilmesine ilişkin başlıca yönelimler ve Türkiye için çıkarılabilecek bazı sonuçlar . *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 13-26 .
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Tschannen Moran, M. (2001). Collaboration and the need for trust. *Journal of Educational Administration*, 39(4), 308-331.
- Tschannen-Moran, M., & Barr, M. (2004). Fostering student learning: The relationship of collective teacher efficacy and student achievement. *Leadership and Policy in Schools*, 3(3), 189–209.
- Türker, Y. (2010). *İlköğretim okullarının etkililik düzeyleri ile örgüt sağlığı arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Uğurlu, C. T. ve Abdurrezzak, S. (2016). Etkili okul ve okul liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(3), 401-428.
- Yıldırım, K. ve Şahan Özer, S. (2021). Mesleki iş yükünün öğretim performansı üzerindeki algısal etkisi temelinde okulların örgütsel etkililiğinin incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1311-1357.
- Yılmaz, E. (2010). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretimsel liderlik rolleri ile etkili okul arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, K. ve Çelik, M. (2020). Öğretmenler arasında mesleki işbirliğine yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi. *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*. 9(2), 731-740.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini beyan ederiz. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu

Tarih: 17/02/2021

No: 5941

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Sağlık Kavramına Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi*

Examining Vocational School of Health Services Students Cognitive Structures towards Concept of Digital Health

Arş. Gör. Dr. Dolunay Özlem ZEYBEK¹, Öğr. Gör. Mustafa ZEYBEK², Doç. Dr. Yasemin Aslan³

Öz

Dijital sağlık, sağlığı ve sağlık hizmetlerini geliştirmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin dönüştürücü gücünün kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Çalışmada dijital sağlık taraflarından biri olarak geleceğin sağlık çalışanları olacak Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu (SHMYO) öğrencilerinin "dijital sağlık" kavramına yönelik bilişsel yapılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin dijital sağlıkla ilgili bilişsel yapılarını incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak bağımsız kelime ilişkilendirme testi uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SHMYO 2. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçilmemiş olup, evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında 72 kelimedenden oluşan 1330 kelime veri setinin frekans analizi sonuçlarına göre en çok tekrar eden ilk on kelime sırasıyla "teknoloji, tanı teşhis, tedavi, sağlık, tıbbi cihaz, MHRS, kolaylık, internet, akıllı bileklik ve bilgi edinme" dir. Öğrencilerin dijital sağlık kavramıyla ilgili verdikleri yanıtlardan oluşan veri setine (Kelimeler ve oluşturulan cümleler) göre araştırmacılar tarafından "Dijital Sağlıkın Tarafları", "Dijital Sağlık Özellikleri", "Dijital Sağlık Teknolojileri (8 alt tema)", "Dijital Sağlık Algısı (4 alt tema)" ve "Dijital Sağlık Hizmetleri" olmak üzere 5 ana tema oluşturulmuştur. Öğrencilerin dijital sağlık kavramının özelliklerini, taraflarını, dijital sağlık teknolojilerini ve hizmetlerini bildikleri görülmüştür. Bu kapsamda SHMYO öğrencilerinin dijital sağlıkla ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu saptanmıştır. SHMYO öğrencilerinin dijital sağlık ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması ve gerekli eğitimlerin müfredata dahil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital sağlık, kelime ilişkilendirme testi, fenomenoloji, nitel araştırma.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Digital health is defined as the use of transformative power of information and communication technologies to improve health and health services. In the study, it is aimed to examine the cognitive structures of the Health Services Vocational School (HSVS) students, who will be the health workers of the future as one of the parties of digital health, towards the concept of "digital health". For this purpose, independent word association test was applied by using phenomenology design, one of the qualitative research methods, to examine the cognitive structures of students related to digital health. The universe of the study consists of Bilecik Şeyh Edebali University HSVS 2nd year students. The sample was not selected and it was tried to reach the whole population. According to the frequency analysis results of the 1330 word data set consisting of 72 words within the scope of the research, the top ten most repeated words are respectively "technology, diagnosis, diagnosis, treatment, health, medical device, MHRS, convenience, internet, smart bracelet and information acquisition". According to the data set

* Bu çalışmanın ilk hali, 16-19 Haziran 2022 tarihinde Üsküdar Üniversitesi'nde düzenlenen 7. Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresinde özet bildirisi olarak sunulmuştur.

¹Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, dkilit@bandirma.edu.tr.

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, mustafa.zeybek@bilecik.edu.tr.

³Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, yaseminaslan@bandirma.edu.tr

Atf için (to cite): Zeybek, D. Ö., Zeybek, M. ve Aslan, Y. (2024). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital sağlık kavramına yönelik bilişsel yapılarının incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1647-1662.

(Words and sentences created) consisting of answers given by students about the concept of digital health, "Parties of Digital Health", "Digital Health Features", "Digital Health Technologies (8 sub-themes)", "Digital Health Perception (4 sub-themes)". sub-theme)" and "Digital Health Services", 5 main themes were created. It has been seen that the students know the features, sides, digital health technologies and services of the concept of digital health. In this context, it has been determined that HSVS students have a high awareness of digital health. It is recommended to carry out studies to increase the knowledge and awareness levels of HSVS students about digital health and to include the necessary training in the curriculum.

Keywords: Digital health, word association test, phenomenology, qualitative research.

Paper Type: Research

Giriş

Teknoloji insan hayatını kolaylaştırmakla birlikte pek çok yeniliği beraberinde getirmektedir. Günümüzde en hızlı gelişmelerin yaşandığı alanlardan biri dijital teknolojilerdir. Dijital teknolojiler çeşitli sektörlerin, müşterilerin ve çalışanların dijital beklentilerini karşılayabilmek adına sürekli bir dönüşüm içeren dinamik yapıdadır (Teichert, 2019). Üretim sektöründen eğitime, savunma sektöründen sanayiye, ulaşım ve alt yapı sektöründen bilişim dünyasına kadar olan geniş bir alanda dijital teknolojiler hayatımızda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. COVID-19 pandemisi sırasında Avrupa ülkelerinde dijitalleşmenin imalat sektörü, e-ticaret, sağlık, finansal teknoloji (fintech) ve lojistik alanında bir katalizör görevi görerek, mevcut teknolojilerin yeni uygulamalarını teşvik ettiği ve yeni iş fırsatları yarattığı raporlanmıştır. Sağlık hizmetlerinde de robot ve sensörlerin kullanılması ile hastalar rahatlıkla takip edilebilmiş ve güvenli mesafe sağlanabilmiştir (Economist Intelligence, 2021). Dijital dönüşümün en fazla yaşandığı alanlardan birinin de sağlık sektörü olduğu söylenebilir.

Dijital sağlık teknolojileri ve uygulamaları, sağlığı ve sağlık hizmetlerini geliştirmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin dönüştürücü gücünün kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır (World Economic Forum, 2011). Sağlık hizmetlerinin dijital dönüşümü, tıp endüstrisi için büyük bir atılımdır. Sağlık sektöründeki bu dönüşüm en fazla hastaneler, ilaç şirketleri ve laboratuvar hizmetleri alanında yaşanmaktadır. Sağlıkta dijital dönüşüm pazar büyüklüğünün 2029 yılına kadar %14,30 oranında büyüerek, yaklaşık 98,34 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Maximize Market Research, 2023).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), küresel düzeyde sağlığı ve refahı iyileştirmek amacıyla dijital teknolojilerin ve sağlık inovasyonunun gücünden yararlanılmasını önermektedir. DSÖ'nün dijital sağlık teknolojileri konusundaki vizyonu; uygun, erişilebilir, maliyeti karşılanabilir ve sürdürülebilir insan merkezli dijital sağlık çözümlerinin geliştirilmesini ve benimsenmesini hızlandırarak, her yerde herkes için sağlığı iyileştirmek, altyapı ve uygulamaları geliştirmektir (WHO, 2021). DSÖ'nün bu vizyonu doğrultusunda sağlık hizmetlerinin gelecek yıllarda teknolojik olarak daha fazla gelişeceği öngörülebilir. Bu kapsamda çalışmada geleceğin sağlık iş gücünü oluşturacak olan öğrencilerin "dijital sağlık" kavramına yönelik bilişsel yapılarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

1. Dijital Sağlık Teknolojileri

Dijital teknolojiler sağlık hizmet kalitesinin artırılmasına ve hasta güvenliğinin iyileştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlayarak, sağlık hizmetlerinin verimliliğini artırabilir. Bireylerin sağlık durumlarının izlenmesine olanak sağlayan vücuda yerleştirilmiş biyosensörler, yapay zeka tabanlı klinik karar destek sistemleri, elektronik sağlık kayıtları, giyilebilir sağlık teknolojileri, kablosuz mobil cihazlar, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sunulduğu dijital medya araçları, tele-sağlık/tele-tıp uygulamaları, mobil sağlık uygulamaları, e-sağlık, biyoteknoloji, genetik dünyasında yaşanan gelişmeler ve dijital tıbbi görüntüleme cihazlarının tamamı dijital sağlık teknolojisi kapsamında değerlendirilmektedir (Aceto et al., 2020; Chen, Loh et al., 2019).

Dijital çalışma yöntemleri ve teknolojileri, tıp uzmanlarının artan gereksinimini dengelemeyi, mesleki faaliyetlerini optimize etmeyi ve aynı zamanda sağlık hizmetinin kalitesini artırmayı amaçlamaktadır (Yaneva & Bakova, 2021). Elektronik sağlık kayıtları, klinik karar destek sistemlerinin kullanılmasına olanak sağlayarak bakımın kalitesini ve klinik çıktıları iyileştirir, ilaç hatalarını azaltır, bakım sağlayıcılar arasındaki iletişimi iyileştirir, klinik iş süreçlerinde verimliliği sağlar, hasta güvenliği ile ilgili önemli konularda uyarıcı sistemler sayesinde ortaya çıkabilecek hasta zararlarını önler (Aldosari, 2017; Manca, 2015). Sağlık hizmetlerinin pek çok alanında kalite iyileştirme, hasta güvenliği

ve verimliliği artırmak açısından robotik uygulamalar önemli fırsatlar ortaya çıkarmaktadır (Cresswell, et al., 2018). Dijital sağlık teknolojilerinde robotik uygulamaların yanı sıra yapay zekâ teknolojisinin de kullanıldığı söylenebilir. Günümüzde sağlık hizmetlerinde yapay zekâ; derin öğrenme, yapay sinir ağları, makine öğrenimi uygulamalarıyla hastalıkların erken teşhis ve tedavisine büyük katkı sağlamaktadır (Yu et al., 2018). Yapay zekâ uygulamaları sağlık hizmetlerinde büyük veri kümelerinin kısa sürede kapsamlı analizini sağlayarak klinisyenlere doğru ve hızlı bir şekilde karar verme fırsatı sunmaktadır (Hamet & Tremblay, 2017; Jiang et al., 2017). Dijital sağlık teknolojilerinde önemli bir diğer hususta kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarıdır. Kişiselleştirilmiş tıp uygulamaları da bireylerin genetik yapılarına uygun tedavi olanakları sunarak önleme stratejilerini kişisel düzeyde özelleştirmektedir (Ginsburg & Willard, 2012). Giyilebilir cihazlar hastalıkların teşhisi, tedavisi ve rehabilitasyonu yanında erken uyarı sistemi, bulaşıcı hastalıkların takibi, dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişimi amacıyla da kullanılmaktadır (Jo et al., 2019; Maddison et al., 2019; Phillips et al., 2018).

Birçok farklı özelliğe sahip dijital sağlık teknolojileri önemli faydalar sağlamaktadır. Dijital teknolojiler, ihtiyaç duyulduğu anda laboratuvar verilerine erişim sağlayarak, test tekrarlarını ve test maliyetlerini azaltır. Hasta randevularının zamanlamasını düzenleyerek, iş akış süreçlerindeki verimliliği iyileştirir (Canada Health Infoway, 2013). Bir diğer dijital sağlık teknolojisi olan tele-sağlık, bakıma erişimi artıran, sağlık hizmeti kullanımını azaltan ve özellikle kırsal alanda ve sağlık hizmetleri erişimine uzak bölgelerde yaşayan bireyler ile mahkumlar gibi dezavantajlı gruplar için hasta güvenliğini iyileştirme potansiyeli sunan ve gelişmekte olan bir sağlık hizmet alanıdır (Darkins, 2012; Demirci, 2018).

Dijital sağlık teknolojileri sayı ve yetenek olarak büyümeye devam etmektedir. Dijital sağlık ürünlerinin sayısı ve çeşitliliği çoğaldıkça, gereksinime dayalı olarak ürün gerçekleştirme ve sistematik doğrulama ihtiyacı giderek daha önemli hale gelmiştir (Mathews vd., 2019). Dijital sağlık teknolojileri gün geçtikçe dijital hastanelerle birlikte daha fazla gelişerek önem kazanacaktır (Zeybek ve Zeybek, 2022).

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ile Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü’nün sağlık hizmetlerinde dijital uygulamalar konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi ile başlayan bu süreçte Merkezi Hekim Randevu Sistemi, İlaç Takip Sistemi, e-Nabız, Tele-tıp, Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi, Sağlık Turizm Portalı gibi birçok uygulama ile sağlık bakımını desteklemek üzere dijital sağlık teknolojileri kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak Formda Kal Türkiye, Hayat Eve Sığar, Neyim Var, Sporcu Sağlığı, Ruh Sağlığı Destek Sistemi, Türkiye Beslenme Rehberi, Obezite ve Diyabet Klinik Rehberi, 112 Acil Yardım Butonu, Engelsiz Sesli kitap uygulamaları da Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilen dijital uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’de 10 Şubat 2022 tarih ve 31746 Resmî Gazete sayısıyla yürürlüğe giren Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunulması Hakkında Yönetmelik’te, sağlık hizmetlerinin coğrafya ve mekândan bağımsız olarak çağdaş tıp teknolojisine dayanılarak sunulmasına hizmet etmek amacıyla uzaktan sağlık bilgi sistemlerinin geliştirilmesine ilişkin düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2022). Bu teknolojilerin zamanla daha da artacağı ve hem kullanıcı hem de teknolojiyi geliştiren çeşitli tarafların ortaya çıkacağı öngörülebilir.

2. Dijital Sağlık Teknolojilerinin Tarafları

Dijital sağlık teknolojilerinin tarafları arasında; sağlık sistemleri, sağlık çalışanları, hasta ve hasta yakınları ile teknoloji üreticileri yer almaktadır. Dijital sağlık teknolojilerinden bu tarafların önemli faydalar sağladığı görülmektedir. Hasta perspektifinden değerlendirildiğinde; sağlık hizmetlerine kesintisiz erişim olanağı sunması, teşhis ve tedavi işlemlerini hızlandırması, bütün toplumu kapsayan eşit sağlık hizmeti sunumuna olanak tanınması ve sağlık okuryazarlığını artırması şeklinde faydaları bulunmaktadır. Hastaların bu teknolojiden etkin bir şekilde faydalanabilmesi için bu teknolojinin nasıl kullanılması gerektiği hakkında bilgi sahibi olması ve teknolojiye adapte olması gerekir. Dijital sağlık teknolojileri sayesinde hastalar kendi sağlık durumlarını takip etmek için daha fazla sorumluluk üstlenir, sağlık ile ilgili verilerinin klinisyenlerle paylaşılmasına izin verir, davranış değişikliğini teşvik eder ve teknolojinin geliştirilmesine katkı sağlar. Sağlık profesyonelleri açısından değerlendirildiğinde özellikle en yeni klinik bilgiye kolay erişim imkânı sağlaması, iş tatminini

artırması, hastane yoğunluğunu azaltması, hasta bakım kalitesini artırması, hastalarla ilgili klinik kararlarda destek sağlaması ve zamandan tasarruf sağlaması avantajları arasında değerlendirilmektedir. Sağlık sistemi açısından ise dijital teknolojiler toplum sağlığını tehdit eden durumlara karşı hızlı ve etkin müdahale olanağı sunar, coğrafi yerleşim açısından dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırır, sağlık hizmetlerinin içeriğini ve kapsamını geliştirme fırsatı sunar, uzun vadede acil servis başvurularını ve yeniden yatışları azaltarak maliyet etkin bir hizmet sunumu sağlar (Timmis & Timmis, 2017).

Dijital sağlık teknolojilerinin ihtiyaç duyulan hukuki ve etik uygulamalar düzeyinde yakın gelecekte önleme, teşhis, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir. Dijital sağlığın, başta sağlık çalışanları olmak üzere sağlık sistemi içerisinde var olan tüm taraflar için öneminin gün geçtikçe arttığı söylenebilir. Bu nedenle sağlık sektörünün farklı alanlarında görev yapacak olan sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu (SHMYO) öğrencilerinin dijital sağlık kavramına yönelik bilişsel yapılarının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim görmekte olan 2. sınıf öğrencilerin “dijital sağlık” kavramına yönelik bilişsel yapılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve etik hususlara yönelik açıklamalara yer verilmektedir.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırmada öğrencilerin dijital sağlık kavramına yönelik bilişsel yapılarını ortaya koyabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar bireylerin kendileri ve çevreleriyle birlikte yaşadıkları olaylara yönelik algıladıkları durumları derinlemesine incelemek amacıyla kullanılmaktadır (Berg & Lune; 2019). Birçok farklı nitel araştırma yöntemi bulunmakla birlikte araştırmada, fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, genellikle bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak bir kavram veya durumu ortaya koymak amacıyla kullanılır. Bu araştırma deseninde katılımcıların ortak deneyimlerinden faydalanılarak fenomen belirlenmesi hedeflenmektedir (Kıral, 2021). Fenomenoloji deseni bireylerin farkında oldukları fakat kavrayamadıkları durumları belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek: 2016).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim görmekte olan 2.sınıf 467 öğrenciden, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 147 (%31.4) öğrenci oluşturmaktadır. SHMYO öğrencilerinin çalışma hayatına atılmadan önce dijital sağlık kavramına yönelik bilişsel yapılarının belirlenmesi amacıyla çalışmada eğitim süreçlerini tamamlayarak mezun aşamasına gelmiş olan 2. Sınıf öğrenciler dahil edilmiştir. Çalışmada örneklem seçme yöntemi belirlenmemiş olup, evrenin tamamı araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	128	87,5
Erkek	19	14,3
Yaş		
20	49	33,3
21	59	40,1
22	20	13,6
Diğer	19	13
Bölüm		
Çocuk Gelişimi	64	43,5
Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	38	25,8
Optisyenlik	22	14,9
İlk ve Acil Yardım	14	9,5
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	8	5,4

Eczane Hizmetleri	1	0,6
Toplam	147	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun kadın (%87,5), 21 yaşında (%40,1) ve çocuk gelişimi (%43,5) bölümünde öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Yaş grubu dağılımına bakıldığında katılımcıların %13'ünü oluşturan diğer yaş gruplarında 9 kişi 19, 3 kişi 25, 2 kişi 23 ve 38, 24, 27, 42 ve 45 yaşında 1'er kişi bulunmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Kelime İlişkilendirme Testi kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda SHMYO öğrencilerinin demografik özelliklerini tanımlamak amacıyla cinsiyet, yaş ve bölümden oluşan 3 soru yer almaktadır. Kelime İlişkilendirme Testinde (KİT) araştırılmak istenen konu ile ilgili en önemli kavram, anahtar kelime olarak seçilir. Böylelikle bireylerin zihinlerinde kavramla ilgili olarak ortaya çıkan kelimeleri yazmasıyla bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bireylerin yönlendirme olmaksızın konu ile ilgili belirlenen anahtar kavrama ilişkin aklına geldikleri kelimelerden yola çıkarak kavram ağları çizilir. Form hazırlanırken belirlenen anahtar kavram alt alta yazılarak katılımcıların kısıtlı bir süre içerisinde akıllarına gelen ilk kavramı yazmaları istenir. Anahtar kavram alt alta yazılarak katılımcıların cevap kelimelerinde tekrara düşmesi engellenmek istenir (Taşdemir ve Yaman, 2022: 127).

Araştırmada KİT'te yer almak üzere “dijital sağlık” kavramı seçilmiştir. Öğrencilere belirlenen süre içerisinde “dijital sağlık” kavramına yönelik akıllarına ilk gelen 10 kelimeyi ve sonunda ise bu kelimelerle ilgili bir cümle yazmaları istenmiştir. Cevap kelimelerini yazmaları için öğrencilere verilen süre 60 saniye iken bağlantılı cümle için 20 saniye süre verilmiştir. Böylelikle anahtar kavramla ilgili kelimelere ek olarak cümle kurarak ilişkilendirme yapmaları istenmiştir. Araştırmada kullanılan soru formu örneği aşağıda yer almaktadır.

Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Dijital Sağlık
Yukarıdaki cevap kelimelerinizle ilgili bağlantılı bir cümle yazınız.	

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma 1-30 Haziran 2022 tarihleri arasında SHMYO öğrencilerinin çevrimiçi sınıf gruplarından detaylı bir bilgilendirme yazısı yazılmış ve Google Formlar aracılığıyla hazırlanan çevrimiçi form ilgili gruplara gönderilmiştir. Detaylı bilgilendirme yazısında öğrencilere KİT tanıtılmış ve farklı bir kavram üzerinden örnek KİT paylaşılarak bilgilendirme yapılmıştır.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 2.sınıf SHMYO öğrencileri ilgili link üzerinden KİT ve Kişisel Bilgi Formuna ulaşmıştır. Araştırmanın ilk sorusu “Araştırmaya katılmayı kabul ediyor musunuz?” ifadesidir. Bu soruya “Evet” yanıtını veren öğrenciler araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Hazırlanan çevrimiçi forma, ilgili bölümler için daha önceden belirlenen süre kapsamında sayaçlar eklenmiştir.

Katılımcılardan elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi araştırmadan elde edilen verileri açıklamak amacıyla kullanılır. İçerik analizi için araştırmanın amacı belirlenerek, örneklem seçilmeli ve veriler kategorize edilerek frekanslar belirlenmelidir. Ardından kategorize edilen veriler değerlendirilmelidir (Bilgin, 2014: 11; Ültay, Akyurt ve Ültay: 2021: 189; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda araştırmadan elde edilen veriler Excel'e aktarılmış ve frekans hesaplamaları yapılmıştır. Frekans hesaplamaları sonrası araştırmacılar tarafından kategoriler

belirlenmiş ve kavram haritası hazırlanarak veriler değerlendirilmiştir. Araştırmanın objektif olması için kategorizasyon iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapıp daha sonra birlikte değerlendirilmiştir.

3.5. Araştırma Etiği

Araştırmada Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan 09.05.2022 tarihinde 2022-60 sayılı başvuru neticesinde etik kurul izni alınmıştır.

4. Bulgular

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve “Dijital Sağlık” kavramına yönelik hazırlanan KİT kapsamında 147 kişiden veri elde edilmiştir. Bu kapsamda 1470 kelimededen oluşan veri seti ve 147 ilgili cümle değerlendirilerek frekans analizi yapılmıştır. Yapılan frekans analizi sonucunda 144 kelime bulunmuştur. Bu kelimelerde tekrar sayısı 5’ten az olan kelimeler kapsam dışında bırakılarak 72 kelime için içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi yapılan 1330 kelime veri setinin kullanım sıklığını ifade eden frekans analizi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Dijital sağlık kavramına yönelik kelime ilişkilendirme testi ile elde edilen bilişsel yapıların frekans analizi

No	Kavram	Frekans	No	Kavram	Frekans
1	Teknoloji	101	37	Robot teknolojisi	12
2	Tanı teşhis	57	38	Yenilik	12
3	Tedavi	52	39	Modern	12
4	Sağlık durumu takibi	47	40	Rahatlık	12
5	Tıbbi cihaz	46	41	Tele sağlık	11
6	MHRS	40	42	Zaman tasarrufu	11
7	Kolaylık	39	43	Sağlık sistemi	10
8	İnternet	37	44	Klinik bilgi sistemleri	10
9	Akıllı bileklik	30	45	Güvenilir	10
10	Bilgi edinme	30	46	Hizmet sunumu	10
11	İletişim	29	47	Eğitim	10
12	Hız	29	48	Ekonomik	10
13	Hastalık takibi	28	49	Giyilebilir teknoloji	9
14	Risk	26	50	İletişim teknolojisi	9
15	Bilişim	25	51	Güvenlik	8
16	Toplum sağlığı	24	52	İlaç	8
17	Elektronik kayıt sistemi	24	53	Test ve tetkik yorumu	8
18	Sağlık profesyonelleri	23	54	Bilim	8
19	Mobil sağlık	22	55	Tehdit	8
20	Nabız ölçer	21	56	MR	7
21	E nabız	21	57	EKG	7
22	Erişilebilirlik	21	58	Birey	7
23	Yapay zekâ	20	59	Sosyal medya	7
24	Hasta	19	60	Monitör	7
25	Hastane	19	61	Kişiselleştirilmiş sağlık hizmeti	7
26	Dijital	19	62	Online terapi	7
27	Akıllı telefon sağlık uygulamaları	17	63	Beslenme	7
28	Sağlıklı yaşam	17	64	Elektronik	7
29	Sağlığın geliştirilmesi	16	65	Tanı ve tedavi	6
30	Hastalık	15	66	Röntgen cihazı	6
31	Biyoteknoloji	15	67	Sanal	6
32	İyileşme	15	68	Tele-tıp	6
33	Bilgisayar	13	69	Bağımlılık	6
34	Verimlilik	13	70	Online muayene	6
35	Tansiyon ölçüm cihazı	13	71	Göz	6

36 Sağlık verileri
Toplam

13

72 Zirve

6
1330

Tablo 2’de yer alan frekans analizi sonuçlarına göre en çok tekrar eden ilk on kelime sırasıyla “teknoloji, tanı teşhis, tedavi, sağlık, tıbbi cihaz, MHRS, kolaylık, internet, akıllı bileklik ve bilgi edinme”dir. Geleceğin sağlık çalışanları olan SHMYO öğrencilerinin “dijital sağlık” kavramına yönelik akıllarına gelen ilk kavram dijital kelimesinden kaynaklı olduğu düşünülen “teknoloji” kelimesidir.

Dijital Sağlık Kavramına Yönelik Kategorizasyon Analizi

Bu bölümde SHMYO öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testine verdikleri yanıtlar, dijital sağlık kavramı ile ilişkilendirilerek kavram ağları oluşturulmuştur. Ayrıca kavram ağları ile ilişkilendirilen bağlantılı cümlelerine bu bölümde yer verilmiştir. Şekil 1’de dijital sağlık kavramına yönelik oluşturulan ana tema kavram ağı gösterilmiştir.

Şekil 1. Dijital sağlık ana tema kavram ağı

SHMYO öğrencilerinin dijital sağlık kavramı ile ilgili verdikleri yanıtlardan oluşan veri setine göre araştırmacılar tarafından “Dijital Sağlığın Tarafları”, “Dijital Sağlık Özellikleri”, “Dijital Sağlık Teknolojileri (8 alt tema)”, “Dijital Sağlık Algısı (4 alt tema)” ve “Dijital Sağlık Hizmetleri” olmak üzere 5 ana tema oluşturulmuştur. Ayrıca öğrencilerin dijital sağlık ile ilgili yazdıkları cümleler, oluşturulan ana temalarla ilişkilendirilerek verilmiştir. Öğrencilerin KİT’e yazmış oldukları dijital sağlık ile ilgili cümlelere bakıldığında kavramın tanımına yönelik ifadeler yer almaktadır.

“Dijital sağlık, topluma verilen hizmetin verimli, pratik, hızlı, konforlu olması sürecinde en üst düzey yarar sağlayan güncel teknoloji sistemidir.” K5

“Dijital sağlık hastalıkların tanısında ve tedavisinde teknolojiyi kullanarak toplumu iyileştirip, geliştirmektedir.” K10

“İnsan sağlığı için tanı ve tedavi süreci olup, gerekli olan tahlillere kolaylıkla ulaşmayı sağlayan sağlık alanıdır.” K122

Bu ifadelerle bakıldığında öğrencilerin dijital sağlığı literatürle benzer şekilde tanımladıkları görülmüştür. Buradan hareketle öğrencilerin dijital sağlık hakkında genel bir bilgiye sahip olduğu düşünülebilir. Kelime veri seti incelendiğinde dijital sağlığın özellikleri ile ilgili oluşturulan kavram ağı (Şekil 2) ve ilgili cümleler aşağıda gösterilmektedir.

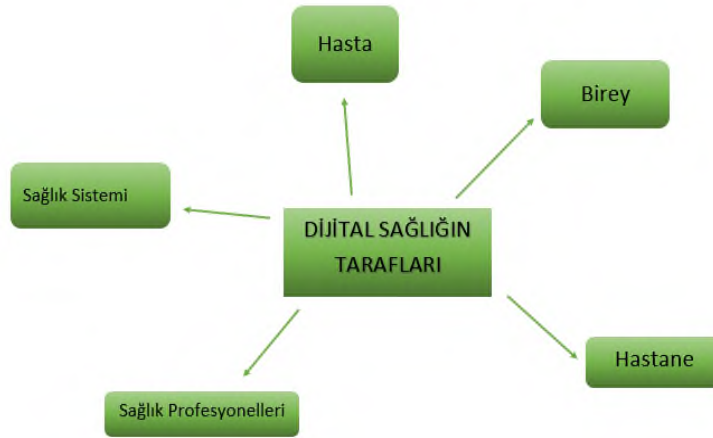

Şekil 2. Dijital sağlığın özellikleri ile ilgili oluşturulan kavram ağı

Dijital sağlığın özellikleri ile ilgili oluşturulan kavram ağı incelendiğinde öğrencilerin dijital sağlık denildiği zaman kolaylık (f=39), hız (f=29), erişilebilirlik (f=21), verimlilik (f=13), rahatlık (f=12) ve güvenilirlik (f=10) kelimeleri ile ilişkilendirdikleri görülmüştür. Öğrenciler, dijital sağlığın kolaylık sağladığını, hızlı olduğunu, aynı zamanda erişilebilir, verimli, rahat ve güvenilirlik özelliklerine sahip olduğunu düşünmektedir. Aşağıdaki ilgili cümlelere bakıldığında öğrencilerin dijital sağlığın özelliklerini bildiğini yansıtan ifadeler yer almaktadır. Şekil 3 de ise dijital sağlığın tarafları ile ilgili oluşturulan kavram ağı gösterilmiştir.

“Dijital sağlık herkese sağlıkta kolay erişim sağlamasıdır.” K32

“Dijital sağlık yoluyla birçok bilgi daha hızlı ve güvenilir hale gelir.” K54

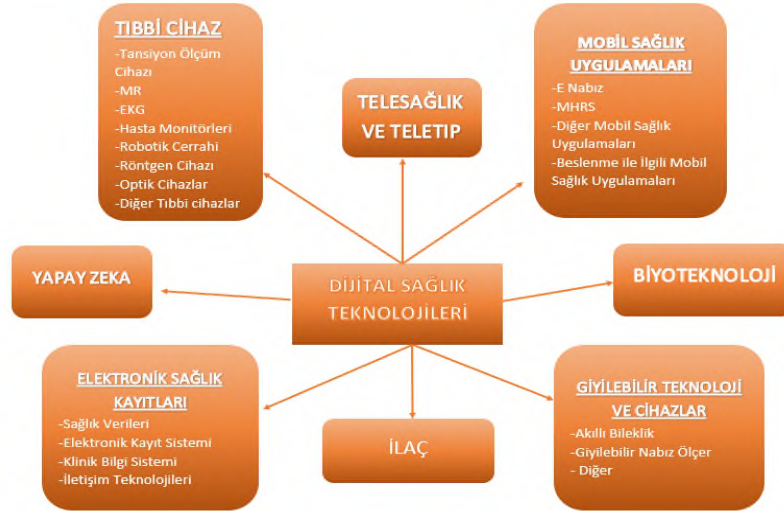

Şekil 3. Dijital sağlığın tarafları ile ilgili oluşturulan kavram ağı

Öğrencilerin vermiş olduğu veri setinden yola çıkarak dijital sağlığı sağlık profesyonelleri (f=23), hasta (f=19), hastane (f=19), sağlık sistemi (f=10) ve birey (f=7) ile ilişkilendirdikleri görülmüştür. Dijital sağlığın taraflarıyla ilgili ifadelerden yola çıkarak öğrencilerin dijital hastaneyle ilgili bilgilere sahip oldukları söylenebilir. Şekil 4’te dijital sağlık teknolojileri ile ilgili oluşturulan kavram ağı gösterilmiştir.

“Dijital hastanelerde her şey ileri düzeydedir.” K49

“Hasta kişinin uygun tanı, teşhis sürecinde uygun tedavinin doğru teknolojiyle iyileştirilmesidir.” K67

Şekil 4. Dijital sağlık teknolojileri ile ilgili oluşturulan kavram ağı

Dijital sağlık denilince öğrencilerin akıllarına gelen dijital sağlık teknolojileri teması 8 alt tema da kategorize edilmiştir. Dijital sağlık teknolojileri; tıbbi cihaz (f=199), mobil sağlık uygulamaları (f=90), giyilebilir sağlık teknolojileri (f=60), elektronik sağlık kayıtları (f=56), yapay zekâ (f=20), tele sağlık ve teletıp (f=17), biyoteknoloji (f=15) ve ilaç (f=8) alt temalarında incelenmiştir. Öğrencilerin dijital sağlık kavramıyla ilgili olarak akıllarına ilk gelen kelimenin “teknoloji” olması ve aşağıda yer alan örnek cümleler doğrultusunda dijital sağlık teknolojilerine yönelik bilgi düzeylerinin yüksek olduğu düşünülebilir. Ayrıca teorik ve uygulamalı eğitimlerinde hastanelerde kullanılan cihazlara yönelik bilgi sahibi olmaları neticesinde “tıbbi cihaz” kavramıyla ilgili daha fazla ifadenin yer aldığı görülmüştür. Mobil sağlık uygulamaları alt temasında da en fazla bilinen uygulamanın MHRS (f=40) olduğu tespit edilmiştir. Şekil 5’te dijital sağlık hizmetlerine yönelik oluşturulan kavram ağı gösterilmiştir.

“Günümüzde dijital sağlığın yaygınlaşmasıyla sağlık alanında bize yardımcı olabilecek birçok uygulama ve cihazlar geliştirilmiştir. Bu da sağlık platformunda daha kolay veriler toplamamızı sağlamıştır.” K2

“Dijital sağlık günümüzde hem giyilebilir teknolojileri hem online uygulamaları hem de birtakım cihazları çağrıştırıyor.” K14

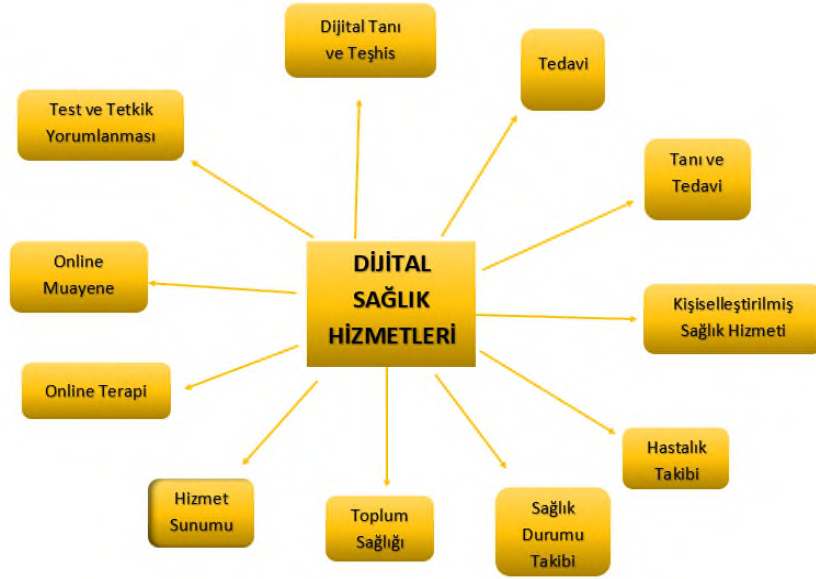
“Yazılım yoluyla hızlı ve güvenilir şekilde yapay zekadan yardım alarak kısa sürede sağlık rehberi mevcuttur.” K77

“İnsanların hastalık veya sağlık bilgilerinin dijital ortamda bulunmasıdır.” K89

“Aplikasyonlar sağlıklı düzenli yaşam konusunda hayat kolaylaştırıyor.” K123

“E nabız sayesinde kişisel verilerime rahatlıkla ulaşıyorum.” K127

“Giyilebilir cihazların özellikle sağlık sorunlarına yatkın kişiler için sağlık takibi amacıyla kullanılmasıyla sorunlar daha ortaya çıkmadan tespit edilebiliyor ve acil durumlar da ortaya çıktığı anda fark edilebiliyor.” K135

Şekil 5. Dijital sağlık hizmetleriyle ilgili oluşturulan kavram haritası ağı

Dijital sağlık hizmetleriyle ilgili oluşturulan kavram ağı detayları 11 alt temada (f=252) incelenmiştir. Bu alt temalar sırasıyla dijital tanı ve teşhis (f=57), tedavi (f=52), sağlık durumu takibi (f=47), hastalık takibi (f=28), toplum sağlığı (f=24), hizmet sunumu (f=10), tanı ve tedavi (f=6), kişiselleştirilmiş sağlık hizmeti (f=7), test ve tetkik yorumlanması (f=8), online terapi (f=7) ve online muayenedir (f=6). Öğrenciler, kurdukları cümlelerde sağlığın taraflarını ve sağlık hizmetlerini dijital sağlık kavramıyla ilişkilendirerek birleştirdikleri görülmüştür. Şekil 6’te dijital sağlık algısına yönelik oluşturulan kavram haritası gösterilmiştir.

“Teknolojiden yararlanarak doktorun, hastayı uzaktan muayene etmesidir.” K17

“Dijital sağlık ve tıbbın gelişmesi hastaların tedavi süreçlerini hızlandırır ve daha kaliteli daha doğru bir şekilde ilerlenilir.” K61

“Hastaların uzaktan teknoloji ile sağlık durumlarının takip edilmesidir.” K74

“İnternet sayesinde uzaktan da olsa hastalıklara tanı koyma tedavi etme amacını taşır.” K99

Şekil 6. Dijital sağlık algısı kavram haritası

Dijital sağlık algısı ile ilgili kavram haritası incelendiğinde genel algı (f=223), gelecek algısı (f=30), olumlu algı (f=138) ve olumsuz algı (f=40) olmak üzere 4 alt temada şekillenmiştir. Genel algı alt temasının frekansı 223 olmakla birlikte frekansı en yüksek olan cevap kelimesi teknolojidir. Dijital sağlık algısının geleceği ile ilgili olarak öğrencilerin bu kavramı modern, yenilik ve zirve kelimeleriyle

betimledikleri görülmüştür. Dijital sağlık algısına yönelik SHMYO öğrencilerinin olumlu algılarının olumsuzu göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin kurmuş oldukları cümlelerden hareketle dijital sağlık unsurlarının uygulanmaya başlandığı ve gelecekte vazgeçilemez dereceye ulaşacağı çıkarımı yapılabilir. Şekil 7’de öğrencilerin dijital sağlık kavramına yönelik genel kavram haritası ağı gösterilmektedir.

“Dijital sağlık gelecek için gelişmiş bir bilim olacaktır. Hem robotik hem uygulamayla uygulanmaktadır.” K7

“Dijital çağ dediğimiz bir zamandayız her şeyin teknolojiyle beraber dijitalleşmesi gibi sağlık sektörü de bu açıdan etkilenmiştir.” K32

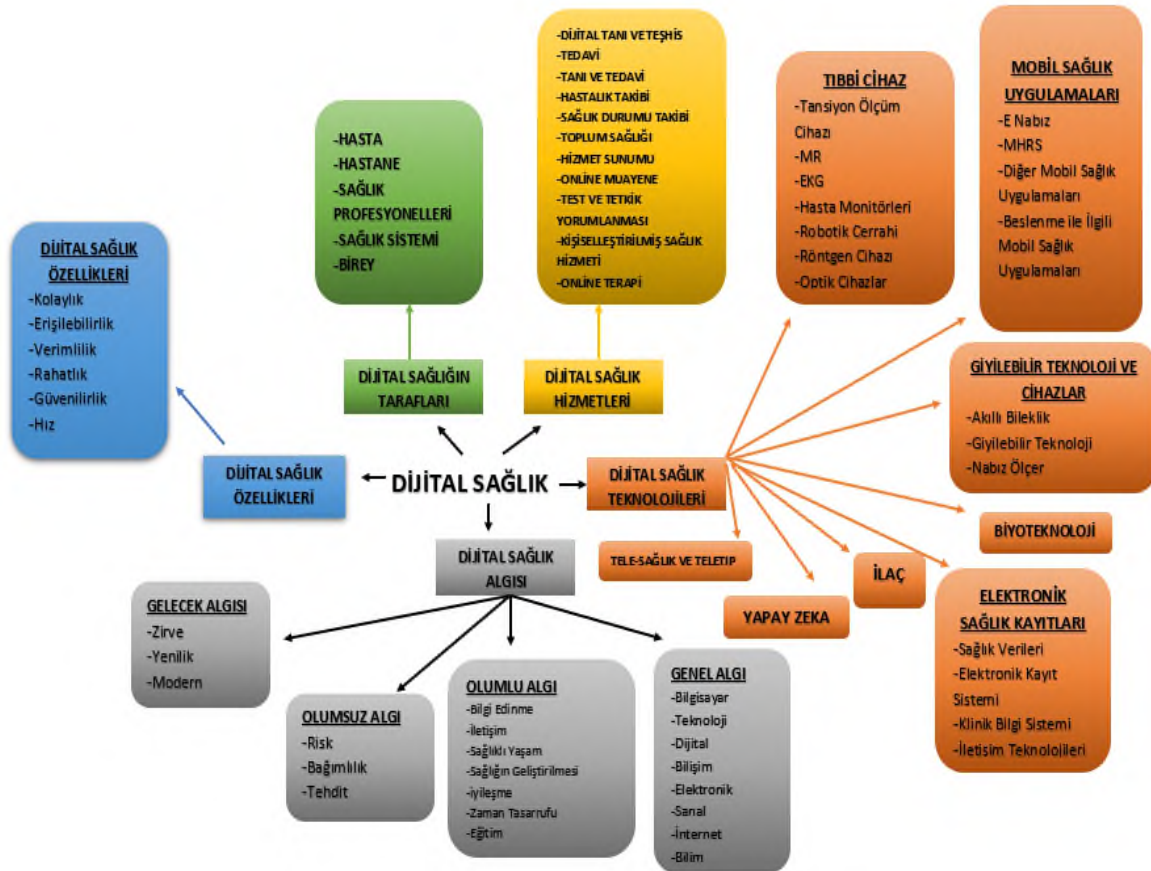
“Bilim ve teknolojinin paralel ilerlemesi insan sağlığı üzerinde durması tıpta ilerlemeyi farklı boyutlara getirmiştir.” K67

“Dijital sağlıkla alakalı telefon veya internette çok bağımlılık fazla vakit geçirmek geldi aklıma direk bir zamanlar popüler olan bir hastalık kendini iyi hissetmeyince internetten nedenini bakmanında bir hastalık olduğu.” K102

“Sağlık hizmetlerinde dijitallik iyileştirme, geliştirme ve birçok yönden gelişim sağlar.” K122

“Kağıtsız ve masrafi çok olan elektronik sistem.” K143

Şekil 7. Dijital sağlık kavram haritası ağı

Tartışma

Dijital sağlık ve dijital sağlık kavramları üzerine gerçekleştirilen, bilinç düzeyi ve algıya yönelik ulusal ve uluslararası literatürde çalışmalar bulunmaktadır.

SHMYO öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada öğrencilerin %70'inin günlük 4 saatten fazla zamanlarını dijital teknolojilerle geçirmeleri sonucunda dijital teknolojiye yönelik ilgilerinin yüksek olduğu saptanmıştır (İncidere ve Tunç, 2022). SHMYO öğrencileri üzerinde yapılan başka bir çalışmada ise öğrencilerin teknoloji kullanım düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Arslan, 2021). Bu çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde ise SHMYO öğrencilerinin dijital sağlık kavramına yönelik en çok tekrar sayısına sahip olan kavramın teknoloji olduğu görülmüştür.

İstanbul Medipol Üniversitesi öğrencilerinin E-nabız sistemi farkındalık ve kullanım düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %49,3' ünün E-Nabız sistemini duymadıkları ve %90,7'sinin E-Nabız sistemine kayıtlı olmadıkları tespit edilmiştir (Demir, 2017). Öğrencilerin E-Nabız sistemini kullanma durumunu değerlendirmek amacıyla yürütülen başka bir çalışmada, katılımcıların %70'inin E-Nabız sistemini duydıkları ancak öğrencilerin yalnızca %13,3' ünün sisteme kayıtlı oldukları belirlenmişti (Soysal ve Yalçın, 2019). Bu çalışmanın bulgularında da SHMYO öğrencilerinin %14,2'sinin E-Nabız uygulamasını bildikleri saptanmıştır.

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin e-sağlık bilgi düzeylerini ve tutumlarını değerlendirmek amacıyla yürütülen bir çalışmada, öğrenciler tarafından %97,8 ile en fazla kullanılan mobil uygulamanın Merkezi Hekim Randevu Sistemi olduğu saptanmıştır (Eke, Kişi ve Ugurluoğlu, 2019). Bu çalışmada da literatürde yer alan benzer çalışmaların bulgularıyla örtüşen sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma sonucunda öğrenciler tarafından en çok bilinen dijital sağlık uygulamasının MHRS (f=40) olduğu ve e-nabız (f=21) uygulamasının da MHRS'ye göre daha az bilindiği söylenebilir.

Sağlık yüksekokulu birinci sınıf öğrencilerinin sağlık amaçlı interneti kullanma durumu ile mobil sağlık uygulamalarını kullanma durumunu değerlendirmek amacıyla yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %60'ının sağlık amacıyla interneti kullandığı ve her on öğrenciden yedisinin MHRS, ilaç takibi, diyet ve zayıflama gibi mobil sağlık uygulamalarını kullandığı tespit edilmiştir (Mercan vd., 2020). Bu çalışmanın bulgularına bakıldığında kişilerin beslenme ile ilgili mobil sağlık uygulamalarını kullandıkları, ilaçlarını dijital sağlık hizmetleri vasıtasıyla takip ettikleri ve MHRS sistemini bildikleri görülmüştür.

Dokuz İngiliz üniversitesinde gerçekleştirilen bir çalışmada, öğrencilerin dijital sağlık ile ilgili farkındalıklarının düşük olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan öğrencilerin, dijital sağlık uygulamalarıyla veri güvenliğinin azalacağı ve hasta ile hekim arasında ilişkinin bozulacağı gibi dijital sağlıkla ilgili olumsuz görüşleri bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların %76'sı dijital sağlıkla ilgili uygulamaları kullanma becerilerine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (Nazeer et al., 2022). Gerçekleştirilen bu çalışma ile Nazeer ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmanın bulgularının aksine dijital sağlığın güvenilirliği artıracığı, verimlilik ve erişilebilirlik sağlayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Bu olumlu yönlerinin yanı sıra dijital sağlık ile çeşitli risklerin ortaya çıkabileceği ve dijital sağlığa bağımlılığın yüksek olacağı olumsuz algı olarak ifade edilebilir.

Avrupalı tıp öğrencilerinin dijital sağlığa yönelik algılanan bilgi ve görüşlerini değerlendirmeyi amaçlayan bir çalışmada katılımcıların dijital sağlık kullanımının avantajlı olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların %53,2' sinin dijital sağlık kullanım becerilerinin zayıf olduğu saptanmıştır (Machleid et al., 2020). Çalışmanın bulgularına göre Machleid ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar elde edilmiştir. Bu

bulgulara göre dijital sağlığın çeşitli alanlarda kolaylık ve hız sağlayacağı ve verimliliği artıracığı söylenebilir.

Fransa'da üniversite öğrencilerinin dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı ve bu teknolojilere ilişkin görüşlerini değerlendiren bir çalışmada katılımcıların çoğunluğunun (%34,9'u fiziksel aktivite uygulamasına sahip, %41,4 genel sağlık takibi uygulamasına sahip ve %3,9'unun giyilebilir cihaza sahip) dijital sağlıkla ilgili teknolojileri kullandıkları görülmüştür. Öğrencilerin %94,1'i dijital sağlık teknolojilerinin geleneksel tıbbi hizmetlerin yerini alamayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %44,6'sı ise gelecek yıllarda dijital sağlık hizmetleri kullanımının daha mümkün hale gelebileceğini beyan etmişlerdir (Montagni, Cariou, Feuillet, Langlois & Tzourio, 2018). Yapılan bu çalışmada Fransa'da gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarını destekleyici nitelikte bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada öğrencilerin dijital sağlıkla ilgili bilişsel yapıları arasında akıllı bileklik ve nabız ölçer gibi giyilebilir sağlık teknolojilerinin bulunduğu, beslenme ile ilgili uygulamaların kullanıldığı, elektronik sağlık kayıtlarının ve kişiselleştirilmiş sağlık hizmetlerinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışma bulguları değerlendirildiğinde öğrencilerin dijital sağlık kavramını gelecek ile ilişkilendirdikleri de görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada SHMYO öğrencilerinin dijital sağlık kavramı ile ilgili bilişsel yapıları incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre öğrencilerin bilişsel yapıları beş ana tema çerçevesinde şekillenmiştir: Dijital sağlığın özellikleri, dijital sağlığın tarafları, dijital sağlık teknolojileri, dijital sağlık hizmetleri ve dijital sağlık algısıdır.

Dijital sağlık kavramı denildiğinde kolaylık, erişilebilirlik, verimlilik, rahatlık, güvenilirlik ve hız gibi unsurlar dijital sağlık ile ilgili yapıların sahip olması gereken özellikler olarak düşünülebilir. Bu özelliklere sahip dijital sağlık unsurlarının da çeşitli taraflarının olduğu ve de gelecekte bu tarafların artabileceği de ifade edilebilir. Bu taraflar arasında hasta, hastane, sağlık profesyonelleri, sağlık sisteminin tüm yapı ve paydaşları ile farklı beklentilere sahip tüm bireyler sayılmaktadır. Dijital sağlıkla ilgili geliştirilecek tüm yapılarda bu tarafların göz önüne alınması gerektiği söylenebilir.

Dijital sağlıkla ilgili gerçekleştirilebilecek hizmetlerin tanı, teşhis ve tedavi, hasta ve sağlık durumu takibi, tetkik ve testlerin yorumlanması, hizmet sunum şekilleri ve online terapiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dijital sağlık kavramı ile ilgili birtakım olumlu (bilgi edinme, iletişim, sağlıklı yaşam, sağlığın geliştirilmesi, iyileşme, zaman tasarrufu ve eğitim) ve olumsuz algılar (risk, bağımlılık, tehdit) ile dijital sağlık unsurlarının gerçekleştirilmesiyle beraber farklı gelecek algılarının (zirve, yenilik ve modern) olduğu ortaya çıkmıştır.

SHMYO eğitim programlarında dijital sağlık teknolojisi ve uygulamalarına yönelik bilgilendirmenin daha fazla yer alması önerilmektedir. Bu durumun öğrencilerin mezuniyet sonrası çalışma hayatlarına uyumunu ve başarısını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamdan yola çıkarak dijital sağlıkla ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması ve gerekli eğitimlerin müfredata dahil edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Aceto, G., Persico V. & Pescape A. (2020). Industry 4.0 and health: internet of things, big data, and cloud computing for healthcare 4.0. *Journal of Industrial Information Integration*, 18, 1-13. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jii.2020.100129>
- Aldosari, B. (2017). Patients' safety in the era of EMR/EHR automation. *Informatics in Medicine Unlocked*, 9, 230-233. doi: <https://doi.org/10.1016/j.imu.2017.10.001>.

- Arslan, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin teknoloji kullanım düzeylerinin dijital okuma öz-yeterlikleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi, *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 12(1): 73-84.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (4. Baskı). Konya: Dizgi Ofset Matbaacılık
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*, 3. Baskı, siyasal Kitabevi, Ankara
- Canada Health Infoway (2013). The emerging benefits of electronic medical record use in communitybased care: Full report. ON: Canada Health Infoway, Toronto. <https://www.infoway-inforoute.ca/en/component/edocman/resources/reports/benefits-evaluation/1224-the-emerging-benefits-of-electronic-medical-record-use-in-community-based-care-full-report> adresinden 20.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Chen C., Loh E., Kuo KN. & Tam KW. (2019). The times they are a-changin' – healthcare 4.0 is coming!. *Journal of Medical Systems*, 44(40): 1-4. doi: <https://doi.org/10.1007/s10916-019-1513-0>
- Cresswell, K., Cunningham-Burley, S. & Sheikh, A. (2018). Health care robotics: Qualitative exploration of key challenges and future directions. *Journal of Medical Internet Research*, 20(7), e10410. <https://doi.org/10.2196/10410>.
- Darkins, A. (2012). Patient safety considerations in developing large telehealth networks. *Clinical Risk*, 18(3), 90-94. <https://doi.org/10.1258/cr.2012.012006>.
- Demir, R. (2017). *Medipol Üniversitesi öğrencilerinin bilgi sistemleri ve e-nabız sistemine ilişkin farkındalık ve kullanım düzeylerinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Demirci, Ş. (2018). Sağlıkın dijitalleşmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(26), 710-721. doi: <https://doi.org/10.20875/makusobed.383071>
- Economist Intelligence. (2021). Digitalisation surges in Europe during the pandemic. <https://www.eiu.com/n/digitalisation-surges-in-europe-during-the-pandemic/> adresinden 20.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Eke, E., Kişi, M. ve Uğurluoğlu, D. (2019). E-sağlık uygulamalarının farkındalığına yönelik bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 510-522. doi: <https://doi.org/10.30798/makuiibf.526873>.
- Ginsburg, G.S. & Willard, H.F. (2012). *Genomic and personalized medicine: V1-2*. US: Academic Press.
- Hamet, A. & Tremblay, J. (2017). Artificial intelligence in medicine. *Metabolism*, 69S, S36-S40. doi: <https://doi.org/10.1016/j.metabol.2017.01.011>
- İncidere, L. ve Tunç, S. (2022). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital teknoloji ile ilişkileri ve bağımlılık durumları, *Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2): 171-178.
- Jiang, F., Jiang, Y., Zhi, H., Dogn, Y., Li, H., Ma, S., Wang, Y., Dong, Q., Shen, H. & Wang, Y. (2017). Artificial intelligence in healthcare: past, present and future. *Stroke and Vascular Neurology*, 2(4), 230-243. doi: <https://doi.org/10.1136/svn-2017-000101>.
- Jo, A., Coronel, B.D., Coakes, C.E. & Mainous, A.G. (2019). Is there a benefit to patients using wearable devices such as Fitbit or health apps on mobiles? A systematic review. *The American Journal of Medicine*, 132(12), 1394-1400. doi: <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2019.06.018>
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmalarda fenomenoloji deseni: türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 10 (4): 92-103.

- Machleid, F., Kaczmarczyk, R., Johann, D., Balčiūnas, J., Atienza-Carbonell, B., Von Maltzahn, F. & Mosch, L. (2020). Perceptions of digital health education among european medical students: mixed methods survey. *Journal Of Medical Internet Research*, 22(8), doi: 10.2196/19827
- Maddison, R., Cartledge, S., Rogerson, M., Goedhart, N.S., Singh, T.R., Neil, C., Phung, D. & Ball, K. (2019). Usefulness of wearable cameras as a tool to enhance chronic disease self-management: scoping review. *JMIR Mhealth Uhealth*, 7(1). doi: <https://doi.org/10.2196/10371>
- Manca, D.P. (2015). Do electronic medical records improve quality of care? Yes. *Canadian Family Physician*, 61(10), 846-851.
- Mathews, S.C., McShea, M.J., Hanley C.L., Ravitz, A., Labrique, A.B. & Cohen, A.B. (2019). Digital health: A path to validation. *NPJ Digit. Med.* 2, 38. doi:<https://doi.org/10.1038/s41746-019-0111-3>.
- Maximize Market Research. (2023). Digital transformation in healthcare market – Global industry analysis and forecast (2023-2029). <https://www.maximizemarketresearch.com/market-report/global-digital-transformation-in-healthcare-market/63090/> adresinden 20.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Mercan, Y., Dizlek, K., Süsim, G., Gürez, D. ve Akman, Y. (2020). Sağlık amaçlı internet kullanımı ve mobil sağlık uygulamaları üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 66-76.
- Montagni, I., Cariou, T., Feuillet, T., Langlois, E. & Tzourio, C. (2018). Exploring digital health use and opinions of university students: field survey study. *JMIR mHealth and uHealth*, 6(3) doi: 10.2196/mhealth.9131.
- Nazeer, M. N. M., Baig, H., Subeh, A., Khan, Q. I., Majeed, S. A. & Ashraf, M. A. (2022). Multicentric analysis of the perceptions and knowledge of digital health amongst undergraduate medical students. *Scottish Medical Journal*, 67(2), 56-63. doi: <https://doi.org/10.1177/00369330221080749>
- Phillips, S.M., Cadmus-Bertram, L., Rosenberg, D., Buman, M.P. & Lynch, B.M. (2018). Wearable technology and physical activity in chronic disease: Opportunities and challenges. *American Journal of Preventive Medicine*, 54(1), 144-150. doi: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.08.015>.
- Sağlık Bakanlığı. (2022). *Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik*. Resmi Gazete tarih: 10 Şubat 2022, Sayı: 31746.
- Soysal, A. ve Yalçın, T. (2019). Bazı demografik değişkenlere göre e-nabız sisteminin kullanımı: Öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(3), 180-188.
- Taşdemir A., ve Ercan Yalman, F. (2022). Eğitimin kavramsal temelleri-6: ölçme ve değerlendirme. A. Kızılkaya Namlı (Ed.), *Alternatif (tamamlayıcı) ölçme değerlendirme teknikleri* içinde (ss 111-137). İstanbul, Efe Akademi.
- Teichert, R. (2019). Digital transformation maturity: A systematic review of literature. *Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(6), 1673-1687. doi:<https://doi.org/10.11118/actaun201967061673>
- Timmis, J. K. & Timmis, K. (2017). The DIY digital medical centre. *Microbial Biotechnology*, 10(5), 1084-1093. doi: <https://doi.org/10.1111/1751-7915.12817>.
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188- 201. doi: <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>

- World Economic Forum. (2011). Amplifying the impact: Examining the intersection of mobile health and mobile finance. In: WEF Geneva. <https://www.weforum.org/reports/amplifying-impact-examining-intersection-mobile-health-and-mobile-finance> adresinden 20.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- World Health Organization. (2021). Global strategy on digital health 2020-2025. Geneva: World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924> adresinden 20.01.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Yaneva, A. & Bakova, D. (2021). Impact of digitalisation on the organisation and management of healthcare in health facilities. *International Journal*, 48(3), 595-597.
- Yıldırım A. & Şimşek, M., (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yu, K.H., Beam, A.L. & Kohane, I.S. (2018). Artificial intelligence in healthcare. *Nature Biomedical Engineering*, 2, 719-731. doi: <https://doi.org/10.1038/s41551-018-0305-z>.
- Zeybek, M. ve Zeybek D.Ö. (2022). Dijital hastanelerin değerlendirilmesi ve geleceği. B. Uysal ve T. Semiz (Ed.). *Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme ve geleceği* içinde (ss. 213-227). Ankara: İksad Yayınevi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 09.05.2022

No: 2022-60

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %40

2. yazar katkı oranı : %35

3. yazar katkı oranı : %25

Zorunlu Şartlarda Tele Çalışmaya İlişkin Tutum ve İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki: Pandemi Süreci Örneği¹

The Relationship Between Attitudes Towards Teleworking Under Necessary Conditions and Work Life Balance: An Example of the Pandemic Process

Arş. Gör. Furkan AKCEBE^{ID}² Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI^{ID}³

Öz

Araştırmanın temel amacı, pandemi sürecinde tele çalışma modelini uygulayan çalışanların, tele çalışmaya ilişkin tutumlarını ve bu tutumlar ile iş yaşam dengeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma, günümüzde olduğu gibi gelecekte de gelişmeye devam edecek olan iletişim teknolojilerinin etkisiyle daha da yaygınlaşacağı öngörülen tele çalışmaya ilişkin tutumları, bu tutum ile iş yaşam dengeleri arasındaki ilişkiyi ve tutumların demografik faktörlere göre değişip değişmediğini ortaya koyması açısından önemlidir. Günümüzün hızla gelişen dünyasında, geleceğe yönelik doğru öngörülere ulaşabilmek rekabet anlamında büyük önem arz etmektedir. Bu araştırma, çalışma hayatı, çalışanların iş yaşam dengeleri ve performanslarına dair geleceğe yönelik önemli ipuçları verecek olması açısından da ayrıca önemlidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmış, yeterli sayıda örnekleme ulaşabilmek için kartopu tekniğinden yararlanılmıştır. Çeşitli üniversite ve okullarda görev alan akademisyen ve öğretmenlere ek olarak tele çalışmayı deneyimleyen kamu ve özel sektör çalışanlarından oluşan örneklem, toplam 382 kişiden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucu katılımcıların büyük kısmının tele çalışmaya ilişkin tutumlarının ortalamasının üzerinde olumlu olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde çalışmaya katılan katılımcıların iş yaşam dengelerinin de ortalamasının üzerinde iyi bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan demografik faktörlerden eğitim durumu, yaş, çalışılan kurum gibi faktörlerin tele çalışmaya ilişkin tutum ile iş yaşam dengesi üzerinde anlamlı bir etkisi varken cinsiyet faktörünün herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki değişken arasında düşük düzeyde korelasyon mevcuttur. Ayrıca iş yaşam dengesinin, tele çalışmaya ilişkin tutumu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, covid-19, tele çalışma, uzaktan çalışma, iş yaşam dengesi,

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main purpose of the research is to reveal the attitudes of the employees who apply the teleworking model during the pandemic process and the relationship between these attitudes and work-life balances. Attitudes are important in terms of revealing the relationship between this attitude and work-life balance and whether the attitudes change according to demographic factors. In today's rapidly developing world, reaching the right predictions for the future is of great importance in terms of competition. This study is also important in terms of giving important clues about working life, work-life balance and performance of employees for the future. A questionnaire was used as a data collection tool in the research. Snowball technique was used in the research to reach a sufficient number of samples. The sample consists of 382 people in total, including academics and teachers working at various universities and schools, as well as public and private sector employees who have experienced teleworking. As a result of the analysis, it was determined that the majority of the participants had positive attitudes towards teleworking, above average. Likewise, it was determined that the work life balance of the participants in the study was at a better than

¹Bu çalışma ilk yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir

² İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, furkan.akcebe@ikc.edu.tr

³ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zehranuray.nisanci@ikc.edu.tr

average level. On the other hand, it was concluded that demographic factors such as education level, age, and institution of employment have a significant effect on the attitude towards telework and work life balance, while the gender factor does not have any effect. There is a low level of correlation between both variables. In addition, it has been determined that work-life balance has a positive effect on the attitude towards teleworking.

Keywords: Pandemy, covid-19, teleworking, working from away, work life balance

Paper Type: Research

Giriş

Pandemi, son dönemlerde daha sık duyulan; giderek daha fazla popülerleşen ve etkin olduğu dönemde toplumsal hayatta daha baskın ve belirleyici bir rol üstlenen bir kavram olmuştur. Özellikle son yarım yüzyıllık dönemde covid-19 ile birlikte ilk kez bu kadar yakından deneyimlenen pandemi, aslında insanlığın toplu hayata geçmesinden beri var olan ve yaşanan bir olgudur. Nitekim tarih kaynakları incelendiğinde geçmiş yüzyıllarda kara veba, kolera, dizanteri gibi birçok pandemi düzeyinde salgın hastalık süreci kayıt altına alınmıştır. Covid-19 pandemisi öncesinde en yakın tarihli bu denli küresel etkiye sahip olan salgın hastalık, birinci dünya savaşıyla aynı tarihlere denk gelen İspanyol Gribi pandemisidir (Tunç ve Atıcı, 2020, s. 330). Covid-19 sürecinde birçok işyerinin benzeri görülmemiş bir oranda, başta tele çalışma olmak üzere, standart dışı çalışma uygulamalarını benimsemeye başladığına şahit olunmuştur. Şüphesiz bu durumun yaşanmasındaki en büyük tetikleyici etmen, hastalığın bulaş oranını minimuma indirip mümkünse bulaşmasını direkt olarak engellemek için hükümet politikalarıyla uygulanan zorunlu tedbirler olmuştur (CIPD, 2020). Tele çalışmanın beklenmedik ve hızlı bir şekilde yaygınlaşması da tele çalışmanın akademik olarak incelenmesini son derece önemli kılmaktadır. Belirtildiği gibi yaşanan pandemiyle beraber son yıllarda araştırmacıların küresel çalışma teması haline gelen ve esnek çalışma metotlarından biri olarak öne çıkan tele çalışma modeli, daha da önemsenmiş, virüsün bulaşmasına engel olmak amacıyla kullanılan ve nispeten yeni bir iş modeli olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır (Mustajab vd, 2020, s.17). Dolayısıyla bu yeni trendin nasıl sonuçlar ortaya çıkaracağı, çalışanların ve işletmelerin bu modele nasıl reaksiyon vereceği, performanslarına nasıl etkileri olacağı konusu da aynı oranda ilgi çekici hale gelmeye başlamıştır. Bu noktada, belirli sektörlerle yönelik spesifik veriler sunabilecek olması çalışmayı önemli ve özel hale getirmektedir. Ayrıca, covid-19 pandemisinin çalışma biçimleri ve istihdam üzerindeki etkileri ile tele çalışmaya ilişkin, küresel literatürün aksine Türkiye’de sınırlı sayıda çalışmanın yapılmış olması (Görmüş, 2020, s.481), araştırmayı ayrıca değerli kılmaktadır. Çalışmada ayrıca yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesi gibi çeşitli demografik faktörlerin tele çalışmaya ilişkin tutuma bir etkisinin olup olmadığı ve varsa ne yönde olacağı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın, temas edeceği bu hususlar bağlamında, ilgili alanda bir eksikliğin giderilmesine katkıda bulunacak potansiyelde olduğu düşünülmektedir.

İş yaşam dengesi konusu, son dönemde alan yazında en çok çalışılan konular arasındadır. Hem çalışanlar hem de yöneticiler cephesinden iş yaşam dengesine yönelik sorunların çözümüne yönelik öneri talepleri oldukça artış göstermiştir. Günümüz araştırma alanları arasında popüler olan bu konunun, önümüzdeki yıllarda hem yönetim kurullarında, hem de insan kaynakları uzmanları arasında popülerliğini artırmaya devam edeceği düşünülmektedir (Bird, 2006, s.21). Zira çalışanların son yıllarda artan refah düzeyi ve teknolojik gelişmelerle beraber çok daha fazla alana etki eden bir sosyal hayat alanı vardır. Bu şartlarda çalışanların hem ailelerine, hem çalışma hayatlarına hem de bu ikisi dışında kalan sosyal yaşamlarına dengeli bir şekilde dahil olması verimliliği için hayati bir öneme sahiptir.

Literatürde yer alan araştırma sonuçları, çalışanlar, örgütler ve iş yaşamı açısından konunun önemini gözler önüne sermektedir. Yapılan bir araştırmada, iş hayatında daha fazla süreli çalışma talebinin genellikle iş yaşam dengesine, özellikle duygusal yönden negatif etki ettiği ve iş dışı alanlarda rol beklentilerini gerçekleştirme becerisine zarar verdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Öte yandan esnek programlar, uzaktan çalışma ve benzeri uygulamaların, daha iyi bir

zaman yönetimine imkân sunarak, iş yaşam dengesini sağlamaya pozitif etki ettiği varılan sonuçlardan bir diğeri olmuştur (Kirby vd, 2023, s:35). Tele çalışma ve iş yaşam dengesi ilişkisi üzerine Japonya’da gerçekleştirilen bir çalışmada, tele çalışma yönteminin yaşam kalitesini artırdığı ve iş yaşam dengesini sağlamada önemli katkıları olduğu sonucuna varılmıştır. İlgili araştırmada tele çalışmanın, katılımcılara mevcut çalışma şartlarına uyum sağlama konusunda ve iş hayatları ile gündelik hayatlarını bir arada götürme konusunda avantaj sağladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Normal çalışma sürelerinde bu avantajı sağlamasına rağmen uzun çalışma periyotlarında bu durumun değiştiği ve tele çalışmanın uzun çalışma periyotlarında yaşam memnuniyetini artırma konusunda etkisiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak tele çalışma, normalden fazla olan çalışma periyotlarının olası riskleri ve iş ile günlük yaşam arasındaki çizgilerin netliğinin korunması ile ilgili kaygıları artırmıştır (Tomohiro, 2021, s.31). Singapur’da yapılan bir çalışmada ise beklenenin aksine, tele çalışmaya karşı olan tutum konusunda cinsiyet faktörünün bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Lim ve Teo, 2000, s. 578). Türkiye’de tele çalışma yöntemiyle çalışma deneyimi olan akademisyenlere yönelik yapılan bir çalışmaya göre, katılımcıların %28,3’ü tele çalışma yaparken akademik üretkenliklerinin arttığını belirtirken; %30,7’si azaldığını belirtmiştir. Bununla beraber akademik üretkenliklerinin arttığını belirten akademisyenlerin iş yaşam dengesi kalitesinin de arttığı gözlemlenmiştir. Çalışmada ulaşılan bir diğer veriye göre de çalışanların %67’si ofis ortamında çalışmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Bununla beraber çalışma ortamı tercihi ile iş yaşam dengesinin kalitesi arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Uysal ve Yılmaz, 2020, s. 35).

Bu çalışmada yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak, koronavirüs pandemi döneminde yaygınlığı artan tele çalışma modeline ilişkin çalışanların tutumlarının ve bu tutumlar ile iş yaşam dengeleri arasındaki ilişkinin farklı sektörler açısından ortaya konması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu tutumların ve iş yaşam dengesinin; yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi gibi demografik faktörlere göre değişip değişmediği de ele alınmaktadır. Dünya genelinde milyonlarca çalışanın covid-19 sırasında zorunlu tele çalışmaya geçtiği ve tele çalışma uygulamalarının muhtemelen (kısmen) devam edeceği göz önüne alındığında, zorunlu ve esnek olmayan tele çalışma uygulamalarının çalışanların refahı üzerindeki potansiyel etkisini anlamak önemlidir. Zira böylesine devrim niteliğinde bir değişimin çalışanların verimliliği ve işletmelerin maliyetleri üzerinde de olumlu ya da olumsuz etkisinin olması kaçınılmaz bir durumdur (Kaltainen ve Hakanen, 2023, s. 12). Ayrıca tele çalışma üzerine yapılan önceki çalışmalar, daha çok tercihe dayalı tele çalışma modeli üzerine olduğu için, bu çalışmada pandemi döneminin getirdiği şartlar çerçevesinde zorunlu tele çalışmanın etkilerini incelemek de ayrıca önemlidir. Zira seçenekler arasında bir tercihte bulunarak tele çalışma modeline geçmekle, zorunluluk kapsamında tele çalışma modeline geçmek arasında farklı dinamikler ve geri dönüşler olması beklenen bir durumdur. Bu nedenlerle, çalışmanın literatürdeki eksiklikleri tamamlamaya katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak günümüz çalışma hayatında köklü değişikliklere neden olan tele çalışma modelinin, doğal olarak çalışanların iş yaşam dengelerine de doğrudan etkisinin olması, beklenen durumlar arasındadır. Bu bağlamda araştırma, tele çalışma ve iş yaşam dengesi temalarına odaklanmaktadır. Araştırmada, pandemi kavramı ve covid-19 pandemi süreci, tele çalışma türleri, iş yaşam dengesi ve tele çalışma ile iş yaşam dengesi arasındaki ilişkilere yönelik araştırma bulgularına yer verilmektedir.

1. Pandemi Kavramı Ve Süreci

1.1.Pandemi Kavramı

Pandemi/salgın, “bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması, epidemi” olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr: 2023). Bir bulaşıcı hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesi kararını Dünya Sağlık Örgütü belirlemektedir. Eğer bir bulaşıcı hastalığa; yeni ve farklı bir virüs neden oluyorsa, insandan insana kolayca geçebiliyorsa küresel bir tehdit olarak Dünya Sağlık Örgütü gündemine alınmaktadır. Çin’in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve çok kısa sürede tüm Dünya’ya yayılarak uluslararası örgütleri harekete geçiren Covid-

19 (Koronavirüs), DSÖ tarafından “küresel salgın” olarak ilan edilmiş (World Health Organization, 2020); mikro ve makro bazda birçok olumsuz tablonun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1.2.Covid-19 Pandemi Süreci Ve Toplum Etkileri

2019 yılının sonunda Çin’in Wuhan şehrinde, canlı hayvan satış yeri olarak bilinen bir pazar yerinde (Huanan Seafood and Live Animal Market) alınan bir üründen ortaya çıktığı tespit edilen hastalık, kısa sürede şehirde yayılarak epidemik bir hal almıştır (Barua, 2020, s.2). Dünyanın en yoğun nüfus bölgelerinden biri olduğu bilinen Çin’de kısıtlı doğal kaynakları daha verimli kullanabilmek için oluşturulan sıradışı yemek kültürü, bu hastalığın ortaya çıkmasını tetikleyen unsurlardan biri olmuştur (Kwok Yung Yuen vd, 2007, s. 660). Nitekim bahsedilen canlı hayvan satış yerinde yılan, tilki ve dağ sıçanı gibi hastalık taşıma konusunda diğer seçeneklere göre daha yüksek riske sahip hayvanların yiyecek olarak satışa sunulduğu bilinmektedir. Son yıllarda büyüyen bir ekonomi olarak öne çıkan Çin, dünyayla olan yüksek hacimli ticari ilişkilerini riske etmemek adına hastalığı dünyaya duyurma konusunda isteksiz davranmıştır (Abdelmaksoud vd. 2020, s. 1). Salgın tehlikesinin dünyada duyulmasını sağlayan ve durumun ciddiyetinden ilk kez bahseden kişi ise Çinli bir doktor olmuştur. Aynı doktor olayın akabinde ülkenin imajını zedelemek ve insanları gereksiz paniğe sürükleme suçlamasıyla Çin Polis Teşkilatı tarafından tutuklanmakla tehdit edilmiştir. Daha sonra endişelerinde haklı çıktığı anlaşılan Doktor Lİ Wenliang Covid-19 salgınında ölen ilk doktor olmuştur ve polis teşkilatı doktorun ailesinden özür dilemiştir (BBC News,2020).

Türkiye’de ilk Covid-19 vakası, 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). İlk olarak Türkiye havalimanları giriş çıkışlarında ateş ölçme kontrolüyle başlayan pandemi tedbirleri, önce risk düzeyi yüksek belli yaş gruplarının sokağa çıkmasının yasaklanmasına; salgının zirve noktasına gelmesiyle de tüm ülkeyi kapsayan sokağa çıkma yasaklarına neden olmuştur (Aslan, 2020, s. 40). Pandemi döneminde yaşamın devam etmesi adına gerekli olan enerji, gıda, iletişim ve bankacılık gibi alanlarda yeni düzenlemelere gidilmiş, kesintisiz devam etmesi gereken ilgili sektörlerde büyük zorluklar ve sıkıntılar yaşanmıştır (Duran ve Acar, 2020, s.55). Bu duruma hazırlıklı olmayan işletmeler büyük zarara uğramış ve diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ülke ekonomisi salgından olumsuz etkilenmiştir. Pandemi ile birlikte ekonomik, sosyal ve askeri güç açısından dünyanın en önde gelen ülkelerinin, bir salgın karşısında güçlerinin ne kadar kırılgan olduğu da anlaşılmıştır. Durum buyken ülkemiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti, olağanüstü şartlara rağmen kendi bünyesindeki sağlık hizmetini üst düzey bir verimlilikle sürdürmeyi başarmıştır. Bununla beraber 44 ülkeye de pandemi döneminde etkin yardım ve destekte bulunarak üst düzey bir performans sergilemiştir. Bu başarının sağlanmasındaki iki önemli faktör ise devletin sağlık öngörüsünün böylesine olağanüstü şartlara hazırlıklı olarak yapılandırılması ve fedakâr sağlık çalışanları kaynağına sahip olması olmuştur. (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 76). Dünyada güncel Covid-19 vaka sayısı 640 milyon 85 bin 822, vefat sayısı 6 milyon 614 bin 861’dir (worldometers, 2022). 30 Ekim 2022 tarihi itibarıyla Türkiye’deki toplam vaka sayısı, 16 milyon 976 bin 729, vefat sayısı, 101 bin 327 olarak kayıtlara geçmiştir (covid19.saglik.gov.tr, 2022).

Bu denli etkileri olan bir sürecin gündelik yaşamın en aktif alanlarından biri olan çalışma hayatını etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim pandemi sürecinde hem ülkemizde hem de tüm dünyada daha önce kısıtlı ve belirli alanlarda kullanılan çeşitli çalışma metodları daha geniş alanlarda ve daha yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte başlarda dönüşümlü ve daha kısa süre çalışmayı esas alan esnek çalışma modeline geçilmiş, daha sonra da teması minimuma indirmek adına toplu çalışma alanlarından ayrı olarak ofis dışında çalışmayı esas alan tele çalışma modeline geçilmiştir. Bu durum çalışma hayatıyla ilgili çeşitli riskleri ve fırsatları barındırmasıyla beraber zorunluluktan ötürü geçiş sağlanan bu teknoloji yoğun çalışma metodu, ilgili alanda yeni ufukların açılmasına ön ayak olmuştur (Mustajab vd, 2020, s.14). Teknoloji destekli bu çalışma modelinin gün geçtikçe daha fazla tercih edilebileceği söylenebilir.

2. Esnek Çalışma Kavramı ve Bir Esnek Çalışma Modeli Olarak Tele Çalışma

Kesinliği bulunmayan, istenilen şekilde dizayn edilebilen şekilde ele alınabilen esneklik, belirli bir standart düzenin dışına çıkarak işgörenlere daha çok özgürlük tanıyan ve tele çalışma, uzaktan çalışma, evden çalışma gibi türleri olan esnek çalışma modellerine işaret eder.

2.1. Esnek Çalışma Kavramı

İşletmeler, son yıllarda çalışanların memnuniyetini artırmak ve onların verimliliğini yükseltmek adına çalışma düzenlerine bazı yenilikler getirmiştir. Bu durum neticesinde literatüre eklenen yeni kavramlardan biri de "esnek çalışma" kavramı olmuştur (Lister ve Harnish, 2020, s.134). "Çalışanlar için esneklik" kavramı ilk olarak akıllara çalışma hayatında ve çalışma metodlarında değişiklik yapma imkânı sunan esnek çalışma kavramını getirmektedir. Bu manasıyla değişimle beraber ortaya çıkan esneklik olgusu, rekabetin şiddetinin giderek daha da arttığı çalışma hayatında kritik bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Türkçe sözlükteki karşılığı değişik yorumlara elverişli, istenilen yana çekilebilen, kesinliği bulunmayan olan esneklik kavramı (TDK), çeşitli alanlarda ve özellikle teknolojide en önemlisi de bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu hakkında daha çok araştırma yapılan bir çalışma alanı olmuştur. Çünkü var olan sert rekabet ortamında değişimlerden etkilenmemek ve bu değişimlere olabilecek en yüksek çeviklikle reaksiyon verebilmek büyük bir öneme sahip olmuştur (Peiro vd. 2002, s.43). Bu anlamda işletmeler için esneklik, olabilecek en az maliyet, çaba veya performans ile değişime uyum sağlayabilme kabiliyeti veya yeni şartlara ayak uydurabilmekteki beceri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayrak, 2015, s.34). Söz konusu beceri, gitgide artan rekabet ortamında, bahsedilen küresel ekonomide işletmelerin mevcut pozisyonlarını muhafaza edebilme ve istikrarı sağlayabilmek bakımından büyük öneme sahiptir. Esnek çalışma, belirli bir standart düzenin dışına çıkarak, çalışanlara daha fazla özgürlük tanıyan ve motivasyonlarını artıran bir modeldir. Bu uygulama, çalışanlar için de işletmenin performansını yükseltme ve rekabet gücünü koruma açısından da faydalıdır (Bell ve MacVicar, 2006, s.139). Esnek çalışma, klasik istihdam biçimlerinden farklı olarak, genellikle "sabah sekizden akşam beşe, hafta içi günlerde" ya da "belirli bir yerde, önceden saptanmış ve değiştirilemez gün ve saatlerde" çalışma düzenine bağlı kalmaksızın, çalışmayı hedefleyen yeni bir çalışma modelidir (Karakoyun, 2007, s. 6).

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde çalışma yöntemlerinde değişikliklere ve organizasyon içindeki insan etkileşimlerinde yeni uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni uygulamalar, çalışanların ofiste ve aynı odada bir araya gelmesini karantina nedeniyle sınırlayarak hatta "yasaklayarak" görev ve sorumluluk dağılımında organizasyonda değişiklikler yaşanmasına yol açmıştır. Bu yasakla amaçlanan, kuruluşun performansını düşürmek değil, tam tersine tüm dünyada pandeminin olumsuz etkilerini en aza indirerek işletmelerin faaliyetlerine devam etmesini sağlamaktır (Akca ve Tepe Küçüköğlü, 2020, s.75). Bu çerçevede, kurumlar ve işletmeler, izolasyonu mümkün kılan evden çalışma ve tele çalışma gibi farklı yöntemlere geçiş yaparak bu yeni uygulamalara uyum sağlamaya çalışmışlardır. (Görmüş, 2020, s.483).

Tele çalışma, uzaktan çalışma, evden çalışma gibi çalışma metotları esnek çalışma modelleri arasında ilk akla gelen yöntemler arasındadır. Fakat bu çalışma modellerinin küresel çapta yaşanan pandemi sürecinde tüm dünyada zorunlu olarak uygulanmış olması popülerliklerini çok farklı bir boyuta taşımıştır. Zaten son yıllarda akademik dünyada ve iş dünyasında yükselen bir trende sahip bu çalışma metotlarına olan ilgiyi, salgın döneminde uygulanan zorunlu politikalar daha da artırmıştır. Gelinek noktada hem insan kaynakları uzmanları, hem yöneticiler, hem de stratejik yöneticilerin konuya olan ilgisi zirve noktasındadır. Literatürde de bu modellere yönelik yapılan araştırmalar ve çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır (Mustajab vd, 2020, s.14). Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar, çalışanlar, yöneticiler ve örgütler açısından oldukça değerli bulgular içermektedir.

2.2 Tele Çalışma Modeli

Tele çalışma modeli, maliyetler konusunda sağladığı avantajlar sayesinde daha çok tercih edilmesi beklenen uygulamalar arasındadır. Ayrıca bir işletmenin yoğun rekabet ortamında olası beklenmedik durumlara karşı daha esnek ve daha çevik bir şekilde karşılık vermesini sağlaması, tele çalışma gibi uzaktan çalışma modellerini özel kılmaktadır. Tele çalışma, Covid-19 sürecinde izolasyon nedeniyle evden çalışmak zorunda kalan çalışanlar ile çalıştıkları işletme ve kurumlar arasındaki ilişkinin kopmasını engellemede en çok öne çıkan çalışma modelidir (Raişien'e vd. 2020, s. 1). Tele çalışma modeli fikri, ilk kez Nilles (1975) tarafından 1970'lerde yaşanan petrol krizi sırasında ortaya atılmıştır. Bu dönemde, çalışanların evleri ile iş yerleri arasındaki yolculuklarını en aza indirerek enerji tasarrufu sağlanabileceği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımda, insanların yerine işlerin ve iş yapma biçimlerinin değiştirilmesinin daha etkili sonuçlar doğuracağı ileri sürülmüştür. Nilles (1975), yaptığı bu çalışmada tele çalışmayı, büyük şirketlerin çalışanlarının merkez ofislere uzun yolculuklar yapmak ve enerji maliyeti oluşturmak yerine, evlerine yakın (genellikle evde değil) ofislerde çalışmasını sağlayan gerekli bilgisayar ve iletişim teknolojilerine sahip bir ağ olarak tanımlamıştır (Nilles, 1975, s.1143). Bu tanım yapılırken teknolojinin o zamanki seviyesi günümüzden çok daha geride olduğu için, ilgili ekipmanların yaygınlığının sağlanması ihtimali de düşük görüldüğünden evden çalışma konusuna hiç değinilmemiştir (Görmüş, 2020, s.484). Tele çalışmanın ilk ele alındığı dönemlerde işyerlerini tele çalışmaya iten ana sebeplerden biri insanların ev ve işyerleri arasındaki zaman kaybını minimuma indirme isteği olmuştur. Bu isteğin sağlayacağı faydaların yanı sıra insanların bu süreçte kullanacağı ulaşım araçlarından kaynaklı ses ve hava kirliliğini azaltacak olması da elde edilecek diğer faydalar olarak ilgili çevrelerce kabul edilmiştir (Bojovic vd, 2020, s 2).

Günümüzde tele çalışma (uzaktan çalışma), teknolojinin gelişmesiyle birlikte merkez çalışma yeriyle iletişim bağlantısı imkânının kurulabileceği ev, kafe ya da çalışma yerinden farklı bir dijital ofisten çalışma şekli olarak tanımlanabilmektedir. Avrupalı sosyal ortakların (ETUC, UNICE, UEAPME ve CEEP) 16 Temmuz 2002'de imzalamış oldukları çerçeve anlaşmada tele çalışma, işverenin işyerinde gerçekleştirilebilen işin düzenli olarak bu binalardan uzakta gerçekleştirildiği, bilgi teknolojilerini kullanan bir iş düzenleme ve/veya gerçekleştirme biçimi; tele-çalışan ise tele-çalışma yapan herhangi bir kişi olarak tanımlanmaktadır (Report by the European Social Partners, 2006, s.4). Tele çalışma; en çok bilinen çalışma metodu olan merkezi bir çalışma alanından farklı olarak, bilgi iletişim teknolojilerinin imkanlarından faydalanarak sınırların ortadan kaldırıldığı bir çalışma yöntemidir (Lim ve Teo, 2000, s.561). Bu yöntemde çalışan, normalde işyerinde yapacağı işleri uzaktan yapmaktadır. İş, rutin planlanan program çerçevesinde veya bu çerçevenin dışında gerçekleştirilmektedir (Chiru, 2017, s.222). Kısaca tele çalışma, işin her zamanki sabit çalışma alanının dışında, uzaktan bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

2.2.1 Tele Çalışmanın Özellikleri

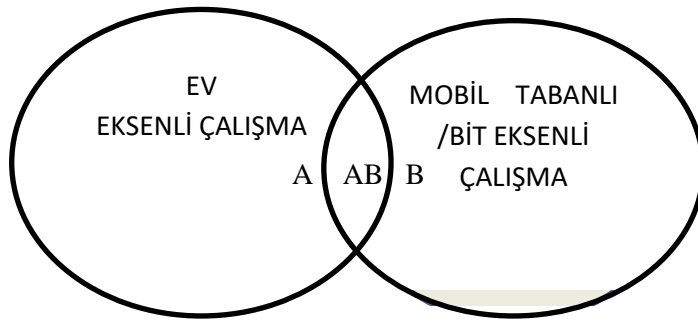
Tele çalışmanın yeri, işyerleri merkezine kıyasla eve daha yakın olan bir dijital ofis, kafe, kütüphane benzeri yerler de olabilmektedir. Öte yandan bu seçeneklerin hepsinden daha cazip olarak gerekli altyapıya sahip olan bir ev ortamı da bu seçenekler arasında sayılabilmektedir. Zira iletişim teknolojilerinin günümüzde geldiği nokta evleri de ideal bir çalışma yeri haline getirmiştir (Nguyen, 2020:13). Tele çalışma modeli gerekli şartlar sağlandığı takdirde sıradışı, olağanüstü durumlarda başvurulmuş bir acil durum yöntemi olmanın haricinde, sağladığı avantajlar nedeniyle kimi şirketlerce kalıcı hale de getirilebilmektedir (Chiru, 2017, s.222).

Tele çalışmanın üç temel özelliği (Tisk, 1999, s.40);

- Çalışmanın standart işyeri haricinde gerçekleştirilmesi,
- Bu çalışma ortamı ile standart işyeri arasında iletişim teknolojileriyle kurulan bir bağ olması,
- Çalışmanın, çalışma düzeninin ayarlanabileceği bir yöntemle yapılması.

Yukarıda belirtilen temel özellikler de gösteriyor ki, tele çalışma modelinin yaygınlığının artmasında ve gelişmesinde en önemli etken, artan teknoloji gelişim hızına paralel olarak sertliği her geçen gün artan rekabet ortamında işletmelerin esnekliklerini artırma isteğidir.

Tele çalışanlar çalışma işlemini daha çok evden gerçekleştirdiklerinden dolayı yakın döneme kadar kaynaklarda daha çok evde çalışanlar kategorisinde incelenmişlerdir. Ama günümüzde gelinen noktada hem yaygınlaşmaları hem de çalışma şartları, teknikleri, çeşitleri ve imkanları çok daha geniş bir alana yayıldığı için farklı bir başlık altında incelenmeleri gereksinimi doğmuştur. Zira bu bağlamda bir çok zaman anlam karmaşası yaşanmakta; tele çalışan kavramının tam olarak ne olduğu ya da ne olmadığı hakkında çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Konuya dair Eurofound ILO'daki şema, bu karmaşanın çözülmesinde fayda sağlamaktadır (Şekil 1). Şemada kesişme noktası olarak gösterilen "AB" alanı, mobil cihazlar ve bilgi iletişim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen ev merkezli tele çalışmayı ifade etmektedir.

Şekil 1. Ev Eksenli Tele-çalışma/BİT-mobil çalışma

Kaynak: Eurofound Joint ILO 2017:5

Günümüzde en son güncel olan kaynaklara bakıldığında, ABD'de çalışanların sadece %19,7'si düzenli şekilde, haftada minimum bir defa tele çalışma modeliyle çalışmaktadır; geriye kalan ABD'li çalışanların pek çoğu ise standart ve geleneksel olarak merkez çalışma yerlerinden uzak bir şekilde teknolojik altyapıları kullanarak tele çalışma modeliyle çalışma eğilimindedir. Çalışanların hangi şartlarda, nasıl ve ne sıklıkla tele çalışma yaptıkları net olarak bilinmese de bu oranın yaklaşık %40 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Tele çalışma modelini uygulayan çalışanlar, internet, akıllı telefon, masaüstü, dizüstü ya da tablet bilgisayar gibi çeşitli teknolojik imkânlar ve altyapıları kullanarak bu çalışma modelinin sağladığı avantajları elde etme çabasıdadır (Lister ve Harnish, 2019, s.128).

2.2.2 Tele Çalışma Türleri

Literatüre bakıldığında çeşitli faktörler baz alınarak yapılan farklı tele çalışma sınıflandırmaları ve modellemelerine rastlamak mümkündür. Bajizikova ve arkadaşları (2016) yaptıkları bir çalışmada tele çalışma modelini birkaç ana başlık altında gruplandırmıştır. Örneğin çalışma yeri esas alınarak yapılan gruplandırma şöyledir (Bajizikova vd, 2016, s. 34);

- Ev ofis modeli; çalışanların teknolojik altyapı kullanarak çalışmalarını evden yaptığı modeli temsil etmektedir.
- Uydu merkezi modeli ise çalışanın, çalıştığı organizasyonun standart işyeri haricinde çalışanlarına sağladığı alternatif bir merkezden çalıştığı modeldir.

Bunların yanı sıra son zamanlarda yaygınlaşmaya başlayan ve uygulanabilirliği internet imkanlarının ulaşılabilirliği ve mobil cihazlardaki gelişmelerden dolayı artan farklı bir gruplandırma daha mevcuttur;

- Sokak çalışması; çalışanların günlük hayatta, sosyal yaşama dahil olan halka açık alanlarda örneğin bir ulaşım aracında veya bir kafede çalıştığı modeldir.

Tele çalışma modelinin uygulama sıklığının esas alındığı bir diğer gruplama şu şekildedir:

- Haftanın sadece bir gününde uygulanan,
- Haftanın birden fazla gününde uygulanan,
- Haftanın tüm günlerinde uygulanan tele çalışma.

Diğer bir çalışmada da tele çalışma ve çalışanları gruplandırmak için çalışma yerinin hareketlilik seviyesi ile kullanılan iletişim teknolojilerinden faydalanma oranı esas alınmıştır. Buradaki gruplandırmada “düzenli” ve “kısmi” ibareleri ile faydalanma sıklığından bahsedilen olgu, çalışanların “organizasyonun sağladığı standart çalışma alanlarının dışında kalan bir çalışma ortamında” çalışma oranı kavramıdır. Gruplandırma şu şekilde yapılmıştır (Lopez-Igual ve Rodriguez-Modrano, 2020, s.2);

- Düzenli ev-eksenli tele-çalışma modeli
- Ev de dahil olacak şekilde farklı yerlerde, haftada bir günden fazla çalışılan tele çalışma modeli (yüksek seviyede hareketli tele çalışma modeli)
- Kısmi ev eksenli tele çalışma modeli; ev de dahil olacak şekilde farklı çalışma ortamlarında belirli ve kısıtlı zamanlarda tele çalışma modeli (orta ve düşük seviyede hareketli tele çalışma modeli)

Diğer bir çalışmada ise gruplandırma, çalışılan ortam, çalışmanın hareketlilik düzeyi ve kullanılan teknolojik altyapı imkânlarının kullanılma oranı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Buna göre modeller şöyledir (Belzunegui-Eraso ve Erro-Garcés, 2020, s 3);

- Düzenli ev eksenli tele çalışma (teknolojik alt yapı imkânlarını kullanarak, düzenli şekilde evden çalışanları temsil eder)
- Yüksek mobil tele çalışma (yüksek seviyede hareketli ve teknolojik altyapı kullanarak düzenli şekilde farklı çalışma ortamlarında çalışanları temsil eder)
- Kısmi tele-çalışma (organizasyon merkezinin bulunduğu standart çalışma ortamı haricindeki bir ya da birden daha fazla çalışma ortamında, yüksek mobil gruba göre çok daha az seviyede bir hareketlilik seviyesinde tele çalışma modelini kullanan çalışanları temsil eder).

Görüldüğü şekilde literatürde birden çok kavram ile çeşitli kriterler esas alınarak yapılan gruplandırmalar ve tele çalışma modelleri mevcuttur. Bu modellerden hangisinin tercih edileceği, işletmelerin sahip olduğu kaynaklara, içinde bulunulan şartlara ve yöneticilerin kararına göre değişebilecektir. Bu çalışmada, söz konusu gruplandırmalar ve farklı modeller dikkate alınmadan doğrudan tele çalışma kavramı ele alınmıştır.

3.İş Yaşam Dengesi

İş yaşam dengesi alanında yapılan araştırmaların başladığı tarihin 1930'lara dayandığı ve kavramın bugünkü kullanılan haliyle ilk olarak 1986 yılında kullanılmaya başladığı belirtilmektedir (Lockwood, 2003, s.2). 1960'lardan itibaren feminizmin etkisiyle istihdam alanında kadınlar için eşitliğin sağlanmaya çalışıldığı ve 1970'lerden sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve diğer coğrafyalarda, kadınların istihdama katılımının önündeki resmi engellerin çoğunun ortadan kaldırıldığı ifade edilmektedir (Crompton ve Lyonette, 2006, s.379). Yaşanan gelişmeler, kadınların çalışma alanına daha çok katılması ile sonuçlanmıştır. Ancak sonrasında kadınların çalışma alanındaki rolleri ile aile içi rolleri arasında bir çatışmanın yaşandığı döneme şahit olunmuştur. Konuya ilişkin “1960'lardan sonra çoğalan ilk

araştırmalarda, iş ve aile rolleri arasındaki bağlantılara odaklanılmıştır. Bu çalışmalar çoğunlukla kadınlar ve iş-aile stresi ile ilgili olduğundan, bunların sonucunda iş-aile uyumu, iş-aile çatışması iş-aile zenginleştirme, iş-aile ayrımı, iş-aile dengesi ve iş-aile yayılması gibi yeni kavramlar ileri sürülmüştür. İş-aile dengesi, bireylerin çalışma hayatındaki görevleri ve aile hayatlarındaki görevlerine aynı seviyede dahil oldukları ve bunlardan aynı oranda doyuma ulaştıkları sonucuna varılmaktadır”(Gregory ve Milner, 2009, s.1). İş-aile dengesi kavramı, daha sonraları yerini iş yaşam dengesi kavramına bırakmıştır. İş yaşam dengesi ile ilgili olarak ilk kez İkinci Dünya Savaşı öncesi W.K.Kellog şirketi, klasik olarak uygulanan sekizer saatlik üç vardiya sistemi yerine, dört adet altı saatlik vardiya sistemini kullanmış ve çalışanların motivasyonunun ve verimliliğinin artmasını sağlamıştır (Lockwood, 2003, s.2).

Çalışma hayatı alanında yaşanan bu değişim, öncekilerden daha farklı işgücü gereksinimleri ve organizasyon yapılarını ortaya çıkardığı gibi, aile içindeki rollerde de kapsamlı değişikliklere neden olmuş; yalnızca erkeklerin çalıştığı ve tek gelirli olan aile tiplerinin yerini, ailede hem erkeğin hem de kadının çalışma hayatına dahil olduğu iki gelirli aile tiplerine bırakmıştır. Geline noktada hem kadının hem de erkeğin çalışma hayatında olması, iş ve sosyal yaşamdaki sorumlulukların yerine getirilebilmesinde, bu iki hayat arasında bir denge kurulma çabası arayışına neden olmuştur (Doğrul ve Tekeli, 2010, s.12). Bunlara ek olarak insanların hayatlarını yalnızca aile ve çalışma hayatı ile sınırlandırmak mantıklı olmayacağı için daha geniş bir çerçevede incelenmesi ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Günümüzde hızla gelişen ve değişen dünya ile beraber sosyal yaşam da değişmekte, insanların çalışma ve aile hayatları dışında, sosyal yaşam aktiviteleri de artmaktadır. Bu durumun insanların iş yaşam dengesinde önemli bir kriter olduğu artık kabul edilmektedir. Aile, insan hayatının çok önemli ve ayrıcalıklı bir parçasıdır. Bununla beraber, çalışanlar aile yaşamları olsun veya olmasın, çalışma/çalışma dışı hayat ve tecrübelerine etki eden diğer önemli görev ve sorumlulukları da (örneğin gönüllü çalışmalar gibi) olabilmektedir. Farklı aile yapıları, evlilik ve çocuk sahibi olmaya ilişkin toplumsal eğilimlerdeki değişimler, aile ötesi iş dışı rollere odaklanılması, bu alana yönelik araştırmaların artması gerektiğine işaret etmektedir (Fisher vd, 2009, s.441). Günümüzde iş yaşam dengesi kavramı, çalışma ve aile hayatı sınırlarından ziyade çalışma ve sosyal hayat arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik daha geniş bir çerçeveye kavuşmuş olsa da 2008’de iş yaşam dengesi konusunda ortak kabul edilecek bir tanım veya bir ölçü geliştirme konusunda sınırlı çaba gösterildiği görüşü ileri sürülmüş ve bu denli önemli bir kavramın daha özenli ve özel bir tanımının olması için gayret gösterilmesinin gerekli olduğu dile getirilmiştir (Kalliath ve Brough, 2008, s.326). Aynı konuda çalışmaları olan bir diğer araştırmacı da çeşitli tanımların savunucularının, daha çok, dayanaklarını göstermek amacıyla öne sürdükleri tanımların temelinde yatan mantığı savundukları, ancak yine de sezgisel manada, bazı tanımların belirli takipçileri için diğerlerinden daha kabul edilebilir olacağını belirtmişlerdir. Bahse konu olan bu “daha kabul edilebilir tanımlar” büyük ihtimalle ilgili takipçinin değer yargısıyla aynı doğrultuda olanlardır. Sonuç olarak iş yaşam dengesi için bir tanım belirlemenin ideal yolu, öncelikle tanımları savunan düşünce sistemlerinin varlığını kabul etmek ve daha sonra bu tanımın uygulanabilmesi için ideal düşünce sisteminin perspektifinden bir tanım belirlemek olacaktır (Reiter, 2007, s.274).

İş yaşam dengesi kavramı; düşünce, zaman ve çalışma gücü gibi kaynakları doğru ve verimli bir şekilde yaşamın farklı alanları arasında paylaşmak olarak değerlendirilmelidir. Bazıları “yaşamak için çalışmak” düşüncesini benimser ve çalışmayı kendine hedef olarak belirlerken, bazıları da “çalışmak için yaşamak” felsefesini benimser ve çalışmayı direkt olarak hayatının merkezine yerleştirir (Delecta, 2011, s.187). İş yaşam dengesi, gelirin daha çok emek piyasalarında üretildiği ve paylaştırıldığı toplumlarda, çalışma ve çalışma dışı alanlar ile kurumsal ve kültürel alanlar arasındaki dengeli ilişki olarak kabul edilebilir (Felstead vd, 2002, s.56). Bireyin özel yaşamında yaklaşık olarak aynı seviyede dikkat, zaman, katılım veya bağlılık ile birden fazla görev ve sorumluluğu üzerine alması olarak da ele alınan iş yaşam dengesi (Sirgy ve Lee, 2018, s.230), kişisel yaşam ile iş yaşamı arasındaki rekabetin en aşağı seviyeye indirilmesi çabasına dayanmaktadır (Korkmaz ve Erdoğan, 2014, s.544).

İş yaşam dengesi, çalışanlar için önemli olduğu kadar, işletmeler için de önemlidir. İyi dizayn edilmiş bir iş yaşam dengesi, işletmelerin daha motive olmuş, daha verimli ve stresin daha az olduğu bir çalışan gücüne sahip olmalarına katkı sağlar. Ayrıca işletmeler, çalışanlara kendilerini daha değerli hissettirebilir; yaş olarak daha ileri ve tecrübeli olan, yarı zamanlı da çalışabilecek ve daha esnek, geniş bir işgücü çeşitliliği sunabilir. Öte yandan bu kavrama önem veren işletmeler, değerli çalışanları elde tutma konusunda daha tercih edilen bir organizasyon olmanın itibarının getirdiği fırsatlardan faydalanırlar. Böylece, çalışanların verimlilikleri artar, devamsızlıkları azalır, maliyetleri düşer ve mevcut işgücünün potansiyelinden maksimum bir biçimde yararlanılabilir (Byrne, 2005, s.56).

4. Tele Çalışmaya İlişkin Tutum İle İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu araştırma, bütün dünyayı etkisi altında bırakan ve yansımaları hayatın hemen her alanına etki eden pandemi dönemindeki çalışma hayatını konu almaktadır. İnsanlık tarihi boyunca ara ara yaşanan pandemiler, insanların hem özel hayatlarında hem de çalışma hayatlarında bir takım değişimlere neden olmuştur. Son yaşanan koronavirüs pandemisi döneminde uygulanan izolasyon ve kısıtlamalar, özellikle çalışma metotlarında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Çalışma hayatını ve çalışanların, çalışma ve özel yaşamlarını farklılaştıran yeni modellerin ve özellikle tele çalışma modelinin, bireylerin iş yaşam dengesini de derinden etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. İş yaşam dengesi, son yıllarda yöneticilerin ve insan kaynakları uzmanlarının en önemli konularından birisi haline gelmiştir (Bird, 2006, s.21).

Koronavirüs pandemisi sürecinde bilinirliği ve uygulanma oranı artan ve bazı sektörlerde ise uygulanması zorunlu hale gelen tele çalışma modelinin bundan sonraki süreçte kalıcı bir biçimde tercih edilip edilmeyeceği ve yine çalışanların modele ilişkin tutumları, en çok merak edilen konular arasındadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, “pandemi sürecinde daha yoğun bir biçimde tercih edilen ve alışılmışın dışında farklı bir model olan tele çalışmaya ilişkin tutumlar, bu tutumlarla iş yaşam dengesi arasındaki ilişkiler ve tutumların demografik faktörlere göre değişip değişmediğini ortaya koymak” olarak belirlenmiştir. Pandemi dönemi ve getirdiği izolasyonlar, işletmeler ve kurumlarda tele çalışma yönteminin uygulanma oranını arttırmıştır. Normal zamanlarda tele çalışma yönteminin tercih edilme nedenlerinden biri çalışanların sağlıklı bir iş yaşam dengesi kurmalarını sağlamak iken; pandemi döneminde tele çalışmanın uygulanma nedeni, çalışanların sağlıklı bir iş yaşam dengesi oluşturmalarından ziyade pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalar olmuştur. Önceleri standart olarak çalışmak için her gün evlerinden çıkarak çalıştıkları kuruma veya şirkete giden çalışanlar, işlerini, işyerinde çalışma arkadaşlarıyla beraber üstlerinin gözetimi altında yaparken, pandemi döneminde izolasyon gereği evlerinden çalışmak zorunda kalmışlardır. İşgörenler bu yeni uygulama ile işlerini, evlerinden ayrılmadan kimi zaman bilgisayarlarından, kimi zaman cep telefonlarından, kimi zaman da tabletleri vasıtasıyla buldukları yerden yapmaya başlamışlardır. Normal dönemlerde çok nadir uygulanan veya hiç uygulanmayan bir yöntem olan tele çalışma modeli, çalışanların iş performansında, verimliliklerinde ve iş yaşam dengelerinde bir takım değişikliklere neden olabilecek potansiyelde görülmektedir. Bu potansiyelin tüm çıktılara yansımaları merak edilen konular arasındadır ve aynı zamanda hem işverenler, hem çalışma hayatı, hem de işgörenler açısından oldukça önemli olduğundan, konuya ilişkin detaylı araştırmalar gerektirmektedir. İşte bu araştırmanın, işgörenlerin tele çalışmaya ilişkin tutumlarını ve metodun iş yaşam dengesine yansımalarını ortaya koymak açısından literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

4.2. Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Araştırmada kullanılan anketin birinci bölümü, katılımcıların demografik durumunu belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular arasında katılımcıların yaşı, cinsiyeti,

ikamet ettikleri şehir, medeni durumu, eğitim düzeyi, çalıştıkları kurum, çalışma süresi ve tercih ettikleri ulaşım şekli gibi bilgiler bulunmaktadır. Bu demografik veriler, katılımcıların profillerini anlamak ve analizlerde kullanmak için önemli bir temel oluşturmaktadır. İkinci bölümde, katılımcıların tele çalışmaya ilişkin tutumlarını ölçmek için yalnızca iki soru yer almıştır. Bu bölüm, çalışanların tele çalışmaya dair genel yaklaşımlarını anlamak için tasarlanmıştır. Üçüncü bölüm ise iş yaşam dengelerini değerlendirmeye yönelik on yedi soru içermektedir. Bu sorular, katılımcıların iş ve özel yaşamları arasındaki dengeyi nasıl algıladıklarını anlamaya yöneliktir.

Anket uygulamasında, literatürde yer alan ve daha önceki çalışmalarda kullanılarak geçerliliği test edilip onaylanan ölçekler tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, elde edilen verilerin güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır. Ayrıca, daha önceki araştırmalardan alınan ölçeklerin kullanılması, çalışmanın bilimsel altyapısını güçlendirmekte ve bulguların karşılaştırılabilirliğini sağlamaktadır. Anketin yapılandırılması, çalışmanın hedeflerine ulaşması için kritik bir adım olmuştur.

4.2.1. Tele Çalışmaya İlişkin Tutum Ölçeği

Katılımcıların tele çalışmaya ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla, Lim ve Teo'nun (2000) geliştirdiği iki maddelik "tele çalışmaya ilişkin tutum ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek yalnızca iki sorudan oluşmakta, kısa ve net ifadeler içermektedir. Ölçek önermelerinin Türkçeye çevrilmesi sürecinde uzman akademisyenlerden yardım alınmıştır. Bu adım, çevirinin dilsel ve kavramsal doğruluğunu sağlamak açısından önem taşımaktadır.

Öneriler, Likert tipi bir ölçek formatında sunulmuş olup, katılımcıların her bir önerme için 1(kesinlikle karşıyım) ile 6(kesinlikle destekliyorum) arasında bir değerlendirme yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu yapı, katılımcıların tutumlarını daha hassas bir şekilde ölçmek için uygun bir yöntemdir. Lim ve Teo'nun (2000) çalışmasında, ölçeğin Cronbach Alfa değerinin 0,79 düzeyinde olduğu belirtilmiştir; bu da ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Lim ve Teo, 2000, s.571). Güvenilirliğin yüksek olması, araştırmanın sağlam bir temele sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

4.2.2. İş Yaşam Dengesi Ölçeği

Çalışmada, katılımcıların iş yaşam dengelerini ölçmek amacıyla Fisher ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen "İş Yaşam Dengesi Ölçeği" tercih edilmiştir. Bu ölçeğin Türkçeye uyarlanması ise Ekinci ve Sabancı (2020) tarafından yapılmıştır. İş Yaşam Dengesi Ölçeği, dört ana faktörden oluşmaktadır: "Yaşamın İşe Olumsuz Etkisi," "İşin Yaşama Olumsuz Etkisi," "Yaşamın İşe Olumlu Etkisi" ve "İşin Yaşama Olumlu Etkisi." Ölçek, bu dört faktörü temsil eden toplamda on yedi önerme içermektedir ve 5'li Likert formatındadır. Katılımcılar, her bir önerme için 1 (tamamen katılmıyorum) ile 5 (tamamen katılıyorum) arasında bir değerlendirme yapabilmektedir. Ekinci ve Sabancı (2020) tarafından yapılan çalışmada, ölçeğin Cronbach Alfa değerinin 0,701 düzeyinde olduğu belirtilmiştir; bu da ölçeğin güvenilirliğini göstermektedir (Ekinci ve Sabancı, 2020, s.160).

Fisher ve arkadaşları tarafından geliştirilen bu ölçek, literatürdeki diğer iş yaşam dengesi ölçeklerinden farklı olarak, yalnızca çalışma yaşamı ve aile yaşamı kriterlerini göz önünde bulundurmakla kalmayıp, aynı zamanda çalışma yaşamı dışındaki yaşam alanlarını (özel yaşam, sosyal yaşam gibi) da dahil ederek daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu yaklaşım, insanların çalışma hayatı dışındaki yaşamlarını da dikkate almalarına olanak tanımakta ve çalışmanın amaçlarına daha uygun bir çerçeve sağlamaktadır.

4.3. Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın amacı doğrultusunda, özellikle pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalar nedeniyle kendi tercihleri sonucu değil, zorunlu olarak tele çalışmayı deneyimleyen çalışanlar araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Bu çerçevede, en önemli kaynaklardan biri, pandeminin resmen ilan edilmesinin ardından eğitim kurumlarında uzaktan eğitim ve tele çalışma uygulamalarının zorunlu olarak başlatılması nedeniyle eğitim kurumları olmuştur. Araştırma, tele çalışmayı zorunlu olarak deneyimlemiş eğitim kurumları çalışanlarına odaklanmıştır. Bu bağlamda iki ana hedef grup belirlenmiştir: Yüksek Öğretim Kurumu'na bağlı üniversitelerde ve yüksek okullarda görev yapan akademisyenler ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenler. Eğitim kurumlarının yanı sıra, pandemi ilanı sonrası uygulanan kısıtlamalar kapsamında zorunlu olarak tele çalışmaya geçen banka ve özel sektör çalışanları da örnekleme dahil edilmiştir. Böylece, farklı sektörlerden tele çalışma deneyimleyen bireyler araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Araştırma örnekleme için katılımcılara ulaşmak adına kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu tekniğinde, araştırmacı başlangıçta, araştırma konusu açısından uygun olan küçük bir grupta iletişime geçer ve bu kişiler aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşır (Bryman, Teevan & Bell, 2009, akt. Simard, 2011, s.37). Bu yöntemle, araştırmanın başlangıç katılımcıları ile bağlantı kurulmuş ve onların yardımıyla diğer potansiyel katılımcılara ulaşılmıştır.

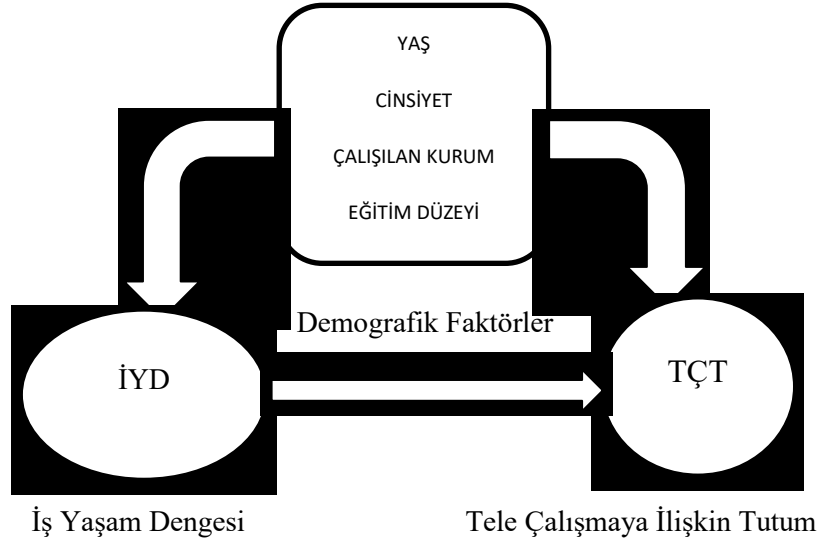
Katılımcılarla temas kurmak için öncelikle üniversiteler, okullar ve diğer kurumlarda tele çalışmayı deneyimleyen akademisyenler, öğretmenler ve çalışanlarla iletişime geçilmiştir. Bu kişiler aracılığıyla, araştırma hakkında bilgi içeren elektronik posta ve anket formunun internet bağlantısı diğer katılımcılara da ulaştırılmıştır. İlk katılımcılar, anket linkine olumlu dönüş yapan gönüllü çalışanlardan oluşmuş ve ardından bu katılımcılardan, daha fazla katılımcıya ulaşmak amacıyla yardım istenmiştir. Bu sayede yeterli sayıya ulaşılmıştır.

4.4.Verilerin Analizi

Çalışmada istatistiksel analizler için SPSS 22 paket yazılımı programı tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında faktör analizi, güvenirlik analizi, tek örnek t testi, bağımsız iki örnek t testi, korelasyon analizi ve basit regresyon analizi kullanılmıştır.

4.5.Yöntem

Çalışmanın amacı pandemi ilanından sonra tele çalışma uygulamasına geçen çalışanların tele çalışmaya ilişkin tutumlarını ve bu tutumlarla iş yaşam dengeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Buna ek olarak tele çalışmaya ilişkin tutumların ve iş yaşam dengesinin demografik faktörlere göre değişip değişmediğinin tespit edilmesi çalışmanın bir diğer amacıdır. Çalışmanın amacına uygun bir şekilde oluşturulan araştırma modeli (Şekil 2) ve araştırmanın temel hipotezleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 2: Araştırma Modeli

H₁: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların tele çalışmaya ilişkin tutumları olumludur.

H₂: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanlar için iş yaşam dengesi kavramı önemli olarak algılanmaktadır.

H₃: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların demografik faktörlere göre tele çalışmaya ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

H₃₁: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların yaş faktörüne göre tele çalışmaya ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

H₃₂: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların cinsiyet faktörüne göre tele çalışmaya ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

H₃₃: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların çalışılan kurum faktörüne göre tele çalışmaya ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

H₃₄: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların eğitim seviyesi faktörüne göre tele çalışmaya ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

H₄: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların demografik faktörlere göre iş yaşam dengesi seviyeleri farklılık göstermektedir.

H₄₁: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların yaş faktörüne göre iş yaşam dengesi seviyeleri farklılık göstermektedir.

H₄₂: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların cinsiyet faktörüne göre iş yaşam dengesi seviyeleri farklılık göstermektedir.

H₄₃: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların çalışılan kurum faktörüne göre iş yaşam dengesi seviyeleri farklılık göstermektedir.

H₄₄: Tele çalışma modelini deneyimleyen çalışanların eğitim seviyesi faktörüne göre iş yaşam dengesi seviyeleri farklılık göstermektedir.

H₅: Tele çalışmaya karşı tutum ile iş yaşam dengesi değişkenleri arasında doğrusal bir birlikte değişim vardır.

H₆:İş yaşam dengesi, tele çalışmaya ilişkin tutum üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir açıklayıcı güce sahiptir.

4.6.Bulgular

4.6.1.Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında uygulama için kullanılan anket formu 453 kişiye ulaştırılmıştır. Çalışmanın hedeflerine ulaşabilmesi adına en ideal çalışanlara erişilebilmesi için eleyici nitelikte olan “Şimdiye kadar tele çalışmayı deneyimlediniz mi?” sorusuna ise katılımcıların 382’si evet geri kalan 71’i ise hayır cevabını vermiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizlerde, bu soruya evet yanıtını veren ve tele çalışmayı tecrübe eden 382 çalışandan elde edilen geri dönüşler değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmaya katılan 382 katılımcınının 196’sı kadın ve 186’sı ise erkektir. Katılımcılardan, 36 kişi “18-25 yaş”, 146 kişi “26-35 yaş”, 161 kişi “36-50 yaş” ve 39 kişi ise “50 ve üzeri” yaş kategorisindedir. Katılımcılar arasından 33 kişi “önlisans ve altı seviyelerde” eğitim düzeyine sahipken, 170 kişi “lisans düzeyinde” ve geriye kalan 179 kişi ise “yüksek lisans ve doktora düzeyinde” eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcılar arasından 133 kişi “üniversite mensubu akademisyen”, 157 kişi “MEB okullarında görev alan öğretmenler” geriye kalan 92 kişi ise önceki grupların dışında kalan, “banka, özel sektör ve diğer kuruluşlarda çalışanlar” olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 216 kişi medeni durum sorusuna cevap vermiştir. Bunlar arasında ise 158 kişinin evli, geriye kalan 58 kişinin ise bekâr oldukları tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Kadın	196	
	Erkek		186
Yaş	18-25 yaş		36
	26-35 yaş		146
	36-50 yaş		161
	50+ yaş		39
Medeni Durum	Bekar		58
	Evli		158
Eğitim Düzeyi	Önlisans/lise/ortaokul		33
	Lisans		170
	Yüksek Lisans/Doktora		179
Çalışılan Kurum	Üniversite		133
	Okul		157
	Diğer		92

4.6.2.Ölçüm Araçlarının Güvenirlik ve Faktör Analizi

Çalışmada kullanılan anketin ikinci bölümünde yer alan tele çalışmaya yönelik tutum ölçeği, yalnızca iki önermeden oluştuğu için faktör analizine tabi tutulmamıştır. Ancak bu ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,918 olarak hesaplanmıştır, bu da ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Yüksek bir Cronbach Alfa değeri, ölçüm aracının güvenilirliğinin arttığını belirtir. Anketin üçüncü bölümünde bulunan, on yedi önermeden oluşan "iş yaşam dengesi ölçeği" ise daha kapsamlı bir analiz sürecine tabi tutulmuştur. Bu ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,864 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. İş yaşam dengesi ölçeği üzerindeki faktör analizi sonuçları, ölçeğin, orijinal ölçekle uyumlu olarak dört temel faktör altında toplandığını ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına göre, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,873 olarak hesaplanmış ve Bartlett Küresellik Testi'nin sonucu da analizin uygun olduğunu göstermiştir (Ki-kare testi=3933,166, Sd=136, p=0,000). Bu bulgular, veri setinin faktör analizi için yeterli bir düzeye sahip olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %72,581 olduğu bulunmuştur. Bu varyansın %34,388'i birinci faktör, %18,458'i ikinci faktör, %11,890'ı üçüncü faktör ve %7,845'i dördüncü faktör tarafından

açıklanmaktadır. Bu sonuçlar, anket maddelerinin temsil ettiği faktörlerin konuyu yüksek derecede açıkladığını ortaya koymaktadır.

İş yaşam dengesi ölçeğinde yer alan önermeler dikkate alınarak oluşan faktörler şu şekilde adlandırılmıştır:

- İyd1: İşin yaşama olumsuz etkisi (iyose)
- İyd2: Yaşamın işe olumsuz etkisi (yiose)
- İyd3: İşin yaşama olumlu etkisi (iyoe)
- İyd4: Yaşamın işe olumlu etkisi (yioe)

Genel ve madde bazında yapılan Cronbach Alfa hesaplamaları, diğer sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Bu bulgular, iş yaşam dengesi ölçeğinin iç tutarlılığı ve geçerliliği açısından olumlu sonuçlar vermektedir (Tablo 2 ve Tablo 3). Bu durum, ölçeğin ölçüm amacına uygunluğunu ve araştırmada kullanılabilirliğini desteklemektedir.

Tablo 2: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

KaiserMeyer-Olkin değeri	0,873
Bartlett Küresellik Testi	Ki-karetesti=3933,166, Sd=136,
P	,000

Tablo 3: İş Yaşam Dengesi Ölçeği Faktör Analizi

İş Yaşam Dengesi Ölçeği	Faktör	Faktör	Cronbach Alfa Genel
			0,864
İyd ölçeği 1.soru			,859
İyd ölçeği 2.soru		771 ,037 ,012 095	,847
İyd ölçeği 3.soru	İşin Yaşama Olumsuz Etkisi	846 235 102 081	,848
İyd ölçeği 4.soru		875 233 089 006	,843
İyd ölçeği 5.soru		781 376 181 062	,848
İyd ölçeği 6.soru		827 261 115 ,021	,849
İyd ölçeği 7.soru		427 658 ,036 78	,850
İyd ölçeği 8.soru	Yaşamın İşe Olumsuz Etkisi	209 847 003 032	,856
İyd ölçeği 9.soru		089 820 ,108 042	,854
İyd ölçeği 10.soru		086 869 ,014 ,002	,852
İyd ölçeği 11.soru		316 676 034 011	,854
		092 869 ,038 004	

İyd ölçeği 12.soru		028	,012	810	058	,862
İyd ölçeği 13.soru	İşin Yaşama Olumlu Etkisi	132	019	849	199	,860
İyd ölçeği 14.soru		140	,136	787	194	,861
İyd ölçeği 15.soru		064	004	203	823	,860
İyd ölçeği 16.soru	Yaşamın İşe Olumlu Etkisi	070	017	134	865	,860
İyd ölçeği 17.soru		026	070	090	850	,860

Tablo 4'te yer alan bulgular incelendiğinde, çalışanların tele çalışmaya karşı tutumlarının genel olarak olumlu olduğu görülmektedir. Tele çalışmaya karşı tutum ölçeği için hesaplanan aritmetik ortalamanın $4,1924 \pm 1,57624$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır, bu da katılımcıların tele çalışmayı çoğunlukla olumlu karşıladığını göstermektedir. Bu yüksek ortalama, çalışanların tele çalışma modelini benimsemeye yatkın olduklarına işaret etmektedir.

Diğer yandan, iş yaşam dengesi ölçeğinin farklı boyutları için elde edilen aritmetik ortalamalar, katılımcıların iş yaşam dengesi algılarında çeşitli yönlerden farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. "İşin yaşama olumsuz etkisi" boyutunda ortalama $3,0942 \pm 1,08442$ olarak tespit edilmiştir; bu, katılımcıların işlerinin özel hayatlarına belirli bir ölçüde olumsuz etki yaptığını düşündüğünü göstermektedir. "Yaşamın işe olumsuz etkisi" boyutunda ise ortalama $2,3757 \pm 1,03899$ ile daha düşük bir değer görülmektedir, bu da kişisel hayatlarının işlerine olan etkisinin nispeten daha az algılandığını ifade etmektedir.

Ayrıca, "İşin yaşama olumlu etkisi" boyutunda ortalama $2,5175 \pm 0,98878$ olarak belirlenmiştir; bu, işin bireylerin yaşamına olumlu katkılarının orta düzeyde algılandığını göstermektedir. Son olarak, "Yaşamın işe olumlu etkisi" boyutu için hesaplanan ortalama $2,3691 \pm 0,93856$ 'dır; bu da özel hayatın iş üzerindeki olumlu etkilerinin katılımcılar tarafından nispeten düşük seviyede algılandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler

Tele Çalışmaya İlişkin Tutum ve İş Yaşam Dengesi Ölçeklerine İlişkin Faktörler		N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Tele Çalışmaya Karşı Tutum	Tele çalışmaya karşı tutum	382	4,1924	1,57624	,556	-,770
	Faktör 1: İşin yaşama olumsuz etkisi (İYOSE)	382	3,0942	1,08442	,044	1,002
İş Yaşam Dengesi	Faktör 2: Yaşamın işe olumsuz etkisi (YİOSE)	382	2,3757	1,03899	,650	,457
	Faktör 3: İşin yaşama olumlu etkisi (İYOE)	382	2,5175	,98878	,393	,349
	Faktör 4: Yaşamın işe olumlu etkisi (YİOE)	382	2,3691	,93856	,463	,239

4.6.3.Faktörlere Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen verilere dayanan analiz sonuçlarına göre, tele çalışanların tele çalışmaya ilişkin tutumlarının olumlu olduğunu ve iş yaşam dengesini önemli bir unsur olarak algıladıklarını savunan H_1 ve H_2 hipotezleri kabul edilmiştir. Anketi dolduran katılımcılar, pandemi sonrası uygulanan tele çalışma yönteminin kendi iş yaşam dengeleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünmektedirler ve bu durumun önemini yüksek bir düzeyde değerlendirmektedirler.

Analiz sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların tele çalışmaya karşı gösterdikleri tutumun genel olarak olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu, katılımcıların verdiği yanıtların oluşturduğu ortalama değerin, belirlenen test değeri olan 3,5'in üzerinde olmasıyla kanıtlanmaktadır. Dolayısıyla, bu durum, tele çalışmanın katılımcılar tarafından benimsenmiş olduğunu ve olumlu bir bakış açısıyla karşılandığını göstermektedir. Ayrıca, iş yaşam dengeleri açısından genel katılımcı ortalaması da normal değerlerin üzerinde bir seviyede bulunmaktadır. Bu sonuç, katılımcıların iş yaşam dengelerinin ortalamasının üzerinde olduğunu ve bu dengeyi sağlama konusunda nispeten iyi bir durumda olduklarını göstermektedir. Verilen yanıtlara göre elde edilen ortalama değer, olumlu yönde belirlenen test değeri olan 3'ün üzerindedir. Bu bulgular, tele çalışmanın katılımcılar üzerinde sağladığı olumlu etkilerin ve iş yaşam dengelerinin değerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 5, Tablo 6). Bu sonuçlar, tele çalışmanın çalışanların iş yaşam dengesi üzerindeki etkilerinin dikkate değer olduğunu ve çalışanların bu yeni çalışma modeline yönelik olumlu bir tutum geliştirdiklerini göstermektedir. Bu durum, organizasyonların gelecekteki çalışma modellerini planlarken tele çalışmayı dikkate almalarının önemini vurgulamaktadır.

Tablo 5: Tele Çalışmaya İlişkin Tutuma Yönelik Tek Örnek T Testi

	N	Ort.±SS	Test Değeri=3,5	
			T	P
TÇT	382	4,1±1,5	8,586	,000

Tablo 6: İş Yaşam Dengesi ve Alt Faktörlerine İlişkin Tek Örnek T Testi

	N	Ort.±SS	Test Değeri=3	
			T	P
İYD	382	2,6±,68	-11,130	,000

Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre, katılımcıların iş yaşam dengesi ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren H_{41} hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç, çalışanların yaşlarının iş yaşam dengesi üzerindeki etkisini doğrulamaktadır. Analizlere göre, daha ileri yaş grubundaki çalışanlar, iş yaşam dengesini sağlama konusunda genç çalışanlara göre daha başarılıdır. Yani, yaşça daha büyük olan çalışanların, iş ve özel yaşamlarını daha iyi dengeleyebildikleri ve bu konuda daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu, deneyim ve çalışma alışkanlıklarının, daha ileri yaşlardaki bireylerde iş yaşam dengesini daha iyi kurabilmeye katkı sağladığını düşündürmektedir. Öte yandan, katılımcıların yaşları ile tele çalışmaya ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu savunan H_{31} hipotezi ise kabul edilmemiştir. Yani,

yaşın tele çalışmaya yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, farklı yaş gruplarının tele çalışma modeline yönelik benzer tutumlar sergileyebileceğini göstermektedir; yaş faktörü, tele çalışmaya yönelik olumlu ya da olumsuz bir yaklaşımda belirleyici bir rol oynamamaktadır. Yapılan analizlerde ortaya çıkan anlamlı ilişkilerin hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek amacıyla, homojen dağılım gösteren gruplar arasında Tukey post hoc testi uygulanmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre, iş yaşam dengesi açısından 50 yaş üstü grubu ile 18-25 yaş ve 26-35 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın temel kaynağı ise 50 yaş ve üzeri çalışanlar olmuştur (Tablo 7). Yani, 50 yaş üzerindeki çalışanlar, iş yaşam dengesi konusunda genç gruplara göre daha iyi durumdadır. Bu sonuç, daha ileri yaşlardaki bireylerin iş yaşam tecrübeleri ve olgunlaşmış stratejileriyle iş ve özel hayatlarını daha iyi yönetebildiklerini göstermektedir.

Tablo 7: Yaş Değişkeni One Way Anova Testi

			Ort	Ss	Sig.	—
TÇT	18-25 yaş	36	4,2639	1,50943		
	26-35 yaş	146	4,3151	1,53804		
	36-50 yaş	161	4,0839	1,64244	,613	
	50+ yaş	39	4,1154	1,51944		
İYD	18-25 yaş	36	2,8072	,73101		
	26-35 yaş	146	2,7055	,66391		
	36-50 yaş	161	2,5199	,66124	,013	
	50+ yaş	39	2,4510	,73077		

Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre; cinsiyetin tele çalışmaya ilişkin tutum ve iş yaşam dengesi ile arasında anlamlı ilişki olduğunu savunan H_{32} ve H_{42} hipotezleri kabul edilmemiştir. Bu sonuçlar bize cinsiyetin tele çalışmaya karşı tutumda anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Cinsiyet Değişkeni Bağımsız Örneklem T Testi

	Cinsiyet	N	Ort	Ss	Sig.
TÇT	Erkek	186	4,2957	1,57383	,213
	Kadın	196	4,0944	1,57627	
İYD	Erkek	186	2,5512	,66842	,097
	Kadın	196	2,6675	,69410	

Araştırma kapsamında elde edilen verilere dayalı analizler, tele çalışmaya ilişkin tutum ile çalışılan kurum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren H_{33} hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Bu bulgu, çalışılan kurumun, çalışanların tele çalışmaya yönelik tutumları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. Ancak, iş yaşam dengesi ile çalışılan kurum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu savunan H_{43} hipotezi ise kabul edilmemiştir. Yani, çalışılan kurumun iş yaşam dengesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 9). Yapılan ANOVA testi sonucunda, çalışılan kurumun tele çalışmaya karşı tutumu önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Elde edilen ortalamalar incelendiğinde, üniversite ve okul dışındaki kurumlarda çalışan katılımcıların tele çalışmaya daha olumlu yaklaştığı, buna karşılık okullarda çalışan katılımcıların ise tele çalışmaya karşı en olumsuz tutumu sergileyen grup olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, farklı iş kollarında çalışan bireylerin, işlerinin doğası gereği tele çalışmaya yönelik algılarında farklılıklar olduğunu göstermektedir. Üniversiteler ve özel sektör gibi alanlarda çalışanlar, tele çalışmanın sunduğu esneklik ve avantajlardan daha fazla yararlanabilmekteyken, okullarda çalışanların bu modele daha olumsuz bakmalarının nedeni, eğitim sektörünün yüz yüze iletişim gereksinimi ya da sınıf ortamına dayalı çalışma düzeni olabilir. Diğer taraftan, iş yaşam dengesini sağlama konusunda çalışılan kurumun anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Yani çalışanların iş yaşam dengesi algıları, kurumlarından bağımsız olarak şekillenmektedir. Bu sonuç, iş yaşam dengesinin daha çok bireysel faktörler veya genel iş koşullarına bağlı olabileceğini işaret etmektedir. Yapılan analizlerde ortaya çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla, grupların homojen olup olmadığına bağlı olarak post hoc testleri uygulanmıştır. Homojen dağılım gösteren gruplar için Tukey testi, homojen dağılım göstermeyen gruplar için ise Tamhane post hoc testi kullanılmıştır. Tamhane testi sonucuna göre, tele çalışmaya karşı tutum açısından okul kurumunda çalışanlar ile üniversite ve diğer kurumlarda çalışanlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın temel kaynağı ise MEB okullarında çalışan katılımcılar olmuştur. Okullarda çalışan bireyler, tele çalışma modeline diğer kurumlardakilere kıyasla daha olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu durum, okullarda yüz yüze eğitimin gerekliliği ve tele çalışmanın bu sektörde daha az uygulanabilir olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 9: Çalışılan Kurum Değişkeni One Way Anova Testi

		N	Ort.	Ss	Sig.
TÇT	Üniversite	133	4,4737	1,38076	
	Okul	157	3,6720	1,69815	,000
	Diğer	92	4,6739	1,36968	
İYD	Üniversite	133	2,5891	,66642	
	Okul	157	2,5579	,71913	,135
	Diğer	92	2,7327	,63525	

Araştırma kapsamında elde edilen verilere dayanan analizler, katılımcıların eğitim seviyeleri ile tele çalışmaya ilişkin tutumları ve iş yaşam dengesi algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren H_{35} ve H_{45} hipotezlerinin kabul edildiğini göstermektedir (Tablo 10). Bu hipotezlerin kabul edilmesi, eğitim seviyesi ile hem tele çalışmaya yönelik tutumlar hem de iş yaşam dengesi algıları arasında anlamlı bir bağlantı olduğunu doğrulamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim almış olan çalışanlar, diğer eğitim seviyelerine sahip olan çalışanlara kıyasla tele çalışmaya daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Yani, daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler, tele çalışmayı daha fazla benimseme eğilimindedir. Bu durum, yüksek eğitimli çalışanların tele çalışmanın sunduğu esneklik ve avantajları daha iyi değerlendirebileceği ve bu çalışma modeline daha açık oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca,

yüksek lisans ve doktora düzeyindeki çalışanların, diğer eğitim seviyesine sahip gruplara göre daha iyi bir iş yaşam dengesi sağladıkları da gözlemlenmiştir. Yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin iş ve sosyal yaşamlarını daha iyi dengeleyebilme becerisi, tele çalışmanın sağladığı esnek çalışma koşullarıyla da uyumlu olabilir. Bu bulgu, daha yüksek eğitim düzeyine sahip kişilerin, çalışma koşullarını daha verimli organize ederek iş yaşam dengelerini koruma konusunda daha başarılı olduklarını göstermektedir. Yapılan analizler sonucunda, anlamlı ilişkilerin hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla gruplar homojen dağılmadığı için tüm çoklu karşılaştırmalarda Tamhane post hoc testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre, tele çalışmaya karşı tutumlar açısından lisans düzeyinde eğitime sahip olanlar ile yüksek lisans/doktora seviyesindeki katılımcılar arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın temel sebebi ise lisans düzeyindeki eğitim seviyesine sahip olan gruptur. Lisans mezunlarının, tele çalışmaya daha az olumlu baktığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin tele çalışmanın sunduğu esneklik ve bağımsızlıktan daha fazla yararlanabileceğini düşündükleri ve bu nedenle tele çalışma modeline daha sıcak baktıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 10: Eğitim Düzeyi Değişkeni One Way Anova Testi

			Ort.	Ss	Sig
TÇT	İlk,orta öğrenim,lise, önlisans	33	4,3636	1,50661	
	Lisans	170	3,9529	1,70211	,029
	Yüksek Lisans- Doktora	179	4,3883	1,43544	
İYD	İlk,orta öğrenim,lise, önlisans	33	2,9608	,66773	
	Lisans	170	2,6433	,71545	,002
	Yüksek Lisans- Doktora	179	2,5156	,63278	

Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre; tele çalışmaya ilişkin tutum ile iş yaşam dengesi arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu savunan **H₅ hipotezi kabul edilmiştir** (Tablo 11).

Tablo 11: TÇT ve İYD Arasında Korelasyon Analizi

	İYD
R	,234**
TÇT	P
	,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Araştırma kapsamında yapılan analizlerin sonucuna göre, "H₆: İş yaşam dengesi, tele çalışmaya ilişkin tutum üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir açıklayıcı güce sahiptir" hipotezi kabul edilmiştir. Bu hipotezin doğrulanması, iş yaşam dengesinin çalışanların tele çalışmaya yönelik tutumlarını anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda elde edilen $\beta=0,540$ ve anlamlılık düzeyinin $s=0,000$ olması, bu ilişkinin oldukça güçlü olduğunu ve istatistiksel olarak anlamlı bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Regresyon formülü doğrusal olarak $y=a+bx$ biçiminde ifade edilir. Bu formülde "y", tele çalışmaya ilişkin tutumu (tçt) ve "x" ise iş yaşam dengesini (iyd) temsil etmektedir. Yapılan analiz sonucunda bu denklem $y=2,782 + 0,540x$ şeklinde formüle edilmiştir. Bu formül, iş yaşam dengesindeki her bir birimlik değişimin tele çalışmaya yönelik tutumda 0,540 birimlik bir değişime neden olduğunu ifade etmektedir.

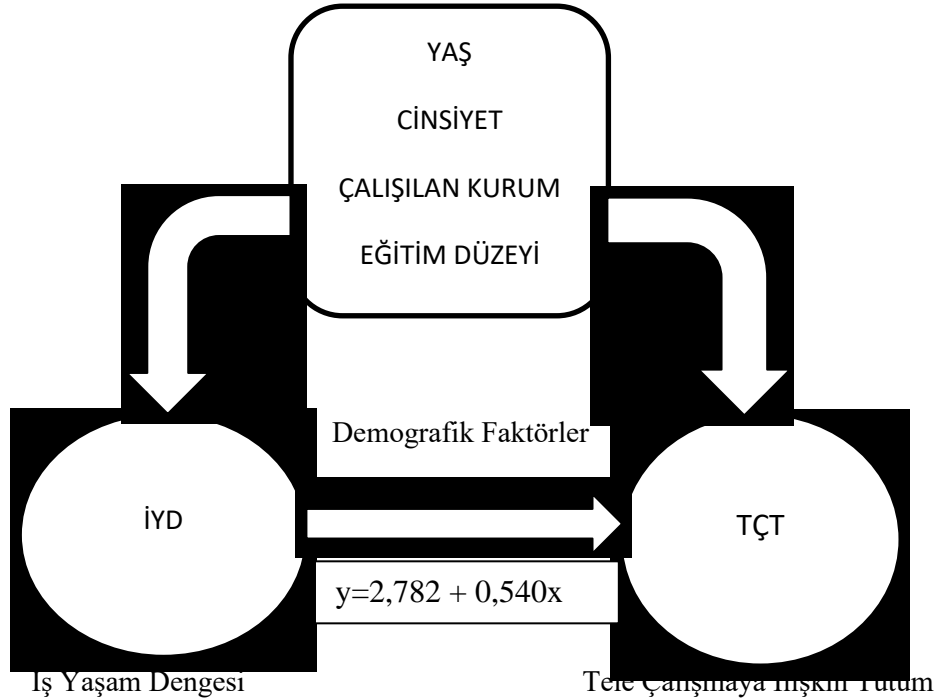
Başka bir deyişle, iş yaşam dengesi ile tele çalışmaya yönelik tutum arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ancak dikkat çekici bir sonuç olarak, iş yaşam dengesi sağlamakta zorlanan, yani iş yaşam dengesi düşük olan çalışanların tele çalışmaya yönelik tutumlarının olumlu yönde artma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, iş yaşam dengesinde yaşanan bir birimlik azalışın, tele çalışmaya yönelik tutumda 0,540 oranında pozitif bir artışa neden olduğunu göstermektedir (Tablo 12). Bu bulgu, çalışanların tele çalışma modelinin iş yaşam dengelerini daha kolay sağlama yönündeki katkılarına olumlu baktıklarını ve iş yükü ile sosyal hayatlarını dengelemekte zorlandıklarında tele çalışmayı daha cazip bir seçenek olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 12: İş Yaşam Dengesinin Tele Çalışma Üzerine Etkisi Basit Regresyon Analizi

	R ²	F	B	Beta	
İYD	,052	22,064	2,782	,540	,000

Bağımlı değişken: TÇT

Analizler yardımıyla ulaşılan sonuçlar neticesinde araştırmanın nihai modeli ve sonuç formülü şekil 3'teki gibi olmuştur.

Şekil 3: Nihai Araştırma Modeli

SONUÇ

Bu çalışmada, covid-19 pandemisi sürecinde, geleneksel çalışma düzenlerinden ve alışkanlıklardan farklı olarak, pandemi koşullarında uygulanan kısıtlamalara uyum sağlamak amacıyla tele çalışma yöntemine geçen çalışanların, bu yeni çalışma modeline karşı tutumları, iş yaşam dengeleri ve bu iki değişken arasındaki ilişkiler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan ana konu başlıkları arasında, çalışanların tele çalışmaya karşı bakış açıları, bu çalışma modeli ile iş ve özel hayatlarını dengede tutma becerileri yer almakta olup, aynı zamanda bu tutumların ve dengelerin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da derinlemesine araştırılmıştır. Araştırma, pandeminin zorlayıcı koşullarında uygulanan tele çalışma yönteminin, çalışanların hayatına nasıl etki ettiğini anlamayı ve bu etkinin gelecekte kalıcı bir model haline gelip gelemeyeceğini irdelemeyi hedeflemektedir

Çalışma sonuçlarına göre, araştırma kapsamında anket yoluyla veri toplanan katılımcılar, genel olarak tele çalışmaya yönelik olumlu tutumlar sergilemişlerdir. Anket davetine olumlu yanıt veren çalışanların büyük çoğunluğu, tele çalışmayı faydalı bulmakta ve yakın gelecekte kalıcı bir tele çalışma modeline geçiş yapılması durumunda bu modele sıcak bakmaktadır. Katılımcıların bu olumlu yaklaşımı, pandeminin etkisiyle hızla değişen çalışma koşullarına uyum sağladıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra, çalışanların iş yaşam dengesi konusunda da genelde ortalamanın üzerinde bir başarı sağladıkları tespit edilmiştir. İş yaşam dengesini sağlama becerilerinin yüksek olması, çalışanların hem iş hem de sosyal hayatlarını birbirine zarar vermeden sürdürebildiklerine işaret etmektedir. Bu sonuç, literatürde daha önce yapılan ve benzer koşullar altında gerçekleştirilen diğer araştırmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir (Silvia O.B. vd., 2023, s.1042).

Bu çalışmanın bulgularına göre, tele çalışmaya karşı geliştirilen olumlu tutum ile iş yaşam dengesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tele çalışmaya karşı olumlu bir tutum sergileyen çalışanların, iş ve özel yaşamlarını daha iyi dengeleyebildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, tele çalışmanın sunduğu esnekliğin çalışanların hayatına pozitif katkı sağladığını ve bu yeni çalışma biçiminin iş yaşam dengesini sağlama konusunda önemli bir faktör olarak öne çıktığını göstermektedir. Pandemi dönemi, iş ve sosyal hayatın iç içe geçtiği ve bu iki alanın birbirine zarar verme riskinin arttığı bir dönem olmasına rağmen, tele çalışmanın sunduğu esneklik sayesinde çalışanlar, daha ideal bir iş yaşam dengesi kurduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu, literatürde yer alan ve benzer sonuçlar veren önceki çalışmalarla da büyük ölçüde paralellik göstermektedir (Tomohiro, 2021, s.31; Uysal ve Yılmaz, 2020, s.35).

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise demografik faktörlerin, çalışanların tele çalışmaya karşı tutumları ve iş yaşam dengeleri üzerindeki etkileridir. Bu konuda literatürde farklı sonuçlar dikkat çekmektedir. Türkiye’de kadın girişimcilerin iş yaşam dengeleri üzerine yapılan bir araştırmada, kadın girişimcilerin iş yaşam dengesinin; yaş, medeni durum, çalışma süresi, çalıştığı sektör, çocuk sahibi olma ve bakmakla yükümlü kişinin var olması gibi demografik faktörlere göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Nişancı ve Ödemiş, 2022, s.44). Bu çalışma bulgularına göre, yaş faktörü, çalışanların iş yaşam dengesi üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Yaşça daha ileri olan çalışanların, iş yaşam dengelerini daha iyi sağladıkları görülmüştür. Bu yaş grubundaki bireylerin, daha genç çalışanlara kıyasla iş ve sosyal hayatlarını dengelemek konusunda daha başarılı olmalarının altında, tecrübeleri ve sorumluluklarını yönetme becerilerinin daha gelişmiş olması yatmaktadır. Çalışmaya katılan yaşça en üst gruptaki çalışanlar, iş yaşam dengesi sağlama konusunda en başarılı grup olarak öne çıkmışlardır. Ancak bu bulgu, bazı diğer araştırmalarla çelişmektedir. Örneğin, Pekdemir ve Sazkaya’nın 2014 yılında yaptığı bir çalışmada, 26-35 yaş grubundaki çalışanların, 46 yaş ve üzerindeki çalışanlara göre daha iyi bir iş yaşam dengesi sağladıkları sonucuna varılmıştır (Pekdemir ve Sazkaya, 2014, s.328). Bununla birlikte, bu çalışmada yaş faktörü ile tele çalışmaya yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yani çalışanların yaşı, tele çalışma modeline karşı olumlu ya da olumsuz bir tutum geliştirmelerine etki etmemiştir.

Çalışma aynı zamanda, cinsiyetin tele çalışmaya yönelik tutum ve iş yaşam dengesi üzerindeki etkilerini de incelemiştir. Yapılan analizlere göre, cinsiyetin bu iki değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Yani kadın ve erkek çalışanlar arasında tele çalışmaya karşı tutum ve iş yaşam dengesi sağlama konusunda belirgin bir fark bulunmamaktadır. Bu sonuç, literatürde yer alan ve benzer bulgulara ulaşan diğer çalışmalarla da uyumludur (Lim ve Teo, 2000, s.578).

Araştırma bulguları, çalışılan kurum türünün tele çalışmaya karşı tutum üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığını, ancak iş yaşam dengesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Banka, özel sektör ve diğer kamu kuruluşlarında çalışan katılımcılar, üniversite ve okul çalışanlarına kıyasla tele çalışmaya daha olumlu bakmışlardır. Bu farkın altında yatan nedenler arasında, tele çalışmanın sunduğu fırsatlar, tehditler, avantajlar ve dezavantajların her bir sektör ve çalışma koşuluna göre farklılık göstermesi yatmaktadır. Örneğin, bankalar ve özel sektör kuruluşları, tele çalışma için gerekli teknolojik altyapıyı daha hızlı bir şekilde adapte edebilirken, okullar gibi kurumlar bu geçişte daha fazla zorluk yaşamaktadır. Bu durum, okullarda çalışanların tele çalışmaya daha az olumlu bakmalarına neden olmuş olabilir.

Eğitim seviyesi de çalışmada ele alınan önemli bir demografik değişken olarak öne çıkmaktadır. Yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim alan katılımcıların, tele çalışmaya karşı daha olumlu tutumlar geliştirdikleri ve iş yaşam dengelerini daha iyi sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, eğitim seviyesinin, çalışanların tele çalışma modeline uyum sağlama becerilerini ve iş yaşam dengelerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Araştırmada elde edilen genel bulgular ışığında, tele çalışmaya yönelik tutum ile iş yaşam dengesi arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tele çalışma yöntemi, sunduğu farklı çalışma deneyimleri ve esneklik sayesinde, çalışanların iş ve sosyal hayatlarını daha iyi dengelemelerine olanak sağlamaktadır. Çalışanlar, özellikle iş ve özel hayatlarının birbirini olumsuz etkilemesinden şikâyetçi oldukları durumlarda, tele çalışma modelinin bu konuda sağladığı esneklik ve avantajlar sayesinde daha ideal bir iş yaşam dengesi kurabilmişlerdir. Bu durum, çalışanların tele çalışmaya yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde de etkili olmuştur.

Geleceğe yönelik öngörüler kapsamında, tele çalışma modelinin, gelişen teknolojik altyapılarla birlikte daha fazla yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Özellikle genç yaş gruplarındaki çalışanların, eski çalışma yöntemlerine daha az bağlı olmaları ve teknolojiyi daha hızlı adapte edebilmeleri nedeniyle, tele çalışma modeline geçişin beklenenden daha hızlı gerçekleşeceği söylenebilir. Bu süreçte, işletmelerin tele çalışmaya yönelik eğitim ve altyapı hazırlıklarını yapmaları, çalışanların bu yeni modele uyum sağlamaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, çalışanların iş yaşam dengesinin tele çalışma ile olumlu ilişkiye sahip olması, çalışanların motivasyonunu, tatminini ve performansını artırıcı bir etkiye de sahip olabilir. Bu etkiler göz önüne alındığında, tele çalışmanın, gelecekte işletmeler tarafından daha çok tercih edilecek bir model olabileceği ve buna paralel bir biçimde konuya ilişkin daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulabileceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191-221.
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve covid-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 36-41.
- Bajzikova, L., Sajgalikova, H., Wojcak, E., ve Polakova, M. (2016). How far is contract and employee telework implemented in smes and large enterprises?(case of Slovakia). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 420-426. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.052>

- Barua, S. (2021). Understanding coronanomics: The economic implications of the COVID-19 pandemic. *The Journal of Developing Areas*, 55(3), 435-450. <https://doi.org/10.1353/jda.2021.0073>
- Bayrak, A. G. S. (2015). Bir iskandinav refah devleti modeli olarak isveç'te esnek çalışmanın genel görünümü. *Calisma Dünyasi Dergisi*, 3(1). 32-54
- BBC, koronavirüs uyarısı sonrası susturulmak istenen çinli doktor li venliang hayatını kaybetti, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51370050> (Erişim Tarihi:15.12.2022)
- Belzunegui-Eraso, A. ve Erro-Garcés, A. (2020). Teleworking in the context of the covid-19 crisis. *Sustainability*, 12(9), 1-18 <https://doi.org/10.3390/su12093662>
- Bird, J. (2006). Work life balance: doing it right and avoiding the pitfalls. *Employment Relations Today*, 33(3), 21-30. <https://doi.org/10.1002/ert.20114>
- Bojovic, D., Benavides, J. ve Soret, A. (2020). What we can learn from birdsong: mainstreaming teleworking in a post-pandemic world. *Earth System Governance*, 5, 100074. <https://doi.org/10.1016/j.esg.2020.1000741-5>
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79. <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>
- Byrne, U. (2005). Work-life balance: why are we talking about it at all?. *Business Information Review*, 22(1), 53-59. <https://doi.org/10.1177/0266382105052268>
- Cheng, V. C., Lau, S. K., Woo, P. C. ve Yuen, K. Y. (2007). Severe acute respiratory syndrome coronavirus as an agent of emerging and reemerging infection. *Clinical Microbiology Reviews*, 20(4), 660-694. <https://doi.org/10.1128/CMR.00023-07>
- Chiru, C. (2017). Teleworking: evolution and trends in Usa, Eu and Romania. *Economics, Management & Financial Markets*, 12(2).222-229
- CIPD (2020). Flexible working essentials in the covid-19 context. <https://www.cipd.co.uk/knowledge/fundamentals/reasons/flexible-working/essentials-coronavirus-context>. (Erişim Tarihi: 20/07/2022)
- Crompton, R. ve Lyonette, C. (2006). Work-life 'balance'in Europe. *Acta sociologica*, 49(4), 379-393. <https://doi.org/10.1177/0001699306071680>
- Delecta, P. (2011). Work life balance. *International Journal of Current Research*, 3(4), 186-189.
- Doğrul, B. Ş. ve Tekeli, S. (2010). İş-yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-18.
- DSÖ (2020) Pandemi aşamaları hakkında, <https://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/data-and-statistics/pandemic-influenza/about-pandemic-phases> (Erişim Tarihi :15.12.2022)
- Duran, M. S. ve Mustafa, A. (2020). Bir virüsün dünyaya ettikleri: covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54-67
- Ekinci, H. ve Sabancı, A.(2020) İş-yaşam dengesi ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 151-163. <https://doi.org/10.24315/tred.690816>
- Eurofound (2009). Avrupa birliği'nde tele çalışma, "avrupa birliği'nde tele çalışma yönetici özeti"

- Eurofound ve ILO (2017). Ortak rapor, working anytime, anywhere: the effects on the world of work
- Felstead, A., Jewson, N., Phizacklea, A. ve Walters, S. (2002). Opportunities to work at home in the context of work-life balance. *Human Resource Management Journal*, 12(1), 54-76. <https://doi.org/10.1111/j.1748-8583.2002.tb00057.x>
- Fisher, G. G., Bulger, C. A. ve Smith, C. S. (2009). Beyond work and family: a measure of work/nonwork interference and enhancement. *Journal Of Occupational Health Psychology*, 14(4), 441-456 <https://doi.org/10.1037/a0016737>
- Görmüş, A. (2020). Kovid-19 pandemisi döneminde sosyal mesafeli çalışma biçimi: tele-çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).481-496 <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44261>
- Gregory, A. ve Milner, S. E. (2009). Work-life balance: a matter of choice?. *Gender, Work and Organization*, 16(1), 1-13. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2008.00429.x>
- Gupta, M., Abdelmaksoud, A., Jafferany, M., Lotti, T., Sadoughifar, R. ve Goldust, M. (2020). COVID-19 and economy. *Dermatologic Therapy*, 33(4), e13329-e13329. <https://doi.org/10.1111/dth.13329>
- Gümüşgöl, O. ve Aydoğan, R. (2020). Yeni tip koronavirüs-covid 19 kaynaklı evde geçirilen boş zamanların ev içi rekreatif oyunlar ile değerlendirilmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 4(1), 107-114.
- ILO (2004). What is shift work?, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_170713.pdf, (Erişim Tarihi:15.12.2022)
- Kalliath, T. ve Brough, P. (2008). Work–life balance: a review of the meaning of the balance construct. *Journal of management & organization*, 14(3), 323-327. <https://doi.org/10.5172/jmo.837.14.3.323>
- Kaltainen, J. ve Hakanen, J. J. (2023). Why increase in telework may have affected employee well-being during the COVID-19 pandemic? The role of work and non-work life domains. *Current Psychology*, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04250-8>
- Kapız, S. (2002). İş-aile yaşamı dengesi ve dengeye yönelik yeni bir yaklaşım: sınır teorisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3).139-153
- Karakoyun, F. (2016). Home ofis-evden çalışma-yöntemi ve vergi hukukundaki düzenlemeler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), 141-162. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.20162922027>
- Kırcı, B. (2015). Evden çalışmanın iş-yaşam dengesine etkisi: çevirmenler üzerinde bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) T. C. Kocaeli Üniversitesi , Kocaeli
- Kirby, L., Zolkoski, S., O'Brien, K., Mathew, J., Kennedy, B. ve Sass, S. (2023). Examining staff and faculty work–life balance and well-being using the dual continua model of mental health during COVID-19. *Journal of Happiness and Health*, 3(1), 34-48. <https://doi.org/10.47602/johah.v3i1.31>
- Korkmaz, O. ve Erdoğan, E. (2014). İş yaşam dengesinin örgütsel bağlılık ve çalışan memnuniyetine etkisi. *Ege Academic Review*, 14(4).541-557 <https://doi.org/10.21121/eab.2014418011>
- Lim, V. K. ve Teo, T. S. (2000). To work or not to work at home-an empirical investigation of factors affecting attitudes towards teleworking. *Journal of Managerial Psychology*. 15(6), 2000. 560-586 <https://doi.org/10.1108/02683940010373392>
- Lister, K. ve Harnish, T. (2019). Telework and its effects in the united states. J.C. Messenger (ed), in telework in the 21st century (ss.128-169). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/9781789903751.00009>

- Lockwood, N. R. (2003). Work/life balance. *challenges and solutions, SHRM Research, USA*, 2-10.
- López-Igual, P. ve Rodríguez-Modroño, P. (2020). Who is teleworking and where from? exploring the main determinants of telework in europe. *Sustainability*, 12(21), 8797.1-15 <https://doi.org/10.3390/su12218797>
- Maxwell, G., Rankine, L., Bell, S. ve MacVicar, A. (2007). The incidence and impact of flexible working arrangements in smaller businesses. *Employee Relations*. 29(2), 138-161 <https://doi.org/10.1108/01425450710719987>
- Meltem, A. ve Küçüköğlü, M. T. Covid-19 ve iş yaşamına etkileri: evden çalışma. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 8(1), 71-81.
- Morganson, V. J., Major, D. A., Oborn, K. L., Verive, J. M., ve Heelan, M. P. (2010). Comparing telework locations and traditional work arrangements: differences in work-life balance support, job satisfaction, and inclusion. *Journal of Managerial Psychology*. 25(6), 578-595 <https://doi.org/10.1108/02683941011056941>
- Mustajab, D., Bauw, A., Rasyid, A., Irawan, A., Akbar, M. A. ve Hamid, M. A. (2020). Working from home phenomenon as an effort to prevent covid-19 attacks and its impacts on work productivity. *TIJAB (The International Journal of Applied Business)*, 4(1), 13-21. <https://doi.org/10.20473/tijab.V4.I1.2020.13-21>
- Nguyen, M. H. (2021). Factors influencing home-based telework in hanoi (vietnam) during and after the covid-19 era. *Transportation*, 1-32. <https://doi.org/10.1007/s11116-021-10169-5>
- Nilles, J. (1975). Telecommunications and organizational decentralization. *IEEE Transactions on Communications*, 23(10), 1142-1147 <https://doi.org/10.1109/TCOM.1975.1092687>
- Nişancı, Z. N. & Ödemiş, G. (2022). Kadın girişimcilerin iş-yaşam dengesinin demografik faktörler açısından değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Business Innovation and Governance*, 5(1), 44-72.
- Ortiz-Bonnin, S., Blahopoulou, J., García-Buades, M. E. ve Montanez-Juan, M. (2023). Work-life balance satisfaction in crisis times: from luxury to necessity—The role of organization's responses during COVID-19 lockdown. *Personnel Review*, 52(4), 1033-1050.
- Peiró, J. M., García-Montalvo, J. ve Gracia, F. (2002). How do young people cope with job flexibility?: demographic and psychological antecedents of the resistance to accept a job with non-preferred flexibility features. *Applied Psychology*, 51(1), 43-66. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.0078z>
- Raišienė, A. G., Rapuano, V., Varkulevičiūtė, K. ve Stachová, K. (2020). Working from home—who is happy? A survey of Lithuania's employees during the covid-19 quarantine period. *Sustainability*, 12(13), 5332.1-21 <https://doi.org/10.3390/su12135332>
- Reiter, N. (2007). Work life balance: what do you mean? the ethical ideology underpinning appropriate application. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(2), 273-294. <https://doi.org/10.1177/0021886306295639>
- Simard, M. (2012). *Employee's perceptions of work-life balance* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) University of Waterloo, Ontario
- Sirgy, M. J. ve Lee, D. J. (2018). Work-life balance: an integrative review. *Applied Research in Quality of Life*, 13(1), 229-254. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9509-8>
- The European Social Partners. (2006). Implementation of the european framework agreement on telework: adopted by the social dialogue committee, european social partners, eu. brussels. [retrieved from

http://www.ueapme.com/docs/joint_position/061010_telework_implementation_report_final.pdf. (Erişim Tarihi :15.12.2022)

TİSK,(1999), Çalışma Hayatında Esneklik, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:190,Ankara

Tomohiro, T. (2021). Working from home and work-life balance during covid-19: the latest changes and challenges in japan. *Japan Labor Issues*,5(33), .21-33

Tunç, A. ve Atıcı, F. Z. (2020). Dünyada ve türkiye’de pandemilerle mücadele: risk ve kriz yönetimi bağlamında bir değerlendirme. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 329-362. <https://doi.org/10.31454/usb.808685>

Uysal, N. ve Yılmaz, M. Ç. (2020). Akademisyenlerde iş yaşam dengesi ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerin belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 26-37.

Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: covid-19 (koronavirüs) pandemi örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).1331-1351 <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585>

World Health Organization/WHO (2020). https://www.who.int/healthtopics/coronavirus#tab=tab_1. (Erişim Tarihi: 08.06.2022)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 14/12/2021

No: 2021/22=07

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Algılanan Kıtlık Durumunun ve Demografik Özelliklerin Tüketicinin Panik Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi

The Effect Of Perceived Scarcity And Demographic Characteristics On Consumer's Panic Buying Behavior

Arş. Gör. Tuğçe TOPÇU¹, Prof. Dr. Tülay YENİÇERİ²

Öz

Panik satın alma davranışı; belirli olumsuz duyguların davranışı etkileyerek insanları normalden daha fazla şey satın almaya yönlendirmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Farklı demografik ve psikolojik özellikler panik satın alma davranışının belirleyicisi niteliğinde olup, aynı zamanda tüketicilerin panik satın alma davranışını tetikleyen etkenlerden birisi algılanan kıtlıktır. Herhangi bir ürünün kısıtlanması durumunda ortaya çıkan kıtlık algısının olması durumu tüketicileri panik satın alma davranışına yönlendirmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının panik satın alma davranışları üzerinde bir etkisi olup olmadığını belirlemek, aynı zamanda tüketicilerin panik satın alma davranışlarını belirli demografik değişkenler açısından araştırmak ve bu değişkenler itibarıyla panik satın alma davranışları arasındaki farkları tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak online anket yöntemiyle 389 katılımcıdan veriler toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, algılanan kıtlık ile panik satın alma davranışı arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde korelasyon ilişkisi olduğu ve algılanan kıtlık durumunun panik satın alma davranışını anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. Verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı parametrik testler kullanılarak hipotezler test edilmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda tüketicilerin panik satın alma davranışları cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılığa sahipken, aylık gelir ve öğrenim düzeyleri açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Kıtlık, Panik Satın Alma, Demografik Özellikler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Panic buying behavior stems from certain negative emotions that influence behavior and make people buy more than they normally would. Also Different demographic and psychological characteristics are the determinants of panic buying behavior. Perceived scarcity is one of the factors triggering panic buying behavior. The perception of scarcity that occurs when any product is restricted leads consumers to panic buying behavior. In this context, the aim of the research is; whether consumers' perceived scarcity has an impact on their panic buying behavior, as well as consumers' panic buying behavior; to investigate in terms of certain demographic variables and to determine whether there is a significant difference between these variables. For this purpose, data were collected from 389 participants through an online survey method. According to the results of the analysis, it was found that there is a positive and moderately significant correlation between perceived scarcity and panic buying behavior, and this cause perceived scarcity explains panic buying behavior at a significant level. Due to the normal distribution of the data, the hypotheses were tested by parametric tests. According to the analyzes performed, it was determined that although the panic buying behavior of consumers showed significant differences according to the variables

¹Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF,, e-posta: ttopcu@gelisim.edu.tr

²Prof. Dr., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İİBF, e-posta: tyeniceri@bandirma.edu.tr

Atf için (to cite): Topçu, T. Ve Yeniçeri, T. (2024). Algılanan Kıtlık Durumunun ve Demografik Özelliklerin Tüketicinin Panik Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1690-1707.

of gender, age and marital status but it there is no significant difference in monthly income and education level.

Key Words: Perceived Scarcity, Panic Buying, Demographic Features

Paper Type: Research

Giriş

Satın alma davranışı tüketici davranışlarının temelini oluşturan bir etken olarak görülmektedir. Tüketicilerin satın alma davranışı öncelikle giderilmesi gereken ihtiyacın fark edilmesi ile başlamaktadır ve bir süreci ifade etmektedir. Panik satın alma davranışı ise çoğu zaman belirsiz ve tüketiciyi sıkıntıya sokan durumlarda ortaya çıkan bir davranış olarak ifade edilmektedir. Tüketiciler tarafından algılanan kıtlık durumu tüketicilerin panik satın alma davranışını tetikleyen etkenlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Algılanan kıtlık tüketicilere şu anda satın almadıklarında gelecekte de satın alamayacakları mesajının iletilmesi olarak ifade edilmektedir. Herhangi bir ürünün yakın bir zamanda erişilemeyecek hale gelmesi veya kısıtlanması ürüne yönelik dikkati ve çekiciliği arttırmaktadır ve satın alma davranışını etkilemektedir.

Bu çalışma ile tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının panik satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve çizilmiş, bu kapsamda algılanan kıtlık ve panik satın alma davranışı konuları açıklanmış ve literatüre bağlı kalarak bir model geliştirilmiştir. Araştırmanın modeli ve teorik altyapısına dayanarak hipotezler oluşturulmuştur. İkinci kısımda araştırmanın yöntemi detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra üçüncü kısımda toplanmış olan veriler analiz edilerek açıklanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın son kısmında ise sonuç bölümüne yer verilmiş ve gerçekleştirilen analizler doğrultusunda genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Algılanan Kıtlık

Kıtlık Türk Dil Kurumuna göre; “*ihtiyacı karşılamayacak kadar azlık, az ve zor bulunma*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Kıtlık kavramı, zihnimizde bulunan ekonomik olarak karar alma mekanizmalarının algısal, duygusal ve toplumsal önyargılarından oluşan baskın bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır (Can & Şen, 2018, s. 869). Pazarlamada kıtlık kavramına bakıldığında ise; miktar veya zaman açısından kısıtlı olan ürün veya fırsatın, elde edilebilme ihtimalinin azalması durumu olarak tanımlanmaktadır (Ayvaz, 2018, s. 40). Kıtlığın çoğunlukla bireysel ve toplumsal kökenli olmak üzere iki çeşidi vardır ve ikisi de özgürlük kaybı anlamına gelmektedir. Bu durumda birey, kıt olarak algıladığı ürünü daha fazla satın alma arzusu göstermektedir (Can & Şen, 2018, s. 867).

Algılanan kıtlık kavramı ise; tüketicilere şu anda satın almadıklarında gelecekte de satın alamayacakları mesajının iletilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kıtlık bilinci; belli bir yerde ve zamanda, belirli bir ürünün yetersiz ve sınırlı olduğu ve bu kıtlığın pazarlamacı tarafından bilerek oluşturulduğu inancına dayanmaktadır (Tor Kadioğlu, 2021, s. 61). Kıtlık algısı, belirli toplumsal ve bireysel davranışları açıklamak için kullanılan yöntemlerden bir tanesi olarak görülmektedir. Tüketicide anlık satın alma davranışını tetikleyen kıtlık mesajları, satın alma miktarlarında artışa neden olmaktadır (Ayvaz & Almaçık, 2018, s. 1). Tüketicilerde bu algıyı oluşturmak için genel olarak “bu üründen yalnızca 30 tane üretildi”, “anneler günü için özel fiyat”, “son 3 ürün” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu durumlar “zaman kıtlığı” veya “miktar kıtlığı” şeklinde tanımlanmaktadır. Eğer satış teklifi belirli bir süre için geçerli ise süre kıtlığından, belirli bir miktar için geçerli ise miktar kıtlığından bahsedilmektedir (Atılğan & Küçüktaşlıoğlu, 2019, s. 380). Cialdini daha önce belirlediği bu kıtlık taktiklerine nadirlik ve sansürü de eklemiş ve kıtlık taktiklerini dört ana başlık altında toplamıştır. Nadirlik; ürünün tek ve eşsiz olması durumu olarak

tanımlanırken; sansür ise, bir bilginin herhangi bir nedenden dolayı yasaklanmasını belirtmektedir (Cialdini, 2012).

Kıtlık kavramı 1960’lardan beri farklı araştırmacılar tarafından incelenen ve farklı teorilerle açıklanmaya çalışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıtlık olgusunu açıklamak için iki temel teori bulunmaktadır. Bunlar; Brock (1966) tarafından öne sürülen mal-emptia teorisi ve Brehm (1968) tarafından öne sürülen psikolojik tepki-tepkisellik teorisi (Korkmaz & Dal, 2020, s. 91).

Mal teorisine göre; ürünün kıtlığıyla algılanan değer arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu öne sürülür. Yani teoriye göre ürün ne kadar kıt ise tüketici için o kadar değerli anlamına gelmektedir. Mal teorisi kıtlığın tüketicide yarattığı etkinin yanı sıra tüketicinin sınırlamalara verdiği tepkileri açıklamaya da yardımcı olmuştur (Brock & Mazzocco, 2004, s. 132). Bu doğrultuda mal teorisine göre; pozitif değer algısına sahip olan ürünlerde kıtlık olgusu ürünün daha fazla istenmesine sebep olurken; negatif değer algısına sahip olan ürünlerde ise daha fazla kaygı ve kaçınma tepkisine yol açtığı söylenmektedir (Malatyalı, 2021, s. 11).

Mal teorisinin tüketiciyi güdüleyen davranışların nedenini açıklamada yetersiz kalması sonucunda bu eksikliğin giderilebilmesi amacıyla Brehm tarafından psikolojik tepki teorisi geliştirilmiştir. Tepki teorisi, bir özgürlük ortadan kaldırıldığında veya tehdit edildiğinde, insanların özgürlüğü daha olumlu değerlendireceğini ve onu korumak veya güvence altına almak için adımlar atacağını belirtir (Brock & Mazzocco, 2004, s. 131). Psikolojik tepki teorisine göre; serbest tercihlerin kısıtlandığı durumlarda bireyler, kısıtlanan hizmet veya ürünü eskisinden çok daha fazla istemekte ve ona ulaşmak için daha fazla çaba sarf etmektedirler (Malatyalı, 2021, s. 12).

Hem tepki teorisi hem de mal teorisi tüketicinin kıtlık algısını etkileyerek tüketicilerde çeşitli psikolojik reaksiyonlara neden olmaktadır. Tüketiciler ürünleri tercih etme özgürlüğünün kısıtlandığını düşündükleri zaman; beklenen pişmanlık, satın alma aciliyeti, mağazada biriktirme ve mağazada gizleme, rekabet hissi, hedonik tüketim güdüsü, eşsizlik ihtiyacı davranışlarını sergilemektedirler (Gupta, 2013, s. 28-29).

Bu davranışlara aşağıda kısaca değinilmiştir;

- *Beklenen Pişmanlık:* Henüz deneyimlenmemiş fakat gelecekte yaşanması tahmin edilen duygulardandır (Can & Şen, 2018, s. 872). Alışverişin ardından tüketicilerde mutluluk, haz gibi olumlu veya pişmanlık, suçluluk gibi olumsuz duyguların ortaya çıkmasında fayda-değer ilişkisi etkili olur ve bu denkliğin gerçekleşmediği durum ve zamanda tüketici yaptığı alışverişten dolayı pişmanlık duyabilir (Korur & Kimzan, 2016, s. 53).

- *Satın Alma Aciliyeti:* Tüketicinin, satın alma kararını erteleme özgürlüğünün sınırlanmasından dolayı ürünü satın alması olarak tanımlanmaktadır (Can & Şen, 2018, s. 873). Tüketicilerde oluşan bu kıtlık algısı, heyecan duygusu yaratmakta ve ürünü acilen satın alma arzusu ortaya çıkarmaktadır (Malatyalı, 2021, s. 31). Ayrıca işletmeler de bireylerde “bugüne özel” “hemen al, yarın bulamazsın gibi mesajlarla kıtlık algısı oluşturmaktadır. Bu durumda tüketici davranışsal bağımsızlığını koruyabilmek amacıyla ürünü derhal satın almaya yönelik aciliyet hissedebilmektedir (Şen, 2017, s. 28).

- *Mağazada Biriktirme:* Kıtlık algısı dolayısıyla özgürlüğünü korumak isteyen tüketici, mağazada biriktirme gibi acil eylemlere yönelmektedir (Gupta, 2013, s. 29). Mağazada biriktirme davranışı, ürünün üzerinde abartılı şekilde oluşan kontrol isteği ile ilişkilendirilmektedir. Bahsedilen biriktirme davranışı; stoklama veya istifleme olarak da ifade edilmektedir. İstifleme davranışı; kıtlık algısı durumunda veya ürünün elde edilememesi korkusundan dolayı, ürüne hemen sahip olma yönündeki isteği güdülemektedir (Can & Şen, 2018, s. 874).

- **Mağazada Gizleme:** Tüketicilerin bilinçli bir şekilde değişik markaların ürünlerini ortaya çıkarabilmek amacı ile vakit kazanmak için yaptıkları bir davranış olarak tanımlanabilir. Bu davranış tüketicinin almak istediği ürünü diğer tüketicilerin almasını engellemek için yaptığı bir eylem olarak görülür ve bu yolla tüketici istediği ürünü satın alma ihtimalini arttırmaktadır (Gupta, 2013, s. 30-31).

- **Rekabet Hissi:** Kişilerin arasındaki rekabetten haz duymak ve diğer tüketicileri yenme hevesi olarak tanımlanmaktadır (Şen, 2017, s. 31). Rekabet gücü yüksek bireyler alacakları ürünleri rekabet ederek daha iyi bir fiyatla elde edebileceklerini varsayarlar. Dolayısıyla, bu durumda kazanmak, ürünü daha düşük bir fiyata elde etmek anlamına gelmektedir. Ayrıca; tüketicinin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşabilmesi için motivasyonu arttıran bir unsur olmasının yanı sıra, bireyin performansını da etkilemektedir (Angst, Agarwal, & Kuruzovich, 2008, s. 62-63). Tüketicilerin birbirleriyle rekabet etmesi durumunda, bu rekabet çoğu zaman satıcının yararına olmaktadır. Bundan dolayı da satıcılar, alıcılar arasında bir rekabet ortamı oluşmasını istemektedirler (Malatyalı, 2021, s. 20).

- **Hedonik Tüketim Güdüsü:** Hedonik tüketim, anlık olarak yapılan alışverişlerde zevk ve mutluluk yaratan duygusal bir doyum olarak tanımlanmaktadır. Hedonik tüketimde tüketicinin haz ve mutluluğu maksimum seviyededir ve hazza odaklanan tüketiciler; isteklerini ertelemeyi, minimum sürede elde etmek isterler (Öz & Tatlı, 2021, s. 19-20). Hedonik tüketim güdüsü yüksek olan tüketiciler için alışveriş yapmak keyifli bir etkinlik olduğundan dolayı, bu tüketicilerin satın alma aciliyeti gösterme olasılıkları da yüksektir (Şen, 2017, s. 33).

- **Eşsizlik İhtiyacı:** Bu teoriye göre, insanlar başkalarıyla yüksek düzeyde benzerliği hoş bulmazlar ve en azından bir dereceye kadar kendilerini farklı kılmaya çalışırlar. Eşsizlik ihtiyacı yüksek olan bireyler kendini diğerlerinden farklı olarak algırlar. Aynı zamanda başkaları tarafından da farklı olarak algılanmak isterler (Bertrandias & Goldsmith, 2006). Bundan dolayı tüketiciler, ürünlerin özgün olması için butik mağazalardan alışveriş yapmakta veya kişiselleştirilmiş ürünleri tercih etmektedirler (Can & Şen, 2018, s. 876).

1.2. Panik Satın Alma Davranışı

Tüketici davranışlarının temelini oluşturan satın alma davranışı; tüketicilerin satın alma kararının öncesinde başlayan ve daha sonrasında da devam eden bir süreci kapsamaktadır. Tüketici bu süreç kapsamında; almak istediği ürün/hizmetlere yönelik pazar araştırması yapar ve bu araştırma sonucunda elde ettiklerini karşılaştırır. Sonrasında ise tüketici ihtiyaç duyduğu ürün/hizmetleri satın alıp almayacağı konusunda bir karar verir (Wilkie, 1990). Tüketicinin satın alma kararları üzerinde sosyal, psikolojik, kişisel ve ekonomik faktörlerin etkisinin olduğu görülmektedir. Tüketicinin satın alma karar süreci; ihtiyacın fark edilmesi, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararının verilmesi ve satın alma sonrası davranışlar olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Erciş, Ünal, & Can, 2007, s. 282-283).

Tüketicinin satın alma davranışındaki karar verme süreci genel olarak, giderilmesi gereken ihtiyacın fark edilmesi ile başlar. İhtiyacın fark edilmesi, tüketicinin var olan durumu ile olmasını istediği durum arasında bir farkın olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. İhtiyacın fark edilmesinin ardından, tüketici ihtiyacını gidermeye yönelik ürün ve hizmetleri araştırmaya başlar. Tüketici bu kapsamda genel anlamda satış noktalarına, alternatif ürünlere, fiyatlara veya ödeme koşullarına ilişkin bilgiler toplar. Daha sonra tüketici edindiği bu bilgiler dâhilinde alternatifleri değerlendirerek kendisi için en uygun olan ürün veya hizmeti satın alabilir. Satın alma işlemi tamamlandıktan sonra tüketici satın aldığı ürün ile ilgili memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini belirtmektedir. Satın alma karar sürecinde asıl önemi olan, satın alma öncesindeki beklentinin sonrasındaki algılanmasıyla uyumlu olmasıdır (Solomon, 2017).

Panik satın alma; sıkıntılı ve belirsiz durumlarda veya zaman dilimlerinde ortaya çıkan bir tür insan davranışıdır. Panik satın alma kavramı, “birçok insanın kötü bir şey olabileceğinden

endişe duydukları için aniden alabilecekleri kadar yiyecek, yakıt vb. satın aldıkları bir durumdur” şeklinde tanımlanmaktadır (Aydınlıoğlu & Tamer Gencer, 2020, s. 141).

Panik satın alma; belirsizlik, kaygı ve telaş duyguları gibi olumsuz duygular; davranışı etkileyerek insanları normalden daha fazla şey satın almaya yönlendirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Bunun gibi tüketici davranışları, kriz dönemlerinde ve doğal afetler gibi yıkıcı olayların yanı sıra halk ve kişisel sağlık acil durumlarında daha sık görülmektedir (Lins & Aquino, 2020, s. 1).

Dholakia (2020)’ya göre tüketiciyi panik satın alma davranışına sevk eden pek çok neden bulunmaktadır. Bunlar (Dholakia, 2020);

- Bireylerin yakın gelecek için temel ihtiyaçlarını güvence altına almak istemesi.
- Korku ve kaygıyı hafifletmek ve hayatımızın en az bir yönü üzerinde kontrol sağlamak.
- Diğer insanların panik satın almalarına tepki olarak satın alma davranışını gerçekleştirmek.
- Gelecekteki algılanan kıtlığa davranışsal bir tepki olarak satın almaktır.

Toplumsal tesirleri olan bir istila veya doğal afet gibi durumlar panik satın almanın meydana gelmesinde uyarıcı bir rol oynarken, farklı demografik ve psikolojik özellikler panik satın alma davranışının belirleyicisi niteliğindedir. Panik satın alma davranışını tetikleyen etkenler şu şekilde sıralanabilir;

- Algılanan kıtlık,
- Beklenen pişmanlık,
- Ürüne yönelik talebin artması,
- Ürünün öneminin artması,
- Fiyat artışı beklentisi,
- Endişe,
- Medya güvenilirliği ve sosyal yayılma,
- Algılanan risk.

Bu etkenlere ek olarak; güven eksikliği, psikolojik etkenler, hükümetin eylemleri, sosyal öğrenme ve geçmiş deneyimlerin de panik satın alma davranışını tetiklediği görülmektedir (Kıymalıoğlu, 2021, s. 2-3).

Tüketicilerin panik satın alma davranışını tetikleyen etkenlerden birisi algılanan kıtlıktır. Ulaşılmak istenen bir ürünün yakın bir zamanda erişilemeyecek hale gelmesi, kişisel özgürlüğü tehdit etmesi veya kısıtlaması; ürüne yönelik dikkati ve çekiciliği artıran psikolojik tepkiyi teşvik edecektir. Bir beklenti ve bu beklentiden kaynaklanan sıkıntı ve telaş durumu tüketicileri mümkün olduğu kadar az zamanda ürünü satın almaya yönlendirmektedir. Herhangi bir ürüne yönelik kıtlık algısından dolayı tüketicilerin panik satın alma davranışına yönlendiğini söylemek mümkündür (Yuen, Wang, Ma, & Li, 2020, s. 7).

1.3. Algılanan Kıtlık ve Plansız Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişki

Kadıoğlu (2021) tüketicilerin algıladığı kıtlığın plansız satın alımlarına etkisini incelediği bir çalışmada; 303 tüketici üzerinde uygulama yapmış ve tüketiciler tarafından algılanan kıtlık durumunun plansız satın alma davranışlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Ustaahmetoğlu’nun çalışmasına göre (2015); tüketicilerin miktar ve kısıtlı bir zaman kıtlığı algıladıklarında, satın alma niyetlerinin olumlu olarak etkilendiği görülmektedir.

Benzer şekilde Gierls ve arkadaşları (2008), yapmış oldukları çalışmada ürünler üzerinde kıtlık algısı yaratmanın, arzulanma durumunu olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedirler.

Atılğan ve Küçüktaşlıoğlu’nun (2019) ürün satışlarında uygulanan kıtlık mesajlarının ve fiyat indirimlerinin satın alma istekliliğine etkisinin incelenmesine yönelik yaptıkları çalışmada miktar kıtlığı iletilmesine maruz kalanlar ve kalmayanların arasında satın alma açısından anlamlı

farklılıkların gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ürünlerin satışlarında meydana gelen miktar kıtlığının tavsiye edilen bir fiyat ile verilmesi durumunda tüketicilerin satın alma istekliliklerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tifferet ve Herstein (2012), perakendede kıtlığın satış hacmi üzerindeki etkilerini belirlemek için yaptığı bir çalışmada; plansız satın alma davranışı ile cinsiyet değişkeni arasında bir ilişki kurmuş ve kadınların erkeklere oranla daha fazla plansız satın alma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Kıymalıoğlu'nun (2021) covid-19 pandemi zamanında panik satın alma davranışının belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmasına göre; algılanan kıtlık durumunun panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ek olarak cinsiyet açısından incelendiğinde; kadınların panik satın alma ortalamalarının erkeklerden anlamlı şekilde farklı olduğu bulunmuştur.

Benzer şekilde Yuen ve arkadaşları, (2020), Chu ve arkadaşları, (2021), Omar ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan araştırmalarda da algılanan kıtlık değişkenlerinin panik satın alma davranışını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

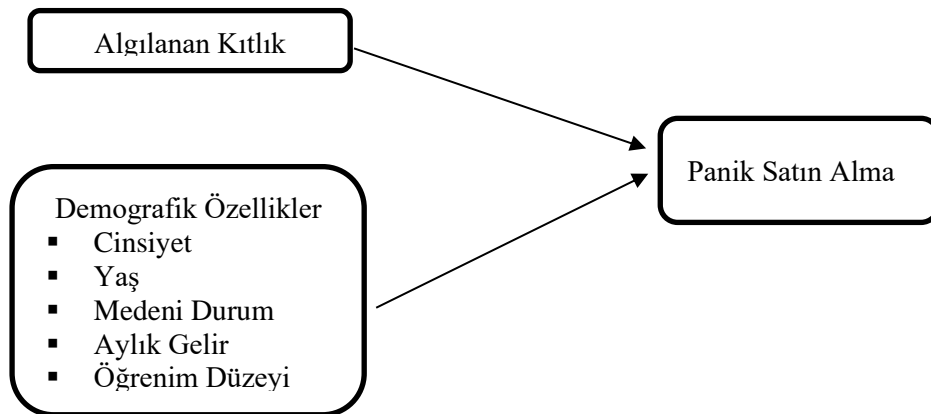
Lins ve Aquino (2020) covid-19 salgını sırasında panik satın alma ölçeğinin geliştirilmesine yönelik yapmış oldukları çalışmada kadınların erkeklerden daha yüksek COVID-19 korkusu olduğunu fakat buna rağmen erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde panik satın alma gösterdiğini ortaya koymuştur.

Yuen ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan bir çalışmada algılanan kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca panik satın alma üzerinde etkisi olduğu düşünülen kontrol değişkenleri de modele eklenmiştir. Bu değişkenler gelir, eğitim ve alışveriş sıklığıdır. Yapılan analizler sonucunda gelirin ve eğitimin panik satın alma davranışı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı yargısına ulaşılmıştır.

1.4. Araştırmanın Modeli Ve Hipotezleri

Araştırmanın modelinde algılanan kıtlık, katılımcılara ait demografik özellikler ve bunlardan etkileneceğini düşünülen panik satın alma davranışı yer almaktadır. Modele göre algılanan kıtlık araştırmanın bağımsız değişkeni, panik satın alma davranışı ise araştırmanın bağımlı değişkenidir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli ve literatür taramasına dayanarak, test edilen temel iki hipotezi ve alt hipotezlerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın hipotezleri

H1: Tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının panik satın alma davranışları üzerinde bir etkisi vardır.
H2: Tüketicilerin panik satın alma davranışları sosyo-demografik özellikleri bakımından anlamlı bir farklılığa sahiptir.
H2a: Tüketicilerin panik satın alma davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.
H2b: Tüketicilerin panik satın alma davranışları yaşlarına göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.
H2c: Tüketicilerin panik satın alma davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.
H2d: Tüketicilerin panik satın alma davranışları aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.
H2e: Tüketicilerin panik satın alma davranışları öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.

2. Yöntem

Bu kısımda çalışmanın amacı ve önemi, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, çalışma kapsamında kullanılacak olan verilerin toplanması ve analizi, araştırmanın etiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının panik satın alma davranışları üzerindeki etkisini incelemek ve tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerinin panik satın alma davranışlarında farklılaştırıcı olup olmadığını belirlemektir. İlgili literatür incelendiğinde panik satın alma ve algılanan kıtlık veya satın alma davranışı ve cinsiyet, gelir, öğrenim düzeyi gibi değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği görülmüştür. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Bandırma ilçe sınırları içinde yaşayan 18 yaş ve üzeri tüketicilerden oluşmaktadır. Araştırmada rassal olmayan örnekleme yöntemlerinden birisi olan kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi; evren içerisinden seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargularınca belirlendiği yöntem olarak tanımlanmaktadır. Kolayda örnekleme yönteminde veriler; evrenden en ekonomik, hızlı ve çok daha kolay bir şekilde elde edilmektedir (Haşiloğlu, Baran, & Aydın, 2015, s. 20). Araştırmanın örnekleme yöntem dâhilinde seçilen 389 tüketiciden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler 06/2022-07/2022 zaman aralığında online anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Online şekilde oluşturulmuş olan anket formları düşük maliyet ve daha az zaman gerektirdiğinden dolayı daha avantajlı olarak görülmektedir. Araştırmada kullanılan anket formu 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerine yönelik olarak 5 soruya yer verilmiştir. İkinci kısımda tüketicilerin algıladıkları kıtlık düzeyini ölçmeye yönelik Gupta'nın (2013) çalışmasında yer alan ve Tor Kadioğlu (2021) tarafından Türkçeye çevrilen ve "Tüketicilerin Algıladığı Kıtlığın Plansız Satın Alımlarına Etkisi: Çoklu Grup Analiziyle Bir İnceleme" isimli makalede kullanılan "Algılanan Kıtlık Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Söz konusu ölçek; algılanan dışsal kıtlık (3 madde) ve algılanan içsel kıtlık (3 madde) olmak üzere toplam 2 boyuttan ve 6 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü kısımda ise, Lins ve Aquino, (2020) tarafından geliştirilmiş olan "Development and initial psychometric properties of a panic buying scale during COVID-19 pandemic" isimli makalede kullanılan ve Kıymalıoğlu (2021) tarafından Türkçeye çevrilerek "Covid-19 Salgını Döneminde Panik Satın Alma Davranışının Belirleyicileri" isimli makalede kullanılan "Panik Satın Alma Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Söz

konusu ölçek; tek boyuttan ve 7 maddeden oluşmaktadır. İkinci ve üçüncü kısımda ise 5'li likert tipi ölçek (1.Kesinlikle Katılmıyorum - 5.Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Alan araştırması sonucunda elde edilen veriler SPSS 22.00 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı) paket programında elektronik ortama aktarılmış ve analiz edilmiştir. Ek olarak AMOS programından yararlanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında toplanmış olan veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler, hipotezleri test etmek amacıyla bağımsız gruplar arası t testi, tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Aynı zamanda veriler üzerinde korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Araştırma Örneğine Yönelik Temel Bulgular

Araştırma kapsamında toplanmış olan veriler SPSS 22.00 paket programıyla analiz edilmiştir. Katılımcılara yönelik demografik özellikler yapılan frekans analizi sonuçlarına göre aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine yönelik bulgular

Değişken		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	261	67,1
	Erkek	128	32,9
Yaş	18-25	94	24,2
	26-35	191	49,1
	36-45	76	19,5
	46 Yaş ve üzeri	28	7,2
Medeni Durum	Evli	172	44,2
	Bekâr	217	55,8
Aylık Gelir	2000 ₺ ve altı	93	23,9
	2001-4000 ₺	35	9
	4001-6000 ₺	113	29
	6001-8000 ₺	82	21,1
	8001 ₺ ve üzeri	66	17
Öğrenim Düzeyi	İlköğretim	21	5,4
	Lise	54	13,9
	Ön lisans	51	13,1
	Lisans	183	47
	Lisansüstü	80	20,6
Toplam		389	100,00

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların; 261 (%67,1)'ünün kadın, 191 (49,1)'inin 26-35 yaş aralığında, 217 (%55,8)'inin bekâr olduğu, 113 (%29)'unun 4001-6000 ₺ arası gelire sahip olduğu, 183 (%47)'ünün lisans mezunu olduğu görülmektedir.

3.2. Araştırma Ölçeklerine Ait Güvenilirlik, Geçerlilik ve Normallik Analizi Sonuçları

Çalışmanın verilerinin normal dağılıma uygun olmasından dolayı parametrik testlerin tercih edilmesi uygun görülmüştür. Normal dağılıma uygunluk testi Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Normal dağılıma uygunluk testi

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Algılanan Kıtlık Ölçeği	-,303	-,123
Panik Satın Alma Ölçeği	-,161	-,623

Tablo 3'e göre ölçeklerin verileri için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin -1 ve +1 aralığında yer almış olduğu ve normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Tabachnick ve Fidell çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olmasının normal dağılımı sağladığını ifade etmektedir (Tabachnick & Fidell , 2013). Bu yargıdan yola çıkılarak parametrik testlerin kullanılması uygun bulunmuştur.

Katılımcıların algılanan kıtlık ölçeğinde yer alan sorulara vermiş oldukları cevapların tutarlılık düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmış olan güvenilirlik analizi Cronbach Alfa değerine göre incelenmiştir.

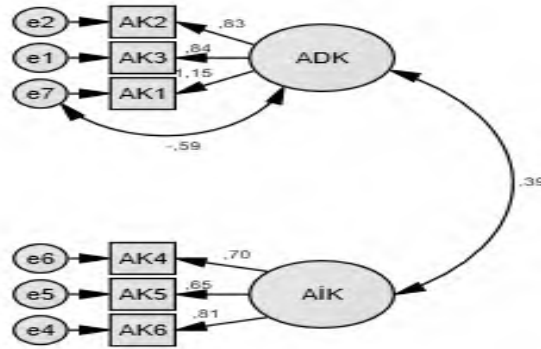
Tablo 4: Algılanan kıtlık ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenilirlik analizi

	Cronbach's Alfa Katsayısı	Madde Sayısı
Algılanan Kıtlık Ölçeği Güvenilirlik Analizi	,779	6
Algılanan Dışsal Kıtlık Alt Boyutu Güvenilirlik Analizi	,766	3
Algılanan İçsel Kıtlık Alt Boyutu Güvenilirlik Analizi	,758	3

Katılımcıların algılanan kıtlık ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık incelenmiş ve ölçeğin ,779 Cronbach's Alpha katsayısı ile tutarlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca algılanan kıtlık ölçeğindeki alt boyutlara verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık incelendiğinde; algılanan dışsal kıtlık alt boyutunun ,766 Cronbach's Alpha katsayısı ile tutarlı olduğu ve algılanan içsel kıtlık alt boyutunun da ,758 Cronbach's Alpha katsayısı ile tutarlı olduğu belirlenmiştir.

Algılanan kıtlık ölçeğinin yapısındaki gizil faktörler ile bu faktörler arasındaki karşılıklı bağımlı etkilerin test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğe ait model ve uyum değerleri aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 2: Algılanan kıtlık ölçeğine yönelik doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı

Şekilde 2'de algılanan kıtlık ölçeğine yönelik DFA'ya ait yol diyagramı sunulmuştur. İlgili ölçek daha önceden keşfedilmiş olan bir ölçek olduğundan dolayı doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda elde edilen veriler tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Algılanan kıtlık ölçeğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik değerleri

Değişken	χ^2/df	GFI	CFI	NFI	RMSEA	Madde Sayısı
Algılanan Kıtlık	2,446	0,985	0,986	0,977	0,061	6

Kaynak (Uyum Değerleri): (Yaşoğlu, 2017).

Tablo 5 incelendiğinde algılanan kıtlık ölçeğine ait DFA sonuçlarından elde edilen değerlere göre ölçeğin kabul edilebilir sınırlarda olduğu anlaşılmıştır. Algılanan dışsal kıtlık boyutu ile e7 hata terimi arasında kovaryans bağı oluşturularak ölçek kabul edilebilir düzeye

getirilmiştir. Bu sonuçlar, geliştirilen kavramsal modelin veri ile uyumlu olduğunu gösterirken aynı zamanda da örneklem büyüklüğünün model için yeterli olduğu ve modelin istatistiksel olarak geçerli ve anlamlı olduğu sonucunu göstermektedir.

Ek olarak katılımcıların panik satın alma ölçeğinde yer alan sorulara vermiş oldukları cevapların tutarlılığını ölçmek amacıyla yapılmış olan güvenilirlik analizi Cronbach Alfa değerine göre incelenmiştir.

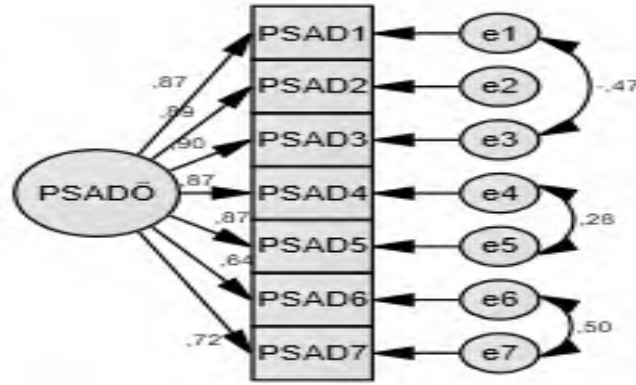
Tablo 6: Panik satın alma ölçeğinin güvenilirlik analizi

	Cronbach's Alfa Katsayısı	Madde Sayısı
Panik Satın Alma Ölçeği Güvenilirlik Analizi	0,939	7

Katılımcıların panik satın alma ölçeğinde yer alan sorulara verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık incelenmiş ve ölçeğin 0,939 Cronbach's Alpha katsayısı ile tutarlı olduğu belirlenmiştir.

Panik satın alma davranışı ölçeğinin yapısındaki gizil faktörler ile bu faktörler arasındaki karşılıklı bağımlı etkilerin test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğe ait model ve uyum değerleri aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 3: Panik satın alma davranışı ölçeğine yönelik doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı

Şekilde 3'de panik satın alma davranışı ölçeğine yönelik DFA yol diyagramı sunulmuştur. İlgili ölçek daha önce keşfedilmiş olduğu için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda elde edilen veriler tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Panik satın alma davranışı ölçeğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik değerleri

Değişken	χ^2/df ≤ 5	GFI $\geq 0,90$	CFI $\geq 0,95$	NFI $\geq 0,95$	RMSEA $\leq 0,07$	Madde Sayısı
Panik Satın Alma Davranışı	2,240	0,982	0,994	0,990	0,057	7

Kaynak (Uyum Değerleri): (Yaşlıoğlu, 2017).

Tablo 7 incelendiğinde panik satın alma davranışı ölçeğine ait DFA sonuçlarından elde edilen değerlere göre ölçeğin kabul edilebilir sınırlarda olduğu anlaşılmıştır. Bazı hata terimleri arasında kovaryans bağı oluşturularak ölçek kabul edilebilir düzeye getirilmiştir. Örneğin e1 ile e3, e4 ile e5, e6 ile e7 bu bağlardandır. Bu sonuçlar, geliştirilen kavramsal modelin veri ile uyumlu olduğunu gösterirken aynı zamanda da örneklem büyüklüğünün model için yeterli olduğu ve modelin istatistiksel olarak geçerli ve anlamlı olduğu sonucunu da göstermektedir.

3.3. Çalışmada Kullanılan Ölçek Sorularına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 8'de tüketicilerin algıladıkları kıtlığı ölçmek için Gupta'nın (2013) çalışmasında yer alan ve Tor Kadioğlu (2021) tarafından Türkçeye çevrilerek "Tüketicilerin Algıladığı Kıtlığın

Plansız Satın Alımlarına Etkisi: Çoklu Grup Analiziyle Bir İnceleme isimli makalede kullanılan 2 boyut ve 6 ifadeli “*Algılanan Kıtık Ölçeği*”ne yer verilmiştir. Ek olarak Tablo 9’da Lins ve Aquino, 2020 tarafından geliştirilen ve “*Development and initial psychometric properties of a panic buying scale during COVID-19 pandemic*” isimli makalede kullanılan tek boyut ve 7 ifadeli “*Panik Satın Alma Ölçeği*”ne yer verilmiştir. Bu ifadelere ait ortalama ve standart sapma bulguları da aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 8: Algılanan kıtlık ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler

Algılanan Kıtık Ölçeği	Ortalama (\bar{x})	Standart Sapma
1. “Çok hızlı satış olduğunu ve aynı ürünün tekrar satışa konmadığını fark ettim.”	3,42	,959
2. “Satışçıların sayılı ürün çeşidiyle kasıtlı olarak kıtlık yarattıklarını düşünüyorum.”	3,78	,985
3. “Ürün kıtlığı yaratmanın satışçıların kullandığı bir strateji olduğunu düşünüyorum.”	3,92	,987
4. “Alışveriş yaparken, her bedenden, tarzdan ve renkten ürünlerin, sınırlı sayıda olduğunu fark ettim.”	3,43	,954
5. “İlgilendiğim ürünlerin bana uygun bedenlerinin çok az olduğunu fark ettim.”	3,20	,987
6. “İlgilendiğim tarzların ya da ürünlerin genelde stokta kalmadığını fark ettim.”	3,32	,937
GENEL	3,51	,963

Tablo 8’de görüldüğü üzere katılımcıların algılanan kıtlık ölçek sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde; katılımcıların büyük bir kısmı satıcıların kasıtlı olarak kıtlık yarattığını ve yarattığı ürün kıtlığının bir strateji olduğunu düşünmektedir.

Tablo 9: Panik satın alma ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler

Panik Satın Alma Ölçeği	Ortalama (\bar{x})	Standart Sapma
1. “Korku, beni, evde stoklamak için bir şeyler satın almaya iter.”	3,05	1,074
2. “İhtiyacım olan şeylerin bulamama korkusu daha fazla şey satın almama neden olur.”	3,19	1,137
3. “İhtiyacım olan ürünlerin tükenebileceğini düşündüğümde panikleyerek çok miktarda almayı tercih ederim.”	3,13	1,150
4. “Korku, normalde satın alacağımdan daha fazlasını almama neden olur.”	3,10	1,126
5. “Panik, normalde satın alacağımdan daha fazlasını almama neden olur.”	3,05	1,142
6. “Belirsizlik hissini hafifletmenin bir yolu, ihtiyacım olan ürünlerin evde yeterli miktarda olduğunu bilmektir.”	3,49	1,049
7. “Belirsizlik hissi satın alma alışkanlıklarımı etkiler.”	3,48	1,007
GENEL	3,21	1,09

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların panik satın alma ölçek sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde; katılımcıların büyük bir kısmı ürünlerin evde yeterli miktarda olduğunu bildiklerinde belirsizlik hissini azaldığını ve oluşan belirsizlik hissini satın alma alışkanlıklarını etkilediğini belirtmektedir.

3.4. Hipotez Testleri ve Bulgular

Araştırma kapsamındaki katılımcıların algıladıkları kıtlık durumları ile panik satın alma davranışları arasındaki ilişkileri belirleyebilmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Ek olarak algılanan kıtlığın panik satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regresyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 11’de sunulmuştur.

- **H1:** *Tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının panik satın alma davranışları üzerinde bir etkisi vardır.*

Tablo 10: Korelasyon analizi sonuçları

	Panik Satın Alma Davranışı	Algılanan Dışsal Kıtlık	Algılanan İçsel Kıtlık
Panik Satın Alma Davranışı	Korelasyon	1	,357**
	p	-	,000
	Sayı	389	389
Algılanan Dışsal Kıtlık	Korelasyon	1	,402**
	p	-	,000
	Sayı	389	389
Algılanan İçsel Kıtlık	Korelasyon		1
	p		-
	Sayı		389

Tablo 10’da görüldüğü üzere panik satın alma davranışı ve algılanan kıtlık ölçeği alt boyutları olan algılanan dışsal kıtlık ve algılanan içsel kıtlık boyutları arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda Tablo 10’daki bulgulara göre, algılanan dışsal kıtlık ile panik satın alma davranışı arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde korelasyon ($r=0.357$, $p<.05$) vardır. Algılanan içsel kıtlık ile panik satın alma davranışı arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde korelasyon ($r=0.267$, $p<.05$) vardır. Bu bulgulara göre, katılımcıların algıladıkları kıtlık durumu arttıkça panik satın alma davranışları da artmaktadır.

Tablo 11: Regresyon analizi sonuçları

Panik Satın Alma Davranışı	B	SH	β	t	p
Sabit	9,411	1,661		5,666	,000
Algılanan Dışsal Kıtlık	,810	,140	,298	5,796	,000
Algılanan İçsel Kıtlık	,409	,143	,147	2,860	,004

$n=389$ $R=0,381$ $R^2=0,145$ $F=32,861$ $P<0,01$

Tablo 11’de örgütsel panik satın alma davranışının algılanan kıtlık durumuna etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Kurulan çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=32,861$; $p=0,000$). Analiz sonuçlarına göre algılanan dışsal kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu ($Beta=-0,298$; $p=0,000$) ve algılanan içsel kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu ($Beta=-0,409$; $p=0,004$) görülmüştür. Bu sonuçlara göre, algılanan kıtlık durumu, panik satın alma davranışına ait toplam varyansın yaklaşık %14’ünü açıklamaktadır.

Tüketicilerin cinsiyet ve medeni durumları itibarıyla panik satın alma davranışları bakımından farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem T testinden yararlanılmıştır. Aynı şekilde birbirinden bağımsız ikiden fazla gruba sahip yaş, aylık gelir ve öğrenim düzeyi değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) ve varyans analizi sonucunda farklılıkların olduğu grupları tespit etmek amacıyla Tukey testinden yararlanılmıştır.

- **H2:** *Tüketicilerin panik satın alma davranışları sosyo-demografik özellikleri itibarıyla anlamlı bir farklılığa sahiptir.*

H2 hipotezine yönelik olarak belirlenen alt hipotezler test edilmiştir.

- **H2a:** *Tüketicilerin panik satın alma davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.*

Katılımcıların panik satın alma davranışlarının cinsiyetler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan bağımsız gruplar arası t testi sonuçları Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: Cinsiyet açısından bağımsız gruplar için t testi analiz sonuçları

	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	T Testi	
					T Değeri	P Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	Kadın	261	23,37	6,603	3,816	0,000
	Erkek	128	20,70	6,192		

Tablo 12’de belirtildiği üzere araştırma kapsamında incelenen katılımcıların cinsiyeti itibarıyla panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur ($p=0,000$). Analiz sonuçları incelendiğinde ise kadınların erkeklere göre daha çok panik satın alma davranışında bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak katılımcıların panik satın alma davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılığa sahip olup H2a hipotezinin kabul edildiği görülmüştür.

- **H2b:** Tüketicilerin panik satın alma davranışları yaşlarına göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.

Katılımcıların panik satın alma davranışlarının yaşlara göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 13’de yer almaktadır.

Tablo 13: Yaş açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Yaş	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	Varyans Analizi	
					F Değeri	P Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	Gruplar Arası	736,244	3	245,415301,	5,876	0,001
	Gruplar İçi	16078,9751	385	41,764		
	Toplam	16815,219	388			

Tablo 13’de belirtildiği gibi araştırma kapsamında incelenen katılımcıların panik satın alma davranışları yaş değişkeni açısından karşılaştırılmış ve karşılaştırma sonucunda katılımcıların yaşları itibarıyla panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur ($p=0,001$). Sonuç olarak katılımcıların panik satın alma davranışları yaşlarına göre anlamlı bir farklılığa sahip olup H2b hipotezinin kabul edildiği görülmüştür.

Tablo 14: Araştırma kapsamında katılımcıların yaş değişkeni açısından panik satın alma davranışlarını gösteren Tukey testi sonuçları

Bağımsız Değişken	Yaş (I)	Yaş (J)	Ortalama Fark	P Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	18-25 Yaş	26-35 Yaş	-2,682*	,006
		36-45 Yaş	-3,145*	,009
		46 Yaş ve üzeri	-4,669*	,005
	26-35 Yaş	18-25 Yaş	2,682*	,006
		36-45 Yaş	-,463	,952
		46 Yaş ve üzeri	-1,987	,427
	36-45 Yaş	18-25 Yaş	3,145*	,009
		26-35 Yaş	,463	,952
		46 Yaş ve üzeri	-1,524	,710
	46 Yaş ve üzeri	18-25 Yaş	4,669*	,005
		26-35 Yaş	1,987	,427
		36-45 Yaş	1,524	,710

Tablo 14’de ayrıntılı olarak belirtildiği üzere yaş değişkeni arasındaki farka hangi grubun neden olduğunu incelemek amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda yaş değişkeni açısından panik satın alma davranışı arasındaki farklılıklar incelendiğinde; 26-35 yaş, 36-45 yaş ve 46 ve üzeri yaş gruplarının 18-25 yaş grubundan daha çok panik satın alma davranışı gösterdikleri görülmektedir.

- **H2c:** *Tüketicilerin panik satın alma davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.*

Katılımcıların panik satın alma davranışlarının medeni duruma göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan bağımsız gruplar arası t testi sonuçları Tablo 15’de yer almaktadır.

Tablo 15: Medeni durum açısından bağımsız gruplar için T testi analiz sonuçları

	Medeni Durum	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	T Testi	
					T Değeri	P Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	Evli	172	23,41	6,152	2,475	0,014
	Bekâr	217	21,76	6,832		

Tablo 15’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında incelenen evli ve bekar tüketicilerinin panik satın alma davranışları itibariyle panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur ($p=0,014$). Ortalamaları açısından incelendiğinde ise evlilerin bekâr olanlara göre daha çok panik satın alma davranışında bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak katılımcıların panik satın alma davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılığa sahip olup H2c hipotezinin kabul edildiği görülmüştür.

- **H2d:** *Tüketicilerin panik satın alma davranışları aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.*

Katılımcıların panik satın alma davranışlarının aylık gelire göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 16’da yer almaktadır.

Tablo 16: Aylık gelir açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Aylık Gelir	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	Varyans Analizi	
					F	P
					Değeri	Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	Gruplar Arası	252,992	4	63,248	1,466	0,212
	Gruplar İçi	16562,227	384	43,131		
	Toplam	16815,219	388			

Tablo 16’da görüldüğü üzere araştırma kapsamında incelenen katılımcıların panik satın alma davranışları aylık gelir değişkeni açısından karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda katılımcıların aylık gelirleri itibariyle panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,212$). Bu nedenle H2d hipotezinin reddedildiği görülmüştür.

- **H2e:** *Tüketicilerin panik satın alma davranışları öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılığa sahiptir.*

Katılımcıların panik satın alma davranışlarının öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17: Öğrenim düzeyi açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Öğrenim Düzeyi	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	Varyans Analizi	
					F Değeri	P Değeri
Panik Satın Alma Davranışı Ölçeği	Gruplar Arası	137,702	4	34,426	0,793	0,530
	Gruplar İçi	16677,516	384	43,431		
	Toplam	16815,219	388			

Tablo 17’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında incelenen katılımcıların panik satın alma davranışları öğrenim düzeyi değişkeni açısından karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda katılımcıların öğrenim düzeyleri itibariyle panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,530$). Bu nedenle H2e hipotezinin reddedildiği görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada tüketicilerin algılanan kıtlık durumlarının ve cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık gelir, öğrenim düzeyi gibi demografik özelliklerinin panik satın alma davranışı üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Balıkesir/Bandırma ilçe merkezinde yaşayanlar üzerinde anket çalışması yapılmış ve veriler analiz edilmiştir. Toplanan veriler ışığında araştırmanın amacına uygun olarak öncelikle algılanan kıtlık ile panik satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi ve akabinde regresyon analizi yapılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, algılanan dışsal kıtlık ile panik satın alma davranışı arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde; algılanan içsel kıtlık ile panik satın alma davranışı arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani katılımcıların algıladıkları kıtlık durumu arttıkça panik satın alma davranışları da artmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre algılanan dışsal kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif; algılanan içsel kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin görülmüştür. Yani algılanan kıtlık durumunun panik satın alma davranışını anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir.

Konuya yönelik çalışmalara bakıldığında, daha önce yapılan çalışmaların bulgularının bu çalışmanın bulgularıyla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Gierls ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan bir çalışmada kıtlık algısı yaratmanın ürünlerin arzulanma düzeylerini olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir. Ustaahmetoğlu (2015) tarafından yapılmış çalışmaya göre ise tüketicilerin özellikle sınırlı süre ve miktar kıtlığı algıladıklarında, satın alma niyetlerinin olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Kadioğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada ise tüketicilerin algıladıkları kıtlığın plansız satın alma davranışlarını olumlu yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Atıf verilen çalışmaların ulaştıkları sonuçlar bu çalışmada ulaşılan sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında yapılmış olan hipotez testleri incelendiğinde; katılımcıların cinsiyeti ile panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu ve kadınların erkeklere göre daha çok panik satın alma davranışında bulunduğu görülmüştür. Çeşitli çalışmaların bulguları elde edilen bu bulguya destek sağlamaktadır. Lins ve Aquino (2020) COVID-19 salgını sırasında kadınların erkeklerden daha yüksek covid-19 korkusu olduğunu fakat buna rağmen erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde panik satın alma gösterdiğini ortaya koymuştur. Kıymalıoğlu (2021) kadınların panik satın alma ortalamalarının erkeklerden anlamlı şekilde farklı olduğunu bulmuştur.

Araştırma kapsamında katılımcıların yaşları ile panik satın alma davranışları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ve 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların diğer yaş gruplarına nazaran daha az panik satın alma davranışı sergilediği ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde katılımcıların

medeni durumları ile panik satın alma davranışları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ve evli olan katılımcıların bekâr olan katılımcılara göre daha çok panik satın alma davranışında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ek olarak katılımcıların panik satın alma davranışları aylık gelir ve öğrenim düzeyi değişkenleri açısından karşılaştırılmış ve yapılan karşılaştırmalar sonucunda katılımcıların aylık gelirleri ve öğrenim düzeyleri ile panik satın alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Benzer şekilde Yuen ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan bir çalışmada panik satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu düşünülen gelir ve eğitim düzeyi kontrol değişkenleri de modele eklenmiştir. Fakat yapılan analizler sonucunda gelirin ve eğitimin panik satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın sadece Balıkesir/ Bandırma ilçesinde yapılması araştırmanın bir sınırını oluşturmaktadır. Bu sebeple bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacılara bu değişkenler üstünde daha geniş bir evrende ve çeşitli sektörlerde çalışmalar yapmaları önerilebilir. Tüketicilerin panik satın alma davranışını tetikleyen diğer hususların ortaya konulması için daha kapsamlı ve farklı değişkenler üzerinde çalışmalar yapılmasının önemlilik arz ettiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Angst, C., Agarwal, R., & Kuruzovich, J. (2008). Bid Or Buy? Individual Shopping Traits As Predictors Of Strategic Exit İn Online Auctions. *International Journal Of Electronic Commerce*, 59-84.
- Atılğan, K., & Küçüktalasho, M. (2019). Ürün Satışlarında Uygulanan Kıtlık Mesajlarının Ve Fiyat İndirimlerinin Satın Alma İstekliliğine Etkisinin İncelenmesi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 375-401.
- Aydınlıoğlu, Ö., & Tamer Gencer, Z. (2020). Let Me Buy Before I Die! A Study On Consumers' Panic Buying Behaviours During The Covid-19 Pandemic. *Turkish Studies*, 139-154.
- Ayvaz, İ. (2018). Pazarlama İletişiminde Kullanılan Kıtlık Taktiklerinin Tüketiciler Üzerindeki Etkisi Ve Biliş İhtiyacının Rolü. *Doktora Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayvaz, İ., & Alınacıık, Ü. (2018). Pazarlama İletişiminde Kullanılan Kıtlık Taktiklerinin Tüketiciler Üzerindeki Etkisi. *2018*, 1-19.
- Bertrandias, L., & Goldsmith, R. (2006). Some Psychological Motivations For Fashion Opinion Leadership And Fashion Opinion Seeking. *Journal Of Fashion Marketing And Management*, 25-40.
- Brock, T., & Mazzocco, P. (2004). Responses To Scarcity: A Commodity Theory Perspective On Reastance And Rumination. R. Wright, J. Greenberg, & S. Brehm İçinde, *Motivational Analyses Of Social Behavior: Building On Jack Brehm's Contributions To Psychology* (S. 129-148). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Can, P., & Şen, G. (2018). Algılanan Kıtlığın Psikolojik Etkilerinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Rolü. *Gifder*, 866-897.
- Cialdini, R. B. (2012). *İknanın Psikolojisi*. (Y. Fletceher, Çev.) İstanbul: Mediacat Kitapları.

- Dholakia, U. (2020, 04 11). *Why Are We Panic Buying During The Coronavirus Pandemic?* Psychologytoday: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-science-behind-behavior/202003/why-are-we-panic-buying-during-the-coronavirus-pandemic> Adresinden Alındı
- Erciş, A., Ünal, S., & Can, P. (2007). Yaşam Tarzlarının Satın Alma Karar Süreci Üzerindeki Rolü . *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 281-311.
- Gierl, H., Plantsch, M., & Schweidler, J. (2008). Scarcity Effects On Sales Volume İn Retail. *The International Review Of Retail, Distribution And Consumer Research*, 45-61.
- Gupta, S. (2013). The Psychological Effects Of Perceived Scarcity On Consumers' Buying Behavior. *Yüksek Lisans Tezi*. University Of Nebraska - Lincoln.
- Haşiloğlu, S., Baran, T., & Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem Ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. *Pamukkale İşletme Ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 19-28.
- Kıymalıoğlu, A. (2021). Covid-19 Salgını Döneminde Panik Satın Alma Davranışının Belirleyicileri. *25.Pazarlama Kongresi*, (S. 1-9). Ankara.
- Korkmaz, İ., & Dal, N. (2020). Kıtık Teorisi Ve Bandwagon Etkisi Çerçevesinde Covid-19 Salgınının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 88-125.
- Korur, M., & Kimzan, H. (2016). Kompulsif Satın Alma Eğilimi Ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisinde Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Rolü: Avm Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Tüketici Ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 43-71.
- Lins, S., & Aquino, S. (2020). Development And İnitial Psychometric Properties Of A Panic Buying Scale During Covid-19 Pandemic. *Heliyon*.
- Malatyalı, N. (2021). Algılanan Kıtılığın Anlık Satın Alma Niyetine Etkisinde Kişiliğın Düzenleyici Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Omar, N., Nazri, M., Ali, M., & Alam, S. (2021). The Panic Buying Behavior Of Consumers During The Covid-19 Pandemic: Examining The Influences Of Uncertainty, Perceptions Of Severity, Perceptions Of Scarcity And Anxiety. *Journal Of Retailing And Consumer Services*.
- Öz, S., & Tatlı, E. (2021). Kişilik Özellikleri İle Hedonik Tüketim Değerleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *İzlek Akademik Dergi*, 16-44.
- Solomon, M. (2017). *Consumer Behavior – Buying, Having And Being*. New Jersey: Prentice Hall Pearson Education.
- Şen, G. (2017). Algılanan Kıtılığın Psikolojik Etkilerinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Rolüne İlişkin Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Tdk. (2022). *Türk Dil Kurumu*. <https://www.tdk.gov.tr/> Adresinden Alındı
- Tifferet, S., & Herstein, R. (2012). Gender Differences İn Brand Commitment, İmpulse Buying, And Hedonic Consumption. *Journal Of Product Ve Brand Management*, 176-182.
- Tor Kadioğlu, C. (2021). Tüketicilerin Algıladığı Kıtılığın Plansız Satın Alımlarına Etkisi: Çoklu Grup Analiziyle Bir İnceleme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59-84.

Ustaahmetoğlu, E. (2015). Satın Alma Niyeti Üzerinde Ürün Kıtık Mesajları, Algılanan Kalite Ve Algılanan Değerin Etkisi. *Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 157-177.

Wilkie, W. (1990). *Consumer Behavior*. New York:Wiley.

Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi Ve Geçerlilik: Keşfedici Vedoğrulatoryı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 74-85.

Yuen, K., Tan, L., Wong, Y., & Wang, X. (2022). Social Determinants Of Panic Buying Behaviour Amidst Covid-19 Pandemic: The Role Of Perceived Scarcity And Anticipated Regret. *Journal Of Retailing And Consumer Services*.

Yuen, K., Wang, X., Ma, F., & Li, K. (2020). The Psychological Causes Of Panic Buying Following A Health Crisis. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 1-14.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 03.06.2022

No: 2022-6

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Yöneticilerin Kurumsal Sürdürülebilirlik Kararlarında Etkili Olan Motivasyonlar *

The Motivations of Affecting Manager's Decisions on Corporate Sustainability

Doç. Dr. Emine ŞARDAĞI ¹, Prof. Dr. Mesude Canan ÖZTÜRK ²

Özet

Bu çalışmanın amacı, kurumsal teori ve paydaş teorisi temel alınarak kurumlarda sürdürülebilirlik kararlarının geliştirilmesinde etkili olan motivasyonları belirlemektir. Çalışmada bu amaca ulaşabilmek için öncelikle yapısal bir model oluşturulmuştur. Bu modelde kurumların çevrelerinden, organizasyon yapısından ve yönetim yapısından olmak üzere üç temel faktörün sürdürülebilirlik kararları üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Çalışmada belirlenen faktörlerin sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutuyla ilişkisini değerlendirmek için YEM analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Türkiye'deki 4 ve 5 yıldızlı otellerdeki üst düzey 194 yöneticiden elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, zorlayıcı ve normatif baskıların sürdürülebilirliğin üç boyutu üzerinde etkisi bulunurken; taklitçi baskılarda bu etkinin olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte kaynak varlığı ve sürdürülebilirlik odaklı kültürün sürdürülebilirliğin üç boyutu üzerinde anlamlı etkisi bulunmasına rağmen; algılanan faydanın sadece ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Son olarak, sürdürülebilirliğe yönelik tutum ile sorumlu liderliğin çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı etkisi bulunurken; ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal teori, paydaş teorisi, sürdürülebilir kalkınma, yapısal eşitlik modeli (YEM).

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to determine the motivations which are effective in the development of sustainability decisions based on the institutional and stakeholder theories. In order to reach this aim, firstly a structural model has been formed. In this model, it has been determined that institutions are effective on the sustainability of the three basic factors as environmental, structural and managerial. The YEM analysis technique has been used in order to evaluate the relationship of the factors determined in the study with the size of environmental, economical and social sustainability. The data of the research has been obtained from 194 senior managers of 4 and 5 stars hotels in Turkey. According to the results of the research, while the coercive and normative pressures affect three dimensions of the sustainability; this affection has not existed on the mimetic pressures. However, although resource availability and sustainability-oriented culture affect the three dimensions of sustainability significantly; it has been determined that perceived benefit has an effect only on economic sustainability. Finally, sustainability-oriented attitude and responsible leadership have a significant impact on the environmental and social sustainability; it has been determined that there has not been such an impact on the economical sustainability.

Keywords: Corporate sustainability, institutional theory, stakeholder theory, sustainable development, structural equation model (SEM).

* Bu çalışma, 2021 yılında Emine Şardağı tarafından Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD'nde tamamlanan Doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, eminesardagi@gmail.com.

² Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, mozturk@anadolu.edu.tr.

Paper Type: Research

Giriş

Literatürde sürdürülebilirlik konusuna yönelik ilgi fazla olsa da araştırmaların çoğunun, sürdürülebilirlikle kurumsal finansal performans arasındaki bağlantıya odaklandığı, çoğunlukla sürdürülebilirliğin kurumların finansal performansına istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu belirtilmektedir (Weber 2017; Alshehhi vd. 2018). Bununla birlikte literatürde yer alan çalışmalar sürdürülebilirlik uygulamalarının kurumsal itibarı pozitif yönde etkilediğini de göstermektedir (Javed vd. 2020; Lamsam 2020). Ancak kurumların neden sosyal sorumlu şekilde hareket ettiklerini veya etmediklerini anlamaya yönelik çalışmalar sınırlı sayıda kalmış, hatta kimi yazarlar literatürü bu yöndeki eksikliğinden dolayı eleştirmiştir (Maignan ve Ralston 2002; Margolis vd. 2007; Babiak & Trendafilova 2011). Buna göre Margolis vd. (2007) literatürü kurumsal finansal performans dışındaki faktörleri göz ardı ettiği için eleştirirken; Maignan ve Ralston (2002: 512) kurumların sosyal olarak sorumlu bir şekilde hareket edip etmemelerini etkileyebilecek kurumsal mekanizmalara özellikle daha çok dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle sürdürülebilirlik faaliyetlerinin finansal performans, itibar, güven yaratılması gibi konularda kurumlara katkı sağlamasının yanında kurumları sürdürülebilirlik kararlarını almaya iten faktörlere de odaklanmak önemlidir. Çünkü Windolph et al. göre (2014, s. 272), kurumların katkısı olmadan sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilemez. Kurumsal düzeyde sürdürülebilirlik hem kurumun iç gelişimi hem de toplum ve ekonominin sürdürülebilir kalkınmasına bir katkıyı içerir. Kurumların bu gelişmeye ne ölçüde katkı sağladıkları aynı zamanda motivasyonlarına bağlıdır.

Bu çalışmanın amacı; kurumların sürdürülebilirlik kararlarında etkili olan motivasyonlar ve bunlar arasındaki ilişkinin ne olduğunu anlamaya çalışmaktır. Kurumsal teori ve paydaş teorisi temel alınarak oluşturulan motivasyon unsurlarına yönelik yapısal modelin test edildiği araştırma ile sorumlu kurumsal davranışlara yönelik kararların alınmasında etkili olan faktörlerin keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de turizm sektöründe faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerindeki üst düzey yöneticilerden veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, sürdürülebilirlik eylemlerinin kurumlara sağlayacağı çıktılarından çok, kurumları bu yönde davranmaya yönelten sebeplerin ortaya çıkarılması, literatürde daha önce bahsedilen boşluğun doldurulması açasından önemlidir. Araştırmanın bir diğer önemi, sürdürülebilirliğin tek boyutlu değil çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutu açasından değerlendirmeye alınmasıdır.

1. Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilirlik kavramının popülerlik kazanması, çevre-kalkınma ilişkisi konusunda farkındalık yaratması ve içerik değiştirmesi, World Commission on Environment and Development (WCED) tarafından hazırlanıp 1987 yılında dünya kamuoyuyla paylaşılan Brundtland “*Ortak Geleceğimiz*” (*Our Common Future*) başlıklı raporu sayesinde olmuştur. Söz konusu raporda Brundtland Komisyonu sürdürülebilir kalkınmayı, “*bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağından ödün vermeksizin karşılamak*” (WCED 1987, s. 49) olarak tanımlamaktadır. Literatürde sürdürülebilirliğe yönelik yaklaşık 300 farklı tanımla (Dobson, 1996) karşılaşılsa da Brundtland Raporu’nun tanımı gelecek nesillerin mevcut nesillerin paydaşları olarak kabul edilmesi ile literatürde en yaygın kabul gören tanımdır. Brundtland Raporu’nun tanımı, sürdürülebilirlik kavramının uzun vadeli yönünü vurgulamakta, şimdiki ve gelecek nesiller arasında eşitlik ilkesini ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel olarak üç unsur temelinde ele alınmaktadır. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu, doğal kaynakların genellikle yenilenemez oldukları için sürdürülebilir bir oranda muhafaza edilmesidir (Moliner et al., 2019, s.2). Ekonomik sürdürülebilirlik, bir kurumun ekonomik ve yerel düzeyde hayatta kalmak ve ekonomik sistemlere fayda sağlamak için kâr etme yeteneğini ifade etmektedir (Roberts ve Tribe

2008, s. 584). Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu ise, kaynakların adil dağılımı, tüm vatandaşlar için eşit fırsatlar, sosyal adalet, sağlık, refah, güvenli ve anlamlı bir hayat yaşayabilme, eğitime erişim, cinsiyet eşitliği, iyi yönetim gibi konularla ilgilidir (Caradonna, 2014, s.13). Bu doğrultuda sürdürülebilirliğin ekonomik kısmı kâr, sosyal kısmı insan ve çevre kısmı gezegen ile ilgili olarak üç boyutta değerlendirilmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ise, kaynakların düşünüldüğü gibi sınırsız olmadığı anlayışıyla birlikte bugünün ihtiyaçlarını karşılarken yarının finansal, insani veya doğal kaynaklarına özel bir özen göstermeyi temel alan kurumsal strateji olarak ortaya çıkmıştır (Genç 2017, s. 512). Kurumsal sürdürülebilirlik, genel sürdürülebilir kalkınma fikrinin iş düzeyine aktarımı olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda Zink et al. (2008, ss. 7-8) göre kurumsal sürdürülebilirlik, WCED'in tanımına benzer olarak "*bir kurumun doğrudan ve dolaylı paydaşlarının ihtiyaçlarını gelecekteki paydaşların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamak*" olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada kurumların sürdürülebilirlik kararlarında etkili olan motivasyonları belirlemek için kurumsal teori ve paydaş teorisi temel alınmıştır. Buna göre kurumsal teori, örgütlerin hayatta kalmalarının yalnızca maddi kaynaklara ve teknik bilgilere değil, aynı zamanda kurumun algılanan meşruiyetine de bağlı olduğunu öne sürmektedir (Patel et al., 2005, s. 2). Teorinin temel tezini, örgütlerin yapı ve süreçlerini içinde buldukları kurumsal çevreye adapte ederek biçimlendirmeleri oluşturmaktadır. Yani örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için sadece teknik anlamda verimli olmaları yetmemekte, kendilerini meşru kılmaları gerekmektedir (Özen, 2015, ss.240-241). Bu meşruiyeti kazanabilmek için de örgütlerin kurumsal çevrelerinden gelen baskılara cevap vermeleri ve örgütsel tercihlerini sosyal olarak kabul gören yapılara veya prosedürlere uydurmaları gerekmektedir (Carpenter ve Feroz, 2001, s. 569). Kurumsal teori, aynı çevresel koşullarla karşı karşıya olan kurumların benzer yapı ve süreçleri benimsediğini iddia etmektedir. Bu benzerlik kurumsal teoride eşbiçimlilik kavramıyla ifade edilmektedir. DiMaggio ve Powell (1983) eşbiçimliliğin değişim mekanizmalarını zorlayıcı, normatif ve taklitçi olarak ele almakta, mekanizmaların kurumları birbirine benzer hâle getiren kaynaklar olduğunu ileri sürmektedir.

Freeman tarafından ortaya atılan paydaş teorisi ise, kurumsal yönetimin hissedar değeri kavramından çok daha karmaşık bir ortamdan etkilendiğini ve iş ortamının birden çok paydaşın etkisiyle karakterize edildiğini savunmaktadır (Herold, 2018, s.11). Freeman paydaş yaklaşımının temel argümanını "*bir kurumun eylemlerinin diğerleri üzerindeki etkilerini ve bunların organizasyon üzerindeki potansiyel etkilerini dikkate alınması*" olarak özetlemektedir (Raupp, 2011, ss. 277-278). Paydaş teorisi, kurumsal çevresel ve sosyal davranışları, KSS motivasyonlarını ve itici güçlerini anlamak için sürdürülebilirlik araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Khattar et al., 2021, s.5). Hörish et al. (2015) göre paydaş teorisi ve sürdürülebilirlik literatürünün her ikisi de bu tür değer yaratımlarının hem ilgili paydaşlar hem de kurumun kendisi için karşılıklı olarak faydalı olabileceğini önermektedir. Sürdürülebilirlik yönetimi bu doğrultuda, sürdürülebilir ürünleri teşvik ederek geliri artırmak, sürdürülebilirlik yönetimi faaliyetlerini ileterek kurumsal itibarını geliştirmek, iyi bir kurumsal sürdürülebilirlik performansı nedeniyle çalışan motivasyonunu ve bağlılığını artırmak gibi çeşitli konularda itici güç oluşmasını sağlamaktadır (s. 201).

1.1. Kurumsal Sürdürülebilirlik Kararlarında Etkili Olan Motivasyonlar

Çalışmada kurumlarda sürdürülebilirlik kararlarını açıklamak için kurumsal teori ve paydaş teorisi temel alınarak kurumun dış çevresinden, kurumun organizasyon yapısından ve yönetimden kaynaklı faktörler olmak üzere üç yapı ve bunlara ait alt boyutlar oluşturulmuştur.

1.1.1. Kurumsal baskılar (Dışsal faktörler)

21.yüzyılın temel kavramların biri olan sürdürülebilirlik, yaşanan küresel zorluklar ve paydaşların artan beklentileri nedeniyle kurumları sosyal sorunları iş stratejisi ve uygulamalarına entegre etme baskısını yoğunlaştırmıştır. Kurumsal teori kurumları birbirine benzer hâle getiren şeyin ne olduğu sorusu üzerinde durmakta ve bunu kurumun çevresinden kaynaklı olduğunu öne sürmektedir. Teori kurumların birbirine benzer hâle gelmesini meşruiyet kavramıyla açıklarken, bu benzeşmenin nedenini zorlayıcı, taklitçi ve normatif baskılar olmak üzere üç mekanizmaya dayandırmaktadır. Bu kavramları kısaca şöyle açıklamak mümkündür:

- **Zorlayıcı baskılar (coercive pressures):** Yasal zorunluluklardan, kurumların bağımlı oldukları kurumların etkisiyle ortaya çıkan baskı türüdür. Zorlayıcı baskılar, bağımlı oldukları diğer kurumlar tarafından örgütlere uygulanan resmî ve gayri resmî baskılardan ve örgütlerin faaliyet gösterdiği toplumdaki kültürel beklentilerden kaynaklanmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983). Oliver'e (1991) göre zorlayıcı baskılar, esas olarak kaynak bağımlılığı perspektifinden ele alınmaktadır. Kaynaklara bağımlı olan kurumlar, kendilerinin hayatta kalabilmelerini sağlamak için bu kural ve yaptırımlara uymak zorunda kalmaktadır.
- **Taklitçi baskılar (mimetic pressures):** Belirli bir sorunun nasıl çözüleceği, bir faaliyetin nasıl gerçekleştirileceği veya hedefe nasıl ulaşılacağı konusundaki davranışsal belirsizlikten kaynaklanan baskılar olarak tanımlanmaktadır (Krell et al., 2016, s. 685). Taklitçi baskılar, kurumların çevresel belirsizliği azaltmak için diğer kurumları taklit etmesini ifade etmektedir.
- **Normatif baskılar (normative pressures):** Profesyonellerin örgün eğitim ve meslek topluluğunun belirlediği kurallara uyacağını varsayan mesleki kodlar nedeniyle ortaya çıkmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983, s.152). Mesleki dernekler, sivil toplum kurumları (STK'lar) veya medya gibi sosyal kurumlardan kaynaklanan baskılar olarak tanımlanabilir. Liang et al. (2007, s.62) göre normatif baskılar, meslek mensuplarının çalışma koşullarını ve yöntemlerini tanımlamak, gelecekteki profesyonelleri yönlendirmek için birlikte çabalamak olarak tanımlanan profesyonelleşme nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

1.1.2. Organizasyonel faktörler

Çalışmada organizasyonel faktörler, kurumun kendi iç yapısından kaynaklı olarak etkili olan faktörler olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda üç faktör belirlenmiştir.

- **Sürdürülebilirlik odaklı kültür:** Sürdürülebilirlikle ilgili bir dizi paylaşılan varsayımlar, değerler ve inançlar etrafında tüm organizasyon üyeleri arasında kurumsal çapta bir fikir birliği olarak tanımlanmaktadır. Epstein et al. (2010, s.313) göre, sürdürülebilirlik üzerine inşa edilen ortak bir genel organizasyon kültürü kurumlardaki yönetici ve karar vericilerin ekonomik, çevresel ve sosyal hedefleri eşzamanlı yönetmesine ve dengelemesine yardımcı olmaktadır.
- **Kaynak varlığı:** Kaynakların varlığı, kurumun üretim, operasyon kararlarını ve çevre koruma davranışını etkileyen temel faktörlerden biri olarak görülmektedir (Wang et al., 2018, s.53). Hahn et al. (2014, s. 472) göre kurumlar sürdürülebilirlik konusunda farklı paydaş beklentilerini karşılamaya çalıştığında bunu yaparken kaynak ve zaman baskısı altındadır. Bu nedenle yöneticilerin çevresel sorumluluğu, rekabetçi bir fırsat veya tehdit olarak algılaması kaynakların ve yeteneklerin mevcudiyetine bağlıdır. Genellikle yeterli kaynaklara sahip kurumlar dış kurumsal baskılara yanıt vermek için çevre yönetimi uygulamaları konusunda daha fazla istek ve çaba göstermektedir (Wang et al., 2018, s. 56). Ancak, kurum yetersiz kaynaklara sahip olduğunda uygulama maliyetleri yüksek ve faydalar kısa vadede belirsiz olarak algılandığından sürdürülebilirlik uygulamaları konusunda daha isteksizdir.
- **Algılanan fayda:** Kurumsal baskıların etkisi dikkate alındığında, gerçekleştirecekleri sürdürülebilirlik faaliyetlerinden yüksek faydalar elde edeceğini algılayan kurumların çevre yönetim faaliyetlerini uygulama olasılığı daha yüksektir (Wang et al., 2019, s. 236). Algılanan

fayda, çevresel yönetim uygulamalarının yürütülmesinde temel itici güç olarak görülmekte ve kurumsal baskılar ile çevre yönetim uygulamaları arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olarak kurumları çevre yönetim uygulamalarına teşvik etmektedir (Wang et al., 2018, s. 236).

1.1.3. Yönetimsel faktörler

Yönetimsel faktörler sürdürülebilirlik davranışının gerçekleştirilmesinde yönetimin rolünü ortaya çıkarmak amacıyla ele alınmaktadır. Bu kapsamda iki alt boyut oluşturulmuştur.

- **Sürdürülebilirliğe yönelik tutum:** Marcus et al. (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre bireyin sosyal veya çevresel değerleri ne kadar güçlüyse, faydalı sosyal ve çevresel firma eylemlerini benimseme (ve zararlılardan kaçınma) olasılıkları da o kadar yüksektir (s. 470). Yönetimin sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğa yönelik tutumu, sürdürülebilirlik stratejilerinin uygulanmasında anahtar itici güçlerden biridir (Law ve Gunasekaran, 2012, s. 118). Yönetimin tutumu aynı zamanda kaynakların tahsis edilmesi ve dağıtımını konusundaki kararlar üzerindeki etkisinden dolayı önemlidir.
- **Sorumlu liderlik:** Maak (2007), *sorumlu liderliği "hem organizasyon içinde hem de dışında farklı paydaşlarla güvenilir ilişkiler kurma, geliştirme ve sürdürme, anlamlı, ortak bir iş vizyonuna ulaşmak için sorumlu eylemi koordine etme sanatı ve yeteneği"* olarak tanımlamıştır (s. 334). Sorumlu liderlik, paydaş ilişkileri ağında merkezi bir konuma sahiptir ve çeşitli roller oynar. Birden çok lider paydaş ilişkisini vurgular ve yalnızca karar almadaki paydaşların çıkarlarına değil, aynı zamanda birden çok paydaşın ihtiyaçlarına da dikkat eder. Sorumlu liderlik, işle ilgili çeşitli paydaşların çıkarlarına odaklanır ve onlarla iletişim kurarken çalışanlarla bilgi ve fikir alışverişinde bulunur (Han et al., 2019, ss.2-3).

2. Yöntem

Araştırmanın amacı kurumların sürdürülebilirlik eylemlerine yönelik kararlarında etkili olan faktörleri ve bu faktörler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Böylelikle sosyal olarak sorumlu kurumsal davranışlarda etkili olan çeşitli kurumsal koşulların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar kurumlarda sürdürülebilirlik uygulamalarına yönelik kararların alınmasındaki nedenleri ortaya çıkarması açısından önemlidir. Araştırmanın bir diğer önemi, sürdürülebilirliğin tek boyutlu değil çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutu açısından değerlendirmeye alınmasıdır. İlgili literatüre bakıldığında çoğunlukla sürdürülebilirliğin çevresel yönüne odaklanarak yapılmış çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ancak sürdürülebilirliği tek boyutlu ele almak doğru bir yaklaşım olarak değildir çünkü sürdürülebilirlik her üç unsurun da eşit düzeyde öneme sahip olduğu bir yapıdır.

Bu çalışma kurumlardaki sürdürülebilirlik kararlarının nedenlerini anlamaya yönelik bir araştırma olması ve hipotezlerin test edilmesinden dolayı açıklayıcı bir araştırma amacı taşımaktadır. Araştırmada belirlenen değişkenler arasındaki ilişkileri ölçebilmek amacıyla anket yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada kurumsal sürdürülebilirlikte yönetici kararlarını etkileyen faktörler oluşturulan bir yapısal eşitlik modeliyle (YEM) incelenmiştir. Buna göre kurumsal sürdürülebilirlik 3, kurumsal çevre 3, organizasyonel faktörler 3 ve yönetimsel faktörler 2 olmak üzere toplam 11 örtük değişkenli oluşturulan model Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1. Kurumsal dış faktörler ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H1a. Taklitçi baskılar ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H1b. Zorlayıcı baskılar ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H1c. Normatif baskılar ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H2. Organizasyonel faktörler ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H2a. Kaynak varlığı ile a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H2b. Sürdürülebilirlik odaklı kültür ile a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H2c. Algılanan fayda ile a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

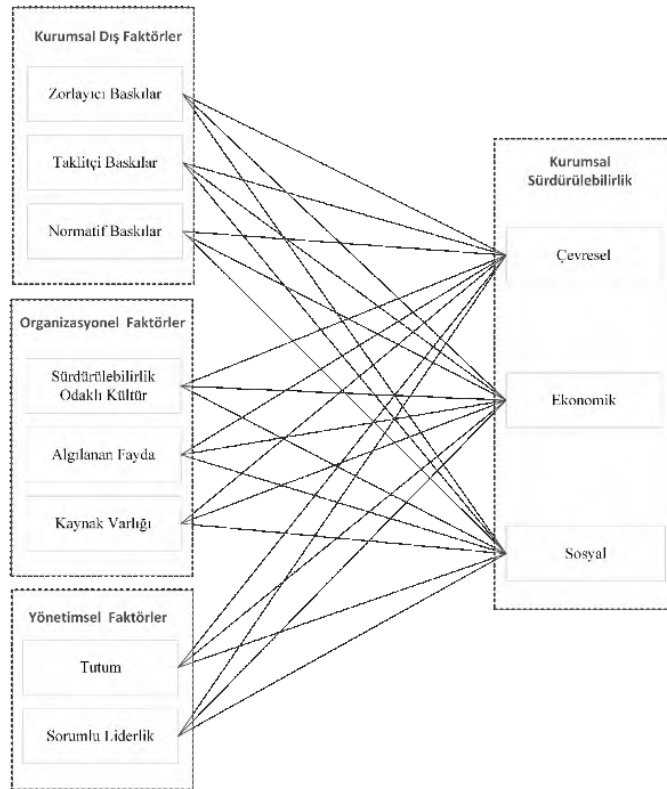
H3. Yönetimsel faktörler ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H3a. Sorumlu liderlik ile a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) çevresel sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H3b. Sürdürülebilirliğe yönelik tutum ile (a) ekonomik, (b) sosyal ve (c) sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma modeli

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerdeki üst düzey yöneticiler oluşturmaktadır. Evreninin turizm sektöründen seçilmesinin nedeni, turizm sektörü sürdürülebilirliğe yaptığı katkı ve ortaya çıkardığı zorluklar açısından özel bir konumda

olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Päväluc et al. (2020) göre turizm, turistik faaliyetlerin hem hammaddesi hem de asli unsuru olan doğal çevreye dayalı olarak gelişmektedir. Karmaşıklığı nedeniyle, turistik faaliyet çevre içinde ve çevre aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Kuter ve Ünal'a göre (2009, s.146) turizm sektörü, ülkelerin sahip olduğu özgün değerleri kullanabilme, aynı zamanda istihdam sağlama, gelir dağılımı ve kırsal alanların kalkınmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örneklem seçilmiştir. Çünkü sürdürülebilirlik kararlarının belirli bir düzeyde kurumsallaşmış bir yapı gerektirdiği varsayımından hareket edilmiştir. Bu nedenle 4 ve 5 yıldızlı otellerdeki üst düzey yönetici pozisyonunda yer alan kişiler örneklem kapsamında ele alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönem içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın en son yayınladığı 2020 verilerine göre 4 ve 5 yıldızlı toplam 1573 tane otel bulunmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmalarda belirlenen değişkenleri ölçebilmek daha önceki çalışmalarda kullanılmış ölçeklerden faydalanılmıştır. Bu nedenle öncelikle ölçek sahipleriyle iletişime geçilmiş, gerekli izinler alınmıştır. Sonraki aşamada ise uzman desteği alınarak ölçeklerin Türkçe 'ye çevirisi yapılmıştır. Verilerin güvenilirliklerinin analiz edilmesi için Cronbach alfa (α) değerleri incelenmiş ve sonuçlar bulgular kısmında paylaşılmıştır.

Kurumsal sürdürülebilirlik ölçeği: Çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik olmak üzere üç alt boyutta incelenmiştir. Kurumsal sürdürülebilirlik için Masocha & Fatoki, (2018) tarafından geliştirilen 20 maddelik ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekteki ifadelerden 7'si çevresel, 6'sı ekonomik ve 7 tanesi sosyal sürdürülebilirliği ölçmektedir.

Kurumsal çevre (Dışsal Faktörler) Ölçeği: Kurumsal çevre değişkeninin ölçülmesinde taklitçi ve zorlayıcı baskılar için Ouyang et al. (2018) ve normatif baskılar için Zuo et al.'ın (2017) çalışmalarında kullandığı ölçeklerden yararlanılmıştır. Toplamda 14 maddeden oluşan ölçeklerin 3'ü taklitçi, 4'ü zorlayıcı ve 7 tanesi normatif baskılara ilişkin ifadelerden oluşmaktadır.

Organizasyonel Faktörler Ölçeği: Araştırmada kurumun kendi iç yapısından kaynaklı olan organizasyonel faktörler kaynak varlığı, sürdürülebilirlik odaklı kültür ve algılanan fayda olmak üzere 3 alt boyutta incelenmiştir. Çalışmada kaynak varlığı için Wang et al. (2018), sürdürülebilirlik odaklı kültür için Yu ve Choi (2016) ve algılanan fayda için Wang et al.'ın (2019) çalışmalarında kullandıkları ölçeklerden yararlanılmıştır. Toplamda 13 maddeden oluşan ölçeklerin 4'ü kaynak varlığı, 5'i sürdürülebilirlik odaklı kültür ve 4 tanesi de algılanan faydayı ölçmektedir.

Yönetimsel faktörler ölçeği: Araştırmada yönetimsel faktörleri ölçebilmek için sürdürülebilirliğe yönelik tutum ve sorumlu liderlik olmak üzere iki alt boyut belirlenmiştir. Çalışmada sürdürülebilirliğe yönelik tutum için Ferdous (2010) ve sorumlu liderlik için Jang'ın (2016) çalışmalarında kullandıkları ölçeklerden faydalanılmıştır. Toplamda 9 maddeden oluşan ölçekte, 3 madde sürdürülebilirliğe yönelik tutumu; 6 madde sorumlu liderliğe ölçen ifadelerden oluşmaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan toplamda 56 maddelik anket formu Google formlar aracılığıyla katılımcılara gönderilmiştir. Çalışmaya başlamadan önce üniversite etik kurulundan gerekli etik izinler alınmıştır. Hazırlanan anket formu uygulamaya geçmeden önce etik yönden incelenmesi için Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvurulmuş ve 27. 04. 2021 tarihli kararla anket, etik yönden uygun bulunmuştur.

3. Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde yaklaşık %81'ni erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %43,8'inin 31-40, %33'ünün ise 41-50 yaş aralığında yer aldığı,

büyük çoğunluğunun (%70,1) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların mevcut oteldeki çalışma sürelerine bakıldığında, %46,4'ünün 1-3 yıldır mevcut otelde çalıştığı, %64,4'ünün genel müdür; %35,6'sının da genel müdür yardımcısı pozisyonunda olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaklaşık %60'ının 5 yıldızlı, %40,2'sinin 4 yıldızlı otel statüsünde çalıştığı; bu otellerin %61,9'unun bağımsız, %18,6'sının yerli zincir ve %19,6'sının uluslararası zincir otel olduğu belirlenmiştir.

3.1. Ölçüm Modelinin Güvenirlilik Analizleri

Araştırmada oluşturulan YEM modelinin değerlendirmeden önce ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirlikleri incelenmiştir. Literatürde ölçeklerin güvenilirliklerinin analizi için kullanılan Cronbach alfa (α) kabul edilebilir değerinin alt sınırı .70'dir (Collier 2020; Hair vd. 2019). Ancak kimi keşifsel araştırmalarda bu değer. 60'a kadar düşebileceği de belirtilmektedir (Hair et al., 2019, s.161). Buna göre kurumsal sürdürülebilirlik ölçeğine yönelik güvenilirlik analizleri sonucunda α katsayıları ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe (çevresel sürdürülebilirlik =.92, ekonomik sürdürülebilirlik =.89 ve sosyal sürdürülebilirlik =.92) sahip olduğunu göstermiştir. Kurumsal çevre ölçeğinde α katsayıları (taklitçi baskılar =.75, zorlayıcı baskılar =.80 ve normatif baskılar =.74) olarak elde edilmiştir. Organizasyonel faktörler ölçeğinde α katsayılarının yüksek olması (kaynak varlığı=.81, sürdürülebilirlik odaklı kültür=.87 ve algılanan fayda = .92) yine ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Yönetimsel faktörler ölçeğinin güvenilirlik analizleri değerlendirildiğinde literatürde kabul edilen değerlerde (sorumlu liderlik=.67 ve sürdürülebilirliğe yönelik tutum=.85) güvenilirliğe sahiptir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Yapı Geçerliliği

Çalışmada geçerlilik analizi için faktör analizi yapılmış ancak bu aşamadan önce 11 değişkene ait ifade grubunun faktör analizi yapılabilmesi için uygunluğu incelenmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ve Bartlett küresellik testi neticesinde KMO değeri 0,893 Bartlett küresellik testi $p=0,000$ olarak elde edilmiştir. KMO değerinin 0,60 ve üstünde olması örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell 2012, s. 620).

Çalışmada da temel örtük değişkenleri tanımlayan gözlenen değişkenler daha önceki çalışmalarda kullanılmış ölçeklerin uyarlaması şeklinde kullanıldığından ve önceden belirlenmiş teorik bir model üzerinden ele alındığından ölçeklerin geçerliliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA'da ölçüm kriterleri konusunda genel görüş; faktör yüklerinin 0.60 ve üzeri olmasıdır. Çalışmada faktör yükleriyle ilgili olarak temel alınan değerler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Hair et al., 2019, s.151):

- $\pm.10$ 'dan küçük faktör yükleri, basit yapıyı değerlendirmek amacıyla sifra eşdeğer kabul edilebilir.
- $\pm.30$ - $\pm.40$ aralığındaki faktör yükleri yapının yorumlanması için minimum seviyeyi karşıladığı kabul edilir.
- $\pm.50$ ve daha büyük faktör yükleri, pratikte anlamlı kabul edilir.
- $\pm.70$ 'i aşan faktör yükleri, iyi tanımlanmış yapının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle maximum likelihood (ML) hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ölçüm modelinde gözlenen yapıların örtük yapıları ifade etme gücünün hesaplanmasının ardından uyum iyiliği değerleri dikkate alınarak veri setinin model ile uyumu incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Kurumsal sürdürülebilirlik ölçeği Standartlaştırılmış/ Standardize Edilmemiş Tahmin Değerleri

Madde		Faktör	B ₀	B ₁	S.E.	C.R.	P	α
Çs7	<---	Çevresel	0,841	1				,924
Çs6	<---	Çevresel	0,843	1,228	0,085	14,521	***	
Çs5	<---	Çevresel	0,783	1,122	0,087	12,932	***	
Çs4	<---	Çevresel	0,821	0,93	0,067	13,91	***	
Çs3	<---	Çevresel	0,656	0,806	0,08	10,052	***	
Çs2	<---	Çevresel	0,784	1,008	0,078	12,956	***	
Çs1	<---	Çevresel	0,814	0,984	0,072	13,739	***	
Eko6	<---	Ekonomik	0,784	1				,891
Eko5	<---	Ekonomik	0,799	0,896	0,075	11,936	***	
Eko4	<---	Ekonomik	0,665	0,963	0,101	9,568	***	
Eko3	<---	Ekonomik	0,720	0,875	0,083	10,514	***	
Eko2	<---	Ekonomik	0,830	1,219	0,097	12,527	***	
Eko1	<---	Ekonomik	0,799	0,963	0,081	11,938	***	
Sos7	<---	Sosyal	0,901	1				,923
Sos6	<---	Sosyal	0,838	0,947	0,058	16,401	***	
Sos5	<---	Sosyal	0,910	1,011	0,051	19,762	***	
Sos4	<---	Sosyal	0,635	0,912	0,089	10,275	***	
Sos3	<---	Sosyal	0,823	1,004	0,063	15,825	***	
Sos2	<---	Sosyal	0,708	0,867	0,07	12,333	***	
Sos1	<---	Sosyal	0,746	0,903	0,067	13,426	***	

B₀: Standardize yol katsayıları B₁: Standardize edilmemiş yol katsayıları

Tablo 1’de gösterildiği gibi kurumsal sürdürülebilirlik ölçeğine ait DFA analiz sonuçları değerlendirildiğinde faktör yüklerinin hepsinin literatürde kabul edildiği gibi .60 üzerinde olduğu görülmektedir. Oluşturulan modelin DFA uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ($\chi^2=389.621$; $df=164$; $\chi^2/df=2,376$; CFI = .92; TLI = .91; GFI = .84 ve SRMR= .05) sadece GFI değeri istenilen değerler arasında yer almasa da sınıra yakın olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar kullanılan ölçeğin literatürde kabul edilen iyi uyum değerlerine sahip olduğunu ve ölçeğin 17 madde üzerinden veri ile doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 2. Kurumsal Çevre Ölçeği Standartlaştırılmış/ Standardize Edilmemiş Tahmin Değerleri

Madde		Faktör	B ₀	B ₁	S.E.	C.R.	P	α
Tak1	<---	Taklitçi	0,400	1				,754
Tak2	<---	Taklitçi	0,878	3,000	,567	5,291	***	
Tak3	<---	Taklitçi	0,887	2,781	,528	5,263	***	
Zor1	<---	Zorlayıcı	0,584	1				,800
Zor2	<---	Zorlayıcı	0,434	,0542	,080	6,792	***	
Zor3	<---	Zorlayıcı	0,828	1,848	0,215	8,582	***	
Zor4	<---	Zorlayıcı	0,937	2,040	0,226	9,044	***	
Norm1	<---	Normatif	0,858	1				,748
Norm2	<---	Normatif	0,349	0,496	0,105	4,729	***	
Norm3	<---	Normatif	0,364	0,549	0,111	4,954	***	
Norm4	<---	Normatif	0,752	0,838	0,071	11,799	***	

Norm5	<---	Normatif	0,424	0,815	0,139	5,855	***
Norm6	<---	Normatif	0,650	0,839	0,086	9,708	***
Norm7	<---	Normatif	0,508	0,387	0,054	7,167	***

B₀: Standardize yol katsayıları **B₁**: Standardize edilmemiş yol katsayıları

Tablo 2’de görüldüğü gibi kurumsal çevre ölçeğine ait DFA analiz sonuçlarında faktör yük değerlerinin kısmen düşük olduğu görülmektedir. Literatürde her bir madde için faktör yük değerlerinin .50 üzerinde olması uygun olmakla birlikte 0.45 olmasının yeterli olacağı hatta ölçekteki madde sayısı az ise .30 olabileceği belirtilmektedir (Karagöz 2019, s. 676). Bu doğrultuda kurumsal çevre ölçeğine ait DFA analiz sonuçları değerlendirildiğinde faktör yüklerinden bazılarının .50’nin altında olduğu görülmektedir. Ancak $\pm.30 - \pm.40$ aralığındaki faktör yükleri yapının yorumlanması için minimum seviyeyi karşıladığı kabul edilmektedir (Hair vd. 2019:151). Bu nedenle ilgili maddelerin istatistiksel olarak anlamlı bulunması ($p<.001$) nedeniyle değişkene katkısının az da olsa var olduğu değerlendirilerek maddelerin ölçekten çıkarılmaması uygun görülmüştür. Oluşturulan modelin DFA uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ($\chi^2=207,278$; $df=70$; $\chi^2/df=2,968$; CFI=.89; TLI=.86; GFI=.88 ve SRMR=.10) elde edilen sonuçlardan bazılarının literatürde belirtilen kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu görülürken bazılarında (SRMR) bu değer aralığında yer almadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Organizasyonel faktörler ölçeği Standartlaştırılmış/ Standardize Edilmemiş Tahmin Değerleri

Madde		Faktör	B ₀	B ₁	S.E.	C.R.	P	α
Kaynak4	<---	Kaynak Varlığı	0,802	1				,814
Kaynak3	<---	Kaynak Varlığı	0,774	1,125	0,097	11,615	***	
Kaynak2	<---	Kaynak Varlığı	0,463	0,891	0,141	6,329	***	
Kaynak1	<---	Kaynak Varlığı	0,850	1,282	0,098	13,057	***	
Kultur4	<---	Sür. Odak. Kültür	0,867	1				,871
Kultur3	<---	Sür. Odak. Kültür	0,838	0,758	0,05	15,302	***	
Kultur2	<---	Sür. Odak. Kültür	0,811	0,764	0,053	14,428	***	
Kultur1	<---	Sür. Odak. Kültür	0,850	1,03	0,066	15,715	***	
Kultur5	<---	Sür. Odak. Kültür	0,683	1,274	0,115	11,037	***	
Fayda4	<---	Algılanan Fayda	0,825	1				,922
Fayda3	<---	Algılanan Fayda	0,817	1,06	0,058	18,412	***	
Fayda2	<---	Algılanan Fayda	0,926	1,034	0,065	15,849	***	
Fayda1	<---	Algılanan Fayda	0,851	1,029	0,073	14,168	***	

B₀: Standardize yol katsayıları **B₁**: Standardize edilmemiş yol katsayıları

Organizasyonel faktörler ölçeğine ait DFA analiz sonuçları değerlendirildiğinde (Tablo 3) faktör yüklerinin hepsinin .60 üzerinde olduğu görülmektedir. Sadece kaynak varlığına ilişkin ölçeğin bir ifadesinin (Kaynak2) faktör yükünün .60’tan düşük olduğu (0,463) görülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi $\pm.30 - \pm.40$ aralığındaki faktör yükleri yapının yorumlanması için minimum seviyeyi karşılamaktadır (Hair vd. 2019, s.151). Bu nedenle ilgili maddenin istatistiksel olarak anlamlı bulunması ($p<.001$) nedeniyle değişkene katkısının az da olsa var olduğu değerlendirilerek maddenin ölçekten çıkarılmaması uygun görülmüştür. İlgili yapının uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ($\chi^2=143,930$; $df=60$; $\chi^2/df=2,399$; CFI=.95; TLI=.94; GFI=.90 ve SRMR=.04) elde edilen sonuçların literatürde belirtilen mükemmel uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Yönetimsel faktörler ölçeği Standartlaştırılmış/ Standardize Edilmemiş Tahmin Değerleri

Madde		Faktör	B ₀	B ₁	S.E.	C.R.	P	α
Tutum1	<---	Sür. Yön. Tutum	0,838	1				,858
Tutum2	<---	Sür. Yön. Tutum	0,806	1,037	0,083	12,546	***	
Tutum3	<---	Sür. Yön. Tutum	0,809	0,958	0,076	12,611	***	
Lider1	<---	Sorumlu Liderlik	0,866	1				,670
Lider2	<---	Sorumlu Liderlik	0,888	1,056	0,069	15,261	***	
Lider3	<---	Sorumlu Liderlik	0,251	0,603	0,178	3,38	***	
Lider6	<---	Sorumlu Liderlik	0,693	0,852	0,079	10,815	***	

B₀: Standardize yol katsayıları **B₁**: Standardize edilmemiş yol katsayıları

Tablo 4'te gösterildiği gibi yönetimsel faktörlere ait ölçeklerin DFA analizi sonucunda sorumlu liderliğe ait 4.ve 5. maddelerin faktör yük değeri sırasıyla 0,091 ve -0,67 olarak tespit edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (p=0,226 ve p=0,373). DFA sürecinde anlamlı olmayan faktör yüklenimleri analizden birer birer çıkarılarak DFA tekrarlanır (Karagöz 2019, s.771). Bu nedenle hem faktör yüklerinin düşük olması hem de istatistiksel olarak anlamlı olmamasından dolayı ilgili iki madde (Lider 4 ve Lider 5) ölçekten çıkarılarak çözümlene yeniden yapılmıştır. Bu işlem sonrasında DFA analiz sonuçları değerlendirildiğinde ilgili ölçek maddelerinin büyük bir çoğunluğunun .60 üzerinde faktör yüklerine sahip olduğu belirlenmiştir. Sadece sorumlu liderliğe ait 3. maddenin faktör yükünün 0.251 olduğu belirlenmiştir. Ancak p değerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmasından dolayı ilgili maddenin değişkene katkısının az da olsa var olduğu değerlendirilerek madde ölçekten çıkarılmamıştır. Ölçeğinin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ise ($\chi^2=38,869$; $df=13$; $\chi^2/df=2,990$; CFI =.96; TLI = .94; GFI =.94 ve SRMR= .04) tüm değerlerin literatürde belirtilen mükemmel uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Doğrulamalı faktör analizinin ardından kullanılan ölçeklerin geçerliğini değerlendirebilmek için benzeşim ve ayırt edici geçerlilikleri incelenmiştir. Bir DFA modelindeki faktörlerin benzeşim geçerliliğine sahip olabilmesi için $AVE > .5$, $CR > .7$ ve $CR > AVE$; ayırışım geçerliliğine sahip olabilmesi için $MSV < AVE$, $ASV < AVE$ ve AVE 'nin karekökü $>$ faktörlerarası korelasyon koşullarını sağlaması gerekir (Gürbüz, 2019, ss. 77-79). Bu doğrultuda ilgili hesaplamalar doğrultusunda elde edilen sonuçlar Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Ölçeklerin benzeşim ve ayırışım geçerliliği sonuçları

	CR	AVE	MSV	ASV	ÇS	ES	SS	TAK	ZOR	NOR	KV	SOK	AF	SL	SYT
ÇS	0,922	0,630	0,451	0,239	0,793										
ES	0,895	0,590	0,511	0,221	0,672	0,768									
SS	0,901	0,640	0,477	0,330	0,647	0,715	0,800								
TAK	0,785	0,572	0,152	0,068	0,276	0,209	0,334	0,756							
ZOR	0,799	0,519	0,362	0,214	0,390	0,458	0,602	0,391	0,72						
NOR	0,768	0,345	0,319	0,199	0,373	0,430	0,574	0,281	0,565	0,587					
KV	0,820	0,660	0,535	0,192	0,411	0,422	0,478	0,203	0,295	0,335	0,812				
SOK	0,906	0,809	0,544	0,297	0,565	0,575	0,691	0,278	0,563	0,528	0,732	0,899			
AF	0,916	0,732	0,544	0,285	0,526	0,524	0,632	0,219	0,522	0,532	0,545	0,738	0,855		
SL	0,805	0,541	0,103	0,048	0,208	0,149	0,211	0,082	0,088	0,126	0,282	0,249	0,321	0,735	
SYT	0,857	0,668	0,426	0,254	0,505	0,544	0,653	0,217	0,517	0,502	0,438	0,589	0,594	0,324	0,817

*Koyu renkle gösterilen değerler AVE'nin karekökünü ifade etmektedir.

ÇS: Çevresel Sürdürülebilirlik, ES: Ekonomik Sürdürülebilirlik, SS: Sosyal Sürdürülebilirlik, TAK: Taklitçi baskılar, ZOR: Zorlayıcı baskılar, NOR: Normatif baskılar, KV: Kaynak varlığı, SOK: Sürdürülebilirlik odaklı kültür, AF: Algılanan fayda, SL: Sorumlu liderlik, SYT: Sürdürülebilirliğe yönelik tutum.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin benzeşim geçerliliğine yönelik olarak elde edilen değerler incelendiğinde AVE testi sonucuna göre normatif baskılar ölçeği haricindeki tüm ölçeklerin literatürde kabul edilen değerlerin üzerinde olduğu görülmektedir ($AVE > .5$). Ancak

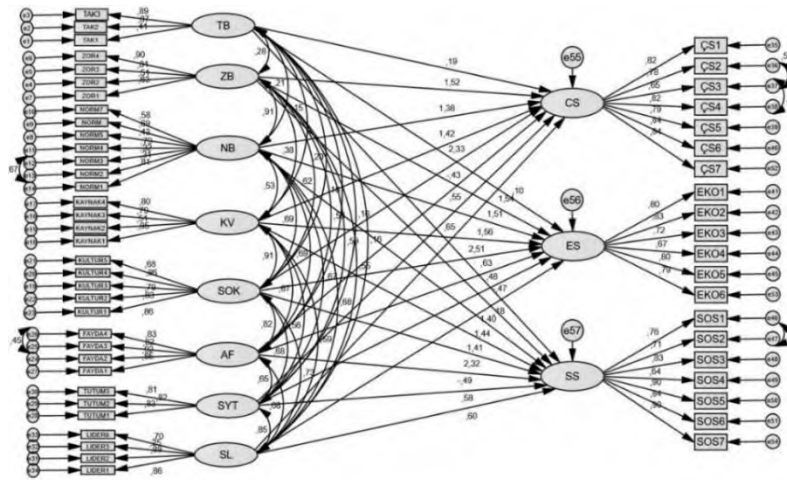
AVE'nin 0,5'ten küçük, CR'nin 0,6'dan yüksek olduğu durumlarda, yapının geçerliliği hala yeterli sayılmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981'den akt. Dede 2019, s. 1935). Bu nedenle elde edilen bu sonuçlar ilgili ölçeklerin benzeşim geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Benzeşim geçerliliğini değerlendirmede bir diğer koşul CR değerlerinin $>.7$ olmasıdır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin CR değerlerine bakıldığında tüm değişkenlerde bu değerlerin kabul edilen değerler arasında olduğu görülmektedir. Benzeşim geçerliliğinde ayrıca $CR > AVE$ koşulunun sağlanması da önemli ve istenen bir durumdur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ilgili tüm değişkenlerdeki CR değerlerinin AVE değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre, çalışmada kullanılan ölçeklerin benzeşim geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin ayırt edici geçerliklerinin değerlendirilmesi için MSV, ASV ve AVE'nin karekökü değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen değerler, ayırt edici geçerlik için gerekli olan koşulları sağlayıp sağlamadığı ($MSV < AVE$, $ASV < AVE$ ve AVE 'nin karekökü $>$ faktörlerarası korelasyon) açısından incelenmiştir. Bu sonuçlara göre, ayırt edici geçerlik için gerekli olan koşulların sağlandığı ve çalışmada kullanılan ölçeklerin ayırt edici geçerliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

3.3. Yapısal Modelin Test Edilmesi

YEM analizlerinde ölçüm modeli değerlendirildikten ve istenen sonuçlar elde edildikten sonraki aşama değişkenler arasındaki ilişkileri test etmeye yönelik yapısal modelin analiz edilmesidir. Çoklu regresyon mantığında çalışan YEM temelli yapısal model ve yol analizleri iki ve daha fazla değişken arasındaki doğrudan, dolaylı ve düzenleyici ilişkilerin test edildiği modellerdir (Gürbüz 2019, s.95).

Şekil 2. Yapısal Modelin AMOS Çıktısı

Şekil 2'de gösterilen modelin ilk testinde $\chi^2 = 2189,254$, $df: 1325$; $\chi^2/df = 2,128$, $RMSEA = ,076$; $GFI = 673$; $CFI = ,818$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde GFI ve CFI değerleri dışındaki sonuçlar literatürde kabul edilen değerler olarak görülmektedir. Bu nedenle model uyum indeksleri için modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ilgili modifikasyon önerileri dikkate alınmış ve analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. İlgili modifikasyonlar ile elde edilen sonuçlarda uyum iyiliği değerlerinde iyileşmelerin ($\chi^2 = 2520,495$; $df = 1320$; $\chi^2/df = 1,909$; $CFI = ,88$; $GFI = ,80$ ve $SRMR = ,79$, $RMSEA = ,69$) olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar önerilen yapısal modelin belirtilen referans aralıklarına göre kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir.

YEM analizleri sonucunda yapısal modelden elde edilen sonuçlar doğrultusunda daha önceden belirlenmiş olan hipotezlerin red ya da kabulüne ilişkin bilgiler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Hipotez testi sonuçları

Hipotez	Yol			β	p	Hipotez sonuç
H1	TB	→	Çevresel Sürdürülebilirlik	0,191	0,127	Ret
	ZB			1,515	0,005	Kabul
	NB			1,380	0,018	Kabul
	TB	→	Sosyal Sürdürülebilirlik	0,182	0,122	Ret
	ZB			1,398	0,007	Kabul
	NB			1,444	0,011	Kabul
	TB	→	Ekonomik Sürdürülebilirlik	0,104	0,406	Ret
	ZB			1,540	0,007	Kabul
	NB			1,510	0,013	Kabul
H2	KV	→	Çevresel Sürdürülebilirlik	1,418	0,013	Kabul
	SOK			2,332	0,003	Kabul
	AF			-0,430	0,122	Ret
	KV	→	Sosyal Sürdürülebilirlik	1,413	0,011	Kabul
	SOK			2,320	0,002	Kabul
	AF			-0,493	0,064	Ret
	KV	→	Ekonomik Sürdürülebilirlik	1,562	0,010	Kabul
	SOK			2,513	0,002	Kabul
	AF			0,630	0,031	Kabul
H3	SL	→	Çevresel Sürdürülebilirlik	0,651	0,041	Kabul
	SYT			0,546	0,045	Kabul
	SL	→	Sosyal Sürdürülebilirlik	0,598	0,049	Kabul
	SYT			0,580	0,032	Kabul
	SL	→	Ekonomik Sürdürülebilirlik	-0,467	0,152	Ret
	SYT			0,485	0,098	Ret

Sonuç, tartışma ve öneriler

Bu çalışmada kurumlardaki sürdürülebilirlik kararlarının alınmasında etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan H1 hipotezi ile kurumsal çevrenin, H2 hipoteziyle organizasyonel faktörlerin ve H3 hipoteziyle de yönetsel faktörlerin sürdürülebilirlik kararları ile ilişkisi ilgili istatistiksel analizler yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada, kurumsal çevrenin bir unsuru olan ve belirsizliğin olduğu durumlarda bu belirsizliği azaltmak için rakiplerin davranışlarının taklit edilmesi şeklinde ortaya çıkan taklitçi baskıların sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere sürdürülebilirliğin üç boyutu üzerinde de anlamlı bir etkisinin olmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir. Literatürde taklitçi baskıların sürdürülebilirlik üzerindeki etkisine yönelik net bir görüş birliği bulunmamaktadır. Çünkü kimi çalışmalar taklitçi baskıların bu yöndeki uygulamalarda etkisi olduğunu ortaya koyarken (Essebro 2020;) kimi çalışmalarda (Abdulaziz et al., 2017; Dubey et al., 2017; Masocha & Fatoki 2018; Saeed et al., 2018) bunun aksine taklitçi baskıların etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak daha önce yapılan çalışmaların genel olarak sürdürülebilirliğin çevresel boyutu üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmada ise, elde edilen sonuçlar sürdürülebilirliğin tek bir boyutu değil üç boyutu açısından da değerlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre sürdürülebilirliğin üç boyutu açısından da otel işletmelerinde rakiplerin davranışlarının çok belirleyici olmadığını söylemek mümkündür.

Çalışmada kurumsal çevre açısından incelenen hipotezlerden bir diğeri (H1b) zorlayıcı baskıların sürdürülebilirlik davranışı üzerindeki etkisine yöneliktir. Yapılan analizlerde hükümet ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan zorlayıcı baskıların çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Buna göre

yasal kurumlar sürdürülebilirliğin her üç boyutu için kurumları harekete geçirici bir unsur olarak görülmektedir. Bu sonuçlar literatürde daha önce yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Abdulaziz et al., 2017; Kornilaki & Font 2019; Saeed et al., 2018; Wang et al., 2018;). Ancak daha önceki yapılan çalışmalar genellikle zorlayıcı baskıların çevresel uygulamalara ya da yeşil davranışlara yönelik etkisini belirlemeye yöneliktir. Bu çalışmada zorlayıcı baskıların sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutu üzerinde de etkili olduğunun ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik konusunda daha fazla girişimin gerçekleştirilebilmesi için mevcut yönetim birimlerinin kurumlara çeşitli standartlar getirmeleri kurumların bu uygulamalara adapte olmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak ele alınabilir.

Kurumların sürdürülebilirlik davranışlarında etkili olan kurumsal çevre unsurundan bir diğeri normatif baskılardır. Normatif baskılar zorlayıcı baskılardan farklıdır. Çünkü zorlayıcı baskılarda kurum yasal prosedürlere uymak zorundadır aksi takdirde ceza ve yaptırımla karşılaşmaktadır. Normatif baskılarda ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu çalışmadaki analiz sonuçlarına göre; normatif baskıların çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($p < 0.05$). Bu sonuçlar Masocha & Fatoki'nin (2018) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Buna göre kurumlar üzerinde yasal bir dayanak olmasa da profesyonelleşmeden kaynaklı olarak ortaya çıkan normatif baskılar kurumsal sürdürülebilirlik davranışını etkilemektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda (Abdulaziz et al., 2017; Kornilaki & Font, 2019; Essebro, 2020; Saeed et al., 2018;) genellikle normatif baskıların sürdürülebilirlik girişimleri üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koysa da bunun aksini savunan çalışmalar da (Günel, 2017; Rivera, 2004) bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre, toplumun bilinçlenmesi, STK, medya, mesleki birlikler gibi oluşumların kurumların davranışlarını şekillendirmede önemli bir unsurdur.

Araştırmada H2 hipotezleriyle kurumsal sürdürülebilirlik kararlarında kurumun kendi iç yapısından kaynaklı organizasyonel faktörlerin sürdürülebilirlik kararlarındaki etkisi incelenmiştir. Bu kapsamdaki hipotezlerden biri kurumların sahip olduğu kaynakların varlığıyla ilgilidir. Oluşturulan H2a hipotezi sonuçlarına göre kurumların maddi ve manevi olmak üzere sahip oldukları kaynakların çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($p < 0.05$). Bu sonuçlar literatürde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Del Brío & Junquera, 2003; Sweeney, 2007). Ancak söz konusu iki çalışmadan birincisinde KSS üzerinden, ikincisinde ise çevresel girişimler açısından kaynak varlığının etkisini ele almıştır. Bu araştırmada ise, sürdürülebilirliğin üç boyutu açısından kaynak varlığının sürdürülebilirlik kararlarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Organizasyonel faktörler içerisinde yer alan boyutlardan bir diğeri sürdürülebilirlik odaklı kültürdür. Elde edilen sonuçlara göre, kurumun sürdürülebilirlik odaklı bir kültüre sahip olması çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($p < 0.05$). Literatürde kurumun sahip olduğu kültürün davranışları üzerindeki etkisine yönelik olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre kimi yazarlar kurum kültürünün sürdürülebilirlik girişimlerinin başarısı için kritik bir faktör olduğunu ve iş kültüründeki zayıflıkların çevresel ilerlemeyi engellemekten sorumlu olduğunu ileri sürmektedir (Abbett et al., 2010; Saeed et al., 2018). Ancak kimi yazarlar da bu görüşün aksine kurumun sahip olduğu kültürün kurumun değişim süreçlerinin uygulanmasını engellediğini, sürdürülebilirliğin kurumlar içinde yenilikleri ve kültürel değişiklikleri teşvik etmeyi gerektirdiğini öne sürmektedir (Islam vd. 2019:676). Organizasyonel faktörler içinde yer alan bir diğer faktör H2c hipotezini oluşturan ve kurumların sürdürülebilirlik faaliyetinde bulunmadan önce kendi çıkarlarını da göz önünde bulundurarak hareket etmesine dayanan algılanan faydadır. Analiz sonuçlarına göre algılanan faydanın çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken ($p > 0.05$); ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu sonuçlar neticesinde H2c hipotezi, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik için reddedilip ekonomik sürdürülebilirlik için kabul edilmiştir.

Araştırmada H3 hipotezleriyle yönetimsel faktörlerin sürdürülebilirlik kararları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde sürdürülebilirlik konusundaki çalışmalarda genellikle yöneticilerin çevresel bağlılık, farkındalığı, bilgisi gibi unsurların sürdürülebilirlik davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu noktada liderlik göz ardı edilen çalışma alanlarından biri olarak kalmıştır. Bu doğrultuda çalışmada yönetimsel faktörler altında oluşturulan H3a hipotezi sorumlu liderliğin sürdürülebilirlik kararları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Elde edilen sonuçlarda sorumlu liderliğin çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olmasına rağmen; ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle H3a hipotezi çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik için kabul edilirken, ekonomik sürdürülebilirlik için reddedilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar literatürdeki sorumlu liderliğin yeşil davranış ve sürdürülebilirlik, çevreci kurumsal vatandaşlık üzerinde etkisi olduğuna dair çalışmalarla paralellik göstermektedir (Peters & Simaens 2020; Zhao & Zhou 2019). Yönetimsel faktörler unsuru altındaki boyutlardan bir diğeri yöneticinin sürdürülebilirliğe yönelik tutumudur. Oluşturulan H3b hipotez sonuçları değerlendirildiğinde tutumun çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunurken; ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Literatürde çevresel ve sosyal konulara yönelik yönetimin tutumunun sürdürülebilirlik davranışları üzerinde pozitif bir etkisi olduğuna konusunda çalışmalar bulunmakla birlikte (Fraj-Andrés et al., 2009; Roxas & Coetzer 2012), az da olsa etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmış araştırmalar bulunmaktadır (Raab et al., 2018). Küresel çevre sorunlarına çözüm bulmak için bireysel anlamda insanların, kurumsal anlamda ise yöneticilerin çevre ile ilgili davranışlar hakkında nasıl karar verdiklerini anlamak çok önemlidir. Çünkü yöneticiler hem karar alma sürecinde doğrudan kontrole sahip kişiler iken aynı zamanda kaynakları tahsis eden ve dağıtan kişi konumundadır.

Bu çalışma belirli sınırlılıklar dâhilinde yapılmıştır. Çalışma turizm sektöründe yer alan 4 ve 5 yıldızlı otellerde sürdürülebilirlik kararlarında hangi yordayıcıların etkili olduğunun anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar tek bir sektör üzerinden değerlendirilmiştir. Gelecekte yapılan araştırmalarda oluşturulan araştırma modeli farklı sektörler üzerinden değerlendirilebilir ve karşılaştırma yapılabilir. Bu çalışma aynı zamanda, anket yöntemiyle belirli bir zaman dilimi içerisinde verilerin toplandığı seçilen kesitsel zaman boyutuyla da sınırlıdır. Bu nedenle, araştırma sorularını daha derin araştırmak ve gerçek davranışa yol açan niyetleri doğrulamak için farklı veri toplama seçenekleri kullanarak özellikle karma yöntem araştırmaları ile daha derinlemesine verilere ulaşılması mümkün olabilir.

Kaynakça

- Abbett, E., Coldham, A. & Whisnant, R. (2010). *Organizational culture and the success of corporate sustainability initiatives: An empirical analysis using the competing values framework*. Doktora tezi. University of Michigan.
- Abdulaziz, N. A. A., Senik, R., Yau, F. S., San, O. T. & Attan, H. (2017). Influence of institutional pressures on the adoption of green initiatives. *International Journal Of Economics and Management (IJEM)*, 11(S3), 939-967.
- Alshehhi, A., Nobanee, H. & Khare, N. (2018). The impact of sustainability practices on corporate financial performance: Literature trends and future research potential. *Sustainability*, 10(2), 494. Doi:10.3390/su10020494.
- Babiak, K. & Trendafilova, S. (2011). CSR and environmental responsibility: motives and pressures to adopt green management practices. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 18(1), 11-24. Doi:10.1002/csr.229.
- Caradonna, J. L. (2014). *Sustaiability: A History*. New York. Oxford University Press.
- Carpenter, V. L. & Feroz, E. H. (2001). Institutional theory and accounting rule choice: an analysis of four US state governments' decisions to adopt generally accepted accounting

- principles. *Accounting, Organizations and Society*, 26(7-8), 565-596. Doi: 10.1016/S0361-3682(00)00038-6.
- Collier, J. E.(2020). *Applied structural equation modeling using AMOS*. NY: Routledge.
- Dede, N. P. (2019). Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisinde lidere olan güvenin aracı rolü üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1923-1943. Doi:10.15295/bmij.v7i4.1250.
- Del Brío, J. Á. & Junquera, B. (2003). A review of the literature on environmental innovation management in SMEs: implications for public policies. *Technovation*, 23(12), 939–948. Doi:10.1016/S0166-4972(02)00036-6.
- Dimaggio, P. J. & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 147-160. Doi: 10.2307/2095101
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S. J., Papadopoulos, T., Hazen, B., Giannakis, M. ve Roubaud, D. (2017). Examining the effect of external pressures and organizational culture on shaping performance measurement systems (PMS) for sustainability benchmarking: Some empirical findings. *International Journal of Production Economics*, 193, 63-76. Doi:10.1016/j.ijpe.2017.06.029.
- Epstein, M. J., Buhovac, A. R. & Yuthas, K. (2010). Implementing sustainability: The role of leadership and organizational culture. *Strategic Finance*, 91(10), 41.
- Essebro, L. (2020). *Ensuring legitimacy through CSR communication in the biobased sector*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Swedish: Swedish University of Agricultural Sciences.
- Ferdous, A. S. (2010). Applying the theory of planned behavior to explain marketing managers' perspectives on sustainable marketing. *Journal of international consumer marketing*, 22(4), 313-325. Doi: 10.1080/08961530.2010.505883
- Fraj-Andrés, E., Martínez-Salinas, E. & Matute-Vallejo, J. (2009). Factors affecting corporate environmental strategy in Spanish industrial firms. *Business strategy and the Environment*, 18(8), 500-514. Doi: 10.1002/bse.611
- Genç, R. (2017). The importance of communication in sustainability & sustainable strategies. *Procedia Manufacturing*, 8, 511-516. Doi: 10.1016/j.promfg.2017.02.065.
- Gürbüz, S. (2019). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Günel, T. (2017). *Kurumsal kuram perspektifinden kurumsal sürdürülebilirlik: İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik raporlamaları üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hahn, T., Preuss, L., Pinkse, J. & Figge, F. (2014). Cognitive frames in corporate sustainability: Managerial sensemaking with paradoxical and business case frames. *Academy of Management Review*, 39(4), 463-487. Doi: 10.5465/amr.2012.0341.
- Hair, J. F. Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E.(2019). *Multivariate data analysis*, (8. Ed.). Cengage Learning EMEA.
- Han, Z., Wang, Q. & Yan, X. (2019). How responsible leadership motivates employees to engage in organizational citizenship behavior for the environment: A double-mediation model. *Sustainability*, 11(3), 605. Doi: 10.3390/su11030605.
- Herold, D. M. (2018). Demystifying the link between institutional theory and stakeholder theory in sustainability reporting. *Economics, Management and Sustainability*, 3(2), 6-19. Doi: 10.14254/jems.2018.3-2.1

- Hörisch, J., Schaltegger, S. & Windolph, S. E. (2015). Linking sustainability related stakeholder feedback to corporate sustainability performance: an empirical analysis of stakeholder dialogues. *International Journal of Business Environment*, 7(2), 200 – 218. Doi:10.1504/IJBE.2015.069027.
- Islam, M. S., Tseng, M. L. & Karia, N. (2019). Assessment of corporate culture in sustainability performance using a hierarchical framework and interdependence relations. *Journal of Cleaner Production*, 217, 676-690. Doi:10.1016/j.jclepro.2019.01.259.
- Jang, Y.J. (2016). *Top managers' environmental values, leadership, and stakeholder engagement in promoting environmental sustainability in the restaurant industry*. Graduate Theses. USA: Iowa State University.
- Javed, M., Rashid, M. A., Hussain, G. ve Ali, H. Y. (2020). The effects of corporate social responsibility on corporate reputation and firm financial performance: Moderating role of responsible leadership. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(3), 1395-1409. Doi:10.1002/csr.1892.
- Karagöz, Y. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Dağıtım
- Khatter, A., White, L., Pyke, J. & McGrath, M. (2021). Stakeholders' Influence on Environmental Sustainability in the Australian Hotel Industry. *Sustainability*, 13(3), 1351. Doi:10.3390/su13031351.
- Kornilaki, M. ve Font, X. (2019). Normative influences: How socio-cultural and industrial norms influence the adoption of sustainability practices. A grounded theory of Crete, small tourism firms. *Journal of Environmental Management*, 230, 183-189. Doi:10.1016/j.jenvman.2018.09.064.
- Krell, K., Matook, S. & Rohde, F. (2016). The impact of legitimacy-based motives on IS adoption success: an institutional theory perspective. *Information & Management* 53(6), 683–697. Doi:10.1016/j.im.2016.02.006.
- Kuter, N. & Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.
- Lamsam, N. (2020). Effect of corporate sustainability on corporate reputation and firm performance of companies in Thailand. *Asian Social Science*, 16(11), 31-40. Doi: 10.5539/ass.v16n11p31.
- Law, K. M. & Gunasekaran, A. (2012). Sustainability development in high-tech manufacturing firms in Hong Kong: Motivators and readiness. *International Journal of Production Economics*, 137(1), 116-125. Doi:10.1016/j.ijpe.2012.01.022.
- Liang, H., Saraf, N., Hu, Q. & Xue, Y. (2007). Assimilation of enterprise systems: the effect of institutional pressures and the mediating role of top management. *MIS quarterly*, 31(1), 59-87. Doi: 10.2307/25148781.
- Maak, T. (2007). Responsible leadership, stakeholder engagement, and the emergence of social capital. *Journal of Business Ethics*, 74(4), 329-343. Doi:10.1007/s10551-007-9510-5.
- Maignan, I. & Ralston, D. A. (2002). Corporate social responsibility in Europe and the US: Insights from businesses' self-presentations. *Journal of International Business Studies*, 33(3), 497-514.
- Marcus, J., MacDonald, H.A. & Sulsky, L.M. (2015). Do personal values influence the propensity for sustainability actions? A policy-capturing study. *J. Bus. Ethics*, 127, 459–478. Doi: 10.1007/s10551-013-2032-4.
- Margolis, J. D., Elfenbein, H. A. & Walsh, J. P. (2007). Does it pay to be good? A meta-analysis and redirection of research on the relationship between corporate social and financial

- performance. *Ann Arbor*, 1001, 48109-1234.
- Masocha, R. & Fatoki, O. (2018). The impact of coercive pressures on sustainability practices of small businesses in South Africa. *Sustainability*, 10(9), 3032. Doi: 10.3390/su10093032.
- Moliner, M. Á., Monferrer, D., Estrada, M. & Rodríguez, R. M. (2019). Environmental sustainability and the hospitality customer experience: A study in tourist accommodation. *Sustainability*, 11(19), 5279. Doi: 10.3390/su11195279.
- Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *The Academy of Management Review*, 16(1), 145–179. Doi:10.2307/258610.
- Ouyang, Z., Cheng, P., Liu, Y. & Yang, R. (2019). Institutional drivers for corporate philanthropic activities in China: Mediating roles of top management participation. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(1), 244-255. Doi: 10.1002/csr.1796.
- Özen, Ş.(2015). Yeni kurumsal kuram: Örgütleri çözümlenmede yeni ufuklar ve yeni sorunlar. A. Selami Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt Kuramları*. (3. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Patel, A. M., Xavier, R. J. & Broom, G. (2005). Toward a model of organizational legitimacy in public relations theory and practice. In *Proceedings International Communication Association Conference*, (s. 1-22), New York, USA.
- Păvăluc, C., Anichiti, A., Niță, V. & Butnaru, G. I. (2020). Analysing the relationship between tourism development and sustainability by looking at the impact on the environment. A study on the European Union countries. *CES Working Papers*, 12(1), 1-19.
- Peters, J. & Simaens, A. (2020). Integrating sustainability into corporate strategy: A case study of the textile and clothing industry. *Sustainability*, 12(15), 6125. Doi: 10.3390/su12156125.
- Raab, C., Baloglu, S. & Chen, Y. S. (2018). Restaurant managers' adoption of sustainable practices: An application of institutional theory and theory of planned behavior. *Journal of Foodservice Business Research*, 21(2), 154- 171. Doi: 10.1080/15378020.2017.1364591.
- Raupp, J. (2011). The concept of stakeholders and its relevance for corporate social responsibility communication. Ø. Ihlen, J. L. Bartlett ve S. May (Ed.) *The Handbook of Communication and Corporate Social Responsibility* içinde (pp. 276-295). UK: John Wiley & Sons.
- Rivera, J. (2004). Institutional pressures and voluntary environmental behavior in developing countries: evidence from the Costa Rican hotel industry. *Society and Natural Resources*, 17(9), 779–797. Doi: 10.1080/08941920490493783.
- Roberts, S. & Tribe, J. (2008) Sustainability indicators for small tourism enterprises – An exploratory perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, 16:5, 575-594. Doi: 10.1080/09669580802159644.
- Roxas, B. & Coetzer, A.(2012). Institutional environment, managerial attitudes and environmental sustainability orientation of small firms. *Journal of Business Ethics*, 111, 461–476. Doi:10.1007/s10551-012-1211-z.
- Saeed, A., Jun, Y., Nubuor, S., Priyankara, H. & Jayasuriya, M.(2018). Institutional pressures, green supply chain management practices on environmental and economic performance: A two theory view. *Sustainability*, 10 (5), 1517. Doi: 10.3390/su10051517.
- Sweeney L. (2007). Corporate social responsibility in Ireland: barriers and opportunities experienced by SMEs when undertaking CSR. *Corporate Governance* 7(4): 516–523.
- Wang, S., Li, J. & Zhao, D. (2018). Institutional pressures and environmental management practices: The moderating effects of environmental commitment and resource availability. *Business Strategy and the Environment*, 27(1), 52-69. Doi:10.1002/bse.1983.

- Wang, S., Wang, H. & Wang, J. (2019). Exploring the effects of institutional pressures on the implementation of environmental management accounting: Do top management support and perceived benefit work?. *Business Strategy and the Environment*, 28(1), 233-243. Doi:10.1002/bse.2252.
- Windolph, S. E., Harms, D. & Schaltegger, S. (2014). Motivations for corporate sustainability management: Contrasting survey results and implementation. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 21(5), 272-285. Doi: 10.1002/csr.1337.
- Weber, O. (2017). Corporate sustainability and financial performance of Chinese banks. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 8(3), 358-385.
- WCED (1987). *World Commission on Environment and Development*. New York.: Oxford University Press.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (Çev. B. Bıçak) Ankara: Nobel.
- Yu, Y. & Choi, Y. (2016). Stakeholder pressure and CSR adoption: The mediating role of organizational culture for Chinese companies, *The Social Science Journal*, 53:2, 226-234. Doi:10.1016/j.soscij.2014.07.006.
- Zhao, H. & Zhou, Q. (2019). Exploring the impact of responsible leadership on organizational citizenship behavior for the environment: A leadership identity perspective. *Sustainability*, 11(4), 944. Doi:10.3390/su11040944.
- Zink, K. J., Steimle, U. & Fischer, K. (2008). Human factors, business excellence and corporate sustainability: differing perspectives, joint objectives. K.J. Zink (Ed.), *Corporate sustainability as a challenge for comprehensive management* içinde (pp. 3-18). Physica-Verlag HD.
- Zuo, W., Schwartz, M. S. & Wu, Y. (2017). Institutional forces affecting corporate social responsibility behavior of the Chinese food industry. *Business & Society*, 56(5), 705-737. Doi:10.1177/0007650315615855.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 27.04.2021

No: 57054

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %_50

2. yazar katkı oranı : % 50

Türkiye'de Sağlık Kurumlarının Performansının VZA ile Ölçülmesi

Measuring the Performance of Health Institutions in Turkey with DEA

YÖK 100/2000 Doktorantı Ziya ÇEÇEN¹, Doç. Dr. Fevzi AKBULUT²

Öz

Sürekli artan maliyetler ve müşteri beklentileriyle artan sağlık hizmeti talebini karşılamaya çalışan sağlık kurumları maliyetlerini minimize etmenin ve kaynaklarını etkin ve verimli kullanmanın yollarını aramaktadır. Bu sebeple sağlık kurumlarında performans ölçümleri sıklıkla kullanılmaya başlanmış ve performans ölçümlerinin önemi artmıştır. Bu araştırmanın amacı Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kurumlarının sağlık göstergelerini kullanarak il bazında etkinliğini belirlemek, etkin sınırdan olmayan illerin verimsizliklerinin kaynağını tespit etmek, âtil kullanımlarını hesaplamak ve etkin illerin süper etkinlik değerlerini saptamaktır. Araştırmada 5 adet girdi ve 5 adet çıktı değişkeni kullanılmış olup ön analiz olarak değişkenlere Spearman korelasyon analizi ve Mahalanobis aykırı değer analizi uygulanmıştır. Ardından VZA yöntemiyle il bazında sağlık hizmetlerinin CCR ve BCC girdiye yönelik modellerle ölçülmüştür. Bu doğrultuda, 2020 Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı'ndan alınan veriler kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Sonuç olarak analize dahil edilen 73 ilden CCR modeline göre 26 il, BCC modeline göre 33 il etkin olarak tespit edilmiştir. Ayrıca etkin illerin süper etkinlik sonuçlarına göre en etkin ilin Bayburt ili olduğu ve Bayburt ilinin girdilerini %135 oranında arttırsa bile halen etkin sınırdan yer alabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Performans Ölçümü, Sağlık Kurumları, Etkinlik, Verimlilik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Health institutions trying to meet the increasing demand for healthcare services with ever-increasing costs, customer expectations seek ways to minimize their costs, use their resources effectively and efficiently. For performance measurements have been used frequently in health institutions and importance of performance measurements has increased. The aim is to determine the efficiency of health institutions affiliated to Ministry of Health on the basis of provinces by using health indicators, to determine the inefficiency of provinces that aren't at efficient border, to calculate their idle use and to determine the super efficiency values of active provinces. In the research, 5 input and 5 output variables were used. Spearman correlation analysis and Mahalanobis outlier analysis were applied to the variables as preliminary analysis. With the DEA method CCR and BCC of health services on provincial basis were measured with input-oriented models. Data from 2020 Ministry of Health Health Statistics Yearbook were used. R Studio package programs were used for analysis of research data. As a result, out of 73 provinces included in analysis, 26 provinces according to CCR model and 33 provinces according to BCC model were identified as efficient. In addition, it has been determined the most efficient province is Bayburt according to super efficiency results of efficient provinces and even if it increases inputs of Bayburt by 135%, it can still be in efficient border.

Keywords: Data Envelopment Analysis, Performance Measurement, Healthcare Institutions, Efficiency, Productivity

Paper Type: Research

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, YÖK 100/2000 Doktorantı, ziya_cecen@hotmail.com

²Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı fevziakbulut07@gmail.com.

Atf için (to cite): Çeçen, Z ve Akbulut, F. (2024). Türkiye'de Sağlık Kurumlarının Performansının Vza ile Ölçülmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1727-1745.

Giriş

Sağlık kavramı, insanlar için hayati bir nitelik taşımaktadır. Dünya genelinde son zamanlarda meydana gelen olaylarda sağlık kavramının önemin ne denli büyük olduğu anlaşılmıştır. İnsanlar için önemi büyük olan sağlık kavramının devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bu durum her yerde aynı önemde olduğu gibi Türkiye’de de böyledir. Türkiye’de sağlıkla ilgili hizmetlerin sunumunu Sağlık Bakanlığı üstlenmiştir ve işler bu kurum aracılığıyla ilerlemektedir. Sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği bakanlığın en çok dikkat ettiği hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sürdürülebilirliğin sekteye uğraması sunulan hizmetin devamlılığını kesecektir. Bu sebeple bakanlık sürdürülebilirliği devam ettirmeye yönelik hamleler yapmakta ve planlar geliştirmektedir. Sürdürülebilir bir sağlık kavramı ise eldeki kıt kaynakların verimli, etkili ve etkin kullanımına bağlıdır.

Sahip olunan sağlık kaynaklarının ülke çapında eşit dağılımı, insanların ihtiyaç duyduğu hizmetlere daha rahat ulaşabilmesi açısından önemlilik arz etmektedir. Kaynakların verimli kullanılması, sağlık hizmetlerindeki maliyetin azalmasına sebep olacak ve böylece ihtiyaç duyan bireylerin bu hizmete ulaşma ihtimali yükselecektir (Kavuncubaşı, 2000, s. 67). Sağlık alanındaki bu kaynakların insanların ihtiyaçlarına cevap olabilmesi, kesintiye uğramaması ve ihtiyaç sahibi olan kişilerin bu hizmete ulaşması için üst yapı olan bakanlık ve müdürlük gibi kurumlar çaba vermektedir. Sahip olunan kaynakların ne derece verimli kullanıldığı, kaynakların hangi alanlara kanalize edildikleri ve tüm bu hamlelerden sonra nasıl bir çıktıya ulaşıldığını görmek sürdürülebilirliği sağlama noktasında önem arz etmektedir.

Bu bağlamda yerli ve yabancı literatürde kaynakların verimliliğinin tespiti için genel olarak VZA yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Parametrik olmayan bir tekniğe dayanan VZA, lineer programlar vasıtasıyla karar verme birimlerinin verimlilik düzeylerini hesaplayan bir yöntemdir (Parkan & Wu, 1999, s. 205). VZA, çoklu girdi ve çıktılara eş zamanlı müdahale edip değerlendirildiği için sağlık kurumları gibi komplike yapıların etkinliğini tespit edebilmede sıkça başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Büchner, Hinz & Schretögg, 2016, s. 132). VZA, karar verme birimleri arasındaki kıyaslamaları daha hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmek için tek bir skor belirlemektedir. Bu yöntem birden fazla girdi ve çıktılardan eş zamanlı olacak şekilde önem derecesini ikinci plana atarak araştırmacıya değerlendirme ve yorumlama olanağı sunmaktadır (Sowlati & Paradi, 2004, s. 261). VZA yönteminin sahip olduğu bu özellikten dolayı araştırmacılar literatürde sıklıkla VZA yöntemini kullanmışlardır. Bu yöntem sayesinde girdi ve çıktılardan verimlilik düzeylerinin tespiti yapılmakta, etkin olan/olmayan karar verme birimleri bulunmakta ve etkin olmayan karar verme birimlerinin etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için hangi karar verme birimlerinin referans alınması gerektiğini tespit edilebilmektedir.

Sağlık alanında VZA yönteminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında sağlık kurumlarının performanslarının ölçüldüğü Sherman (1984), Grosskopf & Valdmanis (1987), Chillingirian 1991, Chang (1998), Tetik (2003), Harrison et al. (2004), Cheng et al. (2015), Güler, vd., (2017), Yılmaz ve Şenel (2019) gibi çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada VZA analizi yöntemi kullanılmış ve 2020 Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı’ndan alınan sağlık göstergeleri verileri analiz edilmiştir. Bu çalışmayla sağlık kurumlarının il bazında etkinliğini belirlemek, etkin sınırdan olmayan illerin verimsizliklerinin kaynağını tespit etmek, atıl kullanımlarını hesaplamak ve etkin illerin süper etkinlik değerlerini saptamak amaçlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlarda kıt kaynakların verimli kullanılması önemli bir husustur. Sağlık kurum ve kuruluşlarında hizmet sunumunun iyi işleyebilmesi için kaynakların etkin ve verimli kullanımı son derece önemlidir. Bu bağlamda literatürde VZA kullanılarak sağlık kurumlarında gerçekleştirilen yerli ve yabancı bazı çalışmalar ele alınmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmalar seçilirken yerli ve yabancı literatür göz önüne alınmıştır. Yabancı literatürde seçilen

çalışmalar, diğer bilimsel araştırmalarda en çok ele alınan çalışmalar olurken yerli literatürde ele alınan çalışmalar ise Sağlık Bakanlığı bünyesinden alınan verilerin analizinin incelendiği çalışmalar olmasına dikkat edilmiştir. Bu kıstasa uygun olarak en güncel yıl ve veriye sahip olan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Sherman (1984) yılında VZA yöntemiyle verimli olmayan eğitim ve araştırma hastanelerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmasında hastanelerin örgütsel belirsizliğini tespit etme ve verimliliğini artırma faaliyetlerinin tespitinde VZA yönteminin daha avantajlı olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın sonucunda VZA yönteminin diğer yöntemlere nazaran verimliliği ölçme ve değerlendirme bağlamında daha fazla avantaj taşıdığını ortaya koymuştur.

Chang (1998) yılında gerçekleştirdiği çalışmasında 1990 ile 1994 yılları arasında, 5 girdi ve 2 çıktı değişkeni ile Tayvan hükümetine bağlı olan hastaneleri ele almıştır. Çalışma sonucunda ele alınan hastanelerin değerlendirilen zaman dilimleri içerisindeki verimliliklerinin artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Kayalı, Kayalı ve Kartal (2004) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Türk sağlık sektörünü VZA yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Çalışmanın içeriğini İzmir ilinin Bornova semtinde bulunan 21 sağlık ocağı oluşturmaktadır. Sağlık ocaklarının 2000-2002 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmeyi hedeflemişlerdir. Çalışma sonunda incelenen yıllar boyunca sırasıyla 10, 7 ve 10 tane sağlık ocağını etkin olarak tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada incelenen yılların tamamında 6 tane sağlık ocağı etkin olarak bulunmuştur.

Temür ve Bakırcı (2008) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Türkiye’de Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan devlet hastanelerinin 2003-2006 yılları arasındaki performanslarını VZA yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada 3 girdi ve 5 çıktı değişkeni kullanmışlardır. Çalışma sonucunda CCR modeline göre Türkiye’nin orta ve batı kesiminde bulunan yerlerde etkinlik artışı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durumdan hareketle tam etkinliğin sağlanabilmesi için potansiyel iyileştirme önerileri ışığında girdilerin yükseltilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çakmak, Öktem ve Ömürgönülşen (2009) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada kamu hastanelerindeki teknik verimlilik sorununu VZA yöntemiyle ele almışlardır. Bu sorunu da Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan kadın doğum hastaneleri çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışma sonucunda bakanlığa bağlı kadın doğum hastanelerinin 3’te 1’inin etkin, 3’te 2’sinin ise etkin olmadığını tespit etmişlerdir.

Ayanoğlu, Atan ve Beylik (2010) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada 2007 yılına ait Sağlık Bakanlığı’na ait olan 16 hastanede 5 girdi ve 1 çıktı değişkeni vasıtasıyla karlılık ve zararlılık durumlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda 16 hastanenin tamamında toplamda %13,43 âtil harcama olduğunu, hastanelerin gelir ve gider dengelerindeki başa baş noktasını yakalamak için gider kalemlerinin %10,43 azaltılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Aytekin (2011) yılında gerçekleştirdiği çalışmasında 2010 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan istatistikî verilerden hareketle 2009 yılında yatak işgal oranı % 50’nin altında kalan devlet hastanelerinin verimliliğini VZA yöntemi kullanılarak incelemiştir. 5 girdi ve 5 çıktı değişkeni kullanılarak gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda 21 hastanenin etkin olduğunu, 224 hastanenin de etkin olmadığını ifade etmiştir.

Gülsevin ve Türkan (2012) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Afyonkarahisar’daki Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerin 2011 yılına ait verilerle verimlilik düzeylerini VZA yöntemiyle tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda ele alınan hastanelerden 8 tanesini etkin olarak tespit etmişlerdir.

Bal ve Bilge (2013) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan 35 eğitim ve araştırma hastanesinin etkinliğini ölçmüşlerdir. Bu bağlamda VZA yöntemi kullanarak hastanelerin toplam, teknik ve ölçek etkinliklerini hesaplamışlardır. Çalışmanın

sonucunda etkin olarak tespit edilmeyen hastanelerin kaynak israflarının önlenmesi bağlamında çıktı kalemlerini artırmaları ve girdi miktarlarını da azaltmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çalışkan ve Girginer (2016) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Türkiye’de 81 ilde bulunan hastanelerin performansını VZA yöntemiyle ele almışlardır. Çalışmada 2014 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan sağlık istatistiği baz alınmıştır. Buradan hareketle 4 girdi ve 3 çıktı değişkeni kullanarak çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda 11 ilde bulunan hastanelerin etkin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca etkin olmayan hastanelerin etkin seviyeye ulaşması için performans iyileştirmelerine yönelik öneride bulunmuşlardır.

Öksüzkaya (2017) yılında gerçekleştirdiği çalışmasında coğrafi bölgelere göre Sağlık Bakanlığı’na ait olan hastanelerin verimlilik ve etkinliklerini VZA yöntemiyle incelemiştir. Çalışma 5 girdi ve 2 çıktı değişkeni kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda 6 bölgeye ait olan hastaneleri etkin olarak tespit etmiş, diğer 6 bölgeye ait hastanelerin etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Şenol ve Gençtürk (2017) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada kamu hastaneleri birliklerinin verimliliğini ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmada VZA yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda CCR tekniği çerçevesince 80 hastanenin %25’inin etkin olduğunu BCC tekniğine göre ise 80 hastanenin %38’i etkin olduğunu tespit etmişlerdir.

Kıraç ve Kıraç (2018) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Sağlık Bakanlığı’na bağlı 21 ağız ve diş sağlığı hastanelerinin teknik verimliliklerini VZA yöntemi kullanılarak incelemiştir. Çalışmanın sonunda CCR modeli için çıkan etkin hastane sayısını 15, BCC modeli için etkin çıkan hastane sayısını 16 olarak tespit etmişlerdir.

Şahin (2018) yılında gerçekleştirdiği çalışmada sağlıkta dönüşüm programı çerçevesince Sağlık Bakanlığı’na devredilen SSK ve Sağlık Bakanlığı genel hastanelerin teknik verimlilikleri VZA yöntemiyle incelenmek amaçlanmıştır. Araştırma verileri 2006 yılına ait Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı ve Sağlık Bakanlığı performans ve kalite daire başkanlığından erişilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırma belli kıstasları sağlayan 352 hastanenin verileriyle gerçekleştirilmiştir. 5 girdi ve 3 çıktıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda Sağlık Bakanlığına bağlı olan genel hastanelerin arasında teknik verimlilik açısından fark olduğuna ulaşılmıştır.

Demir, Diğer ve Taşar (2019) yılında gerçekleştirdikleri bir çalışmada ikinci basamak sağlık hizmeti veren 7 devlet hastanesinin 2018 yılı verilerini kullanarak hastanelerin finansal performansları hakkında bir yorum yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmalarında oran analizi ve VZA yöntemi uygulamışlardır. Bahsedilen yöntemlere ek olarak da Pabon Lasso modeliyle hastanelerin verimlilik durumları incelemiştir. Girdi değişkeni olarak sağlık personel sayısı, ameliyat sayısı, hasta sayısı, yatak sayısı, yatılan gün sayısı, ameliyat sayısı ve kapalı m² faktörlerini, çıktı değişkeni olarak ise toplam giderleri kullanmışlardır. Çalışma sonucunda 5 hastaneyi verimli olarak, 2 hastaneyi de %98 oranında verimli olarak tespit etmişlerdir. Pabon Lasso modeline göre de ise 4 hastanenin verimli olarak ifade edilen bölge 3’te, 2 hastanenin de tam verimli veya verimsiz olarak değerlendirilen bölge 4’te olduğunu tespit etmişlerdir. Arda kalan 1 hastaneyi de bölge 1’de verimsiz olarak tespit etmişlerdir.

Literatürde gerçekleştirilen bu çalışmalara ek olarak Chilingirian, (1995) yılında 36 hekimin performanslarını belirlemek için bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonunda hekimlerin 24’ünün verimli çalışmadığını tespit etmiştir. Karadayı vd., (2017) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada İstanbul’daki acil servis birimlerinin etkinliklerini kategorik VZA kullanarak incelemiştir. Durur, Günaltay ve Işıklı (2022) yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında sağlık hizmetleri bölgelerinin performanslarını VZA yöntemi kullanarak değerlendirmişlerdir. Yılmaz ve Şenel (2019) yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında Ankara, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren özel hariç sağlık kurumlarının etkinliklerini VZA yöntemiyle ortaya koymayı amaçlamışlardır. Son olarak Yazıcı ve Çiçen (2021) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada

Karadeniz bölgesinde sağlık hizmeti veren hastanelerin etkinlik düzeylerini VZA yöntemi kullanarak tespit etmeyi amaçlamışlardır.

2. Yöntem

Literatüre bakıldığında, sağlık kurumlarının verimlilik ölçümlerinde girdi ve çıktı değişkeni olarak genellikle nüfus, hekim sayısı, yatak sayısı, yatılan gün sayısı gibi değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Dikmetaş (2008) yılında gerçekleştirilen çalışma örnek verilebilir. Dikmetaş (2008) yılında gerçekleştirdiği çalışmada bizim araştırmamızın kapsamına dahil olan ve daha farklı değişkenleri girdi-çıkta değişkeni olarak ele almıştır. Biz araştırmacılar olarak buradan hareketle bu çalışmada girdi değişkeni olarak toplam hekim sayısı, aile hekimliği birimi başına düşen nüfus, kişi başı hekime müracaat sayısı, nitelikli yatak oranı ve 10.000 kişiye düşen yatak sayısı çıktı değişkeni olarak ise hastanede yatılan gün sayısı, hastanede ortalama kalış gün sayısı, yatak devir hızı, yatak doluluk oranı ve yatan hasta sayısı kullanılmıştır.

VZA yöntemiyle değerlendirme yapılan bu çalışmada il bazında sağlık hizmetlerinin etkinliğini ölçmek adına CCR ve BCC girdiye yönelik modellere başvurulmuştur. CCR modeli, ölçüğe göre sabit getiri varsayımına yaslanan kesikli bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. CCR modeli doğrusal programlama modeline dönüştürülerek her bir karar verme birimi için çözüm önerisi üretmektedir. BCC modeli ise değişken getiri varsayımına dayanan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yönüyle CCR modelinden ayrılmaktadır. BCC modeli karar birimlerinin optimal ölçek düzeyinde üretimi gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ölçek etkinliklerini ölçerek belirlemektedir (Banker, Charness, & Cooper. 1984, s. 1078; Yücel, 2010, s. 71; Li vd., 2008: 98; Tütek, 2011: 234-235). Çıktıların seviye düzeylerini değiştirmeden etkin şekilde çıktı düzeylerini tespit etmek amacıyla girdilerin ne kadar düzeyde azaltılması gerektiğini görmek amacıyla girdiye yönelik CCR ve BCC modelleri araştırmamızda kullanılmıştır. Araştırmamızda girdiye yönelik model kullanılması sağlık kurumlarının barındırdığı bir özelliğe dayanmaktadır. Sağlık kurumlarında kaynaklar (yani girdiler) kullanılarak ortaya bir hizmet çıkartılır. Ortaya çıkan hizmet de değerlendirmeye açık bir nitelik taşımaktadır. Vza yöntemi de girdileri kullanarak ortaya çıkan hizmeti görmekte ve etkin olmayan sonuçlar için de referans kümeleri belirlemektedir. İfade edilen bu sebeplerden dolayı araştırmamızda girdi yönelimli Vza yöntemi kullanılmıştır (Ayanoglu, Atan ve Beylik 2010: 40; Chen & Ali, 2002: 477). Bu doğrultuda, 2020 Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı'ndan alınan veriler kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Paket programlarının neticesindeki analiz sonuçları Excel programına aktararak potansiyel iyileştirme oranları hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar uygun tablo ve grafikler oluşturularak ifade edilmiştir.

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de faaliyet gösteren sağlık kurumlarının sağlık göstergelerini kullanarak il bazında etkinliğini belirlemek, etkin sınırdan olmayan illerin verimsizliklerinin kaynağını tespit etmek, âtil kullanımlarını hesaplamak ve etkin illerin süper etkinlik değerlerini saptamaktır.

Araştırmada ön analiz olarak değişkenlere Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 1'de değişkenler arasındaki Spearman korelasyon katsayıları verilmiştir. 12 adet girdi ve 6 adet çıktı olmak üzere toplam 18 değişken arasından 5 adet girdi ve 5 adet çıktı değişkeni araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya aralarında en düşük korelasyon bulunan toplam hekim sayısı, kişi başına hekime müracaat sayısı, aile hekimliği birimi başına düşen nüfus, nitelikli yatak oranı ve 10.000 kişiye düşen yatak sayısı girdi değişkeni, ortalama kalış günü, yatılan gün sayısı, yatak devir hızı, yatak doluluk oranı ve yatan hasta sayısı çıktı değişkeni olarak belirlenmiştir.

Konu itibarıyla literatür girdi ve çıktı değişkenleri minvalinde değerlendirildiğinde Tarcan (2006), Temür ve Bakırcı (2008), Ağırbaş (2016) ve Demir vd., (2019) yıllarında gerçekleştirdiği çalışmalar göze çarpmıştır. Bu çalışmalarda gerek girdi-çıkta değişkenleri gerekse

de vurgu yapılan noktalar dikkatle incelenerek araştırmamızın girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmiştir. Böylelikle karar verdiğimiz girdi ve değişkenler literatür bağlamında da desteklenmiştir. Ayrıca araştırma verilerini illerde bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurumları oluşturmaktadır. Dolayısıyla karar verme birimlerini iller oluşturmaktadır. Vza yönteminin uygulandığı çalışmalarda en önemli bir diğer husus ise karar verme sayıları ile değişkenler arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiye yönelik iki görüş bulunmaktadır. Bunlar;

- KVB’lerin sayısı girdi ve çıktılarının en az iki katı olmalıdır (Dyson et al., 2001: 248).
- $N, KVB \text{ sayısını ifade etmek üzere, } z \text{ girdi ve } f \text{ çıktıyı ifade etmek üzere; } N \geq \max[z \times f, 3 \times (z+f)]$ ’dir (Cooper et al., 2001: 219).

Yukarıda izah edilen ifadelere göre $71 \geq 2 \times (5+5)$ sonucu ilk görüşe uymakta, $71 \geq \max[5 \times 5, 3 \times (5+5)]$ sonucu ise ikinci görüşe uymaktadır. Ulaşılan bu sonuçlar KVB, girdi ve çıktıları literatürel bağlamda da uyumluluğunu ispatlamaktadır. (N=KVB sayısı, z=girdi sayısı, f=çıkıtı sayısı).

Tablo 1. Değişkenlere ait spearman korelasyon sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Aile Hekimliği Birimi																		
Başına Düşen Nüfus (1)	...	0,36	0,36	0,32	0,34	0,09	0,05	0,34	0,34	0,39	0,38	0,12	0,03	0,38	0,14	0,40	0,35	0,35
Ameliyat Sayısı (2)	...	0,97	0,94	0,98	0,37	0,25	0,96	0,10	0,98	0,97	0,34	0,60	0,23	0,44	0,98	0,98	0,97	0,97
Diğer sağlık Personeli sayısı (3)	...	0,97	0,98	0,35	0,27	0,97	0,14	0,98	0,98	0,34	0,56	0,14	0,37	0,97	0,98	0,97	0,97	0,97
Ebe Sayısı (4)	...	0,97	0,30	0,22	0,96	0,09	0,96	0,96	0,30	0,50	0,14	0,34	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
Hemşire Sayısı (5)	...	0,34	0,27	0,98	0,15	0,99	0,98	0,38	0,59	0,15	0,38	0,98	0,99	0,98	0,99	0,98	0,98	0,98
Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı (6)	...	0,27	0,31	0,16	0,36	0,37	0,46	0,41	0,04	0,23	0,34	0,36	0,34	0,36	0,34	0,36	0,34	0,34
Nitelikli Yatak Oranı (7)	...	0,16	0,06	0,24	0,26	0,33	0,25	0,13	0,13	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26	0,26
Nitelikli Yatak Sayısı (8)	...	0,18	0,97	0,95	0,42	0,59	0,10	0,36	0,96	0,98	0,96	0,98	0,96	0,98	0,96	0,98	0,96	0,96
Ortalama Kalış Günü (9)	...	0,10	0,06	0,46	0,35	0,69	0,06	0,03	0,16	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12
Toplam Hekim Sayısı (10)	...	0,98	0,34	0,55	0,19	0,39	0,98	0,98	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96
Toplam Müracaat Sayısı (11)	...	0,24	0,53	0,24	0,42	0,98	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97
10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı (12)	...	0,60	0,42	0,08	0,32	0,39	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35

10.000 Kişi					
Düşen					
Yoğun		-			
Bakım Yatak		0,	0,	0,	0,
Sayısı (13)	...	05	32	59	63
Yatak Devir			0,	0,	0,
Hızı (14)	...	63	29	18	19
Yatak					
Doluluk					
Oranı			0,	0,	0,
(15)	...	45	45	41	
Yatan Hasta			0,	0,	
Sayısı (16)	...	99	98		
Yatılan Gün				0,	
Sayısı (17)	...			98	
Yoğun					
Bakım					
Yatak					
Sayısı (18)					...

Spearman korelasyon analizi sonrası araştırmada kullanılmasına karar verilen düşük korelasyona sahip girdi ve çıktı değişkenleri ve bu değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik bilgileri aşağıda yer alan Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Analize dahil edilen değişkenlerin istatistik bilgileri

Girdi Değişkenleri	Maximum Değer	Minimum Değer	Ortalama
Toplam Hekim Sayısı	11.512	141	1.539
Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı	9	4	7
10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	54	14	30
Nitelikli Yatak Oranı	100	51	81
Aile Hekimliği Başına Düşen Nüfus	3.494	2.642	3.093
Çıktı Değişkeni			
Ortalama Kalış Günü	6	3	4,5
Yatak Doluluk Oranı	69	28	50,5
Yatak Devir Hızı	61,5	22	43
Yatılan Gün Sayısı	2.363.230	15.294	487.270
Yatan Hasta Sayısı	500.761	3.300	109.942

Yukarıda yer alan Tablo 2’de görüldüğü üzere 81 ilin sahip olduğu girdi değişkenlerine bakıldığında; toplam hekim sayısı ortalaması 1.539, kişi başı hekime müracaat sayısı ortalaması 7, 10 bin kişiye düşen yatak sayısı ortalaması 30, nitelikli yatak oranı ortalaması 81 ve aile hekimliği başına düşen nüfus ortalaması 3.093’tür. Çıktı değişkenlerine bakıldığında ise ortalama kalış günü ortalaması 4,5, yatak doluluk oranı ortalaması 50,5, yatak devir hızı ortalaması 43, yatılan gün sayısı ortalaması 487.270 ve yatan hasta sayısı ortalaması 109.942’dir.

Aşağıda yer alan Tablo 3’te görüldüğü üzere aykırı (uç) değerlere sahip illeri belirlemek amacıyla Mahalanobis testi uygulanmıştır. Mahalanobis değerleri yüksek olan iller belirlenmiş ve Ki-Kare değerleri ($p < 0,05^*$) anlamlılık düzeyinde olan iller araştırmadan çıkarılmıştır. Bunun sebebi, veri analizinin ürettiği anlamlılığın tam seviyesi olan olasılık değeri anlamına gelen p değerinin α ’dan düşük olması gerektiğindedir. Veri analizi öncesinde karar verilen olasılık değeri olan α değeri genellikle 0.05 değeri kullanılmaktadır. Bu değer 1925 yılında R. Fisher tarafından istatistiksel anlamlılığın “eşik değeri (kesme değeri)” olarak önerilmiştir (Lehman, 1993 s. 1242-1249; Lu & Belitskaya-Levy, 2015, s. 381-385). Daha sonra Neyman ve Pearson

tarafından 1930’lu yıllarda (1930-1933) “hipotez testi” tekniği istatistik literatürüne kazandırılmıştır ve yaklaşık olarak yüz yıldır kullanılmaktadır (Lehman, 1993, s. 1242-1249).

Bu iller sırasıyla; Ankara, Bilecik, Gümüşhane, İstanbul, Bartın, Ardahan, Iğdır ve Kilis olmuştur. Aykırı değerlere sahip illerde araştırmadan çıkarıldıktan sonra 73 il girdiye yönelik CCR ve BCC modelleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 3. İllere ait mahalnobis ve ki-kare değerleri

İller	Mahalanobis Değeri	Ki-Kare Değeri	İller	Mahalanobis Değeri	Ki-Kare Değeri
Adana	10,66	0,29	Konya	12,82	0,17
Adıyaman	1,83	0,99	Kütahya	10,94	0,27
Afyonkarahisar	1,25	0,99	Malatya	2,39	0,98
Ağrı	5,37	0,80	Manisa	4,31	0,88
Amasya	5,49	0,78	Kahramanmaraş	3,41	0,94
Ankara	47,63	2,98 ⁻⁷	Mardin	8,65	0,47
Antalya	9,28	0,41	Muğla	2,73	0,97
Artvin	2,61	0,97	Muş	4,88	0,84
Aydın	4,51	0,87	Nevşehir	7,41	0,59
Balıkesir	2,69	0,97	Niğde	1,37	0,99
Bilecik	21,05	0,01	Ordu	3,13	0,95
Bingöl	9,61	0,38	Rize	4,94	0,83
Bitlis	5,46	0,79	Sakarya	5,24	0,81
Bolu	5,01	0,83	Samsun	12,01	0,21
Burdur	8,89	0,44	Siirt	3,55	0,93
Bursa	14,96	0,09	Sinop	9,79	0,36
Çanakkale	5,70	0,76	Sivas	3,75	0,92
Çankırı	4,58	0,86	Tekirdağ	1,44	0,99
Çorum	2,50	0,98	Tokat	2,94	0,96
Denizli	8,10	0,52	Trabzon	2,35	0,98
Diyarbakır	12,90	0,16	Tunceli	13,71	0,13
Edirne	6,20	0,71	Şanlıurfa	13,77	0,13
Elazığ	8,41	0,49	Uşak	3,98	0,91
Erzincan	2,93	0,96	Van	4,44	0,87
Erzurum	12,11	0,20	Yozgat	4,28	0,89
Eskişehir	3,58	0,93	Zonguldak	6,22	0,71
Gaziantep	16,47	0,05	Aksaray	7,76	0,55
Giresun	4,08	0,90	Bayburt	8,51	0,48
Gümüşhane	31,73	0,0002	Karaman	6,52	0,68
Hakkâri	14,47	0,10	Kırıkkale	9,93	0,35
Hatay	6,07	0,73	Batman	3,45	0,94
Isparta	7,03	0,63	Şırnak	10,18	0,33
Mersin	2,64	0,97	Bartın	20,20	0,01
İstanbul	64,31	1,96 ⁻¹⁰	Ardahan	42,02	3,25 ⁻⁶
İzmir	11,99	0,21	Iğdır	41,07	4,84 ⁻⁶
Kars	9,36	0,40	Yalova	10,59	0,30
Kastamonu	6,35	0,70	Karabük	4,03	0,90
Kayseri	2,93	0,96	Kilis	43,07	2,08 ⁻⁶
Kırklareli	6,63	0,67	Osmaniye	12,52	0,18
Kırşehir	5,39	0,79	Düzce	5,44	0,79
Kocaeli	7,03	0,63			

2. Bulgular

Bu bölümde; analize dâhil edilen 73 ilin CCR ve BCC girdiye yönelik veri zarflama analizi bulguları yer almaktadır.

2.1. CCR Analiz Bulguları

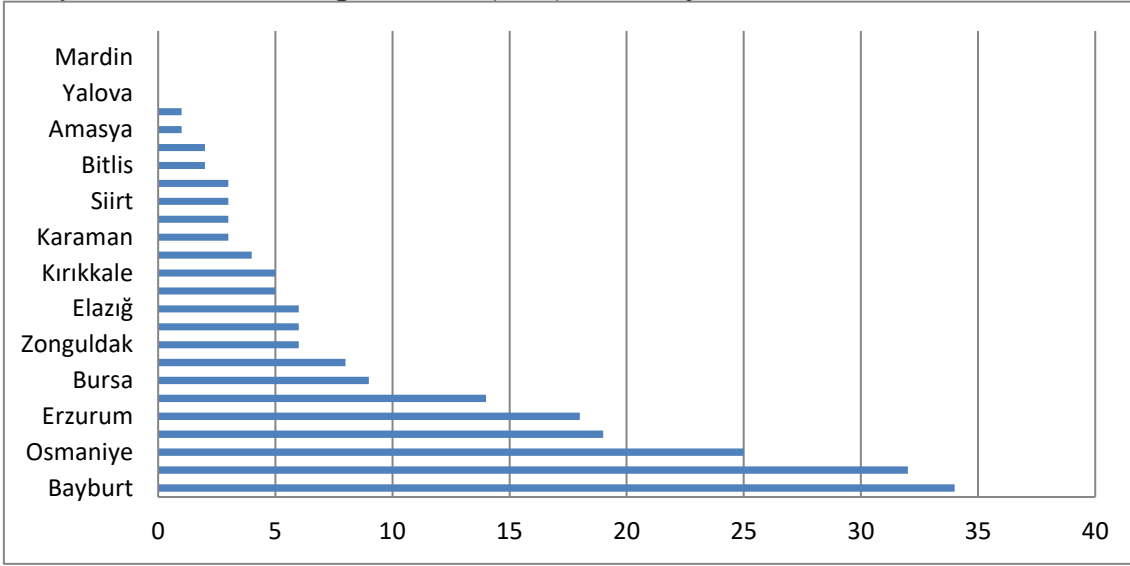
Bu bölümde 73 ilin 2020 yılı verileri kullanılarak girdi yönelimli CCR modeliyle yapılan VZA analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Analize dâhil edilen branşların CCR girdi yönelimli etkinlik sonuçları

İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları
Adana	1	Giresun	0,85	Samsun	0,97
Adıyaman	0,94	Hakkâri	1	Siirt	1
Afyonkarahisar	0,87	Hatay	0,93	Sinop	0,95
Ağrı	1	Isparta	0,99	Sivas	0,92
Amasya	1	Mersin	0,92	Tekirdağ	0,88
Antalya	0,94	İzmir	1	Tokat	0,92
Artvin	0,92	Kars	0,79	Trabzon	0,90
Aydın	0,94	Kastamonu	0,90	Tunceli	1
Balıkesir	0,93	Kayseri	0,97	Şanlıurfa	1
Bingöl	0,86	Kırklareli	0,79	Uşak	0,92
Bitlis	1	Kırşehir	0,88	Van	1
Bolu	0,87	Kocaeli	0,94	Yozgat	0,82
Burdur	0,79	Konya	1	Zonguldak	1
Bursa	1	Kütahya	1	Aksaray	0,95
Çanakkale	0,75	Malatya	0,89	Bayburt	1
Çankırı	0,89	Manisa	0,92	Karaman	1
Çorum	0,99	Kahramanmaraş	0,98	Kırıkkale	1
Denizli	0,91	Mardin	1	Batman	0,92
Diyarbakır	0,95	Muğla	0,84	Şırnak	1
Edirne	0,94	Muş	0,91	Yalova	1
Elazığ	1	Nevşehir	1	Karabük	1
Erzincan	0,89	Niğde	0,90	Osmaniye	1
Erzurum	1	Ordu	0,90	Düzce	0,89
Eskişehir	0,88	Rize	0,78		
Gaziantep	1	Sakarya	0,89	ORTALAMA	0,935

Yukarıda Tablo 4'te illerin CCR girdi yönelimli etkinlik sonuçları verilmiştir. Bu illerin 2020 yılındaki verilerinin CCR modeliyle analizi sonucunda elde edilen skor ortalaması 0,935 olarak belirlenmiştir. 73 adet ilin 26 tanesi etkin olarak tespit edilmiştir. 73 il içerisinde en düşük verimliliğe sahip ilin 0,75 etkinlik oranıyla Çanakkale ili olduğu görülmektedir. Ayrıca etkin olmayan iller içerisinde ise en yüksek verimliliğe sahip illerin 0,99 etkinlik oranıyla Isparta ve Çorum illeri olduğu görülmektedir. Son olarak etkinlik skorlarına göre sırasıyla 0,71-0,80 arasında 5 il, 0,81-0,90 arasında 18 il ve 0,91'in üzerinde 24 il olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. CCR modeline göre verimli (etkin) olarak tespit edilen illerin referans sıklıkları

Yukarıda verilen Şekil 1’de görüldüğü üzere Bayburt 34, Şanlıurfa 32, Osmaniye 25, Gaziantep 19, Erzurum 18, Şırnak 14 ve Bursa 9 kez referans alınmıştır. Toplamda etkin olarak tespit edilen 26 ilden 22’sinin etkin olmayan iller tarafından referans alındığı görülmektedir.

Tablo 5. CCR modeline göre en düşük etkinliğe sahip illerin referans alması gereken iller

İller	Referans 1	Referans 2
Çanakkale	Bayburt (0,57)	Kütahya (0,20)
Rize	Bayburt (0,46)	Osmaniye (0,24)
Burdur	Bayburt (0,46)	Osmaniye (0,32)
Kırklareli	Bayburt (0,47)	Osmaniye (0,37)
Kars	Bayburt (0,55)	Erzurum (0,14)

İller içerisinde en düşük skora sahip olan 5 ilin verimli hale gelebilmesi için referans alması gereken iller yukarıda yer alan Tablo 5’te gösterilmiştir. Bu doğrultuda en düşük verimliliğe sahip olan Çanakkale’nin etkin seviyede olabilmesi için Bayburt ilini %57 ve Kütahya ilini %20 oranlarında referans alması gerekmektedir. Aynı şekilde en düşük etkinliğe sahip ikinci il olan Rize’nin ise etkin olabilmesi için %46 oranında Bayburt ilini ve %24 oranında Osmaniye ilini referans olarak almalıdır. En düşük etkinliğe sahip üçüncü il olan Burdur’un etkin olabilmesi için Bayburt’u %46 oranında, Osmaniye’yi %32 oranında referans almalıdır. En düşük etkinliğe sahip dördüncü il olan Kırklareli’nin etkin olabilmesi için Bayburt’u %47 oranında, Osmaniye’yi %37 oranında referans almalıdır. Son olarak en düşük etkinliğe sahip beşinci il olan Kars’ın etkin olabilmesi için Bayburt’u %55 oranında, Erzurum’u %14 oranında referans almalıdır. Ayrıca düşük etkinliğe sahip illere genellikle Bayburt ve Osmaniye ilinin referans olduğu görülmektedir.

Tablo 6. CCR modeline göre en yüksek potansiyel iyileştirme oranına sahip illerin potansiyel iyileştirme oranları

İller	Toplam Hekim Sayısı	Aile Hekimliği Başına Düşen Nüfus	Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı	Nitelikli Yatak Oranı	10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı
Kars	19	225,	0	11,8	1,3
Uşak	0	121,	0,8	3,5	4,2
Antalya	0	85,9	0	9,4	4,9

Denizli	142,9	0	1,8	0	7,6
Edirne	122,2	0	1,1	0	3,1
Isparta	168,9	0	2,2	0	12,5
Mersin	256,5	0	0,6	9,7	0
Kayseri	104,4	0	0	5,5	2,9
Kırklareli	20,8	0	0,2	13,8	0
Muğla	485,9	0	0,4	6,2	0
Sinop	0	381	0,3	7,1	0
Trabzon	160	0	0,9	0	5,9
Yozgat	61,5	0	0	15,4	4,3
Batman	0	374	0	1,1	2,4

Yukarıda verilen Tablo 6’da etkin sınırdaki yer almayan illerin potansiyel iyileştirme oranları verilmiştir. Etkin sınırdaki yer alan illerin verimli olmasından dolayı potansiyel iyileştirme oranlarına yer verilmemiştir. İllerin potansiyel iyileştirme oranlarına bakıldığında bütün değişkenler kapsamında ortalama olarak en yüksek düzeltme yapması gereken illerin Kars, Sinop, Batman ve Muğla illeri olduğu görülmektedir. Kars, Sinop, Batman ve Muğla illeri mevcut girdi kaynakları ile potansiyel olarak ulaşabilecekleri en uzak nokta da olmasından dolayı en yüksek potansiyel iyileştirme oranlarına sahip olmuşlardır. En az atıl kullanılan değişkenin aile hekimliği başına düşen nüfus değişkeni olduğu diğer değişkenlerin ise benzer düzeyde atıl kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 7. CCR modeline göre etkin olmayan illerin etkin olma hedefleri

İller	Toplam Hekim Sayısı	Aile Hekimliği Başına Düşen Nüfus	Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı	Nitelikli Yatak Oranı	10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı
Kars	375	2139	4,5	60,5	21,3
Uşak	503	2600	6,5	65,6	26,5
Antalya	5281	3022	6,6	70,4	23
Denizli	1736	2835	6,2	60,6	20,7
Edirne	1068	2888	7,1	58,6	41,6
Isparta	1075	2742	6,7	84,3	34,7
Mersin	2524	2833	6,4	69,7	24,5
Kayseri	2770	3022	7,3	72,9	29,8
Kırklareli	436	2478	6,1	65	22,2
Muğla	1066	2721	5,5	64,9	18,5
Sinop	289	2793	6,2	79,7	29
Trabzon	1672	2747	6,5	66,3	32,3
Yozgat	519	2443	5,4	64,8	20,5
Batman	743	2568	5,6	70,3	26,5

Yukarıda verilen Tablo 7’de etkin sınırdaki yer almayan en düşük etkinliğe sahip illerin etkin olabilmeleri için girdi kaynaklarını getirmeleri gereken değerler verilmiştir. Diğer taraftan etkin sınırdaki yer alan illerin hedef girdileri ile mevcut girdileri aynı olduğundan dolayı Tablo 7’de etkin illerin değerleri verilmemiştir. Etkin sınırın altında kalan illerin verimsiz bulunmalarına neden olan en büyük etkenin mevcut girdi kaynakları ile elde etmeleri beklenen çıktıyı elde edememeleri olduğu düşünülmektedir. Örneğin etkinliği en düşük illerden Kars’ın girdi kaynaklarını yaklaşık %25 oranında atıl kullandığı, Kırklareli’nin ise girdi kaynaklarını neredeyse %20 atıl kullandığı ve etkin sınıra ulaşabilmeleri için girdi kaynaklarını atıl kullanım kadar düşürmeleri gerektiği görülmektedir.

2.2. BCC Analiz Bulguları

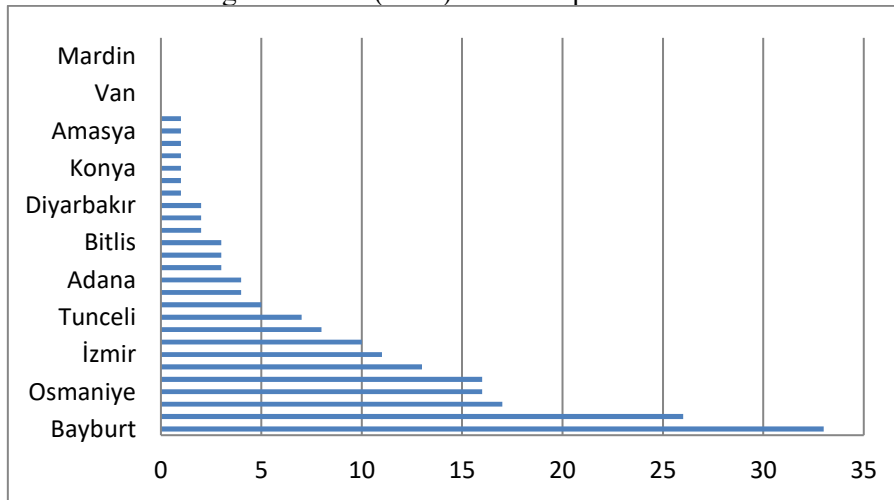
Bu bölümde 73 ilin 2020 yılı verileri kullanılarak girdi yönelimli BCC modeliyle yapılan VZA analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 8. Analize dâhil edilen branşların BCC girdi yönelimli etkinlik sonuçları

İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları
Adana	1	Giresun	0,90	Samsun	1
Adıyaman	0,97	Hakkâri	1	Siirt	1
Afyonkarahisar	0,91	Hatay	0,95	Sinop	1
Ağrı	1	Isparta	1	Sivas	0,94
Amasya	1	Mersin	0,96	Tekirdağ	0,91
Antalya	0,98	İzmir	1	Tokat	0,94
Artvin	0,97	Kars	0,94	Trabzon	0,94
Aydın	0,98	Kastamonu	1	Tunceli	1
Balıkesir	0,94	Kayseri	0,98	Şanlıurfa	1
Bingöl	1	Kırklareli	0,87	Uşak	0,95
Bitlis	1	Kırşehir	0,97	Van	1
Bolu	0,91	Kocaeli	0,95	Yozgat	0,91
Burdur	0,95	Konya	1	Zonguldak	1
Bursa	1	Kütahya	1	Aksaray	0,98
Çanakkale	0,84	Malatya	0,93	Bayburt	1
Çankırı	0,91	Manisa	0,93	Karaman	1
Çorum	1	Kahramanmaraş	0,99	Kırıkkale	1
Denizli	0,95	Mardin	1	Batman	0,96
Diyarbakır	1	Muğla	0,92	Şırnak	1
Edirne	0,96	Muş	0,98	Yalova	1
Elazığ	1	Nevşehir	1	Karabük	1
Erzincan	0,91	Niğde	0,95	Osmaniye	1
Erzurum	1	Ordu	0,93	Düzce	0,94
Eskişehir	0,90	Rize	0,82		
Gaziantep	1	Sakarya	0,90	ORTALAMA	0,964

Yukarıda Tablo 8’de illerin BCC girdi yönelimli etkinlik sonuçları verilmiştir. Bu illerin 2020 yılındaki verilerinin BCC modeliyle analizi sonucunda elde edilen skor ortalaması 0,964 olarak belirlenmiştir. 73 adet ilin 33 tanesi etkin olarak tespit edilmiştir. 73 il içerisinde en düşük verimliliğe sahip ilin 0,82 etkinlik oranıyla Rize ili olduğu görülmektedir. Ayrıca etkin olmayan iller içerisinde ise en yüksek verimliliğe sahip ilin 0,99 etkinlik oranıyla Kahramanmaraş ili olduğu görülmektedir. Son olarak etkinlik skorlarına göre sırasıyla 0,81-0,90 arasında 6 il ve 0,91’in üzerinde 34 il olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. BCC modeline göre verimli (etkin) olarak tespit edilen illerin referans sıklıkları

Yukarıda verilen Şekil 2’de görüldüğü üzere Bayburt 33, Gaziantep 26, Şanlıurfa 17, Osmaniye 16, Şırnak 16, Zonguldak 13, İzmir 11, Erzurum 10, Bursa 8 ve Tunceli 7 kez referans

alınmıştır. Toplamda etkin olarak tespit edilen 33 ilden 26'sının etkin olmayan iller tarafından referans alındığı görülmektedir.

Tablo 9. BCC modeline göre en düşük etkinliğe sahip illerin referans alması gereken iller

İller	Referans 1	Referans 2
Rize	Bayburt (0,68)	Zonguldak (0,14)
Çanakkale	Bayburt (0,78)	Gaziantep (0,15)
Kırklareli	Bayburt (0,73)	Osmaniye (0,16)
Giresun	Bayburt (0,66)	Elazığ (0,16)
Eskişehir	Erzurum (0,46)	Gaziantep (0,28)
Sakarya	Şırnak (0,41)	Bayburt (0,25)

İller içerisinde %90 ve altında etkinliğe sahip olan 6 ilin verimli hale gelebilmesi için referans alması gereken iller yukarıda yer alan Tablo 9'da gösterilmiştir. Bu doğrultuda en düşük verimliliğe sahip olan Rize'nin etkin seviyede olabilmesi için Bayburt ilini %68 ve Zonguldak ilini %14 oranlarında referans alması gerekmektedir. Aynı şekilde Çanakkale'nin ise etkin olabilmesi için %78 oranında Bayburt ilini ve %15 oranında Gaziantep ilini referans olarak almalıdır. Düşük etkinliğe sahip bir diğer il olan Kırklareli'nin etkin olabilmesi için Bayburt'u %73 oranında, Osmaniye'yi %16 oranında referans alması gerekmektedir. Ayrıca düşük etkinliğe sahip illere genellikle Bayburt ilinin referans olduğu görülmektedir.

Tablo 10. BCC modeline göre en yüksek potansiyel iyileştirme oranına sahip illerin potansiyel iyileştirme oranları

İller	Toplam Hekim Sayısı	Aile Hekimliği Başına Düşen Nüfus	Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı	Nitelikli Yatak Oranı	10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı
Malatya	250	0	0,7	3,3	7,6
Artvin	3	0	0,9	9,6	0
Bolu	55	0	1,5	0	15,4
Çanakkale	276	0	0,6	0	0,3
Edirne	283	0	1,2	0	5,5
Erzincan	5	0	0	14	5,8
Eskişehir	75	0	0	1,2	1,1
Kırşehir	19	0	1,5	15,5	0
Hatay	52	0	0	4,7	0,8
Kars	27	0	0	8,3	5,8
Kayseri	160,9	0	0	2,5	3,7
Kırklareli	51	0	0,7	11,8	0
Tekirdağ	39,9	0	0,3	8,6	0
Trabzon	241	0	0,8	0	8,9
Yozgat	65	0	0	12	2,2

Yukarıda verilen Tablo 10'da etkin sınırdaki yer almayan illerin potansiyel iyileştirme oranları verilmiştir. İllerin potansiyel iyileştirme oranlarına bakıldığında bütün değişkenler kapsamında ortalama olarak en yüksek düzeltme yapması gereken illerin Çanakkale, Kırklareli, Eskişehir ve Malatya illeri olduğu görülmektedir. Çanakkale, Kırklareli, Eskişehir ve Malatya illeri mevcut girdi kaynakları ile potansiyel olarak ulaşabilecekleri en uzak nokta da olmasından dolayı en yüksek potansiyel iyileştirme oranlarına sahip olmuşlardır. En az âtil kullanılan değişkenin aile hekimliği başına düşen nüfus değişkeni olduğu en fazla âtil kullanılan değişkenin ise toplam hekim sayısı değişkeni olduğu söylenebilir.

Tablo 11. BCC modeline göre etkin olmayan illerin etkin olma hedefleri

İller	Toplam Hekim Sayısı	Aile Hekimliği Başına	Kişi Başı Hekime	Nitelikli Yatak Oranı	10.000 Kişiye Düşen
-------	---------------------	-----------------------	------------------	-----------------------	---------------------

		Düşen Nüfus	Müracaat Sayısı		Yatak Sayısı
Malatya	1339	2778	6,5	72,8	26,8
Artvin	302	2796	5,4	78,6	20,8
Bolu	712	2759	6,3	70,5	28,1
Çanakkale	666	2714	6,1	73,9	26,3
Edirne	931	2946	7,1	59,7	40
Erzincan	449	2846	6,2	74,1	21,7
Eskişehir	1829	2835	7	79,2	36,8
Kırşehir	374	2887	5,3	81,8	18,6
Hatay	2394	3125	6,9	70,2	24,3
Kars	439	2801	5,3	77,2	21
Kayseri	2731	3039	7,3	76,2	29,2
Kırklareli	451	2726	6,1	74,8	24,4
Tekirdağ	1461	2848	6,4	72,8	25,4
Trabzon	1656	2844	6,8	68,6	30,6
Yozgat	572	2680	5,9	75,9	25,1

Yukarıda verilen Tablo 11’de etkin sınırdaki yer almayan en düşük etkinliğe sahip illerin etkin olabilmeleri için girdi kaynaklarını getirmeleri gereken değerler verilmiştir. Etkinliği en düşük illerden Çanakkale’nin en âtil kullandığı girdi kaynağının toplam hekim sayısı olduğu ve girdi kaynaklarını yaklaşık %20 oranında âtil kullandığı, Kırklareli’nin ise en âtil kullandığı girdi kaynağının nitelikli yatak oranı olduğu girdi kaynaklarını neredeyse %15 âtil kullandığı görülmektedir. Yukarıda Tablo 11’de yer alan illerin etkin sınıra ulaşabilmeleri için girdi kaynaklarını âtil kullanım kadar düşürmeleri gerekmektedir.

2.3. Ölçek Verimliliği Analiz Bulguları

Ölçek verimliliği, birim başına düşen artış, azalış ve sabit kalışı belirlemek için kullanılmakta ve CCR modeliyle elde edilen sonuçların BCC modeliyle elde edilen sonuçlara bölünmesiyle bulunmaktadır. Ölçek verimliliğinde en uygun ölçekte üretim yapmayı ifade etmektedir. İllerin 2020 yılına ait verilerinin ölçek skorları neticesinde ortaya çıkan artış, azalış ve sabitlik durumları aşağıda yer alan Tablo 12’de ifade edilmiştir. Ölçeğe göre getiri durumlarının ifade edildiği Tablo 12’deki etkinlik sonuçları (Banker & Thrall, 1992. s. 74-84) belirttiği üzere 1’e eşitse sabit getiri, 1’den büyükse azalan getiri ve 1’den küçükse artan getiri olarak yorumlanabilir.

Tablo 12: Analize dahil edilen illerin ölçeğe göre getiri sonuçları

İller	Ölçeğe		İller	Ölçeğe		İller	Ölçeğe	
	Göre	Göre		Göre	Göre		Göre	Göre
	Getiri	Getiri		Getiri	Getiri		Getiri	Getiri
	Sonucu	Türü		Sonucu	Türü		Sonucu	Türü
Adana	1	Sabit	Giresun	0,92	Artan	Samsun	1,05	Azalan
Adıyaman	0,97	Artan	Hakkâri	1	Sabit	Siirt	1	Sabit
Afyonkarahisar	0,93	Artan	Hatay	0,98	Artan	Sinop	1,03	Azalan
Ağrı	1	Sabit	Isparta	0,97	Artan	Sivas	0,95	Artan
Amasya	1	Sabit	Mersin	0,94	Artan	Tekirdağ	0,96	Artan
Antalya	0,92	Artan	İzmir	1	Sabit	Tokat	0,95	Artan
Artvin	0,93	Artan	Kars	0,78	Artan	Trabzon	0,92	Artan
Aydın	0,90	Artan	Kastamonu	0,84	Artan	Tunceli	1	Sabit
Balıkesir	0,96	Artan	Kayseri	0,97	Artan	Şanlıurfa	1	Sabit
Bingöl	0,83	Artan	Kırklareli	0,89	Artan	Uşak	0,92	Artan
Bitlis	1	Sabit	Kırşehir	0,90	Artan	Van	1	Sabit
Bolu	0,95	Artan	Kocaeli	1,01	Azalan	Yozgat	0,87	Artan
Burdur	0,82	Artan	Konya	1	Sabit	Zonguldak	1	Sabit
Bursa	1	Sabit	Kütahya	1	Sabit	Aksaray	0,94	Artan
Çanakkale	0,88	Artan	Malatya	0,93	Artan	Bayburt	1	Sabit
Çankırı	0,96	Artan	Manisa	0,97	Artan	Karaman	1	Sabit

Çorum	1,01	Azalan	Kahraman maraş	0,99	Artan	Kırıkkal e	1	Sabit
Denizli	0,88	Artan	Mardin	1	Sabit	Batman	0,89	Artan
Diyarbakır	0,82	Artan	Muğla	0,89	Artan	Şırnak	1	Sabit
Edirne	0,97	Artan	Muş	0,91	Artan	Yalova	1	Sabit
Elazığ	1	Sabit	Nevşehir	1	Sabit	Karabük	1	Sabit
Erzincan	0,95	Artan	Niğde	0,93	Artan	Osmaniye	1	Sabit
Erzurum	1	Sabit	Ordu	0,95	Artan	Düzce	0,94	Artan
Eskişehir	0,96	Artan	Rize	0,93	Artan			
Gaziantep	1	Sabit	Sakarya	0,96	Artan			

Tablo 12'deki ölçek verimliliği skoru sonuçları neticesinde 73 ilden 43 ilin artan, 4 ilin azalan ve 26 ilin sabit getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ölçeğe göre azalan getiriye sahip illerin etkin olabilmeleri için girdilerini artırmak yerine girdilerini sabit tutarak çıktı miktarlarını artırmaları, ölçeğe göre artan getiriye sahip illerin etkin olabilmeleri için ise girdi miktarlarını (kapasitelerini) daha fazla artırmaları gerektiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle ölçeğe göre azalan getiriye sahip iller daha az girdi düzeyiyle aynı oranda çıktı düzeyini yakalamalıdır. Ölçeğe göre artan getiriye sahip iller ise girdi miktarlarını arttırarak çıktı miktarını daha fazla arttırabilecekler ve etkin sınıra ulaşabileceklerdir. Tablo 12'de görüldüğü üzere etkin olmayan illerin %90'ından fazlası ölçeğe göre artan getiriye sahiptir. O halde ölçeğe göre getiri sonuçlarına göre Türkiye'de sağlık hizmetlerinin etkinliğini arttırmak için sağlık kurumlarının girdi kaynaklarını arttırması gerektiği söylenebilir. Girdi kaynaklarının arttırılmasına yönelik iyileştirme önerisi literatürde Temür ve Bakırcı (2008) yılında gerçekleştirdiği çalışmada da karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle araştırmamızda sunduğumuz sağlık kurumlarının girdi kaynaklarını arttırma önerisi literatürde de desteklenmektedir.

2.4. Süper Etkinlik Analiz Bulguları

Süper etkinlik analizi etkin düzeydeki birimler arasındaki etkinliği ölçmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada etkin sınırdaki yer alan 26 ilin kendi aralarındaki etkinlik düzeyleri sırasıyla aşağıda yer alan Tablo 13'te verilmiştir. Değerlerin 1'den büyük olması birimlerin etkinlik durumları değişmeden girdilerini hangi oranda arttırabileceklerini ifade ettiği söylenebilir.

Tablo 13. Etkin olarak tespit edilen illerin süper etkinlik değerleri

İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları	İller	Etkinlik Sonuçları
Amasya	1,014	Ağrı	1,051	Osmaniye	1,187
Bitlis	1,018	Kütahya	1,113	Tunceli	1,188
Van	1,024	Siirt	1,118	Bursa	1,201
Karaman	1,026	Kırıkkale	1,121	Gaziantep	1,28
Adana	1,027	Zonguldak	1,142	Şanlıurfa	1,324
Mardin	1,032	Erzurum	1,142	Hakkâri	1,374
Konya	1,036	Şırnak	1,165	İzmir	1,596
Nevşehir	1,04	Elazığ	1,172	Bayburt	2,359
Karabük	1,049	Yalova	1,182		

Tablo 13'te etkin olarak tespit edilen 26 ilden en yüksek etkinlik düzeyine sahip ilin Bayburt ili olduğu görülmektedir. Bayburt ilinin 2.359'luk etkinlik değeriyle girdi miktarlarını %135 oranında arttırırsa bile yine etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir. 1.596'luk etkinlik oranıyla İzmir ilinin ise girdilerini %59,6 oranında arttırması durumunda bile etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sağlık kurumlarının amaçları sağlık statüsünü iyileştirmek, ulaşılabilirliği arttırmak, verimliliği arttırmak, hizmet kalitesini iyileştirmek, hastaların isteklerini karşılamak ve sağlık hizmetlerinin devamlılığını sağlamaktır. Sağlık hizmeti sunan kuruluşlara bakıldığında yüksek

yatırımlara sahip ve işlem maliyetinin çok fazla olduğu görülmektedir. Maliyetlerin bu denli yüksek olması ve beklentilerinin artması yoğun rekabet ortamında sağlık kurumlarını daha verimli ve etkin bir hizmet sunmaya zorlamaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren sağlık kurumlarına bakıldığında ise sağlık kurumlarının büyük bölümünün Sağlık Bakanlığı’na bağlı olduğu görülmektedir. Sağlık politikaları üretmek, uygulamak Sağlık Bakanlığı’nın görevleri arasındadır. Sağlık Bakanlığı’na bağlı sağlık kurumlarının ise özellikle kamu kaynaklarını kullanmasından dolayı verimli ve etkin olarak hizmet vermesi daha çok önem arz etmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada sağlık alanında yaygın olarak kullanılan, birden çok girdi ve çıktı değişkeni kullanılarak analiz yapılabilen performans ölçüm yöntemlerinden VZA kullanılmıştır. VZA karar vericilere girdi ve çıktı değişkenlerindeki âtil kullanımları, hedef değerleri gösterebilmektedir. Sağlık alanında çıktı kontrol edilemediği için çoğunlukla girdiye yönelik analizlerin yapıldığı görülmektedir. Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren sağlık kurumlarının 2020 yılı verileri kullanılarak sağlık göstergelerinin il bazında etkinliğin belirlenmesi amacıyla 73 adet ilin verimlilikleri girdiye yönelik CCR ve BCC modelleri kullanılarak VZA yöntemiyle ölçülmüştür. Analiz sonucunda, sağlık kurumlarının il bazında sağlık hizmetleri etkinliği skorları ve âtil kullanımları, girdilerini getirmeleri gereken hedef değerler, ölçek etkinlik skorları, etkin illerin süper etkinlik skorları ve etkin olmayan illerin referans alması gereken iller tespit edilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bu sonuç Bal ve Bilge (2013) yılında gerçekleştirdiği çalışma neticesiyle paralellik göstermektedir. Araştırmamız neticesinde etkin olmayan hastaneler sahip olduğu kaynakların israfını önleyerek çıktı ve girdi değişkenlerini düzenlediği takdirde etkinlik seviyelerine ulaşacağı tespit edilmiştir.

Ele aldığımız çalışma neticesinde 73 ilin CCR sonucu bakımından 26, BCC sonucu bakımından 33 il etkin olarak tespit edilmiştir. Tespiti sağlanan bu sonuç analize dahil edilen illerin üçte birine denk gelmektedir. Bu sonuç Çakmak, Öktem ve Ömürgönülşen (2009) yılında kamu hastanelerini ele aldıkları çalışmanın neticesiyle benzerlik göstermektedir. Literatürde yer alan bu çalışmada da kamu hastanelerinin üçte biri etkin olarak tespit edilmiştir. Araştırmamızın neticesinde elde edilen illerdeki sağlık kuruluşlarının verimlilik açısından farklılaşması, Şahin (2018) yılında yaptığı çalışmayla paralellik göstermiştir. Araştırmamızda etkin olmayan hastanelerin etkinlik düzeyine ulaşması yapılması önerilen tavsiyeler Çalışkan ve Girginer (2016) yılında yaptıkları makalenin neticeleriyle de benzerlik göstermiştir. Bu benzerlik araştırmamızın neticesinin literatürce de desteklendiğini ispatlamaktadır.

Araştırmanın sonucu itibarıyla analize dahil edilen 73 ilden CCR modeline göre 26 il, BCC modeline göre 33 il etkin olarak tespit edilmiştir. Hem CCR hem de BCC modeline göre en düşük etkinliğe sahip illerin Çanakkale, Rize ve Kırklareli olduğu görülmektedir. En düşük etkinlik düzeyi ise CCR modeline göre 0,75 BCC modeline göre 0,82 olarak tespit edilmiştir. Ortalama etkinlik düzeyi ise CCR modeline göre 0,935 BCC modeline göre 0,964 olarak tespit edilmiştir. Referans sıklıklarına bakıldığında, Bayburt ilinin her iki modelde de en fazla referans olan il olduğu görülmektedir. İller arasında en yüksek potansiyel iyileştirme skoruna sahip illerin CCR modeline göre Kars, Sinop, Batman ve Muğla illeri, BCC modeline göre Çanakkale, Kırklareli, Eskişehir ve Malatya illeri olduğu söylenebilir. Ölçeğe göre getiri skorlarına bakıldığında; 43 ilin ölçeğe göre artan 4 ilin azalan ve 26 ilin sabit getiriye sahip olduğu görülmektedir. BCC modeline göre en az âtil kullanılan değişkenin aile hekimliği başına düşen nüfus değişkeni olduğu en fazla âtil kullanılan değişkenin ise toplam hekim sayısı değişkeni olduğu söylenebilir. CCR modeline göre ise en az âtil kullanılan değişkenin aile hekimliği başına düşen nüfus değişkeni olduğu diğer değişkenlerin ise benzer düzeyde âtil kullanıldığı görülmektedir. Son olarak etkin illerin süper etkinlik sonuçlarına bakıldığında; en etkin ilin Bayburt ili olduğu ve Bayburt ilinin girdilerini %135 oranında arttırsa bile halen etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir.

Çalışmanın neticesinde elde edilen sonuçlardan hareketle birtakım önerilerde bulunulacaktır. Sağlık kurumlarının etkinlik ve verimliliklerini yükseltmek için gerçekleştirilen akademik çalışmaların teşviki sağlanmalı, sağlık kurumlarının başındaki yöneticilere güncel

trendler hakkında eğitim verilmeli, sağlık kurumlarının sahip olduğu kaynakların tespiti objektif bir şekilde yapılarak israfın önüne geçilmeli, bakanlık bünyesindeki veriler güncellendikçe akademik perspektiften değerlendirilmeli, bilimsel yöntemlerle üstünde çalışılarak elde edilen neticeler politika haline getirilmeli ve literatüre katkı sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Ağırbaş, İ. (2016). *Hastane yönetimi ve organizasyon*. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Ayanoğlu, Y., Atan, M. ve Beylik, U. (2010). Hastanelerde veri zarflama analizi yöntemiyle finansal performans ölçümü ve değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(2), 40-62.
- Aytekin, S. (2011). Yatak işgal oranı düşük olan sağlık bakanlığı hastanelerinin performans ölçümü: bir veri zarflama analizi uygulaması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 113-138.
- Bal, V. ve Bilge, H. (2013). Eğitim ve araştırma hastanelerinde veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Banker, R. D. & Thrall, R. M. (1992). Estimation of returns to scale using data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 62(1), 74-84.
- Banker, R. D., Charnes, A. & Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating benchmarking olympics achievements. *Omega*, 36(6), 933-940.
- Büchner, V. A., Hinz, V. & Schretögg, J. (2016). Health systems: changes in hospital efficiency and profitability. *Health Care Management Science*, 19(2), 130-143.
- Chang, H. H. (1998). Determinants of hospital efficiency: The case of central government-owned hospitals in Taiwan. *Omega*, 26(2), 307-317.
- Chen, Y. & Ali, A. I. (2002). Continuous optimization output-input ratio analysis and DEA frontier. *European Journal of Operational Research*, 142(3), 476-479.
- Cheng, Z., Tao, H., Cai, M., Lin, H., Lin, X., Shu, Q. & Zhang, R. (2015). Technical efficiency and productivity of Chinese county hospitals: An exploratory study in henan province, China. *BMJ Open*, 5(9), e007267.
- Chilingerian, J. (1995). Evaluating physician efficiency in hospitals: a multivariate analysis of best practices. *European Journal of Operational Research*, 80(3), 548-574.
- Cooper, W., Li, S., Seiford, S., Tone, K., Thall, R. & Zhu, J. (2001). Sensitivity and stability analysis in dea: some recent developments. *Applied Mathematics and Computation*, 169(2), 897-904.
- Çakmak, M., Öktem, M. K. ve Ömürgönülşen, U. (2009). Türk kamu hastanelerinde teknik verimlilik sorunu: veri zarflama analizi tekniği ile Sağlık Bakanlığı'na bağlı kadın doğum hastanelerinin teknik verimliliklerinin ölçülmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(1), 1-36.
- Çalışkan, S. ve Girginer, N. (2016). Türkiye'deki hastanelerin performanslarının veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *EconWorld2016@ImperialCollege Proceedings*. London, 10-12 Ağustos, Londra, UK.

- Demir, Ö., Diğler, H. ve Taşar, S. A. (2019). Sağlık kurumlarında finansal performans ölçümü: il ve ilçe devlet hastaneleri üzerine bir örnek. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 3(2), 1–15.
- Dikmetaş, E. (2008). Sağlık kurumlarında verimlilik ve veri zarflama analizi. *Verimlilik Dergisi*, (1), 55-57.
- Durur, F., Günaltay, M. M. ve Işıklıçelik, F. (2022). Sağlık hizmet bölgelerinin performansının veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 165-182.
- Dyson, R. G., Allen, R., Camanho, A. S., Podinovski, V. V., Sarrico, C. S. & Shale, E. A. (2001). Pitfalls and protocols in dea. *European Journal of Operational Research*, 132(2), 245–259.
- Grosskopf, S. & Valdmanis, V. (1987). Measuring hospital performance: A nonparametric approach. *Journal of Health Economics*, 6(2), 89-107.
- Güler, M., Doğan, Ö. İ. ve Erdem, S. (2017). Sağlık kuruluşları performansının veri zarflama analizi ile incelenmesi ve bir uygulama. *Verimlilik Dergisi*, (4), 169-185.
- Gülsevin, G. ve Türkan, A. H. (2012). Afyonkarahisar hastanelerinin etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-8.
- Harrison, J. P., Coppola, M. N. & Wakefield, M. (2004). Efficiency of federal hospitals in the United States. *Journal of Medical Systems*, 28(5), 411-422.
- Karadayı, M. A., Ekinci, Y., Akkan, C. ve Ülengin, F. (2017). İstanbul için acil servis birimlerinin etkinliğinin kategorik veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 12, 31-39.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). Hastane ve sağlık kurumları yönetimi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kayalı, C., Kayalı, N. ve Kartal, B. (2004). Veri zarflama analizinin Türk sağlık sektöründe bir uygulaması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 67-78.
- Kıraç, Y. Ve Kıraç, S. (2018). Veri zarflama analizi yaklaşımını kullanarak ağız ve diş sağlığı hastanelerinin (ADSH) verimlilik değerlendirmesi. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 6(2), 90-105.
- Lehmann, E. L. (1993). The Fisher, Neyman-Pearson theories of testing hypotheses: one theory or two? *Journal of the American Statistical Association*, 88(424), 1242-1249.
- Lu, Y. & Belitskaya-Levy, I. (2015). The debate about p-values. *Shanghai Archives Psychiatry*, 27(6), 381-385.
- Öksüzkaya, M. (2017). Sağlık sektöründe bölgeler arası etkinliğin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 280-300.
- Parkan, C. & Wu, M. L. (1999). Measurement of the performance of an investment bank using the operational competitiveness rating procedure. *Omega*, 27(2), 201-217.
- Sherman, D. (1984). Hospital efficiency measurement and evaluation: empirical test of a new technique. *Medical Care*, 22(10), 922–938.
- Sowlati, T. & Paradi, J. C. (2004). Establishing the “practical frontier” in data envelopment analysis. *Omega*, 32(4), 261–272.
- Şahin, İ. (2008). Sağlık bakanlığı genel hastaneleri ve sağlık bakanlığına devredilen ssk genel hastanelerinin teknik verimliliklerinin karşılaştırmalı analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(1), 1-48.
- Şenol, O. ve Gençtürk, M. (2017). Veri zarflama analiziyle kamu hastaneleri birliklerinde verimlilik analizi. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 29(4), 265-286.

- Tarcan, M. (2006). Hastanelerde finansal performansı etkileyen etmenlerin belirlenmesi: Sağlık bakanlığı hastanelerinde çok değişkenli bir analiz. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Temür, Y. ve Bakırcı, F. (2008). Türkiye’de sağlık kurumlarının performans analizi: bir VZA uygulaması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 262.
- Tetik, S. (2003). İşletme performansını belirlemede veri zarflama analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 221-229.
- Tütek, H. (2011). Sayısal yöntemler ve yönetsel yaklaşım (2. bs.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Yazıcı, U. ve Çiçen, Y. B. (2021). Karadeniz bölgesindeki devlet hastanelerinin sağlık hizmetleri etkinliğinin analizi: 2018 yılı için veri zarflama analizinden bulgular. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 341-352.
- Yılmaz, F. ve Şenel, İ. K. (2019). Sağlık kurumlarının etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Sosyal Güvençe*, (15), 63-88.
- Yücel, L. İ. (2010). Portföy etkinliğinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi ve portföy etkinleştirilmesine yönelik bir uygulama. İstanbul Üniversitesi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Araştırmanın veri kaynakları kamuya açık olduğu için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50
2. yazar katkı oranı : % 50

Adli Muhasebecilik Mesleği Bağlamında Royal Ahold Skandalının İncelenmesi

Examination of the Royal Ahold Scandal in the Context of the Forensic Accounting Profession

Dr. Öğr. Üyesi Aslı KESKİN ¹

Özet

Günümüzde işletmeler küreselleşmenin etkisiyle büyümekte, ülke sınırlarını aşarak dünya çapında faaliyet göstermektedirler. Daha hızlı büyümek ve karını maksimize etmek isteyen işletmeler mali tablolarını hazırlarken hileye başvurabilmekte veya boşluklarından faydalanarak gelirlerini olması gerekenden farklı raporlayabilmektedirler. Birbiri ardına yaşanan muhasebe skandalları; toplumun mali tablolara, muhasebe ve denetim uygulamalarına şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur. Ayrıca son yıllarda teknoloji ve bilişim alanlarında yaşanan hızlı gelişmelerin etkisiyle mali konularda suç işleme biçimleri değişmiştir. Skandalların önlenmesi ve muhasebe hilelerinin tespitinde adli muhasebecilik mesleği önem kazanmaktadır. Adli muhasebeciler, ticari işlemler ve mali kayıtlar üzerinde derinlemesine analizler yaparak, suç teşkil eden mali durumları ortaya çıkarabilmekte; özellikle sahtecilik, vergi kaçakçılığı, mal varlığı değerinin manipülasyonu gibi muhasebe hilelerini belirleme noktasında bilgi birikimi ve uzmanlıklarını kullanmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı adli muhasebecilik mesleğinin kapsamına, gelişimine değinmek ve Dünya’da yankı uyandıran Royal Ahold skandalını bu bilgiler ışığında incelemektir. Royal Ahold, Hollanda merkezli bir perakende şirketi olup, dünya çapında gıda perakendeciliği alanında önemli bir oyuncudur; zaman içinde birleşmeler ve satın almalarla büyümüş, küresel bir yapı haline gelmiştir. 2003 yılında skandalın ortaya çıkmasının ardından ayakta kalmasının nedeni içine düşülen kötü durumun açıklığa ve çözüme kavuşturulması için gerekli adımları hızlıca atması, adli muhasebe sürecini iyi yönetmesi olmuştur. Skandalın nedenleri: gerçekçi olmayan hedefler, kurumsal yönetimin zayıflığı, iç denetimin yetersizliği, ülkeler arası farklı muhasebe uygulamalarının kullanılması şeklinde sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adli Muhasebe, Adli Muhasebe Mesleği, Royal Ahold Skandalı.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Today, with the effect of globalization, businesses are growing and they are operating around the world by going beyond the borders of the country. Businesses that want to grow faster and maximize their profits may resort to fraud while preparing their financial statements, or they may report their incomes differently than they should by taking advantage of legal loopholes. Accounting scandals experienced one after another caused the society to approach financial statements, accounting and auditing practices with suspicion. In addition, as a result of rapid developments in technology and informatics in recent years, the ways of committing crimes in financial matters have changed. Forensic accounting profession gains importance in

¹ Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi, asli.keskin@klu.edu.tr,

Atf için (to cite): Keskin, A. (2024). Adli Muhasebecilik Mesleği Bağlamında Royal Ahold Skandalının İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1746-1757.

preventing scandals and detecting accounting fraud. Forensic accountants are able to uncover criminal financial situations by conducting in-depth analyses on business transactions and financial records; they use their knowledge and expertise to identify accounting frauds such as forgery, tax evasion and asset value manipulation. The aim of this study is to address the development and scope of the forensic accounting profession and to examine the Royal Ahold scandal, which has resonated in the world, in the light of this information. Royal Ahold is a retail company based in the Netherlands and a major player in food retailing worldwide, growing over time through mergers and acquisitions to become a global organization. In 2003, after the scandal broke, Ahold survived because it quickly took the necessary steps to clarify and resolve the situation and managed the forensic accounting process well. The causes of the scandal are listed as unrealistic targets, weak corporate governance, inadequate internal audit and the use of different accounting practices across countries.

Keywords: Forensic Accounting, Forensic Accounting Profession, Royal Ahold Scandal

Paper Type: Research

Giriş

2000'li yılların başında ABD ve Avrupa'da meydana gelen muhasebe skandalları, toplumun yayınlanan mali tablolara ve denetim uygulamalarına olan güvenini kaybetmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda doğru muhasebe ve denetim uygulamalarının yanında caydırıcı tedbirlerin ve adaletli bir yargılama sisteminin gerekliliği inancı kabul görmüştür. Teknolojinin gelişmesi ile suçların tespiti zorlaşmış, muhasebe ve denetim bilgilerinin yanında, hile tespiti konusunda uzmanlaşmayı ifade eden adli muhasebecilik mesleği gündemdeki yerini almıştır.

Adli muhasebe, dava aşamasında hilelerin tespitinde ve uzmanlık alanıyla ilgili konularda hukuk sistemine destek vererek, etkin olarak görev yapan uzmanlardan oluşan çalışma alanını ifade etmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde adli muhasebe-adli muhasebecilik mesleği kavramlarının tanımına, tarihsel gelişimine ve kapsamına yer verilmiştir. Ardından Dünya çapında yankı uyandıran Royal Ahold skandalı ve skandalın adli denetim süreci incelenmiştir.

1. Adli Muhasebe

1.1. Adli Muhasebe Kavramı

Sözcük anlamı "adaletli ilgili" olan "adli" kelimesi günlük hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. Adaleti temel alan "adli" kelimesinin hukukta ve hukuk dışındaki alanlarda; Adli Tıp, Adli Sicil Kaydı, Adli Antropoloji, Adli Balistik, Adli Klimatoloji, Adli Kriminoloji, Adli Muhasebe vb. kullanımlarına birçok yerde rastlanmaktadır (Şenel ve Arslan, 2019, s. 299).

Adli muhasebecilik; dava safhasına gelmiş finansal olayları yargı sürecinde aydınlatmak için muhasebe ve denetim bilgilerinden yararlanarak hukuk sistemine yardımcı olma faaliyetlerini kapsayan bir meslek alanıdır.

Aşağıda; adli muhasebe ile ilgili olarak, literatürde yer alan çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır.

Adli muhasebe, hukuk ile muhasebenin ticari faaliyet sonucu meydana gelen olaylarda çözüm noktasında bir araya gelmesini ifade etmektedir. Adli muhasebe, yargı organlarının karar vermelerine yardımcı olmak için ekonomi, hukuk ve ticaret alanlarının işleyişleri hakkında kapsamlı bir bilgi seviyesini ve bu bilgilerin uzmanca kullanılmasını kapsamaktadır (Karacan, 2012, s.107).

Adli muhasebe, bir kuruluşun mali kaynaklarının veya varlıklarının kötüye kullanılması halinde titiz bir şekilde kanıt toplama ve analiz etme uygulamasıdır (Smith ve Crumbley, 2009, s.13).

Adli muhasebecilik, muhasebe-denetim uygulamaları ile araştırma yeteneğinin bir araya getirilmesine dayanmaktadır ve zimmete para geçirme, vergi kaçırma, kara para aklama, finansal istismar gibi beyaz yaka suçlarını tespit etme faaliyetleriyle ilgilidir (Bholone, 2022, s. 7).

Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu (Association of Certified Fraud Examiners-ACFE) adli muhasebeyi; muhasebe bilgisi ve araştırma becerilerinin vaka desteği sağlamak için kullanıldığı etkili bir muhasebe dalı olarak tanımlamaktadır (www. acfe.com).

Çabuk ve Yücel'e göre (2012) "Birçok bilim dalına katkı yapan bir bilim dalı olan adli muhasebe denetim şirketlerinin yetersiz kaldığı noktalarda devreye girmektedir. Adli muhasebe uygulamaları ile gerekirse tüm hesaplar teker teker detaylı incelenmekte, hesaplar arası karşılaştırmalar yapılarak şüpheli durumlar ortaya konulmaktadır."

1.2. Adli Muhasebenin Tarihsel Gelişimi

Adli muhasebenin köklerinin 5000 yıldan daha eskiye gittiği düşünülmektedir. M.Ö. 3300 ile 3500 yılları arasına tarihlenen arkeolojik buluntular Mezopotamya ve Mısır'da dünyanın ilk muhasebecilerinin veya kâtiplerinin, ticari işlemleri kil tabletlere ve papirüslere kaydettikleri bilinmektedir. Mısırdaki; orijinal kayıtların yazılı olduğu kil tabletler kâtipler tarafından ince bir çamur zarf ile sarılmaktaydı. Çamur zarftan oluşan dış tablet daha sonra kurcalandığı takdirde, bu bir soruşturma sebebi olmaktadır. Mısırlı muhasebeciler, kraliyet denetçileri tarafından bulunan herhangi bir usulsüzlük durumunda; para cezası, sakatlama ve hatta ölümle cezalandırıldıkları için titiz kayıtlar hazırlamaya özen göstermişlerdir (Oberholzer, 2002,s.1).

Benzer şekilde, Hindistan'ın Mauray döneminde (M.Ö. 321-184) Kautilya'nın Arthashastra'sı, muhasebe kavramlarını ve en az kırk farklı zimmete para geçirme türünü listeleyen, hile konusundaki en eski eser olarak bilinmektedir (Oberholzer, 2002, s.1).

Muhasebe skandallarının geçmişi de oldukça eskidir. İlk muhasebe skandalı vakası Mezopotamya'da Sippar kentindeki Cruciform anıtında geçmektedir. Anıtın üzerinde anıtın inşaatı için kral tarafından verilen gelirin kayıtları mevcuttur. Uzmanlarca, kayıtların M.Ö 2000 yılında tutulmuş olmasına rağmen M.Ö. 2276-2261 yılları arasında tutulmuş gibi gösterilerek tarihte ilk sahteciliğin kayıtlara geçirildiği düşünülmektedir (Şenel ve Arslan, 2019, s. 293).

Adli muhasebe terimini ilk kez 1824 yılında İskoçyalı James Mc.Clelland adlı bir muhasebeci kendi tanıtım reklamında kullanmıştır (Oberholzer, 2002, s. 2 ;Şenel ve Atmaca, 2018, s. 275).

Adli muhasebe kavramını, yazılı olarak kullanan ilk kişi Maurice E. Peloubet olmuştur. 1946 yılında "Adli Muhasebe: Bugünün Ekonomisindeki Yeri" isimli çalışmasında adli muhasebe kavramını kullanmıştır (Oberholzer, 2002, s.3).

Adli muhasebecilik konusunda ilginç bir vakaya değinecek olursak; vaka ABD'de 1930'lu yıllarda yasadışı faaliyetlerde bulunan İtalyan asıllı ünlü mafya lideri Al Capone'un yakalanması ile ilgilidir. Mafya liderini yasal gücü ile yakalayamayan devlet, İç Gelirler Servisinin özel ajanını kullanarak ele geçirmeyi başarmıştır. Bu nedenle ABD İç Gelirler Servisi "Al Capone yalnızca bir muhasebeci tarafından yakalanabilmiştir" yazılı bir poster hazırlamıştır (Bozkurt, 2000).

1980'li yıllardan itibaren küreselleşmenin ve artan ticaret hacminin etkisiyle ABD ve Kanada başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde önem kazanmıştır. Ülkemizde uzman şahitliğe benzeyen ama tam karşılamayan bir yapı olan "Bilirkişilik" şeklinde sürdürülmekte olup, mesleki konularda serbest muhasebeci mali müşavirlerden destek alınmaktadır.

1.3. Adli Muhasebecilik Mesleğinin Kapsamı

Mesleği üç ana bölümde incelemek mümkündür:

- Dava Destek Danışmanlığı
- Uzman Şahitlik
- Hile Denetçiliği ve Araştırmacı Muhasebecilik

1.3.1. Dava Destek Danışmanlığı:

Dava destek danışmanlığı; adli süreçte mahkeme aşamasına gelmiş bir dava ile ilgili avukata sağlanan muhasebe desteğidir. Hukukçular uzmanı olmadığı bir muhasebe konusu hakkında meslek mensuplarının desteğini almaktadır. Bahsi geçen davalar, genellikle ekonomik kayıplarla ilgili davalardır. Sözleşme ihlalinin sonucunda ortaya çıkan mali kayıp buna örnektir. Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA- American Institute of Certified Public Accountants) tanımına göre; dava destek danışmanlığı, hiçbir avukatın değerine sağlayamayacağı muhasebecilerce sunulan profesyonel bir destektir (Pazarçeviren, 2005, s. 2-4).

Dava Destek danışmanlığı konusuna giren davaların bazıları aşağıda sıralanmıştır (Bozkurt, 2000):

- Yolsuzluk davaları
- İşletme Değerlemeleri
- Hasar ve zarar tahminleri
- Sigorta anlaşmazlıkları
- Patent, hak ve markalarla ilgili doğan sorunlar
- İşletme ayrılma, birleşme ve iflas davaları
- Boşanmalarla ilgili anlaşmazlıklar
- İşletmeler arası sorunlar

1.3.2. Uzman Şahitlik

Uzman tanıklık veya uzman şahitlik, dava konusu olayın gerekli mesleki yeteneğe sahip bir adli muhasebeci tarafından incelenmesi, yasal mevzuat kapsamında değerlendirilmesi ve sonucun yazılı veya sözlü olarak mahkemeye sunulmasını ifade etmektedir (Karacan, 2012, s. 115).

1.3.3. Hile Denetçiliği ve Araştırmacı Muhasebecilik

İşletmelerde meydana gelen hile ve yolsuzlukların tespitinde bu konularda deneyime sahip adli muhasebecilere başvurulmaktadır. Adli muhasebeci bu süreçte öncelikle hile ve yolsuzluğun gerçekleştiği işletmedeki tüm belge ve kayıtları inceleyerek ve soruşturmayla ilgili kişilerle görüşerek tarafsız bilgiler toplamalıdır (Thornhill, 1995, s.18).

Hile denetçiliği veya araştırmacı muhasebecilik hizmetleri, yalnız ceza gerektiren söz konusu olayların ortaya çıkmasından sonra değil, aynı zamanda bu tür olaylar henüz ortaya çıkmadan da talep edilmeyi kapsar (Aksu, Uğur, Çukacı, 2008, s. 64; Uyar, 2015, s.182).

2. Royal Ahold Skandalı'nın İncelenmesi

Royal Ahold N.V. 1990'lı yılların en büyük başarı öykülerinden biri olmuştur, 2003 yılında yaşanan muhasebe skandalının ardından ise büyük başarısızlık ile anılmıştır. Şirket, Heijn ailesi tarafından 3 kuşak yönetilmiş olup (De Jong, De Jong, Mertens, Roosenboom 2005, s. 3), 135 yıldır Hollanda'nın en önemli gıda şirketlerinden biri olarak faaliyet göstermektedir.

Skandal, denetim şirketi Deloitte Touche'nın 2002 yılında yapmış olduğu denetimler esnasında, muhasebe kayıtlarında yapılan usulsüzlükleri tespit etmesi ile patlak vermiştir. Bu denetimler sonucunda; şirketin 2001 ve 2002 yıllarında kârını olması gerekenden fazla gösterdiği

anlaşılmiş, muhasebe hilelerinin ve usulsüzlüklerin açıklanmasının ardından şirketin hisse senetleri bir günde % 63 değer kaybetmiştir (Odabaşı ve Ergen, 2017, s. 6).

Economist dergisi 2003 yılında Royal Ahold skandalından “Avrupa’nın Enron’u” olarak bahsetmiştir. Ahold muhasebe skandalı, İtalyan şirketi Parmalat skandalı ile birlikte Avrupa Birliği’nin, muhasebe ve denetim alanlarında daha kapsamlı ve titiz düzenlemeler getirmesine neden olmuştur (Knapp ve Knapp, 2007, s. 642). Tüm Dünya’da tek tip muhasebe ve denetim standartlarına duyulan ihtiyaç konusundaki tartışmalar alevlenmiştir.

Şimdi bu önemli muhasebe skandalını ve skandalın adli denetim sürecini, aşamalarıyla inceleyelim.

2.1. Ahold’un Kuruluşu ve Globalleşme Adımları

1887 yılında Albert Heijn tarafından Albert Heijn adıyla Hollanda’da Ootzman isimli küçük bir yerleşim yerinde kurulmuştur. Heijn şirketi süpermarket konseptini ülkesinde geliştirmiş olmasıyla ve kendi ülkesindeki market formatını popüler hale getirmesiyle ün kazanmıştır.

Genç girişimci Abert Heijn, babasından satın aldığı küçük bir bakkal dükkanı ile iş hayatına girmiştir ancak babasının aksine büyük ölçekte bir girişimci olma hayallerine sahip olduğundan on yıl içinde ülkeye dağılmış olan iki düzine markete sahip olmuştur. Heijn’in perakende market zinciri alanındaki başarısının sırrı, marketlerin her birinin konseptini kendisinin dizayn etmesi olmuştur. Marketler, bulunduğu yerdeki toplumun özel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dizayn edilmiştir. Örneğin, balıkçı köylerindeki ve çiftçiliğin yoğun olduğu yerlerdeki marketlerde farklı ürünler, büyük şehirlerdeki marketlerde farklı ürünler satışa sunulmuştur. Heijn, Amsterdam, Lahey gibi metropollerde büyük süpermarketler açmıştır ve çok farklı gıda ürünü ve ev eşyalarının satışına yer vermiştir. 1990’ların başında kendi gıda mamullerini piyasaya sürmüş ve ilerleyen yıllarda kendi ürünlerini geniş yelpazede kendi markasıyla geliştirmiştir (Knapp ve Knapp, 2007, s. 642).

1973 yılında yönetim şirketin adını Ahold olarak değiştirmiştir. İlerleyen yıllarda Kraliçe Beatrix bir gelenek olarak “Royal ”unvanını, ülkesinde 100 yıldır sürekli ve onurlu bir şekilde faaliyette bulunan şirketlere verdiği gibi Ahold şirketine de vermiştir ve böylece şirket, Royal Ahold unvanı altında faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. 1990’lı yıllarda Hollanda’nın en itibarlı şirketleri arasında yerini almıştır.

Şirket, 1948 yılında halka açılmıştır. 1980’li yılların sonuna kadar Heijn ailesi üyeleri tarafından yönetilmiş, 1989 yılına gelindiğinde kurumsal yönetime geçiş yapmıştır (De Jong ve diğerleri, 2005, s. 3). 1989’da şirket profesyonel yönetim kadrosunu işe almış, Ahold’un iş hacmini Dünya çapında market zincirleri olarak genişletmeyi hedeflemiştir. Şirket, 2000’li yıllara gelindiğinde ABD, Batı Avrupa, Güney Amerika, Asya, Portekiz, İskandinavya vb.pek çok ülkede market zincirlerine sahip olmuştur.

Böylelikle agresif genişleme politikası kullanarak; satın alma yolu ile 2003 yılında Dünya’nın en büyük üçüncü, ABD’nin ikici büyük gıda perakendecisi konumuna gelmiştir. O yıllarda yalnızca ABD merkezli Walmart ve Fransız Carefour-SA Royal Ahold’dan daha büyük yıllık satış rakamlarına sahiptir. Ahold’un ABD’deki en büyük rakibi ise Sysco şirketi olmuştur. (Knapp ve Knapp, 2007, s.643). Ana satış formatı süpermarket konsepti olarak yer bulmuş, faaliyetlerin önemli bir kısmı da yiyecek ürünlerinin; restoranlara, sağlık kuruluşlarına, otellere, üniversitelere, kamu kurumlarına satışından meydana gelmiştir (Radojevic, Milivojevic, Stefanovic, 2013, s. 284).

Şirket, en dikkat çekici satın alımını 2000 yılında ABD, Maryland- Columbia’daki U.S Food service’i olarak gerçekleştirmiştir.

Krizle girdiği 2003 yılına kadar Ahold'un uluslararasılaşma stratejisi, satın alınan şirketlerin kendi adları ile iş yapmaya devam etmeleri şeklinde devam etmiş, bu yöntemle yerel hissedarların onayı alınmıştır (Radojević ve diğerleri, 2013, s. 284).

2.2. Ahold'de Beliren Sorunların Ana Nedeni

Royal Ahold'un agresif genişleme planı bir süre sonra, önemli ve beklenmedik sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar, yatırım yapılan ülkelerin kültürel farklılıklarının olması, kurumsal yönetim zayıflıkları ve farklı ülkelerde farklı yasa ve düzenlemelerin bulunması şeklinde sıralanabilir.

Asya, Güney Amerika ve Latin Amerika'da yöneticilerin ve çalışanların işe alımı, terfi ve ödül politikaları Hollanda'da geliştirilen yöntemlerle yapılmaya devam etmiş ancak bu durum Ahold'un yerel yöneticileri tarafından olumlu karşılanmamıştır. Hollanda'da bulunan üst düzey yöneticiler, diğer ülkelerdeki operasyon birimlerinin de Hollanda için uygulanan aynı katı performans standartlarına tabi tutulmasında ısrar etmişler ve kârda %15 oranında yıllık büyüme hedefini belirlemişlerdir. Üst yönetim tarafından süreç boyunca orta ve alt düzey yöneticilere baskı yapılmıştır ve birimlerin kazanç hedefine ulaşması durumunda yöneticiler önemli yıl sonu ikramiyeleri ile ödüllendirilmiştir. Ancak geriye bakıldığında hedeflerin gerçekçi olmadığı görülmektedir (Knapp ve Knapp, 2007, s. 644).

Çoğu büyük şirkette olduğu gibi Ahold'un de etik kuralları bulunmaktaydı ancak buna rağmen şirket yöneticileri, finansal hedefleri tutturmak ve dolayısıyla yıl sonu ikramiyelerinden faydalanmak adına çalışanları bencil ve kendine hizmet eden davranışlarda bulunmaya teşvik etmişlerdir. Bağımsız denetçilerce yanlış beyanlar fark edildiğinde bu saygın şirket, kınanma ve utançla karşı karşıya kalmış ve varlığını sürdürmesine engel olabilecek mali sorunlarla karşılaşmıştır. Öyle ki kraliçenin verdiği Royal unvanının geri alınması konusu gündeme gelmiştir.

2003 yılında Avrupa'da kurumsal yönetimle ilgili en büyük skandalın aktörü olarak anılmıştır (Radojević ve diğerleri, 2013, s. 280).

2.3. U.S Foodservice'de Neler Yaşandı?

Amerika'da Maryland eyaletinde bulunan U.S Food Service Şirketi, Hollanda merkezli Royal Ahold N.V tarafından 2000 yılında satın alınmıştır ve bu işlem şirket için başarılı bir girişim olduğundan oldukça ses getirmiştir. 2002 yılında şirkette işler yöneticilerin istediği şekilde gitmemiş, şirket satış rakamlarında düşüşler tespit edilmiştir.

2002 yılının son çeyreğinde yöneticiler; düzenledikleri toplantıda, satışlarda yaşanan bu düşüşün yıllık ikramiyelere yansıtacağını, şirketin yıl sonu hedeflerine ulaşması ve ikramiye alma olasılıklarının artması için bir çözüm bulunması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Çalışanların ifadelerine göre, bir strateji belirlenmiştir. Strateji; oldukça yüksek siparişler verilmesi, tutarları ve bunlara eşlik eden satıcı indirimlerinin vakit kaybetmeden muhasebeleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Alınan kararın hemen ardından U.S Foodservice'deki depolar hızla dolmaya başlamıştır. Şirketin satın aldığı envanter miktarı çok büyük olduğundan ürünleri depolamak için ek alan ve soğutucu kiralamaları yapılmıştır. Alımlar arttıkça U.S Foodservice'in hak kazandığı satıcı indirim promosyon ödemeleri artış göstermiştir. Tedarikçi promosyon ödemeleri 2000 yılında yaklaşık 125 milyon \$ iken 2003 yılında yaklaşık 700 milyon \$ 'a yükselmiştir ve strateji gereği hemen muhasebeleştirilmiştir (Sanchez ve Agoglia, 2011, s. 228).

Bu konuda açıklama yapmak faydalı olacaktır. Satıcı indirimlerinden elde edilen nakit bedellerin muhasebeleştirilmesi promosyon olarak da bilinmekte olup gıda endüstrisinde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Satıcılar bazen uygun teşhir yeri karşılığı olarak ya da büyük hacimli satışlarda perakendecilere promosyon ödemeleri sunmaktadır. Ancak bu indirimler sorun teşkil edebilmektedir. U.S Foodservice'in muhasebe uygulamalarına yönelik soruşturmadan önce de

Rite Aid ve Penn Traffic vb. firmalar da bu konu inceleme altına alınmıştır. 2002 yılı öncesi satıcı indirimlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgili bir standardizasyon olmadığından miktar perakendeciler için önemli olsa da çoğunlukla mali tablolara gömülü olarak gösterilmiştir. Ağustos 2002’de bu konuda Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) düzenleme getirmiştir (Sanchez ve Agoglia, 2011, s. 225,226).

2.3. 1. U.S Foodservice’de Bağımsız Denetim Vakası

Deloitte Accountants B.V 1973 yılından beri Royal Ahold firmasının grup denetçisiydi ve firmanın yıllık konsolide finansal tablolarını denetlemekteydi. U.S Foodservice’in denetçisi Ahold tarafından satın alınmadan önce KPMG firması idi. Ahold tarafından satın alınmasının ardından Deloitte Accountants B.V firmasının ABD deki şubesi Deloitte & Touche tarafından denetlenmeye başlamıştır.

Deloitte & Touche, 2003 yılı başında Ahold’un mali tablolarını denetlediği sırada, belirli bir satıcının bakiyelerinin şişirildiğini fark etmiş ve U.S Foodservice ve diğer Ahold ortak girişimlerinde de bazı usulsüz muhasebe kayıtlarını tespit etmiştir. Bunun ardından hızla 2000, 2001 yılları için vermiş olduğu görüşleri geri çekmiş ve 2002 yılı için yapmış olduğu çalışmaları askıya aldığı duyurmuştur (Sanchez ve Agoglia, 2011,s. 227). Bu durum üst yönetimde şok etkisi yaratmıştır.

Deloitte tarafından yapılan bu duyuru sonucunda Royal Ahold hisse senetlerinin değeri % 63 oranında düşmüş ve aynı zaman diliminde derecelendirme kuruluşları NYSE, Standard & Poor’s ve Moody’s şirketin kredi notunu indirmiştir.

Şirketin kredi notunun BBB den BB+ ya düşmesi ile (Rankine, 2003) şirket, kredibilite krizini atlattmakta zorlanmıştır. Finans çevrelerinde şu espri dolaşmaya başlamıştır: "Ahold’u şimdi nasıl hecelersin? –E-N-R-O –N "(Radojeviç ve diğerleri, 2013, s. 289).

Londra merkezli finans kuruluşları Ahold’un iflase zorlanması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Royal Ahold yönetim kurulu hemen toplanmış ve olaylara hızlı yanıt vermiştir. Şirketin usulsüzlüklere karışmış olan CEO ve CFO’su, Cees Van der Hoeven ve Michael Meurs hemen görevden alınmıştır.

2.3.2. U.S Foodservice’de Adli Denetim Vakası

Skandalın patlak vermesinin ardından şirket yönetimi, şirketin faaliyetlerini araştıran tüm kolluk kuvvetleri ve düzenleyici kuruluşlarla işbirliği içinde olacaklarını, mali işler ve muhasebe sorunlarının kaynaklarının belirlenmesi ve çözülmesi için önlemler alacaklarını açıklamıştır (Knapp ve Knapp, 2007, s. 645). ABD Adalet Bakanlığı tarafından zaman kaybetmeden ceza soruşturması başlatılmıştır.

Hollandalı yetkililer tarafından da Ahold’un genel merkezine baskın düzenlemiştir. Aynı zamanda yetkililerce ceza soruşturması başlatılmıştır. Ek olarak Ahold de olayın aslını öğrenmek adına, Pricewaterhousecoopers firması ile anlaşarak Amerika Birleşik Devletleri Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu U.S. (Securities and Exchange Commission -SEC)ile birlikte çalışacak adli muhasebecilerden oluşan bir takım görevlendirmiştir. Soruşturma esnasında ABD federal jürisi kararıyla 1999 yılına kadar geriye gidilerek adli muhasebeciler tarafından on binlerce belge incelenmiştir (Sanchez ve Agoglia, 2011, s. 229).

Yalnızca U.S Foodservice şirketini kapsayan adli denetimde toplam 856 milyon \$’ı aşan sahtekarlığı ortaya çıkarılmıştır. Sahtekarlığın 100 milyon \$’ı 2000 yılı ile, yaklaşık 200 milyon \$’ı 2001 yılı ile geri kalan meblağ 2002 yılı ile ilişkilendirilmiştir Çok sayıda işletme çalışanının dolandırıcılığa dahil olduğu saptanmıştır (Sanchez ve Agoglia, 2011, s. 229) .

U.S Foodservice çalışanları tarafından geçmiş dönemlerde satıcılara kasıtlı olarak üzerlerinde yanlış miktarlar yazılı olan teyit mektupları gönderildiği tespit edilmiştir. Bazı satıcılar bu kadar borçlu olmadıklarını belirten gizli yan mektuplarla mutabakatları

cevapladıklarını ifade etmiştir ve skandalın bu şekilde patlak verdiği ortaya çıkmıştır. Soruşturma, Ahold'un alt kuruluşlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Schanchez ve Agaglia, 2011, s. 230). Bazı satıcılar işbirliği içerisinde hareket ederek şişirilmiş tutarları bilerek imzaladığını kabul etmiştir.

Adli muhasebe incelemesi neticesinde iç kontrollerde zayıflıklar, satıcı ödeme hesaplarının kayıtlarında ve takibinde başarısızlıklar, Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (US GAAP) uygulamalarında başarısızlıklar göze çarpmıştır. Sadece US Foodservice de değil başka alt kuruluşlarda ve ortak girişimlerin finansal tablolarında da önemli hatalar bulunmuştur.

Royal Ahold'de diğer alt kuruluş ve ortak girişimlerin de incelenmesiyle toplam usulsüzlüğün 1milyar \$'ın üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamlı adli soruşturma neticesinde denetlenmiş yıllık 2002 mali tabloları ancak 2003 yılının Ekim ayında açıklanabilmiştir. 2000 ve 2001 yılları için de düzeltmeler yapılmıştır.

2.4. Adli Soruşturmada Tespit Edilen Muhasebe Hileleri ve Yargılama

Adli soruşturmada üç temel yanlış beyan türü tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Royal Ahold'un bazı yabancı ortak girişimlerin finansal verilerinin konsolide tablolarda uygunsuz bir şekilde yer almasının tespitidir. Konsolide gelirler ve varlıklar büyük ölçüde konsolide finansal tablolarda fazla gösterilmiştir. İskandinavya ve Latin Amerika'daki dört ortak girişimin satışlarının % 100'ünün, Ahold mali tablolarında konsolide edilmesi öncelikle Deloitte'in yaptığı 2002 bağımsız denetimi esnasında dikkat çekmiştir.

Ahold yabancı şirketlere yatırım yaptığında genellikle tam olarak % 50 paya sahip olmuştur. Hollanda muhasebe kurallarına göre bir ortak girişim şirketinin mali verilerinin tam konsolide edilebilmesi için ana şirketin etkin kontrol sahibi olmasının kanıtlanması şartı gerekmektedir. Bu şart %50' den fazla paya sahip olmakla sağlanabilmekteydi. Yöneticiler, etkin kontrol gücü sahibi olduklarını kanıtlayabilmek için kilit yöneticilerden aldıkları, firma faaliyetleri üzerinde kontrol gücüne sahip olduklarını gösteren imzalı belgeleri ibraz ederek Deloitte yetkililerini ikna etmeye çalışmışlardır. İncelemelerde ortak girişim yöneticilerinin imza konusunda Ahold çalışanlarınca zorlandığı belirlenmiştir (Knapp ve Knapp, 2007, s. 648-649). Konsolide net gelir kasıtlı olarak çarpıtılmıştır.

Ortaya çıkarılan ikinci usulsüzlük türü yabancı ortak girişimlerdeki yatırımların ilk kez muhasebeleştirilmesi kayıtları ile ilgili olmuştur. Royal Ahold hisse senetleri Hollanda ve New York Menkul kıymetler Borsalarında işlem gördüğü için firma mali tablolarını Hollanda ve ABD'de yayınlamaktaydı.

1990'larda Hollanda Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine göre satın almalarda şerefiye, özkaynaklar yoluyla muhasebeleştirilirdi ve kazancı etkilememekteydi. Aksine 2001 yılına kadar Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (US GAAP), şerefiyenin bilançoda aktifleştirilmesi ve 40 yılı aşmayan sürede itfa edilmesine izin verilmekteydi. İki ayrı muhasebe politikası karşısında Ahold, Hollanda Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ni (Dutch GAAP) kendi avantajı için kullanmıştır (De Jong, 2005, s.12). Bu duruma göre 2002 yılında Hollanda Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne göre hisse başına kazanç %16 görülürken, Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne göre %17 lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Hisse senedi sahipleri genelde Hollandalı olduğu için inceleme olmasa bu durum uzun süre fark edilmeyebilirdi. (Radojević ve diğerleri 2013, s. 289).

Üçüncü usulsüzlük konusu ise ise; daha önce US Foodservice vakasında bahsedilmiş olduğu gibi satıcılar tarafından gıda toptancılarına ödenen promosyon ödeneklerinden kaynaklanmıştır.

Promosyon ödemeleri, gıda toptancısı ne kadar çok mal alırsa o kadar fazla olmaktadır. US Foodservice 'de ödenek satış maliyetlerinde azalma olarak kaydedilmiştir, oysa 3 yıla orantılı

olarak dağıtılması gerekmektedir. Ayrıca promosyon ödemesi yüzdelere de şişirildiği tespit edilmiş, kayıtlarda oranlar %5 yerine % 7 olarak uygulanmıştır (Knapp ve Knapp, 2007, s. 651).

2.4.1 Yargı Süreci

Finansal Times'ın "en büyük beyaz yakalı ceza davası " olarak söz ettiği, Avrupa'nın en büyük muhasebe skandallarından biri olarak nitelendirilen skandalın ortaya çıkmasının ardından diğer skandallarda olduğu gibi düzenleyici kurumlar ve kolluk kuvvetleri yatırımları konusunda endişe duyan kamuyu aydınlatmak için açıklamalarda bulunmuşlardır.

Ahold'un hızlı davranarak, sözcüleri Sharon Christians vasıtasıyla, Amerikalı ve Hollandalı müfettişler ile işbirliği içinde olduklarını açıklaması (Big para, 2003) ve Pricewaterhousecoopers firmasından adli muhasebecilerden oluşan bir takımla birlikte süreci takip edeceklerini bildirmesi otoritelerce önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Suç duyurusunda bulunulmasından kısa süre sonra Hollandalı savcı çifte yargılama olmamasını talep etmiştir ve SEC (Securities and Exchange Commission) bu talebi haklı bulmuştur böylece ABD'li yetkililerle anlaşmaya varılmıştır (BBC, 2006).

2004 yılı Eylül ayında Hollanda mahkemelerince tüm deliller değerlendirilmiş ve dava karara bağlanmıştır. Royal Ahold'un yaklaşık 8 milyon Euro ödemesine karar verilmiştir (Knapp ve Knapp, 2007,s. 653)

Skandalın duyulmasının ardından görevden ayrılan CEO ve CFO'su dolandırıcılık yaptıkları yönündeki suçlamaları kabul etmemişlerdir. Ancak Hollanda federal mahkemesi CEO, CFO ve iki yöneticiyi suçlu bulmuştur (BBC, 2006). Eski yöneticiler 4 ay ve 9 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmış ancak hapis cezaları ertelenmiştir. Buna ek olarak, üç kişi 120.000 Euro ile 225.000 Euro arasında değişen para cezaları almışlardır. Hollanda'da örgütlenen hissedar aktivist grubu, üç eski Royal Ahold yöneticisine uygulanan asgari cezaları yeterli bulmamıştır. Grubun sözcüsü basın açıklamasında, cezaların asgari düzeyde olduğunu savunarak, ABD de yargılama yapılması halinde sanıklara 10 yıldan fazla hapis cezası verileceğini ifade etmiştir (Knapp ve Knapp, 2007,s. 653) Bu olayların ardından hissedarların dava açmasını engellemek adına Ahold yaklaşık 1 milyar Dolar ödemede bulunmuştur (BBC, 2006).

ABD'de görülen davalarda alınan yargı kararlarını ve sonrasında meydana gelen önemli gelişmeleri maddeler halinde özetleyecek olursak (Sanchez ve Agoglia, 2011, s.233):

- 2004 yılında US Foodservice eski satın alma yöneticileri Timothy J. Lee ve William F. Carter plana katılmaktan ve tedarikçilerle komplo kurarak denetçileri yanıltmak suçlarını kabul etmişlerdir. Para cezası olarak yaklaşık 300.000 \$ ödemişlerdir ve halka açık şirketlerde yönetici olmaları yasaklanmıştır.
- Eylül 2006'da, U.S. Foodservice'in eski CFO'su Michael J. Resnick suçunu kabul etmiş ve tutuklanmıştır. Kendisine federal yargıç tarafından altı ay ev hapsi ve üç yıl denetimli serbestlik cezaları verilmiştir.
- Kasım 2006'da federal jüri, U.S. Foodservice'in eski pazarlama müdürünü menkul kıymet dolandırıcılığından suçlu bulmuştur, 2007 yılında dava neticelenmiş ve yedi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.
- 2007'de U.S. Foodservice'in eski kurumsal denetçisi Suzanne Brown, 100.000 dolarlık bir para cezasına çarptırılmıştır. 5 yıl boyunca halka açık şirketlerde çalışmaktan ve muhasebecilik mesleğini icra etmekten men edilmiştir (SEC, 2007).
- 2007 yılında, eski U.S. Foodservice CEO'su James Miller, Ahold ile bir anlaşmaya varmıştır, 8 milyon dolar ödemeyi kabul etmiştir ancak sorumluluğu kabul etmemiştir (Reuters, 2007).
- Ahold 2007 yılında US Foodservice'i satmıştır.

- 2009 yılında, Hollanda'daki bir temyiz mahkemesi üç eski Ahold yöneticisini hapis cezasına çarptırmıştır.
- 2007'de Hollanda Muhasebe yetkilileri, bir Deloitte & Touche çalışanını 2000 ve 2001 denetimlerinde görevlerini yerine getirmemek suçu nedeniyle kınamıştır.
- Birleşik Devletlerde, Deloitte aleyhindeki hissedar davaları 2009 yılında reddedilmiştir.

2.5. Alınan Önlemler ve Son Durum

Yaşananların ardından yönetimin hızlı tepkisi ve içine düşülen kötü durumun açıklığa ve çözüme kavuşturulması için gerekli adımları atması şirketin ayakta kalmasını sağlamıştır. Önce yönetimde boş kalan yerler doldurulmak istenmiştir. Mayıs 2003'te IKEA'nın geçmişteki CEO'su İsveçli Andreas Moberg başa getirilmiştir.

Ahold, Pricewaterhousecoopers firması ile anlaşarak SEC ile birlikte çalışacak adli muhasebecilerden oluşan bir takım görevlendirmiştir. Soruşturma esnasında adli muhasebeciler tarafından tüm belgeler titizlikle incelenmiştir. Pricewaterhousecoopers firmasından adli muhasebecilerden oluşan bir takımla birlikte süreci takip edeceklerini bildirmesi otoritelerce önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Ahold yaptığı basın açıklamasıyla; şirketin finansal sistemlerinde iyileştirmeler yapıldığını, bünyesinde yeni yönetim ofisi, etik ve uyum ofisleri oluşturulduğunu duyurmuştur. İç denetim departmanının sadece CEO 'ya değil doğrudan denetim komitesine rapor vereceği bildirilmiştir. Alınan önlemlerle işletme halen önemli pazar payına sahip olarak iş yaşamına devam etmektedir.

Bugün uluslararası grup holding şirketi olarak, 27 ülkede 9000 'den fazla mağaza, market ve ofise sahiptir (Radojević ve diğerleri, 2013,s. 284). Günümüzde %33 pazar payı ile gıda alanında Hollanda'nın en yüksek pazar payını elinde bulundurmaktadır (Odabaşı ve Ergen, 2017, s.6).

Radojević ve diğerlerine göre (2013) Charles Darwin'in şu ifadesi Ahold'un niçin ayakta kaldığını özetlemektedir: " Ne en güçlü olan hayatta kalır ne de en zeki olan... Değişime en çok adapte olabendir, hayatta kalan! "

Dünya'da ülkelerin skandallara karşı aldığı önlemlere değinecek olursak; ABD'de meydana gelen Enron ve Worldcom gibi muhasebe skandallarının ardından Sarbanes- Oxley kanunu çıkarılmıştır. Avrupa'da ise sekizinci direktif revize edilmiştir.

Sarbanes–Oxley Kanunu, bağımsız denetim ve muhasebe uygulamaları açısından sermaye piyasalarına köklü düzenlemeler getirmiş olan bir kanundur. Dünya'da ülkelerin muhasebe uygulamalarını gözden geçirmesine vesile olmuştur (Elitaş ve Elitaş, 2011,s.128). Sarbanes- Oxley kanunu ile firmalara denetim komitesi oluşturma zorunluluğu getirilmiştir. Adli muhasebeciler bu firmalarda profesyonel araştırmacı olmaları sebebiyle görev alabileceklerdir (Pazarçeviren, 2005,s. 3).

Sonuç ve Öneriler

Adli muhasebecilik; dava safhasına gelmiş finansal olayları yargı sürecinde aydınlatmak için muhasebe ve denetim bilgilerinden yararlanarak hukuk sistemine yardımcı olma faaliyetlerini kapsayan bir meslek alanıdır. "Dava Destek Danışmanlığı, Uzman şahitlik ve Hile Denetçiliği ve Araştırma Muhasebecilik" olarak üç ana bölüme ayrılmaktadır. Ülkemizde, uzman şahitliğe benzeyen ama tam karşılama olmayan bir yapı olan "Bilirkişilik" şeklinde sürdürülmekte olup, mesleki konularda Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerden destek alınmaktadır. Henüz ABD, Kanada ve Avrupa ülkelerinde olduğu kadar gelişme gösteremeyen bu meslek dalı gittikçe önem kazanmaktadır.

Royal Ahold skandalı 2003 yılında meydana gelmiş ve uzun süre gündemde kalmış, "Avrupa'nın Enron'u" olarak anılmış önemli bir vakadır. Skandalın nedenleri olarak: gerçekçi olmayan hedefler, kurumsal yönetimin zayıflığı, iç denetimin yetersizliği, ülkeler arası farklı muhasebe uygulamalarının kullanılması sayılabilmektedir.

Royal Ahold firmasının yaşanan kriz sonrası ayakta kalmasının nedeni içine düşülen kötü durumun açıklığa ve çözüme kavuşturulması için gerekli adımları hızlıca atması olmuştur. Ahold, kamu yetkilileriyle birlikte çalışacak adli muhasebecilerden oluşan bir ekip görevlendirmiştir. Bu durum otoritelerce önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Soruşturma esnasında adli muhasebeciler tarafından tüm belgeler titizlikle incelenmiştir.

İtalyan şirketi Parmalat skandalı ve Hollanda şirketi Royal Ahold Skandalı Avrupa Birliği'nin, muhasebe ve denetim alanlarında daha kapsamlı ve titiz düzenlemeler getirmesine neden olmuştur. ABD'de Sarbanes- Oxley kanunu çıkarılmıştır ve Avrupa'da ise sekizinci direktif revize edilmiştir. Tüm Dünya'da tek tip muhasebe ve denetim standartlarına duyulan ihtiyaç konusundaki tartışmalar alevlenmiştir.

Suçluların hak ettiği cezayı alması, toplumda adaletli bir yargı sisteminin varlığına duyulan güveni pekiştirmektedir. Adaletli bir yargılama sisteminin varlığı ise hile ve yolsuzluklar karşısında caydırıcı olmaktadır. Bütün bunlar adli muhasebe sisteminin iyi işlemesi ile çözülebilecektir.

Kaynakça

- Aksu, İ., Uğur, A. Ve Çukacı, Y.C. (2008). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleğinin bir kolu olarak bilirkişilik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 63-71.
- BBC. Turkish., (2006). *Ahold patronları suçlu bulundu.* https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/05/060522_ahold-fraud.shtml (Erişim tarihi: 01.09.2022)
- Bholone, K.P. (2022). Forensic accounting: A brief overview. *Innovations and Challenges in Commerce, Management and Economics*. 2, 7-11.
- Bozkurt, N. (2000) . Muhasebe ve denetim mesleğinde yeni bir alan "Adli muhasebecilik". *Yaklaşım Dergisi*, 8(94). http://www.adli-muhasebe.com/index.php?option=com_content&view=article&id=29:muhasebe-ve-denetim-meslende-yen-br-alan-adl-muhasebecik&catid=2:makaleler&Itemid=7 (Erişim tarihi: 01.09.2022)
- De Jong, A., ve De Jong, D. V., Mertens, G., Roosenboom, P. (2005). Royal Ahold: A failure of corporate governance and an accounting scandal. *Tilburg University* , 2005–57, 1-56.
- Elitaş C. ve Elitaş B.L ., (2011). "Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık bağlamında hukuki düzenlemelerin yapıları: Sarbanes- Oxley yasası ve Alman 10 adım programının karşılaştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13, 119–141.
- Hürriyet.(2003). *Ahold skandalı iyice büyüdü.* https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/ahold-skandalı-iyice-buyudu_ID445849/ (Erişim tarihi: 01.07.2022).
- Karacan, S. (2012). Hukuk ile muhasebenin kesişme noktası, Adli muhasebe, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8, 105-128.
- Knapp , M.C.ve Knapp, C.A. (2007). Europe's Enron: Royal Ahold, N.V., *Issues in Accounting Education*, 22(4), 641–660.
- Oberholzer, C. (2002). *Quality management in forensic accounting*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi) Gordon Institute of Business Science, University of Pretoria, Güney Afrika.

- Odabaşı, C.ve Ergen, H., (2017). Bağımsız Denetimde Kamu Gözetimi ve Skandallar. *Muhasebe ve Denetim Dünyası E- Dergisi*, 1-11.
- Rankine, K. (2003). Ahold shares slump as executives are sacked over US profits error. <http://www.telegraph.co.uk/finance/2844092/>. (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- Reuters (2007). Ahold settles with ex-ceo of former U.S unit. <https://www.reuters.com/article/us-ahold-miller/ahold-settles-with-ex-ceo-of-former-u-s-unit-idUSWEB088720071218> (Erişim tarihi: 15.09.2022)
- Sanchez, M.H. ve Agoglia, C.P.(2011). U.S. Foodservice: A case study in fraud and forensic accounting. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 3(3), 224-235.
- SEC.(2007). *SEC settles financial fraud action against former controller of U.S. foodservice.* <https://www.sec.gov/litigation/litreleases/2007/lr19961.htm/>. (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- Smith, G.S. ve Crumbley D.L. (2009). How divergent are pedagogical views toward the fraud/forensic accounting curriculum. *Global Perspectives on Accounting Education*. 6, 1-24.
- Şenel,S.A. ve Arslan, Ö. (2019). Muhasebe skandallarının önlenmesinde adli muhasebe mesleğinin rolü. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1), 293-308.
- Şenel,S.A. ve Atmaca,P. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının (SMMM) adli muhasebe mesleğine bakış açılarının analizi: Sivas örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(76), 272-291.
- Pazerçeviren, S.Y. (2005). Adli muhasebecilik mesleği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-19.
- Thornhill W.T. (1995). Forensic accounting – How to Investigate Financial Fraud, Richard D. Irwin Inc.: New York.
- Ünal Uyar, G.F. (2015). Adli muhasebecilik mesleği ve mesleğin Dünya'daki gerekliliği: Worldcam skandalı. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5), 178-192.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına (yazarlarına) aittir.

Havayolu Yolcu/Yük Taşımacılığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Asimetrik Davranışının İncelenmesi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama

Examining the Asymmetric Behavior of Air Passenger/Freight Transportation on Economic Growth: An Empirical Application for Türkiye

Arş. Gör. Emre KILIÇ¹, Arş. Gör. Şevket PAZARCI², Arş. Gör. Sıla KALE³, Mustafa KIZIL⁴

Öz

Havayolu taşımacılığı son yıllarda önemli bir ilerleme kaydederek taşımacılık sektöründe stratejik bir konuma yükselmektedir. Havayolu taşımacılığında yaşanan bu büyüme ile sektörün yerel ekonomilere yaptığı katkı önemli seviyelere gelmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de havayolu yolcu/yük taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek ve ekonomik büyümenin havayolu taşımacılığı sektörüne ne kadar duyarlı olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla 1960-2022 dönemi modellenerek, Xiao (2009) tarafından önerilen kantil eşbütünleşme yöntemiyle analizler gerçekleştirilmektedir. Veri frekansı olarak yıllık veriden yararlanılmaktadır. Ekonomik büyümenin genişleme ve daralma dönemlerinde havayolu taşımacılığına verdiği tepkinin ayrıştırılarak gözlemlenebilmesi için her bir kantil için sonuçlar incelenmektedir. Çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan noktası da burada kendini göstermektedir. Literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışma veri setindeki pozitif ve negatif şokları ayrıştırarak asimetrik yapıyı dikkate almaktadır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın havayolu yolcu ve yük taşımacılığının ikisinden de pozitif yönde etkilendiği görülmektedir. Ancak bu etki kantil bazında incelendiğinde katsayı büyüklüklerinin farklılaştığı gözlemlenmektedir. Kantil bazlı sonuçlar, ekonomik büyümenin ekonominin genişleme dönemlerinde yük taşımacılığından daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Havayolu Taşımacılığı, Ekonomik Büyüme, Kantil Eşbütünleşme, Asimetrik Yapı

JEL Kodları: L93, F43, C01.

Abstract

¹İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sermaye Piyasaları ve Portföy Yönetimi Bölümü, emre.kilic@nisantasi.edu.tr.

²İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, sevket.pazarci@nisantasi.edu.tr.

³İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Elektrik ve Elektronik Bölümü, sila.kale@nisantasi.edu.tr.

⁴Erciyes Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Uçak Mühendisliği Bölümü, mustafakizil@gmail.com.

Air transportation has made significant progress in recent years and is rising to a strategic position in the transportation industry. With this growth in air transportation, the sector's contribution to local economies is reaching significant levels. The aim of this study is to examine the relationship between airline passenger/freight transportation and economic growth in Türkiye and to reveal how sensitive economic growth is to the airline transportation sector. For this purpose, the period 1960-2022 is modeled and analyzes are carried out with the quantile cointegration method suggested by Xiao (2009). Annual data is used as data frequency. The results for each quantile are examined in order to separate and observe the response of economic growth to air transportation during expansion and contraction periods. This is where the study differs from other studies. Unlike other studies in literature, this study takes into account the asymmetric structure by separating positive and negative shocks in the data set. According to the analysis results, it is seen that the Gross Domestic Product in Türkiye is positively affected by both airline passenger and freight transportation. However, when this effect is examined on a quantile basis, it is observed that the coefficient sizes differ. Quantile-based results show that economic growth is more affected by freight transportation during periods of economic expansion.

Keywords: Air Transporting, Economic Growth, Quantile Cointegration, Asymmetric Structure

JEL Codes: L93, F43, C01.

Giriş

Ulaşımında yaşanan gelişmeler havacılık sektörünün önemini her geçen gün artırarak havayolu sektörünü uluslararası rekabette ön plana çıkartmaktadır. Bu bağlamda yolcu ve yük taşımacılığı ülke ekonomileri için önemli avantajlar sağlamaktadır. Uluslararası hava taşımacılığı, birçok ülke ve bölgede turizmin başarısı için temel bir bileşen haline gelmiştir. Özellikle küresel ticaretin arttığı 1980 sonrası dönemde hava taşımacılığına olan ilgi artmış ve bu artış ülke ekonomilerine olumlu yönde etkilemiştir (Altuntaş ve Kılıç, 2021). Aynı zamanda kişiler arası iletişimin önemli olduğu, eğlenceye dayalı olmayan birçok endüstrinin başarılı gelişimi için de önemli bir girdidir (Button ve Taylor, 2000).

Ekonomik olarak büyüme yaşayan bir yerin havayolu taşımacılığı talebini artırdığı varsayılmaktadır (Goetz, 1992). Havayolu şirketleri tarafından yaşanan rekabetçilik ve ülkelerin bulunduğu coğrafi konumun da havayolu taşımacılığını etkilediğini söylemek mümkündür. Bir bölgedeki havayolu taşımacılığının gelişmesinin o bölgede, diğer bölgelere kıyasla rekabetçiliği artırarak ekonomik büyümeden daha fazla pay almasını sağlamaktadır. 2022 yıl sonu itibariyle havayolu taşımacılığı verilerine göre 181 milyondan fazla yolcu ve 4 milyon tondan fazla yük taşınmıştır (TÜİK, 2024). 2000'li yılların başındaki 33 milyon civarı yolcu taşımacılığı sonrasında son yirmi yılda gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde kayda değer bir artış yaşandığı görülmektedir. Yapılan yatırımların bu alanda karşılığını gösterdiği ve yük taşımacılığında artışlar meydana geldiğini söylemek mümkündür. Hava taşımacılığındaki bu gelişmelerle birlikte işletmelerin yatırım ve üretim kararları da bu olumlu durumlardan etkilenmektedir. Mobilitenin artması ile ihracat pazarlarına olan ulaşım eskisine kıyasla kolaylaşmış ve bu durum firmaların ihracat yapma motivasyonunu etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana artan ihracatın bir etmeninin de havayolu taşımacılığı olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca havacılık endüstrisi bir yandan dünya çapında yolcu ve kargo taşımakta, bir yandan da ekonomik büyümeye yol açabilecek pazarlara, istihdama, kaynaklara, iş gücüne, bilgiye ve teknolojiye erişimi kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan da ekonomik başarı hem yolcu hem de yük pazarında hava taşımacılığına talep yaratmaktadır. Bu anlamda hava taşımacılığını, ekonomik performansın hem nedeni hem de sonucu olarak ifade etmek mümkündür (Zhang ve Graham, 2020).

Debbage (1999), havalimanı inşaları bölge ekonomisi üzerinde bir yatırım olmakta ve bu da istihdamı artırıcı bir etki doğurduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan hava limanı yatırımları diğer bölgelerle etkileşimi artırarak ekonomik yaşamda canlılığı beraberinde getirmektedir. Yapılan havalimanı yatırımları ile inşa aşamasında sağlanan istihdam, sonrasında da havalimanı personeli istihdamıyla ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Kara yolu yatırımlarının yanında hava yolu yatırımlarının da çarpan etkisi ile ülke ekonomisi üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Aydın (2022), Türkiye için havayolu taşımacılığı sektörünün istihdam çarpanını hesaplamış ve havayolu sektörünün yaratmış olduğu istihdamın diğer tüm sektörlerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. İslamoğlu (2021), istidamın doğrudan etkisinin yanı sıra çarpan etkisiyle ekonomik büyümeye katkı sağladığını ifade etmektedir. Irwin ve Kasarda (1991), havayolu sektörünün gelişiminin büyükşehirlerde istihdam üzerindeki olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla havayolu taşımacılığının ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemek önem arz etmektedir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak birçok değişkenin var olduğu bilirse de çalışmanın nihai amacı havacılık sektörünün ülke büyümesi üzerindeki etkisinin incelenmesi olmaktadır.

Bu çalışmada hava yolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kantillere ayırarak incelemeye olanak sağlayan kantil eşbütünleşme yaklaşımıyla analiz edilmektedir. Bu bağlamda Xiao (2009) tarafından önerilen kantil eşbütünleşme (Quantile Co-integration Regration (QCR)) testine odaklanılmaktadır. Bu yaklaşım değişkenlerin normal dağılım göstermeme durumunu dikkate almaktadır ve veri setinde oluşan asimetric yapıyı incelememize olanak sağlamaktadır. QCR yöntemi ile değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarda göstermiş olduğu davranışları ayrıştırılarak ortaya koyulabilmektedir. Özellikle Türkiye gibi ekonomideki oynaklığın (volatilité) yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde oynaklıktan kaynaklanan kuyruklu dağılımların incelenmesine sağladığı alt yapı ile kullanışlı bir yöntem olmaktadır.

Ampirik analiz bölümünde ilk olarak sonuçların karşılaştırmalı değerlendirilebilmesi amacıyla klasik eşbütünleşme yöntemi olarak sınıflayabileceğimiz Engle ve Granger (EG) (1987) eşbütünleşme testinden yararlanılmaktadır. Daha sonra aynı model Xiao (2009) kantil eşbütünleşme testi ile incelenmektedir. Elde edilen bulgular incelendiğinde sonuçların farklılaştığı görülmektedir. EG (1997) testi eşbütünleşme ilişkisi yoktur şeklinde kurulan yokluk hipotezini reddedemezken, Xiao (2009) testi yokluk hipotezini reddetmektedir. Bunun nedeni EG (1997) testinin normallik varsayımı üzerine kurulu olmasıdır. Serilerin kuyruklu dağılım göstermesi durumunda normallik varsayımı ihlal edilmektedir. Varsayımların ihlal edilmesi ise sonuçlarda sapmalara neden olabilmektedir. Im ve Schmidt (2008), normal olmayan dağılımların dikkate alınmasının testin gücünü arttıracaklarını ifade etmektedir. Bu noktada normal olmayan dağılım gösterme durumunu dikkate alan kantil yöntemler daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Nazlıoğlu vd., 2022). Sonuç olarak Xiao (2009) kantil eşbütünleşme testine göre Türkiye’de hava yolu yolcu ve yük taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kantil bazında sonuçlar incelendiğinde GSYİH ile yolcu taşımacılığının ekonomik büyümenin ortalamada seyrettiği dönemlerde, yük taşımacılığının ise ekonomik büyümenin genişlediği ve daraldığı dönemlerde birlikte hareket ettiği görülmektedir. Ayrıca yolcu ve yük taşımacılığı uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye için havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde mevcut literatürün daha çok havayolu taşımacılığını bir bütün olarak ele aldığı görülmektedir. Ancak iktisadi seriler arasındaki ilişki olası şoklar karşısında farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda havayolu yolcu ve yük taşımacılığına gelen pozitif ve negatif şokların etkisinin ayrıştırılabilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma literatürdeki bu boşluğa odaklanarak Türkiye’de havayolu taşımacılığında oluşan pozitif ve negatif şoklar neticesinde havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada bildiğimiz

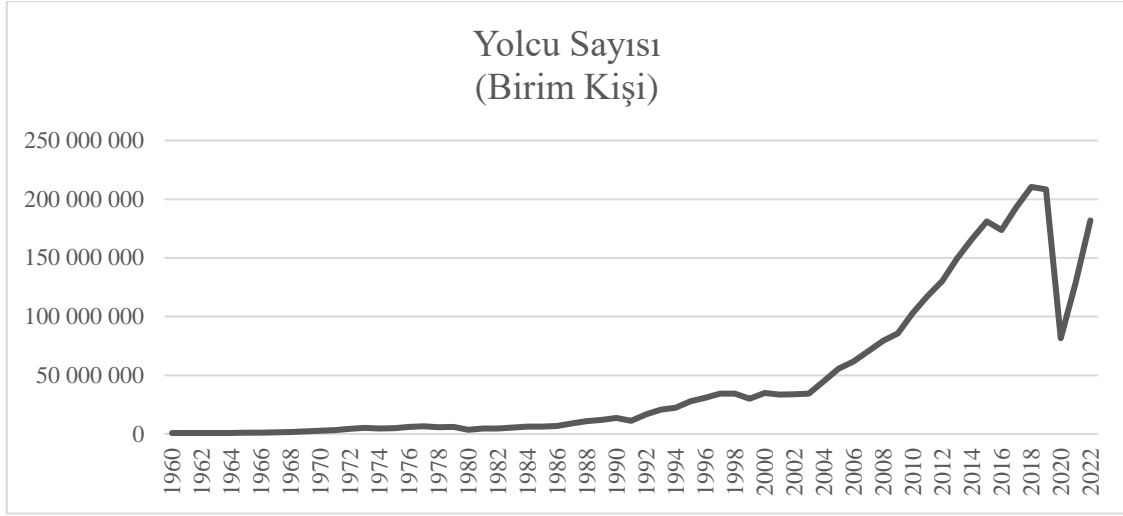
kadarıyla bu çalışma Türkiye için havayolu taşımacılığını asimetrik (pozitif ve negatif şokları ayırıştırarak) çerçevede inceleyen ilk girişimdir. Ayrıca bu çalışma ampirik analizde kullanılan örneklem döneminin uzunluğu ve güncel dönemi ele alıyor olması açısından da literatüre katkı sunmaktadır.

1. Türkiye’de Hava ve Yük Taşımacılığı

Türkiye’de havayolu taşımacılığına bakıldığında artan bir trend izlediği görülmektedir. Pandemi döneminde havayolu yolcu ve yük taşımacılığındaki bu trend bozulsa da pandemi öncesi dönemki seviyelerin yakalandığını söylemek mümkündür. DHMİ (2024) verilerine göre 2022 yılında havalimanı uçak trafiğinin toplam uçak trafiğine oranı %28,61 ile İstanbul havalimanının başrol oynadığı görülmektedir. Ardından %13,45 ile Sabiha Gökçen ve %13,31 ile Antalya havalimanı gelmektedir. Bu üç havalimanı toplam havayolu trafiğinin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Ayrıca Türkiye’de elli yedi adet havalimanı bulunmakta olup hemen hemen birçok ilde havalimanının olduğunu söylemek mümkündür. Eurocontrol (2024)’ün 10 Ocak 2024 tarihinde rapor ettiği verilere göre ise Avrupa’da en çok uçan üçüncü havayolu şirketi Türk Hava Yolları olup, en fazla uçuşun gerçekleştiği havaalanı ise İstanbul Havalimanı olarak rapor edilmektedir. Bu durum Türkiye’nin havayolu taşımacılığı anlamında geldiği seviyeyi görmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Uçak sayısı bakımından ise 2002 yılında 138 adet uçak bulunmaktayken, 2022 yılına gelindiğinde 460 adet artışla 598 adet uçağa ulaşılmaktadır. 598 uçağın ise 563’ü yolcu olup, 35’i kargo uçağıdır. Yine aynı dönemde koltuk kapasitesi de artış göstererek 25,114’ten 113,054’e yükselmiştir (TÜİK, 2024). KTB (2024)’e göre Türkiye’ye gelen yabancıların %67,4’ü havayolu taşımacılığı ile gelmektedir. Ülkeye gelen 40 milyondan fazla yabancıların yarısından fazlasının havayolu taşımacılığını tercih etmesi çalışmanın motivasyonu açısından önem oluşturmaktadır.

Şekil 1’de Türkiye’de yıllar itibariyle toplam yolcu sayısındaki değişim gösterilmektedir. 1960’lı yılların ilk yarısında bir milyona ulaşmayan yolcu sayısı sonrasında bir milyon barajını aştığı görülmektedir. 1980’li yıllardan itibaren ekonomi yönetiminin izlediği ekonomi programı sonucunda Türkiye ekonomisi dışa açılmıştır. Bu tarihten itibaren iç ve dış hat sayısında artışlar meydana geldiğini söylemek mümkündür. 2003 yılı sonrası yukarı yönlü keskin bir kırılmanın olduğu görülmektedir. Bu artıştaki önemli bir etmen iç havayolu taşımacılığındaki hareketliliğin arttırılabilmesi amacı ile uygulamaya koyulan “Bölgesel Havacılık Projesi” olduğunu söylemek mümkündür (Oktal vd., 2007:8). Diğer önemli bir etmen ise iç hat havayolu taşımacılığının özel sektöre açılmasıdır (Altuntaş ve Kılıç, 2021:191). 2018 yılına gelindiğinde 210 milyondan fazla yolcu ile rekor yolcu taşımacılığının olduğu görülmektedir. 2020 yılında Pandemi etkisi ile yolcu taşımacılığında önemli bir kırılma yaşanmış olsa da pandemi sonrası istikrarlı artış devam etmektedir.

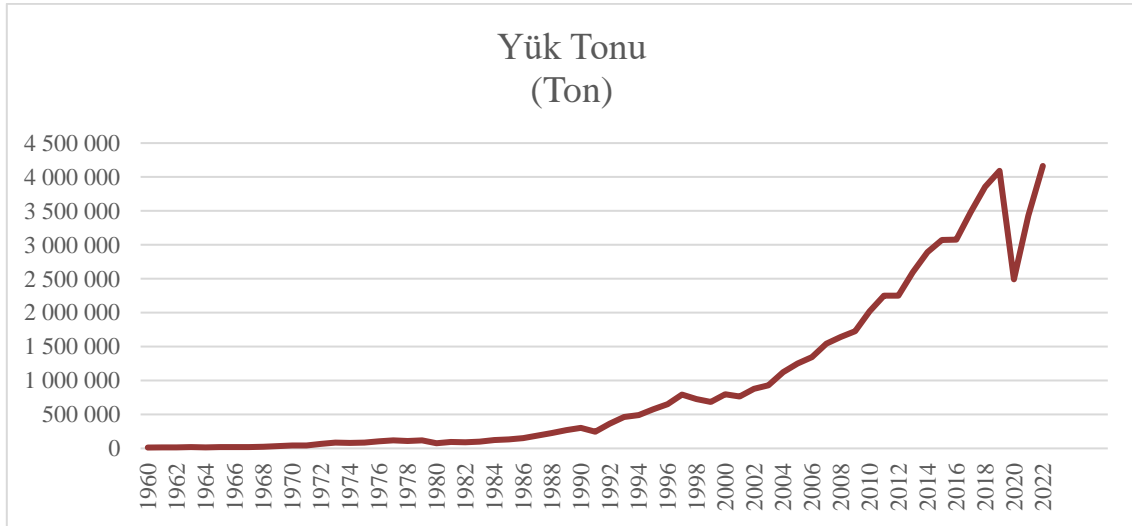
Şekil 1. Yolcu sayısı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024), Erişim Tarihi: 20.01.2024

Şekil 2’de taşınan yük miktarı verilmektedir. Yük miktarında da yolcu taşımacılığına benzer şekilde bir trend izlediği görülmektedir. 1990’lı yıllardan itibaren artan bir trend izleyen yük taşımacılığı, pandemi ile sert bir şekilde aşağı yönlü kırılma yaşamıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise önemli bir toparlanma yaşayarak pandemi öncesi seviyesinin üzerine çıktığı görülmektedir.

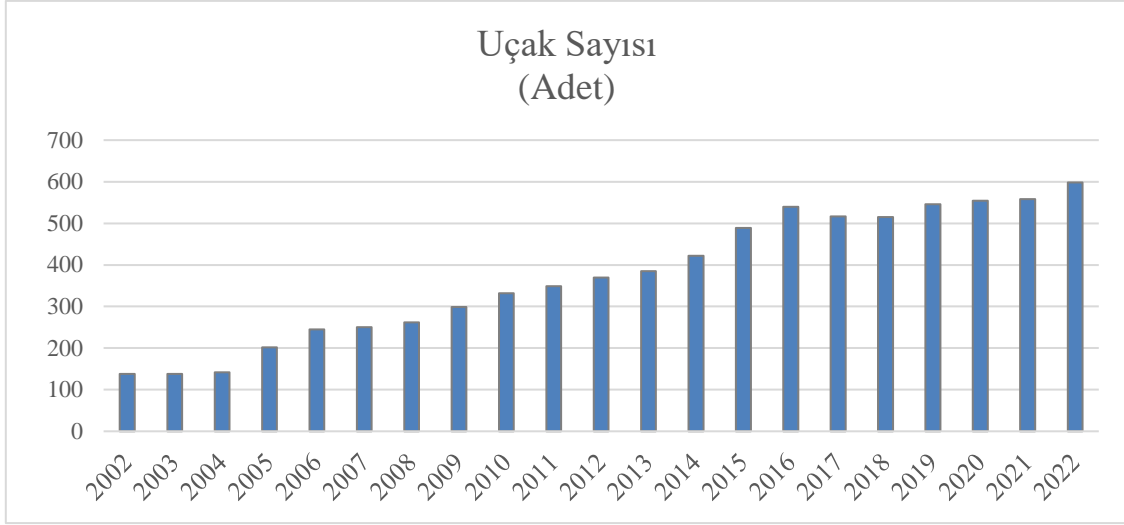
Şekil 2. Yük tonu

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024), Erişim Tarihi: 20.01.2024

Şekil 3’te de 2002-2022 yılları arasındaki her yıla ait uçak sayılarını göstermektedir. 2002 yılında 138 olan uçak sayısı yirmi yılda yaklaşık dört kat artış göstererek 598’e ulaşmıştır.

Şekil 3. Uçak sayısı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024), Erişim Tarihi: 20.01.2024

Son olarak Türkiye'nin dünya havayolu sektöründeki yerinin görülebilmesi için dünya ve Türkiye'deki toplam yolcu ve yük taşımacılığı verileri Tablo 1'de listelenmektedir.

Tablo 1. Dünya ve Türkiye'de hava yolu taşımacılığı

Yıl	Dünya		Türkiye	
	Yolcu (milyar kişi)	Yük (milyon ton)	Yolcu (milyon kişi)	Yük (milyon ton)
2002	1.63	117506.67	33.76	0.88
2003	1.67	124203.20	34.42	0.93
2004	1.89	139032.94	45.03	1.12
2005	1.97	141483.60	55.55	1.25
2006	2.07	148937.60	61.68	1.35
2007	2.21	158205.95	70.35	1.55
2008	2.21	158487.87	79.44	1.64
2009	2.25	175509.34	85.51	1.73
2010	2.67	182498.63	102.80	2.02
2011	2.83	183532.23	117.62	2.25
2012	2.94	175567.34	130.35	2.25
2013	3.10	176421.56	149.43	2.60
2014	3.29	185517.11	165.72	2.89
2015	3.53	188363.42	181.07	3.07
2016	3.76	195588.28	173.74	3.08
2017	4.03	213628.65	193.05	3.48
2018	4.29	222156.70	210.50	3.86
2019	4.46	219524.45	208.37	4.09
2020	1.77	182526.18	81.62	2.49
2021	2.28	219227.33	128.16	3.43

Kaynak: Dünya Bankası (2024a), Dünya Bankası (2024b) TÜİK (2024), Erişim Tarihi: 20.01.2024

Tablo 1 incelendiğinde yıllar itibariyle Dünya ve Türkiye'de havayolu yolcu ve yük taşımacılığının hızlı bir ivme ile geliştiği görülmektedir. 2002 yılı itibariyle dünya genelinde 1.63 milyar yolcu havayolu taşımacılığını tercih ederken, 2019 yılı itibariyle yaklaşık olarak 3 katına çıkarak 4.56 milyar yolcunun havayolu taşımacılığını tercih ettiği görülmektedir. Yük taşımacılığına ilişkin istatistikler incelendiğinde ise 2002 yılı itibariyle havayolu yük taşımacılığı 117506.67 milyon ton seviyelerinde seyrederken 2019 yılı itibariyle yaklaşık olarak 2 katına

çıkarak 219524.45 milyon ton seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Türkiye'nin havayolu taşımacılığındaki artış oranı noktasında dünya istatistiklerini çok üstünde bir orana sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de 2019 yılında taşınan yolcu sayısı 2002 yılına göre 6.17 kat ve yük miktarı ise 4.64 kat artış göstermiştir. Bu noktada Türkiye havayolu taşımacılığında önemli bir gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür. Tablo 1'de yer alan istatistiklerde dikkat çeken diğer bir nokta ise 2020 yılında hem dünya hem de Türkiye'de havayolu taşımacılığında COVID-19 salgını nedeniyle bir kırılmanın yaşanmasıdır. Dünyadaki yolcu taşımacılığı yaklaşık olarak 2.5 kat düşüş yaşadığı görülmektedir. Yük taşımacılığında benzer bir durum söz konusu olmamıştır. Türkiye'ye ilişkin istatistikler incelendiğinde ise bu yılda yolcu taşımacılığında yaklaşık olarak 2.5 kat düşüş yaşanmıştır.

2. Literatür Taraması

Hava taşımacılığının gelişimi ile ekonomik büyümenin güçlü bir şekilde ilişkili olduğuna dair çok az şüphe olsa da literatürde bu ikisi arasındaki ilişkinin doğası ve büyüklüğü konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu bölümde ulusal ve uluslararası literatürde havayolu taşımacılığının ekonomik büyümeye olan etkisinin inceleyen mevcut literatür özetlenmektedir.

Türkiye Örneğinde Yapılan Çalışmalar:

Gerede (2011), Türkiye'deki iç hat havayolu taşımacılığını incelediği çalışmasında, havayolu taşımacılığının tarihsel bir perspektiften pazara giriş, kapasite ve fiyatlama boyutlarını ele almaktadır. Yaptığı inceleme sonucunda tarihsel olarak bakıldığında havayolu işletmelerinin kuruluşuna yönelik pazara giriş düzenlemelerinin sıkça değiştiğini tespit etmektedir.

Kalaycı ve Yangınlar (2016), Türkiye'de 1974-2014 yılları arasında makroekonomik değişkenler ile hava taşımacılığı arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Analiz yöntemi olarak Çoklu Doğrusal Regresyon, Johansen eşbütünlük testi ve VAR analizinden yararlanmaktadır. Johansen eşbütünlük testinin test sonucuna göre GSYH, DYY ve hava taşımacılığı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Hem varyans ayrıştırması hem de etki tepki analizine göre, GSYH'nın etkisinin hava taşımacılığını doğrudan yabancı yatırımdan daha fazla artırdığını tespit etmektedir.

Bal vd. (2017), Türkiye'de yolcu ve yük taşımacılığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1967-2015 dönemi için incelemektedir. Analiz yöntemi olarak VECM ve Granger nedensellik kullanmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda havayolu taşımacılığının ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu ve ilişkinin pozitif yönlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Çelik (2017), Türkiye'de havayolu taşımacılığı endüstrisinin hangi amaçlara hizmet ettiğini ve bu amaçlar ile ekonomiye nasıl katkı sağlandığını tartışmaktadır. Ekonomik etkiler indüklenen, doğrudan ve dolaylı etkiler olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak, çalışma önemi artan havayolu endüstrisinin değer artışlarını engelleyebilecek sorunları belirlemektedir ve çözüm önerileri sunmaktadır.

Kıracı (2018), Türkiye'de havayoluna olan talep ile GSYH arasındaki ilişkiyi 1960-2015 dönemi için incelemektedir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testleri kullanmaktadır. Sonuç olarak çalışma bulgularında, havayolu taşımacılığına olan talep ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin varlığı görülmektedir.

Gümüş Akar vd. (2019), Türkiye'de 1980-2015 dönemi için WTO-ALI metodolojisi ile elde ettikleri havacılık liberalizasyon indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi

incelemektedir. Analiz yöntemi olarak Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından önerilen Kaldıraçlı (Leveraged) Bootstrap yaklaşımı kullanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre Havacılık Liberalizasyon İndeksinden ekonomik büyümeye doğru dönem dönem nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Eren vd. (2020), 1980-2018 dönemi verileri ile Türkiye için hava yolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemektedir. Analiz yöntemi olarak Johansen (1991) Eşbütünleşme ve Granger (1969) nedensellik testlerinden yararlanılmaktadır. Eşbütünleşme test sonuçları uzun dönemde pozitif bir ilişkinin, Granger nedensellik analizi sonuçları ise, ekonomik büyümeden hava yolu yolcu sayısı talebine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

Altuntaş ve Kılıç (2021), Türkiye'deki havayolu yolcu ve yük trafiği ile GSYH arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Analiz dönemi olarak 1960 – 2017 dönemini dikkate almaktadır. Sonuçlara göre yolcu ve yük trafiği ile GSYH arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Katsayı tahmini sonuçlarına göre uzun dönemde yolcu ve yük trafiği katsayılarının istatistiksel olarak anlamsız olduğu ancak kısa dönemde yolcu trafiğinin ekonomik büyümeyi artırıcı yönde bir etkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Atioğlu (2021), Türk sivil havacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi havacılık operasyonu bazında göstergeler kullanarak incelemektedir. Araştırma da eşbütünleşme analizinden yararlanılmaktadır. Ampirik analiz sonuçlarına göre 1971-2019 yılları arasında Türk tesciline kayıtlı hava araçlarının yurt içinde ve yurt dışında gerçekleştirdiği tekil operasyon sayısının GSYH üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu saptanmaktadır.

İslamoğlu (2021), 1960-2019 dönemi için Türkiye'de havayolu taşımacılığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Hatemi-J (2008) çift kırılmalı eşbütünleşme testinden yararlanarak test etmektedir. Seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğunu gösterdikten sonra uzun dönem katsayıları tahmini yapmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre yolcu ve yük taşımacılığındaki artış ekonomik büyümeyi pozitif etkilemekte ve bu etkinin yük taşımacılığında daha fazla olduğu tespit edilmektedir.

Diğer Ülke/Ülke Grupları Örneklerinde Yapılan Çalışmalar:

Chang ve Chang (2009), 1974-2006 dönemi için Tayvan'da hava kargo genişlemesi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi incelemek için Granger nedensellik testini uygulamaktadır. Ampirik sonuçlar, Tayvan örneğinde hava kargo genişlemesi ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir denge ve çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Marazzo vd. (2010), Brezilya'da 1966 ile 2006 yılları arasında hava taşımacılığı talebi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Analiz yöntemi olarak Johansen eşbütünleşme analizi, etki-tepki analizi ve Granger nedensellik analizinden yararlanılmaktadır. Elde edilen bulgular ekonomik büyümedeki olumlu değişime bağlı olarak yolcu taşımacılığının güçlü bir olumlu tepkisine işaret etmektedir. Ayrıca ekonomik büyümeden yolcu taşımacılığına doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Chi ve Baek (2013), ABD için otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yöntemini kullanarak ekonomik büyümenin ve piyasa şoklarının hava yolcu ve yük hizmetleri üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini incelemektedir. Örneklem dönemi dolarak 1996-2010 dönemi kullanılmaktadır. Sonuçlar, uzun vadede hem hava yolcu hem de yük hizmetlerinin ekonomik büyümeyle birlikte artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak kısa vadede yalnızca hava yolcu hizmetleri ekonomik büyümeye duyarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca piyasa şoklarının hava taşımacılığı talebi üzerinde çok az etkisi olduğu görülmektedir.

Sezer (2018), 1993-2017 döneminde BRICS-T ülkeleri için havayolu taşımacılığı ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri ekonometrisi yöntemlerini kullanarak incelemektedir. Ampirik analiz sonucuna göre yük taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamaktadır.

Lögün vd. (2018), seçilmiş 19 ülkede 1993-2016 döneminde havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmadaki ampirik bulgular doğrultusunda, ekonomik büyümenin yolcu sayısı ve yük miktarına tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmektedir.

Adedoyin vd. (2020), ABD’de hava taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli bağlantıyı analiz etmektedir. Analiz dönemi olarak 1981-2017 aralığını dikkate almaktadır. FMOLS, DOLS ve CCR'den elde edilen ampirik sonuçlar, sürdürülebilir stratejik planlamayı mümkün kılmak için havacılık altyapısına yatırım yapılması gerektiğini doğrulamaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatür genel olarak değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ile havayolu taşımacılığı arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu noktasında ortak bulgunun varlığından bahsedilebilmektedir. Ancak sektörün ülke örnekleminde büyüklük farklılıkları, ülkelerin sahip olduğu ekonomik dinamiklerdeki farklılık ve havayolu taşımacılığına yapılan yatırımlardaki farklılıklar gibi etmenler nedeniyle havayolu taşımacılığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin büyüklüğü ve nedensel ilişkinin yönü noktasında farklılık gösterebilmektedir. Türkiye havayolu taşımacılığında dünyada önde gelen ülkelere birisi olmasına rağmen mevcut literatür incelendiğinde havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yeterince tartışılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma özellikle ulusal literatürün genişletilmesi açısından katkı sağlayacaktır. İlgili literatür yöntem açısından incelendiğinde yoğunlukla nedensellik ve eşbütünlük yaklaşımının kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımların ortak noktası ise veri setini bir bütün olarak ele almasıdır. Bu bağlamda mevcut literatürde yoğunlukla kullanılan bu yöntemler olası şokları ayırıştırma yeteneğine sahip değildir. Bu çalışmada kantil yöntemler kullanılarak havayolu taşımacılığındaki asimetric yapı dikkate alınacaktır. Bu bağlamda bildiğimiz kadarıyla bu çalışma, havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi pozitif ve negatif şokları ayırıştırarak kantil yöntemlerle inceleyen ilk girişimdir.

3. Yöntem

Bu çalışmada ekonomik büyüme ile hava yolu taşımacılığı arasındaki ilişkinin kantil bazında incelenmesi amaçlanmaktadır. Sneyd vd. (2019), ekonomik ve finansal verileri ile yapılan araştırmalarda ikili ilişkinin kantilden kantile farklılık gösterebildiğini ifade etmektedir (Syed vd., 2019, s. 16-17). Bu bağlamda Xiao (2009) tarafından önerilen QCR testine odaklanılmaktadır.

Piyasa verileri kullanılarak yapılan eşbütünlük analizleride değişkenler arasında içsellik sorunu oluşabilmektedir. Bu durumda eşbütünlük ilişkisinde sapmalı sonuçlara sebep olabilmektedir. Eşbütünlük ilişkisinde içsellik probleminin olması kantil regresyon tahmincilerinin dağılımlarını bozabilmektedir (Portnoy, 1991). Bu durumun üstesinden gelmek için Saikkonen (1991) modele lead (öncü/ler) ve lag (gecikme/ler) ekleyerek QCR yaklaşımını geliştirmiştir. Daha sonra Xiao (2009) QCR yaklaşımını eşbütünlük analizinin kantil bazında yapılabilmesine olanak sağlayacak şekilde genişletmiştir.

Ekonometrik analizde kullanılan başlangıç modelimiz Eşitlik 1’de gösterildiği gibidir:

$y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t$	(1)
--	-----

burada α sabit terimi ve y_t bağımlı değişkeni (ekonomik büyüme) ifade etmektedir. β regresyon katsayısıdır. X_t açıklayıcı değişkenler (yolcu ve yük taşımacılığı) matrisidir ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Eşitlik 1’de gösterilen geleneksel eş bütünleşme spesifikasyonu, β ’nın zaman içinde değişmesine izin veren daha genel bir model olarak Eşitlik 2’de gösterilmektedir.

$$y_t = \alpha + \beta_t X_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Eşitlik 2’de yer alan ε_t , $F_\varepsilon(\cdot)$ şeklinde tanımlanmaktadır ve farklı kantil dilimleri için hataları göstermektedir. Xiao (2009)’daki metodolojiyi takiben y_t ’nin τ ’uncu koşullu kantili Eşitlik 3’te gösterildiği gibidir:

$$Q_{i_t}(\tau|X_t) = \alpha(\tau) + \beta(\tau)X_t + \sum_{j=-K}^K \gamma_j(\tau) \cdot X_{t-j} + F_\varepsilon^{-1}(\tau) \quad (3)$$

burada $\beta(\tau)$ kantiller arasında değişen eşbütünleşme katsayısıdır. K ve $-K$ sırasıyla ΔX_t ’nin öncü (leads) ve gecikmelerini (lag) ifade etmektedir. İçsellik sorununu hesaba katmak için modele eklenmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına karar vermek için γ_n istatistiğinden faydalanılmaktadır. γ_n istatistiği Eşitlik (4)’te gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$\gamma_n = \frac{1}{\omega_\psi^* \sqrt{n}} \sum_{j=1}^K \psi_\tau(\varepsilon_{j\tau}) \quad (4)$$

burada ω_ψ^* , $\psi_\tau(\varepsilon_{j\tau})$ ’nin uzun dönem varyansıdır. $\varepsilon_{j\tau}$ kantil eş bütünleşme regresyonundan elde edilen artıklardır. γ_n istatistiği H_0 hipotezinde eşbütünleşmenin varlığını test etmektedir.

4. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmanın bu bölümünde veri setine ilişkin bilgiler açıklanacaktır ve tanımlayıcı istatistikler özetlenecektir.

4.1. Veri Seti

Çalışmada Türkiye’de havayolu yolcu ve yük taşımacılığının GSYH’nin üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ampirik modelde yer alan havayolu taşımacılığı ve yük taşımacılığı verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından, GSYH verisi ise belirli bir yıla göre (2015) sabit alınmış olup veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmektedir. Analiz dönemi olarak veri ulaşılabilirliği göz önünde bulundurularak 1960-2022 dönemi dikkate alınmaktadır. GSYİH verileri birim ABD doları, hava yolu yolcu taşımacılığı birim kişi ve havayolu yük taşımacılığı ton cinsinden ölçülmektedir. Serilerdeki ölçek farklılıkları nedeniyle tüm veriler logaritmik formda kullanılmaktadır.

4.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2’de değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir. Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde 1960-2022 döneminde ortalama yolcu taşımacılığının 46,493.64 bin kişi, ortalama yük taşımacılığının ise 944.38 bin ton olduğu görülmektedir. Standart sapması en yüksek değişkenin GSYH olduğu görülmektedir. Serilerin çarpıklığına bakıldığında değerlerin

pozitif değerlere sahip olduğu yani sağa çarpık yapıda oldukları söylenebilmektedir. Basıklık değerlerine bakıldığında ise tüm değişkenlerin basıklık değerlerinin üçün üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla veri setinde leptokurtic yani aşırı pozitif basık bir yapının var olduğu söylenebilmektedir. Serilerin normal dağılım özelliğini test eden Jarque Bera (1987) istatistiği ise serinin normal dağılmadığını göstermektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık	Normallik Testi	
					JB	p-değeri
GSYİH (milyon dolar)	390781.92	303101.30	1.040	3.040	11.320***	0.000
Yolcu Taşımacılığı (Bin Kişi)	46493.64	62030.81	1.430	3.710	22.680***	0.000
Yük Taşımacılığı (Bin Kilo)	944.38	1205.41	1.320	3.500	18.930***	0.000

Notlar: JB Jarque ve Bera (1987) normallik testini ifade etmektedir. SS standart sapmaların kısaltmasıdır. p-değeri < 0.001(***), 0.05(**), ve 0.1(*) sırasıyla %1, %5 ve %10'daki anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Tabloda yer alan istatistikler ham veriler ile hesaplanmıştır.

5. Ampirik Bulgular

Ampirik analizde ilk olarak serilerin durağanlık durumları incelenmektedir. Bu noktada Genişletilmiş Dickey ve Fuller (1979) (ADF) ve Phillips ve Perron (1988) (PP) testlerinden yararlanılmaktadır. Tablo 3'te değişkenlere ait birim kök testi sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 3 incelendiğinde hem ADF hem de PP birim kök testlerinde değişkenlerin durağan olmadığı, ancak birinci farkları alındığında durağan bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla seriler I(1) bir yapıya sahip olmaktadır.

Tablo 3: Birim Kök testi sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
	<i>Seviye</i>			
	Sabitli Model			
GSYH	-0.250 (0)	0.926	-0.236 [4]	0.928
Yolcu Sayısı	-1.024 (0)	0.740	-1.045 [3]	0.732
Yük Tonu	-1.038 (0)	0.735	-1.065 [1]	0.724
	Sabitli ve trendli model			
GSYH	-2.814 (0)	0.198	-2.814 [0]	0.198
Yolcu Sayısı	-2.631 (0)	0.269	-2.692 [2]	0.243
Yük Tonu	-2.524 (0)	0.316	-2.610 [3]	0.277
	<i>Birinci Fark</i>			
	Sabitli model			
GSYH	-7.763 (0) ***	0.000	-7.767 [3] ***	0.000
Yolcu Sayısı	-8.331 (0) ***	0.000	-8.332 [1] ***	0.000
Yük Tonu	-8.708 (0) ***	0.000	-8.712 [1] ***	0.000
	Sabitli ve trendli model			
GSYH	-7.705 (0) ***	0.000	-7.708 [3] ***	0.000
Yolcu Sayısı	-8.315 (0) ***	0.000	-8.334 [2] ***	0.000
Yük Tonu	-8.707 (0) ***	0.000	-8.707 [0] ***	0.000

Notlar: Maksimum gecikme uzunluğu yıllık veri seti kullanılması nedeniyle 1 olarak belirlenmiştir. Uygun gecikme sayısı için ise Schwarz bilgi kriterinden yararlanılmıştır. PP testinde Newey West yöntemlerine göre, Bartlett Kernel tahmincisi kullanılmıştır. Parantez içerisindeki değerler uygun gecikme uzunluğunu vermektedir. Köşeli parantez içerisindeki değerler ise bant genişliğini (Bandwidth) ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10'daki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Durağan olmayan seriler arasındaki ilişkinin incelenmesinde eşbütünleşme analizinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını kantil eşbütünleşme yaklaşımı ile incelenecektir. Kantil yaklaşıma ek olarak karşılaştırma yapılabilmesi için ilk olarak EG (1987) eşbütünleşme testi ile seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi analiz edilecektir. EG (1987) testine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te listelenmektedir. Test sonuçlarına göre tüm modeller için olasılık değeri seriler arasında eşbütünleşme yoktur şeklindeki boş hipotezi reddedememektedir. Yani EG (1987) testi sonuçlarına göre seriler uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir.

Tablo 4: Engle-Granger eşbütünleşme test sonuçları

	Sabitli		Sabitli & Trendli	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
<i>GSYH & Yolcu Taşımacılığı</i>	-2.352 (0)	0.357	-2.629 (0)	0.469
<i>GSYH & Yük Taşımacılığı</i>	-2.036 (0)	0.514	-2.569 (0)	0.500
<i>Eşitlik 1</i>	-2.036 (0)	0.721	-2.845 (0)	0.537

Notlar: Maksimum gecikme uzunluğu yıllık veri seti kullanılması nedeniyle 1 olarak belirlenmiştir. Uygun gecikme sayısı için ise Schwarz bilgi kriterinden yararlanılmıştır. Parantez içerisindeki değerler uygun gecikme uzunluğunu vermektedir.

Daha sonra seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi kantil eşbütünleşme yaklaşımı olan QCR testi ile incelenmektedir. Tablo 5'te ise QCR testi sonuçlarına yer verilmektedir. Burada ilk olarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına bakılmaktadır. İlk modelde GSYH ile havayolu yolcu taşımacılığı arasındaki eşbütünleşme ilişkisi (GSYH&Yolcu Taşımacılığı), ikinci modelde GSYH ile havayolu yük taşımacılığı arasındaki eşbütünleşme ilişkisi (GSYH&Yük Taşımacılığı) ve son modelde de GSYH ile havayolu yolcu ve yük taşımacılığı arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre tüm modellerde eşbütünleşme vardır şeklinde kurulan yokluk hipotezi %5 anlamlılık düzeyine göre reddedilememektedir. Yani geneleysel yaklaşımın (EG, 1987) aksine QCR yaklaşımı sonucunda eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç geleneksel yaklaşımların kuyruklu yapıların varlığında zayıf güç özellikleri sergilediğini göstermektedir. Bu bağlamda veri setindeki yapının doğru bir şekilde analiz edilerek veri setine uygun yöntemlerin kullanılması, elde edilen bulguların sağlamlığı açısından önem arz etmektedir.

QCR yaklaşımı sayesinde veri setinden negatif ve pozitif şokların etkisi ayrıştırılarak incelenebilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespiti sonrası ilişkinin pozitif ve negatif şoklardaki hareketlerinin incelenebilmesi için 0.1-0.9 arasındaki her bir kantilde yolcu taşımacılığı ve yük taşımacılığının GSYH üzerindeki etkisi incelenmektedir. Kantil bazlı sonuçlar Tablo 5'te listelenmektedir. Tablo 5 incelendiğinde, yolcu taşımacılığının 0.3 ve 0.4'üncü kantillerde GSYH üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Buna göre orta düzeyli negatif şokların GSYH üzerindeki anlamlı etkisinin yanında aşırı negatif ve tüm pozitif şoklar yolcu taşımacılığının GSYH üzerindeki etkisini istatistiksel olarak anlamsız kılmaktadır. Katsayıların yönüne bakıldığında yolcu taşımacılığındaki artışların ekonomik büyümeye pozitif yönde etki ettiği görülmektedir. Yolcu taşımacılığındaki %1'lik artış 0.3'üncü kantilde ekonomik büyümeyi %0.252 arttırmaktadır. 0.4'üncü kantilde ise bu etki %0.326'ya yükselmektedir. Yük taşımacılığında ise orta düzeyli negatif şoklar ve aşırı pozitif şokların yük taşımacılığı ile GSYH arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak anlamsızlaştırdığı görülmektedir. Aşırı negatif şoklar ve pozitif şoklarda ise anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Öne çıkan diğer bir nokta ise şokun büyüklüğü ile katsayı büyüklüğü arasındaki doğrusal ilişkidir. Tablo 5 incelendiğinde şokun büyüklüğü arttıkça katsayı büyüklüğünün de arttığı gözlemlenmektedir. Tüm katsayıların pozitif olması nedeniyle yük taşımacılığındaki artışların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Genel olarak ise yük taşımacılığındaki %1'lik artış kantil bazlı değişik göstermekle birlikte yaklaşık %0.3-0.4 aralığında GSYH'yı arttırmaktadır.

Tablo 5: Kantil Eşbütünleşme Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler		0.1	0.2	0.3	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9
Yolcu Taş.	Katsayı	0.051	0.100	0.252*	0.326**	0.120	0.138	0.095	0.041	0.014
	Std. Hata	0.137	0.144	0.148	0.143	0.159	0.162	0.181	0.219	0.262
	t-istatistiği (γ_n)	0.370	0.695	1.710	2.276	0.751	0.857	0.524	0.187	0.054
Yük Taş.	Katsayı	0.401***	0.339**	0.194	0.123	0.321**	0.310*	0.344*	0.400*	0.432
	Std. Hata	0.130	0.136	0.141	0.140	0.158	0.163	0.184	0.224	0.268
	t-istatistiği (γ_n)	3.084	2.497	1.380	0.876	2.025	1.901	1.873	1.789	1.615
						Kritik Değerler				
		Test İstatistiği (γ_n)	Olasılık Değeri		%1			%5	%10	
<i>GSYH & Yolcu</i>		0.958	0.960		2.01			1.93	1.88	
<i>GSYH & Yük</i>		1.072	0.908		1.99			1.91	1.86	
<i>Eşitlik 1</i>		1.436	0.083*		1.78			1.51	1.41	

Notlar: γ_n istatistiği eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını ifade etmektedir. “0.1, ..., 0.9” kantillerdir. Kritik değerler sırasıyla 1.645 (%10), 1.960 (%5) ve 2.578 (%1)’dir. Olasılık değerlerinin üretilmesinde 1,500 replikasyon sayısı kullanılmaktadır. ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10’daki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Ampirik bulgulara göre kantillerde sonuçların farklı çıkması asimetrik yapının varlığını göstermektedir. Özellikle yük taşımacılığında pozitif şoklarda etkinin daha belirgin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Özetle, GSYH’nin genişleme dönemlerinde yük taşımacılığındaki artışların daha etkili olduğu görülmektedir. Asimetrik yapının incelenmesi, geleneksel yöntemlere göre çalışmayı farklılaştıran unsur olduğunu söylemek mümkündür.

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de havayolu taşımacılığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki kantil eşbütünleşme yaklaşımı ile ele alınarak incelenmektedir. Ampirik analiz sonuçlarına göre uzun dönemde ekonomik büyüme ile yolcu ve yük taşımacılığı arasında birlikte hareket etme eğiliminde olduğu kanısına varılmaktadır. Çalışmanın bulguları, beklenildiği gibi yolcu ve yük taşımacılığı ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Ayrıca bu bulgular Altuntaş ve Kılıç (2021) ve İslamoğlu (2021) makalelerini destekler niteliktedir.

Türkiye için havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalara bakıldığında asimetrik yapının çalışmalarda vurgulanmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, geleneksel eşbütünleşme testinde havayolu taşımacılığı göstergeleri ile milli gelir arasında uzun dönemde ilişki bulunmazken, serilerdeki asimetrik yapıyı dikkate alan kantil eşbütünleşme yönteminde uzun dönemde asimetrik bir ilişki bulunmaktadır. Ampirik bulgular, havayolu yolcu ve yük taşımacılığının milli gelir ile uzun dönemde birlikte hareketini gösterirken, elde edilen katsayılar, yolcu ve yük taşımacılığındaki artışın milli geliri artırdığını göstermektedir. Milli gelirdeki bu artış ise değişkenlerdeki her bir kantil için farklıdır. İşte bu noktada asimetrik yapının varlığı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, milli gelirin genişleme ve daralma dönemlerinde havayolu taşımacılığının milli gelir üzerindeki etkisini ayrıştırılabilmek önem arz etmektedir. Bu çalışmada literatürdeki bu boşluğa odaklanarak ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde hava yolu taşımacılığı ile milli gelir arasındaki asimetrik ilişkiyi incelemektedir.

Ampirik bulgular bağlamında Türk havacılık otoritelerinin yatırımlarına devam etmesi önem arz etmektedir. Bu dönemde İstanbul Havalimanı gibi uluslararası çapta bir havalimanının açılması Türk havacılık sektörü açısından önemli bir gelişmedir. Bu havalimanı uluslararası yolcuların uğrak noktalarından biri olmuştur. Dünyanın önde gelen şirketlerinden olan Türk Havayolları ve Pegasus gibi iki yerli uçak şirketinin de 2022 yılı içerisinde Borsa İstanbul’da görülen piyasa değerlerinde artışlar yaşanmıştır. Dolayısıyla, havacılık sektörüne verilen

doğrudan ve dolaylı desteklerle birlikte olumlu ekonomik dönüşlerin alındığını söylemek mümkün olmaktadır. Konaklama, yolcu servisi, yer hizmetleri ve emniyet hizmetleri gibi havacılık sektörüne bağlı yan hizmetler, ekonomik kazanç sağlamanın yanı sıra geniş ölçekli istihdam olanakları yaratmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin zengin tarihi ve kültürel mirası ile dünya çapında bilinen turistik destinasyonları dikkate alındığında, bu yan hizmetlerin daha fazla geliştirilmesi, havayolu taşımacılığını destekleyerek turist sayısının artırılmasına önemli katkılar sağlayabilir. Özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde tanıtımlar gerçekleştirilerek yabancı ülke vatandaşlarına Türkiye'nin tarihi ve kültürel önemi tanıtılmalı ve gerekli bilgilendirme yapılarak yolcu taşımacılığı sayısı ve dolayısıyla ekonomik büyüme artırılmalıdır.

Türkiye'nin coğrafi konumu düşünüldüğünde Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan köprü bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye'nin özellikle İstanbul ve Çanakkale boğazları düşünüldüğünde taşımacılıkta jeostratejik bir ülke olduğu görülmektedir. Yük taşımacılığında uluslararası ticarete köprü görevi yaparak ekonomik refahını artırabilecek bir potansiyele de sahip olmaktadır. Bu noktada gerek altyapı gerekse insan kaynağı noktasında gerekli yatırımların yapılarak ekonomik refah artırılabilir. Dolayısıyla politika yapıcılarının bu noktada gerekli teşvikleri sağlayarak Türkiye'nin bir lojistik üs olarak uluslararası ticarete yer almak için politikalarını tasarlamaları önerilmektedir.

Politika yapıcıların bu etkileri göz önüne alarak politika tasarımları, havayolu taşımacılığında gerekli önem ve hassasiyetleri gözeterek plan ve program çerçevesinde yatırımlarına devam etmeleri önerilmektedir. Ülkenin havayolu taşımacılığına yaptığı yatırımların yıllar itibarıyla arttığı görülmekle birlikte yeni havalimanları ve yeni rotalar ile sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefi için yatırımların devam etmesi önerilmektedir. Bu bağlamda, modern teknolojilerle donatılmış havalimanları, filolardaki uçak sayısı ve kalitesini artırarak ve personel yeterliliklerini sağlayarak bu hedefe doğru ilerlenebileceği düşünülmektedir. Ampirik analizde kullanılan eşbütünleşme testlerinden elde edilen sonuçlardaki farklılık veri setini açıklayan doğru yöntemin seçilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu noktada gelecek çalışmalarda araştırmacılara ilk olarak veri setine ilişkin önsel testlerin uygulanarak ampirik analizde kullanılacak olan testlerin bu doğrultuda seçilmesi önerilmektedir. Aksi durum testlere ilişkin varsayımların ihlal edilmesi nedeniyle sapmalı sonuçlar elde edilebilmesine neden olabilmektedir.

Son olarak makale, Türkiye için ekonomik büyüme-havayolu taşımacılığı literatürüne çeşitli açılardan katkıda bulunsa da bazı sınırlamalara sahiptir. İlk olarak makale asimetrik bir yaklaşım ile Türkiye'yi analiz etmektedir. Gelecekteki makaleler, özellikle Çin gibi dünyadaki toplam havayolu taşımacılığındaki yüksek paya sahip olan ülkeleri tercih edebilir. İkinci olarak, bu makale toplam yolcu ve yük taşımacılığını analiz etmektedir. Gelecekteki araştırmacılar, tahmin modellerine bu taşımacılık türlerinin alt bileşenlerine ayrılmış düzeylerini dahil edebilirler. Üçüncü olarak, çalışma mümkün olan maksimum veriyi kullanarak analiz yapsa da yeni veriler veya veri tabanları kullanılabilir hale gelirse gelecekteki makalelerde daha uzun süreler gözlemlenebilir. Son olarak bu makale, pozitif ve negatif şokları ayırarak asimetrik inceleme sağlayabilen QCR yöntemini uygulamaktadır. Gelecek çalışmalarda benzer analizler uzun hafızaya ve kesirli integrasyona dayalı yöntemlerle veya periyodik bulgular üretebilen WCA (Wavelet Coherence Analysis) yaklaşımı gibi yöntemlerle yeniden yapılabilir ve karşılaştırmalı bulgular sunulabilir.

Kaynakça

- Adedoyin, F. F., Bekun, F. V., Driha, O. M., & Balsalobre-Lorente, D. (2020). The effects of air transportation, energy, ICT and FDI on economic growth in the industry 4.0 era: Evidence from the United States. *Technological Forecasting and Social Change*, 160, 120297.
- Altuntaş, M. ve Kılıç, E. (2021). Havayolu Taşımacılığı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 187-2021.
- Atioğlu, E. (2021). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 1936-1945.
- Aydın, A. (2022). Türkiye Havayolu Taşımacılığı Sektörünün Yapısal Analizi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 10(2), 55-69.
- Bal, H., Manga, M. ve Gümüş Akar, P. (2017). Havacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 45(45), 353-366.
- Button, K., & Taylor, S. (2000). International air transportation and economic development. *Journal of air transport management*, 6(4), 209-222.
- Chang, Y. H., & Chang, Y. W. (2009). Air cargo expansion and economic growth: Finding the empirical link. *Journal of Air Transport Management*, 15(5), 264-265.
- Chi, J., & Baek, J. (2013). Dynamic relationship between air transport demand and economic growth in the United States: A new look. *Transport Policy*, 29, 257-260.
- Çelik D.S. (2017). Havayolu Taşımacılığı Endüstrisi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 2(8), 81-89.
- Debbage, K. G. (1999). Air transportation and urban-economic restructuring: competitive advantage in the US Carolinas. *Journal of Air Transport Management*, 5(4), 211-221.
- DHMI (2024), Devlet Hava Meydanları İşletmesi, <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Istatistikler.aspx>, Erişim Tarihi: 10.01.2024.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dünya Bankası (2024a), <https://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR>, Erişim Tarihi: 22.01.2024.
- Dünya Bankası (2024b), <https://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.GOOD.MT.K1>, Erişim Tarihi: 22.01.2024.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Eren, A. S., Eryer, A. ve Eryer, S. (2020). Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi Türkiye Örneği: Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 2(3), 236-257.
- Eurocontrol (2024), <https://www.eurocontrol.int/our-data>, Erişim Tarihi: 10.01.2024.
- Gerede E. (2011). Türkiye'deki Havayolu Taşımacılığına İlişkin Ekonomik Düzenlemelerin Havayolu İşletmelerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 505-537.
- Goetz, A. R. (1992). Air passenger transportation and growth in the US urban system, 1950–1987. *Growth and change*, 23(2), 217-238.

- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Gümüş Akar, P., Manga, M. ve Bal, H. (2019). Havayolu Taşımacılığında Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 1160-1174.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Hatemi-j, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical economics*, 35(3), 497-505.
- Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical economics*, 43(1), 447-456.
- Im, K.S. & Schmidt, P. (2008). More Efficient Estimation Under Non-Normality When Higher Moments Do Not Depend on The Regressors, Using Residual Augmented Least Squares. *Journal of Econometrics*, 144 (1), 219-233.
- Irwin, M. D., & Kasarda, J. D. (1991), Air Passenger Linkages and Employment Growth in US Metropolitan Areas, *American Sociological Review*, 524-537.
- İslamoğlu, B. (2021). Türkiye’de Havayolu Taşımacılığı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Yapısal Kırımlı Ekonometrik Yöntem Yaklaşımıyla İncelenmesi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, 5(2), 749-759.
- Jarque, C.M., & Bera, A.K. (1987). A test for normality of observations and regression residuals. *International Statistical Review/Revue Internationale de Statistique*, 55(2), 163-172.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
- Kalayci, S., & Yanginlar, G. (2016). The effects of economic growth and foreign direct investment on air transportation: evidence from Turkey. *International Business Research*, 9(3), 154-162.
- Kıracı K. (2018). Havayolu Taşımacılığı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 197-216.
- KTB (2024), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>, Erişim Tarih: 12.01.2024.
- Lögün, A., Tüzemen, A., & Karabacak, E. (2018). Investigation Of Relationship Between Air Transport And Economic Growth. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, 362-368.
- Marazzo, M., Scherre, R., & Fernandes, E. (2010). Air transport demand and economic growth in Brazil: A time series analysis. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 46(2), 261-269.
- Nazlioglu, S., Kucukkaplan, I., Kilic, E., & Altuntas, M. (2022). Financial market integration of emerging markets: Heavy tails, structural shifts, nonlinearity, and asymmetric persistence. *Research in International Business and Finance*, 62, 101742.
- Oktal, H., Küçükönal, H., ve Terlemez, L. (2007). Dünyada Bölgesel Hava Taşımacılığı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 383-394.

- Phillips, P.C. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Portnoy, S. (1991). Asymptotic behavior of regression quantiles in non-stationary, dependent cases. *Journal of Multivariate analysis*, 38(1), 100-113.
- Saikkonen, P. (1991). Asymptotically efficient estimation of cointegration regressions. *Econometric theory*, 7(1), 1-21.
- Sezer, S. (2018). The Impact of Logistics Sector on Economic Growth: Examination of BRICS Countries and Turkey. *EconWorld*, 1-10.
- Syed, Q. R., Malik, W. S., & Chang, B. H. (2019). Volatility spillover effect of federal reserve's balance sheet on the financial and goods markets of Indo-Pak Region. *Annals of Financial Economics*, 14(03), 1950015.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- TÜİK (2024), Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulastirma-ve-Haberlesme-112>, Erişim Tarihi: 20.01.2024.
- Xiao, Z. (2009). Quantile cointegrating regression. *Journal of econometrics*, 150(2), 248-260.
- Zhang, F., & Graham, D. J. (2020). Air transport and economic growth: a review of the impact mechanism and causal relationships. *Transport Reviews*, 40(4), 506-528.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %35
2. yazar katkı oranı : %35
3. yazar katkı oranı : %20
4. yazar katkı oranı : %10

Bu çalışma herhangi bir proje veya üniversite tarafından desteklenmemektedir.

Sağlık Alanında 1986-2022 Yılları Arasında Türkiye’de Yayınlanmış Muhasebe İçerikli Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Accounting Graduate Theses Published in Turkey Between 1986-2022 in the Field of Health

Doç. Dr. Aydın ŞENOL ¹

Öz

Bu çalışmadaki amaç, Türkiye’de sağlık alanında muhasebe uzmanlık alanlarında 1986-2022 yılları arasında yapılmış lisans üstü tezlerin bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesidir. Bu amaç ile sağlık alanındaki muhasebe içerikli tezlere ilişkin veriler, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nin web adresinden elde edilerek, literatürdeki lisans üstü tezlerin konu ve içerik bazlı gelişmelerin neler olduğunu tespit etmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda “sağlık” ve “muhasebe” anahtar kelimeleri kullanılarak, toplam 126 lisansüstü teze ulaşılmış ve analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, tezlerin lisansüstü düzeyleri, araştırma yöntemleri, hazırlandıkları enstitü türleri, danışmanların unvanları, sayfa sayısı ve anahtar kelimeler konusunda bulgular elde edilmiştir. Bulgulara göre, en fazla tezin 102 adet ile yüksek lisans düzeyinde Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı olarak hazırlandığı belirlenmiştir. Tezlerde en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığı ve Türkiye genelinde 52 farklı üniversitede sağlık alanında muhasebe konulu tez hazırlandığı görülmüştür. Bu sonuçların, sağlık alanında gün geçtikçe artan ilginin tezlere, tez sayısına yansımalarına dikkat çekeceği ve bu alanda çalışacak araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık kurumları, içerik analizi, lisansüstü tezler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the postgraduate theses on accounting in the field of health in Turkey between 1986 and 2022 by using bibliometric analysis technique. For this purpose, the data on accounting theses in the field of health were obtained from the web address of the National Thesis Center of the Council of Higher Education and it was tried to determine the subject and content-based developments of the postgraduate theses in the literature. In this context, a total of 126 postgraduate theses were accessed and analyzed using the keywords "health" and "accounting". As a result of the study, findings were obtained on the postgraduate levels of the theses, research methods, types of institutes where they were prepared, titles of advisors, number of pages and keywords. According to the findings, while the highest number of theses was at the master's level (102), it was determined that the highest number of theses were prepared under the social sciences institute. It was seen that qualitative research method was mostly used in the theses and 52 theses on accounting in the field of health were prepared in 52 different universities across Turkey. It is thought that these results will draw attention to the reflections of the increasing interest in the field of health on the number of theses and theses and will contribute to the researchers who will work in this field.

Keywords: Health institutions, content analysis, graduate theses

Paper Type: Research

¹Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sakarya, 54400, Türkiye, asenol@subu.edu.tr.

Atf için (to cite): Şenol, A. (2023). Sağlık alanında 1986-2022 yılları arasında Türkiye’de yayınlanmış muhasebe içerikli lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1775-1788.

Giriş

Salgın hastalıkların, depremlerin ve savaşların günümüz dünyasında sağlık alanında önemli etkileri olmaktadır. COVID 19 salgını dünyada bütün sektörleri doğrudan etkilemiş, insanların yaşam biçimlerini ve kalitelerini değiştiren bir salgın olmuştur. Sağlık alanı bu salgının doğrudan etkilediği en başta gelen sektörlerden biri olmuştur (Akgün ve Ahmadzada, 2022, s. 98). COVID-19 salgını sağlık alanının ne kadar önemli olduğunu, ani oluşan ve insan sağlığını etkileyen önemli gelişmelere her zaman hazırlıklı olunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Süreç içerisinde yaşanan Ukrayna-Rusya savaşının olumsuz etkileri Türkiye’yi ve tüm dünyayı etkilemiştir. Yakın bir zamanda yaşanan deprem gerçeği (06 Şubat 2023-Kahramanmaraş Merkezli Deprem) sağlık alanına yapılması gereken yatırımların önemini bir kez daha güçlü bir şekilde göstermektedir. Sağlık alanına sürekli yatırım yapılmasının yaşanacak olumsuz süreçlere ani müdahaleler yapılabilmesi için gereklidir. Sağlık sistemi içerisinde yer alan çeşitli büyüklükte ve karmaşıklığındaki kurum ve kuruluşların yönetimi, sağlık hizmetlerinin insanın sağlığını koruma ve iyileştirme fonksiyonunu üstlenmiş olması bakımından, sağlık politikalarının belirlenmesinde önemli ve anlamlı bir yere sahiptir (Bulut ve İşman, 2004, s.277). Sağlık kurumlarının etkin ve verimli yönetilmesi bu süreçte önemlidir. Sağlık kurumları oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir (Koçyiğit vd., 2018, s.150). Karmaşık yapıların yönetiminde etkinliği ve verimliliği sağlamak için profesyonel sağlık uzmanlarına ve yöneticilerine ihtiyaç fazladır. Özellikle sağlık kurumlarında mali süreçleri takip edecek, işlemleri hatasız ve eksiksiz şekilde tamamlayacak, son dönemde gerek kamu sağlık kuruluşlarında gerekse de özel sağlık kuruluşlarında özellikle Sağlık Uygulama Tebliğini (SUT) doğru bir şekilde uygulayacak, yetkin ve alanında uzman muhasebe personellerine oldukça fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de 2003 yılında başlayan sağlıkta dönüşüm programı ile Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), 2006 yılında kurulmuş olan Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) devredilmesi ile beraber dağınmış olan sigorta sistemi tek çatı altında birleştirildi. SGK özel hastanelerde de anlaşmalı olarak hizmet vermesi ile beraber, sağlık muhasebesi veya medikal muhasebe kavramı öne çıkmaktadır (Şenol ve Metin, 2022, s.113). Sağlık kurumlarının hizmetlerinin yönetilmesinde, geliştirilmesinde, sürekliliğinin sağlanmasında mali süreçler ve muhasebe anahtar rol oynamaktadır.

Muhasebe, işletme yönetiminde önemli roller üstlenmektedir. Muhasebe, bir işletmede meydana gelen mali olayları takip etmeye, kaydetmeye, sınıflandırmaya, özetlemeye, raporlamaya ve sonuçta da analizlerin yapılmasına imkân sağlamaktadır. İşletmenin gelirlerinin ve giderlerinin tespit edilmesini, bulunduğu ülkenin yasalarına uygun şekilde ticari faaliyetlerinin yürütülmesini sonuçta da işletmelerin yönetim açısından doğru ve etkin kararlar alınmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Son yıllarda özellikle sağlık alanında ön lisans, lisans ve lisansüstü bölümler, birçok kamu ve özel üniversitelerde açılmıştır. Lisansüstü programlarında, sağlık yönetimi alanında muhasebe ile ilgili tezler sağlık kurumlarında alana özgü olacak şekilde uzmanlaşmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

Bibliyometrik analiz; bir bilim alanına ait literatür çalışmalarının bütünü veya belli bir kısmı incelenilerek, belirli bir alanda zaman açısından ve mekânsal boyutta değişimler ile ilgili açık ve somut veriler ortaya çıkarmak amaçtır. Bir bilim alanında gelecekte olası eğilimlere ilişkin çıkarımlarda bulunmaya katkı sağlar. Konu ile ilgili çalışma yapacak bilim insanlarına, çalışma konularını tespit etmede ve kariyer planlamaları açısından veri sağlayabilmektedir. Bibliyometrik analiz, ilgili bilim alanı ile ilgili problemlerin veya yetersizliklerin belirlenmesine ve bu açıdan gerçekleştirilecek düzeltmelerin neler olduğuna veya yapılacak önerilerin tartışılmasına imkân sağlamaktadır (İnceoğlu, 2014, s.184). Bibliyometrik analiz tekniği, bilimsel iletişim ağını tanımlamakta, açıklamakta, değerlendirmek ve tahmin etmek gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir (Borgman & Furner, 2002, s.5).

Bu çalışmada, sağlık alanında uzmanlık alanı olan muhasebe üzerine yazılmış olan tezlere yönelik, Türkiye’de 1986-2022 yılları arasındaki lisansüstü tezlerin içerikleri incelenerek kişilerden bağımsız olarak hangi üniversitelerde yapılmış olduğu ve tezlerin içerikleri arasındaki ilişkiler sayısal olarak analiz edilmiştir. Bu amaç ile bilimsel araştırmaların hem niceliksel hem de niteliksel yönden değerlendirilmesine imkân sağlayan bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada amaç, Sağlık Yönetimi ve Sağlık Kurumları Yönetimi ile sağlık alanında muhasebe içerikli lisansüstü tez hazırlanan eşdeğer olabilecek bölüm ve programlarda (İşletme, İktisat, İstatistik, Maliye, Muhasebe ve Finansman, Turizm, Hastane ve Sağlık Kurumları ve Elektronik ve Haberleşme) hazırlanmış olan tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Ayrıca son yıllardaki çalışmaların yoğunlaştığı alanları ve COVID-19 pandemi sürecinin özellikle sağlıkla ilgili muhasebe alanında hangi tezlerin hazırlanmasına sebep olduğunu tespit etmektir. Muhasebenin araştırma kapsamında olan, Yönetim ve Maliyet Muhasebesi, Uluslararası Muhasebe, Muhasebe Etiği, Mali Tablolar Analizi, Kurumsal Yönetişim, Finansal Muhasebe, İç denetim, Kar Amacı Gütmeyen Kurumsal Muhasebe, Finansal Bilgi Yönetimi ve Denetim alanlarında araştırmalar yapılmıştır.

1. Literatür Taraması

Muhasebe, finansal kayıtların tutulması, işlemlerin analiz edilmesi, raporlanması ve finansal durumun anlaşılmasına yönelik bilgilerin sağlanmasıyla ilgilenen bir disiplindir. Genel olarak, bir işletmenin gelirlerini ve giderlerini takip etmek, finansal kaynakları yönetmek ve mali performansı değerlendirmek için kullanılan bir süreçtir. Muhasebenin temel amacı, işletmelerin mali durumunu objektif bir şekilde ölçmek, işlemlerin kaydedilmesini sağlamak ve finansal tablolar oluşturarak iç ve dış paydaşlara bilgi sunmaktır (Akdoğan ve Tenker, 1991:2). Muhasebe, bir işletmenin mali kaynaklarını izleyerek, işletme sahiplerine, yöneticilere, yatırımcılara, bankalara, vergi otoritelerine ve diğer ilgili taraflara finansal bilgi sağlar. Muhasebenin başlıca unsurları şunlardır:

-Finansal kayıt yapmak: İşletme faaliyetleriyle ilgili tüm işlemlerin kaydedilmesi, sınıflandırılması ve raporlanması sürecidir. Bu işlemler, gelirlerin ve giderlerin belirlenmesini, varlıkların ve borçların izlenmesini içerir.

-Finansal raporlamaları sunmak: İşletmenin finansal durumu, performansı ve nakit akışı hakkında bilgilerin hazırlanması ve sunulmasıdır. Finansal tablolar, gelir tablosu, bilanço ve nakit akış tablosu gibi raporlar aracılığıyla bu bilgiler paydaşlara iletilir.

-Vergi uyumunu sağlamak: Muhasebe aynı zamanda vergi yasalarına uyumu sağlamak için önemlidir. İşletmeler, vergi beyannamelerini hazırlamak ve vergi ödemelerini doğru bir şekilde yapmak için muhasebe kayıtlarını kullanırlar.

-Mali analiz yapmak: Muhasebe verileri, işletmenin mali performansını değerlendirmek, trendleri analiz etmek ve karar verme sürecinde kullanılmak üzere analiz edilir. Finansal oranlar, kârlılık analizi, likidite analizi gibi yöntemler kullanılarak işletmenin finansal sağlığı değerlendirilir.

-Mali planlama ve kontrolleri sağlamak: Muhasebe, işletmelerin bütçeleme, nakit akış yönetimi ve mali hedeflerine ulaşma konusunda yardımcı olur. İşletmeler, muhasebe bilgilerini kullanarak gelecekteki mali durumu planlar ve gerçekleşen sonuçlarla karşılaştırarak performanslarını kontrol eder. Muhasebe, genel olarak finansal bilgilerin kaydedilmesi, sınıflandırılması, analiz edilmesi ve raporlanması sürecini ifade eder (Çabuk ve Lazol, 2005: 137). Muhasebe, işletmelerin ihtiyaçlarına göre çeşitli türlere ayrılabilir:

-Finansal Muhasebe: Finansal muhasebe, işletmenin finansal durumunu, performansını ve nakit akışını dış paydaşlara (yatırımcılar, ortaklar, bankalar, vergi otoriteleri vb.) sunmak için kullanılan muhasebe türüdür. Finansal tabloların hazırlanması, gelir tablosu, bilanço, nakit akış tablosu gibi raporların oluşturulması finansal muhasebenin temel görevlerindedir.

-Yönetim Muhasebesi: Yönetim muhasebesi, işletmenin içindeki yöneticilerin karar alma süreçlerine yardımcı olmak amacıyla kullanılan muhasebe türüdür. İşletmenin mali performansının analizi, bütçeleme, maliyet yönetimi, karar analizi gibi konular yönetim muhasebesinin kapsamına girer. Yönetim muhasebesi, işletmenin stratejik planlamasına ve operasyonel kararların alınmasına destek sağlar.

-Maliyet Muhasebesi: Maliyet muhasebesi, işletmenin üretim sürecinde ortaya çıkan maliyetleri izlemek, hesaplamak ve analiz etmek için kullanılan muhasebe türüdür. Ürün maliyetleri, işçilik maliyetleri, hammadde maliyetleri gibi unsurların belirlenmesi, maliyet analizi ve maliyet raporlaması maliyet muhasebesinin önemli konularıdır. Maliyet muhasebesi, işletmelerin karlılık analizlerinde ve fiyatlandırma stratejilerinin oluşturulmasında kullanılır.

Ayrıca, uzmanlık alanı muhasebe türleri olarak; Banka Muhasebesi, Sigorta Muhasebesi, İnşaat Muhasebesi, Vergi Muhasebesi, Denetim Muhasebesi, Medikal Muhasebe gibi birçok alt uzmanlık muhasebe alanı meydana gelmiştir. Medikal muhasebe, sağlık sektöründe yer alan sağlık kuruluşlarının ve sağlık hizmeti sunanların finansal yönetimi ve muhasebe süreçlerini kapsayan bir uzmanlık alanıdır. Bu alan, sağlık kuruluşlarının mali kaynaklarını izlemek, finansal işlemleri kaydetmek, raporlamak ve analiz etmek için özelleşmiş muhasebe bilgisine dayanır. Medikal muhasebe uzmanları, sağlık hizmeti sunan kuruluşların maliyetlerini, gelirlerini, ödemelerini, sağlık sigortası ile ilgili işlemleri ve diğer mali kaynakları takip ederler. Ayrıca, sağlık hizmeti sunan kuruluşların bütçelerini hazırlar, mali performanslarını analiz eder, mali planlamaya katkıda bulunur düzenlemelere uygunluğu izlerler.

Sağlık alanında muhasebe içerikli lisansüstü tezler üzerine araştırmada literatürde çok az çalışma hazırlanmış olduğu görülmüştür. Muhasebe ile bağlantılı olarak finansal muhasebe, yönetim muhasebesi, maliyet muhasebesi ve uzmanlık alanlarında hazırlanmış lisansüstü tezler bu kapsamda incelenecektir.

Alkan (2014) çalışmasında, 1984-2012 yılları arasında muhasebe ile ilgili tezleri içerik analizi ile incelemiş, günün ve zamanın şartlarına göre konu seçiminin eğilim gösterdiğini tespit etmiştir.

Gül ve diğ. (2015) çalışmalarında, 2004-2013 tarihleri arasındaki sağlık yönetimindeki lisansüstü tezleri incelemiş, sağlık yönetiminin diğer sosyal bilimlerle iç içe olduğunu ve farklı disiplinlerle etkileşime açık multidisipliner özelliğinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Çil Koçyiğit ve diğ. (2018) çalışmalarında, Türkiye’de lisansüstü eğitiminde sağlık programlarında muhasebe ve finansman dersinin durumunu incelemiş, müfredat içinde %16,5-%20 arasında yer aldığını tespit etmişlerdir.

Çil ve Altsoy (2022) çalışmalarında, 1975-2020 yıllarında, “Sağlık Hizmetlerinde Yönetim Muhasebesi” konusunu, bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemişlerdir.

Sağlık hizmetlerinde ve hastanelerde yönetim muhasebesi ile ilgili çalışma sayılarının yetersiz olduğu tespit edilmiş olup, bu nedenle sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli şekilde yerine getirebilmesi için ilgili alanlarda daha fazla akademik çalışmanın yapılması önerilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Bulguları

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu

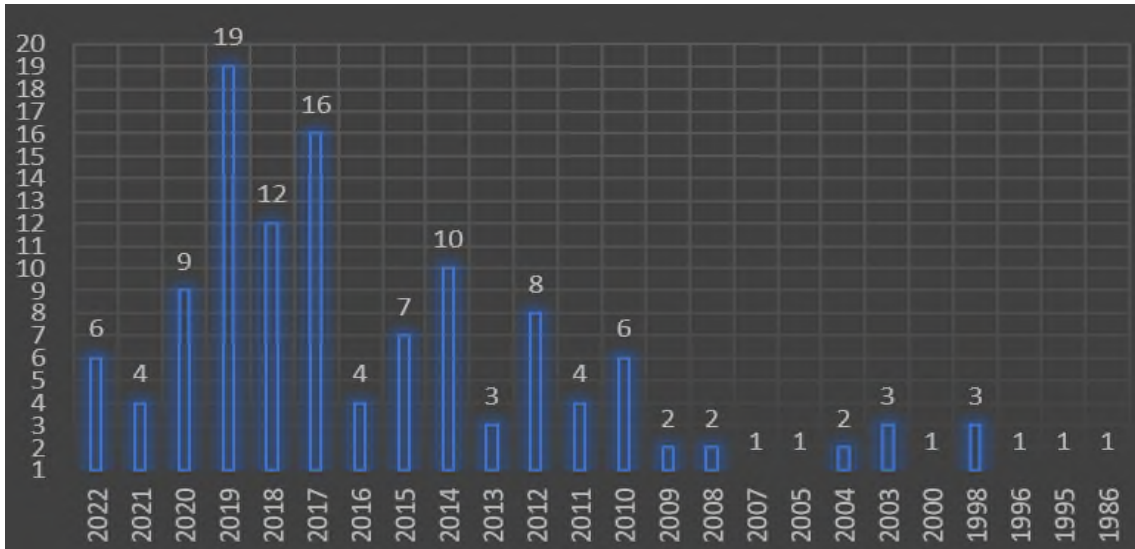
araştırmanın amacını, betimsel araştırma tekniği uygulanarak YÖK ulusal tez merkezinin veri tabanının detaylı arama kısmında “Sağlık ve Muhasebe” kelime grubunu içerecek şekilde arama yapılması sonucunda ulaşılan 126 lisansüstü tez çalışmasının bibliyometrik analizi oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, içerik çözümlemesi yapılmış ve durum saptaması olarak elde edilen sonuçlar gösterilmiştir.

2.2. Araştırmanın Soruları, Dağılımları ve Bulguları

Çalışmada, odak noktası olarak “sağlık ve muhasebe” anahtar kelimeleri seçilmiştir. Çalışmaların başlığında ve özetinde anahtar kelimelerin yer aldığı tespit edilen 126 adet yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz için belirlenen 12 soru ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada, Çil ve Altsoy (2021); Haydaroglu (2022) yayınlamış oldukları bilimsel araştırmalarında belirlenen araştırma evrenleri neticesinde cevap aranılan araştırma soruları yüzde (%) ve frekans (F) analizi yöntemiyle incelenmiş olup sorular aşağıdaki gibidir;

- 1- Tezlerin Yayınlandığı Yıllar Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 2- Tezlerin Yayınlandıkları Üniversiteler Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 3- Tezlerin Hazırlandıkları Enstitüler Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 4- Tezlerin Anabilim Dalları Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 5- Tezlerin Türü Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 6- Tezlerin Yayınlandıkları Şehirler Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 7- Tezlerin Yazarların Cinsiyetleri Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 8- Tezlerin Yazıldığı Diller Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 9- Tezlerin Danışman Unvanı Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 10- Tezlerin Sayfa Sayıları Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 11- Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemi Açısından Dağılımı Nasıldır?
- 12- Tezlerin İlgili Konular Açısından Dağılımı Nasıldır?

Şekil 1. Tezlerin yayınlandığı yıllar açısından dağılımı

Kaynak: Yüksek Öğretim Kurumu (2023). <https://tez.vok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Sağlık alanında muhasebe konularını içeren lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı araştırıldığında, ilk lisansüstü tezin 1986 yılında hazırlandığı görülmüştür. Özellikle 2010 yılından sonra lisansüstü tezlerin sayısında önemli bir artış görülmektedir. 2019 yılında sağlık kapsamlı muhasebe konularında en yüksek 19 adet tez yazılmıştır. Bu alanda yapılan tezlerin son 5 yılda %52'sinin hazırlandığı tespit edilmiştir. Sağlık alanında ilginin, bilincin artması, hastalıkların çoğalması ve özellikle salgın hastalıkların yaygınlaşması sağlık alanında lisansüstü tezlerin yazılmasını arttırmıştır.

Tablo 1. Tezlerin yayınlandıkları üniversiteler açısından dağılımı

ÜNİVERSİTE	F	%	ÜNİVERSİTE	F	%
Gazi Üniversitesi	8	6%	Avrasya Üniversitesi	1	1%
İstanbul Üniversitesi	8	6%	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.	1	1%
Beykent Üniversitesi	7	6%	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	1	1%
Marmara Üniversitesi	6	5%	Erciyes Üniversitesi	1	1%
Atatürk Üniversitesi	5	4%	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	1%
Hacettepe Üniversitesi	5	4%	Gaziantep Üniversitesi	1	1%
Okan Üniversitesi	5	4%	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	1%
Süleyman Demirel Üniversitesi	5	4%	Gümüşhane Üniversitesi	1	1%
Anadolu Üniversitesi	4	3%	Hacettepe Üniversitesi	1	1%
Dokuz Eylül Üniversitesi	4	3%	İhsan Doğramacı Bilkent Üni.	1	1%
Muğla Sıtkı Koçman Üni.	4	3%	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	1%
Sakarya Üniversitesi	4	3%	İstanbul Kültür Üniversitesi	1	1%
Selçuk Üniversitesi	4	3%	İstanbul Okan Üniversitesi	1	1%
Ankara Hacı Bayram Veli Üni.	3	2%	İstanbul Teknik Üniversitesi	1	1%
Ankara Üniversitesi	3	2%	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	1	1%
Dumlupınar Üniversitesi	3	2%	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	1	1%
İstanbul Aydın Üniversitesi	3	2%	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.	1	1%
Trakya Üniversitesi	3	2%	Karabük Üniversitesi	1	1%
Aydın Adnan Menderes Üni.	2	2%	Kayseri Üniversitesi	1	1%
Bartın Üniversitesi	2	2%	Kocaeli Üniversitesi	1	1%
Başkent Üniversitesi	2	2%	Mersin Üniversitesi	1	1%
Çukurova Üniversitesi	2	2%	Ondokuz Mayıs Üniversitesi /	1	1%
Düzce Üniversitesi	2	2%	Pamukkale Üniversitesi	1	1%
İstanbul Bilgi Üniversitesi	2	2%	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1	1%
Kırıkkale Üniversitesi	2	2%	Tekirdağ Namık Kemal Üni.	1	1%
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2	2%	Yalova Üniversitesi	1	1%

Tezlerin yayınlandıkları üniversiteler açısından dağılımı incelendiğinde, en çok lisansüstü tezin 8 adet Gazi Üniversitesinde ve 8 adet İstanbul Üniversitesinde hazırlandığı görülmüştür. 7 adet lisansüstü tez ise vakıf üniversitesi olan Beykent Üniversitesinde hazırlanmıştır. Diğer üniversitelerin sayısı ve yüzdelik oranları Tablo 1’de gösterilmiştir. Özellikle ilk 5 sırada büyükşehirlerde eğitim faaliyetlerine devam etmekte olan köklü üniversiteler yer almaktadır. Ancak son yıllarda vakıf ve özel üniversiteler araştırmacılarına daha fazla olanak sağlaması ile öne çıkmıştır. Ancak üniversitelerdeki bölüm ve öğrenci sayılarının fazlalığı köklü üniversitelerin öne çıkmasını sağladığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin hazırlandıkları enstitüler açısından dağılımı

Tez Türü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
Enstitü						

Sosyal Bilimler Enstitüsü	74	72,55	22	91,67	96	76,19
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	15	14,71	2	8,33	17	13,49
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	11	10,78				
Fen Bilimleri Enstitüsü	2	1,96				
Toplam	102	100	24	100	126	100

Tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımına bakıldığında, en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans 74 adet %72,55 ve 22 adet doktora %91,67 oranında tezin hazırlandığı görülmektedir. Sağlık alanında ve muhasebe konularında özellikle Türkiye’de öne çıkmış üniversiteler Sosyal alanlarını kapsayacak şekilde Sosyal Bilimler Enstitülerinde yoğun şekilde disiplinler arası tezler hazırlanmaktadır. Sağlık Bilimleri Enstitüsünde ise 15 adet %14,71 ve 2 adet doktora %8,33 oranında tezin hazırlandığı görülmüştür. Sağlık Bilimleri Enstitüleri son yıllarda yeni Sağlık Bilimleri Fakültelerinin kurulması ile sayılarının artması ile beraber daha fazla lisansüstü tez hazırlanmaya başladığını tespit edilmiştir. Özellikle sağlık alanında tezlerin artması ve COVID -19 temelli çalışmalarında akademik literatürde artması sayının çoğalmasında normal olarak görülmektedir.

Tablo 3. Tezlerin anabilim dalları açısından dağılımı

Anabilim Dalı	F	%
İşletme Ana Bilim Dalı	80	63
Sağlık Kurumları İşletmeciliği Ana Bilim Dalı	18	14
Sağlık Kurumları Yöneticiliği Ana Bilim Dalı	5	4
Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı	4	3
Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	4	3
Sağlık Ekonomisi Ana Bilim Dalı	3	2
İktisat Ana Bilim Dalı	3	2
İstatistik Ana Bilim Dalı	2	2
İşletme (İngilizce) Ana Bilim Dalı	1	1
Maliye Ana Bilim Dalı	1	1
Muhasebe ve Denetim Bilim Dalı	1	1
Muhasebe ve Finansal Yönetim Ana Bilim Dalı	1	1
Turizm Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1
Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	1
Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Ana Bilim Dalı	1	1
Toplam	126	100

Tezlerin anabilim dalları açısından dağılımına bakıldığında “sağlık” alanında sosyal bilimler içerisinde birçok farklı çalışma alanının ilgisini çektiğini görebiliriz. 80 lisansüstü tezin İşletme Ana Bilim Dalında muhasebe konusunu temel alan çalışma yapıldığı, 126 incelenen teze %63 gibi oldukça yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Sağlık alanında çok farklı alt bilim dallarının olması tek bir ana bilim dalının enstitülerde açılmış olmaması dağınık bir anabilim dallarında lisansüstü tezlerin hazırlanmasına sebep olmuştur. Sağlık Kurumları İşletmeciliği Ana Bilim Dalında 18 tez %14’ü oluştururken, Sağlık Kurumları Yöneticiliği Ana Bilim Dalında 5

tez %4’ü, Sağlık Kurumları Yöneticiliği Ana Bilim Dalında 5 tez %4’ü, Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalında 4 tez %3’ü, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalında 4 tez %3’ü, Sağlık Ekonomisi Ana Bilim Dalında 3 tez %2’yi oluşturmaktadır. Sağlık alanında ilginin son yıllarda artmış olması farklı anabilim dallarında da lisansüstü tezlerin hazırlanmasına sebep olmuştur.

Tablo 4. Tezlerin türü açısından dağılımı

Tez Türü	F	%
Yüksek Lisans	102	81
Doktora	24	19
Toplam	126	100

Lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımını incelediğimizde, 102 adet %81 oranında yüksek lisans, 24 adet %19 oranında doktora tezinden oluştuğu tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre 4 katı fazla olduğu gözlemlenmiştir. Yüksek lisans tez hazırlamanın daha kısa süre olması, lisansüstü başvuru, giriş koşullarının doktoraya göre kolay olması ayrıca sağlık alanında özellikle muhasebe konularında lisansüstü çalışmalarda bulunanların profillerinde genellikle çalışma yaşamında aktif bir işi olması sebebiyle kısa sürede tamamlayacakları yüksek lisans tercih ettikleri ifade edilebilir. Doktora yapma koşullarının zor olması (Dil Şartı, Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (ALES) şartı vb.) ve sürenin uzun olması gibi nedenlerden dolayı daha az tercih edildiği ifade edilebilir.

Tablo 5. Tezlerin yayımlandıkları şehirler açısından dağılımı

Şehir	%	Şehir	%	%	
İstanbul	39	17,26	Kırıkkale	2	0,88
Ankara	20	8,85	Sivas	2	0,88
Eskişehir	6	2,65	Burdur	1	0,44
Erzurum	5	2,21	Çanakkale	1	0,44
Isparta	5	2,21	Gaziantep	1	0,44
İzmir	5	2,21	Gümüşhane	1	0,44
Konya	4	1,77	Kahramanmaraş	1	0,44
Muğla	4	1,77	Karabük	1	0,44
Sakarya	4	1,77	Kocaeli	1	0,44
Edirne	3	1,33	Mersin	1	0,44
Kütahya	3	1,33	Pamukkale	1	0,44
Adana	2	0,88	Samsun	1	0,44
Aydın	2	0,88	Tekirdağ	1	0,44
Bartın	2	0,88	Tokat	1	0,44
Düzce	2	0,88	Trabzon	1	0,44
Kayseri	2	0,88	Yalova	1	0,44

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları şehirler açısından dağılımına bakıldığında köklü üniversitelerin bulunduğu İstanbul, Ankara, Eskişehir, Erzurum, Isparta ve İzmir gibi illerde diğerlerine göre fazla oldukları açıkça görülmektedir. İl üç ili oluşturan İstanbul %30,95 ve Ankara %15,87 ve Eskişehir %4,76 toplamda hazırlanan tezlerin %51,58'ini oluşturmaktadır. Büyükşehirlerde lisansüstü tezlerin çok olmasının üniversite ve araştırmacı sayısının fazlalığından kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye'de araştırmanın yapıldığı tarihi itibarıyla 208 üniversite mevcuttur. 84 tanesi %40,2 'si İstanbul, Ankara ve Eskişehir'de bulunmaktadır.

Tablo 6. Tezlerin yazarların cinsiyetleri açısından dağılımı

Cinsiyet	Yüksek Lisans		Doktora	
	F	%	F	%
Erkek	55	54	13	54
Kadın	47	46	11	46
Toplam	102	100	24	100

Tezlerin yazarların cinsiyetleri açısından dağılımlarına bakıldığında yüksek lisans tez çalışmasında 55 adet, doktora çalışmasında 13 adet olmak üzere %54 oranında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kadınların ise 47 adet yüksek lisans ve 11 adet doktora olmak üzere %46 oranında lisansüstü tez hazırladıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Tezlerin yazıldığı diller açısından dağılımı

Tez Türü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
Türkçe	98	96	22	92	120	95
İngilizce	4	4	2	8	6	5
Toplam	102	100	24	100	126	100

Tezlerin yazıldığı diller açısından dağılımına bakıldığında yüksek lisans tezlerinin 98 adeti %96 oranında, doktora tezlerinin 22 adetinin %92 oranında Türkçe hazırlandığı, İngilizce olarak 4 adet %4 oranında yüksek lisans tezinin, 2 adet %8 oranında doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir. Türkiye'de ana dille tez hazırlanması ve anadilde araştırma yapılmasının daha kolay olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Tezlerin danışman unvanı açısından dağılımı

Tez Türü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
Prof. Dr.	35	34	18	75	53	42
Doç. Dr.	30	29	2	8	32	25
Dr. Öğr. Üyesi	37	36	4	17	41	33
Toplam	102	100	24	100	126	100

Tezlerin danışman unvanı açısından dağılımı incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde, 37 adet %36 oranında Doktor Öğretim üyesi unvanı ile en yüksek oranda danışmanlık yaptığı ayrıca 35 adet %34 oranında Profesör Doktor unvanı ile danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir. Doçent Doktor unvanı ile 30 adet %29 oranda danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir. Doktora tezlerinde ise 18 adet %75 oranında Prof. Dr. Unvanı ile en yüksek oranda öğretim üyesinin danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir. Özellikle doktora tezlerinde Prof. Dr. ünvanlı öğretim üyelerinden tercih edildiği araştırmanın sonucunda tespit edilmiştir.

Tablo 9. Tezlerin sayfa sayıları açısından dağılımı

Sayfa Sayıları	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
0-100	23	22,55	1	4,17	24	19,05
100-200	70	68,63	8	33,3	78	61,9
200-300	8	7,84	10	41,7	18	14,29
300 ve Üstü	1	0,98	5	20,8	6	4,76
Toplam	102	100	24	100	126	100

*Yüksek Lisans Tezleri Ortalama:131 sayfa, Doktora Tezleri:242 sayfa.

Lisansüstü tezleri sayfa sayıları açısından analizi yapıldığında, en fazla sayfa sayısı olarak 100 ile 200 sayfa arasında %61,90 oranında yapıldığı görülmektedir. Ancak doktora tezlerinin ortalamasının 242 sayfa olduğu, yüksek lisans tezlerinin ortalamasının 131 sayfa olduğu görülmektedir. Türkiye’de yazılan lisansüstü tezler içerisinde doktora tezlerinin daha fazla sayfa sayısında yazıldığı tespit edilmiştir. Sayfa sayısı arttıkça yüksek lisans tezlerinin sayısı azalmaktadır.

Tablo 10. Tezlerde kullanılan araştırma yöntemi açısından dağılımı

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
Nicel	9	8,82	3	12,5	12	9,52
Nitel	93	91,18	21	87,5	114	90,48
Toplam	102	100	24	100	126	100

Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemi açısından dağılımı incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde 9 adet, %8,82, doktora tezlerinde ise 3 adet, %9,52 oranında nicel araştırma yöntemi araştırmalarında kullanmışlardır. Nitel araştırma yöntemi olarak yüksek lisans tezlerinde 93 adet, %91,18, doktora tezlerinde ise 21 adet, %87,50 oranında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sağlık alanında muhasebe konularında hazırlanan lisansüstü tezlerin açık ara nitel araştırma yöntemleri tercih edildiği görülmektedir.

Sağlık alanında özellikle nitel araştırma yöntemi olarak kapsamlı vakalar seçilerek mülakatlar ve incelemeler yapılmış analizler yapılmıştır. Ayrıca ABC-VED matris yönteminin ve

GZFT (SWOT) analizlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca genellikle sağlık yönetimi alanında uzmanlaşmış akademisyenlerle ve hastane çalışanları, yöneticileriyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak nitel çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Lisansüstü tezlerin detaylı içerik analizi yapıldığında, verilerin elde edilirken Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumunun ve özel veya kamu hastanelerin kayıtları, hastaların dosyaları incelenerek sahada birebir gözlem yapılarak özellikle hastanelerde, sağlık merkezlerinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Araştırmalarda analiz edilirken, IBM SPSS programı, MAXQDA programı, Microsoft Office Excel programının yoğun şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Tezlerin ilgili konular açısından dağılımı

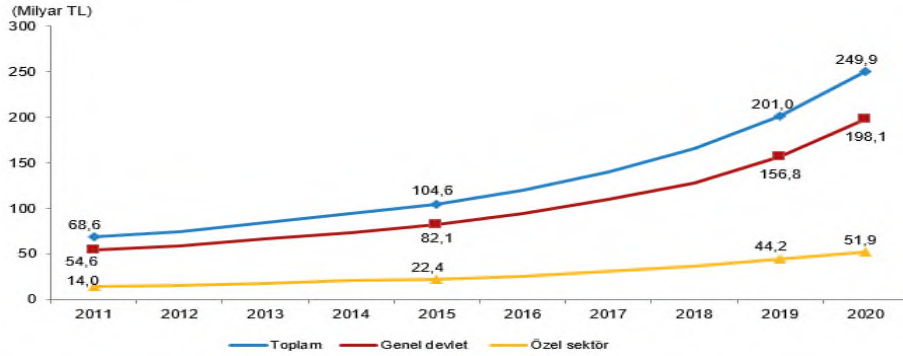
İlişkili Konular	F	%
Yönetim ve Maliyet Muhasebesi	77	61,1
Uluslararası Muhasebe	15	11,9
Muhasebe Etiği	11	8,73
Mali Tablo Analizi	7	5,56
Kurumsal Yönetişim	4	3,17
Finansal Muhasebe	3	2,38
İç denetim	3	2,38
Kar Amacı Gütmeyen Kurumlar Muhasebesi	3	2,38
Finansal Bilgi Yönetimi	2	1,59
Denetim	1	0,79
Toplam	126	100

Lisansüstü tezlerin konu başlıklarını, Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler temel alanında, muhasebe bilim alanında anahtar kelimelerine göre sınıflandırıldığında sağlık alanında muhasebe konularında 126 lisansüstü tezlerin 77 adet, %61,11 oranında tezlerin Yönetim ve Maliyet Muhasebesi içeriğinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Özellikle Maliyet Muhasebesi konularında oldukça fazla tez hazırlandığı görülmüştür. Maliyet Muhasebesi alanında “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme” konularının sağlık alanında uygulanması ile ilgili tezler hazırlanmıştır. Sağlık alanında muhasebe konulu tezlerin 2. sırasında “Uluslararası Muhasebe” konu başlığında 15 adet, %11,90 oranında tezler yer almıştır. Bu tezlerin çoğunluğu “Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartları” içeriğinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Üçüncü sırada ise 11 adet, %8,73 oranında “Muhasebe Etiği” içeriğinde hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tartışma

Son yıllarda, dünya ülkelerinde ve Türkiye’de sağlık harcamaları Şekil 2’de görüldüğü gibi oldukça artmıştır. COVID-19 ile mücadelede bu rakamlar hızlı bir artış trendine girmiştir. Bu açıdan sağlığın finansmanı ve maliyetlerin kontrolü kavramları her geçen gün artacağı dikkate alınması gereken önemli konulardandır

Şekil 2. Türkiye’de sağlık harcamaları, 2011-2020

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sağlık-Harcamaları-Istatistikleri-2020-37192>

Sağlık alanında Muhasebe konularında gerçekleşmiş olan lisansüstü tezlerde maliyet kavramının tez konusu başlıklarında yüksek oranda olması ve işletmelerde maliyetlerin kontrol altına alınabilmesi için önemli katkılar sunacağı değerli bir konudur. Özellikle maliyetlerin gerçek, güvenilir ve gerçeğe uygun şekilde elde edilmesi çok önemlidir. Aşırı rekabet ortamında stratejik yönetim açısından verimliliğin elde edilebilmesi ve başarılı, doğru kararlar alınabilmesi için maliyet kavramının araştırılması önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda ülkelerin sağlık harcamalarının artması ile beraber rekabet gücünü koruyabilmek ve daha iyi duruma gelebilmesi için maliyetleri kontrol altına alınabilmesi, istikrarlı yapılar kurulabilmesi ve işletmelerin uluslararası ölçekte değerinin artırılması için daha güncel sağlık alanında muhasebe uzmanlık alanlarının ele alınması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sağlık, her canlı varlık için önemli bir kavramdır. Yakın zamanda tüm dünyayı ekonomik, sosyal ve sağlık açısından derinden etkileyen COVID-19 pandemisi özellikle aşırı harcamaların önemli artışına sebep olmuştur. Sağlık alanında muhasebe konularını içeren 1986-2022 yılları arasında Türkiye’de yapılan tezlerin Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden yararlanılarak elde edilen verilere göre 126 adet tez incelenmiştir. Bunların, 102 adeti, %81’i yüksek lisans tezi, 24 adeti, %19’u doktora tezinden oluşmaktadır. 2010 yılından itibaren lisansüstü tezlerin sayısının da önemli artış olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle 2017 yılında 16 adet, 2018 yılında 12 adet, 2019 yılında 19 adet olmak üzere en yüksek rakamlara ulaşmış, hazırlanan tüm lisansüstü tezlerin yaklaşık %38’ini oluşturmaktadır. Tezlerin, 68 adeti, %54’ü erkek, 58 adeti, %46’sı kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Tezlerin yazıldığı dil olarak, 120 adeti, %95’i Türkçe dilinde, 6 adeti, %5’i İngilizce dilinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Yazılan tezlerin çok yüksek oranda Türkçe hazırlandığı görülmektedir. Tezlerin danışmanlara göre en çok 53 adet, %42 oranında Prof. Dr. ünvanlı, 32 adet, %25 oranında Doç. Dr. ünvanlı, 41 adet, %33 oranında Dr. Öğr. Üyesi ünvanlı akademik danışmanlardan oluşmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde çoğunlukla Dr. Öğr. Üyesi ünvanlı akademisyenleri danışman olarak seçtiği, doktora seviyesinde ise yüksek oranda Prof. Dr. ünvanlı akademisyenleri danışman olarak seçtiği açık bir şekilde görülmektedir. Sayfa sayısı olarak en çok 78 adet, %61,90 oranında 100-200 sayfa aralığında tezin yazıldığı tespit edilmiştir. Araştırma yapılan tezlerin 114 adet %90,48 yüksek oranda nitel araştırma yöntemi, 12 adet, %9,52 oranında nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Sağlık yönetimi alanında uzmanlaşmış akademisyenlerle, hastane çalışanları ve yöneticileriyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak nitel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Lisansüstü tezlerin detaylı içerik analizi yapıldığında, verilerin elde edilirken Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumunun ve

özel veya kamu hastanelerin kayıtları, hastaların dosyaları incelerken sahada birebir gözlem yapılarak özellikle hastanelerde, sağlık merkezlerinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin bulunduğu İstanbul, Ankara, Eskişehir, Erzurum, Isparta ve İzmir gibi illerde diğerlerine göre fazla oldukları açıkça görülmektedir. İl üç ili oluşturan İstanbul %30,95 ve Ankara %15,87 ve Eskişehir %4,76 toplamda hazırlanan tezlerin %51,58'ini oluşturmaktadır. Lisansüstü tezin en fazlası 8 adeti Gazi Üniversitesi ve 8 adeti İstanbul Üniversitesinde hazırlandığı görülmüştür. 7 adet olarak vakıf üniversitesi olan Beykent Üniversitesinde hazırlanmıştır. Tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımına bakıldığında, en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans 74 adet %72,55 ve 22 adet doktora %91,67 oranında tezin hazırlandığı görülmektedir. Sağlık alanında muhasebe konularında 126 lisansüstü tezlerin 77 adet, %61,11 oranında tezlerin Yönetim ve Maliyet Muhasebesi içeriğinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Özellikle Maliyet Muhasebesi konularında oldukça fazla tez hazırlandığı görülmüştür. Maliyet Muhasebesi alanında “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme” konularının sağlık alanında uygulanması ile ilgili tezler yoğunlukla hazırlandığı tespit edilmiştir. Sağlık alanında Muhasebe konularında gerçekleşmiş olan lisansüstü tezlerde maliyet kavramının tez konusu başlıklarında yüksek oranda olması ve işletmelerde maliyetlerin kontrol altına alınması için önemli katkılar sunacağı değerli bir konudur. Özellikle maliyetlerin gerçek, güvenilir ve gerçeğe uygun şekilde elde edilmesi çok önemlidir. Aşırı rekabet ortamında stratejik yönetim açısından verimliliğin elde edilebilmesi ve başarılı, doğru kararlar alınabilmesi için maliyet kavramının araştırılması önemli bir yer tutmaktadır.

Son yıllarda ülkelerin sağlık harcamalarının artması ile beraber istikrarlı yapılar kurmak, rekabet gücü kazanmak ve işletmelerin değerini arttırmak için güncel konuları ele almak gerekmektedir. Karmaşık yapıların yönetiminde etkinliği ve verimliliği sağlamak için profesyonel sağlık uzmanlarına ve yöneticilerine ihtiyaç fazladır. Özellikle sağlık kurumlarında mali süreçleri takip edecek, işlemleri hatasız ve eksiksiz şekilde tamamlayacak, son dönemde gerek kamu sağlık kuruluşlarında gerekse de özel sağlık kuruluşlarında özellikle Sağlık Uygulama Tebliğini (SUT) doğru bir şekilde uygulayacak, yetkin ve alanında uzman muhasebe personellerine oldukça fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Medikal Muhasebe Uzmanlığı, Sürdürülebilirlik Muhasebesi, Kurumsal Yönetim, Uluslararası Muhasebe, Enflasyon Muhasebesi salgınlar ve depremler gibi büyük mali etkileri olan ani gelişen ve olumsuzlukları yenilikçi muhasebe alanlarında lisansüstü tezlerin hazırlanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (1991). *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Mali Tablolar ve Oran Analizi*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Akgün, A., ve Ahmadzada, A. (2022). Covid 19 salgını döneminde borsa İstanbul'da işlem gören ilaç firmalarının finansal performanslarının analizi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 97 – 114. DOI: 10.32951/mufider.1092168
- Alkan, G. (2014). Türkiye’de muhasebe alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları üzerine bir araştırma (1984-2012)”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, s. 41-52.
- Borgman C. L. & Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review Of Information Science And Technology*, 36, 3-72.
- Bulut D, İşman Ç., “Muğla İli Sağlık Yöneticilerinde Kişisel Değer Analizi”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 2004, 7(3): 277–281.
- Çabuk, A. ve Lazol, İ. 2005. *Mali Tablolar Analizi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Çil K.S. ve Altsoy, S. (2021). Sağlık hizmetlerinde yönetim muhasebesi alanında bibliyometrik bir analiz, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 1384-1396,

- Çil K.S. ve Şenay F. (2018). 1978-2018 yılları arasında Türkiye’de sağlık yönetimi anabilim dalı/bilim dalında muhasebe ve finansman alanında yazılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 303- 312., Doi: 10.29249/selcuksbmyd.467473
- Çil K.S., Şenay, F. Dursun, T. N. ve Kahraman, G. (2018). Türkiye’de ki üniversitelerde sağlık yönetimi yüksek lisans eğitiminde muhasebe ve finansman dersleri üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 13 (49), 149-166. DOI: 10.14783/maruoneri.vi.349077
- Gül, İ., Yeşiltaş, A. ve Keklik, B. (2015), “Sağlık yönetimi lisansüstü programlarında yapılan tezlerin profili”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13): 231-244.
- Haydaroğlu, C. (2022). İktisat alanında göç konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 349-369.
- İnceoğlu, Ç. (2014). Türkiye’de akademik sinema yazınının on yılı (2002-2011): bibliyometrik bir analiz. *Selçuk İletişim*, 8(3), 182-200.
- Şenol, A. ve Metin, M.H. (2022). Sağlık işletmelerinde medikal muhasebe uzmanlığı eğitimi ve önemi, *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research*, 2 (2), 111-121,
- Yüksek Öğretim Kurumu (2023). <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz> (Erişim Tarihi:02.02.2023).
- Yüksek Öğretim Kurumu (2023). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> (Erişim Tarihi:12.02.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37192> (Erişim Tarihi:11.02.2023).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %100

The Relationship Between Public Expenditures and Openness in the MIST Countries

MIST Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Dış Açıklık Arasındaki İlişki

Doç. Dr. Şaduman YILDIZ ¹

Abstract

After the Second World War, increases were observed in both public expenditures and openness, and researchers started to investigate the relationship between these two variables. As a result of the investigations, three hypotheses revealing the relationship between public expenditures and openness were developed. These hypotheses are the compensation hypothesis, the efficiency hypothesis, and the deindustrialization hypothesis. According to the compensation hypothesis, there is a positive relationship between openness and public expenditures, and openness increases public expenditures. On the other hand, according to the efficiency hypothesis, there is a negative relationship between public expenditures and openness, and openness reduces public expenditures. Finally, according to the deindustrialization hypothesis, there is no relationship between public expenditures and openness.

In the present study, the effect of openness on public expenditures in the MIST (Mexico, Indonesia, South Korea, and Turkey) countries was tested via panel data analysis using annual data for the 1960-2021 period. In this respect, as a result of the LM cointegration test, it was concluded that there was a cointegration relationship between the variables of public expenditures and openness. Afterward, a coefficient estimate was made for the variables with the CUP-FM and BA-OLS tests, and a positive relationship was revealed between the variables of public expenditures and openness. Finally, the result of the Fisher causality test supported the result of the LM cointegration test. Thus, it was concluded that the compensation hypothesis was valid in the MIST countries for the 1960-2021 period.

Keywords: Globalization, Public Expenditures, Openness, Compensation Hypothesis, Efficiency Hypothesis, Panel Data Analysis.

Paper Type: Research

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem kamu harcamalarında hem de dış açılık artışları olduğu görülmüş ve araştırmacılar tarafından bu iki değişken arasındaki ilişki araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda kamu harcamaları ile dış açıklık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan üç hipotez geliştirilmiştir. Söz konusu hipotezler telafi hipotezi, etkinlik hipotezi ve sanayisizleşme (deindustrialization) hipotezidir. Telafi hipotezine göre dış açıklık ile kamu harcamaları arasında pozitif yönlü ilişki söz konusu olup dış açıklık kamu harcamalarını artırmaktadır. Diğer yandan etkinlik hipotezine göre kamu harcamaları ile dış açıklık arasında negatif yönlü ilişki söz konusu olup dış açıklık kamu harcamalarını azaltmaktadır. Son olarak sanayisizleşme hipotezine göre ise kamu harcamaları ile dış açıklık arasında ilişki söz konusu değildir.

Bu çalışmada MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkelerinde dış açıklığın kamu harcamaları üzerindeki etkisi 1960-2021 dönemi için yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi ile test edilmiştir. Bu bağlamda yapılan LM eşbütünlük testi sonucunda kamu harcamaları ve dış açıklık

¹Bayburt Üniversitesi, İİBF, sayildiz@bayburt.edu.tr

değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra CUP-FM ve BA-OLS testleri ile değişkenler için katsayı tahmini yapılmış ve kamu harcamaları ile dışa açıklık değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Son olarak yapılan Fisher nedensellik testi sonucu da LM eşbütünleşme testi sonucunu destekler nitelikte olup MIST ülkelerinde 1960-2021 dönem aralığında telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kamu Harcamaları, Dışa Açıklık, Telafi Hipotezi, Etkinlik Hipotezi, Panel Veri Analizi.

Makale Türü: Araştırma

Introduction

The question of how public expenditures will be affected as a result of openness, which started to be observed with the globalization that emerged in the 1980s, has begun to attract the attention of many economists. As a result of the studies, some researchers have concluded that openness will increase public expenditures, and other researchers have concluded that openness will reduce public expenditures, whereas still other researchers have concluded that there is no relationship between openness and public expenditures. Along with the increase in the openness rate worldwide with globalization, the countrywide risks have also started to increase. According to the compensation hypothesis, since these risks will be paid by the state, there is a positive relationship between public expenditures and openness. According to the efficiency hypothesis, public expenditures decrease as a result of the loss of income experienced by the state due to openness, and in this case, there is an inverse relationship between public expenditures and openness. On the other hand, according to the deindustrialization hypothesis, there is no relationship between the variables discussed.

In this study focusing on the relationship between public expenditures and openness in the MIST countries, theoretical information and a literature summary on the subject are presented first. Then, an econometric analysis is conducted to reveal the relationship between public expenditures and openness.

1. Theoretical Background on Public Expenditures and Openness

There are three hypotheses in the literature investigating the relationship between public expenditures and openness. These are the compensation hypothesis, the efficiency hypothesis, and the deindustrialization hypothesis. According to the compensation hypothesis, there is a positive relationship between public expenditures and openness. According to the efficiency hypothesis, there is a negative relationship between public expenditures and openness. According to the deindustrialization hypothesis, there is no causality relationship between public expenditures and openness.

Studies by Cameron (1978) and Rodrik (1998) are two important studies suggesting the compensation hypothesis.

According to the compensation hypothesis, there is a positive relationship between openness resulting from globalization and public expenditures. According to this hypothesis, as openness increases, the country's external risk and income inequality will increase, and people will ask the government to spend on social security to decrease this risk and inequality. In this context, to decrease the increasing risks and losses of individuals, the government will try to eliminate the negative effect of the arising risks and losses by increasing public expenditures among fiscal policy instruments and to prevent the loss of welfare of people (Rodrik, 1998).

According to the efficiency hypothesis, the foreign trade deficit reduces public expenditures and leads to a decrease in public size. According to this hypothesis, since the increase in public expenditures is not suitable for the operating conditions of the free market, it impairs the competitiveness of national companies, and therefore, companies in international markets want the state to decrease its intervention in the economy.

While the compensation hypothesis addresses the relationship between openness and public expenditures in terms of demand, the efficiency hypothesis addresses this effect in terms of supply (Tütüncü & Zengin, 2018: 82).

2. Literature Summary

Studies on public expenditures and openness have mostly focused on the compensation hypothesis or the efficiency hypothesis. Some studies support the compensation hypothesis, whereas others support the efficiency hypothesis. Moreover, when the literature is reviewed, there are studies suggesting no relationship between public expenditures and openness, in addition to the compensation and efficiency hypotheses. Thus, there has been no consensus on this issue in previous studies. Some studies suggesting that the compensation hypothesis is valid between public expenditures and openness are summarized below:

Cameron (1978) was the first person who researched the relationship between public expenditures and openness. In the pioneering study by Cameron (1978), correlation and regression analysis was conducted for 18 OECD countries for the 1960-1975 period, and it was concluded that trade openness caused an increase in public expenditures, in other words, the compensation hypothesis was valid. According to Cameron, labor unions, which gained strength with the increase in the industrialization rate in countries with high openness, work more actively, and in this case, unions make demands such as social security, pensions, unemployment insurance, and job training by putting pressure on the government to eliminate the risks caused by openness. These demands cause an increase in public expenditures. Rodrik (1998) performed panel data analysis for 23 OECD countries for the 1990-1992 and 1985-1989 periods, using regression, correlation analysis, and fixed and random effects methods. According to the results acquired, the relationship between public expenditures and openness in these periods and countries was the highest when the external risk was at the highest level. In this respect, the compensation hypothesis is valid. The study by Shelton (2007) concluded that the compensation hypothesis was valid by performing panel data analysis for 101 developed and developing countries for the 1970-2000 period. Epifani & Gancia (2009) concluded that the compensation hypothesis was valid by revealing a strong relationship between public expenditures and openness via panel data analysis for 143 countries for the 1950-2000 period. In the study by Kimakova (2009), the financial integration variable was employed as an indicator of openness, and panel data analysis was carried out. The study that focused on the 1976-2003 period concluded that the compensation hypothesis was valid for 87 developed and developing countries. Rivas et al. (2009) revealed a long-term positive relationship between public expenditures and openness using Johansen's cointegration analysis for Spain for the 1960-2000 period. In this context, the compensation hypothesis is valid. With the cointegration analysis and FMOLS analysis conducted for Pakistan for the 1971-2006 period, Shahbaz et al. (2010) concluded that the compensation hypothesis was valid. The analysis was carried out by Abounoori & Ghaderi (2011) in MENA countries using the panel data method for the 2000-2007 period, and a conclusion supporting the compensation hypothesis was reached. Zeren & Ergün (2013) conducted a panel causality analysis between trade openness and public size for 15 European countries for the 1970-2011 period and found a one-way causality relationship from trade openness toward public size. It was determined that the compensation hypothesis was valid in this respect. An ARDL analysis was carried out by Taşar (2016) for Turkey for the 1961-2014 period, and it was concluded that the compensation hypothesis was valid. The study by Ceylan & Yılmaz Şahin (2018) used the Engle-Granger cointegration approach and error correction model for the 1998:1-2016:4 period and concluded that the compensation hypothesis was valid. Tütüncü & Zengin (2019) investigated the relationship between public expenditures and openness with the panel cointegration test with multiple breaks for the MIST countries for the 1987-2015 period. According to the results acquired, the compensation hypothesis was valid for Mexico and Turkey, while the efficiency hypothesis was valid for Indonesia and Nigeria.

Some studies suggesting that the efficiency hypothesis is valid between public expenditures and openness are summarized below:

The study by Garrett & Mitchell (2001) conducted panel data analysis on 18 OECD countries for the 1961-1993 period and concluded that openness led to a negative effect on public expenditures, in other words, the efficiency hypothesis was valid. In their study using EKC analysis for 96 countries in 1990, Garen & Trask (2005) concluded that the efficiency hypothesis was valid. In the study by Liberati (2007), panel data analysis was performed for European countries, the USA, Canada, Australia, New Zealand, and Japan, and it was found that the efficiency hypothesis was valid between 1965 and 2005. Ram (2009) concluded that the efficiency hypothesis was valid for the 1960-2000 period using panel data analysis for 154 countries. The panel data analysis performed by Erauskin (2011) for 16 OECD countries by considering the financial openness variable as an openness indicator concluded that the efficiency hypothesis was valid in the 1970-2004 period. Altay & Aysu (2013) revealed a cointegration relationship between public expenditures and openness via the panel cointegration analysis they conducted for 17 countries for the 1974-2010 period, whereas the coefficients were estimated using the DOLS estimation method. A negative relationship was found between these variables. In this respect, the efficiency hypothesis is valid. The study conducted by Petrou (2014) found that the efficiency hypothesis was valid for 102 selected countries with the Bayesian model average method applied for the 1976-2010 period. Demir (2019) concluded that the efficiency hypothesis was valid by revealing that openness reduced public expenditures in his analysis conducted using the CCE-MG and AMG coefficient estimators along with the Westerlund (2007) cointegration test for 28 OECD countries for the 1980-2016 period. Özek & Bayat (2020) conducted a panel data analysis in BRICS countries for the 1991-2018 period and found that the efficiency hypothesis was valid.

Some studies suggesting that there is no relationship between public expenditures and openness are summarized below:

In the study by Molana et al. (2004), time series analysis and country-based cointegration and causality analyses were carried out for 23 industrialized OECD countries for the period 1948-1998, but no strong evidence could be found for the existence of a relationship between openness and public expenditures. Gemmel et al. (2008) determined that there was no relationship between public expenditures and openness by analyzing panel data for 25 OECD countries in the 1980-1997 period. In the study performed by Benarroch & Pandey (2012), the relationship between openness and public expenditures for 119 countries for the 1972-2000 period was examined by panel causality analysis. According to the results acquired, it was revealed that there was no relationship between the said variables in the countries for the period addressed. Aydoğuş & Topçu (2013) concluded that there was no long-term relationship between public size and trade openness as a result of the cointegration and causality analysis conducted on Turkey for the 1974-2011 period. Şener et al. (2015) performed the Johansen-Juselius cointegration analysis and Granger causality analysis for Turkey for the 1975-2013 period and concluded that there was no relationship between public expenditures and openness.

Upon reviewing the literature, it was seen that there were no other studies conducted on the MIST countries, which distinguishes this study from others. Accordingly, it is assumed that this study will contribute to the literature.

3. Econometric Analysis on The Relationship Between Public Expenditures and Openness

3.1. Data Set

To reveal the relationship between public expenditures and openness in the MIST countries, an analysis was conducted with annual data for the 1960-2021 period. The share of public consumption expenditures, which was considered a dependent variable in the study, in

GDP reveals the public size in economies. Moreover, the openness indicator, which was employed as an independent variable, is the share of the sum of exports and imports in GDP and is one of the most used indicators for openness. Table 1 summarizes detailed information about the data used in the study.

Table 1: Information about the data

Variable	Variable Description	Data Source
gc	Share of public consumption expenditures in GDP	World Bank, 2022
open	Share of the sum of exports and imports in GDP	World Bank, 2022

In the econometric analysis section of the study, the letter "d" at the beginning of the variable symbols indicates that the difference of the variable is taken, whereas the letter "l" indicates that the logarithm is taken. In Table 1, the dependent variable is the "gc" variable, while the independent variable is the "open" variable.

3.2. Method

Panel data analysis was employed to reveal the relationship between public expenditures and openness in the MIST countries. Since there is a trend in the "lgc" and "lopen" variables involved in the analyses, models with constants and trends were considered in the analyses.

3.3. Cross-Sectional Dependence Analysis

First, it should be investigated whether there is cross-sectional dependence in the variables and model to be used in the analysis because unit root and cointegration tests will be selected depending on whether there is cross-sectional dependence.

Table 2: Cross-sectional dependence test

Tests/ Variables	With Constant and Trend			
	lgc		lopen	
	Test Stat.	p-value	Test Stat.	p-value
LM	35.276***	0.000	33.027***	0.000
CD _{LM}	8.451***	0.000	7.802***	0.000
CD	-5.596***	0.000	-4.770***	0.000

Note: ***, refers to a 1% significance level.

Table 3: Cross-sectional dependence test for the panel

Tests/ Variables	Panel	
	Test Stat.	p-value
LM	30.997***	0.000
CD _{LM}	7.216***	0.000
CD	3.206***	0.001

Note: ***, refers to a 1% significance level.

According to the LM test developed by Breusch-Pagan (1980) and the CDLM and CD tests developed by Pesaran (2004), there is cross-sectional dependence for both "gc" and "open" variables and for the panel in Tables 2 and 3. In this sense, second-generation stationarity tests will be used for the stationarity analysis of the series, and second-generation cointegration tests will be used for the cointegration relationship between the series.

3.4. Homogeneity Test Analysis

It was checked whether the model established was homogeneous with the homogeneity tests developed by Pesaran & Yamagata (2008).

Table 4: Homogeneity test for the panel

Tests/Variables	Panel	
	Test Stat.	p-value
Δ	2.768***	0.003
Δ_{adj}	2.836***	0.002

Note: ***, refers to a 1% significance level.

In line with the results of the homogeneity tests conducted in Table 4, it was concluded that the model was heterogeneous.

3.5. Unit Root Analysis

In accordance with the cross-sectional dependence test performed to reveal whether there was cross-sectional dependence in the variables of "lgc" and "lopen," it was concluded that there was cross-sectional dependence in both variables. Therefore, second-generation unit root tests must be used to reveal whether the variables contain unit roots.

Among the second-generation unit root tests, the "BN Panic (2004)" test was developed by Bai & Ng (2004), the "BN (2010)" test was developed by Bai & Ng (2010), the "WL PANNICA (2009)" test was developed by Westerlund & Larsson (2009), and the "RW (2016)" test was developed by Reese & Westerlund (2016).

Table 5: Second-generation unit root tests

2 nd -Generation Unit Root Test	With Constant and Trend			
	lgc		lopen	
	Test Stat.	p-value	Test Stat.	p-value
BN Panic (2004)	0.939	0.174	0.637	0.262
BN (2010)				
PA	0.184	0.573	1.006	0.843
Pb	0.195	0.577	1.364	0.914
WL PANICCA (2009)				
Ze	-1.468*	0.071	-1.255	0.105
RW (2016)				
PA	0.209	0.583	-1.230	0.109
Pb	0.224	0.588	-1.084	0.139

Note: 1. The AIC Information criterion was used. The maximum delay length was taken as 2.

2. "Bartlett" was taken as varm.

3. For the PANIC test, the number of common factors is defined by the IC_{p2} criterion of Bai & Ng (2002), taking the maximum number of factors as 3.

4. *, refer to 10% significance levels.

Table 6: Second-generation unit root tests

2 nd -Generation Unit Root Test	With Constant and Trend			
	dlgc		dlopen	
	Test Stat.	p-value	Test Stat.	p-value
BN Panic (2004)	5.588***	0.000	16.421***	0.000
BN (2010)				
PA	-30.150***	0.000	-26.572***	0.000
Pb	-10.229***	0.000	-9.051***	0.000
WL PANICCA (2009)				
Ze	-3.840***	0.000	-10.070***	0.000
RW (2016)				
PA	-33.275***	0.000	-2.441***	0.007
Pb	-10.521***	0.000	-1.799**	0.036

Note: 1. The AIC Information criterion was used. The maximum delay length was taken as 2.
 2. "Bartlett" was taken as varm.
 3. For the PANIC test, the number of common factors is defined by the IC_{p2} criterion of Bai & Ng (2002), taking the maximum number of factors as 3.
 4. *** and ** refer to 1% and 5% significance levels, respectively.

According to the second-generation unit root tests, it was concluded that the lgc and lopen variables were not stationary at the level but stationary in their first differences. Thus, the lgc and lopen series are I(1). Therefore, the existence of the relationship between the variables was checked by the LM cointegration test.

3.6. LM (Westerlund & Edgerton, 2007) Cointegration Test

The LM cointegration test, developed by Westerlund & Edgerton in 2007, was used to investigate whether there was a cointegration relationship between the variables addressed in the study. It can be said that the LM cointegration test is an important cointegration test since it takes into account cross-sectional dependence, allows autocorrelation and variable variance, and also yields successful results in small samples (Westerlund Edgerton, 2007: 186-188). In this context, the study also used the LM cointegration test to check whether there was a cointegration relationship between lgc and lopen.

Table 7: LM cointegration test

Test	With Constant and Trend	
	Test Stat.	boot.p-value
LM	8.935	0.056

Note: 1. For the LM cointegration test, Bartlett's method and long-term variance estimator were used with $\text{int}(4*(T/100)^{(2/9)})$ bandwidth.
 2. Since there was cross-sectional dependence in the model, bootstrap probability values were taken into consideration.
 3. Since LM tests yielded better results in trend-containing series, the model with a constant and trend was considered.
 4. Probability values were obtained by 1000 repetitive bootstrap simulation.

In accordance with the test conducted, hypothesis H_0 , which was established as "there is cointegration," was not rejected at the 5% significance level ($p > 0.05$), and it was concluded that there was a cointegration relationship between the *lgc* and *lopen* variables.

3.7. Coefficient Estimation Tests

After the cointegration relationship was identified, the CUP-FM and BA-OLS coefficient estimation tests were used for model estimation. These tests consider cross-sectional dependence and make it possible for explanatory variables $I(1)$ to be included in the model. The CUP-FM coefficient estimator, Continuously Updated Fully Modified Ordinary Least Squares, was developed by Bai & Kao (2005). BA-OLS, Bias-Adjusted Ordinary Least Squares, was developed by Westerlund (2007).

Table 8: Coefficient estimation tests

Test	Beta Coefficient	Test stat.	p-value
CUP-FM	0.317	6.921***	0.000
BA-OLS	0.328	7.159***	0.000

- Note:**1. The AIC Information criterion was used.
 2. The maximum number of factors to 3.
 3. *** refers to a 1% significance level.

According to Table 9, the coefficients calculated for the independent variable in the model are significant for CUP-FM and BA-OLS, and the coefficient sign is positive. Hence, the values obtained for parameter estimation in all three tests are statistically significant. According to the OLS-CD test, a 1% increase in the "lopen" variable increases the "lgc" variable by 0.179%. In line with the CUP-FM test, a 1% increase in the "lopen" variable increases the "lgc" variable by 0.317%. In accordance with the BA-OLS test, a 1% increase in the "lopen" variable increases the "lgc" variable by 0.328%.

3.8. Causality Test

The Fisher causality test developed by Emirmahmutoglu & Kose (2011) was used to investigate whether there was a causality relationship between the "lgc" and "lopen" variables.

Table 9: Fisher causality test

Test	Test stat.	p-value	Conclusion
<i>lgc</i> → <i>lopen</i>	2.870	0.942	There is no causality.
<i>lopen</i> → <i>lgc</i>	29.389***	0.000	There is causality.

- Note:** 1. The AIC Information criterion was used. The maximum delay length was taken as 2.
 2. Probability values were obtained by 1000 repetitive bootstrap simulation.
 3. ***, refers to a 1% significance level.

According to the Fisher causality test, there is no causality from the *lgc* variable toward the *lopen* variable, whereas there is causality from the *lopen* variable toward the *lgc* variable. It

was revealed that openness was the cause of public expenditures, and the compensation hypothesis was valid.

Conclusion

Globalization has caused shocks and affected economies in all countries. In this respect, the effect of openness on macroeconomic variables, especially public expenditures, has been researched for long years. Some studies conducted on this subject suggest that there is a relationship between public expenditures and openness, while other studies claim that there is no relationship. In line with the compensation hypothesis, which examines the relationship between public expenditures and openness, openness increases public expenditures. According to the efficiency hypothesis, openness decreases public expenditures. In accordance with the deindustrialization hypothesis, there is no relationship between public expenditures and openness.

To decide whether first-generation or second-generation unit root analysis should be conducted for the variables addressed, the cross-sectional dependence test was first performed for the variables, and it was concluded that there was cross-sectional dependence in the variables. In this context, second-generation unit root tests were carried out to determine whether there was a unit root in the variables. Afterward, homogeneity and cross-sectional dependence tests were performed for the model where the dependent variable was lgc and the independent variable was $lopen$. As a result of the tests, it was decided that the said model was heterogeneous and there was cross-sectional dependence in the model. Afterward, the LM cointegration test was used to check whether there was a cointegration relationship between the variables discussed. The cointegration test showed that there was a cointegration relationship between the variables. After reaching the conclusion that there was a cointegration relationship between the variables, the coefficient estimates of the variables addressed through the CUP-FM and BA-OLS tests in the model were made, and it was concluded that there was a positive relationship between the lgc and $lopen$ variables according to the coefficient estimates. In other words, an increase in the $lopen$ variable increases the lgc variable. Finally, between the variables addressed, the Fisher causality test was carried out, and it was concluded that there was a one-way causality relationship from the $lopen$ variable toward the lgc variable. This result supports the LM cointegration test result. According to the results, as the openness rate increases, the government increases public expenditures to protect the people. In this respect, it was concluded that the compensation hypothesis was valid in the MIST countries in the 1960-2021 period. This result is similar to the results obtained by Cameron (1978), Rodrik (1998), and Tütüncü & Zengin (2019).

References

- Abounoori, E. & Ghaderi, S. (2011). The effect of trade and financial-openness on government size: a case study for MENA. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 2(5), 170-174.
- Altay, A. & Aysu, A. (2013). Efficiency and compensation hypothesis: an empirical investigation in selected. *TISK Academy*, 8(15).

- Aydoğuş, İ. & Topçu, M. (2013). An investigation of co-integration and causality between trade openness and government size in turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 319-323.
- Bai, J. & Ng, S. (2002). Determining the number of factors in approximate factor models. *Econometrica*, 70(1), 191-221.
- Bai, J. & Ng, S. (2004). A PANIC attack on unit roots and cointegration. *Econometrica*, 72, 1127 – 1178.
- Bai, J. & Kao, C. (2005). On the estimation and inference of a panel cointegration model with cross-sectional dependence. In B. Baltagi (ed.), *Contributions to Economic Analysis*. Amsterdam: Elsevier.
- Bai, J. & Ng, S. (2010). Panel unit root tests with cross-section dependence: a further investigation. *Econometric Theory*, 26(4), 1088-1114.
- Benarroch, M. & Pandey, M. (2012). The relationship between trade openness and government size: does disaggregating government expenditure matter? *Journal of Macroeconomics*, 34 (1), 239-252.
- Breusch, T. & Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Cameron, D.R. (1978). The expansion of the public economy: a comparative analysis. *The American Political Science Review*, 72(4), 1243-1261.
- Ceylan, S. & Yılmaz Şahin, B. (2018). “Analysis of Relationship Government Size and Openness: The Case of Turkey”. *Journal of Management & Economics*, 25(2).
- Demir, C. (2019). Openness and Public Expenditures: A panel data analysis for oecd countries. *Kırklareli University Journal of Social Sciences*, 3(2), 80-96.
- Emirmahmutoglu, F. & Kose, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(2011), 870-876.
- Epifani, P. & Gancia, G. (2009). Openness, government size and the terms of trade. *Review of Economic Studies*, 76(2), 629-668.
- Erauskin, I. (2011). Financial openness, volatility, and the size of productive government. *SERIEs*, 2 (2), 233-253.
- Garen, J. & Trask, K. (2005). Do more open economies have bigger governments? Another look. *Journal of Development Economics*, 77, 533–551.
- Garrett, G. & Mitchell, D. (2001). Globalization, government spending and taxation in the OECD. *European Journal of Political Research*, 39, 145–177.
- Gemmel, N., Kneller, R. & Snaz, I. (2008). Foreign investment, international trade and the size and structure of public expenditures. *European Journal of Political Economy*, 24, 151-171. doi: 10.1016/j.ejspoleco.2007.06.004.
- Kimakova, A. (2009). Government size and openness revisited: the case of financial globalization. *Kyklos*, 62(3), 394-406.
- Liberati, P. (2007). Trade openness, capital openness and government size. *Journal of Public Policy*, 27(2), 215-2.
- Molana, H., Montagna, C. & Violato, M. (2004). On the causal relationship between trade openness and government size: evidence from 23 oecd countries. Available at SSRN 716164.

- Özek, Y. & Bayat, T. (2020). Testing the validity of effectiveness and compensation effects hypothesis in BRICS countries. *Adiyaman University Journal of Social Sciences*, (35), 719-741.
- Pesaran, H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- Petrou K. (2014). Government size and trade openness using Bayesian model average. http://www.ucy.ac.cy/econ/documents/seminarpapers/2014/Article_1_Draft_2.pdf.
- Ram, R. (2009). Openness, country size, and government size: additional evidence from a large cross-country panel. *Journal of Public Economics*, 93, 213–218.
- Reese, S. & Westerlund, J. (2016). “PANICCA: Panic on Cross-Section Dependence: A Furter Investigation”. *Econometric Theory*, 26 (4), 1088-1114.
- Rivas, M. D., Sort, M. S. & Rodríguez, E. S. (2009). The relationship between trade openness and public expenditure. the Spanish case, 1960-2000. 6. *Zaragoza: Universidad de Zaragoza. Facultad de Economía y Empresa*.
- Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments? *Journal of Political Economy*, 106 (5), 997–1032.
- Shahbaz, M. Rehman, H.U. & Amir, N. (2010). The impact of trade and financial-openness on government size: a case study of Pakistan. *Journal of Quality and Technology Management*, 6(1), 105-118.
- Shelton, C. A. (2007). The size and composition of government expenditure. *Journal of Public Economics*, 91 (11), 2230-2260.
- Şener, S., Bayrakdar, S. & Hacıoğlu, V. (2015). The analysis for the validity of compensation and efficiency hypotheses in Turkey between 1975 and 2013. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 624-631.
- Taşar, İ. (2016). Testing compensation hypothesis and efficiency hypothesis for Turkey. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, 6(2), 15-22.
- Tütüncü, A. & Zengin, H. (2019). Examination of the validity of the compensation and efficiency hypothesis for MINT countries. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 19(1), 81-94.
- Westerlund, J. & Edgerton, D. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economic Letters*, 97, 185-190.
- Westerlund, J. (2007). Estimating cointegrated panels with common factors and the forward rate unbiasedness hypothesis. *Journal of Financial Econometrics*, 2007, 5(3), 491-522.
- Westerlund, J. & Larsson, R. (2009). A note on the pooling of individual PANIC unit roots tests. *Econometrics Theory*, 25 (6), 1851–1868.
- World Bank (2022). World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Date of access: 15.08.2022).
- Zeren, F. & Ergün, S. (2013). Trade openness and government size relationship: panel causality test. *Ataturk University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 27(4).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

K- En Yakın Komşu (KNN) ve MLP Yöntemi ile Hibrit Bir Sistem: Trafik Akış Tahmini

A Hybrid System With K-Nearest Neighbor (KNN) and MLP Method: Traffic Flow Estimation

Dr. Yavuz Selim BALCIOĞLU ¹, Prof. Dr. Bülent SEZEN ²

Öz

Bu çalışma, trafik akışının daha doğru bir şekilde tahmin edilmesi ihtiyacına cevap olarak gerçekleştirilmiştir. Mevcut literatürde, trafik tahmini için birçok yaklaşım bulunmasına rağmen, bu çalışmada, uzay-zamansal korelasyonları dikkate alarak trafik akışının tahmin edilmesi için KNN ve MLP'nin bir kombinasyonunu kullanan yeni bir yöntem önerilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden elde edilen gerçek trafik verileri üzerinde yapılan deneylerle, önerilen KNN-MLP modelinin, mevcut yöntemlerle karşılaştırıldığında daha yüksek doğrulukla tahminler yapabildiği gösterilmiştir. Özellikle, bu model, geleneksel SVR ve LSTM yöntemleri ile karşılaştırıldığında daha üstün performans göstermektedir. Bu bulgular, trafik yönetimi ve planlaması için daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: Trafik tahmini, Makine öğrenmesi, KNN, MLP, Yapay zeka

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study was conducted in response to the need for more accurate traffic flow prediction. Although there are many approaches in the current literature for traffic forecasting, this study proposes a new method that utilizes a combination of KNN and MLP, taking into account spatio-temporal correlations for predicting traffic flow. Experiments conducted on real traffic data obtained from the Istanbul Metropolitan Municipality have shown that the proposed KNN-MLP model can make predictions with higher accuracy compared to existing methods. In particular, this model outperforms traditional SVR and LSTM methods in terms of performance. These findings can contribute to the development of more effective strategies for traffic management and planning.

Keywords: Traffic forecasting, Machine learning, KNN, MLP, Artificial intelligence

Paper Type: Research

Giriş

Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS), çok önemli bir gereklilik olan gelecekteki trafik koşullarının (trafik akışı, seyahat hızı ve seyahat süresi gibi) doğru bir şekilde tahmin edilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik sayesinde (Pompigna ve Mauro, 2022), yetki sahipleri sıklığına karşı yeterli önleyici tedbirleri alabilir ve yolcular daha bilinçli kararlar verebilecektir. Son birkaç yılda, önemli miktarda ilgi toplayan birçok AUS uygulamasından biri trafik akışı tahminidir

¹ Gebze Technical University, Faculty of Social Science, Department of Management Information System, ysbalcioglu@gtu.edu.tr

² Gebze Technical University, Faculty of Social Science, Department of Business Administration, bsezen@gtu.edu.tr

(Finogeev ve ark., 2019). Ulaşım alanındaki araştırmacılar bu konu üzerinde araştırmaya devam etmektedir.

Trafik akışının stokastik özelliklere sahip olması nedeniyle, trafik akışının doğru bir şekilde tahmin edilmesi kolay bir iş değildir. Bu soruna bir çözüm bulmak için, trafik sirkülasyonunun gelişimini simüle etmek için birkaç farklı strateji uygulanması gerekmektedir. Parametrik teknikler, parametrik olmayan yöntemler ve hibrit yöntemler bu mevcut tahmin şemaları için kullanılan genel sınıflandırmalardır. Otoresif Entegre Hareketli Ortalama tekniği (OEHOT) (Satti ve ark., 2021) ve Kalman filtresi (Hoang ve Nguyen, 2018) parametrik algoritmalara örnektir. Parametrik yaklaşımlar, trafik akışı tahmini alanında oldukça popülerdir; yine de bu yöntemler, çeşitli farklı senaryolar için trafik verilerine son derece duyarlıdır. Yapay sinir ağları (YSA) (Sahitya ve Prasad, 2021), k-en yakın komşu (K-Nearest Neighbor - kısaca kNN) (Xu ve ark., 2020), destek vektörü regresyonu (DVR)(Song ve Civco, 2004) ve Bayes modeli (Farid, Abdel-Aty ve Lee, 2019) bunların örnekleridir. Parametrik olmayan stratejilerin, sonuçları doğru bir şekilde tahmin etme yetenekleri açısından parametrik yaklaşımlardan daha üstün olduğu hakkında çalışmalar bulunmaktadır (He, Tablada ve Wong, 2019). Buna rağmen, parametrik olmayan yaklaşımlar, bir eğitim prosedürünün yanı sıra önemli miktarda tarihsel veriye ihtiyaç duymaktadır. Hibrit teknikler öncelikle parametrik ve parametrik olmayan yaklaşımların entegre edilmesinden oluşmaktadır (Jiber ve ark., 2020). Bu yöntemlerin tümü, öncelikle tahmin istasyonuna yakın verileri dikkate almaktadır; sonuç olarak, parametrik olmayan yöntemler ve hibrit yöntemler tarafından sağlanan tahmin doğruluğunun parametrik yöntemler tarafından sağlanandan daha üstün olmasına rağmen, trafik akış verilerinin uzay-zamansal özelliklerini tam olarak ortaya koyamamaktadırlar.

Hem geleneksel trafik sensörlerinin hem de trafik sensörleri için yeni ortaya çıkan teknolojilerin yaygın olarak kullanılmasının bir sonucu olarak, mevcut yol ağına muazzam miktarda trafik sensörü yerleştirilmektedir. Sonuç olarak, artık çok yüksek uzamsal ve zamansal çözünürlüklere sahip büyük hacimli geçmiş trafik verilerine erişim sağlanmaktadır. Bu kadar büyük miktarda trafik verisiyle uğraşırken, geleneksel parametrik yaklaşımları kullanmak oldukça zor olabilmektedir. Öte yandan, parametrik olmayan yaklaşımların büyük çoğunluğu sığ bir mimari tasarıma sahiptir (Wang ve Boukerche, 2021), yani derin korelasyona ve örtük trafik bilgilerine erişemezler. Derin öğrenme, son zamanlarda akademi ve endüstri dahil olmak üzere çeşitli alanlarda büyük ilgi gören makine öğrenimine nispeten yeni bir yaklaşımdır. Trafik akışını tahmin etmek amacıyla derin öğrenme tekniklerinin kullanılması, gelişmekte olan bir endüstri trendi olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırma Problemi ve Çalışmanın Önemi

Trafik akışının tahmin edilmesi, şehirlerin trafik yönetimi ve planlaması için kritik bir öneme sahiptir. Doğru tahminler, trafik sıkışıklığını azaltmaya, seyahat sürelerini kısaltmaya ve genel olarak şehir yaşam kalitesini artırmaya yardımcı olabilmektedir. Ancak, trafik akışının doğru bir şekilde tahmin edilmesi, dinamik ve karmaşık doğası nedeniyle zor bir görevdir. Mevcut literatürde birçok yöntem bulunsa da, bu yöntemlerin birçoğu ya uzay-zamansal korelasyonları dikkate almaz ya da bu korelasyonları etkili bir şekilde modelleme kapasitesine sahip değildir.

Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. kNN ve MLP'nin kombinasyonunu kullanarak uzay-zamansal korelasyonları dikkate alan yeni bir trafik akışı tahmin yöntemi önermekteyiz. Bu yöntem, trafik akışının doğru tahmin edilmesi için mevcut yöntemlere kıyasla daha yüksek bir potansiyele sahiptir.

Karşılaşılan Zorluklar ve Kısıtlar

- Gerçek dünya trafik verilerinin karmaşıklığı ve dinamikliği.
- Uzay-zamansal korelasyonların etkili bir şekilde modellenmesi.
- Mevcut yöntemlerin sınırlamaları.

Önerilen Yöntemin Faydaları ve Katkıları

- Uzak-zamansal korelasyonları dikkate alarak trafik akışının daha doğru bir şekilde tahmin edilmesi.
- Trafik yönetimi ve planlaması için daha bilgilendirici ve uygulanabilir tahminlerin sağlanması.
- Trafik sıkışıklığı, seyahat süreleri ve genel şehir yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir etki yaratma potansiyeli.

1. Literatür İncelemesi

Derin mimari, Huang ve arkadaşları tarafından (Huang ve ark., 2014) derin inanç ağları (DIA), İngilizce deep belief network (DBN) ve çoklu görev öğrenimi kullanarak trafik akışını tahmin etmek amacıyla kullanılmıştır. Yığılmış bir otomatik kodlayıcı (YOK) modeli, Lv ve arkadaşları tarafından genel trafik akış özelliklerini öğrenmek için kullanılmıştır (Lv ve ark., 2015). Duan ve arkadaşları yaptıkları çalışmada (Duan ve ark., 2016), YOK modelinin hem gündüz hem de gece trafik akışını tahmin etmedeki etkinliğini araştırmışlardır. DBN tabanlı bir teknik, Souza ve arkadaşları tarafından geçmiş trafik akışını, metodolojik koşullara ilişkin verileri ve geçmişe dayalı olaylara ilişkin verileri kullanarak trafik akışını tahmin etmişlerdir (Souza, Koesdwiady ve Karray, 2016). Olay tabanlı veri modellerinden gelen trafik tahmini fikirlerini veri akışlarıyla birleştirmek için Dempster-Shafer kanıt teorisinin bir uzantısı kullanılmıştır. Koesdwiady ve ark. (Koesdwiady, Souza ve Karray, 2016), trafik akışı ve meteorolojik veriler hakkında bağımsız olarak tahminler yapmak için DBN'yi kullanmışlardır. Veri birleştirme yöntemleri kullanılarak, her tahminin sonuçları birleştirilmiştir. Tahminlerinin doğruluğunu artırmak için Yang ve ark. (Yang ve ark., 2020), yığılmış bir otomatik kodlayıcı Levenberg-Marquardt modelinin kullanılmasını önermiştir. Taguchi yaklaşımı yardımıyla modelin yapısı daha verimli hale getirilmiştir. Uyarlanabilir bir güçlendirme yaklaşımı Zhou ve arkadaşları tarafından yığın otomatik kodlayıcı ağı için sunulmuştur (Zhou ve ark., 2017). Derin öğrenme, Polson ve Sokolov (Polson ve Sokolov, 2016) tarafından trafik akışlarını tahmin edebilecek bir model oluşturmak için kullanılmıştır. Düzenleştirme ve bir dizi tanh katmanı kullanılarak uydurulan bir doğrusal model, önerilen bir mimariyle entegre edilmiş ve doğrusal modele uyması için kullanılmıştır. Zhang ve Huang (Zhang ve ark., 2020), DBN modellerinin hiperparametreleri için optimum değerleri belirlemek amacıyla genetik algoritmayı kullanmışlardır. Son yıllarda, RNN'ler olarak da bilinen tekrarlayan sinir ağlarının, sıralı verilerin işlenmesi söz konusu olduğunda, diğer derin öğrenme mimarilerinden daha pratik olarak yararlı olduğu görülmüştür. Trafik sıkışıklığını simüle etmek ve doğru tahminler yapmak için Jiang ve ark. (Jiang ve ark., 2019) derin bir Kısıtlı Boltzmann Makinesi ve RNN mimarisi kullanmışlardır. Bununla birlikte, standart RNN'lerin, eğitimi zorlaştırabilen, kaybolan gradyanlar ve artan gradyanlarla ilgili sorunları vardır. Bu soruna bir çözüm olarak genellikle kNN olarak en yakın komşu algoritması önerilmiştir. kNN ideal zaman gecikmelerini otomatik olarak belirleyebildiğinden ve daha uzun bir zaman aralığına sahip zaman serilerinin özelliklerini yakalayabildiğinden, bir kNN modeli kullanılarak trafik akışı tahmininde iyileştirilmiş bir performans elde edilebilmektedir. Li ve ark. (Li ve ark., 2019), trafik sekanslarında var olan uzun vadeli zamansal bağımlılığı yakalamak için kNN fikrini ortaya atmışlardır. kNN, doğrusal olmayan trafik akışı verilerinde daha soyut gösterimleri öğrenmek için Zhang ve ark. (Zhang ve ark., 2013) tarafından uygulanmıştır. Son yıllarda, kNN trafik akışının tahmininde büyük bir başarı elde etmiştir; yine de, trafik akışının uzak-zamansal yönleri nispeten az ilgi görmüştür. Bir başlangıç-variş korelasyon matrisi, Zhao ve arkadaşları tarafından yol ağı içindeki çeşitli bağlantıların korelasyonlarını açıklamak için sunulmuştur (Zhao ve ark., 2017). Trafik akışının doğru bir şekilde tahmin edilmesi için kademeli bağlantılı bir LSTM kullanılmıştır. Öte yandan, önerilen kNN modelinin aşırı derecede karmaşık bir tasarımı vardır ve bu da anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Tahminlerin sonuçları, çeşitli gözlem konularında özellikle tutarlı veya güvenilir olmamaktadır.

Zargari ve ark., kısa vadeli trafik akışı tahmini için yeni yöntemler sunmaktadırlar ve bu yöntemlerde üç ayrı hesaplamalı zeka tekniği kullanılmaktadır: Doğrusal Genetik Programlama (DGP), Çok Katmanlı Algılayıcı (ÇKA) ve Bulanık Mantık (BM). Hem 5 dakikalık hem de 30

dakikalık trafik akış oranları için ayrı modeller formüle ederek, çalışma özellikle LGP (Linear Genetic Programming) ve MLP (Multi Layer Perceptron) tekniklerine odaklanan yeni tahmin denklemleri sunmaktadır. Bu modeller, İran'ın Rasht-Qazvin otoyolundan alınan trafik akış kayıtlarını içeren kapsamlı bir veri setine dayandırılmıştır. Deneysel sonuçlar, önerilen yöntemlerin istenen metrikleri doğru bir şekilde tahmin etmede takdire şayan bir etkinlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle LGP'ye dayalı modeller, diğer tartışılan modellerle karşılaştırıldığında, basitlikleri, doğrudanlıkları ve tahmindeki gelişmiş pratiklikleriyle özellikle avantajlı olarak öne çıkmaktadır.

Oliveira ve ark., taşıtların trafik akışı için Yapay Sinir Ağı (YSA) temelli tahmin modellerinin bir analizini sunmaktadır. Tahmin, 3 farklı zaman dilimi için gerçekleştirilmiştir: 1 hafta, 1 ay ve 1 yıl. Analiz edilen taşıtların trafik akış verileri, New York eyaletinde bulunan Interstate 87 adlı otoyoldan toplanmıştır. YSA'ları hafta içi, günün saati, yağış, görünürlük ve sıcaklık gibi zaman ve iklim bilgileri sağlanmıştır. Taşıtların trafik akışını tahmin etmek için Çok Katmanlı Algılayıcı (ÇKA) ve Uzun Kısa Vadeli Bellek (UKVB – Long Short Term Memory (LSTM)) olmak üzere iki farklı mimari uygulanmıştır. Performans, Kök Ortalama Kare Hatası (KOKH – Root Mean Square Error (RMSE)) kullanılarak ve tahmin edilen akışın değerlendirilen dönemdeki gerçek veriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, geliştirilen iki YSA, başka bir otoyol olan Interstate 88 için bir taşıt trafik akışı tahmini yapmak üzere değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, kısa tahmin dönemleri göz önüne alındığında benzer çalışma sonuçlarına yakın gelmektedir. Uzun tahmin süreleri için sonuçlar, bu alandaki çalışmaların eksikliği nedeniyle literatürle karşılaştırılamamıştır, bu da mevcut çalışmanın yeniliğini oluşturmaktadır. Ayrıca, bu makalede uygulanan modeller doğru ve stabildir ve yolların ve şehirlerin planlanmasına yardımcı olacak strateji bilgileri olarak kullanılabilir. Ek olarak, sonuçlar modelin aynı bölgedeki diğer yollara veya diğer eyaletlere veya ülkelere kopyalanabileceğini göstermektedir.

Modern Akıllı Ulaşım Sistemleri araştırması ve uygulamasında, akış ve doluluk gibi trafik parametrelerinin kısa vadeli tahmini temel bir öğedir. Kısa vadeli tahminler için birçok farklı yöntem kullanılmış olmasına rağmen, literatür, trafik parametrelerini modellemek ve tahmin etmek için en iyi alternatiflerden biri olarak sinir ağlarını önermektedir. Ancak, belirli bir veri kümesi için ağın optimal yapısı hakkındaki sınırlı bilgi nedeniyle, araştırmacılar onları geliştirirken zaman alıcı ve sorgulanabilir verimlilikteki kural parmaklarına güvenmek zorundadır. Vlahogianni ve ark., hem trafik akış verilerinin temsilinde hem de uygun sinir ağı yapısının seçiminde yardımcı olabilecek ileri seviyede, genetik algoritma tabanlı, çok katmanlı yapısal optimizasyon stratejisi sağlayarak geçmiş araştırmaları genişletmektedir. Ayrıca, geliştirilen ağın performansını, kentsel bir sinyalizasyon arterden hem tek değişkenli hem de çok değişkenli trafik akış verilerine uygulayarak değerlendirilmektedir. Sonuçlar, genetik olarak optimize edilmiş adım boyutu, momentum ve gizli birim sayısı ile basit bir statik sinir ağının yeteneklerinin hem tek değişkenli hem de çok değişkenli trafik verilerini modellemede oldukça tatmin edici olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, tahmin performansını artırmak için trafik akış verilerinin güçlü uzay-zamansal korelasyon özellikleri dikkate alınmıştır. Bu araştırma, trafik akışının tahmininde kNN'nin başarılı bir şekilde kullanılması amaçlanmaktadır. kNN temelinde, trafik akışının tahmini için önerilen bir yaklaşım sunulmuştur. kNN, öncelikle test istasyonunun yakınında bulunan ilgili yakın istasyonları seçmek için kullanılmıştır. Seçilen tüm istasyonlardaki trafik akışını tahmin etmek amacıyla, çok katmanlı bir kNN kullanılması amaçlanmaktadır. Bunu yaptıktan sonra, seçilen istasyonların her birinden alınan tahmin değerlerini ağırlıklandırarak nihai tahmin sonuçları elde edilecektir. Ağırlıkları tahsis etmek için yapılan şey, sıra-üs yaklaşımı kullanılarak ağırlık dağılım ölçüsünün ayarlanmasıdır. Deneyin bulgularına göre, önerilen teknik şu anda kullanımda olan diğer trafik tahmin sistemlerinin çoğundan daha yüksek doğruluk seviyelerine ulaşması amaçlanmaktadır.

Bu makalenin ana katkıları şu şekilde özetlenmiştir:

- kNN ve MLP'yi birleştiren trafik akışını tahmin etmek için hibrit bir teknik önerilmiştir. Bu yöntem, trafik akışı verilerinin uzay-zamansal özelliklerini kullanmaktadır. Deneyle sonuçları, önerilen yöntemin, SVR ve LSTM modellerinden ortalama olarak %2,24 daha yüksek bir doğruluk iyileştirmesi elde edebildiğini göstermektedir.

- Seçilen tüm karayollarında tahmin değerleri tartıldıktan ve sıra-üs yaklaşımı kullanılarak ağırlık dağılım ölçüsü değiştirildikten sonra, tahminin sonuçları üretilmiştir. Ağırlıklandırmaya yönelik geleneksel yaklaşımın aksine, geliştirilen yöntem, tahminin sonucu için oldukça önemli olan yolların önemine daha fazla vurgu yapmaktadır.

- Geleneksel konseptte göre, tahmin edilen otoyola daha yakın olan otoyollar, daha uzak olan otoyollardan daha yüksek bir korelasyona sahiptir. Bununla birlikte, birkaç yolun daha tahmin otoyolu ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, trafik akışının yukarı ve aşağı akışının, trafik akışı tahminindeki tahmin sonucu üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu genel geçeceği ile tutarlıdır. Bu bulgu bu genelleme desteklemektedir.

Bu çalışmanın geri kalan bölümleri aşağıda açıklandığı gibi yapılandırılmıştır. Bölüm 2'de, trafiği tahmin etmek için bir kNN ve MLP tabanlı hibrit tekniğin özelliklerini incelenmiştir. Bölüm 3'te sayısal deneyler için kullanılan veri seti ilk kez sunulmuştur. 4. Bölüm ayrıca bulguların sunumunu ve performansın değerlendirilmesini içermektedir. Beşinci ve son bölümde ise bulgular ve ileri çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

2. Metodoloji

2.1 kNN Algoritması

kNN algoritması, sınıflandırma ve regresyon için kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. kNN yöntemi, mevcut verilere benzer verileri aramak için bir veri tabanından yararlanmaktadır. Bulunan bu verilere mevcut verilerin en yakın komşuları denir. Bu yazıda kNN, test istasyonu ile çoğunlukla ilgili komşu istasyonları seçmek için kullanılacaktır.

kNN (K En Yakın Komşu) algoritması, bir veri noktasının sınıfını veya değerini, veri kümesindeki 'K' en yakın komşusuna dayanarak tahmin etmek için kullanılır. Bu çalışmada, trafik akışı verilerinin uzay-zamansal korelasyonlarına dayanarak en ilişkili otoyolları seçmek için kNN algoritması kullanılmıştır.

Matematiksel olarak, bir veri noktasının sınıfı veya değeri, 'K' en yakın komşusunun sınıflarının veya değerlerinin ortalaması veya modu (sınıflandırma için) olarak tahmin edilmektedir. Matematiksel olarak, aşağıdaki adımlarla açıklanmaktadır;

Uzaklık Ölçütü: İki veri noktası arasındaki uzaklığı hesaplamak için bir uzaklık ölçütü seçilir. En yaygın olarak kullanılan ölçüt Öklidyen uzaklığıdır;

$$d(p, q) = \sqrt{(p_1 - q_1)^2 + (p_2 - q_2)^2 + \dots + (p_n - q_n)^2} \quad (1)$$

Burada p ve q , n -boyutlu uzayda iki veri noktasıdır.

K En Yakın Komşunun Bulunması: Bir test örneği için, eğitim setindeki tüm veri noktaları arasındaki uzaklıkları hesaplayarak en yakın 'K' komşuyu bulmaktadır.

Karar Alma

- Sınıflandırma için: 'K' en yakın komşunun en yaygın sınıfını (mod) seçerek test örneğini bu sınıfa atar.

- Regresyon için: 'K' en yakın komşunun ortalamasını alarak bir tahminde bulunulur.

2.2 MLP Algoritması

Genellikle YSA olarak bilinen yapay sinir ağları, beynin çalışma şekline esinlenilerek modellenen yapılardır. Bu ağlar, veri ilişkilendirmelerinden öğrenme ve gözlemlenmemiş senaryolara genelleme yapma yetenekleri sayesinde doğrusal ve doğrusal olmayan işlevlerin yanı sıra model işlevi tahmini yapabilmektedir. Çok katmanlı algılayıcı (multilayer perceptron, MLP), en başarılı yapay sinir ağlarından (MLP) biri olarak kabul edilmektedir. Bu, bilinen çıktıları olan veri örneklerinden yararlanarak denetimli bir eğitim yaklaşımı uygulayan son derece yararlı bir modelleme aracıdır. Bu tekniğin bir sonucu olarak doğrusal olmayan bir fonksiyonun bir modeli şeklinde üretilmektedir. Bu model, sağlanan girdi verilerine dayalı olarak çıktı verilerinin tahminine izin vermektedir.

MLP, özellikle karmaşık ilişkileri modellemede etkili olan öne beslemeli bir yapay sinir ağıdır. Bu çalışmada, trafik akışı tahmini yapmak için MLP kullanılmıştır. MLP, giriş katmanı, bir veya daha fazla gizli katman ve bir çıktı katmanından oluşur.

Formülasyon olarak, her nöronun çıktısı, aktivasyon fonksiyonu f ile ağırlıklı toplamın bir fonksiyonudur:

$$y_i = f(\sum_j w_{ij}x_j + b_i) \quad (2)$$

Burada:

y_i : i – inci nöronun çıktısı

w_{ij} : j – inci giriş ve i – inci nöron arasındaki ağırlık

x_j : j – inci giriş

b_i : i – inci nöronun bias değeri

2.3 Önerilen Metod

Bu çalışmada önerilen yaklaşım, kNN algoritmasını kullanarak en ilişkili otoyolları seçmek ve sonra bu otoyolların trafik akışını tahmin etmek için MLP'yi kullanmaktır. Öncelikle, kNN ile trafik akışı verilerinin uzay-zamansal korelasyonlarına dayanarak en ilişkili otoyollar seçilmiştir. Daha sonra, bu otoyolların trafik akışı verileri, MLP ağı üzerinden beslenerek trafik akışı tahminleri üretilmektedir.

Geleneksel MLP ağının aksine, uzay-zamansal korelasyon otoyollarını seçmek ve verileri test etmek için kNN yöntemi kullanılmaktadır. Belirli otoyollardaki trafik akışını tahmin etmek amacıyla, iki ve daha çok katmanlı bir algılayıcı ağı uygulanmaktadır. Sıra-üs yaklaşımını kullanarak ağırlıklandırmayı uyguladıktan sonra, test verilerindeki nihai tahmin sonuçları elde edilebilmektedir. Test verilerindeki trafik akışına ilişkin veriler, aşağıdaki gibi okunan $Xa(k)$ notasyonu ile temsil edilir: $[xa1(k), xa2(k), \dots, xa3(k), \dots, xaK(k)]$. $Xa(k)$, test verilerine yakın konumlanmış K'nin katları olan otoyollar için trafik akışına ilişkin verileri temsil etmektedir.

Uzay-zamansal kavram, hem uzaysal (coğrafi) hem de zamansal (zamanla ilgili) bileşenleri bir araya getirmektedir. Bu, bir olayın veya durumun hem bir konumdaki hem de belirli bir zaman dilimindeki özelliklerini ifade etmektedir. Trafik akışı bağlamında, bu kavram özellikle önemlidir çünkü trafik koşulları hem zamana hem de konuma bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

- **Uzaysal Bileşen:** Bu durum, trafik akışının coğrafi olarak nerede meydana geldiğine dair bilgileri içermektedir. Örneğin, bir otoban, kavşak, köprü veya şehir merkezi gibi belirli bir lokasyon. Farklı lokasyonlardaki trafik yoğunluğu ve hızı değişebilir. Bir otobanda trafik akışı, şehir merkezine göre daha hızlı olabilir.
- **Zamansal Bileşen:** Bu kavram ise trafik akışının hangi zaman diliminde meydana geldiğine dair bilgileri içermektedir. Örneğin, sabah işe gidiş saati, öğle saati veya akşam eve dönüş saati gibi belirli zaman dilimleri gibi. Sabah saatlerindeki trafik yoğunluğu, gece saatlerine göre daha yüksek olabilir.

Trafik akışının uzay-zamansal yönlerini dikkate almak, trafik durumunun belirli bir lokasyonda ve zamanda nasıl olacağını daha doğru bir şekilde tahmin etmemize yardımcı olabilmektedir. Örneğin, bir kavşağın sabah saat 8.00'de yoğun olacağını, ancak aynı kavşağın gece saat 12.00'de sakin olacağını tahmin edebiliriz. Aynı şekilde, sabah saatlerinde bir otobanın belirli bir segmentinin yoğun, ancak öğlen saatlerinde daha az yoğun olacağını tahmin edebiliriz. Bu nedenle, uzay-zamansal analiz, trafik mühendisleri ve planlamacıları için kritik bir araçtır. Bu, onların trafik akışını daha iyi yönetmelerine, trafik sıkışıklığını azaltmalarına ve ulaşım ağlarını daha verimli hale getirmelerine yardımcı olmaktadır. Uzay-zamansal analiz, aynı zamanda akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi için de kritik bir öneme sahiptir. Bu sistemler, trafik akışını daha verimli ve etkili bir şekilde yönetmek için uzay-zamansal verilere dayanmaktadır.

Bu çalışmada, trafik akışının uzay-zamansal tahminini gerçekleştirmek için iki aşamalı bir yaklaşım benimsenmiştir. İlk aşamada, otoyollar arasındaki uzay-zamansal korelasyonları tanımlamak için kNN algoritması kullanılmıştır. Bu, belirli bir otoyoldaki trafik akışının, diğer otoyolların trafik akışıyla nasıl ilişkilendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. İkinci aşamada ise, kNN ile belirlenen bu korelasyonları dikkate alarak trafik akışının doğru bir şekilde tahmin edilmesi için Çok Katmanlı Algılayıcı kullanılmıştır. MLP, hem trafik akışı verilerinde gömülü olan gizli özellik temsilini bulabilmekte hem de verilerde bulunan uzun vadeli bağımlılıklardan yararlanabilmektedir.

3. Uygulama

3.1 Veri Tanımı

Önerilen modelin performansını değerlendirmek için kullanılan veriler, 16 Eylül 2020 ile 16 Kasım 2022 tarihleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi Başkanlığı Veri Merkezi'nden elde edilmiştir (<https://data.ibb.gov.tr/>).

Test veri setinin örnekleme süresi 10 dakikadır. Deneyimizde Şekil 1'deki yol ağını deney alanı olarak seçtik. Deney alanı, esas olarak E84, E881, E90 ve E80 numaralı dört otoyol seçilmiştir. Kullanılan istasyon konumları ve kimlikleri Şekil 1'de gösterilmektedir. Bu nedenle, trafik akışı tahmini için test istasyonları olarak seçilmişlerdir. Bu çalışmada, trafik akış verilerinin toplandığı süre zarfında, ilk 180 günü kapsayan veriler eğitim seti olarak kullanılmıştır. Bu sürenin ardından elde edilen veriler ise test seti olarak ayrılmıştır. Böylece, modelin genelleme yeteneğini ve gerçek dünyadaki performansını değerlendirebilmek adına, eğitim ve test verileri

bu şekilde ayrılmıştır. Tablo 1'de veri setindeki tahminleyici'lerin (features) listesi ve açıklamaları gösterilmektedir.

E80 istasyonunda birbirini izleyen 10 Salı gününe ait trafik akışları Şekil 2'te gösterilmektedir ve Şekil 3'te E80 istasyonu ve dört komşu istasyondaki tipik trafik akışları gösterilmektedir. Şekil 3'ten, farklı istasyonlarda bazı farklılıkların olduğu görülebilir, ancak veri dağılımı E80 istasyonuna benzemektedir.

Tablo 1. Veri Setindeki Tahminleyicilerin Listesi ve Açıklamaları

Tahminleyici Adı	Açıklama
Trafik Akışı	Belirli bir zaman dilimindeki araç sayısı.
Hava Durumu	Belirli bir zaman dilimindeki hava durumu (güneşli, yağmurlu, bulutlu vb.).
Yol Koşulları	Yolun durumu (kuru, ıslak, buzlu vb.).
Haftanın Günü	Hangi gün olduğu bilgisi (Pazartesi, Salı vb.).
Günün Saati	Gün içindeki saat bilgisi.
Sıcaklık	Belirli bir zaman dilimindeki hava sıcaklığı.
Görüş Mesafesi	Sürücülerin ne kadar ileri görebildiği mesafe.

Veri Seti Detayları

Veri Setinin Kaynağı ve Tarih Aralığı

Veri seti, 16 Eylül 2020 ile 16 Kasım 2022 tarihleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi Başkanlığı Veri Merkezi'nden elde edilmiştir.

Örnekleme Süresi

Test veri setinin örnekleme süresi 10 dakikadır, bu da her 10 dakika için trafik akışına ilişkin bir kayıt olduğu anlamına gelmektedir.

Toplam Kayıt Sayısı

Veri setinde toplam yaklaşık 114,192 kayıt bulunmaktadır. Bu, 16 Eylül 2020 ile 16 Kasım 2022 tarihleri arasında her 10 dakikada bir örnekleme yapılarak elde edilmiştir.

Veri Dağılımı

Veri seti, belirtilen tarih aralığı boyunca İstanbul'daki belirli otoyollardaki trafik akışını temsil etmektedir. Veri seti, belirtilen tarih aralığında elde edilen trafik akış bilgilerini içermektedir. İstatistiksel olarak, bu veri setindeki trafik akışının ortalama değeri 3200 araç/saat olarak belirlenmiştir. Standart sapma ise yaklaşık 950 araç/saat'tır. Bu, özellikle sabah ve akşam saatlerindeki yoğun trafik nedeniyle zamanla değişen trafik yoğunluğunun bir göstergesidir. Ayrıca, verilerin %25'lik kısmı 2450 araç/saat'ten daha az, medyan değeri 3200 araç/saat ve %75'lik kısmı ise 3950 araç/saat'ten daha az trafik akışını göstermektedir.

Öznitelikler:

- Zaman Damgası: Ölçümün yapıldığı tarihi ve saati temsil eder. Örneğin: '2020-09-16 08:10:00'.
- Otoyol Kimliği: Hangi otoyol segmentinin trafik akış bilgisinin kaydedildiğini belirtmektedir. Örneğin: 'E80', 'E84' vb.
- Araç Sayısı: Belirli bir zaman diliminde belirli bir otoyol segmentindeki toplam araç sayısını temsil etmektedir.

- Ortalama Hız: Araçların belirli bir otoyol segmentindeki ortalama hızını km/saat cinsinden göstermektedir.
- Trafik Yoğunluğu Durumu: Trafik yoğunluğunu temsil eden bir kategori (örn. Düşük, Orta, Yüksek).
- Hava Durumu: Otoyol segmentindeki hava durumunu temsil eden bir kategori (örn. Güneşli, Yağmurlu, Bulutlu).
- Kaza Bildirimi: Belirli bir zaman diliminde otoyol segmentinde herhangi bir kaza olup olmadığını belirten bir bayrak (Evet/Hayır).

Bu çalışmada, trafik akışının tahmin edilmesi için toplamda 2 yıllık bir veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, modelin performansını değerlendirebilmek için eğitim ve test verileri olarak iki kısma ayrılmıştır. Genel makine öğrenimi uygulamalarında yaygın olarak kabul gören bir yaklaşım olan %80 eğitim ve %20 test verisi ayrımı bu çalışmada da benimsenmiştir.

- Eğitim Verisi: İlk olarak toplanan verinin %80'i (yaklaşık 1 yıl 9 ay) modelin eğitilmesi için kullanılmıştır. Bu veri, modelin trafik akışını öğrenmesi ve genelleştirmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır.
- Test Verisi: Kalan %20'lik kısım (yaklaşık 3 ay) modelin performansını değerlendirmek için ayrılmıştır. Bu veri seti, modelin gerçek dünyada nasıl bir performans göstereceğini anlamak için kullanılmıştır.

Bu bölümlenme stratejisi, modelin hem geçmiş verilere dayalı olarak trafik akışını öğrenmesini hem de gelecekteki verilere genelleme yapma yeteneğini değerlendirmesini sağlamaktadır. Ayrıca, bu yaklaşım overfitting (aşırı uyum) sorununu minimize etmeye yardımcı olmakta, böylece modelimiz gerçek dünyada daha iyi performans göstermektedir.

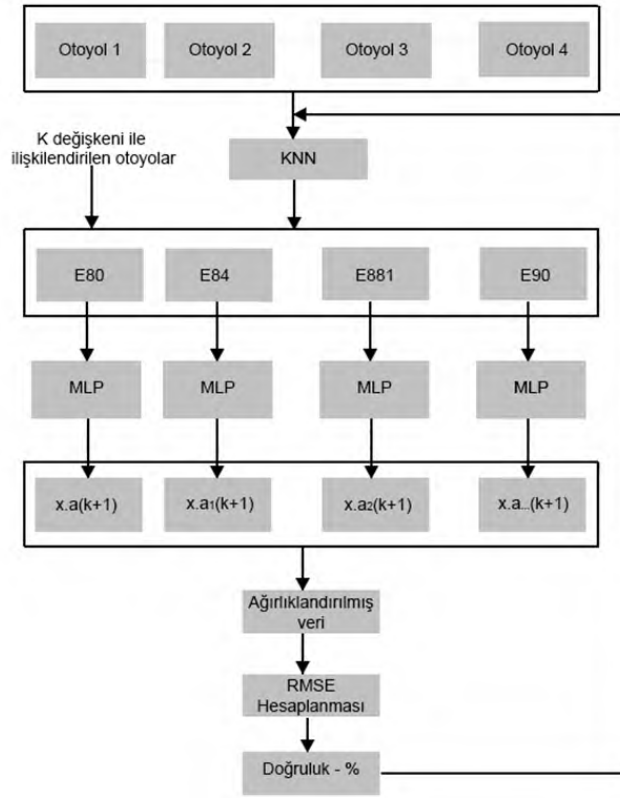
3.2 Performans ölçümü

Tahmin performansını değerlendirmek için, önceki çalışmalarda tahmin performansının en sık kullanılan metriklerinden olan Kök Ortalama Karakök Hatası (KOKH – Root Mean Square Error (RMSE)) ve gerçek değerler ile tahmin edilen değerler arasındaki farkı değerlendirmek için tahmin doğruluğu (TD - Accuracy) seçilmiştir.

$$\text{HOK (RMSE)} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - y_i)^2}{n}} \quad (3)$$

$$\text{Tahmin Doğruluğu (TD - ACC)} = \left(1 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left| \frac{\hat{y}_i - y_i}{y_i} \right| \right) \times 100 \quad (4)$$

Tahmin verilerinin uzunluğu “n” ile ifade edilirken, y_i ve \hat{y}_i ise doğrulama örneği için ölçülen ve tahmin edilen değeri ifade etmektedir.

Şekil 1. Önerilen yöntemin akış şeması

4. Deneysel Sonuçlar

Bu çalışmada gerçekleştirilen tüm uygulamalar Python programlama dili kullanılarak yazılmıştır. Özellikle sınıflandırma ve regresyon modelleri için Scikit-learn (sklearn) kütüphanesi, derin öğrenme modelleri için ise TensorFlow ve Keras kütüphaneleri tercih edilmiştir. Veri işleme ve analiz aşamalarında Pandas ve NumPy kütüphaneleri kullanılmış, görselleştirme için Matplotlib ve Seaborn kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Çalışma, Jupyter Notebook ortamında gerçekleştirilmiş olup, tüm kodlar ve sonuçlar bu platform üzerinden elde edilmiştir.

Bu çalışmada deneysel otoyol olarak hizmet vermek üzere karayolu ağı içinde zıt yönlere yer alan E80 ve E84 otoyolları seçilmiştir. Zaman adımları, modelin girdi boyutu olduğundan ve her düzeyde mevcut olan MLP bloklarının miktarına karar verdikleri için çok önemli bir hiperparametredir. Deneyler, zaman adımları 5'e ve öğrenme oranı 0,001'e ayarlandığında tahmin performansının optimum değerini elde edilmiştir. Önerilen tekniğin performansı, yöntemin etkinliğini doğrulamak için SVR ve LSTM gibi belirli tipik yöntemlerin performansı ile karşılaştırılmıştır. SVR modelindeki çekirdek işlevi, Radyal Temel İşlevini (RTİ) kullanacak şekilde yapılandırılmıştır; hata teriminin ceza parametresi 200 olarak ayarlanmış olup yineleme sayısı 500'dür.

Bu çalışmada, tahmin performansını değerlendirmek için Hatanın Ortalama Karekökü ve tahmin doğruluğu (ACC) metrikleri seçilmiştir. RMSE, gerçek değerler ile tahmin edilen değerler arasındaki farkın karesinin ortalamasının kareköküdür. Bu metrik, tahmin hatalarının büyüklüğünü ölçer ve düşük bir RMSE değeri, modelin yüksek performans gösterdiğini belirtmektedir. Özellikle regresyon problemleri için sıkça kullanılan bu metrik, modelin ne kadar iyi tahminlerde bulunduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

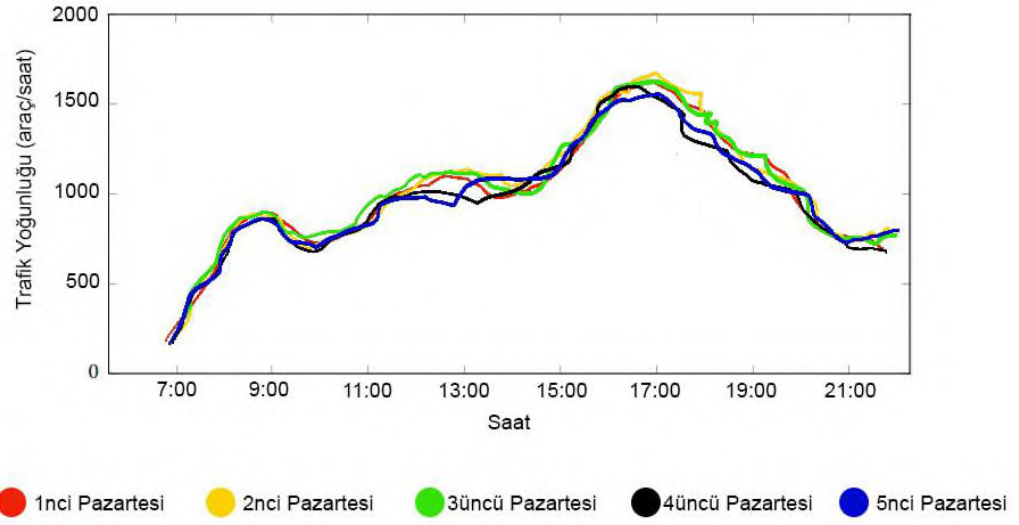
Diğer yandan, ACC, gerçek değerler ile tahmin edilen değerler arasındaki yüzdesel farkı ölçmektedir. Yüksek bir ACC değeri, modelin tahminlerinin gerçek değerlere ne kadar yakın olduğunu gösterir. ACC, modelin genel performansını özetleyen bir metriktir ve bu çalışma için önemlidir çünkü trafik akışı tahmini, sadece modelin doğruluğunu değil, aynı zamanda tahminlerin gerçek değerlere ne kadar yakın olduğunu da bilmemizi gerektirir.

Her iki metrik de gerçekleştirilen tahminlerin kalitesini ve doğruluğunu belirlemek için sıkça kullanılan standart metriklere dayanmaktadır. Bu çalışma için seçilmelerinin ana sebebi, trafik akışı tahminlerinin hem doğruluğunu hem de gerçek değerlere olan yakınlığını etkili bir şekilde ölçebilmeleridir.

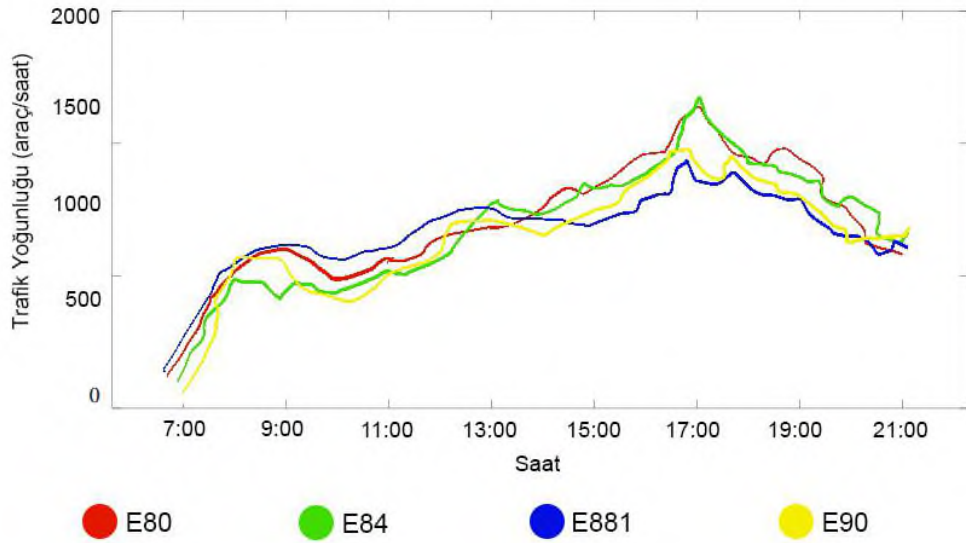
Şekil 5, hem birkaç modelin beklenen sonuçlarını hem de bir gün boyunca gerçek trafik akışını göstermektedir. Öngörülen trafik akışının, gerçek trafik akışıyla karşılaştırılabilir trafik örüntülerine sahip olduğu ve önerilen kNN-MLP modelinin tahmin değerinin, özellikle sabah ve akşam yoğun saatlerde ölçülen verilerle neredeyse örtüştüğü bulunmuştur. Bu özellikle sabah zirve saati ve akşam zirve saati için geçerlidir. Tablo 1, E80 ve E84 otoyolları için çeşitli modeller için RMSE ve ACC göstermektedir. Önerilen tekniğin en düşük RMSE değerini verdiği görülmektedir. Önerilen yaklaşım için genel ACC, %92,01'dir; bu, önceki modellerle karşılaştırıldığında %3,59 ve genel olarak %0,89'luk bir gelişmedir. SVR modeliyle karşılaştırıldığında, LSTM tekniği üstün RMSE ve ACC sonuçları sağlamıştır; yine de bu sonuçlar, derin öğrenme yöntemleriyle elde edilenler kadar güçlü değildir.

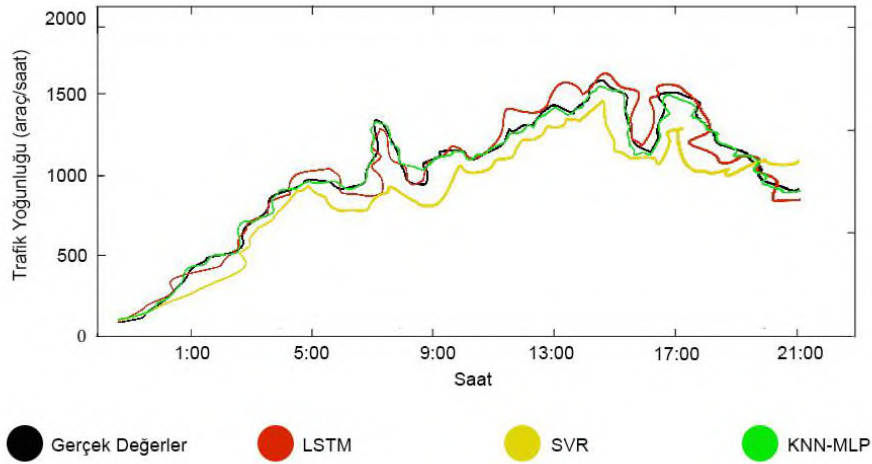
Şekil 2. Analiz için kullanılan otoyol ve numaraları

Şekil 3. E80 yolu için art arda 5 pazartesi günü trafik yoğunluğu

Şekil 4. 4 farklı otoyol ve seçilen aynı gün, aynı saatlerdeki trafik yoğunluğu

Şekil 5. Farklı makine öğrenmesi algoritmaları ile E80 üzerinde elde edilen gerçek ve tahmin edilen trafik yoğunluğu

Bu makalede, test verileriyle en yakından ilişkili olan otoyolu seçmek için kNN algoritması kullanılmıştır. Çeşitli K değerlerinin her biri, tahmin için kullanıldığında benzersiz bir sonuç modeli oluşmaktadır. K değeri için birçok olasılığa bakılmış ve en düşük RMSE'ye sahip olan model en iyi seçim olarak kabul edilmiştir. Deney için ideal kabul edilen K değeri 6 olup, seçilen otoyolların ID numaraları E80, E84, E90 ve E881'dir. K'nin en iyi değeri 5 olarak ayarlanan E84 otoyoluna atanmıştır ve seçilen otoyolların kimlik kodları E90 ve E881'dir. Şekil 2'de görülebileceği gibi, seçilen yolların çoğu, test verilerinin hem yukarı hem de aşağı bölümlerinde bulunabilmektedir. Geleneksel konseptte göre, tahmin edilen otoyola daha yakın olan otoyollar, daha uzak olan otoyollardan daha yüksek bir korelasyona sahiptir. Aslında, birkaç yolun daha tahmin otoyolu ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. E80 otoyolundaki test amacıyla, daha yakın olan E84 otoyolu seçilmemiştir; benzer şekilde, E881 otoyolundaki test amacıyla, daha yakın olan E90 otoyolu seçilmemiştir. Bununla birlikte, trafik akışının yukarı ve aşağı akışının, trafik akışı tahminindeki tahmin sonucu üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. K değeri 2 olarak değiştirildiğinde, sadece zamansal korelasyon dikkate alınmıştır ve ortalama ACC %91,19'dur, bu da sunulan tekniğe kıyasla %0,89'luk bir kayıp oluşturmaktadır. Uzaysal-zamansal faktörlerin trafik tahmininde çok önemli roller oynadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular kNN-MLP tekniğinin uygulanabilirliğini gösterdiği kadar üstünlüğünü de göstermektedir. kNN-MLP, zamansal düzenliliği araştırmak ve mekansal özellikleri toplamak için kNN ile bağlantılı olarak MLP ağlarını kullanmaktadır.

Tablo 2. Farklı algoritmaların tahmin performansları

Algoritmalar	E80		E84	
	Rmse	Acc-%	Rmse	Acc-%
Lstm	3.7921	91.68	3.4751	90.71
kNN-MLp	3.4957	92.36	3.1879	91.67
Svr	5.6785	89.72	6.4587	87.69

5. Sonuç

Tablo 2, farklı tahmin algoritmalarının E80 ve E84 otoyolları için performanslarını göstermektedir. Algoritmalar arasında LSTM, kNN-MLP ve SVR bulunmaktadır ve bu algoritmaların performansları RMSE ve doğruluk yüzdesi (Acc-%) metrikleri ile değerlendirilmiştir. E80 otoyolu için, kNN-MLP algoritması en düşük RMSE değerine (3.4957) sahip olup, aynı zamanda en yüksek doğruluk yüzdesi olan %92.36 ile en iyi sonucu vermektedir. LSTM, RMSE'de 3.7921 ve doğruluk yüzdesinde %91.68 ile kNN-MLP'nin hemen ardından gelmektedir. SVR ise bu iki algortmadan daha düşük bir performansla, RMSE'de 5.6785 ve doğruluk yüzdesinde %89.72 ile son sırada yer almaktadır. E84 otoyolu için de benzer bir trend gözlemlenmektedir. kNN-MLP yine en iyi performansı göstererek RMSE'de 3.1879 ve doğruluk yüzdesinde %91.67 değerlerine ulaşmıştır. LSTM, bu otoyol için de RMSE'de 3.4751 ve doğruluk yüzdesinde %90.71 ile ikinci sıradadır. SVR'nin performansı bu otoyol için de en düşük olanıdır; RMSE 6.4587 ve doğruluk yüzdesi %87.69 ile. Genel olarak, kNN-MLP algoritmasının bu veri seti üzerinde en iyi performansı gösterdiği görülmektedir. LSTM, genel olarak kNN-MLP'nin hemen ardından gelirken, SVR algoritması bu iki algortmadan daha düşük bir performans sergilemektedir. Bu sonuçlar, kNN-MLP'nin trafik akışı tahmininde etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada, kNN ve MLP'nin bir kombinasyonunu kullanarak trafik akışının uzay-zamansal tahmini için bir teknik önerdik. kNN, birincil olarak birbirine bağlı olan ve olası serbest yollarla uzay-zamansal bir ilişki öneren otoyolları seçmek için kullanılmaktadır. Belirli yollardaki trafik akışı hakkında doğru projeksiyonlar sağlamak için bir MLP ağı kullanılmıştır. MLP, hem trafik akışı verilerinde gömülü olan gizli özellik temsillerini bulabilmekte hem de verilerde bulunan uzun vadeli bağımlılıklardan yararlanabilmektedir ve bu da sonuçta iyileştirilmiş tahmin performansı sağlamaktadır. Sıra-üs yaklaşımını kullanarak ağırlıklandırmayı uyguladıktan sonra, test verilerindeki nihai tahmin sonuçları elde edilebilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ulaşım dairesi başkanlığı tarafından elde edilen gerçek trafik verilerini kullanarak modelimizin performansını değerlendirdik ve LSTM ve SVR algoritmaları ile karşılaştırdık. Elde edilen bulgulara göre önerilen modelin alternatiflere göre tercih edilebilir olduğu açıktır. Gelecek çalışmalarda, trafik akışına ilişkin veriler hava durumundan, olaylardan ve diğer koşullardan etkilendiğinden, bu faktörlerin trafik akışı verileri üzerindeki etkisi, tahminin doğruluğunu artırmak için daha fazla araştırılması planlanmaktadır. Ayrıca, çalışmamız, hava durumu, olaylar ve trafik akışını önemli ölçüde etkileyen diğer koşullar gibi dış faktörleri dahil etmeyi hedeflediğimiz gelecek çalışmalar için temel oluşturmaktadır. Bu ek değişkenleri modelimize entegre ederek, trafik akışı tahminlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmayı ve sonuç olarak daha akıllı ulaşım ağlarının geliştirilmesine ve genel trafik yönetiminin iyileştirilmesine katkıda bulunmayı umuyoruz.

Makine öğrenmesi, son yıllarda birçok alanda karmaşık sorunların çözümü için etkili bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu teknoloji, büyük veri kümelerinden öğrenme yeteneği sayesinde, geleneksel yöntemlerle sınırlı olan veya zaman alıcı olan görevlerde önemli ilerlemeler sağlamıştır. Trafik akış tahmini, makine öğrenmesi tekniklerinin özellikle etkili olduğu alanlardan biridir. Geleneksel istatistiksel yöntemler, trafik akışını tahmin etmede sınırlı başarıya sahipken, makine öğrenmesi algoritmaları, trafik akışının karmaşık doğasını daha iyi yakalayarak daha doğru tahminler yapabilmektedir. Bu çalışmada, kNN ve MLP gibi makine öğrenmesi algoritmalarının trafik akış tahmininde nasıl kullanılabileceği detaylı olarak incelenmiştir. Bu algoritmalar, geçmiş trafik verilerini analiz ederek, gelecekteki trafik akışını tahmin etmek için kullanılmıştır. Sonuçlar, makine öğrenmesi algoritmalarının, geleneksel yöntemlere göre trafik akışını daha doğru bir şekilde tahmin edebildiğini göstermektedir.

Gelecekteki araştırmalara yönelik, trafik koşullarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için sosyal medya, trafik kameraları ve gerçek zamanlı bilgiler gibi ek

veri kaynaklarını dahil ederek önerilen modelin kapsamını genişletmeye odaklanılmalıdır. Ek olarak, Grafik Sınır Ağları (GSA) ve takviyeli öğrenme gibi diğer makine öğrenimi algoritmalarının keşfi, trafik akışını modellemek ve tahmin etmek için daha etkili yolları ortaya çıkarabilir. Trafik sinyallerinin dinamik optimizasyonu, rota planlaması ve tıkanıklık yönetimi için bu iyileştirilmiş tahminlerden yararlanan uyarlanabilir trafik yönetim sistemlerinin geliştirilmesinde de potansiyel bulunmaktadır. Ayrıca, toplu taşıma, bisiklet ve yaya gibi çeşitli ulaşım modlarını entegre eden çok modlu ulaşım sistemlerinin araştırılması, kentsel hareketlilik için daha sürdürülebilir ve verimli çözümler sağlayabilir. Bu araştırma yönergelerini takip ederek, kentleşme ve nüfus artışının artan zorluklarını ele alan daha akıllı, daha dayanıklı ulaşım ağlarının geliştirilmesine katkıda bulunulabilir.

Kaynakça

- Duan, Y. *et al.* (2016) 'An efficient realization of deep learning for traffic data imputation', *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*. doi: 10.1016/j.trc.2016.09.015.
- Farid, A., Abdel-Aty, M. and Lee, J. (2019) 'Comparative analysis of multiple techniques for developing and transferring safety performance functions', *Accident Analysis and Prevention*. doi: 10.1016/j.aap.2018.09.024.
- Finogeev, A. *et al.* (2019) 'Intelligent monitoring system for smart road environment', *Journal of Industrial Information Integration*. doi: 10.1016/j.jii.2019.05.003.
- He, Y., Tablada, A. and Wong, N. H. (2019) 'A parametric study of angular road patterns on pedestrian ventilation in high-density urban areas', *Building and Environment*. doi: 10.1016/j.buildenv.2019.01.047.
- Hoang, N. D. and Nguyen, Q. L. (2018) 'Automatic Recognition of Asphalt Pavement Cracks Based on Image Processing and Machine Learning Approaches: A Comparative Study on Classifier Performance', *Mathematical Problems in Engineering*. doi: 10.1155/2018/6290498.
- Huang, W. *et al.* (2014) 'Deep architecture for traffic flow prediction: Deep belief networks with multitask learning', *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*. doi: 10.1109/TITS.2014.2311123.
- Jiang, R. *et al.* (2019) 'Deepurbanevent: A system for predicting citywide crowd dynamics at big events', in *Proceedings of the ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*. doi: 10.1145/3292500.3330654.
- Jiber, M. *et al.* (2020) 'Road traffic prediction model using extreme learning machine: The case study of tangier, morocco', *Information (Switzerland)*. doi: 10.3390/info11120542.
- Koesdwiady, A., Soua, R. and Karray, F. (2016) 'Improving Traffic Flow Prediction with Weather Information in Connected Cars: A Deep Learning Approach', *IEEE Transactions on Vehicular Technology*. doi: 10.1109/TVT.2016.2585575.
- Li, L. *et al.* (2019) 'Day-ahead traffic flow forecasting based on a deep belief network optimized by the multi-objective particle swarm algorithm', *Knowledge-Based Systems*. doi: 10.1016/j.knosys.2019.01.015.
- Lv, Y. *et al.* (2015) 'Traffic Flow Prediction with Big Data: A Deep Learning Approach', *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*. doi: 10.1109/TITS.2014.2345663.
- Polson, N. and Sokolov, V. (2016) 'Deep Learning Predictors for Traffic Flows', *arXiv stat.AP*.
- Pompigna, A. and Mauro, R. (2022) 'Smart roads: A state of the art of highways innovations in the Smart Age', *Engineering Science and Technology, an International Journal*. doi: 10.1016/j.jestch.2021.04.005.

- Sahitya, K. S. and Prasad, C. S. R. K. (2021) 'GIS-based urban road network accessibility modeling using MLR, ANN and ANFIS methods', *Transport and Telecommunication*. doi: 10.2478/tjt-2021-0002.
- Satti, S. K. *et al.* (2021) 'A machine learning approach for detecting and tracking road boundary lanes', *ICT Express*. doi: 10.1016/j.icte.2020.07.007.
- Song, M. and Civco, D. (2004) 'Road extraction using SVM and image segmentation', *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*. doi: 10.14358/PERS.70.12.1365.
- Soua, R., Koesdwiady, A. and Karray, F. (2016) 'Big-data-generated traffic flow prediction using deep learning and dempster-shafer theory', in *Proceedings of the International Joint Conference on Neural Networks*. doi: 10.1109/IJCNN.2016.7727607.
- Oliveira, D. D., Rampinelli, M., Tozatto, G. Z., Andreão, R. V., & Müller, S. M. (2021). Forecasting vehicular traffic flow using MLP and LSTM. *Neural Computing and applications*, 33, 17245-17256.
- Vlahogianni, E. I., Karlaftis, M. G., & Golias, J. C. (2005). Optimized and meta-optimized neural networks for short-term traffic flow prediction: A genetic approach. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 13(3), 211-234.
- Wang, J. and Boukerche, A. (2021) 'Non-parametric models with optimized training strategy for vehicles traffic flow prediction', *Computer Networks*. doi: 10.1016/j.comnet.2020.107791.
- Xu, D. *et al.* (2020) 'Real-time road traffic state prediction based on kernel-KNN', *Transportmetrica A: Transport Science*. doi: 10.1080/23249935.2018.1491073.
- Yang, L. *et al.* (2020) 'Griffin: An Ensemble of AutoEncoders for Anomaly Traffic Detection in SDN', in *2020 IEEE Global Communications Conference, GLOBECOM 2020 - Proceedings*. doi: 10.1109/GLOBECOM42002.2020.9322187.
- Zargari, S. A., Siabil, S. Z., Alavi, A. H., & Gandomi, A. H. (2012). A computational intelligence-based approach for short-term traffic flow prediction. *Expert Systems*, 29(2), 124-142.
- Zhang, H. *et al.* (2020) 'A real-Time and ubiquitous network attack detection based on deep belief network and support vector machine', *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica*. doi: 10.1109/JAS.2020.1003099.
- Zhang, L. *et al.* (2013) 'An Improved K-nearest Neighbor Model for Short-term Traffic Flow Prediction', *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.08.076.
- Zhao, Z. *et al.* (2017) 'LSTM network: A deep learning approach for Short-term traffic forecast', *IET Intelligent Transport Systems*. doi: 10.1049/iet-its.2016.0208.
- Zhou, T. *et al.* (2017) ' δ -agree AdaBoost stacked autoencoder for short-term traffic flow forecasting', *Neurocomputing*. doi: 10.1016/j.neucom.2017.03.049.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %70

2. yazar katkı oranı : %30

el-Kâria Sûresinde Kırâat-Anlam İlişkisi

The Relationship-Meaning In Sûre al-Qaria

Doç. Dr. FERİT DİNÇER ¹

Öz

Kur'an-ı Kerim yüce ve azamet sahibi bir kitaptır. Bu yüceliği ve azameti dünya durdukça da devam edecektir. Araplar, İslâm dini gelmeden önce fesahat ve belagatte zirveye ulaşmışlardı. O dönemde panayırlar düzenlenir; şairler, fasih ve belagat sahibi kimseler ve edipler bütün hünerlerini ortaya sererler; kimi şiirleriyle, kimi hitabetiyle, kimi nasihatiyle ve kimi de hikmet ve emsalleriyle bu panayırlarda mücadelesini yapardı. Hal böyle iken, fesahatin ve belagatin bütün envamı kapsayan Kur'ân-ı Kerim gibi bir kitap Allah tarafından vahiy yoluyla ve melek Cebrâil (a.s.) aracılığıyla ümmî (okuma-yazma bilmeyen) olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tevdi edildi. Hz. Muhammed'e () nazil olan bu yüce kitap, o dönemin fasih ve belâğ Araplara aynı zamanda meydan okudu ve tek bir ayet dahi olsa getirmelerini istedi. Ancak bu hiçbir zaman olmadı ve dünya durdukça da olmayacaktır. Semadan Arza nazil olduğu günden bu yana çeşitli ilimlerle hizmetinde bulunan Kur'ân-ı Kerim, gerçekten hizmet edilecek ve bir derya misâli kendisinden istifade edilecek Yüce bir Kitap'tır. Bu şekildeki bir hizmet, samimiyet çerçevesi dahilinde olduğu müddetçe de her iki dünya saadetinin temin edilmesine vesile olacaktır. Bu düşüncelerden yola çıkarak, bir nebze de olsa, Kur'ân ve onunla ilgili ilimlere hizmet ve katkı sağlamak amacıyla, kısa sûrelerden olan el-Kâria sûresinde bulunan kırâat ve anlam ilişkisini bu kısa çalışmada konu edilecektir. Özellikle ayetleri meydana getiren harfler ile anlam ilişkisi üzerinde durulacaktır. Böylece kırâat ve tecvid kurallarını uygulayarak, Kur'ân'ın kelimelerini gerektiği gibi kırâat etmenin, ne kadar etkili ve anlam üzerinde ne kadar tesirli olduğuna muttali olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, el-Kâria sûresi, Ayet, Anlam.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Qur'an is a lofty and majestic book. This majesty and majesty will continue as long as the world stands still. The Arabs had reached their peak in eloquence and eloquence before the advent of Islam. Fairs were held at that time; poets, eloquent and literary figures reveal all their skills; some with his poems, some with his oratory, some with his advice, and some with his wisdom and precedents, he would fight in these fairs. And yet, a book like the Qur'an, which encompasses all of the eloquence and eloquence, was sent by Allah through revelation and through the angel Gabriel (a.s.), who was an illiterate (illiterate) Hz. It was given to

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bölümü, fdincer@agri.edu.tr.

Atf için ((to cite): Dinçer, F. (2024), el-Kâria Sûresinde Kırâat-Anlam İlişkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1817-1831.

Muhammad (pbuh). Hz. This sublime book, which was revealed to the Prophet Muhammad (pbuh), also challenged the eloquent and eloquent Arabs of that time and asked them to bring even a single verse. But that never happened, and it won't happen as long as the world stands still. The Qur'an, which has been in service with various sciences since the day it was revealed to the Earth from the Heavens, is a Great Book that will truly be served and benefited from like an ocean. Such a service will be instrumental in ensuring the happiness of both worlds, as long as it is within the framework of sincerity. Based on these thoughts, in order to serve and contribute to the Qur'an and the sciences related to it, albeit a little, the relationship between recitation and meaning in the al-Qaria surah, which is one of the short surahs, will be discussed in this short study. In particular, the relationship between the letters that make up the verses and the meaning will be emphasized. Thus, by applying the rules of recitation and tajwid, it will be learned how effective and how effective it is to recite the words of the Qur'an as necessary.

Keywords: The Qur'an, Recitation, el-Karia Surah, Verse, Meaning.

Giriş

Yeryüzünde yaşayan bütün lisanlar, kullanacağı kavramların birçoğunu kendisi meydana çıkarır. Seslerdeki tonlama, harflerin seçilişi, anlamı çoğu kere aynen aksettirir. Örneğin serçe ile karga lafızları ele alındığında, söylemdeki ses tonu, serçenin hafifliğini, karganın ise kabalığını gösterir. Bu durum, diğer dillerde görüldüğü gibi Kur'ân'ın nazmında da görmek mümkündür. Kur'ân'ın kelimelerinde bu husus, çoğu zaman en yüksek ve mükemmel raddeye ulaşır. Örneğin Cehennem 'de görevli olan melekleri nitelendiren “غَلَاظٌ شِدَادٌ” şeklindeki bu iki kelimedenden birincisinde iki adet kalın (ظ، غ) ikincisinde ise iki adet şiddet (د، د) harfleri mevcut olup söz konusu meleklerin güçlü, kuvvetli ve hiddetli oluşlarını ifade etmektedir (Tetik, 2001, s. 297). Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, söz sanatının en zirvesinde yerini almış ve sözlerin en mükemmel, en fasih ve en belîğ olanıdır. Kur'ân, usulüne riayet ederek okunduğunda, en güzel ve en mükemmel ses dekorasyonu ortaya çıkacaktır. Bu da Kur'ân'ı olduğu gibi yani Yüce Allah'tan indiği şekliyle okumaktan başka bir şey değildir. Kırâat ilminde otoriter olan ve bu konuda birçok değerli eserler veren İbnü'l Cezerî (öl. 833/1429), konu ile ilgili şunları söylemektedir:

وَأَلْأَخْذُ بِالنَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَزِمٌ مَنْ لَمْ يُصَحِّحِ الْقُرْآنَ آتَمٌ
لَأَنَّهُ بِهٖ الْإِلَٰهَةُ أَنْزَلَتْ وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلَتْ

“Tecvîd i öğrenmek, o'na riayet etmek gerekli bir farzdır. Kim Kur'ân'ı düzgün okumasa günahkârdır.

Zira O'nu Allah tecvîd ile indirdi ve bize de bu şekilde ulaştı.” (İbnü'l-Cezerî, 2006/1428, s. 3.).

Dolayısıyla Kur'ân kelimelerinin yapısı, anlatım gücü, fesahat ve belagati, lafzının zenginliği, insanlığa sunmuş olduğu konular, mükemmel tasvir kabiliyeti ve içerdiği başka mevzular gerçekten tecvidle, kırâat ilmine uygun ve güzel bir tilavetle daha iyi anlaşılacaktır

(Şâdî, 1409/1988, s. 67-68; Keleş, 2024, s. 188-189). En ufak bir ayrıntı dahi Kurân'ın üslubu bakımından çok önemli olduğu unutmamak gerekmektedir. Bunlardan birisi de kuşkusuz fasıla denilen ve ayetlerin sonu olan bölümlerdir. Bu ise yalnızca Kur'ân'a özgü olan bir durumdur. Edebiyatta bulunun ve monoton bir yapıya sahip kafiye ve seci bununla karıştırmamak lazım. Zira kafiye ve seci sadece şiire özgü bir durumdur. Oysa Kur'ân şiir kitabı olmadığı halde, şiirde bulunan müzikal ahenk, ritim ve uyaklara da sahiptir (Hamidullah, 2000, s. 41). Daha doğrusu o, ne şiir ne de nesirdir. Ancak her ikisinin üstün hususiyetlerini kendinde barındıran eşsiz ve mu'ciz bir Kitap'tır. Şiirdeki monoton kafiye ve vezinden vazgeçerek kendine has bir üslup kullanmıştır. İnsanoğlu, Kur'ân'ı her ne kadar okusa onun sahip olduğu cazibeli musikisinden müteessir olur. Bu cezbedici musiki; kısa sûrelerde, fasılalarda, tasvir ve teşhis mekânlarda bariz bir şekilde kendini hissettirmektedir (Şazelî, 1969, s. 145).

Kur'ân'ın ne denli cezbedici ve etkileyici olduğunu daha net bir şekilde anlamak için Seyyid Kutub (1906-1966)'un yaşamış bir hadiseyi burada aktarmak faydalı olacağını düşünülmektedir. Hadise, Seyyid Kutub ve beş arkadaşının New York'a gitmek üzere bir Mısır gemisine binip Atlas Okyanusunda yolculuk etmeleri esnasında vuku bulmuştur. Yaklaşık yüz şahsın gemide bulunduğu gün Cuma günüdür. Gemide misyonerlik çalışması yapan bir şahsa karşı dini hamasetlerinin harekete geçmesiyle, okyanusun üzerinde bulunan gemide Cuma namazı kılmak akıllarına gelir! İngiliz olan kaptanın, kendilerine ve Sudanlı gemi tayfalarına, aşçılarına ile hizmetçilerine kendileriyle beraber namaz kılmaları hususunda izin verdiğini söyler. Müslüman olan gemi personelinin gemide ilk olarak bir Cuma namazı kılınacağı için de çok sevindikleri söyler. Cuma hutbesini Seyyid Kutub okur ve namazı kıldırır. Bundan sonraki gelişmeleri şu şekilde aktarır. "Yabancı yolcuların kahir ekseriyeti etrafımıza halka şeklinde durmuş ve namaz kılışımızı seyrediyorlar! Namazdan sonra yabancı yolcuların birçoğu 'Duanız kabul olsun.' Diyerek bizi tebrik ettiler. Bu yabancıların içinde özellikle Yugoslavyalı Hıristiyan bir bayan, hadiseden son derece etkilenmiş ve olayın etkisinde kalmıştı. Duyularına hâkim olamıyor, gözyaşlarını tutamıyordu. Yanımıza gelerek, gerçekçi bir sıcaklık ve samimiyetle elimizi tuttu ve yarım yamalak bir İngilizceyle bizim namazımızın derin etkisiyle, namazdaki huşu, düzen ve manevi atmosfer ile kendinden geçtiğini dile getiriyordu! Ancak bu hadisenin bizler için mühim olan tarafı burası değildi. Asıl mühim olan bu bayanın şu ifadeleriydi. 'Papazınız hangi dille konuşuyordu?' Kadın, namazı 'Din adamı' olmayan birisinin kıldırmasını düşünemiyordu! Çünkü benimsemiş olduğu ve inandığı kilise Hıristiyanlığında uygulama bu şekildeydi! Biz onun yanlış düşüncesini düzelttik! Ve gereken cevabı verdik. Bunun üzerine kadın dedi ki: 'İbadeti idare eden görevlinin konuştuğu dilin hayret verici bir musiki tonu vardı. Hiçbir şey anlamasam da bana çok hoş geliyordu.' Sonra beklenmedik bir hadise daha meydana geldi. Kadın şöyle diyordu: Fakat benim asıl sormak istediğim mesele bu değildi. Aslında beni

duygulandıran şey, ‘imamın’ sözleri arasında kullandığı, cazip bir musiki tonu ile ifade ettiği sözlerdi. Bu sözler, bu kişinin konuştuğu sözlerden çok farklı geliyordu bana! Arada kullanılan bu sözlerin musiki yönü daha ağırlıklıydı ve daha derin etkileri vardı. Bu özel bölümler içimde bir titreme ve tüylerimi diken diken eden bir ürperti meydana getiriyordu. Bunlar bambaşka bir şeydi! Sanki ‘imam’ bunları söylerken Kutsal Ruh ile doluyordu! Bununla neden söz ettiğini bir süre düşündük. Sonra anladık ki bayan okunan Kur’ân ayetlerini kastediyor! Bununla beraber bayanın bu hali, bizde gerçekten dehşete varan bir şok yarattı. Zira bu bayan, aslında ne dediğimizi anlamıyordu!” (Kutub, 1423/2003, III/614).

Bu ve benzeri bir dizi olayın meydana gelmesi gösteriyor ki bu, Kur’ân’ın bir sırrıdır. Kimi kalpler onun bu şekildeki sırrını fonetiğinde yakalayabilmektedir.

Kur’ân’da asıl gaye, kelimeler arasındaki ahenk ve insicamdır. Bu ise fasılalarda bulunan kelimelerin anlamlarının neticesinde oluşan bir durumdur. Yani lafız manaya tabi olmuş şekilde de ifade edilebilir. Fasılalardaki bu tenasüp, ahenk ve insicam gönüllerde ve zihinlerde fevkalade bir tesirin oluşmasına neden olduğu gibi, Kur’ân’ın daha kolay ezberlenmesine de yardımcı olmaktadır. Bu şekildeki ses ve söz uygunluğu, anlam bütünlüğü sadece ve sadece Allah’ın Kelamı olan Kur’ân-ı Kerîme has bir özelliktir. Bu duruma şu ayetlerdeki kelimeler yapısını örnek vermek mümkündür: “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ” / Ebû Leheb’in elleri kurusun. Zaten kurudu da.” (Tebbet 111/1) ve “إِذْهَبَا...فَقُلَا لَهُ قَوْلًا لَيْتًا” / Firavun’a gidin... Ona yumuşak söz söyleyin.” (Tâhâ 20/44). İlk ayette bulunan “تَبَّتْ” kelimesi ile İslam ve Müslümanların baş düşmanlarından olan Ebû Leheb müşrikine verilen ceza ifade edilirken, kelimeye bulunan harflerin tümü şiddet sıfatına haiz olan harflerden getirilmiştir. İkinci ayette bulunan “لَيْتًا” kelimesindeki harfler ise izlâk sıfatlı harflerden getirilmiştir ki, bunlar da kolaylık, yumuşaklık ve akıcılığı ifade etmektedirler. Zira Allah, Hz. Musâ ile kardeşi Hz. Harun’u Firavun’a gönderirken, ona yumuşak söz söylemelerini emretmişti. Bu nedenle Kur’ân kelimeleri ile anlamları veya vermek istedikleri mesaj arasında uyumluluk ve ahengin çok sıkı bir şekilde mevcut olduğunu söylemek mümkündür (Tetik, 2001, s. 297).

1. el-Kâria Sûresi

1. 1. Sûrenin Kimliği

Basra ve Şamlılara göre sekiz, Medine ve Mekkelilere göre on, Kûfelilere göre ise on bir ayet (Âlûsî, ts, XXX/220; Dâni, 1414/1994, s. 285; Herarî, 1421/2001, XXXII/266), otuz beş (Dâni, 1414/1994, s. 285) veya otuz altı (Hâzin, 1327/1909, IV/411; Herarî, 1421/2001, XXXII/266; Kişk, ts., 30/242) kelime ve yüz elli (Kişk, ts., XXX/242) veya yüz elli iki (İbn Âdil, 1419/1998, XX/469; Dâni, 1414/1994, s. 285; Hâzin, 1327/1909, IV/412; Herarî, 1421/2001, XXXII/266) harften oluşan bir sûredir. Fâsıla harfleri “ه، ش، ث، هـ” olmak üzere dört harften ibarettir (Kişk, ts., 30/242; Yaşaroğlu. 2001, XXXII/489-490). Sûre, “Kureyş sûresi”nden sonra “Kıyâme sûresi”nden önce nazil olmuştur (Yaşaroğlu. 2001, 24/489-490). Osman’ın

Mushaf’ında yüz birinci sırada olmasına rağmen, nüzul sıralamasında Osman’ın Mushaf’ında otuzuncu sırada İbn Abbâs’ın Mushaf’ında yirmi sekizinci sırada yer alırken, Cafer’in Mushaf’ında yirmi dokuzuncu sırada yer almaktadır.

1. 1. 1. İsmi ve Konusu

Sûre ismini, ilk ayet olan ve “bir şeyi başka bir şeye sert biçimde çarpmak” anlamındaki kar’ kökünden müştak olan ve lügatte “çarpan, kapıyı çalan”, mecazî olarak da “korku ve dehşetten gönülleri hoplatan” (Ferâhidî, 1424/2003, III/379; Hâzin, 1327/1909, IV/41; Sâbunî, 1402/1981, III/595) anlamına gelen “الْقَارِعَةُ / el-Ķāri‘a” kelimesinden almıştır (İbn Âşûr, 1984, XXX/509). Sûrenin fazileti ile ilgili bir hadiste: “Kim el-Ķāri‘a sûresini okursa Allah, Kıyâmet gününde onun iyilik terazisini ağır tutar.” denilerek, aynı isim kullanılmıştır (Zemahşerî, 1998, VI/423). Sûrenin ismi sadece “الْقَارِعَةُ/el-Ķāri‘a” olduğuna dair bütün Mushaf ve tefsirler ittifak halinde oldukları gibi, sahabe ve tabiilerden de konu ile ilgili herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Dolayısıyla sûre için başka bir isim söz konusu değildir (İbn Âşûr, 1984, XXX/509).

Sûrenin konusu ise ilk üç ayette kıyametin dehşetine işaret edilerek, Hz. Peygamberin dahi kıyamet hadisesinin şiddet ve dehşetini birebir yaşamadıkça ne olduğunu tam anlamıyla bilemeyeceğini “Sen Kâria’nın ne olduğunu nereden bileceksin?” ifadesiyle bildirilmiştir. Daha sonra Karia kelimesi açıklanarak o günde insanların sağanak bir şekilde uçup ateşe düşen pervaneler, böcekler, dağların ise atılmış yün misali olacağı belirtilir. Takip eden ayetlerde ise kişilerin bu dünya hayatındaki ettiklerine binaen öbür dünyada çekecekleri ceza ve kazanacakları sevaplardan haber verilir; sevap terazileri ağır basanların razı ve memnun olacakları bir hayattan, terazileri hafif basanların ise kızgın bir ateş çukuruna yuvarlanacaklarından bahsedilmektedir (İbn Âşûr, 1984, XXX/509; Yaşaroğlu, 2001, XXIV/489-490).

1. 1. 2. Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

Kâria sûresinin, öncesindeki Adiyât sûresi ile olan ilişkisi şu şekilde zikredilebilir: Adiyât sûrenin sonunda ahiretin sahnelerinden olan; kabirden çıkarılma, göğüslerden olanın açığa çıkarılma ve insanların kazandıklarıyla muamele edilecekleri durumlar anlatılırken, Kâria sûresinde ise ahiret sahnelerinin meydana geleceği o korkunç güne değinmiştir. O günde insanların dağılmış kelebekler misali uçtukları, dağların da atılmış ve birbirinden dağılmış yün gibi savurulacaklarından bahsedilmektedir (Gırnâtî, 1990, s. 374; Herarî, 1421/2001, XXXII/248). Başka bir münasebet de şu şekildedir: Adiyât sûresinin sonunda “işte o gün onların Rabbi kendilerinin her halinden mutlaka haberdardır.” (Âdiyât 100/9.) denildiğinde, bu durum ne zaman olacak diye sorulabilir. Buna “Yüreklere hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yüreklere hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin? O

gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır...” diye cevap verilmiştir. “*Ey insanoğlu kabirde olanlar kabirlerinden çıktıkları zaman.* (Âdiyât 100/10.) Burada sanki Allah, “sözümle kastettiğim işte bu Yüreklere hoplatan büyük felakettir.” buyurmaktadır. Diğer taraftan her iki sûrede de amellerin tartılmasından bahsedilmektedir ki, bu da sûreler arasında güçlü bir münasebetin olduğunu göstermektedir (Süyûtî, 1986, s. 143; Sa’îdî, 1439/2018, s. 362; Selâme, 1423/2002, s. 430). Kâria sûresinin, sonrasında gelen Tekâsür sûresi ile olan münasebeti şu şekildedir: Bu sûrede kıyamet ve onun bazı safhalarından, iyilerin ve kötülerin alacakları mükâfat ve cezadan, kötülerin varacakları yer olan Hâviye’den söz edilmiştir. Oysa Hâviye kavramından neyin kastedildiği bilinmemektedir. Tekasür sûresinde ise “el-Cehîm” ifadesiyle söz konusu olan o mücmel kavram açıklığa kavuşmuş oldu. Yani Hâviye’den kastın cehennem olduğu bildirilmiş oldu (Herarî, 1421/2001, XXXII/280). İki sûre arasındaki başka bir münasebet de şöyledir: Bu sûrede “فَأُمُّ هَارِيَةَ”/onun anası (varacağı yer) Hâviyedir” dinildiğinde, neden diye bir soru sorulabilir. Sonradan gelen sûrenin hemen başındaki “أَلْهَاتُكُمْ التَّكَاثُرُ”/Çoklukla uğraşmak sizi oyaladı” tarzındaki ifade, söz konusu soruya bir nevi cevap mahiyetindedir. Yani sizi, cehennemin kısımlarından olan Hâviye’ye götüren şey, ölünceye kadar geçici dünya metayı peşinde koşup, tartınızın kefesini günahlarla doldurup, ahiret hayatınız için çaba sarfetmeyip, orayı ihmal edip unutmmanızdır (Gırnâtî, 1990, s. 375; Süyûtî, 1986, s. 143; Sa’îdî, 1439/2018, s. 362).

1. 1. 3. Kâria Süresinin İhtivâ Ettiği Belâğî Sanatlar

Sûre, birçok belagat sanatını ihtiva etmektedir. Söz konusu olan sanatları şu şekilde belirtmek mümkündür:

- İtnâb: Sûrenin hemen başında geçen “القارعة” lafzının tekrarıyla “القارعة ما القارعة” şeklinde gelerek itnab sanatı meydana gelmiştir (Herarî, 1421/2001, XXXII/278).
- İstifhâm: Sûrenin iki yerinde istifhâm sanatı kullanılmıştır. İlki “وما أدراك ما القارعة” ayetinde iken diğeri ise “وما أدراك ما هي” ayetindedir. Buradaki istifhâmın kullanılmasındaki gaye ise kıyamet gününün dehşet ve korkusunu ifade etmektir (Herarî, 1421/2001, XXXII/278).
- Zamir yerine isim gelmesi: Yukarıda olduğu gibi burada da kıyametin dehşet ve korkusunu ifade etmek için şu ayette “القارعة ما القارعة” zamir yerine zâhir isim gelmiştir. Bu gaye olmasaydı ayet “القارعة ما هي” şeklinde gelecekti (Sâbunî, 1402/1981, III/596; Selâme, 1423/2002, s. 430).
- Mürsel Teşbih: Bu şekildeki teşbih sanatı, sûrenin iki yerinde gelmiştir. Birincisi, kıyamet gününde insanların zaif ve çaresiz kelebekler misali her tarafa yayılacaklarını bildiren “يوم يكون الناس كالفراش المبثوث” ayetinde iken, ikincisi de o günde dağların yön, pamuk

misali hafif ve sağa sola uçacaklarını ifade eden “وتكون الجبال كالعين المنفوش” ayetinde gelmiştir. Her iki yerde de vech-i şebek zikredilmediğinden dolayı *Teşbih-i Mücmel* kısmı oluşmuştur (Sâbunî, 1402/1981, III/596; Herarî, 1421/2001, XXXII/278; Selâme, 1423/2002, s. 430).

- Mukabele: Karşılaştırma diye tarif edilen mukabele sanatı (Matlub, 2006, III/284; Akkâvî, 1417/1996, s. 655), sûrenin şu ayetleri “فأما من تقلت موازينه فهو في عيشة” ile “وأما” arasında meydana gelmiştir. (Sâbunî, 1402/1981, III/596; Herarî, 1421/2001, XXXII/278; Selâme, 1423/2002, s. 430).

- Âkl-i Mecaz: Bu şekildeki mecaz, sûrenin “فهو في عيشة راضية” ayetinde bulunmaktadır. Çünkü burada ism-i fâil (راضية), ism-i mefûl (مرضية) yerinde kullanılmıştır. Ayetin aslı “فهو في عيشة مرضية” şeklindedir. Yani ayetin anlamı “razı olan hayat değil, razı olunan hayat” olması, daha uygun düşmektedir (Sâbunî, 1402/1981, III/597; Herarî, 1421/2001, XXXII/278; Selâme, 1423/2002, s. 429).

- İhtibâk: Birinde hazfedilen bir kelimenin, diğesinde zikredilmesi diye tarif edilen *İntibâk* (Sâbunî, 1402/1981, I/597; Herarî, 1421/2001, XXXII/278), sûrenin “فَأَمَّا مَنْ تَقَلَّتْ” ile “وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ” şeklindeki ayetlerinde mevcuttur. İlk ayetlerde “فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ” kısmı zikredilirken “فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ” kısmı hazfedilmiş, ikinci ayetlerde ise “فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ” zikredilirken “فِي عَيْشَةٍ سَاخِطَةٍ” kısmı hazfedilmiştir (Herarî, 1421/2001, XXXII/278; Selâme, 1423/2002, s. 430; Matlub, 2006, I/55-56; Akkâvî, 1417/1996, s. 33-35).

- Tehekküm: Alay etmek, dalga geçmek, şiddetle azarlamak gibi anlamlara gelen *Tehekküm* (Matlub, 2006, II/375-377; Akkâvî, 1417/1996, s. 41-42), ahirette sevap terazisi hafif gelen kişiyi, alaya alınarak ve istihzâ edilerek hakkında “فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ” denilerek varacağı yerin, ne kadar kötü olduğunu ifade edilmektedir (Herarî, 1421/2001, XXXII/278).

- Murassa‘i Seci: Sûredeki ayetlerin birçoğunda bulunmaktadır (Sâbunî, 1402/1981, I/597; Selâme, 1423/2002, s. 430).

2. el- Kâria Sûresinde Kırâat - Anlam İlişkisi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ {1} مَا الْقَارِعَةُ {2} وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ {3} يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ {4} وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ {5} فَأَمَّا مَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ {6} فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ {7} وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ {8} فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ {9} وَمَا أَذْرَاكَ مَا هِيَ {10} نَارٌ حَامِيَةٌ {11}

2. 1. “الْقَارِعَةُ” Kelimesinde Kı râat - Anlam İlişkisi

Sûrede peş peşe olmak üzere üç defa tekrarlanan “الْقَارِعَةُ” kelimesi, es-Sâhha, el-Hâkka, et-Tâmme, el-Vâkia, el-Âzife ve el-Ğâşiye gibi kıyametın isimlerindendir. Burada söz konusu isimden amaç, büyük olay veya şiddetli olaydır. Nitekim isim; *Kalpleri hoplatan, oynatan ve bastıran şey* anlamını mecâzi olarak ifade etmektedir. Hakiki anlamı ise *çarpan, kapıyı çalan* şeklinde olan ve *bir şeyi diğer bir şeye sert şekilde çarpmak* anlamındaki *قَرَعَ/kar'* kökünden türemiş bir isimdir (İsfehâni, ts., s. 518). Bu kelime mecâzi olarak, duyan kişide müthiş bir korku ve dehşet meydana getiren ses için kullanılmıştır (Herarî, 1421/2001, XXXII/267-269). Nitekim “قَرَعَ فَلَانًا” denildiğinde bu, “Onu; kızgın, hiddetli bir sesle engelle, durdur.” demektir. Yukarıda da değinildiği gibi “الْقَارِعَةُ” kelimesi her ne kadar hakiki manasıyla ses karşılığı olmasa bile, aralarında korkunç ve dehşet verici bakımında müşabehet bulunması nedeniyle bu anlamda kullanılmıştır. Aslında bu kelime, kıyamet gününde meydana gelecek o büyük ve korkunç hadiseyi, felaketi nitelendirmektedir. Arap edebiyatında şöyle bir atasözü vardır: “قَرَعَتِ الْقَنُومُ” (İbn Âşûr, 1984, XXX/510; Ferrâc, 2019, s. 29; Herarî, 1421/2001, XXXII/267-268). Bunu destekleyen şu şekilde bir ayet de mevcuttur: *Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felâketle yüz yüze olacaklar veya felâket onların yurtlarını çepeçevre kuşatacak.* (er-Ra'd 13/31). Buradaki “قَارِعَةً” kelimesi büyük hadise, felaket diye yorumlanmıştır (Zemahşerî, 1998, III/353; Kâsimî, 1376/1957, s. 3680; Semîn, ts., s.7/52).

Diğer taraftan yukarıda da değinildiği üzere kıyamet gününü nitelendiren birden çok isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin içinde “قَارِعَةً” kelimesini meydana getiren harfler, bu harflerin mahreçleri, sıfatları, ses tonu ve barındırdığı anlam, belki de en fazla o korkunç günü ifade eden isimlerin başında gelmektedir. Şu ayet bunun ispatı mahiyetindedir: “الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ / O gerçekleşecek büyük olay (kıyamet)! Nedir o büyük olay? O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin! Semûd ve Âd, kapılarını çalacak felâketi asılsız saymışlardı.” (el-Hâkka 69/1-4). Aslında ayet, şu şekilde devam etmeliydi “كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِهَا”, ancak Yüce Allah himmeti gereği ve o korkunç günü daha güzel bir şekilde tasvir etmek için “الْحَاقَّةُ” kelimesini temsil edecek olan zamir yerine, “الْقَارِعَةُ” kelimesini getirmiştir (İbn Âşûr, 1984, XXX/510).

Sûre içerdiği hakikatler, olacakları bildirdiği durumlar ve vardığı netice itibarıyla böyle bastırıcı kıyamet sahnelerinden bir sahneyi göz önüne sermektedir. Bu sahnede görülen korkunç manzara ve olaylar insanoğluna olduğu gibi, dağlara dahi tesir etmektedir. Böyle bir korkunç ve dehşet verici sarsıntı karşısında insanların sayıca bir hayli fazla olmalarına rağmen güçsüz, cılız ve çaresiz kalmaktadır. Tıpkı yok ve helak olmaktan korkan, herhangi bir istikamet kendilerine

tain edemeyen ve nereye doğru kanat çırpacaklarını adeta unutan kelebekler gibi bir ışığın etrafından korka korka uçuşup durması gibi “**her tarafa dağılmış pervaneye dönecekler.**” Yeryüzünün birçok yerine çakılan birer kazık misali sarsılmaz koca koca dağlar, o dehşet verici günde rüzgârın önünde bir o yana bir bu yana savrulan ve hiçbir istikrar bulamayan yün tüyleri gibi sallanmaya devam etmektedirler (Zemahşerî, 1998, VI/421; İbn Âşûr, 1984, XXX/512).

Tasvir ahengi ve uyumu sağlamak için, o dehşet güne bu şekilde bir isim verilmiştir. Nitekim söz konusu olan kelimenin ifade ettiği anlam, ses tonu ve harflerinin söylenişi, kıyamet gününde insanlara ve dağlara yapan tesiri ile beraber, ahenk ve insicamı sağlamaktadır. Diğer taraftan “**الْقَارِعَةُ**” kelimesi, kalplere ve duygulara ayrı bir ihtar bir dokunuş yapmakta ve beklenen ceza ile hesap zamanına giriş mahiyetinde olduğu gerçeğini izhar etmektedir. Aynı kelime sıfatsız, habersiz müfred tek bir kelime şeklinde gelmesiyle de adeta bir bomba etkisi yaratmaktadır. Böyle gelmesinin amacı ise ifadesi ve tonuyla o korkunç ve sarsıcı manayı vermek içindir (Kutub, 1423/2003, VI/563; Ferrâc, 2019, s. 28).

Kıyamet gününü nitelendiren kelime, “**الْقَارِعَةُ**” şeklinde müzekker sığasıyla değil de marbuta *tâ*’sı da denilen tenis (dişil) *tâ*’sı ile müennes sığasıyla gelmesi, farklı yorumlara neden olmuştur. Bazıları, söz konusu kelime “**الحادثة، الكارثة**” gibi anlamları nitelendirdiğinden dolayı müennes olarak geldiğini söylerken (İbn Âşûr, 1984, XXX/510), bazıları ise bir kelimenin tenis taşıyla gelmesi, nefislerdeki tesirinin daha fazla olacağını söylemiş ve bu şekildeki bir kelime, sıfattan ismiyete geçeceğini ifade etmiştir (Ferrâc, 2019, s. 29). Dahhâk’tan (öl. h. 64/684) ise bu kelimenin “**kötü koku ve buhar saçan ateş**” in ismi olduğu şeklinde bir rivayetin de mevcut olduğu tefsirlerde nakledilmiştir (İbn Âşûr, 1984, XXX/510).

2. 2. **مَا الْقَارِعَةُ** Kelimesinde Kırâat - Anlam İlişkisi

İlk kelimedden hemen sonra gelen ve soru şeklinde olan cümle “**مَا الْقَارِعَةُ**”, korkuyu ve dehşeti daha da artırıyor, insanda müthiş bir sarsıntı meydana getiriyor. Zira sûrenin başladığı ilk kelime olan “**الْقَارِعَةُ**” aynısı, ancak soru şeklinde ve konuya daha bir giriftlik, daha bir korkunçluk ve dehşet verici bir üslûpla, bir edayla. Soru şu “**مَا الْقَارِعَةُ / Nedir o felaket ve korkunç kapısını çalacak olan?**” Burada “**مَا هِيَ**” zamir yerine ism-i zahir şeklinde kelimenin aynısını getirilmesi, o dehşet ve korkunç vaziyeti bir kez daha anımsatmak için olsa gerek. Zira bu kelimedde bulunan ses tonu, harflerin şiddet sıfatı ve kabalığı bildiren hitap tarzı zamirde bulunmamaktadır. Zamir olan “**هِيَ**” kelimesi “**هـ**” ve “**ي**” harflerinden meydana gelmiş ve her iki harf de hems ve rihvet sıfatlı harflerdir. Bu nedenle bu tür harfler açık, ince ve akıcı bir sesle okunması gereken harflerdir. Oysa ism-i zahir şeklinde gelen “**مَا الْقَارِعَةُ**” kelimesindeki harfler kalın ve şiddet sıfatlarına haizdirler. Bununla beraber bu kelimedeki harf sayısı daha fazladır ki, bu da daha fazla anlama delalet etmek demektir. Dolayısıyla zamir yerine ism-i zahirin tekrarı fonetik bakımından ve murad edilen anlama delaleti açısından, daha uygun olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü

buradaki amaç, o günün korkunç ve dehşetini bildirmektir. Bu amaç da anılan kelimeyle daha etkili ve güzel bir şekilde dile getirilmektedir. Nitekim âlimler, müptelanın tekrar edilmesini, genel olarak tazim ve tehvîl bildirilen yerlerde uygun görmüşlerdir (İbn Cinnî, ts., II/124). Meselâ: “مَحَمَّدٌ مَا مُحَمَّدٌ / Muhammed kimdir Muhammed?” denildiği zaman bu, o kişinin önemli ve şan ile şöhret sahibi birisinin olduğunu göstermektedir. Bunun örneğini konumuz olan ayetten başka “وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ”, “وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ”, “الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ” gibi ayetlerde de bariz bir şekilde görmek mümkündür (Sâmirâî, 1420/2000, I/178-179). Böylece kıyamet günü sıradan bir gün olmadığı ve diğer normal günlerden farklı olup korkunç ve dehşeti ihtiva ettiği için tekrar edilmiş, zamir ile işaret edilmemiştir.

2. 3. “وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ” Kelimesinde Kırâat - Anlam İlişkisi

Tazim ve tehvîl bildiren ve istifham şeklinde gelen “مَا الْقَارِعَةُ” kelimesinden hemen sonra yine korku ve dehşeti daha da artıracak ikinci bir istifham cümlesi “وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ” şeklinde gelmiştir. “Evet! O korkunç ve felaketin kapısını çalacak olanın ne olduğunu bilir misin sen?” Burada, hem o korkunç ve dehşetli günü niteleyen ilk kelime tekrarı olmuş hem de bir değil iki yerde istifham edatı kullanılmıştır. Bu da işin ciddiyetini ve vahametini daha da gözler önüne sermektedir. Yani o günde, meydana gelecek olan hadiseler, idraklerin üstünde ve düşüncelerin fevkinde bir tarzdadır. Bu şekildeki bir tekrarın (Tayyib, 1989, II/60-62), ayrıca Arap kültüründe, armoni bir musiki atmosferi oluşturduğu gibi, kur’ân fonetiğinin iç dinamiklerindedir (Ferrâc, 2019, s. 30). Zira aynı ses melodisine sahip kelimelerin tekrarının, kişileri etkilemede büyümlü bir ortam meydana getirdiği musiki geleneğinde bilinen bir kuraldır (Eroğlu, 1991, s. 251).

Diğer taraftan “وَمَا يُدْرِيكَ” ile “وَمَا أَدْرَاكَ” şeklindeki istifhamlar arasındaki kullanımda da fark vardır. İsfahânî, söz konusu olan farkı şu şekilde izah etmiştir: “Kur’ân’da “وَمَا أَدْرَاكَ” şeklinde geçen her istifham cümlesinden sonra muhakkak açıklama getirilmiştir.

Örneğin: ‘وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ نَارٌ حَامِيَةٌ / Haviyenin ne olduğunu bilir misin? Yakıp kavuran bir ateştir.’ (el-Kâria, 101/10-11), ‘وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ / Kadir gecesinin ne olduğunu bilir misin? Kadir gecesini bin aydan daha hayırlıdır.’ (el-Kadr, 97/2-3). Ancak ikincisinde yani “وَمَا يُدْرِيكَ” olarak gelen istifham cümlesinden sonra açıklama gelmemiştir. ‘وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ / Nereden bileceksin? Belki kıyamet vakti yakındır.’ (eş-Şürâ, 42/17), ‘وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكِّي / Nereden bileceksin? Belki o kendisini arındıracaktır.’ ” (Âbese, 80/3).

Yukarıda izahları verilen “وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ” {2} “مَا الْقَارِعَةُ” {1} şeklindeki üç ayetin fasılları da açık ses niteliğine sahiptirler. Bu da ses biliminin verilerine göre, sesi meydana getiren azaların daha fazla efor ve güç kullanmasına neden olmaktadır. Nitekim bu şekildeki seslendirme anlamaya yansıdığını söylemek mümkündür. Zira sayılan bu üç kelime kıyamet gününün korkunç ve dehşetini ifade etmektedir. Böylece kelimenin kırâati ile anlamı arasındaki ahenk ve insicam meydana çıkmış oldu (Ferrâc, 2019, s. 30).

2. 4. “كَالْفَرَاشِ الْمُبْتُوثِ” Kelimelerinde Kırâat - Anlam İlişkisi

Bütün bu sorulardan sonra cevap şu şekilde gelmiştir: “يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمُبْتُوثِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ / O gün insanlar, her biri dağılmış ve bir tarafa uçuşan pervaneler misali olacaktır. Dağlar da atılmış rengarenk yün misali olacaktır.” Kur’ân’ın burada vermiş olduğu cevap, gereekten manidardır. Zira sûrenin başlarında gelen sorular, o şeyin mahiyetini, gerçeğini öğrenmeye matuf iken, cevap, o şeyin mahiyetini değil, o günde vuku bulacak hadiseler, felaketler ve dehşet sahnelerini açıklar bir tarzda gelmiştir. Bu ise insan düşünce ve hayallerinin o günün gerçeğini kavramaktan uzak ve aciz olduğunu bir kez daha göstermiştir (Kutub, 1423/2003, VI/563; Herarî, 1421/2001, XXXII/269).

Âyette bulunan iki kelimenin fonetiği dikkat çekmekte olup, kırâat-anlam ilişkisinin en mükemmeline örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Onlardan ilki “الْمُبْتُوثِ” kelimesidir. Kelimenin yapısını oluşturan harflere bakıldığında, bütün harfleri bazı sıfatlarda birleştikleri görülmektedir. Bu harfler şunlardır: “أ، ل، م، ب، ث، و”، ortak sıfatları ise istifâle ve infitâhtır. Kelimenin anlamı yayılmış, dağılmış şeklinde iken, harflerin sıfatlarının anlamı ise ilki olan istifâle, “aşağı doğru sarkmak, alçalmak anlamında”, ikincisi olan infitâh ise açılmak, ayrılmak anlamına gelmektedir. İkinci kelime ise “dağılmış, birbirinden ayrılmış, tane tane olmuş” anlamına gelen “الْمَنْفُوشِ” kelimesidir. Kelime “أ، ل، م، ن، ف، و، ش” harflerden meydana gelmiştir. İlk kelimedede olduğu gibi, buradaki kelimeyi oluşturan harfler de istifâle ve infitâh sıfatlarda ortaktırlar. Dolayısıyla her iki kelimedeki fonetiği (sesi) meydana getiren harflerin sıfatlarının anlamı, kelimelerin anlamıyla uyumlu olduğu böylece müşahede edilmiş oldu. İnsanların çokluğu ve güçleri, mal ve servetleri, makam ve mevkileri; dağların kocaman kocaman oluşları, bir kazık gibi yeryüzüne çakılmaları ve debdebeleri, o dehşet verici günde zayıf, cılız, güçsüz, çaresiz ve perişan bir duruma düşeceklerdir (Herarî, 1421/2001, XXXII/269).

Nitekim o günde insan, içinde olacağı zayıf, şaşkın ve çaresiz durumundan dolayı, haşerelerin en zayıfı, cılızı ve şaşkınlı olan kelebeğe benzetilmiştir. Hatta kelebek, kendini ateşe atacak kadar aciz ve basiretsiz bir haşeredir. Bu nedenle olmalıdır ki işlerinde adamakıllı davranmayan, sabırsız ve tereddütlü olan kimse için “أَطْيَيْشُ مِنَ فَرَّاشَةٍ/Kelebekten daha şaşkın, daha kararsız, daha istikrarsızdır.” şeklinde darb-ı mesel olarak kullanılmıştır. Şair Cerîr, meslektaşları olan Ferzadk’ı ve onun kavmini hicvederken şu şekilde bir benzetme yapmıştır:

إِنَّ الْفَرَزْدَقَ مَا عَلِمْتَ وَقَوْمَهُ مِثْلُ الْفَرَاشِ عَشِينَ نَارِ الْمُصْطَلِي

Hiç şüphesiz! Ferzadk ve kavmi, -Senin de bildiğin üzere- kandilin etrafında kenetlenmiş (toplanmış) pervaneler gibidirler (Herarî, 1421/2001, XXXII/269).

Başka bir Şair ise şunları söylemiştir:

وَقَدْ كَانَ أَقْوَامٌ رَدَدْتُ حُلُومَهُمْ عَلَيْنِهِمْ وَكَانُوا كَالْفَرَاشِ مِنَ الْجَهْلِ

Bazı kavimlerin hilmlerini (yumuşak huyluluklarını, hoşgörülerini) kabul etmeyip kendilerine iade ettim. Çünkü onlar, cahillik ve bilgisizlikte kelebekler (pervaneler) gibidirler (Herarî, 1421/2001, XXXII/269).

Buradaki her iki şiirde de geçen şahısların, aceleci, sabırsız, cahil, kararsız ve geleceğini tayin etmeme açısında pervanelere benzetilmiştir. Böylece malum sûrede de insanlar, çok olmalarına karşın, o günün korku ve dehşetinden, nereye gidecekleri bilemedikleri ve zayıf, kararsız bir şekilde her biri farklı farklı yöne dağılışları, can havlıyla ışığın etrafından dönüp dolaşan ve nihayet kendilerini ateşe atıp can veren pervanelere benzetilmiştir (Herarî, 1421/2001, XXXII/269-270).

2. 5. “كَالْعَيْنِ الْمَنْفُوشِ” Kelimelerinde Kırâat - Anlam İlişkisi

Dağlar ise “كَالْعَيْنِ الْمَنْفُوشِ” teşbih cümlesiyle, atılmış pamuğa benzetilmiştir. Aslında cümlenin tam anlamı, *renga reng boyanmış yün* şeklindedir. Buna benzer bir kullanım, Şair'in şu şiirinde gelmiştir:

كَأَنَّ فُتَاتِ الْعَيْنِ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ نَزَلْنَ بِهِ حَبُّ الْفَنَاءِ لَمْ يَحُطِّمْ

Hevdecî (Tahterevaliyi) süsleyen rengarenk yünün parçacıkları, bir mekâna konulduğunda, kırılmamış fena ağacının tanelerine benzer.

Şiirde, devenin sırtındaki hevdec üzerine serilen örtünün sarkan parçaları, iplikleri, adı *Fena* olan ağacın tanelerine benzetilmiştir. Dolayısıyla ayette geçen “الْعَيْنِ” kelimesi rengarenk yün anlamına geldiğini burada müşahade edilmiş oldu.

Ebû Ala el-Maarî (ö. 449/1057), ölen babasına ağıt yakarken şunları söylemiştir:

Nitekim Secâvendî (öl. 560/1165), dağlar, vakur ve ağırlıklarına rağmen, hafif olan yüne, çeşit çeşit renkte olmalarını, boyanmış yüne ve yerlerinden sökülüp yürümelerini ise en hafif bir rüzgârın esmesiyle oradan oraya savrulan yün tüylerine benzetildiğini söylemiştir (Herarî, 1421/2001, XXXII/269-270).

Dağların çeşitli renkte oluşları, başka ayetlerde de görmek mümkündür:

“وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَّدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ” / *Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı ve siyah kısımları vardır.*” (el-Fâtır 35/27).

Kıyamet gününde, dağların alacakları pozisyon ile ilgili Kur’ân’ın birçok yerinde belirtilmiştir. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

“وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَاوِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ” / *Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler.*” (en-Neml 27/88), “يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً” / *O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.*” (el-Müzzemmil 73/14), “وَسَيَّرَتِ الْجِبَالَ كَأَنَّ سَرَابًا” / *Dağlar yürütülür, serap haline gelir.*” (en-Nebe, 76/20).

Dağlar, bütün ihtişam, heybet ve sapasağlam oluşlarıyla, *el-kariâ* denilen kıyamet gününün dehşetinden bu durumlara gelirken, acaba zayıf ve güçsüz olan insanoğlunun durumu ne şekilde olacak diye düşünmek lazım (Herarî, 1421/2001, XXXII/270-271).

Nitekim Seyyid Kutub'un konu hakkındaki sözleri şu şekildedir: “İşte kıyametin ilk sahnesi. Kalplerin paralandığı sahne... Kemiklerin titreyip parçalandığı nokta... Bunları duyan insan, yeryüzündeki her şeyin bir rüzgâr gibi uçup dağıldığını anlar.” (Kutub, 1423/2003, VI/565).

Sûrenin buraya kadarki bölümünde mevcut kelimelerdeki fonetik ve anlam ahengi içerisinde, sekiz şekilde, o malum günün dehşet ve korkusu ifade edilmiş oldu. Bunlar:

1. “الْقَارِعَةُ” ismiyle başlanmasıdır. Bu, büyük bir olayın haber vericisidir.
2. “مَا الْقَارِعَةُ” şeklindeki istifham cümlesidir. Bu da korku ve dehşet için kullanılmıştır.
3. “مَا هِيَ” zamir değil de “مَا الْقَارِعَةُ” şeklinde ism-i zahirin getirilmesidir.
4. “مَا الْقَارِعَةُ” şeklinde, şeyin mahiyetinden istifham etmek, sormaktır.
5. “وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ” istifhamıyla da genele hitap edecek şekilde soru sormaktır.
6. “وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ” cümlesinde “الْقَارِعَةُ” kelimesi, ikinci defa zahir isim olarak getirilmesidir.
7. Meçhul zamanın zikredilmesidir. Yani “يَوْمَ” denilmesi ile iktifa edilip, hangi günün olduğu bildirilmemesidir.
8. Malum olmayan o günde, meydana gelecek olan korkutucu ve dehşet verici olaylardır (İbn Âşûr, 1984, XXX/512).

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm, cevamiü’l-kelim gibi bereketli ve mu ‘ciz sıfatlara haiz olması hasebiyle olmalıdır ki, sayılamayacak kadar çalışmalara konu olmuş ve dünya durdukça da söz konusu çalışmalar devam edilecektir. Bu kısa çalışmada da Kur’ân-ı Kerîm’in kısımlarından (sûrelerinden) olan el-Kâria sûresi konu edinmiştir. Çalışmanın amacı, önemi vs. gibi konuların işlendiği giriş bölümünden hemen sonra, “sûrenin kimliği” şeklinde başlanan bölümün alt kısımlarında, sûrenin; ismi, konusu, önceki ve sonraki sûreler ile olan münasebeti ve barındırdığı belağî sanatlar anlatılmıştır. Daha sonra “el-Kâria sûresinde kırâat-anlam ilişkisi” şeklinde ikinci bir bölüm ile çalışmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda; sûrede gelen ayet ve kelimelerin kırâati ile anlam ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınıp, kırâatin anlam üzerindeki etkisi işlenmiştir. Çalışma neticesinde, özellikle kelimeler, tecvid kurallına riayet edilerek kırâat edildiği zaman, ne kadar anlama etki ettiğini ve lafız-mana bütünlüğünü sağladığını, ortaya çıkarılmıştır.

Diğer taraftan Kur’ân, usulüne riayet edilerek okunduğundan, en güzel ve en mükemmel ses dekorasyonu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kur’ân kelimelerinin yapısı, anlatım gücü, fesahat

ve belagati, lafzının zenginliği, insanlığa sunmuş olduğu konular, mükemmel tasvir kabiliyeti ve içerdiği başka mevzular gerçekten tecvidle, kırâat ilmine uygun ve güzel bir tilavetle daha iyi anlaşılmuştur. Nitekim bunun en bariz örneklerini, çalışmanın konu olan el-Kâria sûresinden tahlil ayrıntılı izaha tabi tutulan farklı örnek kelimelerde müşahede edilmiştir.

Kaynakça

- Akkâvî, İ. F. (1417/1996). *Mu‘cemu’l-mufasssal fî ‘ulûmi’l-belâğa*. Thk. Ahmed Şemsüddîn. Dârü’l-Kütübü’l-‘İlmiyye.
- Âlusî, E. Ş. (ts.). *Ruḥu’l-me‘ânî*. Nşr. Mahmûd Şükrî el-Âlusî el-Bağdâdî. Dârü İhyai’t-Turâsî’l-‘Arabî.
- Dağdeviren, A. (2009). *Kur’ân’ın Fonetik İ‘cazı*, Sakarya Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi. 20/2, 69-88.
- Dânî, O. (1414/1994). *el-Beyân fî ‘addi âyi’l-Ḳur’ân*. Thk. Gânim Kaddürî el-Hamd. Merkezu’l-Mahtutâtî ve’t-Turâsî ve’l-Vesâik.
- Eroğlu, A. (1991). *Kur’an-ı Kerîm’de Fasıla*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 10, 251-291.
- Ferâhidî, H. (1424/2003). *Kitabu’l-‘ayn*. Thk. Abdulhamîd Hindavî. Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye.
- Ferrâc, M. A. (2019). *el-Belâğatu’ş-şavtiyye fî ba‘zî kışâri sûveri’l-Ḳur’ân’il-Kerîm*. Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye.
- Gırnâtî, E. C. A. (1990). *el-Burhân fî terfîbi suveri’l-Ḳur’ân*. Thk. Muhammed Şabânî. Vuzâretu’l-Evkâf ve’ş-Şü’uni’l-İslâmiyye.
- Hamidullah, M. (2000). *Azîz Kur’ân*. Trc. Abdülaziz Hatip & Mahmut Kanık. Beyan Yay.
- Hâzin, E. A. (1327/1909). *Lübâbü’t-te’vil fî me‘ânî’t-tenzîl*. Nezâretu’l-Me‘arif.
- Herarî, M. E. (1421/2001). *Hadaîku’r-ravḥî ve’r-reyḥân*. Thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî. Dârü’t-Tavku’n-Necât.
- İbn Âdil, E. H. (1419/1998). *el-Lubâb fî ‘ulûmi’l-kitâb*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavvid. Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye.
- İbn Âşûr, M. (1984). *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*. Dârü’t-Tûnusiyye.
- İbn Cinnî, E. F. O. (ts.). *el-Haşâiş*. Thk, Muhammed Ali en-Necâr. Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye.
- İbnü’l-Cezerî, M. (2006/1428). *el-Muḳaddime* (fimâ yecibi ‘alâ’l-ḳariî’l-Ḳur’ân en ye’lemehu). Thk. Eymen Rüşdî Suveyd. Dârü Nuri’l-Muketebât.
- İsfehânî, E. K. H. (ts.). *el-Müfredât fî ğarîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî. y.y.
- Kâsimî, M. C. (1376/1957). *Meḥâsinu’t-te’vil*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Dârü İhyâi’l-Kütübî’l-‘Arabiyye.

- Keleş, M. (2024). Kur'an Tilavetinde Ses ve Mana İlişkisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*-Sayı-22/Aralık- 2023.
- Kışık, A. (ts.). *Fî Rihâbi't-tefsîr*. el-Mektebû'l-Mısriyyi'l-Hadîs.
- Kutub, S. (1423/2003). *fî Zilâli'l-Kur'an*. Dârü's-Şurûk.
- Matlub, A. (2006). hmed. *Mu'cemu'l-muştalâhati'l-belağîyye ve tetavvuruhâ*. Dârü'l-Arabiyye li'l-mevsuat.
- Sâbunî, M. A. (1402/1981). *Safvetu't-tefâsîr*. Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm.
- Sa'îdî, A. M. (1439/2018). *en-Nazmu'l-fenniyyu fi'l-Kur'an*. Mektebetü'l-Âdâb li'n- Neşri ve't-Tevzî'.
- Sâmirâî, F. S. (1420/2000). *Me'âni'n-nahvî*. Dârü'l-Fikr.
- Selâme, M. (1423/2002). *el-Î'câzü'l-belâğî fi'l-Kur'an-il Kerîm*. Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye.
- Semîn, A. (ts.). *ed-Dürrü'l-maşun fi 'ulumi'l-kitabi'l-meknün*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrat Dârü'l-Kâlem.
- Süyûtî, A. (1986). *Tenasikü'd-dürer fi tenasübi's-süver*. Thk. Abdulkadir Ahmed Âtâ. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şâdî, M. (1409/1988). *el-Belâgatu's-şavtiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. er-Risâle.
- Şazelî, S. (1969). *Kur'an'da Edebî Tasvirler*. Trc. Süleyman Ateş. Hilal Yay.
- Tayyib, A. (1989). *el-Mürşid ilâ fehmi eş'âri'l-Arap ve sana'atihâ*, Dârü'l-Âsâri'l-İslâmiyye.
- Tetik, N. (2001). *Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'an ve Kırâat*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu. 17-18 Mayıs.
- Yaşaroğlu, M. K. (2001). "Kâria Süresi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. y.y.
- Zemahşerî, E. K. M. (1998). *Tefsîru'l-keşşâf 'an hakâiki gavâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvili fi vucûhi't-te'vîl*. Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud & eş-Şeyh Ali Muhammed Mua'vvid. Dârü'l-Âbikân.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Reklamlara Yansıması

Reflection Of Consumption On Advertisements In The Postmodern Period

Yasin BOZDEMİR¹, Prof. Dr. Cengiz ERDAL²

Öz

20. yüzyılın ikinci yarısında modernizmin etkisini kaybetmesiyle ortaya çıkan postmodernizm, birçok dönüşüme öncülük etmiştir. Bu dönüşümlerden biri de hiç şüphesiz tüketim alanında gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun doğuşundan beri var olan tüketim olgusu özellikle 21.yüzyılda bambaşka bir hal almıştır. Tüketimin boyutları giderek genişlerken tüketicilerin istek ve ihtiyaçları da o denli farklılaşmıştır. Bu durumun en çok yansıdığı mecralardan biri de reklamlardır. Bu bağlamda dört önemli markanın 2022 yılında resmi twitter adreslerinden yayınladıkları birer reklam filmi amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan göstergebilimsel analize tabi tutulmuştur. Postmodern dönem ve tüketim olgusu ilişkisini reklam filmleri özelinde incelemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın konusu ve yöntemi makalenin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın konusu ikisi ulusal, ikisi uluslararası menşeli olan dört marka oluşturmaktadır. Bu markalar otomotiv sektörünün önde gelen firmalarından biri olan Audi, içecek sektöründen Red Bull, lüks tüketim ve aksesuar sektörünün bilindik şirketlerinden Zen Pirlanta ve haberleşme sektörünün başat firmalarından Turkcell şirketidir. Araştırmada, ilgili firmaların reklam filmlerinde tüketim olgusunu yoğun bir şekilde işlendiği ve izleyiciyi tüketime teşvik etmek amacıyla kurgulandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada incelenen reklam filmlerinin hedeflediği tüketiciler ve/veya hedef kitleler için ürün faydasından çok hedonik ihtiyaçların tatmin edilmesini amaçladığı görülmektedir. Söz konusu reklam filmlerinde postmodern pazarlamanın izleri açık bir şekilde görülmektedir. Bu doğrultuda reklamın günümüzdeki tüketim olgusunun taşıyıcısı ve yanısı olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Tüketim, Tüketici, Reklam, Göstergebilim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Postmodernism which emerged when modernism lost its influence in the second half of the 20th century, pioneered many transformations. One of these transformations has undoubtedly occurred in the field of consumption. The phenomenon of consumption, which has existed since the birth of mankind, has become completely different, especially in the 21st century. As the dimensions of consumption gradually expand, the demands and needs of consumers have also become more differentiated. One of the channels where this situation is most reflected is advertisements. In this context, the official announcement of four important brands will be held in 2022. One commercial film published on Twitter was selected by purposive sampling method and subjected to semiotic analysis, which is one of the qualitative research methods. The aim of the research is to examine the relationship between the postmodern period and the phenomenon of consumption in the context of commercial films. The subject and method of the research reveal the importance of the article. The subject of this study consists of four brands, two of which are national and two of which are international. These brands are Audi, one of the leading companies in the automotive industry, from the beverage industry. Red Bull, Zen Pirlanta, one of the well-known companies in the luxury consumption and accessories industry, and Turkcell, one of the leading companies in the communications industry. In the research, it was concluded that the phenomenon of consumption was intensively handled in the

¹Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yasinbozdemir@outlook.com

²Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, cengizerdal@trakya.edu.tr

commercials of the relevant companies and that they were designed to encourage the audience to consume. It is seen that the commercials examined in the research aim to satisfy hedonic needs rather than product benefits for the consumers and/or target audiences they target. Traces of postmodern marketing are clearly seen in the commercials in question. In this regard, it is possible to say that advertising is the carrier and mirror of today's consumption phenomenon.

Keywords: Keywords, keywords, keywords, keywords

Paper Type: Research

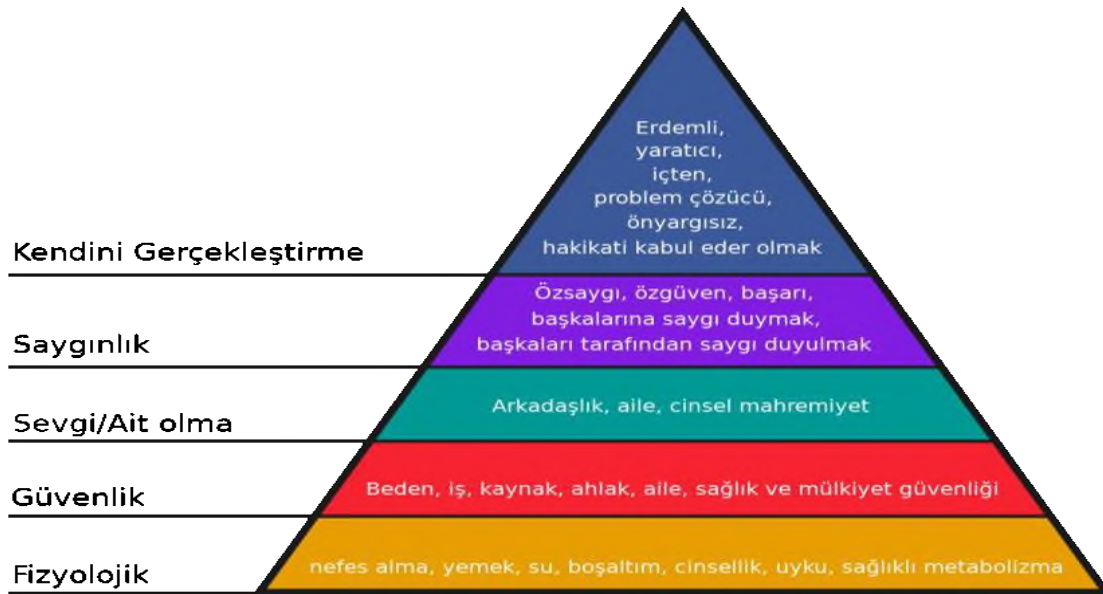
Giriş

Fordist üretim biçiminin ışığında dünya üzerinde birkaç yüzyıl boyunca etkisini gösteren modernizm, birçok alanda değişim ve dönüşümlere neden olsa da istenen etkiyi gösteremediğinden 20. yüzyılda yerini post-fordist üretim biçimiyle birlikte postmodernizme bırakmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında belirginleşen postmodernizm olgusu, kimilerine göre modernizmin eleştirisiyken kimilerine göre modernizmin devamı niteliğindedir. Bu tartışmalar halen daha süregelse de bu durum içinde bulunduğumuz dönemin postmodern kimliğe sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu dönemin başat özelliklerden biri olan tüketim ise insanlığın var olmasıyla birlikte ortaya çıkarak günümüze kadar uzanmış ve bugün en sert tartışmaların odak noktası haline almıştır. Tüketimin postmodernizmle birlikte kabuk değiştirerek belirgin bir ivme yakalaması sonucunda tüketim toplumu kavramı literatüre girmiştir. Akademik ve sektörel bazda birçok profesyonel tarafından tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılan tüketim toplumu, gözlerin reklamcılığa çevrilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte reklamın bireyler ve toplum üzerindeki etkisi dikkate alındığında postmodern unsurları bünyesinde barındırarak dolaşıma sokması tüketim, reklam ve postmodernizm ilişkisini gündeme getirmektedir. Bu bilgiler ışığında tüketimin en büyük destekçilerinden biri olan reklamın ilgili hususta araştırılması kaçınılmazdır. İlgili araştırmanın hem literatüre hem de markalara ve reklam ajanslarına birçok doğrultuda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda 2022 yılına ait olan çeşitli reklam görsellerinden örnekler seçilerek göstergebilimsel incelemeye tabi tutulmuştur.

1. Tüketim

Tüketmek, insanlığın var olmasıyla birlikte meydana gelmiş üretmek eyleminin zıttı bir kavramdır. İnsanlığın doğuşundan günümüze dek çeşitli boyutlarda her daim var olan tüketmek, günümüzde geniş bir eylem silsilesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tüketim, toplumsal yapıya, kültüre ve döneme göre değişkenlik gösteren sosyal bir unsurdur” (Tükel, 2014, s. 1). Tüketimin literatürde birçok tanımı yer almaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre tüketmek; “kullanarak, harcayarak yok etmek, bitirmek, yoğaltmak” olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2018). Diğer bir deyişle tüketim, bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması olarak tanımlanabilmektedir. Tüketim olgusu hayatın bir parçasıdır ve geçmişten geleceğe uzanmaktadır (Karabıyık ve Akkılıç, 2022, s. 135). Geçmişte tüketim zaruri ihtiyaçların tatmini olarak betimlenirken günümüzde ise sosyolojik, psikolojik ve imgesel yönleriyle de karşımıza çıkmaktadır (Gedik, 2016, s. 38). Buna göre tüketim; zorunlu, özenli, tutkulu, refah, gösterişçi ve sembolik olmak üzere sınıflara ayrılmaktadır. Zorunlu tüketim, yaşamımızı idame ettirmek amacıyla yapılan tüketime denilmektedir. Yeme, içme, giyinme gibi ürünlerin tüketimi bu türdendir. Özenli tüketim, verimlilik kapasitesi ve tatmin noktasında bir üst noktaya geçilmesiyle oluşmaktadır. Zorunlu olmayan ev aletleri, rekreasyonla ilgili ürünler bu kategoride ele alınabilir. Tutkulu tüketim, zorunlu tüketimden çok farklı bir pencerede kendini göstermektedir. Yemek sonrasında lüks bir çikolata yemek buna örnek gösterilebilir. Refah tüketimi, tutkulu tüketime hoşgörülle yaklaşmanın ötesinde bir anlam içermektedir. Örneğin alkol ve tütün tüketimi refah tüketimi olarak adlandırılabilir. Gösterişçi tüketim, bir insanın toplumdaki statüsüyle maddi gücünü göstermeye yarayan ve başkalarını kıskandırmaya sevk eden tüketim anlayışıdır (Güner Koçak, 2017, ss. 79-112). Gösterişçi tüketim, kendini diğerleriyle kıyaslamak temellidir. Boş zamanlarda yapılan faaliyetleri gösterişçi tüketim sınıfına dahil edebiliriz. Sembolik tüketim ise, çağımızda

yaygın bir şekilde ele alınan bir tüketim türüdür. Bu tüketim türü, sembolik yarar sağlamak amacıyla ürünlere maksimum düzeyde harcama yapmakla kendini göstermektedir (Odabaşı, 2017a). Tüketim ne bir maddi pratik, ne de bir “bolluk” fenomenolojisidir. Ne giydiğimiz giysilerle, ne yediğimiz yiyeceklerle, ne kullandığımız araba, ne de aldığımız mesajlar iletilerin görsel ve sözlü yapısıyla açıklanamaz. Daha çok tüm bu şeylerin bir göstergeler bütünü olarak örgütlenmesidir. “Tüketim, az ya da çok tutarlı bir söylem içinde oluşan tüm ileti ve nesnelerin sanal toplamıdır. Bundan bir anlama gelecekse, o da tüketimin işaretlerin sistematik olarak manipülasyonundan meydana gelen bir etkinlik olduğu gerçeğidir” (Baudrillard, 2002, s.68). Tüketim bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilir ve bu amaca ihtiyaç denilmektedir. Birey ihtiyaç duyarak harekete geçer ve ticari anlamda bakıldığında bu harekete geçmek satın alma sürecine kadar giden yolun kapısını aralamaktadır. Söz konusu ihtiyaç olduğunda Abraham Maslow’un kuramı akla gelmektedir (Odabaşı, 2017a).

Şekil 1: Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi

Kaynak: Maslow, 1943

Fizyolojik gereksinimler; uyku, içme, yeme, cinsellik gibi temel ihtiyaçlar olarak açıklanmaktadır. Bu ihtiyaçlar en temel ihtiyaçlardır ve diğer ihtiyaçların önünde yer almaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlar yaşam boyu devam eder ve ölüme kadar sona ermemektedir (Koparal, 1997). Özünde kişinin kendini güvende hissetme güdüsü olan ihtiyaçlara güvenlik ihtiyaçları denilmektedir. Bu ihtiyaçlar, hayatta kalma ve tehlikeden korunmayı sağlamak için gerekli olan araçları elde etmeyi ifade etmektedir (Hart, 1983; Topaloğlu, 2013, aktaran, Abukan, 2014, s. 17). Güvenlik basamağından bir sonrakinde sevgi/ait olma ihtiyacı söz konusudur. Aidiyet basamağı olarak da nitelendirilebilecek olan bu kısımda sevmeye, sevilme, toplumsal ve ikili ilişkiler kurma gibi ihtiyaçlar bulunmaktadır (Çoban, 2021, s. 114). Fizyolojik, güvenlik, aidiyet ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra bireyin saygı kazanma ihtiyacı gelmektedir. Bireyin saygı kazanma isteğinin nedenleri; tanınma, statü kazanma, üstün ve önemli olma gibi unsurlardır (Aktaş, 2018, ss. 45-50). Kendini gerçekleştirme ihtiyacı; bireyin potansiyelinin farkına varmasını, kendisini geliştirmesini ve yaratıcılığının olmasını kapsamaktadır. Bireyler daha alt basamaklardaki ihtiyaçlarını gidermek için yoğun çaba sarf ettiklerinden ötürü bu basamaktaki ihtiyaç genelde

doymaya ulaşmamaktadır (Yüksel, 2000). Sonuç olarak söz konusu kuramın ana öğretisi, bireyin ancak mevcut ihtiyacını giderdikten sonra diğer ihtiyacı düşünebileceğidir.

Kapitalist dünyadaki gelişmeler ve değişimler Fordizm ve Postfordizm karşılaştırmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu tüketim olduğunda bu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir (Odabaşı, 2017a). Fordizm ve postfordizm, modernizmin ve postmodernizmin üretim biçimleridir (Odabaşı, 2017b). Bu doğrultuda öncelikle modernizm ve postmodernizm incelenmelidir.

1.1.Modernizm ve Postmodernizm

Temelleri 17. ve 18. yüzyıla dayanan 20. yüzyılın ortalarına kadar birçok alanda kullanılan modernizm kavramı, modo'dan (Latince kökenli) türeyen modernus kelimesinden gelmektedir (Kumar, 1999, s. 88). Modernizm, Orta Çağ'ın düşünce yapısına ve yaşam kalıplarına tepki olarak doğan yeni bir dünya görüşü, kültürel bir gelişme ve yeni bir yaşam tarzı olarak tanımlanabilmektedir. Modernizm akımı pozitivizmi, bireyin özerkliğini, aklın evrenselliğini ön planda tutmaktadır (Yıldırım, 2009, s. 381). Modernizm, dinin yerine bilimi ön plana çıkararak, ekonominin yaşama egemen olduğu, kent yaşamının ve kentlerin önem kazandığı, oligarşi ile monarşi yerine demokratik sistemin hakim olduğu, toplumsal kimliklerin toplumsal bütünleşmede belirleyici olduğu bir yapıdır (Hatıpler, 2019, s. 413). Modern toplumda gözle görülür bir ihtisaslaşma ve farklılaşmayla oluşan toplum biçimi, geleneksel köklerden ve ritüellerden sıyrılarak yeni bir duruma evrilmiştir. Geleneksel, tarımsal üretim ve ufak çaplı el sanatlarına dayalı statik bir yapıdan endüstriyel tarzda üretime geçişle beraber kentleşme, eğitim öğretim oranı artmıştır. Aynı zamanda kitle iletişim araçlarının evrildiği, karar unsurlarının etkin olarak işletildiği, demokratik siyasal yaşamın ve bu doğrultuda gelişen yeni kültürün yerleştiği, durağan yapıdan dinamik bir yapı meydana çıkmıştır. Bu süreç modern toplumların ve modernleşmenin dayandığı esas unsurları oluşturmuştur (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, ss. 34-36). Modernleşme ile birlikte iş yaşamının ve kentleşmenin gelişmesi, iş hayatının ve üretimin genellikle fabrika tarzı alanlarda yoğunlaşması, tüketimin ise genellikle konut gibi alanlarda yapılması, modernitenin sembollerinden olmuştur. Kitle üretimi ve tüketimi ve kitle kültürü modernizmin, modern dönemin başat özelliklerindedir (Odabaşı, 2017b).

1980'li yıllarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan postmodernizm kavramının tanımlanması hususunda tartışmalar mevcuttur. İngilizcede bir ön ek olan "post" ekinin anlamı "sonra" ve "öte"dir. Bu bağlamda post-modern modern sonrası veya ötesi olarak kabul edilebilir (Hatıpler, 2019, s. 415). "Postmodernizm, 'post' ön eki ile, modernizmi aşmak veya ona üstün gelmek için toplumun ne olduğunu, olacağını veya olması gerektiğini belirlemeye çalışmaktadır" (Tennert, 1997, aktaran, Yıldırım, 2009, s. 711). Postmodernlere göre, insan ve içinde bulunduğu toplum sürekli değişim içerisinde olan reklam ve moda dünyası gibi ne olduğu ve/veya ne olacağı kestirilemeyen bir yapıya sahiptir. Post modern toplumda sınıfın önemi yoktur. Onun yerini cinsiyet ve yaş gibi unsurlar alır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, ss. 415-416). Postmodernizm, modernizmin oluşturduğu Aydınlanma, Bilimsel ve Sanayi devrimlerinin getirdiği kalkınmacı anlayışı ve bilimsel bilginin kutsallığını reddetmektedir. Bununla birlikte postmodernizm, genel geçerlik iddiaları barındıran meta anlatıları da reddederken çoğulculuğu ve parçalanmayı kabul etmektedir. Ayrıca farklılıkların vurgulandığı, bireyselleşmenin kutsandığı bir yapıdır (Harvey, 2014, aktaran, Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 42). Postmodern durum, benzerliklerin aksine farklılıklara dikkat çekmektedir. Bununla birlikte postmodernizm; değerlerin, kültürlerin, geleneklerin, yaşam tarzlarının farklılıkları üzerine kurulur diye ifade edilebilir (Spicer, 2005, s. 671). Bu farklılıklar özet olarak şekil 2'de ele alınmıştır.

MODERNİZM		POSTMODERNİZM
SOYUT GERÇEKLİĞİ ARAMA		EVRENSEL GERÇEKLİĞİ RED
Zaman Aralığı	1750'ler → 1890-1945	II. Dünya Savaşı Sonrası (1968'den sonra)
Genel Retorik	Tutarlı, Üniter Bir Dünya Akımı, Düzen, Hiyerarşi	Eklektisizm, gelecek belirsiz, geçmişse metindir.
Teknoloji	Kişisel Bilgisayarlar	Ağa dayalı Windows/İnternet Sistemi
Sembolizm	Çekiç ve Orak= "Dünya Komünizmi, Kötü İmparatorluk"	Anlamdan çıkarılan semboller
Mimari	Biçim işlevi izler	Çoklu, tarihsel reformlar
İktisat	Fordizm, Kitle üretimi	Postfordizm: Global yerellik
Bilim	Gözlem, Bilimsel rasyonalizm	Kuantum fiziği
Siyaset	Büyük, merkezileşmiş siyasi parti nizamı	Mikro siyaset, imajların rekabeti, Geç Kapitalizm
Sanat	İzlenimcilik, Kübizm	Pastiş, Montaj
Edebiyat	Roman	TV, popüler kültür
Tiyatro ve Müzik	John Ford-Modern zamanlar Beethoven, Mozart	Evrensel müzik, X Dosyaları, Ucuz Roman-Şen Koşucu
Kültür	Üst kültür-Alt kültür ayırımı	Popüler kültür

Şekil 2. Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması

Kaynak: Karaman, 1997, aktaran, Demirel, 2014, s. 173

Postmodernizmin ortaya çıkışı yani modernizmden postmodernizme yöneliş, kapitalist süreç dikkate alındığında iki farklı dönemi temsil eden fordist üretim biçiminden post-fordist üretime geçişle bağlantılıdır (Odabaşı, 2017b). Bu bağlamda fordizm ve postfordizm kavramlarını mercek altına almak gerekmektedir.

1.2.Fordizm ve Post-fordizm

Fordizm, ABD'de otomobil üreticisi Henry Ford tarafından gerçekleştirilen ve 2. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişim, üretim ilkelerini içeren, montaj bandı ile sembolleşen, etkin ve verimli seri üretim yöntemine dayanan bir kavramdır. Fordizm etkisini pazar bölümlerinde, pazarlamada, üretimde, çalışma hayatında, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim tarzlarında göstermiştir. Tüketebilmek için daha çok çalışmanın gerekliliğini ortaya koyduğundan dolayı daha fazla kişinin üretime katılmasına bu da zamanla kadınların iş hayatında boy göstermesine neden olmuştur. Kitle üretimi ve kitle tüketimi ilişkisi, insanların 'üretmek için çalışan, aynı zamanda yaşamak için tüketmek' zorunda olan varlıklar olarak kabul edilmesini yansıtmaktadır. Kısaca, insanlar kim oldukları önemli olmayan, yaptıkları iş kadar ödeme yapılan, tüketmek için harcadıkları kadar değer verilen varlıklar olarak kabul edilirdi. Fordizmin belirgin olduğu dönemde kitle üretimi, kitle tüketimi döngüsü yüksek noktalarda denge oluşturacak ve bunu oluşturacak araçlardan biri olan reklamcılık, gelişerek 'kitleleşmiş satış' görevini yerine getirecekti (Odabaşı, 2017b).

"Postfordizm "esnek üretim", "esnek birikim", "esnek uzmanlaşma", "tam zamanında üretim", Japonya'daki üretim sistemi değişimlerini vurgulamak için de "yalın üretim", "Toyotizm" gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Tüm bu üretim biçimlerinin ortak özelliği üretimin ve buna bağlı olarak çalışmanın da esnekleştirilmesidir" (Şen, 1999, s. 25).

“1970’ler ile birlikte kapitalizmin gelişiminde yeni bir evreye girildiği yargısı genel kabul görmüştür. Genel başlık olarak Post-kapitalizm diye anılan bu yeni dönem, araştırmacılar tarafından farklı nitelikleri göz önüne alınarak, farklı isimlerle tanımlanmıştır: Post-fordist, Post-endüstriyel, Post-modern, Fifth Kondratiev, Post-kolektif” (Oğuz, 2018, s. 20). Postfordizm denilen bu yeni üretim paradigmasının etkin özelliği, üretim teknolojisini ve iş hatlarını azami ölçüde esnek hale getirmesi, firmanın sahip olduğu çeşitli tüm kaynakların maksimum ölçüde kullanımını olarak özetlenmektedir (Parlak, 1999). Postfordizm sadece bir üretim sistemi olarak kendini göstermedi. Aynı zamanda bireylerin yaşam biçimleri ve tüketim algılarını da etkiledi. Böylelikle “seri üretimden çıkmış standart ürünlere ilgi azalırken kişiye özel, ısmarlama, yüksek kalite özelliğine sahip ürünlere olan talep artmıştır. Kaliteye olan ilgi ve talep, kaliteli ürünlere daha çok ödeme yapılabilmesini sağlamıştır. Modanın etkisiyle ürünlerin sıklıkla yenilenmesi ürün ömrünü kısaltmıştır ve rekabeti körüklemiştir” (Odabaşı, 2017b). Ayrıca Postfordizmde pazar bütünlüğünü kaybederek parçalar halini almıştır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 416). Fordizm ile başlayan Postfordizme evrilen yeni dünya düzenin getirdiği tüm bu gelişmeler doğrultusunda 1980’lerden başlayarak günümüze kadar gelinen süreçte “Tüketim Toplumu” ve “Tüketim Kültürü” kavramları ortaya çıkmıştır (Odabaşı, 2017a).

2.Tüketim Toplumu

Baudrillard tüketimin öğrenilmesi ile birlikte tüketim toplumunu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumu olarak tanımlamaktadır. Kısacası bu yeni üretim dinamiklerinin oluşmasıyla ve yüksek verimliliğe sahip ekonomik bir sistemin teknelci yeniden yapılanması ile orantılıdır ve yeni, özgül bir toplumsallaşma biçimidir (Baudrillard, 2015).

Sanayi toplumu sonrasındaki yeni toplum yapısı postmodern bir kimliğe bürünmüştür. Sanayi sonrası dönemde meydana gelen bazı sosyal değişimler, tüketim toplumu kavramını ortaya çıkarmıştır. İlgili dönemde dünya hızlı ve büyük çapta bir sosyolojik değişim yaşamıştır. Buna göre küresel kapitalist kültür endüstrilerinin hedef aldığı kitleler, bir takım ticari çıkarlara hizmet etmek amacıyla tüketime yönlendirilmeye başlanmıştır. Bununla beraber 1960 ve 1970’li yıllarda var olan üretici, sorgulayıcı, meraklı, karşı çıkan ve direnç sahibi bireylerin yerini hazcılığı ön planda tutan, egoist, sorumluluk sahibi olmayan, tüketim çılgını bireyler almıştır (Şahin, 2007, s. 175). Tüketim toplumu, devletçi sosyalist yapıdaki toplumlarda ve geleneksel toplum yapılarında görülmez. Tüketim toplumu kapitalist toplumlarda görülmektedir. Bunun nedeni tüketim toplumunun varlığını sürdürebilmesi için tüketimin pazar koşullarında, fiyat-mübadele ilişkilerinde, profesyonel yöneticiler tarafından bir yandan tüketilerek bir yandan da sunulması gerekmektedir. Kapitalizm ile beraber büyüyen, gelişen tüketim olgusu bireylerin yaşam tarzları üzerinde son derece etkin olmuştur. Bu durum zamanla birey ve kitleleri fayda, yarar için tüketmek algısından uzaklaştırarak, tüketimin her daim yapılmasının zorunlu kılındığı bir noktaya getirmiştir. Bunlar sonucunda üretim veya çalışma odaklı toplum yapısından tüketim odaklı toplum biçimine dönüşümün doğal bir neticesi olarak tüketim kültürünün ortaya çıkışıdır (Odabaşı, 2017a). “Tüketim kültürü, tüketicilerin genelinin faydacı olmayan (nonutilitarian) statü arama, kıskançlığı pekiştirme ve yenilik bulmaya çalışma gibi amaçlar doğrultusunda hizmet ve ürünleri tutkuyla arzu ettikleri (bir bölümünün peşine düştükleri, elde ettikleri ve ortaya koydukları) bir kültürdür” (Belk, 1998, aktaran, Üstün ve Tatal, 2008, s. 261). Tüketim kültürünün kendine özgü bazı özellikleri mevcuttur (Odabaşı, 2017a):

- Tüketici kültürü, tüketmenin kültürü ve “pazar toplumu”nun kültürüdür.
- Tüketici kültürü, evrensel ve kişisel olmayan niteliklere sahiptir.
- Tüketim kültüründeki özgürlük anlayışı özel yaşam ve özel seçimle özdeşleştirilmektedir.
- Tüketici ihtiyaçları sınırlı ve doyurulabilir değildir.
- Tüketim kültürü, post-geleneksel toplumda kimlik ve statü belirlemede ayrıcalıklı bir konumda yer almaktadır.
- Tüketim kültürü, çağdaş güç deneyimi söz konusu olduğunda kültürün öneminin artışını temsil etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında tüketim toplumu ve tüketim kültürünün yayılmasında postmodernizm akımının büyük bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

3. Postmodern Pazarlama ve Reklam

Postmodernizmle birlikte pazarlama kavramının da özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak dönüşüm geçirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Postmodernizmle ilişkili olarak pazarlamada ürün odaklı pazarlama anlayışından tüketici odaklı pazarlama anlayışına doğru bir geçiş söz konusudur. Bunun yanı sıra tüketicilerden gelen geri bildirimler doğrultusunda hareket eden firmalar yaşamlarını sürdürmek için çabalamaktadırlar. Diğer bir deyişle postmodern pazar koşullarında tüketici odaklı anlayıştan uzak olarak faaliyet gösteren işletmelerin rekabet edebilme gücü azalmaktadır (Tanyeri Mazıcı ve Can, 2021, ss. 835-836). Tüketimle bağlantılı olarak postmodern pazarlamanın ortaya çıkmasında ve tanımlanmasında önemli rol üstlenen postmodern kültür koşulları beş ana kategoride incelemektedir. Bunlar (Fırat ve Venkatesh, 1993, s. 229):

- “Üstgerçeklik (hyper-reality),
- Parçalanma (fragmentation),
- Üretim ve tüketimin yer değiştirmesi (reversal of consumption and production),
- Öznenin merkezileştirilmemesi (decentering of the subject),
- Paradoksal birleşme/zıtlıkların-karşıtlıkların birleşmesi (paradoxical juxtaposition of opposites).”

İlgili kategorilerden biri olan hiper gerçeklik (üst gerçeklik), Baudrillard’ın simülasyon kuramına dayanmaktadır. Bu kurama göre postmodern kapitalist toplumlarda, gerçekliğin yerini simülasyon almaktadır ve simülasyonların gerçeklikten farkı ortaya konamadığında hiper gerçeklik ortaya çıkmaktadır. (Baudrillard, 2003, aktaran, Şenol, 2012, s. 14). Bir benzetimin gerçek hale gelmesiyle ilgili olan üst gerçekliği tüketiciler için yaratmada, pazarlama önemli görevler üstlenir. Örnek verecek olursak bir kot pantolonun normal olarak taşıdığı anlam, iletişim yönü dikkate alınacak olursa dayanıklılık, rahatlık ve kolaylık gibi şeylerdir. Üst gerçeklik durumunda bir kot pantolona artık şekilcilik, çekicilik, aktiflik, gençlik gibi sembolik anlamlar yüklenebilmektedir. Kısacası yeni yaratılan gerçek, tüketiciler tarafından kabul edilmekte ve ürünler yeni anlamları nedeniyle tercih edilmektedir (Odabaşı, 2017a).

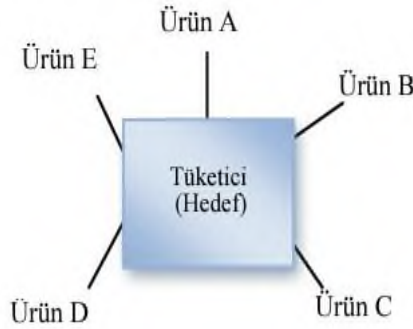
Postmodern tüketimin diğer bir özelliği ‘parçalanma’ olarak ifade edilmektedir. Parçalanma, günlük yaşantımızda kullandığımız birçok üründe görülmektedir. Marka isimleri aracılığıyla her ürün diğerlerinden bağımsız görünmekte ve tüketiciye bağımsız olmanın deneyimini sunmaktadır. Kısacası postmodern tüketim ve tüketici için farklı durumlara göre farklı ürün ve imajlar oluşturulmaktadır. Örneğin önceden sadece tek türde ve birkaç marka tarafından üretilen diş macunu günümüzde onlarca marka tarafından çok farklı türlerde (beyazlatıcı, çürükleri önleyici, tartar giderici) üretilip raflardaki yerini almaktadır (Odabaşı, 2017a).

Postmodern tüketimin bir başka niteliği de, Marx’ın kapitalist sistemleri açıklarken kullandığı tüketimle üretimin yer değiştirmesi durumudur. Postmodern tüketim, tüketim yoluyla açıklanabilmektedir (Ritzer, 2000). Ancak buradaki yer değiştirme, sadece tüketime göre üretimin daha önemli olduğunu vurgulamamakta, birinin varlığının diğerine bağlı olduğunun altını çizmektedir. Postmodern dönemin modern dönemin bir uzantısı olduğunu ve aralarında tamamen bir ayrışmadan bahsedilemeyeceğini de unutmamak gerekmektedir (Harvey, 1999). Öznenin merkezsizleştirilmesi de postmodern tüketimin başat özelliklerindedir. Postmodernizm, modern toplumun bilim ve teknoloji aracılığıyla düzenlenip bilinçli insanlardan oluşmakta olduğu gerçeğini reddetmektedir. Buna göre bireyin nesneyle ilişkisindeki yaşam sürecinde ve çevresinin kontrolünde öznenin ziyade nesnenin tüketim sürecini ve koşullarını belirlediğini kabul etmektedir. Örneğin bilgisayar kullanan birey, genelde kullanım direktiflerine göre hareket etmektedir. Postmodernist yaklaşımların en güzel örneklerine reklamlarda rastlanmaktadır. Buna göre Pepsi-Cola’nın reklamlarında tüketici pasif olarak bir şempanzenin kötüye karşı üstünlüğünü seyredip bundan hoşlanarak markaya yönelebilmektedir (Odabaşı, 2017a).

Son olarak karşıtların birlikteliği hususuna dikkat çekmek gerekmektedir. “Postmodern düşüncüler arasında geniş kabul görmüş konuların başında, her şeyin her şeyle birlikte

bulunabilmesi gelmektedir. “Her şey gider”, “Her şey uyar” gibi sloganlar bunun göstergesidir. Her şey duygu ve bilinç gibi birbirine zıt konumda olabilir” (Firat, 1995, aktaran, Odabaşı, 2017a, s. 62). “Farklı zamanlarda farklı imajları sunma yeteneği ve isteği, tüketiciyi yaşamı boyunca oynadığı rollerde tutarlılık ve devamlılık aramadan, tek bir imaja uymaktan serbest kılabilmektedir ve postmodern nesil bu tür özgürlüğe hazır görünmektedir” (Firat, 1997, aktaran, Odabaşı, 2017a, s. 62). Modern tüketimden postmodern tüketime geçiş sonucu tüketim olgusuna yeni paradigmlar eklenmiş ve yeni dünya düzenindeki farklılaşan tüketim eylemi postmodern tüketici kavramını ortaya çıkarmıştır. Birbirinden birçok konuda farklılaşan modern ve postmodern dönem kendi içerisinde kendi dönemlerine ait özellikleri taşıyan iki farklı tüketici yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlar modern tüketici ve postmodern tüketicidir. Modern tüketici; rasyoneldir, planlı hareket eder, organize olur, konformisttir, moral ve ahlaki değerlere sahiptir. Postmodern tüketici; rasyonel değildir, tutarsızdır, dengesizdir, bireycidir, moral ve ahlaki değerlere sıkı sıkıya bağlı değildir (Odabaşı, 2017b).

Modernizmde tüketiciler ve ürünler

Postmodernizmde tüketiciler ve ürünler

Şekil 3: Modernizm ve Postmodernizmde tüketici ve ürünler
Kaynak: Firat vd., 1995, ss. 53-54, aktaran, Batu ve Tos, 2017

Postmodern kültürün içinde var olan postmodern tüketicinin belli başlı özelliklerinden söz edilebilir. Bunlar (Berner ve Tonder, 2003, s. 5):

- Postmodern tüketicinin sahip olduğu kimlik, tükettiği mal veya hizmetler aracılığıyla oluşmaktadır. Ancak ürün veya hizmetlerin fonksiyonel değeri onun için çok önemli değildir. Kimlik oluşturma sürecinde özellikle ürün veya hizmetin maddi olmayan yönlerine yani sembolik değerlerine daha fazla önem vermektedir.
- Mal ve hizmetlerin tüketimi konusundaki tercihlerde bireyseldir.
- Bir mal veya hizmete karşı sadakat duymaz. Marka sadakati postmodern tüketici için önem arz etmemektedir. O her koşulda özgür olmayı arzulamaktadır.
- Satın aldığı mal ve hizmetlerde anlık mutluluk aramaktadır.
- Satın aldığı mal ve hizmetlerde herhangi bir sorun durumunda hemen çözüm istemektedir.
- Postmodern tüketicinin güvenini kaybetmek çok kolaydır. Çünkü postmodern tüketici kendisine yeterli hizmet sağlanmadığı takdirde derhal yenisine odaklanır.
- Postmodern tüketici bilgiyi her daim ön planda tutmaktadır.
- Satın aldığı mal ve hizmetlerden maksimum fayda bekler. O hep daha fazlasını arzulamaktadır.
- Postmodern tüketici birçok farklı yaşam tarzına kanalize olmaktadır.

- O gelenekselci değildir ve bu yüzden toplumun değerlerini pek önemsemez.

Postmodern tüketicinin geleceğe ait bir ütopyası, ideali olmamakla birlikte gelecekte beklenmesi yoktur. Günümüzde postmodern tüketicinin hayallerini, fantezilerini ve beklentilerini tatmin edebilmeleri için kendilerini ifade edebilecekleri, anlam verebilecekleri kendi anlatımlarını yaratmalarını sağlamak gerekmektedir. Bu görevi yerine getirmek de pazarlamaya özellikle de reklamcılığa düşmektedir (Odabaşı, 2017b).

Bu bağlamda söz konusu uygulamaların ilki geçmişe duyulan özlemin pazarlama, reklam alanındaki uyarlanması retro pazarlama, uygulamadır. Postmodernizmle ilişkili olarak nostalji özlemi pazarlama faaliyetlerinde görünmektedir. Bu faaliyetler geçmişle bağ kurmak isteyen postmodern bireyleri ve kişisel geçmişini özleyen tüketicileri hedef almaktadır. Bu durum da geçmişteki aktivitelerin yeniden üretimi veya hafızalardaki sembolik temsillerin hatırlanmasıyla sağlanabilmektedir (Otay Demir, 2008, s. 32). Örneğin Tukaş firmasının ürünlerinden “geleneksel ekstra reçeller”, Coca Cola’nın eski nostaljik şişelerine dönüşü” bu duruma örnek gösterilebilir. Örneğin Fruko firmasının gazoz ürünü için 40. yıla özel tasarlanan tüm mesaj stratejisinde nostaljik öğeler mevcuttur. Ayrıca bu bağlamda ürün eski yeşil cam şişesinde sunulmuş ve ilgili ürün için çekilen reklam filmi de eski reklama sadık kalınarak yeniden tasarlanmıştır. Öyle ki bu reklam filminde 14 yıl önce oynayan küçük kız yetişkin olarak karşımıza çıkmış, sahne dekoru dahil slogan bile eski reklam ile uyumlu bir şekilde oluşturulmuştur (Hürriyet, 2003, aktaran, Otay Demir, 2008, ss. 32-33).

Postmodern dönemle birlikte şirketler üretim ve maliyet gibi noktaların yanı sıra sembolik yani estetik unsurlara da önem vermeye başlamışlardır. Tüketiciler artık günümüzdeki satın alma eylemleri sırasında ürün, ambalaj tasarımı, reklam estetiği, şirketin logosu gibi estetik unsurlara da dikkat etmeye başlamışlardır. Postmodern tüketici temel ekonomik gereksinimlerinin karşılanması yanı sıra deneysel tüketim sonucu elde edilebilecek olan estetik duyguları da tatmak istemektedir.

Postmodern reklamcılığın başat özelliklerinden bir tanesi ürün ve fonksiyonlarına dikkat çekmektense eğlence, deneyim, duygular ile tüketimi vurgulamaktır. Bu bağlamda reklam, günümüzde sadece ürünün fonksiyonel yararlarını sunan bir iletişim türünden çok ürünün bağlantı değerini yani işaret, kimlik, gösterge gibi yönlerini vurgulamakta ve bu da postmodern reklamlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kısacası ürün veya hizmetin ne yapabileceğinin yanı sıra ne anlama geldiğine değinmek önem kazanmıştır (Odabaşı, 2017b).

Reklamlar bireyleri tüketime teşvik amacıyla manipüle gücünü kullanmaktadır. Reklamlar ürünlerin faydalarından ziyade kullanım sonrasında tüketiciye katacağı değere odaklanmaktadır. Örneğin bir araba reklamında, motor gücüne ait sayısal değerler vurgulanmaktansa aracın dış görünüşüne dikkat çekilerek tüketiciye bunu aldığı takdirde çok havalı olacağı sunulmaktadır. Burada araba çekici olmak adına simgeselleştirilmiştir. Bu koşullarda tüketim ürünleri kimlikleri tanımlarken reklamcılık da bu durumu desteklemektedir. Diğer bir deyişle tüketim ihtiyaçları toplumda sürekli değişmektedir (Eyice vd., 2014, s. 93).

Postmodern reklamlar, geleneksel olarak kullanılan söylemleri parçalı, sıralanmış imajlarla, duygulara ve ruh haline hitap eden yaklaşımı uygular. Gülünç, şakacı, kurnaz, tüketicinin kendisini şımartmasına neden olacak, kalbe seslenerek tüketiciyi aşka getiren reklamlar bunlar arasında sayılabilir. İronik reklam türü ve görseelliğin büyük bir şekilde etkin olduğu reklamlar postmodern reklamcılığın göstergeleri olarak kabul edilir.

Reklamcılık günlük tüketilen ürün ve markalara üst gerçeklik eklemeye güçlü bir araçtır. Üstgerçekliğin bir parçası haline gelen reklam, marka kullanımının deneyimini yoğun bir biçimde etkileyebilmektedir. Ayrıca kadının meslek hayatındaki varlığının, gelirinin, sosyal durumunun ve eğitiminin yükseliş göstermesi sonucunda postmodern toplumun postmodern reklamlarında feminist unsurlar yer almakta ve erkek egemenliği önemini kaybetmektedir. “Artık kadının yeri, sadece evi ve mutfağı değildir ve hem çalışır hem de çocuk yapabilir” (Odabaşı, 2017a).

Literatürde postmodern reklam örneklerinin ele alındığı araştırmalar mevcuttur. İlgili araştırmalarda örneklem üzerinde anket, içerik analizi ve göstergebilim teknikleri uygulanmıştır. Özellikle Melik KOÇ tarafından oluşturulan, modern ve postmodern reklamların göstergebilimsel analizinin yapıp karşılaştırılmasının yapıldığı doktora tezi incelenmeye

değerdir. Bunun yanı sıra Haluk Keskin'in QNB Finansbank reklamının göstergebilimsel incelemesi üzerinden postmodernizmin tüketim kültürünü ve tüketimi desteklediği, yaydığı sonucuna vardığı araştırma, ilgili konuda yapılan bir diğer önemli çalışmadır. Ayrıca Betül Kılıç Taran'ın "Tüketim Toplumunda Postmodern Sanat Akımlarının Reklamdaki Yansımaları" adlı çalışması ve Uğur Batı'nın "Postmodern Estetiğin Bir Görünümü: Üst-Gerçeklik Biçimleri Olarak Reklam Metinleri" isimli çalışması postmodernizm ve reklam ilişkisi bakımından önemli araştırmalar olarak göze çarpmaktadır.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Postmodern dönem ve tüketim olgusu ilişkisini reklam filmleri özelinde incelemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda birbirinden farklı marka ve ürünlere ait dört tane reklam filmi göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İlgili konuda literatürde benzer çalışmalar bulunsa da bunların sayıca az oluşu çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca örneklem dahilinde seçilmiş olan markaların ikisinin ulusal diğer ikisinin ise uluslararası menşei oluşu başta reklamverenlerde ve reklam ajanslarında olmak kaydıyla akademik düzlemde de farkındalık oluşturabilir. Bu durum da araştırmanın diğer bir önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma amacı temelinde oluşturulan araştırma soruları aşağıda verilmektedir:

- 1: Postmodern dönemde tüketim olgusu reklam filmlerinde ne şekilde ele alınmaktadır?
- 2: Postmodern dönemde tüketim olgusunun yansımasının görüldüğü reklam filmlerinde tüketiciye nasıl seslenilmektedir?
- 3: İlgili reklamlarda bireyler üzerinde mesaj etkisinin artırılması için hangi noktalar öne çıkarılmaktadır?
- 4: Postmodern dönemde tüketimin vurgulandığı reklamlardaki mesaj stratejisi postmodern pazarlamanın hangi özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır?

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Göstergebilimsel analiz kullanılarak oluşturulan bu araştırma nitel bir özelliğe sahiptir ve bulgulara geçmeden önce göstergebilim hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Göstergebilim denilen bilim dalı, gösterge dizgelerinin işleyişini bilimsel bir yöntemle inceleyip tasvir etmektir (Rifat, 2009, s. 12). Modern göstergebilim Amerika'da Charles Sanders Peirce, Avrupa'da ise Ferdinand de Saussure tarafından kurulmuştur (Sezer ve Sert 2014, s. 22). C. S. Peirce'ın yaklaşımı görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge/sembol den oluşurken, Ferdinand de Saussure bir göstergenin, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu belirterek göstergebilim kuramını bu doğrultuda oluşturmuştur. Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesi olduğu için bunlar kağıt üzerindeki işaretler ve havadaki sesler ile örneklendirilebilir. Gösterilen ise göstergenin işaret ettiği bilişsel bir kavramdır (Fiske, 2003, ss. 67-89). Çalışmalarıyla göstergebilime son dönemde yön vermiş olan Roland Barthes, 1979 tarihinde yayımlanan Göstergebilim İlkeleri kitabında dört temel başlık üzerinde durmuştur. Bunlar (Barthes, 1979); *Dil ve Söz, Gösteren ve Gösterilen, Dizim ve Dizge ve Düzanlam ve Yananlam* olarak sıralanabilir.

Bu doğrultuda çalışmada, göstergebilimin kurucularından Ferdinand de Saussure'un gösterge, gösteren ve gösterilen yaklaşımı temel alınıp göstergebilimin gelişmesine büyük katkı sağlayan Roland Barthes tarafından ortaya konulmuş olan ilgili başlıklar boyutunda çözümlene gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan görsel reklamlar; gösterge, gösteren, gösterilen, düzanlam ve yananlam tablosu oluşturularak çözümlenmiştir. Araştırmada, örneklem belirlemek için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bununla ilgili olarak sektörlerinin en önemli temsilcilerinden olan Red Bull, Audi, Zen Pırlanta ve Turkcell markalarının 2022 yılı Ocak-Aralık döneminde yayınladıkları Twitter gönderileri incelenmiştir.

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2022 yılında yerli ve yabancı önde gelen markaların resmi twitter adreslerinde yayınladıkları reklam filmleri oluşturmaktadır. Twitter'ın mecra olarak seçilmesinin

nedeni, ilgili markalar tarafından aktif olarak kullanılmasıdır. Bu bağlamda postmodern pazarlama ilkeleri doğrultusunda tüketim olgusunu yansıtan, dört farklı ürün grubuna ait, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş dört farklı reklam filmi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bunlar Red Bull, Audi, Zen Pırlanta ve Turkcell markalarının resmi Twitter adreslerinde 2022 yılında yayınladıkları reklam filmlerindedir.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, 2022 yılında markaların twitter adreslerinden yayınladıkları ve postmodern pazarlama özelliklerini bünyesinde barındıran reklam filmleriyle sınırlı tutulmuştur. Bu duruma bağlı kalınarak Red Bull ve Audi olarak iki uluslararası menşeli marka, Zen Pırlanta ve Turkcell olmak üzere iki de yerli menşeli marka seçilmiştir. Bu bağlamda ilgili markaların 2022 yılında resmi twitter adresleri üzerinden yayınladıkları reklam filmlerinden rastgele birer örnek seçilerek incelemeye tabi tutulmuştur.

5. Bulgular

5.1. Red Bull Reklamının Göstergibilimsel İncelemesi

1. Kesit (0:00-0:05)

Görsel 1.

Tablo 1.

Gösterge	Nesne	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Süpürge üzerinde oturan bir cadı animasyonu	Süpürgesiyle uçmaya çalışan bir cadı	Süpürgesiyle uçmaya çalışan fakat bunu başaramadıkça sinirlenen bir cadı ve cadıyı sakinleştirmeye çalışan kedisini
	2.Altında ateş yanan bir kazan animasyonu		
	3.Kedi animasyonu		

- Gösterilen
- 1.Doğüstü güçlere sahip olduğu düşünülen ve genellikle kötülükü temsil eden kadın
 - 2.Cadılar ile özdeşleştirilen bir eşya
 3. Cadılar ile özdeşleştirilen bir hayvan

2.Kesit (0:06-0:11)
Görsel 2.

Tablo 2.

Gösterge	Nesne	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Süpürgesiyle uçan ve elinde bir nesne tutan cadı animasyonu	Süpürgesiyle uçan bir cadının uçamayan cadıya	Red Bull öyle etkili bir içecektir ki içildiği takdirde bir cadı bile onun sayesinde uçabilir. Kısacası en zor sorunları Red Bull çözebilecek kadar güçlüdür.
	2.Süpürgesiyle uçmayı başaramayan cadı	içmesi ve böylelikle uçabilmesi için red bull vermesi	
	3.Kedi animasyonu		
	4. Bir kutu Red Bull		
Gösterilen	1.Süpürgesiyle uçan cadının uçamayan yerdeki cadıya havadan bir red bull atması		
	2.Süpürgesiyle uçmayı başaramayan cadının red bull kutusuna sahip olduğunda mutluluk duyması		
	3.Cadılar ile özdeşleştirilen bir hayvan		
	4.Red Bull içildiği takdirde sizi kanatlandırır		

5.2. Audi Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi

1. Kesit (0:00-0:08)

Görsel 3.

Tablo 3.

Gösterge	Nesne	İnsan	Doğa	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Araba 2.Araba 3.Araba	1.Park halindeki araca doğru yürüyen bir insan 2.Denizde sırtüstü şekilde yüzen bir insan	1. Deniz	Audi'nin elektrikli olarak birden çok model otomobil üretmesi	Audi yüksek teknolojiyle donatılan elektrikli ve lüks araçlar üretmektedir
Gösterilen	1.Park halinde bulunan lüks bir otomobil 2. Yolda hızlı bir şekilde ilerleyen bir otomobil 3.Park halinde bulunan bir otomobil	1.Aracı sürececek olan kişi 2. Park halinde bulunan otomobilin sürücüsü	1. Özgürlük, sınır tanınamazlık, huzur, mutluluk		

2. Kesit (0:09-0:19)

Görsel 4.

Tablo 4.

Gösterge	Nesne	İnsan	Düzenlam	Yananlam
Gösteren	1.Araba	1.Yolda park halinde bulunan	Audi'nin elektrikli olarak	Audi yüksek teknolojiyle donatılan elektrikli, lüks araçlar üretmektedir ve bunu deneyimlemeniz için Audi otomobillere sahip olmalısınız. Ancak bu sayede farklılıkları test edip ayrıcalıklı olabilirsiniz
	2.Şarj İstasyonu	audi otomobile doğru yürüyen bir kadın	birden çok model otomobil üretmesi	
	3.Araba			
	4.Araba	2.Yürürken yanından geçen		
	5.Park halinde bulunan araba	Audi otomobile dönüp bakan bir kadın		
	6.Araba			
	7.Araba			
Gösterilen	1.Şarj istasyonunda şarj edilen bir elektrikli Audi otomobil	1.Park halindeki Audiye doğru merak ve mutlulukla yürüyen kadın		
	2. Elektrikli şarj istasyonu	2.Yanından geçen Audi otomobilin cazibesine kapılarak ona hayranlıkla bakan kadın		
	3.Yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil			
	4.Yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil			
	5.Sol aynasına yakın çekim yapılmış lüks bir Audi otomobil			
	6.Yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil			
	7.Yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil			

3.Kesit (0:20-0:31)
Görsel 5.

Tablo 5.

Gösterge	Nesne	İnsan	Hayvan	Doğa	Düzenlam	Yananlam
Gösteren	1.Tekerleğine yakın çekim yapılan araba 2.Araba 3.Araba	1.Yolda park halinde bulunan Audi otomobile doğru yürüyen iki erkek	1.Uçan kuşlar	1.Gökyüzü	Audi'nin ürettiği elektrikli otomobiller in çok sessiz ve şık olduğu	Audi yüksek teknolojiyle donatılan elektrikli, lüks, sessiz ve tarzımıza uygun araçlar üretmektedir
Gösterilen	1.Şık tasarım ve yüksek teknoloji 2.Önce park halinde bulunan sonrasinda ise yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil 3.Yolda ilerleyen lüks bir Audi otomobil	1.Park halindeki Audi'ye doğru yürüyen sürücü ve arkadaşı	1.Özgürlük	1.Sınır tanımamazlık, özgürlük		

4.Kesit (0:32-0:43)

Görsel 6.

Tablo 6.

Gösterge	Nesne	İnsan	Düzenlam	Yananlam
Gösteren	1.Araba 2.Araba 3.Arabalar	1.Kameraya doğru bakış atan bir kadın	Audi'nin yüksek teknolojiyle donatılmış otomobiller ürettiği lüks	Bir Audi'ye sahip olursanız yüksek teknoloji, şıklık gibi değerlerin yanı sıra özgürlük deneyimini yaşayabilirsiniz. Audi özgürlüğe açılan kapıdır

- Gösterilen 1.Yolda 1.Gülen mutlu bir
ilerleyen bir kadın
Audi
otomobil
- 2.Yolda
ilerleyen lüks
bir Audi
otomobil
- 3.Yolda yan
yana
ilerleyen lüks
iki tane Audi
otomobil

5.3. Zen Pırlanta Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi

Kesit 1. (0:00-0:14)
Görsel 7.

Tablo 7.

Gösterge	Nesne	İnsan	Doğa	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Kadının parmağındaki Zen marka pırlanta yüzük 2.Kadının boynundaki Zen marka pırlanta kolye 3.Erkeğin bileğinde ve üzerinde pırlanta bulunan Zen marka bileklik	1.Kadın ile el ele tutuşan, sarılan ve onu fotoğraf çeken erkek 2.Erkek ile el ele tutuşan, sarılan ve ona poz veren kadın	1.Deniz 2.Uçan kuşlar 3.Gökyüzü	Zen pırlanta markasının kolye,bileklik ve yüzük gibi ürünler ürettiği ve bu ürünleri kullanan bir çiftin buluşması, birbirlerinin elini tutarak sarılması	Zen pırlanta ürünleri şık, zarif ve lüktür. Bunları kullanan çiftler birbirleriyle iyi bir şekilde anlaşarak güzel vakit geçirmektedirler. Zen pırlanta mutluluğun anahtarıdır
Gösterilen	1.Şıklık, zerafet, zenginlik	1.Hayatındaki kadınla beraber olmaktan mutluluk duyan erkek	1.Huzur, mutluluk 2.Huzur, mutluluk, özgürlük		

- 2.Şıklık,
zerafet,
zenginlik
- 2.Hayatındaki
erkek
beraber
olmaktan
mutluluk
duyan kadın
- 3.Huzur,
mutluluk,
özgürlük
- 3.Şıklık,
zerafet,
zenginlik

Kesit 2. (0:15-0:31)
Görsel 8.

Gösterge	Nesne	Tablo 8. İnsan	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Kadının parmağındaki Zen marka pırlanta yüzük 2.Kadının boynundaki Zen marka pırlanta kolye 3.Üzerinde Zen yazılı bir kurdela ile bağlanmış yüzük kutusu	1.Kadın ile ele tutuşan, sarılan ve onu fotoğraf çeken erkek 2.Erkek ile ele tutuşan, sarılan ve ona poz veren kadın	Zen pırlanta markasının kolye,yüzük gibi ürünler ürettiği ve bu ürünleri kullanan bir çiftin buluşması, birbirlerinin elini tutarak birbirlerine sarılması	Zen pırlanta ürünleri şık, zarif ve lüktür. Bunları kullanan çiftler birbirleriyle iyi bir şekilde anlaşarak güzel vakit geçirmektedirler. Zen pırlanta mutluluğun ve aşkın anahtarıdır. Zen pırlanta ürünlerini kullanırsanız hem siz mutlu olursunuz hem de karşınızdakini mutlu edersiniz
Gösterilen	1.Şıklık, zerafet,zenginlik 2.Şıklık,zerafet,zenginlik 3.Şıklık,zerafet,zenginlik	1.Hayatındaki kadın ile beraber olmaktan mutluluk duyan erkek 2.Hayatındaki erkek ile beraber olmaktan mutluluk duyan kadın		

5.4.Turkcell Reklamının Göstergibilimsel İncelemesi

1.Kesit (0:00-0:06)
Görsel 9.

Tablo 9.

Gösterge	Nesne	İnsan	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Turkcell animasyon karakteri 2.Çeşitli animasyon karakterler 3.Turkcell modemi 4.Modemden çıkan ışık hüzmesi	1.Anne baba ve iki çocuktan oluşan çekirdek bir aile 2.Çeşitli platformlarda yayınlanan dizi, film karakterleri	Ev sahibi olan aile fertlerinin, dizi/film karakterlerinin ve diğer animasyon karakterlerin hep birlikte meraklı bir şekilde Turkcell animasyon karakterini izleyişi	Turkcell'in güçlü ve hızlı olan yeni modeminden yayılan internet sinyalleri. Turkcell'in internet hizmetinin kaliteli oluşu
Gösterilen	1.Turkcell hizmetini sunmakla görevli animasyon karakter 2.Çeşitli platformlarda oynanan oyun ve izlenen çizgi film karakterleri 3.En yeni ve en hızlı internet teknolojisini sunan Turkcell modemi 4.Güçlü ve hızlı internet sinyali	1.Ev sahibi olan aile 2.Ev sahibi olan aile fertlerinin izlediği yayınlardaki ve oynadıkları oyunlardaki karakterler		

Kesit 2. (0:07-0:21)
Görsel 10.

Tablo 10.

Gösterge	Nesne	İnsan	Düzanlam	Yananlam
Gösteren	1.Turkcell animasyon karakteri 2.Çeşitli animasyon karakterler 3.Turkcell modemi 4.Modemden çıkan ışık hüzmesi	1.Ane baba ve iki çocuktan oluşan çekirdek bir aile 2.Çeşitli platformlarda yayımlanan dizi, film karakterleri	Turkcell'in sunduğu internetin hızı ve gücü sayesinde aile fertlerinin, dizi/film karakterlerinin ve diğer animasyon karakterlerin hep birlikte yaşadıkları şaşkınlık ve mutluluk	Turkcell'in sunmuş olduğu internet hızı ve gücü öylesine yüksektir ki hiçbir engel ve sınır tanımaz
Gösterilen	1.Turkcell hizmetini sunmakla görevli animasyon karakter 2.Çeşitli platformlarda oynanan oyun ve izlenen çizgi film karakterleri 3.En yeni ve en hızlı internet teknolojisini sunan Turkcell modemi 4.Güçlü, hızlı, sınır tanımaz internet sinyali	1.İnternet sinyalinin gücünden ve hızından dolayı ailenin yaşadığı şaşkınlık ve mutluluk 2.Aile fertlerinin izlediği yayınlardaki ve oynadıkları oyunlardaki karakterlerin bile Turkcell'in internet hızı sayesinde yaşadığı şaşkınlık ve mutluluk		

Sonuç ve Öneriler

20. yüzyılda özellikle 2. Dünya Savaşının yaşanmasıyla birlikte Modernizm akımının öğretileri sarsıntıya uğramıştır. Bunun akabinde birçok alanda kaotik bir sürece tanıklık eden insanoğlu Postmodernizmin gün yüzüne çıkmasıyla birlikte yeni bir döneme adım atmıştır. Bu dönem pek tabii ki pazarlama anlayışının ve buna bağlı olarak reklamların da çehresinin değişmesini beraberinde getirmiştir. Postmodern pazarlamanın dinamiklerine günümüzde birçok

reklam uygulamasında rastlamak mümkündür. Bu çalışmada da belirlenen reklamlarda ilgili dinamiklerin saptanıp gün yüzüne çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda iki tane ulusal iki tane uluslararası markanın Twitter yoluyla yayınladıkları reklamlar göstergebilimsel incelemeye tabi tutulmuştur.

Literatürdeki benzer çalışmalar irdelendiğinde özellikle günümüz reklamlarında postmodern pazarlamanın unsurlarına sıkça rastlanıldığı ortaya koyulmuştur. Bununla beraber çalışmalarda genel olarak postmodernizmin tüketimi tetiklediği, özendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ilaveten bazı yazarlar çalışmalarında -her ne şartta olursa olsun yalnızca tüket-anlayışının postmodern reklamlarda tezahür edişine değinmişlerdir.

Bu çalışmada da göstergebilimsel yöntemle analiz edilen reklam filmlerinin tümünün postmodern döneme ait olduğunu belirtmek gerekmektedir. İki ulusal iki de uluslararası markalara ait reklam filmlerinin analizinden çıkan sonuçlara göre, ilgili reklamların tümünde tüketim olgusunun başat bir şekilde ele alınıp izleyiciye aksettirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Audi ve Zen Pırlanta gibi lüks ürün pazarlayan markaların reklamlarında bu durum daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Buna göre bu markaların reklamlarında tüketicinin özellikle hedonik ihtiyaçlarının hedef alındığı sonucuna varılmıştır. Red Bull ve Turkcell gibi lüks ürün kategorisine ev sahipliği yapmayan markaların reklamlarında ise hedonik ihtiyaçlar daha çok arka planda kalmıştır. Kısacası tüketim olgusu tüm reklamlarda yansıtılırken özellikle Audi ve Zen Pırlanta reklamlarında ürün faydasına yapılan vurgu ikinci planda kalmıştır. Buna göre bir Audi'ye sahip olmanın ayrıcalığını yaşamak gerekliliği vurgulanırken Audi araçları geleceğe ve teknolojiye açılan kapı olarak yansıtılmıştır. Zen Pırlanta reklamında ise aşk gibi önemli ve özel bir duygu bir pırlanta yüzük veya kolyeye indirgenmiştir. Bu durum tüketim olgusunun günümüzde geldiği nokta açısından oldukça düşündürücüdür. Komedi ve eğlence unsurlarının ağır bastığı Red Bull reklamında mübalağa sanatının güzel bir örneğine rastlanırken Turkcell internet reklamında ise gerçeklikten uzak bir reklam yapısı kurgulanmıştır. Reklamların kurgulanması hususunda postmodern dönemle birlikte bir dönüşüm yaşandığı reddedilemez bir gerçektir. Bu bağlamda animasyon temelli reklamlarda artış söz konusu olduğu düşünülmektedir. Özellikle Red Bull ve Turkcell reklamlarının animasyon üzerine kurgulanması bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Bilindiği üzere postmodern pazarlamanın kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Başlıklar haline indirgenecek olursa üstgerçeklik, parçalanma, üretim ve tüketimin yer değiştirmesi, öznenin merkezleştirilmemesi, zıtlıkların-karşıtlıkların birleşmesi gibi özellikleri bünyesinde barındıran postmodern pazarlama anlayışı günümüzde birçok reklamda göze çarpmaktadır. İncelenen reklamlar dikkate alındığında ise ilgili duruma yönelik tutarlı örneklere rastlanmıştır. Her reklam postmodern pazarlamanın en az birkaç özelliğini yansıtmaktadır. Red Bull ve Turkcell reklamları başta olmak üzere tüm reklamlarda üstgerçeklik unsuruna rastlanmıştır. Audi reklamı parçalanma unsurunun yoğun bir şekilde görüldüğü bir reklam olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer markaların reklamlarında parçalanma unsuruna rastlanmazken üretim ve tüketimin yer değiştirmesi ile öznenin merkezsizleştirilmesi gibi postmodern pazarlama uygulamaları hemen hemen reklamların tümünde kullanılmıştır. Dört reklamın hiçbirinde ise karşıtlıkların birleşmesi unsuru göze çarpmamıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında gerek uluslararası gerekse ulusal menşeli olsun postmodern dönemde birçok markanın tüketim olgusunu tetiklediği yadsınamaz bir gerçektir. Ürün faydacılığının yerini hedonik faydacılık almaya başlamıştır. Öyle ki postmodern dönemde tüketici önceliklerinin değişmesi Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinin de tekrardan güncellenmesi gerekliliğini düşündürmektedir. Günümüzdeki tüketim furcasını tüketim çılgınlığı ifadesiyle tanımlamanın doğruluğu her ne kadar tartışılsa da tehlikenin boyutları görmezden gelinmemelidir. Tüketim; ruh sağlığını, toplumsal dengeyi, dünyanın düzenini bozacak şekilde yapılmamalıdır. Bu doğrultuda hem bireysel hem de toplumsal düzlemde birçok sorunu beraberinde getirecek olan aşırı tüketimden kaçınmak gerekmektedir.

Sınırlılıklara dayalı olan bu araştırma nitel bir araştırma tekniği kullanarak oluşturulmuştur. Buna rağmen gerek akademik düzlemde gerekse de çalışılan markalar başta olmak üzere sektörel doğrultuda markalara ve reklam ajanslarına katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Ancak araştırma konusunun daha detaylı bir şekilde ele alınabilmesi ve literatüre daha fazla katkı yapılabilmesi için farklı sektörlerde, hedef kitlesi fazla olan önemli firmaların mesajlarının destekleyici araştırma teknikleri kullanılarak da incelenmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Abukan, B. (2014). *Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Kendini Gerçekleştirme ve Bilgelik İlişkisi: Yaşlılar Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aktaş, E. (2018). "Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Günümüzde Kadına Yönelik Tüketim Analizi". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri* (1. Baskı). (M. Rifat ve B. Vardar, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*. (A. Şenel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2002). *Tüketimin Tanımına Doğru, Mimarlık ve Tüketim*. İstanbul: Boyut Yayın.
- Batu, M. ve Tos, O. (2017). Tüketim Kültürü Odağında Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5 (2), 991-1023.
- Berner, A. ve Tonder, C. V. (2003). The Postmodern Consumer: Implications Of Changing Customer Expectations For Organisation Development In Service Organisations. *Journal of Industrial Psychology*, 29 (3), 1-10.
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizli Yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6 (1), 111-118.
- Demirel, D. (2014). Modernizmden Postmodernizme Kamu Yönetimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 169-178.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar K. (2010). *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları.
- Eyice, S., İlbasmış, S., ve Pirtini, S. (2014). Sembolik Tüketim Davranışı ve Sembolik Tüketim Ürünü Olarak Tek Taş Yüzük Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11 (42), 89-103.
- Fırat, A. F., N. Dholakia ve A. Venkatesh (1995), "Marketing In A Postmodern World", *European Journal of Marketing*, 29 (1), 40-56.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (2. Baskı). (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gedik, E. (2016). Bir Tüketim Kültürü Ürünü Olarak Anti-Kahraman Erkek İmajları. *ViraVerita E-Dergi*, (4), 37-58.
- Güner Koçak, P. (2017). Gösterişçi Tüketim Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (43), 79-112.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hatipler, M. (2019). Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4 (2), 410-424. <https://doi.org/10.21733/ibad.555262>
- Karabıyık, B. ve Akkılıç, M. E. (2022). Tüketicilerin Özel İndirim Günlerinde Çevrimiçi Yaptıkları Satın Almalarındaki Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesi. *International Review of Economics and Management*, 10 (2), 134-155.
- Kırılmaz, H. ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, 3 (8).
- Koparal, C. (1997). *Yönetim ve Organizasyon*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Ankara: Ankara: Dost Kitabevi.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 370-396.
- Odabaşı, Y. (2017a). *Postmodern Pazarlama*. (5.Baskı). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Odabaşı, Y. (2017b). *Tüketim kültürü*. (5. Basım). İstanbul: Agora Kitapları.
- Oğuz, M. C. (2018). Bob Jessop, post-fordizm ve devlet. *Politik Ekonomik Kuram*, 2 (1), 19-34.
- Otay Demir, F. (2008). Pazarlamanın nostaljik oyunu: Retro markalama. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (33).
- Parlak, Z. (1999). “Yeniden Yapılanma ve Postfordist Paradigmalar”. *Bilgi Dergisi*.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (Ş. Süer Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sezer, N., ve Sert, Y. N. (2014). Tv Kamu Spotu Reklamlarının Medya Okuryazarlığı Çerçevesinde Kullanılması: Çocuk ve Medya Hareketi TV Kamu Spotu Reklamının Göstergebilimsel Çözümlemesi. A. Güneş (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim Yazınsaldan Görsele Anlam Arayışı* (11-47). Konya: Literatürk Academia.
- Spicer, Michael W. (2005). “Public Administration Enquiry and Social Science in the Postmodern Condition: Some Implications of Value Pluralism”, *Administrative Theory & Praxis*, 27 (4), 669-688.
- Şahin, M. C. (2007). “Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 157-177.
- Şen, S. (1999-2000). Esnek üretim ve esnek çalışma. *Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 15-16 (1-6).
- Şenol, I. (2012). *Tüketim Toplumu ve Marka Yönetimi: Kişi Markası Olarak Michael Jackson*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tanyeri Mazıcı, E. ve Can, E. N. (2021). Postmodern Tüketim ve Dijital Ortama Yansımaları: Netflix Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14 (2), 832-858.
- Üstün, B. ve Tural, O. (2008). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekanlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İrdelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 259-282.
- Tükel, İ. (2014). Tüketimin Yeni Aktörleri: “Y Kuşağı”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-22.
- Türk Dil Kurumu (2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 03 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, M. (2009). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2).
- Yüksel, Ö. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ekler

- Ek Şekil 1: Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi
Ek Şekil 2. Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması
Ek Şekil 3: Modernizm ve Postmodernizmde tüketici ve ürünler

- Ek Tablo 1 ve Ek Tablo 2: Red Bull Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi
Ek Tablo 3, Ek Tablo 4, Ek Tablo 5, Ek Tablo 6: Audi Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi
Ek Tablo 7 ve Ek Tablo 8: Zen Pırlanta Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi
Ek Tablo 9 ve Ek Tablo 10: Turkcell Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 60
2. yazar katkı oranı : % 40

Müzakereci Demokrasi Bağlamında Türkiye Gençlik Zirvesi Konuşma Metinlerine Kavramsal Bir Bakış

A Conceptual Examination of Turkish Youth Summit Speech Texts in the Context of Deliberative Democracy

Ali Fuat KUYUMCU¹

Öz

Günümüzün ideal yönetim biçimi olarak görülen demokrasi kavramının tarihsel süreç içerisinde insan topluluklarının yaşayış biçimleri ve edindikleri kültürel birikimler sonucunda yeni anlamlar kazanarak farklı modeller çerçevesinde tezahür ettiği görülmektedir. Bu tezahür biçimlerinden biri de Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine dayandırılan müzakereci demokrasi modelidir. Bu model kamusal müzakere esasını benimseyen ve karar alma süreçlerinde tarafların birbirini ilgilendiren konularda ortak hareket etme anlayışı temelinde ilerleyen bir demokrasi sürecini temsil etmektedir. Bu çalışmanın amacı müzakereci demokrasi kavramı çerçevesinde Türkiye Gençlik Zirvesi toplantı metinlerinin nasıl kavramlaştırılarak içerik kazandırıldığını belirlemektir. Bu amaçla Türkiye Gençlik Zirvesi toplantılarında Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen konuşma metinleri önce WordArt Web 2.0 analiz programı ile kelime sıklıklarına ayrıştırılmış daha sonra sıklık durumlarına göre kelime bulutu haline getirilerek görselleştirilmiştir. Çalışmanın devamında elde edilen veriler, yöntem kısmında anlatıldığı üzere çoklu bir nitel araştırma deseni ile analize tabi tutularak metne hâkim olan kelimelerin hangi anlam yükleri ile içeriklendirildiği açıklanmıştır. Çalışma özelinde örneklem olarak incelen Türkiye Gençlik Zirvesi oturumları bir kamusal müzakere süreci bağlamında ele alınmış yine müzakereci demokrasinin kuramsal temelini oluşturan Habermas iletişimsel eylem teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda 03.11.2018 ve 12.07.2021 tarihlerinde iki kez gerçekleştirilen Türkiye Gençlik Zirveleri konuşma metinlerinde konuya hâkim olan meselenin kamusal müzakere kavramını merkeze alarak içerik kazandırıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müzakereci demokrasi, Habermas, Türkiye gençlik zirvesi, Nitel araştırma

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The concept of democracy, widely regarded as the ideal form of governance today, has evolved over time and manifested itself through various models. Deliberative democracy is one such model that embodies a process grounded in the principle of public deliberation, wherein decisions are made through collaborative negotiation among concerned parties. This study seeks to analyze and contextualize the texts from Turkish Youth Summit meetings as an exemplar of deliberative democracy. To achieve this objective, the summit outputs were processed using the WordArt web 2.0 online text analysis program. Initially, the speech texts were categorized based on word frequency, visually represented through word clouds. Subsequently, the semantic nuances associated with predominant words in the text were elucidated. The findings of the study reveal that the focal point in the speech texts of the Turkish Youth Summits, conducted on 03.11.2018 and 12.07.2021, centers around contextualizing issues by emphasizing the concept of public negotiation.

¹ Bağımsız Araştırmacı, afk.omu@gmail.com,

Atf için (to cite): Kuyumcu, A.F. (2024). Müzakereci Demokrasi Bağlamında Türkiye Gençlik Zirvesi Konuşma Metinlerine Kavramsal Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1855-1870.

Keywords: Deliberative democracy, Habermas, Turkish youth summit, Qualitative research

Paper Type: Research

Giriş

Müzakereci demokrasilerde aslolan karşılıklılık esasıdır. Bu durum ise müzakere edecek tarafların görüşlerini karşılıklı olarak eşit şartlarda beyan edebilmesi durumunu ifade eder. Bahsedilen karşılıklılık durumunun gerçekleşebilmesi ise kamusal müzakere süreçlerinin demokratik bir ortamda gerçekleştirilmesi ile mümkün olabilir. Bu bağlamda kamusal müzakere süreçlerinde demokratik gereksinimlerin sağlanamaması Habermas'ın "iletişimsel eylem" kavramıyla tanımladığı ideal iletişimin durumunun gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. İletişimsel eylemi sekteye uğratan durumlar, yani kamusal konuşma süreçlerini yapı bozuma uğratan süreçler Habermas'ın "stratejik eylem" olarak adlandırdığı ve aslında "ideoloji" olarak da isimlendirilebilecek olan "sistemik olarak çarpıtılmış iletişim" biçimidir (Eagleton, 2015, s. 35).

Kamusal müzakerelerde tarafların karşılıklı fikir alışverişi esasına dayalı, tarafları ilgilendiren meselelerde karar verme iradesinin politik ve sivil unsurlar arasında eşitlik ilkesi gözetilerek rızaya dayalı bir şekilde alınabilmesi demokrasi kavramının da temel hak ve özgürlükler açısından iinin doldurulabilmesi ve birtakım eksikliklerinin giderilmesi açısından önemlidir. Bu sebeple demokrasilerde halkın karar verici rolünde olabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması gereklidir (Şentürk, 2008, s. 55). Bu mekanizmalardan en önemlilerinden biri de devletin siyasal etkisinden yalıtılmış olarak görüş ve kanaatlerin özgürce ifade edilebildiği denetim ve gözetimden uzak bir kamusal alan varlığını oluşturularak sivil muhalefetin gelişip olgunlaşması için açılacak alanlardır (Tosun, 2001, s. 43).

Tüm bu açıklamalardan hareketle Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetimi elinde bulundurduğu yaklaşık yirmi yıllık süre zarfında müzakereci demokrasi anlayışını benimseyen birtakım süreçleri yürüttüğünü görmekteyiz. Bu süreçlerden en bilinenleri Kürt vatandaşların sorunlarının çözümü için gerçekleştirilen "Demokratik Açılım Süreci" ya da kamuoyunda daha çok bilinen adıyla "Kürt Açılımı" olarak adlandırılan süreç örnek gösterilebilir. Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından "devletin en ücra köşelerine kadar uzanan elleri" olarak nitelendirdiği ve halkın ihtiyaç ve beklentilerinin tespiti noktasında kritik makam olarak gördüğü muhtarların sorun ve beklentilerinin karşılıklı müzakere yöntemi ile ele alındığı "CB Muhtarlar Toplantıları" da bu çerçevede ele alınan önemli bir kamusal müzakere örneği olarak nitelendirilebilir. Bu ve buna benzer çabalar toplum beklentilerinin gerçekleştirilmesi ve birtakım sorunların giderilmesine yönelik diyaloga açık müzakere yöntemleri olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelemeye tabi tutulan Türkiye Gençlik Zirvesi toplantıları da iktidar ile seçmen kitlesi arasında müzakereci demokrasinin bir unsuru olarak icra edilen kamusal bir müzakere süreci olarak ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Müzakereci demokrasi bağlamında Türkiye Gençlik Zirvesi Konuşma metinlerinin içeriksel bir analizinin yapılarak söylemin hangi vurgularla öne çıkarıldığının tespitine gitmektir. Bu amaçla Cumhurbaşkanı tarafından zirvede yapılan konuşmaların metinleri analiz edilerek sıklık durumlarına göre tablollaştırılmış daha sonra kelimeler görselleştirilerek kelime bulutuna çevrilmiştir. Böylece elde edilen veri seti ile müzakereci demokrasi bağlamında hangi kavramların öne çıktığı belirlenerek nasıl içerik kazandırıldığının metinler üzerinden tespitine gidilmiştir.

1. Habermas İletişimsel Eylem Kuramı

Habermas (1996), iletişimsel eylem kuramını oluştururken Max Weber'in Amaçsal-rasyonel eylem kuramını kendisine temel alarak modern toplulukların gündelik yaşamlarında gerçekleştirdiği iletişimsel pratiklerin neden kuramsal bir karşılığının bulunmadığının empirik sorusu ile kuramının çıkış noktasını belirlemiştir (s.193).

Kurama göre içinde yaşanılan toplum bilişsel estetik ve normatif davranışların beraber sergilendiği kültürel bir alandır. Tüm bu bileşenler üzerinden içinde yaşanılan alan bireyin özgürlüğünün olduğu bir alan olarak da tanımlanmaktadır. Bu alan bireysel düşünmenin hâkim olduğu iletişimsel aklın ağır bastığı insanların vatandaş olduğu kadar bir birey olarak da farklı statülere var olduğu bir alandır. Tüm bu koşullar üzerinden Habermas içinde yaşadığımız toplumun yaşam alanlarını “kamusal alan ve özel alan” olmak üzere iki farklı statüye ayırmıştır. Kamusal alan olarak nitelenen alan medya aygıtlarının dâhil olduğu ve kamuoyunun etkisinde olan alan iken özel alan ise kişilerin özel yaşamlarını içine barındıran aile birliği ve komşuluk ilişkileri gibi bireysel ilişkilerin gerçekleştiği alan olarak tanımlanmaktadır (Cusset, 2001, s. 50).

Habermas halkı siyasal oluşumlardan ayrı göreyek bu yapıyı toplumsal sözleşmenin bir ürünü olarak tanımlamıştır. Toplum sözleşmesini eşit haklarda yaşamayı tercih eden özgür bireyler arasında gerçekleştiğini ifade ederek bireylerin bir arada olma durumundan dolayı ihtiyaçları doğrultusunda gerekli gördükleri yasaları kendileri koyarak birlikte yaşama iradesini temin ettiklerini belirtir (Sitembölükbaşı, 2005, s. 148). Eğer ortada özgür irade ile alınmış bir toplumsal sözleşmeye dayalı birliktelik varsa toplumda alınacak kararların da demokratik bir süreç takip edilerek alınması tüm tarafların katılımının sağlanarak gerçekleştirilmesi gereklidir. Habermas tamda bu noktada liberal demokrasinin eksikliğinden bahsederek bir eleştiri getirmektedir. Ona göre liberalizm sonrası toplumlarda bir çalkalanma olmaktadır. Modernleşme ile iktisadi anlamda birçok sorun ortaya çıkarken örgütlenmiş kapitalizm sonucunda sosyal devlet anlayışının yerini kitle demokrasileri düzeni almıştır. Böylece ekonomik baskı altında olan kapitalist üretim biçimi ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu çaba güdülürken kimi zaman faşist ve otoriter baskılar uygulanmaya başlanmıştır (Habermas, 1996, s. 839). Bu durumun toplumsal katılımın ve çoğulcu demokrasinin işleyişinin önünde bir engel olarak gören Habermas iletişimsel müzakereci demokrasi kuramıyla çoğulcu toplumlardaki demokratik edinimlerin iletişimsel bir çerçevede kavramsallaştırarak yöneten ile yönetilen arasında müzakerecinin edinildiği bir halk egemenliğini tanımlamıştır.

Bakıldığında liberal demokrasinin içinde bulunduğumuz çağda toplumların ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememesi özellikle katılım esasının öncelikli olduğu bir demokrasi modeline ihtiyaç duyulması sebebiyle insanları alternatif bir demokrasi modeli arayışına itmiştir. Bu bağlamda Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı üzerinden diyalog esasına dayalı bir alternatif modeli olarak tanımladığı müzakereci demokrasi modeli günümüzde en ideal demokrasi modeli olarak nitelendirilmiştir.

2. Müzakereci Demokrasi Kavramı

Müzakereci demokrasi liberal demokrasinin birtakım eksikliklerinin giderilmesi amacıyla geliştirilmiş bir demokrasi modelidir. Liberal demokrasilerde en nihayetinde daha bireysel niteliklerin önde olduğu toplumun azınlık durumunda olan kesimlerinin sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığı görülmüştür.

Liberal demokrasilerin yetersiz kaldığı durumlar şu şekilde sıralanabilir;

a) Liberal demokrasilerde daha bireyselliğin ön planda olduğu vatandaşlar ile arasında sözleşmeye dayalı kurduğu bağ nedeniyle, toplum içerisinde bulunan etnik farklılıklara, azınlık durumunda olan guruplara ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konularda çözüm üretebilmesinin yetersiz kalması.

b) Her ne kadar düzenli seçimlerle halkın iradesi sandığa yansımış olsa bile ileriki süreçte seçilenler ile arasında ortaya çıkan kopukluklar ve halkı ilgilendiren konularda kopuklukların yaşanması sonucu alınan kararların vatandaşların beklentilerinden uzak kalması.

c) Çoğunluğun gücünü ele geçiren siyasal yapılanmaların elde ettiği üstün yetkiler sonucu ortaya çıkan sorunlar. Yetkinin toplumdan alındığının unutulması ve alınan kararların toplumun beklentilerini karşılamaması sonucu devlet kurumlarına karşı azalan güven.

d) Çoğunluğun yönetime katılamaması ve herhangi bir söz hakkının olmaması sonucu sosyal tercihlerde adaletsizlikleri ortaya çıkarması ve bu durumun yarattığı sosyal dengesizlikler.

e) Eşit oy ilkesi demokratik katılım sürecini yansıtmakla birlikte çoğunluk oluşturamamış farklı görüşlerin oluşturduğu alt gurup ya da kültürlerin dışlanarak temsil edilememesi (Sitembölükbaşı,2005, s. 139-144)

Ortaya çıkan tüm bu sorunlar liberal demokrasi anlayışına karşı alternatif bir demokrasi modeli arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Ve en nihayetinde liberal demokrasi modelinin önde gelen eleştiricileri alternatif bir model olarak gördükleri müzakereci demokrasi modelini ideal bir demokrasi modeli olarak öne sürmüşlerdir (Tunç, 2013, s. 1125).

Müzakereci demokrasi liberal demokrasinin aksine kamusal alanın gündelik yaşamı içerisinde taraflar arasında fikir alışverişine dayalı bir iletişim anlayışının hâkim olduğu, böylelikle yurttaşlar ile müzakerecinin demokratik yönetimin temeline alındığı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğanay, 2003, s. 49).

Bu bağlamda bakıldığında müzakereci demokrasi modelinin en önemli yönü liberal demokrasilerin eksikliği olan azınlıkların dinlenebilmesi ve karar alma süreçlerine katılımı noktasında topluma daha bütünleştirici bir bakış açısı sunan bir model olarak nitelendirilebilir olmasıdır. Katılımın varlığından söz edebilmemiz için ise tarafların bir araya toplanan ve özgür ve eşit şartlarda fikir alışverişinde bulunabilen bir müzakere masasından bahsetmemiz gereklidir. Çünkü müzakereci demokrasiler özünde tüm vatandaşların eşitlik ilkesi ile katılımını ile eşitler arası konuşma ve tartışmayı gerektirir (Cohen, 1999, s. 146). Kurulacak müzakere masasının ise taraflar açısından bir takım demokratik unsurları içermesi gereklidir. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir;

- a) Müzakere edilecek masada tarafların eşitlik ilkesi çerçevesinde bulunması.
- b) Müzakere edilecek konularda açık ve şeffaf olunması.
- c) Baskılardan uzak ve tarafsızlığın ön şart olarak belirlenmesi.
- d) Müzakere ortamının duygusallıktan ve ön yargılardan uzak rasyonel bir zeminde ele alınması.

Müzakereci demokrasi kavramının ortaya koyduğu müzakere sürecindeki koşullara bakıldığında koşulların argümantatif bir yaklaşıma işaret ettiği söylenebilir. Müzakere sürecinde katılımcılar tarafından öne sürülen savlar katılımcıların toplumsal konulardan bağımsız olarak kendilerini temsil etmektedir (Atagül, 2017, s. 45).

Müzakereci demokrasilerin idealinde müzakere masasının katılımcıları belirli bir siyasal sorunun çözümünde herhangi bir ön şart sunmaksızın belirlenen sorunun çözümü noktasında çaba göstermektedirler. Önsel normlar ya da gereklerin yetkisi tarafları bağlamaz. Müzakerede ele alınan sorun çözüm noktasına akıl yoluyla varma çabası vardır. Bu nedenle rasyonel bir tutum sergilerler. Taraflar probleme yönelik çözüm önerilerini sunarken bu öneriler eleştiriye açıktır. Katılımcılar ancak en rasyonel fikir ortaya atılınca fikir birliğine vararak rıza gösterirler. Oluşan rızada rasyonelliği sağlayan ön şart ise müzakere taraflarının eşit ve özgür bir ortamda bulunabilmeleri ile mümkündür. Tarafların öneri sunma ya da fikirlerini beyan etme noktasında baskıdan uzak eşit bir pozisyonda bulunmalıdırlar. Hiçbir katılımcı diğer katılımcıya fikirlerini

dayatma noktasında bir ayrıcalığa sahip olmamalıdır. Çünkü müzakereci demokrasilerde asıl hedef tartışmalardan uzak ortak uzlaşının olduğu görüş birliğine varmaktır. Konsensua'nın gerçekleşemediği durumlarda katılımcılar tarafından oylama yöntemine başvurulsa dahi ortaya çıkan sonuç Kolektif bir yargıdır (Young, 1999, s. 176).

Habermas'ın iletişimsel eylem teorisi temelinde şekillendirdiği müzakereci demokrasi günümüz koşullarında alternatif bir demokrasi modeli olarak tercih edilmektedir. Modelde liberal demokrasinin eksiklerinin giderilmesi amaçlanırken modern toplumlarda ortaya çıkan temsil sorununun iletişim esası temelinde müzakere yoluyla çözüme kavuşturulması noktasında yen bir demokrasi modeli olarak öne çıkmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada çalışmanın yapısı itibariyle nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi var olan problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi bir takım nitel veri toplama yöntemlerini kullanarak, öncesinde bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999, s. 465-478).

Nitel Araştırmalarda araştırmacı çoklu bir desen belirleyebilir. Yapacağı çalışmanın özgünlüğüne bağlı kalmak kaydıyla betimsel bir yaklaşım izleyerek içerik analizi yöntemi ile birtakım temaları belirler ve elde ettiği verileri kendi yorumları çerçevesinde analiz ederek yorumlayabilir (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 221).

Bu çalışmada da çoklu desen yöntemi belirlenmiştir. Öncelikle veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde araştırmacı konusu içerisine giren kavramlardan bir kategori oluşturarak incelenen veri setinde bu kavramlar içerisine giren kelime ya da görselleri sayarak gruplandırma yoluna gidilmektedir (Silverman, 2018, s. 168).

Bu bağlamda çalışmada içerik analizinin bir türü olan tematik analiz yönteminden de faydalanılmıştır. Tematik analiz ile elde edilen verinin içerisinde sıklıkla kullanılan temaların neler olduğu belirlenerek en küçük boyutlarına kadar analiz edilerek raporlanabilmesi (Braun ve Clarke, 2019, s. 873-898) ayrıca içeriğinde bulunan kelime ve kelime öbeklerinin sınıflandırılarak ayrı ayrı sayıya bilmesi de sağlanmaktadır (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012, s. 146). Veri setinin kavram taraması yapıldığında “metinlere hâkim olan genel kavramlar ortaya çıkarılarak hangi anlam yükleri ile içeriklendirildiği” belirlenebilmektedir (Erkan, 2014:247). Son olarak ise elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemine tabi tutulmuştur. Betimsel analiz yöntemi, elde edilen bulguların önce özetlenerek sonra da yorumlanarak okuyucuya yalın bir biçimde sunulması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 221). Çalışma yönteminde çoklu desen kullanımının yanı sıra veri setinin kavram taraması yapılırken Çiğdem Aksu Çam'ın “Uluslararası Metinlerde Çevre” isimli çalışmasında çizdiği model izlenmiştir (Çam, 2014, s. 241-279).

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı müzakereci demokrasilerin önemli bir boyutunu teşkil eden kamusal müzakere süreçlerinin icrasında sarf edilen konuşma metinlerinin nasıl kavramsallaştırılarak içerik kazandığını ortaya çıkarmaktır. Çalışmadaki asıl amaç ise bir kamusal müzakere örneği teşkil eden Türkiye Gençlik Zirvesi toplantı çıktılarının incelenerek metinlere yüklenen anlamların gerek toplantı ana teması gerekse bir kamusal müzakere sürecini temsil etmesi durumu üzerinden nasıl kavramsallaştırıldığının incelemektir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye Gençlik Zirvesi konuşma metinlerinin içeriksel bir taraması yapılarak metinlere hâkim olan sözcüklerin kavram yüklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Böylelikle iki farklı zaman aralığında yapılan gençlik zirvesi toplantılarında metinlerin kavramsal bir yolculuğu yapılarak var olan anlamsal değişiklikler ortaya çıkarılmıştır. Ardı sıra hangi toplantıda hangi kavramların öne çıktığı ya da önem kazandığı tablolaştırılarak, kelime bulutu ile görselleştirilebilmiştir. Böylece ana tema ortaya çıkarılarak Müzakereci bir anlayışla gerçekleştirilen zirvede kullanılan metinlerin içeriği kamusal bir müzakere bağlamında nasıl kavramsallaştırıldığı incelenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye’de müzakereci demokrasi kapsamında gerçekleştirilen kamusal müzakere süreçleri oluşturmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizin kamu kurum ve kuruluşları tarafından müzakere amacı güden birçok toplantı ya da zirve gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kamusal müzakere kapsamına giren tüm oturumların incelenmesi mümkün değildir. Bu bağlamda evreni daraltabilmek ve evrenin genelini en iyi şekilde temsil edebilecek bir örneklem seçimine gidilmiştir.

Örneklem seçiminde ise nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir örneklem yöntemi olan “amaçlı örneklem” yöntemi tercih edilmiştir. Bu örneklem yönteminin seçilmesindeki temel amaç, çalışma kapsamında incelenen kişi olay ya da durum hakkında araştırmanın amacı doğrultusunda tüm yönleri ile derinlemesine bilgi edinebilmektir(Maxwel, 1996). Böylelikle Türkiye’nin genç bireyleri ile müzakereyi amaç edinilerek gerçekleştirilen Türkiye Gençlik Zirvesi (TGZ) oturumları araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman inceleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem ile araştırılmak istenilen olgu ya da olguların ortaya çıkarılabilmesi amacıyla belirlenen yazılı bir metnin analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Bu bağlamda veri setini elde edebilmek için Cumhurbaşkanlığı resmî web sitesine girilerek ilki 03.11.2018 İkincisi ise 12.07.2021 tarihlerinde gerçekleştirilen Türkiye Gençlik Zirvelerinde Cumhurbaşkanı tarafından yapılan konuşmaların tam metnine ulaşılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler önce WordArt Web 2.0 çevrim içi analiz programına yüklenerek kelime sıklıklarına ayrıştırılmış daha sonra sıklık durumlarına göre kelime bulutu haline getirilerek görselleştirilmiştir. Çalışmanın devamında WordArt aracı ile elde edilen veriler, yöntem kısmında anlatıldığı üzere çoklu bir nitel araştırma deseni ile analiz edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Birinci Türkiye Gençlik Zirvesine İlişkin Bulgular

Gençlerin sorunları ve beklentileri üzerine kurulu olan Türkiye Gençlik Zirvesi ilk toplantısı 03.11.2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Zirvenin sahipliğini ise Türkiye Gençlik STK’ları Platformu (TGSP) üstlenmektedir. Kısaca Platformdan bahsederek, Türkiye’de faaliyet gösteren gençlik STK’ları ve özel kuruluşların gençlik yapılanmalarını bir çatı altında toplayarak birlikte hareket etmek ve gençlerin sorunlarına kalıcı çözümler getire bilmek amacıyla kurulmuş üst bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Türkiye’nin genç nesillerinin en önemli ihtiyaçlarından olan giyim, barınma staj ve iş imkânlarına erişebilme noktasında bir çatı kuruluş görevi gördüğünü belirtmemiz yanlış olmayacaktır.

TGSP tarafından gerçekleştirilen Türkiye Gençlik Zirvesi (TGZ) alanda yapılan organizasyonlar arasında en kapsamlı zirve olması açısından da önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da yer aldığı ilk zirve siyasetçilerden sanat camiasına sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden akademisyenlere kadar geniş bir katılımcı tarafından takip edilerek Yıldız Teknik Üniversitesi Kongre Merkezinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. 03.11.2018 Tarihli 1. Türkiye Gençlik Zirvesi görselleri

Kaynak: <https://tccb.gov.tr/haberler/410/99517/-genclerin-gerisinde-kalan-degil-onlara-rota-cizen-bir-anlayisla-calismalarimizi-yurutmeliyiz-> Erişim tarihi: 03.02.2022

Zirve gençlik STK'larını bir araya getirmek (1), Genç nesillerin sorunları ve ihtiyaçlarının istişare edildiği zemini oluşturmak (2), Gençlere sunulması gerekli kamusal hizmetlerde vizyoner bir birlik oluşturmak (3), TGSP üyelerinin çalışmalarının kurumlar ile paylaşılabilmesi (4) gibi dört önemli amaç etrafında toplanmıştır. Zirvenin teması ise '*Gençlik ve Sosyal Girişimcilik*' olarak belirlenmiştir. Bu zirve birçok amacı içerisinde barındırdığı gibi, gençlerin başarılarını teşvik etmek ve ödüllendirilmesi üzerine önemli bir sorumluluğu da yerine getirdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda zirvede öne çıkan konulardan biri de Türkiye Gençlik Zirvesi (TGZ) ödülleri. Bu ödüller 15-19 yaş aralığındaki gençlerin geliştirdikleri iyi örneklik oluşturan, nitelikli, özgün ve ilham veren projelerin desteklenmesi üzerine konumlandırılmıştır. Ödüllerin kapsamına bakıldığında gençler açısından birçok ihtiyaca çözüm odaklı destekler olduğu görülmektedir.

Bu destekler sırasıyla; Gençlerin manevi gelişimine katkı sağlayan uygulamalara erişim (1), Gençlerin STK'larda aktif görev almalarının önünü açarak sorumluluk almalarını sağlayacak özgün gönüllük uygulamaları (2), Genç nesiller için yaygın eğitim programları (3), Kültürel ve sanatsal gelişim destekleri (4)

Dezavantajlı (engelli, bağımlı, evsiz) gençlere yönelik toplum hizmeti (5) Sağlıklı genç nesillere yönelik sağlık ve spor hizmetleri (6) Bilimsel merak ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik alt yapı hizmetleri (7) Gençlerin iş yaşamında tutum ve beklentilerini geliştiren projeler (8) gibi birçok farklı desteği içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda zirvede toplumsal fayda sağlayan ve iyilik odaklı projeler arasından ilk 6'ya giren genç girişimcilere ödülleri Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından taktim edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan zirvenin konuşmacısı olarak gençler üzerine birçok konuya temas etmiştir. Özellikle konuşmasında gençlerle daha sık bir araya gelinmesinin öneminden bahsederek. Özellikle bu gibi organizasyonlar sayesinde gençlere ulaşarak daha çok muhabbet etmek ve onları dinleyerek dertleşmek noktasında önemli olduğunu bildirmiştir.

Özetle değinmek gerekirse çalışma kapsamında incelediğimiz birinci Türkiye Gençlik Zirvesi özellikle gençlik kavramı üzerine kurulu gençlerin sorunlarını tespit etmek ve ihtiyaçlarını belirleyerek bunları temin etme noktasında karşılıklılığın yani diyalogun esas alındığı kamusal bir müzakere sürecinin iyi bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanının açıklamalarında görüldüğü üzere bu gibi toplantıların genç nesillere kavuşmak, onlarla bir arada olmak, karşılıklı muhabbet ve dertleşme noktasında diyaloga uygun önemli çabalar olarak nitelenebilir.

Bu kapsamda Türkiye Gençlik Zirvesi gençlerin sorunlarının çözümü ve beklentilerinin karşılana bilmesi bağlamında önemli bir zirve olarak tanımlanmaktadır. Zirvenin ana teması "Gençlik" olduğu ve zirvenin her anlamıyla genç vatandaşlara yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı tarafından zirvede yapılan konuşma metni zirvenin ana çıktısı olarak değerlendirilmiştir. Konuşma metni incelendiğinde yaklaşık olarak üç bin beş yüz altmışaltı sözcükten oluştuğu görülmektedir. Zirve metni üzerinde yapılan tarama sonuçları aşağıda tablo halinde görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. 03.11.2018 Tarihli CB Gençlik Zirvesi konuşma metni kavram taraması

Kavram	Kullanım Sıklığı	Kavramın Yüklendiği Anlam
Genç	103	Gençlik Genç vatandaşlar Gençlerin duyguları Gençlerin ufku Gençlerle ilgili faaliyetler
Birlik	10	Milletçe bir arada olmak Kenetlenmek Beraberlik
Vatan	43	Milletçe birlikte bağımsız olarak yaşanılan toprak parçası
Millet	28	Aynı toprak parçasında birlikte yaşayan insan topluluğu, halk
Demokrasi	2	Yönetim modeli
Hak	6	İnsan hakları
Sosyal	3	Sosyal medya Sosyal Kültür Sosyal girişimcilik

Elde edilen verilere bakıldığında konuşma metninde “Genç” ifadesinin en yoğun kullanılan ifade olduğu görülmektedir. Kullanım sıklığı 103 olarak tespit edilmiştir. Zirvenin bir gençlik zirvesi olması genç vatandaşların beklentileri ve sorunlarının çözümüne odaklı bir amaç taşıması sebebiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılan konuşmanın çerçevesi ve zirvenin ana teması “Genç” ifadesi ile belirlendiği görülmektedir. Kullanılan genç sözcüğü gençlerin duyguları, gençlerin ufku, genç vatandaşların sorunları anlam yükleri ile içeriklendirilmiştir.

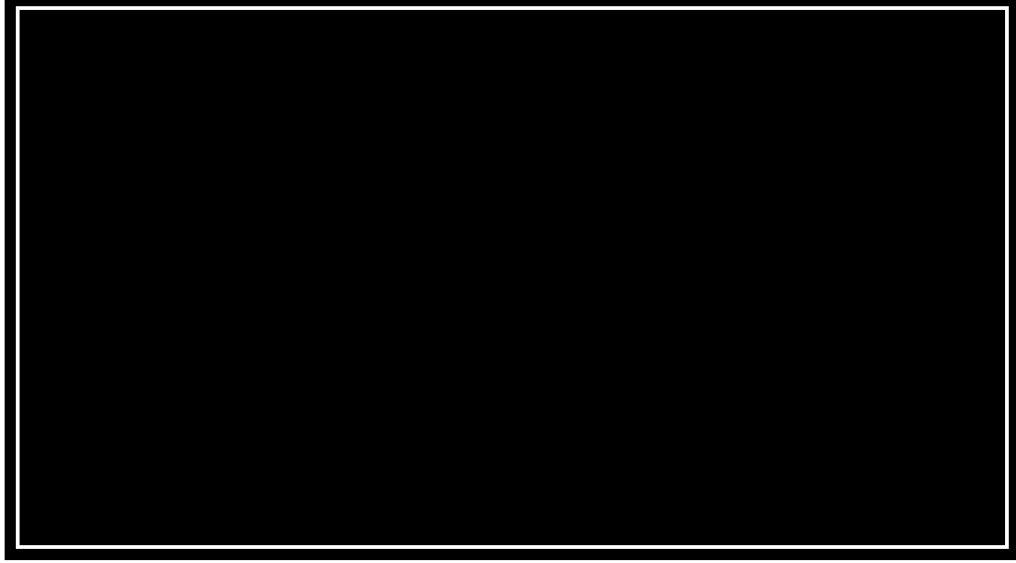
Konuşma metninde en çok kullanılan ikinci ifade ise “vatan” ifadesidir. Bu ifade kendisi ile aynı anlamları taşıyan, yurt, ülke, memleket, Türkiye gibi ifadeler ile birlikte kullanılarak hepsini kapsayan çatı bir ifade olarak nitelendirilebilir. Toplamda kırk üç defa kullanılan bu ifadelerin ortak noktası anlamsal olarak vatan kavramının oluşturduğu için sıklık tablosunda da ortak sözcük olarak vatan kelimesiyle tanımlanmıştır. Bu ifadelerin tamamının sözlükte kullanılan anlamı olan milletçe birlik ve beraberlik esasına dayalı olarak yaşanılan toprak parçasını anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Millet ifadesinin ise toplamda 28 defa kullanıldığı görülmüştür. Bu ifade vatan kelimesiyle uyumlu olarak vatani oluşturan unsurlar bağlamında ulus, topluluk kavramları ile birlikte kullanılarak vatan millet birliğine vurgu ön plana çıkarılmıştır. Millet kavramının ardından en sık kullanılan kavramın “Birlik” kavramı olduğu ve toplamda 10 defa kullanıldığı görülmektedir. Zirvenin gençlerle müzakere amacı güderek birlik ve beraberliğin esas alındığı bir zirve olması bu amacın konuşma metnine de yansıdığını ifade edebiliriz. “Hak” kavramı konuşma metni içerisinde “insan hakları” bağlamında 6 defa kullanım sıklığı bulurken bu kavramın içini dolduran “Demokrasi” kavramının ise 2 defa kullanıldığını görmekteyiz. Metinlerde dikkat çeken bir diğer kavram ise “Sosyal” olarak belirlemektedir. Bu kavram özellikle gençler açısından önem arz eden, sosyal medya, sosyal kültür ve sosyal girişimcilik gibi ifadelerle içerik kazandırılarak kavramlaştırıldığını görmekteyiz.

Özetle 1. Türkiye Gençlik Zirvesi konuşma metnini oluşturan anlam yüklerine bakıldığında öncelikle “genç” ifadesi ile genç vatandaşların sorun ve beklentileri üzerinden anlamın yoğunlaştığı görülmüştür. Bunun dışında *vatan, millet, birlik, beraberlik* gibi kavramlara sıklıkla yer verilerek toplumsal diyalogun ön planda tutulmuştur. Böylelikle zirvede gençle açısından atılacak adımların karşılıklı olması ve beklentilerin müzakere yoluyla çözülebilmesi vurgulanmıştır.

Konuşma metni kavram taraması sonucu ortaya çıkan kelime sıklık tablosu görselleştirme yoluna gidilerek kelime bulutuna dönüştürülmüştür (Şekil 2)

Şekil 2. 03.11.2018 CB Gençlik Zirvesi Kelime Bulutu

Kelime bulutları araştırılan bir konu üzerinde kullanılan kavramların farklı boyut ve renklerde sıklık durumlarına göre bir araya getirilerek bulut şeklinde görselleştirilmesi yöntemidir. Böylelikle hangi kavramın ne sıklıkla kullanıldığı ve ne kadar öne çıkarıldığı görülebilmektedir.

Elde edilen kelime bulutuna bakıldığında sırasıyla “Genç” “Vatan” “Millet” “Birlik” ve “Hak” gibi kavramların kullanım sıklığı ile orantılı şekilde bulut görselinde boyutlandırılarak öncelik sırası ile yerini aldığı görülmektedir.

4.2. İkinci Türkiye Gençlik Zirvesine İlişkin Bulgular

İkincisi 12.07.2021 tarihinde Beştepe Millet ve Kongre Merkezinde gerçekleştirilen zirvede tıpkı ilk zirvede olduğu gibi sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden siyasete, sanat camiasından akademisyenlere kadar geniş bir katılımcı profiline sahip olduğunu görmekteyiz.

“*Nitelikli Genç Nitelikli Toplum*” temasının belirlendiği zirvenin açılış konuşması ilk zirvede olduğu gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasına, zirvenin ev sahipliğini yapan Türkiye Gençlik STK platformlarının (TGSP) 88 üyesi ve 150 paydaşıyla ülkenin en kapsayıcı platformu olduğunu belirterek başlamıştır (Şekil 3)

Şekil 3. 12.07.2021 Tarihli 2. Türkiye Gençlik Zirvesi Görselleri

Kaynak: <https://tgsp.org.tr/tr/haber/turkiye-genclik-zirvesi-2021-programi-ankara%E2%80%99da-gerceklesti> Erişim: 04.02.2022

Konuşmasının devamında TGSP platformunun özellikle gençlerin birbiriyle arasındaki kardeşliği pekiştiren bir anlayışla çalışmalarını sürdürerek, gençlerin niteliklerini ve gelişimlerini destekleyen birçok projeyi hayata geçirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda konuşma içeriğinin gençlerin durumu, onların beklentileri ve sorunlarının çözümü üzerine bir çerçeve çizilerek oluşturulduğunu görmekteyiz. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasında gençlere ulaşmanın en önemli yolu olarak onları dinlemek ve onlara kulak vermek olduğunu belirtmiştir. Ancak bu yolla gençler arasında bir duygudaşlık kurula bileceğinden bahsederek tıpkı ilk zirvede olduğu gibi diyaloga açık olmayı ve karşılıklı istişare ile sorunların çözülebileceği işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın ifade ettiği bu söylem ise zirvesinin, toplumun önemli bir kesimini oluşturan gençler ile onları ilgilendiren konuların karşılıklılık esası ve müzakereci demokrasi anlayışıyla tarafların bir araya gelerek kamusal bir müzakere süreci izledikleri bir zirve söylemimizi destekler bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuşmanın satırbaşlarına baktığımızda, TGSP platformunun sadece proje üretmek gençlerin ihtiyaçlarını belirleme ve bu ihtiyaçları giderme çabası içerisinde olmadığı tüm bunları destekleyen bir takım bilimsel çalışmalarında gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Platformun önemli araştırmalara imza attığını belirtilerek örneğin Platformun 34 ilde 8 bin 200 genç ile gerçekleştirdiği Türkiye'nin Gençleri 2020 adlı araştırmada çıkan sonuçlara göre önyargı ve dayatmaların aksine dünyaya örnek olacak ve her geçen gün kendini geliştirme yolunda ilerleyen bir gençliğin varlığından bahsedilmiştir. Konuşma metninde bugüne kadar gençler için devlet tarafından gerçekleştirilen alt yapılardan da bahsedilmiştir. Özellikle gençlik merkezleri, spor salonları, yurtlar ve burs desteklerinin önemli ölçüde arttırıldığı belirtilmiştir. Yine konuşma metninde önemli görülen bir hususunda gençlerin siyasete katılabilmeleri amacıyla seçme ve seçilme yaşının indirilmesi konu olduğu belirtilebilir. Erdoğan konuşmasında seçilme yaşını 30'dan 25'e daha sonra ise 18'e düşürerek gençlerin siyasete olan ilgisinin arttırılmasının hedeflendiğini belirtmiştir.

2021 yılı Gençlik Zirvesi konuşma metni ile 2018 yılında gerçekleştirilen Türkiye Gençlik Zirvesi konuşma metninin içerik olarak birbirine yakın söylemlerle inşa edildiğini görmekteyiz. 2018 tarihli zirvenin konuşma metninde o zamana kadar gençler için önemli ihtiyaçların neler olduğu ve bu ihtiyaçların giderilmesi noktasında ne gibi çalışmalar yapıldığı konusu bir önceki hükümetler ile kıyaslanarak veriler dâhilinde orta konulmuştur. 2021 tarihli ikinci zirvede de aynı durumun bir benzeri yapılmıştır. Fakat iki zirve arasında geçen yaklaşık üç yıllık sürede gençler adına gerçekleştirilen imkânlarda belirli artışların olduğu görülmektedir. Bu durum cumhurbaşkanı'nın konuşma metninin gençlerimiz için çalıştık çabaladık sözleriyle başlayan bölümde görülmektedir. Bu bağlamda 2018 yılında yapılan zirvede bahsi geçen, gençlik merkezi, spor tesisi, kütüphane, kredi ve burs ücretler, yurt yemek yardımları gibi gerekliliklerin

büyük oranda arttırıldığı belirtilerek rakamlarla ortaya konulmuştur. Bu açıdan bakıldığında iki zirve arasında konu bütünlüğün bakımından bir paralellik olduğu görülmektedir.

Tüm bu çerçeveden baktığımızda zirvenin ana çıktısı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşma metni olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda metin yaklaşık bin yedi yüz yirmi yedi sözcükten oluşmaktadır. İlk bildiri ile bir kıyaslama yaptığımızda ilk zirve konuşma metninin ikinci zirvenin konuşma metninden yaklaşık iki kat daha fazla sözcüğe sahip olduğunu görmekteyiz. Hacimsel olarak birbirinden çok farklı kelime boyutuna sahip olan iki konuşma metninin niceliksel olarak bir kıyasının yapılması sağlıklı bir netice vermeyecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı ve Türkiye Gençlik Zirvesi toplantılarının ana teması üzerinden yine özellikle “Gençlik” kavramının izi sürülecek ve bu kavram ile ilk metinde olduğu gibi müzakereci demokrasi bağlamında “Demokrasi”, “Vatan”, “ Millet”, “Birlik” ve “Hak” gibi kavramlar taranacaktır. Bu kavramların zaman içerisinde metinlerde kaybolup kaybolmadığı ya da ne sıklıkla kullanıldığına tespitine gidilecektir. Böylelikle varsa içerik değişimleri ve edindikleri yeni anlam yükleri bağlamında belirlenmeye çalışılacaktır.

2. Türkiye Gençlik Zirvesi konuşma metni üzerinde gerçekleştirilen tarama sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. 12.07.2021 CB Gençlik Zirvesi konuşma metni kavram taraması

Kavram	Kullanım Sıklığı	Kavramın Yüklendiği Anlam
Genç	68	Gençlik Genç vatandaşlar Gençlerin duyguları Gençlerin ufku Gençlerle ilgili faaliyetler
Birlik	12	Milletçe bir arada olmak Kenetlenmek Beraberlik
Vatan	36	Türkiye Cumhuriyeti Devleti Birlikte yaşanan toprak parçası
Millet	17	Aynı toprak parçasında birlikte yaşayan insan topluluğu Vatandaş
Demokrasi	1	Yönetim modeli
Hak	1	İnsan hakları
Buluşma	3	Toplantı Toplanma
Sosyal	2	Sosyal Yaşam

Tablo 2 incelenirken Tablo 1 de belirtilen ilk zirve sonuçları ile bir mukayesesinin yapılarak eş güdümlü bir şekilde ilerlenmesi genel anlamıyla zirve metninin kavramsal çerçevesinin anlaşılabilirliği açısından daha uygun olacaktır. Bu bağlamda Tablo 2 incelendiğinde yoğun olarak kullanılan kavramların bir önceki zirvenin konuşma metninde kullanılan kavramlarla ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere iki konuşma metni arasında kelime yoğunluğu açısından önemli derecede bir farkın hâsıl olması bazı ifadelerin sayısal olarak tabloda yüksek çıkmasına neden olmuştur. Örneğin “Genç” ifadesi 2018 yılında gerçekleştirilen zirvenin konuşma metninde 103 defa kullanım sıklığı bulurken 2021 yılında gerçekleştirilen konuşma metninde ise 68 defa kullanım sıklığı bulmuştur. İlk zirvede gerçekleştirilen konuşma metni ile ikinci zirvede gerçekleştirilen konuşma metni arasındaki hacimsel farktan dolayı bu durumun tolere edilebilir bir durum olduğu belirtilebilir.

Tabloyu incelemeye devam ettiğimizde ikinci TGZ zirvesinde 36 kez kullanım sıklığı ile “Vatan” ifadesi ikinci en çok kullanılan ifade olduğudur. Yine bu ifadenin ilk zirvede de sıklık anlamında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. “Vatan” ifadesi sözlük anlamında olduğu gibi

“üstünde yaşanan toprak parçası” tanımıyla kullanıldığı ve bu ifadenin kimi yerlerde “Türkiye” ve “Devletimiz” gibi kavramlarla da desteklendiği görülmektedir.

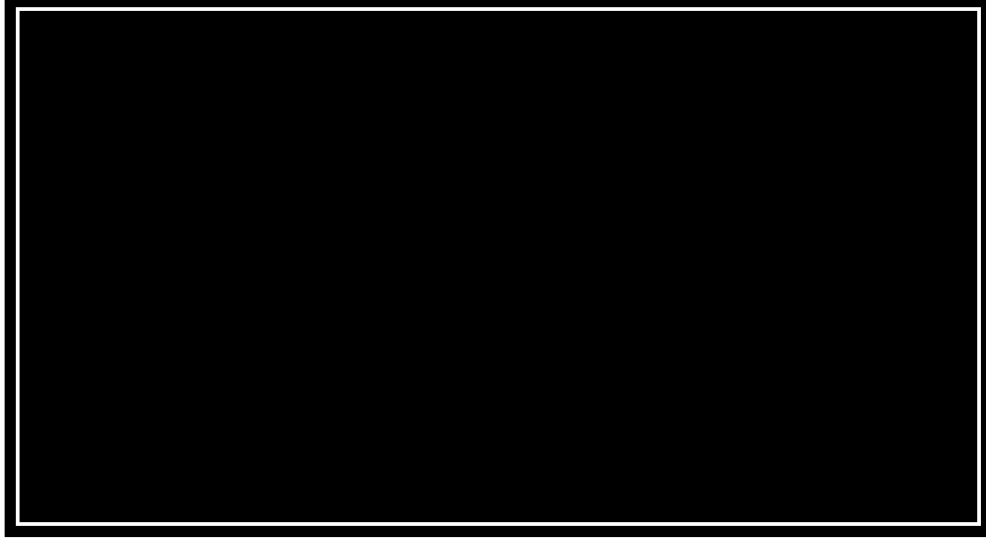
Tabloda en sık kullanılan bir diğer ifade ise “*Millet*” ifadesidir. Bu ifadenin “Vatan” kavramından bağımsız düşünülemediği gerçeğinden hareketle konuşma metninde de sıklıkla kullanıldığı ve kimi zaman “Vatandaş” ya da “Vatandaşlarım” gibi kavramlarla desteklendiği görülmektedir.

“Millet” ifadesinin kavramsal yüklerine bakıldığında tabloda da görüldüğü üzere ilk olarak sözlük anlamı olan “aynı toprak parçasını paylaşan insan topluluğu” bağlamında kullanılmıştır. “*Demokrasi*”, “*Hak*” gibi ifadelerin ise konuşma metninin genel çerçevesi içerisinde birer kez kullanılmıştır. Baktığımızda ilk zirvede olduğu gibi ikinci zirvede “*Sosyal*” ifadesinin kullanıldığı bu ifadenin anlam yükünü ise sosyalleşme ve sosyal yaşam olarak kavramlaştırılarak içerik kazandırıldığı görülmektedir. Son olarak beliren kavramın “Buluşma” ifadesi olduğunu görülmektedir. Bu kavram 2018 yılında yapılan ilk zirvede kendine genellikle ülke hedeflerinde buluşma ya da bir takım gerçekleştirilecek yeni imkânlar ile vatandaşları buluşturma anlamlarında kullanıldığı için tablo 1 de yer almamıştır. 2021 yılında yapılan ikinci zirvede ise bu kavram kamusal müzakere kavramının içini dolduran bir yaklaşımla, katılımcılar ile buluşma ya da zirvenin ana temasını oluşturan genç ve genç vatandaşlar ile buluşma bir araya gelme istişare yapma anlamlarında üç defa kullanılmıştır. Bu durum ise müzakereci demokrasinin bir gereği olan toplanma ve tarafların özgürce fikirlerini beyan edebilme durumu ile doğrudan ilişkili olmasından dolayı 2. Zirvenin kavram taramasını gösteren tabloda yer almıştır.

Özetle 2. Türkiye Gençlik Zirvesi açılışında Cumhurbaşkanı tarafından yapılan konuşma metninin kavramsal taraması yapıldığında tıpkı ilk toplantı metinlerinde olduğu gibi “Genç” kavramının en yoğun kullanılan kavram olduğu görülmektedir. Bu kavramın anlam yüklerine bakıldığında ise gençlerin sorunları, gençlerin beklentileri, gençlerin hedefleri gibi söz öbekleriyle kullanılarak toplantı içeriği ile uyumlu bir yapıda kavramlaştırıldığı görülmüştür. Yine bu kavram dışında “Vatan”, “Millet”, “Birlik” “Beraberlik”, “Hak” ve “Sosyalleşme” ifadeleri de tıpkı ilk konuşma metninde olduğu gibi genç kavramını takiben sıklıkla kullanılan ifadeler olduğu görülmüştür. Özellikle bu zirvede “Buluşma” kavramının da üç defa kullanıldığını görmekteyiz.

Sırasıyla tüm bu kavramların zirvenin ana konusunu teşkil eden gençlik kavramının içini dolduran, müzakereci demokrasilerin bir gereği olarak karar alma süreçlerinde tarafların birbirini ilgilendiren konularda ortak fikir beyan etme esasını güden bir anlayışla demokratik bir sürecin gereği olarak sıklıkla vurgulandığı belirmelidir. 2. Türkiye Gençlik Zirvesinin konuşma metninde kullanılan kelimelerin sıklık durumuna göre oluşturulmuş kelime bulutu aşağıdaki gibidir (Şekil 4).

Şekil 4. 12.07.2021 CB Gençlik Zirvesi Kelime Bulutu

Şekil 4 incelendiğinde kavramların sıklık durumlarının bulut içerisindeki yerini de hacimsel olarak doğru orantıda arttırdığı görülmektedir. Böylelikle konuşma metni içerisinde hangi kavramın daha sık kullanılarak öne çıktığı, hangi kavramın daha az kullanılarak geri planda kaldığı görselleştirilerek sunulabilmiştir.

Bu bağlamda birinci zirve ile ikinci zirvenin kelime bulutu arasında bir kıyaslama yapıldığında Görsel 3'teki kelime bulutu ile görsel 4'te yer alan kelime bulutunun uyumlu bir seyir izlediği görülmektedir. İki bulutta da “Genç” kavramının en dikkat çekici kavram olarak en ön sırada olduğu görülürken bu kavramı sıklık sırasına göre “Vatan” “Millet” ve “Hak” gibi sözcükler izlemektedir. Görsel 3 de yer almayan “Buluşma” sözcüğü ise Görsel 4 yer alarak bu anlamda az da olsa bir farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Müzakereci demokrasi kavramının en önemli unsurlarından biri de kamusal müzakere süreçleridir. Habermas bu durumu “iletişimsel eylem” teorisi ile ele alarak liberal demokraside oluşabilecek birtakım krizlerin ancak katılım yoluyla çözülebileceğine işaret etmektedir. Burada katılımın yegâne unsuru ise kamusal alan olarak lanse edilen sivil toplumun kendilerini de ilgilendiren konularda katılımcı olma, karar verme ve konular üzerinde müzakere edebilme hakkının verilmesidir. Bu hak bir nevi iktidarın hem meşrutiyetini ilan etmesi hem de sivil bir otorite tarafından denetlenebilmesi açısından da önemlidir.

Demokrasinin olmazsa olmaz bu iki önemli unsurun bir müzakere masasında “iletişimsel eylem” çerçevesinde fikir alışverişi esasına dayanarak müzakere edebilmesi demokrasinin bir gerekliliğidir. Tabii kurulacak olan bu müzakere masasında tarafların eşit şartlarda bulunması müzakerecinin demokratik seyri açısından önemlidir. Bu müzakere masasında taraflar günlük hayatta uğradıkları adaletsizlikleri ve elde edemedikleri haklarını özgürce dile getirebilmeleri esastır. Ancak böyle bir durumda yöneten ve yönetilen tarafları arasında demokratik bir sürecin varlığından bahsedebiliriz. Tarafları dinlemek ilgili konuları müzakereye açmak rasyonel bir anlayışın yasalar arasına sıkıştırılmadan normatif ilkelerle beslenebilmesini de sağlayacaktır (Keyman, 2000, s. 199).

Çalışma özelinde örneklem olarak incelen Türkiye Gençlik Zirvesi oturumları bir kamusal müzakere süreci bağlamında ele alınmış yine müzakereci demokrasinin kuramsal temelini oluşturan Habermas iletişimsel eylem teorisi çerçevesinde incelenmiştir. İki oturum halinde gerçekleştirilen zirvenin Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen konuşma metinleri önce WordArt kelime analizi programına yüklenerek kelime sıklıkları belirlenmiştir. Metnin bağlamından koparılmadan ortaya çıkarılan veriler içerik analizi ile yorumlandıktan sonra kelime bulutu ile görselleştirilerek hangi kelimelere daha sıklıkla vurgu yapıldığı ve hangi kelimelerin öne çıkarılarak kavramsallaştırıldığı tespit edilmiştir. Tüm elde edilen veriler sonucunda ortaya çıkan tablo betimsel analiz ile yalın bir şekilde açıklanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen gençlik zirvesi toplantılarında belirlenen amaç, Türk gençliğinin bir profilinin çıkarılarak onları tanımak anlamak ve ihtiyaçları noktasında gerekli tespitleri yaparak bu ihtiyaçların giderilmesi olarak özetlenebilir. Yapılan toplantıların Türkiye’de gençler üzerine bir takım yararlı girişimlerin gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş STK’ların bir araya gelmesi sonucu oluşturulmuş çatı bir kuruluş olan Türkiye Gençlik STK’ları Platformu (TGSP) tarafından gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Zirvenin bu yönüyle toplumsal bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte, zirvenin kurumsal yapısı ve devletin en üst kademesi tarafından desteklenmesi gençlik konusunun kavramsallaştırılması üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Araştırmanın kapsamında incelenen belgeler, Türkiye Gençlik Zirvelerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılan konuşma metinleridir. Çalışmada kapsam içerisine giren farklı müzakere örnekleri incelenmemiş sadece belirlenen örneklem üzerinden çıktılar değerlendirilmiştir. Seçilen kamusal müzakere örneğinde içeriğin gençlik üzerinde kavramsallaştırılması, toplumun önemli bir kesimi olan genç Türk vatandaşlarının sorunlarının ya da beklentilerinin müzakere edildiği bir zirve olması “Genç” kavramının da zirve teması ile uyumunun ortaya çıkarılabilmesi açısından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan analizlerde gençler ile ilgili gerçekleştirilen kamusal müzakerenin hangi temel kavramlar üzerinden ele alındığı bu kavramın ilerleyen süreç içerisinde diğer toplantı metinlerinde ne şekilde ele alınarak içeriğin dönüştürüldüğü noktasında tespitler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen ilk zirve 03.11.2018 Tarihinde gerçekleştirilmiştir. Zirvede tema 'Gençlik ve Sosyal Girişimcilik' olarak belirlenmiştir. Toplantı çıktıları incelendiğinde metnin yoğun olarak “Genç” ifadesi üzerinden kavramsallaştırıldığı görülmüştür. Bu kavram dışında birliği beraberliği vurgulamak anlamlarında “Vatan”, “Millet” gibi ifadelerde metinde en çok dikkat çeken iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşma metninde genç kavramından sonra zirvenin teması olarak belirlenen “Sosyal” ifadesine de değinilerek bu ifadenin sosyalleşme, sosyal kültür sosyal girişimcilik gibi kavramlarla içeriklendirildiği görülmüştür.

İncelenen ikinci zirvede ise tema “Nitelikli Genç Nitelikli Toplum” olarak belirlenmiştir. Zirvenin çıktıları incelendiğinde ilk toplantıda olduğu gibi içeriğin yoğun olarak “Genç” ifadesi üzerinden kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Kavramın anlam yüklerine bakıldığında gençlerle toplanılması, onlarla konuşulması karşılıklı dertleşilmesi ve gençlerin beklentilerini karşılayacak politikaların üretilmesi noktasında ele alındığı görülmektedir. Bu durum zirvenin müzakereci bir amaç güttüğü ve bu bağlamda gençlerin beklentilerinin karşılıklı müzakere yöntemi ile

giderilebileceği bununda tarafların karşılıklılık esası ile bir arada olabilmesi ile mümkün kılındığını göstermektedir.

Tüm bu tespitler üzerinden zirvede kamusal bir müzakere amacı güdüldüğü söylenebilir. Zirveyi bir müzakere masası olarak değerlendirdiğimizde bu masanın taraflarından biri de hiç şüphesiz gençlerdir. Müzakereci demokrasilerde üzerinde fikir alışverişinde bulunulacak konuların müzakeresinde birlik ve beraberlik vurgusu önemlidir. Bu bağlamda incelenen zirve çıktılarında genç ifadesinden sonra en çok kullanılan ifadelerin “Vatan” “Millet” gibi ifadeler olduğu görülmektedir. Bu ifadelerin hangi anlam yükleri ile içerik kazandırıldığına bakıldığında birlik ve beraberlik kavramlarının ön plana alındığı görülmektedir.

İki zirve arasında yaklaşık olarak üç yıl gibi bir sürenin olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde iki zirvenin konuşma metinlerinde kavramsal olarak bir değişiklik olmamakla birlikte ikinci zirvede, ilk zirvede kullanılmayan “Buluşma” ifadesinin de konuşma metninde kendine yer bulduğunu görmekteyiz. Üç defa kullanılan ifadeye yüklenen anlam ise toplanma ya da toplantı olarak içeriklendirildiği bunun ise gençlerle toplantı ya da toplanma olarak kavramsallaştırıldığı görülmüştür. Bu durum kamusal müzakere süreçlerinin en önemli unsurlarından biri olan karşılıklılık esasının gerçekleştirilebilmesi için toplanmanın gerekliliğini karşılayan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda her iki zirvenin konuşma metinlerinin zirve temasına uygun olarak hazırlandığı görülmüştür. Özellikle zirvenin Türkiye'nin genç vatandaşlarının sorunları ve beklentileri üzerine kurulu olması, katılımcılar ile karşılıklı bir diyalogun esas alınması bu zirvenin müzakereci demokrasilerin bir gereği olarak yürütülen kamusal müzakere süreçlerinin bir örneği olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. S. N. Şad* , N. Özer** ve A. Atlı*** (Çevirenler). Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education, doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m
- Cohen, J. (1999). Müzakereci Demokraside Usul ve Esas,” demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması, Ed. by. Seyla Benhabib Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı.
- Cusset, Y. (2001). *Habermas, L'espoir de la Discussion*, Michalon, Paris, 2001
- Çam, Çiğdem Aksu (2014). “Uluslararası Metinlerde Çevre”, Şehir Kavramlarının Yolculuğu, edit: Nihal Ekin Erkan, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, ss. 241-279.
- Doğanay, Ülkü,(2003), “Demokratik Usuller Üzerine Düşünmek”, İmge Kitabevi, Ankara, s:49
- Eagleton, T. (2015). İdeoloji, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Erkan, N.E.(2014). *Şehir Kavramlarının Yolculuğu*. İdeal Yayıncılık. İstanbul.
- Habermas, J. (1996). İletişimsel Eylem Kuramı, M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Keyman, F. (2000). Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim (1.Baskı). Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. California: SAGE Publications.

- Özdaşlı, K., & Çelikkol, Ö. (2012). Psikolojik Sözleşme: Kavramsal Çerçeve ve Bir İçerik Analizi-Psychological Contract: Conceptual Framework And a Content Analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478
- Silverman, D. (2018). Nitel verileri yorumlama. (E. Dinç, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Sitembölükbaşı, Ş.(2005).“Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (10), s.139-144
- Şentürk, H. (2008). “Seçim Sistemleri ve Yerel Siyaset”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı 34
- Tosun, G. E. (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi. İstanbul: Alfa Yay
- Tunç, H.(2013). "*Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı. 1, ss. 1113-1132
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. baskı). Seçkin yayın evi, Ankara.
- Young, Iris Marion. (1999) “İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde”, içinde *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*,Yay. Haz. Seyla Benhabib, Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Romantik İlişkilerde Bağlanma Stilleri ile Algılanan İlişki Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship between Attachment Styles and Perceived Relationship Satisfaction in Romantic Relationships

Melis ÖZER¹, Prof. Dr. Ece E. MÜEZZİN²

Öz

Bu araştırmanın amacı yetişkin bireylerde romantik ilişkilerde kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri ile algılanan ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Türkiye ve KKTC’de bulunan yetişkinleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklem grubu uygun örneklem modeliyle belirlenen %54,4’ü (n=136) kadın ve %45,6’sı (n=114) erkek olmak üzere toplam 250 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II”, “Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği” ve “Sosyodemografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre romantik ilişkilerde kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri ile algılanan romantik ilişki doyumu arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Sosyodemografik bilgi formunda bulunan yaşanan ilişki süreleri değişkenine göre algılanan romantik ilişki doyumu arasındaki farka bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır. Yine ilişki süresine göre kaçınmacı bağlanma stili alt boyutu arasında istatistiksel anlamlı farklılaşma olduğu saptanmıştır. Yaşanılan ilişki sayısına göre kaçınmacı bağlanma stili alt boyutu arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Araştırma bulguları ilgili literatür kapsamında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma, kaygılı bağlanma, kaçınmacı bağlanma, romantik ilişki, ilişki doyumu

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between attachment styles in romantic relationships and perceived relationship satisfaction in adults. The correlational survey model was used as the research method. The universe of the research includes adults in Turkey and TRNC. The sample group of the study consists of a total of 250 adults, 54.4% (n=136) female and 45.6% (n=114) male, determined by the appropriate sampling model. In this study, "Experiences in Close Relationships Inventory-II", "Perceived Romantic Relationship Quality Scale" and "Sociodemographic Information Form" were used as data collection tools. According to the findings of the study, it was found that there is a statistically significant positive relationship between attachment styles in romantic relationships and perceived romantic relationship satisfaction. A statistically significant difference was found between perceived romantic relationship satisfactions according to the variable duration of relationship in the sociodemographic information form. It was determined that there was a statistically significant difference between the avoidant attachment style sub-dimension according to the duration of the relationship. A statistically significant difference was also found between the avoidant attachment style sub-dimensions according to the number of relationships experienced. The research findings were discussed within the scope of the relevant literature and suggestions were made.

Keywords: Attachment, anxious attachment, avoidant attachment, romantic relationship, relationship satisfaction

Paper Type: Research

¹Uluslararası Fınal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, melis.ozero@final.edu.tr.

²Uluslararası Fınal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ece.muezzin@final.edu.tr.

Giriş

İnsan yaşamı boyunca farklı gelişim dönemlerinde, değişim gösteren bağlanma stilleri kurmaktadır. Bağlanmanın temeli erken çocukluk döneminde atılır. Bebeğin bakım vereniyle daha çok annesiyle kurduğu ilişkinin türü, gelecekte romantik birlikteliğinde etkin rol oynar. Bağlanma bireylerin kendileri için önemli olan kişilere karşı geliştirdikleri yoğun duygulardır (Bowly, 2018).

Bebeğin ilk bağ kurduğu ve ilk sosyalleşme davranışını yönelttiği kişi annesidir. İleriki gelişim dönemlerinde anneye kurulan bağ dışında, ikinci ebeveyni, arkan-arkadaş çevresi, sosyal çevresi ve romantik ilişkide ki partneriyle bağ kurmaya başlar. Romantik ilişkiler bireyin duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak partnerine bağlanması ile gerçekleşir (Soğancı, 2017). Kaygılı bağlanma stiline bakıldığında bebek anneyi görmediğinde sosyal çevreyle ilgilenmez. Huzursuz hissedip, ağlamaya başlar. Anne geri döndüğünde ise bebeğin sakinleşmesi oldukça zordur. Bir yandan ona sarılırken bir yandan da kendinden uzaklaştırmak için itme davranışı gösterirler. Bebek yakın ilişki kurmak isterken bir yandan da kurmak istediği bu ilişkiye karşı direnç göstermektedir (Bowlby, 2018). Yetişkinlik döneminde ki yanması ise diğer kişilere karşı bağımlı ve aşırı koruyucu bir yapıya sahip olmalarıdır (Kesebir, Özdoğan, Kavzaoğlu, ve Üstündağ, 2011). Kaçınmacı/korkulu bağlanma stiline sahip olan bebeklerde ise anneye karşı ilgisizlik söz konusudur. Bakım vereni ile temastan kaçınırlar. Annesi ile bir başka kişi arasında tercih yapılması istendiğinde ise tepkisiz kalırlar. Anne-bebek arasında duygusal ve sosyal anlamda iletişim oldukça azdır. (Bowlby, 2018). Bu bağlanma stiline yetişkinlik döneminde ki yanmasında ise birey, herhangi bir sosyal ve romantik ilişki yaşamaktan kaçınır. İletişim becerileri zayıf ve fiziksel olarak yalnızlığı tercih ederler (Kesebir, ve ark., 2011).

Diğer taraftan insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için başka insanlara ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç sosyal ve romantik ilişkileri vazgeçilmez bir unsur haline getirir. Romantik ilişkilerde cinsel çekim, tutku, bağlanma söz konusudur. Romantik ilişkilerde başka bir kişiye duyulan ihtiyaç ayırt edici bir faktördür (Atak & Taştan, 2012). Hendrick, ilişki doyumunu bireyin yaşadığı ilişkiye yönelik duygu, düşünce ya da davranışları ifade eden; bağlılık, kendini açma ve ilişki yatırımı ile ilişkili olan bir bütündür şeklinde tanımlamaktadır (Hendrick ve Hendrick, 1995).

Bu tanımlar çerçevesinde Soğancı (2017), yaptığı çalışmada bağlanma stillerinin yaşanan ilişkideki tutumları, davranışları ve beklentilerini etkilediği saptamıştır. Sümer ve Güngör (1999)'ün, yaptıkları çalışmada bağlanma stillerinin cinsiyet değişkeninde farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Egeci ve Gencöz (2011) ise güvensiz bağlanma stili gösteren kişilerin, kendileri gibi güvensiz bağlanma stili gösteren kişilerle yaşadıkları ilişkide aldıkları doyum ve uyumun daha fazla olduğunu saptamışlardır.

Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı yetişkin bireylerin bağlanma stillerini belirlemek ve bu bağlanma stillerinin ilişki doyumunu ile ne kadar ilişkili olduğunu saptamaktır. Yapılan bu çalışma ilişki doyumunu ile ilişkilendirilen faktörlerden birinin de bağlanma stili olması sebebiyle önemlidir. Elde edilen bulguların literatüre yeni veriler katacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda “Yetişkin bireylerde algılanan romantik ilişki doyumunu ve kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri arasında ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 1.Yetişkin bireylerin birliktelik sürelerine göre algılanan romantik ilişki doyum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
- 2.Yetişkin bireylerin yaşadıkları ilişki sayısına göre algılanan romantik ilişki doyum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
- 3.Yetişkin bireylerin birliktelik sürelerine göre kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri farklılık göstermekte midir?
- 4.Yetişkin bireylerin yaşadıkları ilişki sayısına göre kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri farklılık göstermekte midir?

5.Yetişkin bireylerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleriyle algılanan romantik ilişki doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki var mıdır?

2. Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. İlişkisel tarama modeli genellikle bağlantıları ve ilişkileri inceler. Bu tür yapılan çalışmalarda iki ve ya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2007).

2.1. Katılımcılar

Yapılan araştırmanın evreni KKTC ve Türkiye’de ikamet eden ve en az bir kez romantik ilişki yaşamış/yaşayan yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçimine bakıldığında ise seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır. Uygun örnekleme veya diğer bir adıyla kazara örnekleme yönteminde araştırmacı en ulaşılabilir olan katılımcılardan başlayarak hedef katılımcı sayısına ulaşana değin, verilerini toplamaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2016). Örneklem grubu ise araştırmaya gönüllü olarak katılan, en az bir kez romantik ilişki yaşamış/yaşayan 136 kadın, 114 erkek toplam 250 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 28,46’dır. Örneklem, cinsiyete göre 136’sı (%54,4) kadın, 114’ü (%45,6) erkek olarak dağılmıştır. Örneklem yaş ortalaması (\bar{x}) 28,46 iken standart sapması (ss) 9,740’dır. Örneklem dahil edilen bireylerin medeni durumlarına göre 59 kişi (%23,6) evli iken 191 (%76,4) bekar. Bireyler yaşamış oldukları ilişki sayısına bakıldığında 1-3 ilişki yaşayan kişi sayısı 130 (%52,0), 3-5 ilişki yaşayan kişi sayısı 49 (%19,6), 5-10 ilişki yaşayan kişi sayısı 34 (%13,6), 10 ve üzeri ilişki yaşayan kişi sayısı 37 (%14,8)’dir. Son olarak örneklemdeki bireylerin yaşamış oldukları ilişkinin süresine bakıldığında 1-3 ay aralığında 50 kişi (%20,1), 3-12 ay aralığında 60 kişi (%24,1), 1-5 yıl aralığında 75 kişi (%30,1), 5 yıl ve üzerinde 64 kişi (25,7) olarak dağılmaktadır. Örneklem tanımlayıcı özellikleri dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Tanımlayıcı özellikler tablosu

Gruplar		n	%
Cinsiyet	Kadın	136	54,4
	Erkek	114	45,6
Medeni Durum	Evli	59	23,6
	Bekar	191	76,4
Bu zamana kadar olan ilişki sayısı	1-3 ilişki	130	52,0
	3-5 ilişki	49	19,6
	5-10 ilişki	34	13,6
	10 ve üzeri	37	14,8
İlişki Ortalama Süresi	1-3 ay	50	20,1
	3-12 ay	60	24,1
	1-5 yıl	75	30,1
	5 yıl ve üzeri	64	25,7

Örneklem algıladıkları romantik ilişki doyumu düzey ortalamasına bakıldığında verilere göre bireylerin algılanan romantik ilişki doyumu ortalaması $26,56 \pm 8,50$ olarak saptanmış ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Algılanan romantik ilişki doyumuna ait ortalama tablosu

	n	\bar{x}	SS
Algılanan Romantik İlişki Doyumu	250	26,56	8,50

Örnekleme dahil edilen bireylerin kaçınmacı bağlanma ortalaması $4,26 \pm ,59$ iken, kaygılı bağlanma ortalaması $4,33 \pm ,60$ olarak saptanmış ve Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Bağlanma stillerine ait ortalama tablosu

	n	\bar{x}	SS
Kaçınmacı bağlanma	250	4,26	,59
Kaygılı bağlanma	250	4,33	,60

2.2. Veri Toplama Araçları

Verileri toplama aracı olarak, Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II ve Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.2.1. Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği (ARİKÖ)

Fletcher, Simpson ve Thomas’ın (2000) yaptıkları çalışma sonucunda geliştirdikleri Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği, romantik ilişkilerde kapsamlı olarak ilişki kalitesini ve ilişkiden alınan doyum düzeyini ölçmektedir. Fletcher ve diğerleri (2000) “Algılanan İlişki Kalitesi Yapıları Envanterinin” (The Perceived Relationship Quality Components Inventory) içinden alt boyutları doyum, adanmışlık, yakınlık, güven, tutku, aşk olan ve bu alt boyutları en iyi şekilde temsil eden birer soruyu alarak toplam 6 maddelik bir ölçek oluşturmuşlardır. Bu ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Sağkal ve Özdemir (2018) tarafından yapılmıştır. Yürütülen uyarlama çalışması sonucunda güvenilirlik analizine bakıldığında Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının 0.86 olduğu belirtilmiştir. Yapı geçerliliği 0.87, test-tekrar test güvenilirliği ise 0.81 olarak rapor edilmiştir. Cronbach Alfa güvenilirliği, yapı geçerliliği ve test-tekrar güvenilirliğine bakıldığında çıkan sonuçların güçlü bir güvenilirlik ve yeterlilik düzeyine sahip olduğuna ilişkin destekleyici sonuçlar elde edildiği saptanmıştır.

2.2.2. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II

Fraley, Waller ve Brennan (2000) tarafından geliştirilen Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II, yetişkin bireylerin bağlanma boyutlarını saptamaktadır. Türkiye için uyarlamasını, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçekte “bağlanmaya karşı korku” ve “bağlanma karşı kaygı” olmak üzere iki alt boyut vardır. Alt boyutların her biri 18’er maddeyle ölçülür. 7’li likert tipinde olup toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının kaygı alt boyutu için 0.84, kaçınan alt boyutu için 0.78 olduğu belirtilmiştir. İç tutarlılık katsayısına bakıldığında kaygı alt boyutu için 0.90, korku alt boyutu için 0.86 ve son olarak test-tekrar test güvenilirliğine bakıldığında ise kaygı alt boyutu için 0.82, korku alt boyutu için 0.81 olduğu raporlanmıştır. Her bir alt boyuttan elde edilen puan skalası 18 ile 126 arasındadır. Alınan yüksek puan kaygılı bağlanmanın veya korkulu bağlanmanın gerçekleştiğini göstermektedir.

2.2.3. Sosyodemografik Bilgi Formu

Katılımcının yaş, cinsiyet, medeni durum, güncel ilişki durumu, ilişki sayısı ve süresi gibi araştırmanın amacına yönelik araştırmacı tarafından hazırlanmış 6 sorudan oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, 08.04.2022 tarih ve 140/100/15 sayılı etik kurul izniyle toplanmıştır. Veri toplama araçları çevrimiçi form şekline getirilerek katılımcılara çeşitli mecralardan ulaştırılmıştır. Ankete katılmadan önce aydınlatılmış onam ve yönergenin okunması istenip, katılımcının yapılan araştırma hakkında bilgi sahibi olması sağlanmıştır. Anketin uygulanması yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Çalışmada elde edilen verilerin hesaplamaları SPSS (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) de yapılmış ve anlamlılık düzeyi ,05 olarak kabul edilmiştir.

2. Bulgular

Yapılan araştırmanın temel problemine ve alt problemlerle ilişkili olarak toplanan verilerin istatistiksel olarak analiz ve bulgularına bu kısımda yer verilmiştir. Yetişkin bireylerin romantik ilişkilerinde bağlanma stilleri ile ilişki doyumu arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Yapılan çalışmanın ilk alt problemi olan “Yetişkin bireylerin birliktelik sürelerine göre algılanan romantik ilişki doyumu düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Buna bağlı olarak önce varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş ve varyansların eşit olmadığı görülmüştür ($F=4,104$, $p=.007$; $p<.05$). Buna göre non-parametrik analizlerden Kruskal-Wallis hesaplama yöntemi kullanılmıştır ve Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: İlişki süresine göre algılanan romantik ilişki doyumu karşılaştırma tablosu

	İlişki Süreleri	n	\bar{x}	ss	sd	f	χ^2	p
Algılanan Romantik İlişki Doyumu	1-3 ay	50	18,92	7,65	3	4,104	53,676	,000*
	3-12 ay	60	26,63	6,86				
	1-5 yıl	75	29,60	6,69	245			
	5 yıl ve üzeri	64	29,14	8,70	248			

* $p<0,05$ İstatistiksel olarak anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda ilişki süresine göre algılanan romantik ilişki doyumundaki farka bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p=.000 <0,05$). Farkın kaynağına Post Hoc testi yapılarak bakılmıştır. Analiz sonucunda 1-3 ay ile 3-12 ay, 1-3 ay ile 1-5 yıl, 1-3 ay ile 5 yıl ve üzeri ilişki süresi olanların algılanan romantik ilişkiler puanlarının farklılaştığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda algılanan romantik ilişki doyumunda birliktelik süresi arttıkça ortalamaların yükseldiği ve 1-5 yıl ($29,60\pm 6,69$) arası ilişki süresi olan bireylerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemlerinden olan “Yetişkin bireylerin yaşadıkları ilişki sayısına göre algılanan romantik ilişki doyumu düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Buna bağlı olarak istatistiksel anlamlı farklılaşma olup olmadığı analizi yapılmadan önce varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş ve varyansların eşit olduğu görülmüştür ($F=.418$, $p=.740$; $p>.05$). Analiz sonucu Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Yaşanan ilişki sayısına göre algılanan romantik ilişki doyumu karşılaştırma tablosu

	İlişki Sayısı	n	\bar{x}	ss	sd	p
Algılanan Romantik İlişki Doyumu	1-3 ilişki	130	26,56	8,72	3	,994
	3-5 ilişki	49	26,46	8,68		
	5-10 ilişki	34	26,32	7,64	246	
	10 ve üzeri	37	26,86	8,60	249	

Yapılan analiz sonucunda yaşanan ilişki sayısına göre algılanan romantik ilişki doyumunda istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. ($p=,994 > 0.05$)

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Yetişkin bireylerin birliktelik sürelerine göre kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Analiz yapılmadan önce varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş, kaçınmacı bağlanma alt boyutu ($F=,266, p=,850; p>.05$) ve kaygılı bağlanma alt boyutu ($F=,581, p=,628; p>.05$) varyanslarının eşit olduğu görülmüştür ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: İlişki süresine göre bağlanma stilleri karşılaştırma tablosu

	İlişki Süresi	n	\bar{x}	ss	sd	p
Kaçınmacı Bağlanma	1-3 ay	50	4,02	,56	3	,011*
	3-12 ay	60	4,26	,61	245	
	1-5 yıl	75	4,35	,57	248	
	5 yıl ve üzeri	64	4,35	,58	248	
Kaygılı Bağlanma	1-3 ay	50	4,30	,58	3	,821
	3-12 ay	60	4,29	,61	245	
	1-5 yıl	75	4,35	,59	248	
	5 yıl ve üzeri	64	4,38	,64	248	

* $p < 0,05$ İstatistiksel olarak anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda ilişki süresine göre bağlanma stilleri arasındaki farka bakıldığında; kaçınmacı bağlanmanın ilişki süresine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır. ($p=0,011 < 0,05$). Farkın kaynağına Post Hoc testi yapılarak bakılmıştır. Analiz sonucunda 1-3 ay ile 1-5 yıl, 1-3 ay ile 5 yıl ve üzeri ilişki süresi olanların kaçınmacı bağlanma puanlarının farklılaştığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda kaçınmacı bağlanma stili ortalama puanlarının birliktelik süresi arttıkça yükseldiği bulunmuştur.

İlişki süresine göre kaygılı bağlanma alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır ($p=,821 < 0,05$).

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Yetişkin bireylerin yaşadıkları ilişki sayısına göre kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri farklılık göstermekte midir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Veri analizi yapılmadan önce varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş, kaçınmacı bağlanma alt boyutu ($F=1,088, p=,355; p>.05$) ve kaygılı bağlanma alt boyutu ($F=,962, p=,411; p>.05$) varyanslarının eşit olduğu görülmüştür. Analiz sonucu Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Yaşanılan ilişki sayısına göre bağlanma stillerinin toplam puanlarının karşılaştırma tablosu

	İlişki Sayısı	n	\bar{x}	ss	sd	p
Kaçınmacı Bağlanma	1-3 ilişki	130	4,32	,58	3	,004*
	3-5 ilişki	49	4,37	,62	246	
	5-10 ilişki	34	3,95	,60	249	
	10 ve üzeri	37	4,18	,49	249	
Kaygılı Bağlanma	1-3 ilişki	130	4,31	,60	3	,518
	3-5 ilişki	49	4,35	,62	246	
	5-10 ilişki	34	4,47	,69	249	
	10 ve üzeri	37	4,28	,49	249	

* $p < 0,05$ İstatistiksel olarak anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda yaşanan ilişki sayısına göre bağlanma stilleri arasındaki farka bakıldığında; yaşanan ilişki sayısına göre kaçınmacı bağlanma stilinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p=,004<0,05$). Farkın kaynağına Post Hoc testi yapılarak bakılmıştır. Analiz sonucunda 1-3 ilişki ile 5-10 ilişki, 3-5 ilişki ile 5-10 ilişkisi olanların kaçınmacı bağlanma puanlarının farklılaştığı bulunmuştur. Kaçınmacı bağlanmada ortalama ilişki sayılarına bakıldığında 3-5 ilişki sayısının en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur ($4,37\pm,62$). Yaşanan ilişki sayısına göre kaçınmacı bağlanma stilinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=,518>0,05$).

Araştırmanın son alt problemi olan “Yetişkin bireylerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stilleri ile algılanan romantik ilişki doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki var mı?” sorusuna yanıt verebilmek için verilerin korelasyon analizi ile ilişkisinin olup olmadığına bakılmış ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Algılanan romantik ilişki doyumu ile bağlanma stilleri alt boyutları ilişkisi tablosu

		Romantik İlişki Doyumu	Kaçınmacı Bağlanma	Kaygılı Bağlanma
Algılanan Romantik İlişki Doyumu	P. Korelasyon (r)	1	,399**	,226**
	Sig. (p)		,000	,000
	Frekans (n)	250	250	250
Kaçınmacı Bağlanma	P. Korelasyon (r)	,399**	1	-,289**
	Sig. (p)	,000		,000
	Frekans (n)	250	250	250
Kaygılı Bağlanma	P. Korelasyon (r)	,226**	-,289**	1
	Sig. (p)	,000	,000	
	Frekans (n)	250	250	250

** $p<0,01$ İstatistiksel olarak anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda algılanan romantik ilişki doyumu ile kaçınmacı bağlanma arasında orta düzeyde, pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur ($r=,399$; $p=,000$). Algılanan romantik ilişki doyumu ile kaygılı bağlanma arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=,226$; $p=,000$).

Tartışma

Araştırmada bağlanma stillerinden olan kaygılı ve kaçınmacı bağlanma türü ile algılanan romantik ilişki doyumu düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Kaçınmacı bağlanma ile romantik ilişki doyumu arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken, kaygılı bağlanma ile romantik ilişki doyumu arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. Alan yazın incelendiğinde Waring, Kernes, ve Bui (2019) tarafından yapılan benzer bir çalışma, bağlanma stili, ilişki doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada güvensiz bağlanma stillerine sahip kişilerin (kaygılı veya kaçınan) ilişki doyumu puanlarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Sadikaj, Moskowitz, ve Zuroff (2015) çiftler üzerine yapmış oldukları araştırmada, bağlanma stili ile ilişki doyumu arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışma aynı zamanda kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stillerine (güvensiz bağlanmanın iki alt tipi) sahip kişilerin daha düşük ilişki doyumu bildirdiklerini bulmuştur. Özellikle erkek cinsiyeti dikkate alındığında kaçınmacı bağlanma stiline sahip bireyler genel olarak daha düşük ilişki doyumu bildirmişlerdir. Candel ve Turliuc (2019) tarafından yapılan bir meta-analiz çalışmasında da kaçınan bağlanma stilleri ile ilişki doyumu arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Kaçınan bağlanma stili puanı arttıkça ilişki doyumu azalmaktadır. Fakat katılımcıların ve partnerlerinin kaçınan bağlanma stillerine dayalı karşılıklı değerlendirme yapıldığında, bu bağlanma stillerinin, katılımcıların partnerlerinin bağlanma stillerine göre

romantik ilişki doyumu üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda yapılmış olan bu çalışmayı alan yazındaki diğer çalışmalarla farklı sonuçlar ortaya koyması araştırmaya dahil edilen örneklem grubundaki partnerlerin benzer bağlanma stillerine sahip oldukları ile ilgili olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca araştırmaya dahil edilen örneklemin yaş ortalamasının düşük olmasının ve kısıtlı ilişki deneyimi yaşamış olma ihtimalinin bu sonuçları ortaya çıkarmış olabileceği öngörülmektedir.

Alt problemlerden olan, ilişki süreleri ile algılanan romantik ilişki doyumu arasındaki farka bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark bulgulanmıştır. Genellikle romantik ilişkilerde partnerlerin birbirleriyle vakit geçirme süreleri arttıkça ilişkiye yaptıkları yatırım da doğru orantılı olarak artar. Birbirleriyle geçirdikleri süre arttıkça, ilişkinin dinamikleri de değişir. Yaptıkları yatırım sonrasında çiftler birbirlerine daha çok bağlanır ve partnerlik haricinde duygusal temelli birçok sıfatı da (aile, sırdaş, yol arkadaşı) atfederler.

Mackey ve O'Brien (1995)'in yaptıkları bir çalışmada romantik ilişkilerdeki doyum düzeylerini etkileyen faktörlerin başında iletişim stilleri, ortak kararları alabilme yetisi, cinsel hayatı sürdürebilme ve güven bağının oluşması gibi sağlıklı romantik ilişki temelli faktörler bulunduğunu saptamıştır.

Bir diğer alt problem olan, yaşanan ilişki sayısı ile algılanan romantik ilişki doyum düzeyi arasındaki farka bakıldığında ise istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilmemiştir. Romantik ilişki doyumunun artması ya da azalması bireyin yaşadığı ilişki sayısına bağlı değildir. Soğancı (2017) tarafından yapılan bir çalışmada yaş, cinsiyet, eğitim durumu, partnerlerin meslekleri ve ilişki sayısı gibi faktörlerin romantik ilişki doyum düzeyi üzerinde etkili olmadığı sonucunu elde etmiştir.

Bu sonuçlara istinaden literatürde ki çalışmalara bakıldığında kaygılı bağlanma davranışı gösteren bireylerin kıskançlık düzeylerinde de artış olduğunu, kaçınmacı bağlanma davranışı arttıkça da kıskançlık düzeyinin azaldığı saptanmıştır. Burada ise bağlanma stillerinin romantik kıskançlık üzerinde etkili bir yordayıcı olduğu elde edilmiştir (Sümer, 2017).

Demirel (2018) yaptığı araştırmada, bağlanma stillerinin yaşam doyumu, mutluluk ve depresyon ile ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Kaygılı bağlanma stilinin depresyon üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu saptanırken, kaçınmacı bağlanma stilinin mutluluk üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bir diğer çalışmada ise, üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerindeki istismar ve doyum düzeyleri hakkında yapılan bir çalışmada ki sonuca göre yaş ilerledikçe romantik ilişkideki istikrar azalırken, algılanan romantik ilişki doyum düzeyi artmaktadır (Kılınçer & Tuzgöl, 2013).

Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmada yetişkinlerin bağlanma stilleri ile romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yetişkinlerde ilişki süresi ve ilişki sayısına göre algılanan romantik ilişki doyumu ve bağlanma stilleri bakımından farklılık durumuna bakılmıştır.

Araştırma sonucuna göre örnekleme dahil edilen yetişkin bireylerin algıladıkları ilişki doyumunun orta düzeyde olduğu, bağlanma stilleri bakımından kaçınmacı ve kaygılı bağlanma stil ortalama puanlarının çok yakın olduğu ve orta düzeyde oldukları görülmektedir. Bu bilgilere istinaden bu çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Yetişkin bireylerde birliktelik süresi arttıkça algılanan romantik ilişki doyumu da artmaktadır.
- Yetişkin bireylerin birliktelik süreleri arttıkça kaçınmacı bağlanma stilini benimseme düzeyi artmaktadır.
- Yetişkin bireylerin yaşadıkları ilişki sayısına göre kaçınmacı bağlanma stilini benimseme düzeyi artmaktadır. 3-5 ilişki yaşayanlar kaçınmacı bağlanma stilini daha çok benimsemektedirler.

- Yetişkin bireylerde algılanan romantik ilişki doyumu ile kaçınmacı bağlanma arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
- Yetişkin bireylerde algılanan romantik ilişki doyumu ile kaygılı bağlanma arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma sınırlı sayıda yetişkin katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu noktada çalışmanın daha geniş bir örneklem grubu ile tekrar yapılması önerilmektedir. Sonuçların genellemesine olanak sağlayabilmek için daha geniş bir örneklemle çalışılması gerekmektedir. Farklı sosyo-demografik değişkenlerle de ana problemin ilişkisi incelenebilir. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanterinde bulunan kaygılı ve kaçınmacı bağlanma alt boyutu dışında güvenli bağlanmayı içeren bir veri toplama aracı geliştirilmesi ve romantik ilişki bağlamında bu değişkenin de değerlendirilmesi önerilmektedir. Nicel türde yapılan bu çalışmanın sonuçlarından faydalanılarak nitel olarak çalışma yapıp daha derinlemesine bilgi edinilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Atak, H., ve Taştan, N. (2012). Romantik ilişkiler ve aşk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 520-546.
- Bowlby, J. (2018). The nature of the child's tie to his mother 1. In *Influential Papers from the 1950s*. Londra: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Candel, O. S., ve Turliuc, M. N. (2019). Insecure attachment and relationship satisfaction: A metaanalysis of actor and partner associations. *Personality and Individual Differences*, 147, 190-199.
- Demirel, C. (2018). *Yetişkinlerde bağlanma stillerinin mutluluk, yaşam doyumu ve depresyon ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Egeci, I. S., ve Gencoz, T. (2011). The effects of attachment styles, problem-solving skills, and communication skills on relationship satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2324-2329.
- Fletcher, G. J., Simpson, J. A., ve Thomas, G. (2000). The measurement of perceived relationship quality components: A confirmatory factor analytic approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(3), 340-354.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., ve Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350-365.
- Hendrick, S. S., ve Hendrick, C. (1995). Gender differences and similarities in sex and love. *Personal Relationships*, 2(1), 55-65.
- Karasar, N. (2007). *Araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö., ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342.
- Kılınçer, A. S., ve Tuzgöl, D. M. (2013). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde algıladıkları istismar. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5, 160-172.
- Mackey, R. A., ve O'Brien, B. A. (1995). *Lasting marriages: Men and women growing together*. USA: Greenwood Publishing Group.

- Sadıkaj, G., Moskowitz, D. S., ve Zuroff, D. C. (2015). Felt security in daily interactions as a mediator of the effect of attachment on relationship satisfaction. *European Journal of Personality*, 29(2), 187-200.
- Sağlak, A. S., ve Özdemir, Y. (2018). Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği'nin (ARİKÖ) Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 22-40.
- Selçuk, E., Günaydin, G., Sümer, N., ve Uysal, A. (2005). Yetişkin Bağlanma Boyutları İçin Yeni Bir Ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk Örnekleminde Psikometrik Açından Değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1-11.
- Soğancı, D. (2017). *Bağlanma stillerinin romantik ilişki doyumu üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- Sümer, S. (2017). *Romantik ilişkilerde bağlanma stilleri, romantik kıskançlık ve ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Waring, A., Kernes, J. L., ve Bui, N. H. (2019). The role of attachment anxiety, attachment avoidance, and grit on life satisfaction and relationship satisfaction. *Journal of Humanistic Psychology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/0022167819844692>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı:Uluslararası Final Üniversitesi Etik Kurulu

Tarih:08.04.2022

No:140/100/15

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Psikoloji ve Edebiyat: Gelişim Psikolojisi Perspektifinden Yaşlılık Döneminin Bir Edebi Eser Üzerinden Analizi

Psychology and Literature: An Analysis of the Old Age Period from a Developmental Psychology Perspective Through a Literary Work

Doç. Dr. M. Siyabend KAYA ¹

Öz

Ülkemizde gelişim dönemleriyle ilgili yapılan çalışmaların yaygınlığına bakıldığında, “yaşlılık” döneminin yeterince ele alınmadığı, bununla birlikte geriatri, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik, sosyal çalışma gibi bilim dallarında yaşlılık ile ilgili çalışmaların yürütülmeye başlandığı görülmektedir. Ayrıca burada sözü edilen yaşam dönemlerinin yalnızca bilime değil edebiyata da konu olmaya başladığı dikkat çekmektedir. Edebi eserlerin analiz edilmesinde psikoloji biliminin önemi düşünüldüğünde, lisans öğrencilerinin yetişmesinde öğrencilerin dikkatini romanların psikolojik tahliline çekmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın temel amacı, edebi eserlerin temelde psikolojik danışma ve rehberlik, psikoloji ve sosyal hizmet gibi bilim dallarında özelde ise “gelişim psikolojisi”, “yaşlılık psikolojisi” ve “yaşam dönemleri ve uyum problemleri” gibi derslerde nasıl kullanılabilmesine ilişkin bir model sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmenin en uygun yollarından biri ise nitel bir araştırma yöntemi olan “doküman analizi” yöntemini kullanmaktır. Bu doğrultuda, çalışmada Fransız yazar Jean-Louis Fournier’in (2012) “Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler” isimli eserin Türkçe çevirisi doküman olarak kabul edilmiştir ve içerik analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmanın yukarıda sözü edilen derslerin öğretiminde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ruh sağlığı, edebiyat, sağlık okuryazarlığı, psikoloji öğretimi, yaşlılık, gelişim psikolojisi.

Makale Türü: Diğer-Nitel Doküman Analizi

Abstract

Considering the prevalence of studies on the developmental period in Turkey, it is evident that “old age” is not adequately addressed. However, studies have begun to be conducted in disciplines such as geriatrics, psychology, psychological counseling and guidance, and social work. Additionally, it is noteworthy that the life cycles mentioned here have become subjects of not only scientific inquiry but also literature. In the analysis of literary works, given the importance of psychology, it is deemed important to draw students’ attention to the psychological analysis of novels in undergraduate training. Accordingly, this research aims to present a model of how literary works can be used in disciplines such as psychological counseling and guidance, psychology, and social work, and in courses such as “developmental psychology,” “old age psychology,” and “life cycles and adaptation problems.” One of the most appropriate ways to achieve this aim is to use the “document analysis” method, a qualitative research method. In this regard, the Turkish translation of the French author Jean-Louis Fournier’s book (2012), titled “My Last Black Strand and Some Advice for Oldboys,” was taken as the document and examined using content analysis. In conclusion, it is believed that this study can be effective in teaching the courses mentioned above

Keywords: Mental health, literature, health literacy, teaching psychology, old age, developmental psychology.

Paper Type: Other-Qualitative Document Analysis

¹Abdullah Gül Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Uygulamalı Psikoloji ABD., Kayseri, Türkiye, E-mail: siyabend.kaya@agu.edu.tr
Atf için (to cite): Kaya, M.S. (2024). Psikoloji ve edebiyat: Gelişim psikolojisi perspektifinden yaşlılık döneminin bir edebi eser üzerinden analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1881-1892.

1. Giriş

Kitapları yakmaktan daha büyük bir suç varsa o da onları okumamaktır.

Joseph Brodsky

İnsan doğar, büyür ve ölür. Bu ifade, yaşam yolculuğunun sade ve anlaşılır bir özeti olarak düşünülebilir. Aslında doğum, bireyin doğumundan çok önce başlar, çünkü bireyin kendi tarihi, ebeveynlerinin tarihine (dolayısıyla kendi doğumunun öncesine) dayanır. Ancak döllenme ile başlayan gelişim sürecinin “doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası” şeklinde ele alınması sistematik ve bilimsel araştırmaların yürütülmesi açısından daha uygundur (Kaya & Yıldırım, 2020). İfade edilen bu bilimsel araştırmalara konu olan gelişim dönemlerinden biri de “yaşlılık” dönemidir.

Yaşlanma, hayatta kalma ve doğurganlık için gerekli olan fizyolojik fonksiyonların zamana bağlı olarak bozulması olarak tanımlanabilir (Gilbert, 2000). Bu dönem özellikle yaşlı bireyin biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik birçok açıdan sorun yaşadığı zorlu bir dönemdir (Türkan & Sezer, 2017). Öyle ki Kılıç (2013) bu dönemi “5Y: yoksulluk (emekliliğin başlangıcıyla gelirin azalması), yalnızlık (çocukların evden ayrılması), yetersizlik (fiziksel açıdan güç kaybı), yeti’sizlik (zihinsel becerilerde kayıp veya azalma) ve yetkinsizlik (otorite kaybı)” dönemi olarak tanımlamıştır. Erikson’unun gelişim kuramının son evresinde yer alan bu dönemde, birey tüm geçmişini yeniden gözden geçirir ve bir iç muhasebe yapar. Bu muhasebe sonrası, yaşanmaya değer bir geçmişe sahip olduğunu düşünen birey benlik bütünlüğünü sağlamış olur, aksi takdirde umutsuzluğa kapılır ve yaşam daha çekilmez bir hal alır (Santrock, 2019). Özetlemek gerekirse, yaşlılık bireyin birçok alanda kayıplar yaşadığı hem sosyal hem de bireysel açıdan önemli değişimler yaşadığı ve günlük yaşamdaki değişikliklere ayak uydurmakta zorlandığı hassas bir dönemdir. Bu dönemin mutlu ve sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi, bireyin yaşam içerisinde ne kadar aktif olduğuna, sahip olduğu aile ve sosyal desteğe, yaşama yüklediği anlama ve daha birçok önemli unsura bağlıdır. Burada önemli olan ve akılda tutulması gereken nokta, yaşlılığın diğer geride kalan yaşam dönemleriyle yakından ilişkili olduğu ve bu dönemin sağlıklı atlatılmasının aynı zamanda geçmiş gelişim dönemlerinin sağlıklı bir şekilde atlatılmış olması ile mümkün olduğudur (İlgar, 2008).

Ülkemizde gelişim dönemleriyle ilgili yapılan çalışmaların yaygınlığına bakıldığında, “yaşlılık” döneminin yeterince ele alınmadığı, bununla birlikte geriatri, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik (PDR), sosyal çalışma gibi bilim dallarında çalışmaların yürütülmeye başlandığı görülmektedir (Sargın, 2017). Ayrıca burada sözü edilen yaşam dönemlerinin yalnızca bilime değil edebiyata da konu olmaya başladığı dikkat çekmektedir (Baştuğ et al., 2020; Sargın, 2017). Bu doğrultuda, bu çalışmada amaç yaşlılık döneminin bütün yönlerini yalnızca teorik olarak ele almaktan ziyade, bu dönemin edebi eserler/romanlar üzerinden nasıl analiz edildiğini ortaya koymaktır. Bu nedenle bu çalışmada yaşlılık döneminin özelliklerine uzun uzadıya yer vermek yerine döneme konu olan esere ilişkin yapılan analizlere, temalara ve romandan alınan doğrudan alıntılara yer verilecektir. Buna ek olarak yaşlılık psikolojisine dair alanyazın, bulgular kısmında yer alan tüm tema ve alt temalar ile ilişkilendirilmiş ve böylelikle ilgili literatüre burada değinilmiştir. Özellikle edebi eserlerin analiz edilmesinde psikolojinin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü merkezinde “birey”in olmadığı neredeyse hiçbir edebi eser yoktur. Bu nedenle başta PDR, psikoloji ve sosyal hizmet gibi bilim dalları olmak üzere lisans öğrencilerinin yetişmesinde öğrencilerin dikkatini psikolojik romanlara/romanların psikolojik tahliline çekmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Jung (2011), psişik süreçlerin incelenmesini amaç edinen psikoloji biliminin, edebiyat çalışmalarına dayanabileceğini ifade etmektedir, çünkü ona göre insan ruhu tüm bilimlerin ve sanatların rahmidir (Jung, 2011). Bu anlamda edebiyat ve psikoloji arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Her iki alan da insanlarla ve onların tepkileriyle (dünya algıları, sefalet,

dilek, arzu, korku, çatışmalar ve uzlaşmalar vs.) ilgilenir (Aras, 2015). Öte yandan hem ulusal hem de uluslararası literatürde filmlerin psikoloji ve psikolojik danışma kuram ve uygulamalarında kullanımı gittikçe artarken, edebi eserlerin okunması konusunda benzer yeterli bir ilginin olmaması düşündürücüdür. Örneğin, günde ortalama bir dakikanın kitap okumaya, altı saatin ise televizyon izlemeye ayrıldığı Türkiye’de maalesef kitap okuma eylemi insanların ihtiyaç listesinde 235. sırada yer almaktadır (Cnntürk, 2017; Timetürk, 2017). Buna karşın, tüm Avrupa ülkelerinin ortalama televizyon izleme süresi ise üç saat 43 dakika iken kitap okuma oranı ortalama iki ile 13 dakika arasında değişmektedir (Statista, 2018a, 2018b). Bu doğrultuda kitap okumaya verilen önemin ve ayrılan zamanın artması gerektiğini savunan bu çalışmanın temelde iki amacı vardır:

1. Başta PDR, psikoloji ve sosyal hizmet olmak üzere, zorunlu veya seçmeli psikoloji derslerini alan diğer bölümlerde “psikoloji öğretiminde edebi eserlerin kullanımının” yaygınlaşmasına katkı sunmak ve bunun önemini vurgulamak.
2. Yaşlılık dönemini gelişim psikolojisi bağlamında çok yönlü bir biçimde ele almak ve bunu uygun bir edebi eser üzerinden ortaya koymak.

Bu doğrultuda, yaşlılık dönemindeki sorunları mizahi bir anlatım ile ele alan Fournier’in “Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler” adlı eserinin gelişim psikolojisi bağlamında incelenmesi ve yukarıda belirtilen bilim dallarında bu tür eserlere yer verilerek öğrenme sürecinin daha kolay, keyifli ve kalıcı bir hale getirilmesinde örnek bir doküman analizi ortaya koymak bu çalışmanın en temel amacıdır. Böylelikle öğrenciler; gelişim psikolojisi, yaşam dönemleri ve uyum problemleri gibi derslerde ilgili gelişim dönemine (çocukluk, ergenlik, yetişkinlik vs.) uygun kitapları analiz ederek bu süreci hem ciddi etik ihlaller yapmadan öğrenebilecek hem de bu kapsamda entelektüel becerilerini geliştirme fırsatı bulabileceklerdir.

2. Yöntem

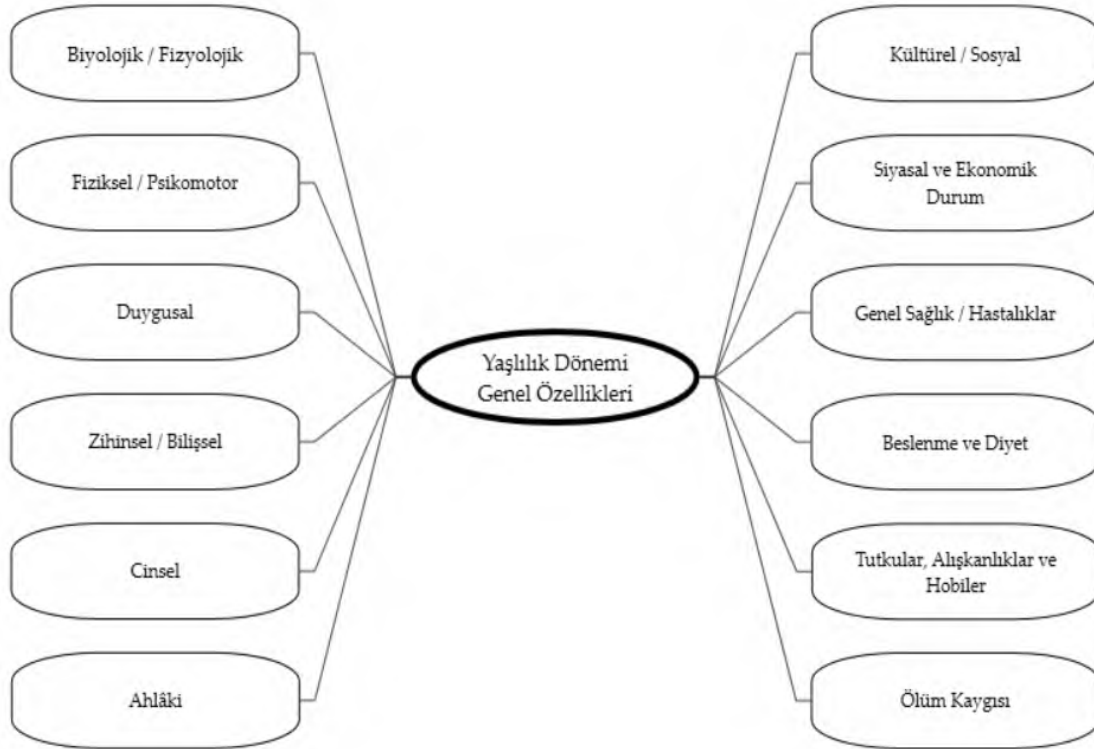
2.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın temel amacı, edebi eserlerin temelde pdr, psikoloji ve sosyal hizmet gibi bilim dallarında özelde ise “*gelişim psikolojisi*”, “*yaşlılık psikolojisi*” ve “*yaşam dönemleri ve uyum problemleri*” gibi derslerde nasıl kullanılabilirliğine ilişkin bir model sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmenin en uygun yollarından biri ise nitel bir araştırma yöntemi olan “doküman analizi” yöntemini kullanmaktır. Çünkü doküman analizi basılı veya online dokümanların sistematik bir şekilde incelenmesini amaç edinen nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Bowen, 2009). Tıpkı diğer nitel yaklaşımlarda olduğu gibi, bu yaklaşımda da örtük anlamların keşfedilmesi, sürecin araştırılması ve anlaşılması için verilerin yorumlanması gerekmektedir (Altheide, 2000). Bu anlamda diğer yöntemlere kıyasla sosyal bilimlerde kullanımına çok az rastlanan bu yöntemin bir alanyazın taramasından çok daha ötesi olduğu, bazen tek başına bazen de diğer yöntemleri destekleyici amaçlar ile kullanılan bir yöntemdir (Sak et al., 2021). Bu doğrultuda çalışmada Fransız yazar Jean-Louis Fournier’in (2012) “Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler” isimli eserin Türkçe çevirisi doküman olarak kabul edilmiştir.

Kaya (2022) derslerde analizi yapılacak, öğrencilere tavsiye edilmesi planlanan eserlerin titizlikle seçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, ele alınacak eserlerin, öğretilmesi veya tartışılması planlanan konuya uygun olması; eserlerin öğrencilerin okuma motivasyonunu olumsuz etkilemeyecek uzunlukta/kısalıkta olması; yazarların akıcı, sıkmayan, anlaşılır bir dil kullanmaları, eser seçiminde dikkate alınması gereken önemli kriterler olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2022). Bu anlamda “Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler” romanının, yaşlılık psikolojisini çok yönlü bir şekilde ele alması, romanın akıcı ve nüktedan bir dil ile kaleme alınmış olması ve okuyucuyu sıkmayacak uzunlukta olması bu eserin seçilme nedenleri arasında sayılabilir.

2.2. Verilerin Analizi

Tüm analizler, eser içerisindeki ayrıntılı ifadeleri anlamak, kod-kategori ve anlamlı örüntüler türetebilmek için nitel içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir (Grbich, 2013). Bu bağlamda doküman analizlerinde araştırmacı, eseri anlamak, notlar almak ve anlamlı birimler oluşturmak için eseri tekrar tekrar okur ve ardından oluşturduğu kod ve kategorilere son halini verir. Böylelikle, araştırmanın içerik analizi sürecinde yaşlılık psikolojinin genel özelliklerini ortaya koyan 12 alt tema belirlenmiştir (bkz görsel 1). Merriam (2015) içerik analizi esnasında temaların belirlenmesinde araştırmacıların literatürden yararlanmalarını önermişlerdir. Alt temaların kararlaştırılmasının ardından metin içerisinde bu alt boyutlara/kriterlere karşılık geldiği düşünülen pasajlar NVivo 12 nitel veri analizi programı ile kodlanmıştır.

Görsel 1. Yaşlılık döneminin genel özelliklerine ilişkin alt temalar.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmacılar nitel araştırmalar için geçerlik ve güvenilirliği artıran birtakım kriterlerden söz etmektedirler. Doğrudan alıntılarının araştırmanın amacı doğrultusunda raporlaştırılması (Yıldırım & Şimşek, 2016); elde edilen verilerin bir başka bağımsız araştırmacı tarafından incelenmesi (Merriam, 1995); veri analizinde NVivo ve MAXQDA gibi bilgisayar yazılımlarının kullanımı (Whittemore, Chase, & Mandle, 2001) bu kriterler arasında sayılabilir. Bu çalışmada da Nvivo nitel yazılım programı aracılığıyla kodlamaların daha sistematik bir şekilde yapılması sağlanmaya çalışılmış, kodlanan verilerin uygunluğu bir başka araştırmacı tarafından gözden geçirilmiştir ve bu kodlanan verilere ilişkin doğrudan alıntılar metin içerisinde gösterilmiştir. Son olarak, doküman incelemesi yapılan belgenin (romanın) erişilebilirliği, belgelerin doğruluğunu ve dolayısıyla da çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini etkileyen bir başka önemli faktördür. Merriam ve Tisdell (2015), incelenen dokümana ilişkin soruları (belgenin tarihi, yazarı vs.)

araştırmacıların yanıtsız bırakmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada incelenen eserin künyesi Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Eserin Künyesi

Kitabın Adı	Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler
Yazarı	Jean-Louis Fournier
Orijinal Dili	Fransızca
Türkçeye Çeviren	Billur Köker
Kitabın Orijinal Adı	Mon dernier cheveu noir: avec quelques conseils aux anciens jeunes
Basım Tarihi	2012
Yayın evi	Yapı Kredi Yayınları
Basım yeri ve sayısı	Ankara – 1. Baskı
Sayfa sayısı	224

3. Bulgular

Bu kısımda Yapı Kredi Yayınları’nın basmış olduğu “Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler” isimli romanın “yaşlılık psikolojisi” bağlamında analizinin gerçekleştirilmesinin ardından yaşlılık döneminin genel özelliklerini ifade ettiği düşünülen temalara ve bu temalarla ilişkili olduğu düşünülen ifadelere (doğrudan alıntılara) yer verilmiştir. (Belirlenen alt temaların genel görünümü için Görsel 1’e bkz.)

3.1. Yaşlılık Dönemi Genel Özellikleri

3.1.1. Fizyolojik / Biyolojik Özellikler

İşitme (ve görme) fonksiyonlarında azalma (ya da kayıp) yaşanması, yaşlılıkla birlikte sıklıkla ortaya çıkan sağlık sorunları arasında yer almaktadır. İleri yaştaki bireylerin kromozom yapılarındaki bozulmalar nedeniyle sağlıklı çocuklara sahip olmaları güçleşmektedir. Yazar yaşlılıkla birlikte baş gösteren işitme sorununu şu şekilde ifade ederken;

“İnsan ihtiyarladığının ne zaman farkına varır biliyor musunuz? “Tiyatroda oyuncular gittikçe daha kısık sesle konuşuyorlar” demeye başladığı zaman (s.107)”

Yaşanan biyolojik sorunlardan birini ise aşağıdaki cümleler ile ifade etmiştir:

“Oysa ihtiyarın çocuğu pek taze değildir. O bitkin ve hüzünlü, solgun ve yeşilimsi, sıska ve kansız, hastalıklı ve çelimsiz, tıpkı bodrumda yetişmiş bir salatalık gibi sarımtırak ve genellikle zeka özürdür (s.185)”

3.1.2. Fiziksel (Psikomotor)

Yaşla birlikte fiziksel görünüm değişiklik gösterir. Bu durum özellikle yaşlılıkta ağaran saçlar ve daha ince, solgun ve sarkık ciltler, zaman zaman da ciltlerde oluşan lekeler şeklinde ortaya çıkar. Fournier, yaşlanırken yaşamış olduğu fiziksel değişimi şu şekilde ifade etmektedir:

“İhtiyar delikanlı nasıl tanınır? ...ihtiyar delikanlı gridir, hem sadece geceleri değil! Yüklüdür; omuzlarında yükleri, gözlerinin altında torbaları vardır (s.21).”

*

“Neden her geçen yıl çektiğim fotoğraflarda kendimi gittikçe daha kötü buluyorum? Belki de fotoğrafçıyı değiştirmem, daha genç birini bulmam gerekiyor. Neden her sabah aynada kendimi gittikçe daha az yakışıklı buluyorum? Bu eski bir ayna, belki de yenisini almak gerekiyor... kırışıklıklar yayılıyor, kahverengi lekeler büyüyor, cilt gevşiyor, bir sürü kıvrım var ve sarkıyorlar. Yaşlı bir file benzemeye başladım (s.15).”

3.1.3. Duygusal

Yaşlı bireyler genellikle yakınları tarafından yeterli ilgiyi görmediklerinde yalnız, çaresiz, ihmal edilmiş ve değersiz olduklarını düşünebilmektedirler. Yazar da yaşlandığı için artık eskisi kadar değerli hissetmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Antikacı küçük yuvarlak masamı inceledi, ters çevirdi, yere koydu. “...Eski olması değerli olduğu anlamına gelmez.” Yüzümü gördü belki de özür dilemek için: “Bunu sizin için söylemiyorum” dedi. Anlamıştım. İhtiyarım, bu belli ve kesinlikle bir değerim yok. Hiçbir şey söylemeden küçük masamı aldım ve çaresiz bir halde oradan ayrıldım. Dışarıda yağmur yağıyordu. Antikacılar bile yaşlı olanı sevmiyorlarsa... (s.195)”

3.1.4. Bilişsel (Zihinsel)

Yaşlanmayla birlikte değişen sadece bireyin biyolojik ve fiziksel özellikleri değildir. Bunun yanında bireyin yaşam tecrübesi, fikirlerinin de değişmesini ve (çoğunlukla) olgunlaşmasını sağlar. Geçmişte yaşadığı olumsuzlukları daha pozitif bir hale getirmiş olmayı umar ve gençlikte arzu ettiği lüks yaşamın yerini ise daha sade ve doğal bir yaşama bırakır (bırakmayı tercih eder). Fournier’in bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

“Gelecek defa neremi değiştirecekler? Eğer bana bırakırlarsa kafamın değiştirilmesini isterim. Sadece içini, düşüncelerim değişsin diye! ...Eski beyindeki çok gerekli şeyleri sakladım. Taşınmayı fırsat bilip kötü anıları, sahte dostların adreslerini, kinleri, sabit fikirleri, yapay sevinçleri, öfkeleri vs. atardım (s.67).”

*

“Sadeliği sevmeyi öğrendim. ...Daha mantıklı oldum Epikür’ün dediği gibi olağanın tadını çıkarmayı öğrenmeye başlıyorum. İspanya’da bir şatoya sahip olmaksızın bir köy eviyle yetiniyorum. Doğayla, kuşların şarkılarıyla ve çiçeklerin kokusuyla tanışıyorum (s.79)”

3.1.5. Cinsel

Yaşlılıkla birlikte birçok alanda olduğu gibi cinsellikte de bir yavaşlama ve durgunluk görülür. Ayrıca artan yaşla birlikte ortaya çıkan birçok sağlık problemi de cinsel dürtülerin azalmasına neden olmaktadır. Fournier yaşamış olduğu bu problemi nüktedan bir şekilde aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Zeminden yükselen ve önce duvarların alt kısmını kemiren rutubet gibi, erkekte son kullanım önce alt kısımlarda kendini hissettiriyor. ...Sadece o değil. Daha aşağıda, kangurumun cebinden kaçmaya çalışan oynak kuş da artık sakinleşti. Artık yeni serüvenlere hazır görünmüyor. Küçük bülbül evcimen oldu. (s.75, 159).”

3.1.6. Ahlâki

Gençlerle kıyaslandığında yaşlı bireyler, ahlaki açıdan daha idealist olabilmekte ve deontolojik (ahlaki bir yargıda bulunurken yapılan eylemin sonucundan daha önemli olduğunu vurgulayan) yargılarda daha fazla bulunabilmektedirler. Aşağıda yazarın, yaşlı bireylerin çocuk sahibi olmalarına ilişkin ifadeleri bu duruma örnek gösterilebilir:

“Gençlerin çocuk sahibi olmak istemeleri anlaşılır bir şey, yaşları gereği, bu yüzden onları eleştirmek olmaz. Hoşlandıkları bir şeydir bu, zaten bu konuda pek de düşünmezler. Ama

aklı başında ihtiyarların da tekrar aynı işe koyulması affedilir değil. Acaba bunun kendilerini gençleştireceğini mi sanıyorlar (s.185).”

Bununla birlikte yaşlılar fikirlerini ifade etme konusunda kendilerini genç yetişkinler gibi çok fazla engelleme gereksinimi hissetmeyebilirler. Bu durum yaşlı bireylerin kabalaştığı anlamına gelmemekle birlikte bireyin içinde bulunduğu sosyo-kültürel yaşamdan fiziksel ve psikolojik sağlığına kadar birçok değişkenden etkilenen bir durum olabilir. Eser boyunca yalnızlaştırıldığı hissedilen yazarın aşağıdaki ifadeleri, düşüncelerin ketlenmeden nasıl ifade edildiğini şu şekilde örneklemeaktadır:

“Yaşlı olunca kibarlık zorunlu değil. Artık yalakalık yapmak zorunda değilsiniz, ne terfi ne de zam beklentiniz var. Size iş önerene hayır deyin. Neden diye sorarsa da ‘Tipini Beğenmedim!’ dersiniz. Size daha önce bir şey yapıp yapmadığını soran yeni yetmeye, ‘Ya sen ne yaptın piç kuruşu?’ diye cevap verin. Artık yer vermek zorunda değilsiniz. Dinlemek zorunda da değilsiniz. (s.53).”

3.1.7. Kültürel (Sosyal)

Yaşlı bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel yaşam onun aynı zamanda yaşlılık dönemine ilişkin düşüncelerini de etkileyen önemli unsurlar arasındadır. Örneğin bireyin ait olduğu sosyal çevreyle özdeşim kurması, kendi yaşadığı sorunların akranları tarafından da yaşandığını görmesi sürecin normalleştirilmesi adına bireye iyi gelebilir. Akranlarının da kendi gibi yaşlandıklarını gördüğüne sevinen Fournier, bunu şu şekilde belirtmektedir:

“Herkes, ‘Fournier yaşlanınca sempatikleşmiş. Artık başkalarıyla ilgileniyor.’ diyor. ...Onları incelemeyi, zamanın izlerini görmeyi, hasar tespit etmeyi, felaketin boyutlarını ölçmeyi seviyorum....Yani kısacası, ‘Onlar da yaşlılıktan paylarını almışlar!’ diyebilmek beni sevindiriyor (s.139).”

3.1.8. Ekonomik (ve Siyasal Durum)

Yaşlılık aynı zamanda “emekli olma” vaktinin de kapıyı çaldığı dönemdir. Bireyin emekliliğe uyum sağlaması bu yaşam döneminin görevleri arasındadır. Bu uyum ise bireyin “emeklilik” algısı ile yakından ilişkilidir. Örneğin emeklilik kimileri için “beklenen, yapılması planlanan ve arzu edilen şeylerin gerçekleşmesi” için ulaşılan önemli bir yaşam fırsatı iken, kimileri içinse “rol ve otorite kaybı”na ve dolayısıyla “anlamsızlık”a yol açan bir kriz olabilmektedir. Fournier, emeklilikle birlikte hissetmiş olduğu değersizlik hissini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Emeklilik geldi çattı. Dünya dönmeye devam edecek. Siz olmadan da. Belki de size artık merhaba denmeyecek, size itip kaktıklarında özür bile dilenmeyecek ve sanki artık yokmuşsunuz gibi ayağınıza basılacak. Asıl tavan aşağılama ise artık hiçbir şey yapmamaya söz vermeniz koşulu ile size para vermeye devam edilecek olması (s.119).”

*

“Haber ansızın geldi. Hala onun sarsıntısını yaşıyorum. Bazı sabahlar yaşlanmak daha zor geliyor. Haberi radyodan öğrendim. Artık 60 yaşından sonra otobüs şoförü olunamıyormuş (s.33).”

3.1.9. Genel Sağlık ve Hastalıklar

Yukarıdaki bazı temalarda da değinildiği üzere, yaşlılık genel olarak sağlık sorunlarının yaşandığı ve hastalıkların artmaya başladığı bir dönemdir. Fournier, hem duygusal hem de fiziksel (özellikle de psikomotor) açıdan sağlığının kötüye gittiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kendimi pekiyi hissetmiyorum. Tansiyonum düşük, yanlarım ağrıyor, kullanılması zor bir otomobil gibiyim, eskiden sola çekerken şimdi sağa çekiyorum. ...Ayaklarımda nasır var,

varisler yüzünden bacaklarım pürüzsüz değil, dizler çok fazla yumuşak, diz kapakları çökük ve kalçalar oynuyor (s.37, 75).”

3.1.10. Beslenme ve Diyet

Yaşlılık döneminde çeşitli sağlık sorunlarının baş göstermesi nedeniyle, hekimler bireylerin yaşlarına, yaşam tarzlarına ve sağlık sorunlarına uygun, çeşitli beslenme ve diyet önerileri sunarlar. Bu durum çoğu zaman bireylerin hoşuna gitmese de özellikle yaşlılık döneminde dikkate alınması gereken önemli önerilerdir. Doktoru tarafından kendisine tavsiye edilen ve kaçınması gerektiği söylenen bazı yiyecek ve içecekleri yazar şu şekilde ifade etmektedir:

“Sosis, ördek ciğeri, kızarmış patates, mayonez, ördek şekerlemesi, ekmek, tere yağı, peynir, şarap, kahve yasak. Şeker azaltılacak; meyvelerin üzerine konmayacak. Doktor ekledi: “Çilekleri şekerlemek yok. ...Çok ince kalmak için taze fasulye yiyin (s.45, 137)”

3.1.11. Tutkular, Alışkanlıklar ve Hobiler

Hobiler ve tutkuların edinilmesi, bireyin ileriki yıllardaki yaşamından daha fazla keyif almasına ve yaşamından maksimum düzeyde verim almasına yardımcı olur. Fournier, aracına olan tutkusunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Otomobilim eski, benim yaşımda ama hala çok güzel. Onunla gurur duyuyorum. Fotoğrafi hep yanımda. Üstü açık bir Citroén (s.65)”

Bununla birlikte Fournier, insanların hayallerini ve tutkularını sürekli ertelemelerinin doğru olmadığını ve gelecekte pişmanlık yaratabilecek duygulara yol açabileceğini ifade etmektedir:

“Onlar büyüdüleri zaman eczacı, doktor, noter, işadamı, bakan oldular... asla bir otobüsü kullanmaya fırsat bulamadılar. İleri yaşlarda bunu telafi etmeyi düşünüyorlardı. ...Bugün artık kıpırdamaktan pek hoşlanmıyorsunuz. Sadece kendi yatağınızda rahat uyuyabiliyorsunuz. Ve artık hiçbir yere gitmeye ne ihtiyacınız ne de hevesiniz var (s.33, 189).”

3.1.12. Ölüm Kaygısı

Yaşlılık aynı zamanda ölüme yaklaşılan bir dönemdir ve daha önce de ifade edildiği üzere gelişimsel sürecin son basamağında yer almaktadır. Doğal olarak bu dönemde bireyin ölümlerle yüzleşme ihtimali, ölüm kaygısına yol açabilmekte ve dolayısıyla ölümden sonraki yaşama ilişkin sorgulamaların artmasına neden olabilmektedir. Romandan alınan aşağıdaki alıntı, Fournier'in ölüm (ölümden sonraki yaşama ilişkin) kaygısını ve bu kaygıyı nasıl yatıştırdığını (regresyon) ortaya koymaktadır:

“Ölümden sonra hayat var mı? Kesin olan şey şu ki, hayattan sonra ölüm var. ...50 yıl sonra bu defa çok yüksek bir kaydırağın tepesine ulaştım. Bu kez kaymak için kendimi bırakasım pek yok inişi düşünmesem daha iyi olur. İnerken nallar dikmekten korkuyorum. Aslında korkmama gerek yok. Belki de benden önce inen ebeveynlerim beni aşağıda bekliyorlardır (s.151, 153).”

Yazar üzerindeki yaşam yorgunluğunu ise şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ayakkabılarım da benim gibi yorulmaya başladı... Onları değiştirmek gerekecek. Ayakkabıcı bana geyik derisinden son model bir çift çizme önerdi. Yüzyıl dayanıklı oldukları konusunda garanti verdi. “Ben değilim!” dedim. Artık aşındırarak fazla yolum yok. Ben ayakkabılarımın benden sonra yaşamalarını istemiyorum. Hem benim bir çift ayakkabıya ihtiyacım yok. Zira tek ayağım çukurda. (s.191).”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yaşlılık dönemi, gelişim dönemi basamaklarında en sonda yer alan bireyin biyo-psiko-sosyal açıdan çoğunlukla olumsuz yönde etkilendiği bir gelişim dönemidir. İncelenen edebi eserde yazarın yaşlandıkça; işitme fonksiyonlarının azaldığı (fizyolojik, biyolojik), saçlarının ağardığı - cildinin sarktığı (fiziksel görünüm), daha duygusal bir hal aldığı, süperego'dan sıyrılarak (ahlâki) daha tutarlı ve isteklerini doğrudan ifade edebildiği (bilişsel) bir süreçten geçtiği görülmektedir. Buna ek olarak yine yaşlandıkça yazarın; cinsel dürtülerinin azaldığı, çalışmaması karşılığında kendisine para teklif edildiği için (emeklilik) bunu bir aşağılanma işareti olarak gördüğü, sağlık sorunlarının artarak ilerlediği ve bu nedenle 'beslenme ve diyet'in bir yaşlının yaşamında olmazsa olmazların içerisinde yer aldığı, tutkuların sürekli ertelenmesinin ileride pişmanlığa dönüştüğü, bu nedenle tutkuların ertelenmeden yaşanması gerektiğine işaret ettiği görülmektedir. Son olarak yazar, ölüme yaklaşma hissiyle ölümden sonraki yaşamın varlığına ilişkin umutlu olmaya çalıştığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde, benzer şekilde yaşlılığın hem yaşlılar (Apak et al., 2021) hem de genç bireyler tarafından (Apak & Yılkan, 2020) dezavantajlı bir dönem olarak algılandığı görülmektedir. Örneğin araştırmacılar yaşlılık dönemini, sosyal açıdan dışlanma (yaşlı bireyin toplumsal, siyasal ve ekonomik haklarından mahrum edilme) riskinin arttığı bir dönem olarak vurgulamışlardır (Apak & Apak, 2020). Buna ek olarak, üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen, yaşlı cinselliğine yönelik algıların ortaya konmasının amaçlandığı bir başka çalışmada gençlerin yüzde yetmişinden fazlasının yaşlı cinselliğine olumsuz baktığı saptanmış, yine aynı çalışmada yaşlılıkta cinselliğin iğrenç olduğuna dair metaforlar dikkat çekmiştir (Apak & Yılkan, 2020). Bu açıdan bakıldığında yaşlılığa ilişkin geçmişten günümüze gelen bu olumsuz bakış açısının (Apak & Aka, 2020) daha ağır bir ifade ile onlara yönelik yapılan bu yaftalamanın, yaşlı bireylerin kendilik algılarını olumsuz etkilediği ifade edilebilir. Özetle ifade etmek gerekirse, doküman analizinden elde edilen bulguların yukarıda ifade edilen alanyazın ile paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Sinema dünyasına bakıldığında yapılan popüler filmlerin önemli bir kısmının romanlardan uyarlandığı görülmektedir. Örneğin, Yurtdışından J. K. Rowling'in Harry Potter serisi, Stephen King ve Dan Brown'ın birçok eseri, Türkiye'de ise Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Peyami Safa ve daha birçok yazarın eserlerinin filmlere konu olduğu görülmektedir. Bu durum bir bakıma edebi eserlerin bireyler üzerinde bıraktığı derin etkiyi açıkça ortaya koyan ifade yöntemlerinden biri olarak düşünülebilir. Öte yandan her uyarlanan filmin, uyarlandığı eserin orijinali kadar etkili olup olmadığı da çoğu zaman tartışmalı bir konudur. Durum ne olursa olsun hem okuma hem Tv izleme oranlarına bakıldığında, kitap okumanın yararlarını ortaya koyan onca bilimsel çalışmaya rağmen (Berns, Blaine, Prietula, & Pye, 2013; Houston et al., 2014; Kidd & Castano, 2013) tüm dünyada kitapların, televizyonların gölgesinde kaldığı ifade edilebilir. Aslında üzerine düşünüldüğünde bu cümle bile kendi içerisinde bir paradoks belirtmektedir. Çünkü okuma oranları bu kadar düşükken yapılan bilimsel çalışmaların okunurluğu neredeyse apayrı bir konudur. Indiana Üniversitesinde yapılan bir çalışmada (Meho, 2007), yapılan bilimsel çalışmaların neredeyse %90'ının hiç alıntılanmadığı, %50'sinin ise makalenin yazarı, dergi editörü ve hakemlerden başka hiç kimse tarafından okunmadığı ortaya konmuştur. Okuma eyleminin bu denli dezavantajlı bir konuma düştüğü bilim merkezlerinde bile kitap okuma etkinliklerinin eğitim-öğretim sürecindeki rolüne ilişkin bilimsel çalışmaların yeterli ragbeti görmemesi düşündürücüdür.

Özellikle geleceğin bilim adamlarını / aydınlarını yetiştirilmesi beklenen üniversitelerin ve burada görev yapan akademisyenlerin bu sorunu görmesi ve bu sorunu çözmeye yönelik çeşitli müdahale stratejileri geliştirmeleri oldukça önemlidir. Bu anlamda ortalama bir üniversite gencinin eleştirel okuma yapabilmesi, okuduklarını sorgulayabilmesi, analiz edebilmesi ve önceki öğrenmeleriyle arada bağ kurabilmesi gerekir. Bu ifade edilen becerilerin gelişimi ise girdiği dersin sorumluluğunu üstlenen, öğrencinin ihtiyaçlarının farkında olan ve buna yönelik öğretme stratejileri geliştiren yaratıcı akademisyenlerin varlığı ile mümkün olabilir. Benzer şekilde uygulanan yöntemlerin bilimsel çalışmalara dönüştürülmesi ve bu alandaki diğer araştırmacılar

ve uygulayıcılarla paylaşılması, kullanılan yöntemlerin gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunabilir. Örneğin yaşlı bir bireyle/danışanla karşılaşmadan önce (yaşlıların) içinde buldukları yaşam dönemi gereği ne tür sorunlar yaşadıklarını ve bu dönemin özelliklerini edebi eserler üzerinden incelemek öğrencilerin hem pratik uygulamalarda hata yapabilme olasılıklarını hem de etik süreçlerden kaynaklanabilecek kaygılarını minimize edeceği için öğrenmeyi daha kalıcı bir hale getirecektir (Kaya, 2022). Bu da ileriki yıllarda öğrencilerin dahil olacağı uygulama derslerine daha başarılı ve öz güvenli bir şekilde katılımlarına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, bu çalışmanın başka araştırmacı ve uygulayıcılar tarafından (kendi çalışmalarına uyarlanması) kullanılması, eleştirilmesi, farklı bakış açılarının dahil edilmesiyle daha gelişmiş bir hal alabilir. Son olarak, araştırmanın sadece nitel veri yöntemine dayandırılması ve tek bir dokümanın (romanın) ele alınması ve yaşam dönemlerinden sadece yaşlılık döneminin ele alınması, bu çalışmayı özgün kılan yönler arasında sayılabilir. Öne sürülen bu modelin “gelişim psikolojisi”, “yaşlılık psikolojisi” ile “yaşam dönemleri ve uyum problemleri” gibi derslerin öğretimindeki etkisini ortaya koyan benzer çalışmalar yapılabilir ve bu modelin etkililiği öğrencilerin görüş ve ifadeleriyle test edilip, yine onların önerileri doğrultusunda daha da geliştirilebilir.

Kaynakça

- Altheide, D. L. (2000). Tracking discourse and qualitative document analysis. *Poetics*, 27(4), 287-299. doi:[https://doi.org/10.1016/S0304-422X\(00\)00005-X](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(00)00005-X)
- Apak, E. & Aka, V. (2020). Medyada yaşlı temsillerinin 87 yıllık dönüşümü: Cumhuriyet Gazetesi örneği 1930-2017. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* , 13 (1) , 19-26 . DOI: 10.46414/yasad.644320
- Apak, E. & Apak, H. (2020). Yaşlılarda sosyal dışlanma ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kadim Akademi SBD*, 4(1), 1-15. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.693586>.
- Apak, E., Apak, H. & Doğan, B. (2021). Kırsal alanda yaşayan yaşlılarda sosyal dışlanma: Sosyodemografik değişkenlerle ilişkiler. *Akademik Matbuat*, 5(2), 143-164.
- Apak, E. & Yılkan, İ. (2020). Üniversite öğrencilerinin yaşlı cinselliğine yönelik algılarının metafor analizi ile incelenmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4 (3) , 64-72 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/58091/732516>
- Aras, G. (2015). Personality and individual differences: Literature in psychology-psychology in literature. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 185, 250-257. doi:<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.452>
- Baştuğ, G., Gidemen, H., Karaburun, A., Kazancı, Ö., Kızıldağ, H., Kışlıoğlu, M. G., & Koç, A. (2020). Başladığı yerde sonlanan varoluşsal mücadele: Sokaktaki adam yaşlılık psikolojisi kapsamında farklı bir yaklaşım. *Kriz Dergisi*, 28(1), 45-56.
- Berns, G. S., Blaine, K., Prietula, M. J., & Pye, B. E. (2013). Short-and long-term effects of a novel on connectivity in the brain. *Brain connectivity*, 3(6), 590-600. doi:<https://doi.org/10.1089/brain.2013.0166>
- Bowen Glenn, A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. doi:<https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Cnntürk. (2017). Türkiye kitap okuma oranında kaçınıcı sırada? Retrieved from <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/turkiye-kitap-okuma-oraninda-kacinci-sirada>
- Fournier, J.-L. (2012). *Son Siyah Saçım ve İhtiyar Delikanlılara Bazı Öğütler* (B. Köker, Trans. 1 ed.). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Gilbert, S. F. (2000). Aging: The Biology of Senescence. In G. S.F. (Ed.), *Developmental Biology* (6th ed.). Sunderland (MA): Sinauer Associates
- Grbich, C. (2013). *Qualitative Data Analysis: An Introduction*. (2. ed.). London: Sage Publications.
- Houston, S. M., Lebel, C., Katzir, T., Manis, F. R., Kan, E., Rodriguez, G., & Sowell, E. R. (2014). Reading skill and structural brain development. *Neuroreport*, 25(5), 347. doi:<https://dx.doi.org/10.1097%2FWNR.0000000000000121>
- İlgar, L. (2008). Yaşlılık Dönemi Sosyal Özellikleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri. In K. Ersanlı & M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Ankara: Pegem.
- Jung, C. G. (2011). *Modern Man in Search of a Soul* (W. S. B. Dell, C.F, Trans.): North American E-book Copyright.
- Kaya, M. S. (2022). Using literary works to teach psychopathology: a qualitative document analysis regarding alcohol use disorder. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 9(4), 1328-1341. doi:10.52380/ijpes.2022.9.4.940
- Kaya, M. S., & Yıldırım, T. (2020). *Ergenlerde gelişimsel ve travmatik sorunlar* (1 ed.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342(6156), 377-380. doi:10.1126/science.1239918
- Kılıç, M. (2013). *Gerçek yaşam tadında gelişim dönemleri: Yetişkinlik ve yaşlılık*. Ankara: Pegem Akademi.
- Meho, L. I. (2007). The rise and rise of citation analysis. *Physics World*, 20(1), 32. doi:<https://arxiv.org/ftp/physics/papers/0701/0701012.pdf>
- Merriam, S. B. (1995). What can you tell from an N of 1?: Issues of validity and reliability in qualitative research. *PAACE Journal of lifelong learning*, 4, 51-60.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*: John Wiley & Sons.
- Sak, R. , Şahin Sak, İ. T. , Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi . Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi , 4 (1) , 227-256 . DOI: 10.33400/kuje.843306
- Santrock, J. W. (2019). *Life-span Development* (17 ed.). USA: McGraw-Hill Education.
- Sargın, N. (2017). Yaşlılık psikolojisine örnek: Abbas Sayar'ın can şenliği romanı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 243-251.
- Statista. (2018a). Average time spent watching television daily in European countries in 2018. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/422719/tv-daily-viewing-time->

[europe/#:~:text=According%20to%20the%20source%2C%20the.minutes%20per%20day%20in%202018.](#)

Statista. (2018b). Where Europeans Read The Most And Least. Retrieved from <https://www.statista.com/chart/13608/where-europeans-read-the-most-and-least/#:~:text=People%20spend%20anywhere%20from%202,6%20and%205%20minutes%20respectively.>

Timetürk. (2017). Türkiye, günde 1 dakika kitap okuyor 6 saat TV izliyor! Retrieved from <https://www.timeturk.com/turkiye-gunde-1-dakika-kitap-okuyor-6-saat-tv-izliyor/haber-692421>

Türkan, M., & Sezer, S. (2017). Yaşlı yoksulluğunun yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar: Muğla örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 35-57. doi:<https://doi.org/10.30803/adusobed.356218>

Whittemore, R., Chase, S. K., & Mandle, C. L. (2001). Validity in qualitative research. *Qual Health Res*, 11(4), 522-537. doi:10.1177/104973201129119299

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10 ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

The Mediating Role of Empathy in the Relationship between Forgiveness Level and Psychological Symptoms among Psychological Counselor Candidates

Psikolojik Danışman Adaylarının Affetme Düzeyleriyle Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkide Empatinin Aracılık Rolü¹

Arş. Gör. Dr. Gözde GÜMÜŞÇAĞLAYAN^{ID²}, Prof. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR^{ID³}

Öz

Çalışmanın amacı, psikolojik danışman adaylarının affetme düzeyleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkide empatinin aracılık rolünü araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında “Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi”, “Dokuz Eylül Üniversitesi” ve “Necmettin Erbakan Üniversitesi” Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı lisans programı 1., 2. ve 3. Sınıflarına devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Heartland Affetme Ölçeği”, “Kısa Semptom Envanteri ve Temel Empati Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 21.0 ve AMOS 22.0 programları ile yapılmış, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik analizlerinde yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi ve madde analizi uygulanmıştır. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtilerinin affetme düzeyleri üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu; empati düzeyinin affetme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı; psikolojik belirti düzeylerinin empati düzeyleri üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı; affetme düzeyleriyle psikolojik belirti düzeyleri arasındaki ilişkide empati düzeylerinin aracılık etkisinin olmadığı görülmüştür. Elde edilen bulgular literatür ile ilişkilendirilerek tartışılmaktadır.

Keywords: Affetme, psikolojik belirtiler, empati, psikolojik danışman adayları.

Paper Type: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to investigate the intermediary role of empathy in the correlation between the level of forgiveness and psychological symptoms exhibited by candidates for psychological counseling. The study's sample population comprises of students from the Guidance and Psychological Counseling Department of Mehmet Akif Ersoy University, Dokuz Eylul University, and Necmettin Erbakan University who were enrolled in the first, second, and third years of the undergraduate program during the academic year of 2017-2018. The Personal Information Form, Heartland Forgiveness Scale, Short Symptom Inventory, and Basic Empathy Scale were employed as data collection instruments. The analysis of the data was conducted using SPSS 21.0 and AMOS 22.0, and confirmatory factor analysis and item analysis (item-total correlation and Cronbach Alpha) were applied to assess the construct validity of the scales. The results indicate that the impact of psychological symptoms on levels of forgiveness is negative and meaningful, yet empathy levels have no significant impact on forgiveness, and psychological symptom levels have no significant impact on empathy levels. Furthermore, empathy levels do not play a mediating role in the relationship between forgiveness levels and psychological symptom levels. The findings are discussed in light of existing literature.

¹This article has been derived from a master's thesis.

²Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, ggumuscaglayan@mehmetakif.edu.tr.

³Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, firdevssavi@mehmetakif.edu.tr.

Atf için (to cite): Gümüşçağlayan, G. And Savi Çakar, F. (2024). The Mediating Role of Empathy in the Relationship between Forgiveness Level and Psychological Symptoms among Psychological Counselor Candidates. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1893- 1908.

Keywords: Forgiveness, psychological symptoms, empathy, psychological counseling candidates, structural equivalence.

Paper Type: Research

Introduction

In social life, individuals may sometimes perceive themselves as being wronged and having suffered harm in interpersonal conflicts that arise. Despite the various reactions that may be observed in such individuals, two distinct behaviors tend to emerge. The first is characterized by the individual's reluctance to communicate with the person who has caused them harm and the consequent reduction of such communication to a minimum. The second behavior, on the other hand, involves the individual's act of forgiveness towards the person who has caused them harm, and the subsequent focus on other aspects of their life, leaving behind any negative effects of their experiences (Satici, 2016).

1. Literature Review

Forgiveness is often defined as a personal process that aims to alleviate negative feelings and foster positive ones, such as the desire for the well-being of the person who has caused harm and the hope for improvement in communication. It is considered crucial in terms of reducing the impact of harm on an individual's feelings, thoughts, behaviors, and ultimately, their life. When an individual forgives, they are able to replace negative feelings and thoughts with positive ones, thus allowing them to move on with their life more easily (şamatacı, 2013).

The concept of forgiveness, deemed a crucial aspect in repairing interpersonal relationships (Hargrave, 1994), is defined as the relinquishment of complaints and cessation of anger in English (Droll, 1984). North (1987) defines forgiveness as the voluntary relinquishment of one's rights by the person who has been wronged, and the ability to approach the person who has caused harm with positive feelings. Upon examination of relevant literature, it can be seen that forgiveness has three dimensions:

1. Granting forgiveness to others, the concept of granting forgiveness to others is defined as the replacement of negative emotions, such as anger, resentment, and desire for revenge, towards the individual who inflicted harm with positive emotions, such as understanding, love, and tolerance. It also encompasses the voluntary relinquishment of the state of indifference towards the offender, and a conscious choice to let go of negative feelings (Enright and The Human Development Study Group, 1996).

2. Self-forgiveness, as defined by Enright and The Human Development Study Group (1996), self-forgiveness refers to the process of individuals accepting and embracing themselves as they are, following the acknowledgement of their mistakes, resulting in an increase of positive emotions and a decrease of negative emotions such as self-blame and self-condemnation.

3. Forgiving the situation, the object of forgiveness can be another person or oneself, but it can also encompass circumstances that are beyond an individual's control (Thompson, Snyder, Hoffman, Michael, Rasmussen & Billings, 2005). Natural disasters such as earthquakes, floods, fires, accidents, or illnesses can challenge an individual's assumptions of invincibility and meaning, causing harm.

One of the most common situations encountered in the psychotherapeutic process is the tendency of individuals to blame themselves or others for detrimental mistakes (Menahem & Love, 2013). The victim is faced with a situation that is not in accordance with their own perceptions and assumptions, which they perceive as unjust (Worthington, 2006). Those who have been affected by damaging experiences are emotionally and cognitively affected. Therefore, victims may seek psychological help in order to protect or rebuild their personal integrity (Gordon, Baucom & Snyder, 2000). During the psychotherapeutic process, when working with

the theme of forgiveness with individuals who have been harmed, the patients can increase their awareness levels about the event, how it affected them, and their own feelings and thoughts. In this way, they can choose to forgive or not and continue with their lives in a healthier way (Thompson et al., 2005).

It is emphasized that one of the necessary factors for the realization of forgiveness, empathy, is present (Worthington, 1998). The most general definition of empathy is that an individual feels like the person opposite them (Dökmen, 2002). Hogan (1969) has emphasized that empathy is not just an emotional response, and that it should also be considered as a cognitive skill. According to Elliott, Watson & Goldman (2004), empathy is an important part of emotional intelligence and has a multi-dimensional structure. A person's high level of empathy may not be sufficient for them to forgive someone who has harmed them. The injured party may be able to empathize with the person who has harmed them, but they may continue to hold negative thoughts about them (Worthington, 1998).

Empathy has two sub-dimensions, cognitive and emotional:

1. Cognitive empathy; expressing the ability to understand others' emotions, not by experiencing them, but by cognitively comprehending them by assuming their role (Goldstein & Michaels, 1985; Yılmaz & Şahinkaya, 2010). In the cognitive dimension of empathy, understanding the other person is important, but expressing that you understand them is not (deKemp, Overbeek, de Wied, Engels & Scholte, 2007).

2. Emotional empathy, The concept of emotional empathy refers to the ability of an individual to feel the emotions of others and respond appropriately to them (Wied, Branje & Meeus, 2007). In short, it is the ability of an individual to share the emotions of the person opposite them. With emotional empathy, the individual is able to understand the other person's emotion by feeling it and respond accordingly (Guttman and Laporte, 2000).

Research studies on the topics of forgiveness and empathy have found positive and significant relationships between the variables of forgiving others and empathic concern (Konstam, Chernoff & Deveney, 2011), forgiveness and emotional empathy (Macaskill, Maltby & Day, 2002; Toussaint & Webb, 2005; Turnage, Hong, Stevenson & Edwards, 2012), and levels of forgiveness and levels of empathy (Hodgson & Wertheim, 2007; Worthington, Kurusu, Collins & Berry, 2000).

Studies have revealed a meaningful correlation between forgiveness and individuals' psychological well-being. Psychological symptoms denote a malfunction in an individual's psychological functioning, resulting in the manifestation of symptoms indicative of a psychological disorder. These symptoms include:

1. Somatization (physical ailments); a disorder characterized by physical complaints that cannot be explained by physical health issues and a behavior of seeking excessive medical attention (Martin, Singleton & Hiller-Sturmhöfel, 2007; Rief, Hiller & Margraf, 1998).

2. Negative self-perception; a perception of oneself as inferior when compared to others (Derogatis & Cleary, 1997).

3. Depression, a syndrome characterized by sorrow and accompanying feelings of despair; feelings of worthlessness, weakness, pessimism and insignificance; and a slowing of cognitive, motor, speech and physiological functions (Öztürk, 2004).

4. Anxiety, a general term for the concern of an individual regarding a potential danger in the future (Butcher, Mineka & Hooley, 2013).

5. Hostility (anger-hostility), an attitude characterized by a dislike for others and an evaluation of those disliked in a negative manner. The concept of hostility encompasses anger

and is effective on aggressive behaviors aimed at causing direct harm to others (Balkaya & şahin, 2003).

Individuals with high levels of forgiveness possess high levels of psychological well-being (Çardak, 2012; Thompson et al., 2005). Researchers have found that individuals with low levels of forgiveness have a higher likelihood of experiencing psychological disturbances such as depression (Friedberg et al., 2009; Lin et al., 2004; Tse and Cheng, 2006;; Shateri et al., 2016), anxiety (Çardak, 2012; Friedberg et al., 2009; Lin et al., 2004; Tse & Cheng, 2006), paranoid personality disorder (Tse & Cheng, 2006) and anger (Lin et al., 2004). Some studies have found a positive and meaningful correlation between self-forgiveness and psychological well-being (Eraslan Çapan & Arıcıoğlu, 2014), psychological well-being (Thompson et al., 2005), mental and psychological health (Avery, 2008); and a negative and meaningful correlation between self-forgiveness and depressive symptoms (Hirsch et al., 2011; Ellis, 2014; Liao & Wei, 2015; Maltby et al., 2001; Thompson et al., 2005), anxiety (Maltby et al., 2001; Thompson et al., 2005) and anger (Thompson et al., 2005). Additionally, research has yielded results indicating a positive and meaningful correlation between an individual's level of forgiving others and their spiritual health (Akın et al., 2012), psychological well-being (Eraslan Çapan & Arıcıoğlu, 2014) and level of psychological well-being (Bono et al., 2008; Thompson et al., 2005); as well as a positive and meaningful correlation between an individual's level of forgiving situations and their spiritual health (Akın et al., 2012), psychological well-being (Eraslan Çapan & Arıcıoğlu, 2014) and level of psychological well-being (Thompson et al., 2005).

Individuals exposed to various harmful behaviors in their daily lives, who cannot refrain from blaming themselves or others for the adversity they experience, may find it challenging to adapt to social life. In the workplace, family life, and other diverse social environments, interpersonal relationships and communication are of great importance. One of the significant factors in maintaining interpersonal relationships is the presence of forgiveness. In the process of psychological counseling, working on forgiveness can be beneficial for clients who have been exposed to harmful behaviors. Within this context, clients can increase their awareness of their current situation, their emotions, and their thoughts; they can contemplate the experience of forgiveness and choose to either forgive or not forgive. In addition, it is expected that psychologists, in order to work more effectively on forgiveness in the psychological counseling process, have resolved their own issues related to their forgiveness experiences. Therefore, enhancing the knowledge of prospective psychological counselors on the concept of forgiveness and facilitating their awareness of their emotions and thoughts in this regard are deemed important.

When reviewing the relevant literature, it is observed that individuals' levels of forgiveness are associated with a wide range of variables in the field of psychology, such as their perspectives on life, depression, suicidal thoughts, anger, shame, resentment, rumination, subjective well-being, self-esteem, psychological resilience, self-awareness, self-respect, and empathy (Alpay, 2009; Lawler-Row & Piferi, 2006; Strelan, 2006; Ysseldyk et al., 2007). However, no study has been found that examines the mediating role of empathy in the relationship between individuals' levels of forgiveness and psychological symptoms. Therefore, it is believed that this study can serve as a model for future research in this area.

The main objective of this study is to examine the mediating role of empathy in the relationship between the levels of forgiveness and the levels of psychological symptoms among prospective psychological counselors. In line with these objective, the hypothesis of the research has been established as follows: "There is a mediating role of empathy in the relationship between psychological symptoms and forgiveness.

2. Method

2.1. Participants

The participants of the study consisted of undergraduate students in the Department of Guidance and Psychological Counseling at Mehmet Akif Ersoy University, Dokuz Eylül University, and Necmettin Erbakan University. The sample comprised of 424 (72.7%) female and 159 (27.3%) male participants. The distribution of the participants according to their class level was as follows: 213 (36.5%) first-year students, 158 (27.1%) second-year students, and 212 (36.4%) third-year students. Fourth-year students who were preparing for the Public Personnel Selection Exam (KPSS) were not included in the study as they did not participate voluntarily.

2.2. Data Collection Tools

In the research, a personal information form and the Heartland Forgiveness Scale (HAÖ) were employed as data collection tools to ascertain the forgiveness levels of psychological counseling candidates. The Short Symptom Inventory (KSE) was utilized to gauge the psychological symptoms of students. Lastly, the Basic Empathy Scale was employed to measure the students' capacity for empathy.

2.2.1. Personal Information Form.

A personal information form was crafted by the researcher in alignment with the aims of this study. The personal information form includes information such as the participants' genders, ages, and academic levels.

2.2.2. Heartland Forgiveness Scale.

The Heartland Forgiveness Scale, developed by Thompson et al. (2005) to measure individuals' proclivity towards forgiveness, comprises 18 items and is a seven-point Likert-type scale. The original form of the scale consists of three sub-dimensions: self-forgiveness, forgiveness of others, and forgiveness of situations. Each sub-dimension of the scale comprises six items. In their scale development study, Thompson et al. (2005) examined the reliability of the scale. The test-retest coefficients for the self-forgiveness sub-dimension, forgiveness of others sub-dimension, forgiveness of situations sub-dimension, and total score were calculated to be .83, .72, .73 and .77 respectively.

The adaptation of the scale to Turkish culture was undertaken by Bugay & Demir (2010). According to the data obtained in the study, the Cronbach's alpha coefficient for self-forgiveness sub-dimension, forgiveness of others sub-dimension, forgiveness of situations sub-dimension, and total forgiveness score was found to be .64, .79, .76, and .81 respectively. Bugay & Demir (2010) conducted an Exploratory and Confirmatory Factor Analysis with the aim of investigating the appropriateness of the original three-factor structure of the scale for the sample selected from Turkish culture, and the results of the study indicated that the fit indices were at an acceptable level (GFI = .92, AGFI = .90, RMSEA = .06).

In this research, the Cronbach's Alpha coefficient for the scale was found to be .77. The Cronbach's Alpha coefficient for the self-forgiveness subscale was .70, for the forgiveness of others subscale it was .75, and for the forgiveness of the situation subscale it was 0.69.

2.2.3. The Short Symptom Inventory.

The Short Symptom Inventory (SSI) was developed by Derogatis (1992) as the shortened form of the SCL-90. The scale comprises of a total of 53 items, each valued on a 0-4 range, with options of "not at all" and "very much." Each item is evaluated according to a five-point Likert

scale. The SSI is a multidimensional screening tool developed to uncover psychological symptoms that may be present in individuals (Şahin, Batıgün & Uğurtaş, 2002).

The Short Symptom Inventory (SSI) is a multidimensional screening tool developed by Derogatis (1992) to identify various psychological symptoms. The instrument comprises of a total of 53 items that are rated on a five-point Likert scale, using options such as "not at all" and "extremely." The adaptation of the SSI for the Turkish culture in adult form was carried out by Şahin & Durak (1994), while the adaptation for adolescents was performed by Şahin et al. (2002). Both of these adaptations have demonstrated high levels of validity and reliability. Additionally, Şahin & Durak (1994) found that the internal consistency coefficient for the sub-dimensions of the SSI adapted for adults in the Turkish culture ranged from .71 to .85, and Şahin et al. (2002) found that the internal consistency coefficient for the sub-dimensions of the SSI adapted for adolescents in the Turkish culture ranged from .70 to .88. Results from factor analysis indicate that the SSI has five sub-factors, namely somatization, depression, negative self-concept, anxiety, and hostility (anger and aggression). High scores on the SSI indicate a frequent occurrence of psychological symptoms (Şahin et al., 2002).

In this research, the Cronbach's Alpha coefficient for the scale was found to be .95. The Cronbach's Alpha coefficient for the anxiety subscale was 0.84, for the depression subscale it was .88, for the negative self-perception subscale it was .85, for the somatization subscale it was .83, and for the hostility subscale it was .69.

2.2.4. The Basic Empathy Scale.

The Basic Empathy Scale, developed by Jolliffe & Farrington (2006), was adapted for Turkish culture by Topcu, Erdur-Baker & Capa-Aydin (2010). The scale is utilized to determine individuals' level of empathy, consisting of a five-point Likert-type format and comprising a total of 20 items. The results of the study revealed that the Cronbach's alpha coefficients calculated for reliability were at an adequate level (ranging between .76-.80). The scale has two sub-scales, namely Emotional Empathy and Cognitive Empathy. The correlation coefficients between the sub-scales range between .21-.37 (Topcu et al., 2010). The study's results also indicated that the compatibility indexes revealed sufficient conformity (GFI = .88, AGFI = .84, and RMSEA = .07).

In this research, the Cronbach's Alpha coefficient for the scale was found to be .84. The Cronbach's Alpha coefficient for the cognitive empathy subscale was .83, and for the emotional empathy subscale, it was .74.

2.3. Data Collection

The data collection process for this study was conducted during the fall semester of the 2017-2018 academic year. Ethics committee permission and the necessary permissions from the relevant universities were obtained before the data was collected. Participants were informed of the purpose, voluntary nature, and confidentiality principles of the research prior to their participation. Only those who willingly consented to participate were included in the study. The scales were administered by the researcher in a group setting, with the support of the classroom instructor, and were completed by each group in approximately 30 minutes.

2.4. Analysis of Data

The data analysis process in this study utilized SPSS 21.0 and AMOS 22.0 software programs. The distribution of participants by gender was displayed through frequency and percentage in descriptive statistics tables, along with the mean, standard deviation, and skewness values for the scale and sub-dimensions. The skewness coefficient was used to test the normality of the scale, dimension, and item scores. It is interpreted that when the skewness coefficient, which is commonly used to assess the normal distribution property of scores obtained from a

continuous variable, falls within the ± 1 limits, it indicates that the scores do not display significant deviation from a normal distribution (Büyüköztürk, 2011, p. 40).

In the reliability and validity analysis of the scales, confirmatory factor analysis and item analysis (item-total correlation and Cronbach Alpha) were conducted in order to test the construct validity. In confirmatory factor analysis and structural equation models, the evaluation of model fit employed various fit indices such as the ratio of chi-square (X^2) to degrees of freedom (X^2/df), the statistical significance of the estimated individual parameter estimates (t-value), the residual-based (SRMR, GFI), the model-based (NFI, NNFI, CFI) and the approximate error of the mean square root (RMSEA) (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2010, p. 26; Bayram, 2010, p. 72).

The theoretical model of the research can also be defined as the indirect effect of the independent variable on the dependent variable through the mediating variable, as outlined in Hypothesis H3 (which will also be referred to as H4) in Figure 1 (Çokluk et al., 2010; Bayram, 2010). The inclusion of the mediating variable reveals not only the direct effect of the independent variable on the dependent variable, but also the indirect effect stemming from the mediating variable. Additionally, the variance change brought about by the indirect effect can be evaluated (Meydan & Şeşen, 2011). The statistical significance of the obtained indirect effect is obtained using the Sobel test statistic (<http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=31>).

3. Findings

An examination of the 583 psychological counselor candidates who participated in the study revealed that 28.8% were matriculated students at Dokuz Eylül University, 26.9% at Mehmet Akif Ersoy University, and 44.3% at Necmettin Erbakan University.

3.1. Dissemination of Psychological Counselor Candidates by Demographic Characteristics

As depicted in Table 1, the majority of counselor candidates, at 72.7%, are of the female persuasion, while 27.3% are male. With regards to age, 19.4% of the psychological counselor candidates are 18 years of age, 32.1% are 19 years of age, 30.2% are 20 years of age, and 18.4% are 21 years of age. Additionally, a breakdown of the candidates by academic standing reveals that 36.5% are first-year students, 27.1% are second-year students, and 36.4% are third-year students.

Table 1. Distribution of demographic characteristics of counseling candidate based on psychological symptoms.

Demographic Characteristics	Gruplar	n	%
Gender	Female	424	72.7
	Male	159	27.3
Age	18	113	19.4
	19	187	32.1
	20	176	30.2
	21	107	18.4
Class	First Class	213	36.5
	Second class	158	27.1
	Third Year	212	36.4

3.2. Characteristic Analysis of Variables

The characteristic analysis of the independent and dependent variables of the study are presented in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics of the Variables

Scale and Subscales	Item Count	N	Average	SD	Skewness
Cognitive Empathy	9	583	35.93	4.51	-1.03
Emotional Empathy	6	583	23.75	3.73	-.77
Total Empathy	15	583	59.68	7.00	-.88
Anxiety	9	583	17.58	6.73	.91
Depression	10	583	23.88	8.91	.47
Negative Self-Perception	9	583	17.61	7.09	.88
Somatization	8	583	13.85	5.81	1.28
Hostility	5	583	11.65	3.91	.40
Self-Forgiveness	3	583	12.24	4.06	.04
Forgiveness of Others	4	583	21.01	5.90	-.21
Forgiveness of Circumstances	4	583	16.95	4.59	.02
Total Forgiveness	11	583	50.20	10.61	.08

As depicted in Table 2, the results of the characteristic analysis of the variables are enumerated as follows:

1.The mean of the cognitive empathy sub-dimension scores as measured by the Basic Empathy Scale is 35.93, with a standard deviation of 4.51 and a skewness of -1.03. The mean of the emotional empathy sub-dimension scores as measured by the Basic Empathy Scale is 23.75, with a standard deviation of 3.73 and a skewness of -.77. The mean of the overall scores as measured by the Basic Empathy Scale was 59.68, with a standard deviation of 7.0 and a skewness of -0.88.

2.The mean of the anxiety sub-dimension scores as measured by the Brief Symptom Inventory is 17.58, with a standard deviation of 6.73 and a skewness of .91. The mean of the depression sub-dimension scores as measured by the Brief Symptom Inventory is 23.88, with a standard deviation of 8.91 and a skewness of .47. The mean of the negative self-perception sub-dimension scores as measured by the Brief Symptom Inventory is 17.61, with a standard deviation of 7.09 and a skewness of .88. The mean of the somatization sub-dimension scores as measured by the Brief Symptom Inventory is 13.85, with a standard deviation of 5.81 and a skewness of 1.28. The mean of the hostility sub-dimension scores as measured by the Brief Symptom Inventory is 11.65, with a standard deviation of 3.91 and a skewness of .40.

3.The mean of the self-forgiveness sub-dimension scores as measured by the Heartland Forgiveness Scale is 12.24, with a standard deviation of 4.06 and a skewness of .04. The mean of the forgiveness of others sub-dimension scores as measured by the Heartland Forgiveness Scale is 21.01, with a standard deviation of 5.9 and a skewness of -.21. The mean of the state forgiveness sub-dimension scores as measured by the Heartland Forgiveness Scale is 16.95, with a standard deviation of 4.59 and a skewness of .02. The mean of the total scores as measured by the Heartland Forgiveness Scale is 52.2, with a standard deviation of 10.61 and a skewness of .08.

3.3. The confirmatory factor analysis yielded the following results

The results of the confirmatory factor analysis conducted on the Basic Empathy Scale indicate that the model fit indices were not at an acceptable level when utilizing the original

structure of the scale, comprising 20 items and two dimensions. However, after removing items with a factor load of less than .40 and re-analyzing the scale, it was determined that the scale had 15 items and a two-factor structure. The model fit indices were found to be good to very good, with low error variances (ranging between .11 and .12). The factor loads were found to be in the range of .45 to .65, and the t-values were significant at the level of .01. Additionally, the Cronbach Alpha coefficient of the scale was found to be .84, with sub-dimension coefficients of .83 and .74. The item-total correlation for all items in the scale was found to be higher than .20, with a range between .28 and .46.

The results of the Brief Symptom Inventory DFA yielded less than satisfactory model fit indices upon examination of the item-factor relationship in accordance with the original structure of the scale, which consisted of 53 items and five dimensions. Upon further analysis, it was determined that certain items were not adequately contributing to the scale and were subsequently removed. Upon re-examination, it was found that a five-factor structure comprising of 41 items was suitable. The model fit indices were deemed acceptable and the error variances were determined to be low, ranging from .08 to .35. The factor loads were found to be between .41 and .84 and the t-values were found to be statistically significant at the .01 level. The item analysis also revealed that the Cronbach Alpha coefficient of the scale was .95, with sub-dimension coefficients ranging from .84 to .69. Additionally, the item-total correlation for all items on the scale was found to be higher than .30, with a range between .39 and .71. In conclusion, the Brief Symptom Inventory is a reliable and valid scale with 41 items and five sub-dimensions.

The Heartland Forgiveness Scale DFA Results revealed a less-than-satisfactory outcome from the confirmatory factor analysis conducted to establish the item-factor relationship in accordance with the scale's original structure (comprising 18 items and three dimensions). As a result of the low factor load of items (below .40), several of these items were gradually removed and the analysis was repeated, yielding the following conclusions:

The Heartland Forgiveness Scale confirmatory factor analysis results determined the appropriateness of a three-factor structure with 12 items. The model fit indices were deemed acceptable and good, with low error variances (ranging between .08 and .35). The factor loads were within the range of .41 to .84, with significant t-values at the level of .01.

The item analysis further revealed that the Cronbach Alpha coefficient of the entire scale was .77, with sub-dimension coefficients ranging between .70 and .75, and .69. The item-total correlation was found to be higher than .20 (ranging between .28 and .56) for all items within the scale.

In light of these findings, it can be deduced that the Heartland Forgiveness Scale is a reliable and valid instrument, boasting 12 items and three sub-dimensions.

3.4. Results of Testing Research Models

The Outcome of Testing Research Models indicated that the independent variable in the study was psychological symptoms, with forgiveness serving as the dependent variable and empathy serving as the mediating variable (as depicted in Figure 1).

Figure 1. Research Model.

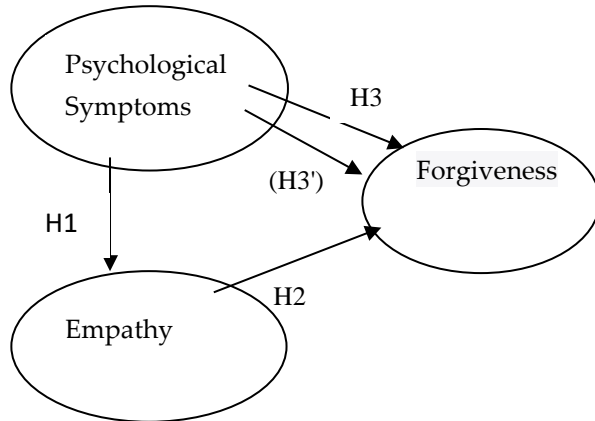

Table 3 presents the results of the path analysis in regards to the research model under investigation.

Table 3. Outcome of the Study Model

Independent Variable	Path	Dependent Variable	H	Direct Effect		Indirect Effect			
				B (SE)	R ²	Mediating Variable	Effect size	SBT	R ² _{EB}
Psychological Symptoms	→	Empathy	H1	.01 (.05)	.00				
Empathy	→	Forgiveness	H2	.03 (.03)	.00				
Psychological Symptoms	→	Forgiveness	H3	-.66** (.06)	.43				
Psychological Symptoms	→	Forgiveness	H4 (H3')			Empati	.00	.08	.00

X²/sd: 5.20 RMSEA: .08 SRMR: .07 GFI: .94 NFI: .93 NNFI: .92 CFI: .94

SBT: Sobel Test Statistic

*: $p < .05$

** : $p < .01$

The Rejection of Hypothesis 1: The results showed that psychological symptoms had no significant effect on empathy ($\beta = .01$; $p > .05$), and the psychological symptoms variable failed to account for the variance in the empathy variable ($R^2 = .00$).

The Rejection of Hypothesis 2: The results indicated that empathy had no significant effect on forgiveness ($\beta = .03$; $p > .05$), and the empathy variable failed to account for the variance in the forgiveness variable ($R^2 = .00$).

The Acceptance of Hypothesis 3: The results revealed that psychological symptoms had a negative and significant impact on forgiveness ($\beta = -.66$; $p < .05$), and the psychological symptoms variable accounted for approximately 43% of the variance in the forgiveness variable ($R^2 = .43$).

The Rejection of Hypothesis 4 (Hypothesis 3'): The results indicated that empathy did not have a mediating effect on the relationship between psychological symptoms and forgiveness ($EB = .00$; $SBT = .08$; $p > .05$). The indirect impact of psychological symptoms on forgiveness (through empathy) was at the level of .00 and was statistically insignificant.

Discussion

Upon examination of the results regarding the assessment of the study's model, it was established that the psychological symptoms had a discernible and negative impact on the level of forgiveness. Conversely, the psychological symptoms of prospective counselors were found to have no significant effect on their capacity for empathy. Moreover, the empathy levels of prospective counselors were found to have no bearing on the level of forgiveness. An evaluation of the mediation test revealed that empathy failed to play a mediating role in the correlation between psychological symptoms and forgiveness.

When examining the literature regarding the assessment of the negative and statistically significant impact of psychological symptoms obtained in this study on forgiveness, it is observed that similar results have been obtained in previous studies. In a study conducted by Akın et al. (2012), a positive and significant relationship was found between mental health and the level of forgiveness. Furthermore, forgiveness has been shown to increase psychological well-being (Çardak, 2012), reduce levels of anxiety, depression, and anger in individuals (Lin et al., 2004; Thompson et al., 2005; Friedberg et al., 2009; Çardak, 2012), and there is a negative and significant relationship between self-forgiveness and depression (Hirsch et al., 2011; Ellis, 2014; Liao and Wei, 2015).

The conclusion that the psychological symptoms obtained in this study have a significant impact on forgiveness is consistent with the literature. These findings are considered important for understanding the influence of psychological symptoms on the levels of forgiveness in prospective psychological counseling candidates. Identifying psychological symptoms and addressing psychological assistance needs may be beneficial in interventions aimed at increasing the levels of forgiveness in psychological counseling candidates.

When examining the literature regarding the conclusion that there is no significant effect of psychological symptoms of psychological counseling candidates on their levels of empathy, it is evident that studies in this area have primarily focused on and established the relationship between psychological symptoms and empathy (Bebek, 2012; Rehber, 2007; Kurt et al., 2011; Schreiter et al., 2013). Investigating the impact of psychological symptoms of psychological counseling candidates on their levels of empathy is believed to make a valuable contribution to the enhancement of empathy levels among these candidates.

One of the most crucial factors influencing the psychological counseling process is the empathic ability of the psychological counselor. Psychological counselors with high levels of empathy in the counseling process can accurately comprehend the emotions, thoughts, and experiences of their clients and respond appropriately. As a result, clients' levels of awareness can increase, and they can benefit more effectively from the process (Yıldırım, 1992). Therefore, it is necessary to focus on the variables that negatively affect the levels of empathy in the training processes of psychological counseling candidates and conduct studies aimed at enhancing their empathic skills.

Furthermore, this study yielded the result that empathy does not have a significant impact on forgiveness. However, upon reviewing the literature, studies indicating that empathy is a necessary component for forgiveness to occur are evident (Freedman and Enright, 1996; McCullough et al., 1998; Worthington, 2006; Gündüz, 2014). Additionally, it has been noted that individuals' levels of forgiveness are linked to the level of empathy they establish with those who have harmed them (Worthington et al.,

2000), a positive and significant relationship exists between empathic concern and forgiveness (Konstam et al., 2001), and empathy directly and positively influences an individual's capacity to forgive (Hodgson and Wertheim, 2007).

In this study, the lack of a significant impact of psychological counseling candidates' empathy levels on forgiveness may be a result of the measurement tool used assessing empathy in a two-dimensional manner, stemming from the perspective that empathy is a multidimensional personality trait and ability. Therefore, it is thought that new studies are needed to develop measurement tools that can evaluate empathy as a multidimensional concept, both as a personality trait and ability, and as a counseling skill.

In the model test conducted to examine the mediating role of empathy in the relationship between psychological symptoms and forgiveness in the research, it was determined that empathy did not mediate the relationship. When reviewing the literature on this subject, it is observed that there are numerous studies that elucidate the relationship between individuals' levels of forgiveness and psychological symptoms (Akin et al., 2012; Çardak, 2012; Lin et al., 2004; Thompson et al., 2005; Friedberg et al., 2009; Shateri et al., 2016; Hirsch et al., 2011; Ellis, 2014; Liao and Wei, 2015). However, the conclusion that empathy does not play a mediating role in this relationship suggests that the relationship between forgiveness and psychological symptoms can be interpreted as a direct one.

In this study, based on the relationship between psychological symptoms and levels of forgiveness, the focus was on how the empathy levels of psychological counseling candidates, whether low or high, would influence this relationship. It was found that empathy was not the determining factor in this relationship. In light of these results, it is believed that in the training processes of psychological counseling candidates, attention should be directed towards examining and addressing psychological symptoms to enhance levels of forgiveness. Additionally, future studies aimed at identifying other mediating variables that may play a determining role in the relationship between psychological symptoms and forgiveness can contribute to a better understanding of this relationship.

Conclusion and Recommendations

In the examination of the mediating role of empathy in the correlation between psychological symptoms and forgiveness, it was determined that empathy did not act as a mediating factor. Literature review reveals numerous studies exploring the connection between individuals' capacity for forgiveness and their psychological symptoms (Akin et al., 2012; Çardak, 2012; Ellis, 2014; Friedberg et al., 2009; Hirsch et al., 2011; Liao & Wei, 2015; Lin et al., 2004; Thompson et al., 2005; Shateri et al., 2016). Despite these studies, the finding that empathy does not have a mediating role in this correlation suggests a direct relationship between forgiveness and psychological symptoms. This study focused on the impact of counselor candidates' levels of empathy on the relationship between psychological symptoms and forgiveness and discovered that empathy was not a significant determinant in this relationship. Based on these findings, it is posited that by focusing on the examination and treatment of psychological symptoms in counselor training, levels of forgiveness can be enhanced. Furthermore, the identification of other key variables in the relationship between psychological symptoms and forgiveness could deepen our understanding of this relationship. Indeed, conducting studies to examine the levels of forgiveness among psychologically distressed counseling candidates and implementing interventions aimed at increasing their forgiveness levels can be highly beneficial. Researchers interested in studying forgiveness, psychological symptoms, and empathy concepts can indeed

replicate this study with different samples, such as university students from other institutions or students from different academic disciplines within universities, as well as with various age groups. This approach would allow for the exploration of potential variations or generalizability of findings across diverse populations, contributing to a broader understanding of the relationships among these variables.

References

- Akın, M., Özdevecioğlu, M., & Ünlü, O. (2012). Örgütlerde intikam niyeti ve affetme eğiliminin çalışanların ruh sağlıkları ile ilişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1),77-97.
- Alpay, A. (2009). *Yakın ilişkilerde bağışlama: bağışlamanın; bağlanma, benlik saygısı, empati ve kıskançlık değişkenleri yönünden incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Balkaya, F., & Şahin, H. N. (2003). Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 192-202.
- Bebek, H. (2012). Depresif belirti düzeyi ve empatik eğilim arasındaki ilişki. *Npakademi*, 1(1), 23-27.
- Bono, G., McCullough, M. E., & Root, L. M. (2008). Forgiveness, feeling connected to others, and well-being: two longitudinal studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(2), 182-195.
- Bugay, A., & Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931.
- Butcher, J. N., Mineka, S., & Hooley, J. M. (2013). *Anormal psikoloji temel kavramlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Yayınları.
- deKemp, R. A. T., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C. M. E., & Scholte, R. H. J. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(1), 5-18.
- Derogatis, L. R., & Cleary, P. A. (1977). Confirmation of the dimensional structure of the SCL-90: A study in construct validation. *Journal of clinical Psychology*, 33(4), 981-989.
- Dökmen, Ü. (2002). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Droll, D. M. (1984). *Forgiveness: theory and research (transgression, accounts, conflict resolution)*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nevada, Nevada.
- Elliot, R., Watson, J. C., & Goldman, R. N. (2004). *Empathy and exprolation: the core of process-experiential. learning emotion-focus therapy: the process experiential approach to change*. Washington, DC: APA Publishing.
- Enright, R. D., & The Human Development Study Group. (1996). Counselig within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness and self- forgiveness. *Counseling and Values*, 4, 107-126.
- Freedman, S. R., & Enright, R. D. (1996). Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(5), 983-992.

- Friedberg, J. P., Suchday, S., & Srinivas, V. S. (2009). Relationship between forgiveness and psychological and physiological indices in cardiac patients. *International Society of Behavioral Medicine*, 16, 205–211. DOI 10.1007/s12529-008-9016-2.
- Gordon, K. C., Baucom, D. H., & Snyder, D. K. (2000). *The use of forgiveness in marital therapy*. New York: Guilford Press.
- Guttman, H. A., & LaPorte, L. (2000). Empathy in families of women with borderline personality disorder, anorexia nervosa, and a control group, *Family Process*, 39(3), 345–358.
- Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hargrave, T. D. (1994). Families and forgiveness: A theoretical and thrapautic frame-work. *The Family Journal: Counseling And Therapy For Couples And Families*, 2, 339-348.
- Hirsch, J. K., Webb, J. R., & Jeglic, E. L. (2011). Forgiveness, depression, and suicidal behavior among a diverse sample of college students. *Journal of Clinical Psychology*, 67(9), 896-906.
- Hodgson, L. K., & Wertheim, E. H. (2007). Does good emotion management aid forgiving multiple dimensions of empathy, emotion management and forgiveness of self and others. *Journal of Social and Personal Relationship*, 24(6), 931-949.
- Hogan, R. (1969). Empati ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33(3), 307-316.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32(6), 540-550.
- Konstam, V., Chernoff, M., & Deveney, S. (2011). Toward forgiveness: The role of shame, guilt anger, and empathy. DOI 10.1002/j.2161-007X.2001.tb00204.x.
- Kurt, T., Uygur, L., & Üzme, N. (2011). *Sınıf öğretmenlerinin psikolojik belirtileri ile empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş bildiri.
- Lin, W. F., Mack, D., Enright, R. D., Krahn, D., & Baskin, T. W. (2004). Effects of forgiveness therapy on anger, mood, and vulnerability to substance use among inpatient substance-dependent clients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(6), 1114-1121.
- Liao, K. Y. H., & Wei, M. (2015). Insecure attachment and depressive symptoms: Forgiveness of self and others as moderators. *Personal Relationships*, 22(2), 216-229.
- Macaskill, A., Maltby, J. & Day, L. (2002). forgiveness of self and others and emotional empathy. *Journal of Social Psychology*, 142, 663-667.
- Maltby, J., Macaskill, A., & Day, L. (2001). Failure to forgive self and others: A replication and extension of the relationship between forgiveness, personality, social desirability and general health. *Personality and Individual Differences*, 30(5), 881-885.
- Maltby, J., & Day, L. (2004). Forgiveness and defense style. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 165(1), 99-109.
- Martin, P. R., Singleton, C. K., & Hiller-Sturmhöfel, S. (2007). The role of thiamine deficiency brain disease, *Alcohol Res Health*, 27(2), 134–142.
- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington Jr. E. L., Brown, S. W., & Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(6), 1586-1603.
- Menahem, S., & Love, M. (2013). Forgiveness in psychotherapy: the key to healing. *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 69 (8), 829-835.

- North, J. (1987). Wrongdoing and forgiveness. *Philosophy*, 62, 499–508.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin patik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Rief, W., Hiller, W., & Margraf, J. (1998). Conitive aspects of hypochondriasis and the somatization syndrome. *J. Abn. Psychol.*, 107, 587-95.
- Saticı, S. A. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Schreiter, S., Pijnenborg, G. H. M., & Rot, M. (2013). Empathy in adults with clinical or subclinical depressive symptoms. *Journal of Affective Disorders*, 15, 1–16.
- Shateri, Z. E., Lavasani, F. F., Aghilian, A., Hushmand, M., Ghafarzadeh, Z., & Attar, S. (2016). Vulnerability attachment style to depression and lack of forgiveness: Investigation the role of affect control. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 2(4), 2739-2751.
- Şahin, N. H., & Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Şahin, N. H., Batıgün, A. D., & Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13, 125-135.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., ve Billings, L. S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others and situations. *Journal of Personality*, 73, 313-359.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydın, Y. (2010). Temel empati ölçeği türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 174-182.
- Tse, M. C., & Cheng, S. T. (2006). Depression reduces forgiveness selectively as a function of relationship closeness and transgression. *Personality and Individual Differences*, 4, 1133-1141.
- Turnage, B. F., Hong, Y. J., Stevenson, A. P., & Edwards, B. (2012). Social work students' perceptions of themselves and others: Self-esteem, empathy, and forgiveness. *Journal of Social Service Research*, 38(1), 89-99.
- Wied, M. D., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48–55.
- Worthington, E. L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 59-76.
- Worthington Jr, E. L., Kurusu, T. A., Collins, W., & Berry, J. W. (2000). Forgiving usually takes time: A lesson learned by studying interventions to promote forgiveness. *Journal of Psychology and Theology*, 28(1), 3-20.
- Worthington, E. L. (2006). *Forgiveness and reconciliation: theory and application*. New York: Routledge.
- Yıldırım, İ. (1992). Psikolojik danışma ve rehberlik programı öğrencileri ile psikoloji programı öğrencilerinin empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri. *H. O. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 193-208.
- Yılmaz, S., & Şahinkaya, N. (2010). The relationship between the methods teachers use against the misbehaviour performed in the classroom and emphatic tendencies of teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2(2), 2932-2936.

Ysseldyk, R., Matheson, K., & Anisman, H. (2007). Rumination: bridging a gap between forgivingness, vengefulness, and psychological health. *Personality and Individual Differences*, 42, 1573-1584.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 03.01.2018

No: toplantı no: 2018/1

Karar no: GO 2018/10

ARAşTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Covid-19 Deneyiminde Bilişsel Çarpıtmalar ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi*

Examination Of Cognitive Distortions And Life Satisfaction In The Covid-19 Experience

Uzm. Psik. Dan. Beyza ÖZKAN¹, Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA²

Öz

Yaşam doyumunu genel olarak bireyin beklentileri ile elinde olanların karşılaştırılması sonucunda elde edilen son durum olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada ele alınan yaşam doyumunu ve bilişsel çarpıtma pek çok unsurdan etkilenebilen ve aynı zamanda insanların yaşam kalitelerini de önemli derecede etkileyebilen iki faktör olarak görülmektedir. Bu faktörleri etkileyen önemli olaylardan biri de 2020 yılının başlarından itibaren dünya gündemine gelen COVID-19 virüsünün neden olduğu pandemi dönemidir. Öyle ki, COVID-19 pandemisi nedeniyle tüm dünyada insanların yaşam biçimlerinin değişmek zorunda kaldığı ve her yaştaki bireylerin bilişsel çarpıtma düzeylerinin yükselip, yaşam doyum düzeylerinin azaldığı düşünülmektedir. Aynı şekilde insanların beklenmedik olumsuz durumlar karşısında bilişsel çarpıtmalarda bulunma oranlarının da arttığı düşünülmektedir. Bundan hareketle, bu çalışmada COVID-19 pandemisinde bilişsel çarpıtmalar ve yaşam doyumunu incelenmek amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama tekniği kullanılmış ve Türkiye’de yaşayan 20 ve üstü yaşlarda bulunan katılımcılara ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada, “Google Form” kullanılarak çalışmaya katılmaya gönüllü olan 807 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların 492’si kadın, 315’i erkeklerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan verilere “Genel Bilgi Formu”, “Yaşam Doyumu Ölçeği” ve “Bilişsel Çarpıtma Ölçeği” ile ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcıların cinsiyetine göre, bilişsel çarpıtma düzeyleri ve yaşına göre, yaşam doyumunu düzeyleri arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Yaşam doyum düzeyleri ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında negatif yönde ilişki saptanmıştır. COVID-19 hastalığına yakalanma durumuna göre, bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarından çaresizlik alt boyutunda anlamlı farklılık saptanmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan veriler kapsamında, bireylere yönelik psikolojik ve eğitsel destek çalışmalarının yapılması, toplumsal farkındalığın artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel çarpıtma, Yaşam doyumunu, COVID 19, Öznel iyi oluş, Psikolojik sağlamlık.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Life satisfaction is generally defined as the final state obtained as a result of comparing the individual's expectations with what individual's has. Life satisfaction and cognitive distortion discussed in this study are seen as two factors that can be affected by many factors and can also significantly affect the quality of people's lives. One of the important events affecting these factors is the pandemic period caused by the COVID-19 virus, which has come to the agenda of the world since the beginning of 2020. In fact, it is thought that the lifestyles of people have to change all over the world due to the COVID-19 pandemic. Also, the cognitive distortion levels of individuals of all ages increase while their life satisfaction levels

*Bu çalışma 2. yazar danışmanlığında 1. yazar tarafından Giresun Üni, Sosyal Bil. Enstitüsünde yapılan yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

¹Beyzagunaydin61@gmail.com

²Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bumi55@gmail.com

Atf için (to cite): Özkan, A. ve Çetinkaya, B. (2024). Covid-19 deneyiminde bilişsel çarpıtmalar ve yaşam doyumunun incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1909-1931.

decrease. Likewise, it is thought that the rate of people making cognitive distortions in the face of unexpected negative situations increases. Therefore, this study aimed at the examination of cognitive distortions and life satisfaction during the COVID-19 pandemic. One of the quantitative research methods which is relational screening technique was used in the study and participants between the ages of 20 and 60 living in Turkey were enrolled in the study. In the research, which was carried out with the snowball sampling method, 807 people who volunteered to participate in the research took part in it by using the "Google Form". Of the participants, 492 were women and 315 were men. The data collected for the scope of the research were obtained with the "General Information Form", "Satisfaction with Life Scale" and "Cognitive Distortion Scale". As for the results of the research, a significant difference was found between the levels of life satisfaction in terms of the gender and cognitive distortion levels with respect to the age of the participants. A negative correlation was found between life satisfaction levels and cognitive distortion levels. A significant difference was found in the helplessness sub-dimension, which is one of the sub-dimensions of the cognitive distortion scale, considering the status of contracting the COVID-19 disease. Within the scope of the data obtained as a result of the research, it is recommended to carry out psychological and educational support studies for individuals to increase social awareness.

Keywords: Cognitive distortion, Life satisfaction, COVID 19, Subjective well-being, Psychological resilience.

Paper Type: Research

Giriş

COVID-19, 2019 yılı sonlarında Çin/Vuhan'da ilk kez görülmesinden sonra tüm dünyada etkisini gösteren ve çok sayıda insanın ölümüne ve de kalıcı hastalıklara maruz kalmasına neden olan ölümcül bir hastalıktır. Kolayca bulaşması, insanlardan birbirlerine aktarımının hava ve temas yolu ile olması ve kitlesel ölümlere neden olmasından dolayı Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 30 Ocak 2020'de COVID-19 nedeniyle pandemik durum ilanı yapılmıştır (DSÖ, 2020; Lai vd., 2020). Pandemi, dünyanın birçok yerinde görülen ve etkisi geniş alanlara yayılabilen, önlenemediği durumda ise insanların yaşamlarını kaybetmesine neden olabilen bir durumdur. Bu nedenle COVID-19 tanımlaması yapılan virüs nedeniyle de tüm dünyada pandemi ilan edilmiştir.

COVID-19 pandemisi, özellikle medyanın da etkisi ile insanları endişeye düşürmüş, etraflarında hastalıktan etkilenen insanların oluşu, medyadan alınan yoğun ölüm ve hastalık haberleri, ülkelerin hastalığa karşı aldıkları yoğun önlemler, sokağa çıkma yasağı ve karantina uygulamaları insanları bunalıma sokmuş ve depresif durumlara sebep olmuştur (Bozkurt vd., 2020). Bu dönemin yarattığı psikolojik zorlanmaların yanında karantinaya bağlı olarak iş hayatını olumsuz etkilenmiş ve ekonomiler ciddi risklerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan olağanüstü bu durum karşısında insanlar gerçeklik algılarında bazı değişimler yani bilişsel çarpıtmalar yaşamak durumunda kalmış (Dyemecka vd., 2021; Tönbul, 2020) ve yaşam doyumunu düzeylerinde azalma meydana gelmiştir (Karataş vd., 2021; Lopez- Bueno vd., 2020; Özmen vd., 2021)

Bilişsel içerikteki ve/veya bilişsel süreçteki çarpıtmalar olarak tanımlanan bilişsel çarpıtma, herhangi bir olaya anlam verme ya da anlamı yorumlamadaki hataları tanımlamaktadır. Bilişsel çarpıtmalar aynı zamanda bir nevi savunma mekanizması olarak işlev gördüğünden bireylerde rahatlama yaratabilmekte ve kişilerde farklı şekillerde görülebilmektedir (Türkçapar, 2018). İnsanların problem olarak gördükleri durumlarda bilişsel işlemlerinin negatif bir şekilde çalışabilmesi sonucunda bilişsel çarpıtmalar, çevreden gelen uyaran ve bilgileri uygunsuz biçimlerde işleme tutarak, gerçekçi olmayan ve anlık sorunlar yaratabilen ve yaşamı daha da zorlaştıran anlık düşünceler meydana getirebilmektedir (Özdel, 2015). Beck (2016)'e göre Bilişsel çarpıtma, Keyfi Çıkarsama, Seçici Soyutlama, Aşırı Genelleme, Büyütme ve Küçültme (Abartma ve Küçümseme), İkili Düşünme (Ya hep ya hiç), Kişiselleştirme, Felaketleştirme, Olmalı İfadeleri (-meli, -malı düşünce tarzı), Zihin Okuma, Duygudan Sonuca Ulaşma, Etiketleme gibi birtakım alt öğelerden oluşmaktadır.

Bilişsel çarpıtmalar yaşam doyumunu düzeyini düşüren önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu daha çok insanların bilişsel çarpıtma sonucu olayları gerçek halinin dışında

algılama ve yorumlaması ile ilgilidir (Avşaroğlu & Koç, 2019). Yaşam doyumu, insanın kendini iyi hissetme hali, olumsuz duygulardan çok olumlu duygulara sahip olması hali olarak da tanımlanabilir. İnsanın iyilik hali ve yaşam doyumu düzeyi insanların günlük yaşamdaki ruh haline etkisi (Çiftci & Gülaçtı, 2021; Gülaçtı & Çiftci, 2018) nedeniyle bilim adamları için önemli bir çalışma konusu olmuştur. Bireyin yaşam doyumu düzeyinin düşük olması ruh sağlığında bozulma meydana getirebildiği gibi psikolojik sorunların artmasına da neden olmaktadır. Araştırmalar insanların yaşam doyumu düzeyinin düşüklüğüne ruhsal sorunların, madde kullanımı ve kendine zarar verici davranışlarda bulunmanın eşlik ettiğini belirlemiştir (Brantley vd., 2002; Cirhinlioğlu & Ok, 2010; Çevik, 2017; Kara vd., 2014; Özdemir vd., 2015).

Kişilerin yaşam doyum düzeylerinin yüksekliği toplum sağlığı açısından önemli bir belirleyicidir. Ancak toplumsal yaşam içinde insanların maruz kaldıkları stres ve kaygı halleri onlarda bilişsel çarpıtmalara yol açabilmekte ve yaşam doyumu düzeylerini düşürebilmektedir. COVID-19 pandemi dönemi ise hemen her toplumda insanların yoğun stres ve kaygı yaşadıkları ve haliyle de bilişsel çarpıtmalarını artırarak yaşam doyum düzeylerinin düşeceği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Alan yazın incelendiğinde COVID-19'un yaşam doyum üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalara (Badahdah vd., 2020; Gassman-Pines vd., 2020; Karataş vd., 2021; Kul vd., 2020; Lopez- Bueno vd., 2020; Özmen vd., 2021; Tönbül, 2020; Urgan vd., 2020); bilişsel çarpıtma ile yaşam doyum arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmalara (Carver vd., 2010; Çelik & Odacı, 2013; Sırım, 2021; Terlemez, 2019) rastlanmıştır. Alan yazında ayrıca, bilişsel çarpıtma ve yaşam doyum arasında anlamlı ilişki gösteren çalışma sonuçlarına da ulaşılmıştır (Akbağ, 2000; Carver vd., 2010; Çelik & Odacı, 2013; Kutlu vd., 2004; Sırım, 2021; Terlemez, 2019). Bunların dışında alan yazında bazı demografik değişkenlere göre (cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi gibi) yaşam doyum ve bilişsel çarpıtma düzeylerinin değişip (Akyol, Başaran ve Yeşilbaş, 2018; Davis ve Friedrich, 2004) değişmediğine (Aldemir, 2020; Duman, 2018) ilişkin bulgular da mevcuttur.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

COVID-19 pandemi süreci ile bilişsel çarpıtma düzeyleri ve yaşam doyum arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve bu ilişkinin birtakım sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu maksatla aşağıdaki alt amaçlara da ulaşılmaya çalışılmıştır:

1. Yaşam doyum, bilişsel çarpıtma ve alt boyutlarının düzeyine göre; cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, COVID-19 hastalığına yakalanma, hastalığı geçirme şiddeti ve kronik hastalık durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Bilişsel çarpıtma düzeyi ve alt boyutları ile yaşam doyum düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3. COVID-19 hastalığını geçirenlerin yaşam doyum düzeyi ile bilişsel çarpıtma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Türkiye'de COVID-19 hastalığına yakalanan ve yakalanmayan bireyler ile bu hastalığı atlatan insanların hastalığı geçirme şiddetlerinin bilişsel çarpıtmaları ve yaşam doyumları üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik yapılmış çalışmaların olmaması ve alan yazındaki bu boşluğa katkı sağlayabilecek olunması nedeniyle bu çalışma önemli görülmüştür. Buradan hareketle COVID-19 pandemi döneminde bilişsel çarpıtma ve yaşam doyum ilişkisinin çeşitli değişkenlerle incelenmesinin önemli olduğu ve araştırmadan elde edilecek bulguların alana yeni veriler sunacağı ve bu konularda yapılacak çalışmalara destek olacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden olan İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok değişken arasında ilişki olup olmadığını ve varsa ilişkinin derecesini belirlemeyi hedefleyen bir araştırma modelidir (Büyüköztürk at al, 2016).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın evreni Türkiye’de yaşayan 20 yaş üstü bireylerden oluşturmaktadır. Genel evren içinden kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan örneklem grubu araştırmaya gönüllü olarak katılan 807 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada yer alan katılımcıların sosyodemografik özellikleri Tablo 1. de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin dağılımı (n=807)

Özellikler	f	%
Cinsiyet		
Kadın	492	61,0
Erkek	315	39,0
Yaş		
20-29	424	52,5
30-39	196	24,3
40-49	108	13,4
50-59	60	7,4
60 ve üzeri	19	2,4
Öğrenim durumu		
İlkokul	23	2,9
Ortaokul	22	2,7
Lise	88	10,9
Üniversite	565	70,0
Lisansüstü	109	13,5
COVID-19 yakalanma		
Evet	232	28,7
Hayır	575	71,3
COVID-19 hastalık belirtileri		
Hafif	152	18,8
Orta	72	8,9
Ağır	8	1,0
Kronik hastalık durumu		
Evet	99	12,3

2.2.1. Veri toplama araçları ve süreci

Araştırma için gerekli etik kurul izni alındıktan sonra (5 Mayıs 2021- 10/07) veriler “Google Form” aracılığıyla toplanmıştır. İlk katılımcıyla yapılan görüşme sonrasında, onun aracılığıyla diğerlerine ulaşılmıştır. Her bir katılımcıya ulaştırılan ölçekler ve bilgilendirme formları ile kendilerine araştırma hakkında bilgi verilmiş ve gönüllülük esasına dayalı olduğu bildirilmiştir. Sonuç olarak araştırmaya esas, değerlendirmeye hazır 807 kişinin verilerine ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama süresi dört ay sürmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Genel Bilgi Formu”, “Yaşam Doymu Ölçeği” ve “Bilişsel Çarpıtma Ölçeği” kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Form ile bireylerin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, COVID-19’a yakalanma, COVID-19 hastalığını geçirme şiddeti, kronik hastalık durumuna ilişkin sosyodemografik verilere ulaşılmak istenmiştir.

Yaşam Doymu Ölçeği: Katılımcıların yaşam doymu düzeylerini belirlemek için kullanılan ölçek Diener vd. (1985) tarafından geliştirilmiş ve Köker (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, Beş madde, tek boyut ve yedili likert tipinden oluşmaktadır. Ölçekten en düşük 5, en yüksek 35 puan alınabilmektedir. Yüksek puanlar yaşam doymu düzeyinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise yaşam doymu düzeyinin düşük olduğunu gösterir. Ölçeğin güvenilirliği test- tekrar test yöntemiyle ve Cronbach Alfa katsayısı ile belirlenmiştir. Yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach alfa katsayısı .88 olarak saptanmıştır (Dağlı & Baysal, 2016). Araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısı .87 olarak belirlenmiştir.

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği: Briere (2000) tarafından geliştirilen ölçek, Ağır & Yavuzer (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Beşli likert tipinde olan ve beş alt boyut (her biri sekiz soruluk) ve 40 maddeden oluşan ölçeğin alt boyutlarını, benliğin değerlendirilmesi (olumsuz benlik algısı ve yetersiz benlik algısı), kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı (geleceği) tehlikeli görme oluşturmaktadır. Ölçekten en düşük 40, en yüksek 200 puan alınabilmektedir. Puanların yükselmesi bilişsel çarpıtma düzeyinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Ölçeğin Türkçe ve İngilizce formları arasındaki korelasyon 0.73 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin, test-tekrar güvenilirlik katsayısının hesaplanmasına amacıyla iki hafta ara ile yapılan uygulamalarda, alt boyutlar arasındaki korelasyon olumsuz benlik alt boyutunda 0,838, kendini suçlama alt boyutunda 0,725, çaresizlik alt boyutunda 0,809, umutsuzluk alt boyutunda 0,885, yaşamı tehlikeli görme alt boyutunda ise 0,707 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık Cronbach alfa değerleri; olumsuz benlik alt boyutunda 0,913, kendini suçlama alt boyutunda 0,881, çaresizlik alt 0,827, umutsuzluk alt boyutunda 0,904, yaşamı tehlikeli görme alt boyutunda ise 0,783 olarak tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach alfa katsayıları, olumsuz benlik alt boyutunda .78; kendini suçlama alt boyutunda .81; çaresizlik alt boyutunda .87; umutsuzluk alt boyutunda .92; yaşamı tehlikeli görme alt boyutunda .82 ve tüm ölçek için .96 olarak bulunmuştur.

2.2.2. Verilerin analizi

Araştırma verileri SPSS 20 paket programına aktarılmıştır. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla betimsel analizler kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla örneklem sayısının 50’de fazla olması nedeniyle Kolmogorov Smirnov test sonuçları ile çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır (Büyüköztürk, 2017). Normallik analiz sonuçları Tablo 2. de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların yaşam doyumunu ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeği ve alt boyutlarına yönelik normallik analiz sonuçları (n=807)

Ölçek	X	Çarpıklık	Basıklık	p
Yaşam doyumunu	16,40	-0,35	-0,40	.000
Bilişsel çarpıtma toplam	89,29	0,71	0,41	.000
Olumsuz benlik	17,62	0,86	0,69	.000
Kendini suçlama	15,86	0,69	0,67	.000
Çaresizlik	18,54	0,48	-0,23	.000
Umutsuzluk	17,43	0,79	-0,38	.000
Yaşamı tehlikeli görme	18,80	0,54	0,13	.000

2.2.3. Araştırmanın etik izni

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Giresun Üniversitesi

Etik değerlendirme kararının tarihi: 05.05.2021

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: E-50288587-050.04.21481

3. Bulgular

COVID-19 hastalığına yakalanma durumunun, bilişsel çarpıtma ve yaşam doyum düzeyleri üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada ulaşılan bulgular aşağıda verilmiştir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre, yaşam doyum ve bilişsel çarpıtma düzeylerine yönelik sonuçlar Tablo 3. de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Katılımcıların cinsiyetlerine göre yaşam doyumunu ve bilişsel çarpıtma ölçeği ile bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve mann whitney u test sonuçları (n=807)

Ölçek	Cinsiyet	n	Sıralar toplamı	Sıralar ortalaması	U	p
-------	----------	---	-----------------	--------------------	---	---

Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları	Cinsiyet	n	Sıralar toplamı	Sıralar ortalaması	U	p
Yaşam doyumunu	Kadın	492	404,50	199013	77245	.93
	Erkek	315	403,22	127015		
Bilişsel çarpıtma	Kadın	492	387,31	190554,50	69276,50	.01*
	Erkek	315	430,07	135473,50		
Olumsuz benlik	Kadın	492	388,70	191242,50	69964,50	.02*
	Erkek	315	427,89	134785,50		
Kendini suçlama	Kadın	492	374,35	184179	62901	.00*
	Erkek	315	450,31	141849		
Çaresizlik	Kadın	492	395,94	194804,50	73526,50	.22
	Erkek	315	416,58	131223,50		
Umutsuzluk	Kadın	492	394,54	194112	72834	.15
	Erkek	315	418,78	131916		
Yaşamı tehlikeli görme	Kadın	492	391,49	192615	71337	.06
	Erkek	315	423,53	133413		

*p<.05

Tablo 3.1 incelendiğinde, bireylerin cinsiyetlerine göre yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (U=77245; p>.05). Cinsiyete göre bilişsel çarpıtma ölçeğinin tümünde (U=69276,50; p<.05), olumsuz benlik (U=69964,50; p<.05) ve kendini suçlama (U=62901; p<.05) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farkların kaynakları araştırıldığında, bilişsel çarpıtma ölçeğinin tümünde erkeklerin bilişsel çarpıtma düzeyleri (X=430,07), kadınlara göre (U=387,31) yüksek çıkmıştır. Alt boyutlarda ise olumsuz benlik algısında erkeklerin (X=427,89), kadınlara (X=388,70) ve kendini suçlamada erkeklerin (U=450,31), kadınlara oranla (U=374,35) puan ortalamaları yüksek bulunmuştur. Katılımcıların yaşlarına göre, yaşam doyumu ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeğine yönelik bulgular Tablo 3.2’de sunulmuştur.

Tablo 3.2. Katılımcıların yaşlarına göre yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtma ölçeği ile bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve kruskal wallis test sonuçları (n=807)

Ölçek	Yaş	n	Sıra ortalaması	x ²	df	p	Anlamlı farklılık
Yaşam doyumu	20-29 ¹	424	379,27	11,63	4	.02*	1-2
	30-39 ²	196	423,34				
	40-49 ³	108	453,76				
	50-59 ⁴	60	425,80				
	60 ve üstü ⁵	19	404,79				
Bilişsel çarpıtma	20-29 ¹	424	402,35	.77	4	.94	
	30-39 ²	196	403,53				
	40-49 ³	108	396,16				
	50-59 ⁴	60	423,86				
	60 ve üstü ⁵	19	427,42				
Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları	Yaş	n	Sıra ortalaması	x ²	df	p	Anlamlı farklılık

Olumsuz benlik	20-29 ¹	424	407,69	3,34	4	.50
	30-39 ²	196	412,32			
	40-49 ³	108	383,89			
	50-59 ⁴	60	411,53			
	60 ve üstü ⁵	19	326,39			
Kendini suçlama	20-29 ¹	424	394,86	1,61	4	.81
	30-39 ²	196	410,70			
	40-49 ³	108	419,11			
	50-59 ⁴	60	410,27			
	60 ve üstü ⁵	19	433,18			
Çaresizlik	20-29 ¹	424	403,42	.25	4	.99
	30-39 ²	196	406,55			
	40-49 ³	108	395,99			
	50-59 ⁴	60	413,07			
	60 ve üstü ⁵	19	407,55			
Umutsuzluk	20-29 ¹	424	405,04	2,81	4	.59
	30-39 ²	196	396,01			
	40-49 ³	108	388,15			
	50-59 ⁴	60	433,40			
	60 ve üstü ⁵	19	400,42			
Yaşamı tehlikeli görme	20-29 ¹	424	404,36	1,69	4	.79
	30-39 ²	196	395,94			
	40-49 ³	108	403,88			
	50-59 ⁴	60	407,68			
	60 ve üstü ⁵	19	468,03			

*p<.05

Tablo 3.2 incelendiğinde, katılımcıların yaşları ile yaşam doyumları düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuş ($x^2=11,63$; $p<.05$); bilişsel çarpıtma düzeyleri ve bilişsel çarpıtma alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$). Bulunan anlamlı farkların kaynağına bakıldığında: 20-29 yaş grubu katılımcıların yaşam doyumları ($X=379,27$), 30-39 yaş grubu ($X=423,34$) ve 40-49 yaş grubu katılımcılara ($X=453,76$) göre düşük çıkmıştır. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların öğrenim durumlarına göre, yaşam doyumları ve bilişsel çarpıtma düzeylerine yönelik sonuçlar Tablo 3.3’de sunulmuştur.

Tablo 3.3. Katılımcıların öğrenim durumlarına göre yaşam doyumları ve bilişsel çarpıtma ölçeği ile bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve kruskal wallis test sonuçları (n=807)

Ölçek	Öğrenim durumu	n	Sıralar ortalaması	x^2	df	p	Anlamlı farklılık
Yaşam doyumları	İlkokul ¹	23	383,67	4,73	4	.32	
	Ortaokul ²	22	405,77				
	Lise ³	88	417,09				
	Üniversite ⁴	565	394,81				
	Lisansüstü ⁵	109	445,01				
Bilişsel çarpıtma	İlkokul ¹	23	476,83	4,76	4	.31	
	Ortaokul ²	22	469,64				
	Lise ³	88	416,22				

	Öğrenim durumu	n	Sıralar ortalaması	χ^2	df	p	Anlamli farklılık
	Üniversite ⁴	565	396,96				
	Lisansüstü ⁵	109	402,03				
Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları	Öğrenim durumu	n	Sıralar ortalaması	χ^2	df	p	Anlamli farklılık
Olumsuz benlik	İlkokul ¹	23	476,17	3,80	4	.43	
	Ortaokul ²	22	425,98				
	Lise ³	88	374,84				
	Üniversite ⁴	565	404,46				
	Lisansüstü ⁵	109	405,50				
Kendini suçlama	İlkokul ¹	23	462,76	3,47	4	.48	
	Ortaokul ²	22	434,23				
	Lise ³	88	426,38				
	Üniversite ⁴	565	395,65				
	Lisansüstü ⁵	109	410,71				
Çaresizlik	İlkokul ¹	23	418,48	2,78	4	.59	
	Ortaokul ²	22	457,59				
	Lise ³	88	428,23				
	Üniversite ⁴	565	400,41				
	Lisansüstü ⁵	109	389,19				
Umutsuzluk	İlkokul ¹	23	451,30	5,37	4	.25	
	Ortaokul ²	22	497,18				
	Lise ³	88	418,15				
	Üniversite ⁴	565	398,27				
	Lisansüstü ⁵	109	393,46				
Yaşamı tehlikeli görme	İlkokul ¹	23	488,70	4,76	4	.31	
	Ortaokul ²	22	441,39				
	Lise ³	88	412,02				
	Üniversite ⁴	565	397,04				
	Lisansüstü ⁵	109	408,18				

Tablo 3.3 incelendiğinde, araştırmaya katılanların öğrenim durumlarına göre, yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri ile bilişsel çarpıtma alt boyutları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p>.05$).

Katılımcıların COVID-19 hastalığına yakalanma durumları ile yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtma durumlarına yönelik bulgular Tablo 3.4’de sunulmuştur.

Tablo 3.4. Katılımcıların covid-19 hastalığına yakalanma durumları ile yaşam doyumu, bilişsel çarpıtma ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve mann whitney u test sonuçları (n=807)

Ölçek	COVID-19 yakalanma	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
Yaşam doyumu	Evet	232	403,47	93606	66578	.97
	Hayır	575	404,21	232422		
Bilişsel çarpıtma	Evet	232	423,69	98297	62131	.13
	Hayır	575	396,05	227731		
Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları	COVID-19 yakalanma	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
Olumsuz benlik	Evet	232	413,68	95974	64454	.45
	Hayır	575	400,09	230054		

Kendini suçlama	Evet	232	415,95	96500,50	63297,50	.35
	Hayır	575	399,18	229527,50		
Çaresizlik	Evet	232	432,76	100401	60027	.03*
	Hayır	575	392,39	225627		
Umutsuzluk	Evet	232	427,99	99293,50	61134,50	.06
	Hayır	575	394,32	226734,50		
Yaşamı tehlikeli görme	Evet	232	412,88	95788,50	64639,50	.49
	Hayır	575	400,42	230239,50		

*p<.05

Tablo 3.4 incelendiğinde, COVID-19 hastalığına yakalanma durumu ile yaşam doyumunu (U=66578; p<.05) ve bilişsel çarpıtma (U=62131; p>.05) arasında anlamlı farklara rastlanmamıştır. Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarından çaresizlik alt boyutunda ise anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Katılımcı puan ortalamaları incelendiğinde, COVID-19'a geçirenlerin puan ortalamaları (X=432,76), hastalığı geçirmeyenlerin puan ortalamalarından (X=392,39) yüksek çıkmıştır.

COVID-19 hastalığına yakalanan katılımcıların hastalığı geçirme şiddetine göre, yaşam doyumunu ve bilişsel çarpıtma düzeylerine yönelik bulgular Tablo 3.5'te sunulmuştur.

Tablo 3.5. COVID-19 hastalığına yakalanan katılımcıların hastalığı geçirme şiddetine göre yaşam doyumunu, bilişsel çarpıtma ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve kruskal wallis test sonuçları (n=232)

Ölçek	COVID-19		Sıralar ortalaması	x ²	df	p
	şiddeti	n				
Yaşam doyumunu	Hafif ¹	152	118,28	0,36	2	.83
	Orta ²	72	112,57			
	Ağır ³	8	118,13			
Bilişsel çarpıtma	Hafif ¹	152	114,05	0,65	2	.72
	Orta ²	72	120,56			
	Ağır ³	8	126,63			
Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları	COVID-19 Şiddeti	n	Sıralar ortalaması	x²	df	p
Olumsuz benlik	Hafif ¹	152	114,12	0,56	2	.75
	Orta ²	72	121,24			
	Ağır ³	8	119,13			
Kendini suçlama	Hafif ¹	152	113,82	0,74	2	.69
	Orta ²	72	122,06			
	Ağır ³	8	117,44			
Çaresizlik	Hafif ¹	152	115,93	0,93	2	.95
	Orta ²	72	118,19			
	Ağır ³	8	112,00			
Umutsuzluk	Hafif ¹	152	115,34	0,69	2	.71
	Orta ²	72	116,85			
	Ağır ³	8	135,44			
Yaşamı tehlikeli görme	Hafif ¹	152	112,98	1,27	2	.53
	Orta ²	72	122,61			
	Ağır ³	8	128,38			

Tablo 3.5 incelendiğinde, COVID-19 geçirme şiddeti ile yaşam doyumunu (x²=0,36; p>.05) ve bilişsel çarpıtma (x²=0,65; p>.05) arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Katılımcıların kronik hastalık durumlarına göre, yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtma durumlarına yönelik bulgular Tablo 3.6’da sunulmuştur.

Tablo 3.6. Katılımcıların kronik hastalığa sahip olma durumlarına göre yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtma ölçeği ile bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait ortalamalar ve mann whitney u test sonuçları (n=807)

Ölçek	Kronik hastalık	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
Yaşam doyumu	Evet	99	402,57	39854	34904	.95
	Hayır	708	404,20	286174		
Bilişsel çarpıtma	Evet	99	433,13	42879,50	32162,50	.18
	Hayır	708	399,93	283148,50		
Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları						
Ölçek	Kronik hastalık	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
Olumsuz benlik	Evet	99	424,47	42022,50	33019,50	.35
	Hayır	708	401,14	284005,50		
Kendini suçlama	Evet	99	416,62	41245	33797	.56
	Hayır	708	402,24	284783		
Çaresizlik	Evet	99	423,18	41894,50	33147,50	.38
	Hayır	708	401,32	284133,50		
Umutsuzluk	Evet	99	443,23	43789,50	31162,50	.07
	Hayır	708	398,51	282148,50		
Yaşamı tehlikeli görme	Evet	99	424,95	42070,50	32971,50	.34
	Hayır	708	401,07	283957,50		

Tablo 3.6’ya bakıldığında, kronik bir hastalığa sahip olmak ile yaşam doyumu (U=34904; p>.05) ve bilişsel çarpıtma (U=32162,50; P>.05) arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Katılımcıların yaşam doyum ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeğine ait Spearmankorelasyon analiz sonuçları Tablo 3.7’de sunulmuştur.

Tablo 3.7. Katılımcıların yaşam doyum ölçeği, bilişsel çarpıtma ölçeği ve bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait spearman korelasyon analizi sonuçları

Yaşam Doyumu		
	r	p
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	-.48	.000*
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Alt Boyutları		
Olumsuz benlik	-.36	.000*
Kendini suçlama	-.27	.000*
Çaresizlik	-.51	.000*
Umutsuzluk	-.56	.000*
Yaşamı tehlikeli görme	-.56	.000*

*p<.05

Tablo 3.7’ ye göre, bireylerin yaşam doyum düzeyleri ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında negatif yönde orta düzeyde (r=-.48; p<.05) bir ilişki bulunmuştur. Yaşam doyum düzeyleri ile bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutları arasında ise: olumsuz benlik alt boyutunda (r=-.36; p<.05), çaresizlik alt boyutunda (r=-.51; p<.05), umutsuzluk alt boyutunda (r=-.56; p<.05), yaşamı tehlikeli görme alt boyutunda (r=-.56; p<.05) negatif yönde orta düzeyde; kendini suçlama alt boyutunda ise negatif yönde düşük düzeyde (r=-.27; p<.05) ilişki olduğu görülmüştür.

Katılımcıların COVID-19 hastalığına yakalanma durumlarına göre, yaşam doyumunu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında ilişkinin olup olmadığına yönelik Çift yönlü korelasyon analiz sonucu Tablo 3.8’de sunulmuştur.

Tablo 3.8. Katılımcıların covid-19 yakalananan katılımcıların yaşam doyumunu, bilişsel çarpıtma düzeyi ve bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarına ait çift yönlü korelasyon analizi sonuçları

Kontrol değişken	Bilişsel çarpıtma	Olumsuz benlik	Kendini suçlama	Çaresizlik	Umutsuzluk	Yaşamı tehlikeli görme	
COVID-19 Yakalanma	Yaşam doyum u	r=-.50 p=.000*	r=-.37 p=.000*	r=-.28 p=.000*	r=-.53 p=.000*	r=-.58 p=.000*	r=-.39 p=.000*

*p<.05

Tablo 3.8 incelendiğinde bireylerin COVID-19 geçirmeleri sabit tutulduğunda yaşam doyumunu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür (r=-.50; p<.05). Bilişsel çarpıtma ölçeği alt boyutlarından olumsuz benlik alt boyutunda (r=-.37; p<.05); çaresizlik alt boyutunda (r=-.53; p<.05); umutsuzluk alt boyutunda (r=-.58; p<.05); yaşamı tehlikeli bulma alt boyutunda (r=-.39; p<.05) negatif yönde orta düzeyde; kendini suçlama alt boyutunda ise negatif yönde düşük düzeyde ilişki olduğu görülmüştür (r=-.28; p<.05).

Tartışma ve Sonuçlar

Bu araştırma sonucunda; erkeklerin bilişsel çarpıtma düzeyleri, kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu durumun toplumsal yapı içinde erkeklerin yetiştirilme tarzları ve kendilerine yüklenen temel sorumluluklar ile açıklanabileceği düşünülmektedir (Bhasin, 2003; Dökmen, 2010). Ancak bu sorumlulukların bilinci içinde yetişen erkek bireylerin, yaşanan COVID-19 pandemi döneminin getirdiği maddi manevi zorlukların, iş kaybının her iki cinsiyet için önemli olsa da daha fazla olumsuz yönde etkilendikleri söylenebilir (Bulut ve Pınar, 2020; Gülaçtı vd., 2017; Duman, 2020; Özdemir, 2020; Yanaretos, 2020). Ayrıca kültürel açıdan değerlendirildiğinde daha çok ataerkil bir toplum yaşantısına sahip ülkemizde insanların ataerkil olarak erkeklerden kadınlara göre daha fazla beklentiler içinde olmaları da erkeklerin bilişsel çarpıtma düzeylerinin yüksek olmasının bir nedeni olabilir. Alan yazın incelendiğinde, araştırmada elde edilen bu sonuca benzer şekilde, erkeklerdeki bilişsel çarpıtma düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğunu gösteren araştırma sonuçları (Çivan, 2013; Çoban, 2013; Çoban & Karaman, 2013; El-Salameh, 2011; Kurtoğlu, 2009; Şahan & Eraslan-Çapan, 2017) olduğu gibi, bunun tersine bilişsel çarpıtmada cinsiyetin etkisinin olmadığını belirleyen araştırma sonuçları da olduğu görülmüştür (Çivitçi, 2006; Stackert & Bursik, 2003; Şahin & Sarı, 2010; Turan, 2010).

Araştırmada bireylerin yaşı arttıkça yaşam doyum düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda 20-29 yaş grubu katılımcıların yaşam doyumları 30-39 ve 40-49 yaş gruplarına göre daha düşük çıkmıştır. Bu durumun birçok nedeni olabileceği gibi gençlerin genel problemlerine, gelecek kaygılarına, ülkenin sosyoekonomik durumuna bağlı olarak yaşadıkları sıkıntılara da bağlı olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda yaşın ilerlemesinin beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olarak yaşam doyumunu üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Yaş ilerledikçe bireylerin hayalleri, idealleri ve hedefleri devreye girmekte ve bunlara ulaşma çabası ortaya konmaktadır. Bunların engellenmesi ve ulaşımında zorlukların yaşanması yaşam doyumunun olumsuz yönde hareketine neden olacaktır (Güngör-Aytar & Tozduman-Yaralı, 2018; Santrock, 2016). Ayrıca, COVID-19 pandemi dönemi insan yaşamını ciddi manada sınırlamış, hayatın akışını değiştirmiş, ekonomik ve sosyal zorluklar getirmiştir. Bu

nedenle özellikle gelişim dönemi bakımından 20-29 yaş gençleri olumsuz etkilenmiş ve yaşam doyum düzeyleri azalmıştır (Paksoy, 2020; Yakut vd., 2020; Yeşil & Mavi, 2021). Bu sonuca benzer şekilde, yaş arttıkça yaşam doyumunun arttığını belirleyen araştırma sonuçları olduğu gibi (Eryılmaz & Ercan, 2016; Selim, 2008), bunun tersine yaşın ilerlemesiyle yaşam doyumunun düştüğünü belirleyen (Dal, 2015; Lucas vd., 2004; Özdevecioğlu & Karadal, 2008; Türkdoğan, 2010; Yetim, 2001) ve anlamlı farklılık yaratmadığını gösteren araştırma sonuçları da vardır (Aslan-Eren, 2008; Çetinkaya & Gülaçtı, 2019) Ayrıca, COVID-19 pandemisinin yaş azaldıkça yaşam doyumunun da azaldığı yönünde sonuçlara da ulaşılmıştır (Binbaşoğlu, 2020; Brooks vd., 2020; Peker vd., 2021; Wu & McGoogan, 2020).

Bu araştırma sonucunda, öğrenim durumuna göre yaşam doyumunu, bilişsel çarpıtma ile bilişsel çarpıtma alt boyutları arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Alan yazına bakıldığında, bu çalışmanın sonucunun aksine, öğrenim düzeyi arttıkça yaşam doyumunun yükseldiğini belirten sonuçlar mevcuttur (Sırım, 2021; Cheung & Chan, 2009; Dal, 2015; Doruk-Çakmak, 2008; Gong vd., 2011; Gülcan, 2014; Şimşek, 2011). Ayrıca, öğrenim düzeyi ile yaşam doyumunu arasında anlamlı fark bulunamayan veya ters yönde ilişkiler bulan araştırmalar sonuçları da mevcuttur (Diener, 1984; Yetim, 2001). Bilişsel çarpıtma düzeylerinde de yaşam doyumuna benzer yönde araştırma sonuçları görülmüştür (Erok, 2013; Hamamcı, 2005; Harell, 1990; Sönmez, 2012). Bu bulgu ile ilgili olarak, eğitim düzeyinin artmasının gerçeklerin daha objektif bir şekilde algılanmadığına ve daha az bilişsel çarpıtmaya gidilmesine neden olduğu söylenebilecek olmakla birlikte (Terlemez, 2019), yapılan literatür taramasında öğrenim düzeyi ile bilişsel çarpıtma arasında anlamlı bir farkın bulunmadığını ortaya koyan sonuçlara da rastlanmıştır (Akkoc, 2011; Dönmez & Tunç, 2020; Özcan, 2016). Bilişsel çarpıtma açısından bakıldığında ise hastalığın yoğun bir şekilde dünya gündemine girmesi, yoğun tedbirler ve karantina durumlarına rağmen kitlesel ölümlere yol açması insanlarda bilişsel çarpıtmaya kaynaklık edebilen stres, korku, ve kaygı düzeylerini arttırarak gerçeklik değerlendirme yetisini olumsuz etkilediği söylenebilir (Altın, 2020; Armitage & Nellums, 2020; Cluver vd., 2020; Fan vd., 2020; Gorenko vd., 2021; Hamouche, 2020; Hughes, 2020; Metin & Çetinkaya, 2020; Mukhtar, 2020; Özdin & Bayrak-Özdin, 2020; Pisano vd., 2020; Qui vd., 2020; Shalev & Shapiro, 2020).

Yapılan bu çalışmada COVID-19 hastalığına yakalanma ile çaresizlik arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. COVID-19 hastalığına yakalananların diğerlerine göre daha çaresiz hissettikleri görülmüştür. Literatür taramasında incelenen çalışmalar COVID-19 pandemi döneminin insanların yaşam doyum düzeylerini düşürdüğünü, daha karamsar hissettiklerini ortaya koymuştur (Urgan vd., 2020; Badahdah vd., 2020; Gassman-Pines vd., 2020; Karataş vd., 2021; Kul vd., 2020; Lopez-Bueno vd., 2020; Özmen vd., 2021; Tönbül, 2020; Trezebinski vd., 2020). Araştırma sonucunda yaşam doyum düzeylerinin, COVID-19 hastalığına yakalanma durumuna göre farklılaşmadığı tespit edilmiş olup, hastalığı yakalanan ya da yakalanmayan herkesin yaşam doyum düzeylerinin etkilenmiş olması düşüncesinin bu durumu açıklayabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda COVID-19 hastalığını geçirme şiddeti ile bilişsel çarpıtma düzeyleri ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu sonuçla ilgili olarak, Pandemi ile birlikte yaşam tarzının değişmesi, bireyin devamlı olarak duyduğu haberleri zihin dünyasında yaşamasına, kendi geleceği ile ilgili kaygı ve endişe yaşamasına, bireyde bazı duygu-düşünce bozukluklarının görülmesine neden olduğu söylenebilir (Arslan & Karagül, 2020).

Çalışmada elde edilen bulgulardan biri de, aralarında anlamlı bir fark olmamasına rağmen, kronik hastalığı olan bireylerin yaşam doyum düzeylerinin düşük, bilişsel çarpıtma düzeylerinin ise yüksek olduğu sonucudur. Bu yönden bakıldığında bilişsel çarpıtmaların sosyal ilişkilerde olumsuz etkiye sebep olup ilişkileri bozarak yaşam doyumunu düşürdüğü söylenebilir. Ayrıca kronik bir hastalığa sahip olup, başkalarının bakımına ihtiyaç duymak veya sürekli sağlık kontrollerine mecbur kalmak hali insanların geleceğe ilişkin hayallerinin olumsuz olmasına ve de

hastalık nedeniyle gerçeklik algısında yanlış düşünceler geliştirmelerine sebep olabilmektedir (Ertaş & Çiftçi-Kıraç, 2020). Bu durum ise insanın bilişsel çarpıtma düzeyini yükseltmekle birlikte yaşam doyum düzeyini düşürmektedir (Saatçi, 2020). Alan yazındaki çalışmalarda da bu çalışma sonucunu destekler çokça çalışmaya rastlanmış, kronik hastalığa sahip olan bireylerin yaşam doyum düzeylerinin düştüğü ve bilişsel çarpıtma düzeylerinin arttığı (Camacho vd., 2019; Ivantchev & Stoyonova, 2019; Pinto vd., 2016; Prasoon & Chaturvedi, 2016; Proctor vd., 2009; Rissane, 2015; Strine vd., 2008; Ümmet, 2017; Yang vd., 2015) görülmüştür.

Araştırmanın bir sonucu da, bireylerin bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça yaşam doyum düzeylerinin azaldığının belirlenmiş olmasıdır. Yaşam doyumunu, bireylerin yaşamlarını olumlu algılamaları, pozitif çıkarımlarda bulunmaları ve gerçekleşecek eylemleri ile mutlu hissetmeleri sonucu daha kolay ulaşabileceği bir durum olarak ele alınabilir (Dal, 2015; Keser, 2005). Nitekim benzer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış ve yaşam doyumunu ile bilişsel çarpıtma arasında önemli bir ilişki olduğu bu araştırma sonuçlarında da görülmüştür (Akbağ, 2000; Calvete-Esther & Connor-Smith, 2005; Carver vd., 2010; Eryılmaz & Atak, 2011; Krause vd., 2016; Kutlu vd., 2004; Resick vd., 2007; Sırım, 2021; Simons & Gaher, 2005; Terlemez, 2019). Bu bulgularda araştırmada elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmada COVID-19 hastalığına yakalanan katılımcıların, bilişsel çarpıtma düzeyleri arttıkça yaşam doyumlarının azaldığı belirlenmiştir. Pandemi döneminde birçok olumsuz yaşam şartlarının ortaya çıkması, sosyal izolasyon uygulanması, ekonomik göstergelerin bozulması gibi durumlar yaşamın doğal akışını bozduğu gibi bireylerin dünyayı ve yaşamı algılama, değerlendirme durumlarını da etkilemiştir. Medyasından, haber sistemine kadar pandemi kaynaklı olumsuz haberlerin insanların yaşam doyumlarını düşürdüğü gibi, endişe, mutsuzluk ve huzursuzluğuna neden olmuştur. Bütün bunların sonucunda bilişsel çarpıtma düzeyi artmış ve yaşam doyum düzeyleri düşmüştür (Duman, 2020; Gencer, 2020; Kobayashi vd., 2020; Lin, 2020). Alan yazın incelendiğinde çalışmalar, COVID-19 pandemi döneminde bireylerin gerçeği değerlendirme yetilerinin olumsuz etkilendiği, gelecek kaygısı ve buna bağlı stres ve endişe yaşadıkları tüm bunların sonucunda yaşam doyumunun düştüğünü göstermektedir (Bakioğlu vd., 2020; Blasco-Belled vd., 2020; Conversano vd., 2020; Harper vd., 2020; Mertens vd., 2020; Santini vd., 2020; Satıcı vd., 2020; Satıcı vd., 2020; Trezebinski vd., 2020; Yavaş-Çelik, 2021; Zacher & Rudolph, 2021). Literatürde elde edilen bu sonuçlar, araştırma bulgusunu desteklemektedir.

Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu çalışmadan hareketle yapılacak yeni araştırmalarda bu araştırmada olduğu gibi nicel araştırma teknikleri kullanmanın yanı sıra nitel ve karma araştırma yöntemlerinin de kullanılması ve bu sayede konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınıp insanların bilgisine sunulması önerilmektedir.
2. Bu araştırmanın sınırlarının genişletilerek farklı kültürlerden ve sosyo ekonomik düzeylerdeki bireylerden oluşan gruplara yönelik yeni çalışmalar yapılması konunun çok boyutlu olarak ele alınması bakımından önemli görülmektedir. Bu nedenle bu konuda yapılacak çalışmaların çeşitlendirilmesi önerilmektedir.
3. Yaşam doyumunu artıran ve bilişsel çarpıtmayı azaltan faktörlere ulaşabilmek adına konuyla ilgili deneysel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Uygulayıcı ve Alan Çalışanlarına Yönelik Öneriler

1. Erkek katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeylerinin yüksek olmasına yönelik olarak öncelikle erken gelişim dönemlerinden itibaren anne baba farkındalığının sağlanması ve çocuklarının eşit yetiştirilme tarzlarına sahip olmaları önerilmektedir.

2. Özellikle genç yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin yaşam doyumlarının, sonraki dönemlere göre düşük olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle erken gelişim dönemlerinde çocuklara yaşam doyumuna yönelik eğitim programları uygulanması ve ayrıca genç yetişkinlik döneminde bulunan bireyler için ise psikolojik destek hizmetleri sunulması önerilmektedir.
3. COVID-19 hastalığı ve etkileri hakkında –hastalık öncesi, sırası ve sonrası- bilimsel verilerin artırılması ve insanlara ulaştırılması ve bu sayede insanların daha gerçekçi değerlendirmeler yapabilmelerine imkân tanınması önerilmektedir.
4. COVID-19 hastalığına yakalanan bireylere onları hayatta tutabilmek için tıbbi destek vermekle birlikte hastalıkları sırasında yaşam doyumlarını diri tutacak ve hastalıkları sonrasında bilişsel çarpıtmalarının önüne geçecek psikolojik desteğin ve koruyucu sağlık hizmetlerinin de verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Ağır, M.S. & Yavuzer, H. (2018). Bilişsel çarpıtma ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 175-198. <https://doi.org/10.29329/mjer.2018.172.10>
- Akbağ, M. (2000). *Stresle başa çıkma tarzlarının üniversite öğrencilerinde olumsuz otomatik düşünceler, transaksiyonel analiz, ego durumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Akkoç, M. Ş. (2011). *Acil servis sağlık çalışanlarının tolerans düzeyleri ile öfke kontrolleri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akyol, B., Başaran, R., & Yeşilbaş, Y. (2018). Halk eğitim merkezlerinde devam eden kursiyerlerin yaşam doyum düzeyleri yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(48), 301-324.
- Aldemir, A. (2020). *Atanmayı bekleyen öğretmenlerde durumluk/süreklilik kaygı düzeylerinin, yaşam doyumunu ve otomatik düşünceler ile olan ilişkisinin saptanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Altın, Z. (2020). Elderly people in COVID-19 outbreak. *J. tepecik Educ. Res. Hosp.*30(Ek sayı), 49-57. <https://doi:10.5222/terh.2020.93723>
- Armitage, R. & Nellums, L.B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *Lancet Public Health*, 5(5), e256. [https://doi:10.1016/s2468-2667\(20\)30061-x](https://doi:10.1016/s2468-2667(20)30061-x)
- Arslan, İ. & Karagül, S. (2020). Küresel bir tehdit (COVID-19 salgını) ve değişime yolculuk. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 1-36. <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.6.10.67>
- Aslan- Eren, T. (2008). *Onkoloji hemşirelerinin iş doyumunu ve yaşam doyumunun incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Avşaroğlu, S. & Koç, H. (2019). Yaşam doyumunu ile sıkıntıyı tolere etme arasındaki ilişkide iyimserliğin aracı etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(53), 565-588.
- Badahdah, A. M., Khamis, F. & Al-Mohyijari, N. (2020). The psychological well-being of physicians during COVID-19 outbreak in Oman. *Psychiatry Research*, 289, 113053. <https://doi:10.1016/j.psychres.2020.113053>
- Bakioğlu, F., Korkmaz, O. & Ercan, H. (2020). Fear of COVID-19 and positivity: mediating role of intolerance uncertainty, depression and anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 28, 1-14. <https://doi:10.1007/s11469-020-00331-y>

- Beck, J.S. (2016). *Bilişsel davranışçı terapi: Temelleri ve ötesi*. (Çev. Ed. I. T. Cömert ve M. Şahin). (2. Baskı) Nobel. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayınlandı).
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet: Bize yüklenen roller*. (Çev. K. Ay). Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Binbaşıoğlu, H. (2020). Yeni tip koronavirüs (Covid-19) döneminde ulusal turizm örgütlerinin resmi web sitelerinin bir iletişim aracı olarak incelenmesi. *Turizm Akademi Dergisi*, 7(2), 73-88.
- Blasco- Belled, A., Tejada- Gallardı, C., Torrelles- Nedal, C. & Alsinet, C. (2020). The costs of the COVID-19 on subjective well-being: An analysis of the outbreak in Spain. *Sustainability*, 12, 6243. <https://doi.org/10.3390/su12156243>
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z. & Aşkın, R. (2020). COVID-19 Pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 304-318.
- Brantley, A., Huebner, E.S. & Nagle, R.J. (2002). Multidimensional life satisfaction reports of adolescents with mild mental disabilities. *Mental Retardation*, 40(4), 321-329. [https://doi.org/10.1352/0047-6765\(2002\)040<0321:MLSROA>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0047-6765(2002)040<0321:MLSROA>2.0.CO;2)
- Briere, J. (2000). *Cognitive distortions scales*. PAR (First edition). Psychological assessment resources, Inc: Printed in the U.S.A.
- Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. & Rubin, G.J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395, 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Bulut, R. & Pınar, C. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde Türkiye’de istihdam ve işsizlik. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç- Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (23. Baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (27. Baskı). Pegem Akademi.
- Calvete- Esther, J. & Cannor- Smith, K. (2005). Automatic thoughts and psychological symptoms: A crosscultural comparison of American and Spanish students. *Cognitive Therapy and Research*, 29(2), 201-217. <https://doi:10.1007/s10608-005-3165-2>
- Camacho, D., Yookyong, L., Bhattacharya, A., Vargas, L.X., Kimberly, L. & Lukens, E. (2019). High life satisfaction: Exploring the role of health, social intergration and perceived safety among Mexican midlife and older adults. *Journal of Gerontological Social Work*, 62(5), 521-542. <https://doi:10.1080/01634372.2019.1621975>
- Carver, C., Scheier, M. & Segerstrom, S. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30, 879-889. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>
- Cheung, H.Y. & Chan, A.W.H. (2009). The effect of education on life satisfaction across countries. *The Alberta Journal of Educational Research*, 55(1), 124-136.
- Cirhinlioğlu, F. & Ok, Ü. (2010). İnanç ya da dünya görüşü biçimleri ile intihara yönelik tutum, depresyon ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 1-8.
- Cluver, L., Lachman- McLaren, J., Wessels, I. & Bachman, G. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Corresponding*. [https://doi:10.1016/50140-6736\(20\)30736-4](https://doi:10.1016/50140-6736(20)30736-4).
- Conversano, C., DiGiuseppe, M., Miccoli, M., Ciacchini, R., Gemignani, A. & Orru, G. (2020). Mindfulness, age and gender as protective factors against psychological distress during

- COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11, 1900. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01900>
- Çelik, Ç. B., & Odacı, H. (2013). The relationship between problematic internet use and interpersonal cognitive distortions and life satisfaction in university students. *Children and Youth Services Review*, 35(3), 505-508. <https://doi:10.1016/j.childyouth.2013.01.001>
- Çetinkaya, B., GÜLAÇTI, F., & Çiftci, Z. (2019). Çalışanların mesleki tükenmişlik, mesleki doyum ve yaşam doyumunun incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1475-1500. <https://doi:10.26466/opus.613614>
- Çevik, G.B. (2017). Okul yöneticilerinin empatik eğilimlerini yordamada öfke, yaşam doyum ve stresle başa çıkmanın rolü. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 285-305.
- Çiftci, Z. & Gülaçtı, F. (2021). "Üniversite öğrencilerinin kimlik türlerine göre karşılıklı mutluluk düzeylerinin incelenmesi," *Eğitimde bitmeyen yolculuk* içinde. Anı yayıncılık
- Çivan, İ. (2013). *Üniversite öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve başkalarını bağışlama davranışlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çivitçi, A. (2006). Ergenlerde mantık dışı inançlar: Sosyodemografik değişkenlere göre bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(19), 9-19.
- Çoban, E.A. (2013). Geç ergenlerin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve stresle baş etme stratejileri. *Avrasya Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 51, 65-84.
- Çoban, A.E. & Karaman, N.G. (2013). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, kaygı ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2, 78-88.
- Dağlı, A & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262. <https://doi:10.17755/esosder.75955>
- Dal, E. (2015). *Kadınlardaki duygusal zeka düzeyi ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Davis, N. C., & Friedrich, D. (2004). Knowledge of aging and life satisfaction among older adults. *International Journal of Aging and Human Development*, 59(1), 43-61.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Diener, E., (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Dockery, A. (2004). Happiness, life satisfaction and the role of work: Evidence from two Australian surveys. *Unpublished mimeo*, 1-20.
- Doğan, S. (2015). *Yaşam doyumunu*. (1. Baskı). Nobel.
- Doruk- Çakmak, N. (2008). *Organizasyonlarda iş- aile e aile- iş çatışmalarının bireylerin performansları üzerine etkisinde, iş ve yaşam tatmininin rolü* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet- sosyal psikolojik açıklamalar*. (1. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Dönmez, M. & Tunç, E. (2020). İlişkide bilişsel çarpıtma, evlilikte problem çözme, evlilik uyumu ve tolerans arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 110-124.
- DSÖ (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) situation report*. https://reliefweb.int/report/world/coronavirus-disease-covid-19-situation-report-132-31-may-2020?gclid=Cj0KCQjwt-LBhDIARIsAIPRQcJHbuaZYtI_K081taO2al3vbI89WCySRgiWg4kK-AHrmPSXHXyPFfcaAiM2EALw_wcB. 20.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

- Duman, N. (2018). A research on cognitive distortion in working adults. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(3), 1-10.
- Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437. <https://doi.org/10.46762/mamulebd.934997>
- Dyemecka, J., Gerymski, R. & Machnik- Czerwik, A. (2021). How does stress affect our life satisfaction during COVID-19 pandemic? Moderating mediation analysis of sense of coherence and fear of coronavirus. *Psychology Health&Medicine*. <https://doi:10.1080/13548506.2021.1906436>.
- El-Salameh, E.M. (2011). Irrational beliefs among Jordanian college students and relationships with self-confidence. *Asian Social Science*, 7(5), 134-144. <https://doi:10.5539/ass.v7n5p137>
- Erok, M. (2013). *İlişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, ilişkiye dair inançlar, kişilerarası öfke, kişilerarası ilişkiler, problem çözme, evlilik çatışması* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Ertaş, H. & Çiftçi- Kıraç, F. (2020, Ekim 10-13). *Hastaların yaşam doyumunu düzeylerinin belirlenmesi* [Paper presentation]. 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Türkiye.
- Eryılmaz, A. & Atak, H. (2011). Investigation of starting romantic intimacy in emerging adulthood in terms of self-esteem, gender and gender roles. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11(2), 595-600.
- Eryılmaz, A. & Ercan, L. (2016). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 139-151.
- Gassman- Pines, A., Ananat, E.O. & Fitz- Henley, J. (2020). COVID-19 and parent-child psychological well-being. *Pediatrics*, 146(4), e2020007294. <https://doi:10.1542/peds.2020-007294>
- Gencer, N. (2020). Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum örneği. *Usbad Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 1153-1173. <https://doi:10.47994/usbad.791577>
- Gong, H., Cassells, R., & Keeagon, M. (2011). *Understanding life satisfaction and the education puzzle in Australia*. NATSEM Working Paper HILDA Conference.
- Gorenko, J.A., Moran, C., Flynn, M., Dobson, K. & Konnert, C. (2021). Social isolation and psychological distress among older adults related to COVID-19: A narrative review of remotely-delivered interventions and recommendations. *J. Appl. Gerontol.* 40(1), 3-13. <https://doi:10.1177/0733464820958550>
- Gülaçtı, F. & Çiftçi, Z. (2018). "Öğrencilerin yaşam doyumunu, memnuniyet ve merhamet düzeylerinin incelenmesi," İçinde *Değişen dünyada eğitim*. Pegem Akademi.
- Gülaçtı, F., Gür. R. & Çiftçi, Z. (2017). "Öğretmen adaylarının özgecilik ve yaşam doyumunu düzeylerinin incelenmesi," İçinde *Küreselleşen Dünyada Eğitim*. Pegem Akademi.
- Gülcan, A. (2014). *Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumunu üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Fatih Üniversitesi.
- Güngör-Aytar, A.F. & Tozduman-Yaralı, K. (2018). Yetişkinlik., Güngör-Aytar, A. F. (Ed.). *Gelişim psikolojisi*. (1. Baskı). Hedef Yayıncılık.
- Hamamcı, Z. (2005). Dys functional relationship belief in marital satisfaction and adjustment. *Social Behavior and Personality*, 33(4), 313-328.

- Hamouche, S. (2020). COVID-19 and employees' mental health: Stressors, moderators and agenda for organizational actions [version 1: peer review: awaiting peer review]. *Emerald Open Research*, 2(15), 1-11. <https://doi:10.35241/emeraldopenres.13550.1>
- Harell, W.A. (1990). Husband's masculinity, wives power and marital conflict. *Social Behavior & Personality*, 18(2), 207-216.
- Harper, C.A., Satchell, L.P. Fido, D. & Latzman, R.D. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the COVID-19 pandemic. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 27, 1-14. <https://doi:10.1007/s11469-020-00281-5>
- Hughes, C. (2020). Some implications of COVID-19 or remotelearning and future of schooling. *Current and Critical Issues in Curriculum, Learning and Assessment*, 36, 3-17.
- Ivantchev, N. & Stayanova, S. (2019). Athletes and non-athletes' life satisfaction. *Athens Journal of Supports*, 6(1), 45-60.
- Kara, F.M., Kelebek, S. & Aşçı, F.H. (2014). Sporcu eşlerinin yaşam doyumu ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*. 25(2), 56-66.
- Karataş, Z., Uzun, K. & Tagay, Ö. (2021). Relationships between the life satisfaction, meaning in life, hope and COVID-19 fear of Turkish adults during the COVID-19 outbreak. *Personality and Individual Differences*, 172(3), 110592. <https://doi:10.3389/fpsyg.2021.633384>
- Keser, A. (2005). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, 77-95.
- Kobayashi, T., Jung, S. M., Linton, N.M., Kinoshita, R., Hayashi, K., Miyoma, T. & Nishiura, H. (2020). Communicating the risk of death from novel coronavirus disease (Covid-19). *Journal of Clinical Medicine*, 9(2), 1-7. <https://doi:10.3390/jcm9020580>
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Krause, N., Ironson, G. & Pargament, K.I. (2016). Spiritual struggles and resting pulse rates: Does strong distress tolerance promote more effective coping? *Personality and Individual Differences*, 98, 261-265. <https://doi:10.1016/j.paid.2016.04.064>
- Kul, A., Demir, R. & Katmer, A.N. (2020). Covid-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Turkish Studies*, 15(6), 695-719. <https://doi:10.7827/TurkishStudies.44419>
- Kurtoğlu, E. (2009). *Lise öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeylerinin otomatik düşünceler, cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kutlu, M., Balcı, S. & Yılmaz, M. (2004, Temmuz 6-9). *İletişim beceri eğitiminin öğrencilerin kendini ayarlama ve iyimserlik düzeylerine etkisi*. XIII. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya.
- Lai, C.C., Shih, T.P., Ko, W.C., Tang, H.J. & Hsueh, P.R. (2020). Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and coronavirus disease-2019 (COVID-19): The epidemic and the challenges. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 55, 1-9.
- Lin, C.Y. (2020). Social reaction to ward the 2019 novel coronavirus (Covid-19). *Social Health and Behavior*, 3(1), 1-2. https://doi:10.4103/SHB.SHB_11_20
- Lopez- Bueno, R., Calatayud, J., Casana, J., Casajus, J.A., Smith, L., Tully, M.A., Andersen, L.L & Lopez- Sanchez, G.F. (2020). COVID-19 confinement and health risk behaviors in Spain. *Front Psychol*, 11(1426), 1-10. <https://doi:10.3389/fpsyg.2020.01426>

- Lucas, R.E., Clark, A.E., Georgellis, Y. & Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological Science*, 15, 8-13.
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Saleminck, E. & Engelhard, I. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of Anxiety Disorders*, 74, 102258. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102258>
- Metin, A. & Çetinkaya, A. (2020). Bilişsel modele göre koronavirüs pandemisinin insan psikolojisine olası etkileri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10 (1), 231-244.
- Mukhtar, S. (2020). Psychological impact of COVID-19 on older adults. *Curr. Med. Res. Pract.* 10(4), 201-202. <https://doi.org/10.1016/j.cmrp.2020.07.016>
- Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri*, 8(2), 10-20
- Özdin, S. & Bayrak- Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *Int. J. Soc. Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Özcan, Ö. (2016). *Evlilik doyumunu ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Özdemir, L. (2020). Covid- 19 pandemisinin birt sektör endeksleri üzerine asimetrik etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 546-556. <https://doi.org/10.29106/fesa.984219>
- Özdemir, N., Güreş, A. & Gürbüz, N. (2015). Sporun kadınlarda yalnızlık ve yaşam doyumunu üzerine etkileri. *Uluslararası Hakemli Akademik ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 4(13), 101-110.
- Özdevecioğlu, M. & Karadal, H. (2008). *Örgütsel davranışta seçme konular* (1. Baskı). İlke Yayınevi.
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö. & Zubaroglu- Yanardağ, M. (2021). Investigation of COVID-19 fear, well-being and life satisfaction in Turkish society. *Social Work in Public Health*, 36(2), 164-177. <https://doi.org/10.1080/19371918.2021.1877589>
- Paksoy, H.M. (2020). Covid-19 pandemisi ile oluşan korku ve davranışlara inancın etkisi üzerine bir araştırma: Türkiye örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 135-155. <https://doi.org/10.47147/ksuiibf.798354>
- Peker, A., Cengiz, S. & Nebioğlu- Yıldız, M. (2021). Yaşam doyumunu ve öznel zindeliğin COVID-19 korkusu ile problemlili internet kullanımı arasındaki aracılık ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24, 199-206. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.92259>
- Pinto, J.M., Fontaine, A.M. & Neri, A.L. (2016). The influence of physical and mental health on life satisfaction is mediated by self-rated health: A study with Brazilian elderly. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 65, 104–110. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2016.03.009>
- Pisano, L., Galimi, D. & Cerniglia, L. (2020). A qualitative report on exploratory data on the possible emotional/behavioral correlates of Covid-19 lockdown in 4-10 years children in Italy. *Researchgate*, <https://www.researchgate.net/publication/340620013>.
- Prasoon, R. & Chatuverdi, K.R. (2016). Life satisfaction: A literature review. *The Researcher International Journal of Management Humanities and Social Sciences*, 1(2), 25-32.
- Proctor, C.L., Linley, A. & Maltby, J. (2009). Youth life satisfaction: A review of the literature. *Happiness Stud.*, 10, 583-630.
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B. & Yu, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 pandemic: Implications and

- policy recommendations. *General Psychiatry*, 33, 1-3. <https://doi:10.1136/gpsych-2020-100213>
- Resick, P.A., Monson, C.M. & Chard, K.M. (2007). *Cognitive processing therapy: Veteran/military version*. (First Edition). Washington, D.C: Department of Veterans' Affairs.
- Rissane, N.T. (2015). *Studies on life satisfaction in samples of the general population and depressive patients* [Doctoral dissertation]. University of Eastern Finland.
- Saatçi, E. (2020). COVID-19 pandemisi ve sağlık çalışanları: Yaşatmak mı, yaşamak mı? *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 24(3), 153-166. <https://doi:10.15511/tahd.20.00353>
- Santini, Z.I., Jose, P.E., Cornwell, E.Y., Koyanagi, A., Nielsen, L., Hinrichsen, C., Meilstrup, C., Madsen, K.R. & Koushede, V. (2020). Social disconnectedness, perceive disolation, and symptoms of depression and anxiety among older Americans (NSHAP): Along itudinal mediation analysis. *The Lancet Public Health*, 5(1), 62-70. [https://doi:10.1016/S2468-2667\(19\)30230-0](https://doi:10.1016/S2468-2667(19)30230-0)
- Santrock, J.W. (2016). *Yaşam boyu gelişim psikolojisi* (Çev. G. Yüksel, 13. baskı). Nobel. (Orijinal çalışma 2011 yılında yayımlandı).
- Satıcı, B., Gocet- Tekin, E., Deniz, M.E. & Satıcı, S.A. (2020). Adaptation of the fear of COVID-19 scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 8, 1-9. <https://doi:10.1007/s11469-020-00294-0>
- Satıcı, B., Sarıcalı, M., Satıcı, S.A. & Griffiths, M.D. (2020). Intolerance of uncertainty and mental well-being: Serial mediation by numination and fear of COVID-19. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 15, 1-12. <https://doi:10.1007/s11469-020-00305-0>
- Selim, S. (2008). Türkiye'de bireysel mutluluk kaynağı olan değerler üzerine bir analiz. *Multinomial Logit Model*, 17(3), 345-358.
- Shalev, D. & Shapiro, P.A. (2020). Epidemicpsychiatry: The opportunities and challenges of COVID-19. *Gen. Hosp. Psychiatry*, 64, 68-71. <https://doi:10.1016/j.genhosppsy.2020.03.009>
- Sırım, M. (2021). *Genç yetişkinlerde flört şiddeti mağduriyeti ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı rolünün incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.
- Simons, J.S. & Gaher, R.M. (2005). The distress tolerances cale: Development and validation of a self-report measure. *Motivational Emotion*, 29(2), 83-102. <https://doi.org/10.1007/s11031-005-7955-3>
- Sönmez, D. (2012). *Boşanma sürecindeki çiftlerin otomatik düşünceleri ile aile ve evliliğe ilişkin inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Stackert, R.A. & Bursik, K. (2013). Why am I unsatisfied? Adult attachment style, gender edirrational relationship beliefs, and young adult romantic relationship satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 3(8), 1419-1429. <https://doi.org/10.1007/s11031-005-7955-3>
- Strine, T.W., Chapman, D.P., Balluz, L.S., Moriarty, D.G. & Mokdad, A.H. (2008). The associations between life satisfaction and health related quality of life, chronic illness, and health behaviors among US community dwelling adults. *J. Community Health*, 33, 40-50.
- Şahan, M. & Eraslan- Çapan, B. (2017). Ergenlerin problemlı internet kullanımında kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalarının ve sosyal kaygının rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 887-913.

- Şahin, M. & Sarı, S.V. (2010). Ergenlerde görülen zorbalık eğiliminin bilişsel çarpıtmalar ve fonksiyonel olmayan tutumlarla ilişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-14.
- Şimşek, E. (2011). *Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri* [Doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Terlemez, Z.A. (2019). *Bilişsel çarpıtmaların yaşam doyumunu, cinsiyet ve kaygı ile ilişkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Tönbül, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(2), 159-174.
- Trezebinski, J., Cabanski, M. & Zuzanna- Czarnecka, J. (2020). Reaction to the COVID-19 pandemic: The influence of meaning in life, life satisfaction, and assumptions on World orderliness and positivity. *Journal of Loss Trauma*, 25(6-7), 544-556. <https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1765098>
- Turan, A.F. (2010). *Üniversite öğrencilerinin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalarını yordamada yalnızlık, benlik saygısı, yaş, cinsiyet, romantik ilişki yaşam durumunun etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama* (1. Baskı). Litera Yayıncılık.
- Türkdoğan, T. (2010). *Üniversite öğrencilerinde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyinin öznel iyi oluş düzeyini yordamadaki rolü* [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Urgan, S., Atar, A. & Erdoğan, P. (2020). The relationship between working anxiety, stress and depression with positive psychological capital at 2020 Covid-19 world pandemic. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ek Sayı*, 441-472.
- Ümmet, D. (2017). Genel psikolojik sağlık ile yaşam doyumundaki ilişkide evlilik uyumunun aracı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 159-175.
- Wu, Z. ve McGoogan, J.M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: Summary of a report of 72314 cases from the Chinese center for disease. *Control and Prevention*, 323, 1239-1242. <https://doi:10.1001/jama.2020.2648>
- Yakut, E., Kuru, Ö. & Güngör, Y. (2020). Sağlık personelinin covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 83, 241-262.
- Yanarates, E. (2020). An overall evaluation of the covid-19 pandemic. *Social Scientific Centered Issues*, 2(1), 24-33.
- Yang, D.C., Lee, J.D., Huang, C.C., Shih, H.I. & Chang, C.M. (2015). Association between multiple geriatrics syndromes and life satisfaction in community-dwelling older adults: A nation wide study in Taiwan. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 60, 437-442. <https://doi:10.1016/j.archger.2015.02.001>
- Yavaş-Çelik, M. (2021). The effect of staying at home due to COVID-19 outbreak on nursing students' life satisfaction and social competencies. *Perspect Psychiatric Care*, 57, 655-659. <https://doi:10.1111/ppc.12590>
- Yeşil, S. & Mavi, Y. (2021). Covid-19 korkusunun duygusal emek, çalışan performansı, iş tatmini, yaşam doyumuna etkisi: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 16(63), 1078-1104.
- Yetim, Ü. (2001). *Toplumdan bireye mutluluk resimleri* (1. Baskı). Bağlam Yayıncılık.

Zacher, H. & Rudolph, C.W. (2021). Individual differences and changes in subjective well being during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 76(1), 50-62.
<https://doi:10.1037/amp0000702>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Giresun Üniversitesi Etik Kurulu

Tarih:05.05.2021

No: E-50288587-050.04.21481

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Kurumsal İllüstrasyon Alan Uygulamaları, Sille Baraj Parkı Uygulama Örneği

Corporate Illustration Field Practices, Sille Dam Park Practise Example

Prof. Birsen ÇEKEN¹, Öğr. Gör. Ahmet FUTTU²

Öz

Sanayi devrimiyle beraber gelişen kurumların markalaşma ve tanınırlık çabası, kurumsal kimliğin var olmasını sağlamıştır. Önceleri işlevsellik açısından tek başına bir logo kurumlar için yeterli iken, zamanla ortaya çıkan yeni tanıtım mecraları, yeni tanıtım materyalleri ihtiyaçları doğurmuştur. İhtiyaç duyulan bu materyaller hem teknolojiye hem de hedef kitleye uygun olarak değişiklikler göstermiştir. Uygulama alanlarında da farklılıklar ortaya çıkmış, grafik tasarım bu soruların hemen hepsine cevap olarak gelişmiş ve uyum sağlamıştır. Grafik tasarımın bir alt disiplini olan illüstrasyon ise özellikle hikâye anlatıcılığı özelliği ile öne çıkarak, görsel iletişimin vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Çünkü tanıtım ihtiyacı olan her kurumun ya da kişinin bir hikâyesi vardır. İllüstrasyon, açıklayıcılığı ve süsleyiciliği bir arada uyumlu bir şekilde kullanarak dikkat çekici görselleri üretmekte, böylece kurumların ihtiyaç duydukları görsel kimliği etkili bir şekilde yansıtabilmektedir. Kurumların, basılı kurumsal kimlik materyalleri haricindeki görsel tanıtım alanlarına da ihtiyacı vardır. Duvar ve cam gibi yüzeylere uygulanan illüstrasyon çalışmaları hem kurumda özgün bir ortam oluşturmakta hem de kurumun kimliği, vizyonu ve misyonu hakkında kullanılan illüstrasyonlar bu çalışmanın araştırma konusudur. Sonuç kısmında, illüstrasyonun, bir ifade ve iletişim biçimi olarak mekanlarda kullanımının, kurumlara nasıl bir etkisi olduğu ve kurumun hedef kitlesi ile arasındaki iletişime katkısı tartışılmıştır. Yapılan uygulamaların, kendilerinden sonraki çalışmaları nasıl etkileyeceğinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal illüstrasyon, kurumsal alan, grafik tasarımı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The branding and recognition efforts of corporations that emerged during the industrial revolution were ensured establishing corporate identity. While a single logo initially sufficed for functional, with the appear of new presentation channels necessitated the creation of new materials. These materials have evolved in response to technological advancements and the preferences of the target group. Differences have also emerged in the practice areas, and graphic design has developed and adapted in response to almost all of these questions. Illustration, as a sub-discipline of graphic design, has become an indispensable tool in visual communication, particularly due to its storytelling capabilities. Because every corporation or individual seeking to make publicity has a story to tell. By using harmoniously explanatory and ornamental elements, illustration creates remarkable visuals that effectively reflect the desired visual identity of corporations. Corporations also require visual presentation areas other than printed corporate identity materials. Applying illustrations to surfaces such as walls and glass not only establishes a distinctive environment within the corporation but also communicates information about its identity, vision, and mission. This study focuses on exploring the use of illustrations within design solutions for corporate

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, birsen.ceken@hbv.edu.tr

²KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, ahmet.futtu@karatay.edu.tr

spaces. In the conclusion part, how the use of illustration in spaces as a form of expression and communication has an impact on corporations and its contribution to the communication between the corporation and its target audience are discussed. Furthermore, the potential influence of these practices on future studies is mentioned.

Keywords: Corporate illustration, corporate space, graphic design

Paper Type: Research

Giriş

Markalaşma, genellikle modern dünyanın bir olgusu olarak kabul edilse de tarihsel olarak bakıldığında oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. İnsanoğlu yüzlerce yıldır amblemler ve imza niteliği taşıyan işaretler kullanarak kendilerini tanımlamaktadırlar. Bilinen tarih boyunca tasarım çalışmalarının çoğu görsel kimliği iletmek ile ilgili olmuştur. Markalaşmanın tarihi eski aile armalarına ve hatta hiyerogliflere kadar uzanmaktadır. Eski çağlardaki ülkelerin ve şehir devletlerinin kendilerini tanımlamak için kullandıkları bayraklarındaki renkler ve şekiller (Şekil 1), bu medeniyetler tarafından kullanılan metal paraların üzerlerine bastırdıkları işaretler, kralların, devlet yöneticilerinin, soylu kişilerin ve tüccarların anlaşmalar ve yazışmalarda kullandıkları bireysel mühürleri dahi ilk kurumsal kimlik örnekler arasında sayılabilirler. Aile ve sosyal sınıf armaları toplumda statü belirtisi idi. Belirli bir renk ve şekil dizisi, belirli bir soylu aileyi ya da sosyal sınıfı temsil etmekteydi. Bu görüntü setleri birbirlerinden farklı birer şekil ve görsel oluşturmak için kullanılıyordu. Bir nevi logo idiler. El sanatları ürünleri üreten sanatçılar eserlerinin üzerine kendi mühürlerini işleyerek marka oluşumunun öncüleri olmuşlardır (Becer, 2015, s. 193). Orta Çağ'da işyerleri tabelalarında kullanılan resim ve görseller de logoların ilk örnekleri arasında sayılabilir. Gutenberg'in matbaayı icat etmesiyle birlikte basılı materyallerin üretimi yaygın hale gelmeye başladı. Bu süreçte matbaacılar ve yazarlar çalışmalarının mülkiyetini sağlamaya çalışırken oluşturdukları kişisel sembollerini modern logo tasarımı için zemin hazırladı. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, çeşitli matbaacılar eserlerini tanımlamak için logolar kullanmaya başlamışlardır. 1600'lerde, gazeteler tarih sahnesine çıktığında, kurumsallaşma çabası içinde olan markalardan elde ettikleri reklam gelirleri sayesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Şekil 1. Karamanoğulları beyliği bayrağı (Solda), Osmanlı Devleti arması (Sağda)

Kaynak: (<https://tr.wikipedia.org>)

Sanayi devrimi ile birlikte gelen seri üretim imkânları modern markalaşmanın önünü açmıştır. Bu dönemde insan gücüne dayalı sanayinin gelişmesi kırsaldaki çoğunluk nüfusun,

şehirlere doğru kanalizasyonun da beraberinde getirdi. Yeni iş gücü yeni iş imkanlarına kapılar açtı. Fabrikalarda işçi olarak çalışan bu göç dalgası yeni ihtiyaçların doğmasına sebep oldu. Sanayi devrimi, belki de tarihte ilk defa orta sınıf diye adlandırılan bir grubun ortaya çıkmasını sağladı. İlk defa toplumun üst kademelerinde yer almayan insanlar harcayabilecekleri bir paraya sahip oldular. Halkın alım gücünü karşılamak için perakende satış yapan iş yerlerinde artış meydana geldi. Doğal olarak işletmeler büyüdükçe markalaşma da gelişim gösterdi.

20. yüzyıl itibari ile markalaşma oldukça önemli bir hale geldi. Şirketler özelinde rekabet ve tanınırlık çabası olarak yükselen markalaşma, kurumlar ve kişilerinde tanıtım ihtiyacını gidermek için kullanmaya başlamasıyla çağın bir gereksinimi olmuştur. Hizmet standartlarını belirleyen kurumsallaşma kurumsal kimliği de beraberinde getirmiştir. Kurumsal kimlik alanında uzmanlaşan tasarım stüdyoları da bu ve benzeri ihtiyaçlardan doğmuştur (Becer, 2015, s. 176).

1. Yöntem

Bu çalışmada kurumsal mekânların ihtiyaç duyduğu tasarım çözümleri kapsamında illüstrasyonun konumu sorgulanmıştır. Araştırmanın teorik altyapısı nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda kurumsal kimlik, logo ve illüstrasyon kavramlarının tarihsel gelişimi incelenmiş ve bu gelişim süreci örneklerle anlatılmıştır. Nihayetinde kurumsal kimliğe katkı sağlaması açısından illüstrasyonun rolünün sorgulandığı çalışmada farklı örnekler incelenmiştir. Bir ifade aracı olarak illüstrasyonun kullanım alanları hakkında literatür araştırması yapılarak kurumsal illüstrasyonlar ve alan uygulamalarının yurtiçi ve yurtdışı örnekleri incelenmiş, elde edilen bilgiler araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan uygulamalar ile ilgili gerek teorik gerekse de görsel veri toplama aşamasında, doküman inceleme tekniği üzerinden, ilgili kurum, kuruluş ve şirketlerin sosyal medya ve internet sayfaları ile kurumsal kimlik kılavuzları incelenerek uygun örnekler seçilmiş ve araştırma içerisinde sunulmuştur. Ayrıca çalışmaları üreten tasarımcıların kişisel arşivleri ve çevrimiçi portfolyoları da araştırmaya katkı sağlamıştır. Elde edilen bilgiler, görseller eşliğinde okuyucuya sunulurken kurumsal illüstrasyon alan uygulamaları hakkında farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonunda Konya'da bulunan Sille Baraj Parkı İşletmeleri için yapılan kurumsal illüstrasyon uygulaması örneklerinin yorumlamaları yapılarak görselleri sunulmuştur.

2. Günümüzde Kurumsal Kimlik Tasarımı

Kurumsal kimlik, bir şirketin iş tanımına ve iş anlayışına, sunduğu hizmet düzeyine ve yenilik isteğine karşılık gelen özelliklere göre ele aldığı görsel materyallere ve davranma biçimine verilen addır (Ambrose ve Harris, 2014, s. 134). Bir kurumun kişisel ve karakteristik özelliklerini yansıtan, akılda kalıcı ve kurumu diğer kurumlardan ayıran özelliklerinin tasarımsal olarak belirtilmesidir. Her kurum birçok öğeyi içine alan bir kimlik geliştirir ve kendine has ortak değer ve kriterlerini oluşturur. Kurumun vizyon ve misyonuna, kültür ve imajına görsel bir kişilik kazandıran kurumsal kimlik, kurumun temel değerlerinden farklı düşünülemez. Bu sayede her kurum, kendisini diğer kurumlardan ayıran belirli farklılıklar oluşturur ve kurum içi birleştirici faktörler olarak, belirlemiş olduğu bu normları kullanarak hedef kitlesinin zihninde yer edinmeye çalışır.

Kurumsal kimlik ele aldığı görsel materyallerin tamamı ile kuruma artı değer katacak şekilde hizmet eder. Kurumsal kimlik temel olarak isim, amblem, logo, kurumsal renkler, kurumsal yazı karakteri, çeşitli matbu evraklar (zarf, antetli kâğıt, fatura vb.) (Şekil 2), tanıtım ve etkinlik faaliyetlerinde kullanılan çeşitli gereçler (flama, masa üstü takvimi, vb.) gibi görsel materyallerden oluşmaktadır. Ancak kurumsal kimlik sadece görsel materyallerden oluşmaz. Görsel materyallerin yanı sıra, kurum çalışanlarının tavır ve davranışlarını da belirler. Kurum eğer ürün üreten bir işletme ise, ürünlerin ambalaj tasarımlarını, tanıtım ve sunum görsellerini de kapsar. Hatta mimari ve iç mimari yapıya da yansır çünkü kurum kendisine ait olan tüm materyaller ile bir bütündür ve bu bütünün sınırlarını kurumsal kimlik ile belirler. (Leblebici, 2009, s.13)

Şekil 2. Alexandria Üniversitesi kurumsal kimlik materyalleri

Kaynak: (www.behance.net/nouranelwishy)

İster bireysel bir girişim ile oluşmuş olsun isterse de ortak bir amacı veya eylemi gerçekleştirmek için bir araya gelen insanların oluşturduğu bir yapı olsun, kurumların bireysel hedeflerin dışında ve ötesinde amaçları vardır. Bir kurumun varlığını sürdürebilmesi için toplumun ihtiyaç duyduğu bazı mal, hizmet ve fikirleri üretmesi ve satması gerekir. Kuruluşlar her zaman çevre ile olumlu ve güçlü bir etkileşime sahip olmalıdır. Bu olumlu etkiyi oluşturabilmekte kurumsal yapının tüm kurum tarafından benimsenerek hedef kitleye yansıtılmasıyla mümkündür (Kaya, 2006, s. 28).

3. Grafik Tasarımda Bir Anlatım Aracı Olarak İllüstrasyon

Betimleyici resim olarak kısaca tanımını yapabileceğimiz illüstrasyonun kelime kökeni, anlamı “anlaşılır yapmak” olan, Latince “lustrare” kelimesinden gelmektedir. (Becer, 2015, s. 210). Geçmişte oldukça eskiye dayanan illüstrasyon, tarih boyunca insanların kendilerini ifade etme biçimlerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür. Ele aldığı konular itibari ile oldukça çeşitlilik gösteren illüstrasyon temel olarak hikâye anlatıcı özelliği ile öne çıkmaktadır.

İllüstrasyon, söz ya da yazı ile aktarılan metinlerin veya olayların, nesnelerin ve düşüncelerin resimsel olarak aktarılmasının sonucudur. Görsel aktarım sırasında düşüncede, yorumlamada, uygulamada ve teknikteki özgünlük illüstrasyondan beklenen özelliklerdir. Bir konu barındırma ve mesaj verme özelliği illüstrasyonu resimden ayıran temel özelliktir. İletmek istediği mesajı, etkili, anlaşılır ve uygun bir kompozisyon halinde izleyiciye sunması gerekir. Bu açıdan ele alındığında doğada oluşması veya insanlar tarafından kurgulanması mümkün olmayan kompozisyonlara sahip olmalıdır (Sarı, 2006, s. 3). Kompozisyon kurmadaki özgürlüğü sayesinde fotoğraf makinası ile elde edilemeyen görüntüleri meydana getirir. İllüstrasyon, sahip olduğu uygulama yeteneği ve çeşitliliği sayesinde pek çok görsel çözümlene mümkün hale gelmektedir (Şekil 3). Süsleme, sadeleştirme, abartma, eğlendirme, şaşırtma, esinlendirme yönleri ile hikayeci ve betimleyici anlatım üslubunu desteklemektedir. Ayrıca bilgilendirme, yorumlama, açıklama, yönlendirme, teşvik etme gibi yönleri ile de eğitim alanında etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Ersan ve Bayraktar, 2021, s. 1362).

Şekil 3. İllüstrasyon çalışması, Jung Gi Kim

Kaynak: (<https://superani.com/kim>)

İllüstrasyon üreten sanatçılara illüstratör denilmektedir. Her illüstratör kendi tarzına sahiptir ve illüstratörlerden, aktarılmak istenen konuyu kendi tarzları ile ele almaları beklenir. Böylece özgün çalışmalar ortaya çıkar. İllüstratör ancak kendi yorumlaması ile özgünleşebilir. İllüstratör güçlü bir imge meydana getirerek verilmek istenen mesajı çağdaş bir anlatım yoluyla ortaya koyabilir. İnsanlık tarihi boyunca çağa ayak uydurarak, sürekli yenilenen ve gelişim gösteren bu mecra birçok üretim çeşitliliğine sahiptir. Geleneksel üretim yöntemlerinin yanında teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan dijital üretim olanakları da mevcuttur. Devamlı olarak gelişmekte ve yenilenmekte olan illüstrasyon üretim araçları arasından kendilerine has üretim teknikleri geliştirebilmektedirler. Bunun için hem geleneksel yöntemlerle hem dijital üretimle hem de bu iki mecraı uyumlu bir şekilde bir araya getirerek kendilerine has bir üslup ortaya koyabilirler (Wigan, 2012, s. 9).

Açıklama, örneklendirme ya da süsleme ve daha birçok amaçla yapılan illüstrasyon çalışmalarının ister geleneksel ister dijital isterse de karışık tekniklerle yapılıyor olsun oldukça çok çeşidi bulunmaktadır. Diğer görüntüleme yöntemlerinin işlevsel olmadığı alanlarda sıkça başvurulan illüstrasyon kullanım yerleri ve amaçları açısından da çeşitlilik göstermektedir. (Ambrose ve Harris, 2014, s. 113)

İllüstrasyon, sahip olduğu yetenekler açısından değerlendirildiğinde çok yönlü bir üretim alanıdır. Ürettiği ürün resim olarak değerlendirildiğinde sanatsal bir disiplin olduğu söylenebilir. Bir fikrin belirli bir anlatımla iletilmesi ve görselleştirilmesi yönü ile de değerlendirildiğinde ise grafik tasarımı ve iletişim alanına daha yakın olduğu gözlemlenebilir. Nihayetinde birden çok disiplinle iç içedir. Farklı alanlar arası geçişlerin, disiplinler arası araştırmaların ve çalışmaların arttığı günümüz dünyasında çok keskin farklılıklardan bahsetmek pek mümkün olmayabilir. Etkileşim halinde olan disiplinler birbirlerini çekmekte ve ihtiyaçlara göre şekillenmektedirler. Disiplinler arası çalışabilirliğinden bahsettiğimiz illüstrasyon da ihtiyaçlar ve imkânlar dâhilinde

sürekli kendini güncellemekte, farklı alanlara işler üreterek yeni yollar açmaktadır. Tarih boyunca insan ihtiyaçlarına göre ilerleyen ve gelişen illüstrasyonun çağa ayak uydurması adeta yeteneği gibidir. İllüstrasyon türlerine bakıldığında, ne kadar çok alanda üretim yapabildiği görülecektir (Çeken ve Ersan, 2019, s. 322).

Teknoloji ile doğrudan bağlantıya sahip olan illüstrasyon, hızla gelişen günümüz dünyasında oldukça popüler bir hale gelmiştir. Bilgisayarların donanımsal özelliklerinin gelişmesi, kullanılan yazılımların çeşitlenmesi ve zenginleşmesi sayesinde illüstrasyon üretim araçlarında yeni bir mecra ortaya çıkmıştır. Artık çizimler, eskizden son dokunuşa kadar tamamen bilgisayar ortamında da oluşturulabilmektedir. Çizim tabletleri aracılığı ile illüstratörün kalem kabiliyeti dijital ortama aktarılabilir. Dijital illüstrasyonlar, Adobe Photoshop, Procreate, Corel Painter, Adobe Illustrator, Autodesk Sketchbook gibi farklı yazılımlar ile gerek vektör gerek piksel tabanlı olarak çeşitli mecralara uygun şekilde üretilebilmektedir (Şekil 4). (Çeken vd, 2018, s. 170)

Şekil 4. Dijital illüstrasyon çalışması, David Bonazzi

Kaynak: (<https://www.behance.net/dbonazzi246b32>)

İllüstrasyonun kullanım alanları her geçen gün artmaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde illüstrasyonun üretim alanında yenilikler olduğu gibi kullanıldığı alanlarda da yenilikler ortaya çıkmıştır. Önceleri, genellikle kitap, dergi, afiş gibi basılı mecralarda karşılaşılan illüstrasyon, dijital mecralar başta olmak üzere, insanların günlük kullandıkları eşyalara varıncaya kadar, artık hayatın hemen her yerinde kendisini göstermektedir. Kullanıldığı pek çok alandan biri de mimari mekanlara ait duvarlar ve cam yüzeylerdir (Dağ, 2015, s. 24).

Mimari tasarımın sanatla iç içe olması, mekânsal bir kimlik içinde kavramsal bir bütünlük sağlamaktadır. Bu kavramsal bütünlüğün gerçekleştirilmesinde grafik tasarım, mekânın anlamsal boyutunu derinleştirilmekte, bilgi aktarımını sağlamakta ve mekâna kimlik kazandırmaktadır. Bilgi aktarımı gücü sayesinde, çevresel ve mekânsal tasarım kimliğinin oluşması açısından, grafik tasarım etkili bir disiplindir. Göstergibilimin etkisi ile görsel ve algı odaklı bir tasarım yaklaşımı benimsenerek mekanlarda farkındalık oluşturulmakta, mekanların çekici ve ayrıcalıklı bir his vermesi sağlanmaktadır. Modern mimarinin sadeliği, grafik tasarımın ifade gücüne olumlu manada katkı sağlamaktadır. Tasarlanan mekanlarda mesaj iletimini artırmak için farklı yöntemlerden faydalanılmakta, grafik tasarımın alt disiplinlerinden olan illüstrasyon, grafik

tasarımın görevini üstlenerek marka imajı aktarımında önemli bir rol oynamaktadır (Kutlu, 2015, s. 41).

3.1. Kurumsal İllüstrasyon ve Örnek Uygulamalar

Marka oluşumları, kurum tarafından üretilen ürünün ya da hizmetin kişilik kazanarak, rakiplerinden veya emsallerinden ayrılmasını sağlar. Marka, çoğu zaman, kurumun tanınırlığının önüne geçse de diğer kurumlardan ayrılmak için kullanılan temel unsur olabilmektedir. Tanınırlık arttıkça marka belli bir kalite seviyesini ifade etmeye başlar. Tüketici kurumu marka üzerinden değerlendirir ve bu durum satın alma eğilimini etkiler (Ambrose ve Harris, 2014, s. 149).

Kurum ya da marka kimliğini yansıtmak için genellikle tek bir grafik işaret (logo) yeterli olarak kabul edilegelmiştir. Kurumun temel değerlerini yeteri kadar yansıttığı düşünülen bu logo kurumsal kimliğe ait bütün materyallerde ve kuruma ve markaya ait çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Birçok kurum, kurumsal kimliği bu açıdan ele almaktadır. Ancak teknolojinin getirdiği yenilikler kurumların kullandığı materyalleri, hizmet standartlarını, sunum yöntemlerini de etkilemiştir. Bu etkileşim doğrultusunda yeni tanıtım materyalleri ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Tanıtım olanaklarının arttığı günümüz dünyasında kurumlar nezdinde özellikle markalar, hitap ettikleri insan grupları için farklı işlevlere sahip, esnek ve çok yönlü iletişim kanalları tercih etmek durumunda kaldılar. Yeni ihtiyaçlar yeni çözümler gerektirdiğinden, kurumlar ve markalar farklı tanıtım arayışlarına girmiş ve bu arayışların bir kısmında illüstrasyona yer vermişlerdir (Twemlow, 2011, s. 112).

Şekil 5. Ambalaj illüstrasyonu çalışması, Anna Kuptsova

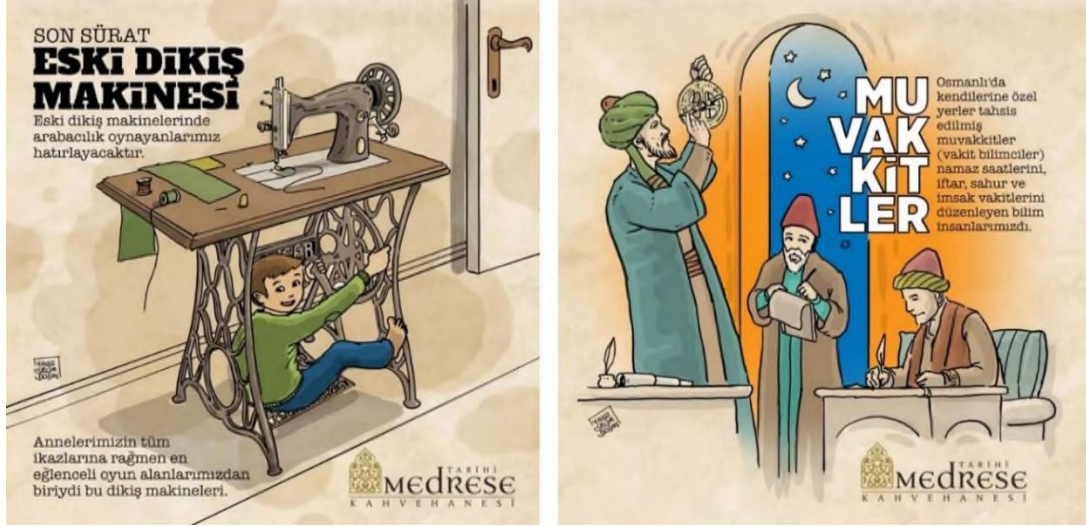

Kaynak: (https://www.behance.net/anniko_story)

Kurumsal illüstrasyonlar kurumu ya da kuruma ait hizmeti konu alan illüstrasyon türleridir. Uygulama alanlarına göre çeşitlilik gösterse de genel olarak belirli bir hedef kitleye hitap etmesi gerekir. Logo ve kurumsal kimlik tasarımlarından, kurumsal web sitelerine, basın yayın ilanlarından kuruma ve markaya ait ürünlerin ambalajlarına varıncaya kadar geniş bir üretim alanına sahiptir (Şekil 5). Çeşitli kurumsal kimlik materyallerinde de kullanılarak kuruma ve markaya hizmet edebilir (Wigan, 2012, s. 158). Bilindiği üzere illüstrasyonun en temel özelliği betimleme yapmasıdır. Ele aldığı konuyu ilgi çekici bir hale getirerek insanlara sunması gerekir. Kurumsal illüstrasyon, özellikle hikâye anlatıcı özelliği ile kuruma ve markaya önemli katkılarda bulunabilir. İnternet ve teknolojinin imkân sağladığı farklı mecralarda marka kendisini temsil edebilmektedir. Sosyal medya bu mecraların başında gelmektedir. Kurumlar ve markalar kendilerine ait sosyal medya hesaplarında kendi hikayelerini, kültürlerini, mesajlarını rahatlıkla

hedef kitlesine ulaştırabilmektedir. İllüstratif çözümler kullanarak, yazı ile verebilecekleri mesajdan çok daha fazlasını verebilmektedirler (Şekil 6).

Şekil 6. Kurumsal illüstrasyon örnekleri, Tarihi Medrese Kahvehanesi'nin sosyal medyası.

Kaynak: (https://www.instagram.com/tarihi_medrese_kahvehanesi)

Kurum veya markanın kendisini ifade etme yolu olarak illüstrasyonu tercih etmesinin sebebi ürün ve tüketici arasında bağ kurma isteğidir. Görsel iletişimin amacı, her zaman, mesajı hızlı bir şekilde ilgili kitleye ulaştırmak olsa da özellikle çağımızın hızlı tüketim alışkanlığı, yazılı kaynakları okuma alışkanlığının daha da ötelenmesine sebep olmuştur. Bu da görsel iletişimin önemini arttırmıştır. İllüstrasyon, logo ve sembollerden farklı olarak, kurum ve marka hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi sağlamaktadır. Kurumsal illüstrasyon, yukarıda bahsedilen sosyal medyadan farklı olarak kurum ve markaya ait diğer iletişim kanallarında da kendisini gösterir. Etiket, ambalaj, karakter ve maskot tasarımı bu kanallardan bazılarıdır. Kuruma ait araçların markaya ait illüstrasyonlar ile kaplanması da etkili iletişim kanalları arasındadır (Şekil 7).

Şekil 7. Araç üzerine giydirilmiş illüstrasyon örneği

Kaynak: (<https://www.behance.net/shimmy>)

Tüm bu mecralarda illüstrasyonun kullanılması, hedef kitle ile olan iletişimi güçlendirmekte, kurum veya markanın insanların akıllarında bir yer edinebilmesini sağlamak

amaçlıdır. Anlattığı hikayeler aracılığı ile insanlarla duygusal bir bağ kurmaya çalışır. Bu çabanın vücut bulduğu uygulama alanlarından biri de kurumlara ait mekanların duvar ve cam yüzeyleridir. (Gürkan ve İlhan, 2018, s. 131) Elbette farklı iletişim mecraları farklı üretim ve uygulama yöntemleri gerektirmektedir. Teknolojinin getirdiği kolaylıklarla birlikte tasarımlar bilgisayar ortamında yapılabilmektedir. Tasarımı yapılan çalışmalar baskı üretim makineleri aracılığı ile duvar kağıtları ya da folyolar üzerine baskı alınarak ilgili yüzeye uygulanabilmektedir.

3.2. Kurumsal İllüstrasyon Alan Uygulamaları

Görsel algılama kişiden kişiye değişkenlik gösterebilmektedir. İnsanların deneyimleri, psikolojileri, sosyal ve kültürel yapıları algılama yetilerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İnsanlar bir kısım bilgileri çevresel uyarıcılar vasıtasıyla alırlar. Diğer algılama çeşitlerine nazaran en faal ve hızlı olan insan özelliği görsel duyu ile elde ettiği algıdır. İçinde bulunulan mekân ya da çevre, insanlar ile önce görsel yolla iletişime geçmektedir. Mekânsal illüstrasyonlar, eğer doğru çözüm önerileri getirilebilmişse, mekân ile kişi arasında kurulacak görsel iletişimde kuruma ilişkin bilgi aktarımının etkili bir aracı olacaktır. Mekâna uygulanan görsel çözümler işlevselliğinin yanı sıra özgün bir görsel zenginlik katacaktır. İllüstratif uygulamaların bir diğer avantajı ise evrensel bir anlatım gücüne sahip olmasıdır. Farklı dil ve kültürden olan insanların rahatlıkla anlayabileceği ortak bir anlatım dili oluşturabilmektedir. Bu sayede mekân kimliğini ve mesajları iletmede, diğer görsel disiplinlere göre daha etkilidir. Mekân ve kullanıcı arasında estetik ve kuvvetli bir bağ oluşturabilir (Kutlu, 2015, s. 49).

Mekânlara uygulanan illüstrasyonlar, mekânlarda bulunan yönlendirme de yardımcı olabilirler. Genelde firmalar tarafından, marka kimliğini iletme için sipariş edilen kurumsal illüstrasyonlar, iki boyutlu ortamda tasarlanıp üç boyutlu mekânlara giydirilerek bilgilendirme tasarımı olarak kullanılabilirler. İllüstratörler, kurumsal illüstrasyonun uygulanacağı alana göre, mimar, iç mimar, peyzaj mimarı, endüstri tasarımcıları ve farklı disiplinlerden tasarımcılarla iş birliği yaparak pek çok farkı ölçekte, özgün projeler üretebilmektedirler (Wigan, 2012, s. 63).

Kurumlarda, görsel kimliğin yansıtılmasında yardımcı unsur olarak tercih edilen afiş ve reklam panoları için ayrılan alanlara duvar ve cam yüzeylerde eklenmiştir. Kuruma ait mekânlardaki duvar ve cam yüzeylerine uygulanan kurumsal illüstrasyon çalışmaları, kurumlarda özgün ve etkileyici ortamlar oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca kuruma ait motiflerin yer aldığı içerikler sayesinde, mekânda bulunan kişilere, kuruma ait bilgiler vermektedir.

Araştırma konusu olan kurumsal illüstrasyon alan uygulamaları örnekleri aşağıda verilmiştir. Ele alınan örneklerden ilki Şekil 8’de görülen, tasarımcı Elorm Senah tarafından, Hollard Ghana şirketi için yapılmış kurumsal illüstrasyon örnekleridir. Hollard Ghana, Gana’da bulunan bir sigorta şirkettir (Hollard, 2022). Şirket, kurumsal olarak illüstrasyonları kullanan bir kurumdur. Elorm Senah’tan da kendilerine görsel olarak katkı sağlayacak bir çalışma talep etmişlerdir. Tasarımcının kendi ifadesi ile; yapılan çalışmalarda Gana’nın sembolizmi ve kültürel varlıkları esin kaynakları olmuştur. Bu esin kaynakları ile oluşturulan ilham panosundan yola çıkarak ilgili yüzeyler için eskizler çalışılmıştır. Eskiz aşamasında keşfedilen motifler yeniden yorumlanarak modern ve markaya uygun formlara dönüştürülmüştür. Elde edilen tasarım öğeleri, tasarımcının kendi anlatı üslubu ile birleşerek özgün illüstrasyonlar oluşmasını sağlamış ve şirket için eşsiz görsel materyaller üretilmiştir (Senah, 2022). Yapılan kurumsal illüstrasyon çalışmaları kurum içinde birden çok yüzeye uygulanarak, kurumda özgün mekânlar oluşturulması sağlanmıştır. Aynı zamanda kurumsal kimliğin bir parçası haline gelerek kurumun araç giydirmeleri, internet sitesi gibi farklı mecralarında kullanılmıştır.

Şekil 8. Kurumsal illüstrasyon çalışması, Paul Senah.

Kaynak: (<https://www.behance.net/Paulsenah>)

Şekil 9. Kurumsal illüstrasyon uygulama örnekleri, Paul Senah.

Kaynak: (<https://www.behance.net/Paulsenah>)

Şekil 10'da Snorri Eldjarn tarafından Marel firması için yapılan kurumsal illüstrasyon çalışmasına yer verilmiştir. İzlanda merkezli Marel, gıda üretiminde ihtiyaç duyulan, gıda işleme ekipmanlarını, sistemlerini ve yazılımlarını üreten bir firmadır (Marel, 2022). Uluslararası çalışan firmanın tasarımcıdan isteği, ofisleri için firmanın değerlerini ve ofis hayatını anlatan bir kurumsal illüstrasyon çalışması olmuştur. Hem kurumsal yapının içinde hem de daha sonraki pazarlama projelerinde kullanabilecekleri bir çalışma yapan Eldjarn, Marel firmasının kurumsal yapısına uygun, içeriğinde kurum kültürünü barındıran bir kurumsal illüstrasyon üretmiştir. Öncesinde, pazarlama materyallerinin bir parçası olarak hiç illüstrasyonları kullanmamış olan firma için, görsel kimlik de oluşturabilecek bir stil yaratması gerekmiş. Renkler için marka kimliğinden yararlanan tasarımcı, illüstrasyonu tamamlayabilmek için birkaç ek renk tonunu da dahil etmiştir. İllüstrasyon üslubunun biraz teknik olması gerektiğini ama yine de karakterlerin canlı ve çeşitli bir şekilde göstermesinin önemli olduğunu belirten tasarımcı, firma için ideal bir kurumsal illüstrasyon üretmeyi başarmıştır (Eldjarn, 2021).

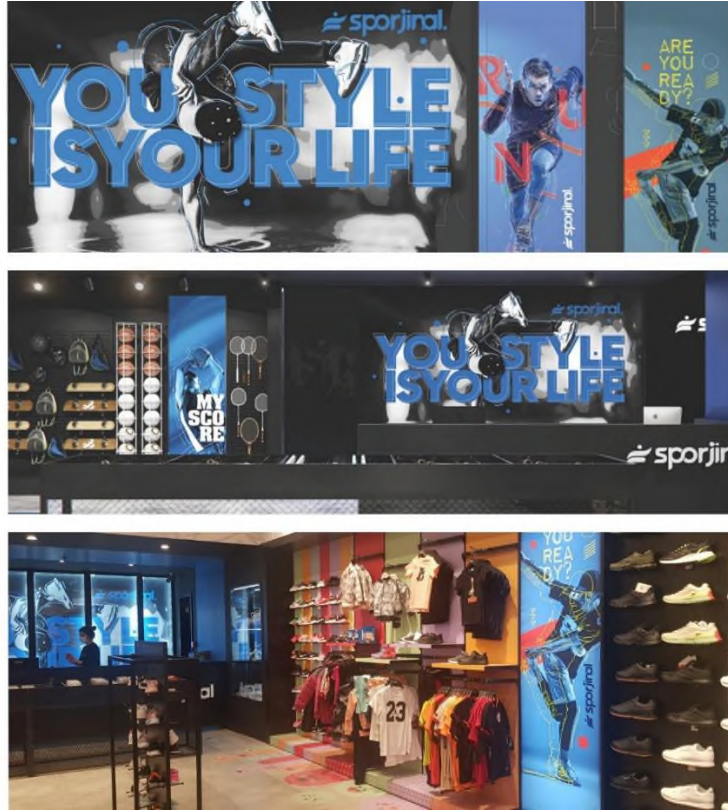
Şekil 10. Kurumsal İllüstrasyon uygulama örneği, Snorri Eldjarn

Kaynak: (<https://www.behance.net/snorrieldjarn>)

Şekil 11'deki çalışma, tasarımcı Yavuz Selim Doğan tarafından Sporjinal adlı ulusal bir firmanın Konya'daki şubesi için özel olarak tasarlanmıştır. Sporjinal, çeşitli markalara ait spor kıyafetlerini ve ürünlerini satan bir mağazadır ve tasarım, bu mağazanın iç mekânında kurumun ruhunu yansıtacak duvar giydirme çalışmalarını içermektedir. Çalışmada, spor ürünleri satan bir mağazanın canlı ve enerjik atmosferini yansıtmak amacıyla dikkat çekici renkler ve sportif hareket görselleri kullanılmıştır. Tasarımda, dekoratif çizgilerle birleştirilen spor yapan ve hareket halindeki figürlerin yer aldığı kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bu figürlerin dinamikliği ve enerjisi, mağazanın hareketli ve aktif bir ortam sunma amacını desteklemektedir. Sporjinal'in duvar giydirme çalışmalarında kullanılan illüstrasyonlar, sadece ürünlerin sergilenmesi değil, aynı zamanda firmanın ruhunu ve değerlerini de yansıtmayı hedeflemektedir. Bu şekilde, müşterilere sadece ürünlerin sunulduğu bir alan değil, aynı zamanda Sporjinal'in enerjik ve dinamik kimliğinin de hissedildiği bir atmosfer sunulmaktadır. Duvarlarda kullanılan illüstrasyonlar, mağazanın müşterilerine hareketli bir ortamda spor yapma motivasyonu ve heyecanı sağlamaktadır. Bu tasarım örneği, kurum atmosferini olumlu yönde etkileyen ve kurumsal kimlikle bütünlük sağlayan illüstrasyonların etkisini göstermektedir. Duvar giydirme çalışmaları, Sporjinal'in müşterilerine benzersiz bir deneyim sunmak için kullanılan bir iletişim aracıdır. Tasarımın, müşterilerin mağazaya olan ilgisini artırması ve satışları desteklemesi beklenmektedir.

Şekil 11. Kurumsal illüstrasyon uygulama örnekleri, Yavuz Selim Doğan.

Kaynak: (https://www.instagram.com/marker_lines/)

4. Sille Baraj Parkı İçin Yapılan Uygulama

Ele alınan son örnek, Konya’da bulunan Sille Baraj İşletmeleri için üretilmiş olan kurumsal illüstrasyon çalışmalarıdır. Selçuklu Kent Hizmetleri çatısı altında hizmet veren kurum, Konya’nın tabiat parklarından biri olan Sille Barajı ve çevresinde hizmet vermektedir. Baraj parkta doğa yürüyüşleri, izci kampları, bisiklet turları gibi çeşitli doğa etkinlikleri yapılabilmektedir. Sille Baraj İşletmeleri kurumu, yapılan etkinlikleri sürdürülebilir kılmak, denetlemek, desteklemek ve etkinlikler için gerekli teçhizatların temin edilebilmesi için “Bisiklet Evi” adı verilen bir mekân oluşturmuştur (Selçuklu Kent Hizmetleri, 2021). Bölgede bulunan, kuruma ait iki farklı mekân için kurumsal illüstrasyon çalışmaları talep edilmiştir. İllüstrasyon çalışmalarından ilki Bisiklet Evi için yapılmıştır. Bisiklet Evi, genel olarak yukarıda belirtilen etkinliklere hizmet vereceği için yapılan illüstrasyon çalışmasında esin kaynağı yine bu etkinlikler olmuştur. Bisiklet turları, doğa yürüyüşleri ve sporları, kamp etkinlikleri görselleri incelenmiş, edinilen bilgi ve görsel kaynaklar ile uygun bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kompozisyonda bahsi geçen etkinliklerin hepsine yer verilmiş ve Sille Barajı merkeze alınarak tasarım sürdürülmüştür. Uygulanacak alanın genişliği yaklaşık 10 metre olduğu için kompozisyonun bu geniş alanı doldurması planlanmıştır. Eskizler yapılırken tasarımda yer alacak her unsur tek tek ele alınmış ve belli bir sıralama ile kurgulanmıştır. Sağdan sola doğru düşünülen kompozisyonda gündüz ve gece bir arada ifade edilmeye çalışılmıştır (Şekil 12). Bisiklet ve doğa turları gibi etkinlikler gündüz yapılabilirdiğinden kompozisyonun sağında yani gündüz tarafında, çadır kampı gibi etkinlikler de solda yani gece tarafında yer almaktadır. Bütünsel olarak bakıldığında panoramik bir görsel elde edilmiş ve mekânın hizmet verdiği ilgili etkinliklerin tamamı illüstrasyon çalışması içinde konumlandırılabilmiştir. Her bir unsurun ayrı ayrı tasarlandığı çalışma nihayetinde folyolara basılarak mekânın cam yüzeyine uygulanmıştır. Uygulama sayesinde, Bisiklet Evi’nde özgün bir ortam oluşmuş ve dışarıdan bakıldığında mekân hakkında açıklayıcı bilgi oluşturacak bir unsur elde edilmiştir (Şekil 13).

Şekil 12. Kurumsal illüstrasyon çalışması, Ahmet Futtu.

Şekil 13. Kurumsal illüstrasyon uygulama örnekleri, Sille Baraj Parkı.

Çalışmanın ikinci kısmı ise yine Sille Baraj Parkı içerisinde bulunan market için yapılmıştır. Kurumsal illüstrasyon uygulaması yapılabilecek, mekâna ait iki farklı cephe söz konusudur. Şekil 14'te görüldüğü üzere ilk olarak marketin ön cephesinde bulunan yedi farklı cam yüzeye uygun olabilecek bir tasarım yapılması planlanmıştır. Markette satılan ürünlerin illüstratif olarak yeniden yorumlandığı bir çalışmanın uygun olduğu düşünülerek her bir cam için ayrı ürün seçilmiştir. Yedi farklı ürünün her biri etkili, dikkat çekici ve canlı renkler kullanılarak yeniden yorumlanmıştır. Özgün bir üslupla illüstre edilen ürünlerin isimleri de tarza uygun tipografiler ile tasarıma dahil edilerek ön cephe kompozisyonları tamamlanmıştır. Şekil 15'te

görülen marketin diğer cephesinde bulunan alana ise farklı bir çalışma tasarlanmıştır. Markette satılan ürünlerin yanı sıra Sille Baraj Parkı'nda piknikte yapılabildiği vurgulanmak istenmiştir. Bu sebeple baraj parkta piknik yapmakta olan bir aile görseli oluşturulmuştur. İllüstrasyona Sille Barajı ve doğası da dahil edilmiştir. Bisiklet Evi'nde yapılan illüstrasyonun üslubu bu çalışma içinde benimsenerek bir bütünlük oluşturulması planlanmıştır. Görseller baskıya hazır hale getirildikten sonra folyolara çıktılar alınmış ve ilgili yüzeylere giydirilerek kurumsal aidiyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 14. Kurumsal illüstrasyon uygulama örnekleri, Sille Baraj Parkı.

Şekil 15. Kurumsal illüstrasyon uygulama örnekleri, Sille Baraj Parkı.

Sonuç ve Öneriler

Görsel kimlik tasarımları tarih boyunca çeşitli oluşumların, kurumların, markaların ve insanların kendilerini doğru bir şekilde ifade etmesine yardımcı olmuşlardır. Özellikle sanayi devriminden sonra öne çıkan tanınırlık ihtiyacı kurumsal kimlik materyallerine olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. İhtiyaç duyulan görsel kimlik materyallerinin hemen hepsi grafik tasarımı ile üretilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile oldukça çeşitlenen kurumsal kimlik uygulama alanlarına, kurumlara ait mekânların cam ve duvar yüzeyleri de eklenmiştir. Bilgisayar ortamında hazırlanan tasarımlar, teknolojinin el verdiği imkânlar sayesinde geniş yüzeylere rahatlıkla uygulanabilir hale gelmiştir. Büyük ölçekli çalışmalar sayesinde mekânlarda bütünlük ve devamlılık hissi oluşmaktadır. Kurumsal kimliğin yansıdığı alan uygulamaları ile kurumlar kendilerini kolay ve etkili bir şekilde ifade edebilmektedirler.

Grafik tasarımının alt disiplini olarak kabul edilen illüstrasyonun süsleme ve bezeme gibi özellikleri kullanılarak kurumsal görseller oluşturulabilmektedir. Yapılan çalışmalara bilgi verme amacı da eklendiğinde kurumun kendisini ifade gücü artmakta, hedef kitlesine ulaşması kolaylaşmaktadır. Yapılan kurumsal illüstrasyon çalışmalarındaki doğru görsel çözümlerle kurum ve hedef kitle arasında olumlu bir etkileşim oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu sayede kurumun kimliği, tarihi, kültürü, vizyonu ve misyonu hakkında açıklayıcı bilgi verilebilmektedir. İllüstrasyonlar oluşturulurken yapılan araştırmalarda, kurumlara uygun görsel ve kavramsal bilgi edinimi sağlanmalıdır. Böylece tasarıma başlarken zihinlerde oluşan soyut fikirler belirginleşerek özgün illüstrasyonlara dönüşebilmektedirler. Tasarım yapılan mekânın konseptine ve kimliğine uygun olarak stilize edilen figürler ve objeler dikkat çekici görseller oluşturmak için gerekli hammaddeyi sağlamaktadır. İllüstrasyonlar yapılırken benimsenecek üslubun dikkatle seçilmesi gerekmektedir. Kuruma ve mekâna uygun olarak seçilen üslup kurumun iletişimine olumlu katkı sağlamaktadır. Tasarım sonrasında ilgili alanlara uygulanan kurumsal illüstrasyonlar, farklı mekân deneyimleri sunarak kurumlarda özgün ortamlar oluşmasını sağlayacaktır.

Araştırmada verilen örnekler incelendiğinde kurumsal bütünlük açısından kurumsal illüstrasyonun ne kadar etkili bir iletişim gücüne sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Güncel imkanlardan faydalanılarak hayata geçirilen projeler kendilerinden sonra gelecek olan çalışmalar için örnek alınacak rol modeller olabilecek ve bu sayede tasarımcılar daha geniş düşünerek yeni projeler üretebileceklerdir. Özgün ve yaratıcı projeler üretilmeye devam ettikçe kurumsal illüstrasyonun tercih edilmesinde artış olacağı öngörülebilir.

Kaynakça

- Ambrose, G., Harris, P. (2014). *Görsel grafik tasarım sözlüğü*. (2.Bs.). (B. Barhana, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Becer, E. (2015). *İletişim ve grafik tasarım*. (10.Bs.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Çeken, B., Çiçekli, K. ve Ersan, M. (2018). Dijitalden doğan illüstrasyon tekniği: low poly. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 6(2), 167-179. doi:10.7816 sed-06-02-05
- Çeken, B. ve Ersan, A. G. M. (2019) Günümüz illüstrasyon sanatı ve geleneksel illüstrasyonda sıra dışı yaklaşımlar. *The Journal of Academic Social Science*, 7(97), 318-328. doi:10.16992/ASOS.36770
- Dağ, E. S. (2015). *İllüstrasyonun ikinci altın çağı*. İstanbul: Grafik Kitaplığı.
- Eldjarn, S. (2021). Marel mural. <https://snorrieldjarn.com/marel-mural> (Erişim Tarihi: 11.12.2022).

- Ersan, M. ve Bayraktar, C. (2021). Resimli çocuk kitaplarında sembolik temsil ve kolaj. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (4), 1360-1375. doi: 10.7456/11104100/011
- Gürkan, N., İlhan, Y. (2018). İllüstratif marka tasarımında güncel uygulamalar. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 3(4), 129-141.
- Hollard, (2022). About us. <https://www.hollard.com.gh/general/about-us> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- Kaya, B, Ü. (2006). Kurum kimliği ve kurumsal tasarım. *Tasarım+ Kuram*, 3(4), 27-37. doi:10.23835/tasarimkuram.240785
- Kutlu, R. (2015) Tasarımda disiplinlerarası yaklaşım-mekân ve grafik tasarım ilişkisi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 5(3), 40-51. doi: 10.7456/10503100/006
- Leblebici, H. (2009). *Marka görsel kimliği unsurlarından logoya yönelik tüketici algularını belirleme üzerine bir çalışma* (Yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Marel, (2022). About marel. <https://marel.com/en/about-marel> (Erişim Tarihi: 11.12.2022).
- Sarı, N. (2006). *Çocuk kitapları illüstrasyonları üzerine bir araştırma ve bir örnekleme*. (Yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Selçuklu Kent Hizmetleri. (2021). *Sille baraj işletmeleri*. <https://selcuklukenthizmetleri.com/hizmetlerimiz/sille-baraj-isletmeleri> (Erişim Tarihi: 22.12.2022).
- Senah, E. (2022). *Hollard Ghana Murals 2022*. <https://www.behance.net/gallery/154434061/Hollard-Ghana-Murals-2022> (Erişim Tarihi: 10.12.2022).
- Twemlow, A. (2011). *Grafik tasarım ne içindir?. (2.Bs.)*. (D. Özgen, Çev.). İstanbul: Yem Yayın.
- Wigan, M. (2012). *Görsel illüstrasyon sözlüğü*, (M. E. Uslu, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Mekân ve Bellek: Çocukluk Evi *Space and Memory: The Childhood House*

Dr. Öğr. Üyesi Mine SUNGUR ¹

Öz

Kişi doğduğu andan itibaren yaşadığı çevreyi deneyimlemesi, anlamlandırması, hafızasında yer edinmesi mekân ile kurmuş olduğu duygusal bağ ile gerçekleşmektedir. Anılar, deneyimler, algılar, tutum ve davranışlar ile ilişkilendirilmiş mekân bellekte kodlanmaktadır. Bu kodlar özellikle bireyin yaşam sürecinin başlangıç evresi olan çocukluk döneminde hem mekânsal hem de sosyal olarak anlamlandırılarak uzun süreli bellekte kalabilmektedir. Temel amacı mekân ve hafıza arasındaki ilişkiyi çocukluk döneminde yaşanan konutlar üzerinden araştıran bu çalışmada; bireyin çocukluk döneminde yaşamış olduğu konutun, mekânsal ve sosyal açıdan nasıl ve ne kadar zihinde tanımlanmış ve kodlanmış olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Ülkemizin farklı coğrafyalarında, farklı zaman dilimlerinde yaşamış 50 yaş ve üzerine sahip kişiler (n=60) ile çocukluk dönemlerindeki konutlar üzerine yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada literatür araştırması, görüşme, not alma, fotoğraf ile tespit, görüşmeyi kaydetme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri ile katılımcıların söylemleri doğrultusunda betimsel analiz gerçekleştirildiği niteliksel bir süreç izlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde; hafıza sadece bireysel bir olgu olmayıp bireyin zihnindeki toplumsal yaşamın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyunlar, misafirlikler, bayramlar gibi sosyal etkileşim mekânların hatırlanmasında önemli rol oynadığı tespit edilmektedir. Mekânlarda yaşanan mutlu/sevinçli ya da hüzünlü olaylar, tutum ve davranışlar mekânın hafızada kalma süresini etkilemektedir. Yerel mimarının hafızalarda yer edinmiş mekânsal zenginliğin kaybolma tehlikesine karşı, güncel konut tasarımlarına aktarılması gerekliliği çalışma sonucu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, bellek, çocukluk mekânları, konut

Makale Türü: Araştırma

Abstract

From the moment a person is born, they experience, make sense of their environment, and find a place in their memory through the emotional bond they establish with the space. The space associated with memories, experiences, perceptions, attitudes and behaviors is coded in the memory. These codes can remain in the long-term memory by being given meaning both spatially and socially, especially in childhood, which is the initial phase of the individual's life process. This study, which mainly investigates the relationship between space and memory through the houses lived in during childhood, focuses on how and to what extent the house lived in during childhood is defined and coded in the mind in terms of spatial and social aspects. Face-to-face interviews were conducted with people aged 50 and over (n=60) who lived in different geographies of our country and in different time periods about their childhood homes. In the study, a qualitative process was followed in which descriptive analysis was carried out in line with the participants' statements with data collection methods such as literature research, interview, note-taking, photographic detection, recording of the interview and document analysis. As a result of the findings obtained; memory is not only an individual phenomenon but also a reflection of the social life in the mind of the individual. It is determined that social interactions such as games, visits, and holidays play an important role in remembering places. Happy/joyful or sad events, attitudes and behaviors experienced in places affect the duration of the place's retention in memory. The study reveals that the spatial richness of

¹Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, mkarakoyun@selcuk.edu.tr

local architecture that has a place in memories should be transferred to current housing designs against the danger of loss.

Keywords: Architecture, memory, childhood spaces, house

Paper Type: Research

Giriş

Bir yerin hafıza değeri, insanların mekânsal fikirleri ve betimlemeleri ile bağlantılıdır.

(Rossi, 1982)

En temel anlamda bellek (hafıza), kişinin yaşam süreci boyunca öğrendiği ve deneyimlediği her türlü tutum, davranış ve anıların zihinde saklanması, hatırlanması olarak tanımlanabilmektedir. Bu nedenle hafıza veya bellek birçok disiplinin kesişim noktasında, geçmişin kodlarının günümüzde çözülmesine fayda sağlamaktadır (Temizkan, 2022). Assmann (1997) “düşünceler belleğin bir parçası olmadan önce bir algılama aşamasından geçer” sözüyle soyut olan düşüncenin algılama ile hafızada kodlama yoluyla somutlaştırılabileceğinden söz etmekte, her bellek tekniğinde ilk aracın mekânsallaştırma olduğuna dikkat çekmektedir. Halbwachs (1992) ise her inancın, her dönemin ve her grubun kendi ortak anılarını somut olarak yerleştirdiği mekânlar olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda mekânın sürekliliği, geçmişi anımsamak yerine fiziksel çevrenin geçmişi nasıl barındırdığı ve şekillendirdiğini anlamak ile mümkündür. Dolayısıyla, mekân ile bellek arasındaki güçlü bağ, mekân içinde gerçekleşen yaşamsal deneyimler ile anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda Zevi (1993), insanın gördüğü veya içerisinde bulunduğu bir mekânı fiziksel özellikleri ile algılamasının yanı sıra; bir de hissettikleri ve hatırlattıkları ile belleğinde çağrışım yaptığından söz etmektedir.

İnsanın belleğinde yer edinen ilk mekânsal deneyim çocukluk evidir (Malouf, 1986). Kişinin yaşamı boyunca ilk evi olan çocukluk evi, özel anlamlar içermektedir. Çocukluk evinin anıları ister sevilsin ister nefret edilsin kişinin “ilk mekânsal referans” noktası olmaya devam etmektedir (Van Engelsdorp, 2000). Bu nedenle çocukluk döneminde yaşanan çevreye dair kurulan fiziksel, duygusal ve sosyal bağ, yetişkin yaşama taşınarak (Erikson, 1950) yetişkinlik döneminde, evi tanımlama ve anlamlandırma hususunda (Röling, 2006) önemli rol oynamaktadır. Fakat, tüketim kültürü kişilerin mekânsal ve sosyal deneyimlerini zihinlerinde giderek tanımsız ve anlamsız hale getirmektedir. Böylece tüketim kültürü nedeniyle günümüz çocuklarının ileride yetişkinlik dönemlerindeki belleklerinde, çocukluklarına dair mekânsal ve sosyal izler giderek kaybolma durumu ile karşı karşıyadır. Spagnolo (1998), mekanikleşmiş ve dijitalleşmiş dünyada evin kullanılıp atılan kültürümüzdeki birçok metadan biri haline gelmesini artık şaşkıncı bulmadığına vurgu yaparak, çocukluk evlerin toplumsal hafıza için hem mekânsal hem de sosyal önemine dikkat çekmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı; mekân ve bellek arasındaki ilişkinin izlerini yetişkinlerin çocukluk evleri üzerinden aramaktır. Sürekli değişimin yaşandığı bir dünyada, bireysel ve toplumsal hafızalardaki ev, geçmişi barındıran, şimdiki zamanı anlamlı kılan ve geleceğe ilham kaynağı olabilecek bir anıt rol üstlenmektedir. Çalışmada 50 yaş ve üzeri katılımcılardan,

1. Çocukluğunuzda yaşamış olduğunuz sokak, mahalle, ev hakkında neler hatırlıyorsunuz?
2. Çocukluğunuzda yaşamış olduğunuz çevrede sizde iz bırakan bir olay oldu mu, var ise nedir?
3. Günümüz çocuklarının konut ve çevresi ile geçmişte çocukluğunuzdaki konut ve çevresi arasında fark var mı?

sorularına yanıt vermeleri istenmiştir. Ülkemizin farklı coğrafyalarında çocukluk dönemi geçirmiş olan katılımcıların verdiği cevaplar mekân-konut-bellek üçgeninde bütünlük sağlanması

sebebiyle kültürel öneme sahiptir. Ayrıca günümüzde giderek kaybolan yerel konut dokusundaki mekânsal zenginliklerin ve sosyal yaşamışlıkların tespit edilmesi çalışmayı anlamlı kılmaktadır. Benzer çalışmaların farklı ülkelerde, farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültüre sahip yetişkinler üzerinde de araştırılması söz konusu olabilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Mekân ve Bellek İlişkisi

Bellek, toplumsal bir varlık olan insanoğlunun geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir köprü oluşturarak kimlik kazanmasında etkili olmaktadır. Psikoloji, tarih, sosyoloji, mimarlık gibi çeşitli disiplinlerde yaygın olarak kullanılan bellek kavramı, TDK (2022)'da yaşayanları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin olarak tanımlanmaktadır. Bellek süreci üç aşamadan oluşmaktadır. Geçmişte yaşanan deneyimlerin kodlanması, zihinde tutulması (depolanması) ve zihinden geri çağırılmasıdır (Wilson, 2015). Bellekte kodlama sistemi duyuşal deneyimler (dokunma, duyma, görme, koklama, tatma) yoluyla ve yinelenen uyarılar yoluyla kodlama süreci gerçekleşmektedir (Ganiç, 2016). Böylece bellekte kodlanan deneyimler hatırlama olanağı ile bellekten geri çağırılması sağlanmaktadır.

Halbwachs (2017) belleği bireysel hafıza ile toplumsal hafıza olarak ikiye ayırmakta, bireysel belleği kişinin özel hayatı çerçevesinde yalnız veya diğerleriyle yakın veya uzak ilişkide bulunduğu ortak hatıralar olarak tanımlamaktadır. Connerton (2014) bireysel belleği, “konusunu kişinin yaşam öyküsünden alan, anımsama eylemleri gösteren ve kişisel bir geçmişe göndermede bulunan” zihin şeklinde ifade etmiştir (Yıldız, 2019). Benzer şekilde Wilson (2015) bireysel belleği anısal olayları içeren özel bir eylem olduğundan söz ederken, toplumsal bellek ile ilgili olarak, geçmişe ilişkin topluma ait geliştirilmiş bir düşünce ya da bir topluluğun kendi geçmişini nasıl kavramsallaştırdığı hususunda paylaşılan bir kanı olarak ifade etmiştir (Ganiç, 2016). Schudson (2007) ise, bireysel bellek diye bir şey olmadığını, belleğin öncelikle toplumsal olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bireysel bellekte yalnızca kişiye özel anılar olmayıp, anılara belirli anlamlar yükleyen toplumsal yaşamlar da yansımaktadır. Kişinin tek başına, kendi kendine varoluşunun dışında bir grupla, bir toplulukla olan ilişkisi ve bu ilişkinin ortaya çıkardığı bakış açısı, ortak değerler dizgesi olarak kolektif ve toplumsal belleği kurgulamakta (Doğu ve Varkal Deligöz, 2017) ve bu kurgu zamansal ve mekânsal bir çerçeveye bağlı oluşmaktadır. Birey olarak toplumun bir üyesi olmak, o toplumun geçmişten gelen gelenek, görenek, inanış gibi sosyo-kültürel değerleri ile bu değerlerin boyut kazanarak şekillenen mekânları toplumsal belleğin omurgasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla mekân ve bellek karşılıklı etkileşim halindedir.

Mekân ancak akılda kalıcı olduğu kadar anlamlı olabilmektedir. Bu nedenle mimarlık toplumsal bellekte kalan sadece yapının mimarisi ile ilgilenmez. Bununla birlikte mimarlık, insanın varoluşunun anlamını sürdürebilecek anılarda kalan yapıların hikayelerine yönelik bir keşif yolculuğudur. Spagnolo (1998) mimarlık ile bugünü yaşıyor olsak da toplumsal bellek sayesinde mekânların geçmiş deneyimlerinden ve tanıdık hatıralardan faydalandığımızı ifade etmiş ve bellek ile geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağlantı ve sürekliliğin somutlaştığını belirtmektedir. Ayrıca mekân ve bellek arasındaki ilişkiyi anlamının en iyi yollarından birisinin, kişinin en eski mimarlık anılarını biriktirdiği çocukluk mekânları ile başladığını eklemiştir.

1.2. Yetişkin Dönemde Hatırlanan Çocukluk Evleri

Çocukluk kavramı çocuğa dair çevresel, toplumsal, kültürel etkenleri bütünsel olarak ele alan bir olgudur. Bronfenbrenner ve Ceci (1994), çocuğun gelişimini toplumsal, kültürel ve fiziksel çevrenin etkileşimine bağlı gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Bu nedenle çocukluk çağı her bireyin hayatında iyi veya kötü hatırladığı kalıcı etkiler bırakan önemli bir dönemdir (Uncu ve Çalışır, 2018). Bireyin ilk yaşam evrelerinden birisi olan çocukluk döneminde yaşadığı ev, bellekte çeşitli biçimlerde yer almıştır. Çocukluk evine ait anılar ister sevilsin ister nefret edilsin, kişinin ilk mekânsal referans noktasıdır (Van Engelsdorp, 2000).

Kişinin gelişimi ile yaşadığı çevre arasında yakından ilişkili olduğu pek çok çalışmada (Bachelard, 1969; Jung, 1971; Cooper, 1992) ortaya konulmuştur. Ev, mahalle, komşu, vb. olarak çevre bir bütünlük sunmaktadır. Çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine kadar geçen süreçte, kişi fiziksel gelişimine paralel olarak zihinsel gelişimi de yaşadığı çevreden etkilenmektedir. Rubin (2002), yapmış olduğu çalışmada, çocukluk dönemindeki belleğin rolünün zihinsel gelişimin temeli olduğu vurgusu yaparak, yetişkinlik dönemde belleğin kişinin toplumda yer alabilmesi için önemli rol sağladığı, yaşlı dönemde ise belleğin yaşamın yansımalarının kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

Kişinin zihnindeki ilk evi ilk mekânsal deneyimidir (Malouf, 1986). Yaşanılan çevredeki geleneklerin oluşturduğu ritüeller, benimsenen değerler ve inançlar çocuğun ev ile ilişkisini belirleyerek yetişkinlik döneminde eve dair anlam ve ilişki duygusu sağlamaktadır. Böylece geçmiş dönemlerde yaşanılan mekânsal ve sosyo-kültürel deneyimler katmanlaşarak bellekte depolanır ve ilerleyen zamanlarda geçmişten gelen izler güncel hale gelebilmektedir. Dolayısıyla, geçmişin izleri üzerine inşa edilen bugün, geleceğe süreklilik sağlayan köprü görevi görebilmektedir (Rubin 2002). Baudrillard (2010), insanların evleri ile bağlantı kurup somutlaştırmalarında nesnelere de katkısı olduğundan söz etmektedir. Çocukluk yıllarında yaşanılan evlerin insanların anılarında bu kadar derinlemesine yer etmesinin nedeni; yaşanılan mekândaki nesnelere atfedilen simgesel önemdir (Tekin, 2019). Nesnelere yüklenen sembolik değerler mekânların hatırlanmasında ve mekân ile duygusal bağ kurmakta ciddi oranda katkı sağlamaktadır. Ayrıca nesnelere ile birlikte mekânın anımsanmasında duygusal yaşanmışlıkların etkisi de çalışmalarla (Chawla, 1986; Bachelard, 1969; Cooper, 1995) tespit edilmiştir. Görme, işitme, koku, dokunma ve bunlara ilişkin gelişen korku, sevgi, merak, mutluluk, heyecan, gizem ve şiddet gibi duyumlarla da mekânın hatırlanmasında etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Mert Ağar, 2016). Örneğin bazı kokular kişinin geçmiş dönemlere ait anıları anımsamasında etkili olmuştur. Kokular ve sesler, özellikle yaşlı nesil söz konusu olduğunda, çocukluk evinin anılarının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini dile getiren Hecht (2001), bir kişinin annesinin mutfakta pişirdiği kurabiye veya salon zeminindeki cila kokusuyla ilgili hatırası başrol oyuncularının ve ilgili ev sahnesinin hatırasını tetikleyebileceğini belirtmektedir. Çatı arasında saklanan patateslerin kokusu, avluda kurulan turşuların kokusu ya da kömür sobalarının tipik kokusu gibi, gıcırdayan kapılar, pencerede uğuldayan rüzgâr sesi çocukluk dönemine ait mekânsal bellekte yer edinmiş duyumlardır. Bu anlamda kişinin çocukluk evine dair ne kadar çok etken var ise hatıralar o denli kalıcı olabilmektedir (Tekin, 2019).

Çocukluk evi bireyin ilk mekânsal deneyimi olmakla birlikte, ilk sosyalleşme alanı olduğu çeşitli çalışmalarda yer almaktadır. Evin bahçesi, sokağı, odaları, mobilyaları çocukta genellikle canlı izlenimler uyandırmakta ve hatıralarda aile üyeleriyle, komşularıyla, arkadaşlarıyla oynanan oyunlar, kutlamalar ve çeşitli olaylar çocuğun sosyalleşmesini veyahut sosyalleşmemesini etkilemektedir (Halbwachs, 2016). Çocukluk döneminde geniş aileye sahip bireylerin söz konusu dönemde sosyal ilişkilerin daha yoğun olması sebebiyle mekânsal anıların daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Özak ve Gökmen, 2009).

Nitekim sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme gibi etkenler her alanda olduğu gibi insanın kutsal mekânı (Lefebvre, 2014) olan “ev” in de evrilmesinde etkili olmuştur. Tüketim kültürü içerisinde ev; konfor, rahatlık, saygınlık, statü (Öncü, 2013) gibi sembolik çağrışımlarla kutsallığını giderek yitirmektedir. Günümüzde metalaşarak standart hâl alan ev, konuta dönüşmüştür. Günümüzde ev ile kurulan kültürel ve duygusal bağlar giderek zayıflamaktadır. Dolayısıyla evler artık düşünülüyor sadece satın alınıyor (Alver, 2013). Bu da insanın evle kurduğu kalıcı/köklü bağın ve hafızanın mekânsallaşması sürecinin yerini sadece gündelik pratiklerin gerçekleştiği bir “yüzer-gezer”lik almaktadır (Tekin, 2019). Bu bağlamda, bir döneme tanıklık eden yetişkinlerin çocukluk döneminde yaşamış oldukları konuta ve çevresine dair mekânsal ve sosyal deneyimlerin zihinlerde nasıl ve ne kadar kodlandığını sorgulamak ve değerlendirmek, toplumun yaşam kültürünü ortaya koymak ve mekâna nasıl yansıdığını tespit etmek adına çalışma önem arz etmektedir.

2. Yöntem

Çalışma yetişkinlerin belleklerinde kalan çocukluk dönemine ait mekânsal ve sosyal hatıraları tespit etmek üzere kurgulanmıştır. Betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Böylece katılımcılara zihinlerinde kalan çocukluk dönemlerinde yaşamış oldukları deneyimleri derinlemesine görüş tekniği ile aktarma imkânı sağlanmıştır. Araştırmayı desteklemek üzere söz konusu döneme ait fotoğraflar ve şematik kroki çizimler katılımcıların izni dahilinde talep edilmiştir.

2.1. Araştırma Katılımcı Grubu

Araştırmanın katılımcı grubu, çocukluk dönemini ülkenin farklı coğrafyalarında, çeşitli kültürlerle sahip toplumlar içerisinde yaşamış 50 yaş ve üzeri katılımcılardan (n=60) oluşmaktadır. Katılımcıların 50 yaş ve üzeri seçilme sebebi; 1980’li ve öncesi yıllarda Anadolu’nun farklı bölgelerinde yaşamış, farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya sahip bireylerin, çocukluk dönemini nasıl deneyimlediğini anlamak ve o dönemin mekânsal ve sosyal yapısını irdeleyerek günümüz ile olan farklılıkları ortaya koyabilecek canlı tanıklar olmalarıdır. Dolayısıyla katılımcı grubunda bulunanlar, dönemin sosyal, ekonomik, kültürel yapısını deneyimlemiş, günümüz yaşam konforu ile karşılaştırabilecek örneklem grubu seçilmiştir (Neuman, 2012). Böylece, çalışma ile 1980’li yıllar ve öncesine ait mekânsal ve sosyal yaşam hakkında genel bir fikir elde edilebilecektir.

Nitel araştırmalar için örneklem grubun belirlenmesi, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini etkilediğinden oldukça önem arz etmektedir (Mertens, 2014). Araştırmacı katılımcı grubu seçilirken problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde örneklem belirlenmektedir (Grix, 2010). Maksimum çeşitlilik örnekleme sayesinde, çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını incelemek hedeflenmektedir (Marczyk, DeMatteo ve Festinger, 2005). Maksimum çeşitlilik yöntemi, incelenen olay veya olguyla ilişkili çok sayıda farklılığı kapsayan ana temaları keşfetmek ve tanımlamayı amaçlamaktadır (Neuman, 2014). Maksimum çeşitlilik örnekleme yapılırken incelenen olgu hakkında en fazla bilgi edinmeyi olanaklı kılacak etkenler belirlenmektedir (Neuman ve Robson, 2014).

2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Nitel araştırmalarda en yaygın kullanılan teknik yarı-yapılandırılmış görüşmelerdir (Patten ve Newhart, 2018). Nitel görüşmelerde çok fazla sayıda soru katılımcılara yöneltilmemesi (Weiss, 1994) gerektiği dikkate alınarak, temel görüşme sorularının sayısı oldukça sınırlı tutulmuştur. Görüşme soruları türetmek yarı-yapılandırılmış bir mülakatın temel özelliğidir (Roulston, 2010; Rubin ve Rubin, 2012). Görüşme soruları katılımcılar tarafından yanıtlanabilir olması açısından soruların çok geniş ve genel olmaması ve anlaşılabilirliği dikkate alınmıştır (Merriam ve Tisdell, 2015; Patton, 2018; Rubin ve Rubin, 2012).

Yarı-yapılandırılmış görüşme için çalışma amacına yönelik çeşitli disiplinlerde yer alan benzer araştırmalar incelenerek kavramsal alt yapı oluşturulmuştur. Daha sonra yarı-yapılandırılmış araştırma sorularının geçerli ve güvenilirlik kriterlerine uygun kurgulanması için ön hazırlık aşaması gerçekleştirilmiştir. Ön hazırlık aşamasında seçilen pilot bölgede 50 yaş ve üzeri on katılımcı ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bilimsel çalışmalar çerçevesinde genellenmiş görüşme sorularına pilot bölgedeki katılımcılar kişisel deneyim ve anlatımlarına göre yanıtlamışlardır. Görüşme sorularına verilen yanıtlarda odaklanılan konular yarı-yapılandırılmış araştırma sorularının temelini oluşturmaktadır. Görüşme soruları ile yarı-yapılandırılmış araştırma soruları özdeş değildir. Araştırma sorusu araştırmacının anlamak, açıklamak istediği; “görüşme soruları bu anlayışa ulaşmak için katılımcılara yönelttiği sorulardır” (Maxwell, 2013).

Daha sonra pilot çalışma dikkate alınarak; Anadolu’nun farklı bölgelerinde çocukluğunu yaşamış rastgele seçilen 50 yaş ve üzeri yetişkin katılımcılara, çalışmanın içeriği hakkında yüz

yüze bilgi verilmiş, görüşmelerin ve paylaşılan görsellerin bilimsel çalışmada veri amaçlı kullanılması hususunda onayları alınmıştır. Demografik özellikler, çocukluk dönemine ait mekânsal ve sosyal bilgiler ile geçmiş ve günümüz çocukluk dönemlerinin karşılaştırılması hususunda altı yarı-yapılandırılmış soru hazırlanmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak yarı-yapılandırılmış soruları yanıtlamaları istenmiştir. Bu teknik ile hem görüşmenin akışına göre araştırmacının katılımcıya ek soru sorma imkânı sağlamakta hem de daha derinlemesine ve geniş çaplı bilgilere ulaşmakta fayda sağlayabilmektedir (Uncu ve Çalışır, 2018). Verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Dey (1993) betimleme sürecini kişi, nesne ve olaylara ilişkin temel özelliklerin yazılı olarak ifade edilmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca toplanan verilerin belirli temalar çerçevesinde sınıflandırılarak, bu veriler arasında bir karşılaştırma yapabilme olanağı sayesinde benzerlikler ve farklılıklara dair bağlantıların kurulabileceğini eklemiştir. Benzer şekilde Yıldırım ve Şimşek (2003), betimsel analizin; elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren sistematik bir analiz elde etme türü olduğu vurgulamıştır.

Çalışmanın analiz aşamasında ilk olarak katılımcılar isim ve soy isimlerinin baş harfi ile tanımlanmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu her yanıt sistematik bir şekilde toplanmak adına ana ve alt temalara ayrılarak kodlanmıştır. Mekânsal ve sosyal özellikler ana temaları oluştururken bu temaları destekleyici alt temalar bilimsel çalışmalardan elde edilen bilgilerle desteklenmiştir. Zira, duygu ve duyguların mekânsal ve sosyal bellek açısından önemi çeşitli araştırmacılar tarafından (Chawla, 1986; Bachelard, 1969; Marcus, 1995) vurgulanmıştır. Linton (1986), belleğin hiyerarşik bir yapıdan oluştuğunu ifade ederek, bu yapının ilk katmanını duygusal bağlantıların içerdiğini belirtmektedir. Mekânda geçen üzücü veya sevinçli önemli bir olay, kişinin belleğinde diğer olaylardan farklı olarak hatırlanabilmektedir (Öymen Özak, 2018). Ayrıca çocukluğun geçtiği mekânlar, çocukluk anılarını saklayan bir sığınak gibidir. O mekânı hatırlamak, özlemini duymak çocukluğa geri dönüş arzusunun bir yansımasıdır. Çocukluk evine dönmek, o mekânları anımsamak veya o mekânları anımsatacak şeylerle karşılaşmak bu arzusunun açığa çıkmasına neden olmaktadır (Alınmış, 2019). Fakat bugün sahip olduğumuz tüketici toplum anlayışı geçmiş ile günümüz çocukluk dönemleri arasında büyük bir değişim yaşanmasına neden olmuştur (Karadoğan, 2019). Bu sebeple; duygular, sevinçli/üzücü olaylar, özlem, değişim ana temalar ile ilişkili alt temalar olarak kurgulanmıştır. Belirlenen temalar doğrultusunda katılımcıların söylemleri ilişkilendirilerek kategorize edilmiştir. Yorumlama ve değerlendirme sonucunda çalışmanın bulgularına ulaşılmaktadır.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Betimsel analiz yöntemi ile elde edilen bulgular, ilişki ve benzerlik durumuna göre belirlenen temalar altında toplanmıştır. Temalar, yanıtları aranan sorulardan ve katılımcıların yoğunlaşarak odaklandıkları noktalardan oluşturulmuştur. Katılımcıların belleklerinde kalan çocukluk deneyimleri mekânsal ve sosyal özelliklere göre iki ana tema altında gruplandırılmıştır. Bununla birlikte katılımcılar ana temalar üzerinden hatırladıklarını bahsederken duygularından, sevinçli/üzücü olaylarından, özlemlerinden ve şimdiki zamanın değişiminden de söz ederek dört adet alt temaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ana temalar ile alt temalar birbirinden ayrılmayan hatta birbirini etkileyen bir sürecin bütünsel bir parçasıdır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışmada kullanılan ana ve alt temalar (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3.1. Demografik Özellikler

Demografik özellikler açısından incelendiğinde; 29 erkek ve 31 kadın katılımcı olmak üzere toplam 60 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar arasında 50-59 yaş aralığına sahip kişi sayısı (45 kişi) diğer yaş aralıkları olan 60-69 yaş (7 kişi) ile 70 ve üzerinden (8 kişi) fazladır. Anadolu'nun farklı coğrafyalarında çocukluğunu geçiren katılımcılar arasında Konya (18 kişi) ve Ankara (10 kişi) şehirlerinde çocukluğu geçmiş katılımcı sayısı fazladır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik özellikler

No	Katılımcı Ad-Soyadı	Yaş	Cinsiyet	Çocukluk Dönemindeki Şehir	No	Katılımcı Ad-Soyadı	Yaş	Cinsiyet	Çocukluk Dönemindeki Şehir
1	A.Y.	52	Erkek	Tokat	31	M.E.	53	Erkek	Ankara
2	F.Ç.	50	Kadın	Ankara	32	İ.O.	50	Erkek	Çanakkale
3	M.D.	52	Erkek	Balıkesir	33	M.A.	78	Erkek	Konya
4	C.E.	51	Erkek	Çankırı	34	F.Ç.	68	Erkek	Diyarbakır
5	K. B.	50	Erkek	Erzurum	35	T.Y.	66	Erkek	Gümüşhane
6	H.U.	54	Kadın	Konya	36	N.A.	50	Kadın	Ankara
7	A.K.	72	Kadın	Trabzon	37	İ.T.	50	Kadın	Konya
8	İ.Y.	53	Kadın	Kütahya	38	İ.E.	59	Erkek	Konya
9	İ.K.	80	Erkek	Kahramanmaraş	39	İ.Ç.	57	Erkek	Konya
10	N.K.	51	Kadın	Bayburt	40	B.G.	82	Erkek	Konya
11	S.Ç.	54	Kadın	Karabük	41	İ.Ö.	54	Kadın	Konya
12	H.T.	51	Erkek	Konya	42	D.G.	52	Kadın	Diyarbakır
13	A.O.	50	Kadın	Konya	43	M.S.	89	Kadın	Denizli
14	M.A.	55	Erkek	Kırşehir	44	K.S.	59	Kadın	Konya
15	Y.K.	50	Erkek	Niğde	45	T.E.	59	Kadın	Eskişehir
16	F.Y.	57	Kadın	Karaman	46	H.K.	50	Erkek	Malatya
17	G.K.	51	Kadın	Yozgat	47	S.Ü.	55	Erkek	Konya
18	F.Y.	51	Kadın	Konya	48	G.S.	53	Kadın	Adana
19	S.Y.	51	Erkek	Elâzığ	49	E.K.	50	Erkek	Kahramanmaraş
20	F.T.	53	Kadın	Van	50	M.E.	56	Erkek	Çorum
21	K.K.	75	Kadın	Konya	51	M.Ç.	70	Erkek	Balıkesir
22	B.Y.	62	Erkek	Trabzon	52	F.K.	58	Kadın	Denizli
23	A.S.	50	Kadın	Çorum	53	R.K.	60	Kadın	Denizli
24	M.Ü.	62	Erkek	Karaman	54	T.M.	52	Kadın	İstanbul
25	M.Ş.	56	Erkek	İzmir	55	Z.D.	77	Kadın	Konya
26	G.K.	50	Erkek	Karaman	56	R.Y.	64	Kadın	Konya
27	N.T.	67	Kadın	Konya	57	M.P.	51	Erkek	Ankara
28	Ş.Y.	50	Kadın	Konya	58	Z.A.	58	Kadın	Malatya
29	Y.K.	59	Erkek	Ankara	59	Z.K.	51	Kadın	Sakarya
30	Y.A.	50	Erkek	Ankara	60	Z.Ü.	55	Kadın	Konya

3.2. Mekânsal Özellikler

Ana tema olarak seçilen mekânsal özellikler başlığı altında katılımcılar yaşadıkları evin; *konut tipi, açık/yarı açık alanlar, kat adedi, yapı elemanları ve malzemesi, mekân organizasyonu, evin ısınma türü, mobilyalar ve teknoloji* gibi kavramlardan bahsetmiştir. Katılımcılar çocukluk dönemini geçirdiği evlerin kırsalda/köyde (36 katılımcı) ve kentte (24 katılımcı) konumlandığını beyan etmişlerdir. Bu evlerden kırsal/köy evi (35 katılımcı), gecekondulu (19 katılımcı), lojman (4 katılımcı) ve apartman (2 katılımcı) konut tipine sahip oldukları ifade edilmektedir. Yaşanılan konutların hepsinde farklı büyüklüklerde avlu ya da bahçe gibi açık mekânların olduğundan söz edilmekle birlikte; lojman ve apartman tipi konutlarda yaşamış katılımcılar ayrıca yarı-açık mekân olan balkonlarının olduğunu ilave etmişlerdir. Katılımcılar evlerinin tek katlı (23 katılımcı), iki katlı (33 katılımcı), üç katlı (3 katılımcı) ve dört katlı (1 katılımcı) olduğunu dile getirmiştir. Evlerin inşasında yapı malzemesi olarak en fazla kerpiç (44 katılımcı) ve ahşap malzemelerin (55 katılımcı) kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Taş, betonarme, kiremit ve demir de kullanılan diğer malzemeler arasında katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Katılımcıların çocukluklarının geçtiği evler; tek odalı (13 katılımcı), iki odalı (29 katılımcı), üç odalı (14 katılımcı) ve dört odalı (4 katılımcı) olarak belirtilmiştir.

Mahallemiz dağın yamacına kurulmuş bir gecekondulu mahallesiydi. 20-30 civarı gecekondulu vardı. Duvarları mavi, çatısı siyah evin etrafı da beyaz renkli küçük bir duvarla çevrili, bahçesi olan tek katlıydı. İki göz odasından birinde annemler, diğerinde kardeşlerim ile ben kahrıldık (A.Y.-52, Erkek).

Evimiz gecekonduydu ama kot farkından dolayı iki katlıydı. Alt katında banyo ve tuvalet vardı. Üst katında ise salon, mutfak ve iki oda vardı. Bir oda ebeveynlerin diğer oda çocuklarındı. Altı yaşıma kadar bu evde kaldıktan sonra Ümraniye'ye taşındık. Oradaki evimiz de gecekonduydu ve yine babam tarafından yapılmıştı. Evimiz ve bahçemiz çok güzeldi. Babam inşaat ustası olduğu için mahalledeki en güzel ev bizimkiydi (T.M.-52, Kadın).

Evimiz tek katlı, bahçesinde tulumbası bulunan, yanı başında dam ve samanlığın olduğu yağma tuğladan yapılmış bir köy eviydi. Evin temeli yağma kayadır. Soba ile sadece bir oda ısınır. Üşümek çok normaldi. Tuvalet bahçedeydi. Tek bir odada soba olduğu için herkes aynı odada uyurdu. Tüm zorluklara rağmen herkes çok mutluymuştu (M.D.- 52, Erkek).

Çocukken yaşadığımız ev, iki odalı, kerpiç bir köy eviydi. Yedi kardeş ve anne-baba aynı evde yaşıyorduk. Mutfak ile antre aynı yerdin aslında. Odalar şimdikine göre daha küçük ve kötü malzemelerle kaplıydı. Apartmandaki gibi alt üst oturmak yoktu. Evler komşularla çok yakın veya bitişikti. Banyo oda içinde olurdu ve hamamlık denilirdi (G.K.-50, Erkek).

Oturduğumuz ev ilk önce köy eviydi. İki odası vardı. Biri gündüzleri oturma odası, gece ise çocukların yattığı odaydı. Diğer oda ise hem depo-kiler hem de büyüklerin yatak odası olarak kullanılırdı. Banyo o odada olduğu için yıkanma eylemi orada gerçekleşirdi. Tuvalet evin on, on beş metre ilerisindeydi. Kış olduğunda sadece oturma odasında soba yakılırdı ve herkes o odada uyurdu. Daha sonra şehir merkezinden bir ev almıştık orası normal bir apartman dairesiydi (Y.K.-50, Erkek).

Çocukluğum küçük bir köy evinde geçti. Evimiz kerpiçtendi. Kerpiç doğal afetlere karşı dayanıksızdı ancak iklime en uygun malzemeydi. Bahçe çitleri tahtadan ya da taşlandı (M.A.-55, Erkek).

Ben, yaşlılarıma göre çok şanslı bir çocuktum. Babam Kütahya Azot fabrikasında teknisyen olarak çalışmaktaydı. Fabrikanın lojmanlarında doğdum, büyüdüm. Babamın anlattıklarına göre 1962 yılında fabrikayı Alman firmaların kurması, yine Almanların lojmanları inşa etmesi ile fabrikada çalışanlar 1964-1965 yılında lojmanlara taşınmaya

başlamış. Lojmanlar dört katlı, betonarme, 2+1 odalı, içinde mutfağı, tuvaleti, banyosu olan dairelerdi (İ.Y.- 53 Kadın).

Çocukluğum İzmir'in Torbalı ilçesi Ayrancılar köyünde geçti. Babamın işçi olarak çalıştığı tavuk çiftliğinin klasik lojmanlarında oturuyorduk. Tek katlı evimiz, günümüz daire tipi evlerine benziyordu (M.Ş.-56, Erkek).

Eskişehir merkezde bulunan Bahçelievler mahallesindeki 2 odalı, bahçeli, tek katlı küçük bir evde yaşıyorduk. O zamanlar evler hep böyleydi. Bizim mahallemize adını veren de evlerimizin hep bahçeli olmasıydı. 1975'te ikiz kardeşlerimin doğması ve babaannemin vefatıyla üç odalı bir apartman dairesine taşındık. Yeni evimizde benim de tek başıma kaldığım bir odam olmuştü (T.E.-59, Kadın).

Katılımcılar çocukluklarının geçtiği evlerden bahsederken bir/iki katlı, bahçeli/avlulu, kerpiç duvarlı, kiremit çatılı, toprak damlı evlerden söz etmektedirler (Şekil 2).

Şekil 2. Bazı katılımcılara ait görseller (Katılımcı C.E. ve katılımcı B.G. 'nin arşivlerinden izni ile paylaşılmaktadır)

C.E.- 51 / Çankırı
(1-2 katlı kiremit Evler)

B.G.-82 / Konya (Toprak damlı, avlulu, kerpiç duvarlı evler)

Konutların mekân organizasyonu açısından incelendiğinde, katılımcıların büyük bölümü tuvaletin (51 katılımcı) ve mutfağın (45 katılımcı) evin dışında, avluda/bahçede olduğundan bahsetmektedirler. Katılımcılar evi ısıtmak için soba (51 Katılımcı), merkezi ısıtma sistemi (5 katılımcı) ve ocak (4 katılımcı) gibi çeşitli ısınma araçlarını kullandıklarını dile getirmişlerdir. Çocukluk döneminde kullanılan sedirler, yer minderleri, somyalar, kanepeler, vitrinler, terekler, vb. bellekte kalmış mobilyalar olarak sıralanmaktadır. Dönemin teknolojisi dahilinde salon, oturma alanı, mutfak, banyo ve tuvalet mekânlarının özelliklerinden bahsedilmiştir. Evde televizyonu olan katılımcı sayısı (15 kişi) az olmasına rağmen televizyonu bir sosyalleşme aracı olarak ailenin bir arada olduğu salon veya oturma odasında bulunduğundan bahsetmişlerdir. Çamaşır makinası olmayan katılımcılar (52 katılımcı) avluda/bahçede veya küçük banyolarında elde çamaşır yıkadıklarını ifade etmişlerdir. Merdaneli çamaşır makinası olan katılımcıların bazıları (5 katılımcı) makinanın banyoda olduğunu, bazıları (3 katılımcı) ise hol/antrede bulunduğunu ifade etmişlerdir. Teknolojinin sağlamış olduğu imkanlar mekânsal boyutu ve mekân kullanımını etkilediği söylenebilir.

Yaşadığım ev; iki katlı, topraktan, iki odalı küçük bir köy eviydi. Girişte oldukça küçük bir koridor bulunmaktaydı. Hatta o kadar küçük ki kapı genişliğinden birazcık büyük bir holdü. Bu hol hem bir oturma odasına hem de kardeşlerimle kaldığım odaya açılırdı. Bahçesinde tuvalet ve ekmek evi vardı (N.K.-51 Kadın).

Köyde avlunun içinde hayvanlarımızın barındığı bir ahır ve kümesimiz, meyve ve sebzelerimizi yetiştirdiğimiz bahçemiz, yufka ekmek gibi yiyecekleri pişirip yiyebildiğimiz tandırımız, traktörümüzü ve arabamızı park edebildiğimiz garajımız, tuvaletimiz ve bir de kendi evimiz bulunmaktaydı (C.E.-51, Erkek).

İki ayrı **müstakil köy evimiz** vardı. Evler taş ve **kerpiçten** oluşuyordu. Evlerin üstü **tomrukla** kapatılır, üzerine toprak atılırdı. Evlerin biri tek odalı, misafirler geldiği zaman kullanılırdı. Diğer evde de biz kalırdık. Bizim kaldığımız evde üç odamız vardı. Birinde dedem, birinde annemle babam diğerinde ise kardeşlerim ile ben uyurdum. Mutfağımız evin içerisinde değil, evin dışında ayrı bir tek odalı konut şeklindeydi. Aynı şekilde tuvaletler de genellikle evin dışında bulunurdu (F.T.-53 Kadın).

Tek katlı, iki oda bir salonlu bir evimiz vardı. Bizim odamızda iki tane **somya**, bir tane **televizyon** ve çiçekli perdelerimiz vardı. Dört kardeştik. Bir somyada küçük kız kardeşim ile ben, diğer somyada ise erkek kardeşlerim yatardı. Evimizin diğer odası anne ve babamındı. Mutfağımızda şimdiki gibi dolaplar ve masa yoktu. Onun yerine terek denilen raflar ve tel dolaplar bulunurdu. Yemeklerimizi masada değil yer sofrasında yerdik. Herkese ayrı tabak konulmazdı, ortaya her yemekten birer tabak konulur ve herkes oradan yerdi (A.S.-50, Kadın).

Küçükken durumumuz olmadığı için evimiz küçüktü. **Üç oda** ve bir de banyodan oluşuyordu. Evin bulunduğu **bahçe** büyüktü ve bahçede ağaçlar vardı. Evden ayrı olarak da **bahçede bir tane tuvalet** bulunmaktaydı. Bizim zamanımızda evler **kerpiçten** yapılırdı. Dayanaksız ve yapı malzemelerinin kötü olmasına rağmen yazları ferah kışları sıcak oluyordu. Kışın odanın içine **soba** kurarak ısınırdık (Y.K.- Erkek, 59).

Eskiden evlerimiz **toprak damlı evlerdi**. **İki göz odası** vardı. Birinde aile büyükleri, diğerinde beş kardeş yatardık. Bizim odada en üste büyükler sıralanarak yatardık. Ağabeyim evlendiği zaman bir göz oda daha yaptırmıştı. Kiremit çatı yoktu benim çocukluğumda. Sıcak suyumuz olmadığı için sobanın üstünde ısıttığımız suyla yıkanırđık. **Mutfak yoktu**, dışarıda **ocağımız** vardı ve yemek orada yapılırdı. **Tuvalet de evden uzaktaydı**. Kışın çok kar yağdığı için tuvalete gitmek için yolu kürürdük. Çeşme zaten yoktu, evinin önünde kuyusu olan tulumbayla su çekerler, onu kullanırdı (M.A.-78, Erkek).

Evimiz **taştan** bir evdi. Duvarları **beyaz kireçli**, geniş bir salonu, geniş bir bahçesi vardı. Bahçede büyük bir ceviz ağacımız, incir ağacımız, Kocaosman üzümümüz (Tavasın meşhur üzümü,) çiçeklerimiz vardı. Yine dışarıda lavabo ve tuvalet bulunmaktaydı. Köyde sobaya geçen evler vardı ama bizim evde **ocak** ile ısınırdık. Yemekleri falan orada pişirirdik (M.S.-89, Kadın).

Evimiz **taş ve ahşap** detayların birbiriyle iç içe geçerek özellikle de bazı odalardaki ahşap süslemelerin ihtişamı ile sanatsal bir müze gibiydi. Yüklük dediğimiz yorgan dolapları şimdiki gibi evlerin duvarının birazını değil boydan boya kaplardı. Yani uzaktan bakınca orada dolap olup olmadığı çok belli olmazdı. Evin bahçesinde **tuvalet** vardı. Ev ile bütünleşik yapıda değildi. **Bazen gece kışta soğukta gitmeye zorlanırdık**. Banyolar de her odada yüklüğün içinde olurdu. Çok büyük değillerdi. Aydınlatmada **gaz lambaları** yaygındı (M.Ç.-70, Erkek).

Evin girişin de kapının üzerinde hep bir **çan** olurdu. O zamanlar dış kapı iç kapı hep açık olur, geceden geceye kilitlerdik. Gündüzleri biri geldiğinde kapı açılır ve o çan çalardı. Böylelikle bizde birinin geldiğini o sestten anlardık. Hala durur mesela o çan. Aşağı katın sol kısmında mutfak vardı. Üst katta ise iki tane oda bulunmaktaydı. Birinde **somya** diye adlandırdığımız demir tellerden olan, oldukça sert bir oturma yeri vardı. (R.Y.-64, Kadın).

Eskiden ailelerde çocuk sayısı çok olduğu için köyde hiçbir ailede çocuklara ait ayrı odalar yoktu. **Isınma işi sobayla** olduğu için herkesin odası olması imkânsızdı. Zaten kışın tek odada soba yanar ve herkes aynı odada oturmak zorunda idi (**R.K.-60, Kadın**).

Evimizde o zamanlar ocak vardı. Dedem tüccar olduğu için gelirimiz iyiydi. Hemen sonra sobaya geçtik. Eskiden evlerde çeşme mi vardı? Su kuyuları vardı, oralardan su çekerdik. O zaman gaz lambası yakardık, elektrik ben evlendikten sonra geldi (**M.S-89, Kadın**).

Lojmanımız Almanlar tarafından yapıldığı için kimsenin evinde olmayan **kalorifer sistemi** bizim evlerimizde vardı. Sobalı evlerde oturan arkadaşlarım kışın bize geldiğinde kaloriferi uzay aracı gibi inceler, soru sorarlardı (**İ.Y.- 53, Kadın**).

Evimiz **üç odadan** oluşmaktaydı. Kardeşlerimle kaldığımız oda ile anne ve babamın yattığı oda birbirine açılırdı. İki odayı daha iyi ısıtması için içeride odalarımıza yakın yerde **soba** kurulurdu. Salonda üç tane **dantelli somya** bulunurdu. Pencerele tahtadandı ve kış geldiğinde soğuk girmesin diye babam çivilerle pencerelere poşet, plastik çakardı. TV çok sonradan geldi. Ben küçükken banyoda çamaşır makinemiz vardı ve sıkması için annem kıyafetleri merdanenin arasına koyar öyle sıkardı kıyafetleri (**Y.A.-50, Erkek**).

Eve girdiğimizde **hayat** ismini verdiğimiz şimdinin evlerin önündeki bahçeye benzeyen bir alan vardı. Hayatta üç kapı vardı biri mutfak, diğeri oturduğumuz, yattığımız, vakit geçirdiğimiz oturma odamız, bir de tuvaletimiz vardı. Mutfakta ekmek yaptığımız **ocak** bulunuyordu. Dolaplar yerine yüklük dediğimiz yerler kullanılırdı. Oturma odamızda **yer minderlerimiz** vardı. Evimizin dış kısmından yukarıya bağlanan bir yokuş vardı. Daha sonra evimize **çekyat** aldık. **Kanepeye** o zamanlar çekyat deniliyordu. O çekyatın evimize geldiğinde **mutluluğumu** anlatamam. (**F.Y. 57, Kadın**).

Küçük dar bir sokakta, **iki katlı kerpiçten** yapılmış evde oturuyorduk. Duvarlarımızı kireçle boyardık. Evlerin üstü ağaç hasırla kaplamaydı. Evimizin zemin katında bir oda ve mutfak vardı. Birinci katında ise oturma odası vardı. İkinci kata tahta merdivenlerle çıkılırdı. Kışları **soba** ile ısıtılırdı. Buzdolapları yeni yeni çıkmaya başlamıştı. **Buzdolabımız** vardı. Yemek pişirmek için küçük tüp yerine **iki gözlü tezgâh üstü ocaklar** çıktı, onları kullanırdık büyük tüpe bağlanırdı. Mutfağımızda balkon vardı. Tuvaletimiz bu evde içerdeydi. Banyo vardı, **banyoda kazan** bulunurdu, içinde odun yakılarak su ısıtılırdı (**G. K.- 51 Kadın**).

Ahşap işlemeli koltuklar, tahtadan yapılmış, üzerine örtüler dikilmiş topanları olan **divanlar** ve **demir karyola yataklarımızı asla unutmam**. Buzdolabı, siyah beyaz kumandasız televizyon, davul fırın, tel dolaplar gibi o zamana özgü eşyalarla döşeliydi evimiz. Henüz çamaşır makineleri işçi evlerine girmemişti (**M.Ş.-56, Erkek**).

Yatak odasında pembe bir **formika yatak odası takımı** vardı. Misafir odası olarak kullandığımız odada o dönemin modasına uygun **koltuk takımı** ile **büfemiz** ve ortada da bir sehpaımız, pencerelerde **tüllerimiz** yere kadar, iki duvar kenarında da **çiçekli fon perdelerimiz** vardı. Oturma odası olarak kullandığımız odada **demir divanlarımız** sonradan çekyatların çıkması ile **çekyatla** değiştirildi (**İ.Y.-53, Kadın**).

Televizyon daha yeni yeni evlere giriyordu. O da siyah beyaz. Ama herkesin evinde olmadığı için T.V. izlemeye amcamlara giderdik. O yıllar çalışmak için babam Arabistan'a gitmişti. Geldiğinde **renkli TV** getirmişti. Biz milletin evine TV izlemeye giderken birden millet bizim eve gelmeye başlamıştı. Televizyonu olanlar bile bizim eve geliyordu renkli TV var diye. Bütün mahalle toplaşır pür dikkat TV izlenirdik bizim evde (**A.Y.-52, Erkek**).

Çocukluğumda **su** vardı ama **elektrik yoktu**. Yirmi beş yaşına kadar da elektrik olmadı. **Gaz lambası** vardı. Onunla aydınlama ihtiyacını giderirdik. Gaz lambasının da

yağı hem çok bulunmaz hem de pahalıydı. Babam bir koyun verir bir teneke gaz yağı alırdı (B.Y.-62, Erkek).

Bulaşık yıkamak için *suyumuz* yoktu. Doğal akan su kaynağımız vardı, gider su taşır öyle yıkardık bulaşıkları. Çamaşırları da *elimizle yıkardık* (A.K.- 72, Kadın).

Katılımcıların söylemleri doğrultusunda, çocukluk evlerinin iç mekanlarına ait özellikler hafızalarında yer edinmiştir (Şekil 3). Dönemin konutlarında genellikle soba ile ısınma sağlanırken nadir de olsa kalorifer kullanımı da olduğu tespit edilmiştir. Mutfak mekanlarında dolap işlevini tereklerin sağladığı yine katılımcıların çoğu beyan etmiştir. Bununla birlikte, misafir odalarında dantelli somyalar ve vitrinler o dönemde sıklıkla tercih edilen mobilyalardır. Ayrıca her evde yaygın olmayan televizyon, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi elektronik aletler ailenin sosyo-ekonomik gücünü de göstermektedir. Katılımcıların bir kısmında evlerde elektrik tesisatının olmamasından dolayı imkanların kısıtlı olduğunu bahsederken, bazı katılımcıların evlerinde su tesisatının bile olmaması dikkat çekmektedir.

Şekil 3. Bazı katılımcılara ait konut iç mekân görselleri (Katılımcı A.K., katılımcı G.S., katılımcı M.Ş., katılımcı İ.Y.'nin arşivlerinden izni ile paylaşılmaktadır)

A.K.- 72/ Trabzon (soba)

A.K.- 72/ Trabzon (Terek)

G.S.- 53/ Adana (Vitrin)

M.Ş.-56/ İzmir (T.V.)

G.S.- 53/ Adana (Dantelli Somya)

İ.Y.-53/Kütahya(Kalorifer)

3.3. Sosyal Özellikler

Katılımcıların zihinlerindeki çocukluk evlerini anımsarken sosyal özelliklere ilişkin beyanları mekânsal bütünlük açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların aile yapısına, sosyo-kültürel yaşamına, sosyal etkileşimlerine dair bilgileri içeren söylemleri, dönemin sosyo-kültürel özelliklerine ayna tutmakta fayda sağlamaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası (39 katılımcı) dede, nine, evlenmemiş hala/amca, yenge, çocuklar gibi aile fertlerinin bir arada olduğu geniş aile yapısına sahip olduğunu dile getirirken diğer katılımcılar anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı içerisinde yer aldıklarını ifade etmişlerdir.

Dedem ve ninemle yaşadığımız kalabalık bir aileydik ama küçük evde samimi bir ortamda büyüdük. Herkesin kendince bir görevi vardı. Kimimiz hayvanlarla ilgilenir, kimimiz sadece bahçe işlerine bakar, kimimiz evde terzilik ve aşçılık yapar, kimimiz ise okula gider gelirdik. (M.Ç.-70, Erkek).

Evimiz küçüktü ama ailemize yetiyordu. Bir odada dedem ve ninem kalırdı. Yan odamız büyüktü. Odada yüklük içinde banyo ve dolaplar vardı. Orada anne ve babam kalırdı. Ablam, ben ve kardeşim evin en küçük odasına sıkıştırdık ama geceleri birbirimize komik şeyler anlatır, eğlenirdik (Ş.Y.- 50, Kadın).

Evimizde iki oda vardı. Birinci odamız hem yemek yediğimiz, sohbetlerin edildiği, misafirlerin ağırlandığı, günün sonunda ise ben ve kardeşlerimin birlikte yattığı odaydı. İkinci odamız ise anne ve babamızın yatak odasıydı (K.K.,75, Kadın).

Katılımcıların büyük bir bölümünün dönemin yaygın aile tipi olan geniş aile olduğu tespit edilmiştir. Evde dede, nene, evlenmemiş amca, hala, vb. akrabaların olması ile ev içerisinde iş paylaşımının yapıldığından söz edilmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Bazı katılımcılara ait aile görselleri (Katılımcı Y.K., katılımcı F.Ç., katılımcı F.Y. 'nin arşivlerinden izni ile paylaşılmaktadır)

Y.K.- 50/ Niğde

F.Ç.- 50/ Ankara

F.Y.-57/Karaman

Toplumun sosyo-kültürel yaşamını yansıtan düğün, cenaze gibi toplumu bir araya getiren törensel faaliyetlere dair izler de yine katılımcıların belleklerinde yer almıştır. Benzer şekilde yardımlaşma ve saygı değerleri üzerine kurulan komşuluk ilişkileri ile gelen konuğa gösterilen misafirperverlik, toplumun sosyal etkileşim boyutu ve seviyesi hakkında bilgi edinilmesi hususunda önem taşımaktadır.

Bayram hazırlıkları arife gününden başlardı. Konya'nın adeti bayram sabahı kahvaltı yerine sarma, dolma, su böreği, çorba gibi yemekler yenirdi. Ninem ellerimize gecedan kına yakardı. Bayram sabahı büyüklerle bayramlaşılır, beyaz mendil içine sarılı harçlıklarımızı da alırdık (K.K.-75, Kadın).

Bayram zamanı çok heyecanlı olurdu. Gecedan analarımız ellerimize kına yakardı. Sabah erkenden kalkar, elimizi yüzümüzü yıkayıp, bayramlık kıyafetlerimizi giyip, caminin orda olurduk. Bayram namazından babalarımız çıktıklarında, büyüklerimizin ellerini öper, şeker verirlerdi. Şekeri aldığımızda ne mutlu olurduk (M.E.-56, Erkek).

Bayramlarda da yine en çok çocuklar eğlenirdi. Önceki akşamdan hemen hevesle kına yakar sabaha kadar elimizde bekletir, bayram sabahı sabırsızca hemen yakardı. Kahvaltıdan sonra şeker toplamaya çıkar, tüm köyü dolaşırdık (Z.K. -51, Kadın).

Bayramlarda arife günü sabah erkenden kalkılır, su böreği, sarmalar, baklavalar yapılırdı. Arife günü akşam muhakkak ki babaannemize gider, elimize kına yaktırdık.

Kına olmazsa olmazımızdı. Babaannemizin kına keseleri vardı, ellerimizi tek tek sarardı ve gece boyu elimizde kalırdı kına (Z.Ü.- 55, Kadın).

*Düğün zamanı mutlaka **yardımlaşarak** çayda yatak yorgan için yünler yıkanırdı. Düğünler perşembeden başlardı. Şeker dağıtırlardı. Cuma günü bayrak kalkma olurdu. Tabii yazın tarlada işler olduğu için düğüne katılabilmek için tarladaki işleri çabuk bitirmeye çalışırdık (M.E.-56, Erkek).*

*O zamanlarda **komşuluk** insanların hiçbir çıkar sağlama amacı olmadan birbirleriyle **gönülden bağlı** oldukları, **paylaşmaya, birlik olmaya dayalı, herkesin kapısı herkese açık** bir ilişkiydi. Sadece senin evin diye bir şey yoktu, tüm mahalle bir evde toplanırdı. Yapılan gece sohbetlerin, yenilen yemeklerin, içilen çayın bile **adı farklı** olurdu (M.Ü.- 62, Kadın).*

*Cumartesi akşamları **televizyonda** izlenen Türk filmlerini asla unutmam. Bütün komşular o akşam bizde toplanır, siyah beyaz televizyonda o filmleri izlerdik. Dört beş aile evin salonunda ya ağlayarak ya gülerak vakit geçirirdik (M.Ş.- 56, Erkek).*

*Bizim **televizyonumuz** olmadığı için amcamlara giderdik. Her akşam amcamlara gitmemize izin vermezdi babam. Komşuların kapısını çalardık ama onlar da her gün almıyorlardı bizi. Oturduğum yer **gecekondu** mahallesi olduğu için biz de komşuların evlerinin pencerelerinden gizli gizli izlerdik (A.Y.-52, Erkek).*

Katılımcıların çoğunluğunun söylemleri doğrultusunda bayram önü, arife günü ellere kına yakma, bayramda şeker toplama adetleri dönemin çocuklar için unutulmaz bir hatıra olarak hafızalarda yerini almıştır. Gelenek ve göreneklerin, kültürel çevrenin hafızada yer edinmesi sosyal iletişim ile etkili olmaktadır. Düğün, bayram gibi kutlamalar ile komşu, akraba ziyaretleri çocukluk döneminde unutulmayan anılar arasında bulunmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Bazı katılımcılara ait kutlama/misafirlik görseller (Katılımcı C.E.'nin arşivinden izni ile paylaşılmaktadır)

C.E.- 51/ Çankırı (Düğün Merasimi)

M.E.- 56/ Çorum
(Kurban Bayramı)

Y.K.- 59/ Ankara
(Ramazan Bayramı)

F.Ç.- 50/ Ankara
(Misafirlik)

3.4. Alt Temalara İlişkin Bulgular

50 yaş ve üzeri bireylerin belleklerinde kalan çocukluk dönemine ait mekânsal ve sosyal özelliklere doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı alt temalar tespit edilmektedir. Duyular, sevinçli/üzüntülü olaylar, özlem ve değişim başlıkları alt temalar olarak belirlenmiştir.

3.4.1. Duyular

İnsanlar duyu organları tarafından yaşadığı mekânı algılar. Duyu organları tarafından kaydedilen mekânsal ve sosyal bilgiler duyuşsal bellek açısından birey için önem arz etmektedir. Katılımcılar çocukluk evleri hakkında bilgileri aktarırken duyuşsal bellekte yer edinmiş deneyimlerini de katmışlardır.

*Evimizi çok net hatırlıyorum. Çok çeşidimiz yoktu ama **buram buram** sıcak yemek kokardı. Annem muhakkak ocağımıza koyacak bir şey bulurdu (A.O.-50, Kadın).*

*Köy hayatında yazları hep hareketli, sürekli tarlaya giderdik. Ekin topraklar, kiraz topraklar, elma ağaçlarımızı sulardık. Boyumuz kadar kar yağardı. Hayattaki karları küür. Sobanın başında ısınmaya çalışırdık. Sobada pişen **patates** ve **soğanın kokusunu ve tadını hiç unutamam (F.Y.- 57, Kadın).***

*Odaya girince hemen karşına kuzine soba çıkardı. Karşlı olduğumuzdan annem sürekli **Kars Ketesi yapardı** sobada. Sobada pişen yemeğin tadı ayrıdır (A.Y.-52, Erkek).*

*Evimizin önüne çerçi adı verilen insanlar gelirdi. Biz ona buğday gibi tahıl malzemeleri verirdik, o ise bize arabasındaki süs eşyalarından, **ay çekirdeğinden, şekerlerinden** verirdi. Takas ederdik. Okula da cebine o çekirdekleri koyup gidersen en havalı sen olurdu. Şekerle çekirdek birbirine yapışırdı ama tadı öyle güzel olurdu ki.. (F.Y.- 57, Kadın).*

*Kışın evlerimize kurduğumuz kuzine sobalarımızın etrafına toplaşır sobanın üstünde yapılan **kestanenin** olmasını beklerken meyvelerimizi de bi yandan soyardık (K.K.-75, Kadın).*

*Bahçede oyun oynarken acıktığımızda, annelerimizin yaptığı **salçalı ekmekleri** yer geri oynamaya koşardık (T.E.-59, Kadın).*

*Çocukken kayısı çekirdeğiyle oynardık ama tatlı kayısı çekirdeği olacak. Bazı çocuklar acı olanlarla oynardı. Biz acı olanları bilir, onlarla oynamazdık. Acı çekirdekleri biriktirip hurdacıya satardık. Oradan aldığımız **parayla beyaz nohut, bandırma, akide şekeri, helva, leblebi** alırdık, bizim zamanımızın abur cuburları onlardı (Y. K.- 50, Erkek).*

*Her yemeğimizi mutfaktaki ocakta yapardık. O yıl hasat ettiğimiz ayçiçeklerinin saplarını yazdan kurutur ocakta onları yakardık. Farklı **hoş bir kokusu olurdu**. Ekmek yapardık o ocakta, **patates kızartması en sevdiğimiz** yemektir (R.Y.-64, Kadın).*

3.4.2. Sevinçli/Üzücü Olaylar

Katılımcıların bazıları çocukluklarında yaşamış olduğu evleri sevinçli/üzücü olaylar ile hatıralarında kodladıkları çalışma ile tespit edilmektedir. Oynadıkları oyunlar, kardeşleriyle ve/veya arkadaşlarıyla geçirdikleri zamanlar zihinlerinde olumlu izler bırakırken yaşanan üzücü olaylar ise olumsuz olarak belleklerinde yer edinmiştir.

***Misket, beştaş, evcilik, ip atlama, yakar top, seksek** gibi oyunların yanı sıra kendi oyuncak arabalarımızı yapar, kendi bebeklerimizi diker ve onlarla oynardık. Akşam olduğunda evimizdeki gaz lambaları ve mumların aydınlattığı odalarımızda ailecek güzel sohbetler ederdik (T.E.-59, Kadın).*

Kardeşlerimle birlikte ellerimizle gaz lambasının verdiği ışığı oyuna çevirip **gölge oyunları** oynardık. Ninemiz bizlere **masallar** anlatırdı. O masallar biraz ürkütücü olurdu. Her zaman o masalın sonunda korkar yer yataklarımızı serip yorgan ve battaniyelerimizi üstümüze çeker, korkudan kardeşlerimizle birlikte sarılır yatarlık (K.K.-75, Kadın).

Bizim çocukluğumuz evimizin önündeki büyük hayat denilen bahçede geçerdi. Komşu çocuklarıyla beraber oyunlar oynardık. Bu oyunlar günümüzde de hala oynanan **saklambaç, körebe, bilye, topaç, seksek, beştaş** gibi oyunlar olsa da artık bu oyunlar unutulmaya yüz tutmuştur. Kimisi için o bahçe boş bir alan gibi olsa da benim için eğlence kaynağıydı (G.K.-50, Erkek).

En güzel anım bana **bisiklet** aldıkları gündü. Hiçbir zaman o günü unutamam. Çok mutlu olmuştum. Hala unutamadığım bir eşya olarak da bisikletim derdim (Y.K.-59, Erkek).

Çamurdan eşyalar, tabaklar yapar, mini bir evcilik oynardık. **Beştaş, seksek, saklambaç** gibi oyunlarla eğlenirdik. Erkekler **futbol, topaç, misket** gibi bize göre biraz daha kaba oyunlar oynarlardı. Hepimiz bu oyunlardan sonra nefes nefese kalıp hayata koşardık. Ağzımızı musluğa dayayıp kana kana su içerdik (S.Ç.-54, Kadın).

Sokakta **çelik çomak, seksek, körebe ve bilye** gibi oyunlar oynardık. En çok oynadığımız oyunlardan biri mahalleler arası futbol karşılaşmalarıydı. Anneler komşularla kapının önünde elişi, dantel örür, sohbet ederlerdi. **Akşam ezanı okunmaya başlayınca** hemen evlere koşar ezan bitmeden herkes evinde olurdu (M.D.- 52, Erkek).

Babam arka bahçemize odunluk yapacaktı. Yardım edelim diye beni ve abimi de çağırırdı. Ben toprak ve samandan çamur karıyordum. Abim de tahtadan küçük bir aletle kerpiç keserdi. Çamur kararken on iki yaşında falandım. Ben babama yardım ederken arkadaşlarım sokakta oyun oynuyorlardı. Gözüm bir anlığına onlara daldı. Kafama inen kerpi kesicinin tahta kısmıyla kendime geldim. O sopa canımı acıtmadı ama arkadaşlarımın babamın beni **dövdüğünü** görmesi canımı çok acıttı. **Evimizin bahçesi** her zaman bana bu olayı hatırlatır (A.O.- 50, Kadın).

23 Nisan Çocuk Bayramında şiir okumak için öğretmenimiz birisini seçecekti. Benim okul kıyafetim çok eski olduğu için öğretmen beni seçmedi. Oysa çok isterdim diğer çocuklar gibi sunuculuk yapıp şiir okumayı. Kendi bayramıma **sırf ayakkabılarım ve kıyafetlerim eski olduğu için gidemedim**. Çocukların bayramıydı o gün kıyafeti güzel olanların değildi. Ben de okuldan ağlayarak eve gelmiş, yüklüğün içine saklanmışım. Ağlaya ağlaya uyuyakalmışım. Tabi anneler beni bulamayınca çok endişe etmişler. Uyanıp odaya geldiğimde babamdan **yediğim tokadı** hala unutamam (A.O.- 50, Kadın).

3.4.3 Özlem

Tüm katılımcılar çocukluk döneminde belleklerinde kalan özlemlerini samimi bir biçimde dile getirmişlerdir. Çocukluk döneminde bahsettikleri özlemler arasında “oyunlar, yedikleri/içtikleri doğal (yerel) ürünler ve birliklikler” gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Çocukluğun doğası gereği mutlu ve huzurlu ortamları zihinlerine kodlayarak özlemlerle bahseden katılımcılar kendilerini şanslı hissetmektedirler. Bugün her ne kadar teknolojinin gelişmesi ile her an her şeye ulaşma imkânı olsa da çocukluk dönemindeki tadı ve zevki asla sağlayamayacağını yine katılımcıların tümü özlemlerle dile getirmişlerdir.

Sokaklarımız o zamanlar daha canlıydı. **Faytonlarla yolculuk** yapılırdı, sokak düğünleri olurdu. Bozacılar, dondurmacılar, çekirdekçiler, Osmanlı macuncuları gibi sokak satıcıları gezerdi sokakta. En çok dondurma yemeyi severdim. **O dondurmaların tadını** şimdi bile hiçbir yerde bulamıyorum (T.E.-59, Kadın).

Tandırları çok özledim. Sıcak sıcak yufkalar yapılıır, hep birlikte afiyetle yedik. Gerçi her şeyi çok özledim. O yanmayan **gaz lambasını** bile... (M.A.- 55, Erkek)

Annem ineklerden sağdığımız sütü **bastırık** (peynir) yapardı. Bu peynirleri evin damına serer, gündüz üzerini örtülerle kapatır yani bastırır (adı buradan geliyor), gece olunca da örtüyü kaldırır. Biz de yaz akşamları bu peynirlerin başında nöbet tutar, gece boyu damda gökyüzünü izleyerek uykuya dalar. Şimdi bile çok özliyorum o günleri ne güzel yıllardı (Z.Ü.-55, Kadın).

Nerde o eski bayramlar, nerde o eski düğünler nerde o eski komşuluklar, dostluklar, arkadaşlıklar... **Şimdi ben köye gittiğim zaman köyün tadını alamıyorum.** Çocuklarıma da o günleri keşke yaşatabilseydim. Özliyorum, çok özliyorum (M.E.-56, Erkek).

3.4.4. Değişim

Katılımcılar çocukluk döneminde belleklerinde kalan oyun, mekân, ilişkiler gibi kavramların zaman içerisinde uğradığı değişimlerden bahsederek günümüz çocuklarının yaşamlarını kendi çocuklukları ile karşılaştırmaktadır.

Çocukluğumuz **şimdiki gençlik** gibi bilgisayar ya da telefon başında geçmiyordu. Çok arkadaşım vardı. **Sürekli sokaktaydık.** Eve yatmaya girerdik sadece. Sokakta misket, futbol, saklambaç, topaç oynardık. (A.Y.-52, Erkek).

Şimdiki çocuklara **üzülüyorum.** Biz çocukluğumuzu daha iyi yaşadık. Onlar yaşayamıyor. **Belki bizden bir önceki nesil daha iyi yaşamıştır.** Git gide kötüleşiyor. Şimdiki çocuklar çocukluğun tadından mahrum kalıyorlar. Şu an arkadaşlıklar pamuk ipliğine bağlı; çıkar, menfaat hep ön planda. Çok **üzülüyorum** (Y.K.- 50, Erkek).

Eskiden genelde mahallelerde komşuluklar vardı. **Samimiyet, yardımseverlik** vardı. Daha **mutlu**ydük. **Devir değişince insanlar da değişti.** Biz de değiştik. Şu an oturduğum apartmanda karşı dairededeki komşumun ne iş yaptığını bile bilmiyorum mesela. Eskiler mi güzeldi yoksa eskiden mi güzeldik? (A.Y.-52, Erkek).

Görüyorum ki, internetin hayatımıza girmesiyle beraber eski zamanlardaki gibi **sosyallik** kalmıyor. Herkesin evinde internetin olması nedeniyle kimse kimseden yardım istemez oldu. Mutfakta birşey bitse, hemen komşudan isterdik. Evet, **teknoloji kolaylık getirmiş olsa bile** bence teknolojinin en büyük etkisi sosyalliği en alt seviyeye indirmiş olmasıdır (F.Ç.-68, Erkek).

Çocukluğumdaki dünya **bambaşkaydı.** Mahallede herkes birbirini tanıdığı için **güven duygusu** vardı. Komşu komşunun çocuğunu kendi çocuğu gibi korurdu. Sokaklarda oyunlar oynanırdı. Şimdiki gibi sanal oyunlar yoktu. Biz geç saatlere kadar dışarda oynardık. Şimdiki çocuklar **saksı bitkisi** gibi... (Y. K- 50, Erkek).

Bizim çocukluğumuzda her şey **saf ve sadeydi.** Binalar bile... Tek renkliydi neredeyse. Şimdi ise çeşit çeşit renkler. Malzemeler kullanılıyor. Biz sokakta oynayan çocuklardık aynı zamanda. Şu an ki çocuklar ise teknolojinin içine doğmuş durumdalar. Oyun onlar için çok başka. **Giderek güven, saygı azalarak insan ilişkileri kötüye gidiyor** ve belli kalıplara sokuluyor (M.A.- 55, Erkek).

O zamanlarda komşuluk; insanların hiçbir çıkar sağlama amacı olmadan, birbirleriyle **gönülden bağlı oldukları, paylaşmaya, birlik olmaya dayalı bir ilişkiydi.** Tüm mahalle bir evde toplanılır, yapılan gece sohbetlerinin, yenilen yemeklerin, içilen çayların bile tadı başka olurdu. Bir cenaze olduğu zaman, cenaze evi temizlenir, cenaze sahibi yalnız bırakılmazdı. **Şimdi komşusunun adını bilmiyor insanlar...** (M.Ü.-62, Kadın).

Katılımcıların tamamı kendi çocukluk dönemi ile bugün arasında ciddi farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Teknoloji ve kentleşmenin insan hayatını daha konforlu hale getirildiği zannedilse de katılımcılar bu konfor durumunun sosyo-kültürel yaşamı tahrip ederek yereliktен uzaklaştırdığı yönünde endişelerini dile getirmişlerdir. Oyun ve sosyalleşme alanı olan mahalle kültürünün kaybolduğu, komşuluk ilişkilerinin giderek zayıfladığını tüm katılımcılar eleştirmişlerdir. Bugünün çocukları için endişe ettiklerini vurgulamışlar, geçmişte sokaklarda oynayan çocukların yerini bugün teknolojinin zincirine bağlanmış çocuklar aldığını üzüntüyle ifade etmişlerdir.

50 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin belleklerinde iz bırakmış çocukluk döneminde yaşadıkları konuta dair mekânsal ve sosyal özellikleri özetlemek gerekirse; katılımcılar çocukluk dönemi ile ilgili zihinlerindeki çocukluk evi ile ilgili hem mekânsal hem de sosyal yönden yaşamışlıkları dile getirmişlerdir. Mekânsal ve sosyal özellikler bellekteki iki ana temeli oluştururken, söz konusu ana temalara doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı alt temalar katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Şekil 6'da çalışmanın temelini oluşturan yetişkinlerin çocukluk dönemine ait konutlardaki mekânsal ve sosyal özellikler katılımcıların söylemleri doğrultusunda sistematik olarak kategorize edilerek alt temalar kurgulanmıştır. Bu temalar ve içerikler birbiri ile ilişkili ve bütünlük göstermektedir.

Şekil 6. Çalışmada elde edilen bulguların şematik ifadesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3.5. Değerlendirme

Yetişkinlerin çocukluk döneminde zihinlerinde yer edinmiş mekâna dair ilişkileri araştıran bu çalışmada, bireyin mekânı akılda tutma, mekâna dair kodları tespit edilmeye çalışılmıştır. Mekân ve bellek konusu çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bireyin yaşamında önemli yer tutan çocukluğun geçtiği eve dair mekânsal öğelerin tespit edilmesine (Özak ve Gökmen, 2009), çocukluk döneminde mekân ve oyunun ilişkisinin önemine (Uncu ve Çalışır, 2018), anıların sakladığı bahçenin anlamına (Francis, 1995), ev ve hafıza ilişkisinin tüketim bağlamında incelenmesine ve kişinin çocukluğunda eviyle kurduğu ilişkisindeki duyularına dair çalışmalar (Chawla, 1986; Bachelard, 1969, Marcus, 1995) araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Fakat çocukluk dönemindeki konutun hem mekânsal hem de sosyal olarak bütüncül bir yaklaşım ile ele alan çalışma sayısı literatürde yetersiz sayıdadır. Yapılan çalışma, bellek ve mekân ilişkisini bütüncül olarak ele alan özgün bir çalışma olarak değer taşımaktadır.

Çalışmada yetişkinlerin çocukluk döneminde yaşadıkları konuta dair belleklerinde kalan izler, mekânsal ve sosyal olarak iki ana tema üzerine kurgulanmıştır. Katılımcılar yaşadıkları çocukluk evleri ile ilgili mekânsal özellikleri ele alırken, bahçe, avlu, yapı malzemesi, konut tipi,

mekân organizasyonu, ısıtma türü ve mobilyalar gibi konulara yer vermiş olması Öymen Özak (2008)'in çalışması ile benzerlik göstermektedir. Tek veya iki katlı, taş, ahşap, kerpiç, malzemelerden yapılmış evlerin çoğunluğu Geleneksel Anadolu Evi'nin mekân organizasyonunu yansıtmaktadır. Bellekte kalan bilgiler neticesinde apartman tarzı yüksek katlı yapılaşmalar yaygın olmadığı tespit edilmiştir. Çevrenin iklim ve topografik yapısına uygun yapılmış konutlar sürdürülebilir mimari özellik taşımaktadır. O dönem çocuklarının daha insancıl ölçüğe sahip yapılar arasında büyüdüğü ve daha ekolojik yaşam şeklini deneyimlediği alınan bilgilerden yorumlanmıştır. Bahçe, avlu ve sokak katılımcıların çocukluk döneminde bir oyun alanı, bir sosyal etkileşim mekânı olarak değerlendirilmektedir. Sebba (1991) yapmış olduğu çalışmada çocukluk döneminde en çok bellekte kalan mekânın bahçe olduğunu belirtmiştir. Bahçe, sokak gibi dış mekanlarda çocuklar herhangi bir kısıtlama olmaksızın özgürce hareket edebilmişlerdir. Çünkü oyunlar çocuğun hayal gücünü besler ve zenginleştirir. Günümüz çocuklarının teknolojinin sunmuş olduğu imkanlar neticesinde söz konusu oyun alanlarından uzakta olması, onları hem dört duvar arasında hapsetmekte hem de hayal etme, düşünme, yorumlama, tasarlama yetilerinin kaybolmasına veya gelişmemesine neden olmaktadır. Uncu ve Çalışır (2018)'in yapmış olduğu çalışmasında, tabiatın sunduğu doğal oyun alanı içerisinde özgür bir çocukluk deneyimleri sayesinde doğadaki her türlü materyali çocuklar oyuncak olarak tasarlamasında katkı sağladığı sonucu, çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Günümüzdeki hızlı yapılaşmanın kentleri olumsuz etkilediği gibi şehrin bir parçası olan çocuklar üzerinde de hem fiziksel hem de ruhsal olumsuz etkileri olabilmektedir.

Çocukluk dönemine ait sadece mekânsal olgular değil sosyal olgular da bellekte yer almaktadır. Toplumsal hayatın devam etmesinde komşuluk ve misafirperverlik önemli bir yere sahiptir. Özellikle yardımlaşma ve güven ihtiyaçlarını karşılamak üzere ihtiyaç duyulan komşuluk, boş zaman geçirme, birlikte iş yapma, hobileri karşılama, yeni mekânlara alışma gibi işlevlere de sahiptir (Gündüz ve Yıldız, 2008). Komşuluk ve misafirperverlik ilişkilerinin mekânların hatırlanmasında önemli rol oynadığını dile getiren Öymen Özak (2008)'in çalışmasında; aile sohbetleri, bayram ziyaretleri, cenaze törenleri gibi insanlar arası ilişkilerin mekânların hatırlanmasını arttırdığını belirtmiştir. Toplumu bir araya getiren bir diğer unsur düğündür. Toplumdaki bireylerin bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren, kişilerin birbirlerine ve topluma karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren, gelenek göreneklerini, inançlarını canlandıran, eğlendiren ve mutluluk veren bir törendir (Öğüt Eker, 2000). Katılımcılar ailelerinin düğün zamanı düğün sahibine her türlü konuda yardım ve destek sağlayarak bir dayanışma gösterdiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca çalışmada katılımcıların çocukluk döneminde yaşamış olduğu sevinçli/üzücü olaylar mekânların zihinlerinde kodlanmasında katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Hafızalarda kalmış çocukluk dönemindeki duyular açısından değerlendirildiğinde; katılımcılar mekanla özleşen görme, duyma gibi duyularına yer verirken koku, tat gibi duyuların da anımsandığı çalışma ile tespit edilmiştir. Atkinson ve Hilgard (1995) ile Cücelioğlu (2019)'nun belirttikleri üzere sadece görsel ve işitsel olan birincil duygularla oluşan mekân algısıyla değil, koku, tat, dokunma gibi duyguların da mekânın zihinlerde kalmasında önem arz ettiği araştırmaları çalışma ile örtüşmektedir. Katılımcılar çocukluklarına dair tat ve kokuları anlatırken hala unutamadıkları ve özlediklerini dile getirmeleri duyuların bellekte nasıl kodlandığını ispat etmektedir. Çünkü beyinde kokuları işleme koyan ve "koku alma soğanı" olarak adlandırılan bölge, beyin çıkıntısı (hipokampus) ile yan yana olması sebebiyle kokular bazı anıları çağrıştırmaktadır (Stafford, 2014). Bu nedenle katılımcılar çocukluk dönemlerindeki hafızalarında yer edinmiş kokular ile geçmiş mekanları daha kolay tasavvur edebilmektedir. Hatıralara, hayal gücüne, eski duygulara ve çağrışımlara; koku duyusuyla daha kolay ulaşıldığı Gilbert (2011) 'nin çalışması ile benzerlik göstermektedir. Koku gibi beynin hafızada yer ettiği diğer bir duyum üzüntü, korku ve sevinç gibi olgulardır. Tat alma duyusunun en az koku kadar mekânın hatırlanmasında etkili olduğundan bahseden Öymen Özak (2008), korku duygusunun da mekânı hatırlanmasında etkili bir diğer faktör olduğundan söz etmiştir. Katılımcılar çocukluk mekânları arasında bahçede yer alan, karanlıkta gitmekten çok korktukları tuvalet mekândan

bahsetmişlerdir. Evden, aileden kısacası güven ortamından uzaklaşmak çocuklarda endişe yaratırken, bu durumun karanlıkta gerçekleşmesi onların korkularını bir kat daha arttırmaktadır. Öymen Özak (2008)'in çalışma sonucu ile örtüşen bu çalışmada bellekte kalan korkular yetişkinlik dönemlerde de etkisini gösterebilmektedir (Güler ve Ağırman, 2022). Bundan dolayı çocukluk dönemi yetişkinliğe giden yolda ilk ulaşılan durak, çıkılan ilk limandır (Onur, 2005). Sağlıklı bir yetişkinlik dönemi çocukluk dönemine bağlı olması sebebiyle çocuğun bulunduğu çevre önem taşımaktadır.

Geçmiş dönemlerdeki yaşam çevreleri ile günümüz yaşam çevreleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Küreselleşme olgusu yaşamın teknolojik, ekonomik, politik, kültürel değişimine etki eden faktörlerden birisidir. Bu değişim girdabı çocuklara da dönemsel olarak yansımaktadır. Yaşam koşulları ve konforun günümüz çocukları ile katılımcıların kendi çocuklukları arasında ciddi farklılıklar olduğunu ifade eden katılımcılar, değişimin önemli nedenlerinden birisi tüketim kültürü olduğunu vurgulamaktadırlar. Tekin (2019), günümüzde tüketim kültürünün yaşandığı toplumlarda, konut ile kurulan mekânsal ilişkilerin oluşmadığı ya da oluşsa bile yüzeysel kaldığını ve süreç içerisinde kaybolduğunu dile getirmiştir. Benzer sonuç çalışma ile tespit edilmiş olup, günümüz çocuklarının konutu bir meta olarak değerlendirdiği, insan ile ev arasındaki duygusal ve kültürel bağın koptuğu hatta yok olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Elde edilen tüm bulgular çeşitli araştırmacıların tespitleri ile desteklenerek doğruluk kazanmaktadır. Ayrıca kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre belleklerinde daha fazla detay içeren hususları sakladıkları Davis (1999)'in çalışması ile yakınlık göstermektedir. Duyguların bellekte daha çok yer edinmesi ve yeniden hatırlanması sebebiyle kadın katılımcılar çocukluk dönemi ile ilgili anıları çok daha teferruatlı ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk-mekân-konut ilişkisi üzerine bugüne kadar çeşitli disiplinlerde bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda günümüz yetişkinlerin çocukluk dönemlerindeki yaşadıkları konutu hem sosyo-kültürel hem de sosyo-mekânsal boyutta ele alan çalışma sayısı yetersizdir. Özellikle çocukluğu ülkemizin farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya sahip bölgelerinde geçmiş kişilerin, yerinde araştırıldığı çalışma sayısı azdır. Bu açıdan bilimsel platformda önem taşıyan bu çalışma, kentleşme ile ilgili yapılacak gelecek çalışmalara yol gösterecektir. Daha önce üzerinde çok çalışılmamış kavramları keşfetmek ve sonraki araştırmalara ışık tutma amacı hedeflenmektedir (Kurtuluş, 2010).

Lefebvre (2014), mekânı, zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlayan bir köprü olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla konut; insan için bir barınak olmak ile birlikte toplumun yaşam biçimini yansıtan, birçok yönden sosyo-psişik bir varlık olarak insanı temsil etmektedir. Bu nedenle geçmiş ile bugün arasında “hatırlatıcı bir sistem” olarak okunabilmektedir.

İçerisinde ilişkilerin, olayların, yaşanmışlıkların, gerçekleştiği; değerler ve izlenimlerle dolu ev, hafızalarda dört duvardan öte anlamlar taşımaktadır. Bu evler geçmiş ile bugün arasındaki mekânsal, sosyal, kültürel, politik izler taşıyan bir köprü vazifesi görerek hafızayı somutlaştırmaktadır. Yetişkinlerin çocukluk dönemlerine ait evleri hafızalarında kodlanarak saklayabilmesi ve yeniden anımsaması mekânsal belleğin oluşumu açısından önem arz etmektedir. Farklı disiplinlerde bellek üzerine yapılan çalışma sayısı fazla olmasına rağmen bir dönemin yaşam kültürünü yansıtan mekânsal belleğe dair çalışma sayısı yetersizdir.

Araştırmalarda, mekânsal belleğin konutlar üzerinde araştırılması ve bellekte kalan mekânsal ve sosyal özellikler ortaya çıkarılmıştır. Geçmişte tarım ve hayvancılık işlerinin yapıldığı bahçeli/avlulu, az katlı evler, modernleşme ve kentleşme ile birlikte üst üste dizilmiş daracık mekanların olduğu betonarme tip apartmanlara dönüşmüş ve doğal malzemeden yapılmış evlerin zamanla kaybolmasına neden olmuştur. Ekolojik mimarinin yeni bir kavram gibi dile getirildiği günümüzde, geçmiş yaşam biçimi ve mimari görmezden gelinmektedir. Çocukluk

döneminde çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği bugünün çocuklarına göre daha fazla deneyimlemiş olan yetişkinler modern yaşamın dayattığı tüketim kültürüne adapte olmuşlardır.

Çevresel sürdürülebilirlik açısından bakıldığında; günümüzde maruz kalınan sınırsız tüketim algısının insanlık lehine çevrilmesi için çocukların doğru ve bilinçli bir çevrede yetişmesi önem taşımaktadır. Doğaya karşı değil, doğa ile bir bütün olacak şekilde yaşam biçiminin oluşturulması gelecek kuşaklar için gereklidir. Mimarının, yeme-içme, giyim-kuşam alışkanlıklarının yeniden gözden geçirilmesiyle ihtiyaç ile istekler dengelenmelidir. Gelecekte bilinçli ve sağlıklı toplumların temeli çocuklardan geçmektedir.

Sosyal sürdürülebilirlik açısından ulaşılan sonuç ise giderek dayanışma, yardımlaşma birlik ve beraberlik algısı kaybolmakta ve bireysellik ön plana çıkmaktadır. Geçmişte düğün, bayram, cenaze gibi törenlerin komşuluk, arkadaşlık, akrabalık ilişkilerini sıkıca tutan bağlar zamanla zayıflamaya başlamıştır. Komşuların sohbet ettiği, çocukların oyunlar oynadığı, kalabalık sokaklar boşalarak sessizleşmiştir. Özellikle çocuğun aile içi ilişkilerinde geçmiş ile bugün arasında ciddi bir değişim söz konusudur. Yetişkinliğin temeli, çocuklukta aile içi ilişkiler ve aile yaşantısına bağlıdır. Ailenin sahip olduğu kültürel birikim kişisel zenginlik açısından önem taşımaktadır. Çocuğun aile ile olan ilişkisi çevresiyle olan ilişkisine de yansımaktadır. Günümüz yaşam konfor şartları aile içi ilişkilerin zayıflamasına hatta kopmasına sebep olmakta etkin rol oynamaktadır. Modernleşme ve kentleşme ile birlikte büyük ailelerin çekirdek aileye dönüşmesi toplumun kültürünü nesilden nesile aktarıcı rol oynayan dedelerin, ninelerin aile içinden kopmaya başlamasına neden olmuştur. Bu durum, kültürünü yeterince bilmeyen veya yaşayamayan bir nesil ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Tüm bu değişimler günümüz çocukları için ilerleyen yıllarda anımsayacakları mekânsal ve sosyal hafızanın oluşmamasında etkin rol oynamaktadır. Çünkü kişinin mekân ile arasındaki kuracağı bağda mekânsal ve sosyal nesnelere anlam ve duygu içermiyorsa, mekân değer taşımayacağından dolayı zihinde kodlanamaz ve süreç içerisinde kaybolmaya mahkumdur. Dolayısıyla kültürümüzü yansıtan mekânsal ve sosyal değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında ve günümüz yaşamında sürekliliğin sağlanmasında, çocukluk dönemi mekânları etkin rol oynamaktadır. Bu nedenle, geçmiş ile günümüz arasındaki bağın güçlü olmasında, güncel konut uygulamaları ve tasarımlarını yönlendirmesinde mekânsal hafıza ciddi fayda sağlayabilecektir. Yerelliğin, kültürel izlerin giderek kaybolduğu günümüzdeki konutlar, metalaşarak tüketim nesnesine dönüşmekte ve hafızalarda giderek kaybolmaktadır. Doğa ile uyumlu, sürdürülebilir konut özelliği yerini teknolojik, konfor ve lüks yaşam unsuru hale gelmektedir. Belleklerde kodlanarak yer alan konuta dair yaşamların gelecek nesillere aktarılmasına yönelik yerellik ve kültürel zenginliğin tasarım sürecinde bir girdi olarak kurgulanması gerekliliği bu çalışma ile vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Alınmış, S. (2019). *Türk şiirinde çocuk teması (1923-1950)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Alver, K. (2013). *Siteril hayatlar*, (3. Baskı), Ankara: Hece Yayınları.
- Assmann, J. (1997). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atkinson R. ve Hilgard, E. (1995). *Psikolojiye giriş*, Cilt 1, (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Bachelard, G. (1969). *Poetics of space*. Boston: Beacon Press.
- Baudrillard, J. (2010). *Nesneler sistemi*, (O. Adanır ve A. Karamollaoğlu, Çev), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bronfenbrenner, U. ve Ceci, S. J. (1994). Nature- nurture reconceptualized developmental perspective: a biological model, *Psychological Review*, (101) 4, 568-586, doi: 10.1037/0033-295x.101.4.568.

- Chawla, L. (1986). The ecology of environmental memory, *Children's Environment Quarterly*, 3(4), 34-42.
- Connerton, P., (2014). *Toplumlar nasıl anımsar*, (A. Şenel, Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cooper, C.M. (1992). Environmental Memories, in I. Altman ve S. M.Low eds, *Place Attachments, Human Behaviour and Environment: Advances in Theory and Research*, New York: Plenum Press.
- Cooper, C.M. (1995). *House as a mirror of self: exploring the deeper meaning of home*, Conari Press, Berkeley, USA.
- Cüceloğlu, D. (2019). *İnsan ve davranışı: psikolojinin temel kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Davis, P. (1999). Gender differences in autobiographical memory for childhood emotional experiences: *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (3), 498-510.
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: a user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge Publications.
- Doğu, T. ve Varkal Deligöz, M. (2017). Hafıza kutusu: bir kentsel kolektif bellek deneyi(mi), *MEGARON Dergisi*, 12 (4), 545-552, DOI: 10.5505/megaron.2017.09226.
- Erikson, E. (1950). *Childhood and society*, Harmondsworth, Penguin Books.
- Francis, M., (1995). Childhood's garden: memory and meaning of gardens, *Children's Environments* 12 (2), 1-16, https://www.academia.edu/34079721/Childhoods_Garden_Memory_and_Meaning_of_Gardens (Erişim tarihi: 10.02.2022).
- Ganiç, K. (2016). *Kentsel yapıtlar üzerinden bir mekânsal bellek okuması: atatürk kültür merkezi (akm)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gilbert, A. (2011). *Bir burun anlatıyor, günlük hayatta kokunun bilimi*, (S. Karakan,Çev.) İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Grix, J. (2010). *The foundations of research*. London: Palgrave Macmillan.
- Güler, K. ve Ağırman, M.N. (2022). Çocukluk dönemi travmalarının yetişkinlik dönemi tutum ve davranışlarını belirlemeye ilişkin ölçek geliştirme çalışması: çok boyutlu travma ölçeği, *İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Dergisi*, (18), 907-934. doi.org/10.38079/igusabder.1145860
- Gündüz, M. ve Yıldız, C.M. (2008). Türk yazılı kültüründe komşuluk, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (25), 123-138.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. (L. A. Coser, Çev.). University of Chicago Press, Chicago.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*, (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (B.Barış Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Hecht, A. (2001). Home sweet home: tangible memories of an uprooted childhood. In Daniel Miller (ed.) *Home Possessions: Material Culture behind Closed Doors*, Oxford: Berg.
- Jung, C. (1971). *Psychological types*. Princeton University Pres. Princeton.
- Karadoğan, U.C. (2019). "Çocuk ve çocukluk" kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi, *Çocuk ve Medeniyet* (1), 195-226.
- Katılımcı C.E., Y.K., F.Ç., F.Y., A.K., G.S., M.S., İ.Y. 'nin fotoğraf arşivleri.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın üretimi*, (I. Ergüden, Çev.). (2. Baskı), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Linton, M. (1986). *Ways of searching the contents of memory, in rubin*, D.C ed, *Autobiographical Memory*, (50-68), Cambridge University Press.
- Malouf, D. (1986). *12 edmondstone street. ringwood*, Victoria, Penguin Books. Australia.
- Marcus, C.C. (1995). Environmental memories. In Low, S.M. and Altman, I.(Eds.) *Place Attachment*. New York: Plenum Press.
- Marczyk, G., DeMatteo, D., ve Festinger, D. (2005). *Essentials of research design and methodology*. New York: John Wiley & Sons Inc.

- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach*. Los Angeles: SAGE.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco: Wiley.
- Mert Açar, N. (2016). *Kültürel bellek ile oluşan estetik kültürün, kent mekânına yansımaları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Mertens, D. M. (2014). *Research and evaluation in education and psychology: integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. New York: Gallaudet University.
- Neuman, L.W. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar (cilt i-ii)*, (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayın Odası.
- Neuman, L. W. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches* (Seventh Ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Neuman, W. L. ve Robson, K. (2014). *Basics of social research*. Toronto: Pearson Canada.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de çocukluğun tarihi* (2.baskı). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Öğüt Eker, G. (2000). Türk düğün geleneği içinde Karakeçili Türk düğününün ritüel açıdan değerlendirilmesi. *Millî Folklor Dergisi*, (46), 92-100.
- Öncü, A. (2013). *İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul’a ulaştı. mekân, kültür, iktidar (iç)*, (4.Baskı), (Der: A. Öncü, P. Weyland), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öymen Özak, N. (2008). *Bellek ve mimarlık ilişkisi kalıcı bellekte mekânsal öğeler*, (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özak, N.Ö. ve Gökmen, G.P. (2009). Bellek ve mekân ilişkisi üzerine bir model önerisi. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, (8) 2145–155.
- Patten, M. L. ve Newhart, M. (2018). *Understanding research methods: An overview of the essentials*. New York: Routledge.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Rossi, A. (1982). *The architecture of the city*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London.
- Roulston, K. (2010). *Reflective interviewing: a guide to theory and practice*. Los Angeles: Sage Publications.
- Röling, H. (2006). *Zichzelf te zien leven: herinneringen aan nederlands en vlaams gezinsleven 1770–1970*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rubin, D. C. (2002). *Autobiographical memory across the lifespan*. In P. Graf & N. Ohta (Eds.), *Lifespan Development of Human Memory*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Los Angeles: Sage Publications.
- Schudson, M. (2007). *Kolektif bellekte çarpıtma dinamikleri. cogit-bellek: öncesiz, sonrası, 50*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sebba, R. (1991). The landscapes of childhood: The reflection of childhood’s environment in adult memories and in children’s attitudes. *Environment and Behaviour*, 23 (4), 395-422.
- Spagnolo, V. (1998). *Memory: the story of a house* (Unpublished master's thesis). University of Calgary, Calgary. doi:10.11575/PRISM/23676.
- Stafford, T. (2014). *Kokular neden anıları hatırlatır?* https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/11/141127_vert_fut_koku_ve_anilar(Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Tekin, F. (2019). Hafıza ortamından tüketim nesnesine dönüşen ev. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 5 (11), 253-273.
- Temizkan, Ö. (2022). *Kent mekânlarının temsilinde toplumsal hafızanın etkisi: Sivas örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Türk Dil Kurumu, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 10.02.2022).
- Uncu, G. ve Çalışır, G. (2018). Çocukluk, oyun ve kent: 80’li yılların Gümüşhane’inde çocuk olmak. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. (6) 2, 1447-1474. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.390840>

- Wilson, C. S. (2015). *Anıtkabir'in ötesi-Atatürk'ün mezar mimarisi: ulusal belleğin inşası ve sürdürülmesi*. (M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Van Engelsdorp, R. (2000). *Wie woont waar? in jaap huisman, irene cieraad, karin gaillard and rob van engelsdorp gastelaars honderd jaar wonen in nederland: 1900–2000*, Rotterdam: 010 Publishers, 235–247.
- Yıldırım, A.ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, A. (2019). Toplumsal bellekten bireysel belleğe: iki örnek olay bağlamında Altan Öymen'in anılarında “öfkeli yıllar”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(1) 2.
- Weiss, R. S. (1994). *Learning from strangers: the art and method of qualitative interview studies*. New York: Free Press.
- Zevi, B. (1993). *Architecture as Space, how to look at architecture*. New York: Da Capo Press,

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu

Tarih: 07/04/2023

No: 04/03

Kültürel Miras Farkındalığının Oluşmasında Düğün Fotoğraflarının Rolü, (Kütahya Örneği)

The Role of Wedding Photographs in the Formation of Cultural Heritage Awareness, (The Case of Kütahya)

Tuççe BAYER,¹ Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ²

Öz

Fotoğraflar geçmişten geleceğe kültürel aktarımı sağlayan önemli araçlardır. Düğün fotoğrafları somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin nesilden nesile aktarımını sağlar ve kültürel miras farkındalığının oluşmasına yardımcı olur. Bu sayede bellekteki düğün fotoğrafları ile kültürel mirasın bellekteki yeri oluşturulur. Araştırmanın amacı düğün fotoğrafları üzerinden veri analizi yaparak bu çerçevede kültürel miras alanlarının farkındalığını tespit etmek ve düğün fotoğraflarının kültürel miras farkındalığının artmasındaki rolünü ortaya koymaktır. Düğün fotoğrafları artık hem deneyim yoluyla hem de paylaşım yoluyla kültürel mirasın farkındalığını etkilemektedir. Bunun için son üç yılda sosyal medyada en çok veriyi paylaşan Kütahya'daki fotoğraf stüdyoları ile iş birliği yapılmıştır. Çalışma kapsamında, sosyal medyanın kullanıcı üzerindeki etkileri ve erişilebilirlik düzeyinin yüksek olması dikkate alınarak, çekim mekân tercihlerinde müşteriye göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için veri analizi ve stüdyo görüşmeleri yapılmıştır. Düğün sahibi çiftlerin son yıllarda stüdyo fotoğraf çekimlerinden dış mekân çekimlerine yöneldiği gözlemlenmektedir. Tercih edilen dış mekân düğün fotoğrafı çekimlerinde yeşil alan, sahil, düğün salonunun yanı sıra kültürel miras alanlarında da çekim yapıldığı görülmektedir. Bulgularda düğün fotoğrafçılığında dış mekân çekimlerinde kültürel mirasın deneyimlenmesindeki artış dikkat çekmiştir. Düğün fotoğraflarının bellekteki yeri göz önüne alındığında, sosyal medyada paylaşımlarının sosyal medyanın etkisiyle kültürel miras farkındalığının artması kapsamında önemli rolü olduğu düşünülmektedir. Bu sayede toplumda merak uyandırarak bu alanları ziyaret etme isteği oluşmakta, kültürel miras alanları hakkında farkındalık oluşturulmakta ve bu alanların korunması ve geliştirilmesi sağlanarak turizme katkı sağlanmaktadır. Sonuç olarak, düğün fotoğraflarının içinde kültürel mirasın ölümsüzleştirilmesi ve gelecek nesile aktarılması bellekteki kültürel mirasa katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Kültürel miras farkındalığı, Düğün fotoğrafı, Sosyal medya, Kütahya

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Photographs serve as significant tools for the transmission of cultural heritage from the past to the future. Wedding photographs, in particular, enable the intergenerational transfer of both tangible and intangible cultural heritage values, fostering an increased awareness of cultural heritage. Through wedding photographs stored in collective memory, a deeper understanding of cultural heritage's place within that memory is established. The objective of this research is to analyze wedding photographs to identify cultural heritage awareness and to highlight the role of these photographs in enhancing such awareness. Today, wedding photographs impact cultural heritage awareness both through direct experience and social sharing. For this purpose, collaborations were established with photography studios in Kütahya, which have shared the most content on social media over the past three years. Considering the high accessibility and influence of social media on users, data analysis and interviews with these studios were conducted to determine whether there were significant differences in location preferences for photography based on client preferences. It has been observed that, in recent years, couples have increasingly opted for outdoor

¹Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, tugcekurtulmus@gmail.com.

²Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, hhhalac@eskisehir.edu.tr.

Atf için (to cite): Bayer, T. ve Halaç H. (2024). Kültürel Miras Farkındalığının Oluşmasında Düğün Fotoğraflarının Rolü, (Kütahya Örneği). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 1973-1992.

photography over traditional studio shoots for their weddings. Among the preferred outdoor locations for wedding photography are green spaces, beaches, wedding venues, and cultural heritage sites. The findings reveal a significant increase in the experience and appreciation of cultural heritage through outdoor wedding photography. Given the role of wedding photographs in the collective memory, their dissemination via social media is considered to play a key role in raising cultural heritage awareness, driven by the influence of these platforms. This sharing incites curiosity within society, encouraging visits to heritage sites, fostering cultural heritage awareness, and contributing to the preservation, promotion, and development of these areas, particularly in terms of tourism. In conclusion, the immortalization of cultural heritage within wedding photographs and their transmission to future generations enhances the collective memory of cultural heritage.

Keywords: Cultural heritage, Cultural heritage awareness, Wedding photography, Social media, Kütahya

Article Type: Research

Giriş

Toplumların ortaya koydukları her ürün bilinçli ya da bilinç dışı olarak kültürel bir yansıma içerir. Bu yansımaların ürünü olan kültürel miras, toplumların geçmişini geleceğe aktaran ve toplumun fiziksel ve sosyal yaşamlarını gelecek nesillere taşıyan değerler bütünüdür. Bu durumda kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması, tarihin ve varlığın geleceğe aktarılması anlamına gelmektedir (Akay, 2006). Kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması ve korunması için ise öncelikle fark edilmesi gerekmektedir (Tören vd., 2012). İster somut bir kültürel mirasın ister somut olmayan bir kültürel geleneğin fotoğraflanması da kültürel mirasın farkındalığını oluşturmakla kalmayıp kültürel belleğin sürekliliğini ve nesiller arası aktarımını sağlayan bir araç olmaktadır. Önemli tarihi günler, kişiye özel günler ve anlar toplum için özel bir anlam taşımakta ve bu anlara veya anılara ait fotoğraflar yıllarca saklanarak o günün değerleri korunmaktadır. Bu nedenle yaşanmışlıkların kaydedilmesini sağlayan fotoğraflar, kültürel değerlerin toplumlar arası aktarımı ve toplumsal hafızanın şekillenmesinde etkilidir. Barthes (2016)'ya göre fotoğraf çekildikten sonra artık geçmişe aittir ve gelecekte hatırlatma aracı olacak nostaljik bir unsur olmaktadır. Ona göre bellek ve fotoğraf kavramları çok yakından ilişkili olsa da fotoğraf tam manasıyla bellek değil, bir çağrışım unsuru olarak görülebilir.

Akıllı telefonlar ve mobil uygulamaların gelişmesiyle beraber veri toplamak ve paylaşmak için kitle kaynak kullanımı günden güne artmaktadır. Dünyanın her yerinde kültürel miras verilerinin toplanmasını sağlamak için kitle kaynak kullanımı ideal bir tekniktir (Dhonju vd., 2017). Hatta bu görüşle birlikte Dhonju vd. (2018), kültürel miras alanlarını belgelemek ve paylaşmak için “Kültürel Mirasımızı Paylaşın” adlı web tabanlı bir uygulama geliştirmiştir. Aydın (2019) internet ve sosyal medya platformlarındaki paylaşımları, ağızdan ağıza pazarlamaya benzetmekte ve bunun dijital hali olarak yorumlamaktadır. Kocakaya ve Dönmez (2022)'ye göre popüler kültür ögesi haline gelen kültürel miras değerlerinin sosyal medyada sıkça yer alması ilgi çekmektedir. Eskiden taş, kâğıda bırakılan kayıtlar günümüzde YouTube, Instagram, Facebook gibi sosyal medya programlarında yer almakta, böylelikle diğer kayıt altına alma yöntemlerine göre daha demokratik ve doğası gereği daha katılımcı bir yaklaşım sergilemektedir (Yıldız, 2023). Hatta literatüre “instagramlanabilir kültür” gibi kavramlar girerek kültürel değişimin genç neslin kültürel sanat biçimlerini anlama ve tanıtma konusunda nasıl etkilediğini araştıran çalışmalar yapılmaktadır (Shofiyah vd, 2024). Gaitán (2014), yeni teknolojiler ve sosyal medyanın kültürel miras alanları ile etkileşiminin kurumlar, paydaşlar ve toplulukların miraslarına yaklaşım biçimlerinde büyük değişikliklere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Fotoğraflar, sosyal medyanın yaygın kullanımı ile birlikte tüketim aracı haline gelmekte ve geçmişteki albüm fotoğraflarının günümüzde anlamının ve bağlamının değişmesine neden olmaktadır. Son yıllarda özel günlerde uygulanan dış çekim fotoğrafçılığı ile somut kültürel miras alanları da fon olarak kullanılmaya başlamıştır. Çekilen bu fotoğraflar artık fotoğraf stüdyosu vitrininde değil, fotoğraf stüdyosunun sosyal medya profilinde yer almaktadır. Bu nedenle sosyal medyanın, kültürel

mirasın bellekteki yerini oluşturmak ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamakta önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bu nedenle düğün fotoğrafları da geçmişten günümüze kültürel değerlerin aktarımını sağlamaktadır. Türkoğlu ve Baydeniz (2022)'nin çalışmasında ele aldığı üzere somut olmayan miras bağlamında düğün fotoğrafları da disiplinlerarası incelenebilecek konu olarak görülmektedir.

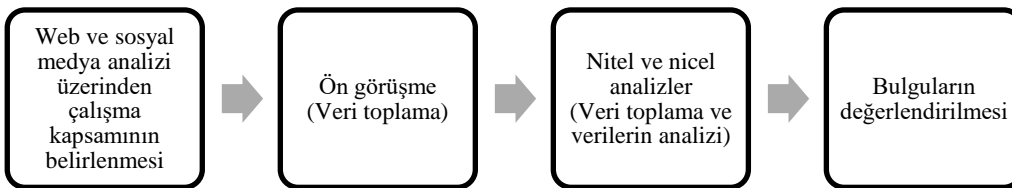
Kültürel miras alanlarının kentlerin sakinleri ya da turistler tarafından fotoğraflar yoluyla belgelenmesi arşiv niteliği taşımaktadır. Özel günlerde bu alanların fotoğraflara arka fon olması, bu özel fotoğrafların saklanması ve sergilenmesi yoluyla kültürel miras alanları da nesilden nesile aktararak toplumun bu konudaki farkındalığını arttıracaktır. Bu çalışma ise düğün fotoğrafları ve kültürel mirasın farkındalığına odaklanarak, bundan sonra yapılacak alan yazındaki çalışmalara zemin oluşturacaktır.

1. Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu bölümde; çalışmanın amacı, çalışma alanı, araştırma modeli, araştırma evreni, çalışma evreni, veri toplama araçları, veri analiz sürecine yer verilecektir. Çalışmanın amacı kültürel mirasın fon olarak seçildiği düğün fotoğrafları üzerinden kültürel mirasın farkındalığı hakkında gelecekteki araştırmalara da farklı araştırma yönleri sunabilmektir. Bu nedenle “Kültürel miras alanlarının farkındalığı sosyal medyada paylaşılan düğün fotoğrafları ile artmaktadır.” hipotezi ile çalışmaya başlanmıştır. Bu kapsamda kültürel mirasın düğün fotoğraflarında fon oluşturması bağlamında, somut ve somut olmayan kültürel miras açısından zengin bir kent olan Kütahya ili araştırma evreni olarak seçilmiştir. Bu çerçevede yöntem olarak Kütahya ilinde düğün fotoğrafları üzerinden nitel ve nicel bir analiz çalışması yapılacaktır. Örneklem seçiminde Kütahya’da düğün fotoğrafçılığı yapan stüdyo veya fotoğrafçılar internet Google üzerinden “Kütahya” ve “Fotoğraf stüdyosu” anahtar kelimeleri yoluyla taranmıştır. Bulunan 19 Adet fotoğraf stüdyosunun sosyal medya “instagram” üzerindeki paylaşımları incelenerek, gönderi (paylaşım) sayısı en fazla olan iki fotoğraf stüdyosu çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Belirlenen iki fotoğraf stüdyosu ile görüşme yapılmış, dış çekim fotoğrafçılığında nasıl bir yöntem belirledikleri hakkında bilgi alınmış, fon olarak kültürel mirasın kullanımı hakkında nitel bir veriye ulaşılmıştır. Sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlar üzerinden kültürel mirasın ne kadar tercih edildiği belirlenmiştir.

Görüşmeler sonucunda bazı stüdyoların çekim paketleri sunduğu, bazılarının ise çekim mekânı tercihini tamamen çekim yaptıracak müşterinin tercihine bıraktığı tespit edilmiştir. Bu görüşmelerden yola çıkarak paketler üzerinden yalnızca mekân tercihleri üzerine nitel bir gözlem yapılması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel veri analizi ise sosyal medya hesaplarında son üç yıl içerisinde yapılan dış çekim fotoğrafları taranarak, çekim mekânları analizi yapılmıştır. Görüşmelerde stüdyoların farklı mekânlardaki ve farklı çiftlere ait fotoğrafların çekimlerini paylaşmaya özen gösterdikleri belirtilmiştir. Veri analizi yöntemi ile elde edilen bulgular değerlendirilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışmanın araştırma yöntemi

Düğün fotoğrafı paylaşımları tarihsel olarak listelenmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü 2020-2022 yılları arası Kütahya’da özel gün fotoğrafçılığı yapan stüdyolarda düğün fotoğrafları üzerinden kültürel miras alanlarının kullanımı araştırılmıştır. İki Fotoğraf stüdyosu ile görüşülmüş, bir sosyal medya platformu olan instagram üzerinden veri analizi yapılmıştır. Nicel analiz kapsamında çift özelinde paylaşım adedi sayısal olarak analiz edilerek toplam paylaşım adetleri ortaya konmuştur. Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler, istatistiksel olarak analiz edilerek, sonuçlar grafikler halinde sunulmuştur. Araştırmanın veri analizinden sonra elde edilen bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Yapılan paylaşımlar üzerinden;

- **Stüdyo/Dış çekim/Stüdyo+Dış çekim** veri grubu bilgisi oluşturulmuştur.
- Dış çekim yapılan paylaşımlar üzerinden hashtag(#) ya da yapılan yer bildirimleri tespit edilerek **mekân bilgisi belirli** ve **mekân bilgisi belirsiz** olmak üzere iki veri grubu oluşturulmuştur.
- Mekân bilgisi belirli olan paylaşımlar üzerinden çekim yapılan iller tespit edilerek **Sadece bir kent** ya da **iki kentte** çekim yaptıran çiftler sayısal olarak tespit edilmiştir.
- Çekim yapılan kentlerin belirli olduğu paylaşımlarda paylaşım üzerinden çekim mekânı analizi yapılmıştır.
- Kültürel miras alanlarının çekimlerde tercih edilmesi, illerin tamamında yapılan toplam dış çekim sayısı oranı bulunmuştur.
- Elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kültürel Miras ve Kültürel Mirasın Aktarımı

Türk Dil Kurumu mirası, “bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey” şeklinde tanımlanmaktadır (http-1). Gümüüşü (2018) kültürel mirası, insanın yaşadığı sürede oluşturup biriktirdiği, geliştirip zenginleştirdiği ve sonraki nesillere aktararak sürekliliğini sağladığı bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün içinde var olan unsurlar olarak tanımlar. Kocakaya ve Dönmez (2022), kültürel mirasın geçmiş ve günümüz arasında bir bağlantı kurup, içinde var olduğumuz dünyaya ve kültüre bir temel oluşturarak, geleceğin yapılanmasına yardımcı olarak manevi açıdan da insan yaşamlarını zenginleştirdiğini ifade etmektedir. Kültürel mirasın geleceğe aktarılmasının altındaki nedenlerden biri onun önemli bir değer olmasıdır (Aksoy, 2012:8, aktaran Halaç vd., 2019).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO, 2005)’e göre ise kültürel miras, önceki kuşaklar tarafından oluşturulan ve evrensel değerlere sahip olduğu düşünülen dil, folklor, sanat, tarih, doğa, insanın birleşik değerleri ile mimari eserler, yazıtlar, mağara evler vb. yaşamın içinde bulunan tüm değerlerin günümüze aktarılanlarına verilen genel bir tanımdır.

Halaç vd. (2019), kültürel mirası korumak ve gelecek nesillere aktarmanın ulusal ve uluslararası yasa ve sözleşmelerle çağdaş toplumların birincil sorumluluğu olduğunu belirtmiştir. Kültürel mirasın değerine ilişkin farkındalığın artırılması ve toplumun tüm bireylerinin bu konuda bilinçlendirilmesi ile sürdürülebilir koruma ve yaşatmanın sağlanabileceğini belirtmiştir.

UNESCO’nun son yıllarda sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin getirdiği bütünsel yaklaşımlarla da ilişkili olarak somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada korunmasına verdiği önem açıktır. Bu nedenle kültür mirasının korunmasında kültürün “dinamik” ve “durağan” özelliklerinin göz önünde bulundurulurken kültür politikalarının “güncelleme”, “sergileme”, “yenileme” gibi önemli kavramlar üzerine kurulması ve içselleştirilmesi koruma yaklaşımları açısından son derece önemlidir (Basat, 2013). Bu nedenle güncel teknoloji ve

yaklaşımlar ile dinamik bir zeminde farkındalığın oluşması sağlanarak, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğine katkı sunulabilir.

Fotoğraflar da sergilenebilmesi, hatıra aracı olarak saklanabilmesi açısından aslında tek başına kültür aktarımında önemli bir araçtır. Somut olmayan kültürel mirasın kanıtı olan fotoğraflar, özel günlerde de özel anlamları barındırmaktadır. Bu nedenle albüm haline getirilir ve nesiller boyu özenle saklanabilir. Kendi başına kültür aktarımı için önemli bir öge olan düğün fotoğrafları, yaygın hale gelen dış çekim modası ile somut kültürel mirasın farkındalığının gelişmesine ve aktarımına yardımcı olacaktır.

2.2. Düğün Ritüeli ve Düğün Fotoğrafçılığı

Evlilik ve evliliğe dair gerçekleşen tüm düğün ritüelleri aile hayatının başlangıcını temsil etmektedir. Yalnızca yerelde değil küreselde de egemen olan düğün, aile hayatının kolektif bilincini oluşturmaktadır. Bu ritüel kültürden kültüre farklılık gösterse de bilinen anlamı aile hayatının başlangıcını bir kutlamayla, bir dizi tören ve görüntü ile yüceltmektir (Saltık, 2022; Lin vd., 2012: 339). Anadolu'da Türk Halkı için düğünler, kuralları toplum tarafından belirlenip yaşanarak süregelen kutsal bir törendir. Düğün toplumun temelini oluşturan aile yaşamının bir parçasıdır ve düğün ritüelleri farklı kültürlerde çeşitlilik gösterebilmektedir.

Ayrıca anlatılan ve yazılan hikâyeler ile Türklerin yöreden yöreye değişen çeşitli düğün âdetlerine sahip oldukları ve merkezinde de gelinin yer aldığı bilinmekte olup yaşanan dönemin getirdiği beklentiler ile yoğrularak günümüze kadar gelmiştir (Çelik, 2018; Akbaş, 2020; Özer, 2020). Düğün fotoğrafı ise bu önemli anıları saklayan ve nesilden nesile aktarılmasını sağlayan bir araç olmuştur. Günümüzde ise düğün fotoğrafları gelin ve damadın düğün hazırlığından başlayarak stüdyo ve dış mekân çekimleri ile ve hatta düğün yapılacak mekân dâhil görüntülerin çekilmesini kapsamaktadır.

Fotoğraflar bir kişiye ait olsa da yaptığı çağrışımlar tarihsel, kültürel kimlik, ulusal veya bireysel kimlik, cinsiyet rolleri, aile ritüelleri ve ilişkileri ile ilgili olabilmektedir (Assman, 2001:36). Öztürk (2020)'ye göre fotoğraf çekildiği dönemin tarihsel bağlamı, kültürel belleği ve toplum ile ilgili birtakım ipuçları vermektedir. Fotoğrafçı ya da fotoğrafı çekilecek kişiler tarafından seçilip fotoğrafa dâhil edilen nesnelere ve fon tercihi, fotoğrafın hangi kültüre ait olduğunu da yansıtabilmektedir.

Geçmişten günümüze düğün fotoğrafları incelendiğinde, geçmişte geleneksel bir kompozisyonla, gelin ve damadın bir arka fon önünde Kore tarzı mutlu aile karelerine rastlanmaktadır. Kore akımı, dağ tepe aşarak fotoğraf çekmeyi reddeden bunun yerine sade bir stüdyo tasarımı ile daha samimi bir ortamda tek odağın gelin ve damat olduğu fotoğrafları ön plana çıkaran bir akımdır (<http-2>).

Howard (2008)'e göre 19. yüzyılın son çeyreğine kadar tüketim odaklı olmayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki düğün endüstrisi, 20. yüzyılda kitle pazarı haline gelmiştir. Howard (2008) 21. yüzyılda ise büyük bir endüstri halini alan düğünün icat edilmiş bir gelenek halini aldığını belirtmiştir. Bu anlamda düğünlerin geleneği haline gelen düğün fotoğrafları da 21. yüzyılda düğün endüstrisinde önemli bir yer tutmaktadır (Saltık, 2022). Öztürk (2020), fotoğraflarda verilen pozların daha çok kültüre ve kültürel belleğe göre değişken olduğunu belirterek fotoğrafta kullanılan nesnelere poz ile verilmek istenen duyguyu desteklediğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla fotoğrafa bakıldığında, fotoğraf içinde yer alan obje ve poz, fotoğrafın çekildiği dönem bağlamı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

İnternet üzerinden Google görsellerden arama yoluyla tarihsel düğün fotoğrafı ve Kütahya ilinden temin edilen düğün fotoğrafları ile sosyal medyada düğün fotoğrafı hashtagi(#) incelenmiş, 1940'lardan günümüze bu geleneğin nasıl başkalaşım geçirdiği kronolojik olarak incelenmiştir. Teknoloji ile değişim yaşayan düğün fotoğrafları önceleri siyah beyaz iken günümüzde renkli ve daha iyi çözünürlüklere ulaşmıştır.

Şekil 1. 1940'lı yıllara ait düğün fotoğrafı (sol), 1950'li yıllara ait düğün fotoğrafı (sağ)

Kaynak: http-3 (Erişim Tarihi:10.10.2022)

Yakın zamana gelindikçe fotoğrafın renklenmesi ile fonlarda da çeşitlilik oluşmaya başlamıştır. Dış mekânda çekilmiş gibi görünen ama stüdyoda çekilen fonlar kullanılmaya başlanmıştır. Kurulan manzara fonlarının önünde fona uygun nesnelere, aksesuarlar konularak fotoğraflar ön planda olan gelin ve damadı bu mekân kurgusunun içine yerleştirmeye çalışmıştır (Öztürk, 2020). 1940'lı yıllarda düğün fotoğraflarında sade bir fon seçilirken, 1950, 1960, 1970'lerde fonda objeler, farklı kumaşlarla oluşturulan dokular ve gölgeler ile dinamiklik görülmeye başlanmıştır (Şekil 1 ve Şekil 2). 1980'li yıllara gelindiğinde siyah beyaz fotoğraflar yerini renkli fotoğraflara bırakmış, fonda renkli sütunlar kullanılmaya başlanmıştır ve arka fondaki bu akım 2000'li yıllara kadar moda olarak devam etmiştir (Şekil 3). 2000'li yıllarda fon sadeleşerek tek renk ya da degradeli (renk geçişleri olan) fon kullanılmaya başlanmış ve stüdyo modasına yeni bir tarz olan çiftlerden birinin görüntüsünün yansıması fonda belirmiştir (Şekil 3). 2000'li yılların sonlarına doğru stüdyo çekimlerine yeni bir boyut eklenerek fona dış mekân görselleri eklenmeye başlanmıştır (Şekil 4).

Şekil 2. 1960'lı yıllara ait düğün fotoğrafı (sol), 1970'li yıllara ait düğün fotoğrafı (sağ)

Kaynak: http-3 (Erişim Tarihi:10.10.2022)

Düğün ritüelinin merkezinde bulunan gelinin saç modeli 1940'lı, 1950 ve 1960'lı yıllarda sade bir topuz ile duvağının altında kalırken, 1970 ve sonrası saç modelleri daha gösterişli dalgalı fönler ya da daha büyük topuzlar olarak görülmektedir.

Şekil 3: 1980'ler Düğün Fotoğrafı ve renklenmesi (sol), 1990'lar yapısal objelerin fonda kullanılması(orta), 2000'ler sonrası düğün fotoğrafının sadeleşmesi ve dijital fotoğraf düzenleme (sağ)

Kaynak: Birinci Yazar

Modernleşmenin etkisiyle giyimde yaşanan değişim ve dönüşümün gelinlikleri de etkilediği söylenebilir (Özkan, 2019). Gelinlik ve damatlık modası da gelinin saç modeli ile arka fonun gösterişine paralel olarak değişim göstermiştir.

2000'li yılların başından itibaren teknoloji hızlı bir şekilde gelişmiştir ve meydana gelen dijitalleşme ile fotoğrafçılıkta da hızlı bir değişim yaşanmaya başlamıştır. İlk olarak dijital fotoğraf düzenleme yazılımlarının stüdyolara girmesi ile artık fotoğraflar düz gri fonların önünde çekildikten sonra bilgisayar başında arka fonların düzenlenmesi ile oluşturulmuştur (Öztürk, 2020). Bu durumda fotoğraf fonunun gerçek mekânda oluşturulması gerekliliği ortadan kalkmış, arka fon fotoğraf düzenleme yazılımları ile oluşturulmaya başlanmıştır.

Çam (2018)'e göre düğün fotoğrafı, düğünlerin vazgeçilmez ritüeli olmuştur ve daha sonra mevcut hatıraları zihinde canlandırmaya yardımcı olacak bir hatırlama aracı olan temsil biçimlerinden biridir. Bu nedenle temsil kavramı o anın yeniden sunumu ve canlandırılması olarak düşünülürse o fotoğraf için maddi ve manevi birtakım veriler ortaya çıkacaktır. Fotoğrafların maddi boyutu gösteriş ögesi olması iken manevi boyutu bir hatırlama aracı olmasıdır.

Teknolojik gelişmelerle yaşanan hızlı değişim süreci ile düğün fotoğrafı ritüelleri de etkilenmiştir. Stüdyo portreleri ile başlayan ve hızlı küçük makinelerin icadıyla dış mekâna taşınan fotoğrafçılık işine son yıllarda talep artmıştır. Bu sayede, teknolojik değişimler stüdyodan dış mekâna ve foto röportaj yaklaşımı ile anlık görüntülerin, doğal ve duyguyu ön plana çıkaracak şekilde yakalanmasını sağlamıştır (Altun, 2009).

Çam (2018), son yıllarda artan, tarihi mekânlarda düğün fotoğrafı çekirme eğilimini incelemiş özellikle nostaljik izler taşıyan restore edilmiş tarihi mekânların çok fazla tercih edildiğini belirtmiştir. Aslantaş (2021)'in çalışmasına göre; fotoğrafçılar artan sosyal medya kullanımı ile birlikte kendi meslekleri hakkında birtakım tespitler yapmıştır ve bunlardan biri artık fotoğrafçılığın mekândan (stüdyodan) bağımsız yapılabiliyor olmasıdır. Aynı zamanda fotoğrafçılara göre, sosyal medya sayesinde bir stüdyoya ihtiyaç olmadan kendi reklamlarını yapabilmekte ve müşterilerle iletişim kurabilmektedir.

Şekil 4: 2000'li yıllar düğün fotoğrafı stüdyo çekimi arka fonunda dış mekân

Kaynak: Altun, 2009

Düğün fotoğrafı, stüdyo gibi kapalı mekânlardan çıkarak, restorasyon projeleri ile yenilenen ve popüler olan eski dokudaki tarihi mekânlarda çekilmeye başlanmıştır. Bu durum hem yerel hem küresel olarak bir etkileşim içinde olan ideolojik, küresel ve kapitalist süreçler ile canlanarak önem arz etmektedir. Dolayısıyla küresel anlamda gelişen teknoloji ile yerel anlamda devam eden düğün fotoğrafı geleneği de dönüşerek bu süreçten etkilenmektedir (Çam, 2018).

Şekil 5. Aizonai Antik Kenti Zeus Tapınağı'nda çekilmiş düğün fotoğrafı

Kaynak: Stüdyo 1 instagram hesabı

Bu sayede iç mekân ve dış mekân düğün fotoğrafları olarak fotoğraf çekimleri de mekân düzeyinde ayrılmaktadır. İç mekân fotoğrafları, fotoğrafçıların stüdyosunda, dış mekân fotoğrafları stüdyo dışında gerçekleştirilmektedir. Fotoğraf stüdyolarından edinilen bilgiye göre çiftlerin bütçesi ve arzuları ile fotoğraf çekimleri stüdyo dışında belirlenen yer ve saatte yapılmaktadır. Mekân koşulları mümkün olduğu düzeyde güncellenerek fotoğraf çekimleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca çiftlerin yönlendirmeleri de düşünüldüğünde çiftin anılarına özel mekânlar da tercih edilmektedir. Sosyal medya aracılığıyla popüler olan mekânlar sayesinde ise aynı mekân farklı çiftlerce fotoğraf çekimlerinde kullanılabilir.

Bu çerçevede incelendiğinde stüdyo fotoğrafları sınırlı poz sayısı ve çeşitlilik sunmaktadır. Fakat dijital çağda yaşanan teknolojik gelişmeler fotoğraf makineleri ve çekim tekniklerini de etkilemiştir. Bu dijital gelişim gün ışığı kullanımını arttırarak kapalı mekândan dış mekân çekimlerine yönelimi elverişli hale getirmiştir. Dış mekân çekimi ışık ve mekânın sunduğu perspektifler ile sonsuz alternatif sunabilmektedir (Şekil 5). Ankara'da bulunan Altın Köşk,

düğün, nişan vs. organizasyonlarının da yapıldığı bir mekândır (http-4). Yapı, düğün fotoğraflarında sıkça tercih edilen mekân olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 6).

2000’li yıllarda popüler olan fotoğraf düzenleme programları ile arka fona tarihi mekânların yerleştirilmesi eğilimi artmış ve bu durumun zamanla düğün fotoğrafı çekimlerini stüdyodan çıkararak gerçek mekâna çekmiş olduğu söylenebilir.

Şekil 6. Ankara Altın Köşk’te çekilmiş bir düğün fotoğrafı

Kaynak: Stüdyo 1 instagram hesabı

Aslantaş (2021)’e göre de fotoğrafçıların yaptıkları işi daha geniş kitlelere duyurabilmeleri için yeni web teknolojileri ile desteklenen sosyal medya artık çok önemlidir. Fotoğraflar günümüzün dijital dünyasında hayatın bir parçası haline gelmiştir ve düğün fotoğraflarının da bu dijitalleşme sayesinde cazibesi artmıştır. Sosyal medya, görüntü bolluğu içinde yaşamın gösteri sahnesi haline gelmiştir (De Lima, 2015: 10; Saltik, 2022). Aslında yeni bir ritüel olmayan düğün fotoğrafı zamanla gelişmiştir ve sosyal medya kullanımının insan yaşamına girmesi ile birlikte düğün fotoğraflarının da popülerliği artmıştır (Aslantaş, 2021). Sosyal medya sayesinde görselliğin ön plana çıktığı bu sanal ortamda düğün fotoğrafları da kendini göstermeye başlamış ve düğün fotoğrafı çekme ritüeli değişmiştir. Eskiden düğün günü yapılan bu ritüel günümüzde hem düğün günü hem düğün öncesi veya sonrası yapılan çekimlerle tamamlanmaktadır.

Şekil 7. Gelinlik ve damatlığın kaybolduğu trash the dress düğün fotoğrafı çekimi

Kaynak: stüdyo 1 instagram hesabı

Öztürk (2020)'nin de çalışmasında belirttiği "Trash the Dress" çekimi düğün günü telaşının dışında, düğünden sonra ayrı bir günde yapılmaktadır. Trash the Dress'in en eğlenceli yönlerinden biri de gelinlik ve damatlığın kirlenme ve yıpranma kaygısı olmadan dış çekimde rahatça kullanılabilmesidir. Belirlenen konseptte göre gelin damat sokaklarda oturarak, kumsala uzanarak, ata binerek, kıyafetlerini boyayıp kirleterek poz verebilmektedir (Öztürk, 2020). Günün her saatinde farklı manzaralar ve ışığın kullanımı ile yapılan bu çekimlerde gidilecek rota da çok çeşitli seçilebilmektedir. Hatta bu çekim şehir dışına ya da yurt dışına giderek, çiftin balayı geçirdiği yerde de yapılabilir. Aslantaş (2021)'e göre geleneksel medyaya oranla daha gelişmiş olan sosyal medya mevcut tüketim alışkanlıklarını dönüştürmüştür. Bu dönüşüm sayesinde pek çok şey bir ağ aracılığı ile sosyal medyada paylaşılmaktadır ve her konuda olduğu gibi mekân tercihleri de hızlı tüketilmektedir. Bu aşamada stüdyo çekimlerinden dış mekânlara geçilmiş, daha sonra dış mekân pozları da sıkça paylaşılarak, bu fotoğraflar da sıradan hale gelmiş ve giderek kişiye özel yeni mekân arayış çabaları oluşmuştur (Şekil 7).

Düğün fotoğrafı çekirmek gelenek haline gelmiş bir düğün organizasyonudur. Gelenek olarak devam ettirilmesi, sosyolojik ve kültürel veriler içermesi, ticari kaygılar içermesi ve kapitalist sisteme dâhil olması açısından farklı disiplinler tarafından incelenmesi mümkündür. Çağımızın gereklilikleri düşünüldüğünde kültürel miras alanlarının özel gün fotoğraflarında fon oluşturması kültürel miras bilinci adına incelenmesi gereken ve kültürel miras bilinci ve farkındalığı oluşturması hususunda umut vadetmektedir. Bu bölümde literatür ile birlikte ele alınan bu gözlem pilot çalışma olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın esas amacı alan çalışması olan Kütahya'da bulunan özel gün fotoğrafçıların çektiği düğün fotoğrafları üzerinden veri analizi yapılmasıdır.

3. Bulgular

3.1. Stüdyo Paket Önerileri

Seçilen iki fotoğraf stüdyosu ile görüşmeler sonucu Stüdyo 1, yedi adet paket sunmuştur. Kütahya içi çekim alanlarını tek bir paket olarak sunan stüdyo, altı adet şehir dışı rotası sunmuştur. Kütahya Çekim Platosu (Şehir İçi), Eskişehir, Bursa, Sakarya, Burdur Salda Gölü, İzmir, Kapadokya olarak sunulmuştur.

Görüşmede Kütahya sınırları içinde bulunan kültürel miras değeri Çavdarhisar Aizonai Antik Kentinin şehir dışı olarak sunulduğu ifade edilmiştir. Fakat standart çekim paketi olarak sunulmamaktadır. Çiftler tercih ederse değerlendirilmektedir. Yine Kütahya Çekim Platosu paketi adı altında şehir içinde bulunan çekim alanları (kültürel miras, yeşil alan, göl kenarı vb.) tercihi çekim yaptıracak çifte bırakılmaktadır.

Görüşmeler sonucu stüdyo 2' nin paketleri ise yalnızca istenen fotoğraf boyut ve sayıları ile ilgili fiyat bilgisini içermektedir. Çekim mekânı tercihi tamamen çekim yaptıracak çifte bırakılmaktadır. Çiftin mekân tercihine göre paket fiyatı tanımlanmaktadır.

Yapılan çekimlerde taş ve ahşap tarihi evler, deniz kenarları, yeşil alanlar, gün batımı manzaraları, somut kültürel miras alanları gibi mekânların tercih edildiği görülmüştür.

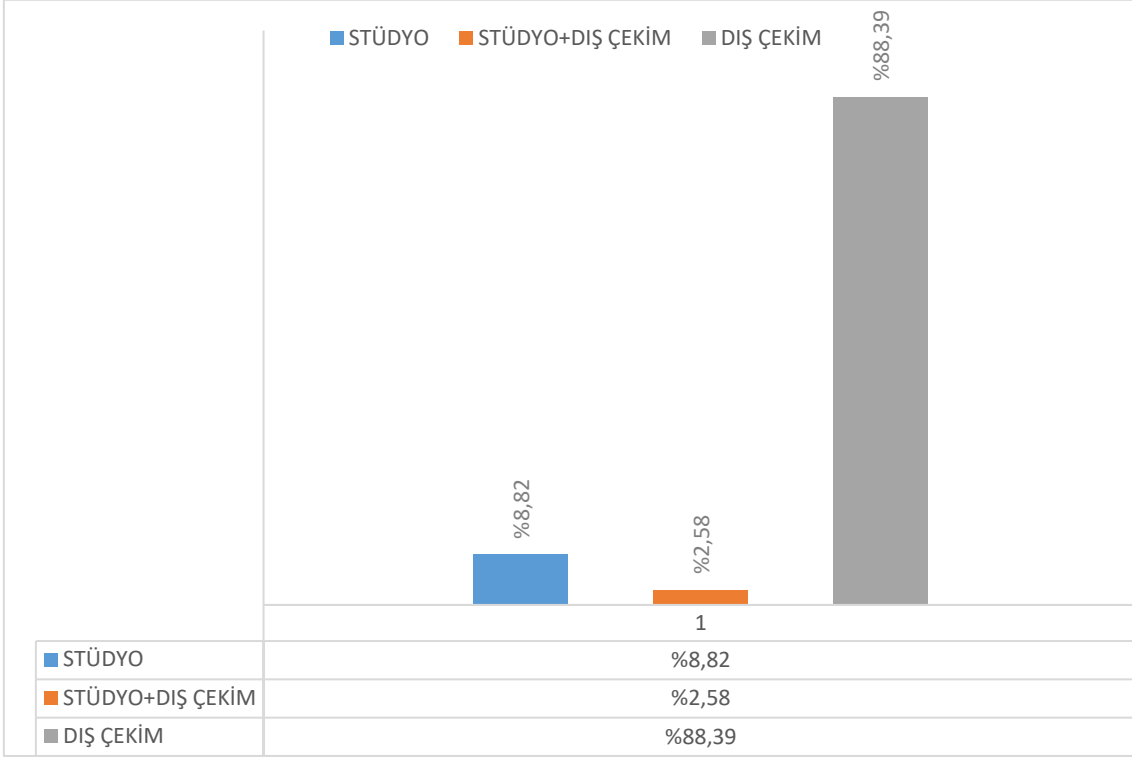
3.2. Stüdyo Düğün Fotoğrafı Paylaşımları

İki fotoğraf stüdyosundan toplam 424 çifte ait 2068 adet paylaşım analiz edilmiştir. Paylaşımların %29,64'ü Stüdyo 1'e aitken, %70,36'sı Stüdyo 2'ye aittir.

Araştırma kapsamında ilk olarak Stüdyo/Dış çekim/Stüdyo+Dış çekim tercihleri analiz edilmiştir. Paylaşımlar Microsoft Excel programı araç olarak kullanılarak analiz dokümanı oluşturulmuş ve verilerin gruplandırılması yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda son üç yıl içinde yapılan toplam 2068 paylaşım analiz edilmiş, ortaya çıkan sonuca göre çiftlerin %8,82'si stüdyo çekimi, %88,39'u dış çekim, %2,58'i ise dış mekân çekimi yaptırırken geleneksel olan stüdyo çekimini de yaptırmıştır (Şekil 8). Düğün fotoğrafı ritüelinin

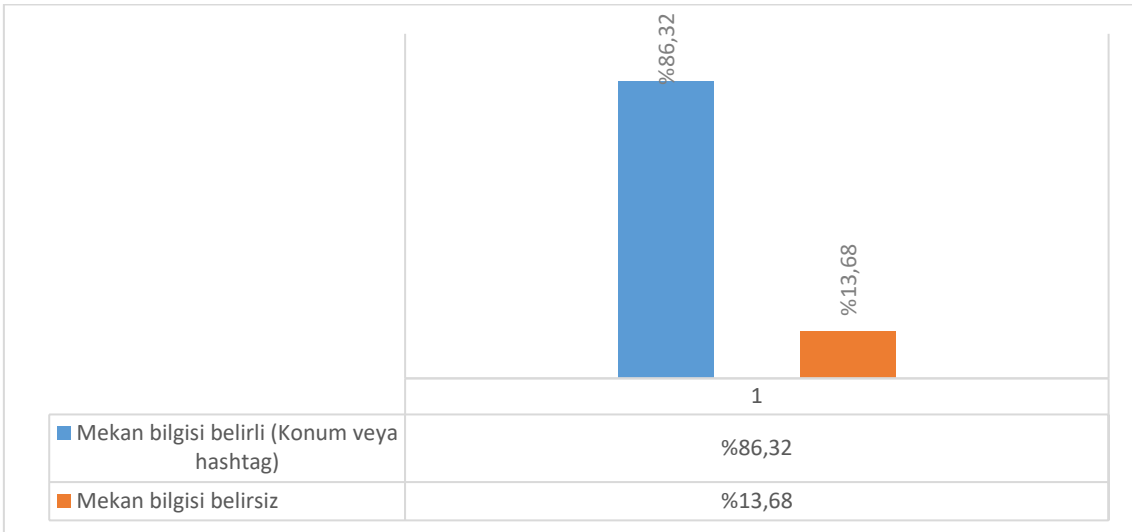
son yıllarda dış çekim olarak tercih edildiği, geleneksel stüdyo çekimlerinin artık pek de tercih edilmediği görülmektedir.

Şekil 8. Kütahya düğün fotoğraflarında dış çekim ve stüdyo çekimi

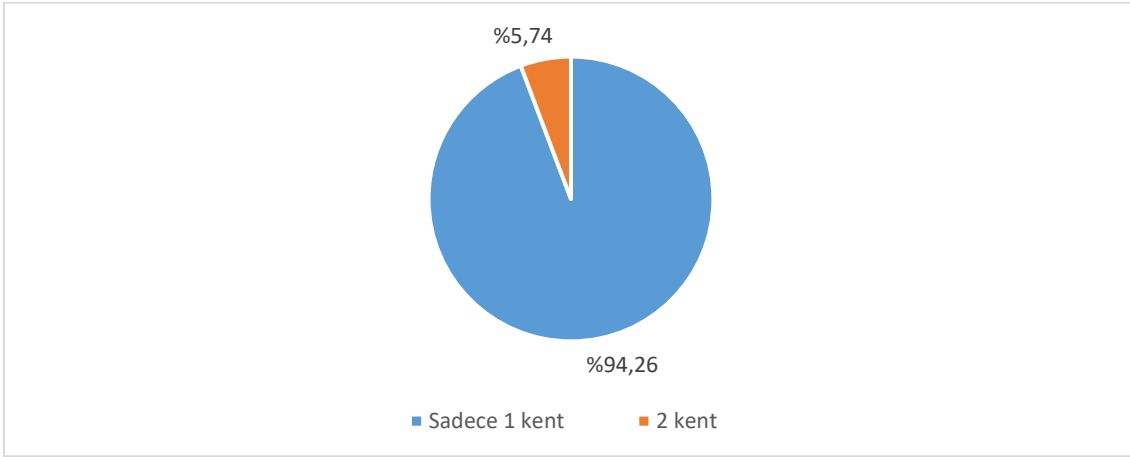
Bazı paylaşımlarda stüdyolar mekânı “#” etiketi ile belirtilirken, bazı paylaşımlarda konum bildirimleri yapılmıştır. Dış çekim yapılan paylaşımlar üzerinden hashtag(#) ya da yapılan yer bildirimleri analiz edilerek % 86,32’sinin mekân bilgisinin belirli, %13,68’inin mekân bilgisinin belirsiz olduğu tespit edilmiştir (Şekil 9). Stüdyo 1’in paylaşımlarında %80,39 mekân bilgisi belirli, %19,61 mekân bilgisi belirsiz, Stüdyo 2’nin paylaşımlarında ise %89,67 mekân bilgisi belirli, %10,33 mekân bilgisi belirsizdir.

Şekil 9. Kütahya düğün fotoğraflarında mekân bilgisi

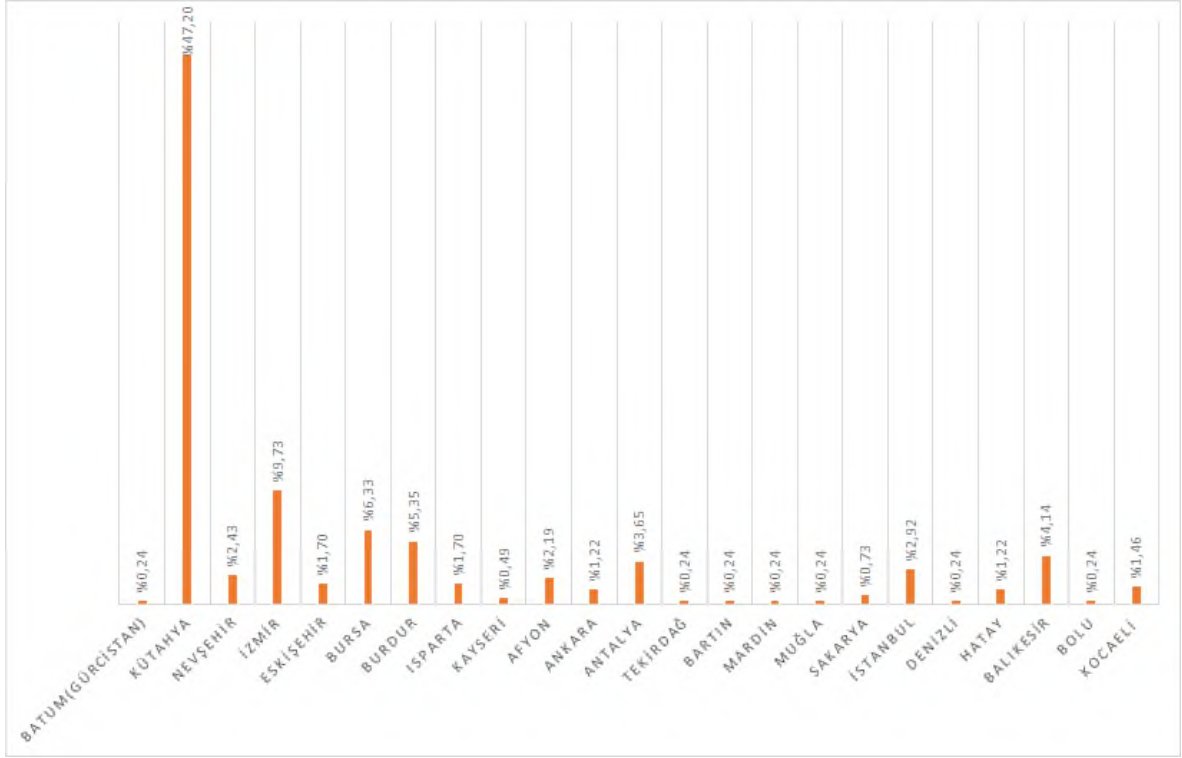
Mekân bilgisi belirli olan paylaşımlar üzerinden çekim yapılan iller tespit edilmiştir. Paylaşımlara göre çiftlerin % 94,26'sı sadece bir kentte çekim yaptırırken, %5,74'ü iki kentte çekim yaptırmıştır (Şekil 10). İki kentte çekim yaptıran çiftler genellikle Isparta Lavanta Bahçesi ve Burdur Salda Gölü'nde çekim yaptırmıştır. Rota olarak birbirine yakın olan bu kentler daha fazla çekim mekânı alternatifini oluşturduğu için çiftlerin tercihini etkilemekte, çekim mekânı olarak cazibe merkezi olmaktadır.

Şekil 10. Kütahya düğün fotoğraflarında fotoğraf çekimi yapılan kent sayısı

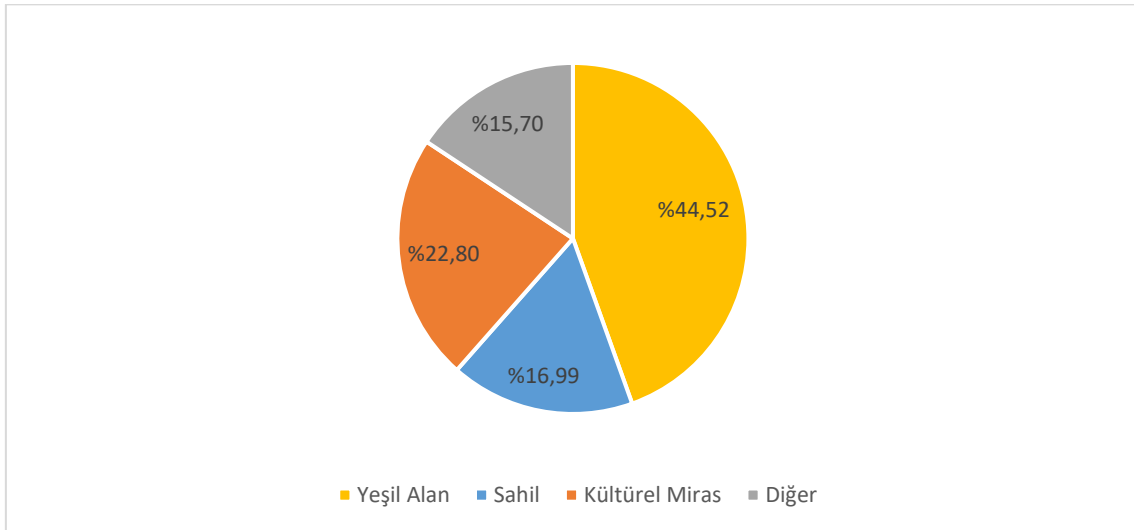
Mekân bilgisi belirli olan paylaşımlarda yani % 86,32'lik dilimde dış çekimlerde tercih edilen kentlere göre bulgular Şekil 11'deki gibidir. Paylaşımlara göre dış çekimlerin % 47,20'si Kütahya ili sınırları içinde yapılırken, % 9,73'ü İzmir, %6,33'ü Bursa, %5,35'i Burdur, % 4,14'ü Balıkesir, % 3,65'i Antalya, % 2,43'ü Nevşehir'de (Kapadokya) yapılmıştır. Bu kentler Kütahya ve çevresinde en çok tercih edilen dış çekim mekânları olarak değerlendirilebilir. Yanı sıra Batum (Gürcistan), Tekirdağ, Bartın, Mardin, Muğla, Denizli, Bolu illerinde birer çift (% 0,24'ü), Kayseri'de iki çift, Sakarya'da üç çift, Ankara ve Hatay'da beşer çift çekim yaptırmıştır. Burada Kütahya ilinde düğün ritüeli olarak düğün fotoğrafçılığında kent dışında yapılan çekimlerin son yıllarda arttığını söylemek mümkün olmaktadır. Kütahya dışı kent seçimlerinin nedeni bazılarında eşlerden birinin doğduğu, bir süre yaşadığı kent olurken, genellikle mekânsal beğeni nedeniyle tercih edilen bir kent olmaktadır.

Şekil 11. Kütahya düğün fotoğraflarında çekim yapılan kent

Tüm paylaşımlar ele alındığında; çiftlerin %44,52'si yeşil alanda, %22,80'i kültürel miras alanlarında, %16,99'u sahil ve deniz manzarasında, %15,70'i ise diğer mekânlar olarak kategorize edilen kafe, düğün salonu, otel vb. mekânlarda çekim yaptırmayı tercih etmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Düğün fotoğraflarında mekân tercihi

Genel çekim mekânları paylaşımlar üzerinden şu şekilde tespit edilmiştir;

1. Sahil: Muğla Patara Plajı, Tekirdağ Şarköy Sahili, Bursa Mudanya Sahili, İzmir-Çeşme Delikli Koy, Kocaeli Kerpe Sahili ve herhangi belirtilmemiş il sahilleri
2. Yeşil alan: Kütahya çekim platosu olarak adlandırılan kentin yeşil alanları, Eskişehir Sazova Parkı, Isparta Lavanta Bahçesi vb.
3. Kültürel miras alanları: Kütahya Çavdarhisar Aizonai Antik Kenti, Frig Vadisi, Kütahya Germiyan Konakları, Afyonkarahisar Emre Gölü, Bursa tarihi konaklar ve Cumalıkızık köyü, Nevşehir-Kapadokya, Kocaeli-Pembe Kayalar, Ayvalık-Cunda tarihi Rum evleri, İzmir Alaçatı tarihi doku, Mardin tarihi kent dokusu, Burdur Salda Gölü, Hatay Titus Tüneli, Bolu Yedigöller vb.
4. Diğer: Otel, kafeterya vb. mekânlar

Çekim yapılan kentlerin belirli olduğu paylaşımlar incelendiğinde Kütahya ili sınırlarında en çok tercih edilen mekânlar 165 çiftin tercih etmesi ile yeşil alanlardır. 35 çift diğer mekânları tercih ederken, yalnızca altı çift kültürel miras alanlarında çekim yaptırmıştır. Kütahya ilinde tercih edilen kültürel miras alanları ise Çavdarhisar Aizonai Antik Kenti, Frig Vadisi ve Tarihi Germiyan Sokağı'dır (Şekil 13).

Şekil 13. Çavdarhisar Aizonai Antik Kenti Zeus Tapınağı'nda çekilen düğün fotoğrafı

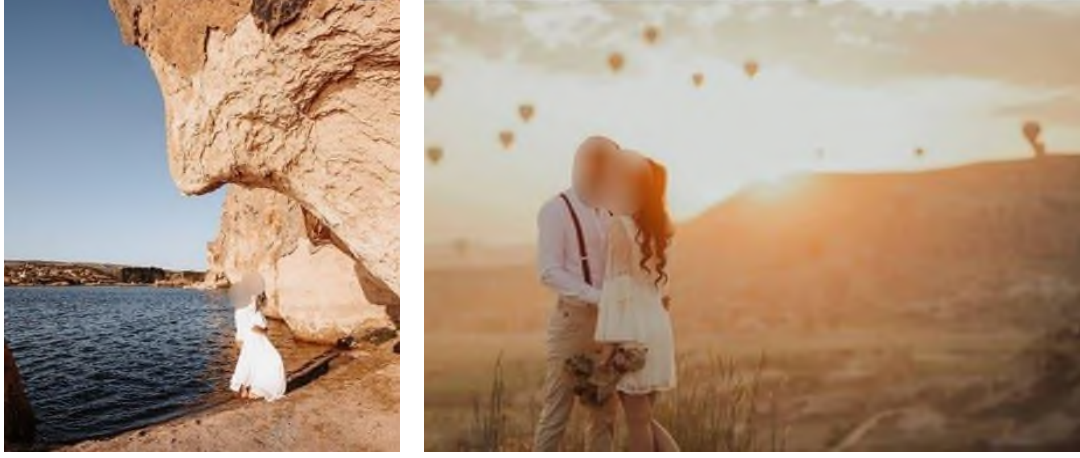

Kaynak: Stüdyo 1 instagram hesabı

Çekim mekânı olarak Bursa'yı tercih eden 26 çiftin 21'i sahilde çekim yaptırmanın yanı sıra yeşil alan ve kültürel mirası da tercih ederek poz çeşitliliğini arttırmıştır. Çekim mekânı alternatifinin fazla olmasından dolayı Bursa ili önemli tercih sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir sahil ve tarihi dokusunun sunduğu perspektifleri nedeniyle tercih edilme oranı yüksektir. İzmir'de yapılan çekimler sahil ve kültürel miras mekânlarındaki pozların harmanlaması ile yapılmaktadır.

Kütahya, kendisine yakın konumda bulunan Afyonkarahisar kenti, Emre Gölü, Frig Vadisi gibi mekânları alternatif çekim mekânı olarak sunduğu için de çoğunlukla tercih edilmiştir.

Şekil 14. Solda Afyonkarahisar Emre Gölü'nde çekilen düğün fotoğrafı, sağda Nevşehir Kapadokya'da çekilen düğün fotoğrafı

Kaynak: Stüdyo 1 instagram hesabı

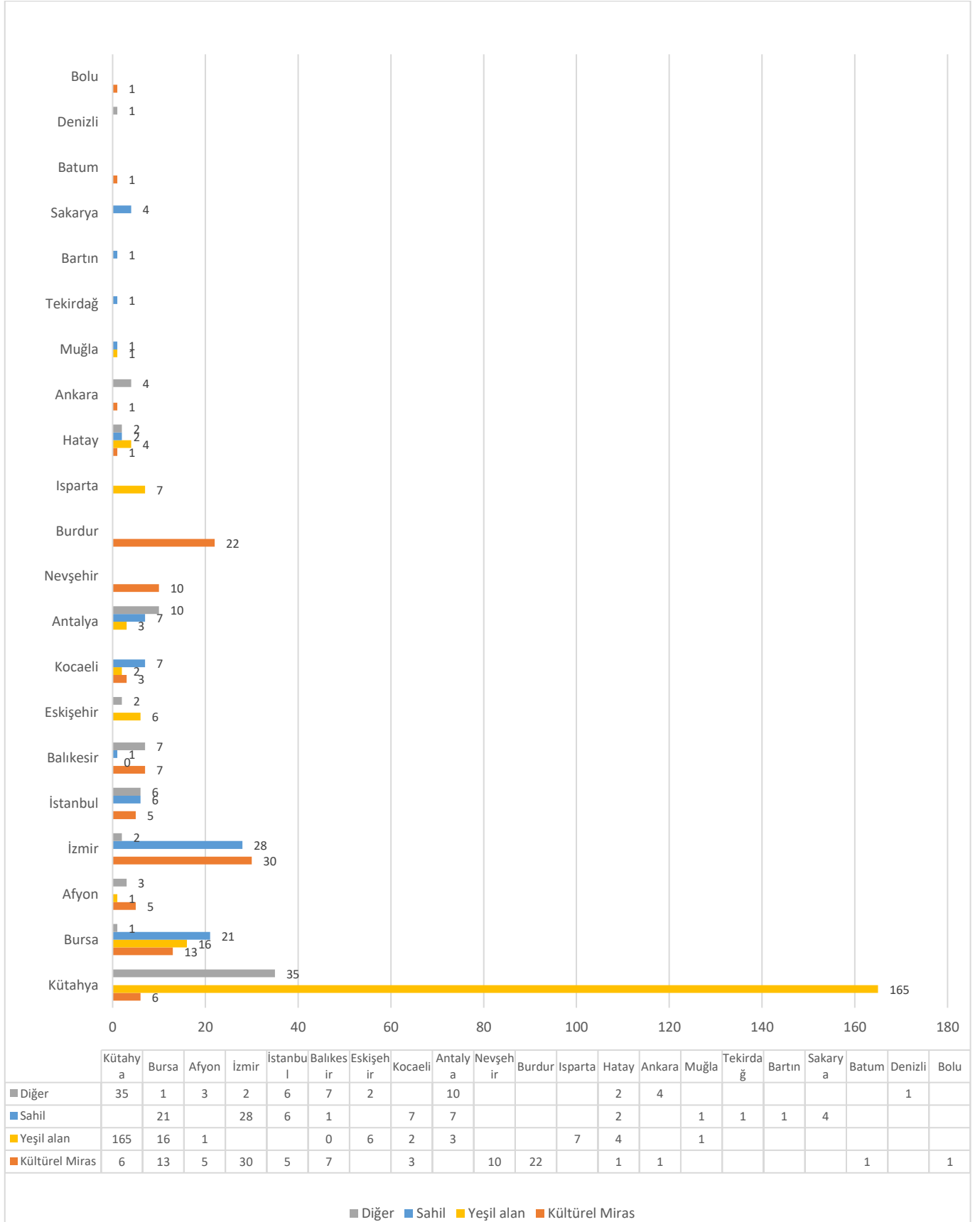
Kültürel miras alanını fon olarak kullanmak için tercih edilen diğer kentlerin Burdur ve Nevşehir olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu düğün fotoğrafında fon kullanımı olduğunda, mesafe hususunun pek de önemli olmadığı, bu ritüelin Kütahya ilinde önemli bir düğün geleneği olduğunu okumak mümkün olmaktadır (Şekil 14).

Düğün fotoğrafı ritüelinde Kütahya ilinde yapılan düğünlerin son üç yıl içinde dış çekim tercih ettiği görülürken, Kütahya çekimlerinde yeşil alanın fon olarak kullanımı yaygındır. Fakat fondaki mekânın sahil ve kültürel miras olması arzusu, kent merkezinde bu mekânların sınırlı olması nedeniyle çekimlerin il dışında yapılmasını beraberinde getirmiştir. Hatta dış çekimde birden fazla kent ve birden fazla mekân tercihi oluşmuştur.

Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bartın, Tekirdağ, İstanbul'da en fazla çekim yapılan mekân sahiller iken Nevşehir, Burdur, İzmir, Afyonkarahisar'da kültürel miras alanlarının en çok tercih edildiği görülmektedir.

Çiftlerden birinin Kütahya ili dışından olması nadiren çekimlerin başka kentlerde yapılmasına neden olsa da Kütahya çevresinde farklı kentlerde yapılan çekimlerde en önemli tercih sebebinin arka fonda bulunması istenen mekânların olduğu görülmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Düğün fotoğraflarında illere göre mekân tercihi analizi

Sonuç ve Öneriler

Düğün fotoğrafları düğün ritüellerinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanların ömürleri boyunca sakladığı, hatta gelecek nesillere bıraktığı bu hatıralar, aynı zamanda kültür aktarımını da sağlamaktadır. Soyut bağlamda fotoğraflar çekildiği dönemin kültürünü aktarırken, mekânın bağımsız hale gelmesi ve kültürel miras alanlarının değerlendirilmesiyle, kültürel miras alanlarının da nesilden nesile aktarılması bağlamında da bir arşiv niteliği taşıyabilmektedir. Aynı zamanda sosyal medyada artan düğün fotoğrafı paylaşımları ile kültürel miras alanlarının da farkındalığını arttırmaktadır. Bu noktada düğün fotoğrafçılığında fonda kültürel miras alanlarının kullanımı hem kültürel mirasın farkındalığının oluşması için, hem de gelecek nesillere aktarılan bir arşiv olması ve izlenebilmesi açısından önemlidir.

Alan çalışmasında incelenen fotoğraf stüdyoları verileri ışığında;

- Son yıllarda dış çekim düğün fotoğraflarının stüdyo çekimlerinden fazla olduğu,
- Dış çekimde fonda kullanılan mekân çeşitliliğinin arttığı,
- Kültürel miras değerlerinin fonda kullanımının sosyal medyanın da etkisiyle arttığı,
- Kültürel miras değerlerinin fon olarak kullanılması, deneyimlenmesi ve konum bilgisi paylaşılarak sosyal medyada yer almasının, kültürel miras farkındalığını arttıracakı söylenebilir. Kütahya somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri açısından zengin bir kent olmasına rağmen somut kültürel miras alanlarının arka fon olarak fazla kullanılmaması dikkat çekmektedir.

Kültürel miras alanlarının zihinde yer bulabilmesi ve farkındalığın oluşabilmesi için düğün fotoğraflarının paylaşılması yoluyla yer bildirimini, mekânın neresi olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Kültürel miras alanlarının da akılda kalıcılığı artacaktır. Bu hususta fotoğrafların tarihi belge niteliği taşıyarak kültürel mirasın farkındalığını arttırdığı ve korunmasında büyük önem taşıdığı görülmektedir. Düğün fotoğraflarında kültürel mirasın ölümsüzleştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, yıllarca izleniyor olduğunu göstermektedir. Bir gelecek kurmaya çalışan evlilik kurumunda geçmişin gücünü arkasına almak ayrıca takdir edilmesi gereken bir husustur.

Kaynakça

- Akay, A. S. (2006). Somut olmayan kültürel mirasın tarih araştırmalarında kaynak olma özelliği. *Milli Folklor Dergisi*, 18(70), 38-58.
- Akbaş, K. G. (2020). Türklerin düğün geleneklerinde özgün bir tasarım: Gelin habercisi çengel. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 409-422. <http://dx.doi.org/10.21733/ibad.665065>
- Altun, M. Y. (2009). *Düğün Fotoğrafı Geleneği*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Aslantaş, M., (2021). Artan Sosyal Medya Kullanımının Düğün Kültürüne Etkisi: Düğün Fotoğrafçılığı, *Etü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 1-20. <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.895652>
- Assman, J. (2001). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydın, S. (2019). *Turistik Destinasyonlardaki Simge Mekânların Fotoğraflanma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma Kastamonu Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Barthes, R. (2016). *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*. (Çev. R. Akçakaya). İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek, *Milli Folklor*, 25 (100), 61-71.
- Çam, A. (2018). Düğün Fotoğrafı İçin Tercih Edilen Mekânların Otantisite ve Nostalji Üzerinden Dönüşümünün İncelenmesi, *Sosyoloji Notları*, 2(1), 157-174.
- Çelik, A. (2018). Türk düğün gelenekleriyle ilgili bir terim: "Telek". *Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 323-332. <http://hdl.handle.net/11772/2277>
- De Lima, C.C. (2015), The selfie as expression of contemporary fashion and narcissism, *Moda Documenta: Museu, Memória e Design*, 2 (1), 1-14.
- Dhonju, H. K., Xiao, W., Shakya, B., Mills, J. P. And Sarhosis, V., (2017). Documentation of heritage structures through geo-crowdsourcing and web-mapping. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 42, 17-21. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-2-W7-17-2017>
- Dhonju, H. K., Xiao, W., Mills, J. P. and Sarhosis, V., (2018). Share Our Cultural Heritage (SOCH): worldwide 3D heritage reconstruction and visualization via web and mobile GIS. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 7(9), 360. <https://doi.org/10.3390/ijgi7090360>
- Gaitán, Mar. (2014). Cultural Heritage and Social Media. *e-dialogos · Annual digital journal on research in Conservation and Cultural Heritage* · n 4 · december 2014. pp. 38-45
- Gümüşçü, O. (2018). Tarihi coğrafya ve kültürel miras. *Erdem*, (75), 99-120. <https://doi.org/10.32704/erdem.496740>
- Halaç, H. H., Mokrane, H., ve Turan, S. (2019). Tömer Öğrencilerinin Kültürel Miras ve Koruma Farkındalığı; Eskişehir Anadolu Üniversitesi Örnekleme, *Journal of Awareness*, 4(2), 185-204. <https://doi.org/10.26809/joa.4.015>
- Howard, V. (2008), *Brides, Inc.: American weddings and the business of tradition*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

- Kocakaya, E. ve Dönmez, Y. (2022). Z Kuşağının Kültürel Miras Algısı: Safranbolu Örneği. *Anasay*, 6(21), 119 – 140. <https://doi.org/10.33404/anasay.1127416>
- Lin, C. L., Yeh, J. T. & Lan, P. C. (2012). A coming-out party for women: Empowerment through bridal photography. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 40(2), 339-351. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.2.339>
- Özer, Ç. (2020). Sosyal bir seremoni: Anadolu'da düğün yemekleri ve ritüelleri. *Turkish Studies-Social*, 15(8), 3677-3690. Doi: 10.47356/TurkishStudies.46346
- Özkan, N. (2019). *İskenderun İlçesinde Giyilen Gelinliklerin (1950-2010) Fotoğraflarda İncelenmesi ve Çağdaş Gelinlik Tasarımları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Öztürk, S.K. (2020). *2000 Yılı Sonrasında İzmir İli ve Çevresinde Düğün Fotoğrafı*, Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Saltık, R. (2022). 21. Yüzyılda Postmodern Özne Deneyimi Olarak Profesyonel Düğün Fotoğrafı Çekimleri ve Sosyal Medya Etkisi, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 435-463.
- Shofiyah, Nilna Azizatus & Amini, Hielda & Nurhasanah, Lilis & Vladimirovich, Kurganov. (2024). Instagrammable Culture: Implications of Social Media on the Younger Generation's Perception of Cultural Art. *Mediakita*. 8. 16-38.
- Türkoğlu, T. ve Baydeniz, E. (2022). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının disiplinlerarası çalışmalara konu edilirliğinin incelenmesi: ebru sanatı örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1111-1125.
- Tören, E., Kozak, N. ve Demiral, G. N. (2012). Eskişehir'in kültürel miras varlıklarının korunmasında kamu kurumlarının rolü. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 69-88.
- UNESCO (2005). Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention. <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-562-4.pdf>. Erişim tarihi: 04.12.2022.
- Yıldız, T. (2023). Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması: katılımlı, yaşayan dijital envanterler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 754-766. DOI: 10.29000/rumelide.1372407.

İnternet Kaynakları

http-1 <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2022)

http-2 <https://www.teonashop.com/blog/icerik/kore-tarzi-dugun-fotograf-cekimi#:~:text=Kore%20ak%C4%B1m%C4%B1%2C%20da%C4%9F%20tepe%20a%C5%9Farak,%C3%B6n%20plana%20%C3%A7%C4%B1karan%20bir%20ak%C4%B1md%C4%B1r.> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

http-3 <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=124828> (Erişim Tarihi:10.10.2022)

http-4 <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/ankaranin-gizemli-ve-satafatli-yapisi-altin-kosk/> (Erişim Tarihi: 28.11.2022)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Tarihî Kaynaklar ile Mevcut Araştırmalara Göre Oğuz Adının Anlamı ve Kökenleri *

The Meaning and Origins of the Name Oghuz According to Historical Sources and Current Researches

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt GÜNLER ¹

Öz

Oğuz Türkleri, Türk-İslam ve dünya tarihinde yaklaşık on asır boyunca siyasal, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle dikkatleri çekmişlerdir. Oğuzlar, kurdukları Selçuklu Devletleri, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti vasıtasıyla başta Anadolu, Ortadoğu ve Avrupa olmak üzere dünya tarihinde kalıcı izler bırakmışlardır. Bunun bir yansıması olarak da yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından farklı yönleriyle incelenmişlerdir. Bu bağlamda kurdukları devletler başta siyasi, askerî ve kültürel yönleri olmak üzere medeniyet mefhumu bağlamında da ele alınmıştır. Elde edilen bulgular ve uyandırdığı hayranlık kurucuları olan Oğuz Türklerinin kimliğinin tahlil ve tenkite tabi tutulmasına neden olmuştur. Araştırmalarda özellikle Oğuz toplumunun mahiyeti ile adının anlamı ve kökeni tartışılmıştır. Araştırmacıların ekseriyeti Oğuz adını dil açısından irdelerken bazıları da tarih bağlamında ele almış ve birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İleri sürülen ve genel kabul gören görüşlerden “kabileler” anlamlandırması dikkatleri çekmekle birlikte “nehir”, “boğa”, “lider” gibi anlamlandırmalar da ilgi uyandırmaktadır. Fakat öne sürülen bu görüşler dar manada doğru olarak kabul edilmesine rağmen geniş manada dünya medeniyetine yön vermiş olan Oğuzları, anlam ve köken olarak tanımlamakta kifayetsiz kalmaktadır. Bu nedenle de Oğuz adının anlamı ve kökeni tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamadığı gibi ortak bir kanaatte de hemfikir olunamamıştır. Çalışmada Oğuz adı, tarih metodolojisi bağlamında mevcut lengüistik araştırmalar ve tarihî süreç ile dönem kaynakları kapsamında incelenmiş, yeni bir bakış açısıyla onun Türk adıyla özdeşliği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuz, Oğuzlar, Selçuklular, Osmanlılar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Oghuz Turks have attracted attention with their political, social and cultural activities that have continued for about ten centuries in Turkish-Islamic and world history. Oghuz have left permanent traces in world history, especially in Anatolia, Middle East and Europe, through the Seljuks States, Anatolian Beyliks and Ottoman State they founded. As a reflection of this, they have been examined from different aspects by domestic and foreign researchers. The states founded by the Oghuz were discussed by the researchers in the context of the notion of civilization, especially in their political, military and cultural aspects. The findings and the admiration they aroused caused the identity of the Oghuz Turks, who were the founders, to be analyzed and criticized. In the researches, especially the nature of the Oghuz community, the meaning of its name and its origin were discussed. While most of the researchers examined the name Oghuz in terms of language, some of them discussed it in the context of history and put forward different views. While the interpretation of “tribes”, which is one of the suggested and generally accepted views, attracts attention, interpretations such as “river”, “bull”, “leader” also arouse interest. Although these proposed views are accepted as correct in the narrow sense, they are insufficient to define the Oghuz, who have shaped the world civilization in a broad sense, as meaning and origin. For this reason, the meaning and origin of the

*Bu çalışma, Kasım 2017 tarihinde Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Bilim Dalı'nda kabul edilen “Büyük Selçuklu Devleti'nin Türkmen Politikası” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü mevlutgunler@gmail.com / mevlutgunler@kmu.edu.tr

name Oghuz could not be fully clarified, and a common opinion could not be agreed. In the study, the name Oghuz has been handled in accordance with the historical methodology, within the scope of existing linguistic researches and period resources. As a result, it has been revealed that the name Oghuz is identified with the name of Turk.

Keywords: Oghuz, Oghuzs, Seljuks, Ottomans

Paper Type: Research

Giriş

Yenisey ve Orhun vadilerinden Tuna ile Balkan boylarına; daha güney de Anadolu ve Mısır'a kadar geniş bir alana yayılan, Selçuklu ve Osmanlı gibi cihanşümül devletler kuran Oğuzların ismi gerek dönem kaynaklarında gerekse de günümüz araştırmalarında tam olarak köken ve anlam bakımından ifade edilememiştir. Dönem müelliflerinin farklı dil ve coğrafyalara aşina olmaları karşılaştıkları Oğuz adının yazıya aktarılmasında değişiklik gösteren fonetiklerin kullanılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kaynak eserlerde o-ö ve u-ü harflerinin kesin çizgilerle ayrılmayışı da birtakım okunuş ihtilaflarının ortaya çıkmasına ve mana olarak da farklı görüşlerin ileri sürülmesine zemin hazırlamıştır. Bu minvalde dönem kaynaklarına baktığımızda Oğuz adı için Arapça kaynaklarda “الغزية” el-Guzziyye / Guzz, Bizans kaynaklarında “-Uzoi/Uz-`Oγop” Ogor/Ogur, Rus kaynaklarında “Торц -Торк-Tork, Torç/Torts, Torky, Toruky, Torkmen”, Çin kaynaklarında “Türk boyları için genel olarak 突厥/T'u-chüeh/Tou-kiue/T'u-küe kullanılırken Dokuz Oğuzlar için bazen Chiu hsing (Dokuz Boy)” ifadeleriyle kaydedildiği görülmektedir (İbn Havkal, 1938, s. 9; İstahrî, 2004, s. 288; Porphyrogenitus, 1967, s. 166-167; Povest Vremennih Let, 2003, s. 27; Лаврентьевская И Троицкая, 1846, s. 70; Vámbéry, 1885, s. 382; Sinor, 1990/2008, s. 289; Han-Woo, 2000, s. 104; Pulleyblank, 1965, s. 121-122; Liu Mau-Tsai, 2011, s. 429; Chavannes, 1903, s. 13; Yücel, 2007, s. 46; Bela, 1944, s. 120-136; Kurat, 1992, s. 65).

Yukarıda yer verilen dönem kaynaklarında var olan ortak ifadelerden Türk ile Oğuz kelimeleri dikkat çekmektedir. Diğer taraftan bahsettiğimiz mevcut durum aşağıda yer vereceğimiz güncel çalışmalarda konunun farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Buradan hareketle Türk tarihi ve boyları ile mevcut kaynaklarda var olan ifadeler, güncel çalışmalar ve dönem siyasi gelişmeleri bağlamında yeniden ele alınarak Oğuz adı için kabul edilebilir bir anlamlandırma yapılması öngörülmektedir.

1. Oğuz Adı ile İlgili Görüşler

Farklı dil ve coğrafi kimliklere sahip dönem kaynaklarında geçen ifadeler gerek dil açısından gerekse de tarihî bağlamda birçok yerli ve yabancı araştırmacı tarafından irdelenmiş, Oğuz sözcüğünün okunuşu ve manası hakkında birbirinden kıymetli görüşler ileri sürülmüştür. Görüşlerin birçoğu farklı dillerde yazıldığı ve Türkçeye çevrilmediği için çoğu zaman yapılan güncel araştırmalarda birer cümle ile tanımlanmış; içerik ve mana bakımından eksik kaldığı görülmüştür. Bu nedenle araştırmamızda yapılmış çalışmaların içeriği hakkında biraz ayrıntılı bilgi vermek suretiyle mevcut eksikliği giderip, okuyucu ve araştırmacılara farklı bakış açılarıyla konuyu analiz etmelerine katkıda bulunmak niyetindeyiz.

Oğuz adının anlamı ve kökeni hakkında araştırma yapan Marquart, eserinde Oğuz sözcüğünün okunuşlarından biri olarak ileri sürülen “Üğüz” kelimesinin eski Türkçe ve Kuman dilinde nehir anlamına geldiğini ifade ederek, Oğuz sözcüğünün halk ismi olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Oğuz sözcüğü Ok+uz'un (oq-uz) birleşiminden meydana gelmiştir. İlk kelime olan “ok” ok anlamında olup ikinci kelime olan “uz” da adamlar manasındadır. Dolayısıyla da Oğuz sözcüğü ok adamlar (okçular) anlamındadır (Marquart, 1914, s. 36-37).

Macar asıllı Türkolog Gyula Németh'e göre ise “Ogur”, “Oğuz” ve “Guzz” kelimeleri aynı Türk halkları için kullanılmış olduğundan Marquart'ın Ok-uz (ok adamlar) anlamlandırması yanlış bir çıkarımdır (Németh, 1990, s. 11-12). Oğuz sözcüğünü dil açısından da inceleyen

Németh, kelimenin boy anlamına gelen “ok” ile çoğul eki olan “z”nin birleşiminden teşekkül ettiğini beyan ederek boylar/kabileler manasına geldiğini ifade etmiştir (Sinor, 1950, s. 4; Sümer, 1999, s. 20). Oğuz ifadesinin kabile adı olarak kullanılmasına da değinen Németh, kelimenin kökünde yer alan “ok” sözcüğünün kumanda manasına geldiğini belirterek buradan hareketle kullanım amacını açıklamaya çalışmıştır. Onun bahsettiğimiz görüşleri Faruk Sümer, H. N. Orkun ve O. Pritsak başta olmak üzere birçok araştırmacı tarafından kabul görmüştür (Nalbant, 2010, s. 48).

Oğuz sözcüğünün anlamı ve kökeni hakkında araştırma yapan Paul Pelliot ise “Oğuz” sözcüğünün yazılışından hareketle kelimeyi ilk olarak Uğuz (Uγuz) şeklinde okumuş ve anlam olarak da ilk süt manasına geldiğini belirtmiştir. Fakat kısa süre sonra bu fikrinden vazgeçen Pelliot, kelimenin yazıya dönüşmüş şeklinin “Oğuz” olarak okunabileceğinden yola çıkarak kabile (boy) manasına gelen “oguş” sözcüğüyle anlam bakımından benzerlik gösterebileceğini ileri sürmüştür (Pelliot, 1930, s. 257).

Konu hakkında görüş beyan eden batılı araştırmacılardan bir diğeri de Denis Sinor’dur. Ona göre yukarıda yer verdiğimiz Marquart, Németh ve Pelliot’un görüşleri ile Boodberg’in Oğuz’un “boynuz” anlamına geldiği savı sözcüğün kökeni ve anlamı bakımından yanlış çıkarımlardır. Devamında konuya yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışan Sinor, kavramı “Oğuz” şeklinde okuyup, anlam olarak da “öküz” ya da “boğa” karşılığını vermiştir. Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan boğa tasvirleri ile *Kâmûs-ı Türki* ve Yakutçadaki Oğuz’un karşılığı olarak kullanılan “öküz” ve “boğa” ifadelerinden yola çıkarak görüşünü temellendirmeye çalışan Sinor, özellikle “öküz” anlamlandırmasında yoğunlaşmıştır (Sinor, 1950, s. 4-7). Fakat konuya temas eden Faruk Sümer, “öküz” kavramını köken bağlamında irdeleyerek Toharca “okus”dan veya “okes”den Türkçeye geçtiğini, günümüze kadar da böyle kullanıldığını belirtmiştir. Buradan hareketle de Sinor’un ileri sürdüğü anlamlandırmanın, “Oğuz” sözcüğünün tarihsel kökeni ve anlamı bağlamında doğru bir çıkarım olmadığını ortaya koymuştur (Sümer, 1999, s. 19-20).

Batılı araştırmacılardan Louis Bazin ise Németh’in “boylar/kabileler” anlamlandırmasında kullandığı “z” sesinin Türkçede kelimeleri çoğul yapan ek olduğuna değinerek “Kırk+z=Kırkız”, “iki+z=ikiz” örneklerini vermiştir. Buna rağmen “Oğuz” kavramının “ok+z”den oluşmadığını ileri sürmüştür. 21. Uluslararası Oryantalist Kongresi’nde Denis Sinor’un sunduğu Oğuz Kağan ile alakalı bildirisinden etkilenen Bazin, buradan hareketle “Oğuz” kavramını tarihsel ve sosyolojik açıdan açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Sinor’un öne sürdüğü gibi “Oğuz” ve “öküz” kavramları aynı anlama sahip değillerdir. İddia edilen aksine “Oğuz” kavramı Oğuz adıyla anılan toplumların yaşamsal döngüleri bağlamında “boğa” kavramıyla alakalıdır. Nitekim Oğuzlar, konargöçer toplum yapısına sahip olduklarından yaşam şartları gereğince çobanlıkla meşgullerdi. Dolayısıyla da yetiştirdikleri ve kullandıkları hayvanları cinslerine ve özelliklerine göre tasnif etmeleri diğeri bir ifadeyle tanımlamaları doğal olup “öküz” ile “boğa” arasındaki farkı da iyi biliyorlardı. Ayrıca Bazin, Sinor’un öne sürdüğü “öküz” kavramının Türk toplumunda hayvan isminin yanı sıra yaygın olarak “aptal” manasında da kullanıldığını vurgulamış ve bu nedenle de Oğuzların kendileri için “öküz” kavramını tercih etmelerinin mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Bundan dolayı da cesaretin ve erkeklığın (türemenin) sembolü olarak kabul gören “boğa” kavramını anlamsal ve yaşamsal yönleriyle “Oğuz” kavramıyla özdeşleştirmiştir. Bu bağlamda çıkarımını güçlendirmek isteyen Bazin, Şemseddin Sâmî Bey ile Evliya Çelebi’nin “Oğuz” kavramı için tercih ettikleri “tosun” (iki yaşında ya da genç boğa) ve (iyi ve doğru adam) ibarelerini örnek olarak verirken; Oğuz kelimesinin Yakutçadaki karşılığı olan “boğa” manasını da temel almıştır. Sonuç itibarıyla da “Oğuz” kavramının “genç boğa (tosun)” manasında olduğunu ileri sürmüştür. Türklerin kişi ve kabile adı olarak hayvan isimlerini kullandıklarına da değinen Bazin, “Toğan, Buğrahan, Kara-Tay, Temür-Boğa, Bay-Bars, Ak-Sonkur, Balaban vs” örneklerini vererek “genç boğa” (tosun) ile “iyi adam” manasına gelen “Oğuz” kavramının da kabile adı ile genç tosunları tanımlamak için kullanıldığını kaydetmiştir (Bazin, 1953, s. 315-318).

Oğuz etnonimi hakkında görüş beyan eden Batılı araştırmacılardan bir diğeri de James Hamilton'dur. Hamilton öncelikle Németh, Marquart, O. Pritsak ve Boodberg'in "Oğuz" sözcüğünün kökeni ve anlamı bağlamında ortaya koydukları çıkarımların hatalı olduklarını ileri sürerek konuya temas etmiştir. Louis Bazin'in savunduğu "tosun/boğa" anlamlandırmasını da değerlendiren Hamilton, eski Türkçede "Oğuz" kelimesinin "boğa" anlamında kullanıldığına dair tarihi bir kayda henüz ulaşamadığını ifade ederek bunun yanlı olabileceğini belirtmiştir. Paul Pelliot'un "oğuş" ile "Oğuz" arasında kurduğu ilişkiye de değinen Hamilton, kavramı bu bağlamda temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre "oğuş/oğuş" kelimesinin sonundaki "ş" Türkçe dil kurallarına göre "z"ye dönüşmektedir. Fakat bu dönüşüm çok zor şartlar altında gerçekleşmekte olup birkaç örnekle sınırlıdır. Bununla birlikte Hamilton, Orhon Yazıtlarında boy anlamına gelen "oğuş" ile kabile adı olarak ifade edilen "Oğuz" kelimelerinin bir arada kullanıldığını örnek göstererek kavramda meydana gelmiş olan değişimi farklı bir varyantla ortaya koymaya çalışmıştır. Buradan hareketle kavramı değerlendiren Hamilton, "Oğuz" sözcüğünün "oğuş" ifadesinin bir varyantı olduğunu beyan ederek yarım uyaklı olan "Tokuz Oğuş" söyleminin zamanla tam uyaklı "Tokuz Oğuz" söylemine dönüşümüyle "Oğuz" kelimesini yazım ve anlam olarak açıklamıştır (Hamilton, 1997, s. 188-190).

Türk tarihi üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan A. Zeki Velidi Togan ele aldığı Reşidüddin'in *Oğuznâmesi*'nde "*ben bir otağda doğduğum için adım Oğur koymak gerekir*" (padişahın çadır sarayında doğdum: adımın Oğur olması gerekir) ifadesinde geçen "Oğur" kelimesinden yola çıkarak "Oğuz" kavramını farklı bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Ona göre (اغور) olarak yazılan bu kelimenin "Oğur" olarak okunması gerekmektedir. Kaşgarlı'da "Oğur" kelimesinin karşılığı olarak "devlet, hayır, bereket" manalarının verildiğini belirten Togan, Sabir ve Avarların batıya göç ettiği sıralarda onlara Onogur ve Toqur Ogurlar'ın da katıldığı ve bu dönemden itibaren "r"nin de "z"ye dönüşerek "Oğuz" kavramının ortaya çıktığını belirtmiştir. Onun bu çıkarımı Hamilton'ın dil açısından ifade ettiği dönüşümü tarihi bir geçmişle güçlendirmiştir (Togan, 1982, s. 18, 82-83). Bir çalışmasında konuya temas eden İlhan Şahin ise Németh'in kabul gören "kabileler" anlamlandırmasını benimseyerek "Oğuz" kavramını siyasi, idari ve sosyal teşkilatlanmanın bir yansıması olarak değerlendirmekte ve bu yönüyle de Togan'ın öne sürdüğü devlet manasının farklı bir açılımını yapmaktadır (Şahin, 2006, s. 55).

Günümüzde "Oğuz" etnonimi hakkında yaptığı araştırmalarıyla tanınan Ahmet B. Ercilasun, "Oğuz" sözcüğünü üç başlık altında incelemiştir. Ona göre "Oğuz" kelimesi ilk olarak efsanevi Türk hükümdarının ismidir. İkinci olarak kabileler manasında cins isimdir. Üçüncü olarak da etnik bir topluluk adıdır. Efsanevi Türk hükümdarı ismi olan "Oğuz" kavramını anlam olarak "öküz"le ilişkilendiren Ercilasun, Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda yer alan öküz çizimi ve *Şecere-i Terâkime*'de geçen "*Keyümers zamanında irdi*" ifadesinden hareketle görüşünü temellendirmiştir. Sonrasında Dede Korkut anlatılarında geçen Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han'ın Oğuz ile ilişkilendirildiğine değinen Ercilasun, Boğaç'ın boğadan geldiğini ifade ederek Oğuz'un da öküzden türediği savını ortaya koymuştur. Diğer taraftan Németh'in görüşü olan "kabileler" anlamlandırmasını da değerlendiren Ercilasun, şahıs adı bağlamında konulmasının mümkün olmadığını belirterek buna karşı çıkmıştır. Bazin'in öne sürdüğü "tosun/boğa" çıkarımını da ele alan Ercilasun, efsanevi Oğuz hükümdarının ismi bakımından anlamlandırmanın doğru olabileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Hamilton gibi o da "Oğuz" kelimesinin eski kaynaklarda "boğa/tosun" anlamında kullanılmadığına değinerek kesinliği konusunda şüphe duymuştur (Ercilasun, 2008, s. 231). Ercilasun sonraki dönemlerde ele aldığı bir bildirisinde ise kabile ve boy adı olan "Oğuz" kavramını yeniden incelemiş, sözcüğün kabile manasında cins, boy manasında ise özel isim olduğuna kanaat getirmiştir. Akabinde de yeniden Oğuz Kağan Destanı'ndaki çizimden hareketle "Oğuz" ile "öküz" kavramları arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır. Buradan da "öküz" sözcüğünün hem öküz hem de boğa anlamına geldiği sonucuna varmıştır (Ercilasun, 2015, s. 17-19).

Oğuz etnonimi hakkında farklı bakış açısına sahip araştırmacılardan bir diğeri de Fuzuli Bayat'tır. Bayat, yukarıda yer verdiğimiz araştırmacıların görüşlerinin yanı sıra "Oğuz"

sözcüğünün “nehir” anlamına geldiğini ileri süren Sergey Tolstov ile “doğmakta olan tanın Tanrısı” olduğunu ileri süren M. Seyyidov’un görüşlerine de çalışmasında yer vermiştir. Ayrıca “Oğuz” kavramını antroponim, etnonim ve etnotoponim olarak ele almıştır. Ona göre “Ay Tanrı” inancına sahip olan Oğuzlar, inanç kaideleri bağlamında Boğa’yı ayın sembolü olarak görmektedirler. Bu durum Oğuz Kağan Destanı’nda da görülmektedir. Nitekim destanda Oğuz Kağan, Ay Kağan’ın oğlu olarak verilmekte, gök renkli ve öküz şekliyle de ayın yeryüzündeki yansıması olarak tasvir edilmektedir. Değerlendirmesine devam eden Bayat, Oğuzlar için kullanılan “Torki, Uz ve Türkmen” kavramlarının boğa kelimesiyle aynı anlama gelen farklı sözcükler olduklarını ileri sürmüştür. Öte yandan Bayat, “Oğuz” kavramının tarihî bir geçmişe de sahip olduğuna kanaat getirerek tarihî topluluk isimleriyle benzerliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda İskit (Skith) kelimesi üzerinde yoğunlaşan Bayat, kavramın eski Yunanda “Skithe” Asur kaynaklarında “Aşguzay/Asguzay”, Babil kaynaklarında “İşguzay/İşguza”, eski Yahudi kaynaklarında da “Asguz” şeklinde kaydedildiğinden hareketle sözcüğün “Oğuz” kavramıyla yazımsal ve anlamsal olarak benzerliğine dikkatleri çekmiştir. Ona göre “Aşguzay” ya da “Asguz” muhtemelen “Dış ya da Taş Oğuz” olup, “İşguzay” “İç Oğuz” ve “İşguza” da ülke ismi olarak kullanılmıştır. Bu kullanım da ilk defa “ay” ve “Guz (boğa)” kelimelerinin birlikte kullanıldığına bir delil olduğuna kanaat getirmiştir (Bayat, 2004, s. 71-77).

Oğuzlar hakkında ufuk açıcı çalışmalar yapan Faruk Sümer, eserinde bahsettiğimiz araştırmacıların birçoğunun görüşlerine yer vererek bunları kısaca değerlendirmiştir. Yukarıda da yer verdiğimiz üzere bazı çıkarımlara karşı çıkan Sümer, Bazin’in çıkarımını ise kaynak yetersizliğinden dolayı kabul etmemiş ve nihayetinde “Oğuz” kavramının manası olarak Gyula Németh’in “kabileler” görüşünü benimsemiştir (Sümer, 1999, s. 19-20). Gyula Németh’in görüşünü benimseyen ve yapmış olduğu çıkarımlarla bizlere yol gösteren bir diğer araştırmacı da İbrahim Kafesoğlu’dur. Kafesoğlu’na göre “Oğuz” kelimesi sadece dil açısından izah edilemez. Türk toplumunun tarih süreci içerisinde sosyal ve siyasi gelişmeleri göz önüne alınarak izah edilmelidir. Bu bağlamda “Oğuz” adını değerlendiren Kafesoğlu, kelimenin etnik bir sözcükten ziyade “Türk Kabileleri” manasına gelen bir isim olduğu kanaatine varmıştır (Kafesoğlu, 2003, s. 150). Kabileler görüşünü benimseyen araştırmacılardan bir diğeri de Saadettin Yağmur Gömeç’tir. Gömeç “Oğuz” kavramının “oguş, ogul, ogur, oguz” kelimeleriyle aynı kökten türediğini ifade ederek bunların aynı manaya geldiklerini belirtmiştir (Gömeç, 2015, s. 517).

Oğuz sözcüğünü Türk tarihi bağlamında inceleyen Salim Koca ise yazmış olduğu makalesinde Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan karakterin, Türk tarihinden izler barındırdığına değinerek Ercilasun’un yukarıda yer verdiğimiz “Oğuz” kavramının bir efsanevi kahraman adı olarak kullanılmasının nedenlerini ortaya koymuştur. Koca’ya göre Oğuz Kağan, İskit çağında dünya fatihi olan bir hükümdardan izler barındırmaktadır. Ayrıca Destan kahramanı olan Oğuz Kağan’ın yaşamı ve uygulamaları Büyük Hun Devleti’ni kuran ve kurumsallaştıran Mete’nin (Mo-tun/Mao-Tun) askerî, idari ve teşkilatçı yönleriyle benzeşmektedir. Bu bağlamda destan karakterinin ismini değerlendiren Koca, “Mete” adı için Ahmet B. Ercilasun’un öne sürdüğü “Boğatır=Bahadır” çıkarımından hareketle “Oğuz” kavramını “Boğa” kavramıyla ilişkilendirmiştir (Koca, 2011, s. 511-512; Ercilasun, 2015, s. 231).

Oğuz adını dil açısından ele alan ve farklı bir görüş beyan eden araştırmacılardan bir diğeri de Bilge Özkan Nalbant’tır. Nalbant meseleyi ele alırken yukarıda yer verilen görüşlerin birçoğuna değinmiş ve “Oğuz” kavramının kökeni ile anlamını farklı bir yaklaşımla açıklamıştır. Ona göre “Oğuz” kavramı birleşik bir kelimedir. Bu bağlamda sözcüğün sonunda yer alan “uz”-“u” ibaresi ekten ziyade anlamlı bir sözcüktür. Çıkarımını Gabain ve Clauson’a atıf yaparak güçlendiren Nalbant, böylece birleşik bir kelime olarak nitelendirdiği “Oğuz” sözcüğünün ilk kelimesi olan “ok”u kabile manasına gelen ve silah anlamında kullanılan “ok” olarak nitelendirmiştir. Akabinde de ikinci kelime olarak düşündüğü “uz”-“u” sözcüğünün “muktedir olan, becerikli, usta” anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Buradan hareketle “Oğuz” sözcüğünün “ok ustası” (silahların ustası, demirci, demire hâkim) ya da “boyların hâkimi” (boyların lideri, en maharetlisi) anlamlarına geldiğini ileri sürerek Zeki Velidî Togan’ın görüşünü dil açısından

yenilemiştir. Akabinde de çıkarımını Oğuz Kağan Destanı'ndaki hadiseleri örnek vererek güçlendirmiştir (Nalbant, 2010, s. 52-57).

Oğuz adıyla ilgili çalışmalarıyla tanınan araştırmacıların öne sürdüğü varsayımlar ile onların kullandıkları kaynak ve sözlüklere yer vererek konuyu dil açısından inceleyen Gülден Sağol Yüksekaya, “Oğuz” kavramının köken ve anlamı hakkında literatür eksikliğini giderdiği gibi yeni bir yaklaşımla da kavramı anlamlı hâle getirmeye çalışmıştır. Konuya önceki araştırmaları anlam ve köken bağlamında makul bir bütün hâline getirerek başlayan Sağol Yüksekaya, sunulan çıkarımları da dil açısından inceleyerek güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymuştur. Yukarıda yer verdiğimiz birçok görüşü inceleyen araştırmacı, Franz von Erdmann'ın Oğuz sözcüğünü “Uğuz” şeklinde okuyarak “boğa” anlamını verdiğinden ve Marcel Erdal'ın da Oğuzlar ile Hurriler arasında bağlantı kurarak her iki toplumun tanımlayıcı adlarını totemleri olan boğadan aldıklarından bahsetmiştir. Ayrıca sözlükleri de değerlendiren Sağol Yüksekaya, Oğuz kelimesi için verdikleri “*sağlam, güçlü, genç boğa ile öküz*” anlamlarını gerçekte ilgisi olmayan ve geç dönemlerde ortaya çıkan varsayımlar olarak değerlendirmiştir. Németh'in “kabileler” görüşüne de değinen araştırmacı, çıkarımı makul görmekle beraber Bazin, Sinor, Bang, Pelliot, Hamilton, Arat gibi birçok araştırmacı tarafından “ok” kelimesinin “boy, soy” anlamı içermediği, “k” sesinin de o dönemde henüz tonlulaşmadığını ileri sürerek eleştirdiklerini vurgulamıştır. Ona göre genel kabul gören görüşün zayıf yönü bu yaklaşım olup, “ok” sözcüğünün hükmetmek manasına gelmesinden hareketle Németh'in boy anlamı kazandığına kanaat getirmesi de yeterli değildir. Buradan hareketle sözcüğü dil ve köken anlamında irdeleyen Sağol Yüksekaya, “Oğuz” adının Erdmann'ın da yer verdiği üzere “Uğuz” şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çıkarımını sonuçlandıran Sağol Yüksekaya, Uğuz/Oğuz kelimesinin kökeni olarak “ok” sözcüğünden ziyade “*soy, kuşak ve aile*” anlamına gelen “uk” sözcüğünün olduğuna kanaat getirmiştir. Akabinde de “uğur” ve “uğuz” kavramlarını aynı sözcüğün r'li ve z'li biçimi olarak değerlendirerek bizlere yeni bakış açıları kazandırmıştır (Sağol Yüksekaya, 2020, s. 232, 234-235, 240, 242).

2. Tarihsel Süreç Bağlamında Oğuz Adının Anlamı ve Kökeni

Dönem kaynakları ve dil bağlamında ele alınan güncel çalışmalarda Oğuz adı hakkında verilen bilgilere yer verdikten sonra var olan bilgileri tarihî kaynaklar ve dönem hadiselerine göre yeniden irdeleyerek bir sonuca varmak yararlı olacaktır. Nitekim yukarıda yer verilen çalışmalar, genel olarak “Oğuz” kavramını dil ve köken açısından ele aldığı gibi tek anlamlandırma çabalarıyla da konuyu sınırlandırmıştır. Tarihi süreç ise sınırlı bir bağlamda “Oğuz” ismiyle bağdaştırılmıştır.

Oğuzlarla çağdaş olan ve yazdığı *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eseriyle bizlere kaynaklık eden Kâşgarlı Mahmûd, *Dîvân*'da birçok bilim adamının “Oğuz” sözcüğü için öne sürdüğü yazım ile verdikleri manalar hakkında açık izahatta bulunmuş ve konunun aydınlatılmasında yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda Pelliot'un Oğuz sözcüğü için öne sürdüğü ve sonra vazgeçtiği “ağız” varsayımı *Dîvân*'da açık bir şekilde yazım olarak uzuv ve coğrafi terim olan ağızdan ayrıştırılmıştır. Nitekim inek ve koyunlar için doğumdan sonra ilk süt anlamında olan ağız, (أغز) “ağuz” şeklinde yazılırken Oğuz ve uzuv olan ağız ise (أغز) “ağız/oğuz” şeklinde kaleme alınmıştır. Diğer taraftan *Dîvân*'da hayvan ve nehir anlamında kullanılan “öküz” ibaresi de yazım olarak “Oğuz” ve “ağız” sözcüklerinden farklı olarak (كز) şeklinde yazılması Sinor'un ve Tolstov'un görüşlerinin Bazin'in ifadesiyle toplumsal yaşama uyuşmadığının bir göstergesidir (Kâşgarlı Mahmud, 2006, s. 55, 59).

Dîvânü Lugâti't-Türk'ün yanı sıra Oğuzlarla çağdaş diğer dönem kaynaklarına baktığımızda “Oğuz” kavramının oluşumu, dil açısından tür değişikliği ve zamansal olarak anlam genişlemesi hakkında özellikle Arap müverrihlerin verdiği bilgiler dikkat çekmektedir. Nitekim giriş kısmında belirttiğimiz üzere Arap coğrafyacıları ile vakanüvisleri ağırlıklı olarak Doğu Türkistan sahasında görülen Dokuz Oğuzları “غز” Guzz, konumuzu teşkil eden Batı Türkistan Oğuzlarını ise “الغزية” el-Guzziyye şeklinde kaydetmişlerdir. Eserlerdeki yazım örneklerinden

yola çıkararak iki sözcükten ilkinin cins isim, diğerinin ise özel isim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim iki kelime aynı türden olmuş olsaydı konumuzu teşkil eden Oğuz Türkleri için dönem müverrihleri el (ل) takısı ile dişilik te'sini (ة) kullanmazlardı. Bu farklılık birçok araştırmacı tarafından dikkate alınmadığından "Oğuz" kelimesi cins isim bağlamında değerlendirilmiş ve anlamlandırma yönüyle temsil ettiği toplumun gerisinde kalmıştır. Bu bağlamda birçok araştırmacı tarafından kabul gören "Oğuz" sözcüğünün "kabileler" manası dahi köken bakımından tartışılmış "ok" ya da "uk" kelimelerine dayandırılmıştır. Bununla birlikte kabul gören anlamlandırmanın cins ismin çoğul eki almış hâli bakımından doğru bir yaklaşım olduğu tarihî kaynaklardan takip edilmektedir. Nitekim yukarıda belirttiğimiz üzere Dokuz Oğuzların Çin kaynaklarında "Chiu hsing" (Dokuz boy) olarak kaydedilmesi de bunu destekler niteliktedir. Diğer taraftan Batı Türkistan'da topluluk adına dönüşen "Oğuz" kavramı için bu doğru bir yaklaşım değildir. Yararlandığımız araştırmacıların da ifade ettiği gibi "kabileler" anlamlandırması bir boy ismi olarak Türk tarihinde rastlanılan adlandırma örneklerine uymamaktadır. O hâlde cihanşümül devletler kuran, yeni bir medeniyetin de banileri olan bahsettiğimiz Türk toplumunu temsil eden "Oğuz" adının anlamı ne olabilir? sorusu akıllara gelmektedir. Sorunun cevabını bulabilmek için de Batı Türkistan sahasında yoğunlaşan ve Oğuz adıyla anılan Türk topluluğunun kimlerden oluştuğu sorusuna cevap bulunmalıdır. Bu bağlamda II. Göktürk Devleti kilit rol oynamaktadır. Dönem kaynaklarında devletin batısında yer alan ve On Oklar olarak bilinen Türk topluluğu dikkatleri çekmektedir. Burada yer alan "Ok" ifadesi tereddütsüz kabile manasındadır. Göktürk Devleti'nin yıkılması ile batıda Hazarlar doğu da ise Uygurlar güçlü birer Türk devleti olarak varlıklarını sürdürürken arada kalan sahada geleneksel Bozkır yaşamlarına sadık kalan ve boy sisteminde siyasi teşekküller oluşturan Türk kabileleri yer almaktaydı. Bu teşekküllerden biri olan On Oklar, yaşanan süreç neticesinde insan varlığı bakımından güçlendiği gibi yeni katılımlarla da yirmi dört boy şeklinde teşkilatlanarak dönem kaynaklarında "Oğuz" adıyla anılan Türk topluluğuna dönüştüğü coğrafi ve kronolojik gelişmelere göre uygun düşmektedir (Golden, 2012, s. 155-188; Golden, 2018a, s. 9-47; Golden, 2018b, s. 70).

Buldukları sahada dönüşerek gelişen ve etkin olmaya başlayan Oğuzların onuncu yüzyılın ortalarından itibaren tarihî bir rol oynamaya başladıkları görülmektedir. Özellikle Selçuk Bey'le birlikte güneye yapılan göç sonrasında kurulan Selçuklu Devleti'yle başta İslam coğrafyaları olmak üzere birleştirici kozmopolit anlayışlarıyla dünya siyasetine yön veren bir güce ulaşan Oğuzlar, Osmanlılarla zirveye çıkarak Türk-İslam kültür ve medeniyetinin liderliğini yaklaşık on asır boyunca sürdürmüşlerdir. Bahsettiğimiz başarılı ve etkileyici süreç "Oğuz" kavramının tür ve anlam bakımından değişiminin de önünü açmıştır. İlk olarak cins isimden özel isme dönüşen "Oğuz" sözcüğü yeni anlamlar kazanarak da varlığını güçlendirmiştir. Bu bağlamda dönem kaynaklarından Rus kayıtlarının Oğuzları tanımlayıcı bilgiler vererek betimlemesi dikkat çekmektedir. Arap ve Grek kaynaklarında "Guzz" ve "Uz" yani "Oğuz" kavramının farklı yazımsal örnekleri tercih edilirken Rus yıllıklarının Oğuzları "Türk" kavramıyla tanımlamaları ve yazımsal olarak kaydetmeleri Oğuz ile Türk kelimelerinin birlikte değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. Dönem hadiselerini incelediğimizde Oğuz Türkleriyle Rusların erken dönemlerde askerî ve siyasi temas kurdukları hatta iş birlikleri dahi yaptıkları görülmektedir (Bela, 1944, s. 120; Manov, 2001, s. 6; Şalbayev, 2005, 103-104). Dolayısıyla Rusların iş birliği yaptıkları ve de sonraki dönemlerde mukavemet amaçlı mücadele içine girdikleri bir topluluğu tanımamaları düşünülemez. O hâlde "Türk" kavramı neden tercih edilmiştir sorusunun cevabı bize "Oğuz" kavramının niteliği ve anlamı bakımından önemli bilgiler vermektedir.

Kafesoğlu'nun yukarıda yer verdiğimiz görüşü burada bizlere yol göstermektedir. Bu bağlamda Rusların Oğuzları Göktürklerin devamı olarak gördükleri ve Türk olarak ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte "Oğuz" adı da yeni anlamlar kazanmaya başlamış ve Türk adıyla özdeş anlamlar edinmiştir. Bu nedenle "Oğuz" adı için "Türk" adının anlamlarını kullanmak yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Buradan hareketle ilerleyen bölümlerde de destekleyeceğimiz Türk adının anlamları arasında zikredilen "türemek, güçlü, kuvvetli" manalarını ilk olarak Oğuz adı için kullanılabilir anlamlandırmalar olarak düşünebiliriz.

Bahsettiğimiz kaynaklardaki ifadeler ve tarihî seyir ile vardığımız sonuç Louis Bazin ve Fuzuli Bayat'ın ifade ettikleri mütalaaların yeniden incelenmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim Bazin'in vurguladığı gibi Bozkır kültürünü benimseyen Oğuzların çobanlıkla meşgul olmaları onların "öküz" ve "boğa" kavramlarını yaşamsal ve kavramsal olarak ayırt edebileceklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir" denilerek hem öküzün canlı karşılığı verilmiş hem de öküzün mecazi bağlamda aptallıkla eş anlamda kullanıldığı belirtilmiştir (Kâşgarlı Mahmud, 2006, s. 59). Kâşgarlı'nın ifade ettiği kavramsal ve toplumsal algı örnekleri Sinor'un "öküz" yaklaşımının hatalı, Bazin'in "boğa" çıkarımının ise yaşamsal ve anlamsal olarak daha uygun olabileceğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Oğuzların, kendilerini tanımlarken aptal manasına gelen "öküz" anlamlandırması yerine cesaret ve gücün sembolü olan "boğa" (genç tosun) anlamlandırmasını "Oğuz" kavramını sembolize ederken tercih etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Önceki bölümlerde yer verdiğimiz gibi Oğuzların dönem kaynaklarında güçlü ve kurnaz olarak anlatılmaları da bunu kanıtlar niteliktedir. Ahmet B. Ercilasun'un yararlandığımız bildirisinde "Oğuz" kavramını "öküz" kavramıyla ilişkilendirmesi ve bu kelimenin hem "öküz" hem de "boğa" için kullanıldığını belirtmesi bizleri desteklemektedir. Buradan hareketle "Oğuz" adının kısırlaştırılmış ve aptal manasında kullanılan "öküz" anlamlandırılmasından ziyade üreyebilen, gücü ve cesareti sembolize eden boğa anlamlandırmasıyla ilişkili olduğu tarihî akış bağlamında anlaşılmaktadır. Güç ve üreme yetisi olan boğa manası yukarıda Oğuz ve Türk adlarının tarihi ilişkileri neticesinde yer verdiğimiz türemek, güçlü, kuvvetli anlamlarına da uygun düşmektedir. Onuncu yüzyılda Oğuzların batı yönlü hareketleri sırasında Peçenekleri yerlerinden oynatmaları ile kuzeyden Karadeniz'in kuzey kıyılarına hareket etmeye çalışan Rusları zor durumda bırakmaları da bu anlamlandırmanın tarihî bir yansımasıdır.

Selçuk Bey'le güneye yönelen ve İslamlaşan Oğuzlar, burada Selçuklu Devleti'ni kurunca Batı Türklüğü ile günümüz Ortadoğu'sunu şekillendirdiler. Bahsettiğimiz dönüşümde Selçuklularla birlikte Türk ve İslam dünyasında liderliğin de Oğuz idarecilerine geçmesi, "Oğuz" adının tür değiştirerek yeni anlamlar kazanmasının da önünü açan en önemli etkenlerden biridir. Bu siyasi ve toplumsal dönüşüm Zeki Velidî Togan ve İlhan Şahin'in "Oğuz" kelimesi için ortaya koydukları "devletli/törelî" (sosyal, siyasal ve idari yönden teşkilatlanma) manasının tarihî seyre göre uygun bir yansımasıdır. Sağol Yüksekaya'nın "uğur" ve "uğuz" kavramlarını aynı sözcüğün r'li ve z'li biçimi olarak ifade etmesi de bu çıkarımı desteklemektedir. Diğer taraftan Bilge Özkan Nalbant'ın "Oğuz" adı için düşündüğü "iyi ok (silah) kullanan veya boyların lideri" manaları da benzer anlamlar ifade etmekte olup dönüşümün ve gelişimin göstergesidir.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerçekleşen siyasi, askerî ve edebî gelişmeler Türk tarihinin de Oğuzlar üzerinden okunmasına neden olmuştur. Bu bağlam da Salim Koca'nın ifade ettiği Oğuz Kağan Destanı karakterinin dünya fatihi bir İskit hükümdarı ile Hun hükümdarı Mete'den tarihî izler barındırması "İskit", "Oğuz" ve "Türk" kavramlarının tarihî miras ve anlam bakımından birbirleriyle alakalı olduğu tezinin kuvvetle muhtemel olduğunu göstermekle birlikte "Oğuz" kelimesinin şahıs adına dönüşmesinin de önünü açmıştır. Diğer taraftan Fuzuli Bayat'ın "İskit" ismi ile "Oğuz" ismi üzerinde ortaya koyduğu değerlendirme ise Oğuz topluluğu ile onları tanımlayan "Oğuz" sözcüğünün tarihî geçmişlerine dönük yeni bir değerlendirme yapılmasını elzem kılmaktadır. Bu minvalde Bayat'ın ileri sürdüğü görüşler siyasallaşma, derleme ve toparlama yönleriyle "Oğuz" kavramının tarihî kökenlerine uygunluk göstermekte, İbrahim Kafesoğlu'nun toplumsal bakış açısıyla da benzeşmektedir.

Sonuç

Oğuz adı, "kabileler/boylar" manasında başladığı serüvenine Batı Türkistan'da On Okların temelini oluşturduğu ve sonradan yirmi dört boy şeklinde teşkilatlanan, "Oğuz" adıyla anılan Türk topluluğunun tarih sahnesinde yer almaya başlamasıyla değişime uğramıştır. İlk olarak cins isimden özel isme dönüşerek Türk adından "kuvvetli ve türemek" anlamlarını almıştır. Zamanla bu anlamlar "boğa" figürüyle özdeşleşmiştir. Kısa süre sonra Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin Türk-İslam dünyasında edindikleri liderlik ve birleştiricilik vasıfları neticesiyle de

anlam genişlemesine uğrayarak “derleyen, toparlayan ve kumanda eden” manalarını kazanmıştır. Tüm bu başarılar Türk Tarihi anlatılarını da etkileyerek “Oğuz” kavramının Türklerin atası olarak kabul edilen kişi adına dönüşmesine ve onun şahsında Türk tarihinin değişik dönemlerinden izler barındıran bir destan hüviyeti kazanmasına vesile olmuştur. Bahsettiğimiz olağanüstü dönüşümü ve gelişimine rağmen Oğuz Türkleri için kullanılan “Oğuz” kelimesi Moğol istilasından sonra yerini zamanla “Türkmen” sözcüğüne bırakmış ve en nihayetinde “Türk” adıyla özdeşleşerek günümüze ulaşmıştır.

Kaynakça

- Bayat, F. (2004). Uz-Ğuz-Oğuz Kavim Adının Etimolojisi. *Karadeniz Araştırmaları*. C. 1. S. 3. İstanbul: Karam Yayınları. (71-77).
- Bazin, L. (1953). Notes Sur Les Mots “Oğuz” et “Turk. *Oriens*. Vol. VI, No. 2.
- Bela, K. (1944). XI-XII. nci Asırlarda Uz’lar ve Koman’ların Tarinine Dair. *Bellekten*. C. VIII, S. 29. Hâmit Koşay (çev.). Ankara: (119-136).
- Bela, K. (1944). XI-XII. nci Asırlarda Uz’lar ve Komanların Tarihine Dair, (çev. Hâmit Kosay). *Bellekten*, 8, S. 29, Ankara: (119-136).
- Chavannes, E. (1903). *Documents sur les Tou-Kiue (Turks) Occidentaux*. St. Petersburg:
- Ercilasun, A. B. (2008). Oğuzlar ve Oğuz Adı Üzerine. *TKAD*. C. I. S. 2 (Güz), Ankara. (226-233).
- Ercilasun, A. B. (2015). Oğuz Adının Etimolojisi. 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*. Tufan Gündüz-Mikail Cengiz (Ed.). Ankara: (15-20).
- Golden, P. B. (2012). Oq and Oğur ~ Oğuz, *Turkic Languages*. Vol. 16. Number 2. Lars Johanson (Ed.). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag Publishing. (155-199).
- Golden, P. B. (2018a). Oğ ve Oğur ~ Oğuz. *Dokuz Oğuzlar ve Oğuzlar Üzerine Araştırmalar*. Hayrettin İhsan Erkoç (çev.). Tevfik Orçun Özgün (Ed.). Ankara: Gece Akademi Yayınları. (9-63).
- Golden, P. B. (2018b). Oğuzların Göçleri. *Dokuz Oğuzlar ve Oğuzlar Üzerine Araştırmalar*. Hayrettin İhsan Erkoç (çev.). Tevfik Orçun Özgün (Ed.). Ankara: Gece Akademi Yayınları. (65-99).
- Gömeç, S. Y. (2015). Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi. *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Tufan Gündüz-Mikail Cengiz (Ed.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, (517-522).
- Hamilton, J. (1997): Toquz-Oğuz et On-Oyyur / Tokuz-Oğuz ve On-Uygur. *JA*. C. 250. Paris 1962; Yunus Koç-İsmet Birkan (ter.). *TDA*, C. 7. Ankara: (188-232).
- Han-Woo, C. (2000). A Study of the Ancient Turkic “TARQAN. *International Central Asian Studies*. Choi Han-Woo (Ed.). Vol. 5. (104-111).
- İbn Havkal, (1938). *Süret el-Arz*. C. 1. Leyden-Beyrut:
- İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fârsî, (2004). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Beyrut: Dâr Sâdr Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud, (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk*. C. I. Ankara: TDK Yayınları.
- Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri*. 2. Ankara:
- Koca, S. (2011). Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri. *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yayınları. (509-559).
- Kurat, A. N. (1992). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitapevi Yayınları.
- Liu Mau-Tsai, (2011). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*. (çev. M. Türker Acaroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Marquart, J. (1914). Über das Volkstum der Komanen. *Osttürkische Dialektstudien*, Berlin:

- Mesudî, (Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin). (1409-1841). *Murûc ez-Zeheb ve Ma'âdin el-Cevâhir*, Muhakkik Esad Dâğir, C. 1. Kum; trns. Aloys Sprenger. M. D. C. I, London (MDCCCXLI).
- Nalbant, B. Ö. (2010). "Oğuz" Sözcüğünün Kökeni Üzerine Yeni Düşünceler. *Türkbilig*. C. 20/Güz. Ankara: (47-59).
- Németh, G. (1990). On Ogur, hét Magyar, Dentümgöyer. *Törökök és Magyarok*. C. I, Budapest: Pelliot, P. (1930). Sur la Légende d'Uğuz-Khan en Écriture Ouigoure. *TP*. Second Series. Vol. 27. No. 4/5. (247-358).
- Porphyrogenitus, C. (1967). *De Administrando Imperio*, Greek Text Edited by GY. Moravcsik, Eng. Trns. R.J. H. Jenkins, Washington:
- Povest Vremennih Let. (2003). Moskova-Augsburg:
- Pulleyblank, E. G. (1965). The Chinese Name for the Turks. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 85. No. 2 (Apr. - Jun.). (121-125).
- Sağol Yüksekaya, G. (2020). Çok Tartışılan Bir Ad: Oğuz. *Tonyukuk Kitabı*. Kürşat Yıldırım (Ed.). İstanbul: (231-248).
- Simocatta, T. (1986). *The History of Theophylact Simocatta*. Michael and Mary Whitby (trns). New York: Oxford The Clarendon Press.
- Sinor, D. (1950). Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Bazı Mülâhazalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. IV. S. 1-2. Ahmet Ateş (çev.). İstanbul: (1-14).
- Sinor, D. (1990/2008). The Establishment and Dissolution of the Türk Empire. *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Denis Sinor (Ed.). (285-316).
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boyteşkilatı Destanları*. İstanbul: TDAV Yayınları.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler (Nomads in the Ottoman Empire)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Şalbayev, A. (2005). *Oğuzların Göçleri ve Yayılmaları*, Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, GÜSBE.
- Şemseddin Samî, (2006). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şeşen, R. (2001). *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1982). *Reşideddin, Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlil*. İstanbul: Enderun Kitapevi Yayınları.
- Vámbéry, H. (1885). *Das Türkenvolk in Seinen Ethnologischen und Ethnographischen Beziehungen*. Leipzig:
- Yücel, M. U. (2007). *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Лаврентьевская И Троицкая Летописи, (1846). *Полное Собрание Русскихъ Летописей*. (Томъ первый) С. 1. Saint Petersburg:

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Çalışmamızın oluşumu ve gelişiminde verdikleri katkılardan dolayı danışman hocam Prof. Dr. Salim KOCA ile Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL ve Doç. Dr. Onur AYKAÇ'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Sularında Sivil Deniz Taşıtlarının Yasadışı Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

Illegal Activities of Civilian Vessels and Measures Taken in Ottoman Waters in the First World War

Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR ¹

Öz

Savaş, devletlerin ve toplumların yaşantısında kaos oluşturur. Bu kaos zamanlarında güçlerini ülkelerinin savunmasına ayıran siyasi ve askerî iktidarlar, kendi toprakları içindeki asayişî ikinci plana atmak zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı kara parçalarının olduğu gibi karasularının kontrolünde de sorunlar yaşanmıştır. Karasularında yapılan yasa dışı faaliyetlerin sayısı, karada işlenenleri aratmayacak kadar fazladır. Bu yasa dışı faaliyetler, siyasi irade açısından zaaf olarak nitelendirilmektedir. Bu zaafardan ise çeşitli kişiler ve gruplar faydalanmışlardır. İşte bu çalışmada, Birinci Dünya Savaş sırasında Osmanlı karasularında işlenen deniz suçlarından ikisi üzerine odaklanılmıştır: mal ve para ile insan kaçakçılığı. Çalışmada bu yasa dışı faaliyetlerin nasıl ve hangi saiklerle işlendiği araştırılan soruların başında gelmektedir. Bu kapsamda, suça karışan yerli aktörler ve bunların ülke dışındaki uzantıları tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelememizde Osmanlı siyasi ve askerî aklının yasa dışı faaliyetleri engellemek için yazdığı raporlara ve uygulamayı düşündüğü tedbirlere odaklanılarak Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler açıklanacak ve tedbirler uygulanırken karşılaşılan problemlere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, kaçakçılık, firar, altın, Osmanlı karasuları, vapur.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

War creates chaos in the lives of states and societies. In these times of chaos, political and military powers, which devote their power to the defense of their countries, have had to put public order within their territories on the back burner. Therefore, there have been problems in the control of territorial waters as well as land masses. The number of illegal activities carried out in territorial waters is much higher than those committed on land. These illegal activities are characterized as weaknesses in terms of political will. Various individuals and groups took advantage of these weaknesses. This study focuses on two of the maritime crimes committed in Ottoman territorial waters during the First World War: smuggling of goods, money and people. How and with what motives these illegal activities were committed is one of the main questions investigated in this study. In this context, we have tried to identify the domestic actors involved in the crimes and their extensions abroad. In our analysis, we will focus on the reports written by the Ottoman political and military mind to prevent illegal activities and the measures that the Ottoman Empire thought to implement, explain the measures taken by the Ottoman Empire and address the problems encountered while implementing the measures.

Keywords: World War I, smuggling, desertion, gold, The Ottoman territorial waters, steamer.

Paper Type: Research

¹Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, sozdemir@sakarya.edu.tr

Atf için (to cite): Özdemir, S. (2024). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Sularında Sivil Deniz Taşıtlarının Yasadışı Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 2003-2015.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) esnasında bile uluslararası ticaret tamamen durmamış, devletler ülke içinden temin edemedikleri ihtiyaçlarını ülke dışından karşılamaya devam etmişlerdir. Sanayileşen dünyada hiçbir ülkenin kaynakları kendi ihtiyaçlarını tamamen karşılamaya yetmemiştir. Savaş dolayısıyla silah, teçhizat gibi malzemelerin üretimin artması, bazı emtiaya olan talebi daha da artırmış ve dolayısıyla çeşitli kalemlerin fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Bu emtianın nakliyesinde karşılaşılan problemler de fiyatlarının artmasının diğer bir sebebi olmuştur. Bunların yanında sanayi iş kollarında çalışanların askere alınması da piyasa fiyatlarının yükselmesinde önemli bir amil olmuştur. Bütün bunlara rağmen zorlukla da olsa sürdürülmeye çalışılan ticarete, öngörülemeyen hammadde maliyeti artışları, önlenemeyen stokçuluk ve her gün değişen nakliye fiyatları gibi daha pek çok sebeple, kaçakçılık yüksek kâr marjından dolayı emtia temininde sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak dikkat çekmiştir. Savaş emtiaya olduğu gibi insana olan ihtiyacı da arttırmıştır. Bu bağlamda varlıklarının devam ettirmek isteyen ülkeler, coğrafyalarında zorunlu askerlik uygulamasına geçmişlerdir. İnsanlar, karşılaşılabilecekleri hayati tehlikeler veya maddi sebepler yüzünden askere gitmek istememişler veya askere alınsalar bile kaçmaya çalışmışlar, askere alma ve cepheye sevk etme organizasyonlarının zayıfladığı dönemlerde ise askerden firar etmişlerdir. Çalışmada incelenecek bu iki başlıkta Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş sırasında karasularında karşılaştığı iki temel sivil tehlike işlenecektir. Bunlardan ilki mal ve para kaçakçılığı olmuştur.

1. Birinci Dünya Savaşı Boyunca Osmanlı Sularında Mal ve Para Kaçakçılığı

Savaş sırasında deniz taşıtlarının karıştığı başlıca yasa dışı faaliyet, mal ve para kaçakçılığıdır. Bu tür kaçakçılık iki şekilde yapılmıştır. Bunlardan ilki, Osmanlı topraklarından "harp kaçağı" olarak adlandırılan emtianın izinsiz olarak ülkeden çıkarılmasıdır. İkincisi ise Osmanlı topraklarına yakın bölgelerden getirilen kaçak eşyalardır. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Genelkurmayı 2 Ağustos 1914 Cuma günü öğleden sonra genel seferberlik ilan etmiştir (Erickson, 2011, s. 66). İlk tür kaçakçılık faaliyetleriyle henüz seferberlik döneminde karşılaşmıştır. Bu dönemde İtilaf Devletlerine çalışan şirketler Osmanlı topraklarından zahire çıkarmaya çalışmışlardır. Bu konuda taşradaki mülki kurumların dikkati çekilmiştir. Nitekim Dahiliye Nezareti'nden Beyrut ve Halep Vilayetlerine 26 Ekim 1914 tarihinde şifreli olarak acil koduyla gönderilen yazıda; Fransız Messagerie vapurlarının ipek kozası almak bahanesiyle Hayfa ve Süveyde limanlarından külliyetli buğday, arpa ve nohut alacağı; bundan 15 gün önce Cünye iskelesine gelen çok miktardaki zahirenin de Fransa'ya taşındığı; bölgede nohut ve çeşitlerinden beş bin çuval zahire olduğu ve bundan dolayı ahalinin elinde yabancı ülkelere çıkarılacak mahalli ihtiyaçtan fazla erzak bulunduğu takdirde askeriye kullanılması için alınması gerektiği ve son olarak ise kaçakçılığın önlenmesi ve hububatın korunaklı bölgelere gönderilmesinin Harbiye Nezaretinden önemle bildirildiği ifade edilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 46/79, 26.10.1914).

İkinci tür kaçakçılık, Osmanlı topraklarından izinsiz olarak eşya ve para çıkartılması şeklinde olmuş ve bunun için sivil deniz araçları kullanılmıştır. Bu kaçakçılığın yönlendirildiği başlıca mevki, Karadeniz'deki Bulgaristan ve Romanya limanları olmuştur. Nitekim Köstence Başşehbenderliği, Osmanlı topraklarından ülke dışına altın ihracının yasak olmasına rağmen İstanbul limanından yelken gemileriyle ve çok miktarda Osmanlı altını kaçırıldığını belirtmiştir BOA, HR.SYS. 2114/1, 31.01.1916). Burada belirtmek gerekir ki, Osmanlı limanlarındaki deniz taşıtlarında olağanın üzerinde para bulunduran gemi mürettebatları hemen sorgulanmıştır. Buna, Giresun limanına fındık almak için gelen Andon isimindeki Romanya vapuru örnek olarak verilebilir. Vapur kaptanı, araca binip inerken üzeri polis tarafından aranmıştır. Kaptanın iki bacağındaki muşambalar içinde 40 Osmanlı altını, 18 büyük ve 4 yarım Fransız lirası ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine kaptan Divan-ı Harbe verilmiş ama suçu olmadığı anlaşıldığı için vapurun Köstence'ye hareketine izin verilmiştir (BOA, DH. ŞFR. 477/83, 28.06.1915).

İkinci tür kaçakçılık faaliyetin yoğunlaştığı alanlardan biri Adalar Denizi bölgesi olmuştur. Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinde (II. Şube) görevli olan Yüzbaşı Hüsameddin Efendi, İzmir ve çevresinde çok faal kaçakçılık olduğu hakkında bir rapor kaleme almıştır. İzmir sahillerinin karşısındaki yabancı devletlerin işgali altındaki adalarda yaşayan Rumlar, Osmanlı topraklarına kaçak eşya getirmiş ve götürmüşlerdir. Rumlar, Midilli, Sakız, Sisam gibi adaları sahile yakınlıkları ve elverişli sevkiyat noktaları olmaları dolayısıyla depo olarak kullanmışlardır. Midilli, Sakız ve Sisam'dan veya Leryoz (Leros) ve Kalimnos adalarından gecenin karanlığında hareket eden bir yelkenli, uygun bir rüzgâr bulduğunda karşı sahile 1-2 saat içinde geçerek bu sahillere süratle sevkiyat yapabilmıştır (DTA, BN. 49/976, 13.06.1916).

Savaşın başında hızlanan kaçakçılık faaliyetleri arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere savaşın sonuna kadar devam etmiştir. Örneğin sahibi Ahmed Hamdi Bey olan ve Yakup Reis adlı bir kaptan tarafından idare edilen 23 tonluk bir motor, Zonguldak'a gitmek için vesika aldığı halde yapılan kontrollerde Zonguldak'a değil, Köstence'ye giderek kaçakçılık yaptığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Karadeniz'de kaçakçılık yapan çok sayıda motor tespit edilmiştir. Bunlardan biri olan Asayış-i Bahri motorunda, kayıt dışı silah da ele geçirilmiştir (BOA, DH.EUM.SSM. 32/3, 15.08.1918). Bu tür kaçakçılık faaliyetlerini yapanlar arasında Osmanlı tebaasından olan kaptanlar göze çarpmaktadır. Örneğin Tirebolulu Koroğlu Hakkı Reis, Tirebolulu Selim Efendi'den Samsun'a göndermek üzere 3300 kilo zeytin, üzüm, incir, zeytin yağı ve sabun satın almıştır. Hakkı Reis, İstanbul Liman Reislighinden aldığı evrakta, yükünü Samsun'a götüreceğini belirtse de yükünü Bulgaristan'a ait Rumeli Burgaz'ında sattığı ortaya çıkarılmıştır (BOA, HR.SFR. (04). 912/113, 23.07.1917).

Bulgaristan, ülkesindeki emtia eksikliğinin giderilmesi için Osmanlı topraklarından yapılan kaçakçılığa göz yummuş, bir başka deyişle kaçakçılığı teşvik etmiştir. Nitekim Burgaz Şehbenderliği, 21 Temmuz 1917'de bu konuya dair bir rapor göndermiştir. Buna göre, yükü zeytin yağı ve sabun olan bir Osmanlı gemisi Süzebolu'ya (Sozopol) gelmiş ve tesadüfen bölgede olan Burgaz Bulgar Bankası Müdürü Mösyö Kaçef tarafından satın alındığı haberi alınmıştır. Zeytin ve sabunun Osmanlı topraklarından ihracının yasak olmasından dolayı hemen harekete geçilmiş ve Süzebolu Liman Reislighinden telgrafla geminin kimliği ve yükü hakkında malumat istenmiştir. Birkaç saat sonra Osmanlı gemisinin Süzebolu'ya gelerek zeytin yağı ve sabundan olan yükünü satıp döndüğü cevabı verilmiştir. Derhal konu hakkında şehir valisi Mösyö Roçef görülmüş ve kendisinden büyük ihtimalle kaçak olan eşyanın gümrükte alıkonulması rica edilmiştir. Aynı zamanda Gümrük İdaresine müracaat edilmiştir. Gümrük İdaresinin ve Vali Mösyö Roçef'in beyanlarından anlaşıldığına göre gemi kaptanı, bir yük belgesi ve seyrüsefer varakası gösterememiştir. Adı geçen yük, Mösyö Kaçef tarafından satın alınır alınmaz Süzebolu limanında, Bulgar bandırası taşıyan diğer bir gemiye nakledilmiş ve Burgaz limanına getirilmiştir. Gümrük İdaresinden alınan malumata göre Burgaz Gümrüğüne getirilen bu yük, 28 sandık 837 kilo incir, 52 sandık 775 kilo üzüm, 15 teneke 254 kilo zeytinyağı, 16 çuval 1266 kilo sabun ve 25 şişe 1994 kilo zeytinden oluşmaktadır (BOA, HR.SFR. (04). 912/113, 21.07.1917). Burada açıklamak gerekir ki Osmanlı topraklarından Bulgaristan'a kaçırılan emtia sonucunda bölge kaçak eşya deposu haline gelmiştir. Bu durum, Osmanlı basınına da yansımıştır. *Tanin* gazetesi 18 Ağustos 1918 tarihli sayısında, Sofya'da askerî zabıta memurlarının 600 kilo kadar kaçak ayakkabı ile birçok deri ve elbise kumaşını yakaladıklarını, malların değerinin bir milyon franktan fazla olduğunu ve kaçakçılar ile yataklık edenlerinin tutuklandıklarını yazmıştır (Tanin, Ağustos 1918, s. 2). Buradan Bulgar siyasî aklının savaş boyunca ülkesindeki emtia eksikliğinin kaçakçılıkla giderilmesine göz yumarken, savaş sonuna doğru bunlara el koyarak bir çeşit kamu kaynağı oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Sivil idarenin zayıfladığı ve savaş sırasında olağan görevlerinin üzerinde yetkiler üstlenen bazı Osmanlı subayları da kaçakçılık faaliyetlerine karışmışlardır. Bu konu hakkında Büyükdere Askerî Kontrol Şubesi Müdürlüğü bir rapor yazmıştır. Raporda 12 Eylül 1918'de Köstence'ye doğru yola çıkacak olan askerî sevkiyata ait Tarik römorkörünün kontrolü sırasında aracın makine dairesinde gizlenmiş sabun ve tütün paketleri bulunduğu belirtilmiştir. Müdürlük kaçak

malzemelere askerî sevkiyata ait taşıtlarda çok sık rastlandığını açıklamış ve durumun çok çirkin bir hâl aldığı ifade etmiştir. Bu kontrolde ele geçirilen 39 bin adet sigara ve muhtelif ağırlıklardaki tütünler Sirkeci'deki Reji İdaresine gönderilmiş; ele geçirilen sinema şeritleri, musiki notaları ve haritalar ise kontrol edilmesi için Askerî Sansür Müfettişliğine ulaştırılmıştır. Kontroller esnasında, römorkörde görevli Mülazım-ı Sani Nuri Efendi ve arkadaşı, ihracı yasak olan eşyanın incelenmesini engellemeye çalışmış, hatta görevli subaylara saldırmışlardır. Bu fiillerinden dolayı şahıslar hakkında ilgili kanunun uygulanması ve görevlerinden alınması talep edilmiştir (BOA, DH.EUM.SSM. 62/18, 15.09.1918).

Emtia eksikliğinin giderilmesi için kaçakçılığı Osmanlı kurumlarının da değerlendirme yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Çakmakçılar'daki Yusufyan Hanı'nda 18 numaralı ticarethanesinde ticaretle uğraşan emekli Ahmed Hamdi Paşa, Maliye Nezaretine başvurmuştur. Paşa, İstanbul'un şeker ihtiyacının günden güne arttığını, buna karşılık Yunanistan'da fazla miktarda şeker bulunduğunu, Yunanistan sahillerinden Sakız'a gidilebileceğini ve oradan da kaçak olarak kayıklarla şeker getirmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Paşa, daha sonra Çeşme'ye yanaşmasına izin verilecek şeker kayıklarının, şimendiferle İstanbul'a nakledilebileceğini ifade etmiştir. Maliye Nezaretinde oluşturulan özel komisyon, şeker ihtiyacının giderilmesi için teklife olumlu yaklaşmış ve konu hakkındaki görüşlerinin alınması için durumu Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine de yazmıştır (BOA, DH.İ.UM. 98-1/1-18, 1.12.1915). Ancak Dahiliye Nezareti, şeker ithalinin bazı şartlarla olabileceğini belirtmiştir. Nitekim bölgedeki adalarla yapılacak nakliye dolayısıyla casusluk faaliyetlerinin artabileceğini, bölgeye gidip gelecek şahısların mahalli idare tarafından güvenilir kişilerden seçilmesini, bunların vilayetten onaylanan fotoğraflı bir belgeleri olmasını, şahısların sürekli teftiş edilmesini ve bölgeyi kullanılacak yolculara da durumun sezdirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bundan sonra ise durum Başkumandanlık Vekâletine yazılmıştır. Açıklanan risklerin farkında olan Başkumandan Vekili Enver Paşa, şeker kayıklarının Çeşme'ye yanaşmasına izin verilmesi için I. Ordu Kumandanlığına emir vermiştir (BOA, DH.İ.UM. 98-1/1-18, 13.12.1915). Akabinde Aydın vilayetine kaçak yollarla şeker getirilmesi için izin verildiği 14 Aralık 1915'te bildirilmiştir (BOA, DH.İ.UM. 98-1/1-18). Başkumandanlık Vekâleti II. Şubesi ise Ahmed Hamdi Paşa'nın tasarısının kendilerine gönderilmesini Dahiliye Nezaretinden talep etmiştir (BOA, DH.İ.UM. 98-1/1-30, 22.12.1915).

Zikredilen kaçakçılık tasarısından kısa bir süre sonra, Mart 1916'da muhtelif kaçak emtia, devlet kontrolünde Aydın vilayetine bağlı Çeşme'ye getirilmiştir. Merkezi idare ülkenin muhtaç olduğu bazı ticari maddelerin bu şekilde temin edilmesini takdir etmekle birlikte bu durumun düşmanların casusluğuna imkân vereceğini belirtmiş ve bunun konuda tedbir alınması gerektiğini 22 Mart 1916'da mahalli idareye tekrar hatırlatma ihtiyacı duymuştur (BOA, DH. ŞFR. 62/87, 22.03.1916).

İnsanları mal kaçakçılığına yönlendiren başlıca etken savaş dolayısıyla fiyatların aşırı yükselmesidir. Gerçekten de savaş sırasında şekerin 1914'teki fiyatı 3 kuruş iken savaşın son senesinde 195 kuruşa çıkmıştır. Çay ise 60 kuruştan 1918'te 500 kuruşa yükselmiştir. Kahve ise 12 kuruştan 800 kuruşa kadar yükselmiştir (Korkmaz, 2020, s. 262). Meşru kaynaklardan bu ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar, tabii olarak kaçakçılığa yönelmişlerdir. Bu bağlamda karşılaşılan bir diğer husus ise bazı kimselerin fırsatçılığıydı. Nitekim Dahiliye Nezaretinin isteği üzerine bölgesindeki emtia fiyatlarının durumu hakkında bir rapor kaleme alan Hüdavendigar Valisi, halkın kaçakçılığa yönelmesinin sebeplerini sıralarken önemli bir insani zaafa dikkat çekmiştir: '*Halk bir kere ihtikârın (karaborsa/vurgunculuk) tadını aldı. Ufak sermayesini az bir müddet zarfında yükseltmenin yolunu buldu. O yoldan ayrılmamakta ısrar edeceği bedihidir (açıktır).*' Aynı belgede Hakkı Bey, vilayetin gaz, şeker, ecza, kösele ve diğer deriler, her çeşit manifatura ve demire bölgenin acilen ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (BOA, DH.İ.UM. 98-2/1-56, 13.04.1916). Gerçekten de kısa bir süre sonra Ramazan ayının gelmesinden dolayı şekerin bir an önce bölgesine gönderilmesini talep eden Bursa Valisi Hakkı Bey'e şu cevap verilmiştir: '*Evvelce*

gönderilen şekerler hasta çocuklar için ve bir defalık olduklarından tekrar o suretle şeker irsaline imkân yoktur. Piyasadan tedarik ettirilmesi...' (BOA, DH.İ.UM. 98-3/1-9, 17.06.1916).

Burada son olarak belirtmek gerekir ki sadece emtia ve para değil bizzat deniz taşıtları da Osmanlı karasularından kaçmıştır. Özellikle mürettebatı gayrimüslimlerden oluşan araçlar böyle faaliyetlere karışmışlardır. Bu bağlamda kaptan ve mürettebatı Rumlardan oluşan İran bandıralı Juliana vapuru, İstanbul'dan kömür almak için Ereğli limanına sevk olunduğu halde Köstence'ye gitmiştir. Diplomatik misyon, vapurun dönme niyetinde de bulunmadığını 13 Temmuz 1915'te merkeze yazmıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb. 15/53-A, (13.07.1915).

2. Osmanlı Karasularında İnsan Kaçakçılığı

Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşen "insan kaçakçılığı", ekseriyetle asker firarileri, izinsiz olarak Osmanlı topraklarından pasaportsuz olarak ayrılanlar ve izinli olarak deniz taşıtlarıyla ülke dışına çıkmalarına rağmen geri dönmeyenlerden oluşmaktadır. Bunlar arasında insan kaçakçılığına bulaşanların büyük bir kısmını firariler oluşturmuştur. Bilindiği gibi 2 Ağustos 1914'te ilân edilen genel seferberlik üzerine 1310 (1894) doğumlular başta olmak üzere 1311-1316 yıllarını kapsayan, bir diğer deyişle 14-20 yaş arasındaki bütün gençler silah altına davet edildi. Bu durum gayrimüslimler için de geçerliydi (Gülsoy, 2000, s. 168). Birinci Dünya Savaşı boyunca 2.290.000 kişi silah altına alındı. Savaş sırasında Osmanlı topraklarında asker firarilerinin sayısının 300-500 bin kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir (Beşikçi, 2015, s. 271-272). Bu firarilerden küçük bir kısmı ülke dışına kaçmıştır. Nitekim Osmanlı Seferberliği üzerinde araştırma yapan Beşikçi, konu hakkında şunları belirtmiştir:

".. yabancı bir ülkeye gitmek ya da yurt dışındayken geri dönmek askerden kaçmanın savaştan önce ve savaş esnasında yaygın yollarından biriydi. Elbette, bu seçeneğin sadece bu tür seyahatlere gücü yetecek kadar zengin olanlara ya da yurtdışında kendilerine destek olacak yakınları bulunan kişilere açık olduğunu tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla, eldeki verilerden yola çıkarak, kentli üst ve orta sınıfların ve yurt dışı bağlantıları daha çok olan Osmanlı gayrimüslimlerinin bu yöntemle diğer kesimlere nazaran daha çok başvurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır." (Beşikçi, 2015, s. 302).

Haddizatında askerden firar etme sorunu seferberliğinin ilanından çok daha önce başlamış ve bu durumdan menfaat kazanan teşkilatlı yapılar olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan birine Karadeniz bölgesinde tesadüf edilmektedir. Nitekim Dahiliye Nezaretinden Karadeniz'deki mülkî kurumlara 3 Ağustos 1914'te bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, Rizeli kaptan Topaloğlu Hüseyin'in asker kaçakçılığıyla uğraştığı, askerden kaçmak isteyen efradı ve silah altına davet olunan gençleri memleketlerinden alarak Kafkasya sahillerine çıkardığı, bundan takriben dört ay önce 20 kadar silahlı askeri Sohum'a götürdüğü, bunların da o taraflarda silahlarını sattıkları, şahısların faaliyet bölgesinin Samsun'dan itibaren bütün Osmanlı sahillerini kapsadığı yapılan ihbara atfen Tiflis Başşehbenderliğinden bildirildiği ifade edilmiştir. Durum hakkında daha ayrıntılı tahkikat yapılması ve şahıslar hakkında gereken kanuni işlemin uygulanması da vurgulanmıştır (BOA, DH. ŞFR. 43/159, 3.08.1914; Beşikçi, 2015, s. 301).

Yunan bandıralı vapurlar, asker firarilerinin Osmanlı topraklarını terk ederken kullandıkları araçlardır. Örneğin Arnavutköy açıklarında demirli Yunan bandıralı Sofya vapurunda saklanan 129 asker firarisi yakalanmıştır. Bu şahısların firarlarını kolaylaştıran vapur kaptanı ile birlikte 10 Yunan vatandaşı da tutuklanarak Divan-ı Harbe sevk edilmişlerdir. Sevk işlemleri, Yunan kaçıları yasından gönderilen memurlar nezdinde yapılmıştır (BOA, DH.EUM.4.Şb. 1/16, 7.09.1914). Bu şekilde Yunanistan Elçiliğiyle diplomatik bir krizin önüne geçilmesi istenmiştir. Buna rağmen Yunan Elçiliği, ilk aramadan beş gün sonra Osmanlı görevlilerinin zorla vapura girdiklerini, Yunan vatandaşı 13 kişiyi tutuklayarak divan-ı harbe verdiklerini, tutukluların sorgulandıktan sonra tahliye edilmelerine rağmen durumun tekrarının önlenmesini, faillerinin cezalandırılmasını ve vapurun İstanbul'dan ayrılmasına izin verilmesini

talep etmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Yunan Elçiliğinin bütün şikayetlerinin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, tutukluların sonuncusu olan İkinci Kaptan Mihail Katakın, Yunanistan vatandaşı olması ve İstanbul'da belli bir ikametgâhı olmadığından dolayı 29 Ekim 1914'te sınır dışı edilmiştir (BOA, DH.EUM.4.Şb. 1/16, 19.11.1914).

İtalyan vapurları da firarilerin sıklıkla kullandıkları araçlar olmuştur. Bu bağlamda Brendizi Şehbenderliği, İstanbul'dan gelen İtalyan vapurlarıyla pek çok firarinin Brendizi'ye geldiklerini ve rıhtımı tarassutla görevli olanlarının görevlerini kötüye kullandıklarını 21 Ağustos 1914'te bildirmiştir (BOA, DH.EUM.KLU. 1/28, 26.08.1914). Eylül ayı içinde de İstanbul'dan Selanik'e ulaşan İtalyan Milano vapurundan 10 tane Rum asker firarisi çıkmıştır. Hatta bu şahısların firarlarını kolaylaştıran ve vapura binmelerini sağlayan bazı memurlara rüşvet verdikleri öğrenilmiştir (BOA, DH.EUM.KLU. 2/44, 30.09.1914). Bilhassa rüşvet, bu dönemdeki firar sayısının artmasındaki sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti, kendi donanmasının 29 Ekim 1914'te gerçekleştirdiği Karadeniz baskını üzerine Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur (Cengizer, 2017, s. 477-478). Bu haberin alınmasından itibaren Osmanlı ordusuna katılmak istemeyen gayrimüslimlerin firarlarında ciddi bir artış gözlenmeye başlamıştır. Bu firarlara yardım eden denizciler hakkında diplomatik misyonlardan İstanbul'a pek çok bilgi gönderilmiştir. Bu bağlamda Köstence Başşehbenderliği, 25 Kasım 1914'te bir süredir Köstence ile Varna, Balçık ve diğer limanlar arasında seyrüsefer eden ve Kadiri ismi verilen Marmara iskelelerine mensup ve Osmanlı sancağı taşıyan 20-30 tonluk Rum yelken kayıklarının sayısının günden güne arttığını, Köstence'deki sayısının 34'e ulaştığını, bunların kaptan ve tayfalarının askerî işlemler için şehbenderliğe gitmemelerinin dikkati çektiğini, bu kayıkların harp münasebetiyle ve askerlikten firar maksadı ile adı geçen bölge limanlarında çalışarak Osmanlı limanlarına gitmediklerinin anlaşıldığını başkente yazmıştır (BOA, DH.EUM.3.Şb. 3/4, 28.11.1914).

Bu dönemde asker kaçakçılarının yanında pasaportsuz insan kaçakçılığı da artmıştır. Dahiliye Nezareti, Akdeniz'de kıyısı olan mülkî kurumlara bu kapsamda bir tahrirat göndermiştir. Burada, İran bandıralı Persepolis vapurunun Kıbrıs ve oradan Suriye sahilleriyle Mersin ve Antalya'ya uğramak için hareket ettiği, vapurun sıhhiye patentesi olmadığını ve pasaportsuz 30 kadar yolcu taşıdığı açıklanmıştır. Dahiliye Nezareti; vapurun önceden Beyrut'ta Hacı Davud vapurlarında çalışmış Karabori tarafından kiralandığını, şahsın hareketlerinin ve durumunun şüpheli olduğunu açıkladıktan sonra vapurun bölgelerine ulaştığında tahkikat yapılmasını, vapurun kiracısı ve pasaportsuz yolcuları hakkında gerekli kanuni işlemin uygulanmasını emretmiştir (BOA, DH. ŞFR. 48/286, 5.01.1915).

Savaş döneminde insan kaçakçılığıyla uğraşan çıkar grupları ortaya çıkmıştır. Nitekim Polina yelkenli gemisiyle Köstence'ye sahte isimle firar eden ve kimliği anlaşılamayan Doktor Jan Anagnostidi'nin firarını kolaylaştıran Kaptan Yavridis'in ile Komisyoncu Mustafa haklarında Divan-ı Harb-i Örfiye gönderilmesi için Merkez Kumandanlığına 19 Eylül 1916'da bilgi verilmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 28/37, 19.09.1916). Muhtemelen Kaptan Yavridis ile Komisyoncu Mustafa'nın firar hadisesine maddi çıkarları için bulaşmışlardı.

Bu dönemde, deniz araçlarıyla firar etmek için kullanılan yöntemlerin başında sahte belgeler temin edilmesi gelmektedir. Bunlardan tespit edilebilen bir örnekte; nüfus tezkeresini Şileli Prasa oğlu Nikola veledi Yorgi'ye vererek Nuh isimindeki yelkenlisiyle Köstence'ye gitmesini sağlayan Şileli Fati veledi Kıryako hakkında gerekli kanuni işlemin yapılması için Merkez Kumandanlığına yazıldığı görülmektedir (BOA, DH.EUM.SSM. 7/8, 23.07.1916). Bir diğer olayda ise İntibah vapuruyla firar ederken Liman Şubesi tarafından yakalanan nefer Andovan oğlu Panayot'un sahte mühürle belge doldurduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.EUM.SSM. 23/23, 26.06.1918). Benzer bir olay Gülcemal vapurunda da yaşanmıştır. Nitekim birkaç gün Büyükdere'de kalan Gülcemal vapuruna Büyükdere Askerî Kontrol Şubesi ani bir teftiş yapmıştır. Vapurda asker firarileriyle birlikte Müslüman isimlerine yazılmış seyahat vesikası

bulunan ikisi Hristiyan toplam 38 kişi yakalanmıştır. Firarilerin üzerinde İngiliz tüfeği de ele geçirilmiştir (BOA, DH.EUM.ADL. 43/37, 11.08.1918).

Firarilerin yöntemlerinden bir diğeri de gemi tayfası olarak ülke dışına çıktıktan sonra gemiden kaçmalarıdır. Köstence'ye yük almak için gelen Turan gemisi mürettebatından Kalikratyalı (Mimarsinan-Büyükçekmece) 1315 (1899) doğumlu Panko veledi Vasil, bu şekilde firar etmiştir. Bu firar hadiselerini gemi kaptanları Osmanlı diplomatlarına haber vermek zorundaydılar. Ayrıca firar hadiselerine karışanların nüfus tezkerelerinin İstanbul'a gönderilmesi mecburi tutulmuştur (BOA, DH.EUM.3.Şb. 13/4, 5.04.1916). Köstence üzerinden firar hadiselerinin artması üzerine bölgedeki Osmanlı Başşehbenderliği, İstanbul'un durum hakkında dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda başşehbenderlik, İstanbul'dan Romanya'ya gelen yelkenli gemi mürettebatından bazılarının ve özellikle askerlik yaşında olan Rumların Köstence'ye ulaştıktan sonra firar ettiklerini, şahısların araçlara zarar vermenin yanında firarî olduklarını her yerde pervasızca söylediklerini belirtmiştir. Başşehbenderlik, konu hakkında bölgedeki liman reisliğine ve emniyetine yapılan müracaatlardan ise savaş dolayısıyla bir sonuç alınmadığını ifade etmiştir (BOA, DH.EUM.3.Şb. 13/56, (12.04.1916).

Diplomatik misyonlar, belgesi olmadan Osmanlı topraklarından çıkanları rapor etmişler ve bunlar hakkında bilgi almak için muhbirler kullanmışlardır. Bu bağlamda Köstence Başşahbenderliği İstanbul'a gönderdiği tahriratta, Polna ismindeki yelkenliyle 24 Mart 1916'da Doktor Jan Anagnastidi isminde bir Rum'un Köstence'ye geldiğini, şahsın elinde hiçbir evrakı olmadığından dolayı polis tarafından tutuklandığını, bunun üzerine kişinin Yunan konsolosluğuna müracaat ederek Yunanistan'a gitmek üzere bir Yunan pasaportu aldığını bildirmiştir. Durum hakkında bilgi alınması için geminin süvarisine yazılı ve sözlü olarak davet yapıldığı, ancak kaptanın şehbenderliğe gelmediği belirtilmiştir. Bunun üzerine şehbenderlik, tahkikat yapılması için gemiye muhbir gönderdiyse de tayfaların durumu inkâr ettiğini İstanbul'a yazmıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb. 23/21, 18.04.1916).

Savaş süresince bazı Osmanlı devlet görevlilerinin insan kaçakçılığına göz yumdukları da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Karadeniz'de seyrüsefer eden bahriye taşıtlarını kontrol eden memurların rüşvet karşılığında askerlik çağındaki şahısların gitmesine izin verdikleri ihbarı üzerine derinlemesine bir tahkikat yapılmıştır. Tahkikat sonucunda bütün salapurya, kayık ve mavnalar kahyası Hacı Yakup ile kurşuncu kayıkları kethüdası Ali Osman'ın Harbiye Nezaretinin emriyle oluşturdukları müfrezelere para karşılığında efrat kaydettikleri ve bu efradı deniz araçlarıyla şahsi menfaatleri için Romanya ve Karadeniz sahillerine sevk ettikleri öğrenilmiştir. Bununla beraber İstanbul Polis Müdürlüğü, şahısların cezalandırılmasını sağlayacak kanuni delillere ulaşamadığını da ifade etmiştir (BOA, DH.EUM.6.Şb. 54/39, 23.11.1916).

Firar olaylarına Osmanlı ordusuna ait deniz taşıtları da karışmıştır. Bu bağlamda seyahat varakası olmayan dört Rum kadını İmalat-ı Harbiye'ye ait mavnaya alan Kaptan İnebolululu İsmail oğlu Mustafa, Tekirdağ'da ele geçirilmiştir. Kaptan hakkında Takibat Kanunu uygulanmıştır (BOA, DH.EUM.SSM. 29/61, 29.08.1918). Benzer bir olay askerî sevkியatta kullanılan Tarik römorköründe de yaşanmıştır. Kontrolü yapılan römorkün evrakı İğne Ada için düzenlenmiştir. Römorkün seyahatinde deniz polisleri bir sorun görmese de Büyükdere Askerî Kontrol Şubesi subayları, hareketlerinden şüphelenilen Ömer oğlu Muhsin'in üzerinde yaptıkları aramada Köstence'deki bazı kişilere verilmek üzere evrak ve mektuplar bulmaları üzerine şahsın Köstence'ye firar ettiğini anlamışlardır. Kontrol Şubesi, Tarik römorkörü kaptanının da insan kaçırılmasında dahil olduğunu açıklamıştır. Kontrol Şubesi, İğne Ada'nın uzun zamandır insan kaçakçılığının merkezi olduğunu bildiğini, devlete ait bir araçla insan kaçakçılığının yapılmasının hükümeti çok zor bir durumda bıraktığını ve ibret olması çok sert muamele yapılması gerektiğini belirtmiştir (BOA, DH.EUM.SSM. 62/13, 12.09.1918).

Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere, asker firarileri her zaman istediklerine ulaşamamışlardır. Nitekim İzmir Bayraklı İskelesinden yola çıkan 16 Rum askerî firarisinin

bindiği kayık fırtınadan dolayı parçalanmıştır. Karaya ulaşan firarilere yapılan teslim ol çağrısına direnmeleri üzerine üçü ölü, altısı yaralı ve diğerleri sağ olarak yakalanmıştır. Bu durumu 8 Ocak 1916'da merkeze yazan Urla Emniyet Müfettişliği, merkez polisinin gözü önünde olan Bayraklı İskelesinden insan kaçırıldığını belirterek duruma önlem alınması gerektiğini belirtmiştir (BOA, DH.EUM.3.Şb. 11/15, 8.01.1916; BOA, DH. ŞFR. 59/275, 11.01.1916).

3. Kaçakçılığın Önlenmesine Dair Rapor ve Teklifler

Osmanlı sivil ve askerî kurumları kaçakçılığın ve firarların engellenmesi için muhtelif kapsamlarda raporlar yazmış ve bunların önüne geçilebilmesi için birtakım tedbirler düşünmüşlerdir. Karadeniz sahillerinde açıklanan önlemler vakit kaybedilmeksizin alınırken İzmir sahillerindeki önlemler hakkında Bahriye Nezareti, Karargâh-ı Umumi II. Şubesinde görevli olan Yüzbaşı Hüsameddin Efendi'ye 13 Haziran 1916'da bir rapor yazdırmıştır. Raporun üçüncü bölümü, İzmir ve çevresindeki kaçakçılıkla ilgili alınması gereken tedbirlerle ilgilidir. Yüzbaşı Hüsameddin'in raporunda kaçakçılığın engellenmesi için şu önerileri getirmiştir:

- 1-Vapur ve yelkenli tarassut gemileri temin edilmesi,
- 2-Karada telsiz-telgraf istasyonu oluşturulması,
- 3-Sahillerde işaret istasyonları oluşturulması,
- 4-Güvenilir muhbirler tedarik edilmesi,
- 5-Sahillerde bulunan gayrimüslimlerin kaldırılması ve bundan sonra iskân ettirilmemesi (DTA, BN. 49/976, 13.06.1916).

Deniz taşıtlarının eksikliğinin giderilmesi için kurumların gündemine gelen bazı teklifler, Başkumandanlık Vekâleti tarafından kabul edilmemiştir. Bunlardan biri Bahriye Nezareti Müsteşarı imzalı olarak 18 Temmuz 1916'da Dahiliye Nezaretine cevap olarak gönderilen yazıda açıklanmıştır. Müsteşar yazısında şunları belirtmiştir: 'Rusların içinde kısmen Rum tayfa bulunan Osmanlı yelken gemilerini bahriye nakliyatımıza zarar vermek amacıyla ve çeşitli hilelerle kendi taraflarına çektikleri daha önceden Bahriye Nezareti tarafından haber alınmış ve bunun çaresi düşünülmüştür. Sonuçta Karadeniz'e çıkan Osmanlı gemileri ve diğer taşıtlarındaki mürettebatı arasında gayrimüslim hiçbir ferdin bulundurulmasına, gayrimüslim tebaanın Müslümanlardan gemi ve diğer deniz taşıtları satın almalarının engellenmesinden başka etkili bir çare olmadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda gayrimüslim mürettebatın Karadeniz'de seyrüseferlerine izin verilmemesi Başkumandanlık Vekâletinden istirham edilmiş ve aynı şekilde gayrimüslim tebaanın Müslümanlardan gemi satın almalarının idare olarak yasaklanmasına dair 25 Temmuz 1916 tarihli tezkeremde mütalaanız sorulmuştur. Başkumandanlık Vekâletinin cevabında gayrimüslim mürettebatın Karadeniz'de seyrüsefer edilmesinin engellenmesine izin vermediği gibi onların Müslümanlardan gemi satın almasının idare olarak engellenmesi konusu da 3 Ağustos 1916 tarihli tezkerenizde uygun bulunmamış ve sonuçta vatanın selameti noktasından zararı açık olan bu durum ortadan kaldırılmamıştır. Bu cevaba rağmen belirtilen tedbirler dışında bir çare düşünülememiştir.' Akabinde konu hakkındaki son kararın Dahiliye Nezaretine ait olduğu belirtilmiştir (BOA, DH.EUM.3.Şb. 14/76, 7.08.1916). Dahiliye Nezaretinin cevabında, daha önceden de bildirildiği gibi gayrimüslim tebaanın Müslümanlardan gemi satın almasının idareten engellenmesinin mümkün olamayacağından bu durum göz önüne alınarak farklı tedbirler alınması gerektiği ifade edilmiştir (BOA, DH.EUM.3.Şb. 14/76, 21.08.1916).

Bir diğer tedbir düşüncesi İstanbul Vilayeti tarafından düşünülmüş ve Dahiliye Nezaretine Eylül 1916'da iletilmiştir. Vilayet, tedbir teklifinden önce emniyet birimlerinden aldığı raporu açıklamıştır: 'Askerlerin büyük kısmının kıtalarından ve sevkattan vapur veya kayıklarla firar ediyorlar. Bunun engellenmesi her iskelede polis ve inzibat memurları tarafından asker vesikalarının kontrol edilmesiyle mümkündür. Efrat, sürekli olarak Taşköprü yönüne firar ettiği için takip müfrezesi ikiye ayrılmış ve biri bölgeye sevk edilmiştir. Davete uymayarak, eşkıyalık eden ve firarlarına devam eden efradın ailelerinin ibret olması için vilayet dışına sürgün edilmesine ve şimdiki müfreme kuvvetine 10 neferin daha ilavesine lüzum görüldüğü için gereğinin yapılmasına izin verilmesi Vilayet Jandarma Alay Kumandanlığından talep edilmiştir.'

Valilik bundan sonra ise yapılması gerekenleri belirtmiştir. Bu bağlamda, davete icabet etmeyenlerin ailelerinin diğer vilayete sürgün edilmesini uygun görmediklerini, bununla beraber asker vesikalarının her iskelede polis ve inzibat memurları tarafından kontrol edilmesi için gerekli tebliğin yapılmasına izin verilmesi arz edilmiştir. Buna ek olarak Takip Müfrezeye Kumandanlığınca yakalanan bakaya efrat miktarını gösteren liste de gönderilmiştir (BOA, DH.EUM.6.Şb. 9/11, 12.09.1916).

Bir diğer teklif Burgaz Şehbenderliğinden gelmiştir. Şehbenderlik Osmanlı topraklarından kaçak eşya gelmesinin önlenmesi için Bulgar sahillere gelerek yükünü satmak isteyen Osmanlı gemi kaptanlarının Varna ve Burgaz Şehbenderliklerine yük belgelerini göstermeleri ve bunun karşılığında izin almalarını gerektiğini belirtmiştir. Bundan sonra şehbenderlikler, Bulgar Sahil Kumandanlıkları ve Gümrük İdareleri satış muamelesi yapılması ve yüklerini boşaltmalarına izin vereceklerdi. Son olarak Burgaz Şehbenderliği, açıkladıkları tedbir tasdik edilirse savaş devam ettiği müddetçe bunun uygulanabileceğini açıklamıştır (BOA, HR.SFR. (04). 912/113, 21.07.1917).

Rapordan ve tekliflerden anlaşıldığına göre Osmanlı asker ve sivil bürokratları problemlerin farkındadırlar. Ancak problemin farkına varmak bir aşama, buna çare bulmak başka bir aşama ve bulunan çareyi hayata geçirmek ve bunu devam ettirmek ise bambaşka aşamalıdır. Bu cümleden olarak şimdi kaçakçılığa ve firarlara karşı alınan tedbirlere bakabiliriz.

4. Kaçaklığa ve Firarlara Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti, sivillere ait deniz araçlarının kontrolünün sağlanması için seferberlik döneminden itibaren çok sayıda tedbir almıştır. Tedbirlerin çok olması konunun önemini gösterdiği gibi aynı zamanda beklenen sonuçların alınmadığına da işaret etmektedir. Belirtmek gerekir ki burada sıralanan tedbirler, yalnızca deniz ulaşımıyla ilgili olanlardır.

Tedbir alınmasının temel sebeplerini ülkenin ihtiyaçları oluşturmuştur. Bu bağlamda Levazımat-ı Umumiye Riyaseti, henüz 12 Ağustos 1914'te yiyecek, elbise ve teçhizat yüklü vapurların Osmanlı karasularından kendilerinden izin alınmadan dışarıya çıkmaması için emir vermiştir (BOA, DH. ŞFR. 436/94, 12.08.1914). Bu bağlamda denizlerden yapılan kaçakçılığa karşı alınan en etkili tedbir bunların kullanıldığı vapurların yakından takip edilmesidir. Seferberlik döneminde diplomatik problem oluşmasından çekinildiği için tarafsız ülkelere ait deniz taşıtlarının kaçak emtia olan yüklerinin limanlara çıkarılmasına izin verilmemiştir. Bu bağlamda Beyrut Valiliği, bölgesine gelen İtalyan Vardar vapurunun alınan tedbirler neticesinde kaçak eşya indiremediği ve Mersin'e doğru hareket ettiğini merkeze yazılmıştır (BOA, DH.EUM.KLH. 5/7, 2.10.1914).

Para kaçakçılığının önlenmesi için ise hukuki tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda altın ihracının yasaklanmasına dair 5 maddelik geçici bir kanun 6 Kasım 1914'te (17 Zilhicce 1332/23 Te 1330) yayımlanmıştır. Kanunun ilk maddesinde, Maliye Nezaretinin izni olmadan sikke veya külçe halinde altının Osmanlı ülkesinden harice çıkarılması yasaklanmıştır. Kaçak olarak ihraç edilmek istenilen altınların müsadere olunacağı ve faillere üç aydan iki seneye kadar hapis cezası verileceği belirtilmiştir. İkinci maddesine göre yolcular, zaruri masrafları için statüleri ve gidecekleri mahallin mesafesine göre Maliye Nezaretinin belirleyeceği miktarda altını beraberlerinde götürebileceklerdi. Üçüncü maddede altınların müsadere sırasında birisi altının sahibine verilmek üzere iki nüsha zabıt varakası düzenlenecekti. Bunun düzenlemeyen memurlar, devlet malının zimmetine geçirmiş gibi cezalandırılacaktı (Ceride-i Adliye, 1332, s. 6341). Bu kanun 31 Ocak 1916'da (25 Rebiülevvel 1334/18 Kânunusani 1331) Meclis-i Umumi tarafından onaylanmıştır (Ceride-i Adliye, 1334, s. 7131-7132).

Askerlerin firar etmesinin önüne geçilmesi için alınan bir diğer tedbir güvenilir vapurların kullanılması olmuştur. Bu bağlamda Başkumandanlık Vekâleti, Varna, Ereğli ve diğer limanlar ile İstanbul arasında 300-400 tonluk İtalyan vapurlarının savaştan önce Yunan bandırasıyla

seyahat ettikleri ve bunların mürettebatlarının çoğunun Rum ve Yunanlı olduğu için askerler Köstence ile İstanbul arasında posta yapan Bulgar vapurları ile gönderilmesini emretmiştir. Bu emir diplomatik misyonlar tarafından Aralık 1914'ten itibaren uygulanmaya başlanmıştır (BOA, HR.SFR. (04). 635/64, (25.12.1914).

Kaçakçılığa karşı alınan emniyet tedbirleri kapsamında deniz araçları sık sık kontrole tabi tutulmuşlardır. Bu bağlamda asker firarisi taşıdığı haber alınan İtalyan bandıralı Jan vapuru kaptanından 16 Aralık 1915'te firarileri teslim etmesi istenmiştir. Kaptanın bunu reddetmesi üzerine vapura zorla girilmiştir. Köstence'ye firar etmek üzere olan askerlik yaşındaki Osmanlı tebaasından Harlambo, Penabot, Vasil ve Yorgi isimlerinde şahıslarla, bunların firarlarına yardım eden Yunan vatandaşlarından Anataş Nikola ve Stemta ele geçirilmiştir. Şahıslar, kendilerine yardım ve yataklık yapan vapurun birinci ve ikinci kaptanlarıyla birlikte Divan-ı Harbi Örfiye sevk edilmişlerdir. Bu durum üzerine İtalyan Elçiliği, Hariciye Nezaretine bir tahrirat göndermiştir. Elçilik, tutuklamalar yapılmadan önce İtalyan diplomatlarına daha önceden haber verilmesine lüzum olduğunu, tevkifler sırasında konsolos memurunun gemide bulunması gerektiğini, anlaşmalara, usul ve teamüllere aykırı olarak İtalyan bayrağı taşıyan gemilerin Osmanlı limanlarından başka bir ülkenin toprağı [hariç ez memleket] imtiyazından faydalandıklarını belirterek durumu protesto etmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/61, 22.12.1914). Hariciye Nezareti, durumu Hukuk Müşavirliğine sormuştur. Müşavirlik, uluslararası hukuka göre böyle bir tutuklama yapılması için İtalyan konsolosluk görevlilerini bulunmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Konu hakkında Dahiliye Nezareti de bir tahkikat yaptırmıştır. Dahiliye Nezaretine verilen raporda, gemi kaptanların Merkez Kumandanlığı, tarafından serbest bırakıldığını ve diğerlerinin de padişah affından dolayı mahkemelerinin yapılmadığını ve firarilerin ise mensup oldukları asker alma dairesine teslim edilmelerine Divan-ı Harbi Örfi'nin karar verdiği belirtilmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/61, 22.02.1915). Böylece savaş sırasında bile eski alışkanlıkların devam ettiği ve Osmanlı idarecilerin çok dar bir alanda siyaset üretmeye ve problem çözmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

İtalyanlarla vapurların kontrolü hakkındaki ihtilaflar sonraki aylarda da devam etmiştir. Bu bağlamda İskenderun İtalya Konsolosunun İtalya vapurlarına gidip gelmesinde zorluk çıkarıldığını ve vapura giriş çıkışlarında üzerinin arandığının Halep İtalya konsolosu tarafından ifade edilmesi üzerine durum mahalli kaymakamlıktan sorulmuştur. Buna, düşman savaş gemilerinin bulunduğu limanlardan gelen bütün şahısların istisnasız aranmasına dair genel bir tedbir olduğu cevabı verilmiştir. Akabinde konsolosun aranmasının sebebi ilave edilmiştir. Buna göre amaç, düşman tarafından dahile ve dahilden gemiye kâğıt (haber) kaçırılmasının ve memleketten harice para nakledilmesinin engellenmesi olduğu belirtilmiştir. Son olarak konsolosun kendi elçiliğine başvurması gerektiği ifade edilmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 11/9, 1.04.1915).

Savaşın üçüncü senesine gelindiğinde asker kaçakları konusunda alınan tedbirlerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu konuda, Polis Müdür-i Umumisinden Dahiliye Nezaretine 10 Mayıs 1916'da bir tahrirat gönderilmiştir. Nitekim Müdüriyet, askerlik yaşında olanlarının ülke dışına çıkmamasına öncesinden beri dikkat edildiğini ve Umum İskele ve Limanlar Kumandanlığı tarafından izin verildiğini ancak bu tedbirin kifayetsizliği görüldüğü belirtilmiştir. Bundan sonra Karadeniz'e çıkacak olan bütün deniz taşıtları mürettebatlarının hüviyetlerinin polisçe tahkik edilecektir. Müdüriyet, kontrolün nasıl yapılacağına dair bir talimatname de göndermiştir. Talimatnamede dışarıdan İstanbul'a gelecek kayıklar hakkında şu kararlar belirtmiştir:

1-Dışarıdan İstanbul'a gelecek kayıklar torpil hattından römorkör ile çekilmek (cer edilmek) şartıyla Boğaz dışında fenderde tutulacak ve bu sırada bunların belirlenmiş durma mahallerin dışında başka bir yerde durmamaları ve kontrol öncesinde kara ile kesinlikle irtibat kurmamaları talep edilir. Bunun için Karadeniz Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına tebligat yapılacaktır.

2-Fenerden umur yerine cer edilecek gemiler aynı şekilde hiçbir yerle irtibat kurmadan polis tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulacaktır. Kontrolün amacı, gemi reisi ve tayfalarının hüviyetlerinin ayrıntılarıyla incelenmesi ve fotoğraflarının karşılaştırılmasıdır. Böylece gemiye bir yabancıнын girmesi engellenebilecektir. Ayrıca evrak ve haberlerin kaçırılması da bu sayede kontrol altına alınabilecektir. İstanbul'a gelen gemilerin durdurulduğu yerlerde kontrol edildiğine dair evrakların incelenebilmesi için gerekli zamanın kazanılması da bu kapsamda gözetilen amaçlar arasındadır.

3-İstanbul'dan hareket eden kayıklar, polis tarafından durdurulacak ve kontrol edilecektir. Kontrolde şunlara dikkat edilecektir: Tayfaların askeri durumları incelenecektir. Elllerinde seyahate izinli oldukları hakkında vesika ve liman kağıtları olup olmadığına bakılacaktır. Tayfanın yanında ve gemide altın yahut akçe bulunup bulunmadığına bakılacaktır. Sansürden geçmemiş evrak ve kapalı mektup olup olmadığı araştırılacaktır. Geminin yükü için ihraç vesikası alıp almadığına bakılacaktır.

4-Kontrollerinin yapılması için Kavak mevkii polisin emrine verilecek ve bölgeye bir muavin de tayin edilecektir.

5-Her zaman kontrol bir muavin ve bir polis tarafından yapılacaktır.

6-Kontrol için iki tane çifte sandal ilave edilerek adetleri üçe çıkarılacaktır.

7-Her gün kaç gemi kontrol edildiği, bunların tayfasının adedi, isimleri ve yükünün miktarına dair bir liste oluşturularak düzenli olarak müdürlüğe gönderilecektir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 13/56, 10.05.1916).

Açıklanan talimatname 7 Ağustos 1916'da daha da geliştirilerek bir kez daha yayınlanmıştır. Bu bağlamda oluşturulan yönetmeliklerde adı geçen yerlerin güvenliğinin sağlanmasına özellikle dikkat edilmiştir. Talimatnamenin başında savaşın getirdiği çeşitli sebeplerden dolayı kullanım dışında bırakılan taşıtların kaydının tutulması gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra talimatnamede, bilhassa Karadeniz sahillerine yanaşacak deniz taşıtlarının kayıt altına alınması gerektiği belirtilmiş ve uygulanması için mülkî kurumlara gönderilmiştir. Talimatın başında, casusluğun önlenmesi için sahip oldukları seyahat vesikalarında belirtilen mahallerin dışındaki limanlara, sahillere bilhassa Karadeniz mntikasına ne sebeple olursa olsun uğrayan veya yaklaşan deniz taşıtları hakkındaki talimatın şiddetle uygulanmasının gerekliliği açıklandıktan sonra ilave maddeler belirtilmiştir. Buna göre, deniz taşıtları limandan ayrılmadan önce kayıt altına alınması için liman reisine müracaat etmek zorunda olacaklar, yol tezkeresini, yükünü ve mürettebatının onaylanmış listesini göstereceklerdi. Akabinde liman reisi, varsa sansür ve gümrük memurlarıyla polis ve jandarmadan oluşan bir heyet araca gidecek, kaptanın gösterdiği evrakı kontrol edecek, mürettebatın üstleri ve eşyası, evraklar ve mektuplar araştırılacak, şüpheli bir şey elde edilemediği takdirde aracın sahilden ayrılmasına müsaade edilecekti.

Bundan sonra suç unsurları açıklanmıştır. Buna göre taşıtın yol tezkeresi talimatın dışında olması, mürettebat listesinin onaylanmaması, kayıt dışı personel bulunması, listedeki mürettebatın ispat edilmemiş ve belgelendirilmemiş gaybubetleri bulunması, kaçak veya yasak eşya taşımaları, el yazısı veya matbu sansür ve posta damgasından geçmemiş evrak ve mektuplar bulunması durumlarında taşıtın diğer araçlarla bağlantısı koparılacaktı. Bu taşıtların kaptan ve mürettebatı en yakın askeri divan-ı harbe sevk edilecek ve konu hakkında Karargâh-ı Umûmiye bilgi verilecekti. Özellikle geminin geldiği iskele düşman, tarafsız veya müttefik devletler sahilleri ise tahkikat çok daha dikkatli bir şekilde yapılacaktı. Eğer gemi limanların dışındaki sahilin herhangi bir kısmına yanaşırsa ve tarassut postaları veya yakın sahillerdeki inzibat memurları bulunmazsa, mahalli görevliler yukarıdaki talimat hükümlerini tatbik edecek ve en yakın askerî kumandanlığı durumdan haberdar edeceklerdir. Limanın dışındaki sahile yaklaşan gemiler genel olarak şüpheli kabul edilecek ve araştırma şiddetlendirilecektir (BOA, DH.EUM.SSM. 53/64, 7.08.1916).

Osmanlı idaresinin aldığı tedbirlerden bir diğeri de kaçak eşyaların müsadere edilmesi olmuştur. Örneğin İstanbul'a götürmek üzere Ereğli limanında Yiğitzade Halid Efendi'ye ait olarak vapura yüklenen 17 çuval zahirenin kaçak olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine zahirenin

müsadere edilmesine Ereğli Kazası meclisince karar verilmiştir. Bu karar onanmak üzere Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir (BOA, DH.İ.UM. 27/14, 14.06.1916).

Osmanlı topraklarından kaçırılan emtiayı geri almak diplomatik misyonların görevlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Tirebolulu Köroğlu Hakkı Reis, Tirebolulu Selim Efendi'den Samsun'a göndermek üzere 3300 kilo zeytin, üzüm, incir, zeytin yağı ve sabun satın almıştır. Hakkı Reis, İstanbul Liman Reislüğünden aldığı evrakta yüküne Samsun'a götüreceğini belirtmiştir. Fakat yükünü Bulgaristan'a ait olan Rumeli Burgaz'ında satmıştır. Hakkı Reis'in emtiayı satmasının engellenmesi için Osmanlı diplomatları Bulgaristan idaresi müracaatta bulunmuştur (BOA, HR.SFR. (04). 912/113, 23.07.1917).

Kaçakçılık faaliyetlerinin engellenmesi için alınan tedbirlerden biri de bunları yakalayanlara ödül verilmesi olmuştur. Bu bağlamda 12 Eylül 1918'de Köstence'ye doğru yola çıkacakken kontrol edilen Tarik römorköründe 39 bin adet sigara ve tütün ele geçirilmiştir. Sirkeci'deki Reji İdaresine gönderilen tütün mamulleri karşılığında 3450 kuruş mükafat alınmıştır (BOA, DH.EUM.SSM. 62/18, 15.09.1918).

Sonuç

Sivil deniz taşıtlarının savaş sırasındaki faaliyetlerini incelediğimiz çalışmada önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan biri, devletin herhangi bir kurumundaki zaafının sonucunda ortaya çıkan ranttan çıkar gruplarının istifade ettiği. Bu grupları oluşturan temel faktör menfaat ortaklığıdır. Dolayısıyla bu grupların oluşumunda din ve ırk ayrımı olmamıştır. Rantın yüksek olması çıkar gruplarının göze aldığı tehlikeyi de arttırmıştır.

Osmanlı Devleti idarecileri sorunların farkına varmışlardır. Dolayısıyla sorunlar hakkında raporlar yazdırmışlardır. Ayrıca sorunu fark eden bürokratlar, çözüm önerileri sunmuşlardır. Bunların bir kısmı kabul edilmemekle birlikte çok sayıda tedbir alınmıştır. Tedbirlerin bir kısmının uygulanmasında ise bazı bürokratların görevlerini kötüye kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti, deniz güvenliğini barış döneminden itibaren sağlayamamıştır. Dolayısıyla savaş sırasında çeşitli olağanüstü güvenlik tedbirleri almaya ve uygulamaya çalışmıştır. Buna rağmen istenilen seviyede güvenlik sağlanamamıştır. Denizlerde kontrol sağlanması uzun soluklu bir mücadeleyi ve iyi yetişmiş insan gücünü gerektirmektedir. Burada son olarak söylenmelidir ki ülkenin varlığıyla ilgili bir problemde devlet kurumlarının birlikte organize olması gerekmektedir. Aksi takdirde bunun bedelini toplumun tamamı ödemektedir.

Kaynakça

- Beşikçi, M. (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Cengizer, A. (2017). *Adil Hafızanın Işığında Osmanlı'nın Son Savaşı*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Ceride-i Adliye, 29 Zilhicce 1332/5 Teşrinisani 1330/Numara: 111, Dördüncü Sene.
- Ceride-i Adliye, 11 Safer 1334/20 Kanunuevvel 1331/Numara: 145, Altıncı Sene.
- Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Bahriye Nezareti (BN), 49/976.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Üçüncü Şube (DH.EUM.3.Şb), 3/4; 11/15; 13/4; 13/56; 14/76.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Dördüncü Şube (DH.EUM.4.Şb), 1/16.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb), 9/61; 11/9; 13/56; 15/53-A; 23/21; 28/37.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Altınca Şube (DH.EUM.6.Şb), 9/11; 54/39.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Takibat-ı Adliye Kalemi (DH.EUM.ADL), 43/37.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Kalem-i Hususi (DH.EUM.KLH), 5/7.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Kalem-i Umumi (DH.EUM.KLU), 1/28; 2/44.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM), 7/8; 23/23; 29/61; 32/3; 53/64; 62/13; 62/18.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye İdare-i Umumiyye (DH.İ.UM), 27/14; 98-1/1-18; 98-1/1-30; 98-2/1-56; 98-3/1-9.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 43/159; 46/79; 48/286; 59/275; 62/87; 436/94; 477/83.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (BOA, HR.SFR. (04), 635/64; 912/113.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi (BOA, HR.SYS), 2114/1.
- Erickson, E. J. (2011). *Size Ölmeyi Emrediyorum*. (Akad, M.T. Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Korkmaz, E. (2020). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Karaborsa. *Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66, 241-279.
- Gülsoy, U. (2000). *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Tanin*, 11 Zilhicce 1336/18 Ağustos 1334/1918, Numara: 3479, s. 2.
- Tanin*, 9 Zilhicce 1336/15 Eylül 1334/1918, Numara: 3507, s. 2.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Afyonkarahisar Kadınana Suyu Vakıfları

Afyonkarahisar Kadınana Water Waqfs

Doç. Dr. Mustafa KARAZEBEK¹

Öz

Afyonkarahisar Kadınana suyunun ana kaynağı, Afyonkarahisar şehir merkezine yakın Kışlacık Köyü yakınlarında dağdan çıkmaktadır. Bu su taştan yapılmış bir kanal ile şehre gelmektedir. Su kanalının ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığına dair muhtelif rivayetler vardır. Ancak yaptığımız çalışmalar sonucunda kanalın yapımına Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından 1560'lı yıllarda başlatıldığı ortaya çıkmıştır. Su kanalının bakım ve onarım masraflarını karşılamak üzere vakıflar oluşturulmuştur. Kanalın yapılmasından sonra oluşturulan ilk vakıf Gülşirin Hatun Vakfı'dır. Gülşirin Hatun, Afyonkarahisar şehir merkezinde Otpazarı mevkiinde on iki dükkan yaptırarak vakfetmiştir. Söz konusu vakıf 1575 tarihinden önce kurulmuştur. Hark-ı Kebîr olarak isimlendirilen kanalın bakım ve onarımı için oluşturulan en önemli vakıf ise Hark-ı Kebîr Vakfı'dır. Bu vakıf güçlü bir nakit para vakfı olarak 1575'ten sonraki bir tarihte Kadınana olarak anılan kişi tarafından kurulmuştur. Bu vakıf aynı zamanda Afyonkarahisar şehri ve çevresindeki köylerde yaşayan kişilerin nakit para ihtiyacını karşılayan önemli bir finans kurumudur. Hark-ı Kebîr Vakfı zamanla çeşitli kişiler tarafından miraslarından para tahsis edilerek güçlendirilmiştir.

Bu makalenin amacı, yüzyıllarca Afyonkarahisar şehrinin önemli bir su kaynağı olarak hizmet veren, aynı zamanda şehrin ilk şebeke suyu özelliği taşıyan suyun uzun zaman hizmet vermesini sağlayan vakıfların önemini ortaya koymaktır. Aynı zamanda, bu vakıflar üzerinden Osmanlılar döneminde nakit para vakıflarının işleyişi ve finans kaynağı olarak şehir hayatındaki rolünün anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Gülşirin Hatun, Para Vakfı, Hark-ı Kebîr

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main source of Afyonkarahisar Kadınana water comes out of the mountain near Kışlacık Village, close to Afyonkarahisar city centre. This water comes to the city through a channel made of stone. There are various rumors about when and by whom the water channel was built for the first time. However, as a result of our studies, it was revealed that the construction of the channel was initiated by Semiz Ali Pasha, one of the grand viziers of Suleiman the Magnificent, in the 1560s. Foundations were established to cover the maintenance and repair expenses of the water channel. The first waqf established after the construction of the channel was the Gulshirin Khatun Foundation. Gulshirin Khatun built twelve shops in the Otpazarı area of Afyonkarahisar city center and donated them. The waqf in question was established before 1575. The most important waqf established for the maintenance and repair of the channel named Hark-ı Kebîr is the Hark-ı Kebîr Foundation. This waqf was established as a strong cash waqf by the person known as Kadınana sometime after 1575. This waqf is also an important financial institution that meets the cash needs of people living in the city of Afyonkarahisar and its surrounding villages. Hark-ı Kebîr Foundation has been strengthened over time by various people by allocating money from their inheritance.

The aim of this article is to reveal the waqfs that provide long-term service of water, which is the first mains water of the city and also served as an important water source for the City of Afyonkarahisar for centuries. At the same time, it is to contribute to the understanding of the functioning of cash waqfs in the Ottoman period and their role in city life as a source of finance through these waqfs.

Keywords: Waqf, Gulshirin Khatun, cash waqfs, Hark-ı Kebîr

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar, 03200, Türkiye, kzeybek@aku.edu.tr.

Atf için (to cite): Karazeybek, M. (2024). Afyonkarahisar Kadınana suyu vakıfları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 2016-2038.

Paper Type: Research

Giriş

Afyonkarahisar Kadınana Suyu'nun ana kaynağı, Afyonkarahisar şehrinin yakınında bulunan Kışlacık Köyü'nün güney-doğu kesiminde dağdan çıkar. Bu suyun ilk defa bir kanal vasıtası ile Afyonkarahisar şehrine getirilmesi ve kanalın tamirâtı ile ilgili muhtelif rivayetler vardır. Rivayetlerden birine göre bu su ilk olarak, Mimar Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılan bir su yolu ile Afyonkarahisar şehrine getirilmiştir(Hızal, 1986, s. 4). Bedreddin Gühertaş, I. Alaeddin Keykubat döneminden itibaren Selçuklu Devleti'nde önemli görevler yapmış bir kişidir. I. Alaeddin Keykubat'ın Atabeyi olmuş, Konya surlarının inşasına katılmış, yine Alaeddin Keykubat tarafından 1231'de Afyon'a dizdar olarak gönderildiğinde kalenin burç ve bedenlerini tahkim etmiş, kaleye mescit ve saray yaptırırken şehirde Alaeddin Medresesi'ni de yaptırmıştır(Hacıgökmen, 2011, s. 120, 121, 123, 124). İkinci bir rivayete göre de bu su yolu III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarından biri tarafından tamir ettirilmiştir. Bu rivayete göre III. Alaeddin Keykubat, İlhanlı baskısı altında iken, kızları Melek Peyker, Naime Gevher ve Asiye Sultanları daha güvenli olarak gördüğü Afyonkarahisar'a göndermiştir. Bunlardan Melek Peyker Hanım Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılan su yollarını tamir ettirmiştir(Aygen, M.S., s. 10-13; Hızal, 1986, s. 4; Akkoyun, 1999, s. 67). Bir diğer rivayete göre ise, Sultan Alaeddin'in, Cevhere Naime, Şահrah ve Asiye isimlerindeki kızları babalarından miras kalan ziynet eşyaları ile Karahisar'a gelmişler ve bunlardan Cevhere Naime Sultan suyollarını tamir ettirmiştir(Akkoyun, 1997, s. 103-104). Ancak Kadınanelarla ilgili bilgiler genel olarak kaynak gösterilmeden rivayet şeklinde aktarılmıştır.

Kadınana Suyolu ile ilgili daha net bilgilere arşiv kaynaklarından ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu konuda mühimme defterlerinde ulaşabildiğimiz en eski tarihli belge 27 Haziran 1565 tarihli. Karahisar Beği'ne hitaben yazılmış olan hükümde, vezir-i azam iken vefat eden Ali Paşa tarafından Karahisar şehir merkezine getirilmesi emr olunan hark suyu yolunun ihtiyaçlarının hazır hale getirilmesi için kira ile araba tedarik olunması gerektiğinin bildirildiği ifade edilmiştir. Söz konusu su yolu için tayin olan mübaşir tarafından araba talep olduğunda kira ile yeterli miktarda araba tedarik ederek göndermesi emredilmiştir(BOA., MD. 6, s. 597/1313; Yıldırım, 2003, s. 271). Burada kendisinden bahsedilen kişi Semiz Ali Paşa olup 12 Temmuz 1561'de Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine veziriazam olmuş, 29 Haziran 1565 tarihinde vefat etmiştir(Afyoncu, 2009, s. 495-496). Gönderilen hükümden sekiz ay sonra 24 Şubat 1566 tarihli Gedik Ahmet Paşa Evkâfi mütevellisi Abdi'ye gönderilen hükümde ise vezir-i azam iken vefat eden Ali Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'de olan su yolu hizmetine ilişkin muhasebenin, Gedik Ahmet Paşa Evkâfi ve İmâretî'nin nazırı ve katibi ile hazırlanarak gönderilmesi emredilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1112). Hemen arkasında kayıtlı aynı tarihli ikinci bir hüküm ise Karahisâr-ı Sâhib Kadısı, Dizdarı, Sancakbeği ve Subaşısına hitaben yazılmıştır. Söz konusu hükümde de Ali Paşa'nın su yolu hizmetini yerine getiren Mütevellî Abdi'ye yardım gerektiği belirtilerek su yolu hususuna her ne lazım olur ise gereğince yardım edilmesi emredilmiştir. Ayrıca kale dizdarına da gerekli işlerin yaptırılmasında kullanılmak üzere hisar erenlerinden yeterli miktarda adam vermesi talimatı verilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1113). Aynı tarihli müteakip hüküm ise Barçınlı ve Seyyid Gazi kadılarına gönderilmiştir. Bu hükümde de Ali Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'de olan su yolu hizmeti için taşçı ve yapı ustası lazım olduğu belirtilerek kazaları dahilinde bulunan taşçı ve yapı ustalarının defterinin hazırlanarak kendilerine gerekli olan alet ve malzemeleri ile yardım ve hizmet etmek üzere Karahisâr-ı Sâhib'e göndermeleri emredilmiştir. Bu iş ile bizzat ilgilenmeleri, şayet bir aksaklık olur ise kendilerinin sorumlu olduğu da ifade edilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1114). Söz konusu hükümlerden yedi yıl sonra 20 Kasım 1573 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Kadısı'na hitaben gönderilen başka bir hükümde ise, Ali Paşa'nın evkâfi nâzırı Ferruh Kethüda arz sunarak daha önce Karahisar şehir merkezine Allah rızası için şehir dışarısından getirilen sudan her mahalleye birer miktar su dağıtılıp taksim edilerek çeşmeler yaptırılmış olduğu halde bazı kimselerin kanaat etmeyerek o zamanki dağıtımdan fazla su aldıkları ve mahallelere sıkıntı verdikleri ifade edilmiştir. Bunun üzerine

zûamadan Nesim görevlendirilerek Suyolu Nâzırı Abdi ile bizzat mahalline varması ve mahallelerin daha önce yapılan taksime uygun olarak su kullanımlarının sağlanması emredilmiştir. Aynı zamanda gönderilen emrin suyolu nazırı tarafından muhafaza edilmesi talimatı verilmiştir(BOA., MD. 23, s. 159/330).

Söz konusu mühimme kayıtlarından, su yolunun yapılması talimatının dönemin vezir-i azamı Semiz Ali Paşa tarafından verildiği ancak çalışmalar devam eder iken 1565'te hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Ali Paşa'nın hayatını kaybetmesinden sonra devlet merkezinden gönderilen hükümler ile çalışmalar devam ettirilmiştir. Ali Paşa'nın çalışmaları devlet imkanlarıyla mı yoksa kendi mal varlığı ile mi başlattığına ilişkin net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, 1573 yılında su taksimatı ile ilgili problemin çözümü için Ali Paşa'nın evkâfi nâzırı Ferruh Kethüda tarafından girişimde bulunulması, Ali Paşa'nın bu çalışmaları kendi mal varlığı ile başlattığı ancak çalışmalar devam eder iken vakfiye daha tanzim edilmeden vefat etmesi durumunu muallakta kalmasına neden olduğunu akla getirmektedir. Bu nedenle yarım kalan iş devlet tarafından devam ettirilmiş, su yolu ile ilgili işler de Ali Paşa tarafından bir vakfiye tesis edilememesi ve mütevellî de söz konusu olmaması nedeniyle mecburiyetten devlet merkezinden gönderilen emirler ile Karahisâr-ı Sâhib'de olan Gedik Ahmet Paşa Evkâfi'nin mütevellîsi, nâzırı ve katibine verildiği görülmektedir. Hükümlerdeki bilgiler, kanalın bu dönemde taştan yapıldığını ve şehirde mahalleler arasında taksimatın da aynı dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte Gedik Ahmet Paşa Evkâfi'nin Mütevellîsi Abdi'nin bu dönemde su yolunun yapılması ile ilgili işlerin yürütülmesinden sorumlu başlıca görevli olduğunu ortaya koymaktadır.

Söz konusu hükümlerde bu suyun daha önce şehre getirildiğine dair hiçbir bilgi ya da ifade olmadığı gibi Kadınana ile ilgili de bir ifade bulunmamaktadır. Bu durum Kadınana Suyu'nun şehre ne zaman ve kimler tarafından getirildiği ve bu suyun Kadınana ile bağlantısının ne olduğuna dair daha önce bahsettiğimiz rivayetlerin sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. Buna karşılık, su yolunun bakım ve onarımı için tesis edilmiş olan Hark Vakfı'nın 1682-1684 seneleri muhasebe kayıtlarında "vâkıfa-i mezbûre Kadınana Türbesi ta'mîrine" on altı kuruş harcandığı kaydedilmiştir(Şahin, 2002, s.74; BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon, 554, 43b/280). Burada bahsi geçen Hark Vakfı nakit para vakfı olup kurucusunun da Kadınana olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Vakıf parası ile Kadınana Türbesi'nin bakım ve onarımının da yaptırılması yine vakfın Kadınana tarafından kurulduğuna delalet etmektedir.

15 Temmuz 1847 tarihli bir belgede ise Hark-ı Kebîr'in Karahisâr-ı Sâhib şehir merkezinde Sultan Alaeddin'in neslinden, Germiyanoglu kızı olup Karahisâr-ı Sâhib'te defnedilmiş bulunan Kadınana namındaki hayır sahibi tarafından taştan yaptırıldığı ifade edilmektedir(BOA., A.MKT. 89-81). 1882 tarihli bir sicil kaydında da Karahisâr-ı Sâhib'e su akıtan Hark-ı Kebirin Sultan Alaeddin'in Kadınana isimli kızının yaptırdığı ifade edilmiştir. İlaveten, 1905 ve 1906 tarihli sicil kayıtlarında suyun adının eskiden beri "*Kadınana Suyu*" ya da "*Anasuyu*" olarak bilindiği kaydedilmiştir. Su ile ilgili 1925'de kurulan şirketin ismi de "Karahisâr-ı Sâhib Kadınana Suyu Türk Anonim Şirketi" olarak konulmuştur(Karazeybek, 2019, s. 46, 51). Günümüzde de suyun ismi hâlâ Kadınana Suyu olarak anılmaya devam etmektedir.

Bu noktada söz konusu suyun isminin Kadınana Suyu olarak anılmaya başladığı dönem ile suya adını veren Kadınana'nın kim olduğu hususuna değinmek gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ise su ile ilgili ulaşabildiğimiz XVI, XVII ve XVIII. yüzyıl kayıtlarında Kadınana Suyu ismine rastlanmamıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi XIX. yüzyılda Kadınana Suyu olarak bilindiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Dolayısıyla Kadınana Suyu isminin kullanılmasının önemli ölçüde XIX. yüzyılda ortaya çıktığı akla yatkın gelmektedir. En azından halk arasında yaygın olarak kullanma ihtimali söz konusu olsa bile erken dönemde bunun belgelere yansımadağı söylenebilir. Diğer taraftan Kadınana Suyu isminin verilmesi ve bu kişinin kim olabileceği hususuna gelince; bu hususta bize herhalde en fazla bilgi sağlayan veriler vakıf kayıtları olacaktır. Afyonkarahisar vakıfları hakkında toplu olarak bilgi bulabildiğimiz en eski kayıtlar 1530 tarihli 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde yer almaktadır(Özkinç, A., Coşkun, A., Çalık, S., Karazeybek, M., Sivridağ, A. ve Yüzbaşıoğlu, M.,

1993, s. 136-141). Ancak söz konusu tahrir defterinde Karahisar şehir merkezine akan Hark Suyu ya da Kadınana suyu ile alakalı herhangi bir vakıf yoktur. Söz konusu tahrir defterinden sonra Afyonkarahisar vakıflarıyla ilgili elde mevcut diğer tahrir defteri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 575 numaralı ve 1575 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mufassal Vakıf Tahrir Defteri'dir. İlgili defterde Karahisar'a akan su ile ilgili bir vakıf olup ismi Gülşirin Hatun Vakfı'dır(TKG.KK., TTd. 575/21b). Buradaki vakıf dükkan vakfı olup Kadınana tabiri geçmemektedir.

Afyonkarahisar şeriyeye sicillerinde su yolu ile ilgili ulaşabildiğimiz en eski tarihli belge 22 Mart 1643 tarihli olup suyolunun bakım ve onarımı için tesis edildiği anlaşılan büyük bir para vakfı ile ilgilidir. Bu kayıt "Karahisâr-ı Sâhib'de câri olan harka vakf olan nükûdu beyan eder" şeklinde kaydedilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170). Haziran 1645 tarihli vakıf alacağının tahsiliyle ilgili diğer bir dava kaydında ise vakfın ismi "Karahisâr-ı Sâhib'de vâki' Hark Evkâfi" şeklinde ifade edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Söz konusu vakıf daha sonraki yıllarda Hark-ı Kebîr Vakfı olarak anılmaktadır.

Gelinen noktada konuya ilişkin yeni bir yorum getirmek mümkün görünmektedir. Kanaatimize göre XVI. yüzyıl mühimme kayıtlarına dayanarak kanalın yapılması 1560'lı yıllarda Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın talimatı ile başlamış ancak çalışmalar devam eder iken vefatı nedeniyle çalışmalar yarım kalmış ve aynı zamanda Ali Paşa'nın vakıf oluşturma fırsatı da olmamıştır. Yarım kalan iş devlet merkezinden gelen emirlerle devam ettirilmiş ve su o dönemde şehre getirilerek mahalleler arasında taksim edilmiştir. Kanalın yapılmasını müteakip 1575 yılından önceki bir tarihte kanal ile ilgili ilk vakıf Gülşirin Hatun tarafından 12 dükkanın vakfedilmesi ile oluşturulmuştur. 1682-1684 yılları Hark Vakfı muhasebe kayıtlarına göre de 1575 tarihli tahrir defterinde bulunmayan ikinci ve en önemli nakit para vakfı olan Hark Vakfı ya da daha sonraki ismiyle Hark-ı Kebîr Vakfı tesis edilmiştir. Vakıf Kadınana isimli kişi tarafından kurulmuş olup söz konusu tarihte türbesinin tamir edildiği düşünülecek olur ise vefatının ardından epey uzun bir zaman geçtiği sonucu çıkarılabilir. Kadınana denilen kişi de daha önce dükkan vakfeden Gülşirin Hatun olmalıdır. Gülşirin Hatun'un Hark Suyu ile ilgili tesis ettiği önemli vakıflar ve muhtemelen kanalla ilgili yaptığı diğer çalışmalar nedeniyle halk suya ona nisbetle Kadınana Suyu ismini vermiş olmalıdır.

15 Temmuz 1847 tarihli, kanalın Sultan Alaeddin'in neslinden, Germiyoğlu kızı olup Karahisâr-ı Sâhib'de defnedilmiş bulunan Kadınana namındaki hayır sahibi tarafından taştan yaptırıldığı ifade edilmesi de konuya önemli ölçüde açıklık kazandırmaktadır. Bu bilgilerden sonra daha önceki rivayetlerde bahsedilen Kadınana isimli kişinin Sultan Alaeddin Keykubat'ın bizzat kendi kızı değil, muhtemelen onun kızlarının birinin neslinden gelen Germiyoğlu kızı olarak bilinen Gülşirin Hatun olmalıdır. Ancak bu değerlendirmenin bulunabilecek yeni bilgilerle desteklenmesine ihtiyaç olduğunu da belirtmek gerekir.

Afyonkarahisar şehrinin zamanla nüfusunun artmasına paralel olarak su ihtiyacının artması ile Büyük Kalecik ve Ayvalık köyleri çevresindeki bir çok su kaynağının suları da Kadınana Suyu'na ilave edilmiştir. Muhtelif kaynaklardan toplanan sular, "Hark-ı Kebîr" denilen su kanalı ile Kışlacık Köyü'nün hemen güney batı tarafında bir köprü ile Kışlacık Deresi'ni geçmekte ve Kışlacık Köyü'nün altından geçerek köyün doğusundan kuzeydoğuya doğru yönelmektedir. Dağın eteklerinden Hıdırlığa dolaşmakta ve Hıdırlık'tan Afyonkarahisar Kale'sinin batısına kadar uzanmaktadır(Karazeybek, 2019, 46-51). Bu kanalla şehre gelen su, Osmanlılar ve sonrasında cumhuriyet döneminde günümüze kadar yüzyıllarca aralıksız olarak Afyonkarahisar şehrinin su ihtiyacının giderilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Günümüzde de muhtelif çeşmelerde hizmet vermeye devam etmektedir.

1. Gülşirin Hatun Vakfı

Kadınana Suyu ile alakalı kurulan ilk vakıf kanaatimize göre Gülşirin Hatun Vakfı'dır. Söz konusu vakıfla ilgili bilgilerimiz 1575 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mufassal Vakıf

Tahrir Defteri'ne dayanmaktadır. Söz konusu defterdeki kayıta, Kadınana Suyu ismi geçmemekle birlikte oluşturulan vakıf gelirinin "*Karahisâr'a câri olan suya*" vakfedildiği ifade edilmektedir. Söz konusu ifade XVII. yüzyıldan itibaren sicil kayıtlarında geçen "*Hark-ı Kebîr Vakfı*" ile ilgili birçok hükümde "*Kadınana Suyu*" için kullanılmaktadır. Dolayısıyla işaret ettiğimiz vakıf da Kadınana Suyu için tesis edildiği anlaşılmaktadır. Bu vakıf yukarıda da bahsettiğimiz gibi kanalın 1560'lı yıllarda yapılmasını müteakip Gülşirin Hatun tarafından tesis edilmiş olmalıdır. Gülşirin Hatun, Karahisar şehrinde Otpazarı'nda on iki dükkan yaptırarak vakfetmiştir. Dükkanlardan birinin geliri vakfın nâzırı, ikisinin geliri dükkanların bakım ve onarımına tahsis edilir iken diğer dükkanların geliri de Karahisar'a akan suya vakf edilmiştir. 1575'te vakfın yıllık toplam geliri 820 akçedir(TKG.KK., TTd. 575, 21b).

2. Hark-ı Kebîr Vakfı

Afyonkarahisar Kadınana Suyu ile ilgili en önemli vakıf Hark-ı Kebîr Vakfı'dır. Söz konusu vakıf, suyun kaynaklardan toplanarak Afyonkarahisar şehrine gelmesini sağlayan kanalın bakım ve onarımı için kurulmuş bir vakıftır. Öncelikle belirtmek gereken husus, vakfa ait bir vakfiyenin mevcut olmamasıdır. Günümüzde ilgili vakfa ait bir vakfiye olmadığı gibi Osmanlılar döneminde de varlığına ilişkin herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Buna karşılık muhtelif kayıtlarda vakfiyenin olmadığına ilişkin ifadeler de bulunmaktadır. Ancak vakfiyenin olmaması, vakfiyenin hiç düzenlenmemesi nedeniyle mi yoksa düzenlenmesinden sonra herhangi bir şekilde vakfiyenin kaybolmasından mı olduğunu açıklığa kavuşturacak bir bilgiye ulaşılamamıştır. Vakfiyenin bulunmaması, vakıfla ilgili bazı bilgilerin doğrudan edinilmesini mümkün kılmamaktadır. Çünkü bir vakıf için en temel belgenin vakfiye olduğu muhakkaktır. Vakfiye, kurulan vakfın idare şekli, masraf kalemleri, çalışacak kişiler, çalışanların maaşları ve gelir kaynaklarının neler olduğunun vakfi tesis eden tarafından belirlendiği ve kadılar tarafından tescil edilen belgelerdir(Özgüdenli, 2012, s. 466). Osmanlılar döneminde vakfiyeler genellikle kadılar tarafından düzenlenir veya düzenlendikten sonra kadıya müracaat edilerek tescil ettirilirdi. Tescil edilen vakfiyelerin bir sureti devlet merkezine gönderilerek ilgili dairede muhafaza edilirdi. Vakıfla ilgili herhangi bir problem olduğunda bu vakfiyeye dayalı olarak problem çözüme kavuşturulurdu. Vakıfların idaresi de vakfiyede vâkıf tarafından belirlenen şartlara göre gerçekleşirdi. Devletin vakıflarla ilgili başlıca görevi ise vakfın, gerekli şekilde denetimini yaparak vakfiye şartlarına uygun olarak idare edilmesini sağlamaktır. Hark-ı Kebîr Vakfı'nın devlet merkezinde bir vakfiyesinin bulunmaması, vakıfla ilgili problemlerin de devlet merkezine müracaat etmeden genellikle mahallinde kadı tarafından çözüme kavuşturulması sonucunu doğurmuştur. Bu durum aynı zamanda vakıfla ilgili Osmanlı arşivlerinde beklenenden az bilgi bulunmasının başlıca nedenidir. Dolayısıyla vakıf hakkındaki bilgilerimiz önemli ölçüde Afyonkarahisar şeriye sicillerine yansıyan mahkeme kayıtlarına dayanmaktadır. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na ait 173 sicil defteri bulunmakta olup söz konusu defterler taranarak konu ile ilgili kayıtlar tespit edilmiş ve kayıtlar değerlendirilmiştir. Defterlerin taranmasının çok uzun süreli çalışma gerektirdiği açıktır. Bu nedenle çalışma, uzun yıllardır Afyonkarahisar ile alakalı yaptığımız çalışmalar sırasında topladığımız belgelere dayalı olarak yapılabilmektedir.

1530 ve 1575 tarihli tahrir defterlerinde söz konusu vakıf hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bu durum vakfın daha sonraki bir tarihte kurulduğunu göstermektedir. Vakfi tesis eden kişinin Kadınana namındaki kişi olduğu ve bunun da Sultan III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarının birinin neslinden gelen Germiyoğlu kızı olarak bilinen Gülşirin Hatun olması gerektiğine ilişkin kanaatimizi daha önce ifade etmiştik. Gülşirin Hatun 1560'lı yıllarda harkın yapılmasının arkasından harkın bakım ve onarımı için bazı dükkanları 1575'ten önceki bir tarihte tesis etmiştir. 1575'ten sonraki bir tarihte de önemli ölçüde nakit para ile adı geçen vakfi kurduğunu anlaşılmaktadır. Bu vakıf da Hark-ı Kebîr'in bakım ve onarımı için tesis edilmiştir.

2.1. Hark-ı Kebir Vakfı Yönetimi ve Mütevellileri

Daha önce de ifade edildiği gibi, vakfa ait bir vakfiyenin bulunmaması, vakfin nasıl idare edileceği ve mütevellinin kim olacağı gibi sorulara kesin cevap bulmamızı mümkün kılmamaktadır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kayıtlarından hem de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kayıtlarından müteveli silsilesine ulaşmak mümkün olmamıştır. Vakfın idaresi ve mütevelliler ile ilgili bilgilerimiz sicil kayıtlarına dayanmaktadır.

Afyonkarahisar sicillerinde yer alan 17 Eylül 1699 tarihli mütevellilik beratı kaydında dolaylı olarak vakıfla ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Söz konusu beratta belirtildiğine göre, vakfın vakfiyesi ve vakıf şartnamesi olmaması nedeniyle mütevellilik eskiden beri ahali tarafından karşılıksız olarak yürütüle gelmiştir. Vakfı idare edecek olan müteveli, şehir halkı tarafından uygun görülen güvenilir, dindar ve müstakîm bir kişinin kadıya bildirilmesi ve kadı tarafından söz konusu kişinin müteveli tayin edilmesi ile göreve gelmektedir. Bu usul âdet haline gelmişti. Ahalinin müteveliye güveninin ortadan kalkması, mütevellinin vakıf malına zarar verme tehlikesine dair şikayetleri de görevden alınmasına sebep olmakta ve ahalinin isteği doğrultusunda yeni müteveli tayin edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). 14 Şubat 1706 tarihli belgede de Afyonkarahisar ahalisinden pek çok kişi mahkemeye müracaat ederek, Su Harkı'nın vakıf parasının mütevelliliğine bütün vilayet ahalisinin ortaklaşa kararı ve mahkeme aracılığı ile bir dürüst kişinin tayin edildiğini belirtmişlerdir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203). Aynı şekilde 15 Mart 1866 tarihinde vakıf mütevellisi tayin edilir iken, daha önceki beratta belirtildiği gibi tayin edilecek mütevellinin vasıflarından bahsedilmektedir. Burada da mütevellinin, kendisine güvenilir, doğru, vakıf işlerini her şekilde idare edebilecek bir kişinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Ahaliden muhtelif kişilerin mahkemeye müracaat ederek bu meziyetlere sahip olduğunu belirttikleri bir kişinin müteveli tayin edilmesini beyan etmeleri ile mahkeme tarafından söz konusu kişinin müteveli tayin edilmesi mümkün olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 592, 54a/326). 26 Nisan 1882 tarihli diğer bir kayıta Cemalzâde Osman Efendi müteveli tayin edilir iken, Osman Efendi'nin her yönüyle dürüst, vakıf işlerini bilen ve mütevellilik işini yürütmeye kudreti olduğuna dair ahaliden bazı kişilerin şahitlik etmeleri üzerine müteveli tayini gerçekleştirilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, 153/234). Bunların dışında vakıfla ilgili muhtelif kayıtlarda mütevellilerin "cümle ahâl-i vilâyet" tarafından belirlendiği ifade edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 522, 20b/99; 554, 43b/280).

Vakfa nazır tayin edilirken de müteveli tayininde olduğu gibi cümle ahalinin girişimi ve rızalarıyla tayinin gerçekleştiği ve ücretinin de vakıf parasından müteveli tarafından ödendiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44b/204).

Söz konusu uygulamalardan anlaşıldığı üzere vakfiyenin olmaması, vakıfla ilgili müteveli tayini, nazır tayini ve verilecek ücretin belirlenmesi gibi önemli hususların cümle ahalinin isteği ve kadı tarafından onaylanması şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Vakfın kurulduğu dönemlerdeki mütevellileri hakkında maalesef bilgi tespit edilememiştir. Bizim tespit edebildiğimiz ilk müteveli Durmuş oğlu Mehmet Halife'dir. Mehmet Halife Haziran 1645 tarihli bir dava kaydında Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan Hark Vakfı'nın mütevellisi olarak geçmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Tespit edebildiğimiz ikinci müteveli ise Halil Bey oğlu Ahmet Çelebi'dir. Ahmet Çelebi de Mart 1676 tarihinde mütevellidir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 515, 8a/28). Arada geçen zamanda kimlerin bu görevi yürüttüğü tespit edilememiştir.

H.1094(M.1682-1683) tarihinden 22 Ocak 1686 tarihine kadar mütevellilik görevi Mestan oğlu Ali Çelebi'nin üzerindedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 19a/127, 43b/280) Eylül 1688 tarihinde ise müteveli Mehmet oğlu Eyüp Çelebi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 519, 39b/258). 1 Mart 1690 tarihli bir kayıta Mestan oğlu Ali Çelebi'nin vefatı üzerine Eyüp Çelebi'nin mütevellilik görevine getirildiği ifade edilmektedir. Ancak görev değişim tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Eyüp Çelebi mütevellilik yapar iken aynı zamanda Hacı Mehmet Ağa'nın da karşılıksız olarak nezaret görevini yerine getirdiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 46a/232). 19 Nisan 1691 tarihine kadar aralıksız olarak Eyüp Çelebi'nin mütevelliliği üzerinde

bulundurduğu çeşitli dava kayıtlarından ortaya çıkmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248, 70a/357; 522, 19b/97, 20b/99). Eyüp Çelebi'nin 1691 tarihinde vefat ettiği ve Şaban oğlu Şeyh Mehmet Halife'nin müteveli olduğu anlaşılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). Ali Çelebi'den sonra 26 Nisan 1694 tarihine kadar vakfın mütevelliliğini aralıksız olarak Şeyh Mehmet Halife yürütmüştür(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 523, 7a/ 35).

Şeyh Mehmet Halife'nin vefatının ardından Hacı Mehmet bu görevi yerine getirmiştir. Hacı Mehmet'in de vefatıyla Mehmet oğlu Satılmış Çelebi cümle vilayet ahalisinin isteği ile mahkeme tarafından müteveli tayin edilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). Mütevelliliğin Satılmış Çelebi'ye geçiş tarihi kesin olarak tespit edilememiş olmakla birlikte 10 Mayıs 1698 tarihinde müteveli olarak görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 551, 51b/122). Satılmış Çelebi mütevellilik yapar iken Hüseyin isimli kişi devlet merkezine müracaat ederek Kadınana Suyu Para Vakfı mütevellisi Ali'nin vefat ettiğini ve yerinin boş kaldığını belirterek mütevellilik beratı talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine ilk defa olarak 9 Aralık 1698 tarihli berat verilmiştir. Hüseyin, daha önceki mütevelliler gibi vakfı idare edecek ve daha önceki mütevelliler gibi vakıf gelirinden maaşını alacaktır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 60b/186). Vakfa dair devlet merkezinde vakfiye veya başka bir kayıt bulunmaması nedeniyle beratında nasıl görev yapacağı ve nasıl maaş alacağı ile ilgili olarak "*üslûb-ı sâbık üzre*" (*eskiden beri olduğu şekilde*) denilerek genel ifadeler kullanılmıştır.

Mütevellilik beratı Hüseyin adına verilmiş olmasına rağmen 2 Şubat 1699 ve 15 Mayıs 1699 tarihli dava kayıtlarında Satılmış Çelebi'nin müteveli olarak işlem yaptığı görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1a/2, 1b/3, 86/34). Yani mütevellilik beratı Hüseyin adına olmasına rağmen fiiliyatta Satılmış Çelebi'nin mütevellilik görevini yürütmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan bu ilginç durum kısa süre sonra gelen bir buyruldu kaydındaki ifadelerden anlaşılabilir. Söz konusu buyrulduya belirtildiğine göre, bir oldu bitti ile Hacı Hüseyin'in mütevellilik beratını üzerine çıkarttığını öğrenen ahali Hacı Hüseyin'e güvenmediklerini beyan ederek kadıya şikayette bulunmuşlardır. Ahalinin belirttiğine göre, Karahisar'da akan su yollarının para vakfının mütevelliliğine eskiden beri ahalinin isteği üzerine mahkeme tarafından güvenilir bir kişi görevlendirilir iken Karahisar ahalisinden Hacı Hüseyin bazı kimselerin himayesiyle vakıf parasını yemek maksadıyla bir şekilde üzerine berat çıkartmıştır. Kadının durumu devlet merkezine arz etmesini müteakip mütevellilik yapacak güvenilir bir kişiye ihtiyaç duyulmuştur. Ahalinin isteği üzerine mütevellilik 11 Ağustos 1699 tarihli buyruldu ile daha önce bu görevi yürütmüş olan Satılmış'a verilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 66b/275). Bu buyruldu ile ortaya çıkan sıkıntılı durum geçici olarak acilen çözümlenmeye çalışılmıştır. Problemin tamamen ortadan kaldırılması ise Satılmış Çelebi adına beratın verilmesi ile gerçekleşmiştir. Mütevellilik beratına göre, Mütevellilik, on beş seneden fazla bir zaman önce vefat eden Ali'den Eyüp isimli kişiye geçmiş, onun vefatından sonra Şeyh Mehmet Halife ve onun vefatının ardından Hacı Mehmet bu görevi yürütmüştür. Hacı Mehmet'in de vefatıyla dindar ve müstakîm birisi olan Satılmış cümle vilayet ahalisinin isteği ile mahkeme tarafından müteveli tayin edilmiştir. Ancak söz konusu vakfın vakfiyesi ve vakıf şartnamesi olmaması nedeniyle eskiden beri ahali tarafından karşılıksız olarak mütevellilik yürütülmüş iken başka diyardan gelen Hüseyin isimli kişi on beş seneden daha fazla bir zaman önce vefat eden Ali'nin yerine mütevellilik beratı çıkartmıştır. Ahali söz konusu kişinin yalancılık ve hıyanetle meşhur olup hiçbir mal varlığının da olmadığını belirterek mal elde etmek için bu görevi istediği şikayetinde bulunmuşlardır. Vakfın bütün parasının yenilme tehlikesini belirterek Hüseyin'in görevden alınarak mütevelliliğin ahalinin seçtiği Satılmış'a verilmesi talepleri Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Naibi Mevlânâ Mustafa tarafından devlet merkezine bildirilmiştir. Naibin arzı ve 14 Eylül 1699 tarihli ruus-ı hümayun gereğince 17 Eylül 1699 tarihli berat Satılmış'a verilmiştir. Satılmış vakfı daha önceki mütevellilerin yönettiği şekilde yönetecektir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). 1701 yılında, Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden olup vakfın karşılıksız olarak nazırlığını yapan bazı kişiler devlet merkezine bir arzuhal göndererek Kadınana Suyolu Vakfı'nın mütevellisi olan Satılmış isimli kişinin bazı kudretli kişilerin yardımı ile vakıf malını yiyip zarar verdiği iddiası ile şikayette bulunmuş ve

muhasebesinin görülmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine, Şubat 1701 tarihinde Anadolu Eyaleti'ne mutasarrıf olan Abdi Paşa ile Karahisâr-ı Sâhib kadısına bir ferman gönderilerek vakfın muhasebesinin görülmesi emredilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 527, 24a/ 105).

Satılmış Çelebi 1704 yılı Mayıs ayı başlarına kadar mütevellilik görevini sürdürmüş ve bu tarihte yerine beratlı olarak Mustafa oğlu Müezzîn Hacı Hüseyin tayin edilmiştir. Hacı Hüseyin, vakfın nazırı olan Müftü İsmail Efendi, vilayet ayanı, ulema, sulehâ ve kadı huzurunda vakfın muhasebesi görülerek vakıf varlıklarını Satılmış Çelebi'den devralmıştır. Vakfa ait mal varlıkları Hacı Hüseyin tarafından Satılmış Çelebi'den teslim alınmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 11a/63, 30a/152; 528, 36a/162).

Hacı Hüseyin mütevelliliği yürütür iken eski mütevellisi Satılmış müdahale etmiş ve kaza naibi Mevlânâ Mehmet Hüseyin'in elinde bulunan berat gereğince söz konusu Hacı Hüseyin'e eskisi gibi mütevelliliğin üzerinde bırakılarak yeniden berat verilmesine dair mektup göndermiştir. Bunun üzerine mütevellilik Hacı Hüseyin'in üzerinde bırakılarak Ekim 1705 tarihli yeni berat verilmiştir. Aynı zamanda Satılmış veya bir başkasının müdahale etmemesi emredilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 68a/191).

Afyonkarahisar ahalisi zaman zaman mütevellilik hususuna el atmakta ve mütevellilerin ahalinin ortak kararıyla belirlendiğini beyan ederek kadıya müracaat edip istemedikleri kişilerin görevden alınmasını ve istedikleri birisinin tayin edilmesini sağlamışlardır. 14 Şubat 1706 tarihli bir mahkeme kaydında bu husus açık bir şekilde ifade edilmektedir. Söz konusu tarihte, Afyonkarahisar ahalisinden pek çok kişi mahkemeye müracaat ederek Müezzîn Hacı Hüseyin ve Abdülkadir oğlu Eyüp Çelebi huzurunda davacı olmuşlardır. Su Harkı'nın vakıf parasının mütevellisinin bütün vilayet ahalisinin ortaklaşa kararı ve mahkeme aracılığı ile bir dürüst kişinin tayin olduğunu belirtmişler ve Hacı Hüseyin ile Eyüp Çelebi'nin kimsenin haberi yok iken adlarına berat çıkardıkları ve mütevellilikle ilgili aralarında anlaşmazlık yaşadıklarını bildirerek şikâyetinde bulunmuşlardır. Ahali tarafından seçilmiş olan Doğancızâde Ali Çelebi'nin vakfa müteveli tayin edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hacı Hüseyin ve Eyüp Çelebi kendi rızalarıyla mütevellilikten çekilmişler ve ellerinde bulunan beratlarını Ali Çelebi'ye teslim etmişlerdir. Aynı zamanda bu tarihten itibaren vakıf malından murabaha ile birine para verilecek olduğunda servet sahibi ve güçlü bir rehin istenerek verilmesi müteveliye tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203).

Ali Çelebi'nin müteveli tayininin hemen arkasından ahali vakıf için bir nazırın gerektiği kararına vararak 23 Şubat 1706 tarihinde toplanarak Müftü İsmail Efendi'ye hark vakfının nazırlığını teklif etmişler ve onun da kabulü ile günlük onar akçe maaş ile İsmail Efendi vakfa nâzır olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44b/204). Nazır tayininin hemen arkasından mütevellilik görevinden ayrılan Hacı Hüseyin ile yeni müteveli olan Doğancızade Ali Çelebi arasında 1 Mart 1706 tarihinde devir teslim işlemleri yapılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 45a/205). Bu tarihten sonra uzun bir süre müteveli tayinleri ile ilgili bir kayda ulaşılamamıştır. Ancak 14 Mart 1774 tarihinde Hark-ı Kebîr Evkâfı'nın mütevellisinin Molla Mustafa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 552, 4a/16), 26 Ocak 1816 tarihinde ise Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 560, 8a/19) olduğu tespit edilmiştir. Süleyman oğlu Mehmet Efendi'nin 16 Haziran 1817 tarihine kadar görevde kaldığını gösteren muhtelif kayıtlar mevcuttur. 7 Haziran 1816 tarihinden 12 Mayıs 1817 tarihine kadar Mehmet Efendi aynı zamanda Şehir Kethüdalığı görevini de yerine getirmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 560, 40a/136, 41a/139). 2 Nisan 1818 tarihli bir kayıta Mehmet Efendi için müteveli-i sâbık (önceki müteveli) tabiri kullanılmakta ve Mehmet Efendi'nin herkesin ortaklaşa görüşü olarak müteveli tayin edildiği ve 9 sene mütevellilik hizmetini yerine getirdiği ifade edilmektedir. Bu defa da gönül rızasıyla kendisi görevden ayrılmış ve yerine aynı ücretle müteveli olarak Hacı Ali Efendi tayin edilmiştir. Mehmet Efendi'nin 1224 (1809-1810) senesinden 1233 (1817-1818) senesine kadar herkesin ortak iradesiyle vilayet işlerine harcadığı masrafların her sene ayrı ayrı muhasebesi görülmüş ve son yılın muhasebesi de görülerek üzerinde herhangi bir alacağın kalmadığı tespit edilmiştir. Ancak ilgili kayıt incelendiğinde yapılan muhasebenin vakıf muhasebesi olmadığı, Şehir Kethüdalığı muhasebesi

olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Hacı Ali Efendi için mütevellî tabiri kullanılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 561, 3a/11). Bu sebeple Ali Efendi'den önceki Mehmet Efendi'nin hem vakıf mütevellîsi hem de Şehir Kethüdalığı görevlerini birlikte yürütmesi de dikkate alınarak Ali Efendi'nin de her iki görevi beraber yürütmesi akla gelmektedir.

15 Eylül 1819 tarihli bir kayıtta vakfın mütevellîsi Hacı Mehmet oğlu Hacı Süleyman Ağa olarak görünmekte ve sekiz ay öncesinde de görevde olduğu anlaşılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 597, 60a/78). 9 Eylül 1840 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi Süleyman Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 566, 9b/ 33). Ancak bu Süleyman Ağa'nın Mehmet oğlu Süleyman Ağa mı, yoksa onun arkasından mütevellî olan Ahmet oğlu Süleyman Ağa mı olduğuna ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. 8, 10 Mayıs 1845, 12 Eylül 1847, 5 Mayıs 1848 ve 25 Ekim 1848 tarihlerinde Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellîsinin Ahmet oğlu Süleyman Ağa olduğuna ilişkin kayıtlar bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 569, 59b/ 352, 63a/372; 573, 10a/ 39, 93b/392; 579, 3a/6).

16 Kasım 1852 tarihinde ise Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi Ebubekir Ağa olduğu görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 578, s. 101/ 155). Bu ara dönemde mütevellîlik Süleyman Ağa'dan Ebubekir Ağa'ya geçmiş olmalıdır. Bu tarihten sonra tespit edebildiğimiz kadarıyla, 5 Ocak 1855(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 581, 74a/250) ve 10 Şubat 1857(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 28b/ 115) tarihlerinde de Seyyid Hacı Ebubekir Ağa'nın mütevellî olduğuna ilişkin kayıtlar mevcuttur. Dolayısıyla söz konusu dönemde Ebubekir Ağa bu görevi yerine getirmiştir. 1857 yılında mütevellîlik el değiştirmiş ve Ebubekir Ağa yerine Emin Efendi mütevellî olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 58b/ 250). 15 Şubat 1858 tarihinde mütevellî hala Emin Efendi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 76b/ 310). Ancak 12 Kasım 1858 tarihinde Hark-ı Kebîr Mütevellîsi olarak Hacı Abdülkadir görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 24a/ 79). Bir diğer ifade ile bu ara dönemde mütevellîlik el değiştirmiştir. 22 Kasım 1858 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi yine Hacı Abdülkâdir Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 17b/ 59). Bu tarihten sonra, 8 Mayıs 1860 tarihinde Süleyman Ağa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 38b/ 150), 24 Nisan 1863 tarihinde Osman oğlu Hacı Ali(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 9a/ 31), 24 Eylül 1864 tarihinde Hacı İsmail Mahallesi sakinlerinden Mustafa oğlu Tellakzâde Hacı Ahmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137), 12 Ekim 1864 tarihinde Yahya oğlu Hacı Emin Ağa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 37a/172), 20 Haziran 1865 tarihinde Hacı Mustafa oğlu Hacı Ahmet Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 30a/ 131). Ahmet Ağa'dan sonra Süleyman oğlu Mustafa mütevellî olmuştur. 12 Ocak 1866 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellîsi Süleyman oğlu Mustafa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 594, 22b/ 64). Aynı yıl içerisinde mütevellîlik el değiştirmiş ve Hark-ı Kebîr Vakfı ile mülhakâtı bulunan vakıfların idare edilmesi için bu işi yapmaya muktedir olduğu muhtelif kişiler tarafından bildirilen Hacı Ömer Ağa oğlu Hacı Osman Efendi kadı tarafından vakıf mütevellîsi olarak 14 Mart 1866 tarihinde tayin edilmiştir. Söz konusu kişi de bu görevlendirmeyi kabul ederek gerekli hizmeti diğer mütevellîlerin yaptığı şekilde yerine getirmeyi taahhüd etmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 54a/ 321). Osman Efendi'nin bu görevi ne kadar sürdürdüğüne ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır.

25 Temmuz 1879 ve 13 Nisan 1880 tarihlerinde Hark-ı Kebîr Nükud Vakfı mütevellîsi Osman oğlu Halil Efendi olarak görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 607, 97a/ 277, 159b/422). Halil Efendi'den sonra Kebapçızâde Hacı Mehmet Ali Efendi'nin mütevellî olduğu anlaşılmaktadır. 26 Nisan 1882 tarihinde Mehmet Ali Efendi mütevellîlikten kendi rızası ile istifa etmiştir. Yerine Karahisâr-ı Sâhib ahâlisinden Gedik Ahmet Paşa Medresesi Müderrisi Ahmet oğlu Cemalzâde Osman Hilmi Efendi tayin olunmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.153/234).

Kâhil Mahallesi'nden Müderris Hoca Osman Hilmi Efendi'nin 1882 yılında göreve gelmesinden sonra 30 Ekim 1888 tarihine kadar bu görevi aralıksız olarak sürdürdüğünü gösteren birçok kayıt bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.228/277; 612, s. 144/ 181; 614, s.43/58, 49/68, 67/92; 616, 43a/ 126, 55a/164, 57b/ 170, 68a/206, 99b/ 310, 103b/326).

Osman Hilmi Efendi'den sonra bu göreve Hacı Ali oğlu Hacı Vâsıf Efendi'nin geldiği anlaşılmaktadır. İkisi arasında görev değişim tarihi tespit edilememiştir. Bununla birlikte 27 Mayıs 1893(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224) ve 21 Eylül 1893(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303) tarihlerinde Hacı Vâsıf Efendi'nin mütevellilik görevini yürütmekte olduğu görülmektedir.

Daha sonraki zaman diliminde tespit edilebilen mütevelliler, 12 Aralık 1897 tarihinde Hacı Mustafa oğlu Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 627, s.159/227), 13 Ocak 1902 tarihinde Hacı Ahmet Ağa oğlu Hacı Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.188/238, 189/239), 28 Ekim 1907 tarihinde Hark-ı Kebîr Mesul Müdürü İplikçizade Hacı İsmail Efendi oğlu Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 650, s.242/228), 22 Aralık 1907 tarihi ile 16 Nisan 1908 tarihlerinde vakfın Müteveli Kâimmakamı Nasreddinzâde Hacı Ahmet oğlu Hacı Hâfız Mehmet Efendi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 639, s.122/139; 650, s.242/228).

Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellileri ile ilgili kayıtlar incelendiğinde diğer vakıflardan ayrılan bazı özellikler dikkati çekmektedir. Bu özelliklerden biri mütevellilerin belirlenme ve vakfın idare şeklidir. Genel olarak vakıfların mütevellilerinin belirlenmesi ve yönetim şekli bilindiği üzere vakfiyelerinde belirtilen şartlar doğrultusunda gerçekleşirdi. Vakfiyeler ve vakıfla ilgili kayıtlar devlet merkezinde muhafaza edilir ve herhangi bir görev değişimi veya anlaşmazlık söz konusu olduğunda da devlet merkezindeki kayıtlar esas alınarak problem çözüme kavuşturulurdu. Hark-ı Kebîr Vakfı ise esas itibarıyla devlet merkezinden değil önemli ölçüde mahallinde kadı marifetiyle yapılan işlemler ile gerçekleşmiş ve ahali de önemli ölçüde bu yönetim tarzında söz sahibi ve belirleyici unsur olmuştur. Şehir ahalisinin vakfın yönetiminde etkin olmasının bazı sebepleri vardır. Bunun en önemli sebebi elde mevcut bir vakfiyesinin olmamasıdır. Bununla bağlantılı olarak uygulamada vakıf yöneticilerinin belirlenmesinde, şehir ahalisinden geniş bir kitlenin katılımıyla güvenilir ve işi yapabilme kabiliyeti olan birinin belirlenerek kadıya bildirilmesi ve kadının bunu tescil etmesi usulü ortaya çıkmıştır. Görev değişimleri, vakıf muhasebelerinin yapılması, denetimi ve problemlerin çözümünde de her zaman halkın önde gelenlerinden geniş bir kesimin katılımı ve etkinliği ile meseleler çözüme kavuşturulmuştur. Ahalinin güveni ve talebiyle iş başına gelen vakıf yöneticileri yine ahalinin güveninin yok olması ve talebi sonucunda yine kadının onayı ile görevden uzaklaştırılmışlardır. Kısaca vakfın yönetim ve denetiminde etkili güç şehirde yaşayan halktır. Halkın yöneticileri belirleme veya değiştirme hususundaki en temel kriteri ise güvenilir, dürüst, dindar ve vakıf işlerini bilen biri olmalarıdır. Bunun dışındaki idarecilerin herhangi bir aile veya meslek gurubu gibi belli bir guruba tahsisi de söz konusu değildir. Ahalinin önde gelenlerinden geniş bir kesimin vakıfla ilgili hususlarda duyarlı olmasının bir başka sebebi ise vakfın tahsis edildiği Kadınana Suyunun şehirde geniş bir kitleye ulaşması ve suyla ilgili bir problemin de doğrudan çok sayıda insanı etkilemesidir. Bununla birlikte Hark-ı Kebîr Vakfı'nın büyük bir para vakfı olması hasebiyle şehirdeki birçok kişinin bu vakıfla bir şekilde münasebetinin bulunmasıdır.

Vakıfla ilgili kayıtlardan anlaşıldığına göre, vakfın kuruluşundan yaklaşık olarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar mütevelliler herhangi bir ücret almadan karşılıksız olarak mütevellilik görevini yürütmüşlerdir. Mütevellinin karşılıksız olarak görevini yerine getirmesi ve mütevellilerin belirlenmesi ve görevden uzaklaştırılması işlemlerinin de halkın ileri gelenleri ile geniş bir kitlenin katılımı ve fikir birliği ile karar verilmesi isabetli bir seçim yapılmasını sağladığı gibi mütevellilikle ilgili erken dönemde tartışma fazla çıkmamasını sağlamıştır. Mütevellilikle ilgili olarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar herhangi bir tartışma ya da sıkıntı çıkmamıştır. İlk defa 1698 yılında Satılmış Çelebi eskiden olduğu gibi mütevellilik yapar iken Hüseyin isminde biri kimsenin haberi olmadan, devlet merkezinde vakfiyenin ve mütevellilik kaydının bulunmamasını fırsat bilerek mütevellilik görevinin boş olduğunu ifade ederek kendi adına berat çıkartmıştır. Bir süre Hüseyin'in adına berat olmasına rağmen fiiliyatta Satılmış Çelebi mütevellilik yapmaya devam etmiştir. Hüseyin adına berat olduğu duyulunca ahali duruma müdahale etmiş ve kadı aracılığı ile merkeze durumun aslı izah edilerek Satılmış çelebi adına berat çıkartılmıştır. Bu olaydan sonra XVIII. yüzyılda mütevellilikle ilgili mücadeleler olmuş ve

zaman zaman ahalinin müdahalesi ile mütevellilik değişimleri yaşanmıştır. Vakıf mütevellisi ve nazırların önceleri ücretsiz olarak görev yapmalarına rağmen muhtemelen vakfın gittikçe güçlenmesi ve işlerinin artmasına paralel olarak ücret ödenmeye başlanmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ücret ödendiğine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Muhtemelen mütevellilikle ilgili mücadeleler de yöneticilerinin ücret almaya başlaması ve aynı zamanda vakıf yöneticiliğinin halk arasında itibar görmesiyle ilişkili olsa gerektir.

2.2. Vakfın Sahip Olduğu Nakit Para ve Muhasebe Kayıtları

Hark-ı Kebîr Vakfı aslen bir para vakfıdır. Vakfın sahip olduğu nakit para varlığı ile ilgili ulaşabildiğimiz en eski tarihli kayıt 22 Mart 1643 tarihli dir. Bu kayıt, vakfın o tarihteki nakit parası ve kimlerin zimmetinde bulunduğunu teferruatıyla göstermektedir. Söz konusu tarihte vakfın toplam parası 113700 akçedir. Bu paranın 100200 akçesi eskiden kalma "*asl-ı mâl*" olarak ifade edilen anaparadır. 1500 akçesi murabahadan elde edilmiş olup câbinin üzerindedir. 12000 akçesi ise İsa Ağa tarafından vakf edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

Vakfın parasının o dönemdeki değerini anlayabilmek için aynı dönemdeki bazı gayrimenkul fiyatlarını vermek faydalı olacaktır. Afyonkarahisar şehrinde Mollabahşi Mahallesi'nde bütün alet ve esbabiyla birlikte bir yağhane 10000 akçe (1637)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 503, 71a/457), Egeste Mahallesi'nde mükemmel aletleriyle birlikte bir yağhane 9500 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 13b/88), Fakih Paşa Mahallesinde iki odası, çardağı ve bir miktar avlusu olan ev 700 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 4a/18), Hacı Evtal Mahallesi'nde bir odası ve bir miktar avlusu olan ev 800 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 4b/21), Sinanpaşa Mahallesi'nde 3 oda, bir çardak, bir ambar, akan suyu ve bir miktar avlusu olan ev 12000 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 5a/24), İmaret Mahallesi'nde iki odası ve bir miktar avlusu olan bir ev 3000 akçeye satılmıştır (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 11b/75). Bu fiyatlar dikkate alındığında vakfa ait paranın önemli bir miktar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Vakfın zaman zaman muhasebesinin görüldüğüne dair kayıtlar bulunmaktadır. Muhasebe işlemleri müteveli ile şehrin önde gelenleri arasında yapılmakta ve kadı tarafından kayıt altına alınmaktadır. 22 Ocak 1686 tarihli muhasebe kaydında Müteveli Mestan oğlu Ali Çelebi ile Şeyh Recep Efendi, Mütessellim Hacı Hüseyin Ağa, Ahmet Ağa, Kethüdayeri Ahmet Ağa, Serdar Mehmet Çavuş, İdris Çavuş, Seyyit Emrullah Çelebi, Hacı Abdürrezzâk, Seyyit Hasan Çelebi, Yusuf Efendi, Hatîb Habib Efendi, Hacı Hüseyin, Hacı İsmail Dede, Hamamcı Hacı Ramazan, Hacı Mustafa, Hacı Yusuf, Haffâf Hacı Mahmut, Kazzâz Halil Çelebi, Ahmet Çelebi, Mehmet Halife, Hacı Maden, Mehmet Halife, Sarraç İbrahim, Arslan, Hüseyin, İsmail Bey ve sairleri tarafından muhasebe işlemleri yapılmıştır. Bu da ortaya koymaktadır ki şehir halkı adına şehrin ileri gelen yöneticileri ile esnaf ve eşraftan kişilerin katıldığı kalabalık bir kişi tarafından işlemler takip edilmektedir. Müteveliye "*asl-ı mâl*" olarak 12884,5 kuruş teslim edilmiştir. 1682-1683 ve 1683-1684 senelerinde toplanan murâbaha geliri ise 2177 kuruştur. 2177 kuruştan 170 kuruş Paşazâde Mehmet Bey'de, 48 kuruş Recep, 20 kuruş Baba Ömer ve oğlunun zimmetinde bulunmaktadır. Ayrıca mütevellinin elinde bulunan hüccet gereğince H.1094 (1682-1683) senesinde harkın bakım ve onarım giderleri için 548 kuruş, 1683-1684 senesinde ise 466, 1096 senesinde 681 olmak üzere toplam H.1095 (1683-1684) kuruş harcama yapmıştır. Müteveli iki yıllık kendi görevi karşılığında 90 kuruş almıştır. Diğer taraftan, vakfın kurucusu olan Kadınananın türbesi tamirine 16 kuruş bir sülüs harcanmış, mimar vazifesi olarak yıllık 15 kuruş, harççı vazifesi olarak 13'er kuruş, Kışlacık Köyü avarızına yıllık olarak verilen 8,5 kuruş olmak üzere toplam 2112 kuruş bir sülüs ödenmiştir. Müteveli Ali Çelebi üzerinde 60 kuruştan bir sülüs noksan akçe kalmıştır. Vakfın 1682-1683 ve 1683-1684 yılları murabaha gelirinden müteveli üzerinde başka bir alacak kalmamıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 43b/280). 1 Mart 1690 tarihli bir diğer muhasebe kaydında da, vakfın muhasebesi şehir halkından 35'ten fazla kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 46a/232).

Mayıs 1704 tarihli kayda göre, Vakfın mütevellisi Mehmet oğlu Satılmış Çelebi yerine beratlı olarak Mustafa oğlu Müezzîn Hacı Hüseyin tayin edilmiştir. Bunun üzerine Hacı Hüseyin, vakfın nazırı olan Müftü İsmail Efendi, vilayet ayarı, ulema, sulehâ ve kadı huzurunda vakfın muhasebesi görülerek vakıf varlıklarını Satılmış Çelebi'den devralmıştır. Vakfın bu tarihteki mal varlığı 12373,5 kuruştur. Bunun 9132 kuruşu alacak olarak kişilerin üzerinde bulunmaktadır. Vakfa ait eşyanın değeri ise 267 kuruştur. Kişilerin elinde olup murabahası tahsil edilmemiş para ise 770 kuruştur. Toplamda 12542 kuruş mal varlığı mevcuttur. Asl-ı mâl ve murabahadan olmak üzere vakfa ait mal varlıkları Hacı Hüseyin tarafından Satılmış Çelebi'den teslim alınmıştır. Yine vakfa ait olup bedestene emanet olarak konulan bir altın sorguç, bir çift zümrüt altın küpe, bir gümüş bıçak, bir kaftan, bir gümüş düğmeli atlas kaftan, bir Kurânikerim, bir hamam gömleği, iki ibrik, üç cam tas, bir seccade, bir bakır raht, iki ağaç çuka, bir gümüş kılıç yeni mütevellisi teslim edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 528, 36a/162).

1706 yılında Müftü İsmail Efendi'nin nazır tayin edilmesinin hemen arkasından İsmail Efendi ve ahaliden konuya vukufu olan bazı kişilerin katılımı ile vakfın muhasebesi yapılmıştır. Yapılan kontrolde önceki mütevellî Hacı Hüseyin tarafından yeni mütevellî Doğancızade Ali Çelebi'ye asl-ı mâl olarak 9383 kuruş zimem defteri teslim olunmuş, söz konusu para onu on bir kuruştan işletilmiş ve yıllık 938 kuruş murâbaha elde edilmiştir. Bu paradan harkın tamir ve çeşmelerin bakım onarım işleri ile görevli maaşları ödenmiştir. Yapılan muhasebe sonunda asl-ı mâl ve murâbahadan Hacı Hüseyin'in üzerinde 453 kuruşun kaldığı tespit edilmiştir. Hacı Hüseyin de bunu kabul etmiş ve mahkeme bu paranın yeni mütevellî Ali Çelebi'ye ödenmesine hükmetmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 45a/205).

2.3. Vakfın Parasının İşletilmesi

Vakıf paralarının işletilmesi nemalandırılma usulü ile gerçekleştirilirdi. Nemalandırma ise bizzat vakıf kurucuları tarafından vakfiyede belirtilen şartlar çerçevesinde olurdu. Vakfiyelerde bu hususta konulan şartlar genel itibariyle birbirine benzerdi. Bu şartlar, güçlü ve zengin bir kefil veya ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesabı ile "muamele-i şeriyye" ve "murabaha-i mer'iyeye" ile mütevellî marifetiyle helal yoldan nemalandırılması şeklinde ifade edilirdi(Öztürk, 1995, s. 138). Ancak oranlar çoğu zaman %10 ilâ %15 arasında değişmekle birlikte uygulamada %10'un altında veya %15'in üzerinde nemalandırma örneklerine de rastlanmaktadır. Nemalandırma, muamele-i şeriyye, bey' bi'l-vefâ veya bey' bi'l-istiğlâl usullerinde yapılırdı.

Mu'âmele-i şer'iyeye, bey'u'l-îne olarak isimlendirilen işleme Osmanlıların verdiği isim olarak ifade edilmektedir(Özcan, 2023, s. 54). Bey'u'l-îne bir malın belli bir fiyata vadeli olarak satılıp, aynı malın peşin para ile daha ucuz fiyata geri alınması ya da bir malın peşin olarak satılmasından sonra aynı kişi tarafından daha pahalı bir fiyata veresiye olarak geri satın alınması usulüdür. Her iki işlemde de satılan mal tekrar satıcıya dönmekte ve ihtiyaç sahibi parayı elde etmektedir. Ancak birinci işlemde ilk satışı yapan krediyi sağlayan, ikinci işlemde ise ilk satışı yapan kredi ihtiyacı olandır(Apaydın, 2000, s. 282; Turan, 2015, s. 129).

Mu'âmele-i şer'iyeye, ya satım akdinden veya borç ve hibe akdinden oluşur(Kurt, 2015, s. 77). Söz konusu işlem, borç para alırken veya zimmette sabit bir borcun vadesi uzatılırken faizden kurtarmak için fazladan alınacak miktarın bir akit yoluyla elde edilmesini sağlamak için yapılan işlemidir. Vadesi geldiği halde ödenemeyen veya birinin zimmetinde bulunan bir borcun vadesinin uzatılması için yapılan muamele-i şeriyyeye ise devr-i şer'î denilirdi(Kaya, 2007, s. 16-17; Yörük ve Akbaş, 2022, 83). Bu işlem, para vakıfları başta olmak üzere yetim mallarında ve şahısların birbirleri ile yaptıkları muamele işlemlerinde uygulanmıştır. Burada, istenen miktarda para borç olarak ve vadeli olarak verilmektedir. Bunun yanında muamele oranı kadar bedel karşılığında ve aynı vade ile bir eşya borcu alan şahsa satılmaktadır. Burada borcun fazlalığına karşılık gelecek araç genellikle kürk, ferace, kuşak, kaftan, kelâm-ı şerîf ve çuha bahası üzerinden yürütülmektedir. Borcu alan kişi, belirlenen süre sonunda aldığı borç miktarına muamele oranı

nispetinde bir miktar ilave edilerek borçlandırılmaktadır(Özcan, 2003, s. 63; Yörük ve Akbaş, 2022, 82).

Bey' bi'l-vefâ, satış bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın geçici olarak satılması usulüdür. Bu satışta bedelin verildiğinde malın da geri verilmesi taraflarca ahde bağlanmaktadır. Bu usul, Müslümanların faize bulaşmadan borç para temin etmek ve sermaye sahiplerinin verdikleri paraya karşılık bir teminat ve kazanç elde etmelerini sağlamak amacıyla oluşturulan bir akit çeşididir. Bey' bi'l-istiğlâl ise satın alınan malın bizzat satın alan tarafından kullanılması veya kiraya verilmesi yoluyla hukuki semeresinden faydalanması usulüdür. Genellikle bu kişinin sattığı malı bizzat kendisinin kiralaması şeklinde uygulanmıştır(Bayındır, 1992, s. 20, 21; Turan, 2015, s. 122, 126).

Hark-ı Kebîr Vakfı'nın parasının işletilmesi ile ilgili Afyonkarahisar sicillerinde muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. Söz konusu kayıtlar aynı zamanda Afyonkarahisar'da vakıf paralarının işletilme ve nemalandırma usulleri hakkında bize bilgi vermektedir.

Bu kayıtlardan birinde, vakfın mütevellisi Hacı Eminzade Hacı Ebubekir ile Fakih Paşa Mahallesi'nden Nakîbzâde Hacı İsmail Şevki Efendi arasında 26 Aralık 1878 tarihli borç senedi düzenlenmiştir. Senette belirtildiğine göre, Hacı İsmail Şevki Efendi'ye 9095,5 kuruş borç verilmiştir. Senet tarihinden itibaren bir senelik vade için de vakıf malı olan bir Kurân-ı Kerim karşılığı olarak 1394,5 kuruş borcun olduğu kaydedilmiştir. Nemalandırma oranı ise %15,3'dür(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92). Burada uygulanan usul aslen bir muamele-i şeriyyedir. Benzer bir başka uygulamada, Nakilci Mahallesi ahalisinden Borlulu İbrahim oğlu Mehmet'e borç para verilir iken 28 Mayıs 1892 tarihinde düzenlenen senette ana para haricinde nema karşılığı ödenecek para yine vakıftan alınan Kurân-ı Kerim'in hediyesi olarak gösterilmiştir. Nemalandırma oranı % 12'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224).

Muamele-i şeriyye usulüyle gerçekleştirilen diğer bir uygulamada, Gökçe Mahallesi ahalisinden Kethüdaoğulları sülalesinden Mehmet oğlu İbrahim vakıftan borç para alırken 27 Haziran 1892 tarihli senet düzenlenmiştir. Bu senede göre, söz konusu tarihten başlamak üzere İbrahim 361 gün vade ile 200 kuruş borç para almıştır. Paranın vade karşılığı olarak da vakıftan satın aldığı divid karşılığı olarak 24 kuruş olmak üzere toplam 224 kuruş borcu olduğu kaydedilmiştir. Nemalandırma oranı % 12'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303). Başka bir kayıta ise, Hasan oğlu Pabuççu Ahmet Ağa vakıftan H.1 Muharrem 1280 (M.18 Haziran 1863) tarihinden başlamak üzere bir sene vade ile 800 kuruş borç aldığı ve söz konusu paranın "devr-i şer'îsinden neması" olarak da 120 kuruş borcu olduğu ifade edilmiştir. Nemalandırma oranı %15'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137).

Bu örnekler bize borç para verilir iken ana para dışında kalan nema borcunun muamele-i şeriyye işlemine tabi tutularak vakfa ait Kurân-ı Kerîm veya divid gibi bir mal, malzeme veya eşyanın satın alınması karşılığı olarak gösterildiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan üzerinde bulunan borcu geriye ödemedi vade yenilenmesi durumlarında da devr-i şer'î işlemi yapıldığı görülmektedir. Bu uygulama da son derece önem taşımaktadır. Çünkü muâmele-i şeriyye veya devr-i şer'î işlemi yapılmadan verilen borçlarda nema alınması faiz olarak görüldüğü için yasal olmamaktadır(Kaya, 2007, s. 21).

22 Mart 1643 tarihli vakıf paralarının kimlerin üzerinde bulundurduğunu gösteren kayda göre vakfın parası işletilmek üzere 93 kişinin üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan 61'i şehirde oturmakta ve 32'si köylerde ikamet etmektedirler. Kışlacık'tan 8 kişi, Kalecik'ten 3, Çobanluca'dan 2, Tatlar'dan 2, Eyret'ten 2, Elpirek'ten 2, Çobanlar, Kınık, Akçain, Şuhut, Erkmén, Mihail, Tekye, Çapaklar, Akviran, Sipsin, Ayvalı, Taylıcak ve Çukur köylerinden birer kişi borç para almışlardır. Şehir merkezinde oturup da borç alanlardan 56'sı Müslüman, 5'i gayrimüslimdir. Köylerden sadece Çukur Köyü'nden borç alan bir kişi gayrimüslim diğerleri Müslümandır. Borç alanların çoğunluğunu sıradan isimler taşıyan kişiler oluşturmaktadır. Bununla birlikte, usta, mumcu, boyacı, çıkırıkçı ve kerpiççi gibi mesleklere işaret eden unvanları taşıyan kişiler ile kale mustahfızı, kadı ve pazarbaşı gibi görevlilerin de yer aldığı görülmektedir.

Aynı zamanda Mevlânâ'nın neslinden gelen Çelebi unvanını taşıyan kişiler de borç alanlar arasında mevcuttur. Söz konusu tarihte vakfın parası işletilir iken en düşük miktarda verilen borç 500 akçe, en yüksek verilen borç ise 4000 akçedir. Yaygın olarak verilen miktarlar ise 500, 1000, 2000 ve 3000 akçedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170). Hark Vakfı parasının muamelesi şeriye ile işletilmek üzere gayrimüslimlere de verildiğinin başka örnekleri de bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 17a/111). Müslümanların tereke kayıtlarında olduğu gibi gayrimüslimlerin tereke kayıtlarında da hark vakfına borçlarının olduğu görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 76b/ 310). Bu kayıtlar, vakıf parasının işletilmesi sırasında Müslüman-gayrimüslim ayrımı olmaksızın aynı şartlarda gayrimüslimlere de borç para verildiğini ortaya koymaktadır.

Daha sonraki dönemlerde terekelerdeki vakıf alacakları incelendiğinde kişiler üzerinde vakfın yaygın olarak alacağı olduğu ve bu alacakların miktarlarının da çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Tespit ettiğimiz alacaklar, 20 kuruş ile 4000 kuruş arasında değişmektedir. Bunun akçe olarak karşılığı ise 2400-480000'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 509, s. 21/51; 516, 1a/3; 519, 39b/258; 520, 49b/161; 521, 17b/98; 523, 12a/ 52; 524, 35a/ 157; 526, 11a/63, 18b, 19a/96; 566, 9b/ 33; 583, 28b/ 115, 58b/ 250; 585, 9a/ 31, 17b/ 59, 24a/ 79, 38b/ 150; 594, 22b/ 64; 607, 97a/ 277).

Şehrin genel işleri ile ilgili nakit para ihtiyacı olduğu durumlarda mahalleler adına vakıftan borç para alındığı da olmaktadır. 19 Nisan 1691 tarihli bir sicil kaydında, Hacı İsmail Mahallesi, Zaviye Mahallesi, Kubbelü Mahallesi, Bedrik Mahallesi, İbik Mahallesi, Karakâtip Mahallesi, Câmî-i Kebîr Mahallesi, Hisarönü Mahallesi, Yukarıpazar Mahallesi, Molla Bahşî Mahallesi, Hacı Evtal Mahallesi, Egeste Mahallesi, Arap Mahallesi, Efecik Mahallesi, Burmalı Mahallesi, Hacı Mahmut Mahallesi, Karamanlu Mahallesi ve Sinan Halife mahallelerinden başta imamlar olmak üzere beşer, altışar kişi ile Hristiyan ahaliden başta iki papaz olmak üzere muhtelif kişiler kadı huzurunda hark vakfı parasından Mütevelli Eyüp Çelebi'den karz usulüyle 1000 kuruş almışlardır. Söz konusu para şehrin mühim ve elzem olan işlerine hepsi adına harcanacaktır. 1000 kuruş kadı huzurunda mahallelere dağıtılacak ve her biri mahalle halkının dayanışmasıyla beraberce mütevelliye teslim edeceklerdir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 522, 20b/99). Bu uygulamanın para vakıflarının genel işleyişinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Çünkü para vakıflarının temel amacı vakıf parasının işletilmesi ile elde edilecek nema ile muhtelif hizmetlerin yerine getirilmesidir. Buradaki karz usulünün istisnaî bir durum olduğu ifade edilebilir. Bu istisna uygulamanın izahı hususunda iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, vakfın elde mevcut bir vakfiyesinin bulunmaması ve paranın işletilmesi ile ilgili elde bağlayıcı bir şartnamenin mevcut olmamasıdır. Bu husus aşağıda görüleceği gibi vakıf parasının farklı oranlarla işletilebilmesini de açıklayan bir durumdur. Söz konusu karz uygulamasının uygulanmasının diğer bir sebebi de şehirdeki birçok mahalle ve bu mahallelerde yaşayan çok sayıda insanın menfaatine bir durum olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Vakıf parasının işletilmesi sırasında kâr oranları ile ilgili tespit ettiğimiz kayıtlarda, Mart 1690 tarihinde onu on bir hesabıyla yani %10(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248), 18 Haziran 1863 tarihinde %15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137), 26 Aralık 1878'de yaklaşık %15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92), 13 Nisan 1885 tarihinde yine % 15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92) ve 28 Mayıs 1892 tarihli iki kayıtta %12 ile borç verildiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224, 70b/302, 71a/303). Bu örnekler kâr oranının %10 ilâ %15 arasında olduğunu göstermekle birlikte dönemin şartları, enflasyon oranı ile borç alacak kişinin ihtiyaç ve istek derecesine göre muhtelif sebeplere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Borç para verilir iken genelde bir yıl vade ile verilmekte(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92; 616, 99b/ 310; 623, 70b/302, 71a/303; 591, 31b/137) ancak istisna da olsa 61 gün vadeli sened ile de verildiği görülmektedir. Ancak burada da nemalandırma bir yıl üzerinden yapılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224). Yıl ise 361 gün itibar edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 99b/ 310; 623, 70b/302, 71a/303).

Borç verilen paranın geriye dönüşü son derece önemlidir. Bunun için önemli tedbirler alındığı görülmektedir. 22 Mart 1643 tarihli vakıf parası kayıt defteri incelendiğinde borç verilir iken alınan tedbirler önemli ölçüde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, borç verilir iken borcu alan kişiler kefil ya da herhangi bir rehin göstermişlerdir. Veya hem kefil hem de rehin birlikte gösterilmesi de söz konusudur. Rehin gösterilen mallar, dükkan, bahçe, ev, arazi, debbağhane, yağhane, pazar sandığı, bedesten sandığı, altın bilezik ve kaftan gibi gayrimenkul ya da değeri yüksek olan menkul mallardır. Kefil olarak gösterilenler ise kişinin oğlu(ları), kardeşi, babası, kişinin zevcesi gibi aile fertleri veya farklı mahallerde oturan kişiler, pazarbaşı, kale dizdarı gibi kendisine güvenilen, paranın tahsil edilebileceği düşünülen kişilerdir. En fazla rehin gösterilen ev ve daha sonra bahçedir. En fazla kefil gösterilenler ise kişilerin oğullarıdır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

14 Şubat 1706 tarihinde kadı tarafından müteveli tayin edilir iken, ahali tarafından mütevellye bu tarihten itibaren vakıf malından murabaha ile birine para verilecek olduğunda servet sahibi ve güçlü bir rehin istenerek verilmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203). Söz konusu kayıt bu husustaki hassasiyeti göstermektedir.

Borç olarak verilen paranın ödenememesi durumunda paranın tahsil edilebilmesi için muhtelif usuller takip edilmiştir. Bunlardan biri, rehin olarak gösterilen malın satılarak alacağın tahsili usulüdür. Mesela, şehir halkından Abdi Efendi vakıftan 2000 akçe borç para almış ve Keçepazarı Çarşısı'nda bulunan, arsası Hacı Derviş tarafından tesis edilmiş olan evlatlık vakfına ve binası kendisine ait olan bir nalbant dükkanını rehin göstermiştir. Abdi Efendi borcu ödemedi vefat etmiştir. Abdi Efendi'nin varisleri borç karşılığında dükkanın binasının satılmasına müsaade etmiştir. Bunun üzerine, müteveli söz konusu dükkanın binasını Efecik Mahallesi ahalisinden İlyas Efendi oğlu Süleyman Çelebi'ye Haziran 1645 tarihinde 2000 akçe karşılığında satmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Esnafın borç para alırken dükkanlarının rehin gösterilmesi söz konusu olmakta ve borcun ödenmemesi durumunda dükkanın satılarak paranın tahsili gündeme gelmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 597, 60a/78).

Vakıf parası borç olarak verilir iken kefil de istenebilmektedir. Borcu alan ödemez ise kefiliden para tahsil edilirdi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 70a/357). Vakıf parası borç olarak verilir iken paranın geriye alınmasını garantiye almak hususunda yaygın olarak alınan tedbirlerden biri de temessük (borç senedi) alınmasıdır. Borcun ödenmediği durumlarda müteveli bu senet ile kadıya müracaat ederek paranın tahsilini talep etmektedir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248).

Yaygın olarak uygulanan usullerden bir diğeri de borçluya ait bir gayrimenkulün vakıf adına borç karşılığında istiğlal usulüyle satın alınmasıdır. Mesela, Fakih Paşa Mahallesi'nden Ahmet Efendi'nin vakfa temessük gereğince "asl-ı mâl" 140 kuruş ve beş senelik murabahası onu on birden (yani %10) yetmiş kuruş olmak üzere 210 kuruş borcu vardır. Söz konusu borcu ödemek üzere aynı mahallede bulunan evini borcu olan 210 kuruş karşılığında vakıf için mütevellye Mart 1690 tarihinde satmıştır. Daha sonra da sattığı evi vakıftan yıllık 21 kuruşa kiralamıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248). Sonuçta borçlunun evi vakfa devredilmiş ve ev sahibi kendi evinde kiracı konumuna düşmüştür. Bu şekilde istiğlal usulünde verilen borçların uzun yıllar geçmesine rağmen ödenememesi ve borçlunun borcunu ödemesi ümidini kaybetmesi sonucunda istiğlal usulüne konu olan gayr-i menkullerin kesin satış yoluyla vakfa devredilmesi ve varsa fazla paranın vakıf tarafından şahsa ödenmesi ile sonuçlanabilmektedir. 2 Şubat 1699 tarihli belge böylesi bir olaya iyi bir örnektir. Söz konusu olayda, Sinan Halife Mahallesi ahalisinden Süleyman Efendi, sahip olduğu bazı gayr-i menkulleri istiğlal usulünde Hark-ı Kebir Vakfı'na devrederek vakıftan 580 kuruş para almıştır. Aradan on beş yıl geçmesine rağmen vakfa parayı ödeyememiş ve istiğlal işlemine konu olan gayr-i menkulleri vakfa kesin satış yoluyla 800 kuruşa satmıştır. Bu paranın 580 kuruşu borca takas edilmiş ve arda kalan 220 kuruşu vakfın mütevellisi tarafından Süleyman Efendi'ye verilerek hesap kapatılmıştır(2 Şubat 1699) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1a/2). Bu olayda olduğu gibi bazı hallerde malın değeri borçtan fazla olmakta ve bu

durumda borcun üzerinde kalan kısım müteveli tarafından şahsa ödenerek mal vakıf adına satın alınmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 86/34; Defter 526, 30a/152).

Bir başka olayda, Çakalbaşzade Derviş Mehmet Bey su harkı vakfına olan 850 kuruş borcuna karşılık Otpazarı Çarşısı'ndaki arsaları Çerçi Turgut Evkâfi'na aylık ikişer akçe mukataalı bir kebabçı, bir bakkal dükkanı ile Gönepazarı'nda bir kalaycı dükkanını safka-i vâhde ile kesin satış yoluyla 2 Şubat 1699 tarihinde vakfa devretmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1b/3).

Müteveli değişimlerinde yeni mütevellinin girişimi ile daha önce düzenlenen temessüke dayalı olarak kadıya borcun yeniden tescil ettirilmesi söz konusu olabilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92).

Borçlunun parayı ödemediği hayattaki kaybetmesi çeşitli sıkıntıların ortaya çıkmasına ve muhtelif işlemlerin yapılması mecburiyetini doğurmaktadır. Vefat eden kişilerin muhalefat kayıtlarında şahısların Hark-ı Kebîr Vakfı'na borçlarının olduğuna ilişkin çokça kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar şahısların terekesinin borçları kısmında yer almaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 509, s. 21/51; 517, 31b/84; 521, 17b/98; 523, 12a/ 52; 524, 35a/ 157; 526, 18b, 19a/96; 566, 9b/ 33; 578, s. 101/ 155). Genellikle bu borçlar kadı tarafından muhalefat kaydının oluşturulması sırasında vakıf mütevellisinin parayı talep etmesi ya da mirasçılardan borcu ifade etmeleri sonucunda mirasın mirasçılar arasında paylaşılmasından önce ödenmektedir.

Mirasta borcu ödeyecek nakit para olmaması durumunda miras içerisindeki gayrimenkullerin satılarak vakıf parasının tahsili sağlanmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 516, 1a/3). Mirasçının borcu kabul etmesi durumunda mirasçı ile müteveli arasında borcu kapatacak miktarda bazı eşyaların müteveliye verilmesi ile borç kapatılabilmektedir. Vefat eden Nuhbâli oğlu Hacı Ömer'de kalan 55 kuruş vakıf alacağı bu şekilde tahsil edilmiştir. Müteveli Satılmış Çelebi söz konusu parayı Hacı Ömer'in mirasına el koyan eşi Mehmet kızı Hanımşah'tan talep etmiştir. Hanımşah da tahmini olarak 55 kuruş edecek bazı ziynet eşyası ile bir tüfek vererek borcu kapatmıştır(19 Aralık 1699)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 11a/63). Şayet miras taksimi yapıldıktan sonra vakıf alacağının olduğu ortaya çıkar ise mirasçılardan vakıf alacağı tahsil edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 594, 22b/ 64).

Sicillerde bulunan birçok kayıt borçlunun vefatı sonrasında mütevellinin, borç verilir iken düzenlenen senedi mahkemeye ibraz ederek kişinin terekesinden alacağı tahsil işlemini başlattığı görülmektedir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 99b/ 310).

Mirasçılardan borcu inkar etmesi halinde ise mahkeme tarafından mütevelliden borcun olduğunu ispat etmesi istenmektedir. Borcun olduğu sabit olur ise terekeden ödenmesi kararı verilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224).

Borçlunun vefatı sonrasında mütevellinin parayı borçlunun kefilinden tahsil etmesi ve sonrasında kefilin de parayı mirastan almasına ilişkin uygulamalar da görülmektedir. Mesela, Gökçe Mahallesi ahalisinden Kethüdaoğulları sülalesinden Mehmet oğlu İbrahim vakıftan borç almış ancak ödemediği vefat etmiştir. Vakıf mütevellisi elinde bulunan senet gereğince İbrahim'in kefil olan Abdülkadir oğlu Nalıncı Ahmet'ten borcu tahsil etmiştir. Nalıncı Ahmet de söz konusu senedi mahkemeye ibraz ederek terekeden tahsil için mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak İbrahim'in varisleri borcu inkar edince Ahmet'ten iddiasını ispat için delil istenmiş ve o da iki şahit göstermiştir. Şahitlerin şهادetlerinin kabul edilebileceğine dair mahalle imamı ve ihtiyarlarının beyanlarının arkasından borcun terekeden tahsili tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303).

Vefat sonrasında vakıf alacağının kefilinden tahsili talebine karşı kefilin kefaleti inkar etmesi de söz konusu olmaktadır. 24 Eylül 1864 tarihli kayda göre, Hasan oğlu Pabuççu Ahmet Ağa 18 Haziran 1863 tarihinden başlamak üzere bir sene vade ile vakıftan 800 kuruş borç almış fakat ödemediği vefat etmiştir. Vakfın mütevellisi Mustafa oğlu Tellakzâde Hacı Ahmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu 800 kuruş ile muamele-i şeriyesinden neması olan 120 kuruş olmak üzere toplam 920 kuruş kefil olan Mehmet oğlu Mahmut Ağa'dan talep etmiştir.

Ancak Mahmut Ağa kefaleti inkar etmiş ve mütevelliden iddiasını ispat etmesi istenmiştir. Bunun üzerine Müteveli Ahmet Ağa iki şahidin ifadeleri ile iddiasını ispat etmiş ve mahkeme tarafından Mahmut Ağa'nın söz konusu parayı ödemesi kararı verilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137).

Yukarıda gösterilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, alacakların borçlunun mirasından tahsili girişimlerine karşı çoğu zaman mirasçıların borcu inkar etmeleri söz konusu olmaktadır. Bu problem borç senetlerinin ibrazı ve şahitlerin ifadeleri sonrasında mahkemenin mirastan borcun ödenmesi kararı ile aşılabilmektedir.

Borçlunun mirasının borcu ödemeye yetmediği durumlarda para kefinden tahsil edilirdi. Yıllık olarak verilen borcun murabahası da vefat durumunda aradan geçen zamana göre hesap edilirdi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.43/58).

Hark-ı Kebîr Vakfı'na 40 kuruş borcu olan Mustafa kızı Nisâ borcunu ödemediği için hapse atılmıştır. Uzun süre içeride olan Nisa'nın üzerindeki elbiseden başka mal varlığının olmaması, mağdur ve yaşlı olması şahitlerin ifadesi ile tespit edilmesi ile hakim tarafından iflasına hükmedilerek hapisten serbest bırakılmıştır(19 Haziran 1753)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 546, 10b/45).

2.4. Vakfın Gayrimenkulleri

Vakıf esasen bir para vakfı olmasına rağmen bilhassa vakıf parasının işletilmesi sırasında alacakların tahsili için borçluların rehin olarak gösterdikleri gayrimenkullerin borca takas edilmesi ya da satın alma işlemleri nedeniyle, zaman içerisinde gayrimenkulleri de oluşmuştur.

Dükkanlar

1) Uzunçarşı'da arsası Müslüman Mezarlığı'na ait bir ağda dükkanı bulunmaktadır (Temmuz 1704)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 528, 38a/176).

2) Kavuk imal edilen bir kavukçu dükkanı bulunmaktadır. Kavukçu Osman tarafından kiralanarak işletilen dükkan 23 Haziran 1790 tarihinde boşaltılmıştır. Aynı zamanda vakfa ait olup, Baltaoğlu tarafından kiralanarak işletilen Kahvehane de aynı tarihte müteveli ve câbî tarafından mahkeme kanalıyla boşaltılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 556, s. 265/211, 212).

3) 29 Mayıs 1848 tarihli sicil kaydında yer alan bilgilere göre, Kadı Hamamı yakınında, Keskinzâde Medresesi Vakfı'na ait arsa üzerinde yer alan Hoca Hanife Hanım'ın vakfına ait dükkanın yanında, vakfın bir dükkanı bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 579, 24b/67).

4) Karahisâr-ı Sâhib Çarşısı'nda Mumhane Sokağı'nda bir dükkan arsası bulunmaktadır. Üzerindeki dükkan Mehmet Ağa'ya ait iken vefatı sonrasında mirasçıları 1457 kuruşa vakfa satmışlardır (12 Haziran 1883) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 144/ 181).

Mahkeme Binası

17 Şubat 1851 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Mahkeme binası Hark-ı Kebîr Vakfı'na aittir. Söz konusu tarihte vakfın mütevellisi Süleyman Ağa tarafından mahkeme binasının eski selamlığı üzerine 12250,5 kuruş harcanarak bir oda yaptırılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 580, 47b/196).

Arsalar

1) Vakfın Karahisâr-ı Sâhib'de Yağcılar Çarşısı'nda, bir tarafında Kasapoğlu Emin, bir tarafında Gümüşzâde Mehmed Ağa ve Keçeci Mustafa dükkânları ve diğer tarafında umumi yol bulunan bir dükkan yeri bulunmaktadır. Üzerindeki dükkan Sinanpaşa Mahallesi ahalisinden Genelizade Hacı Ali oğlu Abdurrahman Efendi'ye aittir. Abdurrahman Efendi'nin vefatı ile dükkan mirasçılarına kalmıştır (11 Mayıs 1880)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 607, 133b/ 352).

2) Vakfın Karahisâr-ı Sâhib'de Otpazarı Camii civarında bir arsası vardır. Bu arsanın üzerinde Hacı Yahya Mahallesi'nden Hacı İbrahim Efendi'nin bir mülk bakkal dükkanı vardır. Dükkanın yer kirası olarak vakfa her yıl 60 kuruş kira ödenmektedir (30 Ekim 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 38a/ 180).

3) Karahisâr-ı Sâhib Çarşısında Balık Hanı'nın yukarı kapısı ağzında vakfa ait bir dükkan yeri bulunmaktadır. Üzerinde Ermeni Ohannes oğlu Kigork'un terzi dükkanı bulunmaktadır. Söz konusu dükkandan yer kirası olarak vakfa yıllık kırk kuruş gelir gelmektedir (2 Aralık 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 172/ 224).

4) Vakfa ait Karahisâr-ı Sâhib'de Köprübaşı denilen yerde, bir tarafı Börekçi Yahya, bir tarafı Merdivencizade Ali Efendi Kahvehanesi ve iki tarafı yol olan bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde altı helvacı dükkanı ve üzeri kahvehane olan mülk bir bina bulunmaktadır. Bu bina Helvacı Ahmet Ağa'ya ait olup vefatından sonra satılmıştır. Söz konusu arsadan vakfın yıllık yüz yirmi kuruş kira geliri bulunmaktadır (5 Ocak 1883) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 40/ 57).

5) 13 Mayıs 1885 tarihli sicil kaydına göre, Vakfın Muhtablar Sokağı'nda bir arsası olup üzerinde şahısların mülkü olan bir bakkal dükkanı bulunmaktadır. Bu arsa dükkan sahiplerine mukataaya verilmiş olup gelir elde edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.49/68).

6) Vakfa ait Karahisâr-ı Sâhib çarşısında Dericiler Hanı karşısında bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde Hacı Eyyüb Mahallesi'nden Ömer Ağa eşi Abdullah kızı Atike Hanım'a ait bir yağcı dükkanı bulunmaktadır (12 Kasım 1885)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 103a/ 491).

7) Vakfa ait Otpazarı önünde bir arsa vardır. Bu arsanın üzerinde Hancıoğlu İsmail Hakkı Efendi'ye ait bir dükkan bulunmaktadır. Arsa İsmail Efendi'ye mukataalı olup yıllık 80 kuruş gelir getirmektedir(2 Aralık 1886)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 615, s.21/31).

8) Otpazarı Camii civarında vakfa ait bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın çevresinde Bıdıkoğlu Salih ve İsaefendizade Mehmet dükkanları ile Serçe (Çerçi) Turgut Tekkesi ile umumi yol bulunmaktadır. Arsanın üzerinde Yılanlıoğlu Mehmet Ağa (Ö.1270) ile kardeşi Ahmet Çavuş'un ortak mülk dükkanları yer almaktadır. Dükkan kirası olarak vakfa yıllık altmış kuruş kira ödenmektedir (10 Nisan 1888)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 57b/ 170).

9) 2 Nisan 1889 tarihinde vakfın Uzunçarşı'da bir arsası olup üzerinde vefat etmiş olan Himmet oğlu Hacı Ali Ağa'nın mülk dükkanı vardır. Yer kirası olarak her yıl vakfa 84 kuruş ödenmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 618, 8b/31).

10) Vakfa ait Karahisâr-ı Sahib Çarşısında Yemişçiler içinde bir tarafı Hacıosmanzade oğulları Hacı İsmail ve Hacı Ali Efendi dükkanı, bir tarafı Duhancıoğlu İsmail çocukları dükkanı, bir tarafı Kasap Mandaoğlu kahvesi ve bir tarafı umumi yol olan bir dükkan yeri bulunmaktadır. Arsanın üzerinde bulunan dükkan Esmâ Hanım'a aittir. Dükkan kirası olarak vakfa yıllık yüz kuruş ödenmektedir. Esmâ Hanım bu dükkanı, Sıdıka Hanım'a on bin kuruşa satmıştır(29 Ağustos 1890)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 618, 131a/ 418).

11) Vakfın, Kapanönü isimli mevkiide olup, üzerinde yirmi kuruş mukataalı, gayr-i Müslimlere ait dükkan olan bir arsası bulunmaktadır(16 Şubat 1906)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 637, s.119/134).

12) Vakfın, Karahisâr-ı Sâhib'de Uzun Çarşı'da Yağcılarîçi denilen yerde, bir tarafı Akosmanoğlu Kızı, bir tarafı Zülâli Camii ve Berber Ahmet dükkanı ile umumi yol olan bir arsası bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde Süleyman oğlu Nalband Musa'ya ait yanmış bir mülk han bulunmaktadır. Vakfın bu arsadan yıllık iki yüz kuruş geliri bulunmaktadır. Nalband Musa vefat etmiş ve han mirasçılarına kalmıştır (9 Mart 1885) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 106b/ 507).

3. İsa Ağa Vakfı

Afyonkarahisar ahalisinden İsa Ağa tarafından 12000 akçe vakf edilmiştir. İsa Ağa, söz konusu parayı Hark Vakfı mütevellisine vermek üzere Hacı Bayram'ı vekil tayin etmiş ve parayı kendisine teslim etmiştir. Hacı Bayram da şahitlerin huzurunda parayı 22 Mart 1643 tarihinde mütevelliyeye teslim etmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

4. Kadınana Su Yolu İçin Yapılan Vasiyetler

4.1. Ahmet kızı Atıka Vakfı

Aslen Demiryalayan Mahallesi ahalisinden olup İmaret Mahallesi'nde oturan Ahmet kızı Atıka, Demiryalayan Mahallesi'nde bulunan harap haldeki evinin satılarak 300 kuruşunun kendisine verilmesini, geriye kalan kısmının Hark-ı Kebîr'in para vakfına dahil edilmesini istemiştir. Elde edilecek gelirin vakıf işlerine harcanmasını vasiyet etmiş ve bunun için vakfın mütevellisi Ahmet oğlu Osman Hilmi Efendi'ye vekalet vermiştir(15 Haziran 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.228/277).

4.2. Ekmekçi İbrahim Ağa Vakfı

Karaman Mahallesi Ahalisinden Süleyman oğlu Ekmekçi İbrahim Ağa hayatta iken vefat ettiğinde Hark-ı Kebîr Vakfı'na 500 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Ağa, vasiyetinden beş ay sonra vefat etmiş ve vefatından dört ay sonra da vakıf mütevellisi İbrahim Ağa'nın terekesinden söz konusu parayı almak üzere mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak varisler bu vasiyeti inkar etmesi üzerine iki şahidin ifadeleri ile vasiyet ispat edilmiş ve terekeden paranın verilmesi varislere tenbih edilmiştir(12 Aralık 1897)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 627, s.159/227).

4.3. Hacı Halil Efendi Vakfı

Hacı Mahmut Mahallesi sakinlerinden Ahmetzâde Hacı Ahmet oğlu Hacı Halil Efendi mahkemeye müracaat ederek vefat ettiğinde mirasından 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Aynı zamanda diğer vasiyetleri ile birlikte vasiyetini yerine getirmek üzere damadı Açıkgozzâde Mehmet oğlu Şerafeddin Efendi'yi vasi tayin etmiştir(11 Mart 1906) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 637, s.164/195).

4.4. Hacı Mehmet Vakfı

Nurcu Mahallesi'nden Hacı Hasan oğlu Hacı Mehmet 13 Ocak 1902 tarihinde hac için Hicaza gideceği sırada, kendisinin Hicaz'da vefat etmesi halinde terekesinden 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Hacı Mehmet'in Hicaz'da vefatı üzerine Hark-ı Kebîr Mütevellisi Hacı Mehmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu parayı talep etmiştir. Ancak mirasçıların vasiyeti inkâr etmiş ve mütevelliden delil talep edilmiştir. Bunun üzerine şahitliği makbul iki kişinin vasiyeti doğrulamasıyla terekeden mütevelliyeye paranın ödenmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.188/238).

4.5. Hacı Mustafa Vakfı

Nurcu Mahallesi'nden Hacı Hasan oğlu Hacı Mustafa 13 Ocak 1902 tarihinde hac için Hicaza gideceği sırada, kendisinin Hicaz'da vefat etmesi halinde terekesinden 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Hacı Mehmet'in Hicaz'da vefatı üzerine Hark-ı Kebîr Mütevellisi Hacı Mehmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu parayı talep etmiştir. Ancak mirasçıları vasiyeti inkâr etmiş ve mütevelliden delil talep edilmiştir. Bunun üzerine şahitliği makbul iki kişinin vasiyeti doğrulamasıyla terekeden mütevelliyeye paranın ödenmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.189/239).

4.6. Hacı Ömer Ağa Vakfı

Aslen Çobanlar Köyü'nden olup Medli Mahallesi'nde oturan Aşıkogulları sülalesinden Osman oğlu Hacı Ömer Ağa vefatı sonrasında gerçekleştirilmek üzere muhtelif hizmetlere tahsisatlar yapılmak üzere vasiyette bulunur iken 1000 kuruşun da Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir(7 Ağustos 1905) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 636, s. 220/288).

4.7. Nalbant Hacı İbrahim Ağa Vakfı

Kayadibi Mahallesi'nden Mûsâ oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa vefatından iki yıl önce (Nisan 1863 tarihinde), vefatı sonrasında malından 30 bin kuruşun ayrılarak vakfedilmesini istemiş ve damadı Ahmet Efendi oğlu Seyyid Mehmet Efendi'yi vasî tayin etmiştir. Bu paranın 3 bin kuruşunu, Hark-ı Kebîr Vakfı'na ilave olunmak üzere mütevellisine verilmesini vasiyet etmiştir(Karazeybek, M., Polat, Z. ve İlgar, Y., 2005, s. 367). İbrahim Ağa'nın vefatı sonrasında düzenlenen 15 Mart 1865 tarihli tereke kaydında da vasiyeti gereği 3000 kuruşun Hark-ı Kebîr Nükûd Vakfı'na ilave edileceği kaydedilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 32b/ 139). Terekenin düzenlenmesinin hemen ardından, aynı gün kadı tarafından vasiyetin yerine getirilmesi kararı verilmiştir(Karazeybek vd., 2005, s. 367).

4.8. Seyyid Hacı Mehmet Ağa Vakfı

Hacı Evtal Mahallesi'nde oturur iken vefat eden tüccardan Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa hayatta iken vefatı sonrasında tesis edilmesini vasiyet ettiği vakfın mütevelliliğine Seyyid Hâfız Ahmet Cemâlî Efendi'yi tayin etmiştir. Ahmet Cemâlî Efendi vasiyeti yerine getirerek 30 Ocak 1854 tarihinde vakfı tesis etmiştir. Vasiyet gereğince Taşlıdere Mevkii'nde buluna bir dönüm miktarı bağ ile Hacı Evtal Mahallesi'nde bulunan yağhane satılarak elde edilen 3500 kuruş vakfedilmiştir. Onu on bir buçuk hesabıyla işletilecek olan paranın 500 kuruşunun geliri Hark-ı Kebîr'in yollarının bakım, onarım, yenileme ve temizlik işlerine tahsis edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 578, s.179/273).

5. Kadınana Suyu Vakıfları ve Afyonkarahisar Şehri

Kadınana suyu, XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze kadar Afyonkarahisar halkının su ihtiyacının karşılanmasına hizmet eden bir kaynak suyudur. Bu suyun aralıksız olarak şehre akmasındaki en önemli unsur ise vakıflardır. Söz konusu suyun kanallarının bakım ve onarımı için ilk ve en önemli vakıfları kuran kişinin Selçuklu hanedan sülalesinden gelmesi Afyonkarahisar halkının sempatisini celp etmesine katkı yapsa gerektir. Diğer taraftan şehirde birçok mahallenin su ihtiyacının bu kaynaktan karşılanması mahallelerde yaşayan kişilerin günlük hayatının vazgeçilmez parçası haline gelmesine sebep teşkil etmiştir. Dolayısıyla kadını ve erkeği ile herkesin hayatının parçası olmuştur. Dolayısıyla su yollarında meydana gelen bir problem aynı gün insanlara yansımaktadır. Bu durum herkesin söz konusu suyun problemsiz olarak şehre akmasında çok duyarlı davranmalarına sebep olmuştur. Vakfın idaresinin belirlenmesinde halkın iradesinin belirleyici olması da buna katkı sağlayan bir başka unsur olmuştur. Suyollarının bakım ve onarımına mevcut gelirlerin yetmeme kaygısı çekenler ile çok sayıda insana faydalı olma saikiyle hareket eden kadın veya erkekler bu su yollarının vakıflarını vasiyetler ve müstakil yeni kurdukları vakıflarla desteklemişlerdir. Bir diğer husus büyük sermayeye sahip olan su yolu vakfının krediye ihtiyaç duyan esnaf veya sıradan insanların ihtiyaçlarını karşılaması çok sayıda insanın doğrudan vakıf ile iş ilişkisini beraberinde getirmiştir. Velhasıl hem kadınana suyu hem de kadınana su yolu vakıfları Afyonkarahisar halkının neredeyse tamamının hayatının bir şekilde parçası olmuş ve Afyonkarahisar ahalisi söz konusu su ve su yollarına sahip çıkmış ve desteklemişlerdir.

Sonuç

Afyonkarahisar Kadınana Suyunun asıl kaynağı, Merkeze bağlı Kışlacık Köyü yakınlarında dağdan çıkmaktadır. Bu kaynak suyu, taştan yapılan ve Hark-ı Kebîr adı verilen bir kanal ile Afyonkarahisar şehrine getirilerek muhtelif çeşmelerde halkın hizmetine sunulmuştur.

Başlangıçta tek bir kaynaktan çıkan su zamanla ihtiyacın artması ile çevredeki muhtelif kaynak sularının da katılması ile güçlendirilmiştir. Söz konusu su yüzyıllarca Afyonkarahisar şehri halkına hizmet vermiş ve günümüzde hala hizmet vermeye devam etmektedir. Su kanalının Selçuklular döneminde Bedreddin Gühertaş tarafından ilk defa yaptırıldığı ve daha sonra halk tarafından Kadınana olarak isimlendirilen, Selçuklu hükümdarı III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarından biri tarafından taştan yeniden yaptırıldığı ve bu sebeple de Kadınana Suyu olarak anıldığına dair rivayetler yer almaktadır. Ancak yaptığımız çalışmalar sırasında mühimme defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler, bu kanalın yapımının ilk defa 1560'lı yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından başlatıldığına işaret etmektedir. 1565 yılında Ali Paşa'nın vefatından sonra da çalışmalar devlet merkezinden gönderilen emirlerle devam ettirilmiştir. Kanalın yaptırılmasından sonra 1575 yılından önceki bir tarihte Hark-ı Kebir denilen kanalın bakım ve onarımı için ilk vakıf Gülşirin Hatun isminde bir kişi tarafından Afyonkarahisar şehrinde Otpazarı mevkiinde on iki dükkanın vakf edilmesi ile oluşturulmuştur. Gülşirin Hatun, ulaştığımız bilgiler neticesinde oluşan kanaatimize göre III. Alaeddin Keykubat'ın Afyonkarahisar şehrine gelen kızlarının birinin neslinden, Germiyanoglu kızı olup halk arasında Kadınana olarak bilinen ve aynı zamanda suya da adı verilen kişi olmalıdır. Kadınana olarak meşhur olan bu kişi daha sonra su kanalının bakım ve onarımı için tesis edilen en önemli vakıf olan Hark-ı Kebir Vakfı'nın da kurucusudur. Söz konusu vakıf 1575'ten sonraki bir tarihte tesis edilmiş olup başlangıçta güçlü bir para vakfı olarak kurulmuştur. Ancak zamanla vakfın parasının işletilmesi ile ilişkili olarak muhtelif gayr-i menkulleri de oluşmuştur. Hark-ı Kebir Vakfı sahip olduğu önemli ölçüde nakit para ile Afyonkarahisar şehri ve şehre yakın köylerde yaşayan ticaret erbabı ya da sıradan insanların nakit para ihtiyacını karşılayan önemli bir finans kurumu olarak da yüzyıllarca hizmet görmüştür. Hark-ı Kebir Vakfı'na başka kişiler tarafından da nakit para ilavesi yapılır iken aynı zamanda bir çok kişi tarafından Kadınana su yolu için vefatları sonrasında Hark-ı Kebir Vakfı'na ilave edilmesi ya da su yolunun bakım ve onarımı için harcanmak üzere vasiyet yolu ile nakit para vakfedilmiştir. Söz konusu vakıflar, 1925 yılında "Kadınana Suyu Türk Anonim Şirketi"nin kurulmasına kadar Kadınana Suyunun yüzyıllarca Afyonkarahisar halkına hizmet sunmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mektubi Kalem (A.MKT.) 89-81.

BOA., Mühimme Defteri (MD.) 5, 6, 23.

BOA., Meşihat Şeriye Sicili Defteri (MŞH. ŞSC., d.) Afyon 499, 500, 502, 503, 509, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 530, 546, 551, 552, 554, 556, 560, 561, 566, 569, 578, 579, 580, 581, 583, 585, 590, 591, 592, 594, 597, 607, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 618, 623, 627, 633, 636, 637, 639, 650

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TKG.KK.TTd.) 575.

Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, E. (2009). Semiz Ali Paşa (C. 36, ss. 495-496). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Akkoyun, T. (1997). *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon vilayeti tarihçesi*. Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.

- Akkoyun, T. (1999), Afyonkarahisar'ın kadınaneları. *Tarih ve Toplum*, 31 (183), 66-69.
- Apaydın, H. Y. (2000). İne. (C. 22, ss. 283-285). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Aygen, M. S. (1986). *Afyon'daki Kadınana*. Afyon: Türkeli Yayınları.
- Bayındır, A. (1992). Bey' bi'l-vefâ (C. 6, ss. 20-22). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). I. Alaeddin Keykubat dönemi emirlerinden atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (d. ?-Ö.1262). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 (50), 119-136. doi.org/10.1501/Tarar_0000000498.
- Hızal, İ. (1986). Afyonkarahisar su yolları. *Beldemiz (Afyon)*, 6, 3-5, 30.
- Karazeybek, M. (2019), Afyonkarahisar kadınana suyu. İ. Akar (Ed.).VIII. uluslararası Afyonkarahisar araştırmaları sempozyumu bildiri kitabı (5-7 Nisan 2018) içinde (ss. 45-54), Afyonkarahisar Belediyesi Yayını.
- Karazeybek, M., Polat, Z. ve İlgar, Y. (2005). *Afyonkarahisar vakıf eserleri I merkez*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
- Kaya, S. (2007), XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda kredi ilişkilerinin hukuki boyutu. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (Bahar), 13-41.
- Kurt, İ. (2005). *Para vakıfları nazariyat ve tatpikat*. İstanbul: İSAV Yayınları.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları Kanuni dönemi Üsküdar örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye (C. 42, ss. 465-467). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Özkılınç, A., Coşkun, A., Çalık, S., Karazeybek, M., Sivridağ, A. ve Yüzbaşıoğlu, M.(Yay. Haz.). (1993). 438 numaralı muhâsebe-i vilâyet i Anadolu defteri (937 1530) I Kütahya Karahisâr ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livaları (Dizin ve Tıpkıbasım), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Öztürk, N. (1995), Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, G. (2001). *Karahisâr-ı Sâhib'de sosyo-ekonomik yapı (1684-1686)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Turan, M. F. (2015). Bey' bi'l-vefâ ve bey'ü'l-İne ile mukayeseli olarak günümüz repo işlemlerinin fikhî boyutu. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (27), 117-146.
- Yıldırım, M. Z. (2003). *Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın idârî, sosyal ve ekonomik yapısı (1720-1750)* (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Yörük, D. ve Akbaş, E. (2022). *Osmanlı toplumunda borç ve kredi kullanımı Konya örneği (1500-1645)*. Konya: Palet Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

Benlik-Kavramı Temelinde Bir Turist Tipolojisi Önerisi*

A Tourist Typology Proposal Based on Self-Concept

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı ERDOĞAN¹, Prof. Dr. Said KINGİR²

Öz

Çalışmanın amacı; turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile ilişkisi temelinde tasarlanan bir turist tipolojisinin ileri sürülmesi yoluyla turist deneyimi ve davranışı hakkındaki kavrayışın güçlendirilmesidir. Bu doğrultuda -konunun daha bütünsel ve somut bir şekilde ele alınabilmesi adına- turizmde kurumsallaşmanın X negatifte, turizmde kurumsallaşmamanın X pozitifte; aşinalık/konfor arayışı ve yapaylığa yönelimin Y negatifte, yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimin Y pozitifte konumlandırıldığı bir koordinat sistemi araçsallaştırılmıştır. Durum çalışması ve maksimum çeşitlilik örnekleme kapsamında, yarı yapılandırılmış 45 yüz-yüze mülakat aracılığıyla veri elde edilmiştir. Analiz süreci, nitel ve karma yöntemler için bilgisayar destekli bir veri analiz programı olan MAXQDA Analytics Pro v.18.2'den faydalanılarak yürütülmüştür. Bulgular doğrultusunda, koordinat sisteminde X ekseninin üstünde kalan kısım “benlik-kavramı zenginleştirici alan”, altında kalan kısım ise “öz-doğrulayıcı alan” olarak adlandırılmıştır. Sonuç olarak geliştirilen tipoloji kapsamında üç adet turist tipi ortaya konulmuştur. Benlik-kavramı zenginleştirici alanda yer alan ve koordinat sisteminin I. bölgesini temsil eden kategori “özümseyici turist”, II. bölgesini temsil eden kategori de “temkinli turist” olarak, öz-doğrulayıcı alanda yer alan ve koordinat sisteminin III. bölgesini temsil eden kategori ise “öz-yansıtıcı turist” olarak nitelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turist psikolojisi, turist davranışı, turizm deneyimi, turist tipolojisi, benlik-kavramı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of the study; enhancing the comprehension of tourist experience and behaviour by presenting a tourist typology designed based on the relationship between tourism experiences and self-concept. In this direction -to approach the subject in a more holistic and concrete way- a coordinate system is instrumentalized in which institutionalization in tourism positioned at X-negative, non-institutionalization in tourism at X-positive; seeking familiarity/comfort and tendency towards artificiality is positioned at Y-negative and seeking novelty and tendency towards authenticity Y-positive. Within the case study and maximum diversity sampling, the data is obtained from semi-structured 45 face-to-face interviews. The analysis process is conducted via MAXQDA-Analytics-Pro-v.18.2, a computer-aided data analysis program for qualitative and mixed methods. In accordance with the findings, the section above the X-axis in the coordinate system is labelled as the “self-concept enriching area”, and the section below as the “self-reflective area”. As a result, three tourist types are presented within the developed typology. The category represents the I. region of the coordinate system and located in the self-concept enriching area is described as the “immersive tourist”, the category represents the II. region as the “cautious tourist”, and the category represents the III. region of the coordinate system and located in the self-reflective area is described as the “self-reflective tourist”.

Keywords: Tourist psychology, tourist behaviour, tourism experience, tourist typology, self-concept

* Bu çalışma, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Said KINGİR danışmanlığında yürütülmüş ve 23.05.2019 tarihinde savunması yapılmış olan “Turistik Deneyimlerin Benlik-Kavramı ile İlişkisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, cagrie@subu.edu.tr.

²Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, saidkingir@subu.edu.tr.

Paper Type: Research

Giriş

Belirli kriterler zemininde yükselen turist tipolojileri çatısı altında oldukça çeşitli turist tipleri ileri sürülebilmektedir. Buradaki ana motivasyon kaynağının; pazarlama faaliyetine yönelik olarak etkinlik alanının odaklanması ve işlevselliğin artırılması olduğuna sıklıkla rastlanılmaktadır (Dai vd., 2019; Geuens, Vantomme ve Brengman, 2004; Peter ve Anandkumar, 2016; Philips ve Brunt, 2013; Zalatan, 2004). Bu çalışma vasıtasıyla ortaya konulan tipoloji de elbette araçsallaştırılarak hem pazarlama faaliyetleri için işlevsel kılınabilecek hem de turistin daha iyi anlaşılmasına hizmet eden her çıktı gibi, ilişkili konularda uygulama alanına katkı sağlayabilecektir.

Farklı amaçlara hizmet edebilecek bir yapıya sahip olmasına rağmen, turisti merkezine alarak turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile ilişkisi temelinde bir turist tipolojisi öneren bu çalışmanın temel amacı, turist deneyimi ve davranışı konusundaki anlayışın derinleştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle benlik-kavramı ve tipoloji odağında bir kavramsal çerçeve ortaya konulmaktadır. Ardından turist tipolojisi konusunu merkeze alan bir literatür taramasına yer verilerek bulguların ve sonucun anlaşılabilirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Detayları “Literatür Taraması” kısmında belirtildiği üzere; Türkçe literatürdeki ilgili çalışmaların, ağırlıklı olarak mevcut turist tipolojilerini kullanarak araştırmalarını şekillendirdiği ve ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısıyla yeni bir turist tipolojisi ileri süren bu çalışmanın literatürdeki söz konusu boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca kurgulanmasındaki esas amacın, turizmin merkezinde yer alan turistin daha fazla aydınlatılması olduğu hatırlandığında; bu çalışmanın Türkçe literatür sınırlarının ötesi için de genel anlamda arz edeceği önem belirginleşmektedir.

Çalışma kapsamında yürütülen araştırma ve nihayetinde ortaya konulan sonucun, empirik temellere dayanması ve sayıca fazla kriterin dikkate alınarak sınıflandırılmaya gidilmesi bakımından taksonomi ile bir kesişim kümesi bulunmaktadır. Buna rağmen ayırt edicilik yönünden taksonomiye kıyasla daha düşük seviyede bir netlik arz etmesi ve sınırlı bir genellemeye hizmet etmesi bakımından (Bailey, 1994; Smith, 2002) -Sokal’ın (1962) “tipolojik taksonomi (typological taxonomy)” ifadesine benzer şekilde “taksonomik tipoloji” nitelendirmesini akıllara getirirse de- nihayetinde tipoloji olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu noktada, gerek bu hususun daha anlaşılabilir kılınması gerekse sonuçların dayandığı temelin görülmesi için, “Araştırmanın Kurgusu ve Varsayımlar” kısmının ziyaret edilmesinin faydalı olacağı belirtilmelidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Benlik üzerine yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar ve fikir ayrılıkları, 20. yüzyıl boyunca -özellikle ikinci yarısından sonra- benlik-kavramı ile ilgili yeni soruları ve sorunları beraberinde getirmiştir (Baumeister, 2010, s. 141). Pek çok zeminde kavram üzerinde yapılan incelemeler ve tartışmalar sürse de ana hatlarıyla benlik; insanların kendilerine dair edindiği düşüncelere kaynaklık eden bilinçli ve bilinçsiz, fiziksel ve zihinsel bireysel bütünselliği olarak ifade edilebilmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 1997, s. 112; APA/*American Psychological Association*, 2023). Bireyin "kim olduğuna" ilişkin kendisine yönelttiği soruya yanıt arayışı, özellikleri, yetenekleri ve değer yargılarının dinamik bir şekilde şekillendiği bir yapıyı ifade etmekte olup, kişiliğin öznel boyutuyla ilişkilendirilmektedir (Smith, Hoeksema, Fredrickson ve Loftus, 2012, s. 477; Baymur, 2014, s. 286). Bu bağlamda, dışsal bir perspektif kişiliği ön plana çıkarırken, içsel bir perspektif benliği vurgulamaktadır (Hilgard, 1962, s. 448).

Bireyin kendine, kişiliğine içsel bir bakışla yaklaşabilmesi muktadirliği öz-farkındalık (self-awareness); bu bakış sonucunda benliğine dair elde edebildiği bilgiler diğer bir ifadeyle benliğinin bilinen yönü ise benlik-kavramı (self-concept) olarak ifade edilmektedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2012: 241). Ancak benlik-kavramına yapılan vurgu neticesinde benliğin hiçbir

fail yönünün bulunmadığı, yalnızca bir bilgi toplamı olduğu düşünülmemelidir. Nitekim Allport'un (1961, s. 34) "bireyce bilinen birey/the individual as known to the individual" ifadesinin tek başına benlikle eş değer kılınmaması gerektiğine yönelik uyarısı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte James (1890), Cattell (1950) ve Skinner (1965) gibi düşünürler tarafından benliğin fail/eyleyen yönüne tutulan ışık da göz ardı edilmemelidir.

Çalışma kapsamında ileri sürülen turist tipolojisinin merkezinde yer alan benlik-kavramıyla ilgili temel bir açıklamanın ardından tipoloji ve turist tipolojisine dair aktarımlara yer verilmektedir. Öncelikle "turist" denilince tek ve homojen bir bütün söz konusu olmamaktadır. Bununla birlikte turizm faaliyetleri/turizm deneyimleri vasıtasıyla turistin kendisinde de tarihsel olarak belirgin bir değişim gözlemlenebilmektedir (López-Bonilla ve López-Bonilla, 2008; Saarinen, 2004; Verhoeven, 2013). Bu durum, McCabe'in (2005) ve Uriely'nin (2009) de altını çizdiği gibi, kategorik bir değerlendirmeyle turistin ele alınmasının gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu heterojenliğin ve gerekliliğin, turist tipolojilerinin geliştirilmesine zemin oluşturduğu rahatlıkla görülebilecektir. Daha fazla ilerlemeden "tipoloji"nin ve bu bağlamda "tip" in tanımının yapılması gerekirse;

"Bir tipoloji, araştırmacının [(typologist)] amacı doğrultusunda dikte edilen bir takım ortak kriter temelinde, belirli bir varlık alanının, kendi sınırlarıyla birbirinden ayrılan kapsamlı bir dizi tipe bölünmesi sonucunda ileri sürülen kavramsal bir sistem olarak ifade edilebilir. Herhangi bir tipoloji içinde yer alan, her tip ise, diğer varlıklardan ayırt edici olacak şekilde belirli tanımlayıcı özelliklere sahip varlıkların ayrıca yerleştirilebileceği, tipolojinin amacı ışığında araştırmacı tarafından oluşturulan kategoriye karşılık gelmektedir."

şeklinde, konuyu kapsamlı bir şekilde ele aldıktan sonra sınırlarını çizen Adams ve Adams'ın (2008, s. 91) tanımına başvurulabilecektir. Tipoloji ve tip kavramlarının daha anlaşılır kılınmasının ardından literatürde yer eden bazı turist tipolojilerine hızlıca değinilerek ne kapsamda ele alındıklarının ve kriterlerini belirleyen temel noktalarının daha yakından görülebilmesi sağlanacaktır. Böylece önerilen tipolojiye dair aktarımların yapılacağı ilerleyen kısımlarda, belirli bir seviyede literatürle kıyaslama yapılmasının kolaylaştırılması ve ileri sürülen tipolojinin diğer tipolojiler arasındaki yerinin daha anlaşılır kılınması amaçlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

İngilizce literatürde, daha önceden geliştirilmiş olan turist tipolojisi çalışmalarını temel alarak yeni bir katılımcı kitlesi üzerinde araştırmalarını kurgulayan pek çok çalışma olmasına rağmen (Chen ve Huang, 2018; Fairhurst vd., 2016; Vong, 2016) turist tipolojisi geliştirmeye yönelik de dikkate değer miktarda araştırma yapıldığı görülmektedir. Bunlardan; yenilik ve aşinalık arayışı üzerinden turizmde kurumsallaşma seviyesini temele alarak tipolojisini inşa eden Cohen E. (1972), kurumsallaşmış turist rolleri (institutionalized tourist roles) kapsamında organize kitle turisti (organized mass tourist) ile bireysel kitle turisti (individual mass tourist) tiplerini; kurumsallaşmamış turist rolleri kapsamında ise kâşif (explorer) ile aylak (drifter) tiplerini ortaya koymuştur. Wickens (2002), tatil seçimi, tatilde katılım gösterilen aktivite türü ve yerel halka dair görüş temelinde, Cohen E.'in (1972) turist tiplerinden "bireysel kitle turisti (individual mass tourist)" tipinin alt türleri niteliğinde beş adet turist tipi tespit etmiştir. Bunlar; kültürel miras tipi (the cultural heritage type) (tarihsel-kültürel ürün/deneyim odaklı), yaygaracı tip (the raver type) (duyusal ve hedonik ürün/deneyim odaklı), romantik sevgili tipi (the Shirley Valentine type) (ilişki ve tatil aşkı odaklı), güneşe tapan tip (the heliolatrous type) (güneşli gün ve güneşlenme odaklı) ve Lord Byron tipi (the Lord Byron type) (sürekli turist/repeat tourist niteliğinde ve otantiklik arayışı odaklı) olarak belirtilmiştir.

Turistlerin sayısı ve yerel halkla olan etkileşimleri göz önünde bulundurularak yerel normlara gösterilen adaptasyon temelinde Smith (1989, s. 11) tarafından ortaya konulan turist tipolojisi, 7 adet turist tipini içermektedir. Turist tipinin görülme sıklığına göre yaygından nadire doğru bu tipler; charter (charter) (aşinalığın rahatlığını talep eder), kitle (mass) (aşinalığın

rahatlığını bekler), beliren kitle (incipient mass) (aşinalığın rahatlığını arar), sıra dışı (unusual) (yerel normlara kısmen adapte olur), alışılmadık (off-beat) (yerel normlara iyi adapte olur), elit (elite) (yerel normlara tamamen adapte olur) ile kâşif (explorer) (yerel normları tamamen kabullenir/benimsenir) olarak sıralanmaktadır. McKercher (2002) ile McKercher ve Du Cros (2003) ise seyahat motivasyonunun odağı ve deneyim derinliği temelinde beş farklı kültür turisti tipini kapsayan bir tipoloji ortaya koymuştur. Bu turist tipleri aktarılrken yanında parantez içinde iki belirtece yer verilmektedir. Bunlardan “düşük, orta ve yüksek” grubuna girenler; destinasyonu ziyaret etme tercihinde kültür turizminin arz ettiği önemi ortaya koymaktadır. “Sığ ve derin” grubuna girenler ise aranan deneyim yoğunluğunu ifade etmektedir. Buna göre turist tipleri; tesadüfi kültür turisti (incidental cultural tourist) (düşük – sığ), sıradan kültür turisti (casual cultural tourist) (orta – sığ), gezici turist (sightseeing tourist) (yüksek – sığ), denk gelen kültür turisti (serendipitous cultural tourist) (düşük – derin) ve kasti kültür turisti (purposeful cultural tourist) (yüksek – derin) olarak sıralanmaktadır.

Turist tiplerini içeren tipolojisine ek olarak Cohen E. (1979), turizm deneyimlerini tipleştirdiği bir tipoloji çalışması da yapmıştır. Turizm deneyimi odağında 5 adet turistik deneyim modu ileri sürerek tipolojisini ortaya koyarken yazar, duygusal hazza/hedonizme ve anlam arayışına/eudaimonizme yönelik turizm deneyimini temele konumlandırmıştır. Hedonik arayıştan eudaimonik arayışa doğru sıralanan turistik deneyim modları; rekreasyonel (recreational), oyalayıcı (diversionary), deneyimsel (experiential), deneysel (experimental) ve varoluşsal (existential) olarak başlıklandırılmıştır.

Turist tipolojisi odağında Türkçe literatür incelendiğinde; Düzgün ve Alkın’ın (2022) literatürde bir süredir irdelenen bir kavram olan “dijital göçebelik (digital nomadism)” (Makimoto ve Manners, 1997; Al-Zobaidi, 2009; Müller, 2016; Hannonen, 2020) üzerine odaklandığı ve bunu bir turist tipi olarak irdelemek suretiyle söz konusu turist kategorisine açıklık getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Türkiye’deki gastro-turist tipolojisi ile ilgili ilk çalışma olduğu yazarlar tarafından vurgulanan bir başka makalede; Şimşek ve Selçuk (2018), Mack, Blose ve MacLaurin’in (2009) ölçeğinden faydalanarak organikçi, yenilikçi, öğrenmeyi amaçlayanlar/sevenler, yemeğe önem verenler, yöreselci olmak üzere beş gastro-turist tipi ileri sürmüştür. Cohen E.’in (1972) ileri sürdüğü tipolojiye büyük ölçüde benzeyen, Yalı’nın (2016) araştırmacı turist, maceracı turist, organize kitle turisti, başıboş turist tiplerini içeren turist tipolojisinden faydalanan Ayaz ve Sorgun (2020) ise kış turizmine katılan turistleri mercek altına almıştır.

Türkçe literatürde kültür turisti tipinin detaylandırılması yönünde önemli miktarda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede; Saçlı ve Ersöz (2019), Şeb-i Arus törenlerine katılan yerli turistlerin kültür tiplerinin belirlenmesinde McKercher’in (2002) çalışmasını temel almıştır. Altunel ve Kahraman (2012) İstanbul’u ziyaret eden kültür turisti tiplerinin belirlenmesi, Celep ve arkadaşları (2020) ise, Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ni ziyaret eden yerli kültür turisti tiplerinin belirlenmesi amacıyla McKercher ve Du Cros’un (2003) çalışmasını temel almıştır. McKercher (2002) ile McKercher ve Du Cros (2003)’un çalışmaları çerçevesinde Sert (2019), Kapadokya’ya paket tur vasıtasıyla gelen yerli kültür turistlerin tiplerinin belirlenmesine yönelik araştırmasını kurgulamıştır. Genel olarak bakıldığında; daha önce ortaya konulmuş olan turist tipolojileri temel alınarak yürütülen araştırmaların, Türkçe literatürde ağırlıklı bir yer ettiği görülmektedir.

Tipolojilerde temel alınan noktalara göre kriterlerin, kriterler doğrultusunda ise tiplerin şekillendiği bilinmektedir. Buradan hareketle, yapılan aktarımlardan turist tipolojilerinin bir ölçüde ilişkisellik düzeyleri ve kapsayıcılıklarının boyutu anlaşılabilir. Örneğin Wickens (2002) ile Cohen E.’in (1972) tipolojilerinin ilişkiselliği ilk bakışta göze çarpmaktadır. Ayrıca Wickens’in kültürel miras tipi ile McKercher (2002), McKercher ve Du Cros’un (2003) tipolojilerinin kültür turizmi üzerinden kesişimi de görülmektedir. Kapsayıcılık bakımından değerlendirilecek olduğunda ise Cohen E.’in (1972) ve Smith’in (1989) tipolojilerinin, burada yer verilen diğer tipoloji örneklerine nazaran daha kapsayıcı bir yapı arz ettiği anlaşılmaktadır.

Yürütülen araştırma vasıtasıyla önerilen turist tipolojisi tasarlanırken, Cohen E.'in (1972; 1979) tipolojileriyle ilişki kurulmuş ve geniş bir kapsayıcılığa sahip olmasına dikkat edilmiştir.

İlgili İngilizce literatüre kıyasla, Türkçe literatürde; daha önceden ortaya konulmuş olan turist tipolojilerinden faydalanıldığı ve araştırmanın kurgusu çerçevesinde söz konusu mevcut turist tipolojileri kapsamındaki turist tiplerinin tespitine yönelik çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmanın, hem yeni bir turist tipolojisi önermesi hem de araştırma kurgusunun geniş kapsamı bakımından Türkçe literatürdeki diğer turist tipolojisi çalışmalarından ayrılan bir noktada konumlanacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte direkt bir pazarlama aracı olarak tasarlanmamış yahut dar bir çerçevede sınırlandırılmamış olup temel hareket noktası; turist deneyimi ve davranışı odağında turiste yönelik kavrayışın güçlendirilmesi olan bu tipoloji çalışmasının, genel olarak literatüre anlamlı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

Bulguların aktarımından ve yorumlanmasından önce, araştırma sürecinde izlenen yola ve sürecin temelinde yer alan hususlara yer verilmektedir. Çalışmanın dayanağına ve yürütülen araştırmanın temeline ilişkin detaylar “Araştırmanın Kurgusu ve Varsayımlar” kısmında görülebilecektir.

3.1. Veri Toplama Aracı, Örneklem ile Geçerlilik ve Güvenilirlik

Durum çalışması kapsamında yürütülen araştırmada “turistik deneyimler” odaklanılan durumu, “bireylerin geçmiş turistik deneyimlerine ilişkin anıları” ise analiz birimlerini teşkil etmektedir. Veri toplanacak katılımcıların belirlenmesinde analiz birimi göz önünde bulundurularak amaçlı örnekleme yapılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup 18 yaşını geçmiş bireylerden veri toplanmış; bu kişilerin an itibarıyla turistik bir faaliyette bulunmamaları ve son turistik deneyimlerinin üzerinden en az bir ay geçmiş olması göz önünde bulundurulmuştur. Geçmiş turistik deneyimlere ilişkin bireylerin anılarının, güncel veya yakın geçmişteki tatil deneyimleri tarafından etkilenmemesi sağlanmış, ayrıca katılımcıların turist rolünden ve ilgili liminal evre ile liminoid davranışlardan (bkz. Aktaş Polat, 2013; 2015) sıyrılarak günlük yaşama geçişlerinin tamamlandığına dikkat edilmiştir. Araştırma boyunca konuya bütünsel bir bakış açısı benimsenmesi nedeniyle, katılımcıların heterojen bir yapıya sahip olmalarına özen gösterilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak elde edilen verilerin sunduğu farklılıklar sayesinde, veriler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar analiz edilerek belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırmalarda, verinin miktarından çok kalitesinin ön planda olması gerektiği vurgulanmakla birlikte, durum çalışmalarında derinlemesine bilgi elde edebilmek için genellikle az sayıda katılımcı ile çalışılması tercih edilmektedir (Baltacı, 2018). Ancak, bu araştırmada, maksimum çeşitlilik örneklemesinin sağladığı fırsatlarla verilerin toplanması ve konunun geniş bir açıdan ele alınabilmesi amacıyla katılımcı sayısının (45 kişi) daha fazla olması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan mülakat formu -katılımcılara ait birtakım bilgilerin edinildiği kısım hariç olmak üzere- üç temel bölümden oluşmaktadır. Bunların; seyahat motivasyonu, turist tipolojisi ve turistik deneyim ile benlik-kavramı arasındaki ilişki başlıklarıyla aktarılması mümkündür. Motivasyon, tipoloji ve deneyim odak noktaları çerçevesinde soru formunun oluşturulmasında ve bir bütün olarak çalışmanın kurgulanmasında Caruana ve Crane (2011), Cohen E. (1972), Cohen S. A. (2011), Dann (1977), Desforges (2000), Jakobsen (2000), Larsen (2007), Mannell ve Iso-Ahola (1987), Noy (2004), Pearce (2010), Pearce ve Packer (2013), Pocock ve McIntosh (2011), Smith ve Kelly (2006), Todd, (2001), Uriely (2005), Volo (2009), Wang (1999), Wearing ve Deane (2003) gibi ilgili alanda temel eser olarak nitelendirilebilecek ve literatürde belirgin bir önem arz eden çalışmalar esas alınmıştır. Alınan uzman görüşlerinin ve yapılan deneme görüşmelerinin sonucunda forma yarı yapılandırılmış bir yapı kazandırılarak son hal verilmiştir. Mülakatlar 04.01.2019 - 04.02.2019 tarihleri arasında iki ayrı ilde yapılmış; 9'u Sakarya'da, 36'sı İstanbul'da olmak üzere toplamda 45 adet mülakat araştırmaya dâhil edilmiştir. Sakarya ilinden veri toplanmasındaki gerekçe, temelde maddi kısıtlar

tarafından şekillenmektedir (araştırmacı Sakarya’da ikamet etmektedir). Bununla birlikte, İstanbul’un önemli bir turist çeşitliliğine ev sahipliği yaptığı göz önünde bulundurularak maksimum çeşitlilik örneklemesine uygunluğu dikkate alınmıştır. Bütün analiz süreçlerinde, nitel ve karma yöntemler kapsamında bilgisayar tabanlı bir veri analiz programı olan MAXQDA Analytics Pro v.18.2 kullanılmıştır.

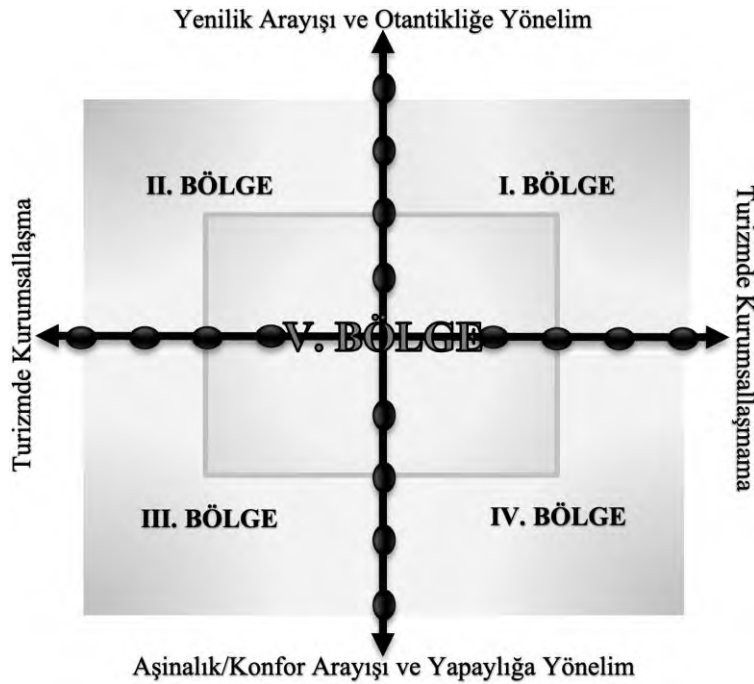
Creswell’in (2016, s. 250-253) ifadeleriyle “geçerlilik/inandırıcılık stratejileri”nden “akran incelemesi/sorgulaması” ile “dış denetim” sağlanmıştır. Buna ek olarak “zengin, yoğun betimleme” gerçekleştirilmiş, “araştırmacı önyargılarının açıklanması”na yer verilmiş ve “veri kaynağı üçgenlemesi” uygulanmıştır. Aktarılabilirlik ve tutarlılık için açık ve niteleyici bir aktarım yapılmış, şeffaflık sağlanması adına ham verilerin bir ölçüde görünür kılınması istenmiş ancak esas olarak çalışmaya temel teşkil eden açık erişimli tez vasıtasıyla bunların tamamına erişilebileceği için bu çalışmada kısıtlı tutulmuştur. Veri toplama araçları ve materyalleri, teyit edilebilirlik hassasiyetiyle muhafaza edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Kurgusu ve Varsayımlar

Araştırmanın desenine yön vermede en etkili temel varsayım, “turistik deneyim” olgusunun pratiğe yansımada farklılıklar gösterdiğidir; bu da her bir turistik deneyimin aynı şekilde değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Bu nedenle, turistik deneyimlere ilişkin veri toplanırken bu farklılıkların açığa çıkarılması ve verilerin analiz aşamasında anlamlı bulgulara dönüştürülebilmesi için kategorize edilmesi, bu bağlamda turist tipolojilerinin belirlenmesinin gerekliliği ön planda tutulmuştur.

Turistik deneyimler, önceki çalışmalarla önerilen turist tipolojilerinden bir ya da birkaçının doğrudan kabulü şeklinde değil, elde edilen verilere dayanarak katılımcıların koordinat sistemi üzerindeki yerleri ve buldukları bölgelere göre değerlendirilmiştir (bkz. Şekil 1). Bu koordinat sisteminde X eksenini “turizmde kurumsallaşma (-)” ve “turizmde kurumsallaşmama (+)” şeklinde tanımlanırken, Y eksenini “yenilik arayışı ve otantikliğe yönelim (+)” ile “aşinalık/konfor arayışı ve yapaylığa yönelim (-)” şeklinde ifade edilmektedir. Her iki eksenin pozitif ve negatif kutupları dört bölüme ayrılarak, X ve Y eksenlerinin her biri toplamda sekiz parçaya bölünmüştür.

Şekil 1. Turist tipolojisi geliştirilmesinde kullanılan koordinat sistemi

Şekil 1'de sunulan koordinat sistemi, turistik deneyimlerin sınıflandırılmasında ve bu doğrultuda turist tiplerinin belirlenmesinde kullanılacak çerçeveyi göstermektedir. Bu araştırmada, turist tipleri koordinat üzerindeki beş bölge kapsamında tanımlanmaktadır. Bu durum, bölgelerin anlaşılmasının önem taşıdığını göstermektedir; ancak öncelikle eksenlerdeki noktaların niteliğinin açıklığa kavuşturulmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Koordinat sisteminin bir görselleştirme aracı olarak kullanımında;

- eksenlerdeki noktaların orijine olan uzaklıklarının dikkate alınmadığı, yani bu noktalar arasında herhangi bir hiyerarşik üstünlük varsayılmadığı belirtilmelidir; böylece koordinat sisteminin sadece bir görselleştirme aracı olarak işlev gördüğü vurgulanmalıdır.

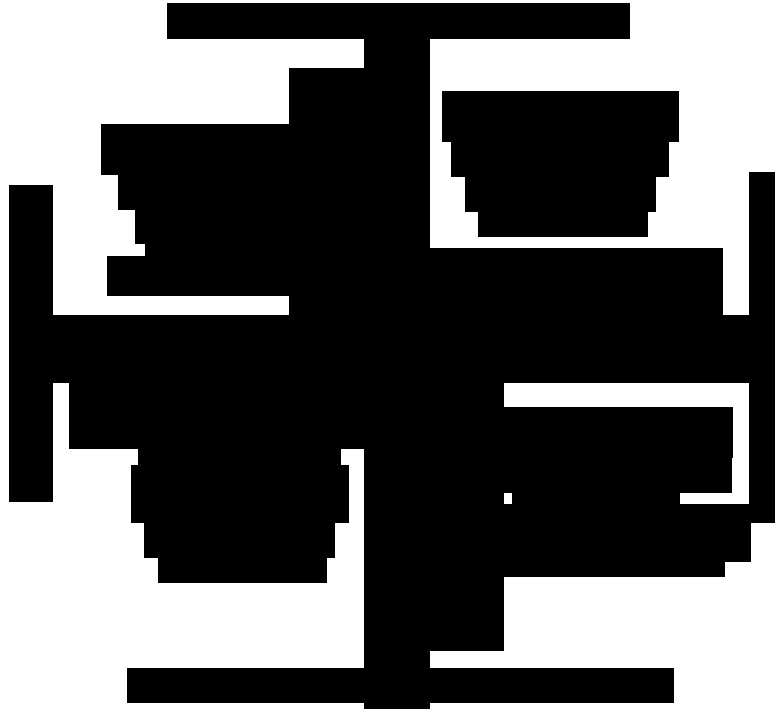
- X ve Y eksenlerinin hem pozitif hem negatif kısımlarında dörder olmak üzere, eksenler üzerinde toplamda sekizer nokta yer almaktadır.

- eksenler üzerindeki sekizer noktanın, her eksen için belirlenmiş dört kriterin varlık (+) ve yokluk (-) durumlarına göre yerleştirildiği belirtilmelidir.

Eksenlerdeki noktaların taşıdığı anlamın daha net anlaşılması için, bu noktaların içerdiği anlamların açıklanması gereklidir.

“Turizmde kurumsallaşma (-)” ve “turizmde kurumsallaşmama (+)” öğelerinin yer aldığı X eksenini için belirlenen dört kriter, Şekil 2’de görüldüğü üzere; güzergâh, bütçe, konaklama ve hareketlilik olarak belirlenmiştir. Bu dört kritere karar kılma gerekçesi; kitle turisti (Vainikka, 2013) - sırt çantalı turist (Uriely, 2009) ayrımı örneklerinde olduğu ve literatürde yaygın bir şekilde açıklandığı gibi, turist tiplerinin ayrışmasında bu hususların belirleyici bir rol oynamasıdır. Bununla birlikte statik ve dinamik yönleriyle turizm göz önünde bulundurulduğunda, bu dört kriterin bir turistik faaliyet için arz ettiği temel rahatlıkla görülebilmektedir.

Şekil 2. Koordinat sisteminde bölge tayininin temelindeki kriterler

Katılımcıların X eksenindeki konumlarının belirlenmesine yönelik geçmiş turizm deneyimleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, katılımcılardan tatil öncesinde olası

güzergâhlarını, bütçelerini, konaklama yerlerini, kalış sürelerini ve destinasyon içerisindeki hareketliliklerini ne ölçüde planladıklarına dair veri toplanmıştır. Her bir katılımcı için kriterler, planlamanın çoğunlukla yapılıp yapılmadığı, yani yapılandırılmış olup olmadığına göre belirlenmiştir.

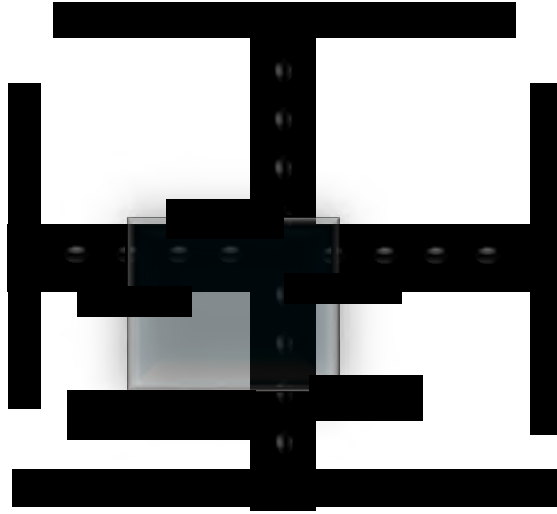
“Yenilik arayışı ve otantikliğe yönelim (+)” ile “aşinalık/konfor arayışı ve yapaylığa yönelim (-)” olarak iki kutuplu Y ekseninde tanımlanan dört kriter; aktiviteye katılım/katılmama, kültürle temas/temassızlık, yerel halkla etkileşim/etkileşimsizlik ve turist balonu itici/çekici şeklinde belirlenmiştir (bkz. Şekil 2). Bu kriterlerin belirlenmesinde, temel seyahat motivasyonlarından “kaçış” kavramından çok, “yenilik arayışı ve otantikliğe yönelim” amacı esas alınmıştır. Bu arayış ve yönelimin derecesi, destinasyonun genelinden belirli alanlara (turist balonu), işletmeler aracılığıyla veya doğrudan yerel halkla etkileşim yoluyla, kültürel bağlama bağımlı ya da bağımsız (aktivite katılımı ve kültürel temas) olarak sunduğu turistik deneyimlerin özünü yansıttığı düşünülen kriterler doğrultusunda tespit edilmiştir. Literatürde (Larsen, 2007; Murphy, Pritchard ve Smith, 2000; Ryan, 2010) de vurgulanan bu unsurlar, turistik deneyimlerin daha kapsamlı şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Katılımcıların Y eksenindeki konumlarının belirlenmesi için, benzer şekilde, geçmiş turizm deneyimleri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, turistik etkinlikler kapsamında sunulan çeşitli aktivitelere genel anlamda katılıp katılmadıkları (örneğin, at binme, paraşütle atlama, doğa yürüyüşü yapma, rafting veya parasailing yapma gibi), ziyaret ettikleri yerlerin yerel kültürleriyle temas kurup kurmadıkları (örneğin, yerel yiyecek ve içecekleri tatma, müzikleri dinleme, dansları izleme, el sanatları satın alma gibi), yerel halkla etkileşime girip girmedikleri (sadece profesyonellerle zorunlu iletişimlerin ötesine geçip yöreyi ve yerel halkı tanıma amaçlı etkileşim kurma) ve turist balonunun kendilerine itici ya da çekici gelme durumu (tatil sürelerinin çoğunu turistik çekim merkezleri veya şehir merkezleri gibi turistlerin yoğun bulunduğu alanlarda geçirip geçirmeme) gibi unsurlara dair veri toplanmış ve her bir katılımcı için kayıt altına alınmıştır.

Eksenler üzerindeki sekizer noktanın daha iyi kavranabilmesi için basit bir örnek verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Örneğin, bir katılımcıdan elde edilen verilere dayanarak, katılımcının önceki tatillerini göz önünde bulundurduğunda, genellikle tatil öncesinde A-B-C-A güzergâhını planladığı, yani başlangıç noktasına geri dönmek amacıyla ziyaret edeceği noktaları belirlediği varsayılmaktadır. Tatil için -detaylı veya genel- bir bütçe belirleyip buna uyduğu, tatil süresince kalacağı yerleri ve süreyi önceden planlayarak bu konularda gerekli düzenlemeleri yaptığı görülmektedir. Son olarak, katılımcının destinasyondaki (B ve C noktaları özelinde) hareketliliğini önceden planlamadığı, yani hangi müzeleri ziyaret edeceği, nerede yemek yiyeceği ya da hangi etkinliklere katılacağı gibi ayrıntıları tatil süresince çoğunlukla önceden düşünmediği kabul edilmiştir. Bu noktada, X eksenindeki dört kriterin varlık/var olmama durumları belirli ölçüde netlik kazanmıştır. Ayrıca, aynı katılımcının Y eksenine dair önceki tatillerinde, destinasyonda sunulan çeşitli etkinliklere katılmadığı, yerel yemekleri tatmaya istekli olduğu ancak yerel halkla herhangi bir etkileşimde bulunmadığı ve tatilinin büyük bir kısmını turistik cazibe merkezlerinde geçirdiği farz edilmiştir. Şimdi, bu katılımcının turist tipolojisi çerçevesinde koordinat sistemindeki yerini belirlemek için, elde edilen veriler ışığında X ve Y eksenlerindeki pozisyonu, özet bir tablo ve koordinat sistemi yardımıyla somut bir şekilde görselleştirilmektedir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Varsayımsal katılımcının koordinat sistemindeki yerinin belirlenmesi

X ekseninin pozitif kısmı (+1)
Yapılandırılmamış; hareketlilik
X ekseninin negatif kısmı (-3)
Yapılandırılmış; güzergâh, bütçe ve konaklama
Y ekseninin pozitif kısmı (+1)
Kültürle temas
Y ekseninin negatif kısmı (-3)
Aktiviteye katılmama, yerel halkla etkileşimsizlik ve turist balonu çekici

Şekil 3'te, örnek olarak alınan bir katılımcının X ekseninin pozitif kısmında bir, negatif kısmında ise üç; Y ekseninin pozitif kısmında bir, negatif kısmında ise üç kriter üzerinden belirlenen konumunun koordinat sisteminde aldığı yer görülmektedir. Koordinat sistemindeki konumun "(X,Y)" formatında gösterileceği ve sıfır ile pozitif değerlerin bu gösterimde kabul edileceği dikkate alındığında, söz konusu katılımcının pozisyonu ve bölgesel konumu (1,1) olarak ifade edilecektir. Bu durumda, X ekseninin pozitif yönünde sıfır, negatif yönünde ise dört, Y ekseninin pozitif yönünde sıfır, negatif yönünde ise dört kriterle konumlanan bir katılımcının pozisyonu (0,0) olarak ifade edilmesi gerekecektir. Bu ifade, takip eden süreçlerde aynı şekilde kullanılacaktır.

Koordinat sisteminde katılımcıların konumlarının belirlenmesine ilişkin açıklamalardan sonra, bu konumların hangi bölgeler altında değerlendirileceğinin belirtilmesi gerekmektedir. (4,4) noktası I. bölgeyi, (0,4) noktası II. bölgeyi, (0,0) noktası III. bölgeyi, (4,0) noktası IV. bölgeyi ve (2,2) noktası ise V. bölgeyi temsil etmektedir. Ayrıca, diğer konumların hangi bölgelere ait olduğu, Tablo 1 aracılığıyla sunulmaktadır.

Tablo 1. Koordinat sistemindeki bölgelerin temsil ettiği konumlar

Bölgeler	Bölgelerin Temsil Ettiği Konumlar
I. Bölge	(2,3), (2,4), (3,3), (3,4), (4,3), (4,4)
II. Bölge	(0,2), (0,3), (0,4), (1,2), (1,3), (1,4)
III. Bölge	(0,0), (0,1), (1,0), (1,1), (2,0), (2,1)
IV. Bölge	(3,0), (3,1), (3,2), (4,0), (4,1), (4,2)
V. Bölge	(2,2)

Tablo 1'de altı çizili olarak belirtilen konumların, ilgili bölgeleri tam olarak temsil ettiği, italik olarak belirtilen konumların ise çoğunlukla bu bölgelerde yer aldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu konumların bölge temsillerinin açıklama gerektirmeksizin anlaşılacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla, koyu şekilde belirtilen konumların açıklanmasıyla birlikte, koordinat sistemindeki bölgelerle ilgili herhangi bir belirsizliğin kalmayacağına inanılmaktadır. Aşağıdaki paragrafta aktarılanların anlaşılabilirliğinin artırılması için Şekil 1 ve Şekil 2'nin tekrar ziyaret edilerek paragrafta bahsi geçen konumların ve bölgelerin, açıklamalar doğrultusunda takip edilmesi ve incelenmesi özellikle tavsiye edilmektedir.

Koyu yazıyla vurgulanan konumların bölge temsillerini belirlemede, tam temsili yansıtan bölgeler ve ideal niteliklere sahip bölgeler referans noktası olarak alınmıştır. Örneğin, birinci bölgenin eksiksiz temsilini sağlayan (4,4) konumu, turizmde kurumsallaşmama, yenilik arayışı ve otantikliğe yönelim gibi faktörlerin yüksek seviyelerini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, orta seviyede kurumsallaşmamayı ve bunun yanı sıra orta seviyenin biraz üzerinde yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimi temsil eden (2,3) konumu ile yüksek yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimi

gösteren (2,4) konumu I. bölgede yer almıştır. Ayrıca, üst seviyede kurumsallaşma (0,2) ve orta-üst düzeyde kurumsallaşma (1,2) sergileyen konumlar, beklentilerin aksine, orta seviyenin altında bir yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimi ifade etmemektedir ($y \neq 0$, $y \neq 1$, $y = 2$); bu nedenle, bu konumlar III. bölge yerine II. bölgede temsili uygun bulunmuştur. Koyu fontla belirtilen diğer dört konumun temsili de aynı yaklaşımla yapılmış olup, bu sayede konumların bölge temsili bağlamında açıklığa kavuşturulmuş kabul edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

Bu kısımda ele alınan tipoloji bölgelerinin açıklanmasının ardından her bir bölgeye ayrı ayrı odaklanılarak bulguların aktarımına ve yorumlanmasına yer verilecektir.

4.1. Benlik-Kavramı Temelinde Tipoloji Bölgeleri

Koordinat sistemindeki beş bölgeden özellikle I., II. ve III. bölgelere odaklanılacaktır. Bu tercih, IV. ve V. bölgelere ilişkin gerçekleştirilen mülakatların, söz konusu bölgeleri tam anlamıyla yansıtmadığı, saflık düzeyi yüksek vakalar olarak kabul edilemeyeceği gerekçesine dayanmaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle elde edilen veriler ve yapılan mülakatların bölgelere göre dağılımını gösteren Tablo 2 incelendiğinde, IV. bölgede iki, V. bölgede ise bir mülakatın bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Bölgelere göre mülakatların dağılımı

Bölgeler			Bölgelere Dâhil Olan Mülakat Sayısı (Toplam: 45 Adet)
	I. Bölge	10	
	II. Bölge	22	
	III. Bölge	10	
	IV. Bölge	2	
	V. Bölge	1	

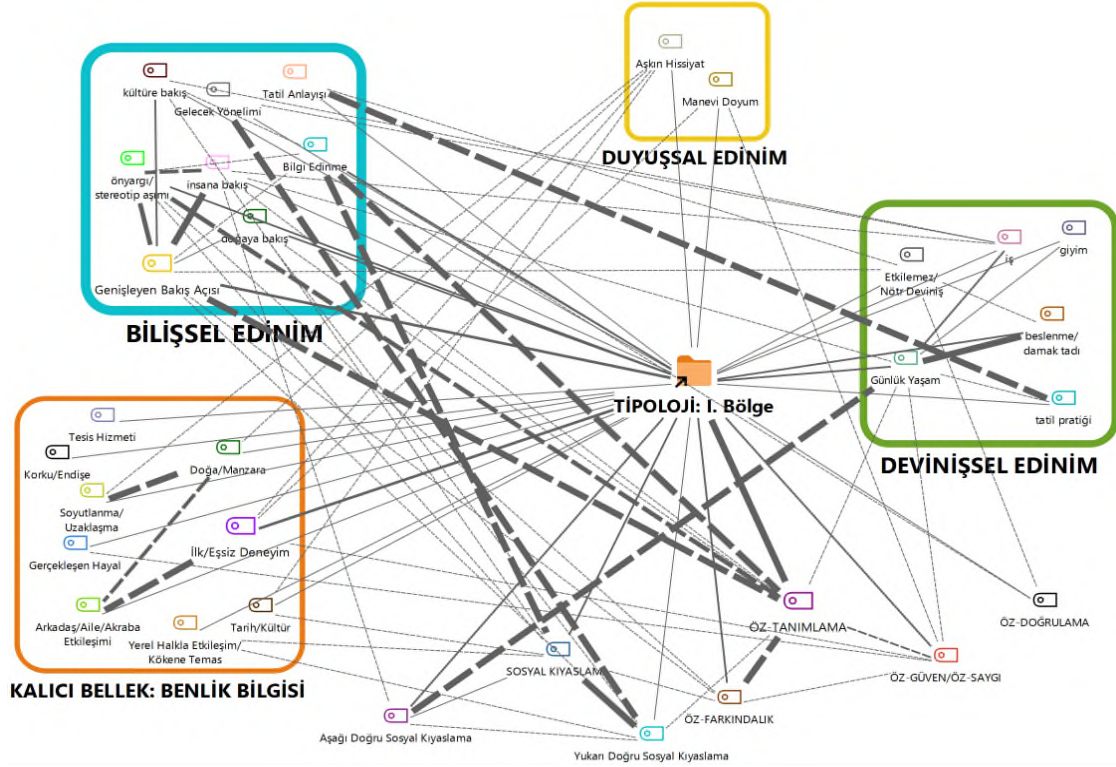
IV. ve V. bölgeler kapsamında oluşturulan ilişki haritalarına dair ek açıklama yapılmaksızın, sırasıyla I., II. ve III. bölgeler üzerine odaklanılması ve bu bölgeler için tipoloji önerilmesinin daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır.

4.2. I. Bölge Odağında Değerlendirme

Turizmde kurumsallaşmamanın yanı sıra yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimin yüksek olduğu I. bölgeye dâhil edilen mülakatlar kapsamında oluşturulan ve turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile olan ilişkisini ortaya koyan harita, Şekil 4'te sunulmuştur (bkz. Tablo 2). Haritaya bakıldığında, bilişsel edinimler açısından bir yoğunlaşma gözlemlenmektedir. Bu edinimler doğrultusunda, özellikle bakış açısının genişlemesi, önyargı ve stereotiplerin aşılması ile bilgi edinimi gibi konularda, bu bölgedeki turistlerin öz-tanımlamalar yaptığı anlaşılmaktadır. Turistik deneyimlerin, özellikle beslenme ve damak tadı gibi günlük yaşam unsurları üzerinde etkilerinin olduğu, bunun yanı sıra iş yaşamı ve tatil pratiğiyle de önemli bir ilişki taşıdığı, bu çerçevede devinişsel edinim sağlayıcı özelliğinin de belirgin bir ağırlık taşıdığı belirlenmiştir.

Turistik deneyimler bağlamında yapılan sosyal kıyaslamalar, özellikle bilgilendirici yönü ve yukarıya doğru yapılan sosyal kıyaslamaların geleceğe yönelik yönelimle ilişkisi, aşağıya doğru sosyal kıyaslamaların ise günlük yaşamla bağlantısı ön plana çıkmıştır. Ayrıca, aşkın hissiyat ve manevi doyum bağlamında sağlanan duyuşsal edinimlerin, özellikle ilk ve eşsiz deneyimlere dayalı olarak, birey için önemli olan ve uzun süreli hafızada (kalıcı bellek: benlik bilgisi) yer eden deneyim ve anılarla bağlantılı olduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 4. Turistik deneyimlerin benlik-kavramıyla ilişkisi:
I. bölge – tüm karşılıklı ilişkiler – bütünsel bakış

Değinilmiş olan ilişkilerin somutlaştırılması adına, aktarılan veri alıntılarının bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

Bilişsel Edinim:

Genişleyen Bakış Açısı;

M3: “Olaylara daha olumlu bakmamı sağlıyor, yeni yerler görmek, yeni insanlarla iletişim kurmak, fiziksel yer değişikliği... Farklılığı görmüş olmak sizin daha toleranslı olmanızı sağlıyor.”

Gelecek Yönelimi;

M39: “Kesinlikle İstanbul’dan kaçacağım... Tatillerin öyle bir etkisi olmuştur, beni en çok o noktada etkilemiştir... TATUTA-Tarım Turizm Takas oluşumunda çalışmışım 11 gün... Bu da çok etkileyici ve değiştirci bir şey; görüp böyle, “Evet bu, ben bu olacağım!” demek. İnşallah ben de Kaz Dağları’nda öyle bir ortam kurabilirim.”

Manevi Doyum;

M17: “Hac ve umre seyahatlerim çok kutsal, çok farklı... Kâbe’yi karşımda gördüğüm an... o atmosferde yaşadığım maneviyat.”

Devinişsel Edinim:

Günlük Yaşam: beslenme/damak tadı;

M9: “Mesela yemediğin bir şeyi yiyorsun, sonra burada görünce de alabilirsin.”

Tatil Alışkanlığı: tatil pratiği;

M3: “İlk kez dağlara, yaylalara çıktık, denizin dışında olduğu için tatil anlayışından farklı geldi ve bu beni etkiledi.”

Sosyal Kıyaslama:

M7: “Gittiğim yerlerle kendi ülkemi kıyaslarım... Kültürel olarak birçok şey görüyorsunuz, böylece kendi ülkenizdeki bazı şeylerin daha çok farkındalığına varıyorsunuz... Elinizdeki daha çok değerine varıyorsunuz.”

Öz-Farkındalık:

M39: “Ama tatiller, tatil de değil o; kaçışlar beni çok güzel tanıttı, kendime kendimi...”

Öz-Tanımlama:

M20: “İnsanı daha hümanist biri haline dönüştüreceğini düşünüyorum. Kendimde de bu şekilde yansımaları olmuştur.”

4.3. II. Bölge Odağında Değerlendirme

Şekil 5 vasıtasıyla sunulan haritada, tıpkı I. bölge analizinde olduğu gibi, bilişsel edinim temasında yoğun bir vurgunun yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak, yapılacak değerlendirmede I. bölge ile benzeşen noktalardan ziyade, özellikle bu bölgeden ayrışan ve farklılaşan unsurların öne çıkarılması amaçlanmıştır.

Haritada (Şekil 5) vurgulanan unsurlar incelendiğinde, sosyal kıyaslama ve devinişsel edinim temalarının “yukarı doğru sosyal kıyaslama” kodunu, “etkilemez/nötr deviniş” kodunu ve “tatil sıklığı” alt-kodunu öne çıkardığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, II. bölge kapsamında değerlendirilen turistlerin, I. bölgeye dâhil edilen turist gruplarıyla kıyaslandığında, turistik deneyimleri sırasında gerçekleştirdikleri sosyal kıyaslamaların genellikle yukarı yönlü bir eğilim gösterdiği (yukarı doğru sosyal kıyaslama) belirgin bir biçimde tespit edilmiştir. Bu durum II. bölge turistleri tarafından, belirli ölçüde konfor bölgelerinden çıkılarak turistik deneyimler vasıtasıyla yapılan keşiflerde, öncelikle kendi nazarlarında “daha iyi” olarak değerlendirilen unsurlara odaklanıldığını göstermektedir.

İlişki haritasında dikkat çeken diğer hususlar, devinişsel edinim temasına ait çeşitli öğelerle ilişkilidir. Bu öğelerden ilki olan "etkilemez/nötr deviniş" kodu, turistik deneyimlerin öz-doğrulama ile etkileşimi bağlamında özellikle önem arz etmektedir. Turistik deneyimler ve öz-doğrulama arasındaki karşılıklı ilişkiler dikkate alındığında, II. bölge turistlerinin I. bölge turistlerine oranla turistik deneyimlerden elde ettikleri kazanımların, bireylerin günlük yaşam pratikleri üzerinde daha sınırlı yansımalarla sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, turistik deneyimlerin II. bölgedeki turistler üzerinde davranış değişiklikleri ya da yaşam alışkanlıklarına yönelik etkileri açısından daha kısıtlı bir iz bıraktığı tespit edilmiştir.

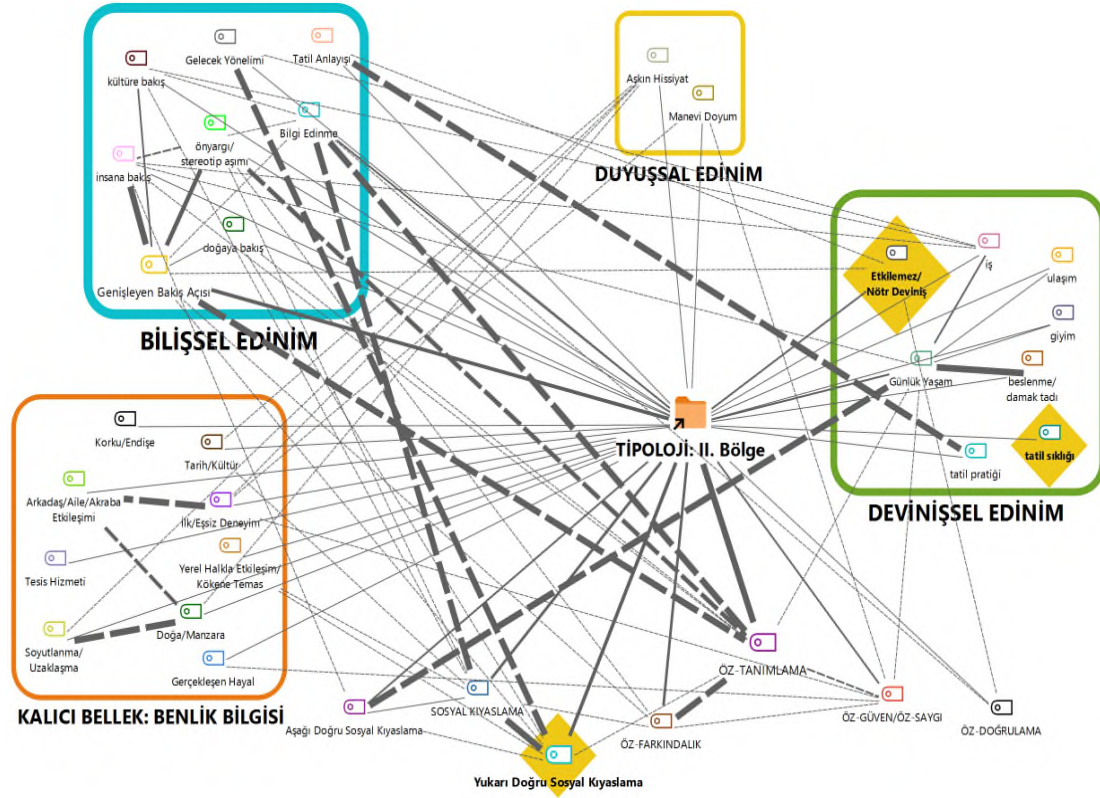
II. bölge kapsamında vurgulanan son nokta “tatil sıklığı”dır. Turistik deneyimlerden elde edilen kazanımların II. bölge turistlerince olumlu karşılanması ve paylaşılmayan çevrelerde bulunmanın sunduğu keşif imkânlarının pozitif ve ödüllendirici şekilde algılanması, bu turistlerin daha sık tatile çıkma eğilimini tetiklemektedir. Öne çıkan ve değerlendirilen ilgili noktalara dair, anlaşılabilirliği artırmak amacıyla kısa veri alıntılarında yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal Kıyaslama: Yukarı Doğru Sosyal Kıyaslama;

M40: “Biz... Hiçbir şeye doğal yaklaşmıyoruz, hep kafada bir sürü şeyle yaklaşıyoruz. Bunların yanlış olduğunu gördüm.”

Şekil 5. Turistik deneyimlerin benlik-kavramıyla ilişkisi:

II. bölge – tüm karşılıklı ilişkiler – bütünsel bakış

Devinışsel Edinim: Etkilemez/Nötr Deviniş;

M15: “Günlük hayatıma yansıyan çok bir şey olmadı... Normal yaşantıma etki etmiyor, düşünce olarak beni genişletiyor.”

Tatil Alışkanlığı: tatil sıklığı;

M1: “İleride daha fazla gezip görme motivasyonumu artırıyor... Birkaç yer daha görünce belki daha farklı düşüneceğim, belki bu beni daha farklı bir yere götürecektir...”

4.4. III. Bölge Odağında Değerlendirme

III. bölge, turizmde kurumsallaşma seviyesinin yüksek, aynı zamanda aşinalık ve konfor arayışı ile yapaylığa yönelimin belirgin şekilde fazla olduğu turistlerin varlık gösterdiği bir alanı temsil etmektedir. Bu bölgeye ilişkin mülakatlardan elde edilen veriler ışığında oluşturulan ve turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile olan ilişkisini görselleştiren harita, Şekil 6'da sunulmuştur. II. bölgeye ait ilişki haritasının analiziyle paralel bir yaklaşım sergilenerek, özellikle harita üzerinde sarı dörtgenlerle vurgulanan ve belirgin şekilde öne çıkan noktalar üzerine odaklanılacaktır. Bu noktalar, III. bölgeye ait turistlerin deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır ve bu bağlamda derinlemesine incelenecektir.

I. ve II. bölge turistlerinin haritalarıyla karşılaştırıldığında, III. bölgedeki ilişki haritasının bilişsel edinimin daha sınırlı olduğunu ortaya koyduğu dikkat çekmektedir. Bu sınırlama, genişleyen bakış açısı koduna da yansımış olup, önyargı ve stereotip aşımı alt-kodunun haritada yer almadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, tatil yapma şeklinin yeniden gözden geçirilip değişmesine yol açabilecek tatil anlayışı ve tatil pratiği arasındaki bağın daha zayıf olduğu görülmektedir. Bilişsel edinim ile devinişsel edinim arasındaki karşılıklı ilişki yoğunluğu, Şekil 4 ve Şekil 5'teki ilişki haritalarıyla karşılaştırıldığında daha az belirgindir. Buna ek olarak, bilişsel edinimdeki

daralma ve bu daralmanın devinişsel edinimle olan karşılıklı ilişkisi, duyuşsal edinimde de belirli ölçüde karşılık bulmaktadır.

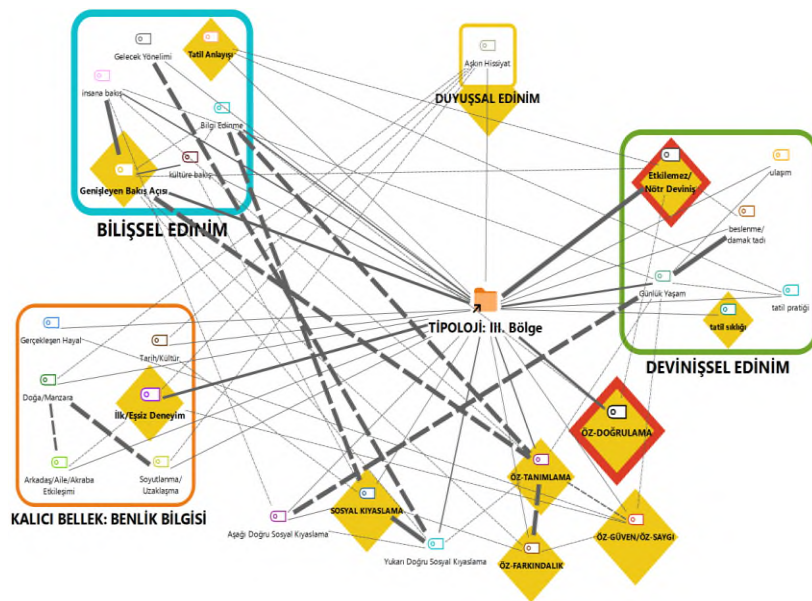
İlişki haritasında ağırlığı belirgin şekilde görülen kodlardan biri olan "ilk/eşsiz deneyim," III. bölge turistlerinin yenilik arayışında olmadıkları bilinmesine rağmen, turistik deneyimleri ve maruz kaldıkları çevresel koşullar içerisinde daha önce karşılaşmadıkları etkileşimler yaşamalarının muhtemel olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu durum, söz konusu bölgenin özellikleriyle uyumlu olarak değerlendirilmiştir.

I. ve II. bölge turistleriyle karşılaştırıldığında, III. bölge turistlerinde benlik-kavramı ile ilişkili sosyal kıyaslama, öz-farkındalık, öz-güven/öz-saygı ve öz-tanımlama temalarının daha düşük ağırlık taşıdığı görülmektedir. Başka bir deyişle, turistik deneyimlerin bu turistler için benlik-kavramının bu yönleriyle olan ilişkisi daha zayıf kalmaktadır. Özellikle öz-tanımlama açısından karşılıklı ilişkilerin sayısında gözlenen azalma, yani bireyin kendini tanımlamak için kullanabileceği kaynakların daralması da dikkat çeken bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

III. bölgede, benlik-kavramına dair keşif süreçlerinden çok mevcut durumu tekrarlayan ve onaylayan öz-doğrulama temasının, diğer bölgelere kıyasla belirgin bir ağırlık taşıdığı tespit edilmiştir. Bu turistlerin, turistik deneyimlerden elde ettikleri bilgilerle kendilerini doğrulayıp mevcut konularından memnuniyet duydukları ve bu nedenle davranışlarında değişiklik yapma gereksinimi hissetmedikleri, ilişki haritasında izlenebilmektedir. Ayrıca devinişsel edinim teması altındaki etkilemez/nötr deviniş kodunun da diğer bölgelere kıyasla daha fazla öne çıktığı dikkat çekmektedir. Bu durum, ilgili turistlerin katıldıkları turistik deneyimlerin günlük yaşamlarına davranışsal yansımalarının sınırlı kaldığını göstermektedir.

III. bölge turistlerinin, diğer iki bölgedeki turistlere kıyasla, turistik deneyimlerinin benlik-kavramlarıyla daha dar bir ilişki kurduğu, ilişki haritalarının bütüncül bir şekilde incelenmesiyle açıkça görülmektedir. Ancak, turistik deneyimlerin sadece benlik bilgisini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda başka katkılar sağladığı da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, turistik faaliyetlerin farklı ödüllendirici yönlerinin varlığı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Nitekim, ilişki haritası, III. bölge turistlerinin bu ödüllendirici unsurlarla bağlantılı olarak daha sık tatil yapma eğiliminde olduklarını ve bu durumun, onların turistik deneyimlere yönelik daha farklı bir yaklaşım sergilemelerine yol açtığını göstermektedir.

Şekil 6. Turistik deneyimlerin benlik-kavramıyla ilişkisi:
III. bölge – tüm karşılıklı ilişkiler – bütünsel bakış

İncelenen bölgenin diğer bölgelerden farklılık gösteren devinişsel edinim teması çerçevesinde yer alan etkilemez/nötr deviniş kodu ve öz-doğrulama temasına ilişkin veri alıntılarının paylaşılması, yapılan açıklamaların ve değerlendirmelerin somutlaştırılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, ilgili veri alıntıları aşağıda sunulmaktadır.

Devinişsel Edinim: Etkilemez/Nötr Deviniş;

M28: *“Günlük yaşamımda herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir... Tatil insanın dinlenmesi, soyutlanması bakımından çok önemlidir. Bana bir şey katması açısından tatilin önemli olduğunu düşünmüyorum.”*

Devinişsel Edinim: Öz-Doğrulama;

M22: *“Daha farklı bir tanımlama içine sokmadı sanıyorum beni, kendimle ilgili düşündüğüm şeyleri onayladı diyebiliriz.”*

Tartışma ve Değerlendirme

Araştırmanın amacı ve buna bağlı olarak oluşturulmuş araştırma deseni, literatürde önemli bir boşluğu doldurma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, Cohen (1979: 179), Pearce (2010), Pearce ve Packer (2013) gibi alanda çalışan pek çok araştırmacının eleştirileri ve getirdikleri öneriler dikkate alındığında daha net görülebilir. Özellikle Mo, Howard ve Havitz'in (1993) tipoloji çalışmalarının veriye dayalı araştırmalarla desteklenmesi gerekliliğine vurgu yapması, Mehmetoğlu'nun (2004a) ise psikolojik ve sosyolojik süreçleri vurgulayan, sosyal bağlamda turiste odaklanan kriterler/tipoloji bileşenlerinin değerlendirilmesini önermesi, bu araştırmanın önemini pekiştirmektedir.

Bond ve Falk (2013), turistik deneyimlerin [yabancılaşmanın aşılması konusunda taşıdığı potansiyel gibi (Yamaç Erdoğan ve Erdoğan, 2022)] kimlik üzerinde, yeniden şekillendirmeye varan etkiler yaratabileceğini vurgulamış; Bosangit, Hibbert ve McCabe (2015) ise uzun süreli seyahatlerin benlik gelişiminde kalıcı etkilere sahip olabileceğini belirtmiştir. Turist tiplerine göre turizm deneyimlerini inceleyen araştırmacılar arasında yer alan Caruana ve Crane (2011) de turistik deneyimlerin ele alınışında turist tipolojisi bağlamının önemini hatırlatmaktadır. Her turistik deneyimin tek bir kategori altında veya aynı şekilde değerlendirilmesi mümkün olsa da araştırmanın derinliği açısından bunun yeterli katkıyı sunmayacağı açıktır.

Turist tiplerinin katı ve sabit bir yapıda olmadığı dikkate alındığında, yukarıda sunulan açıklamalar ve araştırmada ortaya konan bulgular daha anlamlı hale gelecektir. Nitekim, farklı perspektiflerle sınıflandırılmış turist tiplerinin zaman içinde kurumsallaşma eğilimleri (Loker-Murphy ve Pearce, 1995), turist tiplerinde gözlenen aşınma veya değişim (O'Reilly, 2006) ve geçişkenlik; turistlerin kendilerini bilişsel olarak tanımladıkları turist profilleri ile sergiledikleri davranışlardaki uyumsuzluk (Cohen E., 2003; Larsen, Øgaard ve Brun, 2011) literatürde farklı araştırmacılar tarafından da ele alınmıştır. Bu bağlamda, Uriely, Yonay ve Simchai'nin (2002) de belirttiği üzere, belirli bir turist tipine ait bir bireyin, diğer turist tiplerinden beklenen -turistik deneyim süresince olsun veya olmasın- düşünce ve davranışları sergileyebilmesi ya da farklı bir turist tipiyle ilişkilendirilen etkinliklere katılması mümkündür. Bu bağlamda, turist tiplerinin yalnızca tek bir boyut üzerinden ve psikolojik süreçlerden bağımsız olarak incelenmesinin, turistlerin davranışlarını ve deneyimlerini tam anlamıyla açıklamada eksik kalacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

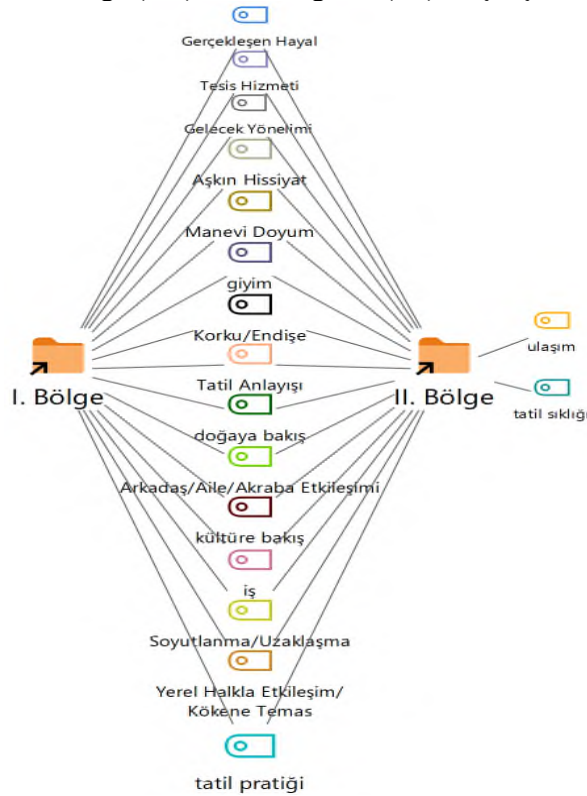
Yukarıda aktarılanlardan ve turist sınıflandırmasına dair hiçbir girişimin henüz evrensel bir kabul görmemiş olmasından hareketle (Mehmetoğlu, 2004b), nihayetinde turistik deneyim ve edinim hakkında bilgilendirici bir nitelik taşıyan ve turistin incelendiği durumlarda anlaşılabilirliğe katkı sağlayan turist tiplerinin, sabit bir kalıptan ziyade belirli bir eğilim ve örüntüyü işaret ettiği vurgulanmalıdır.

Özellikle, bir turist belirli bir bağlamda ele alındığında, turist tipi kavramının bir anlamda soyutlaşacağı göz ardı edilmemelidir³. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada, katı sınırlarla tanımlanmış turist tiplerine odaklanmak yerine, spektral ve kutupsal bir yaklaşım benimsenerek, bölge ve hareket alanı temelli bir turist tipolojisi geliştirilmiştir.

Sonuç Yerine: Tipoloji Önerisi

Bu kısımda, I., II. ve III. bölgeler çerçevesinde ve turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile olan ilişkisi göz önünde bulundurularak bir tipoloji önerisi sunulmaktadır. İlk olarak, bölgeler arasındaki karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda, Y ekseninin pozitif bölümünde yer alan I. ve II. bölgelerinin karşılaştırılmasını görselleştiren Şekil 7 aşağıda sunulmuştur.

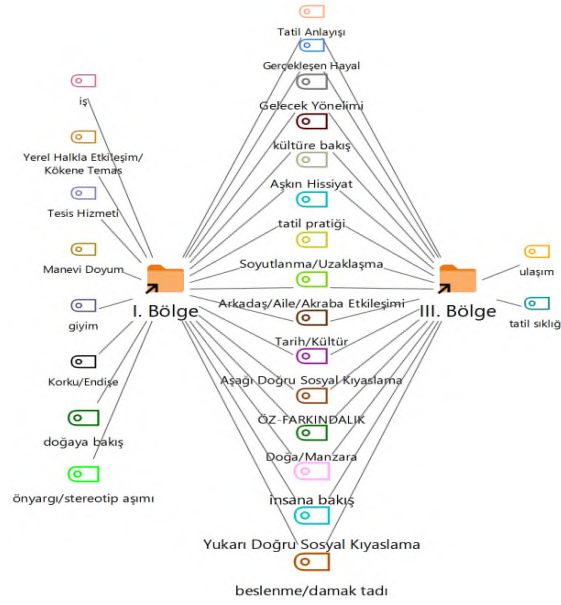
Şekil 7. I. bölge (+,+) ile II. bölgenin (-,+) karşılaştırılması

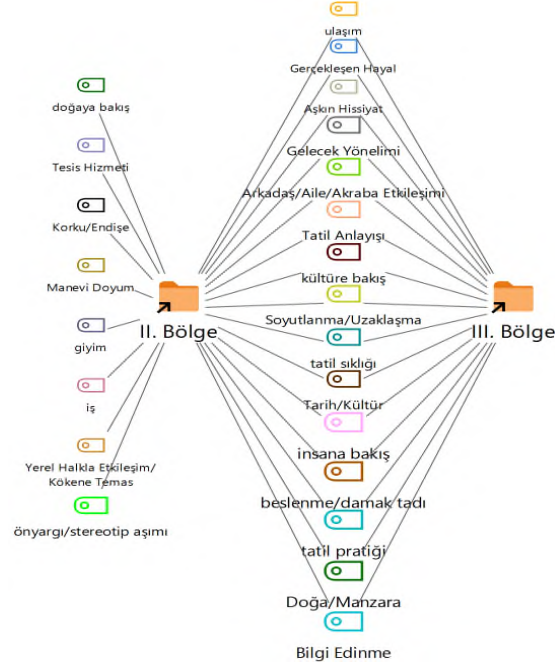
Şekil 7’de, bölgelerin Y eksenine göre değil de X eksenindeki konumlarına göre farklılaştığı karşılaştırmalarda, I. ve II. bölgelerinin yüksek seviyede benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Ancak, yalnızca bu görsel karşılaştırmaya dayanarak bu bölgelerin neredeyse aynı olduğu söylemi doğru olmayacaktır. Zira, bulgular bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan ve bölgelerin farklılaştığı noktalar daha açık bir şekilde gözlemlenebilir. Burada asıl vurgulanan nokta, yoğunlukları farklı olsa da her iki turist tipinin de önemli ölçüde benzer yönelimlere sahip olduğudur. Her iki bölge de yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimi simgeleyen Y pozitif eksenini ortak olarak paylaşmakta olup, bu durum her iki bölge arasındaki temel benzerliği gözler önüne sermektedir. Ancak, bu benzerliğe karşın, aralarındaki yoğunluk farklarının aslında her iki bölgenin turizmdeki kurumsallaşma seviyesindeki farklılıklardan kaynaklandığı ve bunun da X eksenindeki konumlarına (I. bölge X pozitif; II. bölge X negatif) bağlı olarak değişiklik gösterdiği açıkça gözlemlenmektedir.

Şekil 8. I. bölge (+,+) ile III. bölgenin (-,-) karşılaştırılması

³ Heisenberg Belirsizlik İlkesi'nin bir elektron için önerdiği gibi hem konumun hem de hızın aynı anda mutlak kesinlikle bilinmesinin imkansızlığını hatırlatan bir mahiyette; bireysel düzeyde, turist tipolojisi gibi kategorik, "ideal" ve "büyük ölçekli" olguların sağladığı belirli ölçüde statik nitelikteki netliğin, yerini daha dinamik ve daha az öngörülebilir bir yapıya bırakması söz konusu olabilir.

Şekil 9. II. bölge (-,+) ile III. bölgenin (-,-) karşılaştırılması

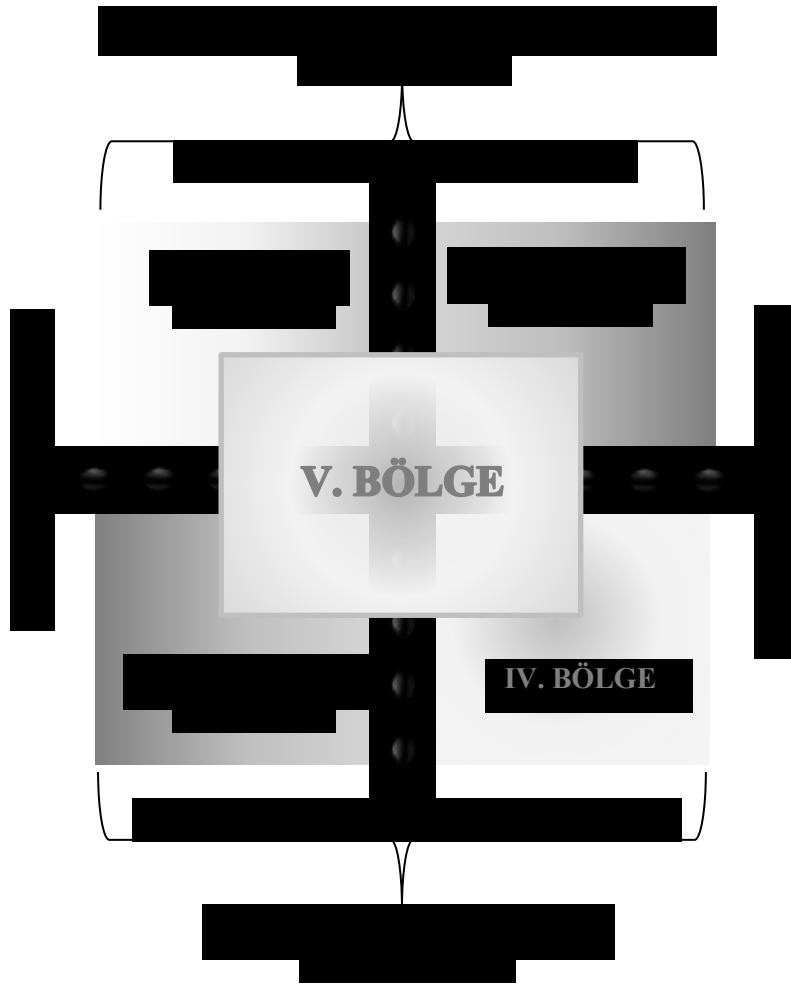
Yukarıda belirtilen bulgularla tutarlı bir şekilde, Y ekseninin zıt kutuplarında yer alan bölgelerin birbirlerinden farklılaşması beklenmektedir. Bu bağlamda, X ekseninin farklı kutuplarında yer alan I. ve II. bölgelerinin, Y ekseninin negatif kısmında konumlanan III. bölge ile karşılaştırılması, Şekil 8 ve Şekil 9'da görsel olarak sunulmuş ve daha açık bir şekilde görselleştirilmiştir. İlgili şekillerden yapılan gözlemler, III. bölgenin özellikle I. bölgeyle karşılaştırıldığında belirgin bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılık, III. bölgenin, Y ekseninin negatif kısmında yer alarak aşinalık ve konfor arayışı ile yapaylığa yönelimi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Y eksenindeki bu negatif yönelim, söz konusu bölgenin diğer bölgelerle olan karşılaştırmasında gözlemlenen farklılaşmanın temel nedenini oluşturmaktadır.

Turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan turist tipolojisi kapsamında yapılan analizler, Y ekseninin turistlerin genel turistik eğilimlerini belirlemede belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, X ekseninin iki

kutbu, turizmde kurumsallaşma (X negatif) ile turizmde kurumsallaşmama (X pozitif) arasındaki uç noktaları temsil etmekte olup, Y ekseninde tanımlanan arayış ve yönelimin şiddeti ve yoğunluğu üzerinde önemli bir şekillendirici rol oynamaktadır. Bu bağlamda, her iki eksenin etkileşiminin, turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile ilişkisini daha derinlemesine ortaya koyduğu görülmektedir.

Turistik deneyimlerin benlik-kavramı ile ilişkisini esas alarak önerilen turist tipolojisinin görselleştirilmesi, Şekil 10'da sunulmaktadır. Tiplerin açıklamalarına geçmeden önce, bu tiplerin yer aldığı alanların açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. Çalışmada kullanılan koordinat sisteminde, I. ve II. bölgeleri, yani X ekseninin üst kısmını kapsayan alan, "benlik-kavramı zenginleştirici alan" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, özellikle Y ekseninin pozitif kısmında bulunan yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimin, turistik deneyimlerin şekillenmesinde ve bu deneyimlerin katılımcılar üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde önemli ve belirleyici bir faktör olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ilgili alanın X pozitif yönüne doğru giderek koyulaştığı gözlemlenmektedir. Bu durum, turizmde kurumsallaşmama seviyesindeki artışın, literatür ve araştırma bulgularıyla da desteklenen bir biçimde, yenilik arayışı ve otantikliğe yönelimin derinliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, artan kurumsallaşmama, turistin yenilik arayışındaki ilerlemesiyle doğrusal bir ilişki içindedir.

Şekil 10. Benlik-kavramı temelinde önerilen turist tipolojisi

Koordinat sisteminin III. ve IV. bölgelerini içeren, X ekseninin alt kısmındaki alan, "öz-doğrulamayı alan" olarak isimlendirilmiştir. Bu alanın tanımlanmasında, önceki açıklamalarla

tutarlılık gösteren bir biçimde, Y ekseninin belirleyici bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Özellikle, bu ekseninde yer alan negatif değerlerin, turistik deneyimlerin şekillenmesinde belirleyici bir unsur olduğu gözlemlenmiştir. Turistin kurumsallaşma seviyesi, hangi tür turistik deneyimlere ilgi göstereceğini belirlese de turistik deneyimin içeriği büyük ölçüde Y eksenini tarafından şekillendirilmektedir. Y ekseninin negatif kısmı, aşinalık/konfor arayışı ve yapaylığa yönelimi temsil ettiğinden, bu alandaki turistlerin yenilikten çok, konforlu bölgelerde kalma eğiliminde oldukları ve "rutin dışına çıkmamanın" çekici unsur olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Önerilen turist tipolojisi çerçevesinde, benlik-kavramı zenginleştirici alan ile öz-doğrulamayı alanın tanımlanmasının ardından, bu alanlarda yer alan turist tiplerine odaklanılacaktır. Benlik-kavramı zenginleştirici alanda "özümseyici turist" (immersive tourist) ve "temkinli turist" (cautious tourist), öz-doğrulamayı alanda ise "öz-yansıtıcı turist" (self-reflective tourist) olmak üzere, yapılan araştırma doğrultusunda üç farklı turist tipi önerilmektedir. Bu turist tiplerinin içerdiği anlam, daha önce sunulan çerçeve ve konumlandırılan bölgeler doğrultusunda açıkça kavranabilirken, her bir turist tipi için kısaca açıklamalarda bulunulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Özümseyici Turist/Immersive Tourist: Bu turist tipi, turistik deneyimler sırasında karşılaşılan çok boyutlu farklılıkları yalnızca gözlemlemekle yetinmeyip, bu unsurlara doğrudan temas etmeyi, onların kökenlerine inmeyi hedefler. Bu etkileşimleri içselleştirerek, düşünsel ve davranışsal düzeyde, psikolojik olarak kendi varlığına ve yaşamına kalıcı bir biçimde dâhil etme eğiliminde olan turistleri kapsar.

Temkinli Turist/Cautious Tourist: Konfor bölgesini talep etmesine ve tanıdık olan unsurlara yönelmesine rağmen, yenilik arayışı içinde olan, farklılıklara açık ve onları tanımak için çaba harcayan turistleri ifade eder. Bu turist tipi, karşılaştığı aşına olmadığı somut ve soyut unsurları hayatına entegre etme adına, bazı içsel ve dışsal kısıtlamalarla karşılaşmasına rağmen gayret gösterir.

Öz-Yansıtıcı Turist/Self-Reflective Tourist: Bu turist tipi, turistik deneyimler aracılığıyla günlük yaşamının rutininden çıkmayı ve daha önce aşinalık geliştirilmiş şartlar içinde hareket etmeyi tercih eder. Karşılaştığı farklılıkları, kendisinin bu düzlemdeki yerini belirleyebilmesi için bir araç olarak kullanır. Bu deneyimler sayesinde mevcut benlik-kavramını yansıtma fırsatını bulur ve bu yansımalarından memnuniyet duyar.

Kaynakça

- Adams, W. Y., and Adams, E. W. (2008). *Archaeological typology and practical reality: A dialectical approach to artifact classification and sorting*, digitally printed version (first published 1991), Cambridge: Cambridge University Press.
- Aktaş Polat, S. (2013). *Turistlerin tatil dönemlerinde sergiledikleri geçici davranış değişiklikleri (liminoid) üzerine bir araştırma* [A research on liminoid behaviours of tourists vacation periods]. (Unpublished doctoral dissertation). Sakarya Üniversitesi/Sakarya University, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Institute of Social Sciences, Sakarya.
- Aktaş Polat, S. (2015). Turistlerin tatil dönemlerinde sergiledikleri liminoid davranışlar [Liminoid behaviours of tourists on vacation periods]. *Sosyoekonomi*, 23(26), 99-117.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc..
- Altunel, M. C. ve Kahraman, N. (2012). Kültür turisti tipolojilerinin belirlenmesi: İstanbul Örneği [Identification of cultural tourist typologies: The case of Istanbul]. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 7-18.

- Al-Zobaidi, S. (2009). Digital nomads: Between homepages and homelands, *Middle East Journal of Culture and Communication*, 2(2), 293-314. doi: <https://doi.org/10.1163/187398509X12476683126707>
- APA. (2023, Kasım 15). Self. Dictionary of psychology. <https://dictionary.apa.org/self>
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji [Social psychology, 2010]* (Okhan Gündüz, Çev.), 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ayaz, N., ve Sorgun, T. (2020). Turist tipolojisi ve seyahat memnuniyeti ilişkisi: Ilgaz Kayak Merkezi örneği [The relationship between tourist typology and travel satisfaction: The case of Ilgaz Ski Center]. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel and Hospitality Management*, 17(2), 328-341.
- Bailey, K. D. (1994). *Typologies and taxonomies: An introduction to classification techniques* (Series/Number: 07/102). Sage Publications.
- Baymur, F. B. (2014). *Genel psikoloji*, 20. Basım, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Bond, N., and Falk, J. (2013). Tourism and identity-related motivations why am I here (and not there)?. *International Journal of Tourism Research*, 15(5), 430-442. <https://doi.org/10.1002/jtr.1886>
- Bosangit, C., Hibbert, S., and McCabe, S. (2015). "If I was going to die I should at least be having fun": Travel blogs, meaning and tourist experience. *Annals of Tourism Research*, 55, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.08.001>
- Caruana, R., and Crane, A. (2011). Getting away from it all: Exploring freedom in tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1495-1515. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.02.001>
- Cattell, R. B. (1950). *Personality: A systematic theoretical and factual study*, McGraw-Hill Book Company.
- Celep, M., Kavlak, H. T., Gökçe, A., ve Altunöz, Ö. (2020). Kültür turisti tipolojilerinin belirlenmesi: Anadolu Medeniyetleri Müzesi örneği [Determination of cultural tourist typologies: Example of Museum of Anatolian Civilizations]. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 958-970. [10.21325/jotags.2020.589](https://doi.org/10.21325/jotags.2020.589)
- Chen, G., and Huang, S. (2018). Understanding Chinese cultural tourists: Typology and profile. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(2), 162-177. <https://doi.org/10.1080/10548408.2017.1350253>
- Cohen, E. (1972). Toward a sociology of international tourism. *Social Research*, 39(1), 164-182.
- Cohen, E. (1979). A phenomenology of tourist experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201. <https://doi.org/10.1177/003803857901300203>
- Cohen, E. (2003). Backpacking: Diversity and change. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 1(2), 95-110. <https://doi.org/10.1080/14766820308668162>
- Cohen, S. A. (2011). Lifestyle travellers: Backpacking as a way of life. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1535-1555. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.02.002>
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni [Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches]* (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir, Çev. Ed.), 3. Basımdan Çeviri, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dai, T., Hein, C., and Zhang, T. (2019). Understanding how Amsterdam City tourism marketing addresses cruise tourists' motivations regarding culture. *Tourism Management Perspectives*, 29, 157-165. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.12.001>

- Dann, G. M. S. (1977). Anomie, ego-enhancement and tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184-194. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(77\)90037-8](https://doi.org/10.1016/0160-7383(77)90037-8)
- Desforges, L. (2000). Traveling the world: Identity and travel biography. *Annals of Tourism Research*, 27(4), 926-945. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00125-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00125-5)
- Düzgün, E. ve Akın, A. (2022). Yeni bir turist tipolojisi önerisi: Dijital göçebelik [A new tourist typology proposal: Digital Nomad]. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 596-612. 10.31592/aeusbed.1095735
- Fairhurst, A., Costello, C., and Holmes, A. F. (2016). An examination of shopping behavior of visitors to Tennessee according to tourist typologies. *Journal of Vacation Marketing*, 13(4), 311-320. <https://doi.org/10.1177/1356766707081005>
- Geuens, M., Vantomme, D., and Brengman, M. (2004). Developing a typology of airport shoppers. *Tourism Management*, 25(5), 615-622. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.07.003>
- Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, 22, 335-353. doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z
- Hilgard, E. R. (1962). *Introduction to psychology*, 3rd. Edition, New York & Burlingame: Harcourt, Brace & World, Inc..
- Jacobsen, J. K. S. (2000). Anti-tourist attitudes: Mediterranean charter tourism. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 284-300. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00069-9](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00069-9)
- James, W. (1890). *The principles of psychology*, Vol.: 1, New York, US: Henry Holt and Co.
- Larsen, S. (2007). Aspects of a psychology of the tourist experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(1), 7-18. <https://doi.org/10.1080/15022250701226014>
- Larsen, S., Øgaard, T., and Brun, W. (2011). Backpackers and mainstreamers: Realities and myths. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 690-707. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.01.003>
- Loker-Mrphy, L., and Pearce, P. L. (1995). Young budget travelers: Backpackers in Australia. *Annals of Tourism Research*, 22(4), 819-843. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00026-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00026-0)
- López-Bonilla, L. M., and López-Bonilla, J. M. (2008). Postmodernism and heterogeneity of leisure tourist behavior patterns. *Leisure Sciences*, 31(1), 68-83. <https://doi.org/10.1080/01490400802558210>
- Mack, R., Blose, J., and Maclaurin, T. (2009, 24-26 June). Segmenting the culinary tourist market: An American and Australian comparison. *Proceedings of The 2009 Oxford Business & Economics Conference Program*. Oxford University.
- Makimoto, T., and Manners, D. (1997). *Digital nomad*, New York: Wiley.
- Mannell, R. C., and Iso-Ahola, S. E. (1987). Psychological nature of leisure and tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 14(3), 314-331. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(87\)90105-8](https://doi.org/10.1016/0160-7383(87)90105-8)
- McCabe, S. (2005). 'Who is a tourist?' A critical review. *Tourist Studies*, 5(1), 85-106. <https://doi.org/10.1177/1468797605062716>
- McKercher, B. (2002). Towards a classification of cultural tourists. *International Journal of Tourism Research*, 4, 29-38. 10.1002/jtr.346
- McKercher, B., and Du Cros, H. (2003). Testing a cultural tourism typology. *International Journal of Tourism Research*, 5(1), 45-58. <https://doi.org/10.1002/jtr.417>

- Mehmetoglu, M. (2004a). A typology of tourists from a different angle. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 5(3), 69-90. https://doi.org/10.1300/J149v05n03_05
- Mehmetoglu, M. (2004b). Tourist or traveller? A typological approach. *Tourism Review*, 59(3), 33-39. <https://doi.org/10.1108/eb058441>
- Mo, C., Howard, D. R., and Havitz, M. E. (1993). Testing an international tourist role typology. *Annals of Tourism Research*, 20, 319-335. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(93\)90058-B](https://doi.org/10.1016/0160-7383(93)90058-B)
- Müller, A. (2016). The digital nomad: Buzzword or research category?. *Transnational Social Review*, 6(3), 344-348. doi.org/10.1080/21931674.2016.1229930
- Murphy, P., Pritchard, M. P., and Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveller perceptions. *Tourism Management*, 21(1), 43-52. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00080-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00080-1)
- Noy, C. (2004). This trip really changed me: Backpackers' narratives of self-change. *Annals of Tourism Research*, 31(1), 78-102. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.08.004>
- O'Reilly, C. C. (2006). From drifter to gap year tourist: Mainstreaming backpacker travel. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 998-1017. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.04.002>
- Pearce, P. L. (2010). New directions for considering tourists' attitudes towards others, *Tourism Recreation Research*, 35(3), 251-258. <https://doi.org/10.1080/02508281.2010.11081641>
- Pearce, P. L., and Packer, J. (2013). Minds on the move: New links from psychology to tourism", *Annals of Tourism Research*, 40, 386-411. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.10.002>
- Peter, S., and Anandkumar, V. (2016). Travel motivation-based typology of tourists who visit a shopping festival: An empirical study on the Dubai shopping festival. *Journal of Vacation Marketing*, 22(2), 142-153. <https://doi.org/10.1177/1356766715607587>
- Phillips, J., and Brunt, P. (2013). Tourist differentiation: Developing a typology for the winter sports market. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 61(3), 219-243.
- Pocock, N. J., and McIntosh, A. J. (2011). The return from travel: A new beginning?. *Current Issues in Tourism*, 14(7), 631-649. <https://doi.org/10.1080/13683500.2010.533753>
- Ryan, C. (2010). Ways of conceptualizing the tourist experience a review of literature. *Tourism Recreation Research*, 35(1), 37-46. <https://doi.org/10.1080/02508281.2010.11081617>
- Saarinen, J. (2004). 'Destinations in change': The transformation process of tourist destinations. *Tourist Studies*, 4(2), 161-179. <https://doi.org/10.1177/146879760405>
- Saçlı, Ç., ve Ersöz, B. (2019). Şeb-i Arus törenlerine katılan yerli turistlerin kültür turisti tipolojileri [Cultural tourist typologies of domestic tourists attending to Şeb-i Arus ceremonies]. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 84-95.
- Sert, A. N. (2019). Kültür turistlerinin seyahat motivasyonları ve turist tipolojisine göre karşılaştırılması: Kapadokya bölgesinde yerli turistler üzerine bir araştırma [Travel motivations of the cultural tourists and its comparison according to tourist typologies: A research on domestic tourists in Cappadocia region]. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Iğdır University Journal of Social Sciences*, 20, 531-556.
- Şimşek, A., ve Selçuk, G. N. (2018). Gastro-turistlerin tipolojisinin belirlenmesi: Gaziantep ölçeğinde bir araştırma [Determination of gastro-tourists' typology: An exploration in Gaziantep]. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları*, 3(1), 28-43.
- Skinner, B. F. (1965). *Science and human behavior*, New York: The Free Press-A Division of Simon&Schuster Inc..

- Smith, E. E., Hoeksema S. N., Fredrickson B. L., and Loftus G. R. L. (2012). *Atkinson ve Hilgard psikolojiye giriş [Atkinson & Hilgard's introduction to psychology, 2003]* (Öznur Öncül ve Deniz Ferhatoğlu, Çev.), Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 14. Edisyon, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Smith, K. B. (2002). Typologies, taxonomies, and the benefits of policy classification. *Policy Studies Journal*, 30(3), 379-395. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2002.tb02153.x>
- Smith, M., and Kelly, C. (2006). Holistic tourism: Journey of the self?. *Tourism Recreation Research*, 31(1), 15-24. <https://doi.org/10.1080/02508281.2006.11081243>
- Smith, V. L. (1989). Introduction. Valene L. Smith (Ed.), In *Hosts and guests: The anthropology of tourism* (pp. 1-19), 2nd. Edition, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sokal, R. R. (1962). Typology and empiricism in taxonomy. *Journal of Theoretical Biology*, 3(2), 230-267. [https://doi.org/10.1016/S0022-5193\(62\)80016-2](https://doi.org/10.1016/S0022-5193(62)80016-2)
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., and Sears, D. O. (1997). *Social psychology*, 9th. Edition, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Todd, S. (2001). Self-concept: A tourism application. *Journal of Consumer Behaviour*, 1(2), 184-196. <https://doi.org/10.1002/cb.64>
- Uriely, N. (2009). Deconstructing tourist typologies: The case of backpacking. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 3(4). 306-312. <https://doi.org/10.1108/17506180910994523>
- Uriely, N., Yonay, Y., and Simchai, D. (2002). Backpacking experiences: A type and form analysis. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 520-538. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00075-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00075-5)
- Uriely N. (2005). The tourist experience: Conceptual developments. *Annals of Tourism Research*, 3(21), 199-216. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.07.008>
- Vainikka, V. (2013). Rethinking mass tourism. *Tourist Studies*, 13(3), 268-286. <https://doi.org/10.1177/1468797613498163>
- Verhoeven, G. (2013). Foreshadowing tourism: Looking for modern and obsolete features – or some missing link – in early modern travel behavior (1675-1750). *Annals of Tourism Research*, 42, 262-283. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.02.001>
- Volo, S. (2009). Conceptualizing experience: A tourist based approach. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(2-3), 111-126. <https://doi.org/10.1080/19368620802590134>
- Vong, F. (2016). Application of cultural tourist typology in a gaming destination – Macao. *Current Issues in Tourism*, 19(9), 949-965. <http://dx.doi.org/10.1080/13683500.2013.842543>
- Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00103-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00103-0)
- Wearing, S., and Deane, B. (2003). Seeking self: Leisure and tourism on common ground. *World Leisure Journal*, 45(1), 4-12. <https://doi.org/10.1080/04419057.2003.9674300>
- Wickens, E. (2002). The sacred and the profane: A tourist typology. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 834-851. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00088-3](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00088-3)
- Yalı, S. (2016), Kültürel turistlerin Seyahat Tercihleri ve Yiyecek-İçecek Beklentileri: Safranbolu Örneği [Travel preferences of the cultural tourists and their expectations about food and beverage services: The case of Safranbolu]. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Yamaç Erdoğan, Z., ve Erdoğan, Ç. (2022). Toplumsal organlara yabancılaşmanın aşılmasında müzelerin işlevi: T.C. Polis Müzesi [The function of museums in overcoming alienation to social organs: T.C. Polis Müzesi]. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(4), 3774-3797. <https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1167>

Zalatan, A. (2004). Tourist typology: An ex ante approach. *Tourism Economics*, 10(3), 329-343.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Bu çalışma, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Said KINGİR danışmanlığında yürütülmüş ve 23.05.2019 tarihinde savunması yapılmış olan "Turistik Deneyimlerin Benlik-Kavramı ile İlişkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50